Prof. Dr. FAHİR ARMAOĞLU

20'İNCİ YÜZYIL SİYASİ TARİHİ

1914-1995

::::::::::::::::

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

19'UNCU YÜZYIL AVRUPASI

1. Giriş

2. 1818-1871 Devresi

A) Liberalizm

B) Nasyonalizm

C) Sosyalizm

3. 1871-1914 Devresi

A) Avrupa'da Alman Üstünlüğü: 1871-1890

a) Birinci Üç İmparator Ligi

b) 1879 Almanya-Avusturya İttifakı

c) 1881 İkinci Üç İmparator Ligi

ç) 1882 Üçlü İttifakı

d) 1887 Alman-Rus Antlaşması

B) Avrupa'da Denge: 1890-1904 (1907)

a) Bismarck'ın işbaşından ayrılması ve Alman dış politikasının değişmesi

b) 1894 Fransız-Rus İttifakı

c) 1904 İngiliz-Fransız Antlaşması

ç) 1907 İngiliz-Rus Antlaşması

C) Blokların Çatışması: 1904-1914

İKİNCİ BÖLÜM

19'UNCU YÜZYILDA OSMANLI İMPARATORLUĞU

1. 19'uncu Yüzyılın Osmanlı İmparatorluğu İçin Hususiyeti

2. Osmanlı Devletinin Takip Ettiği Denge Politikası

A) 1791 (1798)- 1878 Devresi

B) 1888-1918 Devresi

C) 1920-1936 Devresi: Atatürk'ün Denge Politikası

Ç) 1936-1945 Devresi

D) 1945'ten Bugüne

3. Osmanlı İmparatorluğu Üzerinde Büyük Devletlerin Mücadelesi

A) Boğazlar Üzerindeki İngiliz-Rus Mücadelesi

B) Balkanlar Üzerindeki Avusturya-Rusya Mücadelesi

C) Mısır Üzerindeki İngiliz-Fransız Mücadelesi

D) Osmanlı İmparatorluğunun Orta Doğu Toprakları Üzerindeki İngiliz-Alman Mücadelesi

4. Osmanlı İmparatorluğunda Hürriyet Hareketi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN GELİŞMELERİ

1. Birleşik Amerika'nın Bağımsızlığını Kazanması

2. Bağımsızlık Karşısında Avrupa Devletleri ve Amerika'nın İnfirad Politikası

3. Monroe Doktrini

4. Monroe Doktrininin Tatbikatta Özellikleri

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SÖMÜRGECİLİK

1. Sömürgeciliğin Gelişmesinde Rol Oynayan Faktörler

2. Afrika'nın Sömürgeleşmesi

A) İngiltere'nin Sömürgecilik Faaliyetleri

B) Fransa'nın Sömürgecilik Faaliyetleri

3. Uzak Doğu'da Sömürge Hareketleri

A) Güney-Doğu Asyadaki Mücadele

B) Çin'in Batıya Açılması

C) Japonya'nın Batıya Açılması

Ç) Çin-Japon Savaşı: 1894-1895

D) Rus-Japon Savaşı: 1904-1905

BEŞİNCİ BÖLÜM

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI, 1914-1918

1. 1914 Yılı

A) Savaşın Çıkması

B) Japonya'nın Savaşa Katılması

C) Savaş Durumu

Ç) Osmanlı Devletinin Savaşa Katılması

2. 1915 Yılı

A) Osmanlı Devletinin Cephe Durumu

B) Boğazların Rusya'ya Verilmesi

C) İtalya'nın Savaşa Katılması

Ç) Bulgaristan'ın Savaşa Katılması

D) Avrupa'da Cephe Durumu

3. 1916 Yılı

A) Cephe Durumu

B) Romanya'nın Savaşa Katılması

C) Anadolu'nun Paylaşılması

Ç) Orta Doğu'nun Paylaşılması

4. 1917 Yılı

A) Cephe Durumu

B) Rusya'da Bolşevik İhtilali

C) Birleşik Amerika'nın Savaşa Katılması

Ç) Yunanistan'ın Savaşa Katılması

D) St. Jean de Maurienne Antlaşması

5. 1918 Yılı: Savaş Sona Eriyor

A) Başkan Wilson'un 14 Noktası

B) Brest-Litovsk Barışı

C) Romanya'nın Savaştan Çekilmesi

Ç) Bulgaristan'ın Savaştan Çekilmesi

D) Osmanlı Devleti'nin Savaştan Çekilmesi

E) Avusturya-Macaristan'ın Savaştan Çekilmesi ve İmparatorluğun Dağıtılması

F) Almanya da Mütareke İmza Ediyor

6. Barış Anlaşmaları

A) Paris Konferansı

B) Almanya İle Barış Antlaşması: Versailles

C) Avusturya İle Barış Antlaşması: Saint Germain

Ç) Bulgaristan'la Barış Antlaşması: Neuilley

D) Macaristan'la Barış Antlaşması: Trianon

ALTINCI BÖLÜM

GEÇİCİ BARIŞ, 1919-1929

1. Niçin Geçici Barış?

2. Almanya Meselesi

A) Almanya ve Fransa

B) Almanya'nın İç Durumu

C) Tamirat Borçları

Ç) Locarno Antlaşması

2. Sovyet Rusya

A) Sovyet Rusya ve Batılılar

B) Sovyet Rusya ve Almanya: Rapallo

C) Sovyetlerin "Saldırmazlık ve Tarafsızlık" Politikası

3. Faşist İtalya

A) İtalya'da Faşizm

B) Faşizmin Dış Politikası

4. Tuna ve Balkanlar

A) Avusturya

B) Macaristan

C) Çekoslavakya

Ç) Yugoslavya

D) Romanya

E) Bulgaristan

F) Yunanistan

G) Küçük Antant

5. Baltık Memleketleri

A) Finlandiya

B) Estonya, Letonya, Litvanya

C) Polonya

6. Orta Doğu

A) Orta Doğu'da Manda Rejimleri

B) Mısır

C) Arabistan Yarımadası

Ç) İran

D) Afganistan

7. Birleşik Amerika'nın İnzivaya Çekilmesi

8. Silahsızlanma Meselesi

A) Waşhington Deniz Silahsızlanma Konferansı

B) Londra Deniz Silahsızlanma Konferansı

C) Kellogg Paktı

Ç) Kara Silahsızlanma Meselesi

YEDİNCİ BÖLÜM

BUHRANLAR VE BARIŞIN YIKILMASI 1929-1939

1. Dönemin Özelliği

2. Japonya'nın Mançurya'ya Saldırması

A) Japonya ve Mançurya

B) Japonya ve Çin

C) Japonya'nın Mançurya'yı İşgali

3. Almanya'da Nasyonal-Sosyalizm ve Sonuçları

A) Nazi Partisinin İktidara Gelmesi

B) Nazi Almanyasına Karşı İlk Tepkiler

C) Almanya'nın Avusturya'yı İlhak Teşebbüsü

Ç) Almanya'nın Versay Kayıtlarından Kurtulması

4. İtalya'nın Habeşistan'ı İşgali

A) İtalya ve Habeşistan

B) İtalya'nın Habeşistan'a Saldırması ve Devletler

C) İtalya'nın Habeşistan'ı İlhakı

Ç) Almanya'nın Ren Bölgesine Askerini Sokması

D) Berlin-Roma Mihveri

E) Anti-Komintern Pakt

5. İspanya İç Savaşı

A) İspanya'nın Durumu

B) İç Savaşın Patlaması

C) Milliyetçilerin Zaferi ve Savaşın Sonu

6. Japonya'nın Çin'e Saldırması

A) Çin'deki Gelişmeler

B) Japonya'nın Asyadaki Faaliyetleri

C) Japonya'nın Çin'e Saldırması ve Devletler

7. Almanya'nın Avusturya'yı İlhakı (Ancchluss)

8. Çekoslovakya'nın Parçalanması

9. Savaş Yılı: 1939

A) Çekoslovakya'nın Sonu

B) Almanya'nın Memel'i Alması

C) Almanya-Romanya Ticaret Anlaşması

Ç) Batılıların Tepkisi: Polonya'ya Garanti

D) İtalya'nın Arnavutluğu İşgali

E) Batılıların Tepkisi-Çelik Pakt

F) Batılıların Barış Cephesi Çabaları

G) Rus-Alman Saldırmazlık Paktı

Ğ) Savaşın Çıkması

SEKİZİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN DIŞ POLİTİKASI 1919-1939

1. Milli Mücadelede Dış Münasebetler

A) Sovyet Rusya İle Münasebetler

B) Batılılarla Münasebetler

2. Geçici Barış Devrinde Türkiye, 1923-1930

A) Lozan'ın Bıraktığı Meseleler ve Çözümü

B) Türk-Yunan "etabli" Anlaşmazlığı

C) Türkiye ve Faşist İtalya

Ç) Türk-Sovyet Münasebetleri

D) Doğulu Devletlerle Münasebetler

3. Buhranlar Devrinde Türkiye 1931-1939

A) Milletlerarası İşbirliği ve Türkiye

B) Balkanlarda İşbirliği: Balkan Antantı

C) İtalya-Habeş Savaşı ve Türkiye

Ç) Montreux Boğazlar Sözleşmesi

D) Saadabat Paktı

E) Sancak (Hatay) Anlaşmazlığı

F) Türkiye ve Almanya

G) 1939 Yılında Türkiye

DOKUZUNCU BÖLÜM

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

1. Avrupa'da Alman Üstünlüğü

A) Polonya'nın Paylaşılması

B) Sovyetlerin Baltığa Yerleşmesi

C) Almanya'nın Danimarka ve Norveç'i İşgali

Ç) Fransa'nın Çökmesi

D) İngiltere Muharebesi

E) Kuzey Afrika Cephesi

F) İtalya'nın Yunanistan'a Saldırması

G) Balkanlar Mücadelesi ve Rus-Alman Savaşı

2. Savaş Durumunda Denge

A) İngiliz-Sovyet İttifakı

B) Birleşik Amerika'nın Savaşa Katılması

C) Birleşmiş Milletler

Ç) Cephe Durumları 1942-1943

D) İtalya'nın Çökmesi

3. Müttefiklerin Zaferi 1944-1945

A) Casablanca Konferansı

B) Vaşington Konferansı

C) Quebec Konferansı

Ç) Moskova Konferansı

D) Kahire Konferansı

E) Tahran Konferansı

F) İkinci Cephenin Açılması

G) Rusların Balkanlar ve Orta Avrupa'ya Girmesi

Ğ) Moskova Konferansı

H) Yalta Konferansı

I) Almanya'nın Teslim Olması

İ) Uzak Doğu Cephesi

J) Potsdam Konferansı

K) Japonya'nın Teslim Olması: Savaşın Sonu

4. İkinci Dünya Savaşında Türkiye

A) Fransa'nın Yenilmesi ve Türkiye

B) İtalya'nın Yunanistan'a Saldırması ve Türkiye

C) Balkanlarda Alman Faaliyeti ve Türkiye

Ç) Türk-Sovyet Münasebetlerinin Düzelmesi

D) Türkiye Üzerinde Alman Baskısı

E) Türkiye Üzerinde Yeni Alman Baskısı

F) Türkiye Üzerinde Müttefiklerin Baskısı

G) Yalta Konferansı

Ğ) Postdam Konferansı

ONUNCU BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ, 1945-1960

1. Dönemi Şekillendiren Faktörler

2. Rus Emperyalizminin Canlanması-Avrupa'da Sovyet Üstünlüğü

A) Sovyetlerin İran'a Yerleşme Çabaları

B) Türkiye Üzerinde Sovyet Tehdidi

C) Yunanistan İç Savaşı

Ç) Avrupa'da Sosyalist Blokun Kuruluşu

a) Sovyet İşgali

b) Koalisyon Kabineleri

c) Komünist Partilerinin Hükümetlere Hakim Olması

ç) Muhalefet Partilerinin Tasfiyesi

d) Ekonomik ve Sosyal Düzenin Sovyet Modeline Göre Kurulması

D) Fin-Sovyet İttifakı

E) Kominform'un Kuruluşu

F) Çin'de Komünizm

3. Batılıların Avrupa'da Dengeyi Kurması

A) Triman Doktrini

B) Marshal Planı

C) Batı Avrupa Birliği

Ç) Berlin Buhranı

D) NATO'nun Kuruluşu

E) Yugoslavya'nın Kominform'dan Çıkarılması

F) Beş Barış Anlaşması

4. Uzak Doğu Çatışmaları 1950-1954

A) Kore Savaşı

B) Amerika'nın Uzak Doğu'da Yeni Tedbirleri

C) Hindiçini Savaşı

Ç) SEATO'nun Kuruluşu

5. Sosyalist Blokta Sarsıntılar

A) Sovyet Rusya'da İktidar Mücadelesi

B) Çekoslovakya'da Pilsen Ayaklanması

C) Doğu Berlin Ayaklanması

Ç) 20'inci Kongre

D) Polonya'da Poznan Ayaklanması

E) Macar Milli Ayaklanması

F) Romanya Gelişmeleri

6. Orta Doğu Çatışmaları 1955-1959

A) İsrail'in Kuruluşu ve Arap İsrail Savaşı 1948-1949

B) İngiliz-İran Petrol Anlaşmazlığı 1951-1954

C) Bağdat Paktı ve Doğurduğu Neticeler

Ç) Süveyş Buhranı

D) Eisenhower Doktrini

E) Ürdün Hadiseleri

F) 1957 Suriye Buhranı

G) 1958 Lübnan Buhranı

Ğ) Irak'ta Monanşinin Yıkılması

H) Sonuç

7. Savaştan Sonra Türkiye 1945-1960

A) Türkiye'nin NATO'ya Katılması

B) Balkan İttifakı

C) Bağdat Paktı

Ç) Kıbrıs Meselesi

ONBİRİNCİ BÖLÜM

BLOKLARDA YAPI DEĞİŞİKLİĞİ

1. Ara Dönem

2. Doğu Bloku Gelişmeleri

A) Moskova Komünist Partiler Konferansı

B) Moskova-Pekin Çatışması

C) Romanya'nın Bağımsızlık Politikası

Ç) Sovyet Rusya'nın Çekoslovakya'yı İşgali

D) Çin'de Proleter Kültür İhtilali ve Sonrası

E) Çin-Amerikan Münasebetlerinin Düzelmesi

3. Batı Bloku Gelişmeleri

A) 1958 Berlin Buhranı

B) U-2 Hadisesi

C) Küba Füzeleri Buhranı

Ç) Fransa'nın NATO'dan Uzaklaşması

D) NATO'nun Güney-Doğu Kanadında Çatlama

E) Vietnam Savaşı ve Batı

ONİKİNCİ BÖLÜM

YUMUŞAMAYA (DETANT) DOĞRU

1. Yeni Gelişmeler

A) Bandung'tan Bağlantısızlığa

B) Silahsızlanma Çabaları

C) SALT-1 Anlaşması

Ç) Neticesiz Kalan Salt 2

D) Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği, Karşılıklı ve Dengeli Kuvvet İndirimi ve Helsinki Deklarasyonu

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ASYA GELİŞMELERİ

1. İİ. Dünya Savaşından Sonra Asya

2. Pakistan ve Hindistan

3. Hindistan ve Çin

4. Vietnam Savaşı

5. Vietnam Savaşından Sonra

6. Vietnam'ın Kampuchea'yı İşgali

7. Çin'in Vietnam'a Saldırısı

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA POLİTİKASINDA ORTA DOĞU 1960-1980

1. Yemen İç Savaşı

2. Güney Yemen

3. 1967 Arap-İsrail Savaşı

4. Ürdün İç Savaşı

5. 1973 Arap-İsrail Savaşı

6. 1973 Petrol Krizi

7. Lübnan İç Savaşı 1975-1976

8. Camp David Anlaşmaları ve İsrail-Mısır Barışı 1978-1979

9. İran'da Şah'ın Devrilmesi: Yeni Rejim

A) Sebepler

B) Gelişmeler

C) Ayrılıkçı Ayaklanmalar

D) Dış Meseleler

10. Sovyet Rusya'nın Afganistan'ı İşgali

11. Irak-İran Savaşı

A) İran-lrak Münasebetleri

B) Savaş

C) Savaş Karşısında Devletler

D) Savaşı Durdurma Çabaları

ONBEŞİNCİ BÖLÜM

TÜRK DIŞ POLİTİKASI 1960-1980

1. Genel Görünüm

2. Kıbrıs Buhranları

A) 1963-1964 Kıbrıs Buhranı

B) 1967 Kıbrıs Buhranı

C) 1974 Kıbrıs Buhranı ve Kıbrıs Harekatı

a) Sovyetlerin Tepkisi

b) Amerika'nın Tepkileri

c) Kıbrıs Meselesinin Gelişmeleri

3. Türk-Amerikan Münasebetleri

4. Türk-Sovyet Münasebetleri

5. Türk-Yunan Münasebetleri

A) Kıt'a Sahanlığı Meselesi

B) Ege'de Hava Kontrol Sahası

C) Karasuları Meselesi

Ç) Yunanistan'ın NATO'ya Dönmesi

6. Türkiye ve Orta Doğu

ONALTINCI BÖLÜM

YENİ YAPILANMAYA DOĞRU

1. Yeni Yapılanmanın Faktörleri

2. Orta Doğu Gelişmeleri, 1980-1995

A) Arap-İsrail Sorunu ve Barışlar

B) Suriye'nin Lübnan "Eyaleti"

C) Irak-İran Savaşı ve Sonuçları

a) Savaşın Gelişmeleri

b) Irak-İran Savaşı ve Devletler

aa) Arap Devletleri

bb) Türkiye

cc) Avrupa Topluluğu

dd) Sovyetler Birliği

ee) Amerika

D) Körfez Savaşı, 1990-1991

a) Irak-İran Savaşının Etkileri

b) Irak-Kuveyt Anlaşmazlığı

c) Krizin Gelişmeleri

aa) Vietnam Sendromu

bb) Birleşmiş Milletler Desteği

cc) Barış ve Aracılık Teşebbüsleri

dd) Amerika'nın Askeri Hazırlıkları

ee) Sovyet Rusya Konusu

d) Körfez Savaşı

e) Körfez Savaşı ve Türkiye

3. Asya Gelişmeleri

A) Sovyetlerin Afganistan Hezimeti

a) Afgan Direniş Örgütleri

b) Afganistan'ın İşgali ve Devletler

c) B.M.'in Barış Çabaları

B) Çin'de Yeni Yapılanma

a) Deng Şaoping'in Yükselişi

b) Reformlar

c) Tienanme'deki Kırmızı Işık

d) Tienanmen'e Tepkiler

4. Sovyetler Birliği'nin Dağılması: Yeni Dünya

A) Stalin'den Gorbaçov'a

B) Glasnost ve Perestroyka

C) Sovyet-Amerikan Silahlanma Yarışı

D) Uyduluk'tan Bağımsızlığa: Avrupa'da 1989 İhtilalleri

a) Çekoslavakya

b) Macaristan

c) Polonya

d) Doğu Almanya

e) Bulgaristan

f) Romanya

g) Yugoslavya'da İç Savaş

h) Baltık Ülkeleri

ı) Moldova

i) Ukrayna

j) Beyaz Rusya (Belarus)

k) Kafkaslar

aa) Gürcistan

bb) Kafkas Üçgeni

l) Orta Asya Türk Cumhuriyeti

aa) Kazakistan

bb) Türkmenistan

cc) Kırgızistan

dd) Özbekistan

ee) Tacikistan

m) Rusya Federasyonu

n) Sovyetler Birliği'nin Dağılması: Gorbaçov'dan Yeltsin'e

5. Türk Dış Politikası, 1980-1990

A) Türk-Yunan Münasebetleri

B) Kıbrıs Sorunu

C) Batı Trakya Sorunu

D) Türk-Amerikan Münasebetleri

a) Amerikan Yardımı Konusu

b) Ermeni Sorunu

c) SEİA Tartışması

E) Bulgaristan ve Soydaşlarımız

F) Türkiye ve Avrupa Topluluğu

::::::::::::::::

BİRİNCİ BÖLÜM

19'UNCU YÜZYIL AVRUPASI

1

GİRİŞ

Günümüz dünyasındaki milletlerarası münasebetlerin yapısını, ve niteliğini oluşturan gelişmelerin başlangıcı, 1914-18 arasında ceryan etmiş olan 1'inci Dünya Savaşı ve onun sonuçlarına kadar gitmektedir.

Fakat 1'inci Dünya Savaşı da durup dururken patlak vermiş olan bir milletlerarası buhran değildir. Bu savaş, 1789-1815 arasında Avrupa'yı alt-üst etmiş olan ve bundan da daha mühim olarak insanın siyasal yaşayışında tesirlerini günümüze kadar sürdüren çeşitli siyasal fikir akımlarını ortaya çıkarmış bulunan Fransız İhtilalinden sonra kendisini gösteren gelişmelerin bir sonucu olmuştur. Yani, 1'inci Dünya Savaşının kökleri, 1815-1914 arasının siyasal ve diplomatik gelişmelerinde yatmaktadır. Bu sebeple, 19'uncu yüzyılın panoramasını çizmeden, 1'inci Dünya Savaşını ve onun sonuçlarını anlamaya imkan yoktur. Bu kısımda, bu panoramayı çizmeye ve 19'uncu yüzyılın temel siyasal ve diplomatik unsurlarını vermeye çalışacağız.

1815-1914 devresini ele aldığımızda, bu devrenin, nitelikleri itibariyle birbirinden farklı iki kısma ayrıldığını görürüz. Birincisi, 1815-71 devresi, ikincisi de 1871-1914 devresidir. Birinci kısım, doğrudan doğruya Fransız İhtilalinin ortaya çıkardığı fikir akımlarının gelişme ve tesirlerini içine almakta, buna karşılık, ikinci kısım da, bu fikir akımlarından Nasyonalizm veya Milliyetçilik dediğimiz, milli birlik hareketlerinin gerçekleşmesi sonucu, Avrupa'nın kuvvet yapısında meydana gelen büyük değişmenin doğurduğu yeni kuvvet münasebetlerini veya yeni yapıdaki milletlerarası münasebetleri ihtiva etmektedir.

Tabiatıyla bu söylediklerimiz sadece Avrupa gelişmeleriyle ilgili

bulunmaktadır. Halbuki, bilhassa 19'uncu yüzyılın sonlarına doğru milletlerarası münasebetlere Afrika ve Uzakdoğu gibi yeni alanlarla, Birleşik Amerika ve Japonya gibi iki tane Avrupa dışı kuvvet de dahil olmuştur. Milletlerarası münasebetlerin bu yeni alan ve unsurlarını da gözden geçirmemek, 19'uncu yüzyılın genel tablosunu eksik çizmek olur. Bu sebeple, Avrupa'nın, yukarıda belirttiğimiz iki kısımdaki gelişmelerini ana çizgilerle ele aldıktan sonra, bu yeni alan ve unsurlara da kısaca değinmeğe çalışacağız.

Tabii bu arada Osmanlı İmparatorluğunun 19'uncu yüzyıl içindeki durumunu ve gelişmelerini de gözden geçireceğiz.

2

1815 - 1871 devresi

Bu devrede Avrupa gelişmelerine hakim olan faktörler, Fransız ihtilalinin doğurduğu fikir akımlarıdır ki, bunlar da Liberalizm, Nasyonalizm ve Sosyalizm'dir. Bu akımlar nereden çıkmıştır, nitelikleri nedir ve tesirleri ve güçleri ne olmuştur? Şimdi sırası ile bunları ele alalım.

A) Liberalizm

Bilindiği gibi, Orta Çağlarda Rönesans hareketi sanat alanında ve Reformasyon hareketi de din alanında insan düşüncesine bir serbesti, bir çeşit hürriyet getirme amacını gütmüştür. Rönesans ile birlikte sanatkar tabiata daha geniş bir serbestlik ve hürriyet içinde bakmaya, ilhamlarını daha geniş sınırlar içinde işlemeye başlamıştır. Reformasyon hareketi ise, o zamana kadar egemen din olarak katolikliğin sert katı ve hoşgörüsüz din kalıbını kırarak, Tanrı ile insan arasındaki münasebetlere bir hürriyet getirmek amacını gütmüştür. Bunun sonucu olarak; Protestanlık denen yeni bir din şekli ve onun da çeşitli mezhepleri ortaya çıkmıştır. Protestanlık ve onun çeşitli mezhepleri, Tanrı-İnsan münasebetlerine, katoliklikten çok farklı yeni yeni şekiller getirmiştir.

Fakat şu var ki, ne sanat alanındaki hürriyet gelişimi ve ne de din alanındaki hürriyet gelişimi, insanın toplum içindeki siyasal yaşayışına herhangi bir serbestlik veya hürriyet getirmekten çok uzak kalmıştır. Sanat ve din alanında insan düşüncesine bir dereceye kadar hürriyet gelmiş, lakin hürriyet insanın toplum içindeki siyasal durumunu değiştirememiştir. İnsanlar yine, kudretini ve yetkisini Tanrıdan aldığını iddia eden, kral, imparator, prens veya hükümdar denen bir tek insanın sert, mutlak ve sınırsız otoritesine tabi olarak ve onun keyfi idaresi altında yaşamaya devam etmişlerdir.
Daha açık bir deyişle, toplum içinde kişinin insan olarak hiç bir değeri tanınmamıştır.

İşte 1789 İhtilali iledir ki, toplumların bu siyasal düzeni yıkılmaya başlamıştır. Şimdi hükümdarın sınırsız otoritesine karşı, kişinin varlığı ve bu varlığın, insan olmak haysiyeti dolayısiyle sahip bulunduğu temel hak ve hürriyetler, sınırlayıcı bir unsur olarak çıkıyordu. Siyasal düzen, hükümdarın otoritesi ile, kişinin insanca yaşama ilkesi arasında kurulan bir dengeye dayandırılmak isteniyordu. Fransız İhtilalcileri daha ihtilal kaynaşmalarının ilk aylarında, 28 Ağustos 1789 da, yayınladıkları "İnsan ve Vatandaş Hakları Demeci" ile bu dengeyi açıkca ilan ettiler. Bu demecin esasları şöyle idi: İnsanlar hakları bakımından hür ve eşit doğarlar ve öyle kalırlar. Bu haklar hürriyet, mülkiyet, güvenlik ve zulme karşı direnme haklarıdır. Her türlü egemenlik esas olarak millettedir. Kanun millet egemenliğinin ifadesidir. Her vatandaş hür bir şekilde konuşabilir, yazabilir ve yayında bulunabilir. Kamu düzenine dokunmadıkça, kimse dini ve siyasi inançlarından dolayı kınanamaz.

Görülüyor ki bu demeç, insanın insan olmak dolayısiyle, daha doğduğu andan itibaren, bir takım temel hak ve hürriyetlere sahip bulunduğunu ortaya koyuyor ve hükümdarın otoritesini de bu temel hak ve hürriyetlerle sınırlıyordu. Bu, Avrupa'da insanların ilk defa gördükleri ve işittikleri bir şeydi. (İnsan ve Vatandaş Hakları Demeci'nin ortaya attığı bu hürriyet ilkeleri, daha önce 4 Temmuz 1776 tarihli Amerikan Bağımsızlık Demeci'nde de ortaya atılmıştı. Fakat, o

zamanın ulaşım imkanlarının yetersizliği ve iki kıta, arasında geniş bir deniz parçasının bulunması dolayısıyle, Amerika'daki bu hürriyetçi hareket Avrupaya fazla tesir edememiş, ancak birkaç Avrupalı aydının dikkatini çekmiştir. Mamafih, Fransız İhtilali liderlerinin Amerikan Bağımsızlık , Demecinden örnek aldıkları da bir gerçektir.)

Fransız İhtilali ile ortaya çıkan bu yeni siyasal düzen anlayışına Liberalizm veya Hürriyetçilik hareketi denmektedir. Fakat kişinin bu temel hak ve hürriyetlerinin gerek hükümdar, gerek insanlar tarafından kabul edilmesi yeterli değildi. Bu haklar ve hürriyetler bir anayasada açıkça belirtilmedikçe ve yine bu anayasada hükümdarın otorite ve yetkilerinin ne şekilde ve nasıl kullanılacağı belirlenmedikçe, kişinin siyasal varlığı yeterli bir teminata sahip olamazdı.
Onun içindir ki, Liberalizm hareketinin en mühim unsuru anayasacılık olmuştur. Yani, Liberalizm anayasalı bir hürriyet düzeni kurma amacını gütmüştür. Bu anayasalı düzende hükümdar yine hükümdar olarak kalmaktadır. Lakin yetkilerinin sınırı ve kullanılma şekli bir anayasa ile çizilecektir. Hemen ilave edelim ki, 19'uncu yüzyılın Liberalizm hareketleri içinde Cumhuriyetçilik eğilimi çok az görülmüştür.

Fransa'da meydana gelen bu hürriyetçilik hareketini Avrupa'nın diğer mutlak hükümdarlarının hemen kabul etmesi beklenemezdi. Çünkü Fransa'da kralın otoritesini yıkan bu hareket, kendilerine de bulaşırsa, bunlar da otoritelerinden yoksun kalabilirler ve hatta tahtlarını

kaybedebilirlerdi. Bu sebeple, Avusturya, Prusya, Rusya ve İngiltere gibi büyük devletIerle Avrupa'nın küçük krallıkları daha ilk günden itibaren Fransız İhtilaline cephe aldılar ve bu da İhtilal Fransa'sı ile bu devletler arasında, 1792'de başlayıp, 1815'e kadar devam edecek uzun savaşların patlamasına sebep oldu.

1792-1815 arasındaki Fransız İhtilali savaşları, Napolyon'un elinde, bütün Avrupayı Fransız hegemonyası altına sokmak isteyen bir kuvvet emperyalizmi niteliğini kazanmışsa da, şurası da bir gerçektir ki, bu savaşlar hürriyet kavramının bütün Avrupaya ve özellikle kitlelere yayılmasını da kolaylaştırmıştır. 1815'in Avrupasında, siyasal düzen konusundaki insan düşüncesi 25 yıl öncesinden artık çok farklıydı.

Bununla beraber, mutlak hükümdarlar bu önemli değişikliğin gerçek mahiyetini anlamamış görünüyorlar. 1815'de Napolyon Fransa'sını yenerek Fransa'yı ihtilalden önceki sınırları içine sokan Avrupanın büyük devletleri (İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya) hürriyetçilik fikirlerini de yenilgiye uğrattıklarını sanmışlardır. Hatta küçük krallıklar bile aynı düşünceyi taşıyorlardı. Mamafih Hürriyetçilik (Liberalizm) akımının tehlike ve korkusunu da içlerinde hissetmiş olmalılar ki, 1815 Viyana Kongresi ile Avrupanın toprak ve sınır düzenlemelerini kendi politik çıkarlarına göre yaparlarken, aynı zamanda, bundan sonra patlak verebilecek herhangi bir hürriyetçilik

hareketini beraberce bastırmak hususunda da anlaşmışlardır.

Bu işbirliğinin rahatlığı içinde Avrupanın mutlakiyetçi hükümdarları 1815'den sonra toplumlarını yine eski düzen üzerinden idare etmeye başlamışlardır. Bu ise toplumların değişen düşüncesi ile tam bir çelişme haline gelmiş ve bunun neticesi olarak, Avrupa, 1818-1822, 1830 ve 1848'de olmak üzere, üç devre halinde bir dizi ayaklanma ve ihtilallere sahne olmuştur.

Biraz aşağıda da değineceğimiz gibi, bu üç devreli ayaklanmalar sadece liberalist mahiyette değil, aynı zamanda Nasyonalist mahiyette de kendisini göstermiştir.

1818-22 devresinde Liberalist ayaklanmalara Almanya'da, İtalya'da ve İspanya'da rastlamaktayız. Bilhassa Alman üniversiteleri Hürriyetçi ayaklanmaların bir beşiği haline gelmiştir. Fakat büyük devletlerin işbirliği bu ayaklanmaların kısa bir sürede bastırılmasını sağlamıştır.

1822'den sonra Avrupa kısa bir süre içinde bir sükünete girmişse de, 1830'da bir çok ülkelerde yeniden patlamalar meydana gelmiştir. Fransa'da basın hürriyetinin kısıtlanmasından patlak veren ve birkaç gün süre ile Paris'i kanlı çarpışmalara sahne yapan ayaklanma hemen başka ülkelere de sıçramıştır. Belçikalılar bir yandan

Hollandalıların egemenliğinden kendilerini kurtarırken, aynı zamanda, zamanın en ileri hürriyetçi anayasasını da kabul ediyorlardı.
1830'un hürriyetçi ayaklanmaları Almanya ve İtalya'nın küçük krallıklarının birçoğunda da görüldü. Bir çok Alman devletlerinde hürriyetçi anayasalar kabul edildi. İtalyan devletlerindeki hürriyetçi hareketleri ise Avusturya sert bir şekilde bastırdı. Ne olursa olsun, Liberalizm hareketi 1830 İhtilallerinde önemli bir adım atmıştır.

1848-49'larda Avrupa yeniden bir dizi ayaklanmalar içine girdi. Nasyonalist hareketin ağır bastığı bu ayaklanmalarda, liberalizm artık önemli bir zafer sağlamıştır. 19'uncu yüzyılın ortalarında anayasalı rejimler artık normal bir siyasal düzen haline gelmektedir. Fransa'da işçi hakları ve toplantı hürriyeti meselesinden doğan 1848 ayaklanması, Cumhuriyet rejiminin kurulması ile sonuçlanmış, lakin bu cumhuriyet ancak dört yıl kadar sürerek, 1852 de imparatorluğa dönüşmüştür. Fakat ne var ki, 1848'de cumhurbaşkanı seçilen Louis Napoleon (Napoleon Bonaparte'ın yeğeni), 1852'de imparatorluk rejimini ancak bir halk oylaması ve halkın tasvibi ile kurabilmiştir. Avusturya'da ise, 1848 ihtilali, 1815'den beri mutlakiyetçiliğin bayraktarlığını ve liberalizm düşmanlığının öncülüğünü yapan Başbakan Metternich'in ülkesinden kaçması ile neticelenmiştir. Mutlakiyetçi Prusya ise, 1850'de bir anayasa kabul etmek zorunda kalmıştır. Keza Hollanda, İsviçre ve Danimarka'da da gayet liberal anayasalar kabul edilmiştir.

Hasılı, 19'uncu yüzyılın ortalarında artık hürriyetçilik ve anayasalı rejim, Avrupa ülkelerinin ciddi bir meselesi olmaktan çıkmıştır.

B) Nasyonalizm

Nasyonalizm veya milliyetçilik akımının esası milli bağımsızlıktır. Başka devletlerin hegemonyası altında yaşayan milletlerin milli bağımsızlıklarını kazanmaları ve kendi bağımsız devletlerini kurmaları hareketidir.

Bu hareket de kaynağını Fransız İhtilalinden almaktadır. Bir bakıma kişi hürriyeti kavramının milletlere de tatbikidir. Nasıl bir insan, insan olması dolayısiyle bir takım temel hak ve hürriyetlere sahip bulunuyorsa, bir millet'de, bir bütün olarak, hürriyetine yani bağımsızlığına sahip olma hakkına sahiptir.

Öte yandan, milliyetçilik hareketinin ortaya çıkmasında, İhtilal Fransa'sı müessir bir rol oynamıştır. Bilhassa İhtilal Fransa'sının kaderine 1797'den itibaren hakim olan Napolyon Bonapart, Avrupa'nın büyük devletleri ile savaşırken ve bu devletlerin topraklarına girerken, bu topraklardaki milletleri bağlı oldukları devletlere karşı ayaklandırmış ve Fransa'nın bu milletlere hürriyet getirdiğini söylemiştir. Bu kışkırtmaların bu milletler üzerinde tesirsiz kaldığını

söylemeye imkan yoktur.

Fakat 1815 Viyana Kongresinde, büyük devletler Avrupa haritasını kendi çıkarlarına göre düzenlerken, nasyonalizm bakımından, liberalizm konusunda yaptıkları aynı hatayı işlemişlerdir. Milletler ya parçalanmış ve bu parçalar başka devletlerin sınırları içine sokulmuş veya çizilen sınırlar içinde çeşitli milletler bulunmuştur. Mesela, Polonya toprakları bir kere daha Avusturya, Rusya ve Prusya arasında paylaşılmış ve Polonyalıların büyük bir kısmı Rusya'nın hegemonyası altına girmiştir. Halbuki Napolyon 1807 yılında, Prusya ile Rusya arasında bir tampon olmak üzere, Varşova Büyük Dükalığı adı ile bağımsız bir Polonya devleti kurmuştu. Polonyalılar bağımsızlığın tadını almışlardı. 1815 Viyana Kongresinde ise, bu bağımsız Polonya bir kere daha ortadan kaldırılarak toprakları üç devlet arasında bölüşülmüştür. Öte yandan, Avusturya İmparatorluğunun sınırları içinde, başta Macarlar olmak üzere, Polonyalılar, Çekler, Hırvatlar ve Romenler gibi birçok millet bulunmaktaydı. Hatta Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa toprakları için de aynı şey söylenebilir. Bu topraklar içinde pek çok yabancı milletler yaşamaktaydı. Nasyonalizm hareketi bunlara da tesir etmekten geri kalmamış, 1829'da Yunanistan, 1878'de Sırbistan, Karadağ ve Romanya, 1908'de Bulgaristan ve 1913 yılında da Arnavutluk, birer bağımsız devlet olarak Osmanlı İmparatorluğundan kopmuştur.

Bu sebepten ötürü 1830-1848 ihtilallerinde milli bağımsızlık teşebbüslerine de rastlamaktayız. Mesela, 1830 yılında Rusya sınırları içinde yaşayan Polonyalılar bağımsızlıklarını almak için ayaklanmışlar ve tam bir yıl süre ile Rus ordularına karşı savaşmışlardır. Fakat kanlı bir yenilgiye uğramışlardır. 1848-49 da ise Macarlar bağımsızlıklarını almak için Avusturya'ya karşı savaşmışlardır. Avusturya Macarlarla başa çıkamayınca Rusya'dan yardım istemiş ve Macaristan'a giren 150.000 kişilik bir Rus ordusu 1849 yazında Macar milli bağımsızlık hareketini çok kanlı bir şekilde bastırmıştır.

1815'den sonra milliyetçilik akımının en önemli meselesi Alman ve İtalyan milli birlikleri olmuştur. Bu mesele de kaynağını, 1815 Viyana Kongresi kararlarından almaktaydı ve burada da baş rolü Avusturya oynuyordu. Avusturya sınırları içinde çeşitli milletler bulunduğu için, Fransız İhtilalinin milliyetçilik konusundaki tesirlerini gözönünde tutan bu devlet, milliyetçi akımlara karşı da kuvvetle cephe almıştır. Çünkü, Avusturya sınırları içindeki milletler bağımsızlıklarını alacak olurlarsa, Avusturya İmparatorluğunun dağılması işten bile değildi. Avusturya bu noktayı çok iyi görmüştür. Nitekim 1914-18 Birinci Dünya Savaşının sonunda Avusturya yenilip de bütün bu milletler bağımsızlıklarını alınca, geriye bugünkü küçücük Avusturya devleti kalmıştır. Aynı şey Osmanlı İmparatorluğu için de olmuştur. Birinci Dünya Savaşının hemen öncesinde İmparatorluk sınırlarının Meriç nehrine kadar gerilemesinde, Balkan ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmaları baş rolü oynamıştır.

Alman ve İtalyan milli birliklerinin kurulması ihtimali ise, Avusturya için en fazla korkutucu olmuştur. Bu iki milli birliğin kurulması ve birer devlet olarak ortaya çıkmasının Avusturya sınırları içindeki çeşitli milletlere yapacağı tesir bir yana, Avusturya'nın, biri batısında, diğeri de güneyindeki iki güçlü devletin kurulması, bu devletin Avrupa'daki durumunu zayıflatırdı. Avusturya böyle bir ihtimalin gerçekleşmesini önlemek için, 1815 Viyana Kongresi kararlarıyla, hem Almanya'yı ve hemde İtalya'yı dağınık tutmaya muvaffak olmuştu. Kutsal Germen İmparatorluğunun 360 devleti, Viyana Kongresinde ancak 36'ya indirildi. Yani Almanya'da 36 ayrı devlet bulunuyordu. İtalya'da da aynı durum vardı. İtalya denen topraklar üzerinde bir çok krallık bulunduğu gibi, Avusturya, bazı İtalyan krallıklarının başına Avusturya İmparator ailesinden prensleri getirdi. Bu suretle bazı İtalyan Krallıkları vasıtasıyla İtalya üzerinde doğrudan doğruya kontrol tesis etmiş olmaktaydı.. Avusturya, Almanya için de aynı şeyi yaptı. Almanya'daki 36 devlet Germen Konfederasyonunu teşkil ediyordu ve bu konfederasyonun başına da Avusturya Prensleri getirilmişti. Yani, Avusturya, Alman devletleri üzerinde de doğrudan doğruya kontrola sahip bulunuyordu.

Fakat her iki ülkede de Avusturyanın önemli bir problemi vardı. Almanya'da Prusya ve İtalya'da Piyemonte devletleri, biri Alman, diğeri de İtalyan milli birliğinin kurulmasını istiyorlardı. Onun içindir

ki, Avusturya 1815 den itibaren her iki devletle de sinsi bir mücadelenin içine girmek zorunda kaldı.

1848 Martında Viyana sokaklarında halkın hürriyet için de Macarların da bağımsızlık için ayaklanmaları Avusturya'yı güç duruma sokunca Almanya'daki milliyetçiler Alman milli birliğini kurmak için harekete geçtiler ve Prusya'yı da lider olarak seçtiler. Hatta bir Alman İmparatorluğu Anayasası yapılarak Prusya Kralı Alman İmparatoru ilan edilmek istendi. Lakin Avusturya'nın Prusya'ya yönelttiği tehdit o kadar şiddetli oldu ki, Prusya gerilemek zorunda kaldı. O günün şartları içinde Prusya Avusturya ile bir savaşı göze alamadı. Prusya geri çekilince Alman milli birliği için yapılan bu teşebbüs de neticesiz kaldı.

İtalya'da ise, Piyemonte harekete geçti. Fakat Piyemonte'nin teşebbüsü de sonuçsuz kaldı. Piyemonte 1848 ve 1849 yıllarında iki defa Avusturya ile savaşa girişti, fakat her ikisinde de yenildi. Bu yenilgiler diğer İtalyan devletlerinin de cesaretini kırdı. Fakat bu iki teşebbüs Piyemonte'ye bir şeyi öğretmişti; İtalyan milli birliği ancak Avusturyanın savaş meydanında yenilmesiyle gerçekleştirilebilir ve böyle bir savaşı da küçük Piyemonte tek başına yapamazdı. Avusturya'yı yenmek için Piyemontenin bir büyük Avrupa devletini yanına alması gereklidir. Gerçekten, 1854-56 Kırım savaşına Fransa ve İngiltere'nin yanında katılarak bu iki büyük devletin sempatisini

kazanan Piyemonte, milliyetçi hareketleri destekleyen 3'üncü Napolyon (1848 seçimlerinde cumhurbaşkanı seçilen Louis Napolyon, 1852'de İmparator olunca 3'üncü Napolyon adını almıştır.) Fransa'sı ile 1858 yılında bir ittifak yapmaya muvaffak oldu. Fransa'yı ittifakına alan Piyemonte 1859 yılında Avusturya'ya savaş açtı ve Avusturya'yı, Fransa ile birlikte, iki defa savaş meydanında yenilgiye uğrattı. Piyemonte'nin bu zaferi üzerine, diğer İtalyan devletleri Piyemonte'ye katılarak İtalyan Milli birliğini kurdular. 1861 Şubatında Torino'da ilk İtalyan parlamentosu açıldı ve İtalya Krallığı ilan edildi.

İtalyan milli birliğinin kuruluşunu Alman birliğinin kuruluşu takip etmiştir. Bu birliğin kuruluşu da Prusya'nın ve onun başbakanı Bismarck'ın eseri olmuştur. Alman birliği üç safhada gerçekleşmiş olup, bunların herbiri bir savaştır. 1864 Prusya-Danimarka savaşı ile Prusya, Danimarka'nın elindeki bazı Alman topraklarını geri alıp Germen Konfederasyonuna katmıştır. 1866 Prusya-Avusturya savaşı ise, Avusya'nın Prusya karşısında yenilgisi üzerine, bu devleti Germen Konfederasyonunun dışında bırakmak suretiyle, Almanya üzerindeki Avusturya kontrolünü sona erdirmiştir. Fakat buna rağmen Bismarck için Alman milli birliğini kurmak hemen mümkün olamadı. Çünkü, Fransa'nın nüfuzu altında bulunan Katolik Güney Alman Devletleri birliğe yanaşmadıkları gibi, şimdi kuzeyinde kuvvetli bir Almanya'nın ortaya çıkmasından endişe etmeye başlayan Fransa'nın Prusya'ya karşı durumu sertleşmiştir. Alman birliği yolundaki Fransa engelini

bertaraf etmek, Bismarck için, ancak, Fransa'yı 1870-71 savaşında ağır bir yenilgiye uğratmakla mümkün oldu. Bismarck'ın dediği gibi, Alman milletinin milli bütünlüğü ancak "kan ve demirle" gerçekleştirilebilmiştir.

İtalya ve Almanya'nın bağımsız devletler olarak Avrupa'daki milletlerarası münasebetlere girmesiyle, Nasyonalizm akımı çok büyük bir adım atmış olmaktaydı. Fakat milliyetler meselesi de tamamen çözülmüş değildi. Milliyetler meselesinin milletlerarası münasebetleri bulandırması, İ'inci Dünya Savaşından sonra bile devam edecektir. Yalnız şu varki, bilhassa Alman milli birliğinin kuruluşu ve Alman İmparatorluğunun Avrupa'daki kuvvet münasebetleri içinde 1871'den itibaren birdenbire sivrilmesi, kıt'ada milletlerarası münasebetlere yepyeni bir yapı ve gelişme seyri vermiş ve bundan sonra da Almanya etrafında şekillenmeye başlayan diplomatik gelişmeler, fikir akımlarının etkisini geri plana itmeye başlamıştır. 1871'in Avrupa'sı 1815'in Avrupa'sından artık çok farklıdır.

C) Sosyalizm

Sosyalizm akımı da diğerleri gibi kaynağını Fransız İhtilalinden almaktadır. 1789 İnsan ve Vatandaş Hakları Demeci'nin ortaya atmış olduğu kanun önünde bütün vatandaşların eşitliği, yani siyasal eşitlik ilkesinin, bilhassa 1815'lerden itibaren, yazarlar tarafından

ekonomik eşitliğe de dönüştürülmesi Sosyalizm akımının doğmasına yol açmıştır. Bu yazarlar siyasal eşitliğin, toplumdaki kişiler arasındaki eşitliğin gerçekleştirilmesi için yeterli olmayacağını, tam eşitlik için kişiler arasında ekonomik eşitliğin de bulunması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Tabiatıyla, bir istek, bir ideal olarak fikrin ortaya atılması yeterli değildi. Bir toplumda ekonomik eşitliğin gerçekleştirilmesi için nasıl bir düzen ve sistemin tatbik edilmesi gerektiği de gösterilmeliydi. İşte bu güç meseleye cevap bulma çabası, bir çok düşünür ve yazarları çok çeşitli sosyalist fikirler ileri sürmeye yöneltmiştir. Herkes kendisine göre bir sosyalist düzen tasarlamıştır. Bu fikir çeşitliliği ise, sosyalizmi belirli bir sistem halindeki bir fikir bütünlüğünden yoksun bırakmıştır. Bundan dolayıdır ki, sosyalizm bütün 19'uncu yüzyıl boyunca fikir planında kalmış ve bir fikri tartışmadan öteye gidememiştir. Liberalizm ve Nasyonalizmde gördüğümüz fiili hareketlere ve kitle ayaklanmalarına, 19'uncu yüzyılda sosyalizmde hemen hemen hiç rastlanmaz. Bu da sosyalizmi fiili güçten yoksun bırakmıştır. Ancak Rusyada 1917'de meydana gelen Bolşevik İhtilali ile sosyalizm milletlerarası münasebetlere yeni bir unsur olarak girmeye başlayacaktır.

Karl Marx ile birlikte sosyalist düşüncede önemli bir değişiklik meydana gelmiş ve Marx'ın sosyalist akımın gelişmelerindeki tesiri de, daha önceki sosyalist yazarlara nisbetle çok daha derin olmuştur. Marx, kendi sosyalist sistemini işçi sınıfı esasına dayandırdığı

ve bu sistemi evrensel veya enternasyonal açıdan ele aldığı için, bütün dünya işçilerinin örgütlenmesi konusuna çok önem vermiştir. Bu çabaların sonucunda, İ'inci ve İİ'inci Enternasyonaller dediğimiz sosyalist enternasyonaller ortaya çıkmıştır. Bu enternasyonaller ne işçi sınıfını ve ne de sosyalist düşünceyi örgütlendiremediği gibi, kendi içinde çıkan fikir ayrılıkları ve çatışmaları ile, sosyalizm akımının fikir planında tam bir parçalanmasına da sebep olmuştur. Şimdi bu gelişmeleri kısaca ele alalım.

Karl Marx Das Kapital'in birinci cildini 1856'da yayınlamıştır. Bununla beraber, Karl Marx ve yakın arkadaşı F. Engels 1848 ihtilallerinde fikri bakımdan gayet aktif olmuşlardır ve 1848'de Engels'le Marx meşhur "Komünist Manifestosu'nu" yayınlamışlardır. Bunun yayınlanmasından sonra Engels ve Marx işçileri bir milletlerarası teşekkülde birleştirmeye çalışmışlardı. Bu suretle milletlerarası proleteryayı organize etmek suretiyle komünist ihtilaline gitmeyi düşünmüşler ve bu amaçla da Marx ve Engels'in çabasıyla 1864'te ilk defa olarak İngiltere'de İ'inci Enternasyonal adını verdiğimiz bir Milletlerarası İşçi Federasyonu kurulmuştur.

İ'inci Enternasyonal uzun ömürlü olamamıştır. Çünkü Marx ve bir Rus olan Mikhail Bakunine şiddetli bir fikir mücadelesine girmişlerdir. Karl Marx kendi sistemini kurarken, Alman Feuerbach ve Hegel'den büyük ölçüde yararlanmıştır. Hegel siyasi felsefesi itibari ile

bir otoriteye taraftardır. Marksist sistemin otoriteye dayanan kısmı Marx tarafından bilhassa Hegel'den alınmıştır. Fakat ekonomik düşünce sisteminde Feuerbach Marx'ı büyük ölçü etkilemiştir. Dolayısiyle, Marksist sistemde siyasi otorite hakimdir. Buna karşılık Mikhail Bakunine bir anarşisttir ve bir anarşist olarak da her türlü otoritenin karşısındadır. Ona göre her örgüt insan hürriyetine indirilmiş bir darbedir. Onun için devletin de şiddetle aleyhindedir. Bir siyasal örgüt olarak devlet insan hürriyetini kısıtlamaktadır. Bu yüzden devlet ortadan kaldırılmalıdır. Bu sebepten İ'inci Enternasyonal içinde Bakunine ve Marx şiddetli bir çatışmaya girdiler. Bakunine son derece zeki, dinamik ve ateşli bir insandı. Marx, Bakunine ile mücadelesinde İ'inci Enternasyonalin parçalanacağını görünce, 1872'de Lahey kongresinde Bakunine'i Enternasyonalden attı. Fakat bu olay, denebilir ki, İ'inci Enternasyonalin de sonunu getirmiştir. Çünkü Karl Marx İ'inci Enternasyonali Bakunine'in nüfuzundan kurtarmak içni enternasyonalin merkezini Amerika'da Filadelfiya'ya taşıdı. İ'inci Enternasyonal Amerika'ya taşınmakla Avrupa politikasıyla ister istemez bağlarını kesmiş oluyordu. Bunun için de 1872 Lahey kongresi İ'inci Enternasyonalin sonu olarak kabul edilir. Fakat 1876 Filadelfiya kongresinde İ'inci Enternasyonal kendi kendisini fesh etti.

Mamafih milletlerarası proleterya hareketinin teşkilatlanmasının arkası kesilmedi. 1889'da İİ'inci Enternasyonal kuruldu. İİ'inci Enternasyonal İ'inci ye nisbetle daha uzun ömürlü olmuş ve 1914'e kadar devam

etmiştir. YaInız, İİ'inci Enternasyonal birincinin hatasını tekrar etmemek için daha hoşgörü ile hareket etmiş ve yalnız Marksistleri değil ılımlı sosyalistler de dahil sosyalizmin her şeklini benimseyenleri sinesinde toplamıştır. Lakin çeşitli şekillerdeki sosyalist fikirlerin İİ'inci Enternasyonelde toplamış olması, bu Enternasyonal içinde de görüş ayrılıklarının daha şiddetli bir şekilde ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu görüş ayrılıkları içinde, bugün günümüzde de sosyalist ülkeler tarafından birbirlerini itham etmek için kullanılan Revizyonizm, İİ'inci Enternasyonalde bilhassa göze çarpmaktadır.

Revizyonizm akımının önderliğini Alman sosyalistlerinden Bernstein yapmıştır. Bernstein'e göre Marksizmi birçok olaylar bir çok bakımdan yalanlamıştır ve gerçekten gösterdiği örnekler Marx'ın kehanetini yanlış çıkarmıştı. Marx'a göre: Endüstriler geliştikçe ve her ülkede endüstri kuruluşları büyüdükçe işçi biraz daha sefalete gidecektir. İşçi kitleleri gittikçe çoğalacak ve sermaye monopollerinin sayısı gittikçe azalacaktır. Bu suretle genişleyen proleterya sermayedarları devirip üretim araçlarına toplumsal olarak sahip olacaklardır ki Karl Marx buna "Catastrophe final" (Nihal Felaket) diyordu.

Bernstein Marx'ın bu düşüncesinin yanlış olduğunu ileri sürdü. Verdiği örnek ise şuydu: Marx'a göre endüstriler geliştikçe işçi kitlesi zayıflayacaktır. Fakat Bernstein'e göre, 1873-95 arasında geçmiş olan devrede, gıda maddeleri fiatları % 35-40 kadar düşmüştür.

Aynı devrede işçi ücretlerinde % 5 bir artış meydana gelmiştir. Böylece işçi ücretlerinin reel artışı % 40'tır. Dolayısiyle endüstrinin gelişmesiyle proleteryanın fakirleşeceği iddiası doğru değildir.

İkinci olarak, Karl Marx endüstri büyümesinin monopole yol açacağını, sermayenin sayılı ellerde toplanacağını söylüyordu. Halbuki bu sırada endüstrinin gelişmesiyle ortaya çıkan başka bir gelişme Karl Marx'ın bu söylediklerinin doğru olmadığını ortaya koydu. Bernstein bu noktayı da gösterdi. Bu yeni gelişme şu idi: 1890'larda endüstri ülkelerinde gayet hızlı bir endüstri gelişmesi ortaya çıkarken, sermayenin yapısında da değişiklikler oldu. Hakikaten endüstrinin klasik gelişmesi sırasında yani Das Kapital yazıldığı sırada, sermaye kişilerin elindedir. Fakat 1890'lardan itibaren endüstrinin gelişmesi daha geniş sermayeleri gerektirdiğinden, anonim şirketler usulü ortaya çıktı. Bu şirketlerin birdenbire gelişmesi gerçekte sermaye sahipliğini bölmüştür. Yani bu şekilde Marx'ın dediği gibi sermaye sahipliği azalmıyor, aksine çoğalıyordu.

Bernstein'in ileri sürdüğü üçüncü bir nokta da şuydu: 1848 Komünist Manifesto'sunda Marx ve Engels'in ortaya attığı bir çağrı vardı: "Dünya işçileri birleşiniz". Marx'a göre işçinin vatanı yoktur, sınıfı vardır. Bernstein bunu da kabul etmedi. Bernstein'e göre bir vatandaş olarak işçinin de vatanı vardır.

İşte bu üç noktadan hareketle Bernstein Marksizmi yumuşatmak istedi. Kapitalist bir düzende işçinin durumunun düzelebileceğini ve sosyalizmin mevcut olabileceğini söyledi. Yani Karl Marx gibi ihtilal metodu kullanmak şart değildi. Demokratik metotlarla da sosyalizm gerçekleştirilebilirdi. İşte Bernstein'in bu düşünce sistemi Marksistler tarafından Revizyonizm diye adlandırılmıştır.

İİ'inci Enternasyonalin karşılaştığı diğer bir mesele de Fransız sosyalistleridir. Bernstein Alman sosyalistlerinin sağ kanadını temsil ediyordu. Ortodoks olmayan Marksist bir grup merkezdeydi. Tam anlamıyla Marksist olan Alman sosyalistlerinin sol kanadının lideri Karl Liebnecht'ti. Fransız sosyalistleri ise Fransız siyasi düşüncesinin tarih içindeki gelişimi dolayısiyle gayet ferdiyetçi idi. Bu bakımdan demokratik usullere yatkındı. Fransız endividüalizmi de İİ'inci Enternasyonalde Marx ve Engels'in karşısında yer alır. Endividüalizm Enternasyonelin tam zıddı bir kavramdı.

Bunlar İİ'inci Enternasyonalin temel meseleleri olmuştur. Bunun dışında ayrıntılar konusunda da pek çok görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Ama İİ'inci Enternasyonal buna rağmen 1914 yılına kadar devam etmiştir. İİ'inci Enternasyonal İ'inci Dünya Savaşı dolayısıyla Bernstein'in dediği gibi önemli bir mesele karşısında kaldı. Daha savaş çıkmadan savaştan önceki yıllarda siyasi hava gerginleşmeğe başladığı zaman, Marx genel bir savaşın çıkacağını ve bu savaşın kapitalistlerin

bir savaşı olduğunu, bu sebeple de işçilerin ve proleteryanın bu kapitalist savaşta hiç bir çıkarı bulunmadığını, bundan dolayı savaş çıktığı zaman işçilerin askere gitmemelerini söyledi. İ'inci Dünya Savaşı patlak verince bütün memleketlerdeki işçiler askere alındıklarında tereddütsüz düşmanla savaşmak için cepheye koştular.
Bernstein'in işaret ettiği gibi, işçiler Enternasyonalizmi birtarafa bırakıp herşeyden önce düşmana karşı vatanlarını savunmaya koştular.
İşte bu durum İkinci Enternasyonalin sonunu getirdi.

::::::::::::::::

3

1871-1914 Devresi

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1871-1914 devresi, artık Fransız İhtilali tesirlerinin geride kaldığı ve Avrupa'da diplomatik münasebetlerin ve bu münasebetler içindeki mücadele ve çatışmaların yoğunluk kazandığı safhadır. Devrenin bu niteliğinde, İtalyan ve Alman milli birliklerinin kurulması, fakat özellikle ve birinci planda Alman İmparatorluğunun bir kuvvet olarak sivrilmesi başlıca rolü oynamıştır. Diplomatik münasebetlerin bu yeni yapısı ve bu yapı içindeki gelişmeler, daha sonra açıklayacağımız sömürgecilik mücadelelerinin de ilavesi ile, 1914 yılında genel bir dünya savaşına varmıştır.

Olayların gelişmesine baktığımızda, 1871-1914 devresi tabii olarak üç kısma bölünmektedir. Şimdi bu üç kısmı teker teker ele alalım:

A) Avrupa'da Alman üstünlüğü: 1871-1890

Alman İmparatorluğunun kurulmasından sonra, bilhassa İmparotorluk Başbakanı Bismarck'ın izlemiş olduğu diplomasi, Almanya'ya, Bismarck'ın başkanlıktan ayrıldığı yıl olan 1890 yılına kadar, kesin bir diplomatik üstünlük kazandırmış ve bunun neticesi olarak da, Almanya'nın etrafında Üçlü İttifak dediğimiz bir kuvvetler bloku ortaya çıkmıştır.

Bismarck, 1870-1871 savaşında Fransa'yı ağır bir yenilgiye uğratıp 18 Ocak 1871'de Alman İmparatorluğunun kuruluşu ilan edildikten sonra, içerde ve dışarda olmak üzere iki önemli problemle karşı karşıya kaldı.

Birinci mesele, gerçekleştirilmiş olan Alman milli birliğinin sağlam temellere oturtulması idi. Alman birliği, İtalyan birliğinin aksine, diğer Alman devletlerinin Prusya'ya kendiliğinden katılması ile gerçekleşmiş değildi. Prusya'nın, sırasiyle, Danimarka, Avusturya ve Fransa karşısında kazandığı askeri başarılar Alman devletlerini birliğe katılmak zorunda bırakmıştı. Bilhassa, katolik güney devletleri için bu

çok daha doğru idi. Yani, güney devletleri birliğe, Fransa'nın desteğinden yoksun kaldıkları için, adeta istemiye istemiye katılmışlardı.
Şu halde Alman birliği çok sağlam temellere oturmuyordu. Birliğin temellerinin sağlamlaşması için ancak zamanla güçlenecek bir kaynaşmaya ihtiyaç vardı. Böyle olunca, Bismarck için dışarda ciddi mesele çıkmamalı veya çıkarmamalı ve dıştaki bu barış devresinden yararlanarak, birliğin iç yapısını kuvvetlendirmeliydi. Demek ki, dış münasebetlerde barışın egemen olması, birliğin güçlenmesi için zorunlu idi.

İkinci mesele de Fransa meselesi olmuştur. Bismarck, Fransa'nın Almanya karşısındaki ağır yenilgisini, milli haysiyetine düşkün Fransız milletinin kolay kolay hazmetmiyeceğini ve bu yenilginin intikamını bir an önce almak için ilk fırsatta faaliyete geçeceğini biliyordu. Üstelik, yenilginin acısından başka, Almanya Fransa'dan Alsace ve Lorraine gibi iki toprağı da almıştı. Fransızların bu toprak kaybına da uzun süre tahammül etmeleri beklenemezdi.

Bu sebeplerden ötürü, Fransa'nın bir intikam savaşına girişmesi ihtimali Bismarck'ın başlıca endişesi olmuştur. Çünkü, Bismarck biliyordu ki, Fransa'nın Almanya'ya karşı girişeceği bir savaşta, 1870-71'de olduğu gibi, diğer büyük Avrupa devletleri seyirci kalmıyacaklar ve bu savaşa bulaşacaklardı. Eğer Almanya Fransa ile yine tek başına kalırsa, o zaman mesele yoktu ve Almanya ikinci bir zaferden

de ümitli olabilirdi. Fakat diğer devdetlerin de katılacağı bir savaşın sonucu Almanya için zafer olabilir miydi? Ve o zaman Alman birliği devam edebilir miydi? Dağılmaz mıydı? Öte yandan şu da bir gerçekti ki, 1870-71 tecrübesinden sonra Fransa Almanya'nın karşısına tek başına çıkamayacak ve muhakkak yanına bir büyük Avrupa devletini alacaktı.

Şu halde, Almanya'nın dış münasebetlerinde barışa sahip olabilmesi için, Frpnsa'nın bir intikam savaşı açması önlenmeli ve bunun için de Fransa'nın birleşebileceği devletleri Almanya'nın yanına çekmek suretiyle Fransa'yı yalnız bırakmaya çalışmalıydı. Kısacası, 1871'den sonra Alman dış politikasının iki temel ilkesi barış ve barışın korunması için de Fransa'nın yalnız bırakılması olmuştur.

Fransa Almanya'ya karşı hangi devletlerle birleşebilirdi? İlk akla gelen, 1866'da Prusya'dan ağır bir darbe yemiş alan Avusturya idi. Fakat Bismarck 1866'dan itibaren Avusturya ile yakın münasebetler kurmaya dikkat etmişti. 1871'den sonra ise bu münasebetler daha yakın bir çerçeve içlne girdi. Çünkü, daha 1866'da Bismarck, Avusturya'nın kendisine lazım olacağını biliyordu. Avusturya'ya gelince, o da Almanya'nın kendisine yaklaşma çabalarını cevapsız bırakmadı. Çünkü, Avusturya şunu gördü ki, 1815'ten beri harcadığı çabalara rağmen, Alman ve İtalyan birliklerinin kurulmasına mani olamamış ve batısında Almanya, güneyinde de İtalya birer devlet

olarak ortaya çıkmıştı. Yani Avusturya diplomasisinin batıda ve güneyde işi kalmamıştı. Bu durum karşısında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu diplomatik faaliyetlerini Balkanlara yöneltti ve topraklarını Balkanlarda genişletmeye karar verdi. Bu yeni genişleme politikasının iki temel doğrultusu, doğuda Selanik ve Ege Denizi, güneyde de Adriyatik Denizi olmuştur. 1870'lerden itibaren Avusturya bu iki denize açılmaya çalışmıştır.

Fakat Avusturya bu yeni Balkan politikasını şekillendirirken, Rusya'da, Osmanlı İmparatorluğunu Balkanlardan atmak ve Balkan slavlarını kendi etrafında birleştirmek amacı ile Panislavizm (Slav Birliği) politikasına girişmiş bulunmaktaydı. Böylece, kuzey-güney doğrultusunda Balkanlara inmeğe çalışan Rusya ile, batı-doğu doğrultusunda Balkanlarda yayılmaya çalışan Avusturya-Macaristan İmporatorluğu bir çatışma durumuna girmiş oluyorlardı. İkinci olarak, Avusturya-Macaristan'ın Adriyatik Denizine çıkma çabaları, daha sonraları kendisini, 1878'de bağımsızlığını alan Sırbistan ile de bir çatışma içine sokacaktır. Sırbistan da bir slav devletiydi. Böyle olunca, Avusturya-Macaristan'ın Rusya karşısında Almanya'ya dayanması ve Panislavizm karşısında bir Pan-Cermen Bloku meydana getirmesi zorunlu oldu. Bismarck Avusturya meselesini bu şekilde çözümledi.

Fransa'nın birleşeceği ikinci devlet İtalya olabilirdi. Lakin Bismarck bu nokta üzerinde fazla durmadı. Çünkü, İtalya miili birliğini

kurmuştu, ama Almanya gibi güçlü bir devlet olarak ortaya çıkmamıştı. İkincisi, İtalya'nın Almanya ile ortak sınırı yoktu ki, bir Fransız-İtalyan bloku Almanya üzerinde etkili bir baskı aracı olabilsin. Üçüncüsü, her ne kadar İtalya milli birliğini kurarken Fransa'nın askeri yardımından yararlanmış ise de, bazı İtalyan topraklarının (Venedik gibi) Avusturyanın elinden alınmamış olması ve Fransa'nın bu konuda da yardımını devam ettirmemiş olması, ve ayrıca, Fransa'nın yaptığı yardıma karşılık, 1860'da, İtalyanların İtalyan toprağı saydıkları Nice ve Savoie topraklarını alması Fransız-İtalyan münasebetlerinin bozulmasına sebep oldu. Fransız-İtalyan münasebetlerinin bu bozuk durumu 19'uncu yüzyılın sonuna kadar devam edecektir.

Şu halde, Bismarck'a göre, Fransa'nın İtalya ile birleşmesi Almanya üzerinde bir ağırlık meydana getiremiyeceği gibi, o günkü şartlar içerisinde böyle bir birleşmenin ihtimali ve hatta imkanı da yoktu. Bu sebepten İtalya'yı Almanya'nın yanına çekmenin bir gereği yoktu.

Geriye İngiltere ile Rusya kalıyordu. Bismarck bu iki devletin durumlarını ele aldığında, İngiltere için şu noktaları tesbit etti: Fransa'nın İngiltere ile de birleşip Almanya'ya karşı bir cephe birliği kurmasına imkan yoktu. Çünkü, Osmanlı İmparatorluğunun gelişmelerini ele aldığımızda ayrıntılı bir şekilde açıklayacağımız üzere, İngiltere ile Fransa bu sırada Mısır üzerinde bir çatışma halindedirler

ve bundan dolayı da münasebetleri iyi değildi. Bu şartlar içinde de İngiltere'nin Fransa ile birleşmesi mümkün değildi.

Rusya'ya gelince: Bismarck, Rusya bakımından gerçekten endişe duydu. Çünkü bir Fransız-Rus birleşmesi Almanya için iyi olmazdı. Zira Fransa ile Rusya, Almanya'ya karşı birleştikleri takdirde, Almanya bu iki kuvvetin arasında sıkışmış olacaktı. Yani bir savaş halinde, Almanya iki cepheli bir savaş karşısında kalacaktı. Böyle bir savaşın sonucu ise Almanya için herhalde pek parlak olmazdı. İşte böyle bir ihtimal, yani Fransa ile Rusya'nın birleşmesi ihtimali Bismarck için korkutucu olmuş ve buna Bismarck'ın Kabusu denilmiştir.

Demek oluyor ki, Fransa'nın yalnız bırakılması ve dolayısiyle Fransa'nın bir intikam savaşına girmesini önlemek suretiyle Avrupa'da barışın korunmasında, Avusturya ve Rusya'nın Almanya'nın yanında yer alması, daima Almanya'nın yanında bulunmaları çok önemli ve zorunlu idi. Bundan dolayı Bismarck, 1871'den 1890'da başbakanlıktan ayrıldığı yıla kadar daima bu iki devleti Almanya'nın yanında tutmak için çaba harcamış ve bu konuda çeşitli kombinezonlar kurmuştur. Bu ise Almanya'ya aynı devre içinde, yani 1871-1890 arasında, Avrupa diplomasisinde kesin bir üstünlük sağlamıştır.

Şimdi bu çeşitli kombinezonlar nelerdir, ana çizgileri ile bunları görelim:

a) Birinci Üç İmporatorlar Ligi

Bismarck Alman milli birliğini kurmak için 1866'da Avusturya'yı savaş alanında yenerken, bu Alman devletinin ilerde kendisine lazım olacağını görmüş ve ona yenik bir devlet muamelesi yapmamıştı. 1866'dan sonra da Avusturya ile münasebetlerini geliştirmeye ehemmiyet vermişti. Hele 1871 ve 1872 yıllarında, iki devlet İmparatorlarının karşılıklı ziyaretleri ile bu münasebetler daha da gelişmiştir. Almanya ve Avusturya-Macaristan arasındaki münasebetlerin bu hızlı gelişmesini Rusya endişe ile izlemiştir. Çünkü iki devletin münasebetlerinin yakınlaşması, Rusya'nın güneyinde güçlü bir Pan-Cermen blokunun kurulması demekti. Bu blokun ağırlığına karşı Rusya bir denge formülü bulabilir miydi?

Bu konuda ilk akla gelen, bir Panislav blokunun kurulması olabilirdi. Fakat o tarihte Balkanların slav milletleri henüz bağımsızlıklarını almamışlardı ve Osmanlı İmparatorluğunun egemenliği altında idiler. Böyle olunca Panislav blokunun kurulması uzun zaman alacak bir mesele oluyordu.

İkinci imkan, Rusya'nın Fransa ile bir cephe birliği ve bir blok kurmasıydı. Lakin Rusya bunu göze alamadı. Çünkü Fransa'nın bu sırada tek arzusu Almanya'dan intikam almak ve bir intikam savaşına

gitmekti. Halbuki Rusya, Almanya ve Avusturya ile bir savaşı düşünmüyordu. Öte yandan, Fransa 1871 yenilgisinden yeni çıkmış ve zayıftır. Bundan dolayı, Pan-Cermen bloku karşısında Fransa, Rusya için bir denge unsuru olamazdı.

İngiltere'ye gelince, Rusya'nın İngiltere ile birleşmesi ise, büsbütün imkansızdır. Çünkü bu sırada İngiltere ve Rusya bir çatışma içindedir. 1854-56 Kırım Savaşından sonra Rusya Hazer Denizinin kuzeyinden sarkarak Orta Asyaya doğru genişlemeye başlamıştır ve Orta Asyadaki birçok Türk devletlerini ortadan kaldırarak güneye doğru sarkmaya çalışmaktadır. Rusya, Orta Asyadaki Türk devletlerini ele geçirdikten sonra Hindistan'ın komşusu olan Afganistan'a sızmaya çalışıyordu.

Öte yandan, Kafkasları ele geçiren Rusya, İran'a girmek için çaba harcıyordu. Gerek Afganistan, gerekse İran, Hindistan'a bitişik topraklardı ve Rusya'nın buralardaki faaliyetleri İngiltere'yi korkutuyordu. Bu sebepten İngiltere ile Rusya arasında bir çatışma başlamıştı ve İngiliz Rus münasebetleri iyi değildi. Tabiatıyla bu çatışmaya, ileride göreceğimiz üzere, Boğazlar üzerindeki İngiliz-Rus mücadelesini de eklemek gerekir.

Görüldüğü gibi, Rusya tam bir yalnızlık içindeydi. Bu durum karşısında çıkar yolu Pan-Cermen bloku ile yakın münasebetler kurmak

suretiyle, bu blokun kendisi üzerindeki ağırlığını bertaraf etmekte gördü. Bu ise Bismarck'ın aradığı şeydi. Onun içindir ki, 1872 Eylülünde Alman, Avusturya-Macaristan ve Rus İmparatorları bir araya gelerek bir toplantı yaptılar. Buna 1'inci Üç İmparatorlar Ligi diyoruz. Bu toplantıda yazılı bir anlaşma imzalanmamıştır. Anlaşma sözlü olmuştur. Bu sözlü anlaşmanın esasını da, üç devletin Avrupada ortak politika izleme kararları teşkil ediyordu. Yani Almanya, Rusya'yı politikasına çekmiş oluyordu. Avrupanın bu üç büyük devleti arasındaki yakın münasebetler ve ortak politika dolayısiyle de Fransa yapayalnız kalıyordu.

Yalnız ne varki, Birinci Üç İmparatorlar Ligi uzun ömürlü olmamıştır. Bismarck politikasının zayıf tarafı şuydu ki, Almanya, şimdi Balkanlarda karşılıklı bir mücadele içine girmiş olan iki devleti ortak bir kombinezon içinde tutmaya çalışmaktaydı. Nitekim, kısa bir süre sonra, 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşının gelişmeleri içinde, Avusturya ile Rusya, Osmanlı İmparatorluğunun Balkan topraklarını paylaşma konusunda anlaşamadılar ve iki devletin münasebetleri bozuldu. Bu da, Üç İmparatorlar Liginin bozulması ve dağılması demekti.

b) 1879 Almanya-Avusturya İttifakı

Avusturya ve Rusya'nın Balkanlar mücadelesi dolayısiyle bu iki

devleti ortak bir anlaşma kombinezönu içinde tutmanın güçlüğünü Bismarck da görmüştü. Bu iki devleti bir ortaklık içinde tutamayınca da, ikisinden birini tercih etmek zorunda kaldı ve tercihini Avusturya için yaptı. Çünkü, Pan-Cermen blokunun muhafaza ve devam ettirilmesi politik bakımdan çok daha önemliydi. Bu sebepten, 1879 Ekiminde Avusturya ile bir ittifak yaptı. Bu bir savunma ittifakıydı. Yani, taraflardan birine, herhangi bir devlet (Rusya veya Fransa) saldıracak olursa, birbirlerine bütün güçleriyle yardım edeceklerdi.

c) 1881 İkinci Üç İmparatorlar Ligi

1879 ittifakı ile Almanya tercihini Avusturya için yapmakla birlikte, Rusya'yı da büsbütün gözden çıkarmış değildi. Bismarck Rusya'yı da kendi yanından ayırmak istemiyordu. Bir bakıma, 1879 ittifakını, Rusya'yı kendi yanına çekmek için bir vasıta olarak kullanmak istiyordu. Nitekim, gizli olan bu ittifakı, münasip bir biçimde, Rusya'ya duyurdu. Rusya, bir Alman-Avusturya ittifakından çok telaşlandı. Çünkü Pan-Cermen bloku sadece siyasal münasebetler alanında kalmayıp şimdi bir de askeri ittifak haline geliyordu. İngiltere ve Fransa ile birleşme imkanlarında bir değişiklik olmadığına göre, Rusya'nın yapabileceği tek şey yine Pan-Cermen bloku ile münasebetlerini düzeltmekti. Onun için, Rusya'nın başvurması üzerine 1881 Haziranında üç devlet arasında İİ'inci Üç İmparatorlar Ligi anlaşması yapıldı. Bu anlaşma yazılıdır ve yine ortak politika ilkelerini

tesbit ediyordu. Bu ortak politikanın temel ilkesi de yine Avrupa'da barışın korunmasıydı. Bu ise, Fransa'nın bir intikam savaşına gitme hevesine karşı bir uyarma idi.

İİ'inci Üç İmparatorlar Ligi de fazla yaşamadı. Balkanlar mücadelesi Avusturya ile Rusya'nın münasebetlerini yine bozdu. 1878 Berlin anlaşması ile Osmanlı devletinin muhtar bir eyaleti haline getirilen Bulgaristan'da 1885-86'da bazı olayların çıkması ve Avusturya ile Rusya'dan herbirinin Bulgaristan'ı kendi kontrolları altına almak istemeleri, bu iki devleti yine bir çatışma durumuna soktu ve münasebetler tekrar kötüleşti. İİ'inci Üç İmparatorlar Ligi de dağıldı.

ç) 1882 Üçlü İttifakı

İİ'inci Üç İmparatorlar Ligi ile Bismarck Rusya'yı tekrar yanına çektikten sonra, 1882 yılında Almanya, Avusturya ve İtalya arasında Üçlü İttifakın imzası, Bismarck politikasını en yüksek noktasına çıkarıyor ve Avrupada Almanya'nın tartışmasız üstünlüğünü kuruyordu.

Üçlü İttifak İtalya'nın teşebbüsü ile gerçekleşmiştir. İtalya'yı, Almanya ve Avusturya ile bir ittifak istemeye götüren sebep şuydu:
Daha aşağıda açıklayacağımız sömürgecilik konusunu ele aldığımızda görüleceği üzere, 1880'lerde Avrupa devletleri bir sömürgecilik faaliyetine girişmişlerdir. Bu faaliyetten İtalya da geri kalmadı. İtalya

da günün modasına uyarak, büyük devlet olmanın şartını sömürgecilikte görüyordu. Fakat İtalya başlangıçta büyük devletler gibi Afrika ve Asya gibi uzak ülkelere el atmağa cesaret edemedi. Kendisine mesafe bakımından çok yakın olan Tunus'a gözlerini çevirdi.
Fakat İtalya Tunus'u almaya hazırlandığı bir sırada, 1881 yılında, Fransa Tunus'u birdenbire işgal ediverdi. Tunus Osmanlı devletinin himayesindeydi. Fransa 1830'da Cezayir'i aldıktan sonra, bu toprağa bitişik olan Tunus'a gözlerini çevirmişti. 1881'de de Tunus'u kuvvet zoruyla işgal etti. İtalya bu işe çok sinirlendi. Zaten iyi gitmeyen Fransız-İtalyan münasebetleri bu olaydan sonra daha da kötüleşti.
İşte bir yandan Fransa korkusu, bir yandan da sömürgecilik yapabilmesi için sırtını Almanya gibi büyük bir devlete dayama zorunluğu, İtalya'yı Almanya ile bir ittifak istemeye yöneltti. Yalnız ne var ki, bazı toprak meselelerinden dolayı İtalya'nın Avusturya ile de münasebetleri iyi değildi. Bismarck, bir ittifakın yapılabilmesi için, İtalya'nın Avusturya sınırları içindeki bazı topraklar üzerindeki iddialarından vazgeçmesini isteyince, İtalya bunu kabul etti ve İtalya-Avusturya münasebetleri düzeldi.

Daha önce, Bismarck'ın İtalya üzerinde durmadığını söylemiştik. O halde İtalya ile bir ittifakı neden kabul etti? Sebebi şudur:
1879 Alman-Avusturya ittifakı ile Rusya iki cepheli bir savaş karşısında kalacaktı. Fakat İtalya-Avusturya münasebetleri kötü olursa, İtalya Avusturya'yı arkadan vurabilirdi. İtalya ile bir ittifak bir

defa bunu önleyecekti. Öte yandan, bir gün Fransa ile Rusya birleşirlerse, Almanya iki cepheli savaş karşısında kalacaktı. Fakat İtalya Almanya ile müttefik olursa, Fransa'nın Almanya'ya saldırısı halinde bu kere, Fransa, hem İtalya ve hem de Almanya ile savaş yapmak zorunda kalacak ve dolayısiyle iki cepheli bir savaş durumunda Fransa'nın Almanya üzerindeki ağırlığı azalacaktı. Bismarck'ı İtalya ile bir ittifaka götüren sebepler bunlardır.

Almanya, Avusturya ve İtalya arasındaki Üçlü İttifak 1882 Mayısında imzalanmıştır. Bu da bir savunma ittifakıdır. Buna göre, üç devletten birine bir Avrupa devleti saldıracak olursa, diğer ikisi saldırıya uğrayan tarafa bütün güçleriyle yardım edecektir.

Üçlü İttifakın yapılmasından sonra Almanya'nın Avrupa'daki üstünlüğü artık kesin bir durum almıştır. Çünkü, 1879 ittifakı ile Avusturya'yı, 1881 İkinci Üç İmparatorlar Ligi ile Rusya'yı ve 1882 Üçlü İttifak ile de İtalya'yı kendisine bağlamış bulunuyordu.

d) 1887 Alman-Rus Anlaşması

Almanya'nın 1882 Üçlü İttifak ile Avrupa'da kurmuş olduğu kesin üstünlük 1885-86 Bulgaristan olaylarında Avusturya ile Rusya'nın çatışması ve dolayısiyle İkinci Üçlü İmparatorlar Liginin dağılmasiyle zayıflamış bulunuyordu. Zira Bismarck Rusya'yı bir kere daha

elden kaçırmıştı. Bu sebeple Bismarck durumu yine düzeltmek istedi. Yalnız şuna artık kesin kanaat getirdi ki, üçlü bir kombinezon içinde Avusturya ile Rusya'yı birarada tutmak mümkün değildi. O halde işin çıkar yolu, bu iki devleti ikili anlaşmalarla kendisine bağlamaktı. 1879 ittifakı ile Avusturya'yı kendisine bağlamıştı. Bu sebeple 1887 Haziranında Rusya ile ikili bir anlaşma yaptı ve 1887 Rus-Alman anlaşması ile politikasını Rusya'ya tekrar kabul ettirdi. Bu anlaşma ile Bismarck Rusya'yı Almanya'nın yanına çekebilmek için Osmanlı İmparatorluğunu feda etmiş ve Rusya'nın Boğazları ele geçirmesini kabul etmiştir.

1887 Alman-Rus anlaşması, Avrupa'daki milletlerarası münasebetlerde ve kuvvet dengesi münasebetlerinde Almanya'nın üstünlüğünü devam ettiren son anlaşma olmuştur. 1890 yılından itibaren gelişmeler başka bir dönüş almaya başlayacak ve Almanya'nın üstünlüğü sona ererek, Üçlü İttifak karşısında yeni bir denge bloku kurulacaktır,

B) Avrupa'da Denge: 1890-1904 (1907)

Şurası bir gerçektir ki 1871-1890 arasında Almanya'ya Avrupa'da üstünlük sağlayan temel faktör, Başbakan Bismarck'ın takip etmiş olduğu ustaca politika idi. Fakat 1890'da Bismarck'ın başbakanlıktan ayrılması, Alman dış politikasının temel yapısında de büyük değişiklikler meydana getirdi. Bu da Almanya'nın Avrupa'daki üstünlüğünün

sona ermesi ve bir denge durumunun ortaya çıkması neticesini verdi. Şimdi bu konuları ele alalım.

c) Bismarck'ın İşbaşından ayrılması ve Alman dış politikasının değişmesi

1887 Alman-Rus anlaşması Bismarck'ın son anlaşması olmuştur. Çünkü, 1888 yılından itibaren Almanya'nın yönetiminde meydana gelen bir değişme, hem Bismarck'ın başbakanlığının sonunu getirmiş ve hem de Avrupa'daki Alman üstünlüğüne son vermiştir.

1888 yılında Alman İmparatorluğuna, bir kaç aylık bir hükümdarlıktan sonra 3'üncü Friedrich'in ölmesi üzerine, oğlu İİ'inci Wilhelm geldi. Yeni hükümdar 28 yaşındaydı ve genç. dinamik ve ataktı. Daha önemlisi yeni imparatora göre, taht boş bir koltuktan ibaret değildi. Bu sebeple de ülkenin iç ve dış yönetimini kendi eline almaya kararlıydı. Halbuki Bismarck 1862 Eylülünden beri, yani 26 yıldır, Almanya'nın ve Alman milletinin kaderini elinde tutmuştu. Bu süre içinde gelen geçen bütün hükümdarlar herşeyi Bismarck'a bırakmışlar ve Bismarck'ın iç ve dış politikasına hiç karışmamışlardı. Bu sebepten ötürü, İİ'inci Wilhelm'in hükümdarlığının ilk gününden itibaren yeni imparatorla, yaşlı ve tecrübeli başbakan arasında görüş ayrılıkları ve çatışmalar başladı. Çünkü İİ'inci Wilhelm her geçen gün Bismarck'ın politikasına biraz daha fazla karışıyordu. Bilhassa genç imparator

ile yaşlı başbakan arasında dış politikada esaslı görüş ayrılıkları bulunuyordu. Bu görüş ayrılıklarını şöyle özetleyebiliriz:

1. Bismarck, Avusturya'dan başka Rusya'nın da Almanya'nın yanında yer almasına çok ehemmiyet veriyordu. Bunun sebeplerini yukarıda açıkladık. İİ'inci Wilhelm ise bu görüşü paylaşmadı. Ona göre, Rusya o kadar mühim değildi. Mühim olan, Alman-Avusturya ittifakıydı ve bir Pan-Cermen blokunun devam ettirilmesiydi. Pan-Cermen blokunun Avrupanın en güçlü kara ordusuna sahip olması karşısında Rusya'nın ehemmiyeti yoktu.

2. İİ'inci Wilhelm'e göre, Pan-Cermen blokuna Rusya değil, denizlerde son derece güçlü olan İngiltere katılmalıydı. Karada güçlü olan Pan-Cermen bloku ile denizlerde güçlü olan İngiltere birleşirse, bir Fransız-Rus birleşmesinden korkmak ve çekinmek için hiç bir sebep kalmazdı.

3. Bismarck, Alman dış politika faaliyetlerini Avrupa kıtası dışına taşırmamaya bilhassa dikkat etmiş ve Almanyanın denizaşırı topraklarda uğraşmasının, Avrupadaki durumunu zayıflatacağına inanmıştı. Fakat İİ'inci Wilhelm, Bismarck'ın aksine, Almanyanın büyük devlet olabilmesi için, diğer büyük devletler gibi onun da sömürgecilik yapması ve münasebetlerini dünya çapında genişleterek bir Dünya Politikası (Weltpolitik) takip etmesi gerektiğine inanıyordu.

Dış politikadaki bu görüş ayrılığına, ayrıca bir de iç politikadaki farklı düşünceler eklenince, İİ'inci Wilhelm ile Bismarck arasındaki uyuşmazlık adamakıllı şiddetlendi ve nihayet Bismarck 1890 Martında başbakanlıktan ayrılmak zorunda kaldı.

Bismarck'ın ayrılması ile dış politikanın sevk ve idaresi İİ'inci Wilhelm'in eline geçti. Lakin İİ'inci Wilhelm, benimsediği dış politikayı da istediği gibi tatbik edemedi. Bir defa, 1890 yılında süresi biten 1887 Alman-Rus anlaşmasını, Rusya'nın isteğine rağmen, yenilenmedi ve Rusya'nın Almanya'dan koparak Fransa'ya dönmesine sebep oldu. İkinci olarak, Wilhelm'in İngiltere'yi Almanya'nın yanına çekmek için harcadığı çabalar da hiç bir netice vermedi. Üçüncü olarak, İİ'inci Wilhelm, gayet aktif bir sömürgecilik politikası takip ederek, Almanya'nın hemen bütün dünya yüzeyine yayılmasına sebep oldu ki, bu durum Almanya'nın çok geniş alanlara yayılıp, diğer devletlerle çatışmalar içine girmesine sebep oldu. Kısacası, Alman dış politikası radikal bir değişme geçirdi ve bunun sonunda da, Üçlü İtilaf dediğimiz İngiltere, Fransa ve Rusya bloku, Üçlü İttifak karşısında bir denge unsuru olarak ortaya çıktı.

Üçlü İttifak blokunda olduğu gibi, Üçlü İtilaf bloku da birdenbire ortaya çıkmış olmayıp, bu bloku meydana getiren devletler arasındaki münasebetlerde süregelen uzun gelişmelerden sonra biçimlenmiştir.

Üçlü İtilaf üç anlaşma ile olmuştur. Bunlar, 1894 Fransız-Rus ittifakı, 1904 İngiliz Fransız sömürge anlaşması ve 1907 İngiliz-Rus sömürge anlaşmasıdır. Şimdi ana çizgileri ile bunları ele alalım.

b) 1894 Fransız-Rus İttifakı

İİ'inci Wilhelm'in Rusya'ya önem vermeyip onu boşaması, Rusya'yı tekrar bir yalnızlığın içine itmiş olmaktaydı. Bu durumda Rusya, başlangıçtaki düşüncesine, yani Pan-Cermen bloku karşısında bir denge unsuru arama zorunluluğuna döndü. Bundan Fransa yararlanmakta gecikmedi.

1890 yılı geldiğinde Fransa 1870-71 yenilgisinin ezikliğini ve izlerini artık çok geride bırakmıştı. Ve Fransa, yıllardan beri Rusya ile bir ittifakın özlemi içinde idi. Çünkü Almanya'ya karşı bir intikam duygusu, Fransa'nın kafasından hiç bir zaman çıkmamıştır. Rusya'nın yalnız kalması ve bir denge bulması zorunluluğu üzerine Fransa Rusya'ya yanaştı ve Bismarck'ın işbaşından ayrılmasından iki yıl sonra, yani 1892 yılında Fransız ve Rus genelkurmayları arasında, bir Alman saldırısına karşı askeri bir işbirliği anlaşması imzalandı. Fransa birinci adımı atmıştı ama, asıl istediği hükümetler arasında resmi bir ittifaktı. Neticede buna da muvaffak oldu ve 1894 tarihinde, Fransa ve Rusya arasında Almanya'ya karşı resmi ve askeri bir ittifak antlaşması imzalandı. Bu ittifak Üçlü İtilafın ilk halkasını teşkil eder.

c) 1904 İngiliz-Fransız Anlaşması

Üçlü İtilafın ikinci halkasını, İngiltere ve Fransa arasında 1904 yılında sömürgeler konusunda imzalanmış olan anlaşma meydana getirmiştir. Bu bir ittifak değildir. Fakat ehemmiyeti şuradadır ki, bu anlaşma ile, yıllardan beri devam eden İngiliz-Fransız mücadele ve çatışmaları sona eriyor ve iki devlet arasında çok sıkı ve yakın münasebetler devresi başlıyordu. Denebilir ki, 1904 anlaşması ile başlayan İngiliz-Fransız yakın münasebetleri, günümüze kadar, yani 1960'lara kadar, daha açık bir deyimle, Başkan De Gaulle'ün NATO'nun askeri İşbirliğinden ayrılmasına kadar devam edecektir.

1904 anlaşmasının ortaya çıkması kolay olmamıştır. Bu oldukça uzun bir hikayedir. 1904 Anlaşmasına varabilmeleri için, İngiltere ve Fransa'nın çeşitli alanlarda, çok uzun yıllardan beri süregelen çatışmalarını sona erdirmeleri gerekmiştir. Bu çatışmaların esası, Napolyon zamanından beri iki devlet arasında cereyan eden sömürge mücadeleleridir. Şimdi ana çizgileri ile bunları özetlemeye çalışacağız.

İngiltere ile Fransa'nın çatışmalarının en eskisi Mısır üzerinde olmuştur. Bu çatışma 1978 de Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesiyle başlamıştır. Bu olay İngiltere'yi Mısır konusunda ilk defa telaşlandırmıştır. Zira, 1756-63 yılları arasında cereyan eden Yedi Yıl Savaşları sonunda İngiltere, Fransa'dan iki mühim toprağı ele geçirmişti. Bunlardan

biri Kanada, diğeri de Hindistan'dır. Bilhassa Hindistan'ın İngiltere için ekonomik bakımdan büyük ehemmiyeti vardı. Bunun için, İngiltere' Hindistan'la Britanya adaları arasındaki deniz yolu bağlantısının güvenliğine büyük ehemmiyet veriyordu. Bu bağlantıya İmparatorluk Yolu denilmiştir. İngiltere'nin bu İmparatorluk yolu Mısır'dan geçiyordu. 1798 de Mısır'ın Fransa'nın eline geçmesi, İngiltere'ye şunu göstermiştir ki, bu yolun güvenlik altında olabilmesi için, Mısır'ın ya İngiltere'nin elinde olması veya başka güçlü bir devletin elinde olmaması gerekir. Bu sebepten İngiltere 1799'da Osmanlı Devleti ile bir ittifak yaparak Fransa'yı Mısır'dan çıkarmayı başarmıştır.

Buna karşılık Napolyon'un Mısır'ı işgali, bundan sonra Fransa'da Mısır'ın Fransa için tabii bir yayılma alanı olduğu duygusunu uyandırmıştır. Fransa her fırsatta Mısır ile yakından ilgilenmeyi bir ödev ve görev saymıştır. 1830'da Kuzey Afrika'daki Cezayir'i aldıktan sonra Fransa, Mısır ve bu sırada Mısır'a hakim olan Mehmet Ali ile yakın münasebetler kurmaya çalışmıştır. Bu suretle Fransa, Mehmet Ali'ye dayanarak Kuzey Afrika'da kendi kontrolu altında bir Arap İmparatorluğu kurmayı tasarlıyordu. Bundan dolayı, 1831-1841 tarihleri arasında yer alan Mehmet Ali isyanı sırasında, İngiltere ile Fransa yoğun bir mücadele içine girmişlerdir. Fransa Mehmet Ali'yi desteklerken, İngiltere de, Fransa'nın Mısır'da etkili olmasını önlemek ve dolayısiyle Mehmet Ali'yi zayıflatmak için Osmanlı Devletini desteklemiştir. İngiltere bu politikasında başarılı da olmuştur.

1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması, Mısır üzerindeki İngiliz-Fransız mücadelesinde yeni bir devir açmıştır. Fransa Süveyş Kanalı'nı açma çalışmalarına 1859'da başlamıştır. Bu çalışmaları yapan bir anonim şirketti. Lakin şirketin hisselerinin büyük kısmına Fransa sahip bulunuyordu. İngiltere Kanalın açılmasını kösteklemek için bu hisse senetlerinden satın almadığı, yani şirkete ortak olmadığı gibi. bir yandan çalışmaları sabote etmeye ve bir yandan da Osmanlı Devleti üzerinde baskı yapmaya çalışmıştır. İngiltere bu çabalarının hiçbirinde başarı kazanamadığı gibi, Süveyş Kanalı 1869 yılında dünya gemiciliğine açıldı. Kanal, Asya ve Uzak Doğu ile Avrupa arasındaki deniz bağlantısını son derece kısaltıyordu. Fakat ne var ki, Süveyş Kanalını işleten Fransa idi. Yani, İngiltere'nin şimdi Süveyş Kanalından geçen İmparatorluk yolu Fransa'nın kontrolü altına girmişti. İngiltere bu olumsuz durumu ortadan kaldırmak için fırsat aramaya başladı. Valilerin israfı yüzünden Mısır maliyesi iflas durumuna gelince, 1875 yılında, Kanal Şirketinde sahip bulunduğu hisse senetlerini satışa çıkardı ve bu fırsatı kaçırmayan İngiltere bunları satın alarak, azınlıkta da olsa, şirkete girdi. Fransa bir şey yapamadı, çünkü bu sırada 1870-71 yenilgisinin tesiri altındaydı. İngiltere için Kanal şirketine girmek yeterli değildi. Bu sebepten, Mısır'da bu sıralarda başlayan Arap milliyetçiliğinin sonucu olarak başgösteren karışıklıklardan yararlanan İngiltere, 1882 yılında Mısır'ı işgal etti. İşin ilginç yanı, bu işgale Fransa'nın Osmanlı devletinden fazla kıyamet

koparmasıydı. Bundan ötürü, İngiliz-Fransız münasebetleri 1904 yılına kadar sürecek şiddetli bir gerginlik içine girdi.

Mısır meselesinden sonra İngiltere ile Fransa'nın ikinci çatışma alanı Sudan oldu. İngiltere Mısır'ı ele geçirdikten sonra, bu ülkenin ekonomik hayatının candamarı olan Nil nehrinin bütününü de eline geçirmek istedi. Sudan'a yerleşmek üzere harekete geçti. Daha aşağıda belirteceğimiz gibi, bu sıralarda Afrika'nın Avrupa tarafından sömürgeleştirilmesi hızlanmıştı. İngiltere de, 1815 da Hollanda'dan aldığı güney Afrika'daki Cape Colony'den kuzeye hareket ederek, İskenderiye ile Copetown arasındaki Afrika topraklarını bir şerit halinde sömürge İmparatorluğuna katma çabasındaydı.

İngiltere bu şekilde Afrika'da kuzey-güney doğrultusunda bir sömürgecilik faaliyetinde bulunurken, Fransa da, eski sömürgesi olan Senegal'den hareket ederek Afrika'da doğu-batı doğrultusunda sömürgelerini genişletmeye çalışıyordu. Fransa Nijer nehrinin kuzeyindeki alanları ve Büyük Sahrayı ele geçirdikten sonra Sudan'a kadar uzandı. Hatta 1898 yılında Sudan'a girdi. Fakat bu sırada İngiltere de Sudan'a girmişti. Bu şekilde Sudan üzerinde, 1898 yılında İngiltere ile Fransa arasında şiddetli bir buhran patlak verdi. İngiltere, Fransa'yı Sudan'dan çıkarmak ve Sudan'ı bir bütün olarak elde etmek için o kadar kararlıydı ki, bir savaşı bile göze almıştı. Bu durum karşısında Fransa bir savaş tehlikesini göze alamadı ve Sudan'dan çekildi.

Fransa'yı bu davranışa götüren iki sebep vardı. Birincisi, İngiltere ile devamlı çatışma içinde olması, Almanya karşısındaki durumunu zayıflatıyordu. İkincisi, 1830'da Cezayir'i ve 1881'de de Tunus'u işgal eden Fransa bu sıralarda Fas'a yerleşmek için çaba harcamaktaydı ve Fas Fransa'nın gözünde Sudan'dan daha ehemmiyetli idi.
Bu iki sebepten ötürü, Fransa artık İngiltere ile münasebetlerine yeni bir biçim vermek zorunluğunu duydu.

İngiltere ile Fransa'nın üçüncü çatışma alanı Güney-Doğu Asya yani Hindiçini oldu. Hindiçini denen bu bölge, bugünkü kuzey ve güney Vietnam ile Laos, Kamboçya, Tayland ve Birmanya'yı kapsamakta idi. Fransa bu bölge ile geçmiş yüzyıllarda ve özellikle orta çağda dinsel fanatizmi sırasında ilgilenmiş ve buralar halkını Hristiyan yapmak için katolik misyonerleri buralarda faaliyet göstermişlerdir. Fakat Fransız ihtilali ve Napolyon savaşları ve ondan sonraki Avrupa gelişmeleri, Fransa'nın bu bölge ile olan bağlarının zayıflamasına sebep olmuştu.

1880'lerde Avrupa devletlerinin sömürgecilik faaliyetleri hızlanınca, Fransa Hindiçini ile olan münasebetlerini arttırdı. Hindiçini'nin doğu kısmında büyük bir Annam imparatorluğu vardı. 1883'den itibaren Annam imparatorluğu üzerindeki faaliyetlerini arttıran Fransa, bu bölge üzerindeki kontrolunu kurduktan sonra, batıya doğru ilerleyerek Siyam (Bugünkü adı Tayland) ile ilgilenmeye başladı. Fransa'nın

doğu-batı doğrultusundaki bu faaliyeti İngiltere'yi ürküttü. Çünkü Fransa ilerlemesine devam ederse Hindistan'a yaklaşacaktı. Onun için İngiltere de Hindistan'a bitişik olan Birmanya ile ilgilenmiş ve bu ülkeyi ele geçirerek 1885'de Hindistan'a kattığını ilan etmişti. Bu şekilde batı-doğu doğrultusunda ilerleyen İngiltere ile doğu-batı doğrultusunda ilerleyen Fransa; Siyam üzerinde bir mücadele ve çatışma durumuna girdiler. Bu çatışmanın en yüksek noktası 1896 yılında oldu. Fakat İngiltere Fransa'yı Hindistan'a yaklaştırmamaya o kadar kararlıydı ki, Sudan'da olduğu gibi, Fransa bu meselede de boyun eğmek zorunda kaldı. Çünkü Siyam meselesinde de İngiltere Fransa ile bir savaşı göze almıştı. Bunun sonucu olarak 1896 yılında iki devlet arasında bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşmaya göre, Annam imparatorluğu kısmı Fransa'nın Birmanya'da İngiltere'nin oluyordu. Bu iki ülke arasında kalan Siyam ise üç kısma ayrıldı. Annam'a bitişik olan kısmı Fransız nüfuz alanı, Birmanya'ya bitişik olan kısmı da İngiliz nüfuz planı oluyordu. Ortada tarafsız bir tampon bölge bırakılıyordu. Bu suretle İngiltere, Hindistan ile Fransa arasına bir tampon bölge sokarak, Fransa'nın Hindistan'a yaklaşmasını önlemiş olmaktaydı.

Görüldüğü gibi İngiltere, Fransa'nın giriştiği bütün sömürge çatışmalarını başarısızlığa uğratmış bulunuyordu. Bunun yanında, bu denizaşırı topraklardaki çatışmalar Fransa'nın Avrupadaki durumunu zayıflatmaktaydı. Halbuki bu sıralarda bir silahlanma yarışı başlamış

ve Almanya ile Üçlü İttifak devletleri devamlı olarak silahlanmakta idiler. Bu sebepten, Fransa, İngiltere ile münasebetlerini düzeltmeye ve yumuşatmaya karar verdi. Bunun sonucu olarak, 1904 nisanında İngiltere ile Fransa arasında Samimi Anlaşma (Entente Cordiale) adını alan bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma ile Fransa Mısır'ı tamamen İngiltere'ye bırakıyor ve buna karşılık İngiltere de, Fransa'nın Fas'ı ele geçirmesini kabul ediyordu.

İngiliz-Fransız münasebetlerinin 1904 anlaşması ile düzelmesi, Üçlü İtilaf'ın ikinci halkasını meydana getirmiştir. Çünkü bundan sonra bu iki devlet arasındaki münasebetler artan bir gelişme ve yakınlaşma gösterecektir.

ç) 1907 İngiliz-Rus Anlaşması

Üçlü İtilaf'ın üçüncü halkasını meydana getiren 1907 İngiliz-Rus anlaşması da, 1904 İngiliz-Fransız anlaşması gibi iki devletin sömürgelerde cereyan eden çatışmalarını sona erdiren ve bu suretle iki devlet arasında yakın münasebetlerin kurulmasını sağlayan bir anlaşmadır. Bu sebeple, İngiltere ile Rusya'nın çatışmalarına değinmeden 1907 anlaşmasını açıklamak mümkün değildir.

İngiltere ile Rusya'nın bütün 19'uncu yüzyıl boyunca süren geleneksel çatışma alanı Boğazlar bölgesi olmuştur. 20'inci yüzyıl girdiğinde Boğazlar

üzerindeki bu mücadele devam etmekteydi. Bu mücadelenin ayrıntılarına Osmanlı İmparatorluğunu ele aldığımızda daha fazla gireceğiz.

19'uncu yüzyılla birlikte başlayan Boğazlar üzerindeki İngiliz-Rus mücadelesine, yüzyılın ikinci yarısından itibaren Orta Asya ve Uzak Doğudaki mücadeleler de eklendi. Orta Asya'daki İngiliz-Rus mücadelesine Rusya'nın İ'inci Üç İmparatorlar Ligi'ne katılması meselesinde biraz değinmiştik. Yüzyılın sonlarına doğru bu mücadele daha da şiddetlendi ve bilhassa üç ülke üzerinde yoğunlaştı. Bunlar İran, Afganistan ve Tibet'tir. Rusya'nın bu üç bölgeye sızmaya çalışması İngiltere'yi Hindistan açısından endişelendirdi. Çünkü her üç ülke de Hindistan'ın sınırları üzerinde bulunuyordu. Rusya'nın, gerek İran'a doğru sarkması, Orta Asya'daki bağımsız Türk devletlerini ortadan kaldırarak ve buraları kendi topraklarına katarak Afganistan'a girmeye çalışması ve nihayet, yine Orta Asya'dan ilerleyerek Çine alt bir toprak olan Tibet'e de girmek için çaba harcaması, İngiltere'yi Hindistan'ın güvenliği bakımından korkuttu. Bu sebeple, İngiltere de bu üç ülke üzerinde faaliyette bulunarak Rusya'nın buralara girmesini önlemeye çalıştı. Böylece, 19'uncu yüzyılın ikinci yarısında İran, Afganistan ve Tibet üzerinde yoğun bir İngiliz-Rus mücadelesi kendisini gösterdi.

İki devlet arasındaki bu mücadeleye, 19'uncu yüzyıl sonlarına doğru bir de Çin ve Uzak Doğu üzerindeki mücadele eklendi. Sömürgecilik

ve Çin'in sömürgeleşmesi konularını açıklamaya başladığımız zaman, daha iyi görüleceği üzere, Çin Batı'ya açıldıktan sonra Avrupa devletlerinin sömürüsüne konu teşkil etti ve İngiltere Yang-tze nehri vadisini kendisi için bir ekonomik sömürme alanı olarak seçti. Yani İngiltere Çin'e doğu-batı doğrultusunda girdi.

Buna karşılık Rusya Çin'in Mançurya topraklarına göz dikmişti. Rusya Mançurya'ya ve oradan da kuzey Çin'e girmek istiyordu. Yani Rusya Çin'e kuzey-güney doğrultusunda girmeye çalışıyordu. Rusya'nın kuzey Çin'e inmek istemesini İngiltere hoş karşılamadı. Çünkü kuzey Çine giren Rusya İngiltere'nin sömürme alanı olan Yang-tze vadisini tehdit edebilirdi.

Tam bu sırada Japonya Uzak Doğuda bir kuvvet olarak sivrildi ve o da Çin'i sömürmek için Avrupa'lı devletlerin arasına katıldı. Fakat ne var ki, Japonya da kendisine sömürme ve yayılma alanı olarak Mançurya'yı seçmişti. Böylece Mançurya üzerinde bir Rus-Japon mücadelesi ortaya çıktı. Rusya'nın güneye sarkmasını istemeyen İngiltere, Japonya'yı Rusya'nın üzerine saldırtmak için 1902'de onunla bir ittifak yaptı. Bu suretle İngiltere'nin desteğini sağlayan Japonya 1904'de Rusya'ya savaş açtı. 1904-1905 Rus-Japon savaşı Rusya'nın çok ağır bir yenilgisi ile sonuçlandı ve Rusya Mançurya'daki bütün haklarını Japonya'ya bırakarak Uzak Doğudan çekildi.

Japonya önündeki yenilgi, İngiliz-Rus münasebetlerinde de büyük bir değişiklik yaptı. Rusya gördü ki, Japonya'yı üzerine saldırtan İngilteredir. Öte yandan, Asya kıtasında da İngiltere ile mücadele halindedir. Bütün bu çatışmalar Rusya'ya bir şey kazandırmamıştı. Halbuki kendisinin geleneksel faaliyet alanı Balkanlar ve Boğazlardı. Buraları Rusya için çok daha mühimdi. Asya ve Uzak Doğuda yayılma uğruna bu bölgeleri ihmal etmiş ve sonunda da ağır bir yenilgiye uğramıştı. Öte yandan; Rusya'nın yine Balkanlar ve Boğazlarda kendisi için olumlu faaliyette bulunabilmesi için de İngiltere ile münasebetlerine yeni bir biçim vermesi ve bu münasebetleri yumuşatması gerekliydi. İşte bu sebepler 1907 İngiliz-Rus anlaşmasının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

1907 İngiliz-Rus anlaşması üç toprağı konu alıyordu. İran, Afganistan ve Tibet. Anlaşmaya göre: İran üç bölgeye ayrılıyor, Kuzey İran Rus nüfuz bölgesi, Hindistan'a bitişik olan güney İran İngiliz nüfuz bölgesi oluyor ve orta kısımda bir tampon bölge. Yani buraya ne Rusya, ne de İngiltere sızmaya çalışmayacaktı. Afganistan tüm olarak İngiltere'nin nüfuz alanı oluyordu. Tibet ise, Çin'in bir toprağı olarak kabul ediliyor ve buraya ne Rusya ve ne de İngiltere girmeye çalışmayacaktı.

Böylece, 1907 anlaşması ile İngiltere Rusya'yı Hindistan'dan bir hayli uzaklaştırmak suretiyle, Hindistan'a Rusya'dan gelecek bir tehlikenin

tesirini ortadan kaldırıyordu. 1896'da Hindiçini konusunda Fransa ile yaptığı anlaşma ile de Fransa'yı da Hindistan'dan uzaklaştırdığına göre, İngiltere için Hindistan bakımından artık bir korku kalmamıştı.

Bu anlaşmadan sonra İngiliz-Rus münasebetleri daha fazla bir yakınlık içine girerek, İngiltere, Fransa ve Rusya arasında, Üçlü İttifaka karşı bir Üçlü İtilaf bloku ortaya çıkmış olmaktaydı.

C) Blokların Çatışması: 1804-1914

Avrupa'daki büyük devletler bu şekilde iki büyük bloka bölünmüş oluyordu. Avrupa'nın 1870'lerden başlayıp 1904-1907'ye gelinceye kadar geçen devrede bu şekilde iki bloka ayrılmış olması, denebilirki İ'inci Dünya Savaşının çıkmasında en mühim sebeplerden birini teşkil eder. Çünkü 1904 yılında İngiliz-Fransız anlaşmasının imzalanmasından itibaren Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf blokları tam bir çatışma içine girmişlerdir. On yıl süren bu çatışma devresi, İ'inci Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle sonuçlanacaktır.

Bu devredeki çatışmaların ana noktalarını şu şekilde belirtebiliriz: İİ'inci Wilhelm İngiltere'yi yanına alamadığı gibi, 1904 İngiliz-Fransız anlaşması ile gördü ki, Almanya 1894 Fransız-Rus ittifakıyle bu iki devlet arasında sıkışmış durumda iken, şimdi Fransa dünyanın

en büyük deniz gücüne sahip İngiltere'yi de yanına alıyordu. Karada güçlü olan Fransa ve Rusya ile denizlerde güçlü olan İngiltere Almanya'nın karşısında yer almış bulunuyorlardı. Bu durum İİ'inci Wilhelm'i çok korkuttuğu için, 1904 yılından itibaren birinci planda İngiliz-Fransız münasebetlerini bozmaya çalışmış, lakin bu çabalar tamamen aksi netice vererek, bir yandan Almanya'nın İngiltere ve Fransa ile münasebetleri daha kötüye gitmiş ve bir yandan da İngiliz-Fransız münasebetleri daha güçlenmiştir.

İkinci olarak Almanya, karşısındaki bu güçlü bloktan daha üstün duruma geçmek ve askeri bakımdan güçlü olmak için silahlanmaya yönelmiştir. 19'uncu yüzyılın son yılları ve 20'inci yüzyılın ilk yıllarından itibaren Almanya'nın hem karada hem de denizlerde kuvvetlenmek için yoğun bir silahlanma çabası içine girdiğini görüyoruz. Almanya'nın ve müttefiki Avusturya'nın bu şekilde hızlı bir silahlanma içine girmesi, Üçlü İtilaf devletlerini tabiatile hareketsiz bırakmadı. Bilhassa Almanya'nın denizlerde silahlanmaya başlaması, deniz üstünlüğünü başkalarına kaptırmaktan korkan İngiltere'yi donanma bakımından hızlı bir silahlanmaya yöneltti.

Silahlanma yarışının neticesi şu oldu ki, bu yarış içerisinde her iki taraf da kendisini diğerinden üstün gördüğü için, en ufak anlaşmazlıklarda dahi sert bir tutum almışlar ve ufak meselelerden büyük buhranlar doğmuştur. Buhranlar sertleşip büyüdükçe silahlanma yarışı

daha da hızlanmış ve silahlanma yarışı da buhranları şiddetlenmiştir. Bir halde ki 1914 yazı geldiğinde iki blok arasındaki münasebetler artık adamakıllı gergin durumdadır. Bu atmosfer içinde, 28 Haziran 1914 günü Avusturya-Macaristan veliahtının bir Sırplı tarafından öldürülmesi gibi basit bir suikast olayı İ'inci Dünya Savaşı gibi büyük ve genel bir savaşın patlaması için yeterli olmuştur.

Bu blokların çatışması olayında göze çarpan bir diğer nokta da, Avusturya ile Rusya arasındaki Balkanlar çatışmasıdır. Avusturya'nın bir yandan Rusya ve bir yandan da Sırbistan ile Balkanlarda çatışması o kadar şiddetli olmuştur ki, İ'inci Dünya Savaşı da bu yüzden patlak verecektir.

::::::::::::::::

İİ'İNCİ BÖLÜM

19'uncu Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu

1

19'uncu yüzyılın Osmanlı İmparatorluğu için hususiyeti

Osmanlı İmparatorluğunun gelişmeleri derken, Osmanlı Devletinin

bütün 19'uncu yüzyıl boyunca geçirmiş olduğu gelişmelerin ve olayların ayrıntılarını ele alacağımızı kasdetmiyoruz. Burada söz konusu olan İmparatorluğun 19'uncu yüzyıl içindeki genel bir tablosunu ortaya koymaktır. Bunun için Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili bazı önemli konuları belirtmekle yetineceğiz.

Bilindiği gibi; Osmanlı Devleti 1299'da kuruluşundan 1579 yılına kadar sınırlarını devamlı olarak genişlettiği için, bu devre Yükselme Devri denir. Fakat İmparatorluk sınırlarının genişlemesi 1579'da durmuş ve bu tarihten 1699 yılına kadar bir Duraklama Devri'ne girmiştir. 1699 Karlofça Antlaşmasından sonra 1815'e, yani İhtilal savaşlarının sonuna kadar olan devrede ise Osmanlı İmparatorluğu yapmış olduğu savaşlarda devamlı olarak toprak kaybederek sınırları gerilemeye başlamıştır. Burada söz konusu olan Avrupa'daki sınırlarının daralması yani gerilemesidir. Bu sebepten bu devreye de İmparatorluğun Gerileme Devri denir.

19'uncu yüzyıl ise Osmanlı İmparatorluğunun Yıkılma Devri'dir. 19'uncu yüzyılın imparatorluk için hususiyeti şuradadır ki, bu yüzyıl içinde yaptığı savaşlarda da toprak kaybetmekle birlikte, bilhassa Fransız İhtilalinin doğurduğu Nasyonalizm akımının tesiriyle, kendi sınırları içindeki yabancı milletler birer birer bağımsızlıklarını alarak imparatorluktan kopmuşlardır. Bu ise Osmanlı İmparatorluğunun dağılma ve çöküşünü hızlandırılan bir faktör olmuştur. Mesela 1829'da Yunanistan,

1878'de Sırbistan, Romanya ve Karadağ, 1908'de Bulgaristan ve 1912'de de Arnavutluk bağımsızlıklarını almışlardır. Dikkat edilirse bunlar Osmanlı İmparatorluğunu Müslüman olmayan azınlıklarıdır. Şurası bir gerçektir ki, Nasyonalizm akımı etkisini ilk önce ve en fazla imparatorluğun bu Müslüman olmayan unsurları üzerinde göstermiştir. Öte yandan bu yabancı milletlerin, imparatorluğun Avrupa topraklarında yaşaması, milliyetçilik akımının tesirini kolaylaştırdığı gibi, Avrupa devletlerinin müdahalelerini de tahrik etmiştir.

Fakat milliyetçilik akımının tesiri bu kadarla da kalmış değildir. Daha geç de olsa, bu akım, imparatorluğunun Müslüman azınlıkları, yani Araplar üzerinde de tesir yapmaktan geri kalmamıştır. İmparatorluğun sonu yaklaştığında, Arap halklar arasında da bir bağımsızlık hareketi başlamış bulunmaktaydı. Böylece, 19'uncu yüzyılın milli bağımsızlık hareketleri Osmanlı İmparatorluğunun dağılma ve yıkılmasına giden yolu açmıştır. Osmanlı idarecilerin biraz aşağıda göreceğimiz gibi bunu önlemek için başvurdukları tedbirler ve çareler ise, İmparatorluğu yıkılmaktan kurtaramamıştır. Bu tedbirlerden bir tanesi de güvenliğini ve varlığını koruyabilmek için takip etmiş olduğu denge politikasıdır.

Osmanlı Devletinin takip ettiği denge politikası

Osmanlı İmparatorluğu 1699'dan sonra bilhassa Rusya'nın tehdidi ve baskısı altına girmeye başlamış ve buna 18'inci yüzyılın başlarından itibaren Balkanlarda Avusturya da eklenmişti. Bunun neticesi olarak da, 18'inci yüzyıl içinde, birkaç defa bu devletlerle savaşmak zorunda kalmıştı. Osmanlı Devleti, Avusturya ve Rusya'ya karşı yaptığı bu savaşlarda, başka bir devlete dayanmak zorunluluğunu duymamıştı. Bu savaşlarda çoğunlukla yenilmesine ve hatta bazan galip gelmesine rağmen, bu savaşları kendi gücü ile yürütebilmiştir. Çünkü İmparatorluk, 19'uncu yüzyıldaki kadar zayıf değildir. Fakat 19'uncu yüzyılın şartları böyle olmamıştır. 19'uncu yüzyıl geldiğinde, bir yandan Avrupadaki kuvvet dengesinin şartları ve unsurları büyük değişme geçirmiş, bir yandan da Osmanlı Devletinin kendisi zayıflamıştır. İşte bu durum karşısında Osmanlı Devleti dışardan kendisine yönelen tehdit ve tehlikelere karşı, yanına bir büyük devleti almak suretiyle bir denge meydana getirerek varlığını korumaya, dağılma ve yıkılmasını önlemeye çalışmıştır. Buna Denge Politikası diyoruz. Şunu da hemen ilave etmek gerekir ki, Osmanlı İmparatorluğunun bu denge politikası Cumhuriyet devrinde de Atatürk tarafından devam ettirilmiş ve bugüne kadar sürmüştür.

Denge politikası başlıca şu devrelere ayrılmaktadır:

1. 1791 (1798)-1878: Rus tehlikesine karşı İngiltere'ye dayanma.

2. 1888-1918: Rus ve İngiliz tehlikesine karşı Almanya'ya dayanma.

3. 1920-1936: Batılılara karşı Sovyet Rusya'ya dayanma.

4. 1930-1945: Faşist İtalya tehlikesine karşı İngiltere'ye dayanma.

5. 1945-Günümüze kadar: Sovyet tehlikesine karşı Amerika'ya dayanma.

Şimdi bu denge politikası ile ilgili gelişmeleri açıklayalım:

A) 1791 (1798)-1878 Devresi

Bu devre Osmanlı devletinin kendisine yönelen Rus tehlikesine karşı İngiltere'ye dayandığı devredir. Tabiatile, Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye dayanabilmesi ve Rus tehlikesine karşı İngiltere ile bir denge kurabilmesi için, İngiltere'nin de Osmanlı Devletini desteklemesi gerekirdi. O halde İngiltere Osmanlı Devletini destekleme gereğini neden duydu?

Bu sorunun cevabı, Hindistan meselesi ile ilgilidir. İngiltere 1756-63 Yedi Yıl savaşları sonunda Fransa'dan Hindistan sömürgesini ele geçirmişti. Bu büyük sömürge İngiltere'nin ekonomik hayatında önemli bir yer tutmaya başladı. İngiltere'nin bu sömürgesi ile bağlantısı

ise, Mısır, Akdeniz ve Cebelüttarık Boğazından geçmekteydi ve buna İngiltere'nin İmparatorluk Yolu deniyordu. 1787-92 arasında bir yanda Osmanlı İmparatorluğu ve bir yanda da Avusturya ve Rusya arasındaki savaşa gelinceye kadar, İngiltere bu İmparatorluk Yolunda herhangi bir tehdit ve tehlike ile karşılaşmadı. Lakin bu savaşta Avusturya ve Rusya'nın Osmanlı İmaparatorluğunu yıkmak ve onun yerine eski Bizans'ı kurmak suretle, özellikle Rusya'nın Boğazlara yerleşmek istemesi, İngiltere'yi ciddi bir tehlike ile karşı karşıya bıraktı. Çünkü, bu sırada Kuzey Karadeniz kıyılarına iyice yerleşen Rusya, Boğazları ele geçirip Akdenize inecek olursa, bu İngiltere'nin İmparatorluk Yolunun bu devlet tarafından tehdit edilmesi ve hatta kesilmesi demek olabilirdi. Şu halde İngiltere için, şimdi Rusya'nın Boğazlardan Akdeniz'e inmesini önlemek önem kazanıyordu. Bunu nasıl yapabilirdi? İngiltere şunu açıkça anladı ki; Osmanlı devletinin varlığı ve devamı, Rusya'nın Boğazlardan güneye, yani Akdenize inmesini önlemede önemli bir engel teşkil ediyordu. Bu sebepten, 1791 yılından itibaren İngiltere, Rusya'nın Akdeniz'e sarkmasını engellemek için, Osmanlı İmparatorluğunun bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü koruma polltikasını benimsedi.

Bununla beraber, Osmanlı devletinin, İngiltere'nin bu yeni politikasını görmesi ve kendisine yönelen tehlikelere karşı büyük bir devlete dayanarak bir denge politikası takibine başlaması, ancak 1798 de Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesinden itibaren mümkün olabilmiştir.

Napolyon'un Mısır'ı işgal etmesi hem İngiltere'yi ve hem de Rusya'yı telaşlandırdı. İngiltere telaşlandı, çünkü Mısır'ı işgal eden Fransa, İngiltere'nin Hindistan'la olan bağlantısını kesiyordu. Rusya telaşlandı, çünkü Napolyon Mısır'dan sonra Suriye'yi işgal ederek kuzeye doğru çıkmaya başlayınca, Rusya Napolyon'un Osmanlı İmparatorluğunu yıkmasından korktu. Sebebi gayet açıktı: Rusya, zayıf bir Osmanlı Devletinden Boğazları alabilir, lakin kuvvetli bir Fransa'nın elinden alması ise herhalde pek kolay olmazdı. Bu sebeplerden dolayı, hem İngiltere ve hem de Rusya Osmanlı Devletiyle birer ittifak yaparak, Napolyon'u Mısır'dan çıkardılar.

Bu olay, büyük devletlerin kendi toprakları üzerindeki çıkar mücadelelerini Osmanlı Devletine açık olarak gösterdi. Şu halde Osmanlı Devleti, kendisine yönelen tehlikelere karşı bu devletleri birbirine karşı oynayabilirdi. O sırada Osmanlı Devleti için esas tehlike Rusya'dan geldiğinden, bu tarihten sonra Osmanlı Devleti İngiltere'ye dayanma yoluna gitmiştir.

İngiltere'nin, Osmanlı İmparatorluğunun bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü Rusya'ya karşı koruma politikası 1878'e kadar devam etti. Bu tarihten sonra İngiltere bu politikayı terketti. Çünkü, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşı İngiltere'ye şunu gösterdi ki, Osmanlı İmparatorluğu artık çok zayıftır ve yıkılmaya mahkumdur. İngiltere'nin, Osmanlı İmparatorluğunun bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumaya

çalışması bundan sonra boşunadır. İmparatorluğu ayakta tutmak artık mümkün değildir. O halde, Rusya'nın Akdenize sarkmasını önlemek için şimdi ne yapılmalıdır? İngiltere yeni bir politika olarak şunu kabul etti: Osmanlı İmparatorluğu nasıl olsa yıkılacağına göre; bu devleti Rusya yıkıp, yıkıntıları üzerine o yerleşeceği yerde, İngiltere yıkılmalı ve bu yıkıntılar üzerine kendisi yerleşip, bu suretle Rusya'nın güneye sarkmasını önlemelidir. Bunu da İngiltere iki yolla gerçekleştirecekti. Birincisi, Osmanlı İmparatorluğunun yıkıntıları üzerinde kendisine bağlı veya kendi kontrolu altında bağımsız devletler kurmak. Mesela, 1878'den itibaren Anadolu'daki Ermenileri bağımsızlığa kışkırtmak suretiyle, Doğu Anadolu'da kurulacak bağımsız bir Ermeni devletini, Rusya'nın Anadolu'ya girmesini önleyecek bir tampon olarak kullanmak istemiştir. İkincisi ise, Osmanlı İmparatorluğunun bazı stratejik noktalarına kendisinin yerleşmesidir. 1878'de Osmanlı devletine baskı yaparak Kıbrıs'a yerleşmesi bundandır. Kıbrıs'a yerleşen İngiltere hem Ege Denizinin Akdenize açılan noktasını, hem doğu Anadoluyu ve hem de Süveyş kanalını buradan kontrol etmek imkanını kazanıyordu.

İngiltere'nin bu yeni politikasının Osmanlı Devleti bakımından sonucu şu oluyordu ki; şimdi hem İngiltere ve hem de Rusya, Osmanlı İmparatorluğunun varlığının devamı için iki büyük tehlike haline geliyordu. Her ne kadar İngiltere'nin yeni politikası Rusya'ya yöneltilmiş idiyse de Osmanlı Devleti için netice aynıydı. İki devlet, birbirlerine

yönelen amaçlar için her ikisi de Osmanlı Devletini yıkmaya çalışıyordu. Bu duruma göre, yeni bir dayanak unsuru aramak gerekliydi. 1888'den itibaren İİ'inci Wilhelm Almanya'sının yeni politikası, Osmanlı Devleti için Almanya'yı yeni bir denge unsuru olarak ortaya çıkardı.

B) 1888-1918 Devresi

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1888'de İmparator İİ'inci Wilhelm, Bismarck'ın aksine, bir Dünya Politikası izlemeye başlamıştı. Bu politika çerçevesi içinde İİ'inci Wilhelm Osmanlı Devleti ile de yakın münasebetler kurdu. Amacı, Osmanlı İmparatorluğunun Kızıldeniz ve Hint Okyanusuna kadar uzanan toprakları ile, İngiltere'nin İmparatorluk yolunu vurmaktı. Bunun için de Berlin-Bağdat demiryolu projesini ortaya atmış ve Osmanlı toprakları içinde Bağdat'a kadar uzanan bir demiryolu yaparak Basra Körfezine çıkmak istemiştir. Bu demiryolu işi İngiltere'yi gerçekten endişelendirmiştir.

Almanya'nın bu yeni politikası Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki münasebetleri günden güne geliştirerek, denge politikası içinde Osmanlı Devletl'nin yeni bir dayanak bulmasını sağlamış ise de, İ'inci Dünya Savaşı, birlikte savaşan her iki imparatorluğun da sonunu getirmiştir. Yani Osmanlı İmparatorluğu yıkılmaktan kurtulamamış ve tarih içindeki tabii ömrünü tamamlamıştır.

C) 1820-1936 Devresi: Atatürk'ün Denge Politikası

Bu devre Milli Mücadele ile başlayan ATATÜRK devresidir. Atatürk, 19 Mayıs 1919'da Milli Mücadeleyi başlattığı zaman son derece olumsuz şartlar, içinde bulunuyordu. Bir defa, memleketin her tarafı, İ'inci Dünya Savaşının galip büyük devletleri tarafından işgal, edilmiş idi. Yeni bir Türk devletinin kurulabilmesi için, mücadelenin, herşeyden önce bu büyük devletlere karşı yürütülmesi gerekiyordu. Bu işgalin üstüne, İngiltere tarafından silahlandırılan ve kışkırtılan Yunanistanda, galip devletlerln bir maşası olarak Anadolu'ya saldırmıştı. Bu saldırının ters-yüz edilmesi ancak silah gücü ile mümkün olabilirdi. Halbuki Türk Milleti ve Türk askeri sekiz yıldan beri savaştan savaşa koşmuştu. 1911-12'de İtalya ile Trablusgarp savaşını, 1912-13'te dört Balkan devletiyle (Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Yunanistan) Balkan Savaşlarını yapmış ve arkasından 1914-18 İ'inci Dünya Savaşına girmişti. İ'inci Dünya Savaşında Türk Milleti, Kafkaslar, Irak, Kanal Cephesi ve Çanakkale olmak üzere 4 cephede savaştı. Bu yetmiyormuş gibi, Avusturyanın Rusya cephesine de (Galiçya cephesi) asker göndermişti. Savaş sona erdiğinde Türk Milleti sekiz yıllık bir yorgunluğun içindeydi. Üstelik, galip devletler Osmanlı Devletinin bütün askerini silahsızlandırmıştı. Ankara Hükümetinin elinde, Kazım Karabekir Paşa'nın komuta ettiği az bir kuvvet vardı.

Bu şartlar içinde, yeni Türk devletinin kurulabilmesi için başta

İngiltere olmak üzere, galip büyük devletlere karşı yapılacak silahlı bir mücadelede dışarıdan bir yardım alınması zorunlu idi. Atatürk bu durumda dayanabileceği yeni bir kuvvet olarak, 1917 Bolşevik İhtilalinden sonra kurulan Sovyet rejimini gördü. Çünkü bu sırada, yeni Sovyet rejimi de Milli Mücadelenin şartları içinde bulunuyordu. Bolşevik İhtilalinden sonra Batılı devletler, yeni Sovyet rejimini yıkmak için çeşitli mücadele yollarına başvurmuşlardı. Kısacası, gerek Milli Mücadele, gerekse Sovyet Rusya aynı düşmana karşı mücadele etmekteydiler. Atatürk'ün "avamili tabliyeden mütehassil" (tabii şartlardan doğan) dostluk dediği, Türk-Sovyet dostluğu ve yakınlaşması 1920 yılından itibaren bu şekilde başladı. Yani Atatürk, Batıya ve özellikle İngiltere'ye karşı Sovyet Rusya'ya dayanma yoluna bu sebeplerle girmiştir.

Milli Mücadele başarıya ulaşıp, Lozan Barışından sonra kurulan yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti, 1923'ten sonra da Batılılarla normal münasebetler düzeni içine giremedi. Çünkü, Batılılar Yeni Türkiye gerçeğini kolay kabul etmediler ve 1930 yılına kadar, özellikle İngiltere ve Fransa ile münasebetler, zaman zaman şiddetli safhalardan geçti. Türkiye'nin Batılılarla münasebetleri böyle bozuk gittiği sürece, Sovyet Rusya Türk dış politikasının temel dayanağı olmakta devam etti. Lakin 1936'dan itibaren durum değişmeye başladı.

C) 1936-1945 Devresi

1935-36'da Faşist İtalya Habeşistan'ı işgal etti. Bu olay Doğu Akdeniz ve Orta Doğu bölgesindeki kuvvet dengesinin yapısında önemli bir değişiklik meydana getiriyordu. Çünkü, İtalya denizaşırı bir ülke olan Habeşistan'ı kuvvetli bir donanma ile ele geçirmeyi başarmıştı. Yani; şimdi İtalya Akdenizde büyük bir deniz gücü olarak ortaya çıkıyordu. Halbuki bütün 19'uncu yüzyıl boyunca İngiltere Akdeniz'de hakim olan tek kuvvet idi. İtalyan deniz gücünün ortaya çıkışı İngiltere'nin Akdenizdeki üstünlüğüne ve hakimiyetine karşı bir meydan okuma olduğu kadar, İngiltere'nin İmparatorluk Yolu bakımından da büyük bir tehlike ortaya çıkıyordu. İngiltere bu yeni duruma bir çare aramak zorunda kaldı ve bunun sonucu olarak, Doğu Akdeniz'in yeni bir devleti olan Türkiye ile münasebetlerini düzeltip, Türkiye'ye dayanma yoluna gitmek istedi. Atatürk İngiltere'nin Türkiye'ye yaklaşma isteğini olumlu karşıladı. Çünkü Faşist İtalya şimdi Doğu Akdeniz'de sadece İngiltere için değil, Türkiye içinde bir tehlike olarak ortaya çıkıyordu. Faşist Partisi 1922 yılında İtalya'da iktidara geldi. Faşist partisinin lideri ve başbakan Mussolini, daha ilk günlerden itibaren gözlerini Anadolu'ya da çevirdi. Mussolini eski Roma İmparatorluğunu canlandırmaktan söz ediyordu. Bilindiği gibi Roma İmparatorluğunun sınırlarına Anadolu'nun Ege ve Akdeniz sahilleri de dahildi. Tasarıları böyle olan İtalya'nın Akdenizde bir denizgücü olarak ortaya çıkması, Türkiye'ye yakın bir İtalyan tehlikesinin yönelmesi demekti. Akdenizde güçlü olan İtalya'ya karşı, deniz

gücü kuvvetli olan İtalya'ya karşı, deniz gücü zayıf olan Sovyet Rusya bir denge unsuru olabilir miydi? Tabii ki olamazdı. Türkiye denizlerde güçlü olan İngiltere'ye dayanabilirdi. Bundan dolayı, 1936 yılından itibaren Türk-İngiliz münasebetleri hızlı bir gelişme gösterdi.

Türkiye, İtalya'ya karşı İngiltere'ye dayanma yoluna giderken dış politikasının temel unsuru olarak Sovyet Rusya'dan vazgeçmek niyetinde değildi. Türkiye hem İngiltere'ye ve hem de Rusya'ya dayanarak güvenliğini daha da güçlendirmek istiyordu. Fakat Sovyetler bunu böyle anlamadılar ve anlamak istemediler. Türk-İngiliz münasebetlerinin gelişmesi Rusya'yı hoşnut bırakmadı. Sovyetler Türkiye'nin kendilerinden başka hiç bir devletle yakın bağlar kurmasını istemedi. Bu sebepten, Türk-İngiliz münasebetleri artan bir şekilde gelişirken, 1936'dan itibaren, Türkiye'nin bütün çabalarına rağmen Sovyet Rusya Türkiye'den uzaklaşmaya başladı. Bu uzaklaşma 1939-46 arasında en şiddetli safhasına varacak ve bugüne kadar devam edecektir.

D) 1945'ten Bugüne

1936'dan itibaren Türkiye'nin bütün iyi niyetlerine rağmen, Sovyet Rusya'nın Türkiye'den uzaklaşması; 1939 yılından, yani İİ'inci Dünya Savaşından itibaren Türkiye üzerinde bir Sovyet Rusya tehdidinin yeniden ortaya çıkması sonucu verdi. Daha ileride ayrıntıları ile gireceğimiz gibi, 1939 yılında, İİ'inci Dünya Savaşı patlamadan biraz önce,

Sovyet Rusya Nazi Almanyası ile bir işbirliğine girişmiş, saldırganlık ve emperyalizm konusunda Nazi Almanya'sı ile bir ortaklık kurmuş ve bu çerçeve içinde de Türkiye'ye karşı eski tutumunu tamamen değiştirerek bir düşmanlık ve emperyalizm politikası içine girmiştir. Sovyet Rusya'nın Nazi Almanya'sı ile işbirliği kısa sürerek 1941 yılından Nazi Almanya'sının Rusya'ya saldırmasına rağmen, Sovyetler Türkiye'ye karşı tutumlarını değiştirmemişlerdir. Bu şartlar içerisinde 1945 yılına kadar İngiltere Türk dış politikasının temel dayanak noktası olmaya devam etmiştir.

İİ'inci Dünya Savaşının sona erdiği 1945 yılından itibaren dünya şartları, bilhassa Avrupadaki kuvvet dengesi münasebetleri tamamiyle değişmeye başladı. Savaş milletlerarası politikanın kuvvet merkezi olan pek çok devleti tasfiye etti. Nazi Almanya'sı, Faşist İtalya ve Militarist Japonya savaşın yenilen devletleriydi. Fransa daha savaşın başında Nazi Almanya'sına yenilmiş ve Alman işgali altında kalmıştı. İngiltere galip devletlerdendi; fakat 6 yıllık savaştan sonra o da perişan durumdaydı. Savaşın sonunda iki büyük kuvvet ayakta duruyordu: Birleşik Amerika ve Sovyet Rusya. Fakat savaşın sonunda Birleşik Amerika'nın tekrar İnfirat politikasına dönmeyi tasarlaması, özellikle Avrupada Sovyet Rusya'yı tek sivrilen kuvvet merkezi olarak bırakıyordu. Sovyet Rusya savaş sonrasının bu şartlarından yararlanarak, kendi yayılma ve emperyalizmini, komünizm emperyalizmini gerçekleştirmek için harekete geçti. Polonya, Çekoslovakya,

Macaristan ve Bulgaristan gibi kendi sınırları üzerinde bulunan ülkeleri, Almanya'nın hegemonyasından kurtarmak bahanesiyle askeri işgal altına aldı ve buralarda komünist rejimler kurdu. Bütün Avrupada bir tehdit durumu yarattı. Keza ta çarlık Rusya'sının emeli olan Akdenize inme amacını gerçekleştirmek üzere, İran, Türkiye ve Yunanistan üzerine ağır baskılar yaptı ve tehditler yarattı. Türkiye'den İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına yerleşme hakkını ve ayrıca Kars, Ardahan gibi Doğu Anadolu topraklarımızın kendisine terkedilmesini istedi. Hatta bu toprak istekleri Trabzon ve Gümüşhane'ye kadar uzanıyordu. O kadar ki, 1945-46 yılları Türkiye ve Türk Milleti için bir hayat-memat günleri oldu. Türkiye her an bir Sovyet saldırısını bekledi.

Bu şartlar altında, savaştan yorgun çıkan İngiltere'nin, bu Sovyet baskı ve tehditlerine karşı bir denge unsuru olması beklenemezdi. Nitekim İngiltere de bu durumu Türkiye ve Birleşik Amerika'ya açıkça bildirmiştir.

O zaman ki Türk yöneticileri de, daha İİ'inci Dünya Savaşı sırasında görmüşlerdir ki, İngiltere Türkiye'ye yönelen Sovyet tehlikesine karşı bir denge unsuru olamıyacaktır. Bu sebeple, daha o tarihten itibaren Sovyet Rusya karşısında Birleşik Amerika'ya dayanma ve Birleşik Amerika'da bir destek bulma imkanlarını aramaya başlamışlardır. Birleşik Amerika, 1945-46 yıllarında Sovyet Rusya tehlikesinin ve milletlerarası komünizm emperyalizmlnin niteliğini ilk önce kavrayamamıştır.

Fakat sonra, 1946'da İran'ı Sovyet Rusya'ya karşı savunduğu gibi, Türkiye ve Yunanistan'ı da 1947 yılından itibaren Sovyetlere karşı desteklemeye karar vermiştir. Bu olay Birleşik Amerika'nın bir destek ve dayanak unsuru olarak Türk dış politikasına girmesinin başlangıcını teşkil eder. Avrupadaki Sovyet yayılma ve emperyalizmine karşı 1949 yılında Atlantik İttifakı (NATO) kurulduktan sonra, 1952 yılında Türkiye de bu ittifaka dahil olmuş ve ancak bu suretle Sovyet Rusya karşısında güvenliğini sağlayabilmiştir.

3

Osmanlı İmparatorluğu Üzerinde Büyük Devletlerin Mücadelesi

19'uncu yüzyıl içerislnde Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli alanları tiüyük devletler arasındaki mücadelelere konu olmuştur. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

A) Boğazlar üzerinde İngiliz-Rus mücadelesi;

B) Balkanlar üzerinde Avusturya-Rusya mücadelesi;

C) Mısır üzerinde İngiliz-Fransız mücadelesi;

C) Osmanlı İmparatorluğunun Orta Doğu Topraklarında İngiliz-Alman

mücadelesi;

Osmanlı İmparatorluğunun çeşitli alanları üzerindeki büyük devletler mücadelesine, bundan önce ele aldığımız çeşitli konularda yeteri kadar değinmiştik. Bu sebeple, bu kısımda bunlara kısaca değinip, daha ziyade, o konular içinde dokunmadığımız noktaları belirtmekle yetineceğiz.

A) Boğazlar Üzerindeki İngiliz-Rus Mücadelesi

Bu mücadelenin mahiyetini, Osmanlı devletinin denge politikasının ilk devresi olan 1791-1878 devresini açıklarken belirtmiştik. Rusya'nın Türk Boğazlarını ele geçirerek Akdeniz'e inmek istemesini İngiltere, Hindistanla bağlantısını sağlayan İmparatorluk Yolu'nun güvenliği bakımından endişe ile karşılamış ve bunu her vasıta ile önlemeye çalışmıştır. Rusya bakımından ise mesele şuydu: 15'inci yüzyılın sonunda kurulan Rus Çarlığı, başlangıçta tamamen bir kara devleti idi ve denizlerle bağlantısı yoktu. Rus Çarlığının deniz kıyılarına ulaşabilmesi için iki istikamette topraklarını genişletmesi gerekiyordu: Biri, Baltık Denizi, diğeri de Karadeniz. Lakin her iki istikamette de karşısına birer engel çıktı. Baltık denizine çıkmasında İsveç ve Karadenize ulaşmasında da, Osmanlı Devletine bağlı Kırım Hanlığı, yani Osmanlı Devleti.

1699'da Karlofça Antlaşması ile Azak kalesini alan Rusya, ilk defa olarak, Karadeniz kıyılarına ayak basıyordu. İsveç ile yaptığı savaş sonunda 1721'de imzalanan Nystad barışı ile de Rusya Baltık kıyılarına çıktı. Bundan sonra Rusya, bütün 18'inci yüzyıl boyunca, hem Kafkaslar, hem de Balkanlar doğrultusunda olmak üzere Karadenizdeki kıyılarını genişletmiş ve Balkanlarda Osmanlı-Rus sınırı 1792 Yaş anlaşması ile Tunanın kollarından Prut nehri olmuştu. Böylece bütün kuzey Karadeniz kıyılarını ele geçiren Rusya'nın 19'uncu yüzyıl içindeki çabaları İstanbul ve Çanakkale boğazlarının ele geçirilmesine, hiç değilse, bu Boğazların kendisine devamlı olarak açık olması amacına yönelmiştir. Bununla beraber Rusya'nın bu Boğazlar politikasına paralel olarak yürüttüğü diğer bir politika da Balkanlar politikası olmuştur. Çünkü, Rusya Balkanları ele geçirdiği ve Osmanlı devletini Balkanlardan çıkarıp Balkan yarımadasına hakim olduğu takdirde, Ege Denizi ve Akdeniz'e çıkabileceği gibi, Boğazlar üzerinde bir baskı imkanı da elde edecekti. Bu sebeple, Rusya'nın sadece Boğazlar konusundaki faaliyeti değil, Balkanlar'daki faaliyetleri de İngiltere'yi 19'uncu yüzyılda endişeye sevkeden bir faktör olmuştur.

İngiltere Rusya'nın Boğazlardan Akdenize inmesini önlemek amacıyla Osmanlı Devletinin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü korumaya çalışmakla birlikte, Boğazlarla ilgili başka bir nokta da vardı. Boğazlar Osmanlı Devletinin egemenliği altındaydı ve egemen bir devlet olarak da Osmanlı Devleti Boğazları istediği devletin savaş gemilerine

açmaya ve kapamaya yetkili idi. Osmanlı Devletinin bu yetkisi, İngiltere için zaman zaman hoşlanmadığı durumlar ortaya çıkarmıştır. Mesela, Napolyon'un Mısır'ı işgali üzerine Rusya 1798'de Osmanlı Devleti ile yaptığı ittifak antlaşması ile, Rus savaş gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçmesi hakkını elde etmiş ve 1805'de yapılan ikinci bir anlaşma ile de bu hak devam ettirildiği gibi, ayrıca Rusya Boğazları başka bir devlete karşı Osmanlı Devleti ile birlikte savunacaktı.

Mehmet Ali isyanı sırasında Osmanlı Devletinin sıkışık durumundan istifade ederek Rusyanın Osmanlı Devleti ile imzaladığı 1833 Hünkar İskelesi Antlaşması ise, gerçekte bir ittifak antlaşması olmakla beraber, aynı zamanda Rusyaya yönelecek bir saldırıya karşı Osmanlı Devletinin Boğazları kapamasını da öngörmekteydi. Fakat diğer Avrupa devletleri bu antlaşmanın Boğazları Rusyaya açtığı inancında olmuşlardır.

Bu anlaşmalar İngiltere'nin hoşuna gitmemiştir. Bu sebepten, bu tarihten sonra İngiltere, barış zamanında başka devletlerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi meselesini Osmanlı Devletinin yetkisinden çıkarıp, bunu milletlerarası bir statüye bağlamak istemiştir. İngiltere buna 1841 Boğazlar Sözleşmesi ile muvaffak olmuştur. Bütün Avrupa devletlerinin imzaladığı bu sözleşmeye göre; barış zamanında, hiç bir yabancı devletin savaş gemileri Boğazlardan geçmiyecekti.

Yani, Boğazların Kapalılığı ilkesi kabul ediliyordu. Osmanlı devletinin kendisi savaşa girerse, Boğazları istediğine açar, istediğine kapardı. Bu suretle, İngiltere 1841 Boğazlar Sözleşmesi ile Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçerek Akdeniz'e çıkmasını önlemiş olmaktaydı. Boğazların bu statüsü 1923 Lozan Boğazlar sözleşmesine kadar devam edecektir.

1907 İngiliz-Rus anlaşması bu iki devletin münasebetlerine yeni bir biçim getirdiği için, Boğazlar üzerindeki mücadeleyi de sona erdirmiştir. Tabiatıyla İngiltere Boğazlar konusundaki Rus amaç ve isteklerini hemen kabul etmedi. Fakat her iki devletin de İ'inci Dünya Savaşına ortak cephede katılmaları, Boğazlar konusundaki Rus emellerine, kağıt üzerinde de olsa, bir gerçekleşme sağladı. 1915 yılında İngiltere ve Fransa, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarını Rusya'ya vermeyi kabul ettiler. Lakin ne var ki 1917 yılında Çarlık Rejiminin yıkılması, 1915 anlaşmasının fiiliyat alanında gerçekleşmesine imkan vermedi.

B) Balkanlar Üzerindeki Avusturya-Rusya Mücadelesi

Bu mücadelenin 1870'lerden itibaren nasıl ortaya çıktığını, daha yukarıda Bismarck politikasını ve 1871'den sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun niçin yeni Alman İmparatorluğuna dayanmak zorunda olduğunu açıklarken belirtmiştik. Bu sebeple bu konuyu tekrar etmeyeceğiz. Fakat şu kadarını ilave edelim ki, Rusya'nın

1870'lerden itibaren Pancermen blokuna karşı takibe başladığı Panislavizm politikası dolayısiyle, Balkanlardan kuzey-güney doğrultusunda inmeye çalışması, Balkan yarımadasında Bir Avusturya-Rusya mücadelesini ortaya atmakla beraber, öte yandan Avusturya-Macaristanın Bosna-Herkes topraklarını alarak Adriyatik Denizine çıkmak istemesi, 19'uncu yüzyılın sonlarına doğru kendisini, yine Adriyatik denizine Bosna-Hersek üzerinden çıkmak isteyen Sırbistan'la da çok daha şiddetli bir çatışma içine sokmuştur. Bu çatışma o kadar şiddetli olmuştur ki, İ'inci Dünya Savaşı neredeyse 1914 yılında değil 1908 yılında çıkacaktı. Bu konuyu, İ'inci Dünya Savaşının geniş ve derin sebeplerini açıklarken daha ayrıntılı bir şekilde belirteceğiz.

C) Mısır Üzerindeki İngiliz-Fransız Mücadelesi

Üçlü İtilafın ikinci halkasını teşkil eden 1904 İngiliz Fransız anlaşmasını ve bu anlaşmadan önce iki devletin içinde bulunduğu çatışma ve mücadelelerini açıklarken bu, mücadeleyi de yeteri kadar belirtmiştik. Bu sebeple bu konuyu da tekrar etmeyeceğiz. Yalnız şu kadarını da eklemek isteriz ki, 1904 İngiliz-Fransız anlaşması bu iki devletin sadece Mısır üzerindeki mücadelesini sona erdirmekle kalmamış, 1904'den sonra ve özellikle İ'inci Dünya Savaşından sonra bu iki devlet Orta-Doğu bölgesinde bir sömürgecilik işbirliğine girmişler ve bu işbirliği 1960'lara kadar devam etmiştir.

D) Osmanlı İmparatorluğunun Orta-Doğu Toprakları Üzerindeki İngiliz-Alman Mücadelesi

Bu konuya da biraz yukarıda; Osmanlı Devletinin denge politikasının 1888-1918 devresini incelerken değinmiştik. Fakat şu kadarını belirtelim ki, bu mücadele uzun ömürlü olmayıp, Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki en kısa ömürlü büyük devletler mücadelesidir.

4

Osmanlı İmparatorluğunda Hürriyet Hareketleri

19'uncu yüzyılın büyük bir kısmına hakim olan ve yıllarca Avrupa ülkelerini kaynaşma içinde tutan Liberalizm yani Hürriyetçilik hareketi, Osmanlı İmparatorluğu üzerinde etki yapmaktan geri kalmamıştır. Yalnız şurası muhakkaktır ki, Fransız İhtilalinin doğurmuş olduğu hürriyetçilik akımı Avrupa ülkelerinde çabuk ve yoğun bir etki yapmasına karşılık, bu etki, Osmanlı İmparatorluğunda daha geç ve yavaş olmuştur. Osmanlı toplumu ile Avrupa toplumları arasındaki hem din ve hem de kültür farklılığını bu duruma temel bir sebep olarak almak herhalde yanlış olmayacaktır.

Osmanlı İmparatorluğundaki hürriyetçilik akımının herbiri bir öncekinden daha yoğun olmak üzere, dört gelişmede açıkca tesbit edilmektedir.

Bunlar, 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı, 1876 İ'inci Meşrutiyet Anayasası ve 1908 İİ'inci Meşrutiyet Hareketi.

1839 Tanzimat Fermanı ve bununla başlayan Tanzimat hareketi esasında Avrupadaki 1830 İhtilallerinin tesiri altında kalmış bir harekettir. Böyle olmakla beraber Tanzimat Fermanı hiç bir zaman Avrupadaki hürriyetçi akımlarla kıyaslanamaz. Arada büyük farklılıklar vardır. Bir defa; 1830 ihtilalleri Avrupada aşağıdan yukarı doğru, yani alttan gelen bir hareket şeklinde olmuştur. Halkların, hürriyet için yukarıdaki otoriteye karşı ayaklanması şeklinde ortaya çıkmıştır. Halbuki Tanzimat hareketinde böyle bir nitelik mevcut değildir. Tanzimat Fermani başta Büyük Reşit Paşa olmak üzere, Padişah Abdülmecit'in iyi niyeti ile Osmanlı uyruklarına bahşettiği bir lütuftur. Bununla beraber, mutlak otoritenin sahibi, kendi otoritesİni bazı bakımlardan sınırlayacağını uyruklarına tek taraflı bir irade beyanı ile taahhüt etmiştir. Bu sınırlama Padişahın, kişisel yönetiminde, bazı ilkelere bağlı kalacağını belirtmesi ile oluyordu. Mesela, vatandaşların ırz, namus, can ve mal güvenliğinin sağlanması ve korunması, vergi adaletsizliğinin, askerlik hizmetinde haksızlık ve adaletsizliklerin giderilmesi, suç ve cezaların şahsileştirilmesi, adli kovuşturmanın açıklığı gibi. Tanzimat Fermanı, o derece yukarıdan verilen bir lütuftur ki, Padişah, Fermanında, bütün bu saydığımız ilkeler için "Müsaadat-ı Şahanen" yani kendisi tarafından verilen özel müsaadeler deyimini kullanmaktaydı.

İkinci olarak, Avrupadaki hürriyetçi hareketler herşeyden önce bir anayasalı rejimin kurulmasını amaç gütmüştür. Tanzimat Fermanın'da ise bir anayasa söz konusu değildir. Bu fermanla daha ziyede, vatandaşın kişiliğine ve güvenliğine zarar veren bir takım yönetim aksaklıklarının düzeltilmesi öngörülmekteydi. Bununla beraber, Tanzimat Fermanı, Osmanlı İmparatorluğunda anayasalı düzene doğru atılmış bir ilk adım sayılabilir. Çünkü, imparatorluk içinde bundan önceki yüzyıllarda yapılan bir çok yenileşme teşebbüslerinden çok farklı olarak, siyasal düzende ve siyasal otoritenin işlemesinde bir yenilik getirmekteydi.

1856 Islahat Fermanı'da Avrupadaki liberal akımlara benzetilemez ve bir anayasacılık hareketi ile de ilgisi yoktur. Bundaki farklılığı da şu iki noktada toplamak mümkündür: Bir defa, Islahat Fermanı kendiliğinden ortaya çıkmış olmayıp, yabancı devletlerin baskısı ile padişah tarafından yayınlanmıştır ve esas amacı da, 1854-56 Kırım Savaşının sebepleri ile bağlantılı olarak, Hıristiyan uyrukların bir takım hak ve yetkilerini arttırmak suretiyle onları Müslüman uyruklarla eşit seviyeye getirmekti.

İkinci olarak, Islahat Fermanı'da incelenirse görülür ki, bu belgenin de bir anayasa niteliği yoktur. Fermanda sözü edilen ve Hıristiyan uyruklara "bahşedilen" hak ve yetkiler, gerçekten Hıristiyan

uyrukların yönetimi ve onlara yapılacak muamele ile ilgiliydi.

1876 İ'inci Meşrutiyet hareketi ile Osmanlı İmparatorluğuna ilk defa anayasalı bir rejim girmiştir. 1876 Osmanlı Anayasası, 1848 ihtilalleri sonucu Prusya'nın kabul etmek zorunda kaldığı, nisbeten liberal olan Prusya Anayasasından mülhem olarak hazırlanmıştır. 1851 Prusya anayasası ise, Prusya'nın disiplin ruhunu muhafaza ederek o zamanki Avrupanın en liberal anayasası olan 1831 Belçika anayasasından kaynağını almıştı.

1876 Anayasası Osmanlı İmparatorluğunda ilk defa olarak anayasalı rejimi başlatmakla beraber, bu İ'inci Meşrutiyet hareketi de bir halk hareketi; aşağıdan yukarıya yönelen bir baskı ve istek sonucu olarak ortaya çıkmış değildir. Padişahlığın mutlak otoritesini bir dereceye kadar törpüleyerek ve Osmanlı vatandaşları için de bazı esas hak ve hürriyetler getirmek suretiyle, monarşiye dayanan bir anayasalı rejim kuran ve bundan dolayı da adına Meşrutiyet denen 1876 düzeni, esasında Yeni Osmanlılar denen bir avuç Osmanlı aydınının teşebbüsü ile ortaya çıkmıştır. Bu bir avuç aydın, Osmanlı Devletinin gittikçe artan çöküntüsüne karşı çare ararlarken, bu çareyi anayasalı bir rejimde bulmuşlar ve bu rejimi, Padişah İİ'inci Abdülhamid'i tahta çıkarırlarken, onunla yaptıkları pazarlık sonucu gerçekleştirmişlerdir. Avrupadaki liberal hareketlere oranla farklılık, bir daha burada da kendisini göstermiştir.

1876 İ'inci Meşrutiyet hareketi fazla yaşamamıştır. İ'inci Meşrutiyet, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşına varan Balkan buhranı içinde ilan edilmişti. Sonradan görülmüştür ki, İİ'inci Abdülhamid de, Meşrutiyeti ilan etmek için bir avuç Osmanlı aydını ile yaptığı pazarlıkta samimi değildi. 1876 Aralık ayında ilan edilmiş olan 1876 Anayasasını, İİ'inci Abdülhamid 1877-78 Osmanlı-Rus savaşının doğurduğu şartları bahane ederek, 1878 şubatında yürürlükten kaldırmıştır. Bundan sonra İİ'inci Abdülhamid, 30 yıl sürecek olan despotik ve otoriter yönetimine başlamıştır.

Lakin Abdülhamid'in bütün despotizmine rağmen, Osmanlı aydınları arasında gelişmekte olan anayasacılık ve hürriyetçilik hareketinin arkası kesilmemiştir. Bu gelişmede, 1889 yılında askeri tıbbiye öğrencisi, arasında gizli olarak İttihad ve Terakki cemiyetinin kurulması mühim bir dönüm noktası olmuştur. Bu cemiyetin faaliyeti, bir yandan İstanbul'daki yüksek öğrenim gençliği arasında yayılıp destek bulurken, bir yandan da, İİ'inci Abdülhamid'in kovuşturmasından kaçıp Avrupada yaşamak zorunda kalan Osmanlı aydınları arasında da yayılmıştır. Bunun sonucu olarak da memleket dışında geniş bir teşkilata sahip olmuştur.

İttihat ve Terakki Cemiyetinin faaliyetinin 20'inci yüzyılın ilk yılları ile birlikte Rumeli'deki Selanik ve Manastırdaki subaylar arasında da hızla yayılması, bir bakıma bu harekete askeri bir güç kazandırmış

ve İİ'inci Meşrutiyet hareketinin gerçekleşmesinde büyük rol aynamıştır. Bu gelişmenin sonucu olarak da, Osmanlı İmparatorluğunda ikinci defa olarak anayasalı (Meşrutiyet) rejimin ilan edilmesi, askerler tarafından gerçekleştirilmiştir. 1908 Temmuzunda Manastır'daki subaylar kendiliklerinden anayasalı rejimi ilan etmişler ve padişah İİ'inci Abdülhamid, subayların bu hareketine bir süre karşı koyduktan sonra, çaresiz kalarak İİ'inci Meşrutiyeti ilan etmiştir. İİ'inci Meşrutiyetin ilanından altı yıl sonra, İ'inci Dünya Savaşı patlak vermiş ve bu savaş da Osmanlı İmparatorluğunun tarih içindeki ömrünü tamamlamıştır. Bundan sonra Milli Mücadele ve Cumhuriyet devrinin anayasaları gelir ki, bunlar 1921, 1924, 1961 ve 1982 anayasalarıdır.

Görüldüğü gibi, Osmanlı İmparatorluğu 19'uncu yüzyıl boyunca, varlığını devam ettirebilmek için, hem dışarda ve hem içerde bir takım tedbirlere başvurmuştur. İmparatorluk, dışarıdan yönelen tehlikelere karşı varlığını sürdürebilmek için dış politikada bir denge politikası izleme yoluna giderken öte yandan da, iç yapısını daha sağlam temellere dayandırmak için hürriyetçi ve anayasacı tedbirlere başvurmuştur. Lakin ne var ki, bu tedbirler Osmanlı İmparatorluğunu yıkılmaktan kurtaramamış ve İ'inci Dünya Savaşı ile birlikte sona ererek, çetin bir mücadeleden sonra yeni bir Türk Devleti ortaya çıkmıştır.

::::::::::::::::

İİİ

Amerika Birleşik Devletlerinin Gelişmeleri

1

Birleşik Amerika'nın Bağımsızlığını Kazanması

19'uncu yüzyıl gelişmeleri içinde ele almak istediğimiz bir diğer konu da, Amerika Birleşik Devletlerinin kuruluşu ve bu devletin geçirdiği bazı mühim gelişmelerdir. Bu konuyu ele almamızın sebebi, günümüzün milletlerarası politikası ile olan yakın bağlantısıdır. Amerika Birleşik devletleri ile ilgili olarak ele alacağımız gelişmeler, bu devletin bağımsızlığını kazanması ve bunun dış politikası üzerindeki tesiri, yeni kurulan Birleşik Amerika'nın çok uzun süre devam eden ve dünya politikasına girmeme amacını güden dış politikası ve yüzyılın ortalarında bu devletin bütünlüğünü parçalama tehdidini gösteren iç savaş gibi konulardır.

Kristof Kolomb'un Amerika'yı bulmasından sonra Amerika kıtaları Avrupa devletlerinin sömürgecilik alanı haline gelmiştir. Denizlerde güçlü olan devletler, bu yeni dünyanın keşfinden sonra bu topraklar üzerine üşüşmüşler ve her biri kendi gücü oranında kuzey ve güney Amerika'da sömürgeler kurmuşlardır. Bunun sonucu olarak

bugünkü Kanada Fransa'nın sömürgesi olmuş, hatta Fransızlar daha güneye de inip, Misisipi nehrini takiben Meksika körfezine kadar uzanarak Louisiana sömürgesini kurmuşlardır.

Kuzey Amerika kıtasının Atlantik kıyılarına ise İngilizler yerleşmiş ve bu bölgede 13 parça halinde sömürgeler (koloni) kurmuşlardır. Koloni denilen bu toprak parçaları, sömürgenin idaresi bakımından kurulmuş bir çeşit idari ünitelerdi. İşte Amerika Birleşik Devletleri dediğimiz yeni devlet, bu 13 koloninin İngiltere'ye karşı ayaklanmasından doğacaktır.

Kuzey Amerika'nın güney kısımlarına bakacak olursak, bugünkü Birleşik Amerika'nın güney eyaletleri olan Kaliforniya, Teksas, Yeni Meksika, Arizona ve Florida İspanya'nın sömürgesidir. Sadece buraları değil, Orta Amerika dediğimiz bölge ile Güney Amerika kıtasının çok büyük kısmı da yine İspanyol sömürgeleridir. Güney Amerika'da yalnız Brezilya Portekiz'in sömürgesi idi. Amerikan bağımsızlık hareketi başladığı zaman Amerika kıtalarının durumu ana çizgileri ile böyleydi.

Amerika'nın bağımsızlık hareketine gelince: Amerika Birleşik Devletlerinin bağımsızlık hareketi ile, Fransız İhtilali arasında ilgi çekici bir benzerlik vardır. Şu manada ki, iki ihtilal hareketi de, belirli bir siyasal amaca ulaşmayı gütmeyen birer hareket olarak başlamış

ve bu başlayış da, her iki ülkede de vergi meselesinden olmuştur. Fransız ihtilali, XVİ'inci Louis'nin Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) sonucu hazinesinin tamtakır hale gelmesi ve maliyenin durumunu düzeltmek için bir takım vergilere başvurmak istemesi ile başlayan gelişmelerin, halk ile arasını açarak kralın mutlakiyetçi yönetimine karşı bir ayaklanmaya dönüşmesinden doğmuştu. Birleşik Amerika'nın bağımsızlık hareketi de hemen hemen aynı şekilde başlamıştır. Bu bağımsızlık hareketi de, Yedi Yıl savaşları sonucu İngiliz hazinesinin sarsılması ve yeni gelir kaynakları elde etmek için, Amerika'daki kolonilerden yeni vergiler almak istemesiyle başlamıştır.

Burada bir noktayı belirtmek gerekir: Amerika'daki İngiliz kolonilerinin bir özelliği vardı. Bu koloniler halkı, aynen İngiltere'deki gibi demokratik ilkeleri benimsemişlerdi ve bu ilkelerin başında da, verginin ancak halkın veya temsilcilerinin rızası ile konulabileceği ilkesi geliyordu. Her koloninin başında bir vali bulunmakla birlikte, bu valiye bir çeşit danışmanlık görevi yapan ve halk tarafından seçilmiş temsilcilerden meydana gelen temsil organları vardı.

Durum böyle iken, 1756-1763 arasında cereyan eden Yedi Yıl Savaşları, İngiltere ile bu koloniler arasında bir çatışmanın doğmasına sebep oldu. İngiltere her ne kadar Yedi Yıl Savaşları sonunda Fransa'dan Kanada ve Hindistan sömürgelerini ele geçirdiyse de, bu savaşlar İngiliz hazinesi üzerinde bir hayli sıkıntı ve sarsıntılar

doğurmuştu. İngiltere, hazinenin durumunu düzeltmek için başvurduğu tedbirler arasında, Amerika'daki kolonilerinde de 1765 yılından itibaren bir takım yeni vergiler koydu. Koloniler halkı kendilerinin rızası alınmaksızın konulan bu vergilere karşı çıktılar. Bu tepki üzerine İngiltere bu vergileri geri almak zorunda kaldı. Tabii bu davranış İngiliz hükümeti için prestij sarsıcı idi. Bu sebeple İngiltere kralının danışmaları, hem prestijin sağlanması ve hem, de yeni gelir kaynakları bulunması bakımından bu vergiler üzerinde ısrar ettiler ve bunun sonucu olarak İngiltere 1774 yılında Amerikadaki kolonilerine bu kere başka vergiler koydu. İngiltere'nin hareketi bardağı taşıran damla oldu ve koloniler halkı, bu vergi meselesinden ötürü İngiltere'ye karşı ayaklanınca, İngiltere ile koloniler arasında bir silahlı çatışma başladı.

Koloniler halkının vergi meselesinden doğan bu silahlı çatışması kısa bir sürede bir bağımsızlık hareketine dönüştü. İngiltere'ye karşı savaşan 13 koloni halkı biraraya gelerek mücadelerini yürütmeye başladılar ve 4 Temmuz 1776 da yayınladıkları bir Bağımsızlık Demeci ile Amerika Birleşik Devletleri adı ile bağımsızlıklarını ilan ettiler.

Böylece 1776 Bağımsızlık Demeci ile koloniler halkı ile İngiltere arasındaki mücadele bir bağımsızlık mücadelesi haline geliyordu. Amerikalıların bu bağımsızlık savaşı 1783 yılına kadar sürdü ve İngiltere hem karada ve hem de denizde yapılan savaşları kaybedince,

1783 yılında Amerika Birleşik Devletlerinin bağımsızlıklarını tanımak zorunda kaldı. Amerika Birleşik Devletleri milletlerarası politika alanına bağımsız bir devlet olarak bu şekilde girmiş oluyordu.

2

Bağımsızlık Savaşı Karşısında Avrupa Devletleri ve Amerika'nın İnfirad Politikası

Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlık savaşına bazı Avrupa devletleri de dolaylı veya dolaysız bir şekilde karışmak zorunda kaldılar. Avrupa devletlerinin Amerikan bağımsızlık savaşı karşısındaki bu tutumları, Amerikalılara Avrupa diplomasisi konusunda bazı gerçekleri göstermiş ve bundan sonra birbuçuk yüzyıla yakın bir süre Amerika Birleşik Devletleri Avrupa politikasına bulaşmamaya bilhassa dikkat etmiştir. Bu dikkatin sebebini anlayabilmemiz için, önce hangi Avrupa devletinin Amerika Bağımsızlık savaşı karşısında nasıl bir tutum aldığını görmemiz gerekir.

Amerika'nın bağımsızlık savaşına dolaylı ve dolaysız olarak üç Avrupa devleti karışmıştır. Bunlar; Fransa, İspanya ve Hollanda'dır. İşin ilginç yanı da, bu üç devletin Amerikan Bağımsızlık savaşına karışma ve bulaşmalarında sadece ve sadece kendi öz çıkarlarının rol oynamış olmasıdır. Her üç devlet de bu savaşa karışırlarken hiçbir

zaman bir idealizmden, yani bir sömürge halkının bağımsızlığını desteklemek ilkesinden hareket etmemişler ve yalnızca İngiltere ile olan meselelerinden hareket etmişlerdir.

Fransa 1774 yılından itibaren Amerikalılara el altından yardım etmeye başlamıştır. Mademki İngiltere Fransa'dan Kanada ve Hindistan gibi iki büyük sömürgeyi almıştı. Şimdi Fransa da istiyordu ki, Amerikalılar bağımsızlıklarını alarak İngiltere de önemli bir sömürgesini kaybetsin. Yardımın gizli ve el altından yapılmasının sebebi ise; doğrusu bağlangıçta Fransa da Amerikalıların bu bağımsızlık işini başaracaklarına ihtimal vermiyordu. Onun için yardımlarını gizli yapmak suretiyle Amerikalıları İngiltere'ye karşı tahrik etmek istemiştir. Fakat 1777 yılı sonunda yapılan önemli bir muharebeyi Amerikalılar kazanınca, Fransa Amerikalıların bu işi başaracaklarına inandı ve 1778 yılı başında Amerikalılarla bir ittifak yaparak, Amerika'ya gönüllüler gönderdiği gibi yardımlarını bundan sonra açık bir hale getirdi. Görüldüğü gibi, Fransanın Amerikalıları desteklemekteki bütün amacı, İngiltereden Yedi Yıl Savaşlarının intikakımını almak olmuştur.

1779 yılında İspanya da İngiltere'ye savaş açtı ve bu suretle İngiltere bir yandan Amerika ve Fransa ile uğraşırken; bir yandan da İspanya ile uğraşmak zorunda kaldı. Tabiatıyla İspanya'nın bu hareketi Amerikalılara dolaylı bir yardım oluyordu. Çünkü, İspanya Amerikalılarla ittifak yapmadı. Daha yukarıda da belirttiğimiz gibi, Amerika

kıtalarının büyük bir kısmı İspanya'nın sömürgesi idi. İspanya'nın bir sömürge halkı olan Amerikalılarla ittifak yaparak onların bağımsızlığına doğrudan doğruya yardım etmesi demek, kendi sömürgelerine de, siz de bağımsızlık için harekete geçin demek olurdu.

İspanya'nın İngiltere'ye savaş açmasının sebebi ise, yine bir sömürge meselesi idi. Yedi yıl savaşlarında İngiltere İspanya'dan Cebelüttarık ile Minorka adasını almıştı. Şimdi İngiltere'nin zor durumundan yararlanmak isteyen İspanya, kaybettiği bu toprakları geri almak istiyordu.

Hollanda da 1781 yılında İngiltere'ye savaş ilan etti. Bağımsızlık savaşının başından itibaren Amerikan ihtilalcileri Hollanda ile geniş ticaret yapıyorlardı Çünkü savaş dolayısıyla ihtiyaçları fazlaydı ve Hollanda da deniz ticaret filosu kuvvetli bir tüccar ülkeydi. Hollanda'nın, ticaret amacı ile de olsa, Amerikan ihtilalcileri ile ticaret yapmaları İngiltere'nin hoşuna gitmedi. Çünkü bu, Hollanda'nın Amerikalılara dolaylı bir yardımı idi. Öte yandan, Fransa 1778 de Amerikalılarla ittifak yapmadan önce Hollanda'dan aldığı mal ve malzemeyi Amerika'ya sevkediyordu. İngiltere, Hollanda'dan Amerika ile yaptığı ticaretini kesmesini istedi. Hollanda ise tarafsız bir devlet olarak, milletlerarası hukuk kurallarına göre herkesle ticaret yapabileceği cevabını verdi. Bu şekilde İngiltere ile Hollanda'nın münasebetleri bozuldu ve İngiltere'nin baskısı karşında 1781 yılında Hollanda İngiltere'ye

savaş ilan etti. Fakat bu savaş uzun sürmedi ve 1783 yılında İngiltere Amerika Birleşik Devletleri'nin bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı.

Üç Avrupa devletinin, Amerika'nın bağımsızlık savaşına dolaylı veya dolaysız olarak karışma şekilleri göstermektedir ki, bu devletlerin Amerikan bağımsızlığı ile hiç bir ilgileri yoktur. Hiç biri Amerika'nın bağımsızlığını, bir sömürge halkının sömürgeci devlete karşı yürüttüğü bağımsızlık idealinden ele almış değildir. İşte bu durum Amerika'lılara şunu gösterdi ki, Avrupa devletlerinin kendilerine özgü bir takım çıkarları ve bu çıkarlardan doğan politik oyunları vardır. Bu politik çıkarlar ve oyunlar, Amerika'nın kendi çıkarlarına tamamen yabancıdır. Şu halde, Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni bir bağımsız devlet olarak, bu oyunlar içine girmesinde hiç bir yararı yoktur. Bu sebeple, Amerika Avrupa'dan uzak durmalı, Avrupa ile ticaretini devam ettirmeli; lakin Avrupa politikasının, oyunlarının içine aktif bir şekilde girmemeli, karışmamalı ve bulaşmamalıdır. Amerika'nın ilk Cumhurbaşkanı George Washington'dan itibaren Amerikan yöneticileri, Amerika'yı Avrupa politikasından uzak tutmaya dikkat etmişler ve önem vermişlerdir ki; bu politikaya Amerika'nın İnfirad (İsolation) politikası denmektedir.

Monroe Doktrini

Birleşik Amerika, kuruluşunun ilk yıllarından itibaren bu politikayı izlemekle beraber, Avrupalılar Amerika'nın yakasını bir türlü bırakmak istemedi. Birleşik Amerika'nın çabalarına rağmen Avrupalılar, şu veya bu vesile ile Amerika'yı kendi politik oyunlarının içine çekmeye çalıştılar. Mesela; 1789 da Fransız İhtilali patlak verdikten sonra ihtilal hükümetleri, bağımsızlık savaşında Amerika'ya yaptıkları yardımdan destek bularak, Avrupa devletlerine karşı yaptıkları savaşlarda Birleşik Amerika'yı da kendi yanlarına almak için çok çalıştılar. Amerika ise ihtilal Fransa'sına sempati duymakla birlikte, Avrupa savaşlarına katılmamak için her türlü direnmeyi gösterdi.

Yine Fransız ihtilali ve Napolyon savaşları sırasında İngiltere de Birleşik Amerika'yı kendi yanına çekmek için çalıştı. Her ne kadar şimdi bağımsız ise de, Amerika ile İngiltere arasında geleneksel ve kültürel bağlar mevcuttu. İngiltere bundan yararlanmak istedi. Lakin Amerikalılar İngiltere'nin bu çabalarına da karşı koydu.

1818-1822 Kongreler Devri dediğimiz dönemde, Avrupadaki liberal hareketler bilhassa Almanya, İtalya, İspanya'da kendisini göstermiştir. Denebilir ki İspanya'daki liberal baskı ve ayaıklanmalar en şiddetlisi olmuştur. İspanya'daki hürriyetçi harekete İspanya kralı hakim olamayınca Dörtlü İttifak (İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya)

devletlerinden yardım istedi ve bu devletler de, şimdi Dörtlü ittifak'ın yeni üyesi olan (yani ittifak artık beşli olmuştu.) Fransa'yı bu işle görevlendirdiler. Gerçekten Fransa İspanyadaki ayaklanmaları bastırdı. Lakin İspanya Kralı, Avrupa'nın büyük devletlerinden bu kere yeni bir istekte bulundu: İspanya, İhtilal savaşları sırasında Napolyon'un işgali altına girmiş ve bu işgal durumu 1815'e kadar sürmüştü. Bu süre içinde İspanya'nın Amerika kıtalarındaki sömürgeleri ile olan bağları zayıfladığı için ve öte yandan, hem birleşik Amerika'nın bağımsızlık hareketi ve hem de Fransız ihtilalinin etkisi ile sömürgeler de bağımsızlık için ayaklanmışlardı. İspanya, büyük devletlerden, sömürgelerdeki bu bağımsızlık hareketlerinin bastırılması için de kendisine yardım edilmesini istedi. Başta İspanya'daki liberal hareketi bastıran Fransa olmak üzere İngiltere ve Rusya da, Latin Amerika'daki bu bağımsızlık hareketlerini, bastırmak isteği ile öne atıldılar. Gerçekte her üç devletin de hesabı aynı idi: Bu bağımsızlık hareketlerini bastırdıktan sonra, sömürgeci devletler olarak Latin Amerika'da İspanya'nın yerini almaktı. Böylece geniş sömürge kaynaklarına sahip olacaklardı.

Avrupadaki bu gelişmeyi Birleşik Amerika endişe ile izledi. Çünkü bağımsızlığının ilk gününden beri Amerika Avrupadan uzak durmaya ve hatta Avrupadan kaçmaya çalışmıştı. Şimdi ise, Latin Amerika halklarının bağımsızlık savaşını bastırmayı bahane eden Avrupa ülkeleri, birer sömürgeci devlet olarak gelip Amerika kıtalarına, Orta

ve Güney Amerika'ya yerleşeceklerdi. Bunun sonucunda da, Avrupalıların bu kıtada oynayacakları politik oyunların içine Birleşik Amerika da çekilmiş olacaktı. Kısacası Birleşik Amerika Avrupa'dan kaçarken Avrupa adeta Amerika kıtalarında Birleşik Amerika'nın eteğine yapışıyordu. Bu durumu Birleşik Amerika'nın selameti bakımından tehlikeli bulan 5'inci Cumhurbaşkanı James Monroe, 2 Aralık 1823 günü Amerikan Kongre'sine bir mesaj gönderdi. (Amerikan siyasi sisteminde Kongre, Temsilciler Meclisi ile Senato'dan meydana gelmektedir.) Bu mesajda başkan Monroe, Amerikan dış politikasının temel ilkeleri olarak şu iki hususu belirtiyor ve Kongre'nin de bu iki temel ilkeyi onaylamasını istiyordu.

1) Başkan Monroe'ye göre, Birleşik Amerika Avrupa'nın işlerine karışmamaktadır. Amerika'nın Avrupa ile hiç bir politik ilgisi yoktur ve Avrupa işlerine karışmayacaktır. Buna karşılık; Avrupa devletleri de Amerika kıtalarının iç işlerine karışmamalıdırlar ve Amerika kıtalarından uzak durmalıdırlar.

2) Amerika'nın bu isteğine rağmen, eğer herhangi bir Avrupa devleti Amerika kıtalarına ayak basar ve bu kıtalarda bir sömürgecilik teşebbüsünde bulunursa, Amerika Birleşik Devletleri bu hareketi düşmanca bir hareket sayacak ve Avrupa devletleri Birleşik Amerika'yı karşısında bulacaktır.

Amerikan Kongresi Başkan Monroe'nin teklif ettiği bu iki dış politika ilkesini onayladığı ve Amerikan dış politikasının esasları olarak kabul ettiği gibi; Avrupa devletleri ve özellikle Rusya, Fransa ve İngiltere de Amerikanın bu sert tutumu karşısında, İspanyol sömürgelerindeki bağımsızlık ayaklanmalarını bastırmak için herhangi bir teşebbüste bulunmaya cesaret edemediler.

Amerikan dış politikasında Monroe Doktrini adını alan bu dış politikanın ilk sonucu şu oldu ki; Avrupa devletlerinin İspanya'ya yardım edememesi dolayısıyla, 1820-1830 arasında, bütün İspanyol sömürgeleri bağımsızlıklarını kazandılar. Kısacası Latin Amerika ülkelerinin bağımsızlığı Birleşik Amerikanın Avrupa karşısındaki sert tutumu ve Monroe Doktrini sayesinde gerçekleşmiş olmaktaydı.

Monroe Doktrininin Tatbikat'taki Özellikleri

Monroe Doktrini denen, Avrupa işlerine karışmama, Avrupadan uzak kalma ve buna karşılık da Avrupa devletlerini Amerika kıtalarının işlerine karıştırmama politikası bundan sonra İİ'inci Dünya Savaşına, daha açık bir deyişle 1941 yılına kadar devam etmekle beraber, bu doktrin uygulama alanında bazı ilgi çekici gelişmeler geçirmiş ve bazı özellikler göstermiştir. Şöyle ki:

1) Monroe Doktrini Amerikanın Avrupa işlerine karışmamasını ve Avrupalıların da Amerikalıların işlerine karışmamalarını öngörmek suretiyle, Amerika Birleşik Devletlerini adeta dünya politikasının dışında tutmuştur. Fakat böyle bir politikanın önemli bir şartı vardı: Herhangi bir şekilde Birleşik Amerikanın bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne bir devlet veya devletler tarafından bir tehdit yöneltilirse, Amerika herhangi bir Avrupa devleti ile siyasal veya askeri işbirliğine girebilirdi. Nitekim 1917 de İ'inci Dünya Savaşına Amerika'nın katılmasının sebebi, Almanya'nın, Amerikanın toprak bütünlüğünü parçalayabilecek bazı tertip ve teşebbüslere girişmiş olmasıydı. Keza, Amerika'nın İİ'inci Dünya Savaşına katılması da, Japonya'nın 1941 yılında Birleşik Amerika'ya saldırıda bulunması üzerine olmuş ve Amerika Avrupa devletleri ile birleşerek saldırganlara karşı savaşmıştır.

2) Monroe Doktirinin tatbikattaki ikinci özelliği, Birleşik Amerika'nın Latin Amerika ülkeleri üzerinde kurduğu ekonomik ve siyasi nüfuz ve hatta kontroldur. Gerçekten, Latin Amerika ülkelerinin İspanyol Sömürgeciliğinden yakalarını kurtarıp bağımsızlığını kazanmalarında, Birleşik Amerika'nın Avrupa devletleri karşısında takındığı tutum ve Monroe Doktrini çok önemli ve müessir bir rol oynamıştı. Bundan dolayı Latin Amerika ülkeleri Birleşik Amerika'ya bundan sonra bir ağabey olarak bakmışlardır. Bu ise, Avrupayı Amerika'lılardan çıkaran ve uzaklaştıran Birleşik Amerika'ya bu ülkeler üzerinde

siyasal bir nüfuz ve etki kurmak imkanını sağlamıştır. Özellikle 19'uncu yüzyılın sonlarına doğru Amerikan ekonomisi gelişip güçlendikçe Amerika bu ülkeler üzerinde bir de ekonomik etki ve kontrola sahip olmaya başlamıştır. Birleşik Amerika, Latin Amerika ülkeleri üzerindeki bu etkisini, çıplak bir nüfuz ve kontrol şeklinden çıkarmak için 1880'lerden itibaren Pan-Amerikanizm, yani bir Amerikalılar Birliği fikrini ortaya atmıştır. Bu fikir, Pan-Cermanizm, Pan-İslavizm gibi, bütün Amerikalıların bir araya gelmesini ifade ediyordu. Pan-Amerikanizm, bütün Amerikan ülkeleri arasında bir kader ortaklığı yaratmaya ve her iki kıtadaki milletlerin ortak meseleleri üzerine eğilmeye çalışmıştır.

İİ'inci Dünya Savaşından sonra milletlerarası politikanın yapısında ve şartlarında meydana gelen değişmeler sonucu, Birleşik Amerika'nın Latin Amerika ülkeleri üzerindeki etki ve kontrolu bir hayli azalmış bulunmaktadır.

3) Monroe Doktrini ile Amerika Avrupadan kaçmakla beraber, 19'uncu yüzyıl boyunca Amerikan dış politikasının geçirdiği gelişmeler, Amerika'yı Atlantiğin ötesinde değil, Pasifiğin ötesinde Avrupa devletleri ile karşı karşıya getirmiş ve Amerika Avrupa devletlerinin politikalarına dolaylı olarak katılmak zorunda kalmıştır. Bu gelişmeyi şu şekilde özetleyebiliriz:

Amerika bağımsız olduğu zaman, sadece Atlantik kıyılarında 13 koloni halindeydi. 1803 yılında Napolyon, bütün Missisipi nehri bölgesini kapsayan ve bir Fransız sömürgesi olan Louisiona sömürgesini Birleşik Amerika'ya para ile sattı ve bu suretle Amerika'nın toprakları kıtanın ortalarına kadar genişlemiş oldu. Bundan sonra Amerika bir yandan da yeni ekonomik kaynaklar bulmak amacı ile Pasifik kıyılarına doğru topraklarını genişletmeye çalıştı. İlk önce Florida'yı İspanya'dan alan Amerika, 1840'larda İspanya ile yaptığı savaşlarla bugün Amerika'nın güney eyaletlerini teşkil eden Kaliforniya, Yeni Meksiko, Arizona ve Texas topraklarını ele geçirdi. Böylece 19'uncu yüzyılın ortaları geldiğinde, Birleşik Amerika Pasifik kıyılarına kadar ulaşmış ve yayılmış bulunmaktaydı. Amerikan halkı Pasifik kıyılarına ulaştıkdan sonra, denizcilik ve balıkçılık sebebi ile Pasifik Okyanusunda faaliyette bulundular ve bunun sonucu olarak başta Hawaii adaları olmak üzere bir takım adaları ele geçirdiler. 1842'den itibaren Çin'in ve 1854'ten itibaren de Japonya'nın batıya açılması sonucu, diğer Avrupa devletlerinin yaptığı gibi, Amerika da özellikle Çin ile ilgilenmeye başladı. Çin'de yatırımlar yaparak bu ülkede bir takım ekonomik çıkarlar kurdu. Bu sırada bütün Avrupa devletleri de Çin'i sömürmek için Çin'in başına üşüşmüşler ve sömürmeye başlamışlardı.

Öte yandan, 19'uncu yüzyılın sonunda Amerika'nın İspanya ile yaptığı bir savaşın sonucu Amerika Uzak Doğu'ya daha fazla girdi. Bu savaş Küba yüzünden çıkmıştır. Küba bir İspanyol sömürgesiydi. Küba'lılar

1868 yılından beri bağımsızlık için İspanya ile mücadele etmekteydiler. Birleşik Amerika Küba'nın bağımsızlık mücadelesine doğrudan karışmamakla beraber, bu bağımsızlık hareketini destekliyordu. Çünkü, bir defa İspanya'nın Küba'dan çıkması demek, son Avrupa devletinin Amerika kıtalarından uzaklaşması demek olacaktı. İkincisi, Küba çok şeker üretiyordu ve Amerika Küba'da şeker kamışı tarımına önemli yatırımlar yapmıştı. Üçüncüsü, İspanya'nın Küba'da bulunmasını Amerika kendi güvenliği ve aynı zamanda Orta Amerika'nın güvenliği bakımından da hoş karşılamıyordu. Küba hilal şeklindeki Meksika körfezinin ağzında bulunuyordu ve İspanya, hem Birleşik Amerika'nın güney kısımlarını ve hem de Orta Amerika'daki ülkeleri kontrol edebilecek durumdaydı. Yani Amerika için Küba'nın stratejik ehemmiyeti vardı.

Söylediğimiz gibi, Küba'nın bağımsızlık mücadelesine Amerika doğrudan doğruya karışmak istemedi. Fakat 1895 yılından itibaren Küba'daki bağımsızlık mücadelesi şiddetlenince işin şekli değişti. Küba'lı milliyetçilerle İspanyollar arasındaki silahlı mücadele, Küba'da bulunan Amerikalıların can ve mal güvenliğini tehdit eder bir hal alması üzerine Amerika Havana limanına, Amerikalıları korumak amacı ile bir savaş gemisi gönderdi. Bu gemi 1898 Şubatında bir gece bilinmeyen sebeplerle infilak etti ve battı, 260 kişi öldü. Bu olay Amerikan kamu oyunda büyük tepki yarattı ve bu işi İspanyolların yaptığı kanısına varıldı. Bunun üzerine Amerika 1898 Nisanında İspanya'ya

savaş açtı. Bu savaş birkaç ay sürdü ve İspanya ile Amerika arasında barış yapıldı. Bu barış ile İspanya Filipinleri, Pasifikteki Guam adasını ve Karayipler Denizinde bulunan ve Küba'ya yakın olan Puerto Rico adasını Amerika'ya terketti. Bu toprak kayıplarına karşılık Amerika da İspanya'ya 20 milyon dolar ödedi.

Filipinlerin Amerika'nın eline geçmesi, Amerika'nın Uzak Doğu politikasının içine daha fazla girmesinde yeni bir faktör olmaktaydı. Başka bir deyimle, Filipinleri ele geçiren Amerika şimdi bir Uzak Doğu devleti oluyordu.

::::::::::::::::

İV

Sömürgecilik

1

Sömürgeciliğin Gelişmesinde Rol Oynayan Faktörler

Sömürgecilikle emperyalizm deyimleri arasında kesin bir ayrım yapılamamıştır. Günümüzde sömürgecilik deyimi son yıllarda kullanılmaz olmuştur. Sebebi ise, dünyadaki sömürge alanlarının pek az

olmasıdır. 1945 de Birleşmiş Milletler kurulduğu zaman 53-54 üyesi vardı. Bugün ise 151 üyesi vardır. 20 yıl önce Afrika'da bağımsız devlet sayısı 5 veya 6 idi, bugün 51 olmuştur. Bu devletlerin çoğunluğu 1960'dan sonra bağımsız olmuştur. Asya ve Ortadoğu da aynı şekildedir. Ortadoğu devletleri 1945-1946 da bağımsızlıklarını almışlardır. Asya ülkelerinde ise Çin ve Japonya hariç tutulursa İİ'inci Dünya Savaşı sonunda bağımsız devlet yoktu. Bugün ise Asya'da sömürge kalmamıştır.

Bugün "Sömürgecilik" yerine "emperyalizm" deyimi kullanılmaktadır. O halde emperyalizm nedir? Emperyalizm: Bir devletin diğer bir devlet üzerinde, ister maddi, ister manevi bir kontrol, nüfuz kurması veya bir üstünlük sağlaması demektir.

Tarihte sömürge kurmak, büyük toprak kazanmak, büyük devlet olmak için gerekli sayılmaktaydı. Sömürgecilik bazan dini sebeplere dayanarak da olmuştur. Osmanlı devleti de din faktörüyle yayılmaya çalıştığı zaman başka devletlerle çatışma haline gelmiş ve askeri zorunluklar ortaya çıkınca birtakım topraklar stratejik ve askeri bakımdan önem kazanmıştır. Bunun için sömürgecilik hareketleri bazan askeri ve stratejik sebeplere de dayanmaktadır. İngiltere'nin 1878 de Kıbrıs'a yerleşmesi gibi. Asıl ekonomik ve siyasal faktörler sömürgecilikte rol oynamaktadır.

XİX'uncu yüzyılda doğan ve günümüze kadar tesirlerini devam ettiren sömürgecilik tamamen ekonomik faktörlere dayanmaktadır. 1875 yılında Afrika'nın Avrupa sömürgeciliğine konu olan kısmı kıtanın 1/10'i kadardır. 1895 yılında Afrika'nın batı sömürgeciliğine konu olmayan kısmı 1/10'dir. 1890'la 1913 arasında Avrupa sömürgeciliğinin gelişmesi sonucunda Avrupa devletlerinin sömürgecilik yoluyla kazandıkları toprak ve nüfus şöyledir :

Ülke-Kazandığı toprak-Kazandığı nüfus

İngiltere-4.250.00 mil-66.000.000

Fransa-3.500.00 mil-26.000.000

Rusya (Asya)-500.000 mil-6.500.000

Almanya-1.000.000 mil-13.000.000

Belçika (Kongo)-900.000 mil-8.500.000

İtalya-185.000 mil-750.000

Avrupa'yı 1890'lardan itibaren sömürgeciliğe iten faktör tamamen ekonomiktir. 1870'lerden sonra endüstrinin gelişmesi başlıca

ekonomik faktör olarak görünmektedir. Endüstrinin gelişmesi ortaya bir takım önemli problemler çıkarmaktadır: Endüstri geliştikçe üretim artmıştır, üretim arttıkça endüstri ülkelerinin kendi nüfusları bu üretimi tüketemez olmuşlardır. Bir üretim fazlası ortaya çıkmıştır. Bu üretim fazlasını dağıtacak alanlar aramaya başlamışlardır.

Öte yandan endüstrinin ham madde problemi ortaya çıkmıştır. Avrupa'nın sınırlı ham madde kaynağı karşısında yeni ham madde kaynakları, ham madde sağlayacak topraklar elde etme zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Ekonomik gelişme bakımından 1913 yılında Almanya'nın ithalatının % 87'sini ham madde ve yiyecek teşkil ediyordu. Bu nisbet Fransa için % 80 ve İngiltere için de % 80'dir. Bu ülkelerde görüldüğü gibi gittikçe artan bir ham madde ihtiyacı ortaya çıkmıştır. 1913 yılında Alman ihracatının % 66'sını endüstri mamulleri, Fransız ihracatının % 60'ını ve İngiliz ihracatının % 66'sını teşkil etmiştir.

Endüstrinin bu gelişimine paralel olarak milletlerarası ticaret de aynı şekilde genişlemiştir. Mesela dünya ticaretinin hacmi 1870 yılında 58 milyar Frank iken, 1913 yılında 200 milyar Franktır. Aynı paralelde olmak üzere, 1800 yılında Avrupa'nın kömür üretimi sadece 15 tondur. 1900 yılında 700 milyon ton, 1913 de 1.2 milyar tondur. 1890 yılında petrol üretimi 10 milyon ton iken 1900 yılında 20 milyon tona, 1910 yılında 44 milyon tona ve 1913 yılında da 52.600.00 tona

çıkmıştır. Petrol üretimindeki bu artış sömürgecilik bakımından yeni mücadelelere yol açmıştır.

19'uncu yüzyılda ve 20'inci yüzyılın başında, sömürgeciliğln en etkili vasıtalarından biri demiryoludur. Demiryolu, bilhassa Asya ve Afrika'da sömürgeciliğin gelişmesinde en müessir vasıta olmuştur. 1890 yılında dünyadaki demiryollarının uzunluğu 617.000 km., 1913 de % 80 nispetinde artmak suretiyle 1.104.000 km. oluyor. 1890-1913 devresinde Asyada demiryolu artışı % 127'dir. Afrika'da ise bu oran % 270'dir.

19'uncu yüzyılda sömürgeciliğin iki aktif alanı, Afrika ile Uzak Doğu olmuştur. Orta ve Güney Amerika, yani Latin Amerika, Amerika Birleşik Devletlerinin nüfuzu altına girmiş ise de, bu durum, Afrika ve Uzak Doğudan farklı olarak, doğrudan doğruya bir sömürgecilikten ziyade, özel bir münasebet düzeni şeklinde ortaya çıkmıştır.

2

Afrika'nın Sömürgeleşmesi

Afrikanın sömürgeleşmesi gayet kısa bir sürede olmuştur. O kadar ki, 1870 de Afrikanın ancak onda biri sömürge iken, 1890 da sömürge olmamış kısım ancak onda bir miktarında idi.

Afrikanın insanlığın bilgisine açılması devre devre olmuştur ve burada da üç devreyi tesbit etmek mümkündür. Bunlardan ilk devreyi teşkil eden ilk çağlarda, Kuzey Afrikada Mısır ve Kartaca medeniyetlerine rastlamaktayız. Daha sonra bunların yerini Roma İmparatarluğunun dağılmasından sonra ve Osmanlı İmparatorluğunun ortaya çıkışı ile, Kuzey Afrika Osmanlı İmparatorluğunun kontroluna girmiştir.

8'inci, 9'uncu ve 10'uncu yüzyıllarda ise Arap yarımadasının Doğu Afrika ile temasa geçtiğini görüyoruz. Somali, Kenya ve Kızıldeniz kıyıları X'uncu yüzyıldan itibaren Arapların sömürgesi olmuştur. Doğu Afrikanın Arapların sömürgesi olması, bu bölgelerde Arap dil ve kültürünün ve aynı zamanda Müslümanlığın yayılması neticesini vermiştir. Arap dil ve kültürünün bu bölgelerdeki tesiri günümüze kadar devam etmiş ve bugün dahi buralarda mahalli dillerle Arapçanın karışmasından meydana gelen ve "Sahil Dili" manasına gelen Swahili dili konuşulmaktadır.

Orta Doğu'nun Arap kuşağının Osmanlı İmparatorluğunun kontroluna girmesinden sonra, Doğu Afrikadaki Arap kontrolu da zayıflamıştır. Fakat tam bu sıralarda, Avrupalılar Afrika ile alakadar olmaya başlamışlardır. 15'inci yüzyıldan itibaren Portakizliler Angola ve Mozambik kıyılarını ele geçirirken, Hollandalılar da Güney Afrika kıyılarına yerleşmeye başlamışlardır. Fransızlar ise Afrikaya, 16'ıncı yüzyıldan itibaren ve Batı Afrika kıyılarında Senegal'den itibaren Afrikaya

girmeye çalışmışlardır. İngilizler ise, genellikle Gine Körfezi kıyılarına yerleşmişlerdir.

Denizcilikte ilerlemiş olan Avrupa ülkeleri Afrikanın kıyılarına yerleşmekle beraber, iklim ve tabiat şartlarının güçlüğü dolayısiyle, kıtanın içerlerine girmeye cesaret edememişlerdir. Bu sebeple, 19'uncu yüzyılın ortalarına galinceye kadar, Afrikanın iç kısımları ve buralardaki hayat, insanların bilgisine kapalı kalmıştır.

Afrikanın insanlığın bilgisine açılmasında Nil nehri büyük rol oynamıştır. Çok eski çağlardan beri Nil nehri ve bilhassa Nil'in kaynağı insanların merakını çekmekte idi. 19'uncu yüzyılda Nilin kaynağını araştırma teşebbüsünde bulunan, İngiliz John Speak'tır. 1850 de Samuel Baker'de bu nehrin kaynağını bulma teşebbüsüne girişmiş, lakin başarılı olamamıştır. Nilin kaynağını bularak insanlığın bilgisine ilk defa açan David Livingstone'dur. Livingstone 1842 yılından 1873 yılına kadar Afrikanın içerlerinde yaptığı gezilerde Nil'in kaynağını bulmuş ve Afrikanın bilinmeyen kısımlarını insanlığın bilgisine açmıştır. Bu gezileri sırasında Kongo ve Zambezi nehirlerini de bulmuştur.

Levingstone öldükten sonra, Henry Morton Stanley onun gezilerini devam ettirerek, 1870-1894 yılları arasında Uganda, Kenya ve Kongo'nun iç kısımlarını gezmiştir.

Afrikanın, bir bakıma "keşfedilmesi", Avrupa devletlerinin kıyılardan içerlere hücumuna sebep olmuştur. Bu, sömürgeleşmenin hızlanmasıdır. Kıyıda bir yeri ele geçiren, içerlere kadar olan geniş toprakların kendisinin olduğunu ilan ediyordu. Bu ise, anlaşmazlıkları arttırdı. Bu sebeple Avrupa devletleri, 1885 yılında Berlin'de toplanıp "Berlin Senedi" adı ile bir belge imzaladılar. Bu sened, sümürgecilikte "fiili işgal" prensibini kabul ediyordu. Yani, Afrikada bir toprağı fiilen işgal etmedikçe, orasına sahip olunamıyacaktı.

"Fiili İşgal" prensibi Afrikaya hücumu daha da hızlandırdı. Her devlet, diğerlerinden önce harekete geçip, daha geniş toprakları işgale çalıştı. Avrupa politikasına ağırlık veren Bismarck bile bu sömürgeciliğe koşuştan geri kalmadı. Doğu Afrikada Tanganyika (bugünkü Tanzania) 1884 de Almanya tarafından işgal edilmişti. Bunun arkasından Almanya Güney-Batı Alman Afrikasını (bugünkü Namibia) ve Gine Körfezinde Togo ve Kamerunu ele geçirdi.

A) İngilterenin Sömürgecilik Faaliyetleri

Afrikanın sömürgeleşmesinde aslan payını İngiltere almıştır. İngiltere, Avrupada Napolyon Savaşlarını sona erdiren ve Avrupa haritasına yeni bir şekil veren 1815 Viyana Kongresi kararları ile Hollandanın elinden güney Afrikadaki Cape sömürgesini almıştır. Bundan sonra, 1840'larda, güney Afrikadan daha yukarılara çıkıp, bugün

Güney Afrika Cumhuriyetinin sınırları içinde bulunan Oranj ve Transvaal topraklarını da Cape sömürgesine (Cape Colony) kattı.

Daha yukarda da belirttiğimiz gibi, İngiltere 1882 de Mısırı işgal etmekle Afrikanın kuzey ucuna da yerleşmiş olmaktaydı. 1885 Berlin Konferansından sonra ise; Nil nehrinin bütünlüğünü korumak için, Mısırdan güneye inip Sudan'ı da ele geçirmek istedi. Fakat buradaki Müslüman halkın silahlı mukavemeti ile karşılaşıp iki kere de yenilgiye uğradı. Bunun üzerine Sudan meselesine bir süre ara verip, tekrar güneye döndü. 1885-1895 arasında, Transvaal'dan kuzeye çıkıp Rodezya (bugünkü Zimbabwe) ile Nyasaland'ı (bugünkü Malawi) aldı ve buradan da daha yukarılara çıkarak Kenya ve Uganda'ya girdi. Şimdi arada tek boşluk olarak Sudan kalmıştı. Onun için 1895-96 da yaptığı silahlı mücadele ile 1896 da Sudan'ı da işgal etti. Sudan'ın işgali ile İngiltere, Afrikanın kuzeyinde İskenderiye'den güneyinde Cape Town'a kadar geniş bir şerit halinde uzayan büyük bir sömürge imparatorluğu kurmuş olmaktaydı.

B) Fransanın Sömürgecilik Faaliyetleri

Fransanın Afrikadaki sömürgecilik faaliyeti, İngiltereninkinin aksi istikamette olmuştur. Yani İngiltere Afrikada kuzey-güney istikametinde hareket ederken, Fransa Afrikaya batı-doğu istikametinde girmek istemiş ve bunun için de Senegal'den hareket etmiştir. Fransanın

1880'lerde Senegal'den hareketle batıya doğru ilerlemesi İngiltereyi endişelendirmiştir. Zira bu sırada Gine Körfezine de İngiltere hakimdir ve Fransanın Niger nehri istikametinde ilerlemesi dolayısiyle İngiltere, Fransanın Niger nehrini takiben güneye Gine Körfezine sarkmasından korkmuştur. Fakat Fransanın İngiltere ile yapmış olduğu bir anlaşma ile, Niger nehrinden güneye inmemeyi vaad etmesi, bir çatışmayı önlemiş ve İngiltereyi rahatlatmıştır.

Fransanın güneye inmesinin İngiltere tarafından engellenmesi, bu devleti doğu istikametinde ilerlemeye adeta mecbur bırakmış olmaktaydı. Bu sebepten ilerlemesine devam ederek bugünkü Mali, Niger, Chad ve Merkezi Afrika Cumhuriyeti topraklarını ele geçirip Sudana girdi ve Nil'in iki büyük kolundan olan Beyaz Nil kıyılarına dayandı. Tam bu sıradadır ki İngiltere de kuzeyden ve güneyden Sudan'ı işgale başlamıştır. Her iki devletin kuvvetleri Beyaz Nil üzerinde Kodok'da (Fachoda) karşı karşıya geldiler. Nerdeyse aralarında bir savaş çıkacaktı. Çünkü İngiltere Fransanın Sudan'dan çıkmasında ısrar etti. Fransa İngiltere ile bir savaşı göze alamadığı için, 1898 yılında Sudan'dan çekildi ve İngiltere de Nil'in bütünlüğünü kendi eline geçirmeye muvaffak oldu.

İngiltere ile Fransa Madagaskar üzerinde de çatıştılar. Fakat Sudan İngiltere için daha mühim olduğundan, Madagaskar'ı Fransaya bıraktı ve oradan çekildi.

3

Uzak Doğu'da Sömürge Hareketleri

Uzak Doğu'da Batılıların sömürgecilik faaliyetleri bilhassa iki alanda cereyan etmiştir: Güney-Doğu Asya ve Çin. Fakat Çini sömürgeleştirme ve kontrol altına alma çabaları, Avrupa diplomasisine en fazla tesir eden bir unsur olmuştur.

A) Güney-Doğu Asyadaki Mücadele

19'uncu yüzyılın ikinci yarısında Güney-Doğu Asya'daki mücadele esas itibariyle İngiltere ile Fransa arasında cereyan etmiş ve bu mücadelede de Hindistan başrolü oynamıştır.

İngiltere 1756-63 Yedi Yıl Savaşları sonunda Fransanın elinden Hindistanı almaya muvaffak olmuştu. Bundan sonra da Hindistan İngilterenin dış polltikasında ağırlıklı bir unsur haline gelmiştir. Zira İngiliz ekonomisi için çok ehemmiyetli idi.

19'uncu yüzyılın ortalarına gelinceye kadar Hindistana doğrudan doğruya bir tehlike yönelmemiştir. Fakat 1854-56 Kırım Savaşında Rusyanın yenilip, faaliyetlerini Avrupadan Sibirya ve Orta Asyaya naklederek

buraları sömürgeleştirmeye başlaması ile, Hindistan için bir tehlike ortaya çıkmaya başlıyordu. Çünkü, Orta Asyadaki Türk devletlerini birer birer yıkıp buraları sınırlarına katan Rusya, güneye HİndIstan istikametine inmeye başlamıştı. Bu ise İngiltereyi korkuttu ve Orta Asyada Rusya ile İngiltere arasında bir mücadele başladı. Bu mücadele yarım yüzyıla yakın sürdü ve ancak 1907 İngiliz-Rus anlaşması ile Rusyanın Afganistanın ötesine atılması ile sona erdi. İngiltere bu anlaşma ile Hindistanın Rusyaya karşı güvenliğini korumuş olmaktaydı.

Lakin 1880'lerden itibaren bu kere Hindistan doğudan bir tehlike ile karşılaştı. Fransa güney-doğu Asyada yayılmaya başlamıştı.

Fransa, orta çağın din fanatizminin tesiriyle 16'ıncı yüzyılda Hindiçini ile yakından ilgilenmiş ve bu topraklara bir takım misyonerler göndererek buralar halkını katolik yapmaya çalışmıştı. Fakat araya 1789 Fransız İhtilalinin girmesi ve bunu takip eden gelişmeler, sonraları Fransanın Hindiçini ile ilgilenmeslni engellemişti. Günün gelişmelerine paralel olarak nasıl Fransa 1880'lerden itibaren Afrikada sömürgecilik faaliyetlerini arttırmış ise, aynı zamanda tekrar Hindiçini ile de ilgilenmeye başladı. O zamanki Hindiçini denen topraklar, bugün Vietnam, Laos ve Kamboçya'yı ihtiva etmekte idi ve burada Annam İmparatorluğu bulunuyordu. Fransa Annam İmparatorluğunu kontrolu altına aldıktan sonra batı istikametinde ilerleyerek

Siyam'a (bugünkü Tayland) girmeye başladı. Fransanın Siyam'a girmesi İngiltereyi harekete geçirdi. Çünkü Fransa batıya doğru, yani Hindistan istikametinde ilerlemekteydi. İngiltere, Hindistanın doğu sınırlarının güvenliğini sağlamak için, Hindistanın doğusundaki Birmanyayı işgal etti ve oradan ilerleyerek Siyam'a girmeye çalıştı. Bu suretle iki devlet Siyam üzerinde bir mücadele ve çatışma durumuna girdiler. İki devletin münasebetleri o derece gerginleşti ki, 1895-96 da nerdeyse ikisi arasında bir savaş çıkacaktı. Lakin Fransa burada da bir savaşı göze alamadı ve 1896 da İngiltere ile Siyam konusunda bir anlaşma yapmak zorunda kaldı. Bu anlaşma ile Siyam üç bölgeye ayrıldı. Doğusu Fransız, batısı İngiliz nüfuz alanı oluyordu ve ortada boş bir tampon bölge bulunacak ve hiç bir devlet buraya girmeyecekti. Bu suretle İngiltere Hindistan ile Fransa arasına böyle bir tampon bölge sokmuş ve Fransayı belirli bir mesafede Hindistandan uzak tutmuş olmaktaydı.

B) Çin'in Batıya Açılması

Çin'in Avrupa ile teması, 13'üncü ve 14'üncü yüzyıllara kadar, yani Marco Polo zamanına kadar gitmektedir. Avrupanın Çinle bir hayli geniş bir ticareti vardı ve Çinin ipekli kumaşları, Uzak Doğu'nun baharatı Avrupada çok tutulan tüketim malları idi.

Lakin Orta Çağ'dan itibaren gerek Çinin, gerek Japonyanın Avrupa

ile münasebetleri kesilmiştir. Bu iki devlet kapılarını Batıya kapamıştır ve bu durum bilhassa 17'inci yüzyıldan itibaren ortaya çıkmıştır. Bunun da sebebi, Avrupa devletlerinin Çinde ve Japonyada hıristiyanlığı yaymak için yaptıkları propaganda ve çalışmalardır. Hıristiyan papazların Çin ve Japon halkı arasında yaptıkları din propagandası, din konusunda en az Avrupa kadar fanatik olan bilhassa Çinde büyük tepkiyle karşılandı. Hıristiyan papazlara (misyonerlere) karşı duyulan bu tepki neticesi, Çin ve Japonya 17'inci yüzyıl sonlarında kapılarını Batıya kapayıp, Avrupa ile her alandaki münasebetlerini en asgari seviyeye indirmeye çalışmışlardır. Mesela Çin, bütün limanlarını Avrupaya kapamış ve sadece Canton limanını Avrupa ile ticaretine açık bırakmıştır. O da limanın tamamı değil, limanın ancak bir kısmı Avrupadan gelen gemilere ayrılmıştı. Gemiler mallarını buraya getirip belirli Çinli tüccarlara satarlar ve alacakları malları da yine bu tüccarlardan alırlar, fakat hiç bir şekilde halkla temasta bulunmazlardı.

Japonya ise Çinden daha sıkı davranmış ve tüm limanlarını Batılılara kapamıştı. O kadar ki, bir deniz kazasından kurtulan bir yabancı dahi, Japon kıyılarına çıktığında derhal öldürülürdü.

Fakat 19'uncu yüzyıldan itlbaren Uzak Doğu için işler değişmeye başladı. Avrupa devletlerinin sanayileşmeye başlaması, bu ülkeler için hammadde kaynağı ve pazar meselesini ortaya çıkardı ve bu

gelişme de sanayileşen Avrupa devletlerini sömürgeciliğe itti.

Avrupa ülkeleri içinde daha 18'inci yüzyılda sanayi inkılabını tamamlayan İngiltere olmuştur. Diğer devletlerin sanayileşmeyi tamamlamaları 19'uncu yüzyılda gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, İngilterenin 1763 de Hindistanı ele geçirmesi kendisini Çine komşu yapmış oluyordu. Bu sırada Hindistanda afyon yetişiyordu ve afyonun en iyi pazarı da, halkın afyon içtiği, Çindi. İngiltere bu afyon ticaretinden bir hayli para kazanmaktaydı. Lakin bir süre sonra Çin imparatorlarının afyon içilmesini ve dolayısiyle ticaretini yasaklaması İngilterenin hoşuna gitmedi. Hindistandan Çine kaçak afyon sokulması meselesi Çinle İngilterenin arasını açtı ve İngiltere 1839 da Çine savaş açtı. Bu savaşa "afyon savaşı" da denir.

Savaş üç yıl kadar sürdü ve Çin yenilerek 1842 yılında İngiltere ile Nanking anlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Çin bu anlaşma ile, Canton limanından gayrı, beş limanını daha Avrupaya açıyordu.

İngilterenin arkasından Birleşik Amerika ve Fransa da 1844 de Çinle imzaladıkları anlaşmalarla, İngilterenin elde ettiği ticari hakları elde ettiler.

Çinin Avrupa devletleri tarafından sömürülmesinde rol oynayan mühim bir faktör de, bugün de tatbik edilmekte olan bir milletlerarası

ticaret sistemidir. "En ziyade müsaadeye mazhar millet muamelesi" (Most favored nation clause) denen bu sisteme göre, bir millet ticari münasebetlerinde herhangi bir devlete imtiyazlar tanıyacak olursa, bundan otomatik olarak diğer devletler de yararlanmaktadır. Tabii anlaşmalarında böyle bir prensip kabul edilmiş ise.

Avrupa devletlerinin hepsi Çinle yaptıkları anlaşmalarda, bu prensibi Çine kabul ettirmişlerdir. Dolayısiyle, 1842'den sonra Çin ne zaman herhangi bir devlete bir imtiyaz verse, bundan derhal bütün öbürleri de yararlanmışlardır. Bu ise, biraz aralanmış olan kapının sonuna kadar açılması demek olmuştur.

Çinin 1842'den itibaren Avrupanın sömürüsüne maruz kalması ve Avrupa devletlerinin Çinin başına üşüşmeleri, Çin halkı tarafından tepki ile karşılandı ve 1851 de Taypingler Ayaklanması denen bir ayaklanma çıktı. Hareket Avrupa, yani yabancı düşmanlığına dayanıyordu. Bunun için Avrupa devletleri derhal bir menfaat birliği yaparak, Çin sularına donanmalarını gönderdiler. Bu baskı karşısında Çin İmparatoru Taypingler ayaklanmasını bastırmakla beraber, 1858 de İngiltere ve Fransa ile imzaladığı Tien-Tsin anlaşması ile 11 limanını daha Avrupa ticaretine açmak zorunda kaldı.

İngiltere ve Fransa donanmalarını çektikten sonra Çin, Tien-Tsin anlaşmasını savsaklamak istedi. Bunun üzerine bütün Avrupa

devletleri 1860 yılında müşterek bir askeri kuvvet kurup bunu Çine sevkettiler. Çin bu durum üzerine geriledi ve 1860 da Avrupa devletleri ile Pekin anlaşmasını imzalamak zorunda kaldı. Pekin anlaşması, Çinin sadece limanlarını değil, bütün iç kısımlarını ve her tarafını Avrupaya açmaktaydı.

Çin, Avrupa devletlerinin bu sömürü hücumu karşısında, bu devletleri birbirine karşı oynamak suretiyle kendisini korumak ve kurtarmak istemiş ise de, her gün biraz daha batağa saplanmaktan kendisini kurtaramamıştır. Zira, menfaatleri tehlikeye düştüğünde, birbiriyle rakip olan Avrupa devletleri, derhal işbirliğine girmekten kaçınmamışlardır.

E) Japonya'nın Batıya Açılması

Japonyayı Batıya açan 1854 de Birleşik Amerika olmuştur. Japonya Çin gibi açılmaya karşı koymamıştır. Amerikanın baskısı karşısında Japonya, bu devletle başedemiyeceğini görmüş ve kapılarını Amerikaya açmayı kabul etmiştir. Tabii Amerikanın arkasından diğer devletler gelmiştir.

Bununla beraber, Çin ve Japonya Batıya açıldıktan sonra çok farklı gelişmeler göstermiştir. Bu gelişmeler birbirine ters istikamette olmuştur.

Biraz önce de belirttiğimiz gibi, Çin Batıya açıldıktan sonra her gün biraz daha sömürü bataklığının içine gömülmüştür. Bunun da sebebi, Çin, Batı ile temasa gelmesine rağmen, Batı medeniyet ve tekniğine tepki göstermiş ve Çin halkı Avrupalı ile temas etmekten daima kaçınmıştır. Körükörüne bir Avrupa düşmanlığı politikası takip etmiştir.

Japonya ise Çinin tamamen aksi bir politika takip etmiştir. Japonlar Batıya açıldıktan sonra şu noktayı gayet iyi görmüşlerdir:
Eğer kendilerini kısa sürede toparlamaz ve Batı tekniği seviyesine ulaşamayacak olurlarsa, Avrupa tarafından sömürülüp ezileceklerdir. Bundan dolayı, Japonya bir an önce Batı tekniğini almak zorundadır.

Böyle bir yol takip eden Japonya, 40 yıl sonra, 1894-95 de Avrupa devletlerinin karşısına, sömürgeleşmiş bir ülke olarak değil, sömürgeci bir devlet olarak çıkacaktır.

Japonya 1854'den sonra Batının seviyesine çıkabilmek için, Amerika ve Avrupaya yüzlerce ve yüzlerce öğrenci göndermiştir. Batı teknik ve teknolojisine ulaşabilmek için bununla da yetinmemiş, tamamen feodaliteye dayanan iç idari ve sosyal yapısını da değiştirmeye başlamıştır. İmparator Mutsihito'nun 1868 de kabul ettiği Meiji Restorasyonu (yani Aydın Hükümet) ile Japonya bir dizi hızlı ve köklü değişiklikler geçirmeye başlamıştır. Bir dizi reformlarla ülkenin

ve toplumun çehresi değişmiştir. Bir iki örnek verelim: 1872 de çıkarılan bir kanunla kadın ve erkek her japon için ilk öğretim zorunlu oldu. 1871 de ilk gazete yayınlandı. 1873 de mecburi askerlik sistemi kabul edildi. Yine 1871 de "Daymiyo" denen derebeylik sistemine son verilerek ülke çağdaş bir şekilde idari bakımdan organize edildi. Ekonomik alandaki gelişmeler de aynı hızlı tempo ile gerçekleştirildi. 1870 de ilk demiryolu yapımına başlanmış iken, yirmi yıl sonra, 1890 da demiryollarının uzunluğu 7200 kilometre idi. 1868-1898 arasındaki otuz yıllık devrede 2190 fabrika yapıldı.

Ne var ki, Japonyanın bu hızlı gelişmesi, bu ülkeyi de bir sömürgeci devlet haline getirdi. Şimdi Japonya gözlerini dışarıya çevirmiş ve hemen yakınındaki Kore'ye göz dikmişti. Kore meselesi Japonyayı Çinle savaşa götürecektir.

C) Çin-Japon Savaşı: 1894-1895

Japonyanın Çine ait bulunan Kore ile ilgilenmesinin sebeplerini şu şekilde belirtebiliriz:

a) Kore gelişmekte olan Japon ekonomisi için hem bir ham madde kaynağı ve hem de iyi bir pazar olabilirdi. Kore'nin yeraltı ve yerüstü zenginlikleri genişti.

b) Japonya ilerde Asyada da yayılacak ise, Kore bu iş için iyi bir atlama taşı olabilirdi. Asyaya adım atabilmek için ilk önce Koreye ayak basmak gerekirdi.

c) Asyadan Japonyaya yönelebilecek bir tehdit ve tehlike de keza Kore'yi bir atlama taşı olarak kullanabilirdi.

Bu sebeplerin tesiriyle Japonya 1870'lerden itibaren Kore ile ilgilenmeye başladı. Bu ülkedeki faaliyetlerini her gün biraz daha arttırdı. Bu durum yirmi yıl kadar sürdü. Lakin bu yirmi yıl içinde de Japonyanın Çinle münasebetleri her gün biraz daha bozulmaya başladı. Ve sonunda Çin 1894 de Japonyaya savaş ilan etti.

Savaş fazla sürmedi. Japonya kendi adalarından kalkıp Çine asker çıkardı ve kara muharebelerinde inanılmaz bir askeri güce sahip olduğunu gösterdi. Çin yenildi ve 1895 Nisasında Japonya ile Shimonoseki antlaşmasını imzaladı. Bu anlaşma ile Japonya, Mançuryanın, Pechili körfezindeki Liaotung yarımadası ile daha güneydeki Pescadores adalarını ele geçirdi. Yani Japonya Mançuryanın güneyine yerleştiği gibi, buradan Kore'yi de kontrol altında tutabilecek duruma gelmiş oluyordu.

Japonyanın Mançuryanın güneyine yerleşmesi en fazla Rusyayı sinirlendirdi. Çünkü Rusya Mançuryayı kendisinin tabii yayılma

alanı olarak görmekteydi. Bu sebeple, Japonyanın Liaotung'u almasına itiraz etti.

Bu sırada Avrupa devletlerinin Uzak Doğudaki sömürgecilik faaliyetlerinin durumu şudur: İngiltere Çindeki Yang-tze vadisine yerleşmeye çalışmaktadır. Rusyanın da Mançuryaya girip buradan güneye Yang-tze nehri vadisine sarkması ihtimalinden korkmakta ve bundan dolayı da Japonyayı Rusyaya karşı bir denge unsuru olarak görmeye başlamıştır.

Fransa Hindiçini'de çok meşguldür ve Fransa Hindiçiniden güney Çine girmeye çalışmaktadır.

Bu sebeplerle, İngiltere Japonyanın Liaotung'u almasına hiç sesini çıkarmadı. Lakin 1894 de Rusya ile bir ittifak imza etmiş olan Fransa Rusyayı destekledi. Keza, Almanya da Rusyayı destekledi. Çünkü, Almanya Rusyanın Avrupadan uzaklaşıp Uzak Doğu'da başının derde girmesini istemektedir. O zaman Rusyanın Avrupadaki baskı ve ağırlığı da azalmış olurdu.

Japonya, Fransa ve Almanyanın da Rusyayı desteklediğini görünce, üç devletle birden bir savaşı göze alamıyarak geriledi ve Liaotung yarımadasından çekilmeye razı oldu. Lakin, bu hadise 1904-1905 Rus-Japon savaşının da tohumlarını atmaktaydı.

1894-95 Çin-Japon savaşı, Uzak Doğu politikası açısından bir takım gerçekleri ve neticeleri ortaya çıkarmıştır. Şöyle ki:

1. Japonya bu savaş ile Uzak Doğudaki kuvvetler dengesine dahil olmaktaydı. Batıya açıldıktan kırk yıl sonra bir büyük kuvvet olarak ortaya çıkan Japonya, Uzak Doğu politikasının bundan böyle hesaba katılması gereken bir unsuru oluyordu.

2. Bu tarihe kadar Uzak Doğu'da sömürgecilik faaliyetinde sadece Avrupalılar rol almıştı. Şimdi Avrupa sömürgeciliğinin arasına bir de bir Asyalı devlet katılmaktaydı. Bu ise, Uzak Doğuda, Avrupa ile Japonya ve Amerika ile Japonya arasında uzun sürecek bir rekabet ve mücadele devresinin açılmasıydı.

3. Japonyanın Batıya açıldıktan sonra kısa sürede gösterdiği bu başarı ve Batı teknolojisi ile Batının seviyesine çıkması, Asyada sarı ırk milliyetçiliğini başlatacaktır. Japonya örneği Asya milletlerine Avrupa seviyesine çıkmada sarı ırkın yeteneği konusunda bir güven duygusu ve inancı vermiştir.

D) Rus-Japon Savaşı: 1904-1905

Rus-Japon savaşı Mançurya yüzünden ve Çinde meydana gelen

gelişmeler neticesinde patlak vermiştir.

1894-95 savaşında Japonyanın Çin karşısında gösterdiği üstünlük ve güç, Çinde bir takım tepkilere sebep olmuştur. Çinli aydınlar da, ülkelerinin sömürgeleşmeden kurtulmasını Japonya gibi Avrupa metodları ile kalkınmada gördüler. Aydınların baskısı ile Çin imparatoru bir takım reform hareketlerine girişti. Fakat bu çok kısa sürdü. Çünkü bu yenileşme hareketlerine karşı bu kere muhafazakarlar tepki gösterdi. Yenileşmeye karşı bu tepki bir süre sonra yabancı düşmanlığına dönüştü. Bu düşmanlığın öncülüğünü de "Haklı Yumruklar" manasına gelen I Ho Chü'an adlı bir teşkilat yapmaktaydı ki, Avrupalılar bu teşkilata "Boxer"ler demiştir.

1900 yılı Haziranında Boxer'ler ayaklandılar ve Avrupalıları öldürmeye başladılar. Hareket kısa zamanda genişledi. Bunun üzerine Avrupa devletleri ortak bir ordu kurup bunu Boxer'ların üzerine sevkettiler. Sonunda Boxer ayaklanması bastırıldı.

Boxer ayaklanması sırasında Rusya da Mançuryaya asker sevketti. Çünkü 1895 de Japonyayı Liaotung'dan çıkardıktan sonra Rusya, Çinle yaptığı anlaşmalarla Mançuryada demiryolu yapma ve yeraltı kaynaklarını işletme hakkı elde etmişti. Bu demiryollarını ve madenleri korumak için Rusya Mançuryaya asker sevkediyordu. Bahanesi böyleydi.

Gerçekte Rusya bu fırsattan ve karışıklıktan istifade edip Mançuryaya iyice yerleşmek istiyordu. Rusyanın bu niyeti hem Japonyayı hem de İngiltereyi endişelendirdi. Bu sebeple bu iki devlet birbirine yaklaştı. Her ikisi de Rusyadan, Mançuryadaki askerini geri çekmesini ve bu toprakları tekrar Çinin egemenliğine bırakmasını istedi. Rusya çekilmeyi kabul etmiş gibi görünüp, işi oyalama yoluna soktu. Bu ise en fazla Japonyayı sinirlendirdi. İngiltere, Japonyayı Rusyanın üstüne saldırtmak için, 1902 Ocak ayında Japonya ile ittifak yaptı. Buna göre Japonya Rusya ile bir savaş yaparken, Rusyaya başka bir devlet de yardım ederse, o zaman İngiltere de Japonyanın yardımına gelecekti.

Bu ittifaka rağmen Japonya Rusya ile meseleyi anlaşma yoluyla halletmek istedi. Mançuryaya Rusyanın, Koreye de kendisinin yerleşmesini teklif etti ise de Rusya bunu kabul etmedi. Bu sefer Japonya, Rusyaya, Koreyi paylaşmayı teklif etti. Rusya bunu da reddetti. Bunun üzerine Japonya 1904 Şubatında Rusyaya savaş ilan etmekten başka çare görmedi.

Savaş 18 ay kadar sürmüş ve hem karada ve hem deniz muharebelerinde Rusya için tam bir hezimetle sonuçlanmıştır. Japonya Liaotung yarımadasına asker çıkarıp Rusyayı kara muharebelerinde perişan etti. Ayrıca Port Arthur limanındaki Rus donanmasına da ani bir baskın yapıp bu donanmayı da yoketti. Rusya bunun üzerine

Baltık donanmasını Uzak Doğuya gönderdi. Lakin Japonlar Tsushima Boğazında bu donanmayı da kıstırdılar ve tamamen yok ettiler. Neticede Rusya yenilgiyi kabul edip 1905 Eylülünde Portsmouth (Amerikada) barışını imzaladı.

Portsmouth barışı ile Rusya, Mançurya üzerinde elde ettiği bütün haklarını Japonyaya devrediyor ve ayrıca Kore'nin de bağımsızlığını tanıyordu. 1910 yılında Japonya Kore'yi işgal edip burasını kendi topraklarına ilhak edecektir.

Rus-Japon savaşının gerek Uzak Doğu, gerek Avrupa politikası bakımından bir takım mühim neticeleri olmuştur.

Uzak Doğu politikası açısından şüphesiz en mühim netice, Japonyanın, dünyanın bu bölgesinde büyük bir kuvvet olarak sivrilmesiydi. Japonya, Rusya karşısında elde ettiği kesin zafer ve büyük başarı ile, milletlerarası politikanın büyük devletleri arasındaki yerini almaktaydı.

Bundan başka, bir yandan, Rusya'nın, Çine ait Mançurya toprakları üzerinde sahip bulunduğu ekonomik hak ve imtiyazları aynen devralması ile bu topraklar üzerinde kurduğu kontrol, öte yandan da, 1910 da Kore'nin bağımsızlığına son verip bu ülkeyi de kendisine ilhak etmesi ile, Japonya Asya kıtasına ayak basmış olmaktaydı.

Bu ise, Japonyanın önünde yeni emperyalizm ufukları açıyordu. Bundan sonra Japonya Asyada genişlemeye çalışacak ve 1932 de Mançuryayı ilhak ettiği gibi, 1937 de de Çini işgal etmek üzere harekete geçecektir. Kısacası, şimdi bir Uzak Doğu devleti de, Uzak Doğudaki sömürgecilik faaliyetlerinin aktif unsuru haline geliyordu.

Rus-Japon savaşının Uzak-Doğu gelişmeleri açısından bir üçüncü neticesi de, Asyada sarı ırk milliyetçiliğine bir güç ve hareketlilik, bir dinamizm ve hız kazandırmasıdır. Japonya diğer sarı ırk milletlerine de örnek oluyor ve sarı ırkın da neler yapabileceğini göstermiş oluyordu.

Rus-Japon savaşının Avrupa politikası bakımından mühim neticesi ise, Rus politikasının cephe değiştirerek, Asya ve Uzak Doğu'dan tekrar Avrupaya dönmesidir. Zira Kırım Savaşı yenilgisinden sonra faaliyetlerini Asya ve Uzak Doğu'ya aktaran Rusya, şunu görmüştü ki, Asyanın her tarafında İngiltere karşısına çıkmaktaydı. İran'da, Afganistan'da ve Tibet'de karşısında İngiltereyi bulmuş ve onunla mücadele etmek zorunda kalmıştı. Mançurya üzerindeki mücadelede de, Japonya ile çatışma durumuna girmiş ve Japonyanın arkasında da yine İngiltere yeralmıştı. Eğer İngiltere Japonyayı desteklememiş olsa idi, Japonya Rusya ile bir savaşı göze alamazdı.

Hasılı, Rusyanın Asyadaki ve Uzak Doğu'daki faaliyetlerinin hepsinde

İngiltere bir duvar gibi karşısına dikilmiş ve kendisini her yerde başarısızlığa uğratmıştı. O halde Rusya dünyanın bu bölgesinde İngiltere ile olan anlaşmazlıklarını sona erdirlp, kendisinin geleneksel faaliyet alanı olan Boğazlara ve Avrupaya dönmeliydi.

İşte bunun içindir ki, Japon yenilgisinin hemen arkasından Rusya 1907 de İngiltere ile bir anlaşma yapıp, Üçlü İtilaf'ın üçüncü halkasını meydana getirdi. Şimdi İngiltere ile Rusya aynı safta bulunuyordu. Bu ise Rusyanın Boğazlar üzerindeki emellerinin gerçekleşmesini kolaylaştıracaktı. Bundan dolayıdır ki, 1907 den sonra Rusyanın ağırlığı Osmanlı Devleti üzerine çökecektir. Bir başka deyişle, Japonyanın Rusyayı yenmesi, Osmanlı Devletinin aleyhine bir durum ortaya çıkarıyordu.

Japonyanın Rusya karşısındaki başarısı, Çine de tesir etmiş ve bu ülkede de yeni gelişmelerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu gelişmeler günümüze kadar uzanmıştır.

Japonyanın Batılılaşma ile gerçekleştirdiğİ ilerleme ve bir büyük kuvvet olarak ortaya çıkması, Çinde de bir kısım aydınları harekete geçirmiştir. Bunlardan Dr. Sun Yat Sen, bu yeni reformculuk hareketinin lideri olmuştur. Dr. Sun Yat Sen, kafasında oluşturduğu çağdaşlaşma düşüncesini, 1894-95 Çin-Japon savaşından sonra harekete geçirdi. Lakin 1904-1905 Rus-Japon savaşı ve Japonyanın

büyük zaferi bu hareketi daha da hızlandırdı. 1911 yılında Çinde patlak veren ayaklanmalara askerler de katılınca, 1912 yılında Mançu hanedanı yıkıldı ve Cumhuriyet ilan edildi. Lakin iktidarı askerler ele geçirdi. Dr. Sun değil. Askerler 1916 yılında tekrar imparatorluk ilan ederek bir general imparator oldu. Bu ise Dr. Sun'un mücadelesini daha da hızlandırdı. Dr. Sun Çin için kafasında oluşturduğu demokratik bir düzen düşünmekteydi.

Bu arada, Mao Tse-tung ve arkadaşları 1921 de Çin Komünist Partisini kurdular. Şimdi mücadeleye yeni bir unsur katılmış oluyordu. Dr. Sun Yat Sen'in ve o öldükten sonra Chiang Kai-shek'in liderliğindeki Kuomintang Partisi ile Mao Tse-tung'un Komünist Partisi bazan birbirleriyle mücadele ederek, bazan da işbirliği yaparak, 1945 yılına geleceklerdir. Lakin 1945 de İkinci Dünya Savaşının sona ermesi ve Japonyanın yenilmesi üzerine, Komünistlerle Kuomintang milliyetçilerinin mücadelesi tekrar başlayacak ve mücadele 1949 Ekiminde Çin'de komünist rejimin kurulmasiyle kapanacaktır.

::::::::::::::::

V

Birinci Dünya Savaşı (1914-1918)

1

1914 Yılı

Birinci Dünya Savaşının sebep ve sonuçları, Fransız İhtilali ve bir çeyrek yüzyıl süren ihtilal savaşlarının, müteakip yüzyıl içinde meydana getirdiği gelişmelerin devamlı ve tabii bir sonucundan başka bir şey değildir. Fransız İhtilalinin ortaya çıkardığı yeni fikirler; telakkiler ve siyasal ve sosyal müesseseler, devletlere olduğu kadar, milletlerin davranışına da yeni yeni istikametler vermiştir. Denebilir ki, devletlerin kendi sınırları içinde olduğu kadar, devletler arasındaki münasebetler de yeni bir çerçeve içinde akmaya başlamıştır. Bu yeni çerçevenin ana unsurlarını şu noktalar üzerinde toplamak mümkündür: Liberalizm hareketleri, sadece devlet sınırları içinde ortaya çıkan bir olay şeklinde kalmayıp, münasebetlerde yeni çatışma konuları meydana getirmiştir. Milliyetçilik hareketleri ise, Liberalizmden daha etkili olmuştur. İtalyan milli birliğinin kuruluşu ve bundan daha önemli olmak üzere Alman İmparatorluğunun ortaya çıkması, Avrupa dengesine yepyeni bir biçim vermekle kalmayıp Balkanlardaki milli duyguları da kamçılamış ve 1870 den sonra Balkanlar Avrupa diplomasisinin faaliyet gösterdiği başlıca alanlardan biri olmuştur. 1908-1909 Bosna-Hersek buhranı ve 1912-13 Balkan savaşlarından sonra, 1914 de Birinci Dünya Savaşı da infilak ettirici kıvılcımını bu bölgeden almıştır. Mamafih, Balkan kaynaşmalarını ve

buhranlarını, Birinci Dünya Savaşının tek sebebi olarak görmek yanlış olur. Modern dünyanın gelişmesinde bir dönüm noktası teşkil eden bu savaşın derin ve geniş sebeplerini görebilmek için, 1815 den sonraki gelişmelerin yeni unsurlarını saymaya devam etmemiz gerekir. Burada diğer önemli bir unsur da, 1871 den sonraki Alman dış politikasıdır. Bismarck'ın, Alman İmparatorluğunu korumak için uyguladığı barış kombinezonları, sonuçları itibariyle, Avrupayı bloklaşmaya ve bloklar arasındaki rekabet ve silahlanma yarışına götürmüştür. Alman dış politikası Bismarck'ın elinde daha uzun bir süre kalmış olsaydı, olaylar belki bir başka istikamet alabilirdi. Fakat, birbirine bağlı faktörler zincirindeki diğer halkaları burada gözönünde tutmak zorunluluğu vardır. Endüstrileşmenin XİX'uncu yüzyıl içinde kazanmış olduğu yeni hız ve bunun sonucu olarak gelişen ve genişleyen sömürgecilik, diplomatik münasebetlerin alanını, Avrupa'nın dar sınırlarından çıkararak yeni kıtalara, Afrika ve Uzakdoğuya yaydığı gibi, çeşitli kombinezonlarla bloklaşan büyük devletler arasındaki çatışma alanlarını ve imkanlarını da arttırmıştır. Öyle görünür ki, devletler arasında karışık, kompleks bir örgü haline gelen münasebetlerde ortaya çıkacak herhangi bir buhranın, şu veya bu zamanda bir patlama ile sonuçlanması beklenebilirdi.

Yeni zamanlar tarihinde Fransız İhtilalinden sonra, Birinci Dünya Savaşı, sonuçları bakımından son derece önemli bir dönüm noktası teşkil etmektedir. 1815'in dünyası 1789'un dünyasından nasıl çok

farklı olmuşsa, 1919'un dünyası da 1815'dekinden çok daha farklı olmuştur. İkinci Dünya Savaşı ise, bundan da farklı bir görüntü ortaya çıkaracaktır.

A)Savaşın Çıkması

Birinci Dünya Savaşının ani sebebini 28 Haziran 1914 günü, Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidük François Ferdinand'ın Saraybosna'da bir Sırplı tarafından öldürülmesi teşkil eder. Bu olay karşısında Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilan etmesi ve Rusya'nın Sırbistan'ın ve Almanya'nın da Avusturya'nın arkasında yer alması Avrupayı bir hafta içinde dünya çapında bir savaşa sürüklemiştir. Olayların bu kadar hızlı akımında ise, 1908 Bosna-Hersek buhranından beri gittikçe gerginleşen Sırbistan-Avusturya münasebetleri başlıca rolü oynamıştır.

Balkan savaşları ve bu savaşların sonunda Sırbistan'ın genişleyip kuvvetlenmesi, Avusturya için korkutucu olmuş ve Avusturya'nın Sırbistan'a karşı durumunun daha fazla sertleşmesine sebep olmuştur. Fakat Balkan Savaşlarında Osmanlı Devletinin yenilgisi ve İmparatorluğun milletlerarası plandaki zayıflığı Rusya'nın da Boğazlar üzerinde iştahını kamçılamıştır. Bu ise, Sırbistan ile Rusyayı birbirine daha fazla bağladığı gibi Rusya'nın Balkanlardaki faaliyetleri karşısında Avusturya-Macaristan ile Almanyayı bu devletin karşısına

dikilmeye sevketmiştir.

Bu gelişmelerin başlangıcını, Osmanlı Devletinin birinci Balkan savaşının sonundan itibaren giriştiği askeri reform hareketleri ve bunun doğurduğu milletlerarası çatışmalar teşkil eder.

Birinci Balkan Savaşında Osmanlı kuvvetlerinin Balkanlılar karşısında çok kısa bir sürede ağır yenilgilere uğraması, Osmanlı Devletine, askeri teşkilatının düzenlenmesi ve kuvvetlendirilmesi zorunluluğunu açık bir şekilde gösterdi. Bunun için donanmasının ıslahını İngiliz Amiral Limpus'a verdi. Jandarmanın düzenlenmesi ise İtalyan subaylarına verildi. Maliye ve gümrüklerin düzeltilmesi Fransız uzmanlarına verildi. Öte yandan, Almanyaya da başvurup kara ordusunun düzeltilmesi için Almanya'dan askeri uzmanlar istedi. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa, Almanya büyükelçisi Wangenheim ile 24 Nisan 1913 günü bu meseleyi konuşurken şöyle demişti: "Türkiye, ancak Almanya ve İngiltereye dayandığı takdirde yeniden canlanabilir. Bu iki devletin şimdiye kadar birbiriyle çatışır durumda olması bizim için başlıca talihsizlik sebebi olmuştur. Fakat Türkiye'nin, bir Alman-İngiliz uzlaşmasını sağlayacak bir zemin olmasına da çalışmalıyım". Bu suretle Osmanlı Devleti bir yandan ordusunu ıslah ederken, bir yandan da dış politikasını bu iki devlete dayamak amacını güdüyordu. Fakat Alman büyükelçisi, Osmanlı Devletinin bu teklifini, memleketinin Osmanlı İmparatorluğundaki menfaatleri açısından

ele almış ve Berlin'e gönderdiği, raporunda şunları yazmıştır:
"Orduyu kontrol eden kuvvet Türkiye'de en büyük kudret olacaktır.
Hiçbir Alman düşmanı hükümet, ordu tarafımızdan kontrol edildikçe,
iktidar mevkiinde kalamıyacaktır".

Bununla beraber, Almanya ile bu konuda yürütülen görüşmeler,
1913 yılının sonuna kadar devam etti. Alman hükümeti özellikle İngiltere'den
çekindiği için, teklifi hemen kabul etmemişti. Fakat gerek
İngiltereye, gerek Rus çarına danıştıktan sonra teklifi kabul etti
ve General Liman von Sanders komutasında bir Alman askeri heyeti
1913 Kasımında İstanbul'a geldi. Liman von Sanders, rütbesi dolayısiyle,
İstanbul'daki Birinci Kolordu Komutanlığına tayin edildi. Yani
bir Alman generaline Türk Ordusunda fiilen bir komutanlık verilmişti.
Bu durum Rusyayı telaşlandırdı ve bir Rus generalinin de Türk Ordusuna
tayin edilmesini istedi. Fransa da Rusyayı destekledi. İstanbul'da
hava bir süre gerginleşti. Rus Dışişleri Bakanı Sazanov, Almanya'nın
bu hareketinin Rusyaya karşı "hasmane" bir hareket teşkil
ettiğini söylüyor ve Fransa da, Rusyaya, Osmanlı Devletini bu
teşebbüsten vazgeçirmek için İstanbul'a bir savaş gemisi göndermesini
tavsiye ediyordu.

Lakin İngiltere'nin, Rusya'nın bu derece ileri gitmesini istememesi
ve Almanya'nın da itidalle hareketi sayesinde mesele 1914 Ocak
ayında çözümlendi. Liman von Sanders, Kolordu komutanlığından

alınarak ordu müfettişliğine getirildi ki, bu, komuta yetkisinin fiilen elinden alınması demekti. Rusya bu formülü tatminkar buldu ve mesele de böylece kapandı. Fakat bu olay Almanya üzerinde iz bırakmadan geçmedi. İmparator İİ'inci Wilhelm, "Rusya-Prusya münasebetleri artık ebediyen ölmüştür. Artık birbirimizin düşmanı olduk" diyordu.

Almanya'nın İstanbul'da kazandığı bu nüfuz Rusya üzerinde korkutucu bir tesir yaptı. Şimdi Rusya'nın İstanbul üzerindeki bütün tasarıları önemli bir engelle karşılaşmış oluyordu. Bu engeli bertaraf etmek için Rusya iki yola gitti. Birincisi, bir buhranın doğuracağı ilk fırsatta Boğazları ele geçirmeye karar verdi ve bunun hazırlıklarına başladı. İkincisi, Rusya, 1914 Martından itibaren, Sırbistan, Yunanistan ve Romanya arasında yeni bir Balkan Ligi kurmak ve Üçlü İttifakın bir üyesi olan Romanyayı bu kombinezona çekmek için çaba harcamaya başladı. Romanya, Transilvanyayı ele geçiremediği için Avusturyaya sempati beslememekle beraber, Üçlü İttifakın ayrılmayı da göze alamadı.

Rusya'nın kurmak istediği Balkan Ligi, Bulgaristan ile Osmanlı Devletine yönelecekti. Bunun için, Rusya'nın bu faaliyeti Avusturya'nın gözünden kaçmadı ve o da Bugaristan ile Osmanlı Devletini İttifak ettirerek Balkanlarda Sırbistan ve Rusyaya karşı bir blok kurmak istedi. Fakat Saraybosna suikastı olduğu zaman Avusturya'nın çabaları hala devam etmekteydi.

Avusturya ile Rusya Balkanlarda bu şekilde yeni bir mücadele safhasına girdikleri sıradadır ki, Saraybosna olayı patlak verdi.

Veliahd François-Ferdinand'ın 28 Haziran 1914 günü Saraybosna'da Princip adlı bir Sırplı tarafından öldürülmesi, Avusturya'nın 1908 de Bosna Hersek'in ilhak etmesinin Sırbistan'da ve Bosna-Hersek Sırplıları arasında uyandırdığı tepkinin bir sonucu idi ve Avusturya İmparatoru artık çok ihtiyarladığı için, François-Ferdinand'ın hükümdarlığa geçmesi bahis konusu idi.

Suikast olayı karşısında Avusturya'nın tepkisl gayet sert oldu. Bu sefer Sırbistan'a ağır bir ders vermeye karar verdi ve bir savaşı da göze aldı. Yalnız, işe Rusya'nın da karışacağını bildiğinden Almanya'nın durumunu öğrenmek istedi. Almanya ise, buhran genişlese bile, Avusturya'nın yanında yer alacağını kesin olarak bildirdi. Almanya, Avusturyayı desteklemeye karar verirken, Uzakdoğuda ağır bir yenilgiye uğrayan Rusya'nın, durumunu henüz düzeltemediğini ve bir savaşı kolaylıkla göze alamıyacağını hesaplamıştı.

Almanya'nın desteğini sağlayan Avusturya, 23 Temmuz 1914 de Sırbistan'a 48 saat süreli sert bir ültimatom verdi. Ültimatomda özellikle suikast olayının kovuşturulması bakımından birçok şeyler isteniyordu ve bunlar arasında, Avusturya aleyhtarı olan subay ve

memurların Sırbistan ordu ve idaresinden azledilmesi, kovuşturmanın Avusturya ile birlikte yürütülmesi, alınan tedbirlerden Avusturyaya derhal bilgi verilmesi gibi hususlar bulunuyordu. Sırbistan 25 Temmuzda verdiği cevapta, bu isteklerin bir kısmını kabul etmemiş ve kabul etmiş göründüklerini de, kaçamaklı bir kabule bağlamıştı. Bunun üzerine Avusturya aynı gün Sırbistanla diplomatik münasebetlerini kesti ve 26 Temmuzda Sırbistan'ın seferberlik ilan etmesi üzerine, bu devlete hazırlanma fırsatını vermemek için, 28 Temmuzda Belgrad'ı bombardıman ederek savaşa başladı. Sırbistan'a savaş ilan etmekle Avusturya, diplomatik bir çözüm yolu ile kendisinin durdurulamıyacağını ve Sırbistan'ı "cezalandırmaya" kararlı olduğunu Avrupaya göstermek istemişti ki, bu, Rusyayı da kesin bir durum almaya itmek demekti.

Gerçekten, İngiltere, diplomatik yolla buhranı yoketmek için, Avusturya'nın Sırbistan'a ültimatom vermesi üzerine, Almanya nezlinde teşebbüste bulundu ve bir milletlerarası konferans toplamak istedi. Almanya bu teklife yan çizdiği gibi, İngiltere'nin sorusuna karşılık, Belçikayı işgal etmiyeceğine dair teminat vermekten de kaçındı. Bu, İngiltere'nin üzerinde olumsuz bir etki yaptı. Zaten Rusya da kendisini sıkıştırmaktaydı.

İngiltere'nin diplomatik teşebbüsü sonuçsuz kalınca, Rus Çarı, askerlerin baskısı ile, 31 Temmuzda seferberlik ilan etti. Rusya'nın

seferberliği Alman Genelkurmayının hesaplarına ters düşüyordu. Genelkurmayın, Rusyaya karşı elinde tuttuğu koz, Almanya'nın, Rusyaya oranla daha çabuk seferberlik haline geçebilmesindeydi. Halbuki Rusya kendisinden önce davranmıştı. Bu sebeple, Almanya Rusyaya 31 Temmuzda bir ültimatom verip seferberliğini durdurmasını istedi. 12 Saat süreli ültimatoma Rusya cevap vermeyince, Almanya 1 Ağustosta Rusyaya savaş ilan etti.

Rusya'nın seferberliği üzerine Fransa da seferberliğe geçmişti. Almanya 31 Temmuzda Fransaya da bir ültimatom verip, seferberliğin durdurulmasını istedi. Fransa cevabını geciktirdiği gibi, Almanyaya kaçamaklı bir cevap verince, Almanya, 3 Ağustosta Fransaya da savaş ilan etti.

Şimdi Almanya, Bismarck'ın korktuğu gibi iki cepheli savaş karşısında kalıyordu. Fransaya karşı kısa sürede zafer kazanıp Rusyaya dönmek isteğinden, Belçika'dan geçmesi gerekiyordu. Bu sebeple, 2 Ağustosta Belçikaya başvurup bu memleketten geçit istedi. Belçika İngiltereye danıştıktan sonra, bu isteği reddedince, Almanya, 4 Ağustos da Belçikaya savaş ilan etti.

Almanya'nın Belçikaya saldırması İngiltereyi harekete geçirdi. Almanya'nın Belçikaya girmesi İngiltere için bir tehditti. İngiltere böyle bir tehlikeyi önlemek için 1839 da Belçika'nın tarafsızlığını

milletlerarası teminat altına aldırmıştı. Almanya şimdi bunu çiğniyor ve İngiltereyi tehdit ediyordu. Bunun için, Almanya'nın Belçikaya savaş ilan ettiğini öğrenince, 4 Ağustos 1914 günü o da Almanyaya savaş ilan etti.

6 Ağustos da Avusturya Rusya ya savaş ilan etti.

B) Japonya'nın Savaşa Katılması

Avrupa devletlerinin birbirine girmesi ve büyük bir buhran içine yuvarlanmaları, tabiatiyle Uzakdoğu ile ilgilerini zayıflatıyordu. Japonya Asya'daki yayılmasını hızlandırmak ve genişletmek için bunu iyi bir fırsat olarak gördü. 15 Ağustos 1914 de Almanyaya bir nota vererek Çin Denizindeki donanmasını geri çekmesini ve 15 Eylülden önce de Kiaochow'u kendisine teslim etmesini istedi. Japonya Almanya'dan 1895 in intikamını alıyordu. Rusya'dan intikamını 1905 de almıştı.

Almanya Japonya'nın bu isteğine cevap vermeyince, 23 Ağustosta Almanyaya savaş ilan etti ve Shantung yarımadasına asker çıkararak 7 Kasımda bütün Shantung yarımadası ile Kiaochow'u ele geçirdi. Öte yandan Japon donanması Pasifikteki Alman sömürgeleri olan Caroline, Marianne ve Marshall adalarını işgal etti. Bu suretle Japonya 1914 Kasımında savaşını bitirmiş oldu.

Japonya bununla da yetinmiyerek, Ocak 1915 de Çin'e verdiği bir notada, 21 tane istekte bulundu ki, bu istekler Çin'i Japonya'nın himayesi altına koyacak mahiyetteydi. Amerika'nın müdahalesi ile Japonya bu isteklerini hafiflettiyse de, Mayıs 1915 de Çinle yaptığı bir anlaşma ile bu memlekette birçok imtiyazlar elde etti.

1916 Temmuzunda Rusya, 1917 Şubatında İngiltere ve 1917 Martında da Fransa ile yaptığı anlaşmalarla bütün bu kazançlarını bu devletlere de tanıttı. Nisan 1917 de Birleşik Amerika da savaşa katılınca, 1917 Kasımında Birleşik Amerika ile de bir anlaşma yapıp, Açık Kapı prensibine saygı göstermesine karşılık, Çin'de "özel menfaatleri" bulunduğunu bu devlete de kabul ettirdi.

Birinci Dünya Savaşının yarattığı fırsat, Japonya'nın iştahını kamçılamış ve Çin üzerindeki faaliyetine hız vermişti.

C) Savaş Durumu

Kara kuvvetleri bakımından Merkezi Devletler (Almanya ve Avusturya-Macaristan) savaşa daha kuvvetli bir şekilde katıldılar. Her ne kadar Merkezi Devletlerin 150 tümen askerine karşılık, İtilaf Devletlerinin 170 tümeni var idiyse de, kara silahları ve özellikle topçu bakımından Merkezi Devletler çok üstün durumdaydı.

Buna karşılık, denizlerde İtilaf Devletleri ve hatta tek başına İngiltere bile çok üstün durumdaydı.

Almanya ve Avusturya'nın iki cepheli savaş yapmaları da İtilaf Devletlerine bir avantaj sağlamaktaydı. Almanya iki cepheli bir savaşı çok daha önceden düşündüğünden, planlarını buna göre hazırlamıştı. Bu planlar 1900 yılında Alman Genelkurmay Başkanı Schlieffen tarafından hazırlanmıştı. Buna göre, Rusya'nın demiryollarının azlığı ve yüzölçümünün genişliğİ sebebiyle, Rusya'nın seferberliği uzun sürecekti. Bunun için, Almanya ilk önce asıl büyük kuvvetiyle Fransaya yüklenecek ve bu devleti 6 haftada yendikten sonra, Rusyaya dönecek ve onu yere serecekti. Bu 6 haftalık süre içinde Avusturya da Rusyayı oyalıyabilirdi.

Lakin savaş başladıktan sonra bu planı gerçekleştirmek mümkün olmadı. Zira Fransa ile Rusya da planlarını buna göre hazırlamışlar ve Almanya'nın önce Fransa üzerine yürüyeceğini hesaplamışlardı. Bu sebeple, onların planlarına göre de Rusya üç hafta içinde seferberliğini tamamlıyacaktı.

Alman orduları Belçikaya girdikten sonra Fransaya sarktı. Fransız ordularının yapmak istedikleri bir iki taarruz teşebbüsü sonuç vermeyince, Fransızlar Ağustos sonlarından itibaren çekilmeye başladılar

ve Paris'in kuzeyinde bulunan Marne nehri üzerinde kuvvetli bir savunma hattı kurdular. Almanlar bu hattı yarmak ve Paris'e girmek için 6-9 Eylül arasında üç gün şiddetli taarruzlarda bulundularsa da, Marne cephesini yaramadılar ve taarruzu durdurdular. Schlieffen planı başarısızlığa uğramış oluyordu.

Bu karşılık Almanlar Doğu cephesine ve Ruslara döndüler. Ağustos 1914 sonunda Hindenburg komutasındaki Alman orduları Tannenberg'de ve Eylül sonunda da Mazurya bataklıklarında (Polonya'da) Rusları iki defa ağır yenilgilere uğrattılar.

Avusturyaya gelince, iyi bir savaş yapamadı. Avusturya orduları ilk önce Belgrad'ı ele geçirdilerse de, bu Sırpların milli duygularını kamçıladığı için savaşa büyük bir hırsla devam ettiler ve Belgrad'ı tekrar geri aldılar.

Avusturyalılar Ruslar karşısında da yenildiler ve Galiçya Rusların eline geçti.

Deniz muharebelerine gelince: Savaş çıktığı zaman Alman donanmasının bir kısmı açık denizlerde bulunuyordu. Bunlardan Güney Amerika'nın batı kıyılarında bulunan Alman gemileri ile İngiliz donanması arasında iki savaş oldu. Birincisi Kasım ayında Coronel muharebesi olup, bunu Almanlar kazandı. Aralık ayında yapılan

Falkland muharebesinde ise Alman donanması 6 gemi kaybetti. Denizlerde İngiltere hakimdi.

C) Osmanlı Devletinin Savaşa Katılması

Osmanlı Devleti, yukarıda da açıkladığımız gibi, Balkan Savaşlarındaki yenilginin etkisi ile ordu ve donanmasını ıslah etme işlerine girişirken, bir yandan da iki bloka ayrılmış Avrupa'da kendisini yalnızlıktan kurtarmak için birtakım ittifak teşebbüslerinde bulunmuştu.

Osmanlı Devleti ilk ittifak teşebbüsünü, geleneksel dostu saydığı İngiltere nezdinde yapmıştı. İtalya'nın Trablusgarb'a saldırması, Osmanlı Devleti adamlarında Üçlü İttifaka karşı bir antipati uyandırmıştı. Tabii, ayrıca Avusturya'nın Balkan politikası ve Bosna-Hersek'i ilhak etmiş olması da bu antipatide rol oynuyordu. Bu şartlar içinde Maliye Nazırı Cavit Bey, 1911 Ekiminde İngiltere Bahriye Bakanı Winston Churchill'e bir mektup yazarak, Osmanlı Devletiyle İngiltere arasında bir ittifak yapılmasını teklif etmişse de, Churchill, Dışişleri Bakanı Crey'e danıştıktan sonra verdiği cevapta, "Şimdilik yeni siyasi bağlar altına giremeyiz" diyerek, ittifak teklifini reddetmiştir.

İkinci ittifak teşebbüsü Bulgaristanla oldu. İttifak teklifi Bulgaristan'dan geldi. İstanbul'da 1913 yazında Türk-Bulgar barış

görüşmeleri yapılırken, Bulgarlar Osmanlı Devletiyle bir ittifak yapmak istediler. Zira Bulgaristan Makedonya üzerindeki geniş ihtiraslarını gerçekleştiremediği gibi, birinci Balkan savaşında kazandığı toprakların bir kısmını da ikinci Balkan savaşının sonunda elinden kaçırmıştı. Osmanlı Devleti de, Balkan savaşlarının sonunda kaybettiği Limni, Midilli, Sakız gibi adaları Yunanistan'ın elinde bırakmamak için Yunanlılarla bir mücadeleye kararlı olduğundan, bu teklifi kabul etti ve İstanbul'da görüşmeler yapıldı ve bir ittifak tasarısı hazırlandı. Fakat bu tasarı gerçekleşemedi ve, sonraki görüşmeler de uzayarak bir sonuca varamadı. Çünkü, bir defa, Bulgarlar Makedonya'dan çok geniş topraklar istiyorlardı. Bulgaristan Osmanlı Devletine sırtını dayayıp topraklarını genişletmek istiyordu. Öte yandan, Bulgaristan, Türk-Bulgar ittifakına Almanyayı da sokmak istemiş, fakat Almanya bu ittifaka katılmaya yanaşmamıştı. Böylece ikinci teşebbüs de sonuçsuz kaldı.

Osmanlı Devletinin üçüncü ittifak teşebbüsü Fransa nezdinde oldu. Bahriye Nazırı ve Türk-Fransız Dostluk Cemiyeti Başkanı Cemal Paşa, 1914 Temmuzu başlarında Fransız donanmasının manevralarına davet edilmişti. Cemal Paşa Fransız Dışişleri Bakanlığı yetkilileri ile tamasa geçerek, Fransa ile Osmanlı Devleti arasında bir ittifakı gerçekleştirmek istedi. Cemal Paşaya göre, Saray-Bosna olayı bir genel savaşa varacaktı ve İtilaf Devletlerinin Merkezi Devletleri çember içine almak için bir boşluk kalmıştı, o da Osmanlı

Devletiydi. Eğer İtllaf Devletleri Osmanlı Devletini de kendi ittifaklarına alırlarsa, o zaman Merkezi Devletler tamamen sarılmış olurdu.

Fransız hükümeti Cemal Paşa'nın teklifine verdiği cevapta, Rusya razı olmadıkça bu ittifakın gerçekleşemiyeceği idi. Bu, teklifin reddi idi.

Osmanlı Devletinin İtilaf Devletleri blokuna katılmak için yaptığı bu ikinci teşebbüsün de gerçekleşmemiş olması, Osmanlı Devletini ister istemez Almanya'nın kucağına atmıştır. Kabinede Alman ittifakına taraftar olanların başında Sadrazam Sait Halim Paşa, Harbiye Nazırı Enver Paşa, Dahiliye Nazırı Talat Bey ve Meclis Reisi Halil Bey geliyordu. Bununla beraber, Üçlü İttifak blokuna katılma teklifi ilk önce Avusturya'dan gelmiş, bu teklif üzerine Osmanlı Devletİ 22 Temmuzda ittifak için Almanyaya başvurmuş ve İİ'inci Wilhelm'in isteği üzerine Almanya Osmanlı Devletiyle ittifak görüşmelerine başlamıştır.

İttifak görüşmeleri 27 Temmuzda İstanbul'da başlamış ve 2 Ağustos 1914'de de Türk-Alman ittifakı imzalanmıştır. İtilaf Devletleri taraftarı olarak bilinen Maliye Nazırı Cavit Bey ile Bahriye Nazırı Cemal Paşa ve kabinenin diğer birçok üyeleri, bu gizli görüşmelerden haberdar edilmemişler ancak ittifak imzalandıktan sonra kendilerine haber verilmiştir.

Bu ittifaka göre:

1) İki devlet, Avusturya ile Sırbistan arasında çıkan bir anlaşmazlıkta tam bir tarafsızlık göstereceklerdir.

2) Rusya'nın aldığı askeri tedbirler sonunda, Avusturya ile Rusya savaşa tutuşur ve Almanya da Avusturya'nın yardımına gitmek zorunda kalırsa, Osmanlı Devleti de savaşa katılacaktır.

3) Osmanlı Devleti tehdit altında kalırsa, Almanya Osmanlı Devletini silahla savunacaktır.

4) İttifak 1918 yılı sonuna kadar devam edecek ve taraflardan biri feshetmezse, beş yıl için yeniden yürürlükte olacaktır.

4 Ağustos 1914 günü dünya savaşı patlak verdiği zaman Osmanlı Devleti bu şekilde zarlarını kesin olarak atmak zorunda bulunmuştu. Fakat savaşın patlamasiyle birlikte, Türk-Alman ittifakının varlığını bilmeyen İtilaf Devletleri, Osmanlı Devletinin tarafsızlığını sağlamak için çaba harcadılar. Çünkü, Osmanlı Devleti tarafsız olursa, Müttefikler (yani İtilaf Devletleri) Rusyaya yardım edebilmek için Boğazlardan serbestçe geçebileceklerdi. Gerçekten, Osmanlı Devleti de ittifak imzalamakla beraber, hemen savaşa girmeye taraftar değildi ve bunun için de savaşın patlaması karşısında tarafsızlığını

ilan etmişti. Osmanlı Devletinin tarafsızlığına özellikle Rusya önem veriyordu. Bu sebeple Müttefikler Osmanlı Devletinin savaş boyunca tarafsız kalması için bu devlet nezdinde bazı teşebbüslerde bulundular. Fakat Osmanlı Devletinin tarafsızlığa karşılık ileri sürdüğü isteklerin en hafifi sayılabilecek olan, kapitülasyonların kaldırılması konusunda bile kesin bir taahhüde girişmek istemediler. Ege adalarının tekrar Osmanlı Devletine verilmesi, Mısır meselesinin çözümlenmesi gibi toprak isteklerine ise hiç yanaşmadılar. Bu istekler karşısında dikbaşlılık özellikle İngiltere'den gelmiştir. Bir yazarın dediği gibi, İngiltere, Türkleri bile bile kızdırmak ve onları Kayzer'in kollarına itmek isteseydi, bundan daha başka türlü hareket edemezdi.

Osmanlı Devleti savaş karşısında tarafsızlığını ilan etmekle beraber, Ağustosun ilk haftasından itibaren olaylar ve Almanya'nın çabaları Osmanlı Devletini savaşa katılmaya sürüklemiştir.

Bu olayların ilkini, iki Alman savaş gemisinin Boğazlara sığınması teşkil eder. Akdeniz'de İngiliz donanmasının takibine uğrayan Goeben ve Breslau adlı iki Alman savaş gemisi 10 Ağustosta Çanakkaleye sığındı. Osmanlı Devletinin tarafsız devlet olarak bu gemileri enterne etmesi, yani bu gemilerin silahlarını sökmesi ve personelini de gözaltına alması gerekirdi. Lakin Almanya buna şiddetle itiraz etti. Bunun üzerine, güya Osmanlı Devleti bu gemileri daha önce Almanya'dan satın almış oldu ve gemilere Türk bayrağı çekilerek,

tayfalara da fes giydirildi ve Goeben'e Yavuz ve Breslau'a da Midilli adları verilerek Osmanlı donanmasına katıldı. Bu tevil, İtilaf devletlerinin gözünden kaçmadıysa da, Osmanlı Devletini tarafsızlıktan ayırmak istemediklerinden seslerini çıkarmadılar.

Bu olaydan sonra Osmanlı donanması, bu iki geminin komutanı olan Amiral Souchon'un komutası altına verildi ki, bu durum Osmanlı Devletinin savaşa katılmasında büyük rol oynacaktır.

Öte yandan Almanya da Osmanlı Devletini savaşa girmeye zorlamaya başlamıştı, Bunun özellikle Avusturya istiyordu. Çünkü Osmanlı Devleti savaşa girerse, Kafkas cephesinde bir kısım Rus kuvvetlerini üzerine çekeceğinden, Avusturya ve Almanya'nın yükü hafifleyecekti. Osmanlı Devleti bu baskılara karşı koymaya çalıştı. Bir defa, seferberlik henüz tamamlanmamıştı. İkincisi, Bulgaristan savaşa katılmadıkça ve Romanya'nın tarafsızlığı sağlanmadıkça savaşa katılmaya niyetli değildi. Özellikle bu son sebepten ötürü, Osmanlı Devleti Bulgaristan'ı da savaşa sokmak için bu devlet nezdinde teşebbüste bulundu. Lakin Bulgaristan Romanya'dan çekiniyordu ve onun tarafsız kalmasını istiyordu. Osmanlı Devleti Romanya'nın tarafsızlığını sağlamak için de çaba harcadıysa da, bu devlet tarafsızlık konusunda bir taahhütte bulunmaya yanaşmadı.

Bu sırada Eylül ayı gelmişti. Marne muharebeleri, Almanya'nın

Fransayı 6 haftada yere serme planını suya düşürmüştü. Onun içln Almanya'nın Osmanlı Devletini de savaşa sokmak için baskıları arttı. Almanya şimdi Rusya ile esaslı bir mücadeleye girdiğine göre ve Avusturya da Rusya karşısında pek birşey yapamadığına göre, Osmanlı Devletinin de Rusyaya bir cephe açmasını istiyordu. Şimdi Osmanlı Devleti seferberliğini de tamamladığı için, elinde savaşa katılmamak hususunda bir sebep de kalmamıştı. Fakat yeni bir bahane bulmaktan da geri kalmadı: Devletin mali durumu iyi değildi ve borç paraya ihtiyacı vardı. Almanya bunun üzerine Osmanlı Devletine borç verdi. Lakin Osmanlı Devleti yine Almanyayı oyalamak için uğraştı.

Almanya bu şekilde Osmanlı Devleti için baskıda bulunurken öte yandan İstanbul'daki Alman askeri yardım heyeti de Osmanlı Devletini savaşa sokmak için çabalıyordu. Başta Harbiye Nazırı Enver Paşa olmak üzere, kabinenin bazı üyeleri de devletin savaşa girmesini istiyorlardı. Bunun sonucu olarak, Enver Paşa'nın emri ile Amiral Souchon Osmanlı donanmasını alarak 29-30 Ekim 1914 gecesi Karadenize çıktı ve Odesa ve Sivastopol gibi Rus limanlarını topa tuttu.

Bu olay üzerine İngiltere, Fransa ve Rusya, Osmanlı Devletine savaş ilan ettiler. Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşına böyle giriyor ve Osmanlı İmparatorluğunun sonu tamamlanıyordu.

2

1915 Yılı

A) Osmanlı Devletinin Cephe Durumu

Gerek Almanya ve gerek Osmanlı Devleti, savaşa katılırken, Rusya ile İngiliz İmparatorluğu içindeki Müslümanları ayaklandırmanın bu iki devlete büyük gaileler çıkaracağını ümit etmişlerdi. Çünkü Osmanlı Padişahının Halife'lik sıfatı ve bu sıfatla Müslümanlık aleminin dinsel lideri olması dolayısiyle, Cihad-ı Mukaddes ilan edildiği takdirde, bütün Müslümanlığın hıristiyanlara karşı ayaklanacağı sanılıyordu. Gerçekten Şeyhülislam 23 Kasım 1914 de Cihad-ı Mukaddes ilan ederek, Kırım, Türkistan, Hindistan, Afganistan ve Afrika Müslümanlarını hıristiyan milletler olan İngiltere, Fransa ve Rusyaya karşı savaşa davet etti. Lakin bundan hiçbir sonuç çıkmadı. Irak'da Türk askeri sadece İngiliz kurşunu ile değil, Müslüman Arabın kurşunu ile de çölde şehit düşecektir. Çanakkale'de kanlarını ve hayatlarını verenler Müslümanlığı değil, vatanlarını savunanlar olacaktır. Hind Müslümanları ise, Irak ve Mısır cephelerinde Halifenin Müslüman-Türk askerine karşı çarpışmakta tereddüt göstermeyecektir.

Osmanlı Devletinin Almanlarla birlikte yaptığı savaş planının

esasları şöyleydi: 1) Doğu Anadolu ve Kafkasya üzerinden Rusyaya bir darbe vurmak. Cihad-ı Mukaddes sebebiyle, bu cephede Kafkasya ve Orta Asya Türklerinin ayaklanmasına güvenilmişti. 2) İngiltere'nin ana imparatorluk yolunu kesmek için Süveyş Kanalına ve Mısır'a karşı harekete geçmek. Bu cephede de Trablusgarp ve Sudan Müslümanlarına güvenilmekteydi. 3) Ege ve Akdeniz'de İngiliz ve Fransız donanmaları egemen olduğundan, Çanakkaleyi korumak için Trakyada önemli bir kuvvet bırakılması.

Bu Türk-Alman planına karşılık, İngiltere de Osmanlı Devletini hassas noktalarından vurmak için ilk önce güney Irak'da ve ondan sonra da Çanakkalede iki cephe açınca, Osmanlı Devleti daha savaşın başında dört cephede savaşmak zorunda kaldı. Daha sonraları cephelerin sayısı artacaktır.

Kafkasya Cephesi : Güney Kafkasya ve kuzey İran'a girip Rusların arkasını çevirmek için, Başkomutan Enver Paşa, 20 Aralık 1914 de, 150.000 kişilik bir Türk kuvvetine Sarıkamış-Umraniye istikametinde taarruz emri verdi. Bu cephede Rusya'nın da 160.000 kişilik bir kuvveti bulunuyordu. Bu taarruz 22 Aralık 1914'den 19 Ocak 1915'e kadar devam ettiyse de, yüksek dağlar, yolsuzluk, soğuk, açlık ve tifüs sebebiyle Türk kuvvetleri 90.000 kişilik bir kayıp vermesine rağmen, Rus cephesinin arkasına düşemedi ve plan gerçekleşemedi.

Ruslar da birşey yapamamakla beraber, güneye sarkarak Malazgirt-Van bölgesine uzandılar.

Doğu cephesinde faaliyet, Çanakkale teşebbüsünün başarısızlığı sebebiyle, Rusların 1916 yılı başından itibaren taarruza geçmesiyle başlamıştır. 1916 Şubatında Ruslar Erzurum'u, Nisanda Trabzon'u, Temmuzda da Erzincan ve Muş'u düşürdüler.

Doğu cephesinde Türk-Alman planı suya düşmüş oluyordu.

Kanal Cephesi: Bu cepheye verilen önem dolayısiyle Cemal Paşa, Bahriye Nazırlığı da kendisinde kalmak üzere, Suriye'deki 4'üncü ordu komutanlığına getirilmişti. Cemal Paşa 1915 Şubatında Kanal'ı geçmek için iki teşebbüs yaptı ise de, demiryolu ulaşımı olmaması ve iyi bir su ikmali yapılmadıkça çölü aşmanın mümkün olmayacağını gördü.

Çanakkale savaşları dolayısiyle bir kısım kuvvetin bu cepheden alınması ve İngilizlerin de Çanakkaleye önem vermeleri sebebiyle, 1915 yılında bu cephede önemli bir gelişme olmadı.

Irak Cephesi: Bu cephe, iki amaçla İngilizler tarafından açılmıştır. Biri, Abadan petrollerini korumak, ikincisi de kuzeye çıkıp Ruslarla birleşerek, Türk kuvvetlerinin İran'a girip Hindistan'ı tehdit

etmesini önlemekti.

İngiltere 1914 Kasımında Hindistan'dan getirdiği kuvvetleri Basraya çıkardı ve kuzeye ilerledi. 1915 Eylülünde İngilizler, Bağdat'ın 160 kilometre güneyindekt Kut-el-Amara'ya girdiler. Lakin Türk kuvvetleri biraz kuzeyde Selmanı Pak'da kuvvetli bir savunma kurmuşlardı. Kasım ayında burada İngilizlerin yaptıkları taarruz kendilerine çok pahalıya maloldu ve kuvvetlerinin üçte birini kaybeden İngilizler, yılın sonunda tekrar Kut üzerine çekildiler.

Çanakkale Savaşları: Müttefiklerin Çanakkale Boğazına karşı teşebbüsleri daha 1914 Ağustosundan itibaren bahis konusu olmuş, lakin Osmanlı Devleti henüz tarafsız olduğu için bu mesele üzerinde fazla durulmamıştı. Osmanlı Devleti savaşa katıldıktan sonra ise, yapılacak askeri bir teşebbüsle Boğazların ele geçirilmesi tasarısı daha ciddiyetle ele alındı. Bu fikrin şampiyonu, İngiliz Bahriye Bakanı Wiston Churchill idi ve ona göre Çanakkale Boğazı donanma ile zorlanırsa, Boğazları ve İstanbul'u ele geçirmek mümkün olurdu. Askerler bu fikre katılmamakla beraber ve Boğazların işgali için muhakkak asker çıkarmak gerekeceğine inanmalarına rağmen, Churchill fikrini kabineye ve askerlere kabul ettirmeye muvaffak oldu.

Çanakkale teşebbüsünün gayesi şu noktalarda toplanmaktaydı:
1) Boğazlar ve İstanbul Müttefiklerin eline geçerse, Osmanlı Devleti

için barışı kabullenmekten başka çare kalmaz ve bu suretle Osmanlı İmparatorluğunun açmış olduğu ve Müttefiklerin açtığı bütün cepheler tasfiye edilmiş olurdu. 2) Boğazlar ele geçirilirse Rusya ile yakın temas kurulmuş olur, Rusyaya silah ve malzeme sevki ve Rusya'nın da buğdayından faydalanma sağlanmış olurdu. 3) Osmanlı Devletinin savaştan çekilmesi ve Müttefiklerin Boğazlara yerleşmeleri, henüz savaşa katılmamış diğer Balkan devletleri üzerinde de etki yapar ve bu devletler Merkezi Devletler safında savaşa katılmaya cesaret edemezlerdi.

Bu amaçlarla ortak bir İngiliz-Fransız donanması, 19 Şubat 1915'ten itibaren, dış denizden, Çanakkale Boğazının iki tarafındaki Türk tabyalarını bombardımana başladılar. Zaman zaman çok şiddetli olan bu bombardımanlar 18 Marta kadar devam etti. Nihayet, 18 Mart 1915 günü, havanın güneşli, rüzgarsız ve denizin sakin olduğu bir sırada müttefik donanması Çanakkale Boğazına girerek, boğazı geçme teşebbüsünde bulundu. Lakin bu teşebbüs bir felaket oldu. Boğazı geçme teşebbüsü sabah 10.45 de başlamıştı. Akşam güneş batarken 7 müttefik gemisi Boğazın sularına gömülmüş bulunuyordu. Bu durum karşısında müttefik donanması geri çekilmek zorunda kaldı.

Müttefiklerin bu başarısızlığı bütün dünyada büyük yankı uyandırdı. Olay müttefiklerin prestijine bir darbe idi. Bunun, tarafsız devletlerle

bütün Müslüman aleminde geniş politik etkileri olabilirdi.
Bu sebeple Müttefikler işi sonuna kadar götürmeye karar verdiler ve Nisan ayı sonlarına doğru 70.000 kişilik bir İngiliz-Fransız kuvveti Gelibolu yarımadasının güney burnundaki plajlara çıkarılmaya başlandı. Gelibolu yarımadasını işgal etmek suretiyle Çanakkale boğazına hakim olunmak isteniyordu.

Gelibolu yarımadasında Türk Askeri istilacı kuvvetlere karşı son derece şiddetli bir mukavemet gösterdi. Müttefikler bunu hiç beklemiyorlardı. Türk Askeri istilacı kuvvetleri denize atamadı, fakat düşman da iki buçuk ayda ancak 3 kilometre ilerleyebildi. Çok kanlı muharebeler oldu.

Müttefikler güneyden ilerlemiyeceklerini görünce, 6 Ağustostan itibaren, Gelibolu yarımadasının batı kıyılarındaki Suvla plajlarına yeni kuvvetler çıkardılar. Ağustos ayı Çanakkale muharebelerinin en şiddetli safhasını teşkil eder. İlerlemeye çalışan düşman kuvvetleri ile Mustafa Kemal'in komutanı bulunduğu Anafartalar Grubu arasında çok kanlı muharebeler oldu ve düşman yine ilerliyemedi. Müttefik kuvvetleri Anafartalarda üç hafta içinde 40.000 kişi kaybetti.

Müttefikler bu sefer de muvaffak olamayınca ve devamlı olarak asker kaybetmeye başlayınca, bu teşebbüsten vazgeçtiler ve Aralık ayından itibaren çekilmeye başladılar. Müttefikler ölü ve yaralı

olarak 250.000 kişi kaybetmişlerdi.

Çanakkale muhabereleri aynı zamanda 250.000 Türk Erine de maloldu. Fakat Boğazlar da düşmana verilmemişti. Çanakkale ruhu Milli Mücadele ruhunun başlangıcı oldu.

B) Boğazların Rusyaya Verilmesi

Müttefiklerin Çanakkaleyi zorlama teşebbüslerinin önemli bir sonucu da Rusya'nın, kağıt üzerinde de olsa, nihayet Boğazlar üzerindeki geleneksel ve tarihi emellerini İngiltere ve Fransaya kabul ettirmek suretiyle, İstanbul'u ve Boğazlar'ı ele geçirmesidir.

Savaş patladıktan kısa bir süre sonra ve daha Osmanlı Devleti tarafsız iken, Rusya Boğazlar, İstanbul ve Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki emellerini, bu fırsattan faydalanarak gerçekleştirmek için bir takım planlar hazırlamak suretiyle faaliyete geçmiş bulunuyordu. Bu hazırlıkları yaparken de, müttefikleri İngiltere ve Fransa nezdinde zemin yoklamalarına girişmişti. Lakin Osmanlı Devleti Ekim 1914 sonunda savaşa katıldıktan sonra, Rusya bu konudaki faaliyetlerini arttırdı. Rusya Kasım ayı içinde yaptığı teşebbüslerine, müttefikleri İngiltere ve Fransa'dan olumlu cevaplar aldı. Yalnız İngiltere İstanbul ve Boğazlar meselesinin Rusya'nın yararına bir şekilde çözümleneceğini bildirmekle beraber, bu çözümün kesin şeklini Almanya'nın

yenilgisine bırakmak istedi. Çünkü, Rusya İstanbul ve Boğazları Osmanlı Devleti yıkılır yıkılmaz ele geçirirse, Almanya ile savaştan çekilmesinden İngiltere korkuyordu. Fransaya gelince, bu devlet de Rusya'nın ileri sürdüğü istekler karşısında, kendisinin de Suriye ve Filistin üzerindeki isteklerini belirtmiş ve Rusya da bunları kabul etmişti.

Rusya bu diplomatik teşebbüslerle zemini hazırlamaya çalışırken, Müttefiklerin Çanakkaleyi geçme tasarıları ortaya çıktı. Müttefikler, kendileri Çanakkaleyi zorlarken, Rusya'nın da bir filosunu İstanbul Boğazına gönderip İstanbul'a girmeye çalışmasını teklif ettiler. Lakin Rusya donanmasını bu işe yeterli görmedi ve böyle bir teşebbüse cesaret edemedi. Onun üzerine İngiltere ve Fransa da Çanakkale macerasına atıldılar. İngiltere ile Fransanın tasarılarının gerçek haline getirilmesi Rusyayı endişeye sevketti. Çünkü İngiltere ve Fransa, kendisinden önce Boğazları ve İstanbul'u ele geçirirse, bu toprakları bu iki devletin elinden almak güçleşirdi. Bu sebeple Rusya, 1915 Şubatından itibaren iki müttefikini Boğazlar konusunda bir anlaşmaya zorlamaya başladı. 4 Mart 1915 de İngiltere ve Fransaya verdiği notalarda şu istekleri ileri sürdü:

İstanbul şehri, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara denizinin batı kıyıları ve Midye-Enez çizgisine kadar güney Trakya ile, İstanbul Boğazının doğu kıyısı ile Sakarya nehri ve İzmit körfezinin

sonradan tesbit edilecek bir noktası arasında kalan topraklar, Marmara denizindeki adalar Rusyaya ilhak edilecektir. İmroz ve Bozcaada'nın kaderi de Rusyaya danışılmadan tayin edilmeyecektir.

Rusya'nın bu baskısı İngiltere ile Fransa'nın hoşuna gitmemesine rağmen, müttefiklerin ortak davası için yaptığı hizmetlerden ve batı cephesinin yükünü hafifletmek için harcadığı çabalardan ötürü, Rusya'nın hakkını teslim etmek için, Boğazlar ve İstanbul konusundaki isteklerini kabul etmek zorunda kaldılar. İngiltere 12 Mart 1915 de ve Fransa da 10 Nisan 1915 de Rusyaya verdikleri notalarla, Rusya'nın isteklerini kabul ettiklerini bildirdiler.

Bu sonuca varan diplomatik müzakerelerde Rusya da, İngiltere ile Fransa'nın Asya Türkiyesindeki özel haklarını ve ayrıca Osmanlı egemenliğinden ayrılarak Arap ülkelerinin bağımsız bir varlık olmasını kabul etmiştir.

C) İtalya'nın Savaşa Katılması

Osmanlı Devletinden sonra savaşa katılan ikinci tarafsız devlet İtalya olmuştur.

Saray-Bosna suikastının doğurduğu gerginlik sırasında Avusturya, Sırbistan'a karşı savaş hazırlıklarına girişirken ve 28 Temmuz

ültimatomunu hazırlarken, Üçlü İttifak hükümlerine göre gerektiği halde, İtalyaya hiç danışmamıştı. Almanya ise, İtalya'nın bir kısım Fransız kuvvetlerini Alplerde tutmasına önem verdiği için, Avusturya, Sırbistan'a karşı savaşa girmeden önce İtalyaya da bir taaviz vermesini istemiş, lakin Viyanaya sözünü dinletememişti. Avusturya, İtalya'nın yardımına değil, sadece tarafsızlığına önem verdiğinden ve İtalya'nın bir takım isteklerle karşısına çıkıp kendisini uğraştırmasından endişe ettiğinden, yumurta kırılmadan omlet yapılmaz diyerek, İtalyaya hiç aldırmadan kendi yolunda devam etti.

Avusturya'nın Sırbistan'a savaş ilanı sonucu Almanya ve Avusturya, İtifaf Devletleri ile savaşa tutuşunca. İtalya da kendisini Üçlü İttifakla bağlı saymayıp, 3 Ağustosta tarafsızlığını ilan etti. Mamafih, bunu yaparken, bir yandan Almanyaya, kendisinin de müttefiklerinin yanında savaşmasının muhtemel olduğunu söylüyor, öte yandan da, 4 Ağustostan itibaren Rusya nezdinde teşebbüsü geçip, toprak isteklerinin onlar tarafından tatmin edilmesine karşılık İtilaf Devletleriyle birlikte savaşmayı teklif ediyordu. Gerçekte İtalya'nın gayesi, kim kendisine fazla toprak vaadederse onun yanında savaşa katılmaktı. Öte yandan İtalya'nın Merkezi Devletlere de fazla güveni yoktu. Dışişleri Bakanı San Guiliano şöyle düşünüyordu: Merkezi Devletler mutedil bir zafer kazanırlarsa, İtalyaya yeteri kadar taviz vermek imkanına sahip olamazlar. Eğer İtilaf Devletlerine karşı kesin bir zafer kazanılırsa, o zaman da, İtalyaya taviz vermekte ne

menfaatleri olacak ve ne de böyle bir şey için arzu duyacaklardı.

Bu sebeplerden ötürü İtalya ilk teşebbüsünü İtilaf Devletleri nezdinde yaptı. İtilaf Devletleri İtalya'nın bu teşebbüsünü gayet uygun bir davranışla karşılayıp, Ağustos ayının ortalarından itibaren bir yandan Rusya, İngiltere ve Fransa arasında görüşmeler başladı. İtilaf Devletleri İtalyaya, Trieste, Trentino ve Arnavutlukta Valona bölgesini verebileceklerini bildirdiler. Bunun karşılığında da İtalya hemen savaşa katılacaktı. Fakat, İtalya'nın, savaşa girmek için, İtilaf Devletlerinden askeri yardım da istemesi görüşmelerin kesilmesine sebep oldu.

Görüşmelerin kesilmesinden başka bir sebep de, Merkezi Devletlerin savaş durumunda üstünlüğe sahip olması ve İtalya'nın bu durumdan faydalanarak İtilaf Devletlerinden mümkün olduğu kadar fazla pay koparmak istemesiydi. İtilaf Devletleri ile İtalya arasında görüşmeler durunca, İtalya bu sefer Avusturyaya döndü ve onunla anlaşmak istedi. Eylül başında Almanya'nın Marne muharebelerini kesin bir sonuca ulaştıramaması İtalya'nın önemini arttırmıştı ve onun için, Almanya Avusturya'nın İtalya ile anlaşmasını istedi. Almanya'nın aracılığı ile Avusturya-İtalya görüşmeleri 1915 Ocak ayının ortasında başladı. İtalya Avusturya'dan çok şeyler istedi : Avusturya sınırları içinde bulunan fakat halkı İtalyan olan Güney Tirol, Gradisca, Trentino ve Izonzo nehrinin batısındaki topraklar derhal İtalyaya

terkedilecek, İtalya Arnavutlukta Valona'yı ve Adriyatik adalarını alacak ve ayrıca 12 Ada da İtalya'nın olacaktı.

Avuşturya bu toprakları İtalyaya vermeği kabul etti, fakat bunlar savaş bittikten sonra İtalyaya geçecekti. Halbuki İtalya hemen istiyordu. Avusturya bunu kabul etmeyince, pazarlık görüşmeleri kesildi.

1915 Martının ortalarından itibaren Müttefiklerin Çanakkale cephesini açmaya teşebbüs etmeleri, bu sefer İtalyayı tekrar müttefikler tarafına yöneltti. İtalya, İngiltere ve Fransa'nın İstanbul ve Boğazları Rusyaya vereceğini ve Osmanlı İmparatorluğu topraklarını paylaşmakta olduklarını da haber almıştı.

İtalya'nın İtilaf Devletleri ile yaptığı bu seferki görüşmeler, başarı ile sonuçlandı ve İtalya ile İngiltere, Fransa ve Rusya arasında 26 Nisan 1915 de Londra'da bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmaya göre, İtalya Tirol'lerin bir kısmını, Trieste ile Istiryayı, Arnavutlukta Valona ile Saseno adasını, Dalmaçya adalarından bir kısmını ve Oniki Ada'yı alıyordu. Ayrıca, Osmanlı İmparatorluğunun toprakları bölüşüldüğünde Antalya bölgesini İtalya alacak, Alman sömürgeleri paylaşıldığında İtalya'nın Trablusgarp ve Eritre sömürgeleri genişletilecekti.
Buna karşılık İtalya da bir ay içinde savaşa katılacaktı.

Gerçekten İtalya 20 Mayıs 1915 de Avusturyaya savaş ilan etti.

Çanakkale muharebelerinin şiddetlendiği bir sırada da, yani 1915 Ağustosunda, Almanya ile Osmanlı Devletine de savaş ilan edecektir.

İtalya esas itibariyle Avusturyaya karşı savaş açmakla beraber, ne 1915 yılında ve ne de bundan sonraki yıllarda başarılı bir savaş yapmış değildİr. Yalnız, Avusturya ile savaşa tutuşmakla, Avusturyaya yeni bir cephe açtırmış ve dolayısiyle Avusturya'nın diğer cephelerindeki durumunu zayıflatmıştır.

Ç) Bulgaristan'ın Savaşa Katılması

Bulgaristan da savaşa katılırken, İtalya gibi, toprak ihtiraslarını gerçekleştirmek amacı ile hareket etmiştir. Bulgaristan ikinci Balkan savaşı sonunda kaybettiği toprakları tekrar kazanmak istiyordu ki, bunlar Romanyaya kaybettiğl Dobruca, Yunanistan'a kaybettiği Kavala ve Serez ve Sırbistan'a kaybettiği Makedonya topraklarıydı.

İtalya meselesinde olduğu gibi, Bulgaristan meselesinde de, savaşan taraflar bu devleti kendi yanlarına almak istemişlerdlr. Her iki tarafın da gayesi, Bulgaristan'ı yanlarına almak suretiyle, Balkanlardaki kuvvet dengesini kendi taraflarına eğiltmekti. Kaldı ki Bulgaristan'ın şu veya bu tarafta savaşa girmesinin, Yunanistan ile Romanya'nın da durumlarını etkileyeceğine inanılıyordu.

Bu sebeplerin yanında, Merkezi Devletler için rol oynayan başka bir sebep daha vardı. O da Osmanlı İmparatorluğu idi. 1915 Martında Çanakkale cephesinin açılması, Osmanlı Devletini güç durumda bıraktığı gibi, askeri bakımdan da zayıflatmıştı. Osmanlı Devleti Almanya'dan yardım istiyordu. Bulgaristan ise, Osmanlı Devletini Merkezi Devletlere birleştiren bir geçitti.

İtalyan meselesinde nasıl İtilaf Devletleri, Avusturya ve Osmanlı Devletinin sırtından İtalyaya toprak vaadederek avantajlı bir durum sağladıysalar, Bulgaristan meselesinde de Merkezi Devletler avantajlı durumdaydılar. Çünkü Avusturya'nın Sırbistan'a savaş açmasiyle Sırbistan güç durumdaydı ve Bulgaristan'ın istediği Makedonya toprakları da Sırbistandaydı. İkinci olarak, Merkezi Devletler Balkanlarda üstün durumda bulunduğundan, Bulgaristan'ın istediği toprakların ele geçirilmesi bu devletler için daha mümkün görünmekteydi. Nihayet, Almanya ve Avustuya'nın Rusyaya karşı yaptığı savaşlar bu iki devletin üstünlüğü ile devam etmekteydi. Yani Bulgaristan'ın Rusya'dan korkusu yoktur.

Bununla beraber, Bulgaristan'ı tereddüde sevkeden tek nokta Müttefikler Çanakkaleyi ele geçirirlerse, durum önemli bir şekilde onların lehine dönebilirdi. Bunun için Bulgaristan Çanakkale savaşlarının sonucunu bekledi ve bu savaşlarda Müttefiklerin bir şey yapamıyacağını görünce, 1915 Ağustosundan itibaren Almanya, Avusturya

ve Osmanlı Devletiyle görüşmelere başladı.

Bu görüşmeler sonunda Bulgaristan Osmanlı Devletiyle 3 Eylül 1915 de imzaladığı bir anlaşma ile, Meriç'in batısında bulunan Dimetoka'yı Osmanlı Devletinden aldı. Yani Türk-Bulgar sınırı Meriç oluyordu.

Bulgaristan 6 Eylül 1915 de Almanya ve Avusturya ile imzalamış olduğu anlaşmalarla, 35 gün içinde Sırbistan'a karşı savaşa girmeyi kabul etti. Buna karşılık kendisine bütün Sırbistan Makedonyası verilecekti. Bundan başka, Romanya ve Yunanistan Müttefikler yanında yer alırsa, o zaman da, Dobruca ile bütün Yunan Makedonyası'nı alacaktı. Yani bu anlaşma gerçekleştiği takdirde, Bulgaristan bütün Makedonya topraklarını ele geçirmiş olacaktı ki, bu, Ayestefanos Bulgaristan'ının yeniden kurulması idi.

Bu anlaşmalar üzerine Bulgaristan 12 Ekim 1915 de Sırbistan'a karşı savaşa başladı. Bu şekilde Sırbistan kuzeyde ve güneyden iki cepheli savaş durumuna girmiş oluyordu. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, Yunanistan'ın tarafsızlığına aldırmayarak, Sırbistan'a yardım etmek amacı ile, Selanik'e asker çıkardılarsa da Sırbistan'ı kurtaramadılar. Sırp kuvvetleri bütün Sırbistan'dan çekildiler ve Avusturya kuvvetleri Sırbistan ile Arnavutluğu tamamen işgal ettiler. Bu suretle Bulgaristan da Sırbistan Makedonyasını ele

geçirmiş oluyordu. Fakat savaşın genel sonucu Bulgaristan'ın beklemediği bir biçim alacak ve bu kazançları elinden kaçırdığı gibi, Dedeağac'ı da kaybedecektir.

D) Avrupa'da Cephe Durumları

Batı Cephesi: Bu cephenin önemli iki olayı, Joffre komutasındaki İngiliz-Fransız kuvvetlerinin Mayıs 1915 de ve Eylül 1915 de Alman cephesine karşı girişmiş oldukları iki büyük taarruz hareketidir. Bu taarruzlar Müttefikler için başarısızlıkla sonuçlanmakla beraber, Müttefiklerin 250.000 ve Almanların da 140.000 kişi kaybettikleri bu taarruzların sonunda ne Müttefikler, ne de Almanlar askeri durumu kendi lehlerine çevirmeye muvaffak olabildiler.

Doğu Cephesi: Bu cephe ise Merkezi Devletler için çok daha iyi bir şekilde gelişmiştir. 1915 Nisanı ortalarında başlayan ve iki ay kadar süren ortak Alman-Avusturya taarruzu sonunda Galiçya Ruslardan tamamen temizlenmiştir. Bundan sonra Almanlar Ruslara karşı Polonya'da bir imha muharebesine girişmişler ve fakat Rus kuvvetlerini çevirip imha edememişlerdir. Bununla beraber, Temmuz ortalarında başlayan bu Alman taarruzları sonunda, Ruslar daima geri çekilerek, önce Varşova, Ağustosta Kovno ve Eylülde de Vilna Almanların eline geçti.

Deniz Savaşları: 1915 yılının en önemli deniz savaşı 1915 Ocak ayında Dogger Bank'da oldu. İngilizlerin bu muharebede hiç gemi kaybetmemelerine karşılık, Almanya'nın bir gemisi battı ve iki gemisi de ağır hasara uğradı.

Dogger Bank muharebesi üzerine Almanya İngiltereyi abluka altına aldığını ilan etti. İngiltere etrafında yakalıyacağı bütün gemileri batıracağını bildirdi. Almanya bu ablukayı denizaltılarla uyguluyordu. Buna karşılık İngiltere daha savaşın başından itibaren Almanyayı abluka altına almıştı.

İki devtet arasındaki bu abluka savaşı Birleşik Amerika, İsveç, Norveç, Danimarka ve Hollanda gibi tarafsız devletlerin itirazı ile karşılaştı. Cünkü Alman denizaltıları, İngiltereyi aç bırakmak için İngiltereye mal götüren bütün ticaret gemilerini batırıyordu. Bu arada bazı yolcu gemileri de batırıldı ve birkaç Amerikan vatandaşı da öldü ki, bu olaylar Amerika-Alman münasebetlerine kötü bir etki yaptı. Bu noktaya, Amerika'nın savaşa katılmasında tekrar değineceğiz

1916 Yılı

A) Cephe Durumları

Batı Cephesi: Müttefikler, 1915 yılı sonunda, Almanya'nın bir cepheden öbür cepheye kuvvet göndermesini önlemek amacı ile Batı, Doğu ve İtalya cephesi olmak üzere Merkezi Devletlere karşı üç cephede birden taarruza geçmeye, karar vermişler ve taarruz tarihini de, gerekli hazırlıkları yapmak için Temmuz 1916 başı olarak tesbit etmişlerdi.

Alman Başkomutanı Falkenbayn da, Batı cephesini yıpratmak ve müttefikleri ağır kayıplara uğratmak için, o da Verdun kesiminde bir taarruza karar vermiş bulunuyordu. Bu sebeple, Alman taarruzu 1916 Şubatında başladı ve Haziran sonlarına kadar devam etti. General Petain tarafından savunulan Verdun Almanlara teslim olmadı ve Fransızların 275.000 kişi kaybetmesine karşılık, Almanlar da 240.000 kişi kaybettiler. Falkenhayn'ın, hesapları yanlış çıktı.

Alman taarruzlarının başarısızlığı üzerine Müttefikler de, Haziran 1916 sonlarından itibaren, Somme nehri kesiminde geniş bir taarruza kalktılar. Bu sefer Almanların mukavemeti sert oldu. Taarruzlar Kasım ayı ortalarına kadar devam etmesine rağmen, Müttefikler de birşey yapamadı ve Batı cephesinde önemli bir değişiklik olmadı.

Doğu Cephesi: Verdun savaşları üzerine Rusya da, hazırlıklarını yaptıktan sonra, Nisan ayı sonlarından itibaren Galiçya cephesinde

150 kilometrelik bir kesimde geniş bir taarruza girişti. Bu taarruz Avusturyalıları güç duruma soktu ve gerilemeye başladılar. Almanya bir kısım kuvvetini Galiçya cephesine gönderdi. Bu da yetmeyince Osmanlı Devleti 33.000 kişilik bir Türk kuvvetini gönderdi. Galiçya'da çetin muharebeler oldu. Türk kuvvetleri de ağır kayıplar verdiler. Buna rağmen, Rus taarruzları, Galiçya ve Bukovina cephesinde Avusturyalıların 100 kilometre gerilemelerine sebep oldu. Doğu cephesi Merkezi Devletlerin aleyhine gelişmişti.

İtalya Cephesi: Avusturyalılar 1916 Nisanında İtalya cephesinde bir taarruzda bulundular, ve taarruz iyi gelişerek İtalyanlar 30.000 esir verdiler ve 300 top bıraktılar. Lakin Avusturya bu taarruzun arkasını getiremedi. Bunun üzerine Ağustos başında İtalyanlar İzonzo cephesinde taarruza geçtiler. İlk başarılardan sonra, onlar da taarruzun arkasını getiremediler.

Merkezi Devletlerin Avrupa'daki cepheleri 1916 yılında aleyhe bir gelişme gösterdiğinden, Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn azledildi ve yerine Hindenburg getirildi. 1916 Kasımında da Avusturya-Macaristan İmparatoru François-Joseph öldü ve yerine Karl geçti.

Irak Cephesi: Bu cephe Osmanlı Devleti için başarılı olmuştur. Kut-el-Amara'daki İngiliz kuvvetleri 1915 Kasımında Türk kuvvetleri

tarafından sarılmıştı. İngiliz komutanı General Townshend, birkaç ay dayanıp, bu muhasarayı yarmak için birkaç teşebbüste bulunduysa da muvaffak olamadı ve bunun üzerine 18.000 kişilik kuvvetiyle, 1916 Nisanında, Türklere teslim oldu. Fakat, Başkomutan Enver Paşa, Almanların isteğine uyarak, İran'ı Rus kuvvetlerinden temizlemeye karar verdiği için, Irak cephesindeki taarruzları devam ettirmedi. Bunun üzerine İngilizler yeniden Irak'a kuvvet sevkedip hazırlıklarını yaptıktan sonra, 1916 Aralık ayında taarruza geçtiler ve 1917 Martında Bağdat'a girdiler.

Kanal Cephesi: Çöl şartları, dolayısiyle, Kanal cephesindeki harekatın gayet iyi hazırlanması gerekmekteydi. Bu cephedeki ilk çarpışmalar bunu göstermişti. Lakin Enver Paşa'nın baskıları dolayısiyle, Cemal Paşa 1916 Nisan ve Ağustos aylarında, Kanal'a mümkün olduğu kadar yaklaşmak için, iki taarruz teşebbüsünde bulunduysa da, her ikisi de başarısızlıkla sonuçlandı. Buna karşılık, İngilizler Kanal cephesindeki kuvvetlerini takviye ederek, karşı harekete geçtiler ve 1916 yılının sonunda İngiltere Sina yarımadasını ele geçirip Suriye sınırlarına dayandı.

Kafkas Cephesi: Bu cephede esas faaliyet, 1916 yılının Nisan-Eylül arasında olmuştur. Ruslar 1916 yılının başlarında taarruza geçerek Şubatta Erzurum'u ve Nisan ayında da Trabzon'u düşürmüşlerdi. Ruslar'ın Trabzon'u alması üzerine 3'üncü Türk Ordusu, Rus kuvvetlerini

çevirmek için Mayıs ve Haziran aylarında taarruzlarda bulunduysa da, Rusların Haziran sonunda Erzurum'da karşı taarruza geçmeleri üzerine 3'üncü Ordu çözüldü ve Ruslar Temmuz ayında Gümüşhane, Kelkit ve Erzincan'ı da ele geçirdiler. Eylül ayında da, her iki taraf da yeni hazırlık yapmak istediğinden harekat durdu.

Deniz Savaşları: 1916 yılının en önemli deniz savaşı, Mayıs ayı sonunda İnglliz ve Alman donanmaları arasında Skaggerak'da yapılmıştır. Almanların, İngiliz donanmasının bir kısmını tahrip etmek ve bu suretle İngiliz ablukasını zayıflatmak için yaptıkları bu muharebede, İngilizlerin 3 kruvazör kaybetmelerine karşılık Almanların 1 kruvazör kaybetmek suretiyle başarı kazanmalarına rağmen, Alman donanması ancak Alman limanlarına sığınmak suretiyle kendisini kurtarabilmiştir. İngiltere 1916 yılında da denizlerdeki egemenliğini ve üstünlüğünü kesin olarak devam ettirmiştir.

B) Romanya'nın Savaşa Katılması

Romanya 1883 yılında Üçlü İttifaka katılmakla beraber, Avusturya Sırbistan'a savaş ilan ettiği zaman Avusturya'nın arkasından gitmedi. Çünkü, Üçlü İttifak savunma esasına dayanıyordu; halbuki savaşı Avusturya açmakla saldırgan duruma girmişti. Bundan ötürü savaş karşısında Romanya tarafsızlığını ilan etti.

Gerçekte Romanya'nın davranışı da İtalya ve Bulgaristan'dan farklı değildi. Diğerleri gibi o da, kendisine en fazla toprak tavizi verecek tarafı kollamaktaydı. Romanya'nın toprak isteklerinin başında, Avusturya'dan, ahalisini Romenlerin teşkil ettlği Transilvanya, Banat ve Bukovina ile Rusya'dan Besarabya geliyordu.

1915 yılından itibaren Romanya Rusya'nın baskısına uğradı. Rusya, Avusturyaya karşı Balkanlarda daha üstün duruma geçmek için Romanyayı kendi yanında savaşa sokmak istedi. Çanakkale'nin Müttefikler tarafından açılması teşebbüsü sırasında bu baskı daha da ağırlaştı. Bununla beraber, Romen-Rus görüşmelerinde Romanya mukavemet gösterdi ve Çanakkale savaşlarının sonunu beklemeye karar verdi. Çünkü Boğazlar açılacak olursa, Romanya, savaşa girmesi için gerekli silah ve cephaneyi Müttefiklerden daha kolaylıkla sağlıyabilirdi.

Romanya'nın bu durumu 1916 Haziranına kadar sürdü. Bu tarihte Rusya'nın Doğu Cephesinde taarruza geçmesi ve bütün Bukovina ile Galiçya'nın bir kısmını ele geçirmesi, Romanyayı etkiledi. Bu sırada Batı cephesinde de Müttefikler Somme cephesinde geniş bir taarruza kalkmışlardı. Genel durum Müttefiklerin lehine idi. Şimdi Fransa da Romanya üzerinde baskıya başlamıştı.

Romanya'nın İtilaf devletlerine eğilim göstermesi Merkezi Devletlerin

gözünden kaçmadı. Fakat, Romanyaya taviz vermek hususunda enerjik davranacakları yerde, onu tehdit etmek suretiyle İtilafa katılmaktan alıkoymaya çalıştılar. Avusturya'nın Bükreş'teki elçisi Romen başbakanına "Ölmüş olduğu sanılan aslan, bir pençe darbesiyle Romanyayı da ikinci bir Sırbistan yapabilir", dediyse de, bu tehdit Romanya'nın durumunu değiştirmedi ve Romanya, Rusya ve Fransa ile savaşa katılmanın şartları konusunda görüşmelere başladı. Bu görüşmeler 17 Ağustos 1916 da Romanya ile İtilaf Devletleri arasında bir antlaşmanın imzası ile sonuçlandı. Buna göre Transilvanya, Bukovina ve Banat Romanyaya verilecek ve bu toprakların ele geçirilmesinde Müttefik kuvvetleri de Romanyaya yardım edecekti. Yani Romanya bu toprakları Avusturya'dan kendi gücü ile alamıyacağını görmüştü.

Bu anlaşma üzerine Romanya 28 Ağustos 1916 da İtilaf Devletleri tarafında savaşa katıldı. Hemen Transilvanyayı ele geçirmek için harekete geçmesi, Avusturyayı çok güç durumda bıraktıysa da, Bulgaristan'ın da güneyden Romanyaya karşı taarruza geçmesi ve 1917 yılı başlarında Rusya'da ihtilalin patlaması ve Rus ordusunun bozulması Romanyayı güç durumda bırakmıştır. Bu sebeple 1917 ilkbaharında Romanya mütareke imzalamaya mecbur kalmışsa da, Müttefiklerin zaferi kazanması Romanyayı kurtardı.

C) Anadolu'nun Paylaşılması

İstanbul ve Boğazların Rusyaya verilmesi, İtilaf Devletlerinin Osmanlı İmpaıratorluğu üzerindeki ihtiraslarını kamçıladı ve bir takım paylaşma anlaşmalarının ortaya çıkmasına sebep oldu. İtilaf Devletleri Osmanlı İmparatorluğunun sonunu görmüşler ve daha savaş sona ermeden bu İmparatorluğun topraklarını paylaşmayı düzenleme yoluna gitmişlerdir.

Kağıt üzerinde de olsa, Rusya'nın İstanbul ve Boğazları almış olması, kendi hissesini elde etme bakımından Fransayı da harekete geçirdi ve Rusya ile yapılan anlaşmadan sonra Fransa İngiltereye başvurup, Osmanlı İmparatorluğunun Anadolu toprakları hakkında da bir anlaşma yapılmasını istedi. İngiltere, bu konuda Fransa'nın ilk önce Rusya ile anlaşması gerektiği cevabını verdi. Gerçekten Fransa 1915 yılının ilkbahar ve yaz aylarında Rusya ile görüşmelerde bulundu ve Rusya, Suriye ile Adana bölgesinin Fransaya verilmesini prensip olarak kabul etti.

1915 yılı sonlarında iki yeni faktörün ortaya çıkması, Anadolu'nun paylaşılması konusundaki anlaşmanın yapılmasını hızlandırdı.
Bu faktörlerin birincisi Rusyaya aittir. Çanakkale savaşlarının başarısızlığı Rusya'da bir hoşnutsuzluk uyandırdı. Rusya Doğu Anadolu'dan toprak elde etmek suretiyle, Rus halkındaki hoşnutsuzluğu gidermek istedi. İkinci faktör Fransaya aittir. 1915 yazından itibaren

İngiltere Araplarla anlaşarak Orta Doğuya yerleşmek için faaliyete geçmiş ve Araplarla görüşmelere başlamıştı. Gizli yürütülen bu görüşmelerden İngiltere son haftada Fransayı da haberdar edince, Fransa'nın çok canı sıkıldı ve o da Suriye ve Adana üzerinde ısrar etti.

Bu şekilde 1915 yılı sonbaharından itibaren, bir yandan İngiltere ile Fransa, bir yandan da İngiltere, Fransa ve Rusya arasında görüşmeler başladı. İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki üçlü görüşmelerin esas konusu Anadolu idi. Bu görüşmeler 26 Nisan 1916 da bir anlaşma ile sonuçlandı. Bu anlaşma ile:

Rusya, bağımsız bir Arap devleti veya Arap devletleri federasyonu kurulmasını ve Suriye, Adana ve Mezopotamya'nın İngiltere ile Fransa arasında paylaşılmasını kabul ediyordu. Buna karşılık, Erzurum, Van, Bitlis vilayetleri ile, Van'ın güneyinde Fırat, Muş ve Siirt vilayetleri arasında kalan toprakları ve Trabzon'un batısında sonradan tesbit edilecek bir noktaya kadar Karadeniz kıyılarını Rusya alıyordu.

Fransa, Aladağ, Kayseri, Akdağ, Yıldızdağ, Zara, Eğin ve Harput arasında bulunan Anadolu topraklarını alacaktı. Alınan toprakların kesin sınırları sonradan tesbit edilecekti.

Ç) Orta Doğu'nun Paylaşılması

Savaşın çıktığı ilk günlerden itibaren İngiltere, Osmanlı Devletinin Merkezi Devletlere eğilim gösterdiğini farkedince, Osmanlı Devletini arkadan vurmak için bütün Arap alemini Osmanlı Devletine karşı ayaklandırmak istemiş ve bunun için de Mekke Şerifi Hüseyin ile temasa geçmişti. Şerif Hüseyin'in Hicaz'ın bağımsızlığını ilan etmek istemesi ve Hilafet'in de Padişah'tan alınması hususunda İngiltere'nin kendisine yardım etmesini şart koşması üzerine İngiltere işin üstüne düşmekten vazgeçti. Bunun üzerine Hüseyin Osmanlı Devletine başvurup, Hicaz Emirliğinin babadan oğula geçmek üzere kendisine verilmesini istediyse de bu isteği kabul edilmedi.

Osmanlı Devleti de savaşa katıldıktan sonra ve savaş gün geçtikçe şiddetlenince, İngiltere Şerif Hüseyin ile anlaşmak için çabalarını arttırdı. Hüseyin, bütün Arap yarımadası ile bütün Suriyeyi ve Irak'ı içine alacak bağımsız bir devlet kurulmasını ve başına da kendisinin geçirilmesini istedi. 1915 yılı içinde yapılan uzun müzakerelerden sonra, İngiltere ile Hüseyin arasında 1916 Ocak ayında bir anlaşmaya varıldı. Lübnan hariç, İngiltere Hüseyin'in isteklerini kabul etti.

İngiltere Hüseyin ile yaptığı bu müzakerelerden Fransayı ancak 1915 Kasımında haberdar etti. Bunun üzerine Fransa Orta Doğuyu da paylaşma meselesi üzerinde ısrarla durdu ve sonunda, İngiltere

ile Fransa arasında 9 ve 16 Mayıs 1916 da, teati edilen notalarla bir anlaşmaya ulaşıldı. Bu anlaşmaya göre:

Suriye'nin Akka'dan itibaren kuzeye doğru bütün kıyı bölgesi (Beyrut dahil), Adana ve Mersin bölgeleri Fransa'nın olacaktı. Bağdat-Basra arasındaki Dicle ve Fırat bölgesi de İngiltere'nin olacaktı. Geri kalan topraklarda bir Arap devleti veya Arap devletleri federasyonu kurulacaktı. Mamafih bu Arap devleti, Akka-Kerkük çizgisinin kuzey kısmı Fransız nüfuz alanı, güney kısmı da İngiliz nüfuz alanı olarak nüfuz alanlarına ayrıldı. Ayrıca İskenderun serbest liman ve Filistin de milletlerarası bölge oluyordu.

Bağımsız Arap devletinin nüfuz alanı olması ve Suriye'nin kıyı bölgelerinin Fransaya verilmesiyle İngiltere Şerif Hüseyine karşı iki yüzlü bir oyun oynamış oluyordu.

İngiltere ile Fransa arasında yapılan anlaşmanın müzakerelerini Fransa adına Georges Picot ve İngiltere adına da Sir Mark Sykes yürüttüğü için, bu anlaşmaya Sykes-Picot Anlaşması da denir.

İngiltere'nin Şerif Hüseyin'e oynadığı oyun bu kadarla da kalmadı. Bir yandan da Necd Emiri İbni Suud ile de görüşmelere girişmişti. Bu görüşmeler sonunda İbni Suud ile İngiltere arasında Aralık 1915 de bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma ile İngiltere, Necd

toprakları ve Basra körfezinin güney kıyılarında (Kuveyt hariç) İbni Suud'un bağımsızlık ve egemenliğini tanıdı. Halbuki bu topraklar üzerinde İngiltere Şerif Hüseyin'in egemenliğinl tanımıştı.

İngiltere ile anlaştıktan sonra İbni Suud Osmanlı Devletine savaş ilan etmedi. Lakin Basra körfezinde İngiltereyi rahat bıraktığı için, İngiltere'nin Irak'daki muharebelerini çok kolaylaştırmış oldu.

Şerif Hüseyin'e gelince, o 1916 Haziranında Osmanlı Devletine savaş ilan etti. 1916 Ekiminde de kendisini Arabistan Kralı ilan etti ki, İngiltere bunu hemen tanıdı.

1917 yılında Bolşevik İhtilali ile Çarlığın yıkılması ve Bolşeviklerin, Çarlık diplomasisinin bütün gizli vesikalarını açığa vurması, Araplar için soğuk bir duş oldu ve İngiltere'nin oyunlarını bütün çıplaklığı ile gördüler.

4

1917 Yılı

A) Cephe Durumları

Batı Cephesi: Marne muharebelerindenberi bir yıpratma savaşı

şeklinde devam eden Batı cephesi, bu karakteristiğini 1917 yılında da muhafaza etmiş ve durumda büyük bir değişiklik meydana gelmemiştir. Müttefikler Alman cephesini yarmak için 1917 Nisanında Arras-Lens kesiminde 40 kilometrelik bir cephede taarruzda bulundularsa da, istediklerini elde edemediler. Bundan sonra, Hazirandan Ekime kadar İngilizler ve Fransızlar birçok münferid taarruzlar yaptılarsa da yine bir sonuç alamadılar.

Doğu Cephesi: Rusya'da Bolşeviklerin Şubat (Mart) ve Ekim (Kasım) ihtilalleri Doğu cephesinde Rus kuvvetlerinin durumunu adamakıllı sarstı. Cephedeki askeri birlikler içinde karışıklık ve düzensizlik başgösterdi. Asker bir an önce evine dönmek istiyordu. Çünkü Bolşevikler mütemadiyen barış propagandası yapıyordu. Şubat ihtilaline rağmen Rusya savaşa devama karar verdi ve hatta Geçici Hükümetin Harbiye Bakanı Alexandre Kerensky Temmuz ayında Rus kuvvetlerini taarruza geçirdi. Taarruz iki hafta kadar devam etti, fakat askerin savaşmak istememesi ve ihtiyarların da savaşa gitmek istememeleri üzerine taarruz durdu. Bunun üzerine Alman kuvvetleri bir karşı taarruza kalktılar. On gün sonra Galiçya Ruslardan temizlendi ve Ruslar, 47.000'i esir olmak üzere 160.000 kişi kaybettiler. Almanlar kuzeyde de harekete geçerek Eylülde Riga'yı ele geçirdiler.

İtalya Cephesi: Mayıs ayında İtalyanların yaptığı mahalli çaptaki

hücumlarda başarı elde edildi ve Avusturya kuvvetleri bazı kayıplar verdiler. Bu durum Avusturya'nın moralini bozdu. Avusturya şimdi barış için Müttefiklerle temas aramaya başlamıştı. Bu sebeple, Almanlar İtalya cephesine kuvvet göndermek zorunda kaldılar. Almanya'dan yardım alan Avusturya, Ekim ayında Caporetto'da İtalyanlara karşı büyük bir taarruza girişti. Taarruzun başlamasından 24 saat sonra Caporetto'da İtalyan cephesinde gedik açıldı ve İtalyanlar geri çekildikleri gibi ağır kayıplara uğradılar. Avusturyalılar 293.000 esir ve 3.000 top ele geçirmişti. İtalyanların Piave nehrinde savunma kurmaya muvaffak olmaları üzerine, bir kısım toprağı ele geçiren Avusturya taarruzu Kasım ayında durdurdu.

Kanal Cephesi: 1917 yılında, bu cephenin önemli savaşları Gazze'de olmuştur. İngilizler, Gazze'de kurulmuş bulunan Türk savunmasını kırmak için Mart ve Nisan aylarında iki teşebbüs yaptılarsa da sonuç alamadılar. Bunun üzerine iyice hazırlandıktan sonra, Ekim sonlarında üçüncü bir taarruzda bulundular. 191.000 kişilik İngiliz kuvvetine karşı 40.000 Türk askeri çarpışıyordu. On günlük bir savaştan sonra Kasım başında İngilizler Gazze'ye girdiler. İlerlemelerine devam ederek Aralık ayında da Kudüs'ü düşürdüler.

Irak Cephesi: 1916 Nisanındaki Kut hezimetinden sonra İngilizler iyice hazırlanmaya başlamışlardı. Bu uzun hazırlıklardan sonra 1917 Şubatında Kut'dan yukarı doğru, ilerlemeye başladılar ve Türk

kuvvetleri Bağdat'ı savunmak için geri çekildi. Mart ayında yapılan Bağdat muharebelerinde İngilizler üstün geldiler ve Bağdat'a girdiler. Bundan sonra, 1918 yazına kadar Irak cephesinde önemli bir gelişme olmadı.

Kafkas Cephesi: Rusya'daki Şubat İhtilali Rusların Kafkas cephesindeki durumunu da adamakıllı sarstı. Lakin bu cephedeki Türk kuvvetlerinin daha önceki muharebelerde zayıflamış olması, bir kısım kuvvetlerin Irak ve Filistin cephelerine gönderilmiş bulunması ve nihayet tifüs salgını dolayısiyle, Türk kuvvetleri bu durumdan faydalanıp taarruza geçemediler. Ancak Muş ve Bitlis'i alabildiler. Aralık ayında da Rusya ile Osmanlı Devleti arasında mütareke yapıldı.

B) Rusya'da Bolşevik İhtilali

1917 yılının ve yeni zamanlar tarihinin en önemli olayını şüphesiz Rusya'daki Bolşevik İhtilali teşkil etmektedir. Bu ihtilalin derin sebeplerini, Fransız İhtilalindenberi Rusya'nın içinde meydana gelen uzun gelişmelerde aramak gerekir. Bu gelişmeleri de üç ana nokta etrafında toplayabiliriz: Fikir akımları, köylü meselesi ve işçi meselesi.

Rusya'daki Fikir Akımları: Fransız İhtilalinin ortaya çıkardığı liberal akımın etkisiyle Rusya'da, 1825 Aralık ayında Dekabrist

ayaklanması denen gayet dar çerçeveli bir ayaklanma olmuş, fakat bu ayaklanma çabucak bastırılmıştır. Bu hareketin çabuk söndürülmüş olması, Rusya'da fikir akımlarının gelişmesini önleyememiştir. Rusya'nın otokratik siyasal düzenine karşı fikir tepkileri genişleyerek devam etmiştir. Yalnız bu fikir akımlarının bir özelliği olmuştur. Rus aydınları, Rusya'nın otokratik düzenini yıkarak, yerine başka bir siyasal düzen getirme işi üzerinde düşündüklerinde, meseleye sadece siyasal düzen açısından bakmamışlar, siyasal düzenin ıslahını sosyal düzene yeni bir biçim verilmesinde aramışlardır. Çünkü sosyal yapının durumu ve başlangıçta özellikle köylünün durumu aydınları böyle bir düşünce şekline götürmüştür.

XİX'uncu yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da Marksizmin ortaya çıkması, ilgi çekici bir özellik olmak üzere, Rus aydınları arasında bu doktrinin geniş bir şekilde yayılması sonucunu vermiştir. Halbuki Karl Marx, kendi fikir sistemini kurarken, hiç önem vermediği memleket Rusya idi. Marx, bir proleter ihtilalinin gerçekleşmesi için en elverişli atmosferi, en ileri endüstriye ulaşmış olan İngiltere'de görmüştü. Rusya'nın tarımsal ekonomik yapısı, Marx'ın düşünce ve ümitlerinde yer almamıştır. Fakat Marksizmi gerçekleştiren de bu Rusya olmuştur.

Mamafih şunu da belirtellm ki, sosyalizm konusunda Rus aydınları arasında da çeşitli fikir ve düşünce farklılıkları olmuştur.

Köylü Meselesi: Köylü meselesi ve bu meselenin geçirdiği gelişmeler de Rusya'da Marksist fikirlerin yayılmasında önemli bir rol oynamıştır.

İlk Rus aydınları, otokrasinin yerine kuracakları yeni siyasal düzenin temelini köyde (mir) ve köylüde görmüşlerdir. Topraksızlık ve açlık köylünün devamlı ve temel problemiydi. Rus halkının beşte dördü tarımla geçiniyordu. Buna karşılık toprakların ancak dörtte birine sahipti. Toprakta feodal düzen hakimdi. Kulak denen zengin köylü nüfusun yüzde 10'unu teşkil ettiği halde, toprağın yüzde 35'ine sahipti. Öte yandan köylü, asılzadenin toprağında bir serf'ti. Adeta bir esirdi.

Bu durumu düzeltmek için, Kırım Savaşından sonra, 5 Mart 1861 de "Kurtuluş Kanunu" yayınlandı. Bu kanunla köylü esir durumdan kurtarılıyor ve köylüye toprak veriliyordu. Lakin bu tedbir yürümedi. Çünkü, bir defa, köylüye kötü topraklar dağıtılmıştı. İkincisi, köylüye toprağın mülkiyeti değil, kullanma hakkı verilmişti. Bu hak için de köylü toprağın sahibine karşılığını ödeyecekti. Bu ödeme ise, Barşçina ve Obrok sistemine göre olacaktı. Barşçina sisteminde, köylü, aldığı toprağa karşılık, her yıl bu toprak sahibi için bir süre çalışacaktı. Obrok sisteminde ise, her yıl toprağın sahibine belli bir para ödeyecekti. Köylüye verimsiz ve kötü toprak verilmesi sebebiyle,

köylü, ne hizmet, ne de para borcunu ödeyebildi ve toprak sahibi ile yaptığı anlaşmalarla, bir süre sonra yine eskisi gibi esir durumuna düştü.

Bu durumdan ötürü köylünün bir kısmı toprakla uğraşmaktan ve toprak almaktan vazgeçti ve şehirlere akın etti ki, 4 milyon kadar tutan bu insan kitlesi Rus proleteryasının temelini teşkil etmiştir.

Kurtuluş kanununun bu başarısızlığı, Narodnik veya Narodniçestvo denen Halkçı Hareket'in ortaya çıkmasına sebebiyet verdi. Sosyal değişmeyi gerçekleştirmenin çaresini aydınlar köylüyü aydınlatmada buldular ve 1870'lerden itibaren köylere akın ettller. Bir yandan hükümetin bunu hoş karşılamaması, bir yandan da köylünün aydına olan güvensizliği bu hareketi başarılı kılamadı. 1881'de İİ'inci Alexsandr'ın Narodnaya Volya (Halkın İsteği) adlı aşırı bir derneğin üyeleri tarafından öldürülmesi üzerine, Halkçılar Rusya'dan kaçmak zorunda kaldılar.

İşçi Meselesi: Halkçı hareketin başarısızlığı Marksist hareketi kuvvetlendirdi. Çünkü 1800'lerden itibaren Rusya'da endüstri gelişmeye ve bir işçi kitlesi ortaya çıkmaya başladı. Endüstrinin gelişmesi ve Kurtuluş Kanununun başarısızlığı birçok köylüyü şehirlere çekti ve şehirlere akın başladı. Bu köylüler şehirlerde gayet kötü şartlar içinde yaşıyorlardı. İşçilerin durumu da köylüden iyi değildi.

12-14 saatlik iş günü, iş ve yaşama yerlerindeki sağlık şartlarının kötülüğü, ücretlerin azlığı, birçok hallerde ücretin yüksek fiyatla hesaplanan mal şeklinde ödenmesi, çocukların çalıştırılması, işçi kitlesinin göze çarpan özelliği idi. Bu sebeplerle, 1880'lerden itibaren sık sık grevlerin çıktığı görüldü ve bunun sonucu olarak da sendikacılık faaliyeti ortaya çıktı. 1907 yılında sendikaların üye sayısının 250.000 olduğunu söylemek, işçi sınıfının kuvveti hakkında bir fikir vermeye yeter.

Bu temel faktörlerin etkisiyle Marksizm günden güne kuvvetlendi. Rus Marksizminin ilk hareketini Narodnik hareketi teşkil eder. Bu hareketin etkisiyle Rusya'da çeşitli Marksist dernekler kurulmuştur. Bunlardan bir tanesi de 1895 de Lenin (Vladimir Ilyiç Ulyanov) tarafından Petersburg'da kurulan İşçi Sınıfının Kurtuluşu İçin Mücadele Birliği'dir. Fakat bu faaliyeti dolayısiyle Lenin tevkif edilip Sibiryaya gönderildi. Lenin Sibirya'da iken Rus Marksistleri 1898 de Minsk Kongresinde Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni kurdular ki, bu, Bolşevik veya bugünkü Sovyetler Birliği Komünist Partisinin başlangıcıdır.

Lenin de Sibirya'dan döndükten sonra, İsviçre'de Plekhanov'un etrafında toplanmış olan Rus Marksistlerine katıldı. Fakat biraz sonra bunlar ikiye parçalandılar. Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisinin 1903 de Brüksel ve Londra'da yaptığı ikinci kongrede, Rusya'da Marksist ihtilalin gerçekleştirilmesi ve bunun için de Partinin nasıl

bir nitelik kazanması meselesi, görüş ayrılığına sebep oldu ve Rus Marksistleri, Lenin vs etrafında toplanan çoğunluk grubu (Bolşevikler) ile azınlık grubu (Menşevikler) diye ikiye ayrıldı. Zaman zaman yapılan uzlaşma çabaları sonuç vermedi ve 1912 Prag Kongresi bu ayrılığı kesin şekle soktu. Bolşevikler Partiye hakim oldular.

Bu ayrılığa rağmen, gerek Bolşevikler, gerek Menşevikler, gizli bir şekilde dışardan, Rusya'da Marksist akımın gelişmesi için yoğun faaliyette bulundular. Bu faaliyetlerin sonucu olarak, Menşeviklerden Trotsky'nin liderliğinde 1905 Ocak ayında Petersburg'da bir ayaklanma oldu. Petersburg ve Moskova'da İşçi Sovyetleri kuruldu. Hükümet 1905 Aralık ayında bu ayaklanmayı bastırmaya muvaffak oldu. Bununla beraber, Çar İİ'inci Nikola da bazı hürriyetler vermeyi ve Duma'yı (Rus Meclisi) açmayı zorunlu gördü.

Savaş başladığı zaman Rusya tam bir kaynaşma içinde bulunuyordu. Duman'ın açılması, fikir akımlarının su üstüne çıkmasını kolaylaştırmış, lakin aynı zamanda da kaynaşma ve çatışmaları şiddetlendirmişti. Savaşın güçlükleri, savaşta başarı elde edilememesi, Boğazların açılmaması ve Rusya'nın Müttefiklerden yardım alamaması iç şartları günden güne gerginleştirdi ve halkın gıda sıkıntısı da buna eklenince, 8 Mart 1917 de Petersburg sokaklarında halk gösterilere başladı. İşçiler de işlerini bırakıp, greve başladılar ve gösterilere katıldılar. İki gün içinde bütün şehir ayaklandı ve hükümet kuvvetleriyle

kanlı çarpışmalar oldu. Şimdi ekmek istenmiyor, "Kahrolsun istibdat!" diye bağırılıyordu. Bolşevik ve Menşevik bütün Marksistler faaliyete geçmişti. 10 Martta durum gerçek bir ihtilal halini aldı. 12 Martta Petersburg'da İşçilerln ve Askerlerin Sovyeti kuruldu ve hükümet görevlerini üzerine aldığını ilan etti. Petersburg Sovyeti Cumhuriyet ilan edilmesini istiyordu. Sovyet yetkilileri ile Duma temsilcileri arasında yapılan iki günlük görüşmelerden sonra, 14 Martta liberal bir geçici hükümetin kurulmasına ve Çarın istifa etmesine karar verildi. Prens Lvov başkanlığında geçici bir hükümet kuruldu. İhtilalci Sosyalistlerden Kerensky Harbiye Bakanı oldu.

Çar İİ'inci Nikola tahttan çekilme kararını kabul etmedi ve askerle Petersburg üzerine yürümek istedi. Generallerden hiçbiri buna yanaşmayınca 16 Mart sabahı tahttan feragat etti. Üç yüz yıldanberi devam eden Romanof hükümdarlığı sona eriyordu.

Geçici Hükümet, işe başlar başlamaz savaşa devam kararı verdi. Fakat şimdi Bolşeviklerin ve Menşeviklerin hücumu altındaydı. Bolşevikler azınlıkta olmakla beraber, Nisan ayında Petersburg'a gelen Lenin'in "Ekmek, Barış, Hürriyet" ve "Bütün iktidar Sovyetlere" propagandası ile Bolşeviklerin kuvveti gün geçtikçe gelişti. Temmuz ayında Kerensky'in Doğu cephesinde yapmak istediği taarruz başarısızlıkla sonuçlanınca, yeni bir ayaklanma patlak verdi. Bunun üzerine Lvov çekildi ve Kerensky başbakan oldu. Ayaklanma

dolayısiyle sıkı tedbirler aldı ve Lenin kaçmak zorunda kaldı. Şimdi Bolşeviklere katılan Trotsky ise tevkif edildi. Mamafih Eylülde serbest bırakıldı.

Eylül ayında Generallerden Kornilov'un bir askeri diktatörlük kurmak için ayaklanması, solcuları korkuttu ve hükümeti desteklediler. Kornilov'un teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmakla beraber, Kerensky 14 Eylül 1917 de Cumhuriyet ilan etti.

Fakat memleketin durumu karmakarışıktı. Ne orduda disiplin kalmıştı, ne idarede düzen ve otorite. Köylü zenginlerin çiftliklerine hücum edip her tarafı yağma ediyor ve yangına veriyordu. Bolşevikler bu karışık durumdan faydalanarak Tratsky'nin liderliğinde bir Askeri İhtilal Komitesi kurarak, 5 Kasımda bir hükümet darbesine teşebbüs ettiler. 7 Kasım akşamı hükümet darbesi muvaffak olmuş ve Bolşevikler iktidarı ele geçirmişlerdi. 8 Kasımda Lenin gizlendiği yerden çıkıp Petersburg'a geldi. Rusya'da Bolşevik rejim başlamıştı.

Bolşevik hükümetin ilk işi Çarlığın gizli anlaşmalarını açığa vurmak oldu. Bundan sonra da Almanya ile barış için teşebbüse geçti.

C) Birleşik Amerika'nın Savaşa Katılması

1917 ilkbaharından itibaren Rusya'daki ihtilal Rusyayı fiilen savaş

dışına çekerken, Rusya'dan meydana gelen boşluğu Birleşik Amerika'nın savaşa katılması doldurmuştur.

Birleşik Amerika'nın Birinci Dünya Savaşına katılması, Almanya'nın 1915 yılından itibaren açmış olduğu denizaltı savaşının bir sonucudur.

İngiltere, savaşın başından itibaren donanması ile Almanyayı abluka altına alarak, Almanya'nın diğer memleketlerle ticaret yapmasını önlemek ve bu suretle bu devletin savaş gücünü kırmak istemişti. Almanya da İngiltere'nin bu ablukasını kırmak için geniş bir denizaltı savaşı açmış ve denizaltılarla, İngiltereye mal götüren gemileri batırmaya başlamıştır. Bu denizaltı savaşının sonucu olarak, 1915 Mayısında Lusitania ve 1915 Ağustosunda da Arabic adlı İngiliz yolcu gemileri Alman denizaltıları tarafından batırıldı ve birçok Amerikan vatandaşı öldü. Bu olaylar Amerikan-Alman münasebetlerini gerginleştirdi ise de, Almanya, bu çeşit olayların tekerrür etmiyeceği hususunda teminat verince, Amerika daha ileri gitmedi.

Bununla beraber, 1916 Martında Sussex adlı bir Fransız yolcu gemisinin batırılması ve bazı Amerikan vatandaşlarının ölmesi, iki devletin münasebetlerine yeni bir gerginlik getirdi.

Öte yandan, Amerika'nın genel olarak Müttefiklere sempati göstermesi ve onlarla ticaret yaparak onları ekonomik bakımdan adeta

beslemesi Almanya'nın hoşuna gitmiyordu. Bu sebeptendir ki, Almanya birçok para harcayarak ve yoğun bir propaganda ile Amerika'da hem karışıklık çıkarmaya ve hem de Amerikan kamu oyunu Almanya tarafına yöneltmeye çalışmıştır. Almanya, Latin Amerika memleketlerinde de Amerika aleyhtarı kışkırtma faaliyetlerine girmişti. Tabiatiyle bu faaliyetleri Amerika hiç hoş karşılamıyordu.

1917 yılı başından itibaren Almanya'nın denizaltı savaşına yeni bir hız vermesi Amerika tarafından hoş karşılanmadı.

Tam bu sırada meydana gelen başka bir olay Amerika için yakın bir Alman tehlikesini ortaya koydu. Bu sırada Meksika ile Amerika'nın münasebetleri iyi değildi. Bundan faydalanmak isteyen Almanya, Amerikaya karşı bir harekete girişmek istedi. Buna göre, Amerika Almanyaya karşı savaşa katılırsa, Meksika Almanya'nın ittifakına girecek, Almanya Meksikaya ekonomik yardım yapacak ve ayrıca Amerikan topraklarından olan Teksas, Yeni Meksiko ve Arizona eyaletleri de Meksikaya verilecekti. Buna karşılık Meksika, Japonya ile Almanya arasında aracılık yaparak, Amerikaya karşı bir Japonya-Meksika-Almanya ittifakının kurulmasını sağlıyacaktı.

Alman Dışişleri Bakanı Zimmermann'ın bu tasarıyı ihtiva eden ve Vaşington'daki Alman büyükelçisine çekilen ve Zimmermann Telgrafı adını alan telgraf, İngiltere tarafından ele geçirilerek, şifresi

çözüldükten sonra Amerikaya bildirildi. Amerika Almanya'nın komplosu ile karşı karşıya idi. Başkan Wilson bu telgrafı Amerikan halkına açıkladı. Amerika'nın güvenliği bir Avrupa devleti tarafından tehdit ediliyordu ki, Monroe Doktirinine göre artık Amerika hareketsiz kalamazdı. Amerikan-Alman münasebetleri gerginleşti.

Mart ayında Rusya'da Çarlığın yıkılması ve iki Amerikan ticaret gemisinin Alman denizaltıları tarafından batırılması üzerine, Amerika'nın sabrı tükendi ve Kongrenin kararı ile 2 Nisan 1917 de Amerika Almanyaya savaş ilan etti.

Amerika bu şekilde Birinci Dünya Savaşına katılınca Müttefiklere yardım etmek üzere Avrupaya askeri kuvvetler göndermiştir. Çünkü Rusya'nın bıraktığı boşluğu doldurması gerekiyordu. Bu gelişme, Amerika'nın Monroe Doktrininden ilk ayrılışını teşkil etmiştir. Bununla beraber, savaştan sonra Amerika tekrar Monroe Doktrinine dönecek ve Avrupa'dan ilgisini kesecektir.

Ç) Yunanistan'ın Savaşa Katılması

Yunanistan'ın savaşa katılması, Kral Konstantin ile Başbakan Venizelos arasındaki uzun bir mücadelenin sonunda ve zaferi bu sonuncunun kazanmasiyle mümkün olabilmiştir.

İkinci Balkan Savaşından Yunanistan iki komşusu ile münasebetleri bozuk olarak çıkmıştı. Bulgaristan'dan Kavala'yı aldığı için bu devletle münasebetleri iyi değildi. Midilli, Limni ve Sakız adalarını da işgal altında tuttuğundan ve ayrıca şimdi Anadoluya da göz dikmeye başladığından, Osmanlı Devletiyle de iyi münasebetlere sahip değildi. Buna karşılık, Sırbistanla ikinci Balkan savaşının arifesinde imzalanmış bir ittifakı vardı. Fakat bu ittifaka rağmen, Yunanistan, Avusturya Sırbistan'a saldırdığı zaman, müttefikinin yanında yer alıp savaşa katılmadı.

Birinci Dünya Savaşı çıktığında, Kral Kostantin ve başbakan da Venizelos idi. Konstantin, Alman İmparatoru İİ'inci Wilhelm'in enişte si oluyordu ve Merkezi Devletlere sempatisi vardı. Bununla beraber, Akdeniz'de Müttefiklerin kuvvetli olduğunu bildiği için, ihtiyatlı bir politika izlemeye karar verdi. Buna karşılık başbakan Venizelos, Müttefiklerin hararetli bir taraftarıydı ve Yunanistan'ın derhal İtilaf tarafında savaşa katılmasını istiyordu. Bunun için de Kral üzerinde baskıda bulundu. Müttefikler Venizelos'un bu durumunu bildiklerinden ona Anadolu'da toprak vaadederek Yunanistan'ı kendi yanlarına çekmek istediler. Böylece Kral ile başbakan arasında bir mücadele başladı.

Müttefikler Çanakkale teşebbüsüne giriştiklerinde, Yunanistan'a da İzmir ve bölgesini vaadederek, Yunanistan'ın da bu teşebbüse katılmasını

teklif ettiler. Venizelos bu fırsatı kaçırmak istemedi. Fakat Kral ile Genelkurmay bunu uygun görmedi ve Venizelos'un baskısına karşı koydular.

1915 Ekiminde Bulgaristan savaşa katılıp, Sırbistan'a karşı harekete geçince, Venizelos, Balkanlarda kuvvet dengesinin Yunanistan aleyhine bozulduğunu ileri sürerek yine savaşa katılmak istediyse de, yine başarı kazanamadı. Venizelos, Bulgaristan'ın savaşa katılması üzerine, İngiltere ile Fransa'nın Selaniğe asker çıkarmalarına hiç itiraz etmedi. Bunun üzerine Kral, Venizelos'u başbakanlıktan uzaklaştırdı.

Bu durum 1916 Ağustosuna kadar devam etti ve Romanya'nın da savaşa katılacağı bir sırada, Venizelos Selaniğe kaçarak orada bir ayaklanma çıkardı ve ayrı bir hükümet kurdu. Kuzey Yunanistan ile adalar Venizelos'u destekliyordu. Ayrıca Venizelos, Yunanistan'ın Müttefikler yanında savaşa katıldığını da ilan etti. Bu gayet garip bir durumdu.

Müttefikler Venizelos'un teşebbüsünden hoşnut kalmakla beraber, Kral'ı işbaşından uzaklaştırmadıkça arkalarından emin olamıyacaklarını gördüklerinden, nihayet 1917 Haziranında Atinaya İngiliz ve Fransız askerleri çıkarıldı ve iki devlet Kral Konstantin'den, tahttan çekilmesini istediler. Kral bu baskıya boyun eğdi ve hükümdarlığı

oğlu Aleksandr'a bırakarak çekildi. Venizelos Atinaya gelerek yeni hükümeti kurdu ve arkasından da 26 Haziran 1917 de Merkezi Devletlere savaş ilan etti.

D) St. Jean de Maurlenne Anlaşması

1916 Nisan ve Mayısında İngiltere, Fransa ve Rusya arasında yapılan anlaşmalardan İtalya haberdar edilmemişti. Lakin İtalya bu anlaşmayı sezmiş ve bunu müttefiklerine de bildirmişti. Bunun üzerine Müttefikler de, kesin bir anlaşmanın bahis konusu olmadığını, sadece Osmanlı İmparatorluğunun paylaşılması hakkında bir fikir teatisi yapıldığı cevabını vermişlerdi. İkinci olarak İtalya, İngiltere ile Fransa'nın Orta Doğudaki faaliyetlerini de kıskanıyor ve Müttefikler tarafından girişilen her teşebbüse kendisinin de alınmasını istiyordu. Bu arada, özellikle, Anadoluda Antalya ve Mersin ile İzmir'in kendisine kesin olarak bırakılmasını istiyordu. Nihayet Rusya'da Şubat (Mart) İhtilalinin çıkması ve Çarlığın yıkılması İtalyayı korkuttu. Çünkü Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasında Rusya başlıca rolü oynayacaktı. Bu sebeple, isteklerinin hepsini kaplayan yeni bir anlaşmanın yapılması için İngiltere ve Fransa üzerinde baskıda bulundu. Fransa, Antalya ile Mersin'in İtalyaya bırakılmasını hiç istemiyordu. Fakat İtalya'nın ısrarları üzerine, üç devlet arasında 19-21 Nisan 1917 de Si. Jean de Maurienne'de görüşmeler yapıldı ve sonunda şu kararlara varıldı: İtalya 1916 da İngiltere, Fransa ve

Rusya arasında yapılmış olan anlaşmaları kabul ediyordu. Buna karşılık Mersin hariç, Antalya, Konya, Aydın ve İzmir bölgeleri İtalyaya veriliyordu. İngiltere ve Fransa İzmir'de birer serbest liman kurabileceklerdi. Keza İtalya da Mersin, İskenderun, Hayfa ve Akka'da serbest limana sahip olacaktı.

Bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi Rusya'nın da onaylamasına bağlı tutulmuştu ki, Geçici Hükümet iktidardan düşünceye kadar bunu onaylamamıştır. Bu olay, barış konferansında İtalya ile müttefiklerin arasını bozacaktır.

5

1918 Yılı: Savaş Sona Eriyor

1917 yılı geldiğinde, ister Merkezi Devletler olsun, ister Müttefikler olsun, savaşan bütün taraflarda ve özellikle kamu oylarında bir yorgunluk ve savaşa karşı bir bıkkınlık ortaya çıkmaya başlamıştı. Üç yıldır yapılan savaş henüz kesin bir yenilgi veya zafer işareti taşımıyordu. Çünkü bahis konusu olan bir cephede bir muharebenin kazanılması değil, düşmanın tam yenilgiyi kabul etmesi idi. 1917 yılı geldiğinde hiçbir taraf için de bunun işareti kesin olarak belirmemişti. Bu durum kamu oylarında savaşın sona ermesi için duyulan arzuyu gittikçe şiddetlendirmekteydi. Savaş uzadıkça yaşama

şartları da güçleşiyordu.

Savaş karşısındaki yorgunluğun ilk işaretini Avusturya verdi. Avusturya savaşın başındanberi Doğu cephesinde Rusya'nın bütün ağırlığını üzerinde hissetmiş ve tek başına Rusyaya karşı savaşamadığından Almanya ve Osmanlı Devletinden yardım almıştı. Avusturya İtalyaya karşı bile kesin bir zafer kazanamamış, bu cephede de Almanya'dan yardım alarak İtalyan'ları Caporeito'da hezimete uğratabilmişti. Çarlığın yıkılması Avusturyayı ümitlendirmiş ise de, Geçici Hükümetin savaşa devam kararı vermesi bu ümitleri suya düşürmüştü.

Öte yandan Almanya için de savaş ağır gelmeye başlamıştı. Doğu cephesinde durumu iyi olmakla beraber, kazanılan zaferler ucuza elde edilmediği gibi, Rusya da dize getirilememişti. Batı cephesinde ise, durum her iki taraf için de değişmemekle beraber, yıpratma savaşı Alman kuvvetlerini günden güne eritmekteydi. Üstelik 1917 Nisanından itibaren Amerika da karşı tarafta savaşa katılmış, Batı cephesine kuvvet göndermeye başlamıştı.

Bu sebeplerden ötürü Avusturya ve Almanya 1917 yılı yazında, çeşitli kanallardan, Müttefikler nezdinde barış teşebbüslerinde bulundular. Fakat barış şartları üzerinde anlaşma meydana gelmemesi, bir sonuç elde edilmesini önledi.

Müttefiklere gelince, aynı şeyler onlar için de bahis konusuydu. Avrupa cephesi onlar için de parlak değildi. Rusya'da Şubat İhtilalinin çıkması ve 1917 yılı sonundan itibaren Rusya'nın Merkezi Devletlerle barış görüşmelerine girişmesi, Sırbistan'ın yenilmesi, İtalya'nın Caporetto hezimeti, Romanya'nın yenilgisi, Müttefikler için de iyi işaretler değildi.

Herkesin barışa özlem duyduğu bu atmosferi, Birleşik Amerika Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson farketmekte gecikmedi ve barışın düzenini tesbit etmek üzere ortaya atılarak, Kongrede 8 Ocak 1918 de verdiği bir söylevde, barışın temel ilkeleri olmak üzere 14 Nokta'yı açıkladı. Bu 14 Nokta'dan herbirinin özü şöyleydi.

1. Açık barış antlaşmaları ve gelecekte de açık diplomasi.

2. Karasuları dışında, savaşta ve barışta, denizlerin mutlak serbestisi.

3. Bütün ekonomik engellerin mümkün olduğu kadar kaldırılması.

4. Milli silahlanmaların azaltılması için gerekli ve yeter garantiler.

5. Sömürge isteklerinin, ilgili halkların menfaatleri ile, yetkileri sonradan tesbit edilecek olan sömürgeci devletin istekleri aynı derecede gözönünde tutulmak suretiyle, mutlak bir tarafsızlıkla çözümlenmesi.

6. Bütün Rusya toprakları boşaltılacak ve devletlerin de yardımı ile Rusyaya kendi gelişmesini sağlamak için her türlü imkan verilecek.

7. Belçikaya tam ve bağımsız egemenliğinin geri verilmesi.

8. İşgal edilen Fransız topraklarının boşaltılması ve Prusya'nın 1871 de Alzas-Loren meselesinde yaptığı hatanın düzeltilmesi suretiyle barışın teminat altına alınması.

9. İtalyan sınırlarının milliyet prensibine göre düzeltilmesi.

10. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu halklarına muhtar gelişme imkanlarının verilmesi.

11. Romanya, Sırbistan ve Karadağ toprakları boşaltılacak ve Sırbistan'a denizden mahreç verilecek. Balkan devletlerinin münasebetleri milliyetler prensibine göre düzenlenecek.

12. Osmanlı İmparatorluğunun Türk olan kısımlarının egemenliği

sağlanacak, fakat Türk olmayan milliyetlere muhtar gelişme imkanları verilecek. Çanakkale Boğazı devamlı olarak bütün milletlerin gemilerine açık olacak ve bu, milletlerarası garanti altına konacak.

13. Bağımsız bir Polonya kurulacak.

14. Büyük ve küçük, bütün devletlere siyasi bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini karşılıklı olarak garanti altına almak imkanını sağlamak amacı ile, bir milletler teşkilatı kurmak.

Wilson bu 14 noktayı, sadece bir Müttefik zaferini gözönünde tutarak değil, ister Müttefik zaferi olsun, ister, Merkezi Devletler zaferi olsun ve hatta isterse iki tarafın kompromisine dayanan bir barış olsun, sadece genel bir barışı gözönüne alarak hazırlamıştı.
Bunun dışında Wilson'un önem verdiğİ bazı esas meseleler vardı.
Bunların başında bir milletlerarası barış teşkilatının kurulması geliyordu.
İkincisi, toprak sınırlarının milliyetler ilkesine göre düzenlenmesiydi.
Avrupa barışının bozulmasını Wilson, bu ilkenln uygulanmamasında görüyordu. Nihayet, denizlerin serbestisi, önem verdiği esaslı noktalardan biriydi. Bu ilke, Amerika'nın bütün dünya ile ticaretini yakından ilgilendiriyordu ve Amerikayı savaşa sürükleyen de Almanya'nın bu ilkeyi ihlal etmesi olmuştu.

Mamafih, barış konferansında barışlar düzenlenirken, Wilson'un

bu ilkelerine çok az önem verilecek ve bu da onun için büyük hayal kırıklığı olacaktır. Avrupa'nın tecrübeli ve haris ihtiyar diplomasisi Yeni Dünya'nın tecrübesiz idealizmine boyun eğmeyecektir.

B) Brest-Litovsk Barışı

Bolşevik Hükümet daha iktidarı ilk ele aldığı gün halka barış yapacağını vaadetmişti. Gerçekten Dışişleri Komiseri Trotsky, 21 Kasım 1917 de Müttefik elçilerine verdiği notalarda bütün cephelerde mütareke yapılmasını istedi. Ayrıca, hükümet, Çarlık hükümetinin bütün gizli anlaşmalarını açıkladı. Osmanlı İmparatorluğunu paylaşan anlaşmalar da bu suretle açığa vurulmuş oluyordu. Gizli anlaşmaların açıklanmasının amacı, gerek Rus halkına, gerek Batı memleketleri işçilerine, yapılan savaşın bir emperyalizm savaşı olduğunu anlatmak ve onları savaşa karşı yöneltmekti.

Sovyet Rusya'nın Almanyaya da yaptığı müracaata, Almanya 27 Kasımda cevap vererek mütarekeye hazır olduğunu bildirdi. Mütareke 15 Aralık 1917 de yapıldı ve barış görüşmeleri 22 Aralıkda Brest-Litovsk'da açıldı. Bu görüşmelere Avusturya-Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan da katıldı. Görüşmeler uzun sürdü. Bunda, Sovyet Rusya'nın Almanya'nın isteklerini aşırı bulması kadar Almanya'da da yakında bir komünist ihtilalinin çıkmasını ümit eden Trotksy'nin görüşmeleri kasden uzatması da rol oynadı.

Barış 3 Mart 1918 de Brest-Litovsk'da imzalandı. Buna göre Sovyetler, Polonya, Litvanya, Courlande, Estonya ve Litvanya'dan çekiliyorlar ve buraların mukadderatı Merkezi Devletler tarafından tayin edilecekti. Rusya Kars, Ardahan ve Batum'u da Osmanlı Devletine geri verdi. Bütün Doğu Anadolu'dan çekileceklerdi. Nihayet, Ukrayna, Almanların yardımı ile bağımsızlığını ilan etmişti. Rusya bu bağımsızlığı da tanıdı.

Brest-Litovsk barışı Merkezi Devletler için büyük bir başarı ve kazançtı. Lakin 1918 yazından itibaren olayların gelişmesi, Merkezi Devletlerin ve özellikle Alman, Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorluklarının yıkıntısını bir gerçek haline getirecektir.

C) Romanya'nın Savaştan Çekilmesi

Romanya, 1916 Ağustosunda savaşa katıldıktan kısa bir süre sonra, birkaç ay içinde peşpeşe yenilgilere uğramış ve memleketin büyük bir kısmı Merkezi Devletlerin işgali altına düşmüştü. Ancak arkasını Rusyaya vererek Sereth hattında bir savunma kurabilmişti.
Lakin Rusya'da ihtilalin çıkması, Alman Kuvvetlerinin Ukrayna'ya girmesi ve Bolşeviklerin Aralık 1917 de Merkezi Devletlerle mütareke yapmaları, Romanyayı çok güç duruma soktu. Müttefiklerle de bağlantısı kesildiğinden, onlardan herhangi bir yardım almasına da

imkan kalmamıştı. Bu sebeplerle Merkezi Devletlerle 1918 Martında mütarekeyi kabul etti ve 7 Mayıs 1918'de de Bükreş'de barışı imzaladı. Bu barış ile Romanya, Almanya ve Avusturya'nın ekonomik nüfuzu altına giriyor, Avusturyaya Karpatlar'da toprak veriyor ve bütün Dobruca'dan çekiliyordu. Lakin Merkezi devletlerin Müttefikler karşısındaki yenilgisi, bu barışı hükümsüz bırakacaktır.

Ç) Bulgaristan'ın Savaştan Çekilmesi

1918 yılı geldiğinde, bütün memleketlerde olduğu gibi Bulgaristan'da da savaşa karşı bıkkınlık başlamıştı. Fakat Bulgaristan'ın iç durumu çok kötüydü. Almanyaya devamlı olarak gıda maddesi göndermesi, halkı yiyecek sıkıntısı içine sokmuştu. Üretimci kuvvetlerin silah altına alınmış olması, tarıma dayanan ekonomiyi adamakıllı sarsmış ve tarım üretimi çok düşmüştü. Bulgaristan savaşa katıldıktan sonra Almanya'dan hem mali ve hem de askeri yardım alıyordu. Fakat Almanya 1918 Ocak ayında mali yardımı ve Martta da cephane yardımını kesmek zorunda kaldı. Öte yandan, Bulgar ordusunun durumu da iyi değildi. Levazım ve ulaştırmanın iyi çalışmaması askerin beslenmesini güçleştirdi ve dolayısiyle askerler arasında hoşnutsuzluğun artmasına sebep oldu.

Bu güçlüklerin üstüne 1917 Haziranında Yunanistan'ın savaşa katılması, durumun kötülüğünü daha da arttırdı. 1918 yazı sonlarına

doğru Müttefiklerin bütün cephelerde taarruza geçmesi, Bulgaristanla beraber Merkezi Devletlerin de sonunu getirdi. İngiliz, Fransız ve Sırp kuvvetleri de 14 Eylül 1918 de Vardar bölgesinde Bulgarlara karşı genel bir taarruza geçince, Bulgaristan çözülüverdi. 29 Eylül 1918 de mütarekeyi kabul ederek savaştan çekildi.

D) Osmanlı Devletinin Savaştan Çekilmesi

Osmanlı Devleti Brest-Litovsk barışı ile Doğudaki topraklarını istiladan kurtardığı gibi, Kafkasya'da Ermenilerin, Gürcülerin ve Azerbaycan Türklerinin Bolşevik rejimi tanımıyarak bağımsızlıklarını ilan etmeleri üzerine bu durumdan faydalanarak Baku petrollerini ele geçirmek üzere harekete geçti. Aynı amaçla İngiltere de Kafkasyaya asker göndermişti. Gürcüler de Almanyaya dayanıyordu. Osmanlı Devleti ve Enver Paşa, Baku'yu ele geçirdikten sonra Türkistan'a sarkarak Ortak Asya Türklerini de İmparatorluk içine katarak bir Pan-Türkist Birliği kurmak istiyordu. Bu hareket gerçekten başarılı oldu ve 1918 Eylülünde Türk Kuvvetleri Baku'ya girdi. Buradan daha öteye gidilirken, Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 de mütarekeyi imzalamak zorunda kaldı.

Osmanlı Devleti Kafkas cephesinde ilerlerken, Filistin ve Irak cephelerinde durumu kötüleşmekteydi. Filistin cephesinde İngilizler 1918 Nisanında Amman'ı ele geçirmek için harekete geçtilerse de bir

şey yapamadılar. Bunun üzerine iyice hazırlandıktan sonra Eylül'de tekrar taarruza başladılar. İngilizlerin 40.000 kişilik Türk kuvvetine karşı 200.000 kişilik bir kuvvetle yaptıkları taarruzlar sonunda, Eylül ve Ekim aylarında Amman, Beyrut ve Şam düştü. Yıldırım Orduları Komutanlığına getirilmiş bulunan Mustafa Kemal Paşa, Anadoluyu savunmak için kuvvetlerini Toros'lara çekmeye başladı.

Filistin cephesindeki başarılar üzerine, Irak cephesinde bulunan 447.000 kişilik İngiliz kuvvetleri de Musul'u almak üzere harekete geçti ve İngilizler, Mondros mütarekesinden 6 gün sonra, 5 Kasım 1918 de Musul'a girdiler.

Osmanlı Devletinin mütarekeyi kabul etmesinde Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi büyük rol oynadı. Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi ve Filistin ve Irak cephelerindeki yenilgiler üzerine, 1918 Şubatında sadarate gelmiş bulunan Talat Paşa kabinesi Ekim ayında istifa etti. İttihad ve Terakki'nin on yıllık iktidarı bu şekilde sona erdi. Yeni kabineyi İzzet Paşa kurdu.

Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi üzerine İngiliz ve Fransızlar Trakya'da 7 tümenlik bir kuvvet kurup, İstanbul ve Boğazlar üzerine harekete hazırlanıyorlardı. Bu sebeple İzzet Paşa hemen mütareke aradı ve mütareke 30 Ekim 1918 de Mondros'da imzalandı.

E) Avusturya-Macaristan'ın Savaştan çekilmesi ve İmporatorluğun Dağılması

Avusturya, yukarıda da belirttiğimiz gibi, daha 1916-1917'den itibaren barış aramaya başlamış, Almanya'nın yardımı ve barış teşebbüslerinin sonuçsuz kalması dolayısiyle savaşa devam zorunda kalmıştı. Fakat 1918 yılında Avusturya'nın durumu daha da kötüleşti. İçerdeki ekonomik sıkıntıların üstüne, 1918 yazında Çeklerin, Sırp-Hırvat-Slovenlerin bağımsızlık hareketleri başladı. İmparator Karl 18 Ekimde milli azınlıkların muhtariyetini kabul ile federal bir sistem kuracağını ilan ettiyse de durumu kurtaramadı. Transilvanya Romenleri de milli birlik hareketine geçmişlerdi. 18 Ekimde Paris'teki geçici Çek Hükümeti Çekoslovakya'nın bağımsızlığını ilan etti. Arkasından 24 Ekimde Macarlar da ayrı bir devlet kurduklarını, ilan ettiler. İmparatorluk dağılıyordu.

Bu şartlar altında İtalyanların Ekim sonunda taarruza geçmeleri üzerine Vittorio-Veneto'da Avusturya cephesi yarıldı. Asker silahını bırakıp kaçıyordu. Mütarekeden başka çare görmeyen İmparator Karl, 3 Kasım 1918 de İtalyanlarla Padua civarında Villa Gusti'de mütarekeyi imza etti.

Mütareke İmparatorluğun parçalanmasını hızlandırdı. 29 Ekimde Prag'da Çekoslovakya devletinin, yine 29 Ekim Zagreb'de Sırp-Hırvat-Sloven

(Yugoslavya) devletinin kurulduğu ilan edildi. Bunun üzerine Avusturya Almanları da 30 Ekimde Avusturya Cumhuriyetini kurdular. Kasım ayı ortalarında da Macarlar cumhuriyet ilan edince, İmparator Karl tahtsız kaldığından, 18 Kasımda devlet işlerinden çekildiğini bildirdi. Hanedan da imparatorlukla beraber çökmüştü.

F) Almanya da Mütareke İmza Ediyor

Almanya'nın Batı cephesindeki durumu Eylül ayına kadar iyi gitti. 1918 Martından itibaren Alman kuvvetleri bu cephede taarruza geçti ve bu taarruzlar Temmuz ortalarına kadar devam ederek bazı başarılar elde ettiler. Fakat bu başarılar sonucu etkileyecek nitelikte değildi. Buna karşılık Eylül ayından itibaren Müttefiklerin ağır taarruzları karşısında Almanya 3 Ekimden itibaren, yani Osmanlı Devletinden çok önce İsviçre vasıtasiyle Müttefikler nezdinde barış teşebbüslerinde bulundu. Bu teşebbüsler hemen sonuç vermedi ve bu arada Almanya'nın iç durumu karıştı. Sosyalistler memleketin birçok yerlerine ayaklanmalar çıkardılar. 3 Kasımda Kiel'de donanma askerleri sosyalistlerin kışkırtması ile ayaklanarak "Bahriyeliler Konseyi"ni kurdular.
7-8 Kasım gecesi de Münich'de "İşçi ve Askerler Konseyi" kuruldu.
9 Kasım sabahı Berlin'de bir sosyalist ayaklanması çıktı. Yine 9 Kasım günü, Başbakan Max de Bade, İmparatora danışmadan, İİ'inci Wilhelm'in tahttan çekildiğini ilan etti ve başbakanlığı sosyalistlerden Ebert'e bıraktı. Aynı günün akşamı Ebert, Reichstag'da Alman Cumhuriyeti'ni

ilan etti. İkinci, Relch'ın tarihi bu şekilde kapanıyordu.

11 Kasım 1918 de Almanya Rethondes'da mütarekeyi kabul ve imza etti. Birinci Dünya Savaşı sona ermişti.

6

Barış Antlaşmaları

A) Paris Konferansı

Barış antlaşmaları, Müttefik (allied), Daha Az Müttefik (Lesser Allies) ve Ortak (associated) devlet gibi garip ve sun'i bir sınıflamaya ayrılmış 32 devletin temsilcilerinin katıldığı Paris Barış Konferansı'nda hazırlandı. Bu devletler, Merkezi Devletlerle savaşmış veya onlara savaş ilan etmiş devletlerdi. Konferans 18 Ocak 1919 da, yani Alman İmparatorluğunun kuruluşunun yıldönümü günü açıldı.

Konferansın kararlarına hakim olan sadece beş devletti: Amerika, İngiltere, Fransa, Japonya ve İtalya. Bu devletlerin başbakan ve dışişleri bakanlarından meydana gelen bir Onlar Konseyi (Conseil des Dix) kuruldu. Lakin bu Konseye de esas itibariyle Fransa ve İngiltere hakim oldu. Çünkü, Konferansa şahsen katılan Başkan Wilson için, bütün mesele, milletlerarası münasebetlerde devamlı bir barışı sağlıyacak

ve koruyacak bir Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıydı. Halbuki Fransa ve İngiltere, barışı düşünmekten çok, barış düzeninde kendi menfaatlerini en iyi şekilde gerçekleştirecek yolu arama endişesinde idiler. Wilson'un idealizmine ve gerçeklerden uzak tutumuna karşılık, Fransa Başbakanı Clemenceau (Tigre) ve İngiliz başbakanı Lioyd George, Avrupa'nın klasik diplomasisini temsil etmekteydiler. Konferansta Fransa'nın bütün amacı, Almanyayı bir daha başını kaldıramıyacak derecede ezmekti. Clemenceau bir Fransız-Alman dostluğuna inanmıyordu. İngiltereye gelince, onun da birinci amacı Alman donanmasını ortadan kaldırmak ve ondan sonra da, Almanya'nın bir kere daha Avrupa dengesini bozmasını önleyecek tedbirleri almaktı. Japonyaya gelince, Konferansta pasif bir rol oynadı. Çünkü Avrupa ile pek ilgilenmiyordu. İtalya ise Konferansta bir üvey evlat muamelesi gördü.

Clemenceau ve Lloyd George, Wilson'u başlarından savmak için ilk önce Milletler Cemiyeti statüsüne öncelik verdiler ve Şubat 1919 da Milletler Cemiyeti statüsü tesbit edilir edilmez Wilson, Amerikan kamu oyunu bu fikre kazanmak için hemen Amerikaya gitti. Bu suretle Clemenceau ile Lloyd George'un elleri de, kendi menfaatlerini gerçekleştirmek için tamamen serbest kaldı.

Onlar Konseyi bütün meselelerin esasına karar verdikten sonra, ayrıntıların tesbitini komisyonlara havale ettiler. Barış antlaşmaları

bu şekilde düzenlenip hazırlandı.

B) Almanya İle Barış Antlaşması: Versailles

İlk hazırlanan barış, önemi dolayısiyle, Almanyanınki oldu. Barış antlaşması 7 Mayıs 1919 da, Dışişleri Bakanı Brockdorff-Rantzau başkanlığındaki Alman delegasyonuna verildi. Brockdorff-Rantzau, "Bizden, savaşa sebep olmanın yegane suçlusu bizim olduğumuzun kabulü isteniyor. Kendi ağzımdan böyle bir itirafı yaparsam, yalan söylemiş olurum" diyerek ve Wilson ilkelerinden medet umarak barışın bir çok noktalarına itiraz etti. Lakin Müttefikler bu itirazı dinlemediler ve barış Almanlara bir ültimatom şeklinde imzalattırıldı.

Almanya ile Müttefikler arasında barış antlaşması 28 Haziran 1919 da Versailles sarayının Aynalı Salon'unda imzalandı. Almanların Diktai adını verdikleri 440 maddelik barışın esas noktaları şöyledir:

Sınırlar: Barışın 26 maddelik birinci kısmı, Milletler Cemiyeti Paktını teşkil ediyordu ve Almanya bunu itirazsız kabul ediyordu. Bundan sonraki kısım sınırlara ve toprak düzenlemelerine geçiyordu. Almanya, Belçikaya; Eupen, Malmedy ve Moresnet'yi; Fransaya Alsace ve Lorraine'i veriyordu. Saar bölgesi de Fransaya terkediliyor, lakin 15 yıl sonra burada plebisit yapılarak kesin durumu tayin edilecekti. Polonyaya Poznan ile Batı Prusya veriliyor ve Polonya denize

çıkıyordu. Burada Dantzig serbest şehir oluyor ve Milletler Cemiyetinin himayesi altına konuyordu. Yukarı Silezya'da plebisit yapılacaktı. 1920 de yapılan plebisit sonunda, buranın kuzey kısmı Danimarkaya, güney kısmı Almanyaya geçti.

Siyasal Hükümler: Belçika'nın tarafsızlığı kaldırılıyor ve Almanya da bunu kabul ediyordu. Ren nehrinin doğu ve batı kıyılarında 50 Km'lik bir şerit dahilinde Almanya hiçbir askeri tahkimat ve tesisat yapamıyacaktı. Yani Ren bölgesi askerlikten tecrit ediliyordu. Bundan başka, Almanya Avusturya ile birleşmemeyi taahhüt ediyor ve Avusturya, Çekoslovakya ve Polonya'nın bağımsızlığını tanıyordu.

Sömürgeler: Almanya bütün denizaşırı topraklarından vazgeçiyordu. Bu sömürgelerde Manda Rejimi adı altında, Milletler Cemiyetinin kontrolu altında yeni sömürgecilik rejimleri kuruluyordu. Togo ile Kamerun İngiliz-Fransız mandasına, Doğu Alman Afrikası (Tanganyika) İngiliz ve Ruanda-Urundi Belçika, Güney-Batı Alman Afrikası Güney Afrika Birliği, Marianne, Marshall ve Caroline adaları ile Çin'de Kiaochow Japon, Yeni Gine'nin Almanyaya ait olan kısmı ile Salomon'lardaki Alman adaları Avustralya mandalarına bırakıldı. Almanya, Müttefiklerin Bulgaristan ve Türkiye'de elde edecekleri hakları şimdiden tanıyordu.

Silahsızlanma: Almanya'da mecburi askerlik kaldırılıyordu ve Alman

ordusu 100.000 kişiye indiriliyordu. Deniz kuvvetleri çok sınırlandırılıyordu. Almanya denizaltı ve uçak yapamıyacaktı. Bütün gemilerini Müttefiklere teslim edecekti.

Tamirat Borçları: Almanyaya tamirat borcu adı altında savaş tazminatı da yükletildi. Bu borcun miktarı sonradan bir Müttefiklerarası Komisyon tarafından tesbit edildi ki, bu miktar 1921 de 56 Milyar Dolar olarak tesbit edilmiş iken, aynı yıl içinde bir süre sonra 33 Milyar Dolar'a indirildi. Bu miktar Almanya'nın ödeme kabiliyetinin çok üstündeydi ve Almanyayı ekonomik yıkıntıya mahkum ediyordu.

C) Avusturya İle Barış Antlaşması: Saint Germain

Avusturya ile 381 maddelik barış antlaşması, 10 Eylül 1919 da St. Germain-en-Laye'de imzalandı.

Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın bağımsızlığını tanıyordu. Ayrıca, Galiçya'yı Polonyaya, Hırvatistan'ı Yugoslavyaya, Tirol ile Trieste'yi İtalyaya ve Bukovina'yı Romanyaya bırakıyordu. Milletler Cemiyetinin rızası olmadıkça Almanya ile birleşemiyecekti.

Mecburi askerlik kaldırılıyor ve Avusturya ordusu 30.000 kişiye indiriliyordu. Ayrıca tamirat borcu ödeyecekti.

St. Germain barışı ile Avusturya'nın toprakları 576.000 Km. kareden 84.000 Km. kareye ve nüfusu da 50 milyondan 7 milyona düşüyordu. Bu nüfusun 2 milyonu Viyana'da bulunuyordu ki bu, ekonomik bakımdan son derece garipti. Zengin tarım ve endüstri bölgeleri olan Bohemya ve Tirolleri kaybeden Avusturya ekonomik bakımdan güç duruma düşüyordu.

Ç) Bulgaristanla Barış Antlaşması: Neuilly

Bulgaristanla 296 maddelik barış antlaşması, 27 Kasım 1919 da Neuilly-sur-Seine'de imzalandı.

Bu barış ile Bulgaristan, Güney Dobruca'yı Romanyaya, Batı Trakyada Gümülcine ve Dedeağaç'ı Yunanistan'a ve Tsaribrod ile Sturmitsa bölgesini Yugoslavyaya terketti. Bulgaristan'ın Ege Denizi ile bağlantısı kalmıyordu.

Ordusu 25.000 kişi olacaktı. Deniz ve hava kuvveti bulunmayacaktı. Mecburi askerlik kaldırılacaktı.

1920 yılından başlamak üzere, 37 yılda 2 Milyar 250 Milyon altın frank tamirat borcu ödeyecekti.

D) Macaristanla Barış Antlaşması: Trianon

Macaristan ile barış antlaşması en son imzalandı. Çünkü mütarekeden sonra Macaristan'da kurulmuş olan Karolyi'nin cumhuriyetçi hükümetine karşı komünistler bir ayaklanma çıkarmışlar ve Bela Khun idaresinde bir hükümet kurmuşlardı. Romanya ve Çekoslovakya Macaristan'a yürüyecek bu komünist rejimi tasfiye ettiler.

364 maddelik barış antlaşması, 4 Haziran 1920 de Trianon'da imzalandı. Bu barışla Macaristan, Presburg bölgesini Çekoslovakyaya, Bosna-Hersek'i Yugoslavyaya, Transilvanya'yı Romanyaya ve Burgerland'ı Avusturyaya terkediyordu.

Savaştan önce toprakları 330.000 Km. kare iken, şimdi 92.000 Km. kareye, nüfusu da 22 milyondan 7.5 milyona düşüyordu. Endüstrisinin % 80'ini, buğdayının % 6'sını, şeker pancarının % 85'ini ve ormanlarının % 83'ünü kaybetmiş oluyordu.

Macaristan ordusu, 35.000 kişiye indiriliyor ve mecburi askerlik kaldırılıyordu. Tuna'daki donanmasını Müttefiklere teslim edecek ve deniz ve hava kuvvetleri bulunmayacaktı.

Macaristan'a da tamirat borcu ile bir takım ekonomik ve mali yükler de yüklenmekteydi.

::::::::::::::::

Vİ

Geçici Barış (1919-1929)

1

Niçin Geçici Barış?

Birinci Dünya Savaşının sonucu ile barış antlaşmaları birlikte gözönünde tutulduğunda, Avrupa diplomasisinin ve kuvvetler dengesinin temel unsurlarını teşkil etmiş olan üç büyük İmparatorluğun, -Rus çarlığı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Alman İmparatorluğunun- tarih içindeki ömürlerini tamamlıyarak, Avrupa'da bir boşluk meydana getirdikleri, ulaşılması gereken ilk sonuçtur. Barışın sağlanabilmesi için kuvvetler dengesinin Avrupa'da yeniden kurulması gerekirdi. Barış antlaşmalarının toprak hükümlerine ilk bakıldığında, milliyetler ilkesinin uygulaması ile yeni devletlerin kuruluşunun milli birlikler üzerine dayandırılması suretiyle, dengesizlik faktörlerinin ortadan kaldırılmak istendiği gibi bir görüntü ortaya çıkar.
Fakat bu ancak Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun kalıntıları üzerinde yapılmıştır. Bu da tam olarak değil. Çekoslovakya ve Yugoslavya farklı unsurları kapsamaktan geri kalmamıştır. Balkanların toprak

düzenlemeleri ise, tatmin edilmemiş ihtirasları ve doyurulmamış iştahları kamçılamaktan başka bir şey yapmamıştır.

Çarlık Rusyasının yıkılmasına ve komünist rejimin kurulmasına Avrupa'nın büyükleri egemen olamayınca, bu devlet, sade Avrupa'da değil, bütün dünyada da kuvvetler dengesini ileride köklü bir şekilde değiştirmek üzere, kabuğuna çekilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğunun yıkılışı ise Orta Doğu kuvvetler dengesinde boşluk bırakmıştır. Savaşın galipleri İngiltere ve Fransa bu boşluğu daha makul bir düzenle doldurucakları yerde, kendi emperyalizmleri için bakir bir alan olarak ele almışlardır.

Alman İmparatorluğuna gelince; savaşın sonunda imparatorluk yıkılınca, Müttefikler cezalandırmak için Alman milletini ellerine almışlardır. Versey Barışı bir kin ve intikamın ağır bir belgesi olmuştur. Almanya'nın kuvvetler dengesinde bıraktığı boşluk, kin ve intikam tedbirleriyle doldurulmak istenmiştir. Bu ise bizatihi bir dengesizlik yaratmaktan başka bir şey olmamıştır.

Böylece, barış antlaşmaları harita üzerinde bir düzen yaratmakla beraber, milletlerarası hayatta istikrarsız ve sallantılı düzenin bütün iç unsurlarını kapsamıştır. Bunun içindir ki, barış 1929-30 yıllarına kadar bir takım kaynaşmalarla ancak korunabilmiş, fakat bu yıllardan

sonra olaylar bir eğik düzey üzerinde hızla yuvarlanarak, 1939 da İkinci Dünya Savaşının sert kayasına çarpmıştır.

2

Almanya Meselesi

A) Fransa ve Almanya

Birinci Dünya Savaşı sonunda dört imparatorluğun yıkılmasının önemli sonuçlarından biri de, Fransa'nın kara Avrupasında kuvvetler dengesinde sivrilmiş olmasıydı. Bununla beraber, Çarlığın yıkılması, İngiltere'nin bir kıta devleti olmayışı ve Amerika'nın tekrar infirad politikasına dönmesi, Fransa'nın, güvenliği için duyduğu endişeden kendisini uzaklaştıramadı. Fransa Almanya'dan almış olduğu ağır intikamın, Almanya'da bir karşı-intikam duygusunu kışkırtacağını pek güzel anlamıştı. Bu sebeple, Almanya'dan duyduğu korku ve bu korku dolayısiyle ortaya çıkan güvenlik meselesi, 1919'dan itibaren Fransız dış politikasına egemen olan temel faktörler olmuştur. Fransa 1919 dan itibaren gelecekteki bir Alman saldırısına karşı tedbirler aramağa başlamıştır. Bu tedbirlerin başında "fizlk garantiler" geliyordu. Fransa daha barış konferansında, bir Alman saldırısını imkansız değilse bile etkisiz bırakacak maddi tedbirler peşinde koşmuş ve bunların en etkilisini de Ren bölgesini (Rheinland) Almanya'dan alarak

kendi sınırları içine katmakta görmüştür. Fakat İngiltere ve Amerika, "yeni bir Alsace-Lorraine" meydana getirmekten korktukları için Ren Bölgesinin Almanya'dan ayrılmasına razı olmadılar. Bunun yerine Fransaya, bir Alman saldırısına karşı ortak garanti vermeyi teklif ettiler. Fransa Ren'i alamayınca bu teklife razı oldu ve 28 Haziran 1919 da, İngiltere, Amerika ve Fransa, bir Alman saldırısı halinde Fransaya askeri yardım vaadeden anlaşmaları imzaladılar. Lakin Amerikan Senatosu; hem Versay Antlaşmasını ve hem de bu anlaşmayı tasdik etmeyi reddedince, İngiltere'nin taahhüdü de yürürlüğe girmedi. Çünkü İngiltere Amerika ile birlikte ortak garanti vermişti.

Bundan sonra İngiltere, 1922 Ocak ayında Fransaya, tek taraflı garanti vermeyi teklif etti. Fransa ise, İngiltere'nin askeri yardımını açık bir şekilde tesbit edecek bir konvansiyonun imzası şartiyle bu teklifi kabul edeceğini bildirdi. İngiltere bu kadar ileri gitmeye hazır değildi ve yaptığı teklifle Fransaya karşı şeref borcunu ödemişti. İngiltere Fransa ile bir ittifak imzalaması halinde, bunun bir Rus-Alman ittifakına sebep olmasından korkuyordu.

Fransa, Almanyaya karşı İngiltere ile Amerikayı yanına alamayınca, Almanya etrafındaki küçük devletlerle ittifak antlaşmaları sistemi kurma yoluna gitti. Bunun için, daimi tarafsızlığına rağmen Almanya'nın saldırısına uğramış olan ve Almanyaya karşı Fransa kadar korku duyan Belçika ile 7 Eylül 1920 de bir ittifak imzaladı.

İkinci ittifakı Polonya ile imzaladı. Polonya Almanya ve Rusya'dan toprak alarak kurulmuştu ve ayrıca Rusya'daki Bolşevik rejimle de bir savaş yapmıştı. Bu sebeple hem Almanya'dan ve hem de Rusya'dan çekiniyordu. Fransanın ittifak teklifi Polonya'nın bu korkusuna karşı bir garanti idi. Fransaya gelince, Alman tehlikesine karşı Rusya'nın yerine Polonyayı ikame etmek istedi. Fransa-Polonya Anlaşması 19 Şubat 1921 de imzalandı. Buna göre, taraflardan biri bir saldırıya uğrarsa, topraklarının korunması için alınacak tedbirler konusunda birbirlerine danışacaklardı.

Fransa bundan sonra Küçük Antant devletleri denen ve Macaristan ile Bulgaristan'ın barış antlaşmalarına karşı duydukları hoşnutsuzluktan (revizyonizm) çekinen Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya ile, bir saldırıya karşı birbirleriyle danışmayı öngören anlaşmaları imzalamıştır. Fransa-Çekoslovakya anlaşması 25 Ocak 1924 de, Fransa-Romanya anlaşması 10 Haziran 1926 da ve Fransa-Yugoslavya anlaşması da 11 Kasım 1927 de imzalanmıştır.

Fransa'nın bu ittifaklar sistemi, 1815 den sonra Metternich'in almış olduğu tedbirlere benziyordu. Belçika, Polonya ve Küçük Antant devletleriyle yapmış olduğu bu anlaşmalarla modern bir Kutsal İttifak meydana getirmişti.

B) Almanya'nın İç Durumu

Savaşın sonunda kıta Avrupasında Fransa kesin bir üstünlüğe sahip iken ve yukarıda belirttiğimiz kombinezonlarla da bu üstünlüğünü daha da kuvvetlendirirken, Almanya, mütareke gününden itibaren, iç siyasal ve ekonomik durumu itibariyle, her gün biraz daha çöküntüye doğru gitmekteydi.

1918 Kasım ayının ilk günlerinden itibaren Almanya'nın çeşitli yerlerinde sosyalist ayaklanmaların çıktığını, Almanya'nın savaştan çekilmesini açıklarken belirtmiştik. Mütarekenin imzasından ve Cumhuriyetin ilanından sonra bu ayaklanmalar gittikçe arttı ve Almanya içerde tam bir keşmekeşe uğradı. Rusya'daki Bolşevik rejimin de kışkırtmasiyle komünistler de bu karışıklıklarda aktif bir rol oynuyordu.

Bu atmosfer içindedir ki, Karl Liebknecht'in (örtülü adı: Spartacus) liderliğinde bulunan Alman Sosyal-Demokratları, 29 Aralık 1918 de Berlin'de yaptıkları bir kongrede "Alman Komünist Partisi"ni (Kommunistiche Partei Deutschands-Spartakusbund) kurdular ve 4 Ocak 1919 da 150.000 işçinin katılmasiyle çıkarttıkları bir grevle beraber sosyalist hükümeti devirmek için bir darbeye teşebbüs ettiler. Bu ayaklanma on gün kadar sürdü ve 13 Ocakta hükümet kuvvetleri tarafından bastırıldı. Komünist liderlerinden Liebknecht kaçarken ve

Rosa Luxemburg da hapishaneye götürülürken öldürüldü. Bu hareket bu şekilde bastırılmakla beraber, solcuların çıkarttığı bu karışıklıklar Nisan ayına kadar devam etti.

Bu arada 19 Ocak 1919 da da Kurucu Meclis seçimleri yapıldı. Bu seçimlerde Sosyalistler, Merkez Partisi (Zentrum) ve Demokratlar (Deutsche Demokratische Partei) en çok oy alan partilerdi. Kurucu Meclis, küçük Weimar kasabasında toplanmayı uygun buldu. Yeni Alman anayasası 11 Ağustos 1919 da yayınlandı. Bu anayasa, Bismarck gelenekleri ile 1848 esprisi ve burjuva partileri ile sosyal-demokrasi arasında bir kompromiye dayanmaktaydı.

Almanya Welmar anayasası ile ilk defa demokratik bir düzene kavuştuğu sırada Versailles Antlaşması ortaya çıktı. Versay demokrat devletler tarafından Almanyaya empoze edilmişti. Bu şekilde Alman demokrasisi, Almanya'nın hezimeti ve Versay barışı ile sıkı sıkıya bağlanmıştı. Lakin devletlerin demokrat Almanyaya zorla kabul ettirdikleri bu barış, sağ ve sol, bütün Alman kamu oyunda büyük tepki ile karşılandı. Özellikle Almanya'nın savaştan sorumlu ve suçlu tutulması ve Hindenburg, Ludendorff, Von Tirpitz, Bethmann-Hollweg gibi 895 önemli kişinin Müttefiklere tesliminin istenmesi bütün Alman milletini ayağa kaldırdı. Bu durum karşısında Müttefikler gerileyerek isteklerini birkaç önemsiz kişiye indirdilerse de, bu, 1920 Martında bazı generallerin bir sağcı hükümet darbesi yapmaları için

bir fırsat oldu. Bu darbe bir yıl önceki solcu darbeye cevaptı. Askerlerin hükümet darbesiyle Dt. Wolfgang Kapp Berlin'e gelerek hükümeti ele geçirdi. Alman hükümeti Stuttgart'a kaçmak zorunda kaldı. Lakin bu darbe ancak birkaç gün devam edebildi. Halk ve ordu Kapp'ı desteklemediği gibi solcuların kışkırtmasiyle Berlin'de grevler çıktı. Dr. Kapp tutunamıyacağını anlayınca kaçtı. Lakin Alman hükümeti de darbeye katılanları cezalandırmaya cesaret edemedi.

Alman demokrasisi bu şekilde sol ve sağdan gelen diktatörlük tehlikeleri içinde çalkanırken, ekonomik durum da günden güne bir kaosa gitmekteydi. Versay ile yükletilen amansız tamirat borcu, enflasyonun bir çığ gibi büyümesine sebep oldu. Üretim ve ekonomik hayat felce uğradı. Siyasal çalkantılar da ekonomik hayatı tahrip ediyordu. 1923 yılı ekonomik krizin en yüksek noktasını teşkil etti. 1923 Şubatında Berlin'de bir kilo et 3.400 Mark iken, Kasım ayında bu fiyat 280 milyar Mark idi. 1921 de bir Dolar 70 Mark iken, 1923 Kasımında bir Dolar 840 milyar Mark idi. Vergiler devlet masraflarının ancak % 2' sini karşılıyordu. Solcuların kışkırtmasının da etkisiyle memlekette grevler artarken ve halk dükkanları yağma ederken, öte yandan Nasyonal-Sosyalist Partisinin lideri Adolf Hitler, hükümeti "Soyguncular Hükümeti" diye adlandırıyor ve "Diktatörlük istiyoruz" diye bağırıyordu.

Ekonomik durum 1924'den itibaren yavaş yavaş düzelme işaretlerine

kavuştu. Bunda tamirat borçlarının akla yatkın ve mantıki bir düzene sokulması büyük rol oynadı.

C) Tamirat Borçları

Versay Antlaşmasına göre, Almanya, Müttefik ve Ortak devletlerin sivil halkına ve mallarına yaptığı zararları da ödeyecekti ki, savaş tazminatının adı bu suretle Tamirat Borcu'na çevrilmiş olmaktaydı. Tamirat borcunu Müttefikler ve özellikle Fransa, Almanyayı adamakıllı ezmek için bir vasıta olarak görmüş ve bunun için de borç son derece yüksek tutulmuştu. Bu ise Alman milletinin Fransaya olan kızgınlığını şiddetlendirmekten başka bir şeye yaramadı. İki -savaş- arası devresinde Müttefiklerin hiçbir konferansı yoktur ki, tamirat borçları söz konusu olmasın ve her seferinde de bu borç biraz daha indirilmiş bulunmasın. Gerçekçi olmayan bu borçlar, sonunda, çok az bir ödeme ile sıfıra ulaştı.

Tamirat borçlarını tesbit etmek için bir müttefikler arası komisyon kurulmuştu. Komisyon 1921 Ocak ayında borcun miktarını 56 milyar Dolar olarak tesbit etti. Almanya buna itiraz etti ve Komisyon Mayıs ayında borcu 33 milyar Dolara indirdi. Fakat bu da Almanya'nın ödeme kabiliyetinin çok üstündeydi. Buna rağmen Müttefik baskısı karşısında Almanya boyun eğdi ve Ağustos ayında 250 milyon Dolarlık ilk taksiti ödedi. Fakat, bu, bundan sonraki üç yıl içinde

Almanya'nın para olarak ve tam olarak ödeyeceği son taksiti de teşkil etti. Çünkü bu tarihten itibaren Almanya'da ekonomik kriz ilk hızını almaya başladı. Sermaye sahipleri paralarına el konacağından korkarak paralarını dışarıya kaçırmaya başladılar. Mark kıymetini kaybetmeye başladı.

Bu durum karşısında, 1921 yılı sonunda Almanya, borçlarını ödeyemiyeceğini, kendisine beş yıllık bir tecil süresi tanınmasını istedi.
İngiltere, Almanya'dan tamirat borcu alamıyacağını gördüğü için, bu isteği müsait karşıladı. Çünkü savaştan önce Almanya İngiliz ekonomisi için iyi bir pazardı. Halbuki şimdi böyle değildi. İngiltere Almanya'nın satın alma gücünün tekrar kurulmasını istiyordu. Fransa ise tamirat borçlarını Almanyaya muhakkak ödetmek istiyordu. Bu sebeple İngiltere ile Fransa arasında görüş ayrılığı çıktı.

Borçların tecili konusunda yapılan görüşmeler 1922 yılı sonuna kadar sürdü. Fransa bir sonuç alamayınca, Belçika ile birlikte 1923 Ocak ayında Rhur bölgesini işgal etti. Rhur sanayiine de el koyup Almanyaya borçlarını bu şekilde ödetmek istiyordu. Rhur'un Fransa tarafından işgali, bir yandan İngiliz-Fransız münasebetlerini, bir yandan da Fransız-Alman münasebetlerini gerginleştirdi. Fransa ile Almanya arasında bir savaş havası esiyordu. Rhur'daki Almanlar pasif mukavemete başvurdular. Alman işçileri işlerini terkettiler. Demiryolu personeli Fransızlardan emir almayı reddettiler. Posta ve telgraf

memurları Fransız ve Belçikalıların mektup ve telgraflarını göndermediler. Gönüllü Alman milisleri baltalama hareketlerine giriştiler. İngiltere ve Amerika, Fransa'nın bu hareketini tepki ile karşılamış ve kamu oyu Almanları destekliyordu. Fakat bu gelişmeler dolayısiyledir ki, Alman Mark'ı günden güne kıymetten düştü ve Almanya bir çöküntünün kenarına geldi.

Bu ekonomik krizle birlikte Almanya'nın içinde de siyasal durum tekrar karıştı. Fransızlar Almanların mukavemetini kırmak için separatist hareketleri kışkırttılar. Bunun sonucu olarak Rhur bölgesinde bir Ren Cumhuriyeti kuruldu. Fransa Rhur'u Almanya'dan ayırmak istiyordu. Palatinat muhtariyetini ilan etti. Saksonya ve Thuringen'de separatist komünist hükümetler kuruldu. Bavyera'da 1923 Kasımında Hitler ve Ludendorf liderliğindeki Nasyonal Sosyalist İşçi Partisi bir hükümet darbesine teşebbüs etti ve birkaç gün için hükümeti ele geçirdi.

Fakat bu karşılıklı sertlik içinde hem Almanya ve hem de Fransa, zorlama ile isteklerini gerçekleştiremiyeceklerini anladılar. 1923 Eylülünde başbakanlığa gelen Gustav Stresemann pasif mukavemeti durdurdu. Fransa da baskı yoluyla Almanyaya para ödetemiyeceğini gördü. Öte yandan İngiltere ile Amerika da araya girmişler ve bu meselenin çözümlenmesini istiyorlardı. Her iki devlet de birer komite kurarak Almanya için bir ödeme planı hazırladılar. Sonunda Amerikalı

Charles G. Dowes'in ödeme planı, 1924 Ağustosunda Londra'da imzalanan bir protokolla kabul edildi.

Dawes Planı ile Almanya için toplam bir borç tesbit edilmemiş, sadece 250 milyon dolardan başlamak üzere ve artan bir miktarda yıllık taksitler belirtilmişti. Ayrıca, Almanyaya 200 milyon dolar borç verilecekti ki, bunun yarısını Amerika üzerine aldı. Nihayet, Daws Planına göre, Rhur da boşaltılacak ve Almanlara geri verilecekti.

Dawes Planı, Almanyaya bir rahatlık getirdi. Yeni bir para sistemi ile ekonomisini düzeltti. Mark'ın kıymeti yükselmeye başladı. Üretim arttı ve Almanya'nın milletlerarası ticareti genişledi. "Made in Germany", dünya ticaretinde yeniden alışılan bir isim oldu. Dawes Planı ile Fransız-Alman münasebetleri de düzeldi ve Lokarno'ya varan yolu açtı.

Dawes Planı dört yıllık bir ödeme sistemi kabul etmişti. Bu sebeple 1929 yılında tamirat borçları meselesi yine ele alındı. Fransız-Alman münasebetleri artık iyi olduğundan meseleye iyi niyetle girildi. Fakat tartışmalar yine çetin oldu. Sonunda, 1930 Ocak ayında, Dawes Planının hazırlanmasında rol oynamış bulunan Owen D. Young'in hazırladığı Young Planı kabul edildi. Bu plana göre, Almanya yılda 391 milyon olmak üzere 22 taksit ödeyecekti ki, bunun tutarı 26 milyar dolar kadar yapıyordu. Fakat bu planı yürütmek mümkün

olmadı. 1929-30 dünya ekonomik buhranı dolayısiyle Almanya borcunu yine ödeyemeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine Amerika Cumhurbaşkanı Herbert Hoover'in teklifi üzerine, 1931 de, borçların bir yıl için tecili hususunda Hoover Moratoryumu kabul edildi. Lakin bu tecil de fayda etmedi. Çünkü dünya ekonomik buhranı bütün memleketleri sarsmıştı. Bu sebeple, 1932 Haziranında Tamirat Komisyonunun Lausanne'da yaptığı bir toplantıda, Almanya'nın son defa olarak 750 milyon dolar ödemesine ve borçların üzerinden sünger geçirilmesine karar verildi. Almanya'nın ödediği tamirat borcunun tutarı bu suretle ancak 5.5 milyar dolar oluyordu. Tamirat Borçları hikayesi de bu şekilde kapandı.

C) Locarno Antlaşmaları

Fransa'nın Almanyayı zayıf tutmak için izlemiş olduğu tamirat borçları politikası dolayısiyle, Versay'ın hemen ertesinden itibaren bir gerginlik ve zorlama devresine giren Fransız-Alman münasebetleri, ancak, 1925 Ekiminde imzalanan Locarno Antlaşmaları ile bir karşılıklı güven çerçevesi içine girebilmiştir.

Locarno Antlaşmaları da Fransa'nın Almanyaya karşı güvenliği sağlama çabalarının bir sonucu olmuştur. Fransa 1922 yılında İngiltere'den bir ittifak koparamayınca, güvenlik meselesinin peşini bırakmadı ve bunun için Milletler Cemiyetine döndü. Milletler Cemiyeti,

çalışmalarının ilk gününden itibaren, silahsızlanma meselesi üzerine eğilmişti. Silahsızlanma meselesi ise güvenlik meselesiyle sıkı bir bağlantı halindeydi. Bunun için Milletler Cemiyeti 1923 yılında bir Karşılıklı Yardım Antlaşması hazırlayarak bunu devletlerin onaylamasına sundu. Buna göre, bir devletin diğerine saldırısı halinde Milletler Cemiyeti Konseyi kimin saldırgan olduğuna dört gün içinde karar verecek ve diğer devletler saldırıya uğrayan tarafa yardım edecekti. Fransa ve müttefikleri bunu kabul etti. Lakin İngiltere, Daminyonlar, İskandinav devletleri ve Hollanda, taahhütlerini arttırdığı sebebiyle, bunu kabul etmediler. Böylece bu güvenlik sağlama teşebbüsü suya düştü.

Fakat Milletler Cemiyeti bu işin peşini bırakmadı. Özellikle Fransa'nın teşebbüsleriyle 1924 yılında Milletler Cemiyeti Asamblesi Cenevre Protokolu adını alan bir Milletlerarası Anlaşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözümü İçin Protokol'u kabul ile bunu yine devletlerin imzasına sundu. Bu protokola göre, devletler, aralarında çıkacak anlaşmazlıkları, ya Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'na veya hakeme havale edeceklerdi. Bunu yapmazlarsa, saldırgan sayılacaklardı. İngiltere ve Dominyonlar, Milletler Cemiyeti Paktı'nın kendilerine yeteri kadar taahhüt yüklediklerini, üzerlerine daha fazla taahhüt alamıyacaklarını bildirerek bunu da reddettiler.

Bu şekilde Fransa'nın, güvenliği için, İngiltereyi kendisine bağlama

çabaları yine sonuçsuz kalmış oluyordu. Bunun üzerine Fransa, Almanya'nın iki yıl önce kendisine yapmış olduğu bir teklife döndü. Almanya 1922 yılı sonunda Fransaya, İngiltere ve Belçika'nın da katılmasiyle, karşılıklı olarak savaşa başvurmama taahhüdü almalarını teklif etmişti. Rhur'un İşgalinin arifesinde yapılan bu teklifi Fransa, Almanya'nın kötü niyetli bir manevrası olarak karşılamış ve üzerinde durmamıştı. Lakin Milletler Cemiyetinin güvenliği sağlama teşebbüslerinin olumlu bir sonuç vermemesi üzerine, Fransa bu Alman teklifinde İngiltere'nin bir garantisini gördü ve teklifi tekrar ele aldı. Esasen Dawes Planı da şimdi Fransız-Alman münasebetlerini yumuşatmıştı. Öte yandan, 1923 Rhur buhranının giderilmesinde önemli rol oynayan Alman başbakanı Stresemann da Fransa ile münasebetlerin düzeltilmesine taraftardı.

Fransa'nın Almanyaya karşı durumunun yumuşaması üzerine Stresemann, 1925 Şubatında, Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanyanın katılmasiyle bir saldırmazlık paktı imzasını Fransaya teklif edince, görüşmeler başladı ve 16 Ekim 1925 de İsviçre'de Locarno'da, Locarno Antlaşmaları adını alan belgeler imzalandı.

Bu belgelerden birincisi Almanya, Belçika, Fransa, İngiltere ve İtalya arasında imzalanmış olup, Almanya ile Fransa ve Almanya ile Belçika arasındaki sınırların kesin olduğunu belirtmekteydi. Yine beş devlet arasında imzalanan ikinci bir antlaşma ile de, İngiltere

ve İtalya, birinci antlaşmayı yani, batı sınırları statüsünü, garanti altına alıyorlardı. Bundan sonra, Almanya ile Fransa, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya arasında ikili hakem anlaşma ve antlaşmaları imzalanmıştır.

Görüldüğü gibi, birinci ve ikinci belgelerle Almanya'nın sadece batı sınırları söz konusu olmuş ve Almanya sadece bu sınırlar hakkında garanti vermiş, lakin doğu sınırları, yani Polonya ve Çekoslovakya ile olan sınırları hakkında teminat vermemişti. Bu sebeple, yine aynı gün Locarno'da, Fransa ile Polonya ve Fransa ile Çekoslovakya arasında imzalanan anlaşmalarla Fransa, bu iki devletin Almanya ile olan sınırları hakkında garanti verdi. Tabiatiyle bu garanti Almanyaya yöneltilmişti.

Almanyayı tekrar milletlerarası işbirliğine sokmuş olması bakımından Locarno Antlaşmaları iki -savaş- arası devrinin tarihinde büyük önem taşımaktadır. Gerçekten, bu antlaşmaların arkasından, 1926 yılında Almanya Milletler Cemiyetine üye olarak kabul edildi. Antlaşmalardan Fransa da çok hoşnut kaldı. Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand, "Biz Locarno'da Avrupaca konuştuk. Bu, öğrenilmesi gerekecek olan yeni bir dildir" diyordu.

Bununla beraber, Locarno Antlaşmaları Versay Antlaşmasını kuvvetlendiren değil, zayıflatan bir unsur olmuştur. Çünkü, Versay'ın

sınır hükümleri ancak bu antlaşmalarla teyid ve teminat altına alınmıştır. İkincisi, Almanya, yine Versay'ın doğu sınırları için garanti vermemiş ve özelikle İngiltere de bunu kabullenmiştir.

2

Sovyet Rusya

A) Sovyet Rusya ve Batılılar

Locarno Antlaşmalarının arifesinde dünya basınına da intikal eden ve İngiltere'nin güvenlik politikasını tesbit eden bir İngiliz memorandumunda şöyle diyordu: Avrupa bugün üç esaslı unsura bölünmüştür: Galipler, Mağluplar ve Rusya... Rusyaya rağmen ve belki de Rusya dolayısiyle, bir güvenlik politikası tesbit etmek zorundayız. 1925 de Avrupa'nın sakin bir havaya kavuştuğu bir sırada belirtilen bu görüş, Batılılar için daha Bolşevik İhtilalinin hemen ertesinden itibaren ortaya çıkmıştı.

Bolşeviklerin 1918 Martında Almanya ile barış yapmaları, Müttefikleri önemli bir tehlike ile karşı karşıya bıraktı: Doğu cephesinde serbest kalan 40 tümenlik bir Alman kuvveti Batı cephesine sevkedilebilirdi. Rusya'nın kendi cephesinl kendisinin tasfiye etmesi karşısında Müttefikler, kendileri Rusya'da bir cephe açmaya karar

verdiler. Bu cepheye ayıracak kuvvetleri olmadığından bu konuda Birleşik Amerika ile Japonyaya dayanmak istediler. Fakat bu konuda da esaslı bir işbirliği ve anlaşma meydana gelmediğinden, Rusyaya yapılan müdahale gayet dağınık oldu. 1918 Martında İngilizler, Murmansk Sovyetinin Batılılara olan sempatik davranışından faydalanarak Murmansk'a bir kısım kuvvet çıkardılar. Uzakdoğuda da Japonlar Nisan ayı başında, küçük kuvvetlerle Vladivostok'a çıktılar. Ağustosta İngiliz ve Fransızlar, bolşevik aleyhtarı unsurlara dayanarak, Arkhangelsk limanını işgal ettiler ve Eylül ayında bunlara bir kısım Amerikan kuvvetleri de katıldı. Rusya'daki binlerce Çek esiri, 1918 ilkbaharında Vladivostok'a sevkedilirken, Doğu Sibirya'da ayaklanınca, 1918 Eylülünde Amerika ve Japonya binlerce kişilik bir kuvveti Doğu Sibiryaya soktu.

1918 Kasımında Almanya'nın mütarekeyi kabul etmesi ile Müttefikler için son derece zayıf olan Rus cephesinin önemi de kalmıyordu. Lakin özellikle Fransa'nın ısrarı ile, Rus cephesi için başka bir amaç ortaya çıktı. Bolşeviklerin daha önce yapmış oldukları self-determination vaadlerine dayanan milli azınlıklar bağımsızlık veya muhtariyet için ayaklanmışlardı. Öte yandan Çarlık taraftarı askerler de Rusya'da bir iç savaş çıkarmışlardı. Sibirya'da Amiral Kolchak, güney Rusya'da Denikine ve Wrangel Bolşeviklere karşı savaş yapmaktaydılar. Şimdi Müttefikler bu Bolşevik aleyhtarlarını destekleme yoluna gittiler. 1918 Aralık ayında Fransa Odesso'ya

yeni kuvvetler çıkardı. Fakat Batılıların bu çabaları bir sonuç vermedi ve Bolşevikler 1921 yılında içerdeki bütün mücadeleleri kazanıp tasfiye ettiler. Müttefikler de Rusya'dan kuvvetlerini çektiler.

Fakat Polonya meselesi Batılılarla Sovyet Rusya arasında daha çetin bir çatışma konusu oldu. Polonya barış antlaşmaları ile bağımsızlığını aldıktan sonra, 1772 Polonyasını gerçekleştirmek için ve Rusya'nın da içinde bulunduğu güçlüklerden faydalanarak, 1920 yılı başında Ukraynaya girmek istedi. Sovyetler buna karşı koydukları gibi, yaz ortalarında Varşovaya kadar geldiler. Polonya neredeyse gidecekti. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa Polonya'nın yardımına koştular ve Varşova önünde Sovyetler ağır bir yenilgiye uğradılar. Sovyet Rusya ile Polonya arasında 19 Mart 1921 de yapılan Riga Barışı ile Polonya topraklarını daha da genişleterek bu savaştan ayrılıyordu. Polonya'nın doğu sınırları Paris barış konferansında Curzon Çizgisi ile tesbit edilmiş, lakin bu sınır Polonyalıları tatmin etmemişti. Riga Barışı Polonya'nın doğu sınırlarını şimdi bu çizginin çok daha doğusuna götürüyordu.

Açıktır ki, Batılıların bu davranışı Sovyet Rusya'da bir korku ve endişe ve Batılıların kendisini ortadan kaldırmak istedikleri gibi bir kanı uyandırmıştı. Esasına bakılırsa, Sovyetler de;, Batılılara güven verememişlerdi. Lenin ve Bolşevikler ihtilali yaparken Barış sloganını bol bol kullanmışlar, fakat bu barış ile aynı zamanda bir Dünya

Proleter İhtilali'ni de gerçekleştirmeyi düşünmüşler ve bu amaçla da 1919 Martında İİİ'üncü Enternasyonel'i (Comintern) kurmuşlardı. Batılıların müdahalesi, iç savaş, ekonomik güçlükler ve özellikle 1919-20 yıllarında Almanya ve Macaristan'da yapılan komünist hükümet darbelerinin başarısızlığı karşısında bu fikirden vazgeçip, komünizmi önce Rusya'da yerleştirerek (socialism in one country), "Sovyet bahçesini korumaya" karar verdiler. Komünizmi memlekette yerleştirebilmek için de, ekonomiyi ayağa kaldırmak, Batı ile ekonomik münasebetlere girmek ve Batı'dan ekonomik ve teknik yardım almak zorundaydılar. Bunun içindir ki, Sovyetler Batı ile münasebet kurmak için büyük çaba harcadılar.

Batılılar bir süre Sovyet Rusyayı resmen tanımaktan kaçındılar. Fakat ortada bir gerçek vardı ve bu gerçeğe de gözlerini kapayamazlardı. Bu sebeple, ilk önce İtalya Ocak 1924 de ve onun arkasından da Şubat 1924 de İngiltere, Ekim 1924 de de Fransa yeni Sovyet rejimini tanıdılar. 1922 den önce ve sonra da diğer devletler tarafından tanınmıştır. Birleşik Amerika ancak 1933 yılında Sovyet rejimini resmen tanımıştır.

B) Sovyet Rusya ve Almanya: Rapallo

Sovyet rejiminin Batılılar tarafından tanınması Sovyet Rusyayı Batı ile normal diplomatik münasebetlere kavuşturmuş olmaktaydı.

Lakin bu tanıma işi iki taraf arasında karşılıklı güvenin kurulması için yeterli olmadı. Sovyetler, 3'üncü Enternasyonal vasıtasiyle milletlerarası komünist hareketlerini ve Batılı memleketler komünist partilerini Moskova'dan idare etmekten hiçbir zaman vazgeçmedikleri gibi, Batılılar da, doktrini itibariyle kendi düzenlerini yıkma amacını güden Sovyet Rusyaya karşı bir türlü itimad duyamadılar. Bu durum, iki -savaş- arası devresinde Sovyetlerle Batılılar arasındaki münasebetlerin başlıca özelliğini teşkil eder.

Buna karşılık Versay düzeninin ilk yıllarından itibaren, intikamcılığın ezikliği altında bulunan Almanya ile Avrupa toplumu dışında bırakılmış olan Sovyet Rusya arasında bir yakınlaşma, belirli bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Başlangıçta Almanya Sovyetlerle bir yakınlaşmayı düşünmüş değildi. Çünkü, mütarekeden itibaren Almanya'da kuvvetli bir şekilde ortaya çıkan komünist faaliyetlerinde Moskova'nın oynadığı rol Weimar Cumhuriyetinin gözünden kaçamazdı. Fakat 1920 yılından itibaren, Batılıların tamirat borçları dolayısiyle Almanyaya yönelttikleri sert muamele, Almanya'nın ümitlerini kırmış ve Alman kamu oyunda küçümsenemiyecek bir değişiklik meydana getirmiştir. 1922 Nisanında Cenova'da toplanan dünya ekonomik konferansı, Almanya ile Sovyetleri bir kader birliği içinde bıraktı. Bu konferansta Alman delegasyonu adeta bir kenara atıldığı gibi, Sovyetlerle Batılılar

arasında da gergin bir hava ortaya çıktı. Batılılar, özellikle Fransa'nın ısrarı ile, Sovyetlerden, Çarlık Rusyasının borçlarını ödemesini ve Rusya'da devletleştirilen Batılılara ait malların tazmin edilmesini istediler. Sovyetler hiçbirini kabul etmediler. Almanların ve Sovyetlerin Cenova'da karşılaştıkları bu durum, ikisi arasında tabii bir yakınlaşma meydana getirdi ve Sovyetlerin teklifi üzerine başlayan görüşmeler sonunda, 16 Nisan 1922 de, Cenova yakınlarında Rapallo'da bir antlaşma imzalandı.

Rapallo antlaşması, hükümleri itibariyle önemli değildi. İki taraf aralarında normal diplomatik münasebetleri kuruyorlar ve savaşın sonuçları itibariyle karşılıklı olarak her türlü iddialarından vazgeçiyorlardı. Fakat antlaşmanın siyasal önemi büyüktü. Versay Antlaşmasına imzasını koymayı reddedip istifa eden Dışişleri Bakanı Brockdorff-Rantzau'ın dediği gibi, bu antlaşma Almanya için, Versay'ın kötülüklerinin Moskova kanalı ile tashih edilmesiydi. Gerçekten, Cenova Konferansında Sovyet delegasyonunun sözcüsü Rakovsky, gazetecilerin bir sorusu üzerine "Versay Antlaşması mı? Ben böyle bir şey bilmiyorum" demişti. Sovyetlere göre, Rapallo, Versay aleyhtarı devletlerin Versay devletlerine karşı sessiz bir protestosu idi. Bundan başka, bu antlaşma "emperyalist devletler arasındaki bölünmeden" faydalanarak Sovyetleri yalnızlıktan kurtarıyordu.

Rapallo Antlaşması Batılılar arasında büyük heyecana sebep

oldu. Fransa ve Polonya, Sovyetlerden, antlaşmanın gizli hükümleri olup olmadığını sordular. Halbuki antlaşmanın hiçbir gizli hükmü yoktu.

Sovyetler Rapollo'dan büyük bir hoşnutluk duymakla beraber, Almanya'nın Locarno Antlaşmalarını imzalamasını endişe ile karşıladılar. Almanya'nın Batı ile anlaşmasının Rapallo Antlaşmasını etkisiz bırakmasından korktular. Locarno Antlaşmalarına varan diplomatik müzakereler başladığı zaman, Dışişleri Bakanı Çiçerin, 1925 Mayısında Sovyetler Kongresinde verdiği bir söylevde, Almanya'nın Batılılarla bir garanti antlaşması imzalaması ve Milletler Cemiyetine girmesi halinde, Almanya'nın, eşyanın tabiatı icabı, Sovyetlerle olan münasebetlerini eskisi gibi devam ettirememek zorunda kalabileceğini bildirdi. Bununla beraber, Sovyetler, Almanyayı ellerinden kaçırmamak için iki yola başvurdular. Biri, Polonya ile münasebetlerini düzeltmek oldu. Çiçerin 1925 Eylülünde Varşovayı ziyaret etti. İkincisi, Sovyetlerin ısrarı üzerine, 24 Nisan 1926 da, Berlin'de yeni bir Alman-Sovyet Antlaşması imzaladı. Buna göre, taraflardan biri bir saldırıya uğrarsa, diğeri tam bir tarafsızlık güdecek ve bir devletler koalisyonu tarafından birine ekonomik ve mali sanksiyonlar uygulanacak olursa, diğeri buna katılmayacaktı. Esasen Almanya, Locarno Antlaşmaları sırasında, Sovyetlere karşı uygulanacak sanksiyonlara katılmıyacağını Batılılara kabul ettirmişti.

Bu şekilde Sovyet Rusya, Almanya'nın Batı Blokuna katılıp kendisine

cephe alması tehlikesini önlemiş oluyordu. Berlin Antlaşması, Almanya'da, Bismarck'ın 1887'deki Karşılıklı Teminat Antlaşmasına benzetilmiştir.

Alman-Sovyet münasebetlerinin bu durumu, 1933 de Hitler'in iktidara geçmesine kadar devam edecek ve bundan sonra iki devletin münasebetleri ters bir dönüş aldığı zaman, Sovyetler Rapallo ruhu'nu özlemle anacaklardır.

C) Sovyetlerin "Saldırmazlık ve Tarafsızlık" Politikası

Sovyetlerin Almanya ile imzaladıkları Berlin Antlaşması, kendilerini, ancak Almanya yönünden tatmin etti. Fakat İngiltere ve Fransa'nın Sovyet Rusyayı yıkmak istediği ve her an savaş açabilecekleri korkusu yakalarını bırakmadı. Locarno'yu, herşeyden önce kendilerine yönelmiş olan bir blok olarak gördüler. İkinci olarak, Sovyetler, Milletler Cemiyetini de kapitalist devletlerin bir "emperyalist bloku" olarak görüyorlar ve özellikle Milletler Cemiyeti Paktının 16'ıncı maddesinde öngörülen sanksiyonların Batılılar tarafından kendileri aleyhine kullanılmasından kuşkulanıyorlardı. Nihayet, İngiltere ve Fransa tarafından 1924 yılında tanınmasına rağmen, Sovyet Rusya ile İngiltere ve Fransa arasında normal ve güven verici münasebetler kurulamadı. Çarlık Rusyasının Fransaya olan borçları meselesi, Fransız-Sovyet münasebetlerinin gelişmesinde en büyük

engel oldu. Fransa'nın, Sovyet Rusya'nın sınırlarında bulunan Polonya, Çekoslovakya ve Romanya ile yakından ilgilenmesi de Sovyetleri hoşnut bırakmıyordu.

Buna karşılık Sovyet Rusya'nın davranışları da Batılılar için güven verici olmaktan uzak kaldı. Sovyet Rusya 1927 yılının sonuna kadar dünya ihtilali tasarılarından vazgeçmedi ve İİİ'üncü Enternasyonal Sovyet diplomasisinde, Sovyet Dışişleri Bakanlığından daha nüfuzlu bir durumda bulunuyordu. 1927 yılı sonunda Trotzky'nin Komünist Partisinden tasfiye edilmesinden sonradır ki, Sovyet Rusya dünya ihtilali tasarısını ikinci plana attı.

Sovyet Rusya, Batılılardan duyduğu bu korku ile ve Locarno'ya karşı bir tepki olarak, etrafını çevreleyen devletlerle bir "saldırmazlık ve tarafsızlık" politikasına girişti. Önemli olan, kendisine komşu olan devletlerin Batılıların bir saldırısına alet olmaması ve Sovyet Rusya'nın Batılılardan herhangi biriyle çatışması halinde bu komşu devletlerin tarafsız kalmaları idi.

Bu politikanın ilk uygulaması Türkiye ile oldu. Bu sırada Musul meselesinden ötürü Türk-İngiliz münasebetleri iyi değildi ve 1921 den beri Türkiye dış politlkasında Sovyet Rusya'ya önem veriyordu. Bunun sonucu olarak 17 Aralık 1925 de Paris'de Türkiye ile Sovyet Rusya arasında bir dostluk ve saldırmazlık paktı imzalandı. Buna

göre, taraflardan biri saldırıya uğradığı takdirde diğeri tarafsız kalacak ve birbirlerine saldırmayacakları gibi, birbirleri aleyhine yönelen ittifak veya siyasal anlaşmalara katılmıyacaklardı. Bu anlaşma karşısında İzvestiya gazetesinin, "Paris'te imzalanan antlaşma savaş amacı ile değil, fakat barış amacı ile yapılmış olması bakımından, Locarno aleyhtarı bir harekettir" demesi Sovyetler bakımından ilgi çekicidir.

Sovyet Rusya, 1926 yılında Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya ve Romanya ile, 1927 de Fransaya, aynı şekilde tarafsızlık ve saldırmazlık paktları teklif ettiyse de, bunlardan sadece Litvanya ile 28 Eylül 1926 da bir antlaşma yapmaya muvaffak olabildi. Bunun üzerine Asya tarafına döndü ve 31 Ağustos 1926 Afganistanla ve 1 Ekim 1927'de de İran ile saldırmazlık ve tarafsızlık antlaşmaları imzaladı.

Görüldüğü gibi, Avrupa'daki sınırlarını saldırmazlık yoluyla korumak için harcadığı çabalar başarısız kalmıştı. Bu durum Sovyetleri, barış ve silahsızlanma politikasının üstüne daha fazla düşmeye sevketti. 1928 Ağustosunda, savaşı milli politika vasıtası olmaktan çıkarma amacını güden Kellogg Paktı'na katılmaya davet edildikleri zaman, Sovyetler, bu Paktın silahsızlanmaya gereken önemi vermemiş olduğunu belirtmekle beraber, buna katılmakta tereddüt göstermediler. Fakat bu Paktın yürürlüğe girmesi için Birleşik Amerika'nın

tasdik etmesi gerekiyordu. Sovyetler bunu beklemeden, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Dantzig Serbest Şehri, Türkiye ve İran ile imzaladıkları "Litvinov Protokolü" ile anlaşmayı hemen yürürlüğe soktular. Kellogg Paktı ve Litvinov Protokolü, tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşmaları imzalamamış olan devletlerle Sovyet Rusya arasında, bu çeşit antlaşmaların yerini almış oluyordu.

Çiçerin'in yerine Dışişleri Bakanlığına 1929 da Litvinov'un gelmesi, Sovyet dış politikasında kollektif güvenlik politikasını açacaktır. Fakat 1933 de Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesi, Sovyet Rusya için büyük bir korku kaynağı olacaktır. Batılıların Hitler'e karşı gereken sertlikte bir politika izlememeleri, Sovyet Rusyayı, Batılıların Hitler'i Rusya üzerine saldırtmak istedikleri gibi bir şüphe içinde bırakacaktır.

3

Faşist İtalya

A) İtalya'da Faşizm

Sovyet Rusya'dan sonra Birinci Dünya Savaşının ortaya çıkardığı yeni rejimlerden biri de İtalya'da Faşizm olmuştur. Rusya'da Bolşevikler, nasıl savaşın yarattığı iç karışıklık, düzensizlik ve

hoşnutsuzluklardan yararlanarak bir hükümet darbesi ile iktidarı ele geçirdilerse, Faşizmin İtalya'da iktidarı ele geçirmesinde de İtalya'nın karmakarışık iç durumu başlıca rolü oynamıştır.

İtalya Birinci Dünya Savaşına büyük ümitlerle katılmıştı. 1915 Londra ve 1917 St. Jean de Maurienne anlaşmaları, Adriyatik ve Doğu Akdenizde İtalyaya geniş ufuklar açmıştı. Müttefiklerinin zaferi, ümitleri daha da kuvvetlendirmişti. Fakat Paris barış konferansının ilk günlerinden itibaren İtalya hayal kırıklıklarını, zaferin meyvası olarak toplamak zorunda kaldı. 1915 Londra Anlaşmasını Başkan Wilson tanımadı. 1917 Anlaşmasını ise, Rusya tasdik etmediği için, Müttefikleri yürürlüğe koymadı. 1915 Anlaşması ile kendisine Alman sömürgelerinden pay vadedildiği halde, sömürgelerin dağıtımında İtalyaya hiçbir şey verilmedi. Savaşın bunca fedakarlıklarının bedeli İtalyan milleti için, ümitlerin yıkılması oldu.

Savaş sona erdiği zaman iç durum da karışmıştı. Savaş ekonomik hayatta sarsıntılar yapmıştı. Birçok fikir akımları ortaya çıkmıştı. İtalya'nın liberal demokrasisinin yanında şimdi, sendikalizm, sosyalizm, komünizm gibi akımlar ortada görünüyordu. Bu akımların etkisi altında, işçiler kaynaşmaya başlamıştı. İşçiler fabrikaların idare ve karına ortak olmak istiyorlardı. Memleketin her tarafına dağılmış ve saklanan 500.000 asker kaçağı ise başka bir problemdi. Terhis olan asker ve aydınlar ise maddi ve manevi tatminsizlik

içindeydi. Bunlar işsizdi. İç politikada istikrar kalmamıştı. 1919-1922 arasında iki defa seçim yapılmış ve dört hükümet değişmişti. Hükümetlerin otoritesi kalmamıştı.

Bu durum Benito Mussolini liderliğindeki Faşist Partisi'nin (Partito Nazionale Fascista) işine yaradı. Faşist Partisi 1919 yılında Fascio di Combattimento alarak kurulmuş ve 1921 Kasımında Parti haline gelmişti. Komünizmin olduğu kadar liberal demokrasiye de aynı derecede düşman, disiplin taraftarı, koyu milliyetçi bir parti idi. 1919 Kasım seçimlerinde bir tek milletvekili bile seçtiremeyen Faşistler, 1921 seçimlerinde Parlamentoya 35 milletvekili sokmaya muvaffak olmuşlardı. Bundan sonra aydınlar, askerler ve halk arasında hızla yayılıp gelişti. İtalya halkı, memleketin anarşik durumunda Faşizmin disiplin ruhuna sarıldı. Solcu akımın da gittikçe kuvvetlenmesi, Monarşiyi ve Vatikan'ı da endişeye sevkediyordu. 1922 Ağustosunda işçilerin genel grevle ekonomiyi felce uğratmaları ve durumun karışması üzerine Faşist Partisi'nin Kara Gömleklileri Napoli'den Roma'ya bir yürüyüş yaparak hükümet darbesine hazırlanınca, Kral selameti, hükümeti Faşist Partisine vermekte buldu. 30 Ekim 1922 de Mussolini Başkanlığa getirildi. Bu, İtalya tarihinde Mussolini ve Faşist diktatörlüğünün başlangıcıdır. Bu diktatörlük 1943'e kadar devam edecektir.

Mussolini'nin ilk işi, kısa bir sürede, muhalefeti ve demokratik

müesseseleri ortadan kaldırarak, devleti Faşist Partisinde kişileştirmek oldu. Memleketin siyasal düzeni korporatif temsil esasına dayandırıldı.

Faşizmin İtalya'da egemen olmasının önemli sonuçlarından biri de, Avrupa'nın bir çok memleketlerinde, iki -savaş- arası devresinde, diktatörlük akımlarının kuvvetlenmesi ve bir takım diktatörlüklerin kurulması olmuştur. Bu, savaş sonrası Avrupasının. XİX'uncu yüzyılın liberalizmine gösterdiği bir tepki idi. Savaşın kitlelerde yarattığı düzensizlik, anarşi ve istikrarsızlık, disiplin rejimlerinin modasını kuvvetlendirmiştir.

B) Faşizmin Dış Politikası

Faşizmi iktidara getiren sadece iç faktörler değil, belki ondan da fazla dış faktörlerdi. İtalyan milletinin milletlerarası planda karşı karşıya bırakıldığı hayal kırıklığı ve tatminsizlik, Faşizmin milliyetçi politika ve propagandasına kuvvetli bir destek oldu. Mussolini, Akdeniz'de eski Roma İmparatorluğunu yaratmak istiyordu. Paris barış konferansında küçük düşürülen, bir kenara atılan İtalyan milletine, bir milli prestij, bir milli benlik vermeyi vaadediyordu. İtalya'nın 1281'den beri gerçekleştirmek istediği sömügecilik emelleri, "Roma İmparatorluğunun yeniden kuruluşu" adı ile Mussolini'nin elinde bir milli idealizm haline getirildi. Mussolini Akdenize "bizim deniz" (mare nostrum) diyordu. Başbakan olduktan birkaç ay sonra 1923

Şubatında İtalyan Senatosunda verdiği bir söylevde şöyle diyordu: "Şunu söylemek cesaretine sahip olmamız gerekir ki, İtalya bir tek denizde ebediyen kapanıp kalamaz, bu deniz Adriyatik olsa bile. Adriyatik'ten başka Akdeniz vardır".

Esasına bakılırsa, Mussolini'nin, iktidarının ilk günlerinden itibaren gerçekleştirmeye çalıştığı yayılma ve genişleme politikası, gerçekte 1915 ve 1917 anlaşmaları ile İtalya'nın göz koyduğu toprakları hedef tutuyordu. 1936 da Habeşistan'ı ele geçirecektir ki, bu İtalya için yeni birşey değildi. Fakat ne var ki, Mussolini eski mallara "Roma İmparatorluğu" damgasını vurarak piyasaya sürdü. Yıllardanberi küçüklük kompleksi içinde kıvranmış olan İtalyan milleti için Mussolini'nin bu yeni damgası küçümsenemezdi.

Faşist rejimin içerde İtalyan milleti için ne derece rahatsızlık doğurduğu bilinemez. Lakin faşist dış politikanın bütün Doğu Akdeniz milletleri için rahatsızlık ve huzursuzluk doğurduğu bir gerçektir.

Bu huzursuzluğu ilk duyan da Adriyatik bölgesi ve bu bölgede Yugoslavya oldu. Mussolini ilk önce Fiume (Yugoslavlar Rijeka derler) meselesini ele aldı. Fiume, 1920 Kasımında İtalya ile Yugoslavya arasında yapılan bir antlaşma ile bir Serbest Şehir olarak bağımsızlık statüsüne kavuşturulmuştu. Fakat faşistler burada karışıklık çıkarmaktan geri kalmadılar. Bunun için Mussolini de iktidara geçer

geçmez bu meseleyi ele aldı ve Yugoslavya üzerinde baskıda bulunarak Ocak 1924 de bu devletle yaptığı bir anlaşma ile Fiume'nin İtalyaya katılmasını sağladı. Yalnız Fiume'nin Baroş limanı Yugoslavyaya verildi.

İtalya'nın sertlik gösterisi ikinci olarak Yunanistan'a yöneldi. Yunanistan-Arnavutluk sınırını düzenlemek için kurulmuş bulunan milletlerarası komisyondaki İtalya temsilcisinin Yanya'da 1923 Ağustosunda öldürülmesi üzerine, İtalyan donanması Corfu adasını bombardıman edip, arkasından adayı işgal etti. İtalya Yunanistan'dan 50 milyon liret tazminat istedi. İtalya'nın bu kuvvet politikası küçük devletlerde korku uyandırdıysa da, Milletler Cemiyeti bu korkuyu gideremedi ve Yunanistan İtalya'nın istediği bu 50 milyon liret tazminatı vermek zorunda kaldı. Yugoslavya'dan sonra Yunanistan da Adriyatikte bu yeni kuvvetin ortaya çıkışını endişe ile izliyordu.

Faşist İtalya'nın, Yugoslavya ile Yunanistan'ı korkutan daha önemli faaliyeti ise, İtalya'nın Arnavutluk üzerinde günden güne artan nüfuzu oldu. Doğrusu Mussolini, Arnavutluk konusunda, eski İtalyan hükümetlerinden çok daha başarılı oldu. 1924 yılı sonunda, eski başbakanlardan Ahmet Zogo'nun Arnavutlukta iktidarı ele geçirmesi ve 1925 Ocak ayında da Cumhuriyet ilan etmesi, İtalya'nın işini çok kolaylaştırdı. Zogo, kendi diktatörlüğünü korumak için İtalyaya dayandı. İtalya Arnavutluğa geniş ekonomik yardım yaptı. 27

Kasım 1926 da İtalya ile Arnavutluk arasında bir Dostluk ve Güvenlik Paktı imzalandı. Mussolini, 1927 Şubatında faşist parlamentosuna bu Paktı sunarken, "Arnavutluğun bağımsızlık ve toprak bütünlüğü İtalya'nın Adriyatik'teki durumu için bir garantidir" diyordu.
Bu anlaşma Yugoslavya tarafından tepki ile karşılandı. Arnavutluğun Yugoslav sınırları içindeki arnavutlarla ilgilenmesi, bu münasebetlerin düğüm noktası idi. Bu sebeple Yugoslavya, İtalya-Arnavutluk antlaşmasına, 1927 Kasımında Fransa ile imzaladığı bir Dostluk ve İttifak Antlaşması ile cevap verdi. Yugoslavya, antlaşmayı İtalya ile bir savaş hali için imzaladığını açıklamaktan çekinmedi. Bunun üzerine İtalya 22 Kasım 1927 de Arnavutluk ile ikinci Tirana Antlaşmasını imzaladı. 25 yıl için imzalanmış olan bu savunma ittifakı antlaşması ile Arnavutluk tamamen İtalya'nın kontrol ve himayesi altına girmiştir. Cumhurbaşkanı Ahmet Zogo, İtalyaya dayanarak 1928 de krallığını ilan etmiştir. Bundan sonra artık Arnavutluk için İtalya'nın Belçikası denilmiştir. İtalya'nın Arnavutluk üzerinde kurmuş olduğu bu durum İtalyan-Yugoslavya münasebetlerinin düzelmesini engellemiştir.

İtalya'nın Arnavutluk vasıtasiyle Balkanlara kol atması Yunanistan için de bir endişe kaynağı olmuştur. Öte yandan, Mussolini'nin Doğu Akdeniz ve Anadoluyu da yayılma alanları arasında saymaktan çekinmemesi, Türk-İtalyan münasebetlerine daima bir soğukluğun egemen olmasına sebep olmuştur. 1934 Balkan Paktıda,

İtalyan tehdininin önemli bir rol oynamış olduğunu gözden uzak tutmamak gerekir.

Faşist İtalya'nın İngiltere ile münasebetleri, 1935'e kadar iyi bir çerçeve içinde akmıştır. Fransa'nın savaş sonrası Avrupasında dengeyi kendi tarafına eğiltmesi ve bir üstünlük sağlaması İngiltereyi, İtalya'da bir denge unsuru aramaya götürmüştür. Buna karşılık İtalyan-Fransız münasebetleri on yıl kadar hiç iyi gitmemiştir. İtalya'nın bir deniz kuvveti olarak Akdeniz'de sivrilmesi Fransa'nın hiç hoşuna gitmemiştir. Özellikle İtalya'nın barış antlaşmalarının kurduğu düzene karşı cephe alması (revizyonizm) bu hoşnutsuzluğun temel sebeplerinden biridir. Bunun içindir ki, İtalya Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan gibi revizyonist devletlerle daima yakın münasebetler kurmaya çalışmıştır. Aynı sebeple, Küçük Antant'a (Yugoslavya, Romanya ve Çekoslovakya) da cephe almış, ve bunu Fransa'nın reaksiyoner bir bloku olarak görmüştür. Fransa ile İtalya arasındaki sürtüşme ve rekabet ise, İtalya'nın Almanya'da Fransaya karşı bir denge unsuru görmesini sağlamıştır.

4

Tuna ve Balkanlar

Savaşın sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun yıkılmasından

sonra, bu İmparatorluğun mirasçısı olarak beş devlet
ortaya çıktı. Avusturya, Macaristan, Çekoslovakya, Yugoslavya ve
Romanya. Bulgaristan ve Yunanistan'ı da içine katacağımız bu devletler
topluluğu, iki -savaş- arası devresinde, içerde ve dışarda çeşitli
gelişmelere, davranışlara ve politikalara ve hatta büyük devletler
arasında rekabetlere ve kombinezonlara konu teşkil etmişlerdir.
Bu gelişmelerin bazı ana özellikleri vardır. Bir defa, Versay düzeni
bakımından bunları revizyonistler ve antirevizyonistler diye ikiye
ayırmak gerekir. Macaristan ve Bulgaristan ile, Almanya ile birleşme
arzuları dolayısiyle Avusturyayı revizyonistler arasında saymak
gerekmektedir. Diğerleri Versay düzeninden hoşnut devletlerdir.
İkinci olarak, Wilson prensiplerine rağmen, bunların etnik kapıları,
Avusturya ile Macaristan'ı ve Bulgaristan'ı dışarda tutarsak,
çok unsurlu bir sisteme dayanmaktaydı. Romanya bile sınırları içinde
bir kısım Macarlarla, bir kısım Bulgarlara sahipti. Üçüncü olarak,
bu devletlerin ekonomik yapıları zayıf kalmıştır. Milliyetçiliğin
etkisiyle savaştan sonra bunların hemen hepsinin autarcie, yani kendi
kendine yeterlik politikası izlemeleri, aralarında verimli bir ekonomik
işbirliğini önlemiş ve dolayısiyle ekonomik güçleri zayıf kalmıştır.
Bu unsurlar açısından bu devletlerin diplomatik gelişmeleri
standart veya mütecanls olmaktan ziyade, çeşitli biçimler gösteren
bir mozayik diplomasi olmuştur.

A) Avusturya

St. Germain barışı ile Avusturya, sadece Alman unsuruna dayandığından, bir milli birliğe kavuşmuş ve bu da onun için küçümsenemiyecek bir avantaj teşkil etmiştir. Lakin ekonomik bakımdan St. Germain düzeni Avusturyayı bir ekonomik garabet haline sokmuştur. Avusturya ekonomik yapısı itibariyle endüstriye dayanıyordu ve İmparatorluk zamanında Macaristan'ın tarımsal ekonomisi bir tamamlayıcı unsurdu. Avusturya şimdi bu tarımın desteğini kaybetti.

Öte yandan, İmparatorluk zamanında Viyana, İmparatorluk ekonomisinin merkezi idi. İmparatorluğun parçalananmasiyle ortaya çıkan diğer devletler Viyana ile ilgilerini tamamen kestiler. Bunun yanında, barış düzeni ile ortaya çıkan Avusturya nüfusunun üçte biri Viyana'da bulunuyordu ki, bunlar sadece tüketimci olan İmparatorluk bürokrasisiydi. Viyana, ordusu olmayan bir genelkurmay, şirketi olmayan bir idare heyeti ve vücudu olmayan bir baş gibi kaldı. Bu sebeple Avusturya'nın "yaşaması" (Lebensfaehigkeit) daha ilk günlerden itibaren bir problem olarak ortaya çıktı. Avusturyalılar bunun çaresini Almanya ile birleşmede (Anschluss) gördüler. Lakin Versay ve St. Germain antlaşmaları bunu yasaklamıştı. Üstelik Avusturyaya bir de tamirat borcu yüklenmişti. Avusturya bu ekonomik sıkıntılardan kendisini kurtarmak için İtalya ile para ve gümrük birliğini teklif ettiyse de, gerek Avusturya'nın küçük komşuları için, gerek Fransa için İtalyan Anschluss'u Alman Anschluss'undan daha az tehlikeli değildi. Avusturya'nın Anschluss niyeti ile karşılaşan Milletler

Cemiyeti, tamirat borcundan vazgeçip Avusturya için bir yardım programı kabul etti. Fakat bunu yapmadan önce Avusturya, 1922 Ekiminde İngiltere, Fransa, İtalya ve Çekoslovakya ile imzalamış olduğu Cenevre Protokolü ile, herhangi bir devletle bağımsızlığını tehlikeye düşürecek bir şekilde, ekonomik veya mali anlaşma yapmamayı taahhüt etti. St. Germain Antlaşması siyasal Anschluss'u yasaklamıştı. Şimdi Cenevre Protokolü ekonomik Anschluss ithimalini de ortadan kaldırıyordu.

Milletler Cemiyeti kanalı ile Avusturya'nın aldığı ekonomik yardım bir süre devam etti ve Avusturya ekonomisi 1925'ten itibaren bir düzene girdi. Lakin hiçbir zaman bir sağlamlığa kavuşmadı. 1929 ekonomik buhranı Avusturyayı iflasla karşı karşıya bırakınca, 1931 yılında Almanya ile bir gümrük birliğine gitmek zorunda kaldı. Hatta bu birleşmenin Protokolü de hazırlandı. Lakin özellikle Fransa'nın şiddetli itirazı ile karşılaştı. Fransa, Avusturya-Almanya birliğinin Küçük Antant'a karşı Orta Avrupa'da bir kuvvet olarak ortaya çıkmasından ve Orta Avrupa'da Almanya'nın ekonomik üstünlük sağlamasından korktu. 1933 de Almanya'da Nazi Partisi iktidara geçince, Avusturya Nazi Partisi vasıtasiyle Anschluss fikrini daha da kışkırttı ve nihayet 1938 de Avusturyayı Almanyaya ilhak etti.

Avusturya'nın iç siyasal gelişmeleri de Anschluss eğilimlerini kışkırtıcı nitelikte olmuştur. Avusturya'nın iki temel siyasi partisi

Viyana'nın yahudi, özel teşebbüscü, kapitalist ve bürokrat halkına dayanan Sosyal Demokrat Partisi ile, köylü nüfusa dayanan, koyu katolik, yahudi aleyhtarı Hıristiyan Demokrat Partisi idi. Bu sonuncusu sonradan Faşizme eğilim göstermiştir. Bu partinin Heimwehr adında bir milis teşkilatı vardı ki, bu sonradan Avusturya Nazi Partisinin temelini teşkil etmiştir. Sosyal Demokrat Parti de sonradan Schutzbund adı ile bir milis kurmuştur. İki parti arasındaki rekabet, her seçimde Heimwehr ile Schutzbund arasında çarpışmaların çıkmasına sebep olmuş ve Avusturya'nın iç politika hayatı 1933'e kadar istikrara kavuşmamıştır.

Avusturya ile yakından ilgilenen devlet İtalya olmuştur. Avusturya da, Almanya ile yakın bir işbirliğine gitmek imkanına sahip olamadığından, İtalyaya dayanmayı tercih etmiştir. İtalya Avusturya ekonomisinin doğrulmasına yardım etmiştir. 1930 yılında iki devlet arasında bir Dostluk Antlaşması imzalanmış ve bundan sonra da İtalya'nın Avusturya'daki nüfuzu artarak, Avusturya faşistleri İtalya'dan destek almışlardır. Bu kışkırtmaların sonucu olarak Başbakan Dollfuss, 1933 Martında, demokratik rejime son verecek diktatörlüğünü ilan etmiştir.

B) Macaristan

Mütarekeden sonra Macaristan'ın da iç durumu karıştı. Michael

Karolyi yeni Macaristan Cumhuriyetinin başbakanı idi. Lakin müttefiklerin baskısı ile Karolyi, Transilvanyayı Romenlerin işgaline bırakmak zorunda kalınca 1919 Martında istifa etti. Bolşeviklerin de kışkırtmasiyle duruma işçi ve asker Sovyetleri hakim oldu ve Lenin ve Kerensky'in yakın arkadaşı Macar komünistlerinden Bela Kun Macaristan'ı bir Sovyet Cumhuriyeti olarak ilan etti. Lakin Macar asilleri karşı harekete geçerek, Kont Julius Karolyi (Michael Karolyi'nin uzak akrabası), Kont Bethlen ve Amiral Horthy bir milli Macar ordusu hazırlıyarak Bela Kun üzerine yürüdüler. Amiral Horthy 1919 Kasımında Budapeşte'ye girerek komünist rejimi tasfiye etti.

Amiral Horthy'nin komünistlere karşı bu başarısını Müttefikler de desteklediler. Lakin Trianon barışı Macarlar için bir şok oldu. Çekoslovakyaya Presburg'u ve Burgenland'ı da Avusturyaya vermekten daha çok, Yugoslavyaya Hırvatistan ve Bosna-Hersek'i ve Romanyaya da Transilvanyayı bırakmak çok ağır geldi. Onun için Macaristan iki -savaş- arası devresinin en hararetli revizyonist devletlerinden biri oldu.

Bu revizyonizmin etkisi iledir ki, Macaristan 1920 yılında, tekrar Krallık rejimini ilan etti. Amiral Horthy Naib ünvanını aldı. Kont Bethlen başbakan oldu ve 1931 yılına kadar başbakanlıkta kaldı. Macaristan'ın bu durumu, İsviçre'de yaşamakta olan son Avusturya-Macaristan İmparatoru Karl'ı cesaretlendirdi ve Karl 1921 yılının

Mart ve Ekim aylarında olmak üzere iki defa Macaristan Krallığına geçmek için teşebbüste bulundu. Fakat bu teşebbüsler Macar halkından destek görmediği için başarılı olmadı. Bundan daha önemlisi, Habsburg'ların tekrar Macaristan'ın başına geçmek istediğini gören, İmparatorluğun mirasçıları Çekoslovakya, Yugoslavya ve Romanya, her iki teşebbüs sırasında da Macaristan'a askeri müdahalede bulunmak için hazırlandılar. Böylece Küçük Antant devletleri Macar revizyonizmine karşı cephe aldılar. Küçük Antant'ın Macaristan'dan duyduğu korku İkinci Dünya Savaşına kadar devam edecektir.

Macaristan'da Horthy-Bethlen rejimi bir diktatörlük rejimi idi. 1932 de General Gömbös Macar başbakanı oldu. Gömbös zamanında Macaristan Faşist Partisi iç politika hayatına hakim oldu. Her iki memleketin de diktatörlük rejimine sahip bulunması ve her ikisinin de revizyonist olması İtalya ile Macaristan arasındaki münasebetlerin yakınlaşmasını kolaylaştırdı. Macaristan, Küçük Antant'ın kendi etrafındaki çemberini kırmak için İtalyaya dayandı. "Her iki milletin sayısız ortak menfaatlere sahip olması dolayısiyle", İtalyan ve Macar hükümetleri 5 Nisan 1927 de bir dostluk antlaşması imzaladılar.

1933 de Hitler'in Almanya'nın dizginlerini eline alması sonucu Avrupa'da Almanya üstünlük kazanınca, Macaristan İtalya'dan fazla Almanyaya dayanacaktır.

C) Çekoslovakya

Çekoslovakya 1918 Ekiminde ortaya çıkmıştır. Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun son saatlerinde İmparatorluk içindeki bütün milli azınlıklar ayaklanınca, Thomas Masaryk, Edouard Beneş ve Stefanik gibi Çek liderleri 18 Ekim 1918 de Paris'de Çekoslovak Milli Konseyini kurdular. Prag'daki milliyetçilerden Kramar da 28 Ekimde kansız ve başarılı bir ihtilalle Prag'a hakim olunca, Çekoslovakya'nın kurulması kolaylaştı. Prag ve Paris grupları arasında hiçbir çatışma olmadı ve Masaryk yeni Çekoslovak Devletinin Cumhurbaşkanı, Kramar başbakanı ve Beneş de Dışişleri Bakanı oldu.
Masaryk 1935 de ölünce Cumhurbaşkanlığına Beneş getirildi. Çekoslovakya, iki -savaş- arası devresinde Avrupa'da demokrasiyi en mükemmel şekilde ve başarı ile uygulayan devletlerden biri oldu. Bunda, liderlerin olgunluğu, vatansever idaresi ve Çekoslovakya'nın bağımsızlık ve bütünlüğünü korumadaki samimi inançları büyük rol oynamıştır.

Bununla beraber, Çekoslovakya içerde çeşitli problemlerden de yakasını kolaylıkla kurtaramadı. Bunların başında, bütün yeni küçük devletlerde olduğu gibi, ekonomik problemler geliyordu. Çekoslovakya kuvvetli bir endüstriye sahipti. Lakin aynı kuvvette bir tarımın yeterli desteğinden yoksun kalmış ve ham maddelerini ithal ve mamul maddelerini ihraç için pazar aramak zorunda kalmıştır. Mamul

maddelerin ihracı zorunluğu Çekoslovakyayı, Orta Avrupa memleketlerinin istikrarsız pazarları yerine Batı memleketlerine yöneltmiştir.
Esasen dış politika da Batıyı benimsemiş bulunan Çekoslovakya ile Batı arasında böylece tabii bağlantılar da kuvvetini hissettirmiştir.

Çekoslovakya'nın diğer önemli bir problemi de birçok azınlıklara dayanan etnik bünyesi olmuştur. 1921 yılında 6.5 milyonluk Çek kitlesinden sonra en büyük azınlıklar 2.2 milyon ile Slovaklar, 3.1 milyon ile Almanlardı. Bundan sonra Macarlar (747.000), Rutenler (459.000), Polonyalılar (76.000) ve Yahudiler (180.000) geliyordu.

Çek hükümeti, kuruluştan itibaren liberal ve iyi niyetli azınlık kanunları ile bunlar arasında iyi münasebetler kurulmasına çalışmış ise de, bir takım ayrılık duygularının gittikçe kuvvetlenmesine engel olamamıştır. Aslen Ukraynalı olan Rutenler'in tam muhtariyet (otonomi) çabaları Çekoslovakyayı daima uğraştırmıştır. Polonyalılar en küçük azınlık olmakla beraber, Çekoslovakya'nın sınırları tesbit edilirken 1920 de Teschen bölgesinin Polonya ile Çekoslovakya arasında paylaşılması, bütün olarak ele geçiremedikleri için, hiçbir tarafı tatmin etmemiş ve Teschen iki devletin münasebetlerinde bir yara olarak devam etmiştir.

En kuvvetli azınlık olan Almanlar (Südetler bölgesinde) ile Çekler arasında tarihi bir nefret ve düşmanlık vardı. Almanlar, 1920 anayasası

ile kendilerinin bir azınlık durumuna düşürülmesine tahammül edemedikleri gibi, Çekoslovakya'nın dış politikada Fransa ve Küçük Antanta dayanmasına da daima muhalefet etmişlerdir. Almanların gözleri daima Berlin'e çevrik kalmıştır.

Slovaklarla Çekler arasında da tarihi geleneklere dayanan bir çatışma vardı. Çekler Avusturya idaresinde yaşamışlar ve aydın, kültürlü insanlardı. Slovaklar ise Macaristan idaresinde yaşamışlar ve köylü kitleye sahiptiler. Her ikisi de katolik olmakla beraber, Çekler anti-klerikal, Slovaklar ise derin inançlı katolikti. Bu sebepten, Çekoslovakya içindeki Slovaklar daima Macaristan'a katılmak için çaba harcamışlardır. Halbuki eskiden Macarları hiç sevmezlerdi. Lakin Çeklerin içinde erime ihtimalini hiç hazmedememişlerdir. Slovakların bu ayrılma istek ve çabaları karşısında merkezi hükümet, özellikle Slovakya'da sıkı tedbirler almak zorunda kalmış ve bu da Slovakları daha çok kızdırmıştır.

Bu problemler karşısında Çekoslovakya için en büyük tehlike revizyonist Macaristan'dan yönelmekteydi. Versay düzeninin bozulması, Macaristan'ın bu düzeni yıkması ve Macaristan'da Habsburg İmparatorluğunun yeniden kurulması halinde, Çekoslovakya'nın dağılması işten bile olmazdı. Metternich'in bir zamanlar o kadar korktuğu ihtimaller, şimdi Çekoslovakya'nın ta karşısındaydı. Bu kötü ihtimalleri bertaraf etmek için Çekoslovakya, ilk günden itibaren, Avrupa

dengesinde şimdi üstünlük kazanmış olan Fransaya ve kader birliği içinde bulunduğu Küçük Antant'a sımsıkı sarılmış ve sonuna kadar da böyle kalmıştır. Yalnız, Almanya'da Hitler rejimi İİİ'üncü Reich'ı milli sınırlara kavuşturmak için faaliyete geçince, Çekoslovakya bir yandan da Sovyet Rusyaya dayanmaya başlamıştır. Alman tehlikesi karşısında Fransa ile Rusya arasında bir yakınlaşma olması, Çekoslovakya'nın bu yeni politikasını da kolaylaştırmıştır. Buna rağmen 1538'den itibaren Çekoslovakya parçalanmaktan kurtulamıyacaktır.

Ç) Yugoslavya

Birinci Dünya Savaşı sırasında, 1918 Haziranında, Sırbistan, Karadağ ve Avusturya-Macaristan'ın güney slav eyaletleri temsilcileri Corfu Paktı'nı imzalıyarak, Karageorgevich ailesinin hükümdarlığı altında bir birlik kurmaya karar vermişlerdi. 1918 Ekiminde Zagreb'de Yugo-Slav (Güney Slav) Milli Konseyi kuruldu ve Kasım ayında da Karadağ Milli Meclisi Karadağ Kralı Nikola'yı tahtından indirerek Sırbistan'a katıldığını ilan etti. 1921 anayasası ile de Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kuruldu ve başına da Sırbistan Kralı Aleksandr getirildi.

Kuruluşun ilk yıllarından itibaren yeni krallık iki önemli mesele ile karşılaştı. Birinci mesele, memleketin tabii bir limana sahip olmamasıydı. Adriyatikteki iyi limanlardan Fiume'yi önce ele geçirmiş, lakin Mussolini İtalyasının baskısı altında 1924 anlaşmasiyle Fiume'yi

İtalyaya terkederek ancak çok küçük bir kısım almıştı. Zara limanı da yine İtalya'nın elindeydi. Arnavutluk kıyılarına göz koyduysa da Faşist İtalya Arnavutluğu nüfuz ve himayesi altına aldı. Kendisi için en tabii mahreç saydığı Selanik'den faydalanmak için Yunanistanla 1923 de bir anlaşma yaptıysa da, Selanik'teki bu serbest bölgenin kullanılmasından iki devlet arasında çeşitli olaylar çıktı ve 1925 yılında buradan da çekildi. Bu gelişme Yunanistanla münasebetlerini bozdu ve Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı 1918 tarihli Sırbistan-Yunanistan ittifakını feshetti. Böylece tabii liman meselesi çözümlenmemiş olarak kaldı.

Karşılaşılan ikinci mesele içerde Sırp-Hırvat çatışması oldu. Yeni Krallığın toprakları, Sırbistan, Karadağ, Hırvatistan-Slovenya, Dalmaçya, Bosna-Hersek ve bir kısım Banat'dan meydana gelmişti. Lakin bunların içinde, nüfusun yarısını teşkil eden ortodoks sırplarla, nüfusun üçte birini tutan katolik hırvatlar arasındaki geçimsizlik İİ'inci Dünya Savaşına kadar sürdü. Sırpların ve Hırvatların tarihi gelişmeleri birbirinden ayrı olmuştu. Hırvatlar yeni krallık içinde de, Habsburg egemenliği zamanında olduğu gibi, tam bir muhtariyet istediler. Halbuki Sırbistan, Piyemonte'nin İtalya Birliğinde oynadığı rolü oynamayı ve güney slav birliğinin kendi etrafında toplanmasını istiyordu. Hırvatlar istedikleri muhtariyeti alamayınca, memleketin politik hayatına bir süre katılmadılar. Hırvatların lideri Radiç 1925 yılında Milli Eğitim Bakanlığını kabul ettiyse de, 1928 Haziranında Skupçina'da

(Yugoslav parlamentosu) bir tartışma sırasında Karadağlılar tarafından vurularak öldürüldü. Bunun üzerine bütün Hırvat milletvekilleri Skupçina'dan çekilerek Zagreb'de bir Hırvat parlamentosu kurdular. Kral Aleksandr Hırvatlarla anlaşmak istedi. Hrrvatlar, federal bir sistem kurulmasını isteyince, Aleksandr bunu kabul etmedi ve 1929 yılından itibaren parlamentoyu feshederek diktatörlük rejimine başladı. 1931 anayasası ile tek parti sistemi kabul edildi ve memleketin adı Yugoslavya oldu. Fakat Kral Aleksandr Fransayı ziyarete gittiğinde, 1934 Ekiminde Marsilya'da Hırvat tethişçileri tarafından öldürüldü.

Aleksandr'ın oğlu Peter küçük olduğundan Prens Pol naib olarak memleketi idareye başladı. Yugoslavya, 1935 Mayısı ile 1939 Şubatı arasında, Sırplar, Slovenler ve Bosna Müslümanlarının meydana getirdiği ve Dr. Milan Stoyadinoviç'in lideri bulunduğu Yugoslav Radikal Birliği Partisinin diktatörlüğü altında yaşadı. Muhalefette ise, Dr. Vlasko Maçek'in Hırvat Köylü Partisi bulunuyordu. Hırvat muhalefeti 1939 da çok kuvvetli bir hale gelince Stoyadinoviç istifa etti ve 1939 Ağustosunda Hırvatlar, kültürel ve ekonomik alanlarda geniş bir muhtariyet elde ettiler.

Kral Aleksandr zamanında Yugoslavya, özellikle Macaristan'ın revizyonizmi karşısında, Fransa ile yakın münasebetler kurdu ve Küçük Antant'ın bir üyesi oldu. 1934 Şubatında da Türkiye, Yunanistan ve Romanya ile, Bulgaristan'ın revizyonizmi ile İtalya tehlikesine karşı

Balkan Antantını kurdu. Lakin, Aleksandr'ın ölümünden sonra, Stoyadinoviç zamanında Yugoslavya'nın Nazi Almanyası ve Faşist İtalya ile münasebetleri sıkılaştı. Hatta 1937 Ocak ayında da Yugoslavya, Bulgaristanla bir "daimi dostluk" antlaşması imzaladı.

D) Romanya

Romanya, İ'inci Dünya Savaşından topraklarını en fazla genişleterek çıkan devletlerden biri oldu. Avusturya'dan Bukovina'yı, Macaristan'dan Banat'ı, Rusyadan Besarabyayı ve Bulgaristan'dan bir kısım Dobruca'yı aldı. Bu suretle Romanya, kendisine toprak kaybeden mühasım devletlerle sarılmış bulunmaktaydı. Bu ise Romanyayı statükonun korunmasını savunan anti-revizyonist bir devlet yaptı ve Batılılara ve özellikle Fransaya kaydırdı.

Savaş ertesinin ilk yıllarında Romanya'da, Julius Maniu'nun Köylü Partisi işbaşındaydı ve bu devrede toprak reformu yapılarak köylüye toprak dağıtıldı. 1922 de Gratianu kardeşlerin liderliğinde bulunan ve özel teşebbüsü savunan Liberal Parti iktidara geçti ve 1928'e kadar iktidarda kaldı. 1928-30 arasında ise tekrar Maniu'nun Köylü Partisi memleketi idare etti. Kral Ferdinand'ın ölümü üzerine 1930 yılında oğlu İİ'inci Carol hükümdar oldu. 1930-33 arasında Romanya siyasal istikrarsızlık ve ekonomik buhranlar içinde kaldı. Avrupa'da faşizm ve Nazizm akımlarının kuvvetlenmesi, Romanyayı da etkisiz bırakmadı

ve Codreanu'nun liderliğinde faşist bir teşkilat kuruldu.
Kral Carol bazı kişisel davranışları dolayısiyle halkın hoşnutsuzluğuna sebep olduğundan, bir süre Codreanu'nun faşist "Demir Muhafızlar" teşkilatına dayanarak bir monarşik diktatörlük yoluna gitti. Bu teşkilat kendisi için de tehlikeli olunca, bu teşkilatı yasakladı ve 1938 Şubatından itibaren Romanya Kral Carol'un monarşik diktartörlüğü altına girdi.

Gerek Köylü, gerek Liberal Partileri Batılı taraftarı olduğu için, 1920'lerden itibaren Romanya Fransa tarafına kaymış ve Küçük Antant'ın sadık bir üyesi olmuştur. Küçük Antant Romanyayı Macaristan'ın revizyonizmine karşı koruyan bir tedbirdi. Lakin Besarabya yüzünden Rusya ile de münasebetleri iyi değildi. Bu sebeple, kendisi gibi Rusya'dan çekinen Polonya ile de yakın münasebetlere girişti. 1921 de iki devlet arasında bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. 26 Mart 1926 da yapılan ikinci bir antlaşma ile bu ittifak yenilenmiş ve genişletilmiştir. 10 Haziran 1926 da Romanya Fransa ile de bir ittifak imzalamıştır. Bu ittifaklarla, sınırların barış antlaşmaları ile tesbit edilmiş bulunan statükosunun korunması amacı güdülmekteydi.

Romanya'nın Polonya ve Fransa ile yapmış olduğu ittifaklar Rusyaya yönelmişti. Küçük Antant ise kendisini Macaristan'a karşı korumaktaydı. Lakin Romanya için Bulgaristan tarafı boş kalmıştı. Romanya bu tehlikeye karşı 1921 Haziranında Yugoslavya ile bir ittifak yapmıştı.

1934 Balkan Antantı ile Romanya, Bulgaristan tehlikesine karşı, Yugoslavya'dan sonra Yunanistan ve Türkiyeyi de yanına aldı.

E) Bulgaristan

Bulgaristan Balkan devletleri içinde en kötü gelişmelerle karşılaşmış olan bir devletti. Hem ikinci Balkan savaşında ve hem de İ'inci Dünya Savaşında yenilmiş ve her ikisinde de komşularına toprak kaybetmişti. Bu sebeple, bu kaybedilen topraklar savaştan sonra Bulgaristan'ın komşuları ile münasebetlerine egemen olmuş ve dolayısiyle de Bulgaristan barış antlaşmalarının kurduğu düzene karşı en fazla hoşnutsuzluk göstermiştir. Makedonya meselesi Yugaslavya, Batı Trakya ve Dedeağaç Yuanistan ve Dobruca da Romanya ile münasebetlerinde bir çıban başı olarak devam etmiştir. Barış antlaşmalarından sonra Yunanistan Dedeağaçta Bulgaristan'a bir serbest liman teklif etmiş ise de, Bulgarlar Dedeağaç bölgesi topraklarını istediklerinden, bir anlaşma meydana gelememiştir.

1919 yılında Bulgaristan'da Aleksandr Stambuliski'nin Çiftçi Partisi iktidara geçti ve 1923 yılına kadar iktidarda kaldı. Stambuliski geniş bir toprak reformu yaptı ve hatta krallığın topraklarını da köylüye dağıttı. Stambuliski, Polonya, Çekoslovakya, Romanya ve Yugoslavya'nın çiftçi partilerinin katılması ile bir Yeşil Enternasyonal kurdu ise de bu enternasyonalin çiftçi ve köylü hareketi başarılı bir

sonuç vermedi. Stambuliski Yeşil Enternasyonal'e paralel olarak bir de güney slavları federasyonu kurmak istiyordu. Bu enternasyonalist düşünceleri dolayısiyle Stambuliski, komşuları ile ve özellikle Yugoslavyaya karşı yumuşak bir politika izlemiştir. Lakin Makedonya'nın acısını unutamayan Bulgarlar Stambuliski'nin bu yumuşak politikasını beğenmediler. Çünkü Yugoslavyaya terkedilen Makedonya'dan 300.000 göçmen Bulgaristan'a göç etmiş ve bunlar Makedonya meselesini devamlı olarak kışkırtmakta idiler. Göçmenlerin bu faaliyetine bazı politikacılar ve askerler de katılınca, 1923 Haziranında yapılan bir hükümet darbesinde Stambuliski düşürüldü ve birkaç gün sonra da öldürüldü. Bu olay komünistleri harekete geçirdi ve onlar da bir hükümet darbesi yapmak istedilerse de, bu teşebbüs önlendi.

Bundan sonra Bulgaristan bir süre karışık bir durum içinde kaldı. 1924 yılında Makedonya İhtilal Komitesinin (VMRO) lideri Aleksandrof öldürüldü ve Komite ikiye bölündü. Lakin her iki taraf da Yugoslav ve Yunan Makedonyasında tethiş hareketlerinden geri kalmadılar. 1925 Nisanında, 1918 Ekiminde hükümdarlığa geçmiş olan Kral 3'üncü Boris'e karşı bir suikast yapıldı, fakat muvaffak olamadı. Yine aynı ay içinde komünistler Sofya Katedralini bomba ile tahrip etmek istediler. Yüzlerce kişi öldü veya yaralandı. Bunun üzerine Komünist Partisi kanun dışı ilan edildi.

Stambuliski'den sonra Çankof başbakanlığa getirilmişti. Çankof

1926'ya kadar bu görevde kaldı ve 1926 da iktidar Makedonya Komitesi liderlerinden Andrei.Liapçef'e geçti. Liapçef beş yıldan fazla başbakanlıkta kaldı. 1935 yılında Kral Boris monarşik diktatörlüğünü kurdu.

Çankof ve Liapçef'in başbakanlıkları arasında Bulgaristan komşuları ile ve özellikle, Kral Aleksandr'ın çabaları dolayısiyle, Yugoslavya ile iyi münasebetler kurmaya çalıştı. Lakin Makedonya, Batı Trakya ve Dobruca meseleleri samimi münasebetlerin kurulmasına daima önemli bir engel teşkil etti.

Bulgaristan'ın en iyi münasebetler içinde olduğu devlet Türkiye oldu. Lakin buna rağmen Bulgarlar Trakya üzerinde de istekler ileri sürmekten geri kalmadılar ve hatta bir de Trakya Komitesi kurdular.

1930 yılında Kral Boris'in İtalya Kralının kızı ile evlenmesi Bulgaristan ile İtalya arasındaki münasebetleri sıkılaştırdı. Bu durum Bulgar-Yugoslav münasebetleri üzerinde etkisiz kalmadı. 1930'dan itibaren Bulgar-Yugoslav münasebetleri iyileşmeye yüz tutmuş iken, bu durum Yugoslavya bakımından bir güvensizlik ve endişe konusu oldu.

F) Yunanistan

Yunanistan'ın İ'inci Dünya Savaşına katılması sırasında Müttefikler

Kral Konstantin'i hükümdarlıktan uzaklaştırmışlar ve yerine oğlu Aleksandr'ı getirmişlerdi. Bundan sonra memleketin kaderi Venizelos'un eline geçti. Fakat 1920 seçimlerinde Venizelos iktidardan düştüğü gibi, Kral Aleksandr da bir kaza neticesi öldü. Bunun üzerine Kral Konstantin tekrar hükümdarlığa geldi. Fakat Yunanistan'ın Anadolu macerası kesin bir hezimetle sonuçlanınca, Venizelos tarafından başlatılan bu macera Konstantin'in sırtına yüklendi ve tekrar çekilerek Venizelos yine işbaşına çağrıldı. Lakin Konstantin'in oğlu İİ'inci Yorgi'nin hükümdarlığına geçmesine fırsat kalmadan Yunan parlamentosu 1924 Mayısında cumhuriyet ilan etti ve monarşi taraftarı Venizelos da işbaşından çekildi.

Bundan sonra Yunanistan düzensizlik içinde kaldı. Cumhuriyet hükümetleri birbirlerini izledi. Mussoliniyi taklit etmek isteyen General Pangalos 1925 de bir hükümet darbesi yapmak istedi ise de, 1926 Ağustosunda General Kondilis tarafından yapılan karşı bir darbe ile iktidardan uzaklaştırıldı. Amiral Kunduriotis cumhurbaşkanı oldu ve 1926 Eylülünde cumhuriyet anayasası ilan edildi.

1928 yılında başbakanlığa Venizelos getirildi ve 1932'ye kadar iktidarda kalarak Yunanistan bir istikrara kavuştu. 1935 de Kral Yorgi tekrar memleketin başına geldi ve memleket General Metaksas'ın diktatörlüğü altına girdi.

Yunanistan'ın uzunca bir süre en kötü münasebetlere sahip bulunduğu komşusu Türkiye oldu. Ahali mübadelesi meselelerinin 1930 yılında kesin olarak çözümlenmesine kadar, bu münasebetler bu şekilde devam etti. Lakin Atatürk'ün ileriyi gören politikası ile iki devlet arasındaki münasebetler günden güne gelişerek 1934 Balkan Antantına vardı.

Selaniğe mahreç meselesi Yugoslavya ile Yunanistan arasındaki münasebetleri bir dereceye kadar sarsmış ise de, Yugoslavya ile münasebetler bir problem olmamıştır. Buna karşılık Yunanistan-Arnavutluk sınırları meselesi iki devletin münasebetlerini bozduğu gibi, Faşist İtalya'nın Arnavutluk üzerinde kontrol ve himaye kurması İtalyayı, Yunanistan için devamlı bir endişe kaynağı yapmıştır.

Makedonya meselesi de Bulgar-Yunan münasebetlerinin en büyük çatışma konusunu teşkil etmiş ve zaman zaman iki devletin sınırlarında olaylar çıkmıştır. İİ'inci Dünya Savaşına kadar Bulgar-Yunan münasebetleri iyi bir düzene sahip olamamıştır.

Batılı devletler içinde Yunanistan'ın en sıkı münasebet kurduğu devlet İngiltere olmuştur. Bu, esasen Yunanistan'ın geleneksel politikası idi. Bu politikanın sonucu iledir ki, Yunanistan sırtını İngiltereye vererek Anadoluyu ele geçirme macerasına atılmış, lakin sonuç her ikisi için de acı bir hezimet olmuştur. İki -savaş- arası devresinde

Yunanistan dış politikasından İngiltereyi esas unsur olarak almakta devam etmiştir.

a) Küçük Antant

İ'inci Dünya Savaşından sonra Tuna ve Balkanlar bölgesinin ilk önemli ittifak sistemi Küçük Antant olmuştur.

Küçük Antant Fransa'nın iki -savaş- arası devresindeki dış politikasında önemli bir yer işgal etmekle beraber, başlangıçta Fransa tarafından ortaya çıkarılmamış, lakin Avusturya-Macaristan imparatorluğunun mirasçısı devletler tarafından ortaya çıkarıldıktan sonra Fransa'nın nüfuz ve önderliği altına girmiştir. İşin gerçeği aranırsa, Fransa'nın 1920 de Macaristan ile bir işbirliği düşünmesi Küçük Antant'ın kurulmasını çabuklaştırmıştır.

Küçük Antant'ın kurulması teşebbüsü Çekoslovakya Dışişleri Bakanı Dr. Beneş'den gelmiştir. Çekoslovakya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun parçalanmasından ortaya çıkmış ve Yugoslavya ile Romanya da bu imparatorluktan büyük parçalar kazanmışlardı. Bu devletlerin, barış antlaşmalarının kurduğu statükoyu korumada büyük menfaatleri vardı. Bu sebeple Çekoslovakya Dışişleri Bakanı Dr. Beneş, 1919 Aralık ve 1920 Ocak aylarında Yugoslavya ve Romanyaya birer ittifak imzalamayı teklif etti. Görüşmeler yapılırken 1920 Ocak

ayında Rusya ile Polonya arasında savaş çıktı ve Fransa Macaristan yoluyla Polonyalılara silah yardımı yapmaya başladı. Esasen bu sırada Fransız Dışişleri Bakanlığında, Almanya'nın muhtemel saldırısına karşı bir Tuna Bloku kurma fikri vardı. Ayrıca, bir kısım Macar kuvvetleri de Polonyalılara yardım etti. Tabii bu hizmetine karşılık Macaristan da kendi lehine sınır değişiklikleri beklemekteydi. Bu durum Çekoslovakya ile Yugoslavyayı korkuttu ve 14 Ağustos 1920 de aralarında bir ittifak yaptılar. Bu ittifaka göre, Macaristan'ın taraflardan birine saldırması halinde birbirlerinin yardımına koşacaklardı.

Romanya bu ittifaka hemen katılmadı. Çünkü bu ittifakın Rusya ve Bulgaristan'ın bir saldırısı ihtimalini de kapsamasını istedi ve Çekoslovakya da bunu kabul etmedi. Fakat 1921 Martında eski İmparator Karl, Macaristan'da hükümdarlığı ele geçirmek için teşebbüste bulununca, bu durum Romanyayı da korkuttu. Bu sebeple, Romanya ile Çekoslovakya arasında da 23 Nisan 1921 de bir ittifak imzaladı. Buna göre, iki taraf, sadece Macaristan'ın bir saldırısı halinde birbirlerine yardım etmekle kalmayacaklar, lakin Macaristan'a ait bütün gelişmelerde birbirlerine danışacaklardı. Bu ittifakı 7 Haziran 1921 de Romanya-Yugoslavya ittifakı izledi. Bu sonuncu ittifak antlaşması, sadece Macaristan'ı değil, diğerlerinden farklı olarak, bir Bulgar saldırması ihtimalini de kapsamaktaydı. Bu sonuncu antlaşmayı izleyen sekiz ay içinde üç devlet arasında askeri işbirliğini düzenleyen anlaşmalar da imzalanmıştır.

Böylece Tuna bölgesinde kendiliğinden bir statükocu ve antirevizyonist blok ortaya çıkmış oluyordu. Bu gelişme Fransa'nın görüşünde de değişiklik yaptı ve Almanyaya karşı anlaşmalar düzeninin korunmasında Fransa, Küçük Antant adını alan bu ittifaklar sistemine dayandı. 25 Ocak 1924 de Çekoslovakya, 10 Haziran 1926 da Romanya ve 11 Kasım 1927 de Yugoslavya ile imzalamış olduğu ittifak antlaşmaları ile Fransa Küçük Antant'ı kendisine bağladı ve bundan sonra Fransa ile Küçük Antant, bir blok halinde bütün milletlerarası gelişmelerde birlikte hareket ettiler. Fransa'nın Küçük Antant devletleriyle imzalamış olduğu ittifaklarda, antlaşmalarla tesbit edilen Avrupa düzeninin korunması, temel amaç olarak yer almıştır. Şüphesiz, Fransa'nın Küçük Antant'ı kanadının altına alması kendisine, savaş sonrası Avrupasında belirli bir üstünlük sağlamış ve revizyonizm akımına karşı bir frenleme uygulamasını mümkün kılmıştır.

Küçük Antant ittifakları, üç devlet arasında 21 Mayıs 1929 da yapılan bir antlaşma ile süreli olmaktan çıkmış ve süresiz hale getirilmiştir. 16 Şubat 1933 de imzalanan anlaşma ile de, Küçük Antant devamlı bir statü kazanmıştır.

Küçük Antant devletleri arasında kurulan bu dayanışmaya rağmen, üye olan her üç devlet bakımından da bazı açık noktalar kalmıştır. Mesela bu ittifaklar Yugoslavyayı İtalyaya, Besarabya dolayısiyle

Romanyayı Sovyet Rusyaya ve Südet Almanları dolayısiyle Çekoslovakyayı Almanyaya karşı korumuş değildir. Bununla beraber,
1934 Balkan Antantı, sınırlarının güvenliğini karşılıklı olarak teminat altına almış olması dolayısiyle, Romanya ve Yugoslavya'nın bu konudaki eksikliğini bir dereceye kadar tamamlamıştır.

Öte yandan, Küçük Antant devletleri arasında, birçok çabaların harcanmasına rağmen, mesela karşılıklı olarak tercihli gümrük tarifelerinin uygulanması gibi herhangi geniş bir ekonomik işbirliği sağlanamamıştır.

1925 yılında Yunanistan'ın da Küçük Antant'a girmesi söz konusu olmuş ise de, bu devletin Yugoslavya ile olan münasebetlerinin düzgün bir seviyeye girememiş olması dolayısiyle, Yunanistan Küçük Antant'a girmekten kaçınmıştır.

1921 yılında Bulgaristan'daki komünist faaliyetlerinin 3'üncü Enternasyonal'in eseri olması dolayısiyle Bulgaristan Rusya'dan korkmuş ve Küçük Antant devletlerine başvurarak bir anti-bolşevik blok kurulmasını teklif etmiştir. Lakin bu komünist faaliyetleri karşısında Bulgaristan'ın askeri gücünü arttırması ve Makedonya'daki faaliyetleri, Romanya ve Yugoslavyayı endişelendirdiğinden, Bulgaristan'ın isteğini kabul etmemişlerdir.

Baltık Memleketleri

A) Finlandiya

Finlandiya Xİİ'inci yüzyıldan XİX'uncu yüzyılın başlarına kadar İsveç'in egemenliği altında yaşamıştır. 1807 Tilsitt Antlaşması ile Napolyon Rusyayı Finlandiya üzerine serbest bırakınca, Rusya Finlandiyayı işgal altına almıştır. Mamafih, Rus egemenliği altındaki Finlandiya, bir Büyük Dükalık olarak ayrı bir varlık halinde yaşamış ve kendisine czgü bir parlamentosu olmuştur. Tabii bu durum Finlerin bağımsızlık isteklerini önleyememiş ve XİX'uncu yüzyılın milli birlik akımı Finleri de etkisi altına almıştır. 1890'lardan itibaren Rusya'nın Finlandiya üzerindeki kontrolu daha sert bir şekil alınca Finler 1905 de ayaklanmışlarsa da başarı elde edememişlerdir. Bolşevik İhtilali üzerine Finler de 1917 Aralık ayında bağımsızlıklarını ilan etmişler ve Bolşevik rejimi de bunu tanımıştır. Fakat bu, Bolşeviklerin bir taktiği idi. Çünkü 1918 Ocak ayında komünistler bir darbe ile Helsinki'de iktidarı ele geçirdiler. Bunun üzerine, Çarlık ordusunun Fin generallerinden Mannerheim komünistlere karşı dört aylık bir mücadele açtı ve sonunda komünistleri memleketten çıkarmaya muvaffak oldu. Krallık ilan edildi ve Alman prenslerinden Friedrich Karl von Hesse Kral oldu. Esasen Mannerheim'in bağımsızlık savaşında Almanlar kendisine yardım etmişlerdi. 1918 yılı sonunda Almanya da yenilince, Alman kuvvetleri

memleketten çıkarıldı ve 1919 anayasası ile Finlandiya'da cumhuriyet ilan edildi.

Ekim 1920 de yapılan Dorpat (yahut Tartu) Antlaşması ile Sovyet Rusya Finlandiya'nın bağımsızlığını tanıdı ve Doğu Karelia'yı Rusyaya bırakarak Petsamo sıcak limanını sınırları içine kattı.

Bundan sonra Finlandiya kendi iç ve ekonomik gelişmelerine yöneldi ve dış politikada bağımsız ve tarafsız bir politika izlemeye çalıştı. Lakin 1939 dan itibaren Nazi Almanyası ile Sovyet Rusya arasında bir rekabet konusu olacak ve 1940 başlarında Sovyet Rusya'nın işgali altına düşecektir. Esasen Rusya Finlandiya'nın peşini bırakmamış ve komünistler Finlandiya için bir mesele olmuştur. Bundan ötürüdür ki, Finlandiya 1931 yılında Komünist Partisini kanun dışı kılmıştır.

B) Estonya, Letonya, Litvanya

Baltığın bu küçük memleketleri uzun yüzyıllar, sırasiyle, Tötonların, Polonya'nın ve İsveç'in egemenliği altında kaldıktan sonra, Deli Petro zamanında Rus egemenliği altına düşmüşlerdir. Buralar halkının etnik orijini Almandı.

XİX'uncu yüzyılın milliyetçi akımları bir memleketler halkı üzerinde de etki yapmış ve 1905 ve 1907 yıllarında buralarda da ayaklamalar olmuştur.

Lakin bu topraklar 1915-18 arasında Alman işgali altına düştü. Almanya, yenilgi üzerine bu topraklardan çekilince, 1918 yılı sonunda, Estonya, Letonya (Latvia) ve Litvanya bağımsızlıklarını ilan ettiler. Fakat Rusya'daki iç durum buraları da etkisi altına aldı ve Çarlık generallerinden Yudeniç Bolşeviklere karşı mücadelesinde Estonyayı bir merkez olarak kullandı.

Sovyet Rusya, iç savaştan sonra, yaptığı anlaşmalarla bu memleketlerin bağımsızlıklarını resmen tanıdı. Bunun için de, Estonya ile 1520 Şubatında Dorpat, Litvanya ile 1920 Temmuzunda Moskova ve Letonya ile de 1920 Ağustosunda Riga antlaşmalarını imzaladı.

İki -savaş- arası devresinde bu memleketleri ortak olarak karakterize eden gelişmeler, en liberal şekliyle uyguladıkları demokratik rejimlerin içerde doğurduğu siyasal istikrarsızlık ve karışıklıklar ve sonunda demokratik rejimin diktatörlüğe dönmesidir. 1920-34 arasında Estonya'da 12 kadar siyasal parti var olmuş ve 18 kabine gelip geçmiştir. Letonya'da ise aynı devrede 20-30 siyasal parti mevcut olmuş ve 16 kabine birbirini izlemiştir. Halbuki herbirinin nüfusu ancak bir-iki milyon kadardı. Bunun sonucu olarak 1934'den itibaren her iki memlekette de Faşizmi örnek alan diktatörlükter kurulmuştur.

Öte yandan, bu iki memleketteki siyasal istikrarsızlık içinde işçiler de bir problem olmuş ve bunlar daima Sovyet Rusyaya katılma

fırsatını gözlemişlerdir.

Litvanyaya gelince; bu memleket Baltığın bir enfant terrible'i olmuştur. Bu memleket üç büyük komşusu olan Sovyet Rusya, Polonya ve Almanya ile devamlı bir çatışma içinde bulunmuş ve bu devletlere daima kafa tutmuştur.

Litvanya'nın Sovyet Rusya ile meselesi, Sovyet rejimine duyduğu antipati idi. Büyük toprak sahipleri Sovyet aleyhtarlığının devamlı bayraktarlığını yapmışlar ve bu yüzden de ilk yıllarda iki taraf arasındaki münasebetler bir gerginlik havası içinde kalmıştır. Lakin Polonya ile Vilna meselesinin çıkması, Litvanya'nın Sovyetlere karşı davranışını yumuşatmış ve Sovyet Rusya'da da Dışişleri Bakanı Litvinov'un barışçı politikası dolayısiyle, 1926 Eylülünde iki taraf arasında saldırmazlık paktı imzalanmıştır.

Vilno Litvanya'nın eski başkenti idi. Polonya-Rusya savaşı sonunda Ruslar yenilip buradan çekilince, buranın Litvanyaya geçmesi gerekmekteydi ve Milletler Cemiyeti de bunu düşünüyordu. Lakin 1920 Ekiminde Litvanya Polonyalılarından General Zeligowski Vilna'yı işgal etti. Bu işgale karşı Milletler Cemiyeti bir şey yapamadı ve bir milletlerarası Elçiler Konferansı da 1923 Martında Vilna'nın Polonya sınırları içine katılmasını kabul etti. Vilna, Litvanya-Polonya münasebetlerini zehirliyen bir konu olarak kaldı. Bundan sonra iki devlet

birbirlerinin azınlıklarına karşı bir baskı kampanyası açtı. Hatta bu yüzden 1927 de iki devlet arasında neredeyse bir savaş bile çıkacaktır.

Litvanya'nın Almanya ile olan Memel limanı meselesi ise, Vilna meselesinin aksi yönde gelişti. Memel halkı Almandı ve Almanyaya katılmak istiyordu. Fakat Versay Antlaşması ile Memel Müttefiklere bırakılmıştı ve kaderini onlar tayin edeceklerdi. Litvanya bu kaderin tayinini daha fazla bekleyemedi ve Ruhr'un Fransızlar tarafından işgali sırasında Fransa Memel'deki askerlerini geri çekince, 1923 Ocak ayında, Litvanya da Memel'i işgal ile sınırları içine kattı. Müttefikler de bu işgali tanıdılar.

Nüfusu Alman olan Memel'in Litvanyaya kaptırılmasını Almanlar hiçbir zaman kabullenemediler. Onun içindir ki, Hitler iktidara geldikten sonra "bir millet, bir devlet" politikasını uygulamaya başladığı için, söz konusu edeceği ilk topraklardan biri de Memel olacaktır.

Litvanya'nın iç durumuna gelince: Bu memlekette de demokrasi uzun yaşamadı. Hatta Estonya ve Letonya'dakinden daha kısa ömürlü oldu. 1926 Aralık ayında askerlerden Smetona ve Litvanya Üniversitesi tarih profesörlerinden Voldemaras bir darbe ile iktidarı ele aldılar ve bir diktatörlük kurdular. Bunlar 1928 Mayısında yeni bir anayasa ilan ettiler ki, bu anayasaya göre Litvanya'nın merkezi Polonya'nın elinde bulunan Vilna idi. 1929 Eylülünde, Cumhurbaşkanı Smetona,

başbakan Voldemaras'ı da tasfiye ve 1930 da memleketten çıkararak, memleketin tek hakimi oldu.

C) Polonya

İ'inci Dünya Savaşının çıkmasiyle birlikte Polonyalı milliyetçiler de bağımsızlık için harekete geçtiler. Yalnız bu bağımsızlık mücadelesinde garip bir durum ortaya çıktı. Joseph Pilsudski'nin Polonya Lejyonu Almanlar ve Avusturyalılarla birlikte oldu ve Ruslara karşı savaştı. Pilsudski o sıralarda sosyalist ve koyu bir Rus düşmanı idi. Almanya 1916 yılında bağımsız Polonya Krallığının kurulduğunu ilan ettiyse de, bu bağımsız krallık Almanya'nın sıkı kontrolu altında kaldığından Pilsudski bundan hoşlanmadı ve Almanlar da kensini hapse attılar. Bağımsızlık mücadelesinin öbür kolunun başında Roman Dmowski bulunuyordu ve Dmowski 1914 de Varşova'da Polonya Milli Komitesi'ni kurmuştu. Dmowski Müttefiklerin tarafını tutmuş ve Ruslarla birlikte Alman ve Avusturyalılara karşı savaşmıştı. Bu sebeple, Almanya mütarekeyi imza edip de Polonya'nın bağımsızlığı ilan edildiği zaman Müttefikler Dmowski'yi Polonya'nın sözcüsü olarak kabul ettiler.

Bağımsızlığın ilk günlerinden itibaren Polonya'da bir sağ-sol mücadelesi ortaya çıktı. Sol'u Pilsudski'nin Sosyalist Partisi, Sağ'ı da Dmowski'nin Milli Demokrat Partisi (yahut Endek'ler) temsil ediyordu. Ortada da bir kısım köylü partileri ve bunların dışında da komünistler

ve solu veya sağı destekleyen partiler bulunuyordu. Özellikle sağ-sol mücadelesi ve bu mücadeleye diğer partilerin ve kişisel mücadelelerin karışması, Polonyayı uzun bir süre siyasal istikrardan yoksun bıraktı. Nihayet 1926 da Pilsudski kendi diktatörlüğünü kurdu ve bu durum 1935 de ölümüne kadar devam etti. Pilsudski'nin ölümünden sonra diktatörlüğü Mareşal Smigly-Rydz devam ettirdi.

Bu siyasal mücadelelerin yanında Polonyayı uğraştıran diğer meseleler, ekonomik kalkınma, toprak reformu, işçi meseleleri ve anayasa meselesi olmuştur. Polonya savaş sırasında devamlı olarak muharebe alanı olduğu için memleket ağır tahribata uğramıştı. Nüfusun büyük kısmı köylüydü. Bu duruma çare olmak üzere bir takım toprak reformlarına başvurulmuşsa da, olumlu sonuç alınamamıştır. Anayasa meselesinde yürütme kuvveti ile yasama kuvvetinin yetkileri konusundaki tartışmalar birinci planda gelmiş ve nihayet diktatörlüğün kurulması bu işi kestirip atmıştır.

Savaşın bitmesinden sonra Polonya, sınırlarını düzenlemekle uğraşmıştır. Polonya milliyetçilerinin 1772 Polonyasını yeniden yaratma iddiası, Polonyayı bütün komşuları ile birkaç yıl mücadeleye sürüklemiştir. Sonunda geniş bir Polonya kurulmuştur, lakin bu Polonya'nın sınırları kendisi için güvensizlik doğurmuştur. 150.000 mil kare olan topraklarının ancak 90.000 mil karesi gerçek Polonya toprağı idi. 30 milyon nüfusundan 20 milyonu gerçek Polonyalı, 10 milyonu

ise azınlıklardı. Bir Polonya devlet adamının dediği gibi, Polonya sınırlarının % 75'i devamlı bir tehdit altında, % 20'si emniyetsiz ve ancak % 5'i gerçek güvenlik altındaydı.

Azınlıkların başında 4.250.000 Ukraynalı ile 900.000 Beyaz Rus gelmekteydi. Bunlar Polonya'nın Rusya'dan savaş ile kopardığı topraklardaydılar. Bundan sonra büyük şehirlerde yaşayan ve ticaret ve bankacılığı ellerinde tutan 2.500.000 yahudi gelmekteydi. Bu yahudi kitlesi Polonya'da yahudi düşmanlığına sebep olmuş ve Milli Demokrat Partinin sağ kanadı bu düşmanlığın bayraktarlığını yapmıştır. Nihayet, Almanya'dan alınan topraklarla büyük bir Alman kitlesi de Polonya sınırları içine girmiştir. Polonya'nın, bu azınlıkları Polonyalılaştırmak için devamlı bir baskı politikası izlemesi azınlıkların devamlı tepkisine sebep olmuştur.

Polonya'nın dış politikası, Almanya'da Nasyonal Sosyalizmin iktidara gelmesine kadar, esas itibariyle Fransaya dayanmıştır. Almanya ile Sovyet Rusya arasında sıkışmış bulunan Polonya, daha ilk yıllardan itibaren Fransaya dayanma yoluna gitmiş ve 1921 Şubatında iki devlet arasında bir ittifak antlaşması imzalanmıştır. Polonya Küçük Antanta ilgi göstermemiştir; çünkü bu savunma sistemini kendi endişeleri bakımından yeterli görmemiştir. Buna karşılık, Besarabya dolayısiyle üzerinde yakın bir Rus tehdidini hisseden Romanya ile Polonya arasında bir yakınlaşma olmuş ve 1921 de iki

devlet arasında bir karşılıklı yardım paktı imzalanmıştır.

1934'e kadar Polonya'nın Almanya ile münasebetleri iyi gitmemiştir. Bunda rol oynayan birinci sebep, Polonya sınırları içindeki Almanlardı. Bu azınlıklar yüzünden iki devlet arasında sınır olayları eksik olmamıştır. İkinci olarak, Müttefiklerin, Polonyayı denize çıkarmak için Alman toprağından Koridor bölgesini Polonyaya vermeleri ve bu suretle Doğu Prusya'nın Almanya ile direkt bağlantısını kesmeleri, Almanlar üzerinde kötü bir etki yapmıştır. Almanya ile olan bu münasebetleri dolayısiyle Polonya, bir Alman-Sovyet yakınlaşmasından daima çekinmiştir. Almanya ile Sovyet Rusya arasında sıkışmış bulunması Polonyalılar için devamlı bir sıkıntı konusu olmuştur. Bu sebeple, Polonya, Almanya ile Sovyetler arasında yapılan 1922 Rapallo ve 1926 Berlin Antlaşmalarını hiç iyi karşılamamıştır. Bundan başka, Batılıların Almanya ile Locarno anlaşmalarını yapmaları ve adeta Almanyayı doğu sınırları konusunda serbest bırakmaları, Polonya'nın hoşnutsuzluğuna sebep olmuştur. Locarno anlaşmaları ile Fransa'nın Polonyaya sınırlar bakımından garanti vermesi, Polonya'nın duyduğu boşluğu bir dereceye kadar doldurmuştur.

Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Sovyet Rusya Batılılarla işbirliği çabalarına başlayınca, Polonya da Almanya ile münasebetlerini düzenlemek zorunda kalmıştır. 1930'dan itibaren Dantzig'de Nazilerin gitikçe kuvvetlenmesi de Polonyayı Almanya ile

uzlaşmaya götürmüştür. Bunun sonucu olarak Almanya ile Polonya arasında, 26 Ocak 1934 de, aralarındaki anlaşmazlıkları barışçı vasıtalarla çözme amacını güden bir saldırmazlık deklarsyonu imzalanmıştır. İşin gerçeği aranırsa, bu deklarasyonla Almanya Koridor ve Dantzig meselesini ancak sonraki bir tarihe bırakmaktaydı. Yoksa Polonya ile gerçekten iyi niyetli bir dostluğu gözönüne almış değildir.

6

Orta Doğu

İ'inci Dünya Savaşına ait gelişmeleri açıklarken belirttiğimiz gibi, İngiltere Arap halkını Osmanlı Devletine karşı ayaklandırmak için, özellikle Mekke Şerifi Hüseyin ile bir takım anlaşmalara girişmiş ve ona bir Arap İmparatorluğu veya bir Arap Devletleri Federasyonu kurmayı vaad etmek suretiyle Arapların bağımsızlık duygularını kışkırtmıştı. Fakat bir yandan bunu yaparken, öte yandan da 1916 yılında Rusya ve Fransa ile yaptığı anlaşmalarla Orta Doğu bölgesinin, yani Arap ülkelerinin kendisiyle Fransa arasında paylaşılmasını kabul ettirmişti. Fakat Bolşeviklerin Çarlığın gizli anlaşmalarını açıklaması, Orta Doğu'daki İngiliz-Fransız tasarıları bakımından soğuk bir duş oldu. Bunun arkasından 14 Nokta'yı Müttefiklerin de kabul etmeleri dolayısiyle Başkan Wilson da bu gizli anlaşmaları tanımayacağını belirtince, olayların bu baskısı karşısında, İngiltere ile Fransa 7 Kasım 1918

de Orta Doğu hakkında bir ortak deklarasyon yayınladılar. "Uzun zamandanberi Türklerin zulmü altında yaşayan hakların kurtuluşu için" savaştıklarını belirten iki devlet, Orta Doğu memleketlerinde, halkların kendi serbest seçimlerine dayanan milli hükümet ve idareler kuracaklarını bildirdiler. Oldukça müphem ifadelerin yer aldığı bu deklarasyonun arap halkları üzerinde uyandırdığı izlemin şuydu ki, İngiltere ve Fransa arap memleketlerinin bağımsızlıklarını kabul etmektedirler. Halbuki bu iki sömürgeci devlet arap halklarını ikinci defa aldatmışlardı. Hicaz Kralı Hüseyin, oğlu Faysal'ı büyük ümitlerle Paris barış konferansına göndermiş ve Faysal'ın da konferansta arap bağımsızlığını hararetle savunmuş olmasına rağmen, İngiltere ve Fransa, Hüseyin'in Suriye üzerindeki monarşisini tanımakla beraber, arap memleketlerinde manda rejiminin kurulmasına karar verdiler. 1920 Nisanında toplanan San Remo konferansında da İngiltere ve Fransa, Amerika'nın bu konferansa katılamamasından da yararlanarak, Orta Doğu'daki manda rejimlerini aralarında paylaştılar. Suriye ve Lübnan Fransız, Irak, Ürdün ve Filistin de İngiliz mandalarına verildi. Arap halkları için bağımsızlık, şimdi, aşılması gereken çok uzun bir yol olmuştu.

Arapların İngiltere ve Fransa tarafından uğratılmış oldukları bu peşpeşe aldatılmalar, iki -savaş- arası devresinde Orta Doğu'nun devamlı bir kaynaşma içinde kalmasına sebep olmuş ve Batı emperyalizminin bu kötü davranışları etkilerini günümüze kadar devam ettirmiştir.

A) Orta Doğu'da Menda Rejimleri

Suriye ve Lübnan: San Remo konferansından bir ay önce, 1920 Martında, Şam'da bir eşraf kongresi toplanmış ve bu kongre Filistin ve Lübnan'ı da içine alan büyük Suriye krallığını ilan ederek, krallığa Hicaz Kralı Hüseyin'in oğlu Faysal'ı getirmişti. Lakin San Remo konferansı bunu tanımadı ve Filistin'i Suriye'den ayırdı ve Suriye ve Lübnan Fransız mandasına verildi. Fransa Suriye üzerinde kontrolunu kurabilmek için 90.000 kişilik bir kuvvet sevketmek zorunda kaldı. Çünkü Suriyelilerin uğradığı hayal kırıklığı halkın Fransızlara karşı mücadele açmasına sebep oldu. Bu ayaklanma karşısında Fransız Yüksek Komiseri General Gouraud, 1920 Temmuzunda Şam'a girdi ve Faysal'ı da tahtından kovdu. Bundan sonra Suriye Fransa'nın gayet sıkı askeri idaresi altına girdi.

Fransa Suriye'nin kontrolunu eline aldıktan sonra, arap muhalefetinin bütünlüğünü parçalamak için, Suriyeyi parçalama yoluna gitti. General Gouraud, Fransaya daha sadık ve Fransa ile tarihi bağları olan Lübnan topraklarını, Osmanlı İmparatorluğu zamanındakinin iki misline çıkararak Lübnan'ı Suriye'den ayırdı. Bu ise arapların kızgınlığını büsbütün arttırdı. Gouraud, geri kalan Suriye topraklarını da eyaletlere ayırarak bir federal sistem kurdu.

Fransa, Atraş ailesinin liderliği altında bulunan Dürzi'lerle de 1921 de bir anlaşma yaparak, Suriye federasyonu içinde Dürzi'lere bağımsızlık vaad etmişti. Gerçekten 1922 Nisanında Federasyon içinde Dürzilerin bağımsızlığını tanıdı. Fakat Gouraud'dan sonra Yüksek Komiser olan General Sarrail, bu anlaşmayı reddetti ve Atraş'ları tuzağa düşürerek tevkif etti. Bunun üzerine 1925 yazında Dürziler ayaklandılar. Bu ayaklanma, gerçek bir savaş halinde iki yıl sürdü. Sonunda Fransa ayaklanmayı bastırdı. Fakat uyguladığı politikanın hatasını da görmüştü. Bunun için 1926 Mayısında Lübnan'a ve 1930 Mayısında da Suriyeye sözde bir bağımsızlık vererek her ikisini de Cumhuriyet olarak ilan etti. Fakat her iki memleketin anayasasında da, Fransa'nın manda rejimi çerçevesi içindeki yetkileri geniş bir yer alıyordu. Bu sebeple, her iki memlekette de milliyetçilerin Fransaya karşı mücadelelerinin arkası kesilmedi. 1936 da Faşist İtalya'nın Habeşistan'ı ele geçirmesi Akdeniz'de büyük bir İtalyan tehdidini ortaya çıkardığından ve Nazi Almanyası ile Faşist İtalya Ortadoğu memleketlerinde İngiltere ve Fransa aleyhine yoğun bir propagandaya giriştiklerinden, Fransa Suriye ve Lübnanla münasebetlerini daha yumuşak bir formüle bağlamak için, 1936 Eylülünde Suriye ve 1936 Kasımında da Lübnan ile ittifak antlaşmaları yaparak her iki memleketten çekilmeyi kabul etti. Fakat İİ'inci Dünya Savaşı patladığında Fransa parlamentosu bu antlaşmaları hala tasdik etmemişti. Bu durum, savaş içinde ve savaş ertesinde Fransa-Suriye münasebetlerinde gerginlikler doğuracaktır.

Filistin: Araplar için bir başka hayal kırıklığı da, Filistin'in Suriye'den ayrılarak İngiltere'nin mandası altına konması ve İngiltere'nin de, Filistin'de bir yahudi anavatanı knrulması için almış olduğu sempatik davranış oldu.

Yahudilerin Filistin'de bir anavatana sahip olma faaliyetleri, yani Siyonizm hareketi, 1880'lerde Rusya'da ortaya çıkan yahudi aleyhtarlığı (anti-semitizm) karşısında Rusya yahudilerinin Filistin'e göç etmek zorunda kalmaları ile başlamış ve Budapeşte'li yahudi gazeteci Dr. Theodor Herzl'in 1896 da yayınladığı "Yahudi Devleti" (Judenstaat) adlı eseriyle hızlanmıştır. Herzl 1897 de Dünya Siyonist Teşkilatı'nı kurmuş ve Avrupa ve Amerika'daki nüfuzlu ve zengin yahudiler, büyük devletler nezdinde teşebbüslerde bulunarak Filistin'de bir yahudi devleti kurmak için çalışmışlardır.

Siyonistler savaş sırasında Başkan Wilson'a da etki yapmışlar ve Wilson'un da siyonizm davasına kazanılması, İngiltereyi de bu davaya karşı sempatik ve destekleyici bir durum almaya götürmüştür. Bunun sonucu, Balfour Deklarasyonu adını alan belge, yahudilerin anavatan davasında bir dönüm noktası olmuştur. İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour, 2 Kasım 1917 de, Siyonist Federasyonu Başkanı zengin bankacı Lord Rothschild'a gönderdiği bir mektupta İngiltere'nin Filistin'de bir yahudi anavatanının kurulmasını kabul ettiğini

resmen bildirmiştir. Bu deklarasyon, 1918 yılı içinde, sırasiyle, Fransa, İtalya ve Birleşik Amerika tarafından da kabul ve desteklenmiştir.

Paris barış konferansında Emir Faysal, Halep'den Mekke'ye kadar uzanacak Arap İmparatorluğu içinde Balfour Deklarasyonuna uygun olarak, yahudilere mahalli muhtariyet verileceğini bildirdiyse de, Faysal'ın bağımsız arap devleti bile gerçekleşmedi. Buna karşılık, San Remo konferansında İngiltere'nin Filistin'in mandasını eline geçirmesi ve ilk günden itibaren yahudilerin Filistin'e göç etmelerine göz yumması, araplar üzerinde sert tepki yaptı. Araplarla yahudiler arasında silahlı çatışmalar başladı. Bu çatışmaların en önemlileri 1921, 1929, 1933 ve 1937-39 yıllarında olmuştur. Almanya'da Hitler'in iktidara geçtikten sonra yahudi düşmanlığı politikasına başlaması ile, Almanya ve İtalya da Filistin'deki arapları yahudilere karşı kışkırtmışlar ve araplara, gizli olarak, para ve malzeme yardımında bulunmuşlardır. 1937 de başlayan çarpışmalar sırasında, 1938 yılında, 3.717 arap ve yahudi ölmüş bulunmaktaydı. 1937 de başlayan ayaklanma ancak 1939 Mayısında sona erdirilebilmiştir.

Arapların tepkisinde rol oynayan etkenlerden önemli biri de, Filistin'e yapılan yahudi göçleri olmuştur. Her ne kadar, İngiltere mandater devlet olarak bu yahudi göçü için bazı sınırlamalar koymuş ise de, 1922 yılında 590.000 araba karşı 84.000 kadar olan yahudi sayısının, 1932 de 770.000 araba karşılık 181.000'e yükselmesine engel

olamamıştır. 1933-35 yılları arasında Filistin'e 134.540 yahudi göç etmiştir. Bu ani yahudi göçü, Kudüs Müftüsü Hacı Emin el-Hüseyni liderliğindeki Filistin araplarını daha da korkutmuş ve bunun içindir ki 1937-39 çarpışmaları hepsinin en şiddetlisi olmuştur.

Filistin'deki bu duruma bir çare bulmak ve araplarla yahudilerin birarada yaşamalarını sağlamak amacı ile İngiltere Filistin için, 1930, 1931, 1937, 1938 ve 1939 yıllarında bazı planlar ortaya atmıştır. Mesela 1937 Peel Komisyonunun raporu Filistin'in araplarla yahudiler arasında taksimini, bu olmadığı takdirde, muhtariyete sahip kantonlara dayanan bir federal sistemin uygulanmasını tavsiye etmiştir. 1938 Woodhead Komisyonu raporu da taksimi tavsiye etmiş, lakin Filistin'de kurulacak arap ve yahudi devletleri arasında bir gümrük birliği kurulmasını ileri sürmüştür. İngiltere hükümeti taksim fikrini kabul etmediği gibi, kendisi tarafından ortaya atılan planlar da yahudi ve araplar tarafından reddedilmiştir. 1939 Şubatında Londra'da topladığı Yuvarlak Masa Konferansı da bir sonuç vermemiştir. Bunun üzerine, İngiltere, 1939 Mayısında yayınladığı bir planda, on yıl içinde Filistin'e bağımsızlık vereceğini bildirmiş ve Filistin'e yahudi göçünü de beş yıllık bir sürede 75.000 sayısı ile sınırlamıştır. Göçün sınırlanması yahudilerin hiç hoşuna gitmediği gibi, araplar da bu planı tatmin edici bulmamışlardır. Filistin, İİ'inci Dünya Savaşına bu şartlar içinde girdi.

Filistin meselesinin 1930'lardan itibaren şiddetlenmesinde, 1930 da Irak'ın ve 1936'da da Suriye'nin hukuken bağımsızlıklarını almasından sonra Filistin araplariyle yakından ilgilenmelerinin de önemli etkisi olmuştur.

Irak: San Remo konferansı ile Irak'ın manda idaresi de İngiltere'nin eline teslim edilmiştir. Yalnız San Remo konferansı 1916'daki İngiliz-Fransız anlaşmalarında bir değişiklik yapmış ve Musul bölgesi de İngiltere'nin nüfuz alanı olarak kabul edilmişti. Yalnız Musul petrollerinden bir kısım hisse Fransaya veriliyor ve Fransa, Musul'dan Akdenize uzanacak bir pipe-line'ın Suriye topraklarından geçirilmesini kabul ediyordu.

San Remo konferansı sırasında Irak esasen İngiliz askeri kuvvetlerinin idaresi altında bulunuyordu. Emir Faysal Fransızlar tarafından Suriye Krallığından indirilince, Irak halkının arzusunu gözönünde tutan İngiltere, 1921 Ağustosunda yaptırdığı bir referandumla Faysal'ı Irak Krallığına geçirdi. Referandumda halk, hemen oyların ittifakı ile Faysal'ı Irak tahtına istemişti.

Bundan sonra İngiltere, kabile reislerine para yardımında bulunmak ve onları vergiden muaf tutmak suretiyle, feodal bir sisteme dayanarak memlekete egemen olmak istedi. Lakin bu idare şekli Iraklı aydınların şiddetli tepkisi ile karşılandı. Bu aydınlar iki gruba

ayrılmıştı. Mekke Şerifi Hüseyinle birlikte Türklere karşı savaşan Nuri Said, Cafer Askeri ve Cemil Madfai gibi Faysal üzerinde nüfuzlu olanlar İngiliz taraftarıydılar. Buna karşılık, Yasin Haşimi, Hikmet Süleyman (Mahmut Şevket Paşa'nın kardeşi), Raşit Ali Geylani ve Kamil Çadırcı gibi Osmanlı Devletinde hizmet etmiş olan aydınlar İngiliz aleyhtarı idiler. Bunlar, İngiltere'nin Irak'daki nüfuzuna karşı mücadele etmek için 1930 da İhvan el-Vatani Partisini kurmuşlardır.

Daha ilk günlerde beliren Irak milliyetçiliği karşısında İngiltere Irak'da manda sistemini uygulamaktan vazgeçerek, Irakla münasebetlerini antlaşmalar vasıtasiyle düzenlemek istemiş ve 10 Ekim 1922 de Irakla bir antlaşma imzalamıştır. Bu antlaşma İngiltereye Irak'ın iç ve dış işlerinin idaresinde geniş yetkiler vermekteydi. Bu antlaşma Irak milliyetçilerinin baskısını hafifletmeyince, 14 Aralık 1927 de, Irak üzerindeki kontrolunu biraz daha gevşeten ikinci bir antlaşma yaptı. Nihayet 30 Haziran 1930 Antlaşması ile Irak'a tam bağımsızlık verdi. Mamafih bu antlaşma ile İngiltere ile Irak dış politikada daima birbirlerine danışacaklar, bir saldırı halinde İngiltere Irak'a yardım edecek ve Irak ordusunu İngiltere yetiştirecekti. Her şeye rağmen, Irak oldukça kısa bir sürede bağımsızlığa kavuşmuş olmaktaydı. Bundan sonra, 1932 de Irak, Milletler Cemiyetine üye oldu.

Kral Faysal 1933 de öldü ve yerine oğlu Gazi geçti. Gazi zamanında Irak'ın iç politikası bazı kaynaşmalar gösterdi. Türkiye'de

ATATÜRK reformları Iraklı milliyetçileri de etkiledi ve sosyalizmi ve demokrasiyi savunan Ahali Partisi kuruldu. Bunu bir kısım subaylar da destekliyordu. Bu subaylardan General Bekir Sıtkı ve Hikmet Süleyman 1936 Ekiminde bir hükümet darbesi yaparak askeri bir diktatörlük kurdular. Bu askeri hükümet Türkiye taraftarıydı ve Türkiye ile yakın münasebetler kurarak 1937 de Saadabad Paktı'na katıldılar. Lakin, General Bekir Sıtkı Türkiye'de yapılan manevralara davetli olarak giderken, 1937 Ağustosunda Musul'da rakipleri tarafından öldürüldü. 1938'den itibaren Irak'ın idaresi hararetli bir İngiliz taraftarı olan Nuri Said'in eline geçti.

Kral Gazi, 1939 Nisanında bir otomobil kazasında öldü. Oğlu İİ'inci Faysal küçük olduğundan, Prens Abdülilah başkanlığında bir naiblik idaresi kuruldu.

Irak'ın içerde karşılaştığı önemli diğer meseleler, Kürt meselesi ile mezhep çatışmaları olmuştur. İ'inci Dünya Savaşının hemen ertesinde İngiltere, Kafkaslar, Türkiye, İran ve Irak üzerinde bir baskı aracı olarak bir kürt devleti kurmayı düşünmüş ise de, sonradan kendisi de bu fikri tehlikeli bularak terketmiştir. Lakin Türkiye ile Musul anlaşmazlığı sırasında, 1925 de, Doğu Anadolu'da bir kürt ayaklanmasını kışkırtmaktan da geri kalmamıştır. 1932'de de Irak'da bir kürt ayaklanması çıkmış ise de, şimdi Orta Doğuya iyice yerleşen, İngiltere buna cephe almış ve ayaklanmanın bastırılmasında

lrak kuvvetlerine yardım etmiştir. Irak Milletler Cemiyetine üye olarak girerken Kürtlere azınlık haklarını garanti etmiştir.

Mezhep mücadelerine gelince: Irak'da Müslümanlığın iki esas mezhebi vardı. Şiiler ve Sünniler. Şiiler Sünnilerden biraz daha fazlaydı. Lakin Kral Faysal'ın Sünni olması ve Sünnilerin daha iyi yetişmiş ve kültürlü olmaları sebebiyle idarenin yüksek kademelerini ellerine alması, lrak'da alttan-alta bir Şii-Sünni mücadelesine sebep olmuştur.

Başka bir din meselesi de Süryanilerden doğmuştur. Süryaniler genel olarak güney Anadolu'dan Irak'a göç etmişlerdi. Lakin Irak halkı tarafından hoş karşılanmadılar. Bunlara azınlık haklarının tanınmaması, 1933 de büyük bir Süryani ayaklanmasına sebep olmuşsa da, Irak hükümeti bu ayaklanmayı çok şiddetli bir şekilde bastırmıştır.

Ürdün: Ürdün, Kral Faysal'ın Büyük Suriye Krallığına dahildi. Lakin Faysal Fransızlar tarafından Suriye'den çıkarılınca, 1922 Eylülünde Milletler Cemiyetinin kararı ile ayrı bir Ürdün Devleti kuruldu ve bu devlet İngiltere'nin mandasına verilerek başına Faysal'ın küçük kardeşi Abdullah getirildi. Ürdün'deki manda idaresi doğrudan doğruya Filistin'deki İngiliz yüksek komiserine bağlı idi.

Ürdün'ün politika hayatı hemen hemen olaysız geçmiştir. Çünkü

Ürdün'ün ekonomik kaynaklardan yoksunluğu, bu memleketi İngiltereye sıkı bir şekilde bağlanmak zorunda bırakmıştır. 1920'lerde yılda 100.000 Sterlin olan İngiltere'nin para yardımı, 1940'larda yılda 2 milyon Sterlin'e yükselmiştir.

İngiltere Ürdünle münasebetlerini, manda rejimi yerine antlaşma münasebeti haline getirmeyi tercih etti ve 10 Şubat 1928 de İngiltere ile Ürdün Emiri Abdullah arasında bir antlaşma imzalandı.
Bu antlaşma İngiltere'nin Ürdün'deki yetkilerini çizmekteydi.

Ürdün 22 Mart 1946 da İngiltere ile yaptığı bir ittifak antlaşması ile bağımsızlığını kazanmış ve Ürdün Emirliği, Ürdün Krallığı olmuştur. Lakin bu antlaşma Ürdünlüler tarafından hoş karşılanmadığından, 15 Mart 1948 de yapılan yeni bir antlaşma, 1946 antlaşmasının yerini almıştır. Bu antlaşmadan sonra Ürdün'ün yeni adı Haşimi Ürdün Krallığı olmuştur.

B) Mısır

Osmanlı Devletinin İ'inci Dünya Savaşına katılması üzerine İngiltere, iki Osmanlı toprağı üzerinde egemenlik haklarını kurmuştur.
Bunların birincisi, 5 Kasım 1914 de Kıbrıs'ın İngiltere İmparatorluğuna ilhak edilmesi olmuştur. İkincisi de 18 Aralık 1914 de Mısır üzerinde himaye kurmasıdır.

Arabi Paşa'dan beri gelişmekte olan Mısır milliyetçiliği için, İngiltere'nin Mısır üzerinde himaye kurması büyük bir şok oldu. Savaş içindeki gelişmeler ise Mısır milliyetçiliğini daha da hızlandırdı. Savaş sırasında Mısır'ın İngiltere için askeri bir üs haline gelmesi ve İngiliz, Avusturya ve Yeni Zelanda askerlerinin adeta istilasına uğraması Mısırlıların gururlarına dokunduğu kadar, Başkan Wilson'un 14 Noktası da Mısırlıların bağımsızlık ümitlerini kuvvetlendirdi. Halbuki savaştan sonra Mısır'ın bu konudaki ümitlerinin hiçbiri gerçekleşmedi. Bunun üzerine Said Zaglül'ün 1919 başlarında kurduğu Vafd Partisi bütün memlekette ayaklanma ve gösterilere başvurarak, İngiltereye karşı milliyetçi hareketin öncülüğünü ele aldı. İngiltere Zaglul ile diğer Vafd liderlerini Malta adasına sürdü. Fakat bu olay, ayaklanmayı yatıştıracağı yerde, büsbütün şiddetlendirdi. Bu durum karşısında ingilizler Zaglul'ü ve arkadaşlarını serbest bırakarak, onlarla, bir antlaşma düzeni üzerinda görüşmelere girişti. İngiltere'nin Mısır üzerindeki sıkı kontrolundan vazgeçmemesi ve Vafd liderlerinin de tam bağımsızlıkta ısrar etmeleri dolayısiyle, görüşmeler olumlu bir sonuç vermedi. 1921 yılında yine ayaklanmalar çıktı. Vafd Partisi ile anlaşamıyacağını gören İngiltere, 28 Şubat 1922 de yayınladığı bir deklarasyonla, Mısır'ın bağımsızlığını ilan etti ve Hıdiv İ'inci Fuad da bu deklarasyonu kabul ile Kral (Melik) ünvanını aldı. İngiltere Mısır'ın bağımsızlığını ilan etmekle beraber, Mısır'ın Süveyş Kanalı'nın ve Mısır'daki yabancıların haklarının savunmasını üzerine

alıyor ve Sudan üzerindeki kontrolunu elinde tutuyordu.

Kral İ'inci Fuad'ın bu deklarasyonu kabul etmesi, Vafd liderliğindeki milliyetçilerle arasının açılmasına sebep oldu ve milliyetçiler mücadelelerini, İngiltere'den başka, Fuad'a da yöneltiler. Bu mücadelede Mısır halkı da Vafd Partisini destekledi. Çünkü 1923'ten 1930'a kadar yapılan bütün seçimleri Vafd Partisi kazandı. Kral Fuad Vafd ile mücadele edemiyeceğini görünce 1930 da parlamentoyu feshedip, monarşik diktatörlük kurdu.

Bu arada İngiltere de 1927-28, 1929 ve 1930 da olmak üzere üç defa Vafd ile görüşmelere girişerek anlaşmaya çalıştı ise de başarı kazanamadı ve 1930 da görüşmeleri kesti.

1935 de İtalya'nın Habeşistan'a saldırması ve 1936'da da bu toprağı ele geçirmesi, gerek Kral Fuad'ın, gerek İngiltere'nin durumunda değişiklik meydana getirdi. Habeşistan'a yerleşen İtalya Nil'in kaynaklarına egemen oluyor ve dolayısiyle Mısır üzerinde bir tehlike yaratıyordu. Esasen İtalya ve Almanya Mısır'daki ve Orta Doğu'daki arap milliyetçilerini İngiltere ve Fransaya karşı devamlı olarak kışkırtmaktaydılar.

1935 yılı sonunda Kral Fuad 1923 anayasasını tekrar yürürlüğe koydu ve dört ay sonra da öldü. Yerine 16 yaşındaki oğlu İ'inci Faruk

geçti. 1936 seçimlerini Vafd Partisi ezici bir çoğunlukla kazandı. Bu sefer Vafd ile İngiltere arasında yapılan görüşmeler olumlu sonuç verdi ve İngiltere ile Mısır arasında 26 Ağustos 1936 da bir ittifak antlaşması imzalandı. On yıl için imzalanan bu antlaşma ile İngiltere Mısır'dan çekiliyor, lakin kendisinin imparatorluk yolu olan Süveyş Kanalı'nda devamlı olarak asker bulundurmak hakkını alıyordu. Ayrıca, Mısır'ın bir saldırıya uğraması halinde İngiltere Mısır'ı savunacaktı.

1937 Mayısında Mısır'da kapitülasyonlar kaldırıldı ve Mısır Milletler Cemiyeti'ne üye oldu.

C) Arabistan Yarımadası

İ'inci Dünya Savaşının ertesinde Arabistan yarımadasındaki en önemli gelişme Vahhabi devleti Suudi Arabistan'ın kurulması olmuştur. Müslümanlığın fanatik kolunu teşkil eden Vahhabiler, Suud ailesinin liderliğinde, yarımadanın batı kısmındaki Necd'e egemen bulunuyorlardı. Vahhabi'ler XİX'uncu yüzyılın başlarında Osmanlı Devletine karşı ayaklanmışlar ve Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa sekiz yıllık bir mücadeleden sonra Vahhabileri kontrol altına almaya muvaffak olmuştu. Lakin, Osmanlı İmparatorluğunun zayıflaması ile bu kontrol da zayıfladı ve Necd Sultanı Abdülaziz İbni Suud, XX'inci yüzyılın başından itibaren, komşu kabilelerle mücadele ederek topraklarını genişletmeye

başladı. İngiltere 1915 Aralık ayında Abdülaziz ile yaptığı bir anlaşma ile, Necd'in hayırhah tarafsızlığı karşılığında, bu yeni sınırları tanıdı. İngiltere'nin arzusu, Abdülaziz'in İngiltereyi Basra'da rahatsız etmemesiydi.

Savaşla beraber, Necd Sultanı Abdülaziz ile Mekke Şerifi Hüseyin arasında bir rekabet başladı. Hüseyin, İngiltere ile yaptığı anlaşmalara dayanarak 1916 Ekiminde kendisini "Arap Memleketlerinin Kralı" ilan edince, bu rekabet daha da şiddetlendi. Savaştan sonra, Hüseyin'in bir oğlunun Irak, diğer bir oğlunun Ürdün ve kendisinin de Hicaz Kralı olması, Haşimi ailesine arap dünyasında büyük bir ağırlık sağlıyordu. Abdülaziz bundan da hoşlanmadı. Nihayet, 3 Mart 1924 de Türkiye'de Hilafetin ilgası üzerine Hicaz Kralı Hüseyin'in 7 Mart 1924 de kendisini Halife ilan etmesi bardağı taşıran damla oldu. Abdülaziz 1924 Ağustosunda Hicaz'a savaş açtı. Ekim ayında Suud kuvvetleri Mekkeye girdi. Hüseyin, oğlu Ali lehine tahttan feragat ederek, İngilizlerln yardımı ile Kıbrıs'a kaçtı. 1931'de de öldü. Oğlu Ali Abdülaziz'e karşı bir süre dayandıysa da, 1925 Aralık ayında Cidde'nin de Suudların eline geçmesiyle bütün Hicaz Abdülaziz'in eline düşmüş oluyordu. Abdülaziz İbni Suud, 1926 Ocak ayında kendisini "Hicaz Kralı ve Necd Sultanı" ilan etti. 1932'de de bütün bu topraklar üzerindeki Suud egemenliği Suudi Arabistan Krallığı adını aldı.

Hicaz'ın Suud egemenliği altına düşmesinden sonra Suudi Arabistan'ın Irak ve Ürdün ile olan münasebetleri, sınır anlaşmazlıkları yüzünden, bir süre iyi gitmedi. İbni Suud İngiltere'den çekindiğinden bu iki devlete karşı herhangi bir harekete girişmekten çekindi. Nihayet İngiltere'nin İbni Suud ile 20 Mayıs 1927 de Cidde anlaşması'nı imzalıyarak, Suud'u Necd Sultanı ve Hicaz Kralı olarak tanımasından sonra, Suud'un Ürdün ve Irak ile münasebetleri düzeldi.
Suudi Arabistan ile Irak 2 Nisan 1936 da arap kardeşliğine dayanan bir saldırmazlık antlaşması imzalamışlardır.

Suudi Arabistan 1933 ve 1936 da Amerikan petrol şirketi Aramco'ya (Arabian-American Oil Company) petrol imtiyazları vermiştir ki, bu Birleşik Amerikan'ın Orta Doğu'ya girmesinin başlangıcını teşkil eder.

Arap yarımadasında Osmanlı Devletine en fazla sadakat gösteren Yemen olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu yıkıldıktan sonra Yemen'in bağımsızlığı fiili bir durum olarak ortaya çıkmıştır. Fakat savaş ertesinin ilk yıllarından itibaren Yemen İngiltere ile çatışmıştır. Savaş sırasında İngiltere'nin Yemen'e ait Hudeyde limanını işgal etmesi bu çatışmanın başlangıcını teşkil eder. Yemen İmam'ı Yahya 1925 yılında Hudeyde'ye taarruz edip burasını sınırları içine kattı ve İngiltere buna karşı koyamadı. Fakat İmam Yahya'nın bu sefer Aden üzerindeki emelleri iki devletin münasebetlerinin düzelmesini engelledi.

İngiltere ile Yemen arasındaki bu durumdan İtalya faydalandı ve 2 Eylül 1926 da Yemen ile İtalya arasında bir dosluk ve ticaret antlaşması imzalandı. Bundan sonra İtalya-Yemen münasebetleri gayet iyi bir şekilde gelişti. İtalya Yemen'e silah yardımı ve teknik yardımda bulundu. Yemen ise İngiltereye karşı İtalyayı oynama politikası izliyordu.

İtalya Habeşistan'a yerleştikten sonra İtalya ile Yemen arasında 15 Ekim 1936 da 25 yıllık bir antlaşma daha imzalandı. Bununla Yemen, İtalyan doktor ve mühendislerine Yemen'de yerleşme hakkı veriyordu. Bu anlaşma ile İtalya, Kızıldeniz'in Hind Okyanusuna açılan kapısı olan Mendep Boğazına egemen bir hale geliyordu. Çünkü Boğazın öbür kıyısı Eritre de İtalya'nın elindeydi.

Arap yarımadasında Suudi Arabistan Krallığının kuruluşu Yemen'i kuzeyden bir tehdit karşısında bıraktı. Bu sebeple Yemen 11 Şubat 1934 de İngiltere ile yaptığı bir dostluk antlaşması ile, İngiltere ile olan münasebetlerini düzeltme yoluna gitti. Bu antlaşma ile İngiltere ilk defa olarak Yemen'in bağımsızlığını resmen tanıyordu.

İngiliz-Yemen antlaşmasından bir ay sonra Yemen ile Suudi Arabistan arasında savaş patladı. Bu savaşta Yemen yenilince, kuzeydeki büyük komşusuna karşı daha yumuşak ve ihtiyatlı bir politika izlemeye başladı.

İİ'inci Dünya Savaşında Yemen tarafsız kalmakla beraber İtalya-Almanya blokuna karşı daha sempatik bir durum aldı. Çünkü 1934 antlaşmasına rağmen, İngiliz-Yemen münasebetleri iyi bir çerçeveye girememişti.

Ç) İran

1907 Anlaşması ile İran, İngiltere ile Rusya arasında nüfuz bölgelerine paylaşılmıştı. Rusya'da Çarlığın yıkılması üzerine, İngiltere tek başına İran üzerinde nüfuz kurma yoluna gitti ve İran'a 9 Ağustos 1919 da bir antlaşma imzalatmaya muvaffak oldu. Bu antlaşma ile İngiltere, İran'ın idare ve askeri teşkilatını düzenleme görevini üzerine alıyor ve ayrıca İran'a teknik ve mali alanlarda yardım vaadediyordu. Fakat bu antlaşma İran milliyetçilerini kızdırdı ve İran Meclisi antlaşmayı tasdik etmedi. İngiltere İran üzerinde baskı yapamadı, çünkü savaştan bıkan İngiliz kamu oyu, hükümetin Doğuda peşpeşe olaylarla karşılaşmasını istemiyordu.

Sovyet Rusya'nın ilk yıllardan itibaren uygulamaya başladığı kendi sınırlarını çevreleyen devletlerle tarafsızlık ve saldırmazlık paktları imzalama politikası, İran'ı da içine aldı ve 26 Şubat 1921 de İran ile Sovyet Rusya arasında bir dosluk antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Sovyetler İran'ı bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne

saygı göstermeyi taahhüt ediyorlardı. İngiltere'nin, yukarıda belirttiğimiz davranışı karşısında İran, bu antlaşma ile Sovyetlerle münasebetlerini yakınlaştırmayı tercih etti. Bu antlaşmanın özellikle 6'ncı maddesi önemlidir. Bu maddeye göre, bir üçüncü devlet veya onun müttefiki, Sovyet Rusyaya karşı İran'ı tehdit eder veya İran topraklarını bir harekat üssü haline getirir ve İran da buna engel olamazsa Sovyet Rusya İran topraklarına askerini sokmak hakkını kazanıyordu. Tabii bu hüküm birinci planda İngiltereye yöneltilmişti.

1 Ekim 1927 de Sovyet Rusya ile İran arasında bir tarafsızlık ve saldırmazlık paktı da imzalanmıştır. Bu antlaşma da, 1921 antlaşmasının hükümlerini teyid etmiştir.

1923 yılında İran Harbiye Bakanı Ahmet Riza Han, bir hükümet darbesi yaparak başbakanlığı eline geçirdi. İran Şahı Ahmet'in dışarda bulunduğu bir sırada da, 1925 Ekiminde, Şah Ahmet'i tahttan indirerek, Kaçar ailesinin İran'daki egemenliğine son verdi. İran Meclisi Aralık 1925 de Ahmet Riza Han'ı İran Şehinşahı ilan etti. Riza Şah, son İran hükümdarı Muhammed Riza Pehlevi'nin babasıdır.

Riza Pehlevi'nin bu hükümet ve monarşi darbeleri ile amacı kendisine örnek aldığı Atatürk gibi, İran'da geniş ve köklü reformlar yaparak memleketi batılılaştırmaktı. Gerçekten, İran'da pek çok reformları ve batılılaşma hareketlerini gerçekleştirdi. Din adamlarının

nüfuzunu kıramamakla beraber, özellikle eğitim alanında birçok yenilikler yaptı. Eğitim sisteminde vatanseverlik, milliyetçilik ve batılı düşüncenin yerleşmesine önem verdi. Orduyu düzenledi ve iyi bir disipline soktu. Kapitülasyonları kaldırdı. Ekonomik alanda, devletin müdahalesi ile birçok işler yaptı. Atatürk ve Türkiye ile yakın ve samimi münasebetler kurdu.

İran'ın dış politikasına gelince: 1921 ve 1927 antlaşmalarına rağmen Sovyet-İran münasebetleri iyi bir şekilde gelişmemiştir. Her ne kadar 1921-33 devresinde Sovyetler İran'ın dış ticaretinde en geniş yeri işgal etmiş iseler de, Sovyetlerin İran'daki komünist kışkırtma ve faaliyetleri İran'da bir güvensizlik doğurmuş ve siyasal münasebetlerin daha fazla gelişmesine imkan vermemiştir. Öte yandan, İran'ın İngiltere ile münasebetleri de güvensizlik havasından kurtulamamıştır. Üstelik Abadan petrolleri 1932 yılında İran ile İngiltere arasında şiddetli bir anlaşmazlık konusu olmuştur. Petrollerden daha yüksek bir hisse almak isteyen Riza Pehlevi, 1901 tarihli imtiyaz anlaşmasını feshedince, iki devletin münasebetleri gerginleşmiş ve İngiltere Basra körfezine donanma göndermiştir. Nihayet Milletler Cemiyetinin aracılığı ile anlaşmazlık çözümlenmlş ve 29 Nisan 1933 de İran ile Anglo-Persian Petrol Şirketi (APOC) arasında yapılan bir anlaşma ile, İran'ın petrollerden alacağı hisse arttırılmıştır.

1933 de Almanya'da Hitler'in iktidara geçmesi ve Hitler'in hem

Batılılara ve hem de Sovyet Rusyaya cephe alması üzerine, İran dış politikasını Almanyaya kaydırdı. Almanya ile İran arasında ekonomik münasebetler de genişliyerek, Almanya, İran'ın dış ticaretinde Sovyet Rusya'nın yerini aldı.

Almanya'nın 1941 de Sovyev Rusyaya saldırması üzerine, İran, İngiltere ile Sovyet Rusya'nın işgaline uğrayacaktır.

D) Afganistan

Afganistan 1880 Temmuzunda İngiltere ile imzaladığı bir anlaşma ile bu devletin nüfuz ve himayesi altına girmişti. 1907 İngiliz-Rus anlaşması ile İngiltere Afganistan'daki bu durumunu Rusyaya da kabul ettirmişti.

İ'inci Dünya Savaşından sonra Afganistan kendisini İngiltere'nin nüfuz ve vesayetinden kurtarmaya muvaffak oldu. Bir takım taht mücadelelerinden sonra 1919 Şubatında Afganistan tahtına geçen Emir Amanullah koyu bir İngiliz düşmanıydı. Amanullah, Emir olur olmaz, 1919 Mayısında İngiltereye karşı Cihad-ı Mukaddes ilan edip, ordusu ile Hindistan'a yürüdü. Amanullah'ın hareketi İngilterere için tehlikeli bir dert oldu. Ancak 140.000 kişilik bir kuvvet kullandıktan ve 16 milyon İngiliz lirası harcadıktan sonra Amanullah'ı Hindistan'dan çıkardı. Fakat 8 Ağustos 1919 da yapılan Ravalpindi Antlaşması

ile de, Afganistan'ın tam bağımsızlığını tanıyarak bu memleketten çekilmek zorunda kaldı.

Amanullah bundan sonra Sovyetlere yaklaştı. 28 Şubat 1921 de Sovyet Rusya ile bir dosluk antlaşması imzaladı. Bu antlaşma ile Sovyetler, bir yandan Afganistan'ın bağımsızlığını tanıyorlar ve öte yandan da Afganistan'a her yıl bir milyon altın ruble yardımda bulunmayı kabul ediyorlardı.

Amanullah Sovyetlere yaklaşmakla beraber, Afgan-Sovyet münasebetleri düzenli blr şekilde gelişemedi. Sovyetlerin Türkistan, Uzbekistan, Türkmenistan, Hive ve Buhara'yı bolşevikleştirmek için kullanmış oldukları sert usuller, buralardaki Türk halkların ayaklanmalarına sebep oldu ve birçok Türkler Bolşeviklerden kaçarak Afganistan'a sığındılar. 1922 yılında Enver Paşa'nın liderliğinde çıkan bu ayaklanmalara Amanullah büyük bir ilgi gösterdi ve hatta kendi liderliği altında bir Orta Asya Konfederasyonu kurmak için harekete geçti. Tabiatiyle bu durum Sovyet-Afgan münasebetlerini bozdu. Fakat Enver Paşa öldürüldüğü gibi, Sovyetler de Orta Asya'da durumu kontrolleri altına aldılar.

Bundan başka iki devlet arasında sınır anlaşmazlık ve çatışmaları da eksik olmadı. Bununla beraber, Sovyetler Afganistanla aralarını bozmamak ve ekonomik yardım yoluyla Afganistan'ı nüfuzları

altına almak için özel bir çaba harcadılar. 10 Nisan 1927 de Sovyet Rusya ile Afganistan arasında da bir tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması imzalandı.

Afgan hükümdarı Amanullah da, Riza Şah'ın İran'da yaptığı gibi, Atatürk'ü kendisine örnek alarak memleketi batılılaştırmak için 1923'den itibaren faaliyete geçti. Memlekette birçok reformlar yaptı. Özellikle eğitim ve kültür reformlarına önem verdi. Bu reformlar için Almanya ve Türkiye'den uzmanlar getirtti. Bunun sonucu olarak Afganistan ile Almanya arasındaki siyasal münasebetler de gelişti ve Sovyet nüfuzuna karşı Afganistan Almanyaya dayandı. Hitlerle beraber Almanya ile Afganistan arasındaki münasebetler daha arttı.

Amanullah, 1926 da Emir'lik ünvanını bırakıp Kral ünvanını aldı. Lakin yapmış olduğu reformlar, memleketteki koyu dindarcılığın tepkisi ile karşılaştı ve 1928 Kasımında mollalar ve muhafazakar kabileler ayaklandılar. Amanullah memleketten kaçmak zorunda kaldı. Habibullah Gazi muhafazakar unsurların temsilcisi olarak idareyi eline aldı ve Amanullah'ın bütün reformlarını kaldırttı. Lakin Habibullah'ın idaresi de diktatörlüğe dayandığından, yeniden ayaklanmalar çıktı ve nihayet Muhammed Nadir Han 1929 Ekiminde Afganistan Krallığını eline geçirdi.

Muhammed Nadir, genel olarak Amanullah'ın yolundan gitti.

Yalnız, reformlara devam etmekle beraber, bunları mollaları ve dindarları ürkütmeden yaptı. Türkiye ve Almanya ile yakın münasebetlere o da devam etti.

Muhammed Nadir, 1933 Kasımında şahsi düşmanlarından biri tarafından öldürüldü. Fakat memlekette herhangi bir karışıklık çıkmadan, hükümdarlığı oğlu Muhammed Zahir Şah üzerine aldı.

1941 de İran'ın İngiltere ve Sovyet Rusya tarafından işgali üzerine Afganistan da bu iki devletin baskısı altında kaldı ve bu baskı üzerine memleketteki bütün Alman uzman ve teknisyenlerini çıkarmak zorunda kaldı. İİ'inci Dünya Savaşından sonra Afganistan tekrar Sovyet nüfuzu altına düşmüştür.

7

Birleşik Amerika'nın İnzivaya Çekilmesi

Birleşik Amerika İ'inci Dünya Savaşına Almanya tarafından güvenliğinin yakın bir şekilde tehdit edildiğini gördüğü için girmişti. Fakat barış meselesinde özellikle Başkan Wilson, bir intikamcılık duygusu ile hareket etmemiş ve adil ve devamlı bir barış düzeninin kurulmasını samimiyetle arzu etmişti. Başkan Wilson'un 14 Nokta'sı böyle bir barışın ilk temel ilkelerinin ifadesi olmuş ve barışın korunması

ve bozulmasının önlenmesi için de devamlı bir barış teşkilatının kurulmasına birinci derecede önem vermişti. Bu milletler arası barış teşkilatının kurulması Başkan Wilson için o kadar önemli olmuştur ki, Barış Konferansının başında Milletler Cemiyeti Paktı'nı Müttefiklere kabul ettirdikten sonra, Amerikan kamu oyunu Milletler Cemiyeti fikrine kazanmak için, barışın toprak, sınır ve sair meseleleri ile kendisi bizzat uğraşmayarak, hemen Amerikaya dönmüştü. Wilson barışın korunmasını sağlayacak bu milletlerarası teşkilatta Amerika'nın öncülüğüne inanmıştı. Tabii bunun sonucu olarak Amerika dünya meselelerinin ve Avrupa diplomasisinin içine de girmiş olacaktı.

Fakat Wilson'un bu düşünce ve faaliyetleri daha ilk günlerden itibaren Amerika'da çeşitli tepkilerle karşılaştı. Daha Milletler Cemiyeti Paktı hazırlanırken, bu konuda Amerika'da çeşitli görüşler ortaya atılmış ve Wilson da bunları mümkün olduğu kadar gözönünde tutmaya çalışmıştı. Bu görüşlerden en önemlisi, Milletler Cemiyeti Paktının Monroe Doktrini'ni mahfuz tutan bir hükmü ihtiva etmesiydi ve Wilson da Paktın XXİ'inci maddesinde, oldukça müphem bir şekilde de olsa, Monroe Doktrini'ni koruyan bir hükmün yer almasını sağlamıştı.

Nihayet Versay Antlaşması, Milletler Cemiyeti Paktı ile birlikte, 1919 Temmuzunda, tasdik için Amerikan Senatosuna geldi. Bu andan itibaren de Amerikan kamu oyunda uzun bir tartışma devresi

açıldı. Esasına bakılırsa, başlangıçta kamu oyu Milletler Cemiyeti'ne ve Amerika'nın bu teşkilata katılmasına aleyhtar değildi. Fakat infiradçılar ve muhalefetteki Cumhuriyetçi Parti, hem Milletler Cemiyeti ve hem de Versay Antlaşması aleyhine geniş bir kampanya açtı. Gerçekten, birçok kimselere göre Versay Barışı Almanya için haksız bir şekilde ağır hükümler ihtiva etmekteydi. Bu barış İngiltere ile Fransa'nın Almanyayı ezmek için hazırladıkları bir kombinezon olarak göründü. Amerika'nın bunu tasdik etmesi, adeta bu kombinezona bir garanti verecekti. Milletler Cemiyeti Paktı ise, itirazların üzerinde yoğunlaştığı temel konuyu teşkil etti. Cumhuriyetçiler ve Milletler Cemiyetinin aleyhtarları, bu teşkilata girmekle Amerika'nın dış politikadaki bağımsızlığını kaybedeceğini ve Monroe Doktrini'nden uzaklaşmak zorunda kalacağını ileri sürüyorlardı. Bu konuda en fazla itiraz ettikleri nokta, Paktın X'uncu maddesiydi. Bu maddeye göre, Cemiyet'in bütün üyeleri, birbirlerinin toprak bütünlüğü ile bağımsızlıklarına saygı göstermeyi ve bunları dışardan gelecek bir saldırıya karşı korumayı taahhüt ediyorlardı. Bu hüküm, Birleşik Amerika'nın dış politikada şu veya bu şekilde bir hareketine Milletler Cemiyeti'nin karar vereceği ve Birleşlk Amerika'nın da buna uymak zorunda kalacağı ve uymak zorunda olduğu şeklinde yorumlandı. Cumhuriyetçi liderlerden Senatör Lodge, bu X'uncu madde dolayısiyle, "Hicaz Kralı, bedevilerin saldırısını defetmek için Amerikan askerlerinin gönderilmesini istemek hakkını kazanmaktadır" diyordu.

Halbuki Başkan Wilson ise, Senato Dışişleri Komisyonunda Milletler

Cemiyeti Paktı hakkında yaptığı açıklamada, X'uncu maddenin, Paktin "belkemiğini" teşkil ettiğini söylemişti. Senatör Lodge Senato'da, Milletler Cemiyeti Paktının kabul edilmesi için, 14 noktada değişiklik yapılmasını istedi ki, bunlar arasında, Milletler Cemiyetinin Monroe Doktrini'ne ilişkin hiçbir karar alamıyacağı, Birleşik Amerika'nın hiçbir devletin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü garanti edemiyeceği ve Milletler Cemiyetinin bir devlet hakkında alacağı karar ve tedbirlerin, o devletle Birleşik Amerika arasındaki münasebetleri hiçbir şekilde etkileyemiyeceği gibi şartlar bulunmaktaydı.

Cumhuriyetçilerin ve infiradçıların günden güne teşkilatlanan ve şiddetlenen muhalefeti üzerine Başkan Wilson, Amerikan kamu oyunu kendi tarafına çekmek için 8.000 mil'den fazla süren 22 günlük bir iç gezide 37 söylev verdiyse de, başarı kazanamadı. Bu gezide hastalanarak felç olduğu gibi, Senato da Versay Antlaşmasını ve ona bağlı Milletler Cemiyeti Paktını reddetti. Bu iki belge için Senatoda, Kasım 1919 da, Ocak 1920 ve Mart 1920 de olmak üzere üç defa oylamaya gidildi. Lakin hiçbirisinde, tasdik için gerekli üçte iki oy çoğunluğu sağlanamadı. Üçüncü oylamada 49 evet, 35 hayır çıkmıştı. Bu durum hasta yatağındaki Wilson'u çok üzmüş ve "Şimdi onlar ne kaybettiklerini acı bir tecrübe ile öğreneceklerdir... Dünyanın liderliğini kazanmak için elimize bir fırsat geçmişti. Fakat bu fırsatı kaybettik ve yakında bu kaybın nasıl bir trajedi olduğunu göreceğiz" demiştir.

Versay Antlaşması ve ona bağlı belgeleri ve özellikle Milletler Cemiyeti Paktını tasdik etmeği reddetmekle, Birleşik Amerika infirad siyasetine dönüyor ve inzivaya çekiliyordu. 1920 Kasımında yapılan Başkanlık seçimlerini 9 milyona karşı 19 milyon oyla Cumhuriyetçiler kazandılar ve Warren G. Harding Başkan oldu. Seçim, Cumhuriyetçilerin infirad ve inziva politikasının kamu oyu tarafından da kabul ve desteklenmesini ifade ediyordu.

Versay Antlaşmasının reddi ile Almanya ve müttefikleri ile Amerika arasında savaş hali hukuken devam etmiş oluyordu. Bu sebeple Amerikan Kongresi 1921 Temmuzunda Almanya ile savaş halinin sona erdiğini ilan ve birkaç ay sonra da Almanya, Avusturya ve Macaristan ile ayrı barış antlaşmaları imza ettl. Bu, 1815 de İngiltere'nin, Napolyon'u yenen Kutsal İttifak ve Dörtlü İttifak bloku ile işbirliği yapmaktan kaçınmasına benzemekteydi.

Birleşik Amerika Milletler Cemiyetine katılmamakla beraber, bu teşkilattan tamamen de uzak kalmış değildir. Milletlerarası Daimi Adalet Divanına katıldığı gibi, Milletler Cemiyetinin barış ve silahsızlanma faaliyetleri ile ilgilenmiş ve bu meselelerin görüşmelerine gözlemciler göndermiştir. Mesela 1922 Vaşington deniz silahlarının sınırlandırılması konferansı ve 1928 Kellogg Paktı esas itibariyle Birleşik Amerika'nın eseri olmuştur. Bu iki teşebbüs, savaş sonrasının

hiç değilse ilk yıllarında, barışın moral havasının kuvvetlendirilmesine önemli bir hizmet olmuştur. Bu iki konuyu, bundan sonraki kısımda ele alacağız.

İki -savaş- arası devresinde Birleşik Amerika ile Avrupa arasındaki münasebetleri zehirleyen ve Amerika'nın Avrupaya karşı kızgınlığını ve güvensizliğini arttıran bir mesele de, milletlerarası borçlar olmuştur. Amerika savaş sırasında yirmi kadar devlete borç para vermişti. Borçlular içinde 4.2 milyar Dolarla İngiltere, 3.4 milyar Dolarla Fransa, 1.6 milyar Dolarla İtalya birinci planı işgal ediyordu ve bu borçların toplamı 10.3 milyar kadardı. Almanya'nın tamirat borçlarından ayırdetmek için, devletlerin Amerikaya olan bu borçlarına Milletlerarası Borçlar denilmekteydi. Lakin devletler bu borçları ödemeye bir türlü yanaşmadılar. Daha doğrusu, bu borçları ödemeyi, Almanya'dan alacakları tamirat borçlarına bağlamışlardı. Almanya'dan tamirat borcu alamayınca, Amerikaya olan borçlarına da yan çizmeye başladılar. Kendilerinin, savaşın en ağır yükünü çektiklerini, Amerika'nın para kaybetmesine karşılık, kendilerinin kan ve insan kaybettiklerini ileri sürdüler. Tabii bu, Amerika'da kötü bir etki yaptı. Amerika bu devletlere borçlarını ödetmek için uzun yıllar uğraştı. Sadece Finlandiya borçlarını tam olarak ödedi. İngiltere, İtalya, Çekoslovakya, Romanya ve Letonya ise ancak "sembolik" ödemelerle yetindiler. Fransa, Belçika, Polonya, Estonya ve Litvanya ise hiç ödemedi. Nihayet Amerika 1934 yılında bu

borçlar hikayesinin üzerinden sünger geçirmek zorunda kaldı.

Monroe Doktirininde olduğu gibi, Versay'dan sonra da Amerika Avrupa'dan ilgisini kesmekle beraber. Latin Amerika ve Uzakdoğu ile daha fazla ilgilendi. Almanya'nın yenilmesi, İngiltere ve Fransa'nın Avrupa meselelerinin içine dalması, bu devletlerin Latin Amerika ile ekonomik ve ticaret münasebetlerini azalttığından, bu bölge Birleşik Amerika'nın ticaret ve ekonomisi için gayet avantajlı bir alan olarak ortaya çıktı ve Amerika Latin Amerika'daki faaliyetlerini arttırdı. Öte yandan, aynı durum Uzakdoğu için de söz konusu idi. Almanya'nın ve Çarlık Rusya'nın yıkılması, İngiltere ve Fransa'nın, Avrupa meseleleri dolayısiyle Uzakdoğu ile ilgilerinin zayıflaması, Uzakdoğuyu da Amerikan ekonomisi için geniş ve rekabetsiz bir pazar olarak ortaya çıkarmıştı. Lakin bu bölgede şimdi Japonya bu avantajlı durumdan yararlanmak istediğinden, Japonya Amerika için bir endişe konusu oldu. 1922 Vaşington konferansı ile Japon deniz kuvvetinin sınırlanmasında, bu durum önemli bir faktör olmuştur. Bununla beraber, Uzakdoğu'da Japonya ile Birleşik Amerika arasındaki, önce sürtüşmeler ve sonra da çatışmalar, 1931'den itibaren başlayacaktır. Bu noktalara, bu konuları ele aldığımızda ayrıntılı olarak değineceğiz.

Silahsızlanma Meselesi

Başkan Wilson'un 14 Noktası'nın birinci planda gözönünde tuttuğu amaç, savaş sonrası dünyasında insan toplumlarının savaşsız ve olumlu bir barış düzeni içinde yaşamaları idi. Bu amacı sağlamak için de, Başkan Wilson, milletler arasında çatışmalara ve dolayısiyle savaşlara en fazla sebebiyet veren meseleler üzerine dikkatini yöneltmiş ve bu meseleleri 14 noktada toplamıştı. Ele almış olduğu meseleler ve milletlerarası geçimsizlik sebepleri, gerçekleri karşılıyor muydu, karşılamıyor muydu, şüphesiz bu konu tartışılabilir. Fakat tartışamıyacağımız bir husus varsa, o da, Wilson'un, 14 Noktası içinde, milletlerarası devamlı barış düzeninin bazı temel şartlarını görmüş olması ve bunlara parmak basmasıdır. 14 Nokta'nın 4'üncüsünde yer almış olan silahsızlanma konusu da bunlardan biridir. 4'üncü Nokta'ya göre, iç güvenliğin gerekleri gözönünde tutularak, silahlanmalarda en büyük indirimler sağlanacaktı. Bu prensip Milletler Cemiyeti Paktı'nın 8'inci maddesinde de, hemen hemen aynı ifade ile yer almıştı. Öte yandan, Versay Antlaşması ile Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan barış antlaşmalarına konan silahsızlanma zorunluğuna ait hükümlerde, bu devletlerin silahsızlandırılmalarının, genel silahsızlanma için bir başlangıç teşkil ettiği belirtilmişti.

Bu şekilde başlayan silahsızlanma meselesi, 1919'dan 1933'e kadar devletlerin çebalarında ve ümitlerinde büyük bir yer aldı. Sonuç

şu oldu ki, silahlanma ne durdurulabildi, ne de sınırlanabildi.
Aksine 1933'den itibaren silahlanma ve milletlerarası buhranlar birbirine paralel olarak hızla çoğaldı.

Dün olduğu gibi bugün de, genel bir silahsızlanma gerçekleştirilebilir mi? Bizden önceki kuşakların ve bizim kuşağımızın çabaları, bizi olumsuz bir cevapla karşı karşıya bırakmaktadır. Milletlerarası hayatın düzeni ve bu düzen içinde teker teker her milletin sosyal, siyasal, ekonomik ve jeopolitlk durumları, tarih ve gelenek yapıları, standart veya birbirine benzeyen esaslar üzerine dayanmış olsaydı, dünün olduğu gibi bugünün çabaları da olumlu bir sonuca ulaşır veya hiç değilse geleceğin ümitlerine sahip olabilirdik. Milletlerarası şartların bu imkanlarına sahip olmadığımıza göre, bazı milletlerin haklılık veya haksızlıklarını ortaya koymak, bazı insanların iyi niyetli davranışlarını göstermek veya bu insanların görünüşte böyle davranmış olduklarını ispatlamak için, silahsızlanma meselesi, gelecek bir çok insan kuşakları için, tarih kitaplarında daima yer alacaktır. Bu meseleyi ele almakla, biz de burada bundan fazlasını yapamıyoruz.

A) Washington Deniz Silahsızlanması Konferansı

Vaşington Deniz Silahsızlanması Konferansı, doğrudan doğruya Uzakdoğu meselelerinden doğmuş olup, Uzakdoğuda Japonya ile

Birleşik Amerika arasındaki rekabetle yakından ilgilidir. İ'inci Dünya Savaşı çıkar çıkmaz Japonya, Uzakdoğu ile ilgili Avrupa devletlerinin savaşla meşgul olmalarından faydalanarak Çin üzerindeki faaliyetlerini arttırmış, bu konudaki emellerini açığa vurmuş ve 1915 Mayısında Çinle yaptığı bir anlaşma ile bu memlekette birçok hak ve imtiyazlar kazanmıştı. Bu gelişmeden Birleşik Amerika hoşnut kalmadı. Bunun için, 1920 de Cumhuriyetçi Parti iktidara geçtikten sonra, Japonyaya karşı Birleşik Amerika'nın gücünü göstermek için büyük bir deniz silahları yapımı programını uygulamaya başladı. Japonya buna aynı şekilde bir programla cevap verdi. Bu suretle her iki taraf da silahlanmaya başladı. Lakin bu silahlanma yarışının doğurduğu mali yük her iki memlekette de tenkitlere hedef oldu.

Öte yandan, Japonya XX'inci yüzyılın başındanberi Uzakdoğuda gösterdiği bütün faaliyetlerde, 1902 tarihli İngiliz-Japon ittifakından destek almaktaydı. Şimdi Amerika ile Japonya arasında da rekabet başlayınca, adeta İngiltere Amerikaya karşı cephe alıyormuş gibi bir durum ortaya çıktı. Amerika bundan hoşlanmadığı gibi, bu durum, bir İngiliz-Amerikan çatışması halinde Amerikaya karşı cephe almak istemeyen Kanada ile Avusturya'nın da hoşuna gitmedi. 1902 İngiliz-Japon ittifakı 1921 Temmuzunda sona eriyordu. Amerika bunun yenilenmesini istemedi ve bu isteğinde Kanada ve Avusturalya da kendisini destekledi, Bu durum karşısında İngiltere, Japonya ile Amerika'dan birini seçmek zorunda kaldı ve seçimini

Amerika için kullanarak Japonya ile ittifakını yenilemedi.

Bu başarıdan sonra Amerika Cumhurbaşkanı Harding, Uzakdoğu meselesini bir bütün olarak ele almak üzere, bu bölge ile ilgili devletleri 1921 Kasımında Vaşington'da bir konferansa davet etti. Konferans, birçok anlaşmalar imzalayarak 6 Şubat 1922 de sona erdi.

Bu anlaşmaların birincisi, Birleşik Amerika, İngiltere, Japonya ve Fransa arasında imzalanmış olup, Dörtlü Anlaşma adını alır. Bu anlaşma ile taraflar, birbirlerinin Pasifik'teki ülkelerine karşılıklı saygıyı taahhüt ediyorlardı. Bu; Amerika için, Japonya'nın emperyalist emellerine karşı Filipinlerin korunmasıydı.

İkinci anlaşma, 6 Şubat 1922 de, Birleşik Amerika, İngiltere, Japonya, Fransa, Belçika, Çin, İtalya, Hollanda ve Portekiz arasında imzalanan Dokuz Devlet Anlaşması (Nine-Power Treaty) dır. Bu antlaşmada devletler Çin konusunda uygulayacakları politika ve prensipleri tesbit etmekteydiler. Buna göre taraflar, Çin'in egemenliğine, bağımsızlığına, toprak ve idare bütünlüğüne saygı gösterecekler ve bütün Çin topraklarında ticaret ve endüstriyel fırsat eşitliği (equal opportunity) prensibini uygulayacaklardı. Böylece bu antlaşma, yine Birleşik Amerika için, mümkün olan en geniş ölçüde Açık Kapı politikasının bir zaferi oluyordu.

Üçüncü anlaşma da, yine 6 Şubat 1922 de Birleşik Amerika, İngiltere, Japonya, Fransa ve İtalya arasında imzalanan Deniz Silahlarının Sınırlanması'na ait anlaşmadır. Bu anlaşma ile, 35.000 tonu geçemiyecek olan ve capital ships denen büyük gemiler bakımından her devletin sahip olabileceği deniz gücü sınırlanmıştı. Bu sınırlama ile Birleşik Amerika 525.000, İngiltere 525.000, Japonya 315.000, Fransa 175.000 ve İtalya da 175.000 tonajında büyük gemilere sahip olabileceklerdi ki, bunun oran olarak ifadesi, sırasiyle, 5,5,3, 1.67 ve 1.67'dir.

Uzakdoğu'daki Japon emperyalizmi bu antlaşma ile, bu emperyalizmin vasıtaları bakımından, sınırlanmış ve frenlenmiş olmaktaydı. Lakin antlaşmanın en az bunun kadar önemli tarafı da, İngiltere'nin Trafalgar'danberi elinde tuttuğu rakipsiz deniz üstünlüğü şimdi ilk defa Amerika ile paylaşmasıydı. Şüphesiz bu da Amerika için başka bir zaferdi.

Bu antlaşmalarla İngiltere de, Japonya ittifakından ayrıldıktan sonra, Uzakdoğu'da Birleşik Amerikaya dayanmaya başlayacaktır. Uzakdoğu'daki Rus tehlikesi nasıl İngiltereyi Japonyaya eğiltmiş ise, şimdi Japon tehlikesi de kendisini Amerikaya dayanmaya götürüyordu.

B) Londra Deniz Silahsızlanması Konferansı

1922 Vaşington anlaşmaları ancak en büyük tipteki gemiler için tonaj ve oran sınırlamaları kabul etmiş; daha küçük gemiler için herhangi bir tesbitte bulunmamıştı. Bunun sonucu şu oluyordu ki, her devlet gücünün yettiği miktarda daha küçük gemiler yapabilecekti. Bu ise, deniz silahsızlanmasının eksik kalması demekti. Bunun için, Birleşik Amerika'nın bundan sonraki çabası, bu küçük gemiler için de bir sınırlamanın gerçekleştirilmesine yöneldi. 1927 Haziranında Cenevre'de ikinci bir deniz silahsızlanması konferansı topladı. Lakin Fransa ve İtalya bu konferansa katılmadılar. Konferansta Ağustos ayına kadar Birleşik Amerika, İngiltere ve Japonya arasında yapılan tartışmalarda ise olumlu bir sonuç alınamadı. Çünkü İngiltere, imparatorluk deniz yollarının uzaklığını ileri sürerek birçok gemiler için sınırlamaya yanaşmadı.

Cenevre Konferansının başarısızlığı İngiliz-Amerikan münasebetlerine bir gerginlik getirdi. Fransa'nın kara silahları hakkındaki görüşünü desteklemesine karşılık, Fransa'nın da İngiltere'nin deniz silahları konusundaki görüşünü destekliyeceği hakkında iki devlet arasında bir anlaşma yapılmış olduğuna dair söylentiler ise, Birleşik Amerikayı büsbütün sinirlendirdi ve İngiltere ile Amerika arasında bir deniz silahları yarışı başladı. Lakin 1928 yılında Kellogg Paktının imzası ve 1929 Martında İngiltere'de İşçi Partisinin iktidara gelmesi, İngiliz-Amerikan münasebetlerini tekrar yumuşattı. Bunun sonucu olarak 1930 Ocak ayında Londra'da üçüncü defa olarak bir

deniz silahsızlanması konferansı daha toplandı. Bu konferansa Amerika, İngiltere ve Japonya'dan başka Fransa ve İtalya da katıldı.
Fakat Fransa'nın, kruvazörlerde kendisine 1922'deki orandan daha yüksek bir oranın tanınmasında ve İtalyanın da Fransa ile eşitlikte ısrar etmeleri ve Fransa'nın isteğini Amerika'nın ve İtalya'nın isteğini de Fransa'nın kabul etmemesi üzerine; Fransa ve İtalya, 22 Nisan 1930 da Londra'da imzalanan deniz silahsızlanması antlaşmasının tonajlar ve oranlarla ilgili kısmını imza etmediler.

22 Nisan 1930 Londra Antlaşması ile, kruvazör ve daha küçük gemilerde Birleşik Amerikaya ayrılan tonaj 323.000, İngiltereye ayrılan tonaj 339.000 ve Japonya için de 208.850 idi. Amerika ve İngiltere ayrılan destroyer tonajı 150.000 ve Japonyaya da 105.000 tondu. Her üç devletin de 52.700 ton denizaltısı olacak ve 1936 yılına kadar hiçbiri zırhlı gemi yapılamıyacaktı. Uçak gemilerinin oranı, Vaşington anlaşmasına uygun olarak, Amerika ve İngiltere için 135.000 ve Japonya için de 81.000 tondu.

Bu suretle deniz silahsızlanmasındaki çabalar büyük ölçüde başarı ile sonuçlanmış bulunmaktaydı. Fakat bu başarılı sonuç kısa ömürlü oldu. Çünkü 1931 yılından itibaren milletlerarası buhranların peşpeşe çıkması ile deniz ve kara silahlarında yarışma tekrar başlayacaktır.

C) Kellogg Paktı

Yukarıda da belirttiğimiz gibi, 1930 Londra deniz silahsızlanmasına ait anlaşma, 1928 de Kellogg Paktının birçok devletlerce imzalanmasının doğurduğu barışçı atmosfer içinde mümkün olabilmişti.
Kellogg Paktı ise, Milletler Cemiyetinin kurulduğu günden itibaren girişilen barış ve silahsızlanma çabalarında, hiç değilse kağıt üzerinde önemli bir merhale teşkil eder.

Birleşik Amerika'nın İ'inci Dünya Savaşına katılışının onuncu yıl dönümü dolayısiyle, Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand 6 Nisan 1927 günü basına verdiği bir demeçte, Amerika ile Fransa'nın, aralarındaki münasebetlerinde savaşı kanun dışı eden karşılıklı taahhütte bulunmalarını teklif etti. Fransa'nın amacı sadece bir jest yapmaktan ibaretti. Çünkü Fransa ile Amerika arasında, bir savaşa kadar gidebilecek bir menfaat çatışması yoktu ve böyle bir taahhüdün çok az önemi olabilirdi. Lakin Amerika'nın yakın bir dostu haline gelmek suretiyle Fransaya Avrupa'da özel bir prestij sağlayabilirdi.

Amerika'nın bu teklife tepkisi ilk önce yavaş oldu. Lakin pasifizm duygularının bu sırada Amerikan kamu oyunda gittikçe kuvvetlenmesi üzerine, Amerika Dışişleri Bakanı Kellogg, 1927 Aralık ayında Briand'ın teklifine verdiği cevapta, "savaşı bir milli politika aleti olarak kullanmaktan vazgeçme" taahhüdünün, dünya çapında, bütün devletlerce imzalanacak çof taraflı blr antlaşmada yer almasını

ileri sürdü. 1928 Nisanında da Kellogg bu teklifini İngiltere, Almanya, İtalya ve Japon hükümetlerine resmen bildirdi. Almanya bunu derhal kabul etti. Onu İtalya ile Japonya izledi. Lakin, Fransa ile İngiltere böyle geniş çapta bir taahhüdü kabulde bir hayli tereddüt geçirdiler. Çünkü bu sırada Fransa ittifak sistemleri politikası izlemekteydi ve böyle bir taahhüt de bu politikanın ruhuna aykırıydı. Lakin İngiliz ve Fransız kamu oyları Kellogg'un teklifini o kadar desteklediler ki, iki memleketin hükümetleri de bunu kabul zorunda kaldılar.

Briand-Kellogg Paktı veya Paris Paktı adlarını da alan Kellogg Paktı, 27 Ağustos 1928 de ilk önce dokuz devlet arasında (Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Polonya, Belçika ve Çekoslovakya) imzalandı. Bu antlaşma ile taraflar, savaşı milli politikalarına alet etmeyeceklerini, anlaşmazlıkların çözümü için savaş yoluna gitmeyeceklerini, savaştan vazgeçtiklerini ve bütün anlaşmazlıkları için daima barışçı vasıtaları kullanacaklarını taahhüt ediyorlardı.

Bununla beraber, Fransa ve İngiltere bu antlaşmayı bazı rezervlerle kabul etmişlerdir. Fransa'nın rezervine göre, bu antlaşma ile alınan taahhüt, meşru savunma hakkını ortadan kaldırmayacaktı ve imzacı devletlerden birinin bu antlaşmadaki taahhüdünden vazgeçmesi halinde, diğerleri de otomatik olarak taahhütlerinden kurtulacaklardı. İngiltere ise, imparatorluk bölgelerini kastederek, dünyanın

bazı bölgelerinde hareket serbestisini mahfuz tuttu.

1928 yılı sonuna kadar Kellogg Paktına, Sovyet Rusya da dahil 46 devlet daha katılmıştır. Birleşik Amerika Sovyet Rusyayı henüz tanımadığı için, Sovyetler orijinal imzacılar arasına davet edilmemişti. Bu sebeple Kellogg Paktını, Batılıların, Sovyet Rusyayı izole etmek, çember için almak ve Sovyet Rusyaya karşı mücadele etmek için kurdukları bir kombinezon olarak karşılamışlardır. Fakat Fransız hükümetinin daveti üzerine 1928 Ekiminde Sovyet Rusya da bu Pakta katılmıştır. Fakat Paktın yürürlüğe girmesi için, bütün devletlerin tasdik belgelerini Amerikan hükümetine tevdi etmeleri gerekmekteydi ve bu da epey bir zaman alacaktı. Bu sebeple Sovyetler, Batılılardan da ileri giderek, bazı devletlerle, Kellogg Paktının güttüğü aynı amacı kapsayan Litvinof Protokolü'nü imza etmişlerdir.

Kellogg Paktı, bütün dünyaya getirdiği yaygın barış havası dolayısiyle, iki -savaş- arası devresinin önemli bir olayını teşkil eder. Bununla beraber, bu barışçı hareket birçok noksanlıklara sahip bulunmaktaydı. Bir defa, antlaşmada savaşın ne olduğu tarif bile edilmemişti. Bu ise kötü niyetlilere açık bir kapı bıraktı. İkinci olarak, belki Amerika hariç, büyük devletlerin hemen hepsi samimiyetten yoksundu. Sovyetlerin davranışını biraz önce belirttik. Fransa ise bu paktı bir Amerikan-Fransız dostluğunun gösterisi haline getirdi. Paktın imzasında, 1778 Amerikan-Fransız ittifakının imzasında

kullanılan mürekkep hokkası kullanıldı. Fransa ile İngiltere'nin rezervlerini de yine yukarıda açıklamıştık.

Ç) Kara Silahsızlanması Meselesi

Deniz silahlarının sınırlandırılmasında ve Kellogg Paktı ile silahsızlanma esprisinde bazı başarılar elde edilmekle beraber, birinci planda önemi olan ve silahsızlanmanın temelini teşkil eden kara silahlarının sınırlandırılması çabalarında hemen hiçbir başarı sağlanamamıştır. Bu konudaki çalışmalar uzun yıllar bir yılan hikayesi gibi devam etmiştir. Tıpkı bugünkü silahsızlanma çabalarında olduğu gibi.

Milletler Cemiyeti, Paktın 8'inci Maddesine uyarak 1920 yılında, silahsızlanma meselesini ele almak üzere bir devamlı danışma komitesi kurmuş ise de, 1926 yılına kadar silahsızlanma meselesinin üzerine eğilmek mümkün olmadı. Ancak Locarno Antlaşmaları imzalandıktan ve 1919'dan beri Avrupaya egemen olan gerginlik havası giderildikten sonra, yeni sükünet ve işbirliği havası içinde silahsızlanma müzakerelerine başlamak mümkün olabildi.

Milletler Cemiyeti, 1926 yılında, genel bir silahsızlanma konferansı hazırlamakla görevli olmak üzere bir Silahsızlanma Konferansı Hazırlık Komisyonu kurdu. Bu komisyon 1926 yılından 1931 yılına kadar, silahsızlanmanın esas ilkeleri üzerinde bir anlaşma meydana getirmek

için çalıştı. 1926 da Almanya ve 1927'de de Sovyet Rusya bu çalışmalara ilk defa katıldılar. Almanya bu çalışmalara katıldığı ilk günden itibaren, silahsızlanmanın ilk ve en önemli meselesini ortaya çıkardı. Almanyaya göre, ilk önce, Milletler Cemiyetinin üyeleri arasında silahlanma konusunda mevcut dengesizlik ve nisbetsizliğin ortadan kaldırılması sağlanmalıydı. Yani Almanya, Versay'ın kendisine yüklediği silahsızlanma kayıtlarından kurtulmak veya bütün devletlerin de kendisi derecesinde silahsızlanmasını elde etmek istiyordu ki, bu Almanya'nın sonuna kadar savunacağı eşitlik meselesi olacaktır. Almanya'nın bu isteği Fransa'nın mukavemetiyle karşılaştı. Çünkü Fransa 1919'dan sonra kendi güvenliğini ittifaklar sisteminde, dolayısiyle silahlanmada görmeye başlamıştı. Silahsızlanmada veya silahlanmada Almanya ile eşitliği kabul etmek, bu güvenliği zayıflatmak olurdu.

Öte yandan, milletlerarası durumu gayet zayıf olan ve Batılıların ilk fırsatta kendisini yıkmak istedikleri korkusundan yakasını kurtaramayan Sovyet Rusya ise, bütün silahların yok edilmesini, harbiye bakanlıklarının ve genelkurmayların kaldırılmasını, harb okullarının kapatılmasını, bütün kara, deniz ve hava ordularının derhal terhisini teklif etti. Rusya'nın kendi menfaatlerinden doğan bu gerçekçi olmayan teklif herhangi bir yankı bulmadığı gibi, diğer devletlerin ileri sürdükleri görüşler arasında ortak bir nokta bulmak da mümkün olmadı.

Silahsızlanma Konferansı Hazırlık Komisyonu bu başarısız çalışmalarda bulunurken, öte yandan devletlerin de silahlanma harcamaları günden güne artmaktaydı. Mesela Birleşik Amerika 1913 yılında silahlanmaya 245.000.000 dolar harcamış iken bu miktar 1930 yılında 728.000.000 dolar olmuştur. İngiltere için bu harcamalar 1913 de 375.000.000 dolardan 1930 da 535.000.000 dolara çıkmıştı. Bu durum karşısında Milletler Cemiyeti, İtalya'nın teklifi üzerine, 1931 yılı Eylülünde, devletlerin bir yıl için silahlanmalarını arttırmamalarını öngören bir silahlanma mütarekesi'ni kabul etmiş ve 54 devlet de bu mütarekeye katılmıştır.

Bu mütarekenin bir amacı da Silahsızlanma Konferansının çalışmalarını kolaylaştırmaktı. Gerçekten, Hazırlık Komisyonu çalışmaları sırasında artık fikirler de yeteri kadar açıklığa kavuştuğu için, Silahsızlanma Konferansı 2 Şubat 1932 de Cenevre'de açıldı. Lakin konferans, başarısızlığa mahkum bir şekilde işe başladı. Çünkü şimdi milletlerarası atmosfer çok değişmiş bulunuyordu. Uzakdoğuda Japonya Mançuryaya saldırmıştı. Dünya ekonomik buhranı bütün şiddetiyle hüküm sürüyordu. Almanya Nazi hareketi dolayısiyle kaynaşma içindeydi.

Konferans açılır açılmaz Almanya yine eşitlik üzerinde ısrar etti. Fransa ise, bütün devletlerin silahsızlanmasına karşılık, Milletler Cemiyetinin emri altında bir milletlerarası kuvvet kurulmasını teklif etti. Bütün büyük ve ağır kara, deniz ve hava silahları ancak bu kuvvetin

elinde bulunacaktı. İngiltere ve Amerika, Milletler Cemiyetini silahlı bir organ haline getirmek istemediklerinden, bunu kabul etmediler. Çünkü o zaman Milletler Cemiyeti devletler-üstü bir teşkilat haline gelirdi ki, bunu da istemiyorlardı. Bunun üzerine Fransa, bütün dünya üzerinde bölge bölge Locarno Antlaşmalarının imzası suretiyle, devletlerin sınırlarını karşılıklı olarak garanti etmelerini teklif etti. Bu ise silahsızlanmayı gerçekleştlrmek için yeterli değildi. Bu sebeple İngiltere kalitatif silahsızlanma görüşünü ortaya attı. Buna göre, bütün saldırgan silahlar yok edilecekti. Bu görüş biraz tutulmakla beraber, bir yanda İngiltere ve Amerika ile, öte yandan Fransa arasında, saldırgan silahların hangilerinln olduğu konusunda flkirler birbiriyle çelişti. Amerika Cumhurbaşkanı Hoover ise, bütün devletlerin silahlanmalarında üçte bir oranında indirim yapmalarını ileri sürdü. Fakat bu fikir de birçok devletler tarafından tutulmadı.

Almanya ise eşitlikte ısrar edip durmaktaydı. Bu eşitlik ilkesini kabul ettiremeyince, 1932 Eylülünde konferanstan çekildi. Özellikle Fransa, Almanyaya eşitliğin tanınmasından korkuyordu. Çünkü Almanya'nın endüstriyel potansiyeli Fransa için bir endişe kaynağı idi ve Almanya için silahlanmak gayet kolay ve çabuk olurdu. Nihayet büyük devletlerin araya girmesiyle Fransa, "bütün milletler için bir güvenlik sisteminin kurulması halinde" Almanyaya eşitlik tanıyacağını bildirince, Almanya da Aralık 1932 de konferansa döndü. Bundan sonra konferans çalışmalarına bir süre ara verdi.

Silahsızlanma Konferansının Ocak 1933 de tekrar toplantılarına başladığı sırada Hitler ve Nazi Partisi de Almanya'da iktidara geçtiler. Bu sebeple, konferansın bundan sonraki çalışma safhasında Almanya'nın davranışlarına Hitler'in esprisi hakim oldu. Almanya eşitlik konusundaki ısrarlarını tekrar arttırdı. 1933 Martında İngiltere'nin ortaya attığı bir silahsızlanma planı, Almanya'nın eşitlik isteğini karşılayacak nitelikte oldu. Bu plan, bütün memleketlerin aynı standart silahlara sahip olmasını öngörüyordu. Öte yandan, bu plan, her devlete belirli sayıda asker tahsis ediyordu. Mesela Sovyet Rusya'nın 500.000, Fransa, Almanya, İtalya ve Polonya'nın 200.000 askeri olacaktı. Lakin bu plana 125 kadar itiraz ve değiştirme teklifi ileri sürüldü. Bunun üzerine Fransa, İngiltere ve İtalya, 4'er yıllık iki devrede silahsızlanmanın gerçekleştirilmesini sağlıyacak bir anlaşmaya vardılar. Bu Almanya'nın ancak sekiz yıl sonra eşitliğe kavuşması demekti. Çünkü eşitlik, güvenliğin sağlanmasına bağlı tutulmuştu. Böylece mesele, güvenlik mi önce gelecek, yoksa silahsızlanma meselesi mi önce gelecek şekline girdi. Artık Almanya daha fazla sabredemedi ve 14 Ekim 1933 de Silahsızlanma Konferansından ve 21 Ekimde de Milletler Cemiyetinden çekildi. 1933 Martında da Japonya Milletler Cemiyetinden çekilmiştir.

Ekim 1933 Silahsızlanma Konferansının fiilen sonu olmuştur. Fakat 1935'e kadar yine bazı çabalar harcandı ise de bir sonuca ulaşılamadı.

Zaten 1935'den itibaren dünya, savaşın eğik düzeyine girmiş bulunuyordu.

::::::::::::::::

Vİİ

Buhranlar ve Barışın Yıkılması (1929-1939)

1

Dönemin Özelliği

1919 Versay barışından sonraki on yıllık devrenin başlıca özelliğini belirtmek gerekirse, söyleyeceklerimiz iki noktada toplanır:
1925 Locarno Antlaşmalarına kadar olan devrede, savaş sonrasının sarsıntıları ve barış antlaşmalarının kurduğu düzenin yerleştirilmesi, özellikle Avrupa'da milletlerarası münasebetlerin egemen görüntüsüdür. Locarno ile açılan yumuşama ve işbirliği devresinde ise, barışın devamlı hale getirilmesi için gerekli temellerin kurulması çabaları, yani silahsızlanma çabaları, bütün faaliyetlerin üzerinde toplandığı en önemli nokta olmuştur. Dünya bu şekilde devamlı bir barış için çabalarken, 1929'dan itibaren patlak veren dünya ekonomik buhranı etkilerini, dalga dalga yeryüzünün her köşesine ulaştırmıştır. Bu ekonomik sarsıntılar ise, dünyanın siyasal atmosferini de etkilemiş ve siyasal

buhranların peşpeşe patlak vermesine ve İİ'inci Dünya Savaşına kadar gidilmesine sebep olmuştur. Japonya'nın 1931 de Mançuryaya saldırması ise, buhranlar zincirinin ilk halkasını teşkil etmiştir.

2

Japonya'nın Mançurya'ya Saldırması

Mançurya'nın yüzölçümü 1.416.000 km kare ve nüfusu da 1931 de 28-29 milyon kadardı. Mançurya'nın başlıca ekonomik zenginliklerin arasında, tarımda soya fasulyesi ve yağı, ormanlar ve kerestecilik ve maden kömürü en önemli yeri almaktaydı. Dünya soya üretiminin % 63'ü Mançurya'dan çıkıyordu. Ormanları ise 376.000 km. kare olup, bu ormanlardan yılda 4 milyar metre küp kadar kereste elde edilmekteydi. Kömür rezervleri ise 9 milyar ton civarında olup, yılda 9 milyon ton kömür elde edilmekteydi. Bu temel ürünlerin başlıca alıcısı ise Japonya idi.

Bu zenginliklerinden ötürü Japonya, daha kalkınıp kuvvetlenmesinin ilk günlerinden itibaren gözlerini Mançuryaya çevirmişti. 1905 de Rusyayı ağır bir yenilgiye uğratıp bu devleti Mançurya'dan çıkararak kendisi buraya yerleşince, Japonya Mançurya'da geniş ekonomik faaliyete girişti. Bu memleket üzerindeki ekonomik kontrolunu kuvvetlendirmek için, o zamanlar Avrupa sömürgeciliğinin klasik vasıtası

olan demiryolu yapım ve işletmeciliğine başvurdu. Güney Mançurya Demiryolu Şirketi'ni kurmuş ve bu şirket Japonya'nın ekonomik nüfuzunun Mançurya'da dalbudak salmasında en önemli rol oynamıştır. Bu şirketin demiryolu yapım ve bakımı için 1905'den 1931'e kadar harcadığı para 262 milyon Yen'i bulmuştur. Şirket sadece demiryolları ile uğraşmamış, gerçek bir kolonizasyon şirketi haline gelmiştir. Mançurya'nın birçok orman ve maden işletmeleri bu şirkete aitti. 1931 de şirketin yatırımlarının toplamı 716 milyon Yen ve ortak olduğu teşebbüslerin yatırımı ise 318 milyon Yen idi.

Güney Mançurya Demiryolu Şirketi Mançurya'nın dış ticaretinde de önemli bir rol oynamıştır. Şirket 1929 yılında 501.852.000 Yen kıymetinde satın almada bulunmuş ve bunun % 39 kadarını Japonyaya, % 26'sını Birleşik Amerikaya ve geni kalanını da diğer memleketlere ihraç etmiştir.

Japonya'nın Mançurya'daki diğer ekonomik faaliyetlerine gelince: Diğer Japon şirketlerinin ve özel teşebbüslerinin Mançurya'daki yatırımları toplamı 554 milyon Yen'i bulmaktaydı. Güney Mançurya Demiryolu Şirketinin yatırımları da hesaba katılınca, Japonyanın toplam yatırımı 2 milyar Yen'e yaklaşmaktaydı. 1895 de Mançurya'da hiçbir Japon fabrikası mevcut değilken, 1909 da 152, 1914 de 244, 1919 da 450 ve 1929'da da 789 Japon fabrikası vardı.

Görülüyor ki, Japonya bu ekonomik faaliyetleri ile Mançuryayı adeta olgun bir meyva haline getirmişti. Bütün mesele, şartların ilk müsait anında bu meyvayı koparmaya kalıyordu ki, bunu da 1931 de yaptı. Fakat Japonya'nın Mançuryayı ele geçirmesinde Çin'e karşı izlediği politika önemli rol oynamıştır.

B) Japonya ve Çin

1922 Vaşington deniz silahsızlanması konferansında Çin hakkında imzalanan antlaşmalar ve Çin'e karşı uygulanacak politika konusunda tesbit edilen esaslar ve nihayet, Japon deniz kuvvetlerinin sınırlanması, Japonya'nın Çin üzerindeki yayılma emellerini frenleyici nitelikte idi. Bu sebeple, Vaşington andlaşmaları, Japon iç politikasında etkileri büyük olan ve emperyalist tasarıların yaratıcısı ve savunucusu olan askerleri hiç hoşnut bırakmadı. Lakin iktidarda Liberal Parti (Minseito) bulunduğu için, Japonya 1922'den itibaren Çin'e karşı yumuşak bir politika izlemeye karar verdi. Bu politikanın esası, Çin'in bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı, iç işlerine karışmamak ve iki millet arasında ekonomik yakınlaşma, işbirliği ve dayanışma kurmaktı. Gerçekten Japonya'nın bu yeni ve yumuşak politikası Çin üzerinde de olumlu bir etki yaptı ve Dr. Sun Yat-sen'in liderliğindeki Çinliler Japonya ile bir dayanışma yoluna bile girmek istediler.

Japonya'nın bu yumuşak politikası ancak 1927 yılına kadar devam

edebildi. Bu tarihte, askerlerin de baskısı ile, liberal hükümet düştü ve yeni kabineyi, müfrit militaristler tarafından desteklenen Giichi Tanaka kurdu. Tanaka'nın ilk işi, Çin'e karşı izlenecek politikayı gözden geçirmek üzere, 1927 Haziran ve Temmuz aylarında askerlerin de katıldığı bir konferans toplamak oldu. Bu konferansın sonunda varılan kararlar Tanaka Memorandumu adını alan bir belge halinde İmparatora sunuludu.

Tanaka Memorandumu, Japonya'nın Uzakdoğu'daki varlığı için Çin'in ele geçirilmesini zorunlu görüyor, bunun için de ilk adımın Mançurya'nın ve Moğolistan'ın ele geçirilmesi olduğunu, Japonya'nın bir "kan ve demir" politikası izlemesi gerektiğini, bu politikanın Birleşik Amerika'nın karşı koymasiyle karşılaşabileceğini söylüyor ve "Eğer Çin'i kontrol altına almak istiyorsak, geçmişte Rusyaya yaptığımız gibi, gelecekte de herşeyden önce Birleşik Amerikayı ezmemiz lazımdır" diyordu. Memorandum, ayrıca, Japonya'nın 1922 Vaşington antlaşmalarını imzalamasını da şiddetle tenkit ediyordu.

Tanaka'nın tesbit etmiş olduğu ve askeri kuvvete dayanan bu sert politikaya Japonya'da pozitif politika denilmiştir. Pozitif politika ile birlikte Japonya'nın Çinle olan münasebetlerinde çatışmalar başladı. Tanaka ve askerler Chiang Kai-shek ve Kuomintang Partisi liderliğindeki hareketin Çin'i birliğe kavuşturma çabalarını hiç hoş karşılamadılar ve 1927 ve 1928 de Japonya iki defa Shantung'a

asker çıkardı.

Liberal Partinin tenkitleri sonucu Tanaka, 1929 da başbakanlıktan çekildi ve iktidar yeniden liberallere geçti. Fakat askerler Tanaka politikasının peşini bırakmadı. Liberal Parti üzerinde de baskılar yaparak nüfuzlarını arttırmaya devam ettiler. 1929 ekonomik buhranı askerlere aradığı fırsatı verdi. Zira Avrupa ve Amerika bu buhranın yarattığı sarsıntılarla meşgul bulunuyorlardı. Öte yandan ekonomik buhranın Japonya'da da sarsıntılar yaratması, askerlerin eline yeni bir silah verdi. Barışçı vasıtalarla izlenen ekonomik yayılma politikası, askerlere göre, Japonyaya bir şey kazandırmamıştı.
Kaba bir vasıta olmakla beraber, insan elinin daha kolaylıkla kavrıyabileceği va gayelere erişmekte daha kolaylıkla kullanabileceği Kılıç'a dönmek zorunluydu.

C) Japonya'nın Mançurya'yı İşgali

1931 yılı sonbaharı geldiğinde askerler, Mançuryayı ele geçirmek için harekete geçmenin zamanı geldiği kanısına vardılar. Çünkü şartlar gayet müsait görünüyordu. Japonya, Mançurya teşebbüsünde özellikle iki devletten çekiniyordu: Sovyet Rusya ve Birleşik Amerika. Çin'de Mareşal Chiang Kai-shek ve Kuomintang Partisinin Nanking'i ele geçirmesi ve duruma hakim olması üzerine, Mançurya diktatörü Chang Hsue-liang, Nanking hükümetine dayanma yoluna

gitmiş ve Nanking politikasının izinden giderek hem Sovyet Rusyaya ve hem de Japonyaya aleyhtar bir durum almıştı. Sovyetlerin hem Çin ve hem de Mançurya ile münasebetleri iyi değildi. Öte yandan, Sovyetler ancak 1929 yılında Uzakdoğu'daki askeri teşkilatlarını yeni bir düzene sokabilmişlerdi ve bu kuvvet de çok yeniydi.

1931 yılı yazında Mançurya'da Mukden hükümeti ile Japonlar arasında peşpeşe çeşitli olaylar ve çatışmalar patlak verince, Japonya'da askerler, daha fazla sabredemiyerek ve sivil hükümetin ihtiyatlı hareketi karşısında teşebbüsü ele alarak, 18 Eylül 1931 gecesi Mukden'in istasyonlarından birinde bir bombanın patlaması sonucu demiryolunun küçük bir kısmının tahrip edilmesi üzerine, 19 Eylülden itibaren Mançurya'nın istilası hareketine giriştiler. Demiryollarını koruma bahanesi ile Japonya'nın zaten Mançurya'da bir askeri kuvveti bulunuyordu. Mukden olayının ertesi gününden itibaren Japonya'dan yeni kuvvetler de gönderilerek, 1932 Martının başında bütün Mançurya işgal edildi. 1 Mart 1932'de, Mukden'de Japon taraftarı Mançuryalı liderlerin katıldığı bir kongre, bağımsız bir Manchukuo Devleti'nin kurulduğunu ilan etti. Kuruluş beyannamesinde, Mançurya'nın sınırları içine, Çin'e ait olan ve Japonların işgalinde bulunmayan Jehol eyaleti de sokulmuştu. Bu durum, Japonya'nın şimdi gözlerini Çin kıtasına da çevirmiş olduğunu gösteriyordu.

Japonya, devletlerin durumları dolayısiyle Manchukuo devletini

hemen tanımaya caseret edemedi. Fakat bu, askerleri kızdırdı ve 1932 Mayısında bir hükümet darbesiyle sivil hükümeti düşdürdüler. Yeni hükümet, askerler ve emperyalist siviller tarafından kuruldu ve bu yeni hükümet Ağustos ayında bu kukla Manchukuo devletini resmen tanıdı. Gerçekten Manchukuo devleti tamamen Japonların kontrolu altındaydı.

Japonya'nın Mançurya'yı işgale başlaması üzerine Çin Milletler Cemiyetine şikayette bulundu. Milletler Cemiyeti, 1933 Şubatına kadar bu mesele ile uğraştı. Lakin bu uğraşma gayet üstünkörü oldu. Bir defa, kimse, Milletler Cemiyeti Paktının 16'ıncı maddesine göre Japonyayı saldırgan ilan edip sanksiyonların uygulamasına girişmeye cesaret edemedi. İkincisi, Milletler Cemiyeti Konseyine hakim olan büyük devletler, kendileri Japonya'nın karşısına çıkmayı göze alamadıklarından, Çin'le en fazla münasebetlere sahip bulunan Birleşik Amerika'yı öne sürmek istediler. Amerika da bunu farkettiğinden, "doğmuş olan bebeği" kucağına almamaya özellikle dikkat etti. Böylece Japonya'nın saldırganlığına karşı etkili bir tedbir almak mümkün olmadı. Milletler Cemiyetinin Manchukuo devleti konusunda yaptığı tek iş, Birleşik Amerika tarafından ortaya atılan, Tanımazlık Doktrini'ni kabul etmesi olmuştur. Bu ise, Japonya'yı yayılma ve saldırganlık politikasından vazgeçirebilecek kuvvette bir tedbir olmaktan çok uzaktı. Nitekim Japonya 1933 Şubatında kuzey Çin eyaletlerinden olan Jehol'ü de işgal etti ve Milletler Cemiyetinden bir

yardım göremiyen Çin de Japonya ile yaptığı bir anlaşma ile bu işgali de tanımak zorunda kaldı. 27 Mart 1933'de de Japonya Milletler Cemiyetinden çekildi.

Japonya'nın Mançurya'yı işgali Sovyet Rusya'yı güç durumda bıraktı. Çünkü 1907 yılında Rusya ile Japonya arasında yapılan bir anlaşma ile Kuzey Mançurya'daki Doğu Çin Demiryolları Rusya'nın elinde kalmıştı. Japonya Mançuryaya hakim olduktan sonra Sovyet Rusya bu demiryollarının işletilmesinde güçlüklerle karşılaşmaya başladı. Bu ise kendisini Japonya ile bir çatışmaya götürebilirdi. Bunu da istemediğinden, 1935 Martında bu demiryollarını Manchukuo Devletine satarak burası ile ilgisini kesti.

Birleşik Amerika ise, Açık Kapı ükesinin Manchukuo'da da uygulanması meselesinde Japonya ile devamlı sürtüşmeler içine girdi.
Lakin Amerika'nın bu konudaki faaliyet ve çabaları, Açık Kapı ilkesinin Manchukuo'dan tasfiye edilmesini önliyemedi.. Amerika da buna boyun eğmek zorunda kaldı.

3

Almanya'da Nasyonal-Sosyalizm ve Sonuçları

A) Nazi Partisinin İktidara Gelmesi

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1919 Weimar Anayasası ile kurulan Alman Cumhuriyetinin ilk yıllarında, başlangıçta kuvvetli bir sol akım kendisini göstermiş ve özellikle Versay Antlaşmasının doğurduğu tepkiler dolayısiyle, bir süre sonra milliyetçi sağcı akım bu solcu akımın karşısındn yer almıştı. Aşırı sağ ve soldan gelen bu hücumlar karşısında Weimar Cumhuriyetinin hükümetleri mutedil sosyalist merkez partilerinden kurulmuş ve bu hükümetler, gerek sağın, gerek solun, çeşitli hükümet darbesi teşebbüslerini başarı ile bertaraf etmeye muvaffak olmuştur. 1924'de Dawes Planı'nın kabulü ile Almanya'nın tamirat borçları nisbeten makul bir düzene sokulunca, ekonomik hayat da düzelmeye başladı ve iç politikaya da bir istikrar geldi.

Bununla beraber, sağ ve sol akım kuvvetlenmekten, teşkilatlanmaktan ve birbiriyle mücadele etmekten de geri kalmadı. Sosyalist merkezin kuvvetli oluşu, bu iki akımdan herhangi birinin birinci plana geçmesini önlediyse de, memleketin iç ve dış şartları, merkezi gittikçe zayıflattı ve sağcı akımı kuvvetlendirdi. Sonunda Hitler'in Nasyonal-Sosyalist Partisi'ni iktidara götürdü.

Nasyonal-Sosyalist Alman İşçi Partisi'nin (National-Sozialistische Deutsche Arbeiterpartel) veya kısa adı ile Nazi Partisi'nin başlangıcını, 1918'de Munich'de kurulan Alman İşçi Partisi teşkil

eder. Bu parti 1920'de Nasyonal-Sosyalist Alman İşçi Partisi adını almış ve 1920-24 arasının karışıklıklarında sağcı akım içinde sivrilmeye başlamıştır. Fakat Partinin kuvvetlenmesinde, 1919 Eylülünde Alman İşçi Partisine üye olan Adolf Hitler'in, partinin liderliğini ele alması ve mücadeleci faaliyeti başlıca rolü oynamıştır. Nazi Partisi daha ilk kuruluşundan itibaren, hücum kıtaları anlamına gelen SA'lar (Sturn Abteilung) ile militarist bir yapıya dayanmıştır. 1925'de de, partinin kendi polis kuvvetini teşkil eden ve muhafız kıtaları anlamına gelen SS'ler (Schutz Staffeln) teşkil edilmiştir. Her iki teşkilat da, parti toplantılarında, sokak gösterileri ve yürüyüşlerinde ve özellikle komünistlerle mücadele ve çarpışmalarda partinin adeta askeri gücünü teşkil etmiştir.

Nazi Partisi 1920-24 arasında bir kuvvet olarak sivrilmiş, fakat 1924-29 arasında ise gittikçe kuvvetten düşmüştür. Bunda memleketin ekonomik şartları büyük rol oynamıştır. Nazi Partisi, 1924 Mayıs seçimlerinde 1.918.000 oy (% 6.6) ve 32 milletvekilliği ile ilk defa Alman parlamentosuna (Reichstag) girmiştir. Lakin Dawes Planının kabulünden sonra yapılan 1924 Aralık seçimlerinde, 309.000 oy (% 3) ve 14 milletvekilliğine düşmüştür. Bundan sonraki 4 yıllık devrede biraz daha zayıflamış ve 1928 Mayıs seçimlerinde ancak 810.000 oy ve 12 milletvekilliği kazanabilmiştir. İlgi çeken bir nokta da, aynı devre içinde komünistlerin de belirli bir oranda gerilemesidir. 1924 Mayıs seçimlerinde Komünist Partisi 62 milletvekilliği kazanmış

iken, 1924 Aralık seçimlerinde bu sayı 45'e düşmüş ve 1928 Mayıs seçimlerinde ise biraz yükselerek 54'e çıkmıştır.

1929 dünya ekonomik buhranının Alman ekonomisi üzerindeki kötü etkileri, Nazi Partisine, iktidar yolunu açtı. 1929 yılında endüstri üretimi yarı-yarıya düştü. 15.000 kadar küçüklü büyüklü ticaret firması iflas etti. İşsizlik birdenbire artmaya başladı. 1929'da işsiz sayısı 2 milyon kadar iken, bu sayı 1932'de 6 milyon olacaktır. Bütçe açığını kapatmak için vergilerin yükü artarken, Almanya bir yandan da tamirat borcu ödüyordu. Bu karamsarlık ve kötümserlik havası içinde Versay Antlaşması yine kinlerin üzerinde toplandığı en önemli mesele ve başlıca tartışma konusu oldu. Bu ise Nazi Partisinln silahını kuvvetlendirdi. Nazi Partisinin daha ilk günlerden itibaren kendisine amaç edindiği meselelerin başında Versay Antlaşmasının yok edilmesi, komünist düşmanlığı, Alman ırkının üstünlüğü ve dolayısiyle yahudi aleyhtarlığı geliyordu. 1925'in doğurduğu şartlar içinde, Nazilerin bu sloganları, birçok aydınları Nazi Partisine çekti. İşsiz üniversiteli Nazi Partisine girdi. Yahudilerin rekabetinden şikayetçi olan avukat, doktor, bankacı, tüccar bu partiye girdi veya bu partiyi destekledi. Vereinigte Stahlwerke Alman çelik tröstünün sahibi Fritz Thyssen, Ruhr'un kömür kralı Emil Kirdof ve Bavyeralı ve Rheinlandlı daha birçok sanayici, komünist düşmanlığı dolayısiyle Nazi Partisine önemli para yardımları yaptılar. Almanya'nın iç durumu tekrar 1919-23 arasındaki şekline dönmüştü. Bu

durum karşısında Merkez'in lideri Heinricn Brüning kabinesi merkez partilerini kuvvetlendirmek ve kuvvetli bir hükümet kurmak için 1930 Eylülünde genel seçimlere gitti.

Seçimler Nazi Partisi için beklenmedik derecede büyük bir zafer oldu. 1928 seçimlerinde ancak 12 Milletvekili seçtirebilmiş iken, 1930 seçimlerinde 6.407.000 oy (% 18.3) ile 107 milletvekilliği kazandı. Bir merkez partisi olan Sosyal Demokrat Partisinden (143 milletvekili) sonra en kuvvetli parti şimdi Nazi Partisi oluyordu. Komünist Partisi de bu seçimden kuvvetlenerek çıktıysa da, 54 milletvekilliğinden ancak 77'ye yükselebildi.

Başbakan Brüning beklediğini elde edememişti. Bunun için, Nazilerin elinden silahını almak amacı ile, Almanya'nın dış politikasını sertleştirdi. Versay Antlaşmasının revizyonunu istedi. Silahsızlanma konferansında daha sert bir durum aldı. Avusturya ile bir gümrük birliğine gitmek istedi ise de, başta Fransa olmak üzere Avrupa'nın şiddetli itirazı ile karşılaşınca bu işten vazgeçmek zorunda kaldı.

Brüning'in çabalarına rağmen Nazi partisi daha da kuvvetlenmeye devam etti. 1931 Martında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde, Nazi Partisi, Mareşal Hindenburg'un karşısına kendi adayı ve parti lideri Adolf Hitler'i çıkardı. Hindenburg'un 18.651.497 (% 49.6) oyuna karşılık Hitler 11.339.446 (% 30.1) ve Komünist Partisinin adayı

Thaelmann 4.983.341 (% 13.2) oy aldı. Hindenburg oyların salt çokluğunu alamadığından, Nisan ayında seçim yenilendi. Bu sefer Hindenburg 19.359.983 (% 53) oyla Cumhurbaşkanı seçildi. Fakat Hitler de oy sayısını 2 milyondan fazla arttırıp 13.418.547 oy (% 36.8) almıştı. Komünist Thaelmann ise 3.7 milyon (% 10.2) oy kazanmıştı.

Cumhurbaşkanı Hindenburg, Başbakan Brüning'in de telkini ile, Cumhurbaşkanı olur olmaz bir kararname ile Nazi Partisinin SS ve SA teşkilatlarını kapattı. Fakat bu tedbir Nazilerin kuvvetini etkileyemedi. 1932 Temmuzunda yapılan genel seçimlerde Nazi Partisi 13.745.000 oy ve Reichstag'ın 608 üyeliğinden 230'unu kazanarak Almanya'nın en büyük partisi oldu. Sosyal Demokratlar 133 milletvekili ile ikinci ve komünistler de 89 milletvekilliği ile üçüncü büyük parti oluyordu. Cumhurbaşkanı Hindenburg, Brüning'i başbakanlıktan uzaklaştırıp, kabineyi kurma görevini eski askerlerden Franz von Papen'a verdi. Von Papen'in Nazi Partisine sempatisi vardı ve bu sebeple Nazi Partisi Von Papen hükümetini destekledi. Von Papen da, SS ve SA'ları yasaklıyan kararı derhal yürürlükten kaldırdı. Fakat Von Papen da başbakanlıkta fazla tutunamadı ve Aralık 1932'de Schleicher kabinesi işbaşına geldi. Lakin Schleicher parlementoda devamlı olarak Nazilerin mukavemetiyle karşılaştı. Öte yandan Von Papen da Hindenburg ve Hitler ile görüşmelerde bulunarak Nazi Partisini iktidara getirmeye çalışıyordu. Von Papen da Schleicher'e cephe almıştı. Çünkü Von Papen'in başbakanlıktan

düşmesinde Schleicher önemli rol oynamıştı. Schleicher'in işleri yürütemiyeceğini gören Cumhurbaşkanı Hindenburg, 30 Ocak 1933'de, başbakanlığı Nazi Partisi lideri Adolf Hitler'e tevdi etti. Nazi Partisi nihayet iktidarı ele geçirmişti.

Hitler'in ilk işi Reichstag'ı feshedip seçime gitmek oldu. Bu arada, 1933 Şubatında, Reichstag binasının bir gece esrarlı şartlar altında yanması üzerine, bunun suçunu komünistlere yükleyerek komünistlere karşı gayet sert tedbirler aldı. Fakat 1933 Martında yapılan seçimde Naziler çoğunluğu elde edemediler ve ancak 288 milletvekilliği kazanabildiler. Bunun üzerine Hitler, 24 Mart 1933 de, tevkif edilen komünist ve sosyal demokrat milletvekillerinin hazır bulunmadığı Reichstag'dan, SA ve SS'lerin silahlarının gölgeslnde, 4 yıl için olağanüstü yetkiler istedi ve bunu da aldı. Hemen arkasından bütün partileri yasaklıyarak Nazi Partisinin diktatörlüğünü kurdu. 1945'e kadar yaşıyacak olan Nazi Almanyasına Hitler İİİ'üncü Reich adını vermiştir. Ona göre, Mukaddes-Roma Germen İmparotorluğu İ'inci Reich, Bismarck'ın 1871'den 1919'a kadar devam eden Almanyası da İİ'inci Reich idi.

Bundan sonra Almanya'nın nazileştirilmesi başladı. Nazi Partisi Alman milletinin ekonomik, kültürel ve sosyal hayatının her yönünü kontrol altına aldı. Gençliğin, Nazi Partisinin ideallerine göre disiplinli bir militarist organizasyon içinde yetiştirilmesine gidildi. Sendikalar

kaldırılarak, işçi teşekkülleri Nazi Partisine bağlandı. Bütün büyük endüstriler de Nazi Partisinin ve devletin kontrolu altına sokuldu. Nazi Partisi aleyhtarları, komünistler ve yahudiler tevkif edilerek toplama kamplarına gönderildi. Gizli polis teşkilatı Gestapo (Geheime Staatspolizei) vatandaşın ve toplumun her türlü faaliyetini gözaltına aldı.

Hitlerle beraber Almanya'nın dış politikası da hareketlendi. Bunu olayları ve gelişmeleri izlerken kolaylıkla göreceğiz. Hitler'in dış politika faallyeti üç merhalede gelişmiştir: 1) Versay zincirlerinin kırılması, yani Almanya'nın Versay'ın kayıtlamalarından kurtarılması. 2) Ein Volk, Ein Reich: Bir Millet, Bir Devlet ilkesinin gerçekleştirilmesi. Yani Almanya'nın sınırları dışında yaşayan bütün Almanların birleştirilmesi ve bir tek devlet altında toplanması. 3) Lebensraum: Hayat Sahası. Bu, Nazi emperyalizminin adı idi. Hitler Almanyası Almanların yaşamadığı birçok memleketleri de kendi sınırları içine katma yoluna gidecekti.

B) Nazi almanyasına Karşı İlk Tepkiler

Nazi Partisinin Almanya'da iktidara gelmesi, Versay sistemine dayanan anti-revizyonist bütün memleketlerde endişe ile karşılandı. Çünkü bütün bu memleketler yıllardanberi Nazilerin Versay Antlaşmasını ağızlarından düşürmediğini görmüşler ve her gün Versay'a

yaptıkları hücumları dinlemişlerdi. Versay'ın iki cephesi vardı. Birincisi Almanyaya yüklediği, özellikle silahsızlanma alanındaki kayıtlar, ikincisi de yapmış olduğu sınır düzenlemeleri idi. Halbuki bu ikisi birbirine bağlıydı, yoksa birinci kısım sadece Almanyayı ilgilendiren bir konu değildi. Açıktı ki, silahsızlanma kayıtlarından kurtulan ve silahsızlanan Almanya için, Versay'ın sınır ve toprak sistemini kendi lehine değiştirmek şüphesiz çok daha kolay olacaktı. Bu ihtimal, Versay'ın ortaya çıkardığı ve sınırları içinde bir kısım Almanları da kapsayan küçük devletleri özellikle endişelendirdi. Bu devletlerin başında Küçük Antant devletleri gelmekteydi. Bunun içindir ki, bu devletler aralarındaki işbirliğini daha kuvvetlendirmek için 1933 Şubatında Küçük Antant'ı devamlı bir teşkilat haline getiren bir statü imza etmişlerdir.

Almanya'nın Nazi Partisinin egemenliği altına girmesi en fazla Fransa ile Sovyet Rusyayı korkuttu. Fransa 1919'dan beri Avrupa'da kurmuş olduğu üstünlüğü Versay Antlaşmasına borçlu idi. Çünkü Versay Almanya'nın elini kolunu kıskıvrak bağlamıştı. Hiç şüphe yoktu ki, Nazi Partisinin yıllardanberi tekrarladığı gibi, Almanya'nın ilk işi ellerini Versay'ın kelepçesinden kurtarmak olacaktı. Bu ise Fransa'nın Avrupa'daki üstünlüğünü sona erdirecek bir gelişmeden başka bir şey olamazdı.

Sovyet Rusyaya gelince; Nazi Partisinin, kuruluşundanberi bir

yandan Versay sistemine karşı mücadele ederken, bir yandan komünistlerle mücadele etmesi ve Hitler'in iktidara geçer geçmez yaptığı ilk işlerden birinin komünist milletvekillerini tevkif ettirmesi karşısında, Sovyet Rusya'nın gelecek hakkındaki endişelerinin derinliğini anlamak kolaylaşır. 1931-32'de Uzakdoğu'da da Japonya'nın Mançuryaya yerleşerek Sovyet Rusya'nın sınırlarının dibine gelmesiyle de, Sovyetler iki tehdit arasında sıkışmış oluyorlardı. Bunun içindir ki, Dışişleri Bakanı Litvinov Komünist Partisi Merkez Komitesinde 29 Aralık 1933 günü yaptığı açıklamada, Almanya ile Japonyaya önemli bir yer ayırmış, Japonya'dan duyulan endişeleri gizlememiş, Alman-Sovyet münasebetlerinin bir yıl öncesine nazaran "tanınmaz" hale geldiğini söylemiş ve Sovyet Rusya'nın Almanyaya karşı hiçbir saldırgan niyeti olmadığına dair teminat vererek elinden geldiği kadar yumuşak ve yatıştırıcı bir davranış almaya çalışmıştır. Bununla beraber, 1933'e kadar artan bir şekilde gelişen Sovyetlerin Almanya'dan ithalatı, 1933'de global ithalatın % 42.5'i iken 1934'de bu nisbet % 12.4'e düşecek ve Sovyet Rusya dış ticaretini İngiltere ile Birleşik Amerikaya yöneltecektir. Japonya'nın Mançuryayı işgali Birleşik Amerika ile Sovyet Rusyayı aynı tehlike karşısında bıraktığından, Sovyetler Birleşik Amerikaya daha fazla eğilim göstermişler ve 1933 Ekiminde Amerika'nın Sovyet Rusya'yı resmen tanımasını sağlamışlardır.

Öte yandan Sovyetler, kara Avrupasında ortaya çıkan Nazi tehlikesine

karşı Fransaya kaymışlar ve 3'üncü Cumhuriyet Fransasının Bismarck Almanyasına yaptığı gibi, Fransa da bir Fransız-Rus yakınlaşmasını hoşnutlukla karşılamıştır. Hitler'in Versay sistemini yıkmak için giriştiği teşebbüsler karşısında Fransız-Rus yakınlaşması daha da artacak ve 1935 yılında iki devlet arasında bir karşılıklı yardım antlaşması imzalanacaktır. Öte yandan, Nazi Almanyası karşısında doğan Fransız-Rus yakınlaşmasının bir diğer sonucu da, gerek Fransa'nın ve gerek İnglltere'nin çabaları sonucu, 1934 Eylülünde, Sovyetler Birliğinin Milletler Cemiyetine üye olarak kabulü ve Konsey üyeliğine seçilmesidir. İİİ'üncü Reich'ın komünist aleyhtarlığı Sovyetleri, Batı ile ve Batı'nın Sovyet aleyhtarı bir bloku saydıkları Milletler Cemiyeti ile bir işbirliğine götürüyordu.

Nazi Almanyasından duyduğu korku Fransayı, öte yandan, Küçük Antant ile de daha sıkı bağlara ve bu ittifak sistemi ile daha yakından ilgilenmeye götürecektir.

Nazi Partisinin iktidara geçmesi, en az Fransa ve Sovyet Rusya kadar Polonya'da da korku uyandırdı. Çünkü Nazi Partisinin Dantzig'deki kolu da yıllardanberi faaliyette bulunuyor ve Dantzig ve Koridor'u Almanyaya katmak için çaba harcıyordu. Fakat bu korku gerçekleşmedi ve Hitler Polonya ile 26 Ocak 1934'de, iki devlet arasındaki anlaşmazlıkları barışçı vasıtalarla çözme amacını güden bir saldırmazlık deklarasyonu imzaladı. Halbuki bütün Avrupa, Nazilerin

iktidara geçmesiyle birlikte Almanya'nın Dantzig ve Koridor meselesini ele almasını beklemekteydi. Hitler'in bunu yapmayışının sebebi, önce Batı tarafındaki işlerle uğraşmaya karar vermesi, Polonyayı yatıştırmak suretiyle 1921 Fransa-Polonya ittifakını zayıflatmayı düşünmesi ve Avrupa'da Almanya hakkında barışçı izlenimler yaratmak, istemesiydi. Gerçekten 1934 Alman-Polonya deklarasyonu bütün Avrupa'da bir ferahlık uyandırmıştır. Lakin birkaç ay sonra Almanya'nın Avusturyayı ilhak için yaptığı teşebbüs bu ümitleri çabucak söndürecektir.

C) Almanya'nın Avusturyayı İlhak Teşebbüsü

Nazi Almanyasının Versay'a yönelttiği ilk hareketlerden biri 1934 yılında Avusturyayı ilhak etme (Anschluss) teşebbüsü olmuştur. Bunu da dışardan müdahale şeklinde yapmamış, bu işi Avusturya Nazileri vasıtasiyle gerçekleştirmek istemiştir.

Avusturya'daki Nazi hareketinin gelişimi Almanyadakine paralel olmuştur. Almanya'da olduğu gibi Avusturya'da da Nazi hareketi 1929'dan itibaren birdenbire kuvvetlenmeye başlamıştır. 1928'de Avusturya'da ancak 7.000 kadar Nazi varken, 1930'da bu sayı 100.000'e yükselmiştir. Naziler Almanya'da iktidara geçtikten sonra, Avusturya Nazilerini kışkırtmaya ve onlara her türlü yardımı yapmaya başlamışlardır. Daha ilk günden itibaren Münih Radyosu

Avusturya ateyhtarı yayınlara girişmiş ve Avusturya hükümetinin Nazilere zulüm yaptığını ileri sürmeye başlamış ve Alman uçakları Avusturya sınırlarına Avusturya aleyhtarı beyannameler atmışlardır. Almanya'nın bu tutumu ve desteği şüphesiz, Avusturya Nazilerine büyük cesaret vermiş ve Naziler ortalığı karıştırmaya ve karışıklıklar çıkarmaya başlamışlardır. Orta Tuna bölgesinde beliren bu Nazi tehlikesi karşısında büyük devletler ve Küçük Antant devletleri Avusturyayı desteklemişlerdir. Özellikle Faşist İtalya Avusturya'nın arkasında yer almıştır. Avrupa devletlerinin bu müsait durumunu gören Avusturya başbakanı Dr. Engelbert Dollfuss, 1933 Martından itibaren demokratik rejimi bir tarafa bırakarak diktatörlük yoluna gitmiş ve 1933 Haziranında da Nazi Partisini kanun dışı ederek, eyalet meclislerindeki bütün Nazi temsilcilerini azletmiştir. Mussolini İtalyası Dollfuss diktatörlüğünü kanadı altına almış ve İtalya, Avusturya ve Macaristan arasında 1934 Martında, aralarında sıkı bir ekonomik ve siyasal işbirliği kuran bir antlaşma imzalanmıştır.

Dollfuss diktatörlüğünün içerde ve dışarda aldığı bu tedbirler Nazileri kesin harekete geçmekten alıkoyamadı. 25 Temmuz 1934 günü, Avusturya polisi üniforması giymiş olan bir grup Nazi, Viyana'daki başbakanlık binasına girerek başbakan Dollfuss'ü öldürdüler ve Nazilerin iktidarı ele almış olduğunu ilan ettiler. Lakin hareket çok az bir kuvvetle ve zayıf bir şekilde yapıldığından, hükümet kuvvetleri derhal duruma hakim oldular. Darbeye teşebbüs eden

Naziler derhal tevkif edildi. Bunlardan Dollfuss'ü öldüren Otto Planetta idam sehpasına giderken "Heil Hitler" diye bağırmıştı.

Nazilerin başarısız kalan bu hükümet darbesi karşısında Almanya müdahaleye cesaret edemedi. Öte yandan, İtalya da, Almanya'nın bir müdahale ihtimaline karşı Brenner geçidine 200.000 kişilik bir kuvvet yığmıştı. Bu sebeple Hitler Avusturya işini sonraya ve daha müsait bir zamana bırakmaya karar verdi ve Avusturya ile münasebetlerini düzeltmek istedi. 1936 Temmuzunda Avusturya ve Almanya bir anlaşma imzaladılar. Buna göre, Almanya Avusturya'nın bağımsızlık ve egemenliğine saygıyı taahhüt ediyor ve her iki taraf memleketlerindeki Naziler meselesini kendi iç meselesi sayıyordu. Bunun anlamı, birbirlerinin iç işlerine müdahale etmeyecekleri idi. Bununla beraber, Avusturya Almanyaya karşı daha "Alman" bir politika izleyecekti. Fakat anlaşmanın gizli hükümlerine göre, Avusturya hükümeti Nazilerin faaliyetine müsaade edecek ve "yakın bir gelecekte" Nazilerin de hükümette siyasi sorumluluk almalarına imkan verecekti.

Avusturyayı 1936'da Almanya ile böyle bir anlaşmaya götüren sebep, Almanya'nın 1935'den itibaren Versay hükümlerini kaldırmaya başlaması ve buna karşılık devletlerin de buna etkili bir mukavemet göstermemiş olmasıdır.

Ç) Almanya'nın Versay Kayıtlarından Kurtulması

Hitler, Avusturyayı Naziler vasıtasiyle ilhak ederek bu toprağı Almanyaya kazandıramadıysa da, Versay'ın önemli meselelerinden olan Saar bölgesini Alman sınırları içine katmaya muvaffak oldu ve bunu da silah kullanmadan ve kan dökmeden yaptı.

Versay Antlaşmasına göre Saar Fransaya bırakılmakla beraber burada 20 yıl sonra plebisit yapılacak ve bu toprağın kaderi kesin olarak tayin edilecekti. Bu plebisit 13 Ocak 1935 günü yapıldı ve plebisite katılan 539.000 Saar'lıdan 477.000'i Almanya ile birleşme isteğini açıklayınca 1 Mart 1935'de Saar Almanyaya teslim edildi. Bu şekilde Almanya Versay'ın bir yükünden kendisini kurtarmış oluyordu. Fakat bundan iki hafta sonra Almanya, Versay Antlaşmasının mecburi askerlik sistemini yasaklıyan hükümlerini de feshetti.

Hitler, iktidara geçtiği günden itibaren, Versay hükümlerini bir tarafa bırakarak, Almanyayı gizliden silahlandırmaya karar vermiş ve 1934 yılından itibaren silahlanma faaliyetine girişmişti. 1933 Ekiminde Silahsızlanma Konferansından ve Milletler Cemiyetinden çekilmesinin sebebi buydu. 1 Ekim 1934'e kadar Alman Ordusunun 100.000'den 300.000'e çıkarılmasına karar verilmiş, 26.000 tonluk kruvazörlerin yapımına girişilmiş ve Hava Bakanı Goering'in giriştiği faaliyetlerle sivil havacılık ve hava sporları adı altında uçak yapımına

ve askeri pilot yetiştirilmesine başlanmıştı. Bu işler sıkı bir gizlilik içinde cereyan etmesine rağmen, devletler olup bitenleri sezinlemişlerdi. Bunun içindir ki, İngiltere Hükümeti 1 Mart 1935'de yayınladığı bir Beyaz Kitap'ta, silahsızlanma çalışmalarının sonuçsuz kalması ve Almanya'nın da silahlanma faaliyetine girişmesi karşısında, İngiltere'nin de savunma gücünü arttırmaya karar verdiğini açıkladı. Öte yandan Fransa da, Almanya'nın bu silahlanması karşısında ve doğum nisbetinin gittikçe düşmesi dolayısiyle, 15 Mart 1935'de, mecburi askerlik süresini uzatan bir kanun kabul etti. Başbakan Flandin, parlamentoda yaptığı konuşmada, bu kanunun sebepleri arasında Almanya'nın silahlanmasını ve 1936'da 200.000 kişilik bir kuvvete sahip olacağını özellikle belirtiyordu.

İngiltere ve Fransa'nın bu hareketleri Hitler'e aradığı fırsatı verdi ve Hitler 16 Mart 1935 günü Alman milletine yayınladığı bir demeçte, Versay Antlaşmasiyle Almanyaya yükletilen silahsızlanmanın diğer devletlerin de silahsızlanması için bir ilk adım teşkil edeceğinin söylenmesine rağmen diğer devletlerin bunu yapmadığını, aksine gittikçe silahlanmaların arttırdığını, bu durum karşısında Alman hükümetinin de "Alman Reich'ının bütünlüğünü korumak", Almanyaya karşı "milletlerarası saygıyı sağlamak" ve genel barışın garantisi olmak üzere, mecburi askerlik sistemini ihdas ettiğini açıkladı. Aynı gün yayınlanan kanuna göre Almanya'nın 36 tümenden mürekkep 12 Kolorduluk bir kuvveti olacaktı ki, bu yaklaşık olarak 550.000

asker demekti. Bu suretle Almanya, Versay'ın en ağır zincirlerinden birinden ellerini kurtarmış oluyordu.

Almanya'nın Versay Antlaşmasının en önemli hükümlerini tek taraflı olarak feshetmesi bütün devletlerde endişe yarattı. Fransa ve İngiltere Almanyayı protesto ettiler. Fransa'nın protestosu çok daha sert oldu. İngiltere Dışişleri Bakanı Berlin'i, Varşova'yı, Moskova'yı ve Prag'ı ziyaret ederek, Almanya ile bir uzlaşma sağlamaya ve diğerlerinin de endişelerini yatıştırmaya çalıştı. Fakat Almanyanın bu hareketi karşılıksız bırakılmadı ve Fransa, İtalya ve İngiltere arasında 14 Nisan 1935'de Stresa Anlaşmaları imzalandı. Almanyaya karşı ortak bir cephe kuran bu anlaşmalar, Almanya'nın hareketini protesto ediyor, Locarno Anlaşmalarına olan bağlılığı belirtiyor ve Avusturya'nın bağımsızlığını koruma amacını ifade ediyordu.

Bununla beraber Almanya'nın silahlanma teşebbüsü karşısında İngiltere daha realist bir tedbire başvurmuş görünüyor. İİ'inci Relch zamanındaki İngiliz-Alman deniz silahları yarışının tekrar canlanmasından ve Almanya'nın denizlerde tekrar kuvvetlenmesinden endişe eden İngiltere, Alman deniz kuvvetini sınırlamak ve bu konuda Almanya ile anlaşmak istedi. 18 Haziran 1935'de teati edilen notalarla, Almanya deniz kuvvetini İngiltereninkinin % 35'inin üstüne çıkarmamayı kabul etti. Yalnız İngiltere Almanya'nın denizaltı gemileri yapmasını kabul ediyordu ki, Versay Antlaşması Almanyaya denizaltı

gemileri yapımını yasaklamıştı. Stresa'da kurulan cephe birliğinden sonra gelen bu anlaşma Fransa'da hayretle karşılandı.
Stresa cephesi yıkılmış ve Versay sisteminin temeli çökmüştü.
İngiliz-Alman anlaşması İngiltere'nin bundan sonra Nazi Almanyasına karşı uygulayacağı yatıştırma politikası'nın başlangıcını teşkil eder.

Esasında İngiltere'nin Almanyaya karşı gösterdiği bu davranış, Fransa'nın Nazi Almanyasına karşı başvurduğu tedbirlerle yakından ilgiliydi. Nazi Almanyası ortaya çıktıktan sonra ve özellikle 1934 Ekiminde Dışişleri Bakanlığına gelen Pierre Laval ile birlikte, Fransız-İtalyan münasebetleri hızla gelişti. Fransa İtalyaya daha fazla kaydı ve 1935 Ocak ayında iki devlet arasında Laval-Mussolini Anlaşmaları denen anlaşmalar imzalandı. Bu anlaşmalar iki devletin sömürgelerinde bazı düzenlemeler yapıyor ve Avusturya'nın bağımsızlığını garanti altına alıyordu. Küçük Antant devletleri de Laval-Mussolini anlaşmalarından hoşnut kaldı.

Laval, bir yandan İtalya ile bir yakınlaşma kurarken, öte yandan da Almanya ile münasebetleri yumuşatmak ve Alman silahsızlanmasını etkisiz kılacak garantiler sağlamak istedi. İngiltere'nin de kabulünü elde ettikten sonra, 1935 Şubatında Almanyaya, İtalya ve Belçika'nın da katılmasiyle beş devlet arasında bir Hava Lokarno'su imzasını teklif etti. Buna göre, taraflardan birinin havadan bir saldırıya uğraması halinde, diğerleri ona bütün hava gücü ile yardım

edeceklerdi. Yani bir hava saldırısına karşı birbirlerine garanti veriyorlardı. Fransa'nın bundan amacı, Alman hava kuvvetlerinin bir saldırısına karşı İtalya ve İngiltere'nin yardımını sağlamaktı. Lakin aynı zamanda bu teklifin kapsadığı anlam da şuydu ki, Versay Antlaşması yasaklamış olduğu halde, Almanya'nın hava kuvvetine sahip olması resmen kabul edilmiş oluyordu.

Almanya bu teklife yan çizdi ve arkasından 16 Mart 1935'de mecburi askerlik sistemini kabul ile kara kuvvetlerini arttırdı. Fransa Almanya ile bir anlaşma sağlıyamayınca, Sovyet Rusyaya döndü. Esasına bakılırsa, Almanya'da Nazizmin iktidara gelmesiyle birlikte Fransa bir Fransız-Sovyet ittifakını düşünmüş ve onun için Sovyet Rusyaya birdenbire yaklaşmıştı. Lakin İngiltere 1894 Fransız-Rus ittifakının tekrar canlanmasını istemedi. Çünkü böyle bir ittifak kara Avrupasında Fransaya bir üstünlük sağlıyacak ve İngiltere'nin denge politikasına aykırı düşecekti. İngilterenin bu itirazını gidermek için Fransa, bir Doğu Lokarno'su planını ortaya attı. Fransa, Almanya, Polonya, Çekoslovakya, Finlandiya, Baltık memleketleri ve Sovyet Rusya arasında imzalanacak olan paktın ana noktası şuradaydı: 1925 Lokarno'suna Sovyet Rusya da teminatçı devlet olarak katılacak ve adı geçen bütün doğu devletlerinin sınırları garanti altına alınacaktı. Fransa 1934 yazında bu planı ilgili devletlere bildirdi. Sovyet Rusya, İngiltere ve İtalya bunu hoşnutlukla karşıladılar. Fakat Almanya ile, Sovyetlerle münasebetleri iyi olmayan Polonya,

bu planı maskelenmiş bir Fransız-Rus ittifakı olarak gördüklerinden, reddettiler. İşin gerçeği aranırsa, Fransa da bu karışık kombinezon ile, Almanya ile olan sınırlarını Sovyet Rusya'nın garantisi altına sokmak istiyordu.

Doğu Lokarno'su projesi başarı kazanamayınca, Fransız Hava Lokarno'su projesinin üstüne düştüyse de, gördüğümüz gibi, o da olumlu bir sonuca ulaşamadı. Bunun üzerine Fransa 2 Mayıs 1935 de Sovyet Rusya ile ikili bir ittifak imzaladı. Karşılıklı Yardım Paktı adını alan bu ittifaka göre, taraflardan biri bir Avrupa devletinin saldırısına uğrama tehdidi ve tehlikesi karşısında kalırsa, taraflar, alınacak tedbirler konusunda derhal birbirlerine danışacaklardır. Eğer taraflardan biri, kendisinin kışkırtması olmaksızın, bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa, diğer taraf bütün gücü ile öbür tarafın derhal yardımına gidecektir.

Antlaşmadaki "Avrupa devleti" kaydı, açıktır ki, Almanyayı birinci planda gözönünde tutmaktaydı ve ayrıca, bir Sovyet-Japon çatışması halinde Fransayı Sovyet Rusya'nın yardımına gitme zorunluluğundan kurtarmaktaydı.

16 Mayıs 1935'de Çekoslovakya ile Sovyet Rusya arasında da aynı nitelikte bir ittifak imzalandı. Yalnız bu ittifakın özelliği, Çekoslovakya ile Sovyet Rusya arasındaki karşılıklı yardım taahhüdünün

işlemesinin, ancak Fransa'nın da yardıma gelmesine bağlanmış olmasıydı. Bu suretle ittifak üçlü bir şekil kazanmış olmaktaydı.

Fransız-Sovyet ittifakı Almanya tarafından tepki fakat endişe ile de karşılandı. Hitler 21 Mayıs 1935 de Reichstag'da verdiği söylevde, bu ittifakı 1925 Lokarno Anlaşmalarına aykırı buldu. Fransız-Sovyet ittifakı İngiltere'nin de canını sıktığından, Almanyayı yumuşatmak ve deniz silahlanmasını frenlemek için 18 Haziran 1935 anlaşmasını yaptı. Fakat İngiliz-Alman anlaşması da İngiltere ile Fransa'nın birbirlerinden uzaklaşmalarının ve Avrupa gelişmeleri karşısında ayrı yollar izlemelerinin de başlangıcı oldu. Halbuki birkaç ay sonra çıkan İtalya-Habeş savaşı ile Avrupa büyük bir buhran içine giriyordu ve bir İngiliz-Fransız işbirliğine her zamandan fazla ihtiyaç vardı. Bu işbirliğinin kurulmaması Faşist İtalya ile Nazi Almanyasının işine yaradı. Bu sebeple 1935 yılı İngiltere ile Fransa'nın birbirinden ayrılması ile Faşist İtalya ve Nazi Almanyasının birbirine yaklaşmasında bir dönüm noktasını meydana getirmiştir.

Fransız-Rus ittifakı karşısında Almanya Lokarno Anlaşmalarını hemen feshetmek yoluna gitmedi. Bunu İtalya-Habeş buhranından faydalanarak yapacak ve ayrıca Versay'ın diğer hükümleri de ortadan kaldıracaktır.

İtalya'nın Habeşistanı İşgali

A) İtalya ve Habeşistan

İtalya, Habeşistan ile XIX'uncu yüzyılın sonlarında ilgilenmiş, bu ülkeyi ele geçirmek istemiş, lakin başarısızlığa uğramıştı. Faşizmin iktidara gelmesinden sonra İtalya'nın karşılaştığı ekonomik problemler, bakışlarını ve ihtiraslarını tekrar bu toprağa yöneltti.

İ'inci Dünya Savaşından sonra İtalya önemli bir nüfus problemi ile karşı karşıya geldi. 40 milyonluk İtalya'nın nüfusu yılda 700.000 artmaktaydı. 1932 de yapılan hesaplara göre, bundan sonraki 15 yıl içinde İtalya'nın nüfusu 8-10 milyon daha artacak ve 50 milyonu bulacaktı. Halbuki İtalya'nın kıt'a toprakları, Fransa, İspanya ve Almanya'nın yarısı kadardı. İ'inci Dünya Savaşından önce İtalya bu probleme bir çare bulmuş ve her yıl yarım milyon kadar İtalyan başta Birleşik Amerika olmak üzere başka memleketlere göç etmekteydi. Lakin savaştan sonra Amerika dışardan gelen göçlere karşı ağır sınırlamalar koydu.

İkinci ekonomik mesele, İtalyan endüstrisinin ham madde kaynakları idi. İtalya kuvvetli bir endüstriye sahip, lakin bu endüstrinin ham madde kaynakları bakımından tamamen dışarıya bağlı idi.

Kömür ve petrol ve diğer esas madenler bakımından durum böyleydi.

Üçüncü olarak, 1929 dünya ekonomik buhranı bütün memleketleri autarcie'ye yani kendi kendine yeterlik, kendi yağı ile kavrulma politikasına götürmüştü. Bu, milletlerarası ticaretten adeta kapalı ekonomiye dönüş demekti. Bu durum, tabii kaynakları zayıf olan İtalya üzerinde büyük etki yaptı. 1929'dan itibaren İtalyan ekonomisi sarsıntılar içine girmeye başladı. Bütçe ve dış ticaret dengesi devamlı açık veriyordu.

Bu ekonomik etkenler İtalyayı, el değmemiş zenginliklere sahip olan Habeşistan'a doğru itti.

Habeşistan'a yönelişte, Doğu Afrika'daki İtalyan sömürgeleri Eritre ve Somali'nin Habeşistanla olan münasebetleri de rol oynadı. Bu iki İtalyan sömürgesinin Habeşistanla olan sınırları ve Habeşistan'ın bu iki sömürge arasında sıkışmış bulunması, bu memleketin İtalya'nın eline düşmesinde kolaylaştırıcı bir faktör olarak görünmekteydi. Buna karşılık, Habeşistan'ın İ'inci Dünya Savaşından sonra geçirdiği iç gelişmeler de İtalya için endişe verici olmaya başlamıştı. 1916 da Habeşistan imparator naibliğine Ras Tafari Makonnen geçmiş ve 1930'da da imparator olarak İ'inci Haile Selassie adını almıştı. Haile Selassie Habeşistan'ın başına geçtiği andan itibaren İngiltere ve Fransaya dayanarak, memleketi batılılaştırmak için birçok

teşebbüslere girişmiş ve memleketin ilkel görüntüsünü değiştirmeye başlamıştı. Yani Habeşistan kuvvetleniyordu. Halbuki Habeşistan'ın Eritre ve Somali ile olan sınırlarında olaylar hiç eksik olmuyordu. Ayrıca Habeşistan'ın küçük bir mahreçten başka denizle hiçbir bağlantısının olmaması, denize çıkma konusunda, Eritre ve Somali üzerinde bir baskı yaratıyordu. İtalya, kendisinin Avrupa'da herhangi bir buhranla meşgul bulunmasından yararlanan Habeşistan'ın Eritre ve Somali'yi ele geçirmesinden endişe etmekteydi. Şu halde Habeşistan daha fazla kuvvetlenmeden İtalya bu meseleyi kendi lehine çözümlemeliydi.

Öte yandan, özellikle İngiitere'nin Habeşistan konusundaki tutumu da İtalyayı cesaretlendirmişti. İngiltere Habeşistan'ın, Mavi Nil'in kaynağını teşkil eden Tana Gölü bölgesiyle ilgilenmekteydi ki, bu da Habeşistan gibi geniş bir toprağın küçük bir kısmını teşkil etmekteydi. Bunun için İngiltere, 1891, 1894, 1906 ve nihayet 1925 de İtalya ile yaptığı anlaşmalarla, İtalya'nın Habeşistan'daki özel menfaatlerini tanımıştı ki, öncelikle sonuncu anlaşma İtalya'nın kararını kesinleştirmiştir. Bunun içindir ki, Mussolini 1935 de, "1925 yılındadır ki, Habeşistan meselesini ele almaya başladım" demiştir.

Bundan sonra İtalya Habeşistan üzerinde harekete geçmek için müsait zamanı beklemeye başlamıştır. 1929 ekonomik buhranının İtalya için yarattığı sıkıntılar, 1931 de Japonya'nın Mançuryaya saldırması

karşısında Milletler Cemiyetinin bir şey yapamaması, Almanya'da Nazizmin iktidarı ile Orta Avrupa'da Alman üstünlüğünün belirmesi ihtimali ve Almanya'nın Versay kayıtlarından kurtulma çabalarının İngiltere ve Fransa tarafından gereken şiddette bir tepki ile karşılanamaması, Mussolini'nin aradığı müsait zamanın işaretleri olmuştur. Avrupa'nın bu durumu karşısında, Mussolini, Avrupa dışı bir alanda toprak ele geçirme teşebbüsünün, engelleyici bir tepki ile karşılaşmıyacağını hesaplamıştır. Bunun için de 1935 yılını seçmiştir. Çünkü görmüştür ki, Almanya'nın silahlanması karşısında İngiltere hareketsiz kalmıyacak ve o da silahlanma yoluna gidecektir. Halbuki, herşeye rağmen, Habeşistan teşebbüsünde İngiltere'den çekinmekteydi. Şu halde İngiltere askeri gücünü arttırmadan ve özellikle Akdeniz'de daha fazla kuvvetlenmeden teşebbüse girişmeliydi.

Mussolini için ikinci bir tehlike, bir İngiliz-Fransız bloku karşısında kalması ihtimaliydi. Fakat Almanya'nın daha 1934 yılında silahlanmaya başlaması üzerine Fransa İtalyaya kayınca bu tehlike de bertaraf edildi. İki devlet arasında 7 Ocak 1935 de Mussolini-Laval Anlaşması veya Roma Anlaşmaları denen anlaşmalar imzalandı. Bu anlaşmalarla İtalya Tunus üzerindeki iddialarından vazgeçiyor, Avusturya'nın bağımsızlığı teminat altına alınıyor, iki devlet Almanya'nın silahlanması karşısında ortak harekete karar veriyor ve Afrika'daki sömürgeleri konusunda bazı ufak tefek düzenlemeler yapılıyordu.

Bu anlaşmalarda Habeşistan hiç söz konusu olmamıştır.
Lakin sonraki gelişmeler göstermiştir ki, Mussolini ile Laval arasındaki görüşmelerde Habeşistan da bahis konusu olmuş ve Laval Fransa'nın bu konudaki ilgisizliğini açıklamıştır. Roma Anlaşmalarının imzalandığı gün Mussolini'nin General de Bono'yu Eritre Yüksek Komiserliğine tayin etmiş olması bu bakımdan ilgi çekicidir.

1935 Nisanında İngiltere, Fransa ve İtalya arasında yapılan ve Almanya'nın silahlanmasının görüşüldüğü Stresa Konferansı, Mussolini'nin harekete geçme kararını kesinleştirmiştir. Mussolini bu konferansta görmüştür ki, bu iki devletin dikkati Avrupa üzerinde toplanmıştır ve Almanyaya karşı bu iki devlete yaptığı hizmet karşılığında Habeşistan'ı ilhak ederse, herhangi bir tepki ile karşılaşmayacaktır.

Bu şartlar içinde artık Mussolini zarlarını atabilirdi.

B) İtalya'nın Habeşistan'a Saldırması ve Devletler

İtalya'nın Habeşistan'ı istilaya gitmesini sağlıyacak sebep 1934 Aralık ayında ortaya çıkmıştı. Habeşistan-Somali sınırında bulunan Walwal'de Habeş ve İtalyan askerler arasında 5 Aralık 1934 günü çarpışmalar ve her iki taraftan da ölenler oldu. İtalya Habeşistan'dan tazminat isteyip Habeşistan da buna yanaşmayınca olay büyüdü. Habeşistan meseleyi Milletler Cemiyetine götürdü. Milletler

Cemiyeti aylarca süren incelemeler sonunda, 1935 Eylülünde, her iki tarafın da suçsuz olduğuna karar verdi. Bu karar İtalyayı tatmin etmedi. Daha doğrusu tatmin olunmak istemedi. Bu arada İngiltere, Habeşistan'dan bir kısım toprağın İtalyan Somalisine katılması esası üzerinden bir uzlaştırma formülü ileri sürdüyse de, İtalya bunu da kabul etmedi. Milletler Cemiyeti meseleyi yeniden ele almaya karar verdiği bir sırada, 3 Ekim 1935 günü, İtalyan uçakları kuzey Habeşistan'daki Adowa ve Adigrat şehirlerini bombardıman ederek Habeşistan'ı istilaya başladı. Her iki şehir de üç gün sonra İtalyanların eline geçti. Adowa'nın işgali ile İtalya 1896 yenilgisinin intikamını alıyordu.

Milletler Cemiyeti İtalya'nın bu saldırısı karşısında, Mançurya meselesinde olduğundan daha enerjik davrandı ve İtalya'nın saldırgan olduğuna ve bu sebeple de Paktın 16'ıncı maddesinde öngörülen zorlama tedbirlerinin uygulanmasına karar verdi. Buna göre, İtalyaya, silah, stratejik malzeme ve maddeler satılmıyacak ve kredi açılmayacaktı. Yalnız bu maddelerden petrol, demir ve kömür istisna edilmişti. Milletler Cemiyetinin karar verdiği bu sanksiyonlara petrol ve kömür de sokulmuş olsaydı, İtalya'nın savaşı yürütmesi mümkün olmayacaktı. Lakin İtalya bir tehditte bulunmuş, petrol ve kömürün sanksiyonlara dahil edilmesi halinde, bu sanksiyonları kendisine uygulayan devletlerle savaşa kadar gidebileceğini söylemişti. Sanksiyonlara dahil edilen diğer maddelerin ise, İtalya'nın savaş gücü

üzerinde etkileyici bir niteliği yoktu.

Milletler Cemiyetinin kabul ettiği sanksiyonlar bütün küçük devletler tarafından desteklenmişti. Küçük devletler, barışın korunması garantisini Milletler Cemiyetinin kollektif güvenlik sisteminde bulmaktaydılar. Lakin İtalyaya karşı kabul edilen sanksiyonların işleyebilmesi ve etkili olabilmesi ise ancak büyük devletlerin davranışına bağlı idi. Özellikle İngiltere ile Fransa'nın ortak hareketi önemliydi. İki devlet arasındaki bu ortak hareket ise kurulamadı. Çünkü Fransa Roma Anlaşmaları ile İtalyayı zaten serbest bırakmıştı. Bunun için, sanksiyonlar meselesinde Fransa gayet gevşek davrandı. Sovyet Rusya ve diğer küçük devletler zorlama tedbirleri içine petrolün de sokulmasını istedikleri zaman Fransa buna karşı geldi. Bununla da yetinmeyip, İngiltere'nin de İtalyaya karşı sert harekete girişmesini önlemeye ve frenlemeye çalıştı. Fransanın bu durumu karşısında İngiltere de gerçekten ileri gitmeye cesaret edemedi. Esasında İtalya'nın Habeşistan'a yerleşmesi üç bakımdan İngiltere için bir tehlike ortaya çıkarıyordu. Bir defa, Habeşistan'ı ele geçiren İtalya Nil nehrinin önemli bir kaynağını da kontrolu altına almış olacaktı. Nil'in kollarından Mavi Nil, Habeşistan'daki Tana gölünden çıkmaktaydı. İkincisi, İtalya'nın Habeşistan'a saldırması İtalya'nın Akdeniz'deki deniz gücünü de ortaya çıkardı. Yıllardanberi Akdeniz'de deniz üstünlüğünü elinde tutan İngiltere şimdi kuvvetli bir rakiple karşı karşıya kalıyordu. Üçüncüsü, Habeşistan'a yerleşen İtalya,

Kızıldeniz'in Hint Okyanusuna çıkış kapısına da egemen bir duruma geçecekti.

İngiltere'nin imparatorluk menfaatleri bu derece önemli tehdit ve tehlike ihtimalleri ile karşılaşmasına rağmen, Fransa'nın yatıştırma politikası İngiltereyi de frenledi. Belki Almanya ile Birleşik Amerika, özellikle ekonomik zorlama tedbirleri konusunda İngiltereye destek olabilirlerdi. Fakat bu da mümkün olmadı. İtalyan-Habeş savaşının çıkmasını Almanya kendi yararı için kullandı ve 1936 Martında, Versay'ın, Ren bölgesinin askerlikten tecrit edilmesine ait hükümlerini ilga etti. Üstelik bu buhran sırasında Almanya ve İtalya birbirlerine yaklaştılar ve Berlin-Roma Mihveri kuruldu.

Birleşik Amerikaya gelince: 1933'den itibaren Avrupa'nın buhranlar içine sürüklenmesi karşısında Birleşik Amerika, Avrupa diplomasisinin bu buhranları içine sürüklenmekten korkmuş ve infirad politikasına daha fazla bağlanmıştır. Bunun için de 1935 Ağustosunda Tarafsızlık Kanunu'nu çıkarmıştır. Bu kanuna göre, bir savaş halinde, Başkan, savaşan taraflara silah ve malzeme satılmasını yasaklıyabilirdi. Amerika İtalya-Habeş savaşına bu kanunu uyguladı. Bu ise, Habeşistan'ın Amerika'dan silah satın almasını imkansız kıldı ki, sonuç olarak, Tarafsızlık Kanunu İtalya'nın işine yaradı.

Fransa, Almanya ve Birleşik Amerika'nın bu durumları İngiltere'nin

öne atılmasını engelledi. İngiltere, Fransayı da beraberinde götürebildiği kadar, Milletler Cemiyeti ile işbirliği yapma politikasını tercih etti.

Bununla beraber, İtalya-Habeş savaşının İngiltere'nin Akdenizdeki politikası üzerinde bazı etkileri oldu. İtalya'nın zorlama tedbirleri konusunda küçük devletleri tehdit etmesi üzerine, İngiltere ile Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye birbirlerine karşılıklı garantiler verdiler. Herhangi birinin bir saldırıya uğraması halinde birbirlerine yardım vaad ettiler. İkinci olarak, İngiltere Mısır ile anlaşma yoluna gitti ve Ağustos 1936 ittifakı ile Mısır'ın tarin bağımsızlığını kabul ederek, Süveyş Kanalı bölgesi hariç, Mısır'dan tamamen çekildi.

C) İtalya'nın Habeşistan'ı İlhakı

Milletler Cemiyetinin ve büyük devletlerin zorlama tedbirleri konusunda etkili ve ortak bir cephe kuramaması, politik şartlar bakımından İtalya'nın işini çok kolaylaştırdı. Çünkü İtalya'nın hareket serbestisi engellenemediği gibi, Habeşistan'a bir yardım yapılması ve mukavemetinin kuvvetlendirilmesi de mümkün olmadı. İş yine Habeşistan'ın kendisine düştü. Gerçekten, gayet zayıf ve hatta ilkel silahlarla çarpışmalarına rağmen, Habeşler İtalyanlar karşısında çabucak ezilmedi. Fakat İtalyanlar en modern silahları kullanıyorlardı.
Hatta bir ara Habeşlere karşı zehirli gaz bile kullandılar. Buna rağmen

ancak yedi aylık bir savaştan sonra Habeşistan'ı işgale muvaffak olabildiler. 2 Mayıs 1936 da Habeş İmparatoru Haile Selassie bir İngiliz gemisiyle memleketini terkedip İngiltereye sığınmak zorunda kaldı. 5 Mayısta Adisababa İtalyanlar tarafından işgal edildi. 9 Mayısta da Habeşistan'ın İtalyaya ilhakı ilan edilip, İtalya Kralı aynı zamanda Habeşistan İmparator'u ünvanını aldı. Böylece, bütün dünyanın gözü önünde Milletler Cemiyetinin bir üyesi, başka bir üyenin Paktın teminatı altında bulunan bağımsızlık ve egemenliğini ve varlığını ortadan kaldırdı.

C) Almanya'nın Ren Bölgesine Askerini Sokması

Almanya, 2 Mayıs 1935 tarihli Fransız-Sovyet ittifakının Lokarno Antlaşmalarına aykırı olduğunu ileri sürmekle beraber, bu anlaşmaları hemen fesih yoluna gitmemişti. Çünkü, bir defa, Fransız-Sovyet ittifakının Fransız parlamentosunca onaylanmıyacağını tahmin ediyordu. Bundan başka, Versay'ın silahsızlanmaya ait hükümlerinin ilgasının arkasından, bir de Lokarno anlaşmalarını feshedecek olursa, Avrupa'daki tepkiler daha şiddetli olabillrdi.

Fransız hükümeti Fransız-Sovyet ittifakını 9 Şubat 1936 da Meclis'in onaylanmasına sundu. Meclis 27 Şubata kadar yaptığı tartışmalardan sonra, 27 Şubatta bu ittifakı onayladı. Bu olay Almanyaya, Versay'ın kayıtlarından kurtulmak için yeni bir fırsat verdi.

7 Mart 1936 da İngiltere, Fransa ve İtalyaya verdiği aynı metinli notalarda, Fransız-Sovyet ittifakının gerek Milletler Cemiyeti Paktının hükümlerine, gerek Lokarno anlaşmalarının ruhuna aykırı olduğunu, çünkü, bu ittifaka göre bir Sovyet-Alman çatışması halinde Fransa'nın, Milletler Cemiyeti kararını beklemeden Almanyaya karşı savaşa geçmek zorunda olduğunu, bunun da Milletler Cemiyeti Paktına aykırı olduğunu, bu sebeplerle Almanya'nın da kendisini artık Lokarno anlaşmaları ile bağlı saymayıp, batı sınırlarının güvenliğini ve savunmasını garanti altına almak üzere Ren Bölgesi üzerinde tam egemenliğini tesis etmeye karar verdiğini bildirdi. Aynı gün Alman askerleri Versay Antlaşması ile askerlikten tecrit edilmiş Ren bölgesine girmeye başladılar. Almanya bu suretle Versay'ın ağır bir yükünü daha sırtından atmış olmaktaydı.

Almanya bu işi yaparken zamanı çok iyi seçmişti. Milletler Cemiyeti İtalya-Habeş buhranı ile meşguldü. Bu buhran içinde İngiltere ile İtalya arasındaki münasebetlerin bozulması, Roma anlaşmaları ile İtalyayı serbest bırakan Fransa'nın İngiltere ile birlikte hareket etmemesi sonucu İngiliz-Fransız münasebetlerinin gevşemesi, Almanyaya karşı kurulan Stresa Cephesini parçalamıştı.

Almanya'nın Ren boylarına tekrar askerini sokması en fazla Fransa'da tepki uyandırdı. Şimdi Fransa'nın kuzeyinde silahlanmış ve tahkim edilmiş bir cephe ve silahlanmış bir Almanya ortaya çıkıyordu

ki, bu Fransa'nın güvenliğini zayıflatacak bir gelişmeydi.
Ayrıca, şimdi Fransa bütün dikkatini bu tarafa yöneltmek zorunda kalacağından, kurmuş olduğu ittifak sistemlerini kuvvetle desteklemesi ve bu sistemleri işletebilmesi de kolay olmayacaktı. Kısacası Avrupa'daki Fransız üstünlüğü ve kuvvetler dengesi artık büyük bir değişiklik geçiriyordu.

Lakin Almanya'nın yapmış olduğu bir manevra, İngiltere ve Amerika'nın ve hatta birçok devletlerin tepkilerini yumuşattı. Almanya 7 Mart notasında. Lokarno anlaşmalarını feshettikten sonra, birçok barışçı teklifler de ileri sürmüştü. Bunlar, Batı sınırlarında Almanya ve Fransa ile Belçika topraklarında askerlikten tecrit edilmiş bölgelerin kurulması, Hollanda'nın da dahil olmasiyle, Hollanda, Belçika, Fransa ve Almanya arasında 25 yıllık bir saldırmazlık paktının imzası ve İngiltere ile İtalya'nın da bu paktı garanti etmesi, Almanya'nın doğu komşuları ile saldırmazlık paktı imzalaması, eşitlik haklarının ve bütün Alman topraklarında Almanya'nın egemenliğinin tanınması şartiyle Almanya'nın yeniden Milletler Cemiyetine girmesi idi.

Bu barışçı teklifler dolayısiyle İngiltere Fransa kadar ileri gitmeye yanaşmadı ve Almanya'nın Versay'a aykırı olan bu hareketi Milletler Cemiyetine havele edildi. Milletler Cemiyeti Almanya'nın Versay Antlaşmasına aykırı hareket ettiğini ilandan başka bir şey yapamadı. Devletler Almanya'nın olup-bittisini kabul zorunda kaldılar.

Bu durum karşısında Belçika, 1936 Ekiminde, Fransız ittifakından çıkarak tarafsızlık politikası izleyeceğini ilan etti. Bu ise, Fransa'nın İ'inci Dünya Savaşından sonra izlemeye başladığı ıitifaklar sistemine ağır bir darbeydi. Bu yeni politikası ile Belçika Lokarno blokundan ayrılmış oluyordu. İtalya'nın da durumu meydanda olduğuna göre, yeni bir Lokarno kurulamazdı. Bu sebeple İngiltere, 27 Kasım 1936 da, kışkırtılmamış bir saldırı halinde Belçika'nın bağımsızlık ve toprak bütünlüğü için tek taraflı olarak Belçikaya garanti verdi. 4 Aralık'da Fransa hem Belçikaya ve hem de İngiltereye garanti verdi. Bunun üzerine İngiltere de 14 Aralık'da Fransaya garanti verdi. Böylece Lokarno'nun yerini karşılıklı garanti sistemi almış oluyordu. Yalnız Belçika, İngiltere ve Fransa'dan garanti almasına karşılık, herhangi bir garanti vermedi.

Almanya'nın Ren'i militarize etmesi Küçük Antant tarafından da endişe ile karşılandı. Küçük Antant Konseyi, 7 Mayıs 1936 da Belgrad'da yayınladığı bir bildiride, milletlerarası durumu "çok ciddi" olarak nitelendirdi ve Küçük Antant'ın barış antlaşmaları sistemine olan bağlılığını bir kere daha teyid etti.

Balkan Antantı da aynı endişeyi duymaktan geri kalmadı. Balkan Antantı Daimi Konseyi de, yine Belgrad'da 6 Mayıs'da yayınladığı bildiride, "güvenliğe saygı" ve "sınırların dokunulmazlığı" ilkelerine

olan bağlılığını bir kere daha açıkladı.

1936 yılı sonunda, İtalya ve Almanya'nın hareketleri sonucu, Lokarno Anlaşmalarının açmış olduğu işbirliği ve barış havası artık sona eriyordu. Esasına bakılırsa Batı'nın bu gelişmeler karşısındaki tepkisi çok zayıf olmuştu. Bunun içindir ki, Almanya, 14 Kasım 1936 da, Versay Antlaşması ile enternasyonalize edilen Kiel kanalı ile diğer Alman nehirlerine ait Versay hükümlerini de ilga ederek bu su yolları üzerindeki mutlak Alman egemenliğini tekrar kurdu. Bahis konusu nehirler Elbe, Oder, Tuna, Niemen, Ren ve Moselle nehirleri idi.

D) Berlin-Roma Mihveri

İtalya-Habeş savaşının en önemli sonuçlarından biri de Nazi Almanyası ile Faşist İtalya'nın birbirine yaklaşması ve iki devlet arasında İİ'inci Dünya Savaşının sonuna kadar devam edecek sıkı bir işbirliğinin doğması olmuştur.

İtalya, Nazilerin Almanya'da işbaşına geçtiği günden itibaren Almanya'dan endişe duymuş ve Nazi Almanyasının Avusturya ile birleşerek, kendi nüfuzu altında bulunan Orta Tuna bölgesine egemen olmasından daima çekinmişti. Bunun içindir ki Batılılarla Stresa Cephesini kurmuştu. Lakin İtalya'nın Habeşistan'a yerleşmesi, İtalya'nın durumunda esaslı değişiklikler meydana getirdi. İtalya şimdi

denizaşırı bir imparatorluk toprağını korumak zorundaydı. Bu ise kolay görünmüyordu. Bir yandan İtalya'nın Habeşistan üzerinden Mısır'ı tehdit eder duruma geçmesi, öte yandan Akdeniz'de kuvvetli bir deniz devleti olarak ortaya çıkması, İngiltere üzerinde tepkisiz kalmamış ve bundan sonra İngiliz-İtalyan münasebetleri bir rekabet çerçevesi içine girmiştir. Bundan başka, 1936'dan itibaren İtalya-Fransız münasebetleri de değişmeye başladı. 1936 İlkbaharında Fransa'da yapılan seçimlerle Radikal Sosyalistler (Edouard Daladier), Sosyalistler (Leon Blum) ve Komünistler (Maurice Thorez) Halk Cephesi (front populaire) adı altında bir seçim ittifakı yapmışlar ve kesin bir zafer kazanmışlardı. Leon Blum bir Halk Cephesi kabinesi kurmuş ve komünistler buna alınmamışsa da, Komünist Partisi, Moskova'dan Komintern'in verdiği talimata uyarak Blum kabinesini desteklemiştir. Halk Cephesi hükümeti zamanında Fransız-Sovyet münasebetleri daha da gelişmiş ve buna karşılık bu hükümetle beraber İtalyaya karşı Laval Politikası da değişmiştir. Kısacası Stresa Cephesi ortakları ile münasebetleri artık tamamen değişmeye başlamıştı.

1936 Temmuzunda İspanya'daki solcu Halk Cephesi hükümetine karşı sağcıların ayaklanması ve İspanya'nın solcuların egemenliği altına düşmesi ihtimali de İtalyayı endişelendiriyordu. Fransa ve Sovyet Rusya ise solcuları destekliyorlardı.

Bu şartlar içinde İtalya Avrupa'da kendisine bir destek aramak

zorunda kaldı. Bu destek ise Nazi Almanyasından başkası olamazdı. Hitler daima İtalya ile bir yakınlaşma kurmak istemiş ve hatta İtalyan-Habeş savaşı sırasında, Milletler Cemiyetinin zorlama tedbirlerine aldırmayarak, başta kömür olmak üzere birçok stratejik, maddeleri İtalyaya satmaya devam etmişti. Bu ise İtalyayı hoşnut bırakmıştı. Yalnız iki devletin yakınlaşmasını önleyen önemli mesele, Almanya'nın Avusturya'daki faaliyeti idi. Fakat Mussolini şunu da gördü ki, Almanya'nın Avusturya üzerindeki emellerinin gerçekleşmesine engel olamıyacaktır. Bu, Batılılardan sonra bir de Almanya ile münasebetlerini çıkmaza sokmak demek olurdu. Halbuki şimdi Batılılar karşısında İtalya ile Almanya'nın durumları arasında büyük bir paralellik ortaya çıkmıştı ve bir Alman-İtalyan blokunun kurulmasında, İtalya'nın birçok menfaatleri olabilirdi. Nihayet Almanya'nın 11 Temmuz 1936 da Avusturya ile bir anlaşma yapıp, kendisinin Avusturya'nın bağımsızlığına saygı gösterme taahhüdünde bulunmasına karşılık, Avusturya'nın da Naziler hakkında bazı hoşgörür tedbirler alması, İtalyayı bu konuda da ferahlatınca, iki devlet arasında bir yakınlaşma meydana geldi. İtalya ile Almanya arasında 1936 yazında birçok karşılıklı ziyaretler yapıldı. Mussolini'nin damadı ve İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Ciano 1936 Ekiminde Almanyayı resmen ziyaret etti ve büyük gösterilerle karşılandı. Artık Avrupa'da bir İtalyan-Alman ortak cephesi ortaya çıkıyordu. Almanya'nın Avusturya ile yaptığı barış ve Macaristan'ın İtalya ile iyi münasebetleri de gözönüne alınınca, İ'inci Dünya Savaşından önceki Üçlü İttifak tekrar

kurulmuş gibi görünüyordu. Almanya, İtalya ve Avusturya-Macaristan çok değişmiş şartlar altında tekrar buluşuyorlardı.

Mussolini 1 Kasım 1936 da Milano'da verdiği bir söylevde "Berlin-Roma çizgisi bir taksim çizgisi (diaframa) olmayıp, işbirliği ve barış isteyen bütün Avrupa devletlerinin etrafında toplanabileceği bir mihver (asse)dir" diyordu. Berlin-Roma Mihveri, bundan sonra, İİ'inci Dünya Savaşının sonuna kadar milletlerarası münasebetlerde çok sözü edilen bir deyim olacaktır.

E) Anti - Komintern Pakt

1936 Kasımında Berlin-Roma Mihveri kurulduğu bir sırada, öte yandan Berlin-Tokyo Mihveri de kuruldu. Bu, Almanya ile Japonya'nın Sovyet Rusyaya ve Komintern'in milletlerarası komünizm faaliyetine karşı imzalamış oldukları Anti-Komintern Pakt'dır.

1935 tarihli Fransız-Sovyet ittifakının Almanya üzerinde yarattığı tepki, sadece Ren boylarının Almanya tarafından militarize edilmesi sonucunu vermemiş, fakat aynı zamanda Almanya 1936 Martından itibaren komünizme ve dolayısiyle Sovyet Rusyaya karşı geniş bir kampanya açmıştır. Fakat bu kampanya özellikle yaz aylarında şiddetlenmiştir. Bunun da sebebi, 1936 Ağustosunda Sovyet Rusya'nın askerlik çağını 21 yaştan 19'a indirmesidir. Fransız-Sovyet

ve Sovyet-Çekoslovak ittifaklarından sonra Sovyet Rusya'nın bu askeri tedbirleri Almanyayı sinirlendirmiştir. Hitler 12 Eylül 1936 da verdiği bir söylevde Ukrayna'nın, Ural'ların ve Sibirya'nın tabii zenginliklerinden ve Nasyonal-Sosyalizm sayesinde bu toprakların erişeceği refah seviyesinden söz ediyor ve 14 Eylüldeki söylevinde de Bolşevizmi, "en büyük can düşmanımız" diye nitelendiriyordu. Sovyet Savunma Bakanı Mareşal Voroşilov da 16 Eylüldeki söylevinde Sovyetlerin nerde ve ne zaman olursa olsun, her türlü savaşa hazır olduğunu söylüyordu.

Almanya'nın bu faaliyeti ve davranışı Japonyayı Almanyaya yaklaştırmıştır. Japonya, Mançurya ve Jehol'ü ele geçirdikten sonra, İç Moğolistan'da faaliyete geçmişti. Bu Japonya'nın Asya'nın ortalarına kadar ilerleme niyetinin bir işareti idi. Bunu farkeden Sovyet Rusya, 12 Mart 1936 da Dış Moğolistan Halk Cumhuriyeti ile bir ittifak antlaşması imzaladı. Bu ittifak tabiatiyle Japonyaya yöneltilmişti ve Sovyet Rusya Japonyaya bunu açıkça bildirmişti.

Öte yandan Japonya Çin'e girmek için de hazırlanmaktaydı. Böyle bir hareket ise, Çin komünistlerini destekleyen Sovyet Rusya ile Çin milliyetçilerini destekleyen Birleşik Amerika'nın tepkisine sebep olabilirdi. Yani, Almanya'nın Fransa ile Sovyet Rusya arasında kalması gibi, Japonya da kendisini Sovyet Rusya ile Birleşik Amerika arasında sıkışmış gibi görmekteydi. Gerek Almanya, gerek Japonya

için ortak tehlike Sovyet Rusya görünüyordu. Bu sebeplerle, 25 Kasım 1936 da iki devlet Anti-Komintern Paktı imza ettiler. Anlaşma açık ve gizli olmak üzere iki kısımdı. Açık kısma göre, taraflar Komünist Enternasyonalinin (Komintern) faaliyetleri ve buna karşı savunma tedbirleri hakkında birbirlerine danışacaklar ve temas halinde bulunacaklardı. Memleketlerindeki komünist faaliyetlerine karşı sert tedbirler alacaklar ve bu konudaki işbirliğini sağlamak için de devamlı bir komite kuracaklardı. Gizli kısma göre de, taraflardan biri Sovyet Rusya'nın kışkırtılmamış bir saldırısına veya saldırı tehdidine hedef olursa ortak menfaatlerini korumak için alınacak tedbirler hakkında birbirlerine danışacaklar ve ayrıca, birbirlerine haber vermeden Sovyet Rusya ile hiçbir siyasal anlaşma yapmayacaklardı. Paktın süresi, 3'üncü Enternasyonal'in devamı süresince idi.

Anti-Komintern Pakta İtalya 6 Kasım 1937 de katılmış ve Berlin-Roma-Tokyo Mihveri teşekkül etmiştir.

5

İspanya İç Savaşı

İspanya iç savaşının özelliği, İ'inci Dünya Savaşından önceki blokların çatışması devresinde olduğu gibi, 1936'dan itibaren Berlin-Roma Mihverinin Sovyet Rusya ve Komünizme açmış olduğu mücadelenin,

iki taraf arasındaki uçurumu bu iç savaş sırasında daha da derinleştirmesi ve Batılı demokrasilerin de bu mücadelede son derece znyıf hareket etmeleridir. Berlin-Tokyo Mihverine gelince, Japonya İspanya iç savaşını, Çin'e saldırmak için değerli bir fırsat olarak kullanacaktır.

İspanya iç savaşının sebepleri, bu memleketin XİX'uncu yüzyılın başındanberi içİnde yüvarlanmakta olduğu istlkrarsızlık ve iç karışıklıklarda yatmaktadır. İ'inci Dünya Savaşından sonra komünizmin milletlerarası münasebetlere bir faktör olarak girmesi, İspanya'nın iç düzensizliğini daha da şiddetlendirmiştir.

A) İspanya'nın Durumu

1902 yılında İspanya tahtına 16 yaşındaki Xİİİ'üncü Alfonso gelmişti. Alfonso anayasalı monarşiyi benimsemiş olduğundan memlekete derhal bir anayasa vermişti. Fakat bu anayasa İspanyayı daha fazla karıştırmaktan başka bir şeye yaramadı. 1902-1923 arasında 33 tane kabine düştü. Bu siyasal istikrarsızlığa, İspanya'nın kronik derdi haline gelen ekonomik sıkıntılar da eklendi. Memlekete siyasal ve ekonomik bir düzen vermek isteyen ordu, 1923 Eylülünde bir darbe ile iktidarı ele aldı ve monarşiye dokunulmaksızın, başbakanlığa General Primo de Rivero geçti. Rivera, Mussolini'den örnek alarak, faşist diktatörlük yoluna gitti ve bütün demokratik müesseselere son

verdi. Bununla beraber, bir ekonomik kalkınma ve batılılaşma çığırını da açmaya muvaffak oldu.

Rivera altı buçuk yıl iktidarda kaldı. Fakat İspanya'nın meselelerine köklü bir çözüm yolu getiremedi. Diktatörlüğü süresinde, sağ daha şiddetli sağcı oldu, sol da daha çok sola kaydı. Bir denge unsuru olabilecek mutedil gruplar ise daha çok zayıfladı. Rivera ordunun desteğini kaybettiğini görünce 1930 Ocak ayında istifa etti ve onun ayrılmasından sonra İspanya'da tekrar anayasalı rejim başladı. Fakat anayasalı rejim İspanyayı, tekrar, 1936 da iç savaşın patlamasına kadar sürecek karışıklıklar içine attı. Şimdi solcular birdenbire ortaya çıkarak Cumhuriyetçiliği savunmaya başlamışlardı. 1930 ve 1931 de birçok cumhuriyetçi ayaklanmalar çıktı. 1931 Nisanında yapılan belediye seçimlerinde cumhuriyetçiler ezici bir zafer kazanınca, Kral Alfonso, tahtından feragat etmeden memleketi terketti ve Cumhuriyet ilan edildi. Kurucu Meclis seçimlerinde solcular ve cumhuriyetçiler yine kesin bir zafer kazandı. Solcuların bu zaferi, sağ'ın tepkisini şiddetlendirdi ve İspanyayı iç savaşa götürecek gelişmeler akmaya başladı.

B) İç Savaşın Patlaması

Cumhuriyet rejiminin ilk cumhurbaşkanı Alcala Zamora ve başbakanı da Azana idi. Azana'nın ilk işi, Meclis'teki solcu çoğunluğa

dayanarak çıkardığı bir dizi kanunlarla, Kiliseye karşı hücuma geçmesi oldu. Kilise okulları kapatıldı ve kilisenln malları elinden alındı. Din adamlarına hükümetten yapılan yardımlar kesildi. Ayrıca, köylünün durumunu düzeltmek için toprak reformlarına girişilmek istendi. Bu reform işi ağır gidince köylüler kuvvet yoluyla zenginlerin topraklarını ellerinden almaya başladı. Bu ise halk arasında, öldürmelere kadar giden silahlı çatışmalara sebep oldu. Birçok ayaklanmalar çıktı. Hükümet köylülerin bu hareketini hoşgörürlülükle karşıladı.

Sol'un bu davranışına karşı sağcı tepkinin kendisini hissettirmesi kaçınılmazdı. 1933 Kasımında yapılan seçimleri solcular her yerde kaybettiler. Alfonso taraftarı Kralcılar şimdi monarşi istiyorlardı. Primo de Rivera'nın oğullarından birinin liderliğinde bulunan Sağcı Falanjist'ler bir kuvvet olarak belirdiler. Falanjist Parti, İtalya'daki Faşist Partisini kendisine örnek almıştı.

Sağcı tepki, bu sefer sol'un hareketlerini şiddetlendirdi. 1934 Ekiminde Asturias'daki maden işçileri ayaklandı ve yapılan çarpışmalarda 3.000 kişi kadar öldü. Memlekette bir yağmacılık başladı. Bu gelişmeler içinde 1936 Şubatında yapılan seçimleri solcular yine kazandı ve Azana, bir Halk Cephesi (frente popular) hükümeti kurdu. Solcular hapisten çıkarılıp, bu sefer hapishaneler sağcılarla doldurulduu. Ordu, Genelkurmay Başkanı General Francisco Franco'nun liderliğinde bir hükümet darbesi yapmak istediyse de başaramadı ve

General Franco Kanarya Adalarına vali atandı ve birçok subaylar da emekliye sevkedildi.

1936 Temuzunda solculardan Castillo adlı birisinin öldürülmesi üzerine, solcular da, Primo de Rivera'nın Maliye bakanlarından ve monarşist muhafazakar Calvo Sotelo'yu öldürünce 17 Temmuz 1936 da, İspanyol Fasındaki askerler ayaklandı ve bu ayaklanma güney İspanyaya da yayıldı. General Franco Kanarya adalarından Fas'a gelerek ayaklanmanın liderliğini ele aldı. İspanya iç savaşı nihayet patlak vermişti.

İspanya iç savaşında sağcılara Milliyetçiler, solculara da Cumhuriyetçiler denilmiştir.

İç savaş çıkınca, köylüler, şehirlerdeki işçiler, komünistler sosyalistler, sendikalistler ve anarşitler Cumhuriyetçilere katılmışlardır. İspanya'nın maden ve tarım bakımından zengin bölgeleri Cumhuriyetçilerin elindeydi. Cumhuriyetçller, Valencia'da müfrit sosyalistlerden Largo Caballero başkanlığında bir hükümet kurdular. Lakin askeri kuvvet bakımından çok zayıftılar.

Buna karşılık, ordunun bütün subay kitlesi Milliyetçilere katıldı. Milliyetçilerin ilk anda 27.000 kişilik muntazam bir askeri kuvveti vardı. Milliyetçiler de General Franco'nun başkanlığında Burgos'da

bir hükümet kurdular ve bu hükümet 1936 Kasımında İtalya ve Almanya tarafından derhal tanındı.

İspanya iç savaşı gayet karışık milletlerarası gelişmelerle üç yıl sürmüş ve 1939 Martında Milliyetçilerin Madrid'e girmeleri ile Milliyetçilerin zaferi ile sonuçlanmıştır.

İspanya iç savaşı ile yakından ilgilenen başlıca devletler, Sovyet Rusya, İtalya ve Almanya olmuştur. Bunların savaşan taraflara yaptıkları yardımların niteliği bilinmemekle beraber, şurası muhakkaktır ki, her üç devlet de parmaklarını İspanya çöreğine daha 1936 dan önce sokmuş bulunmaktaydılar. Sağ-Sol mücadelesi sırasında Sovyet Rusya solcuları, İtalya ve Almanya sağcıları desteklemişlerdi. İç savaşın çıkması Sovyet Rusya'da Cumhuriyetçiler lehine büyük gösterilerin yapılmasına vesile verdi. İspanya'daki Sovyet elçilik ve konsolosluk memurları Cumhuriyetçilerin akıl hocaları oldular. Komintern, Cumhuriyetçilerle sıkı temas kurarak Cumhuriyetçilerin harekatını idare etmeye çalıştı. Sovyet alanları Avrupa pazarlarından Cumhuriyetçiler için silah ve malzeme satın aldılar. Sovyet Rusya'nın İspanyaya uzaklığı ve deniz gücünün zayıf olması daha aktif bir katkısını engelledi.

İtalya'nın iç savaşa müdahalesi ve Milliyetçilere yaptığı yardım çok daha geniş oldu. İtalya, İspanya'da solcuların egemenliğinden

hoşlanmadığı gibi, Milliyetçllerin zaferi Akdeniz'de İtalya'nın durumunu çok daha kuvvetlendirecekti. Buna karşılık, İngiltere ile Fransa'nın da durumları zayıflayacaktı. Birçok memleketlerden kişisel gönüllülerin İspanyaya giderek Cumhuriyetçilerin safına katılması İtalya'nın işini kolaylaştırdı ve gönüllü adı altında birçok İtalyan askerleri Milliyetçilerin yardımına gönderildi. Bundan başka İtalya deniz yoluyla Milliyetçilere silah ve malzeme yardımında bulundu.

Almanyaya gelince, o da Milliyetçileri destekledi. Çünkü İspanya'da Faşistlerin egemen olması halinde, Fransa İspanya ile Almanya arasında sıkışmış olacaktı. Bununla beraber Almanya'nın Milliyetçilere yaptığı yardım İtalya'dan daha az olmuştur. Mamafih, İspanya iç savaşı sırasında Almanya ile İtalya arasındaki bağlar, Avrupa'daki diğer buhranlara paralel olarak daha da kuvvetlenmiş ve sıkılaşmıştır.

Fransa'da bu sırada Halk Cephesi hükümetinin, yani solcuların iktidarda bulunması, Fransız hükümetinin sempatisini Cumhuriyetçilere kaydırmıştır. Hatta Fransız Hava Bakanı Cot, Cumhuriyetçilere Fransız hava kuvvetlerinden uçaklar ve başka malzeme göndermiştir. Fakat bu işi gizli yapmıştı. Çünkü Fransa Cumhuriyetçileri açıkça desteklemeye gidemedi. İngiltere'nin durumu Fransa'nın da hareket serbestisini frenledi.

İngiltere'de İşçi Partisi Cumhuriyetçilerin tarafını tuttu ve hükümet

üzerinde bu yolda baskı da yaptı. Lakin İngiliz hükümeti İspanya iç savaşı karşısında açıkça cephe alamadı. Çünkü İngiliz kamu oyu barış taraftarıydı ve İngiltere'nin buhranlar içine karışmasını istemiyordu. Öte yandan 1937 Mayısında Başbakanlığa Neville Chamberlain'in gelmesi ile yatıştırma politikası büyük bir hız kazandı İngiltere, İtalya'nın Habeşistan'ı işgalinden sonra, bu devletin Almanya'nın kucağına atılmasını önlemek için İtalyaya karşı yumuşak bir durum almış ve 2 Ocak 1937 de Gentlemen's Agreement'i yapmıştı. Bu anlaşma ile iki devlet, birbirlerinin Akdeniz'deki menfaatlerine saygı göstereceklerdi. Bunu 16 Nisan 1938 de, aynı nitelikte ikinci bir anlaşma izlemiştir. Bu sonuncu anlaşma ile iki devlet Afrika sömürgelerindeki münasebetlerini düzenliyorlardı ki, bu Habeşistan'ın İtalyaya ilhakının İngiltere tarafından resmen tanınması demekti. Nihayet, 1937 de Japonya'nın Çin'e saldırması da İngiltereyi Avrupa'da yumuşak bir politika izlemeye daha kuvvetle itmiştir.

İngiltere'nin bu durumu karşısında Fransa yalnız kalınca, 1936 Ağustosunda İspanya iç savaşı için Karışmazlık ilkesini ortaya attı. Yani devletler İspanya iç savaşına hiçbir şekilde müdahalede bulunmayacaklar ve taraflardan hiçbirine yardım etmeyeceklerdi. İngiltere, Fransa, Sovyet Rusya, Almanya ve İtalya'nın da dahil olduğu 15 devlet bu ilkeyi benimsedi ve Londra'da 1936 Eylülünde devamlı bir Karışmazlık Komitesi kuruldu. Komite karışmazlık ilkesinden doğan meseleleri ele alacaktı.

Karışmazlık Komitesi, Sovyet Rusya, İtalya ve Almanya'nın yardım ve müdahelelerine hiçbir değişiklik getiremedi. Komite, İspanyaya dışardan silah ve malzeme gönderilmesini önlemek için 1937 Nisanında, İspanya kıyılarını bölgelere ayırarak, her bölgenln kontrolunu Fransa, İngiltere, İtalya ve Almanyaya verdi. Lakin Mayıs ayında bir Alman gemisinin Cumhuriyetçi uçaklar tarafından batırılması üzerine, bir Alman uçak filosu Cumhuriyetçilere ait Almeria'yı bombardıman etti ve arkasından da Almanya ve İtalya bu deniz kontrolundan çekildiler.

Denizaltı korsanlığı da başka bir mesele oldu. 1937 yazında bazı Sovyet, İngiliz ve Fransız gemileri Akdeniz'de meçhul denizaltılar tarafından batırıldı. Bu meseleyi ele almak için 1937 Eylülünde Nyon Konferansı toplandıysa da, Sovyetlerin İtalyan denizaltılarını korsanlıkla itham etmesi üzerine, İtalya ve Almanya bu konferansa katılmadılar. Konferans, İngiltere ile Fransa'nın denizaltı korsanlığına karşı mücadele etmesine karar verince, bir daha denizaltı korsanlığı olayı olmadı.

Karışmazlık Komitesi, 1938 Nisanında, İspanya'daki bütün yabancı gönüllülerin kademe kademe çekilmesi için bir plan kabul ettiyse de, 1938 yılının başında Milliyetçilerin hızlanan askeri harekatı, 1939 başında iç savaşı sona erdirdi.

Birleşik Amerika İspanya iç savaşına herhangi bir şekilde bulaşmamak için özel bir çaba harcadı. Bunun için de 1937 Ocak ayında yeni bir tarafsızlık kanunu çıkararak, savaşan taraflara silah ve malzeme satışını yasakladı.

C) Milliyetçilerin Zaferi ve İç Savaşın Sonu

İspanya iç savaşı üç yıl kadar sürdü. Sonunda Milliyetçiler bütün İspanyaya egemen olmaya muvaffak oldular. 1938'den itibaren Milliyetçilerin ilerlemesi hızlandı. Barselona ve Madrid Cumhuriyetçiler tarafından inatla savunuluyordu. Lakin 1939 Şubatında Barselona ve Mart ayında Madrid Milliyetçilerin eline geçti ve böylece Cumhuriyetçilerin mukavemeti her tarafta kırılmış oluyordu. İtalya'nın çok istediği gibi Doğu Akdeniz'de yeni bir faşist rejim daha ortaya çıkmıştı.

6

Japonya'nın Çin'e Saldırması

A) Çin'deki Gelişmeler

1912 Şubatında Çin'de Mançu ailesinin hükümdarlığı sona erip cumhuriyet ilan edilmekle beraber, Çin, Japonya'nın kendisine saldırdığı

yıl olan 1937'ye kadar, bir türlü siyasal istikrara ve bütünlüğe kavuşamadı. Çin'in bu durumu, Japonya'nın bu ülke üzerindeki ihtiraslarını kamçıladı.

Cumhuriyetin ilanından sonra Çin'in kaderi orduya dayanan General Yuan Shih-kai'nin eline geçti. Yalnız General Yuan ancak Çin'in kuzey kısmına egemendi. Güney ise Dr. Sun Yat-sen'in Kuomintang partisinin nüfuzu altında idi. Kuomintang'ın merkezi Canton'da bulunuyordu. Kuzeyde General Yuan'ın askeri diktatörlüğüne karşılık, güneyde Dr. Sun, 1921 Martında verdiği bir söylevde, Kuomintang'ın programını şu üç noktada topladı: 1) Milliyetçilik: Çin'deki bütün yabancı imtiyaz ve hakların tasfiye edilmesi, 2) Demokrasi: Kuomintang'ın geçici bir vesayet rejimi ile Çin halkının demokrasiye alıştırılmasından sonra tam demokrasiye geçiş, 3) Sosyal Adalet: Her Çinli aile için asgari bir refah seviyesi ve gelirin adil bir dağılışı.

1920-21 yıllarında Komünist Partisinin de kurulması ile Çin'de iktidar mücadelesi yapan kuvvetlerin sayısı üçe çıkmış oluyordu. Fakat 1921 yılında Canton'da ayrı bir Çin Cumhuriyeti'nin ilanı ve Dr. Sun'un da cumhurbaşkanlığına getirilmesi üzerine, yarı-bağımsız bir halde bulunan mahalli derebeyleri Dr. Sun'un otoritesi altına girmek istemeyip ayaklandılar ve Dr. Sun Canton'dan kaçıp Shanghai'ya sığınmak zorunda kaldı. Bu gelişme Dr. Sun'u Sovyet Rusyaya

dayanmaya götürdü ve 1923 yılı başında Dr. Sun ile Sovyet Rusya arasında bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma ile Sovyet Rusya Milliyetçilere yani Dr. Sun'a yardıma başladı. Milliyetçilerin ordusunu düzenlemek ve teşkilatlandırmak için Sovyetler birçok askeri uzmanlar gönderdiler. Sovyetlerin yardımı ile Dr. Sun ordusunu kuvvetlendirince, Peking'e karşı harekete geçti. Fakat 1925 Martında da Dr. Sun öldü ve Milliyetçilerin liderliğini General Chiang Kai-shek eline aldı. General Chiang, askeri hareketlere devam ederek 1927 yılında bütün Yang-tze vadisini ele geçirdi ve Nanking'i Milliyetçi hükümetin merkezi yaptı. 1928 Haziranında da Peking'i düşürerek Kuomintang'ın Çin üzerindeki egemenliğini sağlamaya muvaffak oldu. Peking'in adı değiştirildi ve "Kuzey Barışı" anlamına gelen Peiping adı verildi.

Fakat 1927 yılından itibaren de Chiang Kai-shek'in komünistlerle arası açıldı. Sovyet Rusya'nın Milliyetçilere yaptığı yardım Kuomintang içinde komünist unsurların gittikçe artması sonucunu verdi ve bu da çoğunluğu teşkil eden muhafazakar unsurların tepkisiyle karşılaştı. Esasen Chiang Kai-shek de Sovyet yardımını ancak zorunluluk dolayısiyle kabul etmiş bulunuyordu. Şimdi duruma egemen olduğuna göre, Sovyet yardımına ihtiyacı kalmamıştı. Bunun için 1927 yılında komünistlere karşı birdenbire şiddetli tedbirler aldı. Sovyet uzmanları kaçmak zorunda kaldılar. Komünistler de kaçarak bunlar Kiangsi ve Fukien eyaletlerinde toplandılar. Liderleri

Mao Tse-tung ve Chu Teh idi.

General Chlang'ın bu komünist aleyhtarı politikası, başta İngiltere ve Amerika olmak üzere Batılıların kendisinin hemen yardımına koşması sonucunu verdi. Özellikle İngiltere ve Amerika Çin'e ekonomik yardıma başladılar. Hatta Almanya bile ilgisiz kalmadı ve Çin ordusunda Sovyet uzmanlarından boşalan yerler Alman generalleri ile doldurulduu. General Chiang Batılıların desteğini kazanınca, komünistleri kesin olarak tasfiye etmek için harekete geçti.

Komünistler ise Kiangsi'de siyasal ve askeri hazırlıklar yapıyordu. Chu Teh Kızıl Çin Ordusu'nu kurdu. Mao Tse-tung ise köylüleri, işçileri gerilla kuvvetleri olarak organize etti. Öte yandan zenginlerin geniş toprakları köylüye dağıtılarak fakir köylünün desteği sağlandı. İdari teşkilat için de mahalli sovyetler kuruldu. Nihayet 1931 Kasımında Kiangsi'de Çin Sovyet Cumhuriyeti ilan edildi ve başkanlığa da Mao Tse-tung getirildi. 1928 de Chiang'ın sağlamış olduğu bütünlük şimdi yine parçalanma yoluna giriyordu. Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Japonya da 1931 de Mançuryayı işgale başladı. Fakat "Japonlar bir cilt hastalığıdır, halbuki komünistler ise bir kalp hastalığıdır" diyen Chiang, dikkatini Japonlardan fazla komünistlere yöneltti ve 1934 de Kiangsi'deki komünistlere karşı harekete geçti. Chiang'ın kuvvetlerine karşı koyamayan komünistler, Uzun Yürüyüş adını alan 5.000 millik bir yürüyüşle Sovyet Rusya'nın

sınırlarına yakın olan ve Sovyet Rusya'dan kolaylıkla yardım alabilecekleri kuzey-batıdaki Shensi eyaletinde Yenan'a sığındılar.

General Chiang Kai-shek'in komünistlerle uğraşması Japonlar için yeni bir fırsat oldu ve Mançurya ve Jehol üzerinden faaliyete geçerek Çin'in diğer kuzey eyaletlerine de sızmak için çaba harcamaya başladılar. 1935-36 yıllarında Çin üzerindeki bu yeni Japon tehlikesi adamakıllı belirmeye başlamıştı. Japon tehlikesini Chiang Kai-shek'den daha ağır bir tehlike olarak gören komünistler, Chiang Kai-shek'le anlaşıp Japonlara karşı kuvvetli bir birlik kurmak istediler. Komünistlerin bu çaba ve istekleri Sovyet Rusya tarafından da desteklendi ve uzun süren görüşmelerden sonra ve Çin-Japon savaşının sebebini teşkil eden Marco Polo Köprüsü olayı üzerine, 1937 Eylülünde Komünistler ve Milliyetçiler bir anlaşma yaptılar. Bu anlaşma ile Kızıl Çin Ordusu Milliyetçilerin emir ve komutası altına giriyor ve buna karşılık Milliyetçiler de, bir siyasal organizasyon olarak komünistlerin varlığını kabul ediyordu.

Komünistlerle Milliyetçiler arasındaki bu işbirliği İİ'inci Dünya Savaşının sonuna kadar devam edecektir.

B) Japonya'nın Asya'daki Faaliyetleri

Japonya'nın Mançuryayı ele geçirmesi, Asya kıtasındaki geniş

ihtiraslarının ancak ilk basamağını teşkil ediyordu. Bu işgale karşı büyük devletlerin tepkisinin son derece zayıf olması ve Milletler Cemiyetinin de herhangi bir şey yapamaması Japonyayı daha çok cesaretlendirdi. Bundan sonra faaliyetlerinde daha serbest kalabilmek amacı ile milletlerarası işbirliğinden çekilmek için teşebbüslerde bulundu. Bunun ilki, 1933 Martında Milletler Cemiyetinden çekilmesidir. Arkasından, kendi deniz gücünü sınırlayan 1922 Vaşington anlaşmalarından yakasını sıyırmak istedi. İngiltere ve Amerika ile eşitlik iddiasını ileri sürdü. Bu iki devletle bu konuda yaptığı görüşmeler kendisi bakımından olumlu sonuç vermeyince, 1934 Aralık ayında 1922 Vaşington anlaşmalarını feshetti. Ellerini bu iki bağlantıdan kurtarınca, şimdi niyetlerini de açığa vurmaya başladı. 1934 yılında Asya'nın Monroe Doktrini'ni ortaya attı. Asya Asyalılarındır deyip, Batılıların Çin'le olan her türlü ilgilerinin kesilmesini istiyordu. 1935 Ekiminde Çin'e verdiği bir notada, Çin-Japon münasebetlerinin düzelebilmesi için, iki devletin komünizme karşı mücadelede işbirliği yapmaları şartını ileri sürdü. Bu şartın altında gizlenen gaye, hiçbir şüpheye yer vermeyecek kadar açıktı. Komünizme karşı işbirliği adı altında Japonya Çin'i kontrolu altına almak istiyordu. Yine 1935 yılından itibaren Çin'e ait Chahar ve Hopei'de sızma faaliyetlerini arttırdı. Bu iki eyalette muhtariyet kışkırtmalarını hızlandırdı. Ayrıca Shansi ve Shantung valilerini de muhtariyete teşvik ettiler. Bu eyaletlerin muhtariyeti ve dolayısiyle Japon nüfuzu altına girmesiyle Japonya Yang-tze vadisine çok yaklaşmış olacaktı. Mamafih, Japonya'nın

Hopei ve Chahar'daki muhtariyet kışkırtmaları başarılı oldu ve bu iki eyalette muhtariyet akım ve eğilimlerinin artması üzerine, Çin hükümeti 1935 Aralık ayında "Hopei-Chahar Muhtar Siyasal Konseyi"ni kurdu. Bu iki eyalet iç işlerinin idaresinde bağımsızlık kazanıyorlardı. Bunun arkasından Japonya bu iki eyalete ekonomik ve teknik uzmanlar göndererek, buradaki nüfuz ve kontrolunu günden güne arttırdı.

1936 yılı başından itibaren Japonya'nın kuzey Çin eyaletlerindeki faaliyetlerinde bir duraklama oldu ve duraklama 1937 yazına kadar sürdü. Bunun da sebebi Japonya'nın iç gelişmeleridir.

1935 yazında Japonya'da askerler arasında yeni bir doktrin yayılmaya başladı. Showa Restorasyonu adını alan bu doktrin, devletin idaresinin doğrudan doğruya İmparatora verilmesi ve askerlerin sivil hükümetten değil, İmparatordan emir alması amacını güdüyordu. Bu doktrinin sosyal düzen anlayışı ise, Faşizm ve Nasyonal-Sosyalizmden mülhem olmuştu. İmparatorun hakimiyeti altında militarist-sosyalist-totaliter bir devlet anlayışına sahipti. Parlamentarizmin her türlü şekline düşmandı. Ordunun aşırı-emperyalist unsurları bu doktrinden çok hoşlanmışlardı. Fakat hükümet orduyu bu doktrinden temizlemeye teşebbüs edince, siyasal cinayetler arttı. 1936 Şubatında yapılan seçimlerde, askerlerle sıkı bağları olan Seiyukai partisinin kaybetmesi ve mutedil ve liberal Minseito partisinin

kazanması üzerine, 20 kadar subayın liderliğinde ayaklanan 1.500 kadar asker, dört gün süre ile ortalığı karıştırdı ve birçok devlet adamlarını öldürdüler. Hükümet bu ayaklanmayı bastırdı lakin bu olaydan askerlerin nüfuzu zayıflayarak değil, kuvvetlenerek çıktı. Askerler ilk kabinelere hakim olamadıkları halde, yine askerlerin baskısı ile Japonya 1936 Kasımında Almanya ile Anti-Komintern Paktı imzaladı. Nihayet 1937 Haziranında Pan-Asyanism taraftarı Prens Konoye kabinesinin işbaşına gelmesi, askerlerin işini kolaylaştırdı ve 7-8 Temmuz 1937 gecesi Peking yakınlarında Marco Polo Köprüsü Olayı'nı çıkartarak, Çin'i istila teşebbüsüne giriştiler.

C) Japonya'nın Çin'e Saldırması ve Devletler

Japonya 1937 Temmuzunda Çin'i istilaya girişirken, hem Çin'in iç durumundan ve hem de milletlerarası durumdan faydalanarak zamanını iyi seçmişti.

Çin'in iç durumunu ve buna ait gelişmeleri yukarıda açıklamıştık. Bundan başka, 1935'den itibaren Çin'de şiddetlenen milli duygular da Japonyayı bir an önce harekete geçmeye sevketmiştir. Japonya'nın Hopei ve Chahar'da muhtariyet eğilimlerini kışkırtması ve sonunda bu iki eyaletin muhtariyet kazanması, Çin hükümeti ve Chiang Kai-shek'den fazla Çin halkı üzerinde tepki uyandırdı. Çinliler, Japonya bizi bir enginar gibi yaprak yaprak parçalıyor, diyorlardı.

Bütün Çin'de bir Milli Kurtuluş Hareketi meydana geldi. Halk Japonyaya karşı tutumun sertleştirilmesini istiyordu. Hatta Komünistler bile Japon tehlikesi karşısında Chiang Kai-shek'le anlaşma ve birleşme yollarını aramaya başladılar. Çin'de bu milli birlik duygusu kuvvetlenmeden Japonya Çin meselesini bir sonuca ulaştırmak istedi.

Milletlerarası şartlar da Japonya'nın harekete, geçmesi için müsaitti. İtalya'nın Habeşistan'a saldırması Milletler Cemiyetinin etkisizliğini apaçık ortaya koymuştu. İtalya-Habeş buhranın İngiltere ve Fransa üzerinde yarattığı korku, iki devletin işbirliği yapamaması, Almanya'nın Ren boylarını askerleştirmesi karşısında gerekli tepkilerin gösterilmemiş olması, Berlin-Roma Mihverinin kurulması ve İngiltere'nin yatıştırma politikasına başlaması, Japonyaya, İngiltere ve Fransa'dan etkili bir tepkinin gelemiyeceğini göstermişti. Kaldı ki şimdi Avrupa'nın başına bir de İspanya iç savaşı meselesi çıkmıştı. Çin ile en fazla ilgilenen devlet Birleşik Amerika idi ve bu devlet Japonya'nın karşısına dikilebilirdi. Lakin Amerika'nın İtalyan-Habeş buhranı ve İspanya iç savaşı karşısında çıkardığı tarafsızlık kanunları ile, bu buhranlara bulaşmamak için gösterdiği dikkat ve Amerikan kamu oyunun ne olursa olsun savaştan kaçınma arzusu, Amerika'nın da Japonya'nın önünde önemli bir engel olamıyacağını göstermişti. Geriye bir Sovyet Rusya kalıyordu. Çin komünistleri dolayısiyle Sovyet Rusya'nın Çin'deki ilgileri açıktı. Lakin Almanya ile Anti-Komintern Paktı imzalamak suretiyle Japonya Sovyet Rusyayı da baskı altına almış

oldu.

Bu şartlar içinde 7-8 Temmuz 1937 gecesi Peking-Hankow demiryolu yakınlarında Marco Polo köprüsünde Çin ve Japon askerleri arasında bir silahlı çatışma oldu. Ölen veya yaralanan olmadı. Fakat bu Japonya için yeter bir sebepti. Çin hükümeti görüşme yoluyla olayı kapatmaya çalıştı. Lakin Japonya'nın görüşmelerle bir sonucuna varmaya niyeti yoktu. 11 Temmuzda bir anlaşmaya varılmıştı. Fakat Çin'in bu anlaşmaya uymadığını bahane ederek harekete geçti ve 26 Temmuzda Japon kuvvetleri Peking'i işgal ettiler. Çin'in istilası başlamıştı. Japonya Çin'e hiçbir zaman resmen savaş ilan etmedi. İstila hareketini sadece Çin Olayı (China incident) diye adlandırdı.

Japonya'nın bu istila hareketi üzerine Çin, Paktın 11 ve 16'ncı maddelerine dayanarak Milletler Cemiyetine başvurdu. Milletler Cemiyeti, diğerlerinde olduğu gibi, bu saldırı karşısında da aczini bir kere daha ortaya koydu. Japonyaya karşı tedbir alacağı yerde, meseleyi 1922 de Vaşington'da Dokuz Devlet Antlaşması'nı imzalayan devletlere havale etti. Bu anlaşma Çin'in toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını garanti altına almıştı. Dokuz Devlet Konferansı 1937 Kasımında Brüksel'de bir haftalık bir toplantı yaptı. Konferansa Japonya katılmadı. İtalya ise Japonyayı savunmak için katıldı. İngiltere ve Amerika ise, Japonya'nın Hışmını üzerine çekmekten korktuklarından, kestaneleri ateşten çekme işini birbirlerinin üzerine yıkmaya

çalıştılar. Fransa'nın durumu da onlardan farklı değildi. Bu sebeple, Konferans, ancak iki taraf arasında "muhasematın" kesilmesi gibi son derece etkisiz bir karara vardı. Esasen daha konferans toplanmadan önce İngiltere Japonya'nın konferansa katılmasını sağlamak için, konferansta Japonya hakkında hiçbir zorlama tedbirine karar verilmiyeceği hususunda teminat vermişti.

Brüksel Konferansı bu kararı aldıktan sonra meseleyi tekrar Milletler Cemiyetinin omuzlarına iade etti. Fakat şimdi 1938 yılı gelmişti ve Avrupa, Almanya'nın Avusturyayı ilhakı ve Çekoslovakya'nın parçalanması gibi bir dizi Alman darbeleri ile karşılaşmıştı. Büyük devletlerin başlarını Çin'e çevirecek halleri yoktu. Böylece Japonya Cin ile başbaşa kaldı.

İngiltere ile Fransa dikkatlerini Avrupa gelişmelerine çevirdiklerinden, İngiltere Çin'deki ekonomik menfaatlerini ve Fransa da Hindiçiniyi korumak amacı ile Japonyayı kızdırmaktan özellikle kaçındılar. Geriye Birleşik Amerika ile Sovyet Rusya kalıyordu.

Birleşik Amerika Çin-Japon silahlı çatışması karşısında Amerika'nın politakasını iki noktaya dayandırdı: 1) Anlaşmazlığa bulaşmaktan kaçınmak ve 2) Amerikan vatandaşlarının can, mal ve haklarını korumak. Bununla beraber, Başkan Franklin Roosevelt Amerikan Dışişleri Bakanlığının bu görüşünden daha ileriye gitti ve 5 Ekim

1937 de verdiği bir söylevde, "İster ilan edilmiş olsun, ister ilan edilmemiş olsun, savaş bulaşıcı bir hastalıktır. Çatışma noktasından çok uzak bölgelere de bulaşabilir" diyerek, bulaşıcı hastalıklarda olduğu gibi, saldırganlara karşı da bir karantina uygulanmasını ileri sürdü. Roosevelt'in bu Karantina Söylevi, gerek kamu oyunda ve gerek hükümet ve Kongre'de büyük tepki ile karşılandı. Çünkü saldırganlara karşı karantina uygulamak, Amerikayı saldırgan devletlerle bir çatışmaya götürebilirdi. Halbuki, diğer buhranlarda olduğu gibi, bu buhranda da Amerikan halkı ne olursa olsun bu çatışmalara bulaşmaktan korkuyordu. Bu sebeple Amerika Kasım ayındaki Brüksel Konferansında gayet çekimser kaldı. Yalnız Tarafsızlık Kanunlarını Çin-Japon savaşına uygulamadı. Bu, esasında Çin'e yardım amacı ile yapıldıysa da, Japonya da Amerika'dan ihtiyacı olan maddeleri satın almaya devam etti.

Sovyet Rusyaya gelince; Çin'in Japonya'nın işgali altına girmesinin kendisi bakımından doğuracağı vahim sonuçları gördüğü için, başlangıçtan itibaren Nanking hükümetini destekledi ve ona yardım etti. 21 Ağustos 1937 de Çinle bir saldırmazlık antlaşması imzaladı. Bu suretle Çin; Japonya ile uğraşırken arkasından emin olmuş oluyordu. Bu antlaşmadan bir ay sonra da, Eylül ayında, komünistlerle milliyetçiler anlaştılar ve komünistlerin Çin Kızıl Ordusu Nanking hükümetinin emrine girdi. Komünistlerle milliyetçilerin bu işbirliği üzerine Sovyet Rusya Çin'e yardıma başladı. 1938 Mayısında

yapılan bir anlaşma ile Çin'e 50 milyon dolarlık bir kredi açtı. 1939 Haziranında yapılan anlaşma ile de 150 milyon dolarlık yeni bir kredi daha açtı. Bu yardımlar Sinkiang ve Moğolistan yoluyla yapılmaktaydı.

Öte yandan Mançurya-Sibirya sınırında da Sovyet askerleri ile Japonlar arasında çarpışmalar eksik olmadı. 1938 ve 1939 yazında olan çarpışmalar birer küçük savaş niteliğinde olmuştur. Lakin 1939 Ağustosunda Almanya ile Sovyet Rusya'nın bir saldırmazlık paktı imzalaması, Sovyet Rusya ile Japonya arasındaki münasebetleri bir dereceye kadar yumuşatmıştır.

Çin-Japon savaşına gelince: Japonya'nın Çin'i ele geçirmesi kolay olmadı ve bu savaş İİ'inci Dünya Savaşının sonuna kadar sürdü. Savaşın sonunda Japonya'nın yenilgisi ile MiIliyetçilerle Komünistler arasındaki mücadele tekrar canlanacak ve 1949 da komünistler Çin'de idareyi ellerine alacaklardır.

7

Almanya'nın Avusturyayı İlhakı (Anschluss)

Avrupa devletlerinin, Çin'e saldırması dolayısiyle Japonyaya karşı sert bir tutum gösterememelerinde, "Çin Olayı"nın hemen arkasından ortaya çıkan Anshluss buhranı da önemli bir rol oynamıştır.

Almanya'nın 1938 Martında Avusturyayı ilhakı, Nazi Almanyasının dış politikasında bir dönüm noktası olduğu kadar, bunun sonucu olarak da, iki -savaş- arası devresinin de önemli bir buhranını teşkil etmiştir. Almanya'nın 1935'den itibaren silahlanmaya başlaması ve 1936 da Ren boylarına askerini sokması, Nazizmin Almanyayı, Versay'ın en ağır zincirlerinden kurtaran adımlarını teşkil etmekteydi. Artık tamirat borçları da geçmişin malı olduğuna göre Almanya için bir Versay meselesi kalmamıştı. İşte bu durum Hitler'i dış politlkasının ikinci merhalesine geçmeye sevketmiştir: Almanya dışındaki bütün Almanların bir tek devletin sınırları içine alınması (ein Volk, ein Reich). Tabiatiyle bu politikanın gerçekleştirilmesi ve özellikle Almanlardan meydana gelen Avusturya'nın Almanyaya katılması, aynı zamanda, Versay'ın son bir halkasının da koparılması olacaktı. Versay ve St. Germain antlaşmaları, Almanya ile Avusturya'nın birleşmelerini de yasaklamıştı.

Hitler Avusturyayı ilhaka karar verirken, İspanya iç savaşı ile Japonya'nın Uzakdoğu'da Çin'e saldırmasının yarattığı atmosferden faydalanmış görünmektedir. 5 Kasım 1937 günü Başbakanlıkta sivil ve askeri liderlerle yaptığı bir toplantıda şöyle diyordu: "Almanya bakımından Franco'nun yüzde yüz bir zaferi şayanı arzu değildir. Savaşın sürüp gitmesinde ve Akdeniz'de gerginliklerin devamında bizim çok büyük menfantimiz vardır". Hitler'e göre, İspanya'da

milliyetçilerin kazanması İtalya'nın Balear adalarına yerleşmesi demek olacaktı ki, ne İngiltere ve ne de Fransa buna tahammül edemiyeceklerinden İtalyaya savaş açacaklardı. Halbuki, Almanya'nın Avusturya ve Çekoslovakyaya taarruz etmesi işi, böyle bir savaş çıkmadan yapılmalıydı. Yine aynı toplantıda Hitler, Japonya'nın Uzakdoğu'daki hareketi ile İngiltere'nin Uzakdoğu'daki durumunun çok zayıfladığını, Habeşistan dolayısiyle İtalya ile İngiltere'nin Akdeniz bölgesinde bir çatışma içine girdiğini de özellikle belirtmekteydi.

Bununla beraber, Hitler, İngiltere ile Fransa'dan çekinmemekle beraber, Avusturya'nın ilhakı meselesinde İtalya'dan çekiniyordu. Çünkü 1922'den beri Avusturya, dış politikasında İtalyaya dayanmış ve 1934 de Nazi'ler Viyana'da bir hükümet darbesine teşebbüs ettikleri zaman, Almanya'nın bir müdahale ihtimaline karşı İtalya Brenner sınırlarına büyük bir askeri kuvvet yığmıştı. Her ne kadar 1936'dan beri Berlin-Roma mihveri işlemekte idiyse de, Hitler yine Mussolini'den çekiniyordu. Fakat İtalya'nın 6 Kasım 1937 de Anti-Komintern Pakt'a katılması, bu endişeleri epey hafifletti. İş bu kadarla da kalmadı, bu katılma işi Roma'da yapılırken, Mussolini, Büyükelçi Ribbentrop'a, İtalya'nın artık tam manasiyle bir Akdeniz memleketi olması hasebile, bundan böyle Avusturya ile meşgul olamıyacağını, "eğer Avusturyalılar bir Anschluss'u arzu ederlerse" İtalya'nın buna ses çıkarmıyacağını söyledi. Şüphesiz İtalya'nın bu durumu Almanya'nın cesaretini arttırdı.

Bununla beraber Hitler, Avusturyayı ilhak için birdenbire kuvvete başvurmayıp, bunu içerden Avusturya Nazileri vasıtasiyle gerçekleştirmek istedi. 1937 yılında Avusturya Nazileri faaliyetlerini yine arttırmışlardı. Bunlar devamlı olarak Berlin'den talimat almaktaydılar. Avusturya Nazileri, 1934 de yaptıkları gibi, yine bir hükümet darbesine hazırlandıkları bir sırada, 25 Ocak 1938 günü Avusturya polisinin baskınına uğradılar. Ele geçirilen belgelerde, Almanya'dan verilen talimatlar ele geçirildi ve Nazilerin 1938 ilkbaharında bir hükümet darbesine hazırlandıkları görüldü. Nazilerin bu hükümet darbesi teşebbüsü sonuçsuz kalınca, Hitler yine kuvvete başvurmadan önce, ilhakı Avusturya üzerinde baskı yoluyla gerçekleştirme yoluna gitti ve Avusturya Başbakanı Schuschnigg'i Avusturya sınırları yakında Berchtesgaden'daki şatosuna davet etti. Davetin sebebi, iki devlet arasındaki "anlaşmazlık ve soğukluk noktaları" nın müzakeresi idi. Hitler-Schuschnigg buluşması 12 Şubat 1938 de gayet sert bir hava içinde geçti. Daha doğrusu sadece Hitler konuştu. Hatta konuşmadı da, devamlı olarak bağırdı. Avusturya'nın Almanyaya karşı düşmanca politikasından şikayet ederek Avusturya'nın Almanya'dan ayrılamıyacağını belirterek şöyle dedi: "Size bir kere daha söylüyorum ki, işler bu şekilde devam edemez. Benim tarihi bir misyonum var ve ben bu misyonu gerçekleştireceğim. Çünkü Tanrı bu misyonu yerine getirme görevini bana verdi. Benimle beraber olmayan ezilecektir". Hiçbir devletin Avusturya'nın

yardımına gelmiyeceğini de hatırlatan Hitler, "İtalya mı? Mussolini'nin gözlerinin içini görüyorum... İngiltere mi? İngiltere Avusturya için bir tek parmağını bile kımıldatmıyacaktır..." dedikten sonra, sözü Fransaya getirmiş ve Fransa Almanyayı Ren boylarında durdurmaya kalkmış olsaydı, Almanya'nın gerileyeceğini, lakin artık Fransa için de vaktin çok geçmiş olduğunu söyledi.

Bundan sonra Avusturya Başbakanına 7 maddelik bir ültimatom verildi. Buna göre Avusturya'da Nazi Partisinin faaliyetine izin verilecek; hapsedilmiş olan Naziler serbest bırakılacak, Avusturya Nazilerinden Dr. Seyss-Inquart İçişleri Bakanlığına ve diğer iki Nazi de Harbiye ve Maliye Bakanlığına getirilecek, Avusturya ordusu ve ekonomisi ile Alman ordusu ve ekonomisi entegre edilecekti. Schuschnigg'den bu istekleri 4 gün içinde yerine getireceğine dair imza alındı.

Gerçekten Schuschnigg Viyana'ya döner dönmez bu istekleri yerine getirmeye başladı. Seyss-Inquart'ı İçişleri Bakanlığına getirdi ki, polis ve güvenlik kuvvetleri bu şekilde Nazilerin emrine girmiş oluyordu. Hitler Avusturya'nın ilhakı yolunda büyük bir adım atmıştı. Avusturya artık olmuş bir meyve gibi Almanya'nın eline düşebilirdi. Hitler 20 Şubat 1938 de verdiği bir söylevde, Almanyaya komşu iki memlekette 10 milyondan fazla Almanın yaşadığını ve hürriyetlerine sahip olmayan bu Almanları koruma görevinin Almanyaya ait olduğunu bildiriyordu. Avusturya'nın 7 milyon nüfusa sahip

olduğu ve Çekoslovakya'daki Südet Almanlarının da 3 milyon kadar bulunduğu gözönüne alınınca, Avusturya'dan sonra sıranın Çekoslovakyaya geleceği anlaşılıyordu.

Fakat Avusturya başbakanının bir hareketi Hitler'in ümitleri için büyük bir engel ortaya çıkardı ve dolayısiyle Anschluss metodunu da değiştirmek zorunda bıraktı. Schuschnigg 9 Martta, Avusturya halkının bağımsızlığını korumak isteyip istemediği hakkında 13 Martta bir plebisit yapılacağını ilan etti. Schuschnigg'in plebisit kararı Hitler'i son derece sinirlendirdi. Avusturyayı askerle işgale karar verip, 11 Martta Avusturyaya verilen bir ültimatomda Schuschnigg'in başkanlıktan çekilip yerine Seyss-İnquart'ın getirilmesi istendi. Schuschnigg buna da boyun eğdi ve cumhurbaşkanı Miklas, 11 Mart akşamı Seyss-Inquart'ı başbakanlığa getirmek zorunda kaldı. Aynı anda Alman orduları Avusturya sınırlarından girerek memleketi işgale başladılar. 12 Mart günü Alman zırhlı kuvvetleri Viyanaya giriyordu. Avusturya işgal edilmişti.

Avusturya'nın Almanyaya ilhakı üzerine, bu memleket 3'üncü Reich'ın bir eyaleti (Land) olarak ilan edildi ve bu eyalete Ostmark adı verildi.

Anschluss karşısında Batılı devletlerin tepkisi çak zayıf oldu. Alman orduları Avusturyayı işgale başladıkları gün Fransa hükümetsizdi.

Siyasal istikrarsızlık ve hükümet buhranları Fransayı felce sürüklemişti. İngiltere'de Başbakan Chamberlain yatıştırma politikasına sımsıkı sarılmıştı. Daha 12 Şubatta Berchtesgaden'da Hitler Schuschnigg'e ültümatom verdiği zaman Chamberlain, hiçbir tepki göstermemiş ve bundan hayret edilecek bir şey olmadığını, iki devlet adamının aralarındaki münasebetleri geliştirmek için bazı tedbirler aldığını söylemekle yetinmişti. 20 Martta da, bir özel mektubunda, Almanya Çekoslovakyayı da işgal etmek isterse, ne Fransa'nın ve ne de İngiltere'nin bir şey yapamıyacağını, bunu anlamak için haritaya bakmanın yeterli olacağını, bu sebeple İngiltere'nin Çekoslovakyaya herhangi bir garanti veremiyeceğini yazıyordu.

Anchluss Amerika üzerinde bir tepki meydana getirmedi. Dışişleri Bakanı Cordell Hull, 17 Martta verdiği bir söylevde, milletlerarası hukuk düzenine saygının zorunluluğundan söz ettiyse de, Amerika'nın dünya üzerinde polis görevi yapmaya niyetli olmadığını da belirtmekten geri kalmadı. Öte yandan Amerika, Avusturya'nın kendisine olan borçlarını şimdi Almanya'nın ödemesi gerektiğini bildirdiyse de, Hitler bunu tereddütsüz reddetti.

Almanya'nın Avusturya'dan sonra Çekoslovakyaya dönmesi ihtimali Sovyet Rusyayı endişelendirdi. Bunun için, İngiltere ve Fransaya başvurup, 1935 tarihli Fransız-Sovyet ittifakının Milletler Cemiyeti çerçevesi içinde işletilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını

teklit etti. Hatta İngiltere'de bazı çevreler bir Fransız-İngiliz-Sovyet ittifakının kurulmasını ileri sürdülerse de, ne Fransız ve nede İngiliz hükümetleri bu fikirlere olumlu bir tepki gösterdi. İngiltere ile Fransa'nın bu tutumları Sovyet Rusya için ümit kırıcı olduğundan, 1938 yazından itibaren Sovyet Rusya Almanya ile yakınlaşma imkanlarını aramaya başladı.

Anschluss karşısında İtalya'nın hiçbir harekette bulunmaması Hitler'i adeta minnettar bıraktı. Mussolini 16 Martta Faşist Meclisinde verdiği söylevde, İtalya'nın Avusturya'nın bağımsızlığı ile ilgilendiğini, lakin son olayların Avusturya halkının Anschluss'u istediğini gösterdiğini, bu durumda da İtalya'nın bir şey yapamıyacağını söylüyordu.

8

Çekoslovakya'nın Parçalanması

Hitler 20 Şubat 1938 söylevinde, Avusturya'nın yanı sıra Çekoslovakyaya değinerek, bu memleketteki Alman azınlığı ile de ilgileneceğini anlatmıştı. Bununla beraber, Alman ordularının Viyanaya girdiği gün, Mareşal Goering Cekoslovak elçisine, Avusturya'nın işgalinden ötürü Çekoslovakya'nın endişe etmesine lüzum olmadığını, Hitler'in Çekoslovakya ile münasebetlerini geliştirmek istediğini, Avusturya meselesinin "bir aile meselesinden başka hiçbir şey" olmadığını

söylemiş ve bu konuda şeref sözü vermişti. Fakat Anschluss, Çekoslovakya'nın Südet Almanlarını da harekete geçirmekten geri kalmadı ve Nisan ayından itibaren gelişen Çekoslovakya buhranı bu memleketin parçalanması sonucunu verdi.

Çekoslovakya'nın Südetler bölgesinde 3.5 milyon kadar Alman vardı ve bunlar daha ilk günden itibaren Prag hükümeti ile çatışma içine girmişlerdi. Almanya'da Nazizmin gelişmesi ile birlikte Südet Almanları da teşkilatlanmaya başladılar ve bunlar Konrod Henlein'in liderliğinde "Vatan Cephesi"ni (Heimatfront) kurdular. Bu parti 1935 yılında Südet Almanları Partisi adını aldı ve o yılki seçimlerde 44 milletvekilliği kazandılar. Avusturya'nın Almanyaya ilhakından sonra bu parti, Almanya'daki Nazi Partisi gibi teşkilatlanarak bir takım milis ve tethiş teşkilatları kurdu. Bunun arkasından da, Konrad Henlein, 23 Nisan 1938 de Karlsbad'da verdiği bir söylevde, Südet Almanları için, Karlsbad Programı adını alan ve sekiz noktada toplanan istekleri ileri sürdü. Buna göre, Südetler bölgesine otonomi verilecek, Südet Almanları istedikleri siyasal doktrini seçecek ve Çekoslovakya Sovyetler Birliği ile bağlarını gevşetecekti. Bu sonuncu nokta ile anlatılmak istenen, Çekoslovakya'nın Sovyet Rusya ile ittifaktan uzaklaşması ve Almanyaya yaklaşmasıydı.

Karlsbad Programı Almanya'da bütün Nazi basını tarafından hararetle desteklendi ve Alman basını Çekoslovakya aleyhine geniş

bir kampanya açtı. Mayıs ayında Alman-Çekoslovakya münasebetleri bir buhran içine girdi. Almanya Çekoslovak sınırlarına asker yığmaya başlayınca, Prag hükümeti 21 Mayısta kısmi seferberlik ilan etti. Bu durum ise Hitler'i büsbütün sinirlendirdi. 28 Mayısta Çekoslovakyayı istilaya karar verdi. 2 Ekim'de Çekoslovakya işgal edilecekti. Almanya'nın Çekoslovak sınırlarına asker yığması, Südet Almanlarının cesaretini daha çok artırdı ve azınlıklar hakkında yeni bir kanun hazırlamakta olan Prag hükümetine 14 maddelik bir program vererek isteklerini daha da arttırdılar.

Südet buhranının bu gelişmesi İngiltere ile Fransayı harekete geçirdi. Fransa'nın Çekoslovakya ile 1924 tarihli bir ittifakı vardı. Fransa bu ittifakın gereğini yerine getireceğini ilan etmekle beraber, İngiltere'den ayrılamıyordu. Öte yandan, Fransa'nın iç durumu karışıktı. Anschluss günü iktidara gelen Blum kabinesi ancak dört hafta dayanabilmiş ve yerini Edouard Daladier kabinesine terketmişti. Yeni kabinenin Dışişleri Bakanı Georges Bonnet İngiliz Başbakanı Chamberlain gibi yatıştırma taraftarı idi. Buna rağmen Daladier Kabinesi Almanyaya karşı kararlı davranmak istedi. Fakat İngiltere ihtiyatlı davranmak isteyince, Almanyaya karşı etkili bir İngiliz-Fransız işbirliğini mümkün kılmak için, Fransa İngiltereyi izledi.

Sovyet Rusya da 1935 de Çekoslovakya ile bir ittifak yapmıştı. Fakat bu ittifakın işlemesi Fransa'nın da yardımına gelmesine bağlıydı.

Buna rağmen Sovyet hükümeti ittifaktaki taahhütlerini yerine getirmeye hazır olduğunu ilan etti. Esasen Hitler de Çekoslavakya'yı işgale karar verirken Fransa ve İngiltere'nin Çekoslavakya'nın yardımına gitmeyeceklerini, Sovyet Rusya'nın ise Çekoslovakyayı destekleyeceğini düşünmüştü. Bu düşünce doğru çıktı. Sovyet Rusya'nın Çekoslovakyayı desteklemek istemesine rağmen, İngiltere ve Fransa buna yanaşmadılar. Bir defa, Sovyetlerin Çekoslovakya'nın yardımına gidebilmesi için Polonya ve Romanya'nın geçit vermesi gerekiyordu, iki devlet bu geçidi vermediler. İkinci olarak, 1937 yılında Stalin siyasal rakiplerini tasfiye için büyük bir temizlik hareketine girişmiş ve binlerce yüksek rütbeli subay ordudan tasfiye edilmişti. İngiltere ve Fransa, Sovyet Rusya'nın askeri durumunun yeteri kadar yardıma imkan vermiyeceğini düşünüyorlardı. Kaldı ki İngiltereye göre, Sovyetler yardıma gelse bile, Almanya'nın Çekoslovakyayı işgaline engel olunamadı ve üstelik Çekoslovakya'nın yardımına gitme yüzünden, sonucu belli olmayan genel bir savaş da çıkabilirdi.

Üç devlet bu şekilde bir cephe birliği kuramadı ve İngiltere işi barışçı yolla çözümlemeye çalıştı. Prag hükümeti ile Südet Almanlarının arasını uzlaştırmak için Ağustos başında Lord Runciman'ı Prag'a yolladı. Runciman aracılık için uğraşırken, buhran yeniden şiddetlendi. Almanya Çekoslovakyaya karşı bir sinir savaşı açtı. 1 milyon Alman silah altına çağrıldı ve Almanya Ren bölgesinde istihkamlar

yapımını hızlandırdı. 12 Eylülde Hitler verdiği bir söylevde, Südet Almanlarına hürriyetleri verilmezse, bunu kendi eliyle vereceğini ilan etti. Bu söylev üzerine, Südet Almanları ile polis kuvvetleri arasında çarpışmalar başladı. Her iki taraftan da can kayıpları oldu. Şiddetlenen buhranı ortadan kaldırmak için İngiltere Başbakanı Chamberlain 15 Eylülde Berchtesgaden'da Hitler'le görüştü. Hitler, Çekoslovak meselesini çözümlemek için bir dünya savaşını bile göze aldığını bildirince, Chamberlain, Südetlerin Almanyaya ilhakı için Fransa ve Çekoslovakyayı ikna edeceğine söz verdi. Gerçekten Çekoslovakya boyun eğdi. Fakat bu sefer Polonya Teschen bölgesini ve Macaristan da Slovakya'dan toprak istediler. Hitler bu iki devletin istiklerini de benimsedi. Kendisini ziyarete gelen Macar Başbakan ve Dışişleri Bakanına, Çekoslovakyayı parçalamak için son fırsatın ortaya çıktığını, Macaristan'ın tereddüdü bırakması gerektiğini söylüyordu.

Almanya'nın Macaristan ve Polonya'nın da isteklerini desteklemesi, Eylül ayı sonunda buhranı daha genel bir şekle soktu. Çekoslovakya genel seferberlik ilan etti. Fransa ile İngiltere arasında askeri görüşmeler başladı. Mussolini verdiği söylevlerle Hitler'in destekliyordu. Polonya Teschen bölgesini işgale hazırlanıyordu. Nihayet Hitler 23 Eylüldeki söylevinde, 1 Ekime kadar Südet bölgesinin Almanyaya teslimini isteyince, genel bir savaş bir an meselesi gibi göründü. İngiltere donanmanın seferberliğine karar verdi.

Fakat İngiltere ve Fransa daha ileriye gitmeye niyetli değillerdi. Mussolini'ye başvurarak Almanya nezdinde nüfuzunu kullanmasını istediler. Bunun üzerine Mussolini'nin teşebbüsü ile Çekoslovak meselesinin bir konferansta görüşülmesine karar verildi. Konferans, Hitler, Mussolini, Daladier ve Chamberlain'in katılması ile 29 Eylül 1938 de Münih'de toplandı. Münih Konferansı, 30 Eylül sabahının ilk saatlerinde kararını verdi: Südetler dört merhalede Almanyaya teslim edilecekti. Buna karşılık İngiltere ve Fransa Çekoslovakya'nın sınırlarını garanti ettiler.

Münih Konferansının arkasından 2 Ekim'de Polonya Teschen bölgesini işgal etti. Almanya ve İtalya'nın aracılığı ile 2 Kasım 1938 de Macaristan ile Çekoslovakya arasında yapılan bir anlaşma ile de, Çekoslovakya, Slovakya'dan sınır boyunca bir toprak şeridini Macaristan'a terketti. Barış antlaşmalarının eseri olan Çekoslovakya bu şekilde parçalanmıştı. Bu küçük devletin kurucularından Cumhurbaşkanı Dr. Beneş, üzüntüsünden memleketini terketmek zorunda kaldı.

Çekoslovakya buhranının en önemli sonuçlarından biri de, Sovyetlerin Batılılara karşı güvensizliğinin artması olmuştur. Çekoslovakya'nın kaderi tayin edilirken, bu devletle ittifakı olan Sovyet Rusya'nın Münih Konferansına davet edilmemesi ve Sovyet Rusyaya hiç danışılmaması Sovyetleri kızdırmıştır. Sovyetler, Batılıların ve özellikle

İngiltere'nin Almanyayı Sovyet Rusyaya karşı oynamak istediği kanısına varmışlardır. İngiltereye duyulan bu kızgınlık dolayısiyledir ki, Pravda gazetesi 21 Eylülde yayınladığı uzun bir başyazıda, "Alman ve İngiliz soyguncuları" arasında hiçbir fark bulunmadığını, İngiltere ve Fransa'nın ateşle oynadıklarını yazmıştır. Bu durum Sovyet Rusya'nın Almanya ile anlaşmaya varma eğilimini daha da kuvvetlendirmiştir.

Savaş Yılı: 1939

Çekoslovak buhranında Batılıların göstermiş oldukları pasif davranış, Berlin-Roma Mihverinin yayılma ve genişleme emellerini daha fazla kamçılamış ve Almanya ile İtalya'nın peşpeşe çıkardıkları buhranlarla Avrupa 1939 Eylülünde nihayet savaşa varmıştır. Bu kısımda İİ'inci Dünya Savaşına varan gelişmeleri belirtmeye çalışacağız.

A) Çekoslovakya'nın Sonu

Çekoslovakya'nın Südetleri kaybetmesi, dış politikası üzerinde de etki yapmıştı. Dr. Beneş'in istifasından sonra Cumhurbaşkanlığına Dr. Emil Hacha gelmiş ve Dışişleri Bakanlığına da Dr. Frantisek Chvalkovsky getirilmişti. Yeni Çekoslovak hükümeti Almanyaya güven

vermek ve Alman saldırısından kendisini korumak için, Almanyaya yaklaşma ve onunla yumuşak münasebetler kurma yoluna gitti. Fakat bu politika Çekoslovakyayı yok olmaktan kurtaramadı.

Münih Konferansında İngiltere ve Fransa Çekoslovakya'nın sınırlarını garanti etmişlerdi. Dışişleri Bakanı Chvalkovsky, Almanya ile yaklaşma politikasına da dayanarak, 14 Ekim 1938 günü Münih'de Hitler'le görüştüğü zaman, İngiltere ve Fransa gibi Almanya'nın da Çekoslovakya sınırları için garanti verip vermiyeceğini sormuş ve Hitler'den şu cevabı almıştı: "İngiltere ve Fransa'nın garantilerinin değeri yoktur... yegane etkili garanti Almanyanınkidir". Bu sözler Münih Konferansından iki hafta sonra, Hitler'in kafasındaki düşüncenin ifadesiydi. Hitler, bu garantiyi vermek şöyle dursun, daha o zaman Çekoslovakyayı ortadan kaldırmaya karar vermişti. Nitekim 21 Ekim'de Alman ordularına verdiği gizli talimatta Çekoslovakya'nın işgali için hazır olunması emrini vermiş ve bu işgal karşısında herhangi bir milletlerarası tepki beklemediğini de belirtmişti.

Almanya'nın Südetleri sınırları içine katmasiyle birlikte, Çekoslovakya'daki azınlıklar da muhtariyet için harekete geçmişler ve bu durum karşısında Prag hükümeti de 19 Kasım 1938 de kabul ettiği bir kanunla Çekoslovakya için federal bir sistem kabul etmek zorunda kalmıştı. Bu federal sistem içinde Slovakya ve Rutenya muhtariyetlerini kazanmışlardı. Slovak muhtariyet hareketinin öncülüğünü,

Nazi eğilimli Slovak Halk Partisi yapmıştı. Slovakya muhtariyetini kazanır kazanmaz, Slovak hükümetinin başkanı ve Slovak Halk Partisinin lideri Dr. Tiso hemen Hitler ile temas kurdu. Öte yandan Almanya, Bohemya ve Moravya'da bulunan 350.000 kadar Almanı da Almanya ile birleşmek için kışkırtmaya başlamıştı.

Slovak liderlerinin, Berlin'in talimatına uyarak tam bağımsızlık için çaba harcamaları, Çekoslovakya'nın sonunu getiren buhranın başlangıcını teşkil etti. 9 Mart 1939 da Slovak hükümeti bağımsızlık isteyince, Cumhurbaşkanı Hacha ertesi günü Dr. Tiso'yu başbakanlıktan uzaklaştırdı. Slovakya'da sıkıyönetim ilan edildi. Bunun üzerine Dr. Tiso 13 Martta Berlin'de Hitler'le görüştükten sonra, 14 Martta Slovakya'nın bağımsızlığını ilan etti. Aynı gün Hitler Çekoslovak Cumhurbaşkanı Hacha'yı Berlin'e davet etti ve Hacha'ya, baskı altında, Çekoslovakya'nın Almanya'nın himayesi altına bırakıldığını belirten bir belgeyi 15 Mart sabahının ilk saatlerinde imza ettirmeye muvaffak oldu. Bu sırada Alman orduları da Çekoslovak sınırlarından içeri esasen girmiş bulunuyorlardı. 15 Mart 1939 günü öğleyin Alman kıtaları Prag'ı işgal ettiler. Çekoslovakya haritadan silinmişti.

15 Mart günü Macar kıtaları da Rutenyaya girerek 16 Martta Rutenyayı Macaristan'a ilhak ettiler.

Çekoslovakya'nın Alman egemenliği altına düşmesi, Hitler'in

politikasının üçüncü safhasını teşkil etmekteydi. Südetler'in alınması ile "bir Millet, bir Devlet" politikasının son adımlarından biri atılmıştı. Halbuki Çekoslovakyanın Alman egemenliğine girmesiyle, Alman olmayan unsurlar da Almanya'nın sınırları içine katılmış oluyordu. Bu ise Hitler politikasının "Hayat Sahası" (Lebensraum) politikasını açıyordu, Hitler 15 Mart günü Alman milletine yayınladığı demeçte, Çekoslovakya'nın işgalini "Hayat Sahası" ve "Yeni Düzen" sebepleri ile açıklamaktaydı. Almanya'nın bu yeni politikası şimdi korkutucu bir nitelik kazanıyordu. Çünkü, Almanlarla meskun bütün toprakları Almanya'nın sınırları içine katma politikasının bir sınırı vardı. O da Almanya dışında yaşayan Alman halkları idi. Fakat Hayat Sahası ve Yeni Nizam deyimlerinin ise sınırlayıcı bir niteliği yoktu. Bu, Almanya'nın kendi takdirine kalmış bir şeydi. Bu sebeple, Almanya'nın Hayat Sahası ve Yeni Nizam sloganları, bundan sonra Batılıların Almanyaya karşı tutumlarını sertleştirecek ve politikalarını değiştirecektir.

B) Almanya'nın Memel'i Alması

Hitler, 21 Ekim 1938 de Çekoslovakya'nın işgali için Alman ordularına verdiği talimatta, aynı zamanda Memel'in de Alman sınırları içine katılacağını söylemişti. Şimdi Çekoslovakya meselesi çözümlenince Memel meselesi de ele alındı. 21 Mart günü Litvanya devlet adamları Berlin'e davet edildiler. 22 Mart günü Berlin'de yapılan

görüşmeler sonunda, 23 Mart sabahının erken saatlerinde Litvanyalılar Memel'i Almanyaya terkeden anlaşmayı imzalamak zorunda kaldılar. Esasen kendilerine, dışardan yardım umarak kendilerini aldatmamaları söylenmişti. Çekoslovakya'nın işgali karşısında Batılıların birşey yapmadığını gören Litvanya da kendisini aldatmadı ve Almanya karşısında boyun eğdi.

23 Mart günü Hitler bizzat Memel'e girdi. Yeni bir Alman toprağı daha Alman sınırları içine katılmış ve Versay'dan bir sayfa daha yırtılmıştı.

C) Almanya-Romanya Ticaret Anlaşması

Çekoslovakya'nın işgali ile Almanya bu memleketteki Skoda silah fabrikalarını ve Çekoslovak endüstrisini eline geçirmiş olmaktaydı. Bu, Almanya'nın Hayat Sahası politikasını da bir bakıma açıklamaktaydı. Yine aynı politika çerçevesi içinde Almanya Romanyayı da nüfuzu altına aldı. 1938 Şubatından beri Romanya Kralı monarşik diktatörlüğünü kurmuş ve Nazi eğilimli bir politika izlemekteydi. Hitler bu fırsatı kaçırmadı ve 23 Mart 1939 da Almanya ile Romanya arasında bir ticaret anlaşması imzalandı. Buna göre, Almanya'nın Romanyaya endüstri teçhizatı ve kara, deniz ve hava silahları vermesine karşılık, Romanya'nın ormanları, petrolleri, pirit, krom, manganez ve alimünyum madenleri ortak Alman-Romen şirketleri tarafından

işletilecekti.

Revizyonist Macaristan'ın Almanya ile işbirliği yaparak Rutenyayı Çekoslovakya'dan alması, şüphesiz Romanyayı korkutmuştu. Macaristan Almanyaya dayanarak Transilvanya ve Bukovina'yı da ele geçirebilirdi. Şimdi Romanya da Almanyaya yaklaşmak suretiyle bu tehlikeye karşı kendisini korumuş oluyordu.

Almanya'nın, Çekoslovak endüstrisini ele geçirdikten sonra şimdi Romanya'nın petrol, maden ve orman kaynaklarına el atması ve Romanya'nın Almanya'nın ekonomik nüfuzu altına düşmesi en fazla Sovyetleri korkutmuş görünmektedir. 23 Mart günü Pravda, İngiltere ve Fransa kollektif güvenliğe daha fazla sadakat göstermediği takdirde Sovyetlerin demokrasiler hakkında duyduğu şüphenin daha vahim bir hal alacağını yazıyordu.

Ç) Batılıların Tepkisi: Polonyaya Garanti

Almanya'nın Çekoslovakyayı ortadan kaldırması ve Romanyayı da ekonomik nüfuzu altına almak için çaba harcaması, genel olarak Batılıları ve özellikle İngiltereyi yatıştırma politikasından ayıran bir dönüm noktası teşkil etti. Almanya doğuya doğru (Drang nach Osten) bir genişleme faaliyeti gösteriyordu ve bu da Orta Avrupa'da Almanyayı gittikçe üstün durumda geçirecek nitelikte bir gelişmeydi. Bu

gelişmenin en belirli işaretlerinden sonuncusu, şimdi Almanya'nın Polonya ile de uğraşması ve Dantzing'i de Alman sınırları içine katmak için Polonya üzerinde baskıya geçmesiydi.

Esasına bakılırsa Dantzig meselesini biraz da Polonya'nın kendisi kışkırtmış ve kamçılamıştır. Polonya'nın Berlin Büyükelçisi Lipski, 24 Ekim 1938 günü Alman Dışişleri Bakanı Ribbentrop ile yaptığı bir görüşmede, Karpatlar Ukraynası (Rutenya) halkının % 80'inin cahil olması dolayısiyle komünizm için bir kışkırtma yuvası teşkil ettiğini, bu bölgenin Çekoslovakya ile Polonya arasında bir takım olaylara sebep olduğunu ve bundan dolayı Polonya'nın, halkının Macar ve Ruten olması dolayısiyle, buranın Macaristan'a ilhak edilerek Macaristan ile ortak sınırlara sahip olmayı arzu ettiğini bildirdi. Macaristan ile Polonya ortak sınıra sahip olursa Sovyet Rusya'nın Çekoslovakya ile hiçbir bağlantısı kalmayacaktı.

Ribbentrop verdiği cevapta, bu teklifin Almanya için yeni bir şey olduğunu, bu meseleyi ele alacağını, lakin Almanya için önemli olanın, kendisiyle Polonya arasındaki sürtüşme noktalarının ortadan kaldırılması olduğunu, bunun için de Dantzig serbest şehrinin Alya'nın sınırları içine katılması ve Polonya'nın, Almanya ile Doğu Prusya arasında bir karayolu yapılması hususunda geçit vermesi gerektiğini söyledi. Ribbentrop'a göre, Polonya bu istekleri kabul ederse, iki devlet arasındaki 1934 anlaşması 25 yıl için yenilenecek

ve Anti-Komintern Pakt çerçevesi içinde Sovyet Rusyaya karşı mücadele edeceklerdi.

Polonya 25 Ekim 1938 de verdiği cevapta, Dantzig'in Almanyaya katılmasına razı olamıyacağını, yalnız Dantzig'in bağımsızlığının Milletler Cemiyetinin garantisi altından çıkarılıp, ortak Alman-Polonya garantisi altına konulabileceğini bildirdi. Almanya'nın istediği cevap bu değildi. Bununla beraber, bu konudaki görüşmeler 1939 Şubatının başına kadar sürdü. Fakat Almanya, Dantzig meselesinde Polonya'nın boyun eğmiyeceğini daha Kasım ayında anlamış olmalı ki, Alman ordularına, 19 Kasım 1939 günü Dantzig'i işgal için gerekli planların hazırlanması emri verildi.

Dantzig konusundaki görüşmeler devam ederken, bir yandan Alman basını da Dantzig konusunda Polonya aleyhine bir kampanya açtı. Durum bu şekilde iken Almanya'nın Çekoslovakyayı haritadan silmesi, Batılıları uyandırdı. Çünkü, Hitler, Münih'de, İngiltere ve Fransaya, Südetlerin Almanya'nın son toprak isteği olduğunu söylemişti. Südetler Almanlarla meskun olduğu için Batılılar da Südetlerin Almanyaya geçmesini kabul etmişlerdi. Halbuki Çekoslovakya'nın geri kalan kısmının Almanlarla ilgisi yoktu. Şu halde Almanya, doğrudan doğruya topraklarını genişletme peşinde koşuyordu. Üstelik Hitler şimdi bir Hayat Sahası ve Yeni Düzen'den söz ediyordu. Artık bu gidişi durdurmak gerekiyordu. Bu sebeple, İngiltere Başbakanı

Chamberlain, 17 Mart 1939 da Birmingham'da verdlği bir söylevde, "Bu eski bir maceranın sonu mudur, yoksa yeni bir maceranın başlangıcı mıdır?" diye sorduktan sonra, İngiltere'nin barış için herşeyi feda edebileceğini, lakin yüzyıllar boyu sahip bulunduğu hürriyetten vazgeçemiyeceğini söyledi. Arkasından, 21 Martta Polonya, Fransa ve Sovyet Rusyaya, herhangi bir Avrupa devletinin bağımsızlığına yönelen bir tehdit halinde, buna karşı koymak için alınacak tedbirler hakkında birbirlerine danışmayı öngören bir Dörtlü Deklarasyon teklif etti.

Bu teklife karşılık Sovyet Rusya verdiği cevapta İngiltere, Fransa, Polonya, Romanya ve Türkiye ile kendisinin de katılmasiyle Bükreş'de bir konferans toplanmasını teklif etti. İngiltere bu teklifi pratik bulmadı. Çünkü kritik durum için hemen etkili bir tedbir almak gerekiyordu. Halbuki esasında Chamberlain, Sovyet Rusya'nın askeri gücüne güvenemediği gibi, bu devletin niyetlerinden de şüphe ediyordu. Üstelik Romanya, Polonya ve Finlandiya gibi küçük devletlerin de Sovyetlere güveni yoktu. Bu sebeple Sovyet teklifi kabul edilmedi. Fakat Sovyetlerle bir anlaşmaya varılamadığı gibi, Polonya da İngiltereyi sıkıştırmaya başladı. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa 31 Mart 1938 de Polonyaya garanti verdiler. Polonya'nın bağımsızlığı tehdit edilir ve Polonya da buna karşı koyarsa, İngiltere ve Fransa bütün güçleri ile Polonyaya yardım edeceklerdi. 6 Nisan'da da Polonya İngiltereye garanti verdi.

Batılıların bu şekilde yatıştırma politikasından ayrılarak Almanyaya karşı koymaya karar vermeleri, 31 Marttan itibaren iki taraf arasında İİ'inci Dünya Savaşına varan gerginliği ve buhranları şiddetlendirmiştir. Çünkü Batılıların garantisi karşısında Almanya gerilemedi, aksine, 11 Nisan günü Alman ordularına verilen talimatta, 1 Eylül 1939 günü Polonyayı ezmek için harekete geçileceği bildirildi. Yine bu talimatta, İngiltere ve Fransa'nın harekete geçmiyeceği, Sovyet müdahalesinin ise Polonyayı kurtaramıyacağı söylenmekteydi.

Almanya bu kararı verirken, İtalya'nın da 7 Nisan'dan itibaren Arnavutluğu işgale başlamasını da gözönüne almıştı. Berlin-Roma Mihveri kendisini Avrupaya empoze ediyordu.

D) İtalya'nın Arnavutluğu İşgali

İtalya'nın Arnavutluğu işgali, garip bir nokta olmak üzere, Berlin-Roma münasebetleri ile yakından ilgilidir. İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Ciano 1938'den itibaren Arnavutluğun italyaya katılması için Mussolini nezdinde ısrarda bulunmuşsa da, Mussolini bu işe hemen karar verememişti. Lakin Almanya'nın Çekoslovakyayı işgali Mussolini'nin de durumunu değiştirmiştir. Çünkü bu olayla birlikte, Hırvatların da Almanya'nın himayesi altına girmek istediklerine dair söylentiler çıkmış ve bu da Mussolini'yi telaşlandırmıştır. Bu söylenti

gerçekleştiği takdirde, Almanya Adriyatiğe kadar gelmiş olacaktı. Bunun içindir ki, bu söylentiler karşısında Mussolini, "Hiç kimse gamalı haç'ın Adriyatiğe yerleşmesini hoşgörürlülükle karşılayamaz" demiş ve Berlin-Roma Mihverinin önemli şartlarından birinin de, Akdeniz'in İtalyan nüfuzu altına bırakılması olduğunu Almanyaya hatırlatmıştı.

Almanya, kendisinin Akdeniz'de gözü olmadığı hususunda İtalyaya teminat vermekle beraber, Hitler'in peşpeşe kazandığı başarılar Mussolini'nin gururuna dokundu. İtalya sanki Almanya'nın bir peyki durumunda kalmıştı. Bu sebeple Mussolini, "politlk fahişe durumunda kalamayız" diyerek, o da kendi gücünü göstermek için Arnavutluğu işgale karar verdi ve 5 Nisan 1939 da bu niyetini Almanyaya da bildirdi. Almanya Mussolini'nin bu teşebbüsünü hararetle destekledi. Çünkü İtalya Arnavutluğa yerleşince, Roma'nın, Londra, Paris ve Belgrad'la münasebetleri bozulacak ve İtalya Almanyaya daha sıkı bir şekilde bağlanmak zorunda kalacaktı. Esasen bu sırada Almanya, İtalya ve Japonya arasında, Çelik Pakt adını alacak olan bir ittifakın görüşmeleri yapılmakta idi. Böylece, İtalya kendi bağımsız gücünü ispat etmek için giriştiği Arnavutluk anschluss'u ile kendisini daha fazla yalnızlığa mahkum ediyor ve dolayısiyle kendi kaderini Almanya'nın kaderine daha sıkı bir şekilde bağlamak zorunluluğu karşısında kalıyordu.

Alman ordularının Prag'a girdiği günden itibaren Bari ve Brindizi limanlarında hazırlanan İtalya donanma ve askerleri, 7 Nisan 1939 sabahından itibaren Arnavutluğu işgale başladılar. Arnavutluk daha 1926'dan beri İtalya'nın nüfuzu altında bulunduğu için, bu işgal zor olmadı. 12 Nisan günü Tirana'da toplanan bir Arnavutluk Kurucu Meclisi, Arnavutluk tacını İtalya Kralına tevdi etti ve bu şekilde İtalya Kralı İİİ'üncü Victor Emmanuel, Habeşistan İmparatorluğundan sonra şimdi bir de Arnavutluk Kralı ünvanını kazanmış oldu. 20 Nisan'da Roma ve Tirana hükümetleri arasında imzalanan bir anlaşma ile, iki memleket arasında bir gümrük, para ve ekonomik birliği kuruldu. 3 Haziran'da yayınlanan bir kanunla da Arnavutluğun statüsü tesbit edildi.

E) Batılıların Tepkisi-Çelik Pakt

İtalya'nın Arnavutluğa girmesiyle Doğu Akdeniz ve Balkanlar statükosu ağır bir tehdit altına girmiş oluyordu. Bu gelişmenin yanında, Almanya'nın da Tuna bölgesinde Doğuya doğru genişlemekte olduğu, 1939 Şubatında Macaristan'ın da Anti-Komintern Pakt'a katıldığı ve Almanya'nın Romanyayı da ekonomik kontrol altına almak için çaba harcadığı gözönüne alınınca, Mihver'in Orta Avrupa'dan doğuya doğru yayılmakta olduğu belirli bir şekilde ortaya çıkmaktaydı. Çekoslovakya'nın yok olması karşısında ne Fransa ve ne de Yugoslavya ile Romanya bir harekette bulunabilmişler ve bunun

sonucu olarak da Küçük Antant da dağılmıştı. İtalya'nın Arnavutluğu işgali ise, Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında 1934 de yapılmış olan Balkan Antantı'na ağır bir darbe indirdi. Çünkü, şimdi kendisini Mihver devletleriyle sarılmış gören Yugoslavya, Batılıların garantisini reddedip, Mihver'le iyi geçinme yolunu tercih etti ki, bu Balkan Antantının etkisini kaybetmesi demekti.

Bu sebeplerden ötürü, İngiltere ve Fransa 13 Nisan 1939 da Yunanistan ve Romanyaya garanti verdiler. Türkiye ise tek taraflı garanti yerine, karşılıklı yardımı öngören bir ittifakı tercih ettiği için, bu ittifakın ilk adımı olmak üzere, 12 Mayıs 1939 da İngiltere ile bir karşılıklı yardım deklarasyonu imzaladı. Bu deklarasyon, İtalya'nın Arnavutluğu işgaline İngiltere'nin verdiği bir cevap oluyordu.

Batılıların Mihver'in yayılmasına karşı bu kararlı politika ve davranışları en fazla Mussolini'yi sinirlendirmiş ve İtalyayı Almanyaya daha fazla iterek, iki devlet arasında Çelik Pakt adını alan ittifakın imzası sonucunu vermiştir. Bu ittifak Batılıların tepkisine karşı, Mihver'in karşı-tepkisini teşkil ediyordu.

Berlin-Roma-Tokyo arasında bir ittifak teklifi ilk önce Almanya'dan gelmiş ve ilk ittifak tasarısı İtalyaya Münih Konferansı sırasında verilmiştir. Bu tasarı, taraflardan birinin "kışkırtılmamış bir saldırıya" hedef olması halinde, diğerlerinin her türlü yardımını

öngörmekteydi. Mussolini, bu teklifi müsait karşılamakla beraber, İtalyan kamu oyunun Almanya ile bir askeri ittifakı kabule hazır olmaması dolayısiyle, hemen kabul etmemiştir. Bununla beraber, bu konudaki görüşmeler devam etmiştir. Fakat bu arada Japonya ittifak konusunda farklı bir görüş ileri sürdü. İttifak ancak Sovyet Rusya ile bir savaş halinde uygulanmalıydı ve Japonya bakımından önemli bazı ekonomik sebeplerle, bu ittifakın kendilerlne yönelmemiş olduğu İngiltere, Fransa ve Birleşik Amerikaya bildirmeliydi. Halbuki Almanya bu ittifakı ileri sürerken, Sovyet Rusya'nın doğuda daha uzun yıllar zayıf bir durumda kalacağını, oradan bir tehlike gelmiyeceğini ve bu sebepte de ittifakın esas itibariyle Batı Demokrasilerine yönelmesi gerektiğini düşünmüştü.

Bu görüş farklılıkları sebebiyle üçlü ittifak işi uzadı. Ayrıca, Nisan ayından itibaren Sovyet Rusya ile Almanya arasında uzlaşma ihtimali de belirince, Almanya Japonya'nın üstüne hiç düşmedi. Lakin Batılıların Yunanistan ve Romanyaya garanti vermeleri ve özellikle İngiltere'nin, karşılıklı yardım deklarasyonu için Türkiye ile müzakerelere girişmesi Mussolini'yi sinirlendirdi. Ve ittifakın derhal imzası için Almanyaya başvurdu. Almanya İtalya ile ikili bir ittifakı istememekle beraber, Hitler, Polonya ile olan Dantzig anlaşmazlığında Batılılara gözdağı vermek ve bu suretle onların Polonya lehine müdahalelerini önlemek için, İtalya ile ittifakı kabul etti ve 22 Mayıs 1939 da Çelik Pakt (Patto d'Acciaio) adını alan Alman-İtalyan ittifakı

imzalandı. Her iki devletin "hayat sahası"nı sağlama amacına yönelen bu ittifaka göre, taraflar birbirlerini ilgilendiren bütün meselelerde birbirlerine yardım edecekler ve taraflardan biri, bir veya daha fazla devletle savaşa tutuşacak olursa, diğeri ona bütün gücü ile yardım edecekti. Halbuki Münih Konferansı sırasında Almanya'nın verdiği ilk tasarıda sadece "kışkırtılmamış savaş" hali söz konusu idi. Mussolini Almanya ile ittifakın imzalanması için ısrar edince, Hitler bundan faydalanarak tasarıdan "kışkırtılmamış" deyimini çıkartmış ve bu suretle, kendisinin açacağı bir savaşa İtalya'nın da girmek zorunluluğunu kabul ettirmişti. Mussolini'nin bunu kabul etmesi ise, Batılıların Balkan devletlerine verdiği garantiyi bir onur meselesi yapması ve Batılılara her ne şekilde olursa olsun bir cevap vermek istemesiydi. Yoksa, ittifakın imzasından bir hafta sonra, İtalya'nın bir savaş için 1942'den önce hazır olamıyacağını kendisi söylüyordu.

Çelik Paktın imzası ile Mihver'le Batılılar arasında uçurum adamakıllı derinleşmiş bulunmaktaydı. Almanya, 27 Nisan 1939 da, İngiltere'nin kendisini çember içine almak için çaba harcadığını ileri sürerek, 1935 İngiliz-Alman deniz anlaşmasını feshetmişti. Yine aynı gün Polonyaya verdiği bir nota ile de, 1934 tarihli Almanya-Polonya saldırmazlık anlaşmasını feshetti. Arkasından, 31 Mayıs 1939 da Danimarka ile bir saldırmazlık antlaşması imzaladı. Danimarka Napolyon'a karşı işlediği hatayı tekrar etmemek için, Hitler'e

karşı İngiltere ile işbirliğine gitmeye cesaret edememişti.

Mihver'in bu faaliyetleri karşısında Batılılar, sadece küçük devletlere garanti vermenin yetersizliğini gördüklerinden, Sovyet Rusya ile bir Barış Cephesi ittifakı kurmak için de teşebbüse geçtiler.

F) Batılıların Barış Cephesi Çabaları

İngiltere ve Fransa 31 Martta Polonyaya ve 13 Nisanda da Yunanistan ve Romanyaya, bir Alman saldırısına karşı garanti verdiyseler de, bu garantilerin etkili olabilmesi için Sovyet Rusya'nın da bu iki devletin yanında yer alması gerekli görülüyordu. Gerçekte, Fransa ile Sovyet Rusya arasında 1935 ittifakı mevcuttu. Lakin bu ittifak sadece Almanya'nın bu iki devletten birine saldırması halini öngörmekteydi. Halbuki, şimdi bahis konusu olan, küçük devletleri bir Alman saldırısından korumak ve bunun için işbirliği yapmaktı. Bu sebeple, ilk önce Fransa 9 Nisandan itibaren böyle bir anlaşma yapmak için Sovyet Rusya nezdinde teşebbüse geçmiş ve 15 Nisandan itibaren de İngiltere Sovyetlerle müzakerelere girişmiştir.

İngiltere'nin teklifine göre, Sovyet Rusya da bir deklarasyonla İngiltere ve Fransa'nın yaptığı gibi, Polonya ve Romanyaya garanti verecek ve verdikleri garantiler sebebiyle İngiltere ve Fransa saldırgan

devletle savaşa tutuşacak olurlarsa ve Polonya ve Romanya da isterse, Sovyet Rusya Polonya ve Romanya'nın yardımına gidecekti. Sovyetler 16 Nisanda verdikleri cevapta, mümkünse Polonya'nın da katılması ile, İngiltere, Fransa ve Sovyet Rusya arasında bir ittifak imzasını, Sovyet Rusya'nın sınır komşusu olan bütün devletlerin de katılmasiyle, bütün Doğu ve Orta Avrupa devletlerine üç büyük devletin garanti vermesini ve birbirlerine ve ayrıca garanti verilen devletlere yapılacak yardımın ayrıntılarını tesbit eden bir anlaşmanın yapıtmasını, karşı teklif olarak ileri sürdüler. Üç büyük devlet tarafından garanti verilecek devletler arasında Türkiye de bulunuyordu.

Sovyetlerin bu tekiifi özellikle İngiltere tarafından hoş karşılanmadığı gibi, Batılılarla Sovyetler arasında bir barış cephesi kurulması konusunda önemli görüş ayrılıkları doğurdu. Bu görüş ayrılıkları şu noktalarda toplanıyordu:

1) Batılılar küçük devletlerin yardımına gitme konusunda, bu yardımı bu devletlerin istemesini şart koştular. Sovyetler ise, bu devletler istese de, istemese de, bunlara garanti, verilmesinde ısrar ettiler. Çünkü Sovyet Rusyaya sınır komşusu olan bu küçük devletlerin Alman işgali altına düşmesi, bu devleti büyük bir tehlike içine sokacaktı. Halbuki, Polonya, Romanya, Finlandiya ve üç büyük Baltık devleti, Alman tehdidi ile Sovyet tehdidi arasında hiçbir fark görmüyordu

ve Sovyet Rusya'nın, yardım bahanesiyle kendilerini işgal etmesinden korkuyordu. Gerçekten olaylar bu devletlerin ne kadar haklı olduğunu sonra gösterecektir.

2) Yine garanti konusunda, Batılılar, sadece Mihver'in "doğrudan doğruya" tehdidine maruz devletlere garanti verilmesine taraftardılar. Halbuki Sovyetler "dolayısiyle" tehdide maruz devletlere de garanti verilmesini istediler. Fakat "dolayısiyle tehdit"in anlamı neydi? Bu müphem ve sınırı ve kesin niteliği belli olmayan bu deyime dayanarak, Sovyet Rusya herhangi bir Baltık memleketine askerlerini sokamaz mıydı? Özellikle İngiltere böyle bir ihtimalden şiddetle irkildi.

Bu iki noktadaki görüş ayrılığı, Barış Cephesi görüşmelerini uzattı. Özellikle İngiltere ile Sovyet Rusya'nın görüşleri arasındaki mesafe bir hayli uzundu. Fransa ise, biran önce Barış Cephesinin kurulmasını istiyordu. Bu sebeple İngiltereyi Sovyetlerin görüşüne eğiltmeye zorladı ve bunda da muvaffak olarak 24 Temmuz 1939 da, İngiltere, Fransa ve Sovyet Rusya arasında imzalanacak ittifakın tasarısı hazırlandı. Buna göre, taraflardan birinin bir Avrupa devletiyle savaşa tutuşması halinde veya bu Avrupa devletinin bir başka Avrupa devletine "doğrudan doğruya" veya "dolayısiyle" saldırması halinde, taraflar bütün güçleriyle birbirlerine yardım edeceklerdi. Gizli bir ek protokola göre, "doğrudan doğruya" veya "dolayısiyle"

saldırıya uğraması söz konusu edilen devletler şunlardı: Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Türkiye, Yunanistan ve Belçika.

Görülüyor ki, Sovyetler görüşlerini Batılılara kabul ettirmişlerdi. Fakat buna rağmen ittifakı hemen imzaya yanaşmadılar. İmza işinin, ittifakın tamamlayıcı parçası saydıkları askeri anlaşmanın hazırlanmasından sonra yapılmasını ileri sürdüler ve Batılılar bunu da kabul ettiler. 6 Ağustos 1939'dan itibaren Moskova'da, İngiliz, Fransız ve Sovyet askeri heyetleri arasında askeri görüşmeler başladı. Lakin Sovyet delegesi Voroşilov, daha ilk günden itibaren, Almanyaya karşı savaşın yapılabilmesi için Polonya'nın Sovyet ordularına geçit vermesini istedi. Polonya ise böyle bir taahhütte bulunmaktan kaçındı. Çünkü, bir defa, Almanya Polonya'nın böyle bir taahhüdünden haberdar olduğu takdirde, Almanyayı büsbütün kızdırabilir ve kendisine saldırmaya kışkırtabilirdi. İkincisi, Polonya topraklarına giren Sovyet ordularının daha öteye gitmeyip, Polonya'da temelli olarak yerleşmesinden korkuyordu. Polonya meselesi Moskova'daki askeri görüşmeleri çıkmaza soktu.

Olaylar ve belgeler sonradan göstermiştir ki, Sovyetlerin 24 Temmuz 1939 ittifakını Batılılarla imzalamaktan kaçınmaları ve Moskova'daki askeri görüşmelerde Polonya meselesini ortaya atmak suretiyle bir anlaşmanın meydana gelmesini önlemeleri, samimiyetsiz ve iki yüzlü bir politikanın sonucu idi. Sovyetler, bir yandan Batılılarla

ittifak ve Barış Cephesi görüşmeleri yaparken, öte yandan da Almanya ile uzlaşmak ve Doğu Avrupayı Almanya ile paylaşmak için müzakerelere girişmişlerdi. Moskova'da İngiliz-Fransız-Sovyet askeri görüşmeleri devam ederken, 23 Ağustos 1939 sabahı, Sovyet Rusya ile Almanya'nın bir saldırmazlık paktı imzaladıkları haberi bütün dünyada bir bomba gibi patladı.

G) Rus-Alman Saldırmazlık Paktı

Sovyet Rusya ile Almanya arasında, İİ'inci Dünya Savaşının hemen arifesinde meydana gelen uzlaşmanın başlangıcını tayin etmek gerekirse, bunu, Avusturya'nın Almanya tarafından ilhakına kadar götürmek mümkün olur. Anschluss karşısında Batılıların gösterdiği zayıf tepki, Sovyet Rusya'nın Batılılara karşı hiçbir zaman içinden çıkarmadığı şüpheyi yeniden kuvvetlendirmiş ve canlandırmıştır. Fakat Batılılarla Sovyet Rusya arasındaki münasebetlerin dönüm noktasını Münih Konferansı teşkil etmiştir. Bu konferansta Batılılar Çekoslovakya'nın parçalanmasını göz göre göre kabul ettikleri gibi bu devletle bir ittifaka sahip olan Sovyet Rusyayı konferansa davet etmek lüzumunu duymamışlardı. Batılıların bu tutumuna karşı Sovyet Rusya'nın tepkisi, Stalin'in 10 Mart 1939 günü Komünist Partisinin 18'inci Kongresinde verdiği söylevde bütün çıplaklığı ile ortaya çıkmıştır. Bu söylevin dış politika kısmında Stalin, Almanya, İtalya ve Japonyaya da çatmakla beraber, esas hücumlarını Batılılara

yöneltmiştir. Batılıların saldırganlar karşısındaki "karışmazlık" politikasını şiddetle tenkit ederek, bu politikanın bir tek anlamı olduğunu, bunun da Batılıların saldırgan devletleri Sovyet Rusya'nın üstüne saldırtmak için çatıştıklarını, "Sadece siz Bolşeviklere savaş açınız, ondan sonra herşey yolunda gidecektir" dediklerini söylemiş ve "Bununla beraber şunu da unutmamak gerekir ki, karışmazlık politikasının savunucuları tarafından başlatılan bu büyük ve tehlikeli oyun kendileri için fiyasko ile sonuçlanabilir" demiştir. Stalin söylevinin sonunda Rusya'nın menfaatlerini çiğnemeyen bütün devletlerle ticaret ve barış münasebetlerini kuvvetlendirmeye kararlı olduğunu da belirtmekteydi.

Nisan ayı başında Batılıların bir Barış Cephesi kurma teklifini Sovyet Rusya bu şüpheci ve güvensizlik psikolojisi içinde kabul etti ve müzakerelere girdi. Lakin öte yandan kendi kararını yürütmekten de vazgeçmedi. 17 Nisanda Almanyaya başvurarak, ideolojik farklılıkların iki devlet arasındaki ekonomik münasebetleri engellememesi gerektiğini söyleyip, bu münasebetleri geliştirmek istedi. Sovyetlerin bu teşebbüsü ile, Rus-Alman Saldırmazlık Paktı'nın imzasına varan Sovyet-Alman görüşmeleri ilk adımını atmış olmaktaydı.

Sovyetlerin bu ilk teşebbüsünün anlamını Almanya kavramakta gecikmedi. Hitler dış politika konusunda 28 Nisanda Reichstag'da verdiği uzun bir söylevde, Batılılara çattığı halde Sovyet Rusya'dan

ve "Yahudi Marksizmi"nden hiç söz etmemişti. Bu, Hitler'in şimdiye kadar hiç yapmadığı bir şeydi. Hitler'in verdiği bu işareti bu sefer Sovyetler cevapsız bırakmadı. On yıldır kollektif barış politikasının öncülüğünü ve savunuculuğunu yapan Dışişleri Bakanı Maxime Litvinov 3 Mayısta azledildi ve yerine Vyaçeslav Molotov getirildi. "Yahudi" Litvinov'un yerine "hakiki Rus" Molotov'un getirilmesi, kendisini Berlin'in Yahudi düşmanları nazarında şayanı kabul bir müzakereci yapıyordu. Molotov'un Dışişleri Bakanlığına getirilmesi Sovyetlerin dış politikasında bir dönüşü ifade etmekteydi, lakin özellikle Batılılar tarafından bu o zaman anlaşılamamıştı.

Sovyetlerin ekonomik münasebetleri geliştirme teklifini Almanya müsait karşılamıştı. Lakin Molotov, Sovyet dış politikasının başına geçince işi ağırdan almaya başladı. 20 Mayıs günü Moskova'daki Alman Büyükelçisi ile yaptığı bir görüşmede, bir ticaret anlaşmasının imzalanabilmesi için, bu hususta gerekli "politik esaslar"ın da kurulması gerektiğini bildirdi. Yani Sovyet Rusya Almanya ile bir de siyasal anlaşma yapmak istiyordu.

Sovyetlerin siyasal anlaşma yapma şartı, bir on gün kadar Nazi liderlerini tereddüde sevketmiş görünüyor. Çünkü, bir İngiliz-Rus anlaşması muhakkak görünmüş ve Almanya ile girişeceği görüşmeleri Sovyetlerin İngiltereye karşı bir koz olarak oynamasından korkulmuştur. Fakat Mussolini'nin 30 Mayısta Hitler'e gönderdiği gizli

memorandumda, İtalya'nın 1942 yılı sonuna kadar savaşa katılamıyacağını bildirmesi Hitler'in kararını değiştirmesinde önemli rol oynamıştır. Bu sebeple, Haziran başından itibaren, siyasal anlaşma konusunda Sovyetlerle müzakerelere girişilmiştir. Lakin bu sefer Moskova Almanya'dan şüphe ve Almanya'nın, Batılılarla yapılan müzakereleri kundaklayıp, Sovyet Rusyayı yapayalnız bırakmasından endişe etmiştir. Bu sebeple Sovyetler Almanya ile müzakereleri sürüncemede bırakma yoluna gitmişlerdir. Fakat Ağustos ayından itibaren her iki taraf için de durum değişmiştir. 6 Ağustosta Moskova'da başlayan İngiliz-Fransız-Sovyet görüşmelerinde, Polonya'nın Sovyet askerlerine geçit vermesinde Batılıların müsait davranmaması Sovyetleri Almanyaya döndürmüştür. Bunun yanında, Almanya ile Polonya arasındaki Dantzig buhranı gittikçe şiddetlenmekteydi ve Hitler 1 Eylülde Polonyaya karşı harekete geçmeye karar vermişti. Polonya meselesi Almanyayı İngiltere ve Fransa ile de çatışmaya götüreceğine ve İtalya da savaşa katılamıyacağına göre, Sovyet Rusya ile bir saldırmazlık paktı önem kazanıyordu. Bu sebeple, Sovyetler 12 Ağustosta Almanyaya başvurup siyasal anlaşma görüşmelerine başlamasını teklif ettiği zaman, Almanya buna dört elle sarıldı. Anlaşmanın müzakere ve imzası için Dışişleri Bakanı Ribbentrop derhal Moskovaya gitmek istedi. Fakat Moskova, saldırmazlık antlaşmasının esasları hazırlanıp tesbit edilmeden böyle bir ziyareti kabule yanaşmadı. Böylece, bir hafta daha diplomatik müzakerelerle geçti. Hitler ise acele ediyordu. Nihayet dayanamayıp, 20 Ağustosta

Stalin'e bir mesaj göndererek, Almanya'nın Polonyaya karşı harekete geçmek üzere olduğunu açıkça söyleyip saldırmazlık paktının hemen imzasını istedi. Stalin bu isteği kabul etti ve 23 Ağustos günü öğleyin Moskovaya ulaşan Ribbentrop derhal Sovyet liderleri ile görüşmelere oturdu. 24 Ağustos sabahının ilk saatlerinde Rus-Alman Saldırmazlık Paktı imzalandı. Bununla beraber antlaşmaya 23 Ağustos tarihi kondu.

Rus-Alman Saldırmazlık Paktı'na göre, taraflar birbirlerine saldırmayacaklar, birisi bir üçüncü devletle savaşa tutuşursa, diğer taraf bu üçüncü devlete hiçbir şekilde yardım etmiyecek, taraflardan birine yönelen bir devletler grubuna katılmıyacaklar ve nihayet, ortak menfaatlerini ilgilendiren meselelerde birbirleriyle temas edeceklerdi. Antlaşma on yıl için imzalanmıştı.

Pakt'a ekli gizli bir protokol, Sovyetlerin Barış Cephesi müzakerelerindeki gerçek niyetlerini de açığa vurmaktaydı. Bu protokola göre, Litvanya'nın kuzey sınırının yukarısında kalan Baltık bölgesi yani Finlandiya, Estonya ve Letonya, Sovyet nüfuz alanı oluyordu. Litvanya Almanya'nın nüfuzuna bırakılmıştı. Bununla beraber, her iki devlet, Polonya'nın Vilna bölgesinin Litvanyaya ait olduğunu da kabul ediyordu. Polonyaya gelince; bu devlet de Sovyet Rusya ile Almanya arasında paylaşılmaktadır. Narev, Vistül ve San nehirlerinin meydana getirdiği çizginin doğu kısmı Sovyet nüfuzu, batı kısmı da

Alman nüfuzuna bırakılıyordu. Polonya'nın bağımsız bir devlet olarak kalıp kalmıyacağına, ileride duruma göre karar vereceklerdi. Nihayet, yine bu protokol ile Almanya, Sovyet Rusya'nın, Romanyaya ait Besarabya'yı eline geçirmesine razı oluyordu.

Barış Cephesi müzakerelerinde Sovyet Rusya'nın, Baltık memleketlerine garanti verilmesinde ve Polonya'nın da Sovyet askerine geçit vermesinde ısrar etmesinde, gerçek niyetlerinin ne olduğunu bu protokol bu şekilde gün ışığına çıkarmış olmaktaydı.

Sovyetler Almanya ile bu kazançlı antlaşmayı yapınca, Moskova'daki İngiliz ve Fransız askeri heyetlerine, 25 Ağustosta, "şartların değişmiş olması dolayısiyle" artık görüşmelere devama lüzum kalmadığını bildirerek, aylardanberi oynamakta oldukları komediyi sona erdirdiler.

Ğ) Savaşın Çıkması

Rus-Alman Saldırmazlık Paktı Hitler'i, Bismarck'ın kabusundan kurtarmıştı. Almanya iki cepheli savaş tehlikesinden kurtulmuştu. Artık Polonya meselesini kesin olarak çözümleyebilir ve arkasından emin olduğu için de, Batılılarla savaşı rahatlıkla göze alabilirdi. Yıllardanberi Batılıların Almanyayı kendi üzerine saldırtmak için çalıştıklarını iddia eden Sovyet Rusya, şimdi son anda, herhalde pek de

ahlaki olmayan bir dönüşle, Almanyayı Batılılara saldırmakta serbest bırakmış oluyordu.

İngiltere bu durumu açık olarak gördüğünden, Rus-Alman Saldırmazlık Paktı'na cevap olarak, 25 Ağustos 1939 da Polonya ile bir ittifak antlaşması imzaladı. Buna göre, bir Avrupa devleti tarafından, birine bir saldırı olursa veya kendilerinin veya Dantzig Serbest Şehri'nin, Belçika ve Hollanda ile Litvanya'nın bağımsızlığı, yine bu Avrupa devleti tarafından "doğrudan doğruyan veya dolayısiyle" tehdit edilirse, birbirlerine bütün güçleriyle yardım edeceklerdi. Burada "bir Avrupa devleti" ile sadece Almanya kasdetilmişti.

31 Martta yatıştırma politikasından ayrılan İngiltere artık zarlarını kesin olarak atmış oluyordu. Fakat İngiltere'nin 23 Ağustos Paktı'na vermiş olduğu bu cevap savaşı önliyemedi.

Almanya'nın 27 Nisan 1939 da, 1934 tarihli Almanya-Polonya Saldırmazlık Andlaşması'nı feshetmesinden sonra Dantzig buhranı her gün şiddetini attıran bir hızla gelişti. Şimdi Batılıların da desteğini kazanan Polonya'nın Dantzig ve Koridor bölgelerini Almanyaya terketmemekte diretmesi, Almanyayı büsbütün sinirlendirdi. Avusturya ve Südetler meselesinde olduğu gibi. Dantzig'deki Nazi Partisinin faaliyetlerini kışkırttı. Dantzig Nazileri Berlin'den aldıkları direktifle, Mayıs ayından itibaren ortalığı büsbütün karıştırmaya başladılar. Bütün

bu karışıklıkları Dantzig Gauleiter'i Forster idare ediyordu. Mayıs ayının sonlarından itibaren Dantzig Nazileri saldırılarını Polonya, gümrük memurlarına yönelttiler. Alman basını da durmadan Polonyaya hücum ediyordu. Tabii Polonya basını da bu hücumları cevapsız bırakmadı. Durum gittikçe gerginleşiyordu. İngiltere ve Fransa Almanya nezdinde teşebbüslerde bulunarak buhranın giderilmesine çalıştılar. Fakat Hitler'i yumuşatmak mümkün değildi. Ağustos başında durum daha da gerginleşti. Dantzig hükümetinin, birçok yerde Polonya gümrük memurlarının geri çekilmesini istemesi, Dantzig hükümeti ile Polonya'nın münasebetlerini gerginleştirdi ve Polonya Dantzig hükümetine karşı sert bir durum aldı. Bunun üzerine Almanya da Polonyaya ihtarda bulunarak, Dantzig tehdit edildiği takdirde, Polonya-Almanya münasebetlerinin bozulacağını ve bundan da Polonya'nın sorumlu olacağını bildirdi.

Rus-Alman Saldırmazlık Paktı'nın imzasından sonra Hitler'in durumu daha da sertleşti ve olaylar hızla akmaya başladı. Bir savaşı önlemek için diplomatik faaliyet birdenbire arttı. Amerika Cumhurbaşkanı Franklin Roosevelt, 23 ve 24 Ağustosta Almanya, Polonya ve Oslo Grubu devletlerine (İsveç, Norveç, Danimarka, Belçika, Lüksemburg ve Hollanda) mesajlar göndererek barışı kurtarmak için çaba harcamalarını istedi. Roosevelt aynı mesajları Papa Xİİ'inci Pius ile Kanadaya da göndermişti. Bütün bu devletler mesajlar yayınlayarak barışın kurtarılması ricasında bulundular. 28 Ağustosta

Belçika Kralı ile Hollanda Kraliçesi, ortak olarak, aracılık teklifinde bulundular. İngiltere son bir çaba harcıyarak, Almanya ile Polonyayı müzakere masasına oturtmak istedi. İngiltere'nin 28 Ağustosta yaptığı bu teklife Almanya razı olmuş göründü ve "tam yetkili" bir Polonya temsilcisinin 30 Ağustos akşamına kadar Berlin'e gelmesini istedi. Açıktı ki, Hitler Avusturya Başbakanı Schuschnigg'e 1938 ve Çekoslovakya Cumhurbaşkanı Hacha'ya 1939 da yaptığını şimdi aynen Polonyaya da yapmak istiyordu. Fakat Polonya'nın "tam yetkili" temsilcisi Berlin'e ancak 31 Ağustosta gelebildi. Hitler, vermiş olduğu sürenin geçmiş olduğunu ileri sürerek bu temsilci ile görüşmeyi reddetti. 1 Eylül 1939 sabahından itibaren, hazır bekleyen Alman orduları, savaş ilan etmeksizin Polonya topraklarına girmeye başladı.

Bu durum karşısında Polonya, İngiltere ve Fransadan vermiş oldukları garantiyi yerine getirmelerini istedi. İngiltere ve Fransa Almanyaya ültimatom vererek, Almanya askerlerini Polonya topraklarından çekmediği takdirde, Polonyaya karşı taahhütlerini yerine getireceklerini bildirdiler. Almanya bu ültimatoma cevap bile vermedi.
Bunun üzerine 3 Eylül 1939 günü İngiltere ve Fransa Almanyaya savaş ilan ettiler.

İİ'inci Dünya Savaşı başlamıştı.

:::::::::::::::

Vİİİ

Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1939)

1

Milli Mücadelede dış Münasebetler

Türk Milli Kurtuluş Mücadelesinin temel amacı, tarih içindeki ömrünü tanamlıyarak savaşla beraber yıkılan, dağılan ve her taraftan istilaya uğrayıp Batı sömürgeciliğinin iştahına konu teşkil eden Osmanlı İmparatorluğunun enkazı ve yıkıntılarından Türk olan kısmı kurtarıp yepyeni ve Milli bir devlet yaratmak olduğuna göre, Kurtuluş Mücadelesinin dış münasebetlerine de bu amacın egemen olması tabi idi. Atatürk'ün deyimi ile, Milli Kurtuluş Mücadelesinin dış politikasının temel ilkesi "milletin dahili ve harici istiklali"nin tanıtılması ve "her milletin kendi mukadderatına kendisinin hakim olması... hakkımızın bilakaydü şart tanınması" Milli Kurtuluş Mücadelesi herşeyden önce dışarıya, istilacılara yönelmiş bir hareket olduğu içindir ki, bu mücadelenin teşkilatlanmasında ilk büyük adımı teşkil eden Erzurum Kongresi kararları da, Sivas Kongresinden farklı olarak, esas itibariyle, dışarıya, bütün dünyaya hitap etmiştir. Bu

sebepledir ki, bu kararlar Milli Mücadele diplomasinin de temel ilkeleri olmuştur. "Milli sınırlar dahilinde bulunan bütün vatan parçalarının bütünlüğü", "birbirlerinden ayrılmazlığı", "Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı... milletin bir bütün olarak savunma ve karşı koyması", "Manda ve himaye (nin) kabul olunamaz"lığı, Milli Mücadele sırasındaki dış münasebetlerde daima gözönünde tutulacak esas ilkeler olacaktır.

A) Sovyet Rusya ile Münasebetler

Milli Mücadele sırasındaki Türk-Sovyet münasebetleri, iki devlet arasında bugüne kadar mevcut olan münasebetlerin en ilgi çekici safhasını teşkil eder.

Daha Ankara'da 23 Nisan 1920 de Milli Hükümet kurulmadan önce Sovyetler Türkiye ile de ilgilenmişler ve gerçekleştirmek istedikleri "Dünya Proleter İhtilali"nde Türkiyeye de yer ayırmışlardı. Bu dünya ihtilalini gerçekleştirmede Bolşevikler dünya memleketlerini iki kısma ayırarak, her kısımda uygulanacak taktiği ve bunun desteğini de buna göre tesbit etmişlerdi. Batı Avrupa'nın endüstriyel memleketlerinde bu ihtilalin dayandığı sanayi işçileri (proleterler) ve bunları teşkilatlandıran komünist partileri idi. Orta Doğu ve Asyayı içine alan Doğu'da bir sanayi ve dolayısiyle bir işçi kitlesi olmadığı için ve bu iki bölgedeki memleketler batı sömürgeciliği altında

bulunduğundan, buralarda dünya proleter ihtilalinin öncülüğünü köylüler ve batı sömürgeciliğine karşı bağımsızlık mücadelesini yürüten milliyetçi burjuvazi yapacaktı. Fakat bu arada, çekirdek halindeki komünist partileri, milliyetçi burjuvazinin milli kurtuluş mücadelesini bir proleter ihtilaline çevirecekti. Milliyetçi burjuvazinin milli kurtuluş hareketi gerçekleştiği takdirde Batının sömürgeleri elinden çıkacağından, batı kapitalizminin ham madde kaynağını ve dolayısiyle en kuvvetli desteğini teşkil eden bir unsur ortadan kalkarak batı kapitalizmi zayıflıyacak ve tam bu sırada işçilerin komünist partisinin ele alacağı bir ihtilal ile bütün kapitalizm yıkılarak, Doğu'da ve Batı'da bütün memleketlerde Sovyet rejimi bir anda kurulmuş olacaktı. Bütün bu faaliyetleri 1919 Martında kurulan Komünist Enternasyonali (İİİ'üncü Enternasyonal) idare edecekti.

Sovyet Rusya 1919 Martından itibaren Türkiyeye de bu açıdan bakmış ve bu amaçlarını ve bu konudaki ümitlerini bütün Milli Mücadele boyunca devam ettirmiştir. Milli Mücadeleye karşı Sovyetlerin davranışının temel noktası budur.

Bu sebepledir ki, Komünist Enternasyonalinin Yürütme Komitesi 1 Mayıs 1919 günü "Dünya İşçilerine" yayınladığı bir demeçte birçok memleketleri grup grup ele aldığı ve bütün memleketlerde "işçi ve askerler"e hitap ettiği halde, "Türkiye'nin İşçi, Asker ve Köylüleri"ne ayrı bir paragraf ayırmış ve Anadolu'daki milli kımıldanışları

kastederek, başladıkları "ihtilal"in sonunu getirmelerini, "kendi Kızıl Ordusu"nu ve "işçi, asker ve köylü Sovyetleri"ni kurmalarını istemiştir. Demecin sonunda, "Büyük Komünist Enternasyonali 1919 da doğdu. Büyük Enternasyonal Sovyet Cumhuriyeti 1920 de doğacaktır" deniyordu.

Sivas Kongresinin sona ermesinden iki gün sonra, 13 Eylül 1919 da, Sovyetler, "Türkiye İşçi ve Köylülerine" hitaben, Dışişleri Bakanı Çiçerin ve Sovyet Dışişleri Bakanlığı "Müslüman Yakın Doğu Dairesi" başkanı Neriman Nerimanov'un imzası ile ikinci bir demeç yayınladılar. Oldukça uzun olan demeçte ilgi çeken nokta, doktriner konulara değinilmeksizin, esas itibariyle İngiltereye hücum edilmesiydi. İkinci önemli nokta da, satılmış paşa ve vezirlerden söz edilerek İstanbul hükümetine hücumda bulunulmasıydı. Gerek bu hücumlar, gerek İngiltere'nin İstanbul'u ve Boğazları ele geçirdiğinden, Türkiye, İran, Afganistan ve Kafkasları egemenliği altına almak üzere olduğundan söz edilmesi, Rusya'da yine Batılıların kışkırtmasiyle başlamış olan iç savaş karşısında, Sovyetlerin, Erzurum ve Sivas Kongreleri ile başlamış olan Milli Mücadeleyi desteklemeye hazırlandıkları kanısını vermektedir. Bu durum karşısında Türk anavatanının kurtarılmasının ancak Türk işçi ve köylüsünün çabasına kaldığını belirten demeç, "Rus İşçiler ve Köylüler Hükümeti"nin "kardeşlik elini" uzatmaya hazır olduğunu da belirtiyordu. Öte yandan, bu demecin, Komünist Enternasyonali tarafından değil de, Sovyet

Dışişleri Bakanlığı tarafından yayınlanmış olması da üzerinde durulacak bir noktadır.

Nitekim, Sovyetlerin bu 13 Eylül 1919 demecinin anlamı, Dışişleri Bakanı Çiçerin'in, 1919 Aralık ayında, Bütün Rusya Sovyetlerinin Vİİ'inci Kongresine sunduğu raporda daha açık bir şekilde ifade edilmiştir. Çiçerin, raporunda, "Uyanan Doğu" dan söz ederek, İran, Çin, Kore, Türkiye ve Mısır'da "Avrupa ve Amerikan kapitalizmine karşı" kaynaşma ve hareketlerin gün geçtikçe daha somut bir hal aldığını söylemiş ve "Kaybolmuş hürriyetlerinin tekrar kazanılması için yaptıkları mücadelede Müslüman dünyasına yardım etmek hususundaki samimi arzumuzu Türklere ve her Müslüman ırkına mutantan bir şekilde ilan ettik" demiştir.

Mamafih, bu Sovyet uvertürlerine cesaret veren olayın, Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresin'de, "kuvvei maneviyenin takviyesine medar olmak üzere," "istiklali millilerini tehlikede gören ve her taraftan istilaya maruz kalan Rus milleti"nin yapmış olduğu mücadeleyi ve kazandığı başarıyı zikretmesi olduğu anlaşılmaktadır.

Öte yandan, 1919 yılının sonu ile 1920'nin başında ortaya çıkan bir Türk-Sovyet yakınlaşması ihtimali özellikle İngiltere'de büyük bir endişe ile karşılanmış ve hatta 1920 Mayısında Londra'da bir Sovyet-İngiliz anlaşmasının görüşmeleri yapılırken, Başbakan Lloyd

George, bu anlaşmaya, Sovyetlerin "Kemalistlere" yardım etmemesi şartını koydurmak istemiş ve Sovyetler de bunu reddetmişlerdir. Fakat İngilizlerin 16 Mart 1920 de İstanbulu işgal ile Meclisi Mebusanı kapatmaları ve birçok milletvekillerini tevkif etmeleri, Mustafa Kemal'i ister istemez Sovyet Rusyaya dönmeye zorlayan bir olay teşkil etmiştir. Çünkü, Meclisi Mebusan'ın kapatılması ile Türk Milleti temsilsiz kalmış oluyordu. Bunun içindir ki, Milli Mücadelenin önemli bir adımı daha atılarak, 23 Nisan 1920 de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış ve Milli Mücadele kendi hükümetine kavuşmuştur. Şüphesiz istilacılar milli hareketin bu gelişme ve kuvvetlenmesine karşı tepkisiz kalmayacaktı ve dolayısiyle mücadele de şiddetlenecekti. Bir yandan milli hükümetin diplomatik alanda tanınması meselesi, öte yandan, içinde bulunduğu her bakımdan yalnızlık dolayısiyle yardıma olan ihtiyaç, Sovyetlerle ilk elden temasa geçmeyi zorunlu kılmıştır.

T.B.M.B.'nin açılmasından üç gün sonra, 26 Nisan 1920 de Mustafa Kemal, Lenin'e gönderdiği bir mektupla, Ankara ve Moskova arasında normal münasebetlerin kurulmasını, "askeri ve siyasi bir ittifak ile", "yabancı emperyalizmine karşı" birlikte mücadele edilmesini istemiş ve Ankara Hükümetinin Milli Misak'a dayanan politikasını açıklamıştır. Bunun arkasından, Sovyet hükümetinin 3 Aralık 1917 de "Rusya ve Doğu Müslümanlarına" yayınladığı demeç T.B.M.M.'nin 9 Mayıs 1920 günlü oturumunda alkışlarla okunmuştur.

Rusya içindeki ve dışındaki Müslüman halkları Bolşevik rejimini desteklemeye ve Avrupa emperyalizmine karşı ayaklanmaya davet eden bu demeçte, çarlık Rusyasının Türkiyeyi parçalıyan anlaşmaları Bolşevik hükümetin tanımadığı ve özellikle İstanbul'un "Müslümanların" elinde kalması gerektiği belirtilmekteydi.

Mustafa Kemal'in Lenin'e yazdığı mektuba, 3 Haziran 1920 de Sovyet Dışişleri Bakanı Çiçenin cevap vermiştir. Bu mektupla Sovyet hükümeti, T.B.M.M. Hükümetini resmen tanımış ve iki hükümet arasında diplomatik münasebetler resmen kurulmuştur. Bununla beraber, Çiçerin'in cevabında herhangi bir ittifaktan söz edilmiyordu. Sovyetlerin Ankara ile ittifaktan kaçınmalarının sebepleri vardı. Bir defa, Sovyet hükümeti bu sırada İngiltere ile bir ticaret anlaşması yapmak için çalışıyordu. İngiltere'den almaya muhtaç bulunduğu birçok maddeler vardı. Türkiye ile İngiltereye karşı bir ittifak bu ticaret anlaşmasına engel olabilirdi. İkincisi, Sovyetler komünist olmayan memleketlerle ittifakı kendi bakımlarından uygun görmüyorlardı. Üçüncüsü, bu sırada Polonya savaşı, Wrangel ve Gürcistan'daki Menşeviklerle uğraşmaktaydılar. Türkiye ile ittifak, Rus askerlerinin de Yunanlılara karşı mücadelesini gerektirebilirdi. Halbuki bunu yapacak durumda değildi. Nihayet, Mustafa Kemal de mücadelenin daha başında idi. Sovyetlere göre, başarı kazanıp kazanamıyacağı şüpheliydi.

Ankara ile Moskova arasında resmi münasebetler bu şekilde

Haziran başında kurulmuş olmakla beraber, Mayıs ayı başında Şerif Manatov (aslen Başkır) adlı gayrı resmi bir Sovyet temsilcisi Ankaraya gelmiş bulunuyordu. Öte yandan, Müttefikler Sevres barış antlaşmasını da hazırlamışlar ve bu antlaşmayı imzalıyacak İstanbul hükümeti temsilcileri 2 Mayısta İstanbul'dan hareket etmişti. Bu antlaşmanın uygulanmasına ancak kuvvetle karşı konabilirdi. Bu kuvveti sağlamak için de Sovyet Rusya'dan yardım almak zorunluydu.
Bu sebeple, "bir dostluk muhadesi akdetmek ve ihtiyacımız olan para ve her nevi harb malzemesini teminatı için Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığında bir delegasyon, 11 Mayısta Ankara'dan hareketle 19 Temmuzda Moskovaya ulaştı. Dostluk antlaşmasının esasları 24 Ağustosta hazır olmakla beraber, Bekir Sami Bey'in bu antlaşmayı imzalaması mümkün olmadı. Çünkü Sovyetler, Bitlis, Van ve Muş illerinin Ermenistan'a terkedilmesini istediler. Bu suretle, Sovyetlerin Anadolu'daki doktriner emellerinden başka, siyasi ve emperyalist emelleri de ortaya çıkmıştı.

Fakat Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk Kuvvetleri Eylülde taarruza geçip, Sarıkamış ve Kars'ı aldıktan sonra Gümrüyü de ele geçirince, Menşevik iktidarı altındaki Ermeni hükümeti barışa yanaşmak zorunda kaldı ve 3 Aralık 1920 de Ermenistanla Gümrü barış antlaşması imzalandı. Bu arada, Bolşevikler de Ermenistan'da İktidarı ele geçirmişlerdi. Bu şekilde Ermenistan meselesi kendiliğinden çözümlenmiş oluyordu. Kazanılan bu zaferler üzerine Sovyetler

Milli Mücadeleye daha fazla önem vermeye başlamışlardır.

Doğu cephesinde bu başarılar kazanılmakla beraber Batı'da şartlar kötüleşmeye doğru gitmekteydi. Hazırlanmış olan barış şartlarını Türk Milletine zorla kabul ettirmek isteyen Müttefikler Yunanlıları serbest bırakmışlar ve Yunanlılar Haziran'da İzmir bölgesinden doğuya doğru hareket ederek Batı Anadoluyu işgale başlamışlardı. Yunanlılar Ekim ayı sonunda Bursa'dan taarruza geçtiler. 10 Ağustos 1920 de İstanbul hükümeti Sevres antlaşmasını imza etti. Şimdi düşmana karşı muharebe alanlarında savaş başlamıştı. Silah, cepane ve askeri malzemeye ihtiyaç vardı. Bekir Sami Bey heyeti Moskova'da Sovyetlere bu konudaki ihtiyaç listesini de bildirmiş, lakin siyasal anlaşma imzalanamadığı için, yardım konusunda da bir şey elde edilememişti. Bu sebeple, Mustafa Kemal 29 Kasım 1920 de Dışişleri Bakanı Çiçerin'e bir telgraf göndererek, "Batılı emperyalistlere karşı" birlikte mücadele için "yakın bir ittifakın kurulmasını" istemiştir. Öte yandan, General Ali Fuat Cebesoy Moskova büyükelçiliğine atanmış ve elçilik heyeti 1920 Aralık ayı başında Ankara'dan Doğu Anadolu yoluyla Moskovaya hareket etmiştir. Esasen Sovyetler de Ekim ayında Budu Mdivani başkanlığındaki elçilik heyetlerini Ankaraya göndermiş bulunuyorlardı.

General Ali Fuat Cebesoy başkanlığındaki Türk elçilik heyeti 19 Şubat 1921 de Moskovaya ulaşmış ve 26 Şubatta siyasal anlaşma

müzakereleri başlamıştır. İttifak tekrar söz konusu olmuş ise de, yukarıda açıkladığımız sebeplerden ötürü Sovyetler ittifaka yine yanaşmamışlardır. Sadece 16 Mart 1921 de Türk-Sovyet Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Bu arada Moskova'da bulunan Afganistan heyeti ile de 1 Mart 1921 de bir dostluk antlaşması imzalanarak iki devletle birden münasebetler kurulmuş olmaktaydı. Şüphesiz, Sovyetlerle imzalanan dostluk antlaşması çok daha önemli olup, T.B.M.M. Hükümetinin Batıya karşı durumunu kuvvetlendirmekteydi.

16 Mart 1921 Antlaşması ile Sovyetler, Sevres Antlaşmasını tanımayıp, 28 Ocak 1929 tarihli Misakı Milli'de belirtilen sınırlar içindeki Türkiyeyi tanıyorlardı. Antlaşmanın 4'üncü maddesine göre iki devlet, Doğu milletlerinin milli kurtuluş hareketleri ile Rus işçisinin yeni bir sosyal düzen kurma mücadelesi arasında ortak noktalar olduğunu kabul ve bütün milletlerin bağımsızlık, hürriyet ve arzu ettikleri hükümet sistemini seçme hakkını tanıyorlardı. Nihayet, (5'inci madde ile) Sovyetler, Boğazlar ve İstanbul üzerindeki Türk egemenliğini tanıyorlar ve buna karşılık Türkiye de Boğazlar statüsünün sadece Karadenize kıyıdar devletler tarafından tesbitini kabul ediyordu.

Bu antlaşmanın yapıldığı gün Sovyet hükümeti İngiltere ile de, istediği ticaret anlaşmasını yapmıştı. Bu sebeple, Türk-Sovyet antlaşmasından sonra Sovyetlerin Milli Mücadeleye yaptıkları yardım birdenbire artmıştır. Sovyetler Milli Mücadeleye hem askeri malzeme

yardımında bulunmuşlar ve hem de para yardımı yapmışlardır.

Bununla beraber, dostluk antlaşmasının imzasına ve yapılan yardımlara rağmen, Türk-Sovyet münesebetleri sağlam bir güvenlik havasına girememiştir. Bunun da başlıca sebebi komünizm meselesi olmuştur. Mustafa Kemal, "Bizim Ruslarla olan münasebet ve muhadenetimiz ancak iki müstakil devletin ittihad ve ittifak esaslariyle alakadardır" demiş ve Sovyet hükümetiyle olan münasebetlerle, komünizmin Anadoluya sokulması meselesini birbirinden ayırarak, birincisine ne kadar taraftar olmuş ise, ikincisine de o kadar karşı gelmiştir. Halbuki Sovyetler ise, Türk Milli Kurtuluş hareketine yardım ederken, bunu bir proleter ihtilali şekline sokmak için çalışmışlardır. Bunun için de daha 1919 yılından itibaren İstanbul'da ve Anadolu'da komünist propagandasına başlamışlar ve propaganda broşürleri dağıtmışlardır. Türk komünistlerinden Baytar Salih Zeki ile Şerif Manatov ise 1920 Haziranında Türkiye Komünist Partisi'ni kurmuşlardır. Bu parti 14 Temmuzda yayınladığı ilk demecinde, "sultanların mutfakiyeti ile olduğu kadar, Mustafa Kemal'in sahte politikası ile de mücadeleyi ilan" etmiştir. Bu durum karşısında Şerif Manatov sınır dışı edildiği gibi, Komünist Partisi de yasaklanmıştır. Buna karşılık Mustafa Kemal, komünist propaganda ve kışkırtmalarını kontrol altına almak için yakın arkadaşlarına, Resmi Komünist Fırkası'nı kurdurmuştur. "Allah'ın inayetiyle" kurulduğu ilan edilen bu Fırka, başlangıçta açıkladığı beyannamesinde, komünizm,

İslamiyet ve milliyetçilik esaslarını birleştiren bir görüşü benimsediğini açıklamış ise de, esasında Fırka "Türk Milletinin vahdeti"ni korumak için alınmış bir tedbir olmuştur. Mustafa Kemal de, Türkiye-Sovyet münasebetlerini, "iki devlet arasında avamili tabiiyeden mütahassıl tesanüt" olarak nitelendirmiş ve "Biz ne Bolşevikiz, ne de komünist, ne biri, ne diğeri olamayız. Çünkü biz milliyetperver ve dinimize hürmetkarız" demiştir. Mustafa Kemal ve Ankara Hükümetinin komünistlere karşı bu tutumu, Sovyetlerde daha o zaman "dünkü dostu silkip atmak için münasip bir fırsat arıyacağı" kanısını uyandırmış ve bu sebeple Anadolu'daki milli kurtuluş hareketini bir komünist ihtilali haline getirmeye çalışmışlardır. Yardım meselesine gelince, Anadolu'daki milli zaferin kendi yardımları ile gerçekleşmesi halinde, bunun Batı sömürgeciliği altında bulunan bütün İslam dünyası üzerinde yapacağı geniş etkiyi özellikle gözönünde tutmuşlardır. Bunun içindir ki, Ankara Hükümeti ile dipiomatik münasebetleri kurduktan sonra, 1-8 Eylül 1920 de Baku'da bir "Doğu Milletleri Kongresi" toplamışlardır. 1891 kişinin katıldığı bu kongrede, Anadolu'dan gidenler 235 kişi ile en kalabalık grubu teşkil etmekteydi. Mamafih, T.B.M.M. Hükümeti bu kongreye resmi temsilci göndermemiş, sadece Dr. İbrahim Tali'yi gözlemci olarak göndermiştir. Bir dünya proleter ihtilalinin yakın olduğu inancı ile düzenlenen bu kongrede Mutişev adlı bir Kafkas delegesinin söylediği şu sözler ilgi çekicidir:

"Mustafa Kemal'in hareketi bir milli kurtuluş hareketidir. Biz bunu destekliyoruz, çünkü emperyalizme karşı yaptığımız mücadele sona

erer ermez, bu hareketin bir sosyal ihtilale inkılab edeceğine inanıyoruz."

Komünizm meselesinin ilgi çeken yönlerinden biri de, Milli Mücadele savaş alanlarında gücünü gösterdikçe, milli hükümetin komünistlere karşı kovuşturmasının şiddetlenmesi olmuştur. Bu da Sovyetler tarafından tepkisiz kalmamıştır. 1922 Temmuzunda Karl Radek Izvestiya'da şöyle yazıyordu: "Ankara Hükümetinin, Türkiyeyi kurtarabilmesi için, proleter ihtilali ile birleşmekten başka bir politika izleyemiyeceğini anlaması kesin bir zorunluluktur". Büyük Zafer'den sonra komünistler hakkında yapılan gayet sert kovuşturma ve tutuklamalar, Moskovayı daha da sinirlendirmiş ve Moskova'da yayınlanmakta olan Kızıl Şark adlı derginin 7 Kasım 1922 günlü sayısında, "Türkiye Komünist Fırkası Umumi Katibi ve Komünist Enternasyonalin Üçüncü Kongresine katılan Türk delegasyonu reisi" Salih Hacıoğlu imzasiyle yayınlanan bir demeçte, "Burjuva Beyefendiler" diye Mustafa Kemale ve Ankara Hükümetine şiddetle çatılarak şöyle denilmiştir: "Hayır Beyler Hayır! Türkiye Komünist Fırkası yaşıyor... Ve işçi ve köylü sınıfı mevcut oldukça yaşıyacaktır. Türkiye Komünist Fırkası milletlerarası ihtilalci proletarya ordusunun Türkiye'deki bir koludur. Sizler partiyi, polisin emri, Heyeti Vekile kararı veya bir kanunla kapatsanız bile, sınıfımızın bir teşkilatı olarak, Parti, daima payidar olacaktır. Kasım-Aralık 1922 de toplanan Komünist Enternasyonalinin İV'üncü Kongresi de, kapanış toplantısında Türk komünistlerine hitaben yayınladığı bir mektupta, tutuklanan

Türk komünistlerine sevgilerini göndermiş ve "Unutmayınız ki yoldaşlar, hapishane hücrelerinin hüznü ihtilalin güneşini karartmaz" diyerek, Komünist Enternasyonalinin, onları "cellatlarının" elinden kurtarmayı kendisinin esaslı bir görevi saydığını bildirmiştir. Izvestiya'nın başyazarı Yu. Steklov da, "Körlük Politikası" başlığı ile yayınladığı bir başyazıda, Türk komünistlerinin tevkifi dolayısiyle Ankara Hükümetini protesto ve tehdit ederek, Ankara Hükümetinin içerde ve dışarda durumunu daha düzeltmediğini, bu sebeple komünistlere dayanmak zorunda olduğunu söylemiştir.

Milli Mücadele içindeki Türk-Sovyet münasebetlerinin hastalıklarından biri de, Mustafa Kemal'in Batılılarla uyuşma ve uzlaşması ihtimalinden duydukları endişe ve hatta korku olmuştur. Denebilir ki, Sovyetler, Milli Mücadele Türkiyesinin Batılılarla hiçbir zaman uzlaşmamasını arzu etmişlerdir. Çünkü bu takdirde, yeni Türkiye Sovyetlere daha fazla dayanma zorunluğunda kalacak ve bu da Anadolu'da bir proleter ihtilalinin gerçekleşmesini kolaylaştıracaktı. Sovyetlerin bu tutumunu yine kendi belgelerinde görmekteyiz. Mesela, 16 Mart 1921 antlaşmasının görüşmeleri yapılırken, Dışişleri Bakanı Bekir Sami Beyin Paris ve Londraya yaptığı ziyaretler, buralarda verdiği demeçler ve nihayet İtalya, İngiltere ve Fransa ile yaptığı anlaşmalar, Sovyetleri telaşlandırmış, sinirlendirmiş ve hatta Ankara Hükümetini protesto etmişlerdir. Aynı durum, Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921 tarihli Ankara İtilafnamesi imzalandığı

zaman da ortaya çıkmıştır. Buna karşılık kendileri ise, kendi menfaatleri bakımından Batılılarla münasebetlerini geliştirmek için çaba harcamaktan geri kalmamışlardır. Sovyet yardımı olmaksızın kazanılan İİ'inci İnönü Zaferi üzerine Milli Mücadeleye daha fazla yardımı durdukları gibi, Yunanistanla diplomatik ve ticari münasebetlere girişmişler ve üstelik, Yunanistan'ın isteği üzerine, Milli Mücadeleye karşı tarafsız kalmayı kabul etmişlerdir.

Bütün bu meseleler, Türkiyeye yardım konusunda Sovyet liderleri arasında görüş ayrılıkları doğurmuş ve 1922 de Stalin ve Orjonikidze gibi Gürcü ve Kafkasyalı liderler yardımın kesilmesine taraftar olmuş iseler de, Lenin ve Trotzki yardım fikrini savunmuşlardır.

Boğazlar Meselesi dolayısiyle Sovyetler Lozan Konferansına özellikle ilgi göstermişlerdir. Lakin konferansa ancak Boğazlar Meselesi tartışılırken davet edilmişlerdir. Gerçekte, Batılılar karşısında yalnız kalmamak için Türkiye de Sovyetlerin konferansa katılmasını arzu etmiştir.

B) Batılılarla Münasebetler

23 Nisan 1920 de Türkiye Büyük Millet Meclisinin açılıp, milli kurtuluş mücadelesinin siyasal teşkilatlanma yoluna gidip, bağımsız bir hükümet olma gücünü göstermesi, 16 Mart 1920 de İtilaf Devletlerinin

İstanbul'u işgal ve Meclisi Mebusanı dağıtmalarına bir cevap olduğu kadar, o sırada hazırlanmakta olan Sevres antlaşmasının lüzumsuzluğunu da Batı'lılara hatırlatan bir uyarma idi. Fakat Batılıların 10 Ağustos 1920 de Sevres barışını İstanbul hükümetine imzalatmalarının da, Ankaraya bir cevap olduğu bir gerçektir. Lakin bu cevap etkisizliğe, mahkum oldu. Eylül ayında doğu cephesinde başlayan Türk taarruzları, Ermenilere karşı kazanılan zaferler, Türk askerinin Gümrü'ye girişi ve nihayet 3 Aralık 1920 tarihli Gümrü antlaşması, Milli Mücadelenin gücünü sadece müteredditt Sovyetlere göstermekle kalmamış, milli hareketin gerçek gücünü anlamak istemiyen Batılılara da bu gücü anlatmak istemiştir. Bunun arkasından 10 Ocak 1921 de Yunanlılara karşı kazanılan İ'inci İnönü Zaferi bu gerçeğe biraz daha ışık getirerek, Sevres barışının biraz değiştirilerek Ankara Hükümetine de kabul ettirilmesi için, Batılıları, İstanbul ve Ankara temsilcilerini Londra'da bir konferansa davet etmeye sevketmiştir. Davet sadece İstanbul hükümetine yapılmış, fakat İstanbul heyetine Ankara temsilcilerinin de dahil olması istenmişti. Bu davranışları ile İtilaf Devletleri, T.B.M.M. Hükümetini hala meşru saymadıklarını, hiçbir şekilde tanıma yoluna gitmediklerini göstermek istiyorlardı. Mustafa Kemal, İstanbul Hükümetinin Ankara'dan da temsilci gönderme davetine, "Hakimiyet bilakaydüşart milletindir... İcra kudreti ve teşri selahiyeti, milletin yegane ve hakiki mümessili olan Büyük Millet Meclisinde tecelli ve temerküz eder" diyen ve 20 Ocak 1921 de kabul edilmiş olan yeni Anayasanın

esaslarını bildirmek suretiyle cevap verdi. Ankara Hükümeti Türk Milletinin kendisinden başka temsilcisi olduğunu kabul edemezdi. Bunu nihayet, bir dereceye kadar, Batılar da anlamış olmalıdır ki, İtalya'nın aracılığı ile Ankara'dan da ayrı bir heyet Londraya davet edildi ve Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey başkanlığında bir heyet Londra Konferansına gönderildi. Bekir Sami Bey'e verilen talimat şuydu: "Hududu milliyemiz dahilinde memleketimizin tamamiyetini ve milletin istiklali tammını temin etmek".

Londra Konferansı 23 Şubattan 12 Mart 1921'e kadar sürmüştür. İtilaf devletleri, Sevres antlaşmasının esasında bir değişikllk yapmayıp, bir-iki küçük değişiklikle yetindikleri gibi, Türkiye de Misakı Milli'yi izah ile herşeyden önce Yunanlıların Anadoluyu boşaltmalarını istedi. Yunanlılar ise ne bunu, ne de Sevres antlaşmasında yapılan küçük değişiklikleri bile kabul etmediklerinden, herhangi bir anlaşmaya varılamadı. Bununla beraber, "Şark mefkuresinin kuvvetli taraflarından" iken, 1920 yazında yapılan Moskova görüşmelerinde hayal kırıklığına uğrayıp, şimdi "Garp mefkuresine dönmemiz ve garplılaşmamız gerektiğini" söyliyen Bekir Sami Bey, Londra'da, İngiltere, Fransa ve İtalya ile bir takım anlaşmalar yaptı. 10 Mart 1921 tarihli İngiliz-Türk anlaşması esirlerin değişimine ait olup, İngilizler, "Ermenilere ve İngilizlere fena muamele etmemiş olan" Türk esirlerini geri vermeyi kabul ediyorlardı. 11 Mart 1921 tarihli Briand-Bekir Sami anlaşması ile de Fransızlar, güney cephemizdeki çarpışmalara son

vermeyi ve Sevres'den farklı olarak Urfa ve Gaziantep'i Türkiyeye bırakmayı kabul ediyorlar, lakin buna karşılık Elazığ, Diyarbakır ve Sivas bölgelerinde bir takım ekonomik imtiyazlar kazanıyorlardı. 12 Mart 1921 de İtalya ile yapılan anlaşmaya göre de, İtalya, İzmir bölgesi ile Trakya'nın Türklere geri verilmesi için çaba harcamayı kabul ediyor, fakat karşılığında Antalya, Burdur, Muğla, Isparta, Aydın, Afyon, Kütahya ve Konya illerinde ekonomik imtiyazlar elde ediyorlardı. Bütün bu anlaşmaları Bekir Sami Bey Ankaraya danışmadan kendi inancına göre imzalamıştı. İ'inci Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletlerinin aralarında imzaladıkları ve Anadoluyu paylaşma amacını güden anlaşmalara çok benzeyen ve herşeye rağmen o anlaşmaları gerçekleştirme amacını güden bu anlaşmalar, "hükümeti milliye prensipleriyle" bağdaşamıyacağından, "retten başka bir muameleye maruz kalamazdı". Bunlar kabul ve tasdik edilmediği gibi, Bekir Sami Bey de Dışişleri Bakanlığından uzaklaştırıldı ve yerine, Ali Fuat Cebesoy ile Moskovaya giden Yusuf Kemal (Tengirşek) Bey getirildi.

Londra Konferansının önemli sonuçlarından biri de, İtilaf Devletleri arasındaki görüş ayrılığını ortaya çıkarmış olmasıydı. İtalyanın içi kaynıyordu ve İtalyan hükümeti Anadolu macerasından bir an önce yakasını kurtarmaya çalışıyordu. Nitekim, Yunanlılara karşı İİ'inci İnönü Zaferi'nin kazanılması üzerine, Haziran ayından itibaren Anadolu'daki kuvvetlerini çekmeye başlamışlardır. Aynı şey Fransa için de ortaya çıkmıştır. Daha önce de gördük ki, Fransa'nın bu sıradaki

esas davası, Almanya'dan duyduğu korku dolayısiyle, güvenlik tedbirlerini bir an önce kurmaktı. Ankara Hükümetinin gücü ise her gün biraz daha kesin bir şekilde ortaya çıkıyordu. Ankara Hükümeti Bekir Sami anlaşmalarını açıkça reddetmekten çekinmemişti. Üstelik, Londra Konferansının sonuçsuzluğu üzerine Yunanlılar, Milli Hükümete savaş alanında kesin darbe indirmek için harekete geçmişler, 30 Mart-1 Nisan 1921 de İnönü'nde Türk cephesine karşı yeniden taarruz ederek ikinci defa yenilmişlerdi. İİ'inci İnönü Zaferi, Fransızların Milli Mücadeleye karşı politikalarında bir dönüm noktası oldu. Güney cephesinde ise Türk mücahitlerinin sert mukavemeti ile uğraşıyorlardı. Suriye'deki milli hareket de gerçek bir mesele olmaya başlamıştı. İşin kestirmesi, Ankara ile hesapların barışçı yolla tasfiyesi idi.

Bu sebeple Fransız hükümeti, Senato Dışişleri Komisyonu Başkanı Franklin Bouillon'u, Ankara Hükümetiyle gayri resmi bir temas kurmak üzere, 9 Haziran 1921 de Ankaraya yollamıştır. Franklin Bouillon Ankara'da iki hafta kalmış ve kendisiyle bizzat Mustafa Kemal görüşmelerde bulunmuştur. Mustafa Kemal, Fransız temsilcisine, Misakı Milli'yi uzun uzun uzun anlatmış, gerekli açıklamaları yapmış ve özellikle "siyasi, mali, iktisadi, adli askeri, harsi ve ila... her hususta istiklali tam ve serbestii tam" üzerinde ısrar etmiştir. Franklin Bouillon ise, ilgi çekici bir nokta olmak üzere, Misakı Milli'nin kapitülasyonlar maddesine en fazla takılmıştır. Mustafa Kemal tarafından bu konudaki davanın esası da anlatılmakla beraber, Fransa,

"Türk mevcudiyeti milliyesinin Birinci ve İkinci İnönü'nden sonra daha büyücek bir eserle teyid edilmiş olmasına" intizar etmeyi tercih etti. 23 Ağustos-13 Eylül 1921 Sakarya Meydan Muharebesindeki zafer, Türk Milli Kurtuluş Mücadelesinin gücünü bir kere daha ortaya koyunca, Fransa, T.B.M.M. Hükümeti ile 20 Ekim 1921 de Ankara İtilafnamesi'ni imzaladı. Bu anlaşma ile "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti" ile Fransa arasında savaş hali resmen sona eriyordu. Ayrıca, Türkiye-Suriye sınırı da çiziliyor ve Fransa güney Anadolu'dan çekiliyordu. Yalnız İskenderun bölgesi Suriye sınırları içinde bırakılmakla beraber, 7'inci maddeye göre, burada özel bir idare kurulacak, Türkler milli kültürlerini geliştirmek için her türlü kolaylıktan faydalanacaklar ve burada Türkçe resmi dil olacaktı.

Bu antlaşmanın imzası ile T.B.M.M. Hükümeti ve Milli Kurtuluş Mücadelesi, İ'inci Dünya Savaşının galiplerinden olan büyük bir Avrupa devleti tarafından ilk defa tanınmış oluyordu. Antlaşmanın asıl önemi buradadır. Fransa'nın Anadolu'dan çekilmesi ve Suriye içinde kalmasına rağmen İskenderun için kabul edilen milli kültür şartları, Misakı Milli'nin de tanınmasından başka bir şey değildi.

İtalya da daha önce Anadolu'dan çekildiğine göre, geriye şimdi biri küçük, biri büyük iki devlet, Yunanistan ile İngiltere kalıyordu. Büyük Zafer'in, bu iki devleti karşı karşıya bıraktığı hezimet, bunlara da gerçeği sert bir şekilde göstermiş ve Lozan Barış Anlaşması ile

ATATÜRK'ün TÜRKİYE CUMHURİYETİ, milletlerarası münasebetlerdeki tarihi yerini almıştır.

2

Geçici Barış Devrinde Türkiye 1923-1930

A) Lozan'ın Bıraktığı Meseleler ve Çözümü

Lozan Barış Antlaşması ile Yeni Türkiye, milletlerarası planda resmen tanınmış olmaktaydı. Lakin Türk Milli Varlığının bu tanınması, dört yıllık ağır ve kanlı bir mücadelenin sonunda kazanılan kesin bir zaferle mümkün olabilmişti. Fakat, zafer, Türk vatanını paylaşmak ve parçalamak istemiş olan devletlerle Türkiye arasındaki münasebetleri hemen huzura ve düzene kavuşturamadı. Bunun başlıca sebeplerinden biri, iki taraf arasındaki güvensizlik duygusu idi. İkincisi de, Lozan Antlaşmasında kesin çözüm formülüne bağlanmamış olan meselelerle diğer meselelerin çözümlenmesi sırasında ortaya çıkan buhranlardır. Bu buhranlar özellikle Türkiye'nin güvensizliğini kuvvetlendirdiği gibi, bu güvensizlik duygusu da meselelerin çözümlenmesinde bir güçlük unsuru olmuş ve dolayısiyle iki taraf arasında normal münasebetlerln kurulması uzunca bir zaman almıştır.

Lozan'ın çözümlemeden bıraktığı üç temel mesele vardı: İngiltere

ile Musul anlaşmazlığı, Fransa ile Osmanlı borçları meselesi ve diğer çeşitli meseleler ve Yunanistanla da ahali değişimi meselesi idi. Bunlara kısaca değinelim.

Musul Meselesi: İ'inci Dünya Savaşından önce Musul bölgesi, petrolleri dolayısiyle, İngiltere, Fransa, Almanya ve hatta Birleşik Amerika arasında rekabet konusu olmuş, lakin 1916 Sykes-Picot anlaşması ile bu bölge Fransaya bırakılmıştı. 1920 Nisanındaki San Remo Konferansında Fransa, kendisini Orta Doğuda desteklemesine karşılık, burasını İngiltereye bırakmıştı. Lozan Konferansında Türk-Irak sınırının çizilmesi meselesi görüşme konusu olduğu zaman, Türkiye, Musul ve Süleymaniye bölgeleri halkının büyük çoğunluğunun Türk olması hasebile, buraların Türk sınırları içine katılması gerektiğini ileri sürmüş ve Irak adına, mandater devlet olarak, İngiltere de buna itiraz etmişti. Bunun üzerine Lozan Antlaşmasının 3'üncü maddesiyle; bu meselenin çözümü, dokuz ay içinde bir sonuca ulaştırılmak üzere, Türk-İngiliz ikili görüşmelerine bırakılmıştı. Bu görüşmeler 19 Mayıs 1924 de İstanbul Konferansı ile başladı ve 5 Hazirana kadar devam etti. Taraflar, Lozan'daki tutumlarında bir değişiklik yapmadıkları için, bir uzlaşmaya varmak mümkün olmadı. Türkiye, yine Musul ve Süleymaniye'nin Türk sınırları içinde kalmasında ısrar etti. İngiltere ise bu fikre yanaşmadığı gibi, üstelik Hakkari ilinin dinsel çoğunluğunun Süryani olduğunu, Süryanilerin ise Irak'a göç etmeleri dolayısiyle, Hakkari'nin de Irak'a katılması

gerektiğini ileri sürdü.

İstanbul Konferansının sonuçsuz kalması ve özellikle Türkiyenin tutumunu yumuşatmaması üzerine, İngiltere Türk-Irak sınırları bölgesinde sınır olaylarını kışkırtıp, burada karışıklıklar çıkarmaya başladı. Bu durum Türk-İngiliz münasebetlerinin gerginleşmesine sebep oldu.

Yine Lozan Antlaşmasına göre, ikili görüşmeler başarılı sonuç vermezse, mesele Milletler Cemiyetine havale edilecekti. Milletler Cemiyeti 1924 Eylülünde meseleyi ele aldı. Türkiye Musul ve Süleymaniye bölgelerinde plebisit yapılmasını teklif ettiyse de, İngiltere buna yanaşmadı. Öte yandan, Milletler Cemiyeti Musul meselesi hakkında inceleme yapıp, rapor vermek üzere bir komisyon teşkil etti. Komisyon raporunu Milletler Cemiyetine 1925 Eylülünde sundu. Rapor, Musul'un Irak'a katılması gerektiğini ve ayrıca Kürtlerin haklarının da garanti altına alınmasını tavsiye ediyordu. Bu sırada İngiltere Milletler Cemiyetinde hakim durumda olduğu için, Milletler Cemiyeti Konseyi de bu tavsiyeyi aynen kabul etti. Komisyon raporu Hakkariyi Türkiyeye bırakmıştı.

Milletler Cemiyeti Konseyinin kararı Türkiye'de büyük bir tepki yarattı ve İngiliz aleyhtarlığının yeniden kuvvetlenmesine sebep oldu. Hatta Türk basını bir Türk-İngiliz savaşından bile söz etti.

Lakin Türk Hükümeti daha ileriye gidemedi. Çünkü, yıllarca süren savaştan yeni çıkılmıştı ve tekrar savaşmak kolay değildi. Kaldı ki, içerde çözüm bekleyen bir sürü ekonomik ve sosyal meseleler vardı. Bu sebeple, 5 Haziran 1926 da İngiltere ile bir anlaşma imzalıyarak Milletler Cemiyeti kararını kabul etti. Bu antlaşma, bugünkü Türk-Irak sınırını çizmiş ve Musul buhranını sona erdirmiştir.

Musul buhranı, Türkiye ile Sovyet Rusyayı birbirine daha fazla yaklaştırmıştır. Çünkü Sovyetler, Locarno Anlaşmalarının imzasından hiç hoşnut kalmamışlardı. Bunun içindir ki, sınırlarını çevreliyen devletlerle saldırmazlık antlaşmaları imzalama yoluna gitmişlerdir. Milletler Cemiyeti Konseyi'nin, komisyon raporunu kabul ettiğinin ertesi günü, 17 Aralık 1925 de Paris'de Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Paktı imza edilmiştir. Milli Mücadele sırasında olduğu gibi, İngiltere ile münasebetlerin gerginleşmesi, Türkiyeyi Sovyet Rusyaya tekrar yaklaştırıyordu.

Fransa ile Meseleler: Fransa ile, Lozan'dan arta kalan esas mesele Osmanlı borçları meselesi idi. Fakat bu meselenin yanında başka meselelerin de varlığı, Türk-Fransız münasebetlerinin normale girmesinde önemli engel teşkil etmiştir.

Fransa ile birinci mesele, Türkiye-Suriye sınırının tesbiti idi.
20 Ekim 1921 Ankara İtilafnamesine göre, (8'inci madde), bu itilafnamenin

imzasından bir ay sonra, Türkiye-Suriye sınırını kesin olarak çizmek üzere karma bir komisyon kurulacaktı. Fakat bu mümkün olmadı. Komisyon ancak 1925 Eylülünde kurulabildi ve sınırların çizilmesinde anlaşmazlıklar ortaya çıktı. Bir kısım topraklar üzerinde taraflar karşılıklı iddialar ortaya attılar. Bunun üzerine Türk ve Fransız hükümetleri doğrudan doğruya diplomatik müzakerelere girerek, 18 Şubat 1926 anlaşması ile bu meseleyi sona erdirdiler. "Dostluk ve İyi Komşuluk" sözleşmesi adını alan bu anlaşma, sadece Türkiye-Suriye sınırını çizmekle kalmayıp, genel olarak Türk-Fransız münasebetlerini de düzenlemekteydi. Buna göre, taraflar aralarındaki anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözecekler ve taraflardan birine yöneltilen silahlı bir saldırı halinde diğeri tarafsız kalacaktı. Lakin bu anlaşma 18 Şubat 1926 da parafe edilmekle beraber, Fransa hemen imzaya yanaşmadı. Türkiye ile İngiltere arasındaki Musul anlaşmazlığının çözümlenmesini bekledi. San Remo anlaşmasının ruhuna uygun olarak Fransa Musul meselesinde İngiltereyi destekliyordu. Türkiye Milletler Cemiyeti kararını kabule karar verince, Fransa da Türkiye ile "Dostluk ve İyi Komşuluk" sözleşmesini 30 Mayıs 1926 da yani Türk-İngiliz Musul anlaşmasından 6 gün önce imzaladı.

Türk-Fransız münasebetlerinde sürtüşme çıkaran ikinci mesele de, Türkiye'deki Fransız misyoner okulları meselesi oldu. Türk hükümeti bir yönetmelik hazırlayarak, bu okullarda ve genel olarak yabancı okullarda, Tarih ve Coğrafya gibi derslerin Türkçe olarak

ve Türk öğretmenler tarafından okutulması prensibini kabul etti. Bu okullar buna yanaşmak istemediler. Bunun üzerine Fransa ve Papalık işe müdahale etmek istediler. Türk hükümeti ise, sadece bu okulları kendisine muhatap tutarak, Fransayı ve Papalığı işe karıştırmadı. Fransa da daha ileri gidemedi, lakin bu olay da iki devlet arasındaki münasebetleri zayıflattı.

Borçlar meselesi daha şiddetli oldu. Bu mesele yüzünden 1926 Türk-Fransız Dostluk ve İyi Komşuluk anlaşmasının getirmek istediği hava yerleşemedi.

Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti, tahvil çıkarmak suretiyle en fazla Fransa'dan borç almıştı. Lozan Konferansında Osmanla Devletinin borçları meselesi de ele alınmış, fakat bu borçların Türkiye tarafından ödenmesi şeklinin, (46'ıncı maddeye göre), borç tahvilleri sahipleri ile Türkiye arasında yapılacak görüşmelerde tesbit edilmesine karar verilmişti. Çoğunluğunu Fransızların teşkil ettiği bu alacaklılarla Türkiye arasındaki müzakereler bir hayli uzadı ve zaman zaman gerginlikler doğurdu. Nihayet 13 Haziran 1928 de imzalanan anlaşmalarla, ödenecek borcun miktarı ve ödeme şekli de bir formüle bağlandı. Bu anlaşmalarla Osmanlı Düyunu Umumiyesi de tarihe karışıyordu. Lakin 1929 dünya ekonomik buhranı Türkiyeyi de zor duruma soktu ve ödeme güçlükleri ile karşılaştı. Amerika Cumhurbaşkanı Hoover, 1931 de kendi adını alan moratoryumu ilan edince

Türkiye de Hoover Marotoryumuna dayanarak borç ödemeyi geciktirmek istedi. Alacaklılar, Osmanlı borçlarının tamirat borcu olmadığını ileri sürerek buna itiraz ettiler. Görüşmeler yeniden başladı ve 22 Nisan 1933 de Paris'de yeni bir borç sözleşmesi imzalandı. Bu seferki sözleşme Türkiye'nin daha lehine idi.

Borçlar meselesinin ilk çözümünü teşkil eden 1928 anlaşmalarının hemen arkasından, Fransa ile başka bir mesele daha patlak verdi. Bu da Adana-Mersin demiryolunun satın alınması meselesiydi. Türkiye Cumhuriyeti, kapitülasyon sisteminin kalıntılarını temizlemek amacı ile aldığı tedbirler arasında, 1929 da çıkardığı bir kanunla, bir Fransız şirketi tarafından işletilen Adana-Mersin demiryolunu da satın almak isteyince, Fransa yine ortaya çıktı. Fransa yeni Türkiye'nin şartlarını bir türlü anlamak istemiyordu. Halbuki Fransa Batılılar içinde Misakı Milli'yi ilk tanıyan devletlerden biri olmuştu ve Misakı Milli'de kapitülasyonların tasfiyesi de öngörülmüştü. Mamafih, bu demiryolu meselesinde Fransa işi uzatmadı ve 1929 Haziranında yapılan bir anlaşma ile Fransızlar demiryolunu Türkiyeye teslim ettiler.

Görülüyor ki, Fransa ile Türkiye arasında çıkan meselelerin arkasında, Osmanlı İmparatorluğunun kapitülasyon sistemi yatmaktaydı ve Fransa'nın, herşeye rağmen bu sistemi devam ettirmek istediği sezilmekteydi. Bu durum, tabiatiyle, iki devlet arasındaki münasebetlerin

gelişmesi için önemli bir engeldi. Bu meseleler çözümlendikten ve özellikle Almanya'da Nazi partisi iktidara geçtikten sonra, Türk-Fransız münasebetleri bir gelişme ve yakınlaşma gösterdi. Türkiye'nin, Küçük Antant'ın iki üyesi Romanya ve Yugoslavya'nın da katılması ile Balkan Antant'ını kurması Fransa tarafından da desteklendi. Lakin Türk-Fransız münasebetlerinin bu mutlu devresi kısa sürdü. 1936 da ortaya çıkan Sancak (Hatay) Meselesi ile, Türk-Fransız münasebetleri 1939'a kadar tekrar bir gerginlik devresine girdi.

B) Türk-Yunan "etabli" Anlaşmazlığı

Lozan Konferansında, Türkiye'de kalan Rumlarla, Yunanistan'da kalan Müslümanların değişimi meselesi de ele alınmış ve bu konuda 30 Ocak 1923 de bir sözleşme ve protokol imzalanmıştı. Bu sözleşmeye göre, Türkiye'de kalan Rumlarla, Yunanistan'da kalan Müslüman-Türklerin değişimi yapılacak, yalnız, 30 Ekim 1918'den önce İstanbul belediye sınırları içinde "yerleşmiş" (etabli) bulunan Rumlarla, Batı Trakya Türkleri bu değişimin dışında tutulacak yani bunlar bulundukları yerlerde kalacaklardı. Yine bu sözleşmeye göre, bu sözleşmeyi uygulamak üzere, Türk ve Yunan temsilcilerinin de dahil bulunduğu bir milletlerarası karma komisyon kurulacaktı. Gerçekten bu komisyon kurulmuş ve Ekim 1923'ten itibaren çalışmalarına başlamıştır. Lakin sözleşmenin komisyonca uygulaması ve değişim işlerinin ele alınması ile birlikte, "yerleşmiş" (etabli) deyiminin

kapsamı konusunda Türk ve Yunan temsilcileri arasında, deyimin yorumlanması bakımından, görüş ayrılığı çıktı. Türkiyeye göre, "yerleşmiş" deyimi anlamı Türk kanunlarına göre tayin edilecekti. İstanbulda mümkün olduğu kadar fazla sayıda Rum bırakmak isteyen Yunanistan ise, her ne suretle olursa olsun, 30 Ekim 1918'den önce İstanbul'da bulunan her Rumun "yerleşmiş" sayılması gerekeceğini ileri sürdü. Bu görüş ayrılığından doğan anlaşmazlık Milletler Cemiyetine havale edildi ve o da, meselenin hukuki niteliği dolayısiyle Milletlerarası Daimi Adalet Divanı'ndan "istişari mütalaa" istedi. Divan'ın 1925 Şubatında yaptığı yorum, anlaşmazlığı çözümliyemedi. Türk-Yunan münasebetleri gerginleşti. Yunanistanın Batı Trakya Türklerinin mallarına el koyarak buralara Türkiye'den gelen Rumları yerleştirmesi ve buna karşılık olarak Türkiye'nin de İstanbul Rumlarının mallarına el koyması, gerginliği şiddetlendiren önemli bir gelişme oldu. "Etabli" anlaşmazlığı bu şekilde iki devletin siyasal münasebetlerine de yayılınca, her iki taraf da işi siyasal bir anlaşma ile çözümleme yoluna gitti ve Türkiye ile Yunanistan arasında 1 Aralık 1926 da bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşma ile ahali değişiminin birçok meseleleri çözümleniyordu. Fakat bu antlaşmanın uygulanması ve yürütülmesi de kolay olmadı. Yine bir takım anlaşmazlıklar çıktı. Türk-Yunan münasebetleri gerginleşti. Bir savaş havası esiyor ve her iki taraf da kendi görüşünü silah ve zor kuvveti ile yürütmek için hazırlanır gibi görünüyordu. Fakat Yunan Başkanı Elefterios Venizelos, Türk-Yunan münasebetlerindeki

bu gerginliğin özellikle Yunanistan'a vereceği siyasal ve ekonomik zararları gözönüne alarak büyük bir ileri görüşlülük göstererek, işi tatlıya bağlama yoluna gitti ve tutumunu yumuşattı. Yunanistan'ın yumuşak tutumu Ankara tarafından da olumlu bir şekilde karşılandı ve iki devlet arasında, ahali değişimi meselelerini yeni esaslara göre düzenliyen 10 Haziran 1930 antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile, yerleşme tarihleri ve doğum yerleri ne olursa olsun, İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin hepsi ""etabli" deyiminin kapsamı içine alındı. Ayrıca her iki memleketin azınlıklarına ait mallar konusunda da birçok düzenlemeler yapıldı. Bu şekilde 6-7 yıldır devam etmekte olan anlaşmazlık sona erdi.

1930 Antlaşması iki taraf arasındaki buzları kırdı ve Türk-Yunan münasebetlerinde birdenbire yeni bir dönem meydana getirdi. Türk Hükümeti "samimi bir dostluğun temellerini atmak için" harekete geçiyor ve Yunan Başbakanı Venizelos da "Ben itilafı yeni bir devrenin başlangıcı addediyorum" diyordu. Türk Hükümeti Venizelos'u Türkiyeyi ziyarete davet etti ve ziyaret 1930 Ekim sonlarında yapıldı. Bu ziyaret sırasında 30 Ekim 1930 da iki devlet arasında üç tane anlaşma imzalandı: Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması; Deniz Kuvvetlerinin Sınırlanması Hakkında Protokol; ve İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi. Bu sonuncu sözleşme, iki taraf uyruklarına kendi memleketlerinde birçok imtiyazlar tanımaktaydı ki, bundan asıl yararlanan Yunanlılar olmuştur.

Türkiye Başbakanı İsmet Paşa (İnönü) ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü (Aras), 1931 Ekiminde Yunanistan'ı ziyaret ederek, Venizelos'un ziyaretini iade ettiler ve büyük gösterilerle karşılandılar. Türk-Yunan münasebetleri 1954 yılına kadar sürecek mutlu bir balayına girmişti.

C) Türkiye ve Faşist İtalya

Milli Mücadeleye karşı en realist davranışı İtalya göstermiş ve kendi iç durumu sebebiyle, Anadolu'da bir maceraya atılmaya cesaret edemiyerek, askerini Anadolu'dan çekmişti. Fakat bunu yaparken, gerçekte İngiltere ve Fransa'dan farklı bir politikayı izlemek üzere harekete geçiyordu. Bu da, Ankara Hükümetiyle iyi münasebetler kurup yeni Türkiyeyi ekonomik nüfuzu altına almaktı. T.B.M.M. Hükümetinin 1921 Martındaki Londra Konferansında ayrı bir heyetle temsil edilmesinde İtalya'nın yaptığı aracılık ve Bekir Sami Bey'in İtalya ile imzaladığı ve İtalyaya Anadolu'da bir takım ekonomik imtiyazlar veren anlaşma, İtalya bakımından bu politikanın başarılı bir sonucu sayılabilirdi. Lakin bu anlaşmanın T.B.M.M. Hükümeti tarafından reddi, İtalya'nın düşündüklerini gerçekleştirmesine imkan vermedi.

Bununla beraber, Lozan'dan sonra ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu ile birlikte Türk-İtalyan ticaret münasebetleri önemli bir

gelişme göstermiş sayılabilir. Faşist İtalya ile Türkiye arasında ekonomik ve ticari münasebetlerin gelişmesine rağmen, siyasal münasebetler 1928'e kadar aynı görüntüye sahip olmaktan uzak kalmıştır. Bunun da başlıca sebebi, Mussolini İtalyasının daha ilk günden itibaren "Roma İmparatorluğu"nu canlandırmak için sömürgecilik ve yayılma politikasına bir canlılık vermesi ve bunun da Türkiye'de uyandırdığı endişelerdir. Mussolini'nin mare nostrum'u, tabiatiyle, küçük ve zayıf devletlerin bulunduğu Doğu Akdeniz kıyılarını da kapsamaktaydı. Korfu ve Fiume meselesinden sonra, İtalya'nın Arnavutlukla yakından ilgilenmesi ve bu memleketi nüfuzu altına alması ve bu yüzden Yugoslavya ile münasebetlerinin bozulması, bu devletin birinci planda Doğu Akdeniz'i seçmiş olduğunu gösteren belirtilerdi. Üstelik İtalya'nın Anadoluyu işgal için harekete geçeceğine dair söylentiler de eksik olmamış ve bu söylentiler Türkiye'de endişe ve İtalyaya karşı devamlı bir güvensizlik doğurmuştur.

Bu güvensizliğin önemli kaynaklarından biri de, Musul buhranı sırasında Fransa gibi İtalya'nın da İngiltereyi desteklemesiydi. Hatta 1925 de, Türkiye'nin Musul bölgesini işgale teşebbüs etmesi halinde, İtalya'nın da Anadoluya asker çıkaracağına dair söylentiler çıkmıştır.

1926-27 yılları hem Türkiye'nin ve hem de İtalya'nın durumunda bir dönüm noktası meydana getirmiştir. İngiltere ile Musul anlaşmazlığının

sona erdirilmesi Türkiye'nin, Fransa ve İtalya ile de münasebetlerinin düzelme yoluna girmesini sağlamıştır. Öte yandan, İtalya'nın Arnavutluğu nüfuzu altına alması Yugoslavya'da korku uyandırmış ve Küçük Antant'ın bu üyesi de Fransa ile ittifak imzalamıştır. Küçük Antant'ın Fransaya dayanması İtalya'da, kendisiyle Doğu Akdeniz'in iki önemli devleti olan Yunanistan ve Türkiye arasında, Küçük Antant'a karşı bir üçlü blokun kurulması fikrini doğurmuştur. Bu sebeple, Yunanistan ve Türkiyeye karşı davranışını yumuşatmıştır. Bu sırada Türk-Yunan münasebetlerinin iyi olmaması üçlü bir blokun kurulmasını mümkün kılmamışsa da bir Türk-İtalyan yakınlaşmasını sağlamış ve iki devlet arasında 30 Mayıs 1928 de bir Tarafsızlık ve Uzlaşma Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre, (1'inci madde) taraflar, birbirlerine yönelmiş olan bir siyasal veya ekonomik antlaşma veya ittifaka katılmıyacaklar ve (2'inci madde) taraflardan biri, bir veya daha fazla devletin saldırına uğrarsa, diğeri tarafsız kalacaktı. Taraflar, aralarında çıkan anlaşmazlıkları barışçı yollarla çözeceklerdi.

Türk-İtalyan antlaşmasının arkasından, Yunanistan ile İtalya arasında da 23 Eylül 1928 de aynı nitelikte bir antlaşma imzalandı.

Türk-İtalyan antlaşması ile iki devlet arasındaki münasebetler normal düzene girmekle beraber, İtalya'nın beklediği gelişme olmadı ve Türk-İtalyan münasebetleri samimi bir yakınlaşmaya ulaşamadı.

Çünkü, bir yandan İtalya 1930'lardan itibaren sömürgecilik ve yayılma amaçlarını şiddetlendirdi ve Türkiye'de yeniden güvensizliğe sebep oldu; öte yandan da, 1930 Türk-Yunan antlaşmasından sonra Türkiye anti-revizyonist bir politika izleyerek kollektif güvenlik sistemine bağlandı. İki tarafın yolları birbirinden ayrıldı. 1936 dan itibaren Türk-İngiliz yakınlaşmasının kuvvetlenmesi de Türk-İtalyan münasebetlerini zayıflattı. Halbuki, gerçekte, Türk-İngiliz yakınlaşması Türkiye'nin İtalya'dan duyduğu, endişelerin bir sonucu idi.

Ç) Türk-Sovyet Münasebetleri

Lozan'dan sonra buhranlar devrine gelinceye kadar Türk-Sovyet münasebetleri üç unsurun kuvvetli etkisi altında bulunmuş ve bu münasebetlere bu unsurlar egemen olmuştur: Ticari münasebetler komünizm meselesi ve Türkiye'nin Batı ile münasebetlerini düzeltmesi ve geliştirmesi.

Türk-Sovyet ticaret münasebetlerinin esas meselesi, Sovyetlerin şimdi ticari ve ekonomik münasebetler yoluyla Türkiyeyi nüfuzu altında tutma çabası, Türkiye'nin ise dış ticaretini Sovyet Rusyaya inhisar ettirmekten kaçınarak bu ticareti Batıya da yöneltmesi ve nihayet, Sovyetlerin Türkiye'nin birçok yerlerinde ticaret temsilcilikleri açmak suretiyle bunları komünist propagandası için kullanmak

istemesi ve Türkiye'nin de bu oyuna gelmemesidir.

Komünizm meselesine gelince: Türkiye, Lozan antlaşması ile milli varlığına kavuştuktan sonra, Türkiye'deki komünizm hareketine karşı daha hassas davranmış ve bu işi daha sıkı bir şekilde kovuşturmuştur. Türkiye, komünizm meselesi ile Türk-Sovyet münasebetlerinin hükümetler arasındaki niteliğini birbirinden ayırmaya Lozan'dan sonra da devam etmekle beraber, bu durum Sovyetleri hoşnut bırakmamıştır. Sovyetler ise, daha önce olduğu ve daha sonra da olacağı gibi, Türkiye'deki komünizm propagandası ile hükümetler seviyesindeki Türk-Sovyet münasebetlerini, birbirinin ayrılmaz bir parçası olarak ele almışlar ve bu sebepten de, Türk Hükümetinin komünizme karşı aldığı tedbirleri tenkit etmekten ve hoşnutsuzluklarını açıklamaktan geri kalmamışlardır. 1929 yazında Sovyet basını ve özellikle Komünist Partisinin organı Pravda böyle bir tenkit kampanyasına giriştiği zaman, Türk Hükümetinin organı durumunda bulunan Milliyet gazetesi, 6 Temmuz 1929 günlü sayısında, hükümetten aldığı direktifle, şu ilgi çekici cevabı vermişti: "Pravda gazetesi komünistliği mukaddes sayabilir, fakat dünyanın hiçbir davası Türkiye nasyonalistliğinin daha az mukaddes bir dava sayılmasına sebep olamaz."

Ticaret münasebetleri konusunda olduğu gibi siyasal münasebetler alanında da Türkiye'nin yavaş yavaş Batılılarla münasebetlerini

uzlaştırma ve düzenleme yoluna gitmesi ve bu suretle dış politikasını Sovyet Rusya'nın tekelinden kurtarması da Sovyetleri hoşnut bırakmamıştır. Musul anlaşmazlığının çözümlenmesi ve İngiltere ile Türkiye arasındaki münasebetlerin gelişmeye başlaması, Fransa ile 1926 da imzalanan Suriye sınırları ile ilgili antlaşma ve 1930 Osmanlı borçları anlaşması ve İtalya ile de 1928 antlaşması, Türk dış politikasının Sovyetler tarafından hoş karşılanabilecek gelişmeleri olmadı. Türkiye'nin Batılılarla münasebetleri düzelip geliştikçe, Sovyetler, Türkiye'nin Batı cephesinde kesin olarak yer almasından veya Batılıların Türkiyeyi kendi saflarına çekmesinden endişe etmişlerdir.

Halbuki o sıralarda Türkiye için böyle bir ihtimal mevcut değildi. Her ne kadar Türkiye bütün Batılı devletlerle, karşılıklı olarak güven verici düzgün münasebetlere sahip olmayı da arzu etmişse de, bu arzu tamamen gerçekleşmemiştir. Türk-Fransız ve Türk-İtalyan münasebetlerinde bunu gördük. Bu sebepledir ki, iki -savaş- arası döneminde Türkiye Sovyetleri dış politikasının temel bir unsuru olarak korumakta devam etmiştir. Hükümetler seviyesindeki Türk-Sovyet münasebetlerine önem vermiştir.

Türkiye'nin dış münasebetlerinden duydukları bu endişelere rağmen, Sovyet Rusya'nın o sıradaki milletlerarası durumu ve Batılılarla münasebetlerini, özellikle kendileri bakımından, güven verici bir düzene oturtmamış olması da, bu devleti Türkiyeye önem vermeye

götürmüştür. Musul anlaşmazlığı sırasında Türk-İngiliz münasebetlerindeki gerginlik ve buna karşılık Sovyet Rusya'nın da, Locarno anlaşmaları ile Almanya'nın Batılılar arasında yer almasından duyduğu endişe, 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık antlaşmasının imzası sonucunu vermiştir. Üç yıl için imzalanmış olan bu antlaşmaya göre, taraftardan birine, bir veya birkaç devlet tarafından yöneltilen bir askeri hareket halinde, diğeri tarafsız kalacak ve taraflardan hiçbiri, birbirlerine saldırmıyacakları gibi, birbirleri aleyhine yönelen ittifak veya siyasal anlaşmalara katılmıyacaklardı. Türkiye için olduğu kadar, Türkiye'nin Batılılara katılmasından duyduğu endişe bakımından, Sovyet Rusya için de gayet tatmin edici olan bu antlaşma, Sovyet Dışişleri Bakan yardımcısı Karahan'ın Türkiyeyi ziyareti sırasında; 17 Aralık 1929 da iki yıl daha uzatılmış ve çeşitli yenilemelerle, 1945 Martında Sovyet Rusya tarafından feshedilinceye kadar devam ve Türk dış politikasının önemli bir unsurunu teşkil etmiştir. 1929 yenilemeleri, 1925 antlaşmasına yeni bir hüküm ekliyerek, taraflar, karadan veya denizden komşu bulundukları devletlerle; birbirlerine danışmaksızın, herhangi bir siyasal anlaşma yapmama esasını kabul etmişlerdir.

D) Doğulu Devletlerle Münasebetler

Türkiye'nin Doğulu devletler içinde ilk ve yakın münasebetler kurduğu devlet Afganistan olmuş ve iki memleket arasındaki münasebetler

daima iyi gelişmiştir. Türkiye ile Afganistan arasında ilk resmi münasebetleri kuran belge, 1 Mart 1921 de Moskova'da imzalanmış olan Dostluk Antlaşması olmuştur. Milli Mücadele sırasında kurulan bu dostluk, Türkiye Cumhuriyetinin milletlerarası münasebetlerdeki yerini almasından sonra daha da gelişmiş ve Atatürk'ün reformları Afganistan'ın Batılılaşma hareketlerinde başlıca ilham kaynağını teşkil etmiştir. Bunun içindir ki, daha Cumhuriyetin ilk günlerinden itibaren Afganistan Türkiye'den öğretmen, subay ve doktor gibi teknik uzmanlar getirtmiş ve ayrıca Türk üniversitelerine öğrenciler göndermiştir. Rusya ile İngiltere arasında daima nüfuz mücadelelerine konu teşkil etmiş olan Afganistan, İ'inci Dünya Savaşından sonra bu tehlikenin yeniden canlanması ihtimaline karşı adeta Türkiye'de bir dayanak aramıştır. 1928 yılı Mayısında Afganistan Kralı Amanullah Türkiyeyi ziyaret etmiş ve 25 Mayıs 1928 de Ankara'da Türk-Afgan Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalanmıştır. İki devlet arasında "ebedi" dostluk kuran bu antlaşma, esası itibariyle 1921 Antlaşmasından pek farklı değildir.

1928 Kasımında Amanullah'ın hükümdarlıktan düşürülmesi Türk-Afgan münasebetleri üzerinde radikal bir değişiklik meydana getirmiş değildir. İki taraf arasındaki münasebetler samimiyet ve dostluğunu muhafazaya devam etmiştir. Yalnız Almanya'da Nazi Partisinin iktidara gelmesinden sonra Afganistan, Sovyet ve İngiliz tehlikelerine karşı Almanyaya daha fazla dayanmış ve teknik yardım

konusunda Almanya Afganistan için daha kuvvetli bir kaynak teşkil etmiştir. Şüphesiz, Türkiye ile Nazi-Almanyası arasında doğrudan doğruya bir çatışma mevcut olmaması da bunda önemli rol oynamıştır.

İran ile münasebetlere gelince: Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Türk-İran münasebetleri herhangi bir gelişme göstermemiştir. Bunun da sebebi, siyasal nitelikte olmaktan ziyade, Türk-İran sınırında eksik olmayan anlaşmazlıklar ve olaylardır. Bu olaylar, esasında her iki tarafın da, sınır bölgesinde yaşayan kabile ve aşiretler üzerinde sıkı ve yeterli bir kontrol kuramamış olmalarından doğmaktaydı. Türkiye Musul meselesini tasfiye edip Türk-İran sınırını kesin şekline ulaştırdıktan sonra, Türkiye ile İran arasında da, sınır meseleleri konusunda 22 Nisan 1926 da bir Güvenlik ve Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Fakat bu antlaşma sınır meselelerine kesin olarak son verecek kadar yeterli olmadı. Sınır olayları huzursuzluk konusu olmaya devam etti ve hatta bir ara iki devletin münasebetleri adamakıllı gerginleşti. Fakat iki tarafın da iyi niyeti üstün geldiğinden 1928 Haziranında imzalanan bir protokolla 1926 antlaşması daha etkili bir hale getirildiği gibi, 23 Ocak 1932'de de bir Uzlaşma, Adli Tesviye ve Hakem Antlaşması imzalandı ve sınır da kesin olarak tesbit edildi. Bu antlaşmadan sonra ki, Türkiye ile İran arasındaki münasebetler gerçekten bir yakınlık, dostluk ve samimiyet içine girmiştir. 1934 Haziranında İran hükümdarı Riza Şah Pehlevi Ankarayı ziyaret etmiş bu ziyaret samimi gösterilere vesile olmuş

ve Riza Şah ile Atatürk arasında kişisel dostluk dahi kurulmuştur.

Türkiye'nin Orta Doğu'nun Arap memleketleriyle münasebetlerinde belirli bir gelişme söz konusu olmamıştır. Bu memleketler, manda rejimi altında Batı sömürgeciliğine konu teşkil ettikleri için, resmi münasebetler Türkiye'nin İngiltere ve Fransa ile olan münasebetlerinin etkisi altında kalmıştır. Öte yandan, Atatürk'ün Hilafet'e son vermesi ve din alanında yapmış olduğu reformlar bu memleketlerin fanatik çevrelerinde Türkiyeye karşı bir antipatiye sebep olmuştur. Fakat buna karşılık, yine bu memleketlerin İngiltere ve Fransaya karşı bağımsızlık mücadelesini yürüten aydınları için, Türk Milli Mücadelesi ve Atatürk en kuvvetli örnek ve desteği teşkil etmiştir. Mesela, Irak'da 1936 Ekiminden General Bekir Sıtkı ve Hikmet Süleyman'ın yaptıkları hükümet darbesi böyle olmuş ve bu askeri hükümet kısa ömrü içinde Türkiye ile gayet yakın münasebetler kurmuştur.

3

Buhranlar Devrinde Türkiye 1931-1939

Yukarıdanberi yaptığımız açıklamalar göstermektedir ki, 1923-1930 devresinde Türkiye'nin bütün dış politika faaliyetleri, yeni bir kurtuluşun ortaya çıkardığı meseleleri çözümlemek ve yeni Türkiyeyi milletlerarası çevrede istikrarlı bir düzene oturtmak amacına yönelmiştir.

Türkiye yedi yıl bu meselelerle uğraşmış ve nihayet, 1930 yılından itibaren gerçekleştirmek istediği bu düzene kavuşmuştur. Fakat Türkiye bu meselelerden yakasını kurtardığı zaman, milletlerarası münasebetler 1931 yılından itibaren bir buhran devresine giriyor ve özellikle Avrupa'da patlak veren buhranlar ister istemez Türkiyeyi de etkisi altına alıyordu. Bu durum karşısında Türkiye'nin izlediği dış politika gerçekten ilgi çekicidir. Açıktır ki, Lozan Antlaşması Milli Misak'ın gerçekleşmesinde eksiklikler meydana getirmiştir. Revizyonist Avrupa devletlerinin yaptığı gibi, Türkiye bu buhranları bencil çıkarlar için sömürme yoluna gitmemiş, aksine kollektif barış ve güvenliğin hararetli bir savunucusu olarak, anti-revizyonist bir politika izlemiştir. 1935-1936'dan itibaren İtalya'nın Doğu Akdeniz'de ortaya çıkardığı tehlike karşısında da, bu politikaya daha fazla bağlanarak, barışın korunmasında ve saldırganlara karşı tedbir alınmasında Batılılarla işbirliğine özellikle önem vermiştir.

A) Milletlerarası İşbirliği ve Türkiye

Türkiye'nin milletlerarası işbirliği ve kollektif barış çabalarına katılması, 1928 de silahsızlanma konferansının hazırlık komisyonu çalışmalarına davet edilmesiyle başlamıştır. Bu komisyon çalışmaları sırasında Sovyet Rusya Dışişleri Bakanı Litvinov, "Türklye Cumhuriyetinin dünya siyasetinde oynamakta olduğu mühim rol ve coğrafya vaziyetine binaen," Türkiye'nin de davet edilmesini istemiş ve

bu teklif kabul edilerek, 1928 Martında Türkiye de komisyon çalışmalarına davet edilmiştir. Komisyonda Sovyetler bütün silahların ilgasını teklif ettiği zaman, bu teklifi destekleyenlerden biri de Türkiye olmuştur. 1932 Şubatında toplanan Silahsızlanma Konferansında da Sovyetler gene ve tam silahsızlanma üzerine ısrar ettikleri zaman da, bu teklifi destekleyen tek devlet yine Türkiye olmuştur.

Briand-Kellogg Paktı meselesinde de aynı şey olmuştur. Savaşı kanun dışı ilan eden bu Paktın ilk imzasına davet edilmediklerinden ötürü Sovyetler bunu, kendilerini çember içine almak için Batılıların bir kombinezonu olarak görmekle beraber, sonradan Fransa tarafından katılmaya davet edilince, bir yandan bu daveti kabul etmişler ve öte yandan da, "barışın korunmasiyle samimiyetle ilgilenen" Türkiye, Afganistan ve Çin Cumhuriyetinin davet edilmemiş olmasından ötürü üzüntülerini bildirmişlerdir. Bunun üzerine 1928 Eylül ayında Türkiye de davet edilmiş ve 1929 Ocak ayında Türkiye de katılmıştır.

Briand-Kellogg Paktının yürürlüğe girmesinin uzayacağını gören Sovyetler, bunu bir an önce yürürlüğe sokmak için Litvinov protokolünü ortaya attıkları zaman da, bu Protokol'a katılan birkaç devletten biri de Türkiye oldu.

Görülüyor ki, Türkiye'nin milletlerarası işbirliğine ve kollektif

barış faatiyetlerine katılmasında Sovyetler önemli bir rol oynamışlardır. Fakat Türkiye'nin bu faaliyet ve çabalara katılması, Batılılara ve diğer Avrupa devletleriyle münasebetlerini de genişletmiştir. Bunun içindir ki, 1930 yılında Fransız Dışişleri Bakanı Aristide Briand bir Avrupa Birliği projesi ortaya atıp devletlere davetiye gönderdiği vakit, verilen cevaplarda, Bulgaristan, Almanya ve İtalya, Sovyetler Birliği ile birlikte Türkiye'nin ve Yunanistan ve Macaristan da Türkiye'nin katılmasını istemişlerdir. Bu şekilde Türkiye diğer devletlerin de ilgisini çekmeye başlamıştı.

Türkiye'nin milletlerarası işbirliğine katılmasında en önemli gelişme, 1932 yılında Milletler Cemiyetine üye olmasıdır. Sovyet Rusya gibi Türkiye de, Milletler Cemiyetine bir süre güvenle bakamadı. Bunun birinci sebebi, İngiltere'nin bu milletlerarası teşkilatta egemen durumda bulunmasıydı. Öte yandan, bu devrede Türkiye Sovyetler Birliğine dayanmakta devam ettiğinden ve Sovyetler Birliği de bu teşkilata karşı güvensizlik duyduğundan, Türkiye'nin Milletler Cemiyetine katılmasında bu da rol oynadı. Fakat 1930 yılından itibaren Türkiye'nin dış münasebetleri yeni bir görüntü almaya başlayınca, Milletler Cemiyeti ile de ilgilendi. Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü, Silahsızlanma Konferansının 13 Nisan 1932 günlü oturumunda Türkiye'nin Milletler Cemiyeti ile de işbirliği yapmaya hazır olduğunu bildirince, Milletler Cemiyeti Konseyi 1932 Temmuz ayında Milletler Cemiyeti Asamblesi 43 devletin ittifakı ile Türkiyeyi üyeliğe

kabul etti.

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine katılması Sovyetleri pek hoşnut etmedi. Fakat Türkiye, Sovyetler Birliği herhangi bir devlete saldırmadıkça, Paktın 16'ıncı ve 17'inci maddelerinde öngörülen zorlama tedbirlerinin haksız bir şekilde Sovyetlere karşı yöneltilmesine asla rıza göstermiyeceği hakkında teminat verdi. Mamafih, Sovyetlerin hoşnutsuzluğunun asıl sebebi, Türkiye'nin kendisinden ayrılıp Batılı devletlerle işbirliğine gitmesi endişesi idi. Fakat bu endişe uzun süreli olmadı. Çünkü Nazi Almanyasının ortaya çıkması ve Japonya'nın Mançuryaya saldırması üzerine kollektif güvenlik ve barış sistemine bağlanan Sovyet Rusya da 1934 de Milletler Cemiyetine üye oldu.

Türkiye Milletler Cemiyetine katıldıktan sonra, bu teşkilata sonuna kadar ve samimiyetle bağlı kalmış ve barışın korunması çabalarında Cemiyeti daima desteklemiştir.

B) Balkanlarda İşbirliği: Balkan Antantı

Türkiye Milletler Cemiyetine katıldığı zaman, Balkan devletleri arasında da büyük bir yakınlaşma ve işbirliği başlamıştı. Bu gelişme 1934 yılında Balkan Antantı denen ittifakı ortaya çıkarmıştır. Balkanlılar arasındaki yakınlaşmanın esas unsuru ise 1930 Ekimindeki Türk-Yunan anlaşmalarının doğurduğu Türk-Yunan yakınlaşmasıdır.

Öte yandan, Locarno Anlaşmaları, Kellogg Paktı ve Litvinov Protokolu gibi barışçı teşebbüslerle, Küçük Antant gibi statükocu ittifakların ortaya çıkması da, Balkanlardaki işbirliğinde teşvik edici etkenler olmuştur.

Balkan Birliği konusundaki ilk adımlar Balkan hükümetleri tarafından değil, fakat gayrı resmi çabalarla atılmıştır. Dünya Barış Kongresi Derneğinin 1929 Ekiminde Atina'da yaptığı toplantıda, Kongre başkanı ve eski Yunan başbakanlarından Aleksandr Papanastasiyu devamlı bir Balkan Antantı kurulması fikrini ortaya atmış ve Türkiye dahil bütün Balkanlı delegasyonlar bu fikri kabul ederek, 1930 Ekiminde Atina'da Birinci Balkan Konferansı açılmıştır. Bundan sonra bu konferanslar Atina, İstanbul, Bükreş ve Selanik'de olmak üzere her yıl tekrarlanarak, Balkan milletleri arasında bir işbirliği kurulmuştur. Bu konferanslar sonunda, Balkan Ticaret ve Sanayi Odası, Balkan Denizcilik Bürosu, Balkan Ziraat Odası, Balkan Turist Federasyonu, Balkan Hukukçuları Komisyonu, Balkan Tıb Federasyonu gibi teşekküller ortaya çıkmıştır. 1932 de yapılan Üçüncü Balkan Konferansı ise bir Balkan Paktı tasarısı ortaya çıkarmıştır ki, bu suretle işbirliği faaliyetleri bununla siyasal münasebetler alanına geçirilmiş olmaktaydı.

Bununla beraber, siyasal işbirliğinin gerçekleşmesi hemen mümkün olmadı. Balkan Konferanslarında görülmüştü ki, özellikle Bulgaristan

işbirliğinde çekingen davranmaktadır. Arnavutluk ile Bulgaristan Balkan Konferanslarında, revizyonist gayelerini dolaylı bir şekilde belirterek azınlık meselelerinin de tartışmasında ısrar etmişler, fakat Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya buna engel olmuşlardır. Bununla beraber, özellikle Türkiye uzlaştırıcı bir politika izleyerek Bulgaristan'ın tam işbirliğini sağlamaya çalışmış, lakin muvaffak olamamıştır.

1933 Şubatında Küçük Antant'ın devamlı bir statü ve teşkilat kurması ve Almanya'da Nazi Partisinin iktidara geçmesi, Balkanlıları da harekete geçmeye sevketmiş görünmektedir. Türkiye ve Yunanistan, siyasal alanda da Balkanlarda bir işbirliği kurulmasına ve bu konuda bir paktın imzasına karar verip, 1933 Mayısında bu düşüncelerini Bulgaristan'a da bildirdiler. Lakin Bulgaristan teklife yanaşmayınca, Türkiye ve Yunanistan 14 Eylül 1933 de bir Samimi Anlaşma Paktı (Pacte d'Entente Cordiale) imzaladılar. On yıl için imzalanmış olan bu Pakt ile, iki devlet sınırlarını karşılıklı olarak garanti ediyorlardı. Bu hüküm, Makedonya üzerindeki emellerinden bir türlü vazgeçmek istemeyen Bulgaristan'da tepki ve sinirlilik uyandırdı. Bulgaristan'ın bu şüphelerini gidermek ve Bulgaristan'ı da bu Pakta almak için Türkiye Başbakanı İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras Sofyaya gittilerse de, olumlu bir sonuç elde edemediler.

Türk-Yunan Paktı Romanyayı harekete geçirdi ve Romanya Dışişleri Bakanı Titulescu'nun Ankarayı ziyareti sırasında, 17 Ekim 1933 de, Türkiye ile Romanya arasında Dostluk, Saldırmazlık, Hakem ve Uzlaşma Andlaşması imzalanmıştır. Romanyayı bu antlaşmayı imzalamaya götüren sebeplerden biri, Bulgaristan'ın revizyonist isteklerinden çekinmesi, diğeri de, kendi deniz ticaretinin, Boğazlarda serbest geçişin bekçisi olan Türkiyeye bağlı bulunmasıydı.

Türkiye'nin yaptığı bu anlaşmalar Bulgaristan'ı sinirlendirdiğinden, Bulgar basını Türkiye aleyhine kampanya açmış ve bu kampanya Türk basını tarafından cevapsız bırakılmamıştır. Lakin Bulgaristan'ın bu tutumu Yugoslavya'yı da korkuttuğundan, Türk Dışişleri Bakanının Belgrad'ı ziyareti sırasında Türkiye ile Yugoslavya arasında 27 Kasım 1933'de bir Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalamıştır. Yugoslavya'yı bu antlaşmayı imzalamaya götüren sebep, Bulgaristan'dan duyduğu endişe olduğu kadar, İtalya'nın Arnavutlukta kurduğu kontrolün kendisi bakımından yarattığı tehlike idi.

Görüldüğü gibi, bu ikili anlaşmaların hepsinin pivotunu Türkiye teşkil etmekteydi. Bu anlaşmaların her üçü de aynı gayeyi taşıdığına ve gayelerde bir farklılık olmadığına göre, yapılması gereken normal iş, dört devletin tek bir antlaşma ile birbirlerine bağlanmaları idi. İşte bu iş 9 Şubat 1934 tarihinde Balkan Antantı'nın imzası ile gerçekleştirildi. Balkan Antantı ile taraflar, sınırlarını karşılıklı

olarak garanti ve birbirlerine danışmadan, herhangi bir Balkan devletiyle birlikte bir siyasal harekette bulunmamayı veya bir siyasal anlaşma yapmamayı taahhüt ediyorlardı.

Balkan Antantı'nın ortaya çıkmasında nasıl baş rolü Türkiye oynadıysa, bu Antant'a sonuna kadar sadakatle bağlanan da Türkiye oldu. Fakat bu siyasal antlaşma, dört Balkan devleti arasında amaç edinilen sıkı siyasal işbirliğini gerçekleştiremedi ve başlangıçtan itibaren bazı zayıflık unsurlarrna sahip oldu. Antant ile birlikte gizli bir protokol da imzalanmıştı. Buna göre, taraflardan biri Balkanlı olmayan bir devlet tarafından saldırıya uğrar ve bir Balkan devleti de saldırgana yardım ederse, diğer taraflar bu Balkanlı saldırgana karşı birlikte savaşa gireceklerdi. Fakat bu Protokol üzerine Türkiye, bir Rus-Romen savaşında Romanyaya yardım etmiyeceğini Sovyet Rusyaya bildirmiş ve Yunanistan da bu Protokolün kendisini İtalya ile bir çatışmaya götürmeyeceği hususunda rezerv koymuştur.

Öte yandan, Balkan Antantı Batılılar ve Küçük Antant'ın kurucusu Çekoslovakya tarafından büyük bir hoşnutlukta karşılanmakla beraber, 1936'dan itibaren Avrupa'da buhranların şiddetlenmesi ve Berlin-Roma Mihverinin ağır basmaya başlaması, Balkan Antantını da zayıflamaya doğru götürmüştür. Bu gelişme özellikle, 1937'den itibaren belirli bir hal almıştır. 1936 da Avrupa'da Almanya'nın üstünlüğü belirince, Romanya, Bulgaristan ve Macaristan'dan fazla

Almanya'dan endişe duymuş ve Balkan Antantı ile ilgisini zayıflatmıştır. Yugoslavya ise, Berlin-Roma Mihveri karşısında, İtalya ve Bulgaristanla anlaşma yoluna gitmiştir. Bulgaristanla Yugoslavya arasında 24 Ocak 1937 de bir "yıkılmaz barış ve samimi ve ebedi dostluk antlaşması" imzalandı. Bunun arkasından Yugoslavya 25 Mart 1937 de İtalya ile de bir antlaşma imzaladı. Beş yıl için imzalanan bu antlaşmada, bu antlaşmanın tarafların mevcut milletlerarası taahhütlerine halel getirmiyeceği belirtiliyor idiyse de, 2'inci madde ile iki devlet, birbirlerini ilgilendiren ortak meselelerde birbirlerine danışma taahhüdünde bulunuyorlardı. Bu ise Yugoslavyayı, Balkan işbirliğinde daima İtalyayı hesaba katmak zorunluğunda bırakıyordu. Bulgar-Yugoslav antlaşmasının imzasından önce Yugoslavya, diğer Balkan Antantı ortaklarının muvafakatini almışsa da, Balkan Antantı birinci planda Bulgaristan'a yöneldiğine göre, Yugoslav-Bulgar antlaşması bu Antant'ın ruhuna aykırı idi. Nihayet, İtalya'nın gittikçe kuvvetlenmesi Yunanistan'ı da İtalyaya karşı yumuşak bir tutuma götürmüştür. Münih Konferansı ile Çekoslovakya'nın parçalanması Küçük Antant'a son verdiği gibi, 1939 yılının olayları da Balkan Antant'ını parçalıyacaktır.

C) İtalya-Habeş Savaşı ve Türkiye

İtalya-Habeş savaşı Türk-İtalyan münasebetlerindeki güvensizliği arttırdığı kadar, bu savaşın doğurduğu buhran içinde Türkiye'nin

barışın korunmasında, Batılılarla sıkı bir işbirliğine girme devresini de açmıştır. Özellikle Türk-İngiliz münasebetleri bu buhrandan sonra önemli bir gelişme göstermiştir.

İtalya Habeşistan'a saldırıp da, Milletler Cemiyeti de İtalya'nın saldırganlığına ve dolayısiyle Paktın 16'ncı maddesinde öngörülen zorlama tedbirlerini uygulamaya karar verince, Milletler Cemiyetinin barışı koruma çabalarında samimi bir işbirliği gösteren Türkiye de bu zorlama tedbirlerine katıldı. Bunun üzerine İtalya, 11 Kasım 1935 de, zorlama tedbirlerine katılan bütün devletlere ve bu arada Türkiyeye de gönderdiği bir protesto notasında, bu devletlerin bu hareketlerinin sadece İtalya ile olan ticaret münasebetlerine zarar vermekle kalmayıp; zorlama tedbirlerinin fonksiyonu sona erdikten sonra da, "moral ve psikolojik" alanda "en vahim sonuçlar" doğuracağını bildirdi. Yani İtalya, bu devletlerle olan siyasal münasebetlerini tehdit etmekteydi. Çünkü Mussolini 2 Ekimde verdiği bir söylevde, "askeri nitelikteki sanksiyonlara askeri nitelikteki emirlerle cevap vereceğiz. Savaşa da savaşla cevap vereceğiz" demişti.

İtalya'nın bu sert tutumu İngiltereyi de endişeye sevketti. İngiltere Fransa ile sıkı bir işbirliği kuramamakla beraber, İtalyanın Habeşistan'a yerleşmesinin kendi İmparatorluk menfaatleri bakımından yarattığı tehlikeyi de gördüğünden, zorlama tedbirlerinde rijid

hareket etmeye karar verdi. Fakat bu işte İtalya'nın karşısına tek başına çıkmaya da cesaret edemedi. Bu sebeple, İtalya 11 Kasım 1935 protestosu ile, zorlama tedbirlerine katılan devletleri tehdit edince ve bu tehdit birinci planda Akdeniz devletleri için önemli olduğundan ve Ekim ayında Fransa ile de esasen anlaşmış bulunduğundan, Aralık ayında İspanya, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiyeye garanti verdi. Bu garantiye göre, zorlama tedbirlerine katılmalarından dolayı bu devletler İtalya'nın bir tehdit ve saldırısına uğrarlarsa İngiltere kendilerinin yardımına gidecekti. İspanya bu garanti teklifini reddetti. Lakin Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye Ocak 1936 da bu garantiyi kabul ettiler. Ayrıca, bu üç devlet de İngiltereye garanti verdi. İtalya'nın Akdaniz'de doğurduğu tehlike dolayısiyle ortaya çıkan bu karışıklı garantiler sistemine Akdeniz Paktı adı verilmiştir. Akdeniz Paktı ile Türkiye, güvenliğinin korunması bakımından ve İtalyan tehlikesi karşısında İngiltereye bağlanmış oluyordu ki, bu yeni Türkiye'nin İngiltere ile münasebetlerinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Türkiye İngiltere arasındaki bu yakınlaşma, 1939 da bir ittifaka varacaktır.

İtalya-Habeş savaşı sona erdikten ve zorlama tedbirleri Milletler Cemiyeti kararı ile kaldırıldıktan sonra, Akdeniz Paktının da sona ermesi gerekirdi. Fakat İngiltere kendi garantisini mahfuz tutarak, Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiyeyi, kendisine vermiş oldukları garantilerden affetti. Bunun anlamı şuydu ki, İngiltere'nin kendisi bir

saldırıya uğrarsa bu devletler yardım etmeye zorunlu olmayacak, fakat bu devletler bir saldırıya uğrarsa İngiltere bu devletlere yardım edecekti. İngiltere'nin bu jestine, Balkan Antantının bu üç Akdeniz üyesi, aynı şövalyece jest ile cevap verip, kendi tek taraflı garantilerini mahfuz tutup İngiltereyi taahhütlerinden affettiklerini bildirdiler.

Mamafih, İngiltere ile Türkiye arasındaki bu karşılıklı tek taraflı garanti durumu kısa sürdü. Çünkü İngiltere ile Türkiye arasındaki bu yakınlaşma İtalyayı sinirlendirdi. Öte yandan, İtalya da Türkiye ile münasebetlerini düzeltmek arzusunu gösterdiğinden, Türk Hükümeti İtalyayı daha fazla kızdırmamak için, 1936 Temmuzunda bu tek taraflı garanti durumuna son verdi. Fakat ne olursa olsun, Türk-İngiliz münasebetlerinde mutlu bir devir açılmıştı.

Türk-İtalyan münasebetlerine gelince: Bu münasebetler 1937 yılında iyileşme işaretleri gösterdi. Bunda İngiltere'nin İtalya ile anlaşması da rol oynadı. İki devlet 2 Ocak 1937 de Gentlemen's Agreement adını alan ve "Akdeniz bölgesindeki toprakların milli egemenliği bakımından statükoyu" değiştirmemeyi taahhüt eden bir anlaşma imzalamışlardı. Bu taahhüt tabiatiyle Türkiye bakımından önem ifade ediyordu. Bunun için, Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras 2-3 Şubat'da Milano'da İtalyan Dışişleri Bakanı Kont Ciano ile görüşmelerde bulundu. 3 Şubatta yayınlanan bildiride iki devleti birbirinden ayıran hiçbir mesele bulunmadığı bildiriliyordu.

Fakat Türk-İtalyan münasebetlerindeki bu düzelme yine geçici oldu. Çünkü, İspanya iç savaşı dolayısiyle Akdenizde yapılmakta olan denizaltı korsanlığı meselesini ele almak üzere 10-11 Eylül 1937 de toplanan Nyon Konferansı'na Almanya, İtalya ve Arnavutluk katılmamış, lakin Türkiye katılarak İngiltereyi desteklemiştir. Türkiye'nin bu hareketi ise, yerini ve yönünü çizmiş olduğunu açık olarak gösteriyordu.

Ç) Montreux Boğazlar Sözleşmesi

Lozan Konferansında imzalanmış olan Boğazlar Sözleşmesine göre, Boğazlardan serbest geçişin güvenliğini sağlamak amacı ile, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının her iki kıyıları ile, Marmara Denizindeki adalar gayrı askeri hale getirilmiş ve bu bölgelerde tahkimat yapmak ve asker bulundurmak yasaklanmıştı. Buna karşılık, bu bölgelerin herhangi bir saldırıya karşı güvenliği de, sözleşmeyi imza eden devletlerle Milletler Cemiyetinin garantisi altına konulmuştu. Türkiye, Boğazlar üzerindeki egemenliğinin sınırlandırılması demek olan bu hükümleri istemiyerek kabul etmekle beraber, bir ümidi de, kollektif güvenlik alanında Milletler Cemiyetinin etkili bir rol oynıyacağı ve aynı zamanda da silahsızlanmanın gerçekleşeceği idi. Fakat her iki konudaki ümit de gerçekleşmedi. Ne silahsızlanma yolunda olumlu adımlar atılabildi ve ne de kollektif güvenlik konusunda Milletler Cemiyeti kendisinden bekleneni verebildi. Japonya'nın Mançuryaya saldırması karşısında Milletler Cemiyeti hiçbir

şey yapamamıştı. Silahsızlanma çabaları ise tam anlamiyle sürüncemede idi. Bu durum karşısında Türkiye 1935 yılından itibaren Boğazlara ait demilitarizasyon hükümlerini kaldırmak için teşebbüse geçti. 1933 de Silahsızlanma Konferansında ilk defa bu hükümlerin kaldırılmasını istedi. Fakat bu istek, silahsızlanma meselesiyle doğrudan doğruya ilgili görülmediğinden mesele geri kaldı.

1934'den itibaren Almanya'nın silahsızlanmaya başlaması ve 1935 Martında da mecburi askerlik sistemini ihdas ile silahlanmasını açık bir hale getirmesi üzerine, Türkiye de bu meseleyi daha ısrarla ele aldı. Almanya'nın silahlanmasını görüşmek üzere olağanüstü toplanan Milletler Cemiyeti Konseyinde 17 Nisan 1935 günü yaptığı konuşmada, Türkiye Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, yine Boğazların silahsızlandırılmış olması konusunu ele alarak, bu meselenin Türkiye'nin güvenliği ile yakından ilgili bulunduğunu, Boğazların askerlikten tecridi ile gerçekte Türkiye'nin savunmasının zayıflatılmış olduğunu ve bu sebeple bu hükümlerin kaldırılmasını istedi. İngiltere, Fransa ve İtalya temsilcileri meselenin konu ile doğrudan doğruya ilgili olmadığını ileri sürdüler. Sovyet delegesi Litvinov ise Türkiye'nin görüşünü destekledi.

Türkiye Boğazlar konusundaki bu isteğini, Mayıs ayında Balkan Antantı Konseyinin Bükreş toplantısında, Milletler Cemiyeti Asamblesinin Eylül ayındaki toplantısında ve nihayet, İtalya'nın

Habeşistan'a saldırması dolayısiyle bu devlete uygulanacak zorlama tedbirleri konuşulurken yine Milletler Cemiyetinin Kasım toplantısında tekrar söz konusu etti. Bu şekilde olumlu bir diplomatik atmosfer yaratmaya muvaffak olmuştu. Zorlama tedbirlerine rağmen İtalya Habeşistan'ı işgal edince ve bu arada Almanya da Versay'a aykırı olarak Ren bölgesini militarize edince, Türkiye de, 10 Nisan 1936 da, Boğazlar Sözleşmesini imzalamış olan devletlere verdiği notada Avrupa'daki buhranların 1923 Boğazlar Sözleşmesiyle Boğazların güvenliği için verilmiş olan kollektif garantiyi artık işlemez hale getirdiğini belirterek, kendi güvenliği, savunması ve egemenlik haklarının korunması bakımından bu statünün değiştirilerek, Boğazların askerileştirilmesini istedi.

Antlaşmaların hiçe sayıldığı veya kuvvet zoru ile değiştirildiği bir sırada Türkiye'nin bu barışçı ve samimi davranışı sempati ile karşılandı. İlk olumlu cevap İngiltere'den geldi. Türkiye'nin bu işi müzakere yolu ile yapmak istemesi İngiltereyi hoşnut bırakmıştı. Öte yandan, şimdi İngiltere Türkiyeye karşı politikasını değiştirmiş ve bu devleti kendisine bağlamak istiyordu. Akdeniz'de kuvvetli bir Türkiye İngiltere için değerli bir dost olacaktı. İngilizler bu sayede Türkiyeyi, Sovyetler Birliğinden ziyade kendilerine daha yakın getireceklerdi. Sonraki olaylar bu ümitlerin boş olmadığını gösterecektir.

Türkiyeyi destekleyen ikinci devlet Sovyet Rusya oldu. Sovyetler

Boğazların gayrı askeri hale getirilmesine ve Boğazlar üzerindeki Türk egemenliğinin sınırlandırılmasına daha Lozan'da muhalefet etmişlerdi.

İtalya hariç, Fransa ve diğer devletler de Türkiye'nin isteğini kabul ettiler. İtalya, Avrupa'da kendisine karşı mevcut olan hava dolayısiyle şimdilik uzakta kalmayı tercih etti. Fakat Türk-İngiliz yakınlaşmasını da İtalya hoş karşılamıyordu.

1923 Boğazlar Sözleşmesini değiştirecek konferans, 22 Haziran 1936 da İsviçre'de Montreux'de toplandı ve Montreux Sözleşmesi adını alan yeni Boğazlar Sözleşmesi 20 Temmuz 1936 da imzalandı. Sözleşme Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya arasında imzalanmıştır.

Montreux Sözleşmesi ile Boğazlar hakkındaki silahsızlanma kayıtları kaldırılıyordu ve Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliği tam olarak kuruluyordu. Öte yandan, 1923 Sözleşmesine oranla, hem Türkiye ve hem de Karadeniz devletleri lehine bazı değişiklikler de getirmiştir. Özellikle savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi meselesinde, Türkiye tarafsız ve savaş dışı ise, savaşan tarafların savaş gemileri Boğazlardan geçemiyecekti. Türkiye bir savaşa girerse veya kendisini yakın bir savaş tehlikesi karşısında görürse, diğer devletlerin savaş gemilerinin Boğazlardan geçmesi tamamiyle

Türkiye'nin kendi takdirine kalacaktır. İsterse geçirecek, istemezse geçirmeyecektir.

Karadeniz devletleri lehine yapılan değişikliklere gelince: Karadeniz'de kıyısı olmayan devletlerin Karadeniz'e geçirebilecekleri ve bu denizde bulundurabilecekleri savaş gemilerinin cinsi, büyüklüğü ve toplam tonajı sınırlanıyordu ki, bu hüküm güvenlikleri bakımından Karadeniz devletlerinin lehine idi. Karadeniz devletlerinin savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi için de bir hayli geniş bir serbesti tanınmıştı.

Sözleşme 20 yıl için imzalanmakla beraber, şimdiye kadar hiç bir imzacı devlet tarafından feshedilmemiş olduğundan, yürürlükte devam etmektedir.

İtalya Montreux Sözleşmesine 1938 Mayısında katılmıştır.

Montreux Konferansı Türk-İngiliz ve Türk-Sovyet münasebetlerinde bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Türk-İngiliz yakınlaşması bu konferansta en önemli gelişmesini kaydetmiştir. Açıktır ki, eğer İngiltere'nin rızası ve anlayışı olmasaydı, Türkiye'nin Boğazlar rejimini bu derece kendi lehine değiştirmesi mümkün olamazdı. İngiltere'nin Türkiyeye karşı bu sempatik davranışı ise, şimdi İtalya'nın Doğu Akdeniz bölgesinde ortaya çıkardığı tehditten doğmuştu. Böyle

bir tehdide karşı, İngiltere Türkiye'de sağlam bir dayanak görmüş ve Türkiyeyi kendi tarafına çekmek istemişti. Aynı tehdit karşısında Türkiye'nin de, askeri güç bakımından zayıf bir Sovyetler Birliği yerine, denizlerde kuvvetli olan İngiltereye kayması tabii idi. İşte bu şartlar Montreux'den sonra Türk-İngiliz münasebetlerini daha da geliştirdi. 1937 yılında Karabük Demir-çelik fabrikası İngiltere'nin yardımı ile kuruldu. 1938 yılında İngiltere Türkiyeye, 10 milyonu ticari kredi ve 6 milyonu da savaş gemisi ve savaş malzemesi satın alınması için, 16 milyon İngiliz liralık bir kredi açtı. Türkiye ve İngiltere artık yollarını kesin olarak çizmişler ve barış yolunda beraber yürüyorlardı. Bunun içindir ki, 1939 ilkbaharında Avrupa tehlikeli buhranlar içine girmeye başlayınca, Türkiye tereddüt etmeksizin İngiltereye bağlanacak ve bir ittifakın ilk adımlarını atacaktır.

Türkiye Akdeniz'deki İtalyan tehlikesi karşısında bu şekilde İngiltereye bağlanırken, Sovyetler Birliğini terketmek niyetinde değildi ve bu devlet Türk dış politikasının temel unsuru olmakta devam ediyordu. Lakin Türk-İngiliz yakınlaşması Sovyetleri hoşnut bırakmadı. Öte yandan, Türkiye'nin Almanya ile de sıkı ticaret münasebetlerinde bulunması, bu hoşnutsuzluğu daha da arttırmıştır. Bununla beraber iki devletin münasebetlerinde herhangi bir gerginlik olmamıştır. Fakat gerçek şuydu ki, bu münasebetlerde bir takım soğukluk noktaları mevcuttu. 1939 yazında iki devletin yolları birbirinden kesin olarak ayrılacaktır.

D) Saadabad Paktı

İtalya'nın Habeşistan'ı işgali ile Doğu Akdeniz'de ortaya çıkan İtalyan tehlikesi Türkiyeyi bir yandan İngiltereye bağlanmaya götürürken, öte yandan Orta Doğu devletleriyle de bir takım savunma tedbirleri almaya götürmüştür.

İtalya-Habeş anlaşmazlığının ortaya çıkmaya başladığı ilk günden itibaren İtalya, yayılma ve sömürgecilik istekleri konusunda daha açık konuşmaya başlamış ve bu isteklerin toplandığı alanlar olarak Asya ve Afrika adı da sık sık söylenir olmuştur. Afrika deyimi ile neyin kasdedildiği belliydi. İtalya'nın bu kıtada eskidenberi emelleri ve toprakları vardı. Fakat Asya ile anlatılmak istenen topraklar nereleriydi? Herhalde Uzakdoğu veya Hindistan değildi. İtalya'nın coğrafya durumu dolayısiyle, Asya toprakları da olsa olsa Anadolu ve komşuları olabilirdi. Kaldı ki, İtalya'nın Habeşistan'a yerleşmesiyle, şimdi Arap yarımadası ve daha yukardaki memleketler de tehdit altına giriyordu. Şu halde İtalya'nın Habeşistan'a girmesiyle Orta Doğu bölgesi de kritik bir durum alıyordu. Bu durumu, başta Türkiye olmak üzere diğer Orta Doğu devletleri de görmüşlerdi. Balkanlar üzerindeki Bulgar ve İtalyan tehlikeleri dolayısiyle nasıl Balkan Antantı denen savunma sistemi kurulmuş ise, şimdi Orta Doğuya yönelen İtalyan tehlikesİ için de böyle bir savunma

sistemi kurmak zorunluydu.

Bu düşünceler, daha İtalya-Habeş anlaşmazlığının başında Orta Doğu memleketlerine egemen olmuş ve İran'ın teşebbüsü üzerine Cenevre'de 2 Ekim 1935 de Türkiye, İran ve lrak arasında üçlü bir antlaşma parafe edilmişti. Türkiye tarafından hararetle desteklenen bu anlaşmayı gerçek alanına sokmak hemen mümkün olmadı. Çünkü İran ile Irak arasında sınır anlaşmazlığı ile Türkiye ile İran arasında da bazı meseleler vardı. Zorlama tedbirleri konusunda İtalya'nın aldığı tehditkar durum ve Habeşistan'ın istilasını gerçekleştirmesi, bu devletleri birbirine daha fazla yakınlaştırdı. Bu arada Türkiye komşulariyle olan münasebetlerini sıkılaştırdı. 1937 yılında İran ile çeşitli işbirliği konularında birçok anlaşmalar yapılarak, iki devlet arasındaki dostluk kuvvetlendirildi. 5 Haziran 1926 da Irak ile imzalanan ve süresi biten Dostluk Antlaşması 1937 Nisanında yenilendi ve süresi uzatıldı. Aynı anda, 7 Nisan 1937 de Türkiye ile Mısır arasında "bozulmaz barış ve samimi ve daimi dostluk antlaşması" imzalandı. Nihayet İran ile Irak arasındaki sınır anlaşmazlığı da çözümlenince, 1935 de parafe edilmiş olan antlaşmayı imzalamak için herhangi bir engel kalmıyordu. Bu arada bu anlaşmaya Afganistan'ın da katılması sağlanmıştı. Bunun üzerine, 8 Temmuz 1937 de Tahran'da Saadabad Sarayında, Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasında Saadabad Paktı adını alan antlaşma imzalandı.

Beş yıl için imzalanan bu dörtlü antlaşma ile taraflar, aralarındaki dostluk münasebetlerini devam ettirmeyi, Milletler Cemiyeti ve Kellogg Paktına bağlı kalmayı, birbirlerinin iç işlerine karışmamayı, ortak sınırlarına saygı göstermeyi, ortak çıkarlarını ilgilendiren meselelerde birbirlerlne danışmayı, birbirlerine karşı herhangi bir saldırı hareketine girişmemeyi ve saldırma amacını güden hiçbir siyasal kombinezona katılmamayı taahhüt ediyorlardı.

Böylece Türkiye Balkan Antantı ve Saadabad Paktı ile, batıda ve doğuda bir güvenlik sistemini kurmuş ve kendisi için önemli olan bu iki bölgede barış politlkasını kuvvetlendirmiş oluyordu.

E) Sancak (Hatay) Anlaşmazlığı

Türkiye bu faaliyetleriyle kuvvetli bir barış taraftarlığı yaparak, saldırganlara karşı cephe alıp gittikçe Batılılara kayarken, 1936 yazından itibaren patlak veren Sancak Anlaşmazlığı, esasen bir türlü bir düzene girememiş olan Türk-Fransız münasebetlerinde yeni bir buhran doğurdu.

Türkiye ile Fransa arasında 20 Ekim 1921 de imzalanan Ankara İtilafnamesi ile, Suriye sınırları içinde bırakılan İskenderun Sancağına özel bir idare şekli tanınmıştı. Türk parası orada resmi niteliği

haiz olacak ve Sancak halkı milli kültürlerinin korunmasında her türlü kolaylıktan yararlanacaktı. Daha önce de gördüğümüz gibi, Fransa'nın mandater devlet olarak Suriyeye yerleşmesi kolay olmadı ve bir hayli uğraştı. Avrupa buhranlarının aldığı istikamet karşısında Fransa, Suriye ve Lübnan ile münasebetlerini yeni bir düzene sokarak 1936 Eylülünde Suriyeye ve 1936 Kasımında da Lübnan'a bağımsızlık verdi. Lakin Suriyeye bağımsızlık veren ve Suriye ile Fransa arasında ittifak kuran 1936 Eylül antlaşmasında İskenderun Sancağı hakkında hiçbir hüküm yoktu. Yani Fransa Suriye'den çekilirken, Sancak üzerindeki yetkilerini Suriyeye terketmekteydi.
Bu sebeple, Türk hükümeti bu durumu kabul etmedi ve Milletler Cemiyeti Konseyinin toplantısı sırasında Eylül ayında Cenevre'de Fransa ile yapılan görüşmeler müsait bir gelişme göstermeyince, 9 Ekim 1936 da Fransaya verdiği resmi bir notada, Suriyeye yapıldığı gibi, İskenderun Sancağına da bağımsızlık verilmesini istedi.
Atatürk de 1 Kasım günü Büyük Millet Meclisini açış konuşmasında, "Bu sırada Milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun, Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve kat'iyetle durmaya mecburuz" diyordu.

Fransız Hükümeti 10 Kasımda verdiği cevapta, Sancağa bağımsızlık vermenin Suriyeye parçalamak demek olacağını ve mandater devlet olarak da buna yetkisi bulunmadığını bildirdi. Bundan sonra

iki hükümet arasında birer nota daha teati edildi, lakin görüşlerde herhangi bir değişme olmadı. Yalnız bu arada Fransa meselenin Milletler Cemiyetine havalesini teklif etti ve Türkiye de bu teklifi kabul etti.

Türkiye ile Fransa arasında bu tartışmalar olurken, bir yandan Türk kamu oyu, öte yandan da İskenderun'daki halk heyecanlanmış ve İskenderun'da halk ile polis arasında çarpışmalar olmuştu. Tabii bu çarpışmalar Türk kamu oyunda tepki uyandırmaktan geri kalmadı. Atatürk de Ocak 1937 de Konya'ya ve oradan da Ulukışla'ya kadar bir seyahat yaptı. Ankara'ya döndüğü zaman kabinenin toplantısına başkanlık etti. Türk-Fransız münasebetleri gergin bir safhaya girmişti.

Milletler Cemiyeti meseleye 14 Aralık 1936'dan itibaren el koydu ve yapılan tartışmalardan sonra ve özellikle İngiltere'nin de arabuluculuğu ile Konsey, 27 Ocak 1937 de Sancak için bir statü kabul etti. Bu statüye göre İskenderun Sancağı; içişlerinde tamamen bağımsız, dışişlerinde Suriyeye bağlı, kendine özgü bir anayasa ile idare edilen "ayrı bir varlık" (entite distincte) olacaktı. Burası Milletler Cemiyetinin gözetimi altına konacak ve bu gözetim bir Fransız vasıtasiyle yürütülecekti. Fransa ile Türkiye bir anlaşma yaparak, Sancağın toprak bütünlüğünü birlikte garanti altına alacaklardı. Bundan sonra Sancak, Hatay adını alacaktır.

Milletler Cemiyeti Hatay için bir anayasa hazırlamak üzere bir de komisyon kurmuştu. Bu komisyonun, Türkiye ile Fransa'nın da görüşlerini alarak hazırladığı anayasa Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından 29 Mayıs 1937 de kabul edildi. Aynı gün, Türkiye ile Fransa arasında da, Hatay'ın toprak bütünlüğünü ortak garanti altına alan anlaşma imzalandı.

Fakat bu anayasa ve anlaşmaları bağımsız Hatay'da uygulamak kolay olmadı. Hatay'daki Fransız temsilcisi, bunların uygulanmasını köstekleyici tedbirler alma yoluna gitti. Bağımsızlık dolayısiyle halk gösterilerde bulunmak isteyince Fransa'nın sömürge memurları bunu da önlemek istediler ve polisle halk arasında yeniden çarpışmalar oldu. Öte yandan, Fransızlar Hatay'daki diğer azınlıkları Türklere karşı da kışkırtma yoluna gittiler. Türk kamu oyu yine galeyana geldi. Türkiye'de Fransa aleyhine kuvvetli bir eğilim belirdi ve Türk-Fransız münasebetleri yine bozuldu. Suriye halkı da Hatay'a bağımsızlık verilmesinden ötürü hükümeti tenkit etti ve Suriye'nin bazı şehirlerinde hükümet aleyhine gösteriler oldu. Hatay Anayasası 20 Kasım 1937 de yürürlüğe girecekti ve ilk iş olarak seçimlerin yapılması gerekiyordu. Fakat bu şartlar içinde seçimler yapılamadı.
Öte yandan seçim sistemi meselesinde Türkiye ile Fransa arasında görüş ayrılığı çıktı. Bunun üzerine Milletler Cemiyetinin kurduğu bir komite, Türkiye'nin de itirazlarını gözönünde tutarak bir seçim tüzüğü hazırladı ve seçimlerin 15 Temmuz 1938'e kadar tamamlanmasına

karar verdi. 1938 Mayısı başından itibaren seçmen listelerinin hazırlanmasına başlandı. Fakat Fransız memurlarının davranışı Hatay'da olayların yeniden şiddetlenmesine sebep oldu. Türkiye Hatay sınırlarına 30.000 kişilik bir kuvvet yığdı. Gerek bu durum karşısında, gerek Avrupa olaylarının gittikçe buhranlı bir hal alması dolayısiyle, Fransa Hatay meselesinde Türkiyeye karşı daha yumuşak bir tutum almayı tercih etti ve Hatay'ın Fransız valisini geri çekip yerine bir Türk vali tayin etti. Bunun üzerine durum biraz sükunet buldu.

Almanya'nın 1938 Martında Avusturyayı ilhakı, Fransa'nın Hatay meselesindeki politikasını da etkilemiştir. Berlin-Roma Mihverinin ağırlığını gittikçe arttırmaya başladığı bir sırada, Fransa'nın Doğu Akdeniz'de stratejik önemi olan ve Boğazların kuvvetli bir bekçisi bulunan Türkiyeye olan ihtiyacı da artmıştı. Bu sebepledir ki, 1938 yazından itibaren Hatay meselesindeki tutumunu da değiştirmiş ve gelişmeler Türkiye lehine bir yön göstermiştir. 13 Haziran'da Antakya'da Türk ve Fransız askeri heyetleri arasında yapılan görüşmeler sonunda 3 Temmuz 1938 de imzalanan bir anlaşma ile Hatay'ın toprak bütünlüğü ile siyasal statüsünün iki devlet tarafından korunması ve bu amaçla da her iki devletin de Hatay'a 2.500'er kişilik askeri kuvvet göndermesi esası kabul edilmiştir. Türk askeri 4 Temmuzdan itibaren Hatay'daki görevine başlamıştır.

Öte yandan, önce Paris'de başlayıp Ankara'da devam eden görüşmeler sonunda da, 4 Temmuz 1937 de Türkiye ile Fransa arasında bir Dosluk Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmaya göre taraflar, birbirleri aleyhine olan hiçbir politik veya ekonomik anlaşmaya ve birbirlerine yönelen herhangi bir kombinezona katılmıyacaklar ve taraflardan biri, bir veya birkaç devlet tarafından saldırıya uğrarsa, diğeri, saldırganlara hiçbir şekilde yardım etmeyecekti.

Bu Türk-Fransız yakınlaşmasından sonra Ağustos ayında yapılan Meclis seçimlerinde Türkler, 40 milletvekilliğinden 22'sini kazandılar. Meclis 2 Eylül 1938 de ilk toplantısını yaptı ve bağımsız devlet için Hatay Cumhuriyeti adını kabul etti. Yeni devletin resmi dili Türkçe ve Arapça olduğu halde, bütün milletvekilleri Türkçe yemin etmişlerdir.

Hatay Devletiyle Türkiye arasında gayet yakın temas ve bağlar kuruldu. Hatay Meclisi 1939 Ocak ayında Türk Medeni Kanunu ile Türk Ceza Kanununu kabul etti. Türkiye'den mali müşavirler getirtti. Bunun yanında, Hatay idarecileri devamlı olarak Türkiyeye katılmak arzusunda bulundular. Türkiye de bu isteği sempati ile karşıladı. Fakat, 29 Mayıs 1937 anlaşması ile Hatay, Türkiye ile Fransa'nın ortak garantisi altında bulunuyordu. Bu sebeple, Hataylıların anavatana katılma istekleri iki devlet arasında yeniden mesele oldu. Fakat 1939 Martından itibaren Avrupa'da olayların savaşa

doğru bir yön alması, Türk-İngiliz ittifakının ilk adımlarının atılması ve Batılıların Barış Cephesi çabaları dolayısiyle, Fransa, Türkiye'nin ve Hataylıların isteklerini kabul zorunda kaldı. 23 Haziran 1939 da iki devlet arasında yapılan bir anlaşma ile, Fransa Hatay'ın Türkiyeye katılmasını kabul etti. Buna karşılık Türkiye de Suriye'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygı gösterecekti.

Temmuz ayında da Hatay Türkiye sınırları içine katıldı.

F) Türkiye ve Almanya

Görüldüğü gibi, 1936'dan itibaren Türk dış politikasının gelişmeleri, Türkiyeyi devamlı ve mustakar bir şekilde Batılılara doğru götürmüş ve buna karşılık, özellikle İtalya ile Türkiye birbirinden daima uzaklaşmışlardır. Zaten bu uzaklaşmadır ki, Türkiyeyi Batılılara yöneltmiştir. Türkiye'nin Almanya ile münasebetleri nasıl gelişmiştir? Türkiyeyi, savaş yılı olan 1939 yılına getirmeden önce, bu noktayı anahatları ile belirtmek gerekir.

Almanya'da Nazi Partisi iktidara gelinceye kadar, her iki memleketin de kendi iç ve dış meseleleriyle uğraşması yüzünden, Türkiye ile Almanya arasında, İ'inci Dünya Savaşındaki işbirliğinin hatıralarından başka, herhangi bir kuvvetli münasebet mevcut olmamıştır.
İlgi çeken bir nokta olmak üzere, Nazi Partisinin iktidara gelmesiyle,

Türkiye'nin iç gelişmeleri arasında bir paralellik olmuştur. Nazilerin işbaşına geçtiği sırada Türkiye de iç kalkınmasında büyük bir hamle ile, ilk beş yıllık iktisadi planı kabul etmişti. Bu kalkınma planı ise, Türkiyeyi, sınai teçhizat bakımından dışarıya bağlamaktaydı. Halbuki bu tarihe gelinceye kadar Türkiye'nin Batılılarla olan siyasal münasebetleri düzgün bir çerçevede gitmemişti. Almanya bu fırsatı kaçırmadı. Hitler'in dış politikada kullandığı kuvvetli vasıtalardan biri de, Orta Avrupa ve Balkanları Almanyanın ekonomik nüfuzu altına almaktı. Bu sebeple Hitler rejimi ile birlikte, Türkiye ile Almanya arasındaki ekonomik münasebetler de birdenbire bir artış gösterdi. 1932 yılında Türkiye'nin Almanyaya ihracat toplamı 13 milyon lira iken, bu miktar 1933 de 19 Milyon, 1934 de 29 milyon, 1935 de 35.5 milyon ve 1936'da da 41.7 milyon liraya çıktı. Fakat 1936 yılı Türk-Alman münasebetlerinde bir dönüm noktası oldu. Montreux Boğazlar sözleşmesiyle Türkiye Boğazlar üzerindeki tam egemenliğini kurarken, bir yandan da bu olay Türk-İngiliz münasebetlerinde bir dönüm noktası teşkil etmiş ve bundan sonra Türkiye gittikçe İngiltereye kaymaya başlamıştı. Bu gelişme nasıl Sovyetlerin hoşuna gitmemişse, Almanya'nın da hoşuna gitmemiştir. Öte yandan, siyasal münasebetlerin gelişmesi ile birlikte Türk-İngiliz ekonomi ve ticaret münasebetlerinin de gelişmesi, 1936 yılından itibaren Türkiye üzerinde bir Alman-İngiliz ekonomik rekabet ve mücadelesini açmıştır. 1936 yazında Almanya Ekonomi Bakanı Dr. Schacht Balkan memleketlerine yaptığı ziyaretlerden sonra,

Kasım ayında Türkiye ve İran'ı da ziyaret etmiştir. Bu arada Almanların Emden savaş gemisi 1 Kasım 1936 da İstanbul'a gelmiş ve İ'inci Dünya Savaşının Türk-Alman ortak mücadele hatıralarının tazelenmesine vesile veren hararetli gösterilere sebep olmuştur. Almanya'nın Türkiye'deki bu faaliyetlerini İngiltere de yakından izlemiştir.

1937 yılında Türk-Alman münasebetleri bir soğukluk geçirdi. Çünkü Mihver'in Balkanlardaki faaliyetleri Balkan Antantını zayıflatmaya başlamıştı. Yugoslavya'nın İtalya ve Bulgaristanla münasebetlerine yeni bir veçhe vermesi ve bu iki devlete yakınlaşma kurma çabaları ve Romanya'da Nazi eğiliminin belirli bir hal almaya başlaması Türkiyeyi endişeye sevketti. Bu sebeple Türkiye Başbakanı İsmet İnönü ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, 1937 yılı içinde Milano'yu, Atina'yı, Moskova'yı ve iki defa da Belgrad'ı ziyaret ettiler. Tevfik Rüştü Aras'ın Moskovayı ziyareti sonunda 17 Temmuz 1937 de yayınlanan resmi bildiride, "milletlerarası hayatta ortaya çıkan saldırgan eğilimlerin yarattığı... karışık durum"un her iki devlet için endişe yarattığı belirtilmekteydi. Bununla beraber, Türkiye'nin Almanya ile özellikle ticaret münasebetlerini birdenbire kesmesi söz konusu değildi. Bu sebeple Alman Ticaret Bakanı Funk'un Türkiyeyi ziyareti sonucu, 1938 Temmuzunda Almanya ile Türkiye arasında 150 milyon mark'lık bir kredi anlaşması imzalandı. Almanya'nın Türkiyeyi ekonomik nüfuzu altına alma çabaları yanında kültür propogandası da geniş bir şekilde işlemekteydi.

Almanya bu çabaları ile Türkiyeyi Batılılardan ayırıp Berlin-Roma Mihverine çekmek istemiştir. Bu gerçekleştiği takdirde Almanya Sovyetlere karşı Boğazlarda ve Anadolu'da üstün bir duruma geçtiği gibi, Türkiyeyi bir sıçrama tahtası olarak kullanmak suretiyle, İngiliz ve Fransız sömürgeciliğinin dayanaklarından olan Orta Doğu'ya da nüfuz etmesi gayet kolaylaşacaktı. Esasen bu yıllarda Almanya ve İtalya, İngiltere ve Fransaya karşı Orta Doğudaki Arap milliyetçiliğini devamlı olarak kışkırtmaktaydılar.

Almanya Türkiyeye karşı gerçekleştirmek istediği politikada başarı kazanamamıştır. Çünkü, İtalyan tehlikesi Türkiye için başlıca endişe kaynağı idi ve Almanya bunu göremedi. Türkiye'nin 1939 ilkbaharında Batılılara kesin olarak bağlanmasında, İtalya'nın Arnavutluğu işgal etmesi temel faktör olmuştur. Öte yandan, Almanya'nın "bir Millet, bir Devlet" politikası ile Avusturyayı ve Südetleri ele geçirmesi ve kendisini Versay'ın zincirlerinden kurtarması, Türkiye tarafından anlayışla karşılanmıştır. Birincisi Türkiye'nin Misakı Milli'sine, ikincisi de Sevres antlaşmasına benzemekteydi. Fakat Almanya 1939 Martında bütün Çekoslovakyayı ele geçirip, Hayat Sahası politikasına başlayınca, doğuya doğru yayılan Alman tehlikesi Türkiyeyi ciddi endişeye sevketti. Balkanlara yönelen ve yayılan İtalyan ve Alman tehlikeleri Türkiye'nin kararını kesinleştirdi ve Batılıların yanındaki yerini aldı.

G) 1939 Yılında Türkiye

Arnavutluğun İtalya tarafından işgali üzerine İngiltere ve Fransa 13 Nisan 1939 da Yunanistan ve Romanyaya garanti vermişti. İngiltere aynı gün aynı teklifi Türkiyeye de yaptı. Türkiye bu İngiliz teklifine 15 Nisan'da verdiği cevabında, İtalya'nın Arnavutluğa yerleşmesinden duyduğu endişeyi gizlememiş ve "Akdenizin İtalyan egemenliği altına düşmesi ihtimali, İngiltere için olduğu kadar, Türkiye için de açık bir tehlike teşkil eder" demiştir. Türkiye İngiltere'nin garantisini kabul etmekle beraber, bunun tek taraflı değil, iki taraflı olmasını istemiştir. Çünkü, İngiltere'nin garantisini kabul etmekle yani Mihver'e karşı açıkça cephe almakla, Mihver'in düşmanlık veya kızgınlığını üzerine çekmiş olacaktı, Bu ise, onun bir savaş tehlikesi karşısında kalması demekti. Bu sebeple, böyle bir durumda İngiltere'nin nasıl bir yardımda bulunacağı hakkında açık taahhütlere sahip olmak isterdi. Türkiye'nin bu görüşü İngiltere tarafından da benimsendi ve iki taraf arasında görüşmeler başladı.

Türk-İngiliz görüşmeleri yapılırken, Almanya da Ankara büyükelçiliğine eski başbakanlardan Franz von Papen'i tayin etti. Almanya o sırada Türkiyeye "en kuvvetli diplomatını" tayin ederken, Türkiye'nin İngiltere cephesine katılmasına engel olmak istediğini anlatıyordu. Von Papen'in gerek Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve gerek

dışişleri bakanı Şükrü Saraçoğlu ile yaptığı görüşmelerde, İtalya'nın Arnavutluğa 30 tümen asker yığmasının ve Oniki Adada tahkimat yapmasının Türkiye'de uyandırdığı endişeler kendisine açıkça söylenmiştir. Türkiye, Arnavutluk harekatını Mihver devletlerinin daha önceden hazırlanmış olan planlarının bir kısmı olarak görmekte ve kendisini sürprizlere karşı korumak istemekteydi. Bu sebeple von Papen, Berlin'e Arnavutluktaki garnizonların asgari sayıya indirilmesini ve Oniki Adadan Türk kara suları içinde bulunan iki adanın da Türkiyeye terkini tavsiye etmiş, lakin Berlin bu teklifi umursamamıştır.

Türk-İngiliz görüşmeleri devam ederken Sovyet Dışişleri Bakan Yardımcısı Potemkin de 28 Nisan'da Ankaraya gelmiş ve Türk Hükümetiyle 5 Mayısa kadar süren görüşmeler yapmıştır. Görüşmelerden sonra yayınlanan bildiride iki memleketi ilgilendiren konularda bir görüş birliği olduğunun müşahade edildiği söylenmiş ise de, arada bir takım anlaşmazlık noktaları da ortaya çıkmıştı. Bir kere, Sovyet Rusya, Türk-İngiliz görüşmelerinin ilerlemiş bir safhaya gelmiş olmasından duyduğu hayreti gizlememiştir. İkincisi, Sovyetler Romanya ile yakından ilgileniyorlardı. Bulgaristan'ın Romanya'dan toprak istekleri vardı. Potemkin Türk Dışişleri Bakanına şunu sormuştu: Sovyet Rusya, Almanyaya karşı yapacağı savaşta Romanya'nın yanında yer alırsa, Türkiye'nin de yardımına güvenebilir miydi? Saraçoğlu ise şu cevabı vermişti: Bulgaristan'ın durumundan tamamen

emin olmadıkça, Türkiye'nin böyle bir yardım yapması imkansızdır.

Bununla beraber, Türkiye Sovyetlerden ayrılmak niyetinde değildi ve bunun için de Sovyetlerin İngiltere ve Fransa ile yaptığı Barış Cephesi görüşmelerini de hoşnutlukla karşılıyordu. İngiltere ile görüşmelere girerken, bu durumu da hesaba katmıştı. Fakat Potemkin ile yapılan görüşmeler, Türkiye'nin ümitlerini kuvvetlendirici nitelikte olmadı. Bu sebeple, Türk Dışişleri Bakanı Ankara'daki İngiliz Büyükelçisine, Türk-Sovyet paktının ancak sonra gerçekleşebilecek bir mesele olduğunu üzülerek belirtiyordu.

Türk-İngiliz görüşmeleri 12 Mayıs 1939 da yayınlanan bir deklarasyonla sonuçlandı. Bunun en önemli olan 4'üncü maddesine göre, iki hükümet, "vukubulacak bir tecavüz hareketinin Akdeniz mıntıkasında bir harbe saik olması halinde" birbirlerine her türlü yardımı yapacaktı. Öte yandan Türkiye, İngiltere'nin askeri ve ekonomik yardımını da istemiş ve bu konuda da görüşmeler yapılması kararlaştırılmıştı.

Görüşmeler sırasında İngiltere, 4'üncü madde hükmünün, Akdenizden başka Balkanları da kapsamasını istemiş, lakin Sovyet Rusya ve Bulgaristan sebebiyle Türkiye bunu kabul etmemişti. Onun için, Deklarasyonun 6'ıncı maddesinde, Balkanların güvenliği için de iki hükümetin görüşmelere devam edeceği bildiriliyordu. İngiltere'nin

Balkanlar üzerinde durmasının sebebi şuydu: Verdiği garanti sebebiyle Romanya'nın yardımına gitmek zorunda kalırsa, bunu ancak Boğazlar yoluyla yapabilirdi. Halbuki, Montreux Sözleşmesine göre, Türkiye'nin, savaşan bir taraf olarak İngiltereye Boğazları açabilmesi için kendisinin de savaşa katılmış olması gerekirdi. Fakat Türkiye bir Sovyet saldırısına karşı Romanyaya garanti vermeye cesaret edememişti.

Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etmesi üzerine, Türkiye 23 Haziran 1939 da Fransa ile de aynı nitelikte bir deklarasyon imzalayarak, Batı Blokuna katılmıştır.

Türk-İngiliz deklarasyonu Almanyayı telaşlandırmış ve buna engel olmak için Türkiye üzerinde tehditte bile bulunmuştur. Deklarasyonun imzalanacağını haber alan von Papen, Türkiyeye, bundan vazgeçmesini, bunun savaş ihtimalini yüzde 40-60 oranında arttıracağını söylemiş ve Balkan Antantına İtalya ile Bulgaristan'ın da katılmasını, Balkan devletlerinin sınırlarının Almanya tarafından garanti edilmesini teklif etmiş, fakat bu deklarasyona Arnavutluk olayının sebep olduğu ve artık geri dönülemiyeceği cevabı verilmiştir. Bu suretle von Papen, Türkiye'nin Batılılara bağlanmasını önleme görevinde başarı kazanamamıştı. Deklarasyon, bir ittifakın ilk adımını teşkil ediyordu. Bu sebeple, bu ittifakın gerçekleşmesini önlemek istedi. Almanya'nın Türkiye ile ticaretini keseceğini söyliyerek

tehditte bulundu ve Türkiyeye Alman garantisini yeniden teklif etti. Fakat Almanya'nın çabaları sonuç vermedi.

Sovyet Rusya ile Nazi Almanyası arasında 23 Ağustos 1939 Saldırmazlık Paktı'nın imzası Türkiye için de büyük bir sürpriz oldu.
Bir Türk-Sovyet Paktı konusundaki görüş ayrılıklarına rağmen, Türkiye Sovyetlerin de Barış Cephesine katılacağına inanıyordu ve İngiltere ve Fransa ile deklarasyonları da bu sebepten imzalamıştı.
Halbuki şimdi Türkiye Barış Cephesinde iki devletle yalnız kalmıştı. Milli Mücadele yıllarındanberi beraber yürüyen Türkiye ile Sovyet Rusya'nın yolları artık ayrılmıştı. Bu ayrılık bugüne kadar devam edecektir.

23 Ağustos Paktı ile Sovyetler, diplomasi alanında da Almanya ile sıkı işbirliği içine girdi. Almanya Türkiye'nin Batılılarla ittifak etmesini önlemeye kararlı olmakta devam ediyordu. Boğazların Batılılar tarafından kullanılmasından korktuğundan, şimdi Türkiye üzerinde Sovyetler vasıtasiyle baskı yoluna gitti. Şimdi Sovyetler de Boğazların Batılıların eline geçmesini istemiyordu. Bu sebeple, Moskova, Potemkin'in Nisan ayında Ankara'da yaptığı görüşmelerde söz konusu olan karşılıklı yardım paktı meselesini görüşmek için, Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nu Moskova'ya davet etti. Saraçoğlu 24 Eylül 1939 da Moskovaya hareket etti ve 26 Eylülde başlayan görüşmeler 16 Ekimde sona erdi. Görüşmeler sonuçsuz kalmıştı.

Başbakan Refik Saydam, 17 Ekimde verdiği demeçte, görüşmelerin sonuçsuzluğu için, Sovyetlerin tekliflerinin Türk-İngiliz ve Türk-Fransız deklarasyonlarındaki esaslarla uzlaşmaz nitelikte olmasını, Sovyetlerin verdiği garantilerin Türkiye'den istedikleri taahhütleri karşılayamamasını ve Boğazlar konusundaki isteklerinin de, Türkiye'nin Boğazlardaki milletlerarası taahhütlerine uygun olmamasını göstermiştir. Boğazlar konusunda ise, Çanakkale Boğazının birlikte savunulması için bir pakt yapılmasını ve Karadeniz'e kıyısı olmayan devletlerin Çanakkale'den geçemiyeceğine dair Türkiye'nin garanti vermesini istemişlerdir.

Sovyetlerle anlaşma mümkün olmayınca, Türkiye 19 Ekim 1939 da Ankara'da İngiltere ve Fransa ile üçlü bir ittifak imzaladı. Bu ittifak, Deklarasyonların hükümlerini aynen kapsamıştır. Yalnız, deklarasyonlardan farklı olarak, İngiltere ve Fransa'nın bir Avrupa devletinin saldırısına uğraması halinde, Türkiye "hayırhah tarafsızlık" izleyecekti. İkinci olarak, ittifaka şimdi Balkanlar bölgesi de dahil edilmişti. İngiltere ve Fransa, Yunanistan ve Romanyaya verdikleri garantiler yüzünden savaşa giderse, Türkiye onların yanında savaşa katılacaktı.

İttifaka ek 2 No'lu Protokol'a göre, antlaşma ile Türkiye'nin üzerine aldığı taahhütler, onu Sovyetler Birliği ile silahlı bir çatışmaya

sürükleyecek olursa, ittifak işlemiyecekti. Görülüyor ki, Türkiye Sovyetlerden çekiniyor ve özellikle bu devletle bir çatışmaya gitmek istemiyordu. Buna rağmen Türk-İngiliz-Fransız ittifakı Sovyetleri sinirlendirdi. İzvestiya İngiltere ile Fransa'nın Türkiyeyi savaşın kenarına kadar sürüklediklerini söylüyor ve Dışişleri Bakanı Molotov da, "Bunu yapmakla Türkiye tam ihtiyatkar bitaraflık siyasetini iterek, inkişaf etmekte olan Avrupa harbinin mihrakına dahil olmuştur... Türkiye acaba bir gün bu hareketine esef etmiyecek midir?" diyordu. Komintern'in organı olan Communist İnternational da 7 Aralık 1939 günlü sayısında şöyle yazıyordu: "İngiltere ve Fransa, harbi Balkanlara yaymak ve orada Almanyaya karşı askeri bir cephe kurmak istediler. Bu planlarını yürütmek için de, Türkiyeyi stratejik bir üs haline getirmek istediler."

Halbuki Türk-İngiliz deklarasyonu imzalandığı zaman Sovyetler bu belgeyi barışçı bir eser olarak karşılamışlardı. Şimdi ise, bu deklarasyondan hiç farkı olmayan ittifakı bir savaş belgesi olarak görüyorlardı. Şüphesiz bunda, Türkiye'nin Sovyet Rusya'nın peşinden gitmemiş olması ve bu devletin, savaş durumundan faydalanarak gerçekleştirmeye çalıştığı emperyalist emellerine hizmet etmemiş olmasından duyulan kızgınlık başlıca rolü oynuyordu. Sovyetlerin, Saraçoğlu'nun Moskova görüşmelerinde ileri sürdükleri isteklerle Türkiyeyi ne hale getirmek istedikleri açıkça belli idi. Türkiye Sovyetlerin oyununa gelmemişti. Sinirliliklerinin sebebi buydu.

::::::::::::::::

İX

İkinci Dünya Savaşı

1

Avrupa'da Alman Üstünlüğü

A) Polonya'nın Paylaşılması

1 Eylül 1939 sabahı Alman ordularının Polonyayı işgale başlaması karşısında Polonya fazla dayanamadı. Çünkü Almanya yıllardanberi askeri hazırlık içindeydi. Savaş başlayınca 5 tümeni zırhlı, (Panzer) olmak üzere, 52 tümenlik bir kuvveti bilfiil savaşa soktu. Alman hava kuvvetleri ise bu sırada Avrupa'nın en üstün kuvvetiydi. Alman Genelkurmayı şimdi yeni bir savaş metodu kabul etmişti. Bu da Yıldırım Savaşı (Blitzkrieg) idi. Esası zırhlı kuvvetlere ve sürate dayanmaktaydı. Buna karşılık Polonya'nın 30 tümenlik bir piyade kuvveti var idiyse de, bu ancak kağıt üstünde mevcuttu ve gerçekten mevcut olanın silah ve teçhizatı da Alman Ordusununki ile mukayese bile edilemezdi.

İttifaklara ve garantilere rağmen, İngiltere ve Fransa Polonya'nın yardımına gidemediler. Hem askeri hazırlıkları ve hem de stratejik şartlar dolayısiyle yardıma gidebilecek durumda değildirler.
Böyle olunca Polonya Almanya'nın karşısında yalnız kaldı. Savaşın onuncu gününden itibaren Alman orduları Varşova'yı muhasaraya başladılar.

Polonya'nın sonunun yakın olduğunu görünce, Sovyetler de emperyalist emellerini gerçekleştirmek, fırsattan faydalanmak ve 23 Ağustos Paktı'nın kendilerine ayırdığı parsayı ele geçirmek için harekete geçtiler. Pravda gazetesi 14 Eylül 1939 günlü sayısında, Polonya'da 8 milyon Ukraynalı ile 3 milyon Beyaz Rus bulunduğunu ve Polonya Hükümetinin bu azınlıklara kötü muamele yaptığını yazıyordu. Ruslar üç gün sonra baklayı ağızlarından çıkardılar. Polonya'daki Ukraynalılarla Beyaz Rusları koruma bahanesiyle 17 Eylül sabahı Sovyet orduları da Polonyaya girmeye başladı. Rusya'nın bu saldırganlığı karşısında İngiltere ve Fransa Sovyet Rusyaya da savaş ilan etmeyi düşündülerse de, bu devleti Almanya'nın kucağına daha fazla itmek olacağından vazgeçtiler. 27 Eylülde Varşova'nın teslim olmasiyle Polonya haritadan siliniyordu.

Polonya bir yandan Almanya'nın, bir yandan da Sovyet Rusya'nın istilasına uğrayınca, şimdi 23 Ağustos Paktı'nın gizli anlaşmasına göre, iki devletin ganimeti paylaşması gerekiyordu. Bu

amaçla, Alman Dışişleri Bakanı Ribbentop 27 Eylülde Moskovaya gitti ve 28 Eylülde Polonyayı paylaşan antlaşma imzalandı. Bu antlaşma 23 Ağustos Paktı'nda bir değişiklik yapmış ve Litvanyayı Sovyet Rusyaya bırakmıştır. Buna karşılık, Almanyaya Polonya'dan ayrılan bölgenin sınırları genişletildi ve Varşova ve Lublin bölgeleri de Alman bölgesine katıldı. Bunun doğusunda kalan kısmı da Sovyetler aldı. Bağımsız Polonyaya son verilmişti.

Almanya ve Sovyetler 28 Eylülde Moskova'da ortak bir bildiri yayınlayarak, Polonya meselesinin Avrupa barışına devamlı bir temel teşkil edecek şekilde çözümlenmiş olduğunu artık savaşa devam etmenin gereksiz bulunduğunu, eğer bu barış teklifi reddedilecek olursa, meydana gelecek olaylardan İngiltere ile Fransa'nın sorumlu olacağını bildirdiler. Hitler 6 Ekimde Reichstag'da verdiği bir söylevde barış teklifini tekrarladı. Bu teklife Fransa Ekimde ve İngiltere de 12 Ekimde cevap verdiler ve her ikisi de barış teklifini reddettiler. Fransa gerçek barış elde edilinceye kadar silahı elden bırakmıyacağını bildirdi. İngiltere ise, Çekoslavakya ile Polonyaya yapılan kötülüklerin düzeltilmesini istedi. İki devletin barış teklifini reddetmelerinde, Alman-Sovyet işbirliğinin devamlı olamıyacağına inanmaları önemli bir rol oynamıştır.

Mamafih, teklifinin reddedileceğini bilen Hitler de, 10 Ekimde komutanlarına verdiği talimatta, Alman kara, hava ve deniz kuvvetlerinin

Belçika, Hollanda ve Lüksemburg üzerinden İngiltere ve Fransaya karşı harekete geçmek üzere en kısa zamanda hazır olmasını bildiriyordu.

B) Sovyetlerin Baltığa Yerleşmesi

Sovyetler Almanya ile Polonyayı paylaşan 28 Eylül antlaşmasını imzalamadan, yine 23 Ağustos Paktı ile kendilerine ayrılmış olan Baltık memleketlerini de ele geçirmek için harekete geçtiler. 27 Eylülde Estonyaya başvurup, bu memleketten, kendisine deniz ve hava üsleri vermesini istedi. Vermediği takdirde Estonyayı derhal işgal edeceğini bildirdi. Almanya'nın kendisine herhangi bir yardımda bulunmıyacağını bilen Estonya, bu isteğe boyun eğmek zorunda kaldı. 28 Eylül 1939 da Estonya ile Sovyet Rusya arasında imzalanan "karşılıklı" yardım antlaşması ile Estonya, Sovyet Rusyaya deniz ve hava üsleri veriyor ve 25.000 kişilik bir Sovyet kuvvetinin memleketinde bulunmasını kabul ediyordu. Bu Estonya'nın Sovyetler tarafından işgalinden başka bir şey değildi.

Sovyetler 5 Ekimde Letonya ve 10 Ekimde de Litvanya ile imzaladıkları "karşılıklı" yardım paktları ile, Estonya'da elde ettikleri hakları bu memleketlerden de aynen sağladılar. Bunlardan yalnız Litvanya, verdiklerine karşılık bir taviz alabildi. 28 Eylül 1939 tarihli Alman-Sovyet anlaşması Polonya'nın Vilna bölgesini Litvanyaya

vermişti. Fakat Litvanya vasıtasiyle Vilna bölgesi de Sovyetlerin fiili egemenliği altına geçmiş olmaktaydı.

Polonya ve küçük Baltık memleketlerinden sonra sıra Finlandiyaya gelmişti. Fakat Finlandiya işi Sovyetler için o kadar kolay olmadı.

Sovyetler daha küçük Baltık memleketleri ile meşgulken Finlandiya durumu anlamış ve Almanya'dan medet ummuştu. Fakat Almanya'nın cevabı gayet kaçamaklı oldu ve Sovyetlerin Finlandiya hakkındaki politikalarını bilmediğini söylemekle yetindi. Durum böyle iken 5 Ekimde Sovyetler, "bazı müşahhas meselelerin" görüşülmesi için bir Fin heyetini Moskova'ya davet ettiler. Finlandiya başına geleceği bildiği için. Amerika'dan yardım istedi. Finlandiyayı İskandinav memleketleri de destekledi. Amerika'nın cevabı kısa oldu: Amerika başka devletlerin kendi aralarındaki anlaşmazlıklara karışmaz ve böyle bir karışma da Kremlin'i daha fazla kızdırabilir. Bununla beraber, İsveç Veliahdı Gustav Adolf'un ricası üzerine Başkon Roosevelt, Sovyetler Birliği Başkanı Kalinin'e bir mesaj gönderip, Finlandiya'nın bağımsızlığını bozabilecek isteklerde bulunulmamasını rica etti. Kalinin'in cevabı ise, Sovyet hükümetinin bütün devletlerin bağımsızlığına saygı gösterdiği idi.

Fin-Sovyet görüşmelerine gelince: Bu görüşmeler 12 Ekimde Kremlin'de başladı ve 14 Kasımda Sovyetler için başarısızlıkla kapandı.

Görüşmelerde Sovyetler, "karşılıklı yardım" paktından başka, Finlandiya'nın kuzeyinden bir kısım toprak ile Kareli bölgesinin kendilerine bırakılmasını istediler. Finliler bu isteklere hiç yanaşmadılar. Ancak bir karşılıklı yardım paktına razı oldular. Sovyetler isteklerini biraz daha hafiflettilerse de, Finlileri yine razı edemediler.

Sovyetler işin çıkmaza girdiğini daha görüşmeler sırasında farkettiklerinden, 31 Ekimden itibaren Sovyet basını Finlandiya aleyhine bir kampanya açmıştı. Görüşmeler kesildikten sonra, 28 Kasımda Sovyetler, 1932 tarihli Fin-Sovyet saldırmazlık paktını feshettiler. 29 Kasımda da, sınır olaylarını bahane ederek, Finlandiya ile dipdomatik münasebetlerini kestiler. 30 Kasım sabahı Sovyet orduları Fin sınırlarına saldırıyor ve Sovyet uçakları Helsinki'yi bombardıman ediyordu.

Fin-Rus savaşı üzerine İsveç, Norveç ve Danimarka tarafsızlıklarını ilan ettiler. Fakat bütün dünya kamu oyu Finlilere karşı geniş bir sempati gösterdi. Milletler Cemiyeti Konseyi, 14 Aralık 1939 da, Sovyet Rusyayı üyelikten çıkardı. Finlandiyaya karşı Sovyet saldırısı Amerikan kamu oyunda da kötü bir etki yaptı. Başkan Roosevelt, 2 Aralık 1939 da, Sovyet Rusyaya yapılan uçak ihracatına moral amborgo koydu. Fabrikaları Sovyetlere uçak satmamaya davet etti. Öte yandan, İhracat-İthalat Bankası da, Finlandiyaya,

gıda satın alması için 10 milyon dolarlık kredi açtı.

İngiltere ve Fransaya gelince: Fin-Rus savaşı karşısında, İsveç ve Norveç'ten Almanyaya yapılan demir cevheri sevkiyatını kesmek ve aynı zamanda Finlandiyaya yardım etmek için, Norveç'e çıkarma yapılması düşünüldü. İngiltere'de Bahriye Bakanı Churchill ve Fransız Hükümeti bu fikre hararetle taraftardı. Fakat Başbakan Chamberlain buna yanaşmadı. Çünkü, bir defa, İskandinav devletleri tarafsızlıklarını ilan etmişlerdi; ikincisi de böyle bir hareketin Sovyetleri kızdırmasından korkuldu.

Bu şekilde Finlandiya savaşta yalnız kaldı. Lakin beklenmedik bir mücadele gücü gösterdi. Küçük Finlandiya Sovyetlere iki buçuk ay inatla dayandı. Nihayet Rus kuvvetleri 10 Şubat 1940 da Finlilerin Mannerheim Haitı'nda bir gedik açmaya muvaffak oldular.
Bundan sonra Fin Cephesi yavaş yavaş çöktü.

Fin-Sovyet barışı 12 Mart 1940 da Moskova'da imzalandı. Bu barışla, Viborg şehri ile Ladoga gölünün kuzey kıyıları dahil, bütün Kareli'yi ve Petsamo şehri hariç Petsamo koyunun bir kısmını Sovyet Rusya alıyordu. Hangö limanı da 30 yıl için Sovyetlere bırakılıyordu ve burada deniz ve hava üsleri kurabileceklerdi.

Finlandiya bu kayıplara uğramakla beraber, bağımsızlığını şerefle

korumasını bilmişti. Fin-Rus savaşı, Sovyetlerin askeri gücünün gerçek niteliğini de ortaya koymuştur. Bu olay, Hitler'in Rusyaya saldırma kararında etkili bir rol oynamıştır.

C) Almanya'nın Danimarka ve Norveç'i İşgali

Hitler Polonya meselesini çözümledikten sonra Batıya, İngiltere ve Fransaya dönmeye karar vermekle beraber, bu kararını hemen yürürlüğe koyamadı. Bir defa, komutanlar Fransa ile savaşın kolay olmayacağını söylüyorlardı. İkincisi, Almanya Fransa'dan önce Norveç'e dönmeliydi. Çünkü savaşın çıkmasiyle birlikte İngiltere, İ'inci Dünya Savaşında yaptığı gibi, Almanyayı denizden abluka altına alabilirdi. Bu ablukaya karşı mücadele edebilmek için, Alman deniz kuvvetlerinin Norveç fiyorlarında denizaltı üslerine ihtiyacı vardı. Bu üsler ele geçirilirse Alman deniz kuvvetlerinin durumu kuvvetlenecekti. Nihayet, Norveç'in ele geçirilmesi için belki zor kullanmaya da ihtiyaç olmayacaktı. Çünkü Norveç Nazilerinden Vidkun Quisling bir hükümet darbesi de yapabilirdi.

Hitler komutanlarının fikrini kabul etmeyip Batıya dönmekte ısrar etmekle beraber, Fin-Rus savaşının ortaya çrkardığı gelişmeler Hitler'i harekete geçmekten alıkoydu. Quisling Norveçte hükümet darbesini yapamadığı gibi, Fin-Rus savaşının son günleri Hitler'i de endişeye sevketti ve Norveç'i işgal fikrini o da benimsedi.

İngiltere ve Fransa Fin-Rus savaşının başında İsveç ve Norveç'e çıkarma yapma fikrinden vazgeçtikten sonra, Finlilerin Rusya karşısında yenilmeye başlaması üzerine bu fikrin üstüne tekrar düştüler. Çünkü Mannerheim Hattında 10 Şubatta gedik açılınca, Finlandiya, İsveç, İngiltere ve Fransaya başvurup 50-100.000 kişilik bir kuvvetle kendisine yardım edilmesini istedi. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, 2 Mart 1940 da İsveç ve Norveç'e verdikleri birer nota ile geçit istediler. Her iki devlet de bu isteği reddetti. İngiltere ve Fransa, İsveç ve Norveç'ten zorla geçmeye karar verdilerse de, İsveç, Finlandiya ile Sovyet Rusya arasında hemen aracılık yaparak 12 Mart 1940 barışını sağladı.

Fin-Sovyet barışına rağmen İngiltere ve Fransa 5 Nisan 1940 da İsveç ve Norveç hükümetlerine verdikleri notalarla, Finlandiyaya yardım etmek için askerlerine geçit vermesini istediler. Her iki hükümet bu ikinci isteği de reddetti. Bunun üzerine 8 Nisan'da, İsveç ve Norveç sularına mayın dökeceklerini bildirdiler. İki İskandinav memleketi buna da itiraz ettiler. Fakat buna lüzum kalmamıştı. Çünkü 9 Nisan 1940 sabahından itibaren Alman kuvvetleri karadan ve denizden Danimarka ve Norveç'i işgale başladılar.

Batılıların 1939 Aralık ayındanberi İsveç ve Norveçle ilgilendiğini, Hitler kendi gizli haber kaynaklarından da öğrenmişti. Şubat sonunda Finlandiya Batılılardan yardım isteyip onlar da harekete

geçince, Hitler Norveç işinin çözümlenmesi gerektiğini kabul etti ve kesin kararını verdi. Çünkü İskandinav yarımadasının Batılıların eline geçmesi, Almanya'nın savaş durumu bakımından iyi olmayacaktı ve Batılılar burada kendisine ikinci bir cephe açabilirdi.

9 Nisan 1940 sabahı harekete geçen Alman kara ve deniz kuvvetleri, bir gün içinde Danimarka ve Norveç'i işgal ettiler. Mamafih Almanya Norveç'e tamamen egemen olmak için bir ay uğraşmıştır.

Finlandiya'nın Sovyet Rusya ile barışı imza etmesi üzerine Fransa'da Daladier kabinesi düşmüş ve Paul Reynaud kabinesi işbaşına gelmişti. Danimarka ve Norveç'in Alman istilasına uğraması üzerine de, İngiltere'de, Chamberlain kabinesi düştü ve yerine Winston Churchill 11 Mayıs 1940 da bir Milli Kabine kurdu.

Bir gün önce de Almanya Belçika ve Hollandayı işgale başlamıştı.

Ç) Fransa'nın Çökmesi

Norveç ve Danimarka'nın işgali ile Almanya'nın doğu ve kuzeyi artık güvenlik altına alınmış oluyordu. Artık Batıya dönülebilirdi. 10 Mayıs 1940 sabahının erken saatlerinde Alman orduları Belçika ve Hollandaya giriyordu. Bu, Hitler'in Batıya taarruz için verdiği 13'üncü emirdi. Fakat bu sefer gerçekten taarruz yapılıyordu.

Batı taarruzu 10 tümeni zırhlı olmak üzere 104 tümen ve 3.000 tankla yapılıyordu. Bu kuvvetler daha sonra 140 tümene kadar çıkacaktır.

Almanya'nın Batı taarruzu Batılılar için bir bakıma sürpriz olmuş, bir bakıma olmamıştır. Bazı Alman general ve subayları ile Dışişleri Bakanlığının bazı üyeleri, Hitler'in Fransaya taarruzunu tasvip etmemişler, bunun bir delilik olduğunu söylemişler ve bu sefer Almanya'nın yenileceğine inanmışlardı. Bu sebeple, Hitler'in Batıya taarruz için her emir verişinde, bu haber, bu kişiler tarafından özellikle Hollandaya uçurulmuştur. Fakat Hitler'in 12 defa fikir değiştirmesi, bu haberlere olan güveni sarsmış ve Almanya'nın Batılılara bir tuzak kurmak istediği inancına varılmıştı. Bununla beraber, İngiltere ve Fransa, Norveç'ten sonra sıranın kendilerine geleceğini bildiklerinden, Nisan ayının ilk günlerinde Belçikaya başvurup, Belçika topraklarına asker yığmak istediler. Çünkü Fransa'nın Maginot hattı dolayısiyle, Almanya'nın Belçika'dan sarkması bekleniyordu. Belçika tarafsız oIduğundan ve Almanyayı da kızdırmamak için müttefiklerin bu teklifini reddetti. Bunun üzerine onlar da kuzey Fransa'da Belçika sınırlarına yığınak yaptılar.

İngiltere, Fransa, Belçika ve Hollanda kuvvetlerinin toplamı belki Alman kuvvetlerine, sayı itibariyle, denk düşmekteydi. Lakin, teşkilat, silah ve teçhizat ile eğitim ve tecrübe bakımından Alman kuvvetlerinin üstünlüğü tartışılamazdı.

Alman saldırısı karşısında Hollanda ancak birkaç gün dayanabildi ve 15 Mayıs 1940 da Hollanda teslim oldu. Mamafih 500 kadar Hollanda ticaret gemisi İngiltereye kaçmaya muvaffak oldu.

Savaş başlar başlamaz İngiltere ve Fransa Belçikaya 500.000 kişilik bir kuvvet soktukları için, Belçika biraz daha fazla dayandı. Belçika 27 Mayısta teslim oldu ve müttefik kuvvetleri Manş kıyılarına çekildi. Fakat Almanlar da müttefik cephesini de ikiye ayırmışlardı. Manş kıyılarına çekilen müttefik kuvvetlerini Almanlar Dunquerque'de muhasara ettiler. 665 gemi buradaki müttefik kuvvetlerini 28 Mayısdan itibaren denizden tahliyeye başladı ve tahliye 4 Haziran'da sona erdiği zaman 337.000 kişilik bir kuvvet kurtarılmıştı. Boşaltma sırasında şiddetli hava muharebeleri oldu. Almanya 300, İngiltere 130 uçak kaybetti. Bu, Alman Hava Kuvvetleri için ilk önemli kayıptı.

Diğer Alman kuvvetleri güneye sarkmalarına devam ederek, 14 Haziran'da Paris'e girdiler.

Bu arada 10 Haziran 1940 da İtalya da Fransaya savaş ilan ederek İİ'inci Dünya Savaşına katıldı. Lakin İtalyanlar Fransızlar karşısında herhangi bir başarı kazanamadılar.

Bu yenilgiler Fransız kabinesi içinde mütareke eğilimini kuvvetlendirdi. Başbakan Reynaud mücadeleye taraftar olduysa da, İngiltere'nin ve Amerika'nın yardım yapamaması, İngiltere'nin şimdi kendi adasını koruma endişesinde olması, kabine içindeki mütareke görüşünü kuvvetlendirdi. Fransız Hükümeti İngiltere'den özellikle uçak istemişti.

Fransa, İngiltere ve Amerika'dan istediği yardımı alamayınca, 16 Haziran'da Başbakan Reynaud istifa etti ve yeni kabineyi mütareke taraftarı Mareşal Petain kurdu. Petain Almanlarla temasa geçti ve yeni Fransız Hükümeti 22 Haziran 1940 da Compiegne'de (Rethondes) Almanya ile mütareke imza etti. Mütareke, Almanya'nın 11 Kasım 1918 de mütareke imzaladığı vagonda imzalandı ve Almanlar bu vagonu Berlin'e götürdüler. Almanya Fransa'dan 1918'in intikamını almıştı.

Mütareke anlaşması ile Almanya, Fransa'da bağımsız bir hükümetin bulunmasını kabul etti. Bunun da sebebi, İngiltereyi yalnız bırakmak ve ona da makul bir barış ümidi vermekti. Öte yandan, bu mütareke ile, Fransa'nın kuzey yarısı ile Atlantik kıyıları Almanya'nın işgaline bırakıldı. Geri kalan kısımda merkezi Vichy'de olan bir Fransız Hükümeti bulunacaktı. Fransa 400.000 kişilik bir işgal ordusunu besliyecek ve Almanlara esir düşmüş olan 1.5 milyon Fransız askeri Almanya'nın elinde rehin olarak tutulacaktı. Almanya

Fransız donanmasını da almıyor, fakat bu donanma bir limanda kontrol altında tutulacaktı. Fakat Almanların Fransız donanmasına el koymasından korkan İngiltere; 3 Temmuz 1940 da, büyük kısmı Cezayir'de Mers-el-Kebir'de bulunan Fransız donanmasını bombardıman edip batırdı.

Fransız-İtalyan mütarekesi 24 Haziran'da imzalandı. Fransa bir kısım toprağı İtalyaya terketti ve Fransa-İtalya sınırı gayri askeri hale getirdi.

D) İngiltere Muharebesi

Hitler Fransa'nın sırtını yere getirdikten sonra, İngiltereye dönmeye karar vermişti. Lakin İngiltere'nin adada bulunması, askeri harekat planlarının da niteliğini değiştirmekteydi. İngiltere ancak istila suretiyle dize getirilebilirdi ve bu da İngiltereye çıkarma yapmakla mümkün olabilirdi. Fakat bundan önce İngiltere adası yoğun bir şekilde bombardıman edilecekti. Mareşal Georing, "Bana iyi havalı beş gün veriniz, bir tane İngiliz uçağı bırakmam" diyordu.

Mamafih, esasında Hitler İngiltereye çıkarma yapmayı da pek göze alamamış, fakat hava bombardımanları ile İngiltere ağır tahribata uğrayınca, barışa yanaşacağını ümit etmişti.

İngiltere'nin istila planına Seelöwe (Deniz Aslanı) adı verilmişti. Hitler bu planı uygulamaya geçmeden önce İngiltereye birkaç defa barış teklifinde bulundu. İngiltere tarafından cevap alamayınca, 19 Temmuz 1940 da Reichstag'da verdiği uzun bir söylevde, yenilmiş bir devlet olarak değil, "akıl adına konuşan" galip bir devlet olarak, bu savaşın devamını gereksiz gördüğünü ve İngiltere ile Almanya'nın anlaşabileceğini bildirdi. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Halifax, 22 Temmuzda bu söyleve cevap vererek, İngiltere'nin tehdit ve kuvvet karşısında boyun eğmiyeceğini söyledi.

Hitler'in bu barış teşebbüsleri sonuçsuz kalınca, 13 Ağustos 1940'dan itibaren Alman uçakları İngiltereyi bombardıman etmeye başladılar. Buna İngiltere Muharebesi denir.

İngiltere Muharebesi 31 Ekime kadar sürdü. En şiddetli safhasını 6 Eylül-5 Ekim arası teşkil eder. Bu muharebede İngiltere teslim olmaya yanaşmadığı gibi, Alman Hava Kuvvetleri de ağır kayıplara uğradı. Bu durum karşısında Hitler, "gerekli olduğu takdirde" yapılması düşünülen çıkarmadan da vazgeçti. İngiltere Muharebesi 31 Ekimde sona erdiği zaman, kayıp bilançosu şöyleydi: İngiltere 733 uçak ve 375 pilot kaybetmiş ve Londra'da 14.280 kişi ölmüş, 20.235 kişi yaralanmıştı. Almanya'nın kaybı ise 1733 uçak ve bir o kadar da pilottu. İngiltere Muharebesini İngiltere kazanmıştı.

E) Kuzey Afrika Cephesi

İtalya'nın 10 Haziran 1940 da Fransaya savaş ilan ederek İİ'inci Dünya Savaşına katılması özellikle İngiltereyi güç duruma soktu. Bir defa, İtalya'nın Akdeniz'deki kuvvetli donanması sebebiyle Malta ile Süveyş arasındaki bağlantı kesildi. İkincisi, Cezayir ve Tunus'un Vichly Hükümetinin elinde bulunması da, Cebelütarık ile Malta arasındaki bağlantıyı tehlikeye sokuyordu. Bunlardan daha önemlisi de, İtalya'nın Libya'dan, Mısır'ı almak üzere harekete geçmesiydi ki, bu şartlar içinde İngiltere'nin Cebelütarık-Malta-Süveyş-Aden stratejik yolu tehlikeye giriyordu. Fakat İtalyanların beceriksizliği, hiç değilse bir süre için bu tehlikeyi önledi.

İtalya Libya'da 200.000 kişilik bir kuvvet toplamıştı. Halbuki İngiltere'nin Mısır'daki teçhizatı noksan kuvvetleri ise bundan çok daha zayıftı. İtalyan kuvvetleri Mısır'a karşı 13 Eylül 1940 da taarruza geçtiler. 60-70 millik bir ilerlemeden sonra, 16 Eylülde Mısır toprakları içinde bulunan Sidi-Barrani'yi ele geçirdiler ve orada durdular. Burdan sonra iki ay kadar bu cephede bir savaş olmadı. Mısır'daki İngiliz kuvvetleri bu arada takviye alarak durumunu düzelttikten sonra, 8 Aralık'da karşı taarruza geçti. İtalyanlar bu taarruza dayanamayıp geri çekilmeye başladılar ve İngilizler iki ayda 400 km. ilerleyip, 1941 Şubatı başında Bingazi'ye girdiler.

İtalyanlar 130.000 esir vermişler ve 400 tank bırakmışlardı. İtalya'nın bu hezimeti karşısında, 1941 Şubatının sonundan itibaren Almanya da kuzey Afrika savaşlarına katılacaktır ki, durum tekrar İngiltere'nin aleyhine bir dönüş alacaktır.

Öte yandan İtalya'nın Habeşistan'da da 200.000 kişilik bir kuvveti vardı. Bu kuvvetler Temmuz ayında bir yandan Sudan'ı ele geçirmek için ve öte yandan da Ağustos ayında İngiliz Somalisi'ni ele geçirmek için harekete geçtiler. İngiliz kuvvetleri çok az olduğundan başlangıçta geriliediler. Fakat Kasım ayı başında İngilizler bu bölgelerde de karşı taarruza geçince, İtalyanlar tekrar hezimete uğradılar. İngiliz kuvvetleri 1941 Nisanında hem İtalyan Eritre'sini ve hem de Habeşistan'ı işgal ettiler ve aynı zamanda da İngiliz Somalisini İtalyanlardan kurtardılar. Doğu Afrika muharebeleri 1941 Mayısında sona ermiştir.

F) İtalya'nın Yunanistan'a Saldırması

Gerek kuzey, gerek doğu Afrika harekatının İtalya bakımından birinci gayesi Süveyş'i ele geçirmekti. Mussolini bunun için üç kollu bir kıskaç uygulamak istemişti. Bu kıskacın iki kolu kuzey ve doğu Afrika cepheleriydi. Bundan başka, Yunanistan ile Girid'i de alıp kıskacın üçüncü kolunu Doğu Akdeniz'den yürütmek istedi.

İtalya, Almanyaya haber bile vermeden ve İtalyan Genelkurmayının muhalefetine rağmen, 28 Ekim 1940 sabahı saat 2'de Yunan Hükümetine verdiği bir ültimatomda, Korfu ve Girid adaları ile Epir ve Pire limanının kendisine teslimini istedi. Bu istek için ileri sürülen sebep, Yunanistan'ın İngiltereye üs vermesiydi. Yunanistan İtalya'nın bu isteklerini hemen reddedince, saat 5.30'dan itibaren, Arnavutlukta toplanan İtalyan kuvvetleri Yunan sınırlarından içeri girmeye başladı.

İtalya Arnavutlukta 100.000 asker toplamıştı. Fakat Yunan savaşı da İtalya için tam bir başarısızlık oldu. İtalyan kuvvetlerinin ilerlemesi, Yunan karşı koyması dolayısiyle 2 Kasımda durdu. Yunanistan 10 Kasımda seferberliğini tamamlayınca, karşı taaruza geçti ve Yunan kuvvetleri Kasım sonlarına doğru Arnavutluk topraklarına girdi. 1941 Martında İtalyanlar karşı taarruza geçtilerse de, yine bir şey yapamadılar. Fakat tam bu sırada Almanya bütün Balkanlara girip Yunanistan'ı da işgal etti.

G) Balkanlar Mücadelesi ve Rus-Alman Savaşı

Fransa'nın yenilmesinden sonra Hitler'in kafasını işgal eden başlıca mesele, İngiltere'nin barışa zorlanmasıydı. İngiltere Muharebesi istenilen sonucu vermemişti. Bunun için Hitler bir takım tertiplere başvurdu. Bunların birincisi, İtalya, Japonya ve Almanya arasında 27 Eylül 1940 da Üçlü Pakt denen ittifak andlaşmasının imzasıdır.

Bu pakt ile Avrupa'da "Yeni Düzen"in kurulması görevi Almanya ve İtalyaya, Doğu Asya'da da "Yeni Düzen"in kurulması görevi Japonyaya veriliyordu. Yeni Düzen denen şey, istilaya dayanan egemenlikten başka bir şey değildi. Ayrıca, Pakt'a göre, taraflardan biri Avrupa savaşına veya Çin-Japon anlaşmazlığına katılmamış bir devletin saldırısına uğrarsa, diğerleri bütün güçleriyle ona yardım edeceklerdi. Burada söz konusu olan devlet Birleşik Amerika idi.
Bu suretle Pakt birinci planda Birleşik Amerikayı tehdit edip, onu savaş dışı tutma amacını gütmekteydi. Amerika savaşa katılamayınca da İngiltere yalnız kalacaktı. Öte yandan Birleşik Amerikaya da, savaşa katıldığı takdirde, karşısında aynı zamanda Japonyayı da bulacağı anlatılmak isteniyordu.

Hitler Üçlü Paktı yaptıktan sonra, Sovyet Rusya, İspanya, Vichly Fransası, Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan'ı da bu ittifaka sokarak, bütün Avrupa'nın İngiltere aleyhtarı bir blokta birleşmiş olduğunu bu devlete göstermek ve dolayısiyle bu devleti ümitsiz bir durumda bırakarak barışa zorlamak istedi.

Hitler önce İspanyayı kendi yanında savaşa sokmak için teşebbüsde bulundu. Bunu, daha Üçlü Pakt imzalanmadan yaptı. Eğer İspanya Almanya'nın yanında savaşa katılırsa, İspanyaya ait Kanarya adaları ile Portekiz'e ait Açores adaları, Atlantikte İngiltereye karşı yapılan mücadelede Alman deniz kuvvetleri tarafından kullanılabilirdi.

Fakat İspanya ile yapılan görüşmeler olumlu sonuç vermedi. İspanya Almanya'dan çok şey istedi.

Bunun üzerine Hitler Vichy Fransasına döndü. Vichy hükümeti İngiltereye savaş ilan ederse, Fransa'nın Afrika'daki sömürgeleri Süveyş'i ele geçirmek için Almanya tarafından kullanılabilirdi. Lakin Vichy hükümeti de savaşa girmeye yanaşmadı.

Şimdi Almanya için yapılacak iş Sovyet Rusya'nın Üçlü Pakta katılmasını sağlamaktı. Fakat bu da mümkün olmadı. Mümkün olmadığı gibi, Balkan meseleleri yüzünden iki taraf arasında 1940 yazından itibaren başlayan çatışmalar, 1941 yazında bu iki devleti savaşa götürdü.

Sovyet Rusya Almanya ile 23 Ağustos 1939 Saldırmazlık Paktını yaparken iki amacı gerçekleştirmek istemişti. Önce, Rus-Alman işbirliğinden yararlanarak emperyalist genişlemesini gerçekleştirmek sonra da Batılılarla Almanyayı karşı karşıya bırakıp, her ikisinin de birbirlerini adamakıllı yıpratmalarını sağlamak. Sonunda, yıpranmamış kuvvetiyle ortaya çıkarak kominizmin dünya üzerindeki egemenliğini en geniş şekliyle gerçekleştirmek.

Bu amaçlar bakımından, Fransa ile Almanya arasındaki savaşın uzun sürmesi en kuvvetli ümidini teşkil ediyordu. Fakat Fransa'nın 4-5 haftada yere serilmesi Sovyetlerin tasarılarını alt-üst etti.

Almanya'nın üstünlüğü tartışmasız olarak ortaya çıkıyordu. Bu sebeple, Almanya daha fazla üstün duruma geçmeden kendi çıkarlarını bir an önce sağlamak istedi. Daha Fransız-Alman savaşı devam ederken, 1940 Haziranında, Estonya, Letonya ve Litvanyayı işgal ile buralarını ilhak etti. Bunun arkasından 27 Haziran 1940 da Romanyaya ültimatom vererek, Besarabya ile Kuzey Bukovina'nın kendisine terkini istedi. Halbuki 23 Ağustos Paktı'nda Bukovina'nın hiç sözü geçmemişti. Almanya bu sırada Balkanlarda bir savaş çıkmasını istemediğinden Romanyayı desteklemedi ve bu devlet de Besarabya ve Bukovina'yı Sovyetlere terketmek zorunda kaldı. Romanya'nın bu durumu komşularını harekete geçtrdi. 19 Ağustosta Bulgaristan da Romanya'dan Güney Dobruca'yı aldı. Bunun arkasından Macaristan da Transilvanyayı istedi. Romanya parçalanıyordu. Transilvanya konusunda Romanya baş eğmeyince Macar-Romen münasebetleri gerginleşti. Bunun üzerine Almanya ve İtalya aracılık yaparak, 30 Ağustas 1940 Viyana anlaşması ile Romanya Transilvanya'nın üçte ikisini Macaristan'a terketti. Macaristan baştanberi Almanya'nın izinden gitmekteydi ve Almanya Macaristan'ı tatmin etmek istemişti. Bununla beraber, Almanya, Romanya'nın geri kalan toprakları için garanti verdi. Bu garanti, Romanyaya yerleşmeye karar vermiş olan Sovyetleri sinirlendirdi ve 1 Eylül 1940 da Almanyayı protesto ettiler. Protestonun sebebi, 23 Ağustos Paktına aykırı olarak, Almanya'nın Viyana kararlarından Sovyetleri haberdar etmemesiydi. Bundan başka, Sovyetler, Romanyaya verilen garantiyi kendilerine

yöneltilmiş sayıyorlar ve Romanya ile Tuna bölgesinde kendi ilgilerini belirtmekten geri kalmıyorlardı.

Böylece 1940 yazından itibaren Sovyet-Alman çatışmasını geliştiren olaylar hızla akmaya başladı. Almanya'nın Üçlü Paktı imzası da bu gelişmelerin başka bir sonucu idi ve şüphesiz bu Pakt da Sovyetleri hoşnut bırakmadı. Almanya Sovyetleri Japonya vasıtasiyle tehdit eder duruma geçmişti. 1840 Eylülünde Almanya'nın "eğitim kıtaları" adı altında Romanyaya ve ticaretini korumak bahanesiyle Finlandiyaya asker göndermesi ise ateşi körükledi. Rusya dört bir tarafdan sarılmış olmaktaydı.

Mamafih Hitler Sovyet Rusya ile bir çatışmayı da hiç değilse şimdilik istemiyordu. Çünkü İngiltere'nin inatla mukavemet etmesinin sebebini, Sovyet Rusya ile Almanya arasında çıkacak bir çatışmaya bağladığı ümitte görüyordu. Gerçekten, Fransa'nın yenilmesi üzerine Başbakan Churchill, Avrupa'daki Alman hegemonyasına karşı Sovyetleri bir işbirliğine davet etmiş, fakat bu davet cevapsız kalmıştı. Bu sebeple Hitler, Sovyetleri Üçlü Pakt'a alarak dünyanın paylaşılmasına onları da ortak etmek ve bu suretle Sovyetlerle yeni bir işbirliği kurmak için Molotov'u Berlin'e davet etti.
Berlin görüşmeleri 12-13 Kasım 1940 da yapıldı. Bu görüşmelerde Hitler'in Sovyetlere yaptığı teklif, Üçlü Pakt'a katılmaları ve İran ve Hindistan'ı alarak Hint Okyanusuna çıkmalarıydı. Avrupa'nın Almanya

ve İtalya arasında paylaşılmasından başka, İtalya Kuzey ve Kuzey-Doğu Afrikayı ve Almanya da Orta Afrikayı alacaktı. Japonya'nın "hayat sahası" ise Doğu ve Güney-Doğu Asya olacaktı.

Molotov bu paylaşmayı kabul etmekle beraber, Almanya'nın Finlandiya'dan askerini geri çekmesini, Sovyetlerin Bulgaristan'a garanti vermesini ve Sovyetlerin Boğazlarda kara, deniz ve hava üslerine sahip olmasını istedi. Hitler bunları kabul etmedi. Dolayısiyle görüşmeler de bir sonuca ulaşmadı. Molotov Berlin'den ayrılırken Almanya ve Rusya, üç gün öncesine oranla birbirlerinden daha fazla uzaklaşmış bulunuyorlardı.

Molotov Berlin'den ayrıldıktan sonra, Sovyet Rusya'nın Üçlü Pakt'a katılması meselesi diplomatik müzakerelerle tartışılmaya devam edildi. Fakat yine sonuç alınamadı. Bunun üzerine Hitler Sovyetlerle uzlaşmanın mümkün olamıyacağını anlıyarak, 18 Aralık 1940 da Alman ordularına, "Sovyet Rusyayı ezmek için" 15 Mayıs 1941 de harekete geçmek üzere hazır olmaları emrini verdi. Harekat planının adı "Barbarossa Planı" idi.

Hitler'in bu kararı Almanya'yı yeni faaliyete sevketti. Rusya'ya savaş açılmadan önce sağ kanadın, yani Balkanların güvenliği sağlanmalıydı. Berlin görüşmeleri Sovyetlerin Balkanlara göz koyduğunu göstermişti. Bunun için, 20 Kasım 1940 da Macaristan ve 23

Kasım 1940'da da Romanya Üçlü Pakt'a alındı. Aralık 1940 ve Ocak 1941'de Romanyaya büyük kuvvetler sevkedildi. Bulgaristan önce mukavemet ettiyse de, 1 Mart 1941 de o da Üçlü Pakt'a katılmak zorunda kaldı. Hitler bundan sonra Yugoslavya'ya döndü ve bu devlet de 25 Mart 1941 de Üçlü Pakt'a katıldı. Fakat Yugoslavya hava generallerinden Simoviç, 27 Mart 1941 sabahı Almanya aleyhtarı bir hükümet darbesi yapınca iş değişti. Simoviç 6 Nisan 1941 de Sovyet Rusya ile bir dostluk ve saldırmazlık paktı imzaladı.

Yugoslavya'daki bu gelişme Hitler'i Balkan seferini yapmaya sevketti. 6 Nisan 1941 sabahı Alman hava kuvvetlerinin yoğun ve gayri insani bir şekilde Belgrad'ı bombardımanı ile Almanya Yugoslavya'yı işgale başladı. Bu memleketin işgali gerçekten bir "yıldırım savaşı" oldu. 17 Nisan'da Yugoslavya teslim oldu. Bunun üzerine Hitler, Yugoslavya'yı peykleri arasında paylaştırdı. Banat kısmını Macaristan'a, Makedonya'yı Bulgaristan'a ve Slovenya'yı da İtalyaya verdi. Hırvatistan Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsız oldu.

Bulgaristan'da toplanmış olan Alman kuvvetleri 6 Nisan sabahı aynı zamanda Yunanistan'a da girmeye başladı. Yunanistan Şubat ayının sonunda İngiltere'den 57.000 kişilik bir kuvvet yardımı almıştı. Fakat o da fazla dayanamadı. Alman orduları hem Bulgaristan'dan ve hem de Yugoslavya'dan girerek 25 Nisan'da Atinayı düşürdüler ve Nisan sonunda bütün Mora'yı işgal ettiler. Havadan kuvvet indirme

suretiyle 20 Mayısda başlayan Girid'in işgali de 31 Mayısta tamamlandı. Almanya şimdi bütün Balkanlara, Ege Denizine ve Doğu Akdeniz'e egemen bulunuyordu. Çünkü Kuzey Afrika'daki Alman kuvvetleri de Mart sonunda Mısır'a doğru taarruza geçmişti.

Şimdi sıra Sovyet Rusya'ya gelmişti. Almanya'nın müttefiki Japonya'nın Birleşik Amerika ile münasebetleri de bu sırada gittikçe gerginleşmekte ve bir savaş ihtimali artmaktaydı. Bu bakımdan Alman-Sovyet münasebetlerinin durumu şimdi önem kazanıyordu. Bunu öğrenmek için Japon Dışişleri Bakanı Matsuoka Berlin'e geldi ve 25 Mart-4 Nisan arasında Hitler ve Ribbentrop'la görüşmelerde bulundu. Almanya'nın Rusyaya karşı harekete geçeceğini öğrenen Matsuoka, Berlin'den Moskova'ya gitti ve orada 13 Nisan 1941 de bir tarafsızlık paktı imzaladı. Gerek Sovyet Rusya, gerek Japonya, iki cepheli savaş karşısında kalmamak ve biri sadece Almanya ile diğeri de sadece Birleşik Amerika ile savaşabilmek için, birbirlerine saldırmamayı uygun gördüler. Bu, tabii Almanya'nın hiç hoşuna gitmedi.

Almanya'nın Balkanlara yerleşmesi üzerine Türkiye'nin durumu önem kazandı. İngiltere ve Amerika Türkiye'yi savaşın içine çekmek için çaba harcadılar. Bu çabalar başarılı sonuç verirse, Almanya'nın Rusya savaşındaki durumu zayıflardı. Bu sebeple 18 Haziran 1941 de Türkiye ile bir saldırmazIık paktı imzaladı.

22 Haziran 1941 de Almanya Sovyet Rusya'ya savaş açtı. Bu savaş Almanya'nın Avrupa'daki üstünlüğünü sona erdiriyordu. Çünkü şimdi Sovyet Rusya Batılılarla işbirliğine giriyordu.

2

Savaş Durumunda Denge

1941 yılında Alman-Rus savaşının çıkmasiyle birlikte, yılın sonunda Japonya'nın Birleşik Amerikaya saldırmasiyle Japonya'nın ve Almanya'nın savaşa katılmasına karşılık, Sovyet Rusya ile Birleşik Amerika da karşı tarafta yer alıyordu. Bu gelişmeler savaş durumunda, askeri bakımdan, 1943 yılında Almanya'nın Stalingrad savaşını kaybetmesine kadar bir denge kuracaktır.

A) İngiltere-Sovyet İttifakı

Almanya ile Sovyet Rusya arasında savaşın patlaması üzerine, şimdi Sovyet Rusya ile İngiltere ortak düşman karşısında bulunuyorlardı. İşbirliği yapmaları kadar tabii bir şey olamazdı. Buna rağmen, işbirliği teşebbüsü Sovyetlerden değil İngiltere'den gelmiştir.
22 Haziran 1941 akşamı İngiltere Başbakanı Churchill radyoda yaptığı bir konuşmada bu savaşın bir "sınıf savaşı" olmadığını, bu

sebeple İngiltere'nin Sovyet Rusya ile işbirliği yapmaya ve ona elinden gelen yardımı vermeye hazır olduğunu bildirdi. Fakat Sovyetler Churchill'in bu teklifine cevap vermediler. Ancak Churchill'in Stalin'e başvurması iledir ki, Sovyetlerden olumlu bir cevap almak mümkün oldu.

12 Temmuz 1941 de Moskova'da İngiltere ile Sovyetler arasında bir Ortak Hareket Anlaşması imzalandı. Birbirlerine her türlü yardımı yapmayı ve ayrı mütareke ve barış imzalamamayı öngören bu anlaşmanın arkasından, Birleşik Amerika'nın savaşa katılmasından sonra 26 Mayıs 1942 de İngiltere ile Sovyet Rusya arasında bir de ittifak imzalandı. Bu ittifak 20 yıl için yapılmıştı.

Birleşik Amerika savaşa katıldıktan sonra gerek İngiltereye gerek Sovyetlere geniş askeri yardım yapmaya başladı. Bu ise Sovyetleri garip bir duruma düşürdü. Ortada bir İİİ'üncü Enternasyonal vardı ve bu milletlerarası komünizm teşkilatı, herşeyden önce İngiltere ve Amerika gibi "kapitalist" memleketlere yöneltilmişti. Halbuki şimdi Sovyet Rusya'nın savaş gücü ancak bu kapitalist memleketlerin yardımı ile sağlanabilmekteydi. Bu garip duruma son vermek için, 3'üncü Enternasyonal'in Yürütme Komitesinin Prezidyumu 22 Mayıs 1943 de aldığı bir kararla, "somut tarihi durumun özellikleri ile bu durumdan doğan meselelerden ötürü" ve "bütün memleketlerde komünist partileri ile bunların öncü kadrolarının eriştiği siyasal olgunluğu gözönünde tutarak", İİİ'üncü Enternasyonali lağvetti.

İngiliz-Sovyet işbirliğinin ilk üç ayı içinde İngiltere Sovyet Rusyaya, 450 uçak, 22.000 ton kauçuk, 3.000.000 çift ayakkabı ve savaş endüstrisi için gerekli madenler vermiştir. Birleşik Amerika da, Ekim ayında, ilk partide 60 milyon dolarlık bir yatırım yapmıştır ki, Amerika'nın bütün savaş içinde Sovyetlere yaptığı yardım 11 milyar doları bulacaktır.

İngiliz ve Amerikan yardımlarının Rusya'ya gidiş yolu İran olmuştur. Diğer yollar Murmansk, Vladivostok ve Boğazlardı. Lakin ilk iki liman bu kadar geniş yardım için müsait değildi. Türkiye ise tarafsızlığı dolayısiyle, savaşan taraflara Boğazları kapamıştı. Kaldı ki, Ege adalarının Alman işgali altında olması dolayısiyle, müttefik gemilerinin buradan geçmesi de imkansızdı. En müsait yol olarak İran kalıyordu. Lakin İran, İngiltere ve Sovyetlerin baskılarına rağmen geçit vermek istemedi. Bunun üzerine İngiltere ve Rusya Ağustos ayında İran'ı zorla işgal ettiler ve Riza Şah'ı da tahtından indirip oğlu Muhammed Riza Pehlevi'yi geçirdiler. Tahran bölgesi tarafsız olmak üzere İran nüfuz bölgelerine ayrıldı. Kuzey İran Sovyet, diğer kısımlar İngiliz işgali altına girdi. Bu, 1907 İngiliz-Rus anlaşmasını hatırlatıyordu. 29 Ocak 1942 de İngiltere, Sovyet Rusya ve İran arasında bir ittifak andlaşması imzalandı. Bu suretle İran'daki İngiliz ve Sovyet askerlerinin durumu işgal statüsünden çıkarılarak bir ittifak statüsü içine sokuldu. İttifaka göre, Almanya ile savaşın sona ermesinden itibaren en geç altı ay içinde İran yabancı

askerlerden boşaltılacaktı.

Birleşik Amerika savaşa katılıp Sovyetlere yardımını arttırınca bu yardımı idare etmek üzere İran'a 30.000 kişilik bir Amerikan personeli gelmiştir.

B) Birleşik Amerika'nın Savaşa Katılması

Birleşik Amerika'nın İİ'inci Dünya Savaşına katılması, 1937-1941 arasında Amerika ile Japonya arasında önce sinsi sinsi başlayan, fakat savaşın çıkmasiyle birlikte gittikçe şiddetlenen bir mücadelenin sonucu olmuştur.

1937 yılında Japonya Çin'i istilaya başladıktan sonra, gerek savaş durumunun gelişmeleri dolayısiyle, gerek kasıtlı olarak Amerika'nın Çin'deki menfaatlerini devamlı olarak ihlal etmeye başlamıştır. Kasıtlı hareketlerde, özellikle Amerika'nın Chiang Kai-Shek'e yardım etmesinin Japonya'da uyandırdığı sinirlilik başlıca rolü oynamıştır. Mesela Japon Başbakanı Konoye, 3 Kasım 1938 de verdiği bir söylevde Doğu Asya'da "yeni Düzen"i ilan edip, dolayısiyle Amerika'nın yıllar boyu savunduğu "Açık Kapı" ilkesine son verdiği zaman, Birleşik Amerika, Uzakdoğu'nun Japonya'nın tekelci egemenliği altına girmesi demek olan bu doktrin karşısında, bir yandan yine "Tanımazlık Doktrini"ni benimsemiş ve öte yandan da 15 Aralık

1938 de Çin'e 25 milyon dolarlık kredi açmıştı. Gerçekte Amerika'nın bu yardımı fazla olmamakla beraber, Çin'in mukavemet kararını kuvvetlendirdiği için Japonyayı sinirlendirmiştir.

1939 Martından itibaren Avrupa'da Batılılarla Almanya arasındaki münasebetler sertleşmeye başlayınca, Almanya'nın bir savaşa gitmesinden endişe eden Japonya, Amerika ile münasebetlerini düzeltmek için bu devlet nezdinde bazı teşebbüslerde bulundu; lakin olumlu bir sonuç alamadı. Çünkü, Amerika'nın bir yakınlaşma için ileri sürdüğü şart, Japonya'nın Çin'deki saldırısına son vermesiydi. Halbuki Japonya'nın da yaklaşmadan amacı, Çin'deki durumunu Amerikaya tanıtmaktı. .

İİ'inci Dünya Savaşının çıkmasiyle birlikte Amerika ile Japonya arasındaki münasebetler daha da kötüye giden bir dönüş almıştır. Her ikisi de savaş dışı kalmakla beraber, izledikleri yollar birbirinden ayrılmış fakat aynı zamanda da bir çatışmaya gitmişlerdir. Demokrasilerin Batı yarımküresinin Avrupa'daki kalesi olduğuna ve bu sebeple totaliterlere karşı koymada Amerika ile Demokrasilerin ortak menfaatleri bulunduğuna inanan Başkan Roosevelt, Amerikayı gittikçe Batılılara kaydırmış ve bu durumda da, Almanya'nın biran önce Amerikaya karşı harekete geçmesi hususunda Japonya üzerinde baskı yapmasına sebep olmuştur. Buna karşılık Batılıların savaşla uğraşmalarından yararlanmak isteyen Japonya da, Asya'daki

yayılmasını genişlettikçe Amerika ile daha fazla çatışma durumuna girmiştir.

Japonya 14 Mart 1940 da Nanking'de sözde bağımsız bir kukla hükümet kurup bunu tanıyınca, Amerika da Çin'e 20 milyon dolarlık bir kredi daha açmıştır.

Hollanda'nın Alman istilasına uğraması üzerine, Japonya; Hollanda Hindistan'ı (Endonezya) valisi üzerinde baskıda bulunarak, Haziran 1940 da yaptığı bir anlaşma ile, Hollanda Hindistan'ından yılda 1 milyon ton petrol ile diğer kıymetli madenlerin Japonyaya ihracını sağlamıştır. Fransa'nın da savaş durumundan faydalanarak, Thailand (Siyam) ile 12 Haziran 1940 da yaptığı bir anlaşma ile de bu devleti nüfuzu altına almıştır. Fransa'nın yenilgisi üzerine, Vichy hükümetiyle de 29 Ağustos 1940 da bir anlaşma yaparak, hem Hindiçini'de diğer devletlere oranla çok daha fazla ekonomik imtiyazlar kazanmış ve hem de burada asker bulundurmak ve buradan Çin'e asker geçirmek hakkını elde etmiştir. Bu anlaşmalar Uzakdoğu statükosunu değiştirmesi sebebiyle Amerika'nın protestolarına sebep oldu, fakat Japonyayı da yolundan döndüremedi.

Fransa'nın yenilgisi üzerine Almanya'nın karşısında şimdi sadece İngiltere kaldığından, durum Amerika için de tehlikeli oluyordu. Bundan dolayı, Amerika 2 Eylül 1940 da İngiltere ile yaptığı bir

anlaşmayla, İngiltereye 50 destroyer vermesine karşılık, İngiltereye ait Newfoundland, Bermuda, Bahama, Jamaica, St. Lucia, Antigua, Trinidat ve İngiliz Güyanı'ndaki deniz üslerini 99 yıl süre ile kiraladı.

Amerika üzerinde en fazla tepki yaratan olay, Japonya'nın 27 Eylül 1940 da Almanya ve İtalya ile Üçlü Pakt'ı imzalaması olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, bu ittifak doğrudan doğruya Amerikayı yöneltilmişti ve Amerika'nın İngiltere'nin yanında yer almasını önlemek istiyordu. Halbuki bunun Amerika üzerindeki tepkisi ters yönde oldu ve Amerika İngiltere ile daha yakın işbirliğine başladı. Bu ittifak karşısında Amerika, bir yandan askeri gücünü arttırmaya bir yandan da İngiltereye mümkün olduğu kadar geniş yardımda bulunmaya karar verdi. Ocak 1941'den itibaren Vaşington'da toplanan Amerikan ve İngiliz askeri heyetleri, Güney-Doğu Asya'nın bir Japon saldırısına uğraması halinde uygulanmak üzere ortak planlar hazırlamaya başladılar. Başkan Roosevelt bununla da yetinmiyerek, Kongre ile epey uğraştıktan sonra, 11 Mart 1941 de Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu'nu çıkartmaya muvaffak oldu. Başkan, bu kanuna dayanarak 27 Martta İngiltereye 7 milyar dolarlık kredi açtı.

Almanya'nın Danimarka ve Norveç'i işgal ettiği gün de, 9 Nisan 1941 de, Danimarka'nın Vaşington Büyükelçisiyle yaptığı bir anlaşmayla Groenland adasında üsler kiraladı. Norveç'in işgali Alman

tehlikesini Amerikaya daha yakın getiriyordu.

Ödünç Verme ve Kiralama Kanununun çıkması üzerine Amerika 1941 Nisanından itibaren Japonyaya karşı yeni bir politika izlemeye karar verdi. İngiltereye rahat bir şekilde yardım yapılabilmesi için, Japonya kışkırtılmayacak ve mümkün olduğu kadar uzlaşmaya gidilecekti. Bu sebeple, Nisan ayından itibaren Amerika ile Japonya arasında, Uzakdoğu konusunda bir anlaşmaya varmak için diplomatik müzakereler başladı. Fakat Amerika'nın bu yeni politikasını Japonya bir zaaf olarak gördüğünden durumunu sertleştirdi. Amerika'nın Çin'e ve İngiltereye yaptığı yardımı kesmesini istedi. Yine Amerika'nın bu yeni tutumundan faydalanarak, 29 Temmuz 1941 de Vichy hükümetiyle bir anlaşma yaptı ve Hindiçini'deki sekiz hava üssü ile iki deniz üssünü kullanma hakkını elde etti. Arkasından Hindiçini'ye 50.000 kişilik bir kuvvet sevketti. Amerika da buna cevap olmak üzere, Amerika'daki, bütün Japon alacak ve mallarını dondurdu ve Japonya ile ticareti kontrol altına aldı.

Amerika'nın bu tutumu ve müzakerelerde yumuşaklık göstermemesi askerleri sinirlendirmekteydi. Askerlerin baskısı ile Eylül ayında savaşa karar verildi ve 7 Aralık 1941 sabahı Japon uçaklarının Hawaii'deki Pearl Harbor'da bulunan Amerikan üslerine ani bir baskınla Amerikaya savaş açıldı.

Japonya'nın saldırısı ile Birleşik Amerika'nın İİ'inci Dünya Savaşına katılması en fazla İngiltereyi sevindirdi. Başbakan Churchill "Haritadan silinmiyecektik. Tarihimiz sona ermiyecekti" demişti.

11 Aralık 1941 günü de Birleşik Amerika ile Almanya birbirlerine savaş ilan etmişlerdir.

C) Birleşmiş Milletler

1941 yazında Amerika ile Japonya arasında yapılan görüşmelerde Amerika'nın tutumuna tesir eden önemli bir olay da şüphesiz Almanya'nın Rusyaya savaş açması olmuştur. Bu olayla Sovyetler de Batılıların yanında yer almış olmakta ve dolayısiyle Birleşik Amerika için de iyi bir gelişme ortaya çıkmaktaydı. Bunun için, Başkan Roosevelt, yeni durumu Churchill ile görüşmek istedi ve 9 Ağustos 1941 de Newfoundland'da Placentia Bay'de buluştular. 14 Ağustosa kadar süren görüşmelerde Sovyet Rusyaya yardım yapılmasına karar verildi ve 14 Ağustosda Atlantik Demeci (Atlantic Charter) adını alan bir bildiri yayınladılar. Bu demeç iki devletin milli politikalarının ilkelerini ilan etmiştir ki, bu ilkeler sonradan Birleşmiş Milletler Antlaşmasına da temellik etmiştir. Hürriyet ve demokrasi bu demecin temel ilkelerini teşkil etmekteydi.

Amerika'nın savaşa girmesi üzerine iki devlet arasında yapılacak

işbirliğini görüşmek üzere Churchill 22 Aralık 1941 de Vaşington'a gitti. Başkan Roosevelt ile yaptığı görüşmelerden sonra, Almanyaya karşı savaşa katılan 26 devletin imzası ile 1 Ocak 1942 de bir Birleşmiş Milletler Demeci yayınlandı. Bunda, 26 devletin Atlantik Demeci'ndeki ilkeleri aynen kabul ederek zafer elde edilinceye kadar işbirliği yapacakları bildirilmekteydi. Böylece, savaştan sonra kurulacak olan Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın ilk adımı atılmış oluyordu.

C) Cephe Durumları, 1942-1943

Doğu Cephesi: Almanya, Rus cephesinde taarruza 160 tümen piyade, herbiri 350 tankı ihtiva eden 20 zırhlı tümen ve 3500 uçakla başlamıştır. Başlangıçta Rus kuvvetlerinin de insan gücü Almanyanınki kadar olmakla beraber, silah ve malzeme bakımından Almanya ile kıyaslanamazdı. Bu sebeple, Leningrad, Moskova ve Kiev istikametinde üç koldan başlayan Alman taarruzu kolaylıkla gelişti. Eylül başında Leningrad'ı muhasaraya başladılar. 19 Eylülde Kiev 16 Ekimde Odessa ve 21 Kasımda Rostov ve bütün Kırım Almanların eline geçti. İklim şartlarını gözönünde tutmadan, Kasım ayında Moskovayı düşürmek için yapılan taarruz sonuç vermedi. 1941 yılı sonunda Almanya'nın doğu cephesi Leningrad'ın doğusundan -İlmen gölü-Kalinin-Moskovavın batısı-Tula-Kharkov-Rostov çizgisi üzerinde bulunuyordu. Fakat Hitler'in Rusyayı 6-8 haftada

işgal etme ümidi de suya düşmüştü.

Amerika savaşa katıldıktan sonra, Rusyaya Amerikan yardımının gelmesi ancak 1942 sonunda mümkün olacağından, Ruslar o zamana kadar inatla dayanmaya karar verdiler. Bundan dolayı 1942 Ocak ayının ilk günlerinden itibaren Ruslar birçok noktalarda karşı taarruza geçtiler ve Alman cephesini bir miktar gerilettiler.

Almanya, işgali altındaki memleketlerden de bir kısım kuvvet alıp, doğu cephesindeki kuvvetini 240 tümene çıkardıktan sonra, 1942 Haziranında tekrar taarruza geçti. Bu taarruz cephenin güney kanadında yapılmıştı. Bunun sonucu olarak Temmuz sonunda Almanlar Stalingrad'ı muhasaraya başladılar. Ağustos ayında Kafkas dağlarında Elbruz tepelerine Gamalı Haç'ı diktilerse de, Hazar Denizine ulaşıp, Kafkasyayı ve Baku'yu Rusya'dan ayıramadılar.

Hitler, Rusyaya bir prestij darbesi indirmek için Stalingrad'ı düşürmeye büyük önem veriyordu. Bu sebeple Temmuz 1942 sonundan itibaren 4 safhada yapılacak olan Stalingrad muharebeleri başladı. Son ve en şiddetli safha 24 Kasım 1942 de başladı. Stalingrad düşürülemediği gibi, Ruslar Ocak 1943'den itibaren karşı taaruza geçip, 2 Şubat 1943 de 6'ıncı Alman Ordusunu 190.000 kişilik bir kuvvet ile esir ettiler. Ordu komutanı Mareşal Paulus ile 22 Alman generali de teslim olmuştu. Stalingrad muharebesi Rusların zaferiyle sonuçlanmış

oluyordu.

Doğu Cephesinde Almanya inisyatifi Rusyaya kaptırmıştı. Bundan sonra Ruslar ilerlemeye ve Almanlar da gerilemeye başlayacaktır. 1943 Martında Kafkasya Almanlardan temizlenmiş, Leningrad ve Moskova üzerindeki Alman tehdidi bertaraf edilmişti. Stalingrad savaşın dönüm noktası oldu.

Uzakdoğu ve Pasifik Cephesi: Japonya Amerikaya saldırarak savaşa katıldıktan sonra, onun da durumu 1942 yılı sonuna kadar iyi gitmiştir. Japon ilerlemesi de başlangıçta hızlı gelişmiştir. 1941 yılı kapanırken, Gilbert, Guam ve Wake adaları ile Hong Kong'u ele geçirmiş ve Malezya, Filipinler ve Borneo'ya çıkarma yapmıştı. 1942 Nisanında bütün Filipinler Mayıs 1942 ortalarında Birmanya, Şubat ve Martta Cava ve Sumatra yine Şubat ayında Singapur Japonların eline geçti. Singapurla birlikte 70.000 kişilik bir İngiliz kuvveti de Japonlara esir düştü. Japonlar Ocak ayı sonunda da Borneo, Celebes adalarını ve Yeni Britanyayı işgat etmişlerdi.

Birmanya'nın Japonya'nın işgali altına düşmesi, Hindistan bakımından çok tehlikeliydi. Bu sebeple, bu tehlikeyi önlemek için Hindistan'dan ve Chiang Kai-shek vasıtasiyle Çin'den karşı taarruza geçildi. Pasifikteki Japon yayılması da deniz savaşları ile önlendi.

1942 Şubatında Cava Denizinde yapılan bir deniz savaşını Müttefikler kaybettiler. 7-8 Mayıs 1942 de yapılan Mercan Denizi (Coral Sea) deniz savaşında Japonya az kayıplara uğramakla beraber, savaşta zaferi sağlıyamadı. 3-5 Haziran 1942 de yapılan Midway deniz savaşı ise Japonya için ağır darbe oldu. Japonlar 4 uçak gemisi, 4 kruvazör, 8 nakliye gemisi ve 250 uçak kaybettiler. 13 Kasım 1942 de yapılan Guadalcanal savaşında da Japonya 28 gemi kaybetti. Japonların bu yenilgileri Amerika'nın deniz üstünlüğünü açık olarak ortaya koyuyordu. Bu deniz savaşları ile Japonların Pasifikteki ilerleyişi durdurulmuştur.

Atlantik Muharebeleri: 1939 Eylülünde savaş başlayınca İngiltere denizden Almanyayı abluka altına almak istedi. Fakat bunda başarı kazanamadı. Zira Almanya İngiltereye karşı denizaltı savaşına girişti. İngiltereye gelen bütün ticaret gemilerine saldırıp, bu memleketi ekonomik çöküntüye uğratmak istedi. 1939 yılının son dört ayında Almanya'nın 9 denizaltı kaybetmesine karşılık, İngiltere 500.000 tonluk ticaret filosu kaybetti.

1940 yılında İngiltere'nin kaybettiği ticaret filosu 4.407.000 tondur.

Atlantik muharebeleri, Almanya'nın Avrupa'daki faaliyetinin sona ermesi ve denizaltı yapımını hızlandırması sebebiyle 1941 Martından itibaren şiddetlenmiştir. Almanya denizaltı sayısını 200'e

çıkardı ve ayda 15 denizaltı yapmaya başladı. Halbuki Almanya 1939 da 9, 1940 da 22 ve 1941'de de 35 denizaltı kaybetmiştir. Buna karşılık Almanya 1941'de de 4.398.000 ton ticaret gemisi batırdı.

Amerika'nın savaşa katılmasından sonra İngiliz ve Amerikan tezgahları ticaret gemisi yapımını hızlandırdılar. Fakat 1942 yılında yapım ile kayıp arasındaki fark yine büyük oldu. Amerika'nın 5 milyon ton kadar ve İngiltere'nin de 2 milyon ton kadar gemi yapımına karşılık, kaybettikleri tonaj 8.245.000 idi. Fakat 1942 yılında da Almanya 85 denizaltı kaybetti.

1943 yılından itibaren durum Müttefiklerin lehine döndü. Bu yıl içinde 14.5 milyon ton gemi yapmışlar, buna karşılık sadece 3.5 milyon ton ticaret gemisi kaybetmişlerdir. Almanya'nın denizaltı kaybı ise 237 idi. Üstelik 1943 yılından itibaren Amerikan ve İngiliz hava kuvvetleri Almanya'nın endüstri bölgelerini ağır bombardımana başlamışlardı. 1943 yazında gündüzleri 300 Amerikan uçağı, geceleri de 800 İngiliz uçağı Almanya üzerinde uçuyordu.

1944 yılı Almanya için çok daha kötü oldu. 241 denizaltı kaybetti. Müttefikler 1.4 milyon ton ticaret gemisi kaybetmelerine karşılık 13.3 milyon ton gemi yaptılar.

1945 yılının ilk dört ayında Almanya 153 denizaltı kaybetti. Müttefikler

ise 458.000 ton gemi kaybetmelerine karşılık, 3.8 milyon ton yeni gemi yaptılar.

Hava Muharebeleri: Hava muharebelerinin ilk ve önemli safhasını, daha yukarıda sözünü ettiğimiz İngiltere muharebesi teşkil etmiştir. 31 Ekim 1940 da Almanya'nın başarısızlığı ile sona eren bu muharebeden sonra da Alman uçakları, 1941 Mayısı sonuna kadar İngiltereye yapmakta oldukları hava akınlarına devam etmişlerdir. 1941 Martı geldiğinde, son on ay içinde Almanya 4.200 uçak, İtalya 1.100 uçak ve İngiltere de 1.800 uçak kaybetmişti.

1941 yılı sonunda Amerika'nın savaşa girmesi, hava muharebelerinde bir denge sağlamıştır. Bunun içindir ki, 1942 yılında İngiltere'nin Almanyaya yaptığı hava akınları hem artmış ve hem de şiddetlenmiştir. Mesela, 30 Mayıs 1942 günü Köln üzerine yapılan bir buçuk saatlik akında 2.700 ton bomba atılmış, Köln'deki kimya endüstrisi büyük hasara uğramış ve 20.000 kişi ölmüştür.

1942 Kasım ayında Amerikan kuvvetlerinin kuzey Afrikaya çıkması, bir yandan Kuzey Afrika muharebelerinin 1943 Temmuzunda Müttefiklerin zaferiyle kapanmasını sağlamış ve öte yandan da hava muharebelerinin bu alanda yoğunlaşması sonucunu vermiştir. Kuzey Afrika'dan kalkan müttefik uçakları İtalya, Avusturya, Güney Almanya ve Romanya petrol alanlarını bombardımana başlamışlardır.

Bununla beraber, Almanya bu surada havacılıkta bazı teknik gelişmeler elde etti. Bunların birincisi, Alman avcı uçaklarının radarla teçhiz edilmesi, ikincisi de şimdi roket kullanmaya başlamasıydı. Bu iki teknik gelişme Müttefiklerin bombardıman uçaklarının ağır kaybına sebep olmuştur.

1944 yılı geldiğinde havalarda inisyatif artık tamamiyle Müttefiklerin eline geçmiştir. 1944 yılının en şiddetli hava muharebeleri Şubat ve Mart aylarında olmuş ve Müttefikler Almanya'nın bombardımanında 2.5 tonluk bombalar kullanmışlardır.

6 Haziran 1944 de Normandie'de Müttefiklerin ikinci cepheyi açmaları üzerine, stratejik hava bombardımanının yerini taktik bombardıman almıştır. Müttefik uçakları akınlarını Alman cephesi üzerine yöneltmişlerdir. İkinci cephenin açılması, Almanya'nın hezimetini tamamlamıştır.

Kuzey Afrika Cephesi: İngiliz kuvvetleri 1941 Şubatında Bingazi körfezinde Agheila'ya ulaşmışlardı. İtalya'nın bu başarısızlığı üzerine Almanya General Rommel komutasında ve Afrika Korps adını alan bir kısım kuvvetini kuzey Afrikaya yolladı. Rommel kuvvetleri bir süre hazırlandıktan sonra 24 Mart 1941 de taarruza kalktılar. İngiliz kuvvetlerini geri iterek Libya-Mısır sınırında Sollum'a kadar ilerlediler. Fakat taarruza devam edemeyip orada durdular.

Rus-Alman savaşının çıkması dolayısiyle Almanya Kuzey Afrikaya takviye kuvveti gönderemedi. Bu sebeple muharebede birkaç aylık bir duraklama oldu. Bu duraklamada her iki taraf da hazırlandı ve 18 Kasım 1941 de İngilizler karşı taarruzda bulunup, Aralık ayı başında tekrar Agheilo'ya geldiler. Ocak ayında tekrar taaruza başlayan Alman kuvvetleri İngilizleri gerilettiler. Bundan sonra Rommel İngilizleri üç ay kadar rahat bıraktı. Mayıs 1942 sonunda tekrar taarruza başlayarak, Haziran sonunda, İskenderiye'nin 20 mil kadar batısında bulunan El-Alamein'e ulaştı. Bunun üzerine Hitler, Rommel'e Mareşallık rütbesini verdi. Mihver'in Kahireye girmesi gün meselesi sayılıyor ve Mussolini de Mihver kuvvetlerinin başında Kahireye girmek için hazırlanıyordu. Mısır'ın ele geçirilmesi halinde bütün Orta Doğu petrolleri Mihver'in eline geçecekti.

Mareşal Rommel 1 Temmuzdan itibaren, İngilizlerin kuvvetli bir savunma kurdukları El-Alamein cephesine tekrar taarruza girişti. Taarruz iki ay devam etti. General Montgomery komutasındaki İngiliz kuvvetleri inatçı bir mukavemet gösterdiler. Rommel İngiliz cephesini sökemedi. Bundan sonra Mihver için kuzey Afrika'da hezimet başlıyordu.

23 Ekim 1942'den itibaren General Montgomery Mihver cephesine karşı taarruza başladı. Taarruz başarılı oldu ve Mihver kuvvetleri

gerilemeye başladı. 23 Aralık 1942 de Müttefik kuvvetleri Trablus'a (Tripoli) girdiler. Libya aşağı yukarı Müttefiklerin eline geçmiş oluyordu.

Öte yandan, 8 Kasım 1942 günü General Eisenhover komutasındaki Amerikan kuvvetleri de, Fas'ın Atlantik kıyıları ile Cezayir kıyılarına çıkmaya başlamıştı. Bu çıkarmanın amacı, Almanya'nın İspanya üzerinden yapabileceği bir hareketi önlemekti.

Amerikan kuvvetlerine, Cezayir'deki Vichy kuvvetleri de katıldı. Bu kuvvetler Cezayir'i ele geçirdikten sonra, Tunus'a girdiler. 12 Mayıs 1943 günü Tunusdaki Mihver kuvvetleri Müttefiklere teslim oldu. Teslim olan Mihver kuvvetlerinin sayısı 252.000 kişi, 16 Alman ve 10 İtalyan generali idi.

Kuzey Afrika muharebeleri sona ermiş ve Akdeniz'in güney kıyılarına Müttefikler egemen olmuşlardı.

D) İtalya'nın çökmesi

Kuzey Afrikayı ele geçiren Müttefikler, İtalyayı işgal etmek üzere, 10 Temmuz 1943 günü Sicilyaya 160.000 kişilik bir kuvvet çıkardılar. Ağustos ortasında bütün adanın işgali tamamlandı. Mihver kuvvetleri burada 100.000 esir verdi.

Müttefiklerin Sicilya çıkarması İtalya'nın iç durumunda büyük bir değişiklik meydana getirdi. İtalya'nın, savaşın başındanberi peşpeşe uğradığı başarısızlık İtalyan halkında rejime karşı bir hoşnutsuzluk uyandırmıştı. Sicilya çıkarması üzerine 24 Temmuz 1943 günü toplanan Büyük Faşist Konseyi, 10 saatlik tartışmalardan sonra Mussolini'yi iktidardan düşürdü. Mussolini istifa etmek zorunda kaldı. Yeni hükümetin başına Mareşal Badoglio geçti ve Mussoliniyi tevkif ettirdi ve Faşist Partisini de lağvetti. Mussolini Abruzzes dağlarında bir otele hapsedildi.

Mareşai Badoglio İtalya'nın savaşa devam edeceğini ilan etmekle beraber, bir yandan da İspanya vasıtasiyle barış için Müttefikler nezdinde teşebbüste bulundu. Müttefikler mütarekeyi kabul etti ve mütareke 3 Eylül 1943 de imzalandı. Buna göre, İtalya Müttefik kuvvetlerine her türlü kolaylığı gösterecek, İtalyan donanması Müttefiklere teslim edilecek ve İtalya hiçbir şekilde Almanya'nın yanında savaşmıyacaktı. 13 Ekim 1943'de de İtalya Almanyaya savaş ilan etti.

İtalya'nın savaştan çekilmesi Almanya için bir darbe oldu. Şimdi bütün Akdeniz hemen hemen Müttefiklerin egemenliği altına giriyor ve Almanya İtalyan donanmasından yoksun kalıyordu. Bundan daha önemlisi, İtalya'nın çökmesiyle birlikte Yunanistan ve Yugoslavya'da

milli kurtuluş hareketlerinin faaliyete geçmesiydi.

Bedoglio hükümeti mütarekeyi imzalamakla beraber, İtalya'daki Alman kuvvetleri mukavemete devam ediyordu. Bu sebeple Müttefikler, 3 Eylül'de Calabria'da Reggio'ya, 9 Eylülde de Napoli'nin biraz güneyindeki Salerno ve Toranto'ya çıkarma yaptılar. 12 Eylülde Almanlar Mussolini'yi Abruzzes dağlarından kaçırdılar. Alman kuvvetleri yarımadada gerilemekle beraber, Müttefiklerin Romaya girmes. ancak 4 Haziran 1944 de mümkün olabildi.

3

Müttefiklerin Zaferi 1944-1945

1943 yılı İİ'inci Dünya Savaşının dönüm noktasını teşkil etmiştir. Şubat ayında Almanya'nın Stalingrad muharebesini kaybetmesi, bütün doğu cephesinde genel bir gerilemenin başlangıcını teşkil ederken, Mayıs ayında da kuzey Afrika'nın Müttefiklerin eline geçmesi de İtalya'nın çöküntüsünü çabuklaştırmış ve bu olayın sonunda da Alman işgali altındaki memleketlerde milli kımıldanışlar başlamıştır. Bu, Napolyon'un İspanya'da karşılaştığı başarısızlıklar üzerine Napolyon işgali altındaki bütün memleketlerde ortaya çıkan milli kurtuluş hareketlerine benziyordu. Napolyon için dönüş yılı nasıl 1808 olmuş ise, Hitler için de 1943 öyle olmuştur.

1943 yılından itibaren savaş durumu Müttefiklerin lehine dönmeye başladıkça, savaşı bir an önce sona erdirmek için gerekli askeri tedbirleri almak ve aynı zamanda savaş sonrası düzenin esaslarını tesbit etmek amacı ile Müttefikler arasındaki temaslar çok sıklaşmış ve bunun için de bir dizi konferanslar yapılmıştır. Bu kısımda, savaşın olduğu kadar, savaş sonrası gelişmelerinin de temelini hazırlayan bu konferansları ele alacağız.

A) Casablanca Konferansı

1941 yılı sonunda Birleşik Amerika'nın savaşa katılmasından sonra Sovyet Rusya'nın üzerinde en fazla ısrarla durduğu nokta, İngiltere ve Amerika'nın Almanyaya karşı ikinci bir cephe açmak suretiyle, üzerindeki Alman baskısını hafifletmeleriydi. Şimdi 1942 Kasımında Amerikan kuvvetlerinin Fas ve Cezayir'e çıkmaları ile kuzey Afrika savaşlarının sona erdirilmesi mümkün olacağına göre, bundan sonra ne yapılacaktı? Bu mesele Casablanca Konferansının esas konusunu teşkil etmiştir.

Casablanca Konferansı 14-24 Ocak 1943 de Roosevelt ile Churchill arasında yapılmıştır. Stalin de davet edilmişse de gelememiştir.

Konferansta şu kararlar alınmıştır. Rusya üzerindeki baskıyı

hafifletmek için Sicilyaya çıkarma yapmak ve Almanya üzerindeki baskıyı arttırmak; Balkanlarda ikinci bir cephenin açılmasını mümkün kılmak için, Türkiye'nin de savaşa katılması konusunda gerekli askeri hazırlıkları yapmak; Almanya'nın mukavemeti yeteri kadar zayıflayınca Avrupa'da da bir cephe açmak ve nihayet "Almanya Japonya ile İtalya kayıtsız şartsız teslim oluncaya kadar" mücadeleye devam etmek.

Mihver'in "kayıtsız-şartsız" teslim konusunda konferansta alınan karar, Mihver devletlerine hiçbir ümit ışığı bırakmaması ve sonuna kadar dayanma kararını kuvvetlendirmesi ve dolayısiyle de savaşın uzamasına sebep olması gerekçesiyle, sonradan bazı tenkitlere konu olmuştur.

B) Vaşington Konferansı

Kuzey Afrika cephesinin tasfiyesi üzerine alınacak yeni tedbirleri görüşmek üzere 12-26 Mayıs 1943 günlerinde toplanan bu konferans da yine Roosevelt ile Churchill arasında olmuştur. Buna şifre adı dolayısiyle Trident Konferansı da denir.

Alınan kararların esasları şöyledir: 1) İtalya'nın saf dışı kılınması için bu memleketin işgali. Bu işgal gerçekleştirilirse, Almanya'nın bütün Balkanlardaki durumu zayıflayacak, Almanya'nın Balkanlara

yeni kuvvet göndermek zorunda kalması dolayısiyle Rusya üzerindeki baskısı hafifliyecek ve aynı zamanda, durumunu daima İtalyaya göre ayarlıyan Türkiye'nin savaşa katılması da mümkün olacaktır ki böyle bir durumda, Romanya petrollerinin bombardımanı için Türk hava alanlarının kullanılması sağlanacaktı.

2) İkinci Cephenin Fransa'da açılması işi 1944 ilkbaharında tamamlanacaktır.

3) Savaş sonrası düzeni için Churchill tarafından ileri sürülen şu fikirler kabul edilmiştir: Barışı koruma sorumluluğu Birleşik Amerika, İngiltere, Sovyet Rusya ve Çin'e verilecekti. Bu dört devletin teşkil ettiği Dünya Konseyi'ne bağlı olmak üzere, Avrupa, Amerika ve Uzakdoğu Bölge Konseyleri kurulacaktır. Avrupa'da bir konfederasyon kurulacak ve bu, Tuna, Balkan ve İskandinav federasyonlarını ihtiva edecektir. Türkiye, Balkan Federasyonuna dahil olacaktır. İngiltere ile Rusya arasında da kuvvetli bir Fransa bulunacak ve ayrıca, Polonya ile Çekoslovakya Sovyetlerle iyi geçineceklerdir.

C) Quebec Konferansı

Bu konferans, İtalya'da Mussolini'nin birdenbire düşmesiyle ortaya çıkan yeni durum karşısında, ikinci cephe meselesini yeni bir açıdan ele almak amacı ile, 14-24 Ağustos 1943 de Churchill ve İngiliz Genelkurmayı ile Amerikan Genelkurmayı arasında Quebec'de yapılmıştır. Bu konferansta Churchill, İtalya'da ortaya çıkan yeni durum dolayısiyle, ikinci cephenin Fransa yerine, Türkiye'nin de savaşa

katılmasiyle Balkanlarda açılmasında çok ısrar etmiş, fakat görüşünü kabul ettirememiştir. İkinci cephenin Fransa'da Normandie kıyılarında açılmasına karar verilmiş ve bunun hazırlanması sorumluluğu da Amerikalılara bırakılmıştır.

Ç) Moskova Konferansı

Amerika'nın savaşa girmesinden sonra, Amerika ve İngiltere ile Sovyet Rusya arasında, ortak düşmana karşı sıkı bir işbirliği yapılmakla beraber, iki mesele Sovyetleri Batılılara karşı şüpheye sevketmiştir. Birinci mesele, İkinci Cephenin açılmasından, Sovyetlere göre, Batılıların gayet ağırdan almasıdır. Sovyetler, Amerika savaşa girer girmez, Almanyaya karşı Avrupa'da derhal ikinci bir cephe açılmasını istemişlerdir. İkinci mesele de Amerikan yardımıydı. Yine Sovyetler, Amerika'nın kendilerine derhal geniş yardıma başlamasını istemişlerdir. 1942 yılında bu yardım yapılmışsa da, bunu yetersiz bulmuşlardır. Amerika'nın Sovyetlere geniş yardımı ancak 1943 den itibaren mümkün olabilmiştir. Bu iki meselede tatmin edilmemiş olmaları, Sovyetleri, Batılıların kendisini Almanya karşısında yıpratmak istedikleri kanısına götürmüştür.

Öte yandan, Japonya da Uzakdoğuda kazandığı genişlemeyi muhafaza edebilmek için, Almanya ile Rusyanın anlaşması için çaba harcamıştır. Başlangıçta Ruslar Japonya'nın çabalarına olumlu cevap

vermemişlerse de, Batılılar hakkındaki şüpheleri artınca, doğrudan doğruya veya dolaylı olarak gösterdikleri faaliyetlerle, onlar da Almanya ile bir barışı aramışlardır.

Rosevelt ile Churchill de Sovyetlerin bu şüpheciliğini, can sıkıntısını ve barış arama çabalarını farkettiklerinden, konferanslarına Stalin'i de davet etmişler, fakat ne o Rusya'dan ayrılabilmiş, ne de onlar Rusyaya gidebilmişlerdir. Bu sebeple, Ruslara durumu açıklamak üzere, Amerika Dışişleri Bakanı Cordell Hull ile İngiltere Dışişleri Bakanı Anthony Eden, 1943 Ekiminde Moskovaya gittiler. Sovyet dışişleri Bakanı Molotov ile birlikte, 19-30 Ekim 1943 arasında toplantılar yaptılar.

Moskova Konferansı kararları şu noktalarda toplanmıştır:1) Savaşın kısaltılması: Bunun için Ruslar, ikinci cephenin en geç 1944 ilkbaharında açılmasını, Almanya'nın bombardımanı için İsveç hava alanlarının kullanılmasını ve Türkiye'nin savaşa girmesini istemişlerdir. İsveç hariç, diğer iki istek kabul edilmiştir. Türkiye'nin savaşa sokulmasının kabulü Sovyetleri son derece hoşnut bırakmış ve Türkiye savaşa katıldığı takdirde, ikinci cephenin birkaç ay gecikmesine razı olacaklarını söylemişlerdir. 2) Dört devlet Deklarasyonu. Burada söz konusu dördüncü devlet Çin idi ve deklarasyon Amerika tarafından teklif edilmişti. Ruslar Çin'in çıkarılmasını istemişlerse de kabul edilmemiştir. Bu deklarasyonla dört devlet, savaştan

sonra barışın korunması ve silahsızlanma konularında işbirliğine devam edeceklerini belirtmekteydiler. Bu, Amerika'nın artık infirad politikasından ayrılacağı ve Sovyetlerin de Batılılarla işbirliğine devam edeceği anlamında alınmıştır. 3) Nüfuz alanları: Dört devlet savaştan sonra nüfuz alanı kurma politikası gütmeyeceklerdi. Buna karşılık Ruslar, Avrupa'da federasyonlar kurulmasını kabul etmediler. 4) Sömürgeler: Bütün sömürgeler milletlerarası vesayet rejimi altına konacaktı. 5) Savaş suçluları: Almanya'nın işgali altında tuttuğu memleketlerde zulüm ve işkence yapmasını önlemek için, savaş suçlularının cezalandırılacağı ilan edildi.

Bunların dışında konferansta, birçok meselelerde görüş ayrılığı çıkmıştır.

D) Kahire Konferansı

Dışişleri Bakanlarının Moskova Konferansında üç devletin hükümet başkanları arasında da bir toplantı yapılmasına karar verilmişti. Lakin bu toplantının yeri aylarca süren diplomatik müzakerelere konu oldu. Adı geçen yerler Ankara, Bağdat ve Tahran idi. Stalin'in ısrarı üzerine toplantının Tahran'da yapılmasına karar verildi. Müzakerelerde tartışılan ikinci konu da, Uzakdoğu cephesinin durumu da görüşüleceği için, Çin adına Mareşal Chiang Kai-shek'in de toplantıya çağrılması idi. Stalin bunu da kabul etmedi.

Bunun üzerine Churchill ve Roosevelt, hem Chiang Kai-shek'le görüşmek ve hem de Tahran'a bir görüş birliği içinde gitmek için, 22-26 Kasım 1943 de Kahire'de bir toplantı yaptılar ve buna Chiang Kai-shek de katıldı. Churchill ile Roosevelt arasında yapılan görüşmelerde, Churchill, yine ikinci cephenin Balkanlarda açılmasında ısrar ettiyse de görüşünü kabul ettiremedi. Roosevelt ise, herşeyden önce Uzakdoğudaki mücadeleyi birinci planda tutuyordu. Chiang Kai-shek'le yapılan görüşmelerde de, bir karar verilmeyip sadece görüş teatisi ve bilgi toplama yapıldı.

Roosevelt ve Churchill Tahran'a bu atmosfer içinde gittiler.

E) Tahran Konferansı

Tahran Konferansı, Roosevelt, Churchill ve Stalin'in katılmasiyle 28 Kasım-1 Aralık 1943 tarihleri arasında yapıldı. Buna şifre adı ile "Eureka" da denir.

Tahran Konferansında söz konusu olon meselelerin en önemlileri şöyledir: 1) Ruslar ikinci cephenin açılmasında yine ısrar etmişler ve bu ısrarın sonucu olarak bu cephenin açılması tarihi 1 Mayıs 1944 olarak tesbit edilmiştir. Churchill, ikinci cephenin Balkanlarda açılması fikrini Ruslara da kabul ettirememiştir. İkinci cephe

ile ilgili olarak, Türkiye'nin de savaşa katılmasına karar verilmiştir. 3) Savaş sonrası barış düzeninin korunması için bir milletlerarası teşkilat kurulması fikri bütün taraflarca kabul edilmekle beraber, Ruslar, dört büyük devlet arasına Çin'in de katılmasına yine itiraz etmişler, fakat onlar da isteklerini kabul ettirememişlerdir. 4) Moskova Konferansında olduğu gibi bu konferansta da Polonya meselesi söz konusu olmuştur. Ruslar Londra'daki mülteci Polonya hükümetini tanımayı yine reddetmişlerdir. Polonya'nın sınırları meselesinde ise, Oder nehrine kadar olan Alman topraklarının Polonyaya verilmesi kabul edilmiştir.

Tahran Konferansında birçok önemli meseleler de, gayri resmi toplantılarda yapılan özel konuşmaların konusunu teşkil etmiştir. Bunların çoğu da Rusya ile ilgili olmuştur. Mesela Roosevelt, Rusların Baltık, Türk Boğazları ve Pasifiğin sıcak sularına çıkma arzusunu sempati ile karşıladığını belirtmiştir. Ruslar Finlandiya'dan da toprak istekleri olduğunu da belirtmişlerdir. Bir yemekte Churchill, Stalin'e, savaştan sonra Rusların toprak istekleri olup olmıyacağını sorduğu zaman, Stalin "Vakti geldiğinde konuşacağız" demiştir.
Bu konuşmalarda ortaya çıkan ilgi çekici noktalardan biri de, Sovyetlerin Almanya'dan duyduğu derin korku idi. Bu sebeple, Almanya'nın adamakıllı ezilmesini ve parçalanmasını istiyorlardı. Buna karşılık Churchill, Almanya'nın 5 ayrı bağımsız devlete bölünmesini ileri sürmüştür. Yine bir yemekte Stalin, Almanya'nın tesliminden sonra

50.000 Alman subayının kurşuna dizilmesini teklif edecek kadar ileri gitmiştir.

Tahran Konferansının önemli sonucu zafere doğru yaklaşıldıkça müttefikler arasındaki görüş ayrılıklarının da belirmeye başlamasıydı. Churchill durmadan ikinci cephenin Balkanlarda açılmasını ileri sürmüştü. Çünkü Sovyetlerin Balkanlara girip bir daha çıkmamalarından endişe etmekteydi. Tabii bunu Ruslar da farkettiklerinden, bu fikre karşı gelmişlerdir. Roosevelt ise, Tahran'da mümkün olduğu kadar Stalin'e kur yapmaya çalışmış ve savaştan sonra Sovyetlerle sıkı bir işbirliği yapabileceği hayaline kapılmıştı. İngiltere ile Amerika arasındaki bu görüş ayrılığı, savaş sonrası tasarıları bakımından Sovyetleri çok hoşnut bırakmış ve bu sebeple de Stalin Tahran Konferansında savaş sonrası için fazla bağlayıcı taahhütlere girişmekten özellikle kaçınmıştır.

F) İkinci Cephenin Açılması

Bu cephenin açılmasından önce, Almanya'nın cephe durumunu kısaca belirtmemiz gerekir.

Stalingrad muharebelerinden sonra Almanlar gerilemeye başlamışlardır. Lakin 5 Temmuz 1943'de bir karşı taarruz denemesine giriştilerse de başarı elde edemediler. Aksine, Ruslar 15 Temmuz 1943

de bütün cephede genel bir taarruza kalktılar. Bu taarruz karşısında Almanların gerilemesi hızlandı. 1944 Nisan ve Mayıs aylarında Ruslar, bazı toprak kısımları hariç, savaş çıkmadan önceki sınırlarına ulaştılar.

Öte yandan, İtalya'nın çökmesinden sonra Balkanlarda da milliyetçi hareketler hızlandı. Fakat bu hızlanış, Balkanlara da komünizmi getirmişti. Yunanistan'da Almanlara karşı çarpışan iki grup çeteci vardı: ELAS (Milli Halk Kurtuluş Ordusu) ve EDES (Yunan Demokratik Milli Ligi). ELAS komünistlerden mürekkep olup Cumhuriyetçiydi ve Rusya'dan yardım alıyordu. Bunlar EAM (Milli Kurtuluş Cephesi) adlı bir siyasi komünist teşkilata dayanıyordu. EDES'ciler ise cumhuriyetçi olmakla beraber, komünist aleyhtarıydılar. ELAS ile çatışmaya başlayınca kralcı olacaklardır.

Bunlar Almanlara karşı beraber savaşırken, İtalya'nın çökmesinden sonra, 1943 Ekiminde, Yunanistan'daki rejim meselesinden ötürü birbirlerinden ayrıldılar. İngiltere 1944 Şubatında bunları uzlaştırmaya çalıştıysa da başarı kazanamadı ve onun üzerine EDES'e yardım etmeye ve ELAS'ın nüfuzunu kırmaya başladı.

Aynı durum Yugoslovya'da da mevcuttu. Orada da Almanlarla savaşan iki grup gerilla vardı. Biri Tito'nun Partizanlar'ı, diğeri de Mihailoviç'in Çetnikler'i. Birincisi komünist ve cumhuriyetçi, ikincisi

ise kralcı ve komünist aleyhtarıydı. Tito İngiltere ile gayet iyi geçindiğinden İngiltere Tito'yu desteklemiş ve ona yardım etmiştir. Lakin ikinci cephe açıldıktan sonra Tito'nun gerçek yüzü ortaya çıkmaya başlayınca, İngiltere de politikasını değiştirecektir. Fakat o zaman da vakit geçmişti artrk.

İngiltere'nin bu şekilde hareketinin bir sebebi vardı. Churchill Balkanların komünist egemenliği altına düşmesinden daima endişe ettiği için, ikinci cephenin Balkanlarda açılmasını ve bu suretle Balkanlara Ruslardan önce Müttefik askerlerinin girmesini düşünmüştü. Bu fikrini Roosevelt'e ve Amerikalılara kabul ettiremeyince, 5 Mayıs 1944 de Rusyaya bir teklifte bulunarak, Balkanların İngiltere ile Rusya arasında nüfuz bölgelerine ayrılmasını ileri sürdü. Buna göre, Yugoslavya ve Yunanistan İngiliz, Romanya ve Bulgaristan Rus nüfuz alanı olacaktı. Bu teklifi prensip olarak Rusya da kabul etmekle beraber, Amerika'nın da fikrinin alınmasını istedi. Amerikaya söylendiği zaman tepkisi gayet şiddetli oldu ve Churchill'in tasarısı da suya düştü. Halbuki bu sıraada Rus orduları Romanyaya girmeye başlamıştı.

Bunların yanında, Londra'daki mülteci Polonya Hükümetini tanımayan Sovyetler, kendileriyle birlikte çarpışan Polonya Milli Kurtuluş Komitesi'ni de nüfuzları altında tutuyorlardı. İkinci cephe açıldıktan sonra, 25 Temmuz 1944 de bu Komite ile, iki taraf arasında

savaştan sonra dostluk, karşılıklı yardım ve işbirliğini öngören bir anlaşma imzaladılar.

Çeklerle de münasebetleri gayet iyiydi. Londra'daki mülteci Çek Hükümeti ile de 12 Aralık 1943 ve 8 Mayıs 1944 de iki anlaşma imzalıyarak savaş sonrası münasebetlerini düzenlediler. İkinci anlaşma Çekoslovakyayı işgal edecek Rus orduları ile Çek sivil idarecileri arasındaki işbirliğini düzenlemekteydi.

Böylece Almanya yenilgiye doğru yol alırken, Sovyetler de komünizmin Avrupa'daki üstünlüğünü sağlıyacak tedbirleri almakla meşgul bulunuyorlardı.

Avrupa'nın durumu bu şekilde iken, Müttefikler ikinci cepheyi açmak üzere, 6 Haziran 1944 sabahından itibaren Fransa'nın Normandie plajlarına 100 km. lik bir kıyı boyunca çıkarma yapmaya başladılar. 1.000 uçaktan mürekkep bir filo 3 tümenlik bir kuvveti havadan indirdi. Aynı anda 4.000 çıkarma gemisi de denizden çıkarma yaptı. Gerek havadan indirmeyi, gerek denizden çıkarmayı 11.000 avcı ve bombardıman uçağı ile 7 zırhlı, 13 kruvazör ve yüzlerce hafif savaş gemisi destekledi. Çıkarmayı izleyen ilk üç gün içinde yapılan çetin mücadeleden sonra Müttefik kuvvetleri kıyılarda tutunmaya muvaffak oldular. 11 Haziranda çıkarma yapılan kıyılardaki 14 Alman tümenine karşılık 16 Müttefik tümeni bulunuyordu. 16 Haziranda

Müttefikler 700.000 asker, 100.000 kamyon, otomobil ve tank ile 245.000 ton malzeme çıkarmış bulunuyorlardı.

Bununla beraber, Almanların sert mukavemeti Ağustos başlarına kadar devam etti. Bu mukavemet kırıldıktan sonradır ki, Müttefik ilerleyişi hızlandı. Müttefikler 24 Ağustosta Paris'e ve 3 Eylülde de Bruxelles ve Amsterdam'a girdiler.

15 Ağustostan itibaren de, çoğunluğunu Frnasızların teşkil ettiği 11 Tümenlik bir Müttefik kuvveti Güney Fransa kıyılarına çıkarıldı.

Müttefikler 25-26 Eylül 1944 de Ren nehrini aşmaya başladılar. Artık Alman topraklarına girilmişti.

G) Rusların Balkanlar ve Orta Avrupaya Girmesi

Normandie çıkarmasının başarılı olması üzerine Ruslar da 23 Haziran 1944 de Doğu Cephesinde genel bir taarruza giriştiler. Bu taarruz, Rus ordularının Balkanlara ve Orta Avrupaya girmesini sağladı.

Rus kuvvetleri daha Mayıs ayında Romen topraklarına girmişti. Ağustosta burada da taarruza kalkıp bütün Romanyayı işgale başladılar. Bu durum karşısında Kral Michel, Mihver taraftarı başbakan Mareşal Antenoscu'yu tevkif ettirdi ve Milli Köylü Partisi, Sosyalist

Partisi ve Komünist Partisinin dahil olduğu bir milli kabine kurdurdu. Bu kabine 12 Eylül 1944 de Sovyetlerle mütareke yaptı. Sovyetler mütarekeyi aynı zamanda Müttefikler adına da imzaladılar. Mütareke anlaşmasına göre, Romanya, Beserabya'yı Sovyet Rusyaya terkediyor ve Sovyet Yüksek Komutanlığına Romen topraklarında tam hareket serbestisi sağlıyordu. Romanya Sovyetlere 300 milyon dolar savaş tazminatı ödeyecekti. Buna karşılık, Transilvanya da Romanyaya geri verilecekti.

Aralık ayında Sovyetler Romen Hükümeti üzerinde baskı yaparak İçişleri Bakanlığını Komünist Partisine verdirdiler. Bu suretle polis kuvvetleri komünistlerin eline geçmiş oluyordu. Bunun arkasından, 1945 Martında, Petru Groza Başbakanlığa getirildi. Groza kabinesinde çoğunluk komünistlerdeydi.

Romanya'nın mütareke imzası, Bulgaristan'ı da mütarekeye götürdü. Fakat Sovyetler Bulgaristan'a savaş ilan etmemişlerdi. Bunun için, Rus askerlerinin Bulgaristan'ı işgale başladıkları bir sırada Sovyet Rusya 5 Eylül 1944 de Bulgaristan'a savaş ilan etti. Bu durum üzerine Bulgar Hükümeti 8 Eylülde mütareke istedi. 9 Eylülde komünistlerin de dahil bulunduğu Anavatan Cephesi bir hükümet darbesi ile iktidarı ele aldı. Nihayet mütareke 28 Ekim 1944 de imzalandı. Şartları, Romanya mütarekesinin hemen hemen aynıdır. Yalnız Sovyetler Bulgaristan'dan tazminat almadılar.

Rus kuvvetleri Bulgaristan'dan sonra Macaristan ve Yugoslavya'ya girdiler. Macar generallerinden Miklos, elindeki Macar kuvvetleriyle birlikte Ruslarla birleşti ve bir geçici hükümet kurdu. Alman işgalinden kurtulan Macar topraklarından bir seçim yaptırarak, bir Meclis kurdu. Miklos hükümeti 20 Ocak 1945 de Müttefikler adına Sovyetlerle mütareke yaptı. Mütareke şartları bundan öncekiler gibiydi. Macaristan 100 milyon dolar Yugoslavya ve Çekoslovakyaya, 200 milyon dolar da Sovyetlere savaş tazminatı ödeyecekti. Bu tazminatlar hep mal olarak ödenecekti.

Rus kuvvetleri Çekoslovakya'ya ancak 1945 ilkbaharında girebildiler. Bununla beraber, Londra'daki mülteci Çek Hükümetinin üyesi Dr. Beneş daha önce Moskovaya giderek memleketin sivil idaresi hakkında Sovyetlerle bir anlaşma yaptı.

Ekim 1944 başlarında Rus kuvvetleri Yugoslavyaya girdiler. Komünist Partizanların Lideri Tito, Ağustos 1944 de Churchill ile yaptığı bir anlaşmada, Yugoslavyayı komünistleştirmeyeceğine söz vermişti. Tito Eylülde gizlice Rusyaya gitti ve 29 Eylül 1944 de Sovyet Rusya ile bir anlaşma yaptı. Buna göre, Alman işgalinden kurtulan Yugoslavya topraklarının idaresi Yugoslavya Milli Kurtuluş Komitesine yani Tito'ya verilecek ve savaş biter bitmez Rus kuvvetleri geri çekilecekti.

Balkanların Rus işgali altına girdiğini gören İngiltere, Yunanistan'ı Sovyetlere kaptırmamak için daha çabuk davrandı. 1944 Eylülünde Yunanistan'a 4.000 kişilik bir kuvvet çıkardılar. Fakat komünist ELAS'cılarla İngiltere'nin arası açıldı ve Aralık ayında ELAS'cılar ayaklandılar. İngiltere bunlara karşı sert tedbirler aldı. Bunun üzerine, 1945 Şubatında, affedilmeleri karşılığında silahlarını bırakmayı ELAS'cılar kabul ettiler. İngiltere Yunanistan'da duruma hakim olmuştu.

1944 Ekiminde Arnavutluk da komünistlerin idaresi altına girdi. 8 Kasım 1941 de Arnavutluk'ta Komünist Partisi kurulmuştu. Bunun lideri Enver Hoxha idi. Komünist Partisi 1942 Eylülünde Milli Kurtuluş Hareketi adı ile bir de mukavemet teşkilatı kurdu. Arnavut komünistleri Tito'dan yardım alıyordu. Bunun üzerine, komünist olmayan Arnavut milliyetçileri de Balli Kombetar (Milli Birlik) adı ile bir teşkilat kurdular. Bunlar cumhuriyet taraftarı milliyetçilerdi.

İtalya'nın savaştan çıkması üzerine Almanlar Arnavutluğu işgal ile, bir Niyabet Konseyi kurdular. Bu Konseye Balli Kombetar'ın kurucularından Mehdi Frasheri de dahildi. Fakat ikinci cephenin açılması üzerine Almanlar Arnavutluktan çekilince komünistler duruma hakim oldular ve Enver Hoxha 1944 Ekiminde Arnavutluk Halk Cumhuriyetini ilan etti.

Ğ) Moskova Konferansı

Balkanların ve Orta Avrupa'nın bu durumu Churchill'in çok canını sıkmıştı. Sovyet yayılmasını önlemek için Stalinle bir anlaşma yapmak üzere Moskovaya gitti ve 9-20 Ekim 1944 de Stalinle görüştü. Balkan memleketlerinin iki devlet arasında nüfuz bölgelerine ayrılışı konusunda bir anlaşmaya varmaya muvaffak oldu. Romanya Rus, Yunanistan, İngiliz nüfuzuna terkedildi. Yugoslavya ve Macaristan % 50 İngiliz % 50 Rus nüfuzu altında olacaktı. Bulgaristan için bu oranlar, % 75 Rus, % 25 İngiliz idi. Bu yüzde oranlarının anlamı, kabinelere girecek ve orada temsil edilecek siyasal eğilimlerin oranlarıydı.

Polonya meselesinde uzlaşma olamadı. Konferansa, Londra'daki mülteci Polonya Hükümetinin temsilcisi ile, Rusların nüfuzu altında bulunan Lublin Komitesi'nin temsilcileri de davet edilmişti. Londra Komitesi, Polonya kabinesine bir miktar komünistin alınmasını kabul ettiyse de, Lublin Komitesi bu oranın % 50-50 olmasında ısrar edince, bir anlaşmaya varılamadı.

Öte yandan, Moskova Konferansında, Almanya için kurulacak Müttefik Kontrol Komisyonunda Fransaya da yer verilmesi ile, Montreux Sözleşmesinin değiştirilmesi de kabul edildi.

H) Yalta Konferansı

1945 yılında başından itibaren artık zaferin ilk ışıkları da görünmeye başlamıştı. Fakat bu ışıkla beraber kötü niyetler de açığa çıkmaya başladı. Savaşın karanlığı bu niyetlerin gözlerden saklanmasını mümkün kılmıştı. Onun içindir ki Yalta Konferansı, 1815 Viyana Konferansına benzetilebilir. Barış düzeninin kurulması meselesinde her üç devlet de Yalta Konferansına, kendi kafalarındaki amaç ve tasarılarla katılmışlardır.

Başkan Roosevelt Yalta'ya gelirken kafasını meşgul eden başlıca iki mesele vardı. Birincisi, Başkan Wilson gibi, o da Birleşmiş Milletler Teşkilatının kurulmasına büyük önem veriyordu. Roosevelt'e göre, savaş bittikten sonra Amerikan kuvvetlerinin Avrupa'da kalmasına Amerikan kamu oyu razı olamazdı. Bu sebeple, savaştan sonra Amerika çekilmeli ve Avrupa devletlerini kendi anlaşmazlık ve meseleleri ile başbaşa bırakmalıydı. Fakat Amerika'nın bunu yapabilmesi için, barışı etkili bir şekilde koruyacak bir milletlerarası teşkilat kurulmalıydı. Bu yapılırsa, Amerika'nın gözü arkada kalmazdı. Roosevelt bu endişelerini Yalta'da Stalin'e de söylemiştir. Stalin'in bundan büyük hoşnutluk duyduğuna şüphe yoktur.

Roosevelt'in ikinci meselesi de, Uzakdoğu savaşına Sovyet Rusya'nın da bir an önce katılması ve bu bölgede de savaşın en kısa

zamanda sona erdirilmesiydi.

İngiltereye gelince: Churchill'e göre, milletlerarası teşkilat diğer meselelerden sonra geliyordu. Ona göre, önce Almanyaya uygulanacak muamele, Polonya meselesinin çözümlenmesi, savaştan sonra Avrupa'daki kuvvetler dengesinde Fransa'nın yeri, Balkanlarda ve İran'da İngiliz nüfuzu gibi meseleler herşeyden önce çözümlenmeliydi. Ancak bu meselelerden sonra milletlerarası teşkilat önemli olabilirdi.

Stalin'e gelince; onun hakkında o zamanki şartlara göre tahmin olunan şudur: Kafasında üç önemli mesele vardı. Birincisi, savaştan sonra Rusya'nın ekonomik kalkınmasını sağlamak. Bunun için gerekli iki kaynak da, Amerika'nın vereceği kredi ile Almanya'dan alınacak tamirat borcu olabilirdi. İkincisi, Çarlık Rusya'nın 1904-1905 savaşında Uzakdoğu'da uğramış olduğu kayıpları tekrar geri almak. Üçüncüsü de, Almanya'nın muhtemel saldırısına karşı Rusya'nın güvenliği için gerekli tedbirleri şimdiden almak. Bunun için de Doğu Avrupa memleketlerinde halk demokrasileri kurulmalıydı. Tarafların bu tasarıların egemen olduğu Yalta Konferansı 4 Şubattan 11 Şubat 1945'e kadar sürdü. Görüşülen meseleler ve sonuçları şöyledir:

Uzakdoğu: Sovyetler Uzakdoğu savaşına katılmayı kabul ettiler. Fakat bir çok tavizler alarak. Güney Sakhalin ile civarındaki adalar, Port Arthur deniz üssü ve Kuril adaları Sovyetlere verilecek

ve Mançurya Çin'in egemenliği altında kalmakla beraber, Doğu Çin Demiryolları ve Güney Mançurya Demiryolları Rusya ile Çin tarafından ortak olarak işletilecekti. Dairen milletlerarası liman olacak, fakat burada Sovyet Rusya'nın üstün menfaatleri tanınacaktı. Dış Moğolistan'da statüko korunacaktı. Sovyetlerin kışkırtmasiyle Dış Moğolistan'da 1924 de bir halk cumhuriyeti kurulmuş ve Çin bunu bu tarihe kadar tanımamıştı.

Uzakdoğu hakkındaki bu anlaşma son derece gizli tutulmuş ve Chiang Kai-shek'e bile haber verilmemiştir.

Almanya: Almanya esas itibariyle üç işgal bölgesine ayrılacak, fakat İngiltere ve Amerika kendi bölgelerinde Fransa'ya da bir kısım ayıracaklardı. Aynı şekilde Berlin şehri de ortak işgal altında bulunacaktı.

Tamirat Borçları: Rusların sunduğu plana göre, Almanya 20 milyar dolar tamirat borcu ödeyecek ve bunun yarısını Sovyet Rusya alacaktı. 20 milyar doların yarısı, iki yıl içinde ve makina, sınai teçhizat şeklinde menkul sermaye olarak ödenecek ve geriye kalanı da 10 yıl içinde Almanya'nın çeşitli üretiminden alınacaktı. Alman ağır sanayiinin % 80'i yok edilecekti.

Amerika ve İngiltere bu şartları çok ağır bulduklarından, bu işin

müzakeresi sonraya bırakıldı. Fakat 20 milyar rakamı müzakerelere esas teşkil edecekti.

Birleşmiş Milletler: Burada bahis konusu olan veto ve üyelik meselesiydi. Güvenlik Konseyinin devamlı üyeleri için veto ilkesi kabul ediidi. Üyelik meselesinde ise Ruslar, Türkiye ile, Rusya ile diplomatik münasebetler kurmamış olan Güney Amerika devletlerinin Birleşmiş Milletler Teşkilatına üye olarak alınmamalarını istedi. Tartışmalardan sonra, 1 Mart 1945'e kadar ortak düşmana savaş ilan etmiş olanların üyeliğe alınması kabul edildi. Bunun üzerine Türkiye 23 Şubat 1945 de Almanya ve Japonyaya savaş ilan etti.

Polonya Meselesi: Varşova'da bulunan geçici Polonya Hükümetinin en kısa zamanda gizli oya dayanan serbest ve demokratik seçimler yapmasına karar verildi. Lakin demokratik seçimle tarafların anladığı şey birbirinden çok farklıydı. Polonya'nın doğu sınırları için, 1919 Paris Barış Konferansında tesbit edilen Curzon Çizgisi kabul edildi. Batı sınırları için Ruslar, Oder-Neisse nehirleri çizgisini ileri sürdü. İngiltere Polonya'nın Almanya'dan toprak almasını istemediğinden, sınırların çizilmesi işi sonraya bırakıldı. Polonya meselesinde özellikle İngiltere ile Rusya çatışıyordu.

Kurtarılan Avrupa Hakkında Demeç: Bu demeçle, eski Nazi Almanyası peyki olan memleketlerde demokratik rejimlerin kurulacağı

belirtilmekteydi.

İran: Bu sırada Kuzey İran'da Ruslar, bu bölgelerin Rus askerinin işgali altında bulunmasından faydalanarak, petroller dolayısiyle bu bölgeyi İran'dan ayırmak için bir takım separatist hareketleri kışkırtıyorlar ve bu da İngiltere'nin canını sıkıyordu. Fakat Ruslar bu meselenin görüşülmesini sonraya bıraktılar.

Boğazlar: Boğazlar statüsünün Sovyet Rusya lehine değiştirilmesine, bu meselenin Dışişleri Bakanları tarafından ele alınmasına, bu durumdan Türkiye'nin de haberdar edilmesine karar verildi.

Sonuç: Yalta Konferansından Roosevelt gayet hoşnut olarak ayrıldı. Churchill ise hiç hoşnut değildi. Bunun içindir ki, Churchill hatıralarının Yalta ile başlayan kısmına Demir Perde adını koymuş ve Yalta'yı Finale olarak nitelendirmiştir. Gerçekten Yalta "Büyük İttifak"ın sonu oluyordu. İşbirliği devresi son buluyor ve şimdi rekabet ve mücadele başlıyordu.

I) Almanya'nın Teslim Olması

İkinci Cephenin açılmasından sonra artık Almanya için kurtuluş imkanı kalmamıştı. Almanya doğudan ve batıdan Müttefik kuvvetleri tarafından işgal edilmeye başladı. Müttefik kuvvetlerinin Berlin'e

girdikleri, Berlin'de sokak muharebelerinin yapıldığı ve bu muharebelerin Başbakanlık binasının yakınına geldiği bir sırada, 30 Nisan 1945 günü öğleden sonra Hitler intihar etti. Yerine Amiral Doenitz'i bırakmıştı. 2 Mayısta Berlin Müttefiklere teslim oldu. 4 Mayısta Hollanda, Kuzey-Doğu Almanya ve Danimarka'daki Alman kuvvetleri Müttefiklere teslim oldular. Doenitz, Almanya'nın idaresini eline alır almaz, ödevinin, Almanyayı Bolşevizm'den kurtarmak olduğunu ilan etmişti. Bu sebeple Alman kuvvetleri kitle halinde İngiliz ve Amerikalılara teslim olmayı tercih ettiler. Doenitz de bu işi kolaylaştırmak için mütarekeyi geciktirdi. Nihayet, 7 Mayıs 1945 sabahının ilk saatlerinde, temsilcilerini Reims'de bulunan General Eisenhower'in karargahına gönderip kayıtsız şartsız teslim belgesini imzaladı.

Avrupa savaşı sona ermişti.

İ) Uzakdoğu Cephesi

1942 yılında yapılan Midway ve Guadalcanal deniz savaşları ile Japonya'nın Pasifikteki genişlemesi durdurulmuştu. 1943 yılından itibaren inisyatif Pasifikte Amerika'nın ve Güney-Doğu Asya'da da İngiltere'nin eline geçecektir.

Japonya Pasifikte durdurulunca, Japonlar Hollanda Hindistan'ı ile olan ham madde bağlantılarını korumak için, Çin kıtasını Kuzey-Güney

doğrultusunda bir şerit halinde ele geçirmeye karar verdiler ve bunun için de 1944 Nisanında harekete geçtiler. Denizlerde üstünlüğü kaybettikleri için Hollanda Hindistan'ı ile kara bağlantısı kurulmak isteniyordu. Japonya'nın bu planı başarılı oldu ve Aralık 1944 de Çin-Hindiçini sınırına ulaştılar. Hindiçini zaten kendi işgalleri altındaydı. Japonlar bu işgal şeridine Asya Kalesi demişlerdir. Fakat Pasifik muharebelerinin aldığı durum Asya Kalesinin stratejik önemini zayıflattı.

1942 Kasımında Amerikalılar Yeni Gine'yi ele geçirmek için harekete geçtiler ve birbuçuk yıllık uğraşmadan sonra 1944 Temmuzunda adayı tamamiyle işgal ettiler. Bundan sonra Aralık 1943 de Gilbert, 1944 Ocak ayında Marshall adalarından Kwajalein ve Şubat ayında da Eniwetok Amerikalıların eline geçti. 1944 Temmuzunda bütün Marianne adaları işgal edildi. Marianne'lardan sonra stratejik Guam adasına çıkarma yapıldı ve Temmuz sonunda bunun da işgali tamamlandı.

Şimdi hedef Filipinlerdi. Bunun ilk adımı 1944 Ekiminde Leyte adasının işgali oldu. Leyte'de yapılan bir deniz savaşında Japonlar ağır kayıplara uğradılar. Filipinler, gayet çetin muharebeler yapılarak ada ada işgal edildi ve 1945 Şubatında bütün Filipinler Amerikalıların eline geçti.

1945 Martında stratejik Iwo Jima adasının işgali ile Amerikalılar Japonya'nın daha yakın mesafeden ve yoğun bir şekilde bombardımanı için stratejik bir nokta elde etmiş oldular. Mayıs ayında Okinawa adasının işgali Amerikayı Japonyaya daha yaklaştırmış ve Japonya'nın bombardımanını daha da kolaylaştırmıştır.

Güney-Doğu Asya'da da İngilizler 1944 Martında, Birmanyayı ele geçirmek için Hindistan'dan harekete geçtiler. Bu hareket iyi gelişti ve İngilizler 1945 Mayısında bütün Birmanyaya girdiler. Bunun üzerine Japonlar Güney Çin'deki bütün kuvvetlerini kuzeye çekerek Yang-tze üzerinde bir savunma hattı kurdular.

Potsdam Konferansı toplandığı zaman Uzak-Doğu ve Pasifik cephesi bu biçimi almıştı.

J) Potsdam Konferansı

Almanya'nın savaştan çekilmesi Avrupa'da bir sürü problem ortaya çıkarmıştı. Barış düzeninde bunlara bir çözüm bulmak gerekiyordu. Bunun için üç devlet arasında 17 Temmuz-2 Ağustos 1945 tarihleri arasında Berlin yakınında Potsdam'da bir toplantı yapılmıştır. Başkan Roosevelt 12 Nisan 1945 de öldüğü için, Başkanlık, yardımcısı Harry S. Truman'a geçmiş ve Amerikayı Potsdam'da Truman temsil etmiştir. Temmuz sonunda İngiltere'de seçimler yapılmış

ve Muhafazakar Parti seçimi kaybettiğinden, İngiltereyi konferansın yarısında Churchill, Temmuz sonundan sonra da İşçi Partisi lideri ve yeni Başbakan Clement Attlee temsil etmiştir.

Potsdam Konferansında görüşülen meseleler şunlardır:

Polonya Meselesi: Rus askerleri Polonya ve Almanyayı işgal ettikten sonra, Curzon hattına kadar olan Doğu Polonya topraklarını kendisi almış, buna karşılık Batıda, Oder-Neisse çizgisine kadar olan Alman topraklarını da Polonyaya vermişti. Sovyetler bu sınırları Potsdam'da Amerika ile İngiltereye tanıtmak istediyseler de, bu iki devlet bu sınırları tanımadı. Bunun üzerine, Polonya'nın Batı sınırları Almanya ile yapılacak barışa bırakıldı. Bu barış şimdiye kadar yapılmadığına göre, Polonya'nın bugünkü Batı sınırları fiili bir duruma dayanmaktadır. Öte yandan Sovyetler, 16 Ağustos 1945 de Polonya ile yaptıkları bir anlaşma ile, Polonya-Rusya sınırını bu devlete Curzon çizgisi olarak kabul ettirdiler.

Almanya Meselesi: Almanya'daki bütün Nazi müesseseleri ortadan kaldırılarak, dört devlet kendi işgal bölgelerinde demokratik rejimin kurulmasına ve ayrıca, Alman savaş sanayiinin barış ekonomisinin ihriyaçlarına cevap verecek şekilde organize edilmesine beraberce çalışacaklardır. İngiltere ve Amerika, Alman endüstrisinin kökünden yıkılmasına engel oldular. Tamirat borcu için de herhangi

bir rakam tesbit edilmedi. Sovyet Rusya, Amerikan, İngiliz ve Fransız işgal bölgelerinden tamirat borcu alamıyacaktı. Ancak barış ekonomisi için gerekli olmayan sınai teçhizatın pek az bir kısmı Sovyetlere verilecekti. Alman donanmasının çok büyük bir kısmı tahrip edilecekti. Savaş suçluları yargılanacaktı.

Avusturya: Almanya'da olduğu gibi, Avusturya ve Başkenti Viyana da dört devlet arasında işgal bölgelerine ayrıldı.

İtalya: İtalya'nın 1943'denberi Demokrasilerle işbirliği yaptığı gözönünde tutularak, bu devletle yapılacak barış ilk önce ele alınacak ve barış hükümleri mümkün olduğu kadar yumuşak tutulacaktı. İtalya meselesi tartışılırken Sovyetler İtalyan sömürgelerinden de pay istemişlerdir. Bu sömürgelerin Akdeniz ve Kızıldeniz kıyılarında bulunduğu düşünülürse, Sovyetlerin niyetlerinin ne olduğu açıkca meydana çıkar. Batılılar bu isteği kabul etmemekle beraber, meselenin barışın hazırlanması sırasında ele alınmasına karar verdiler.

Sovyet Peykleriyle barış: Bu peykler, Sovyetlerin askeri işgali altına düşmüş olup, hükümetlerinde komünistlerin egemen olduğu Romanya, Bulgaristan ve Macaristandı. Sovyetler barış yapılmadan önce, Amerika ve İngiltere'nin bu memleketlerdeki hükümetleri tanımalarını istedi. Bu iki devlet ise bunlarla barış yapılmadıkça, bu tanımayı reddettiler.

İspanya: Bu memleket savaşa katılmamakla beraber, Mihver'le sıkı işbirliği yaptığı için Birleşmiş Milletler Teşkilatına alınmayacaktı.

İran: İran'ın derhal boşaltılmasına karar verildi.

Boğazlar: Sovyetler, Türkiye'nin zayıf olması hasebile, serbest geçiş için gereken garantiyi sağlıyamadığını, bu sebeple Boğazların Sovyet Rusya ile Türkiye'nin ortak kontrolu altına konulmasını istediler. Yani Ruslar Boğazlarda üs istiyorlardı. Tabiatiyle bu istek kabul edilmedi. Amerika ve İngiltere ise Ruslar için ancak Boğazlardan tam geçiş serbestisine taraftardılar. Mesele hakkında karar alınmayıp, her devletin kendi görüşünü Türkiyeye bildirmesine karar verildi.

Tuna Nehri: Tuna nehri üzerinde bulunan bütün memleketler şimdi Sovyetlerin askeri işgali altında bulunduğundan, Tuna nehri fiilen Sovyet egemenliği ve kontrolu altına girmiş olmaktaydı. Bunun için Tuna'da gidiş-geliş serbestisinin sağlanması meselesinin de ele alınmasına karar verildi.

Rusya'nın Uzakdoğu Savaşına Katılması: Soyvetler, 1945 Ağustos ayının ikinci yarısında Uzakdoğu savaşına katılmayı kabul etmişlerdir. Fakat buna lüzum kalmadan Amerika Japonya meselesini

kendisi çözümledi.

K) Japonya'nın Teslim Olması: Savaşın Sonu

Potsdam Konferansının açıldığı gün Amerikalılar New Mexico'da ilk atom bombası denemesini yapmışlar ve olumlu sonuç almışlardı. Bu haber, 24 Temmuz günü Truman tarafından özel bir konuşmada Stalin'e söylenmiş, lakin Stalin o zaman bu olayın önemini kavrayamamıştı. Gerçekten Amerikan uçakları 6 Ağustos 1945 de Hiroshima ve 9 Ağustosta da Nagasaki üzerine birer atom bombası attılar. Her iki şehirde de yüzbinlerce insan öldü. Bu yeni silah Japonyaya durumun vahametini gösterdiği için, 10 Ağustosta İsviçre'nin aracılığı ile Amerikaya başvurup, Japonya İmparatorunun hak ve imtiyazlarına dokunulmamak şartiyle, teslim olacağını bildirdi. Amerika da bunu kabul etti.

Hiroshimaya atılan atom bombası Rusları da şaşırttı. Onun için acele edip 8 Ağustosta Japonyaya savaş ilan ettiler ve hemen Mançuryayı işgale başladılar.

Teslim belgesini Japonya 2 Eylül 1945 sabahı Tokyo koyunda Amerika'nın Missouri zırhlısında imzaladı.

İkinci Dünya Savaşı sona ermişti.

4

İkinci Dünya Savaşında Türkiye

Türkiye'nin İİ'inci Dünya Savaşındaki durumu, stratejik mevkiinin önemi dolayısiyle, gerek Müttefiklerin, gerek Mihver'in Türkiyeyi kendi yanlarında savaşa sokmak için harcadıkları çabaların ve Türkiye üzerinde yaptıkları baskıların hikayesinden başka bir şey değildir. Savaşan tarafların bu faaliyetleri karşısında Türkiye'nin politikası ise, savaşın dışında kalmak ve memleketi savaşın yıkıntılarından korumak olmuştur. Türkiye'nin idarecileri bu gayenin gerçekleşmesinde gerçekten değerli bir başarı kazanmışlardır.

A) Fransa'nın Yenilmesi ve Türkiye

19 Ekim 1939 Ankara İttifakına göre, Türkiye'nin savaşa katılma zorunluğu, ilk defa olarak, Almanya'nın 1940 Mayısında Fransaya saldırması ve İtalya'nın da Fransaya savaş ilan etmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Çünkü, İngiltere ve Fransa ile yapılmış olan bu ittifakın İ'inci maddesine göre, savaş şimdi Akdeniz'e de yayılmış olmaktaydı ve bu durumda da Türkiye'nin savaşa girmesi gerekiyordu. Bunu yapmadı; daha doğrusu yapamadı. Çünkü, 1925 Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Paktı'na uyarak meseleyi Sovyetlere

açtığı zaman, Sovyetler, Türkiye'nin savaşa girmesi halinde, Türkiyeyi tehdit ettiler. Yani Türkiye savaşa girdiği takdirde Sovyetlerle bir çatışmaya maruz kalacaktı. Halbuki ittifakın 2 No'lu Protokoluna göre böyle bir duruma Türkiye Müttefiklerinin yanında yer almak zorunluluğunda değildi. Mamafih İngiltere ve Fransa da Türkiye'nin savaşa katılmasında fazla ısrar etmemişlerdir.

B) İtalya'nın Yunanistan'a Saldırması ve Türkiye

28 Ekim 1940 da İtalya'nın Yunanistan'a saldırması ise Türk-İngiliz -Fransız ittifakının 3'üncü maddesinin işletilmesini gerektiriyordu. Çünkü İngiltere ve Fransa 13 Nisan 1939 da Yunanistan ve Romanyaya garanti vermişlerdi ve ittifaka göre, bu garanti sebebiyle bu iki devlet Yunanistan veya Romanya'nın yardımına giderse, Türkiye de savaşa katılacaktı. Gerçekten İngiltere de Türkiye'nin "mümkün olan en kısa zamanda" savaşa katılmasını istedi. Fakat bu sefer Türkiye Almanya'nın tehdidi karşısında kaldı. Bu tehdit Türkiyeyi savaşa katılmaktan alıkoydu. Bununla beraber, İtalya'nın Yunanistan'a saldırması, toprak emelleri dolayısiyle, Bulgaristan'ın da Yunanistan'a saldırması sonucunu verebilirdi. Bu sebeple, Türkiye Bulgaristan'a bir uyarmada bulunarak, Yunanistan'a saldırdığı takdirde, kendisinin de hareketsiz kalmıyacağını bildirdi. Bu uyarma karşısında Bulgaristan da kımıldamaya cesaret edemedi. Öte yandan, Türkiye, İtalya Selaniği aldığı veya Bulgaristan da Yunanistan'a saldırdığı takdirde

kendisinin de savaşa katılacağını hem İngiltereye ve hem de Yunanistan'a bildirdi. Her iki ihtimal de gerçekleşmediği için, Türkiye'nin savaşa girmesi de bahis konusu olmadı.

C) Balkanlarda Alman Faaliyeti ve Türkiye

1940 yılının sonu ile 1941'in ilk aylarında Almanya'nın Balkanlarda gösterdiği faaliyet ve özellikle Romanya ve Bulgaristan'daki faaliyetleri, İngiltere, Türkiye ve Sovyetler için endişe kaynağı oldu. Şimdi artık bozulmaya başlayan Alman-Sovyet münasebetleri karşısında Sovyetler Türkiyeye yanaşmaya başladılar. İngiltereye gelince, Almanların Bulgaristan'a yerleşmesinin, bütün Orta Doğuya, özellikle İran ve Irak petrolleri ile Süveyş'e giden yolu Almanyaya açmasından korktu. Bunun için Türkiye'nin savaşa katılmasını istedi. Hatta Churchill bu konuda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye bir de mektup yazdı. Fakat Türkiye yine savaşa katılmaya yanaşmadı. Bir defa, Sovyetlerin durumundan emin değildi. İkinci olarak da, üzerindeki Alman baskısı devam ediyordu. Almanya tam bu sırada Türkiye'nin savaşa katılmasını hiç arzu etmiyordu.

Öte yandan, Almanya'nın Balkanlara yerleşmesi ihtimali karşısında İngiltere başka bir kombinezon da düşünmüştü. Bu da Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve hatta Bulgaristan arasında bir Balkan Bloku'nun kurulmasıydı. Türkiye böyle bir bloku müsait karşıladı.

Fakat bundan bir sonuç çıkmadı. Bir defa, Yugoslavya böyle bir teşebbüsü müsait karşılamadı. Yugoslavya Almanyayı kışkırtmaktan korkuyordu. İkinci olarak, -burası gayet ilgi çekicidir- Türkiye böyle bir bloka Sovyetlerin de katılmasını ve bunu Birleşik Amerika'nın da desteklemesini istedi. Çünkü İngiltere'nin, kendisine yeteri kadar silah ve malzeme yardımında bulunamıyacağına inanıyordu. Gerçekten Amerika Balkan Bloku fikrine ilgi gösterdi ve Başkan Roosevelt, 1941 Şubatı başında, bir temsilcisini Ankaraya yolladı. Lakin her nedense Amerika Türkiye'nin özellikle uçak ihtiyaçlarını çok yüksek buldu. Halbuki Türkiye savaşa girmeyi göze alırken, ayağını sağlam yere basmak istiyordu.

Ç) Türk-Sovyet Münasebetlerinin Düzelmesi

Fransa'nın Almanya karşısında çabucak çökmesi, 1940 yazında Rusya'nın Romanya'dan Besarabyayı alması, Macaristan'ın Transilvanyayı ve Bulgaristan'ın da Dobrucayı Romanya'dan almaları ve Almanya'nın Romanyaya garanti vermesi, 1940 Kasımında Berlin'de Molotov-Hitler görüşmelerinde ganimetlerin paylaşılmasında uzlaşmaya varılamaması ve nihayet Balkanlarda Almanya'nın gösterdiği faaliyet, Alman-Sovyet münasebetlerinin bozulmasında önemli rol oynayan başlıca faktörler olmuştur.

1941 yılının başından itibaren artık Alman-Sovyet münasebetleri

adamakıllı bozulmaya başlamıştı. 1 Mart 1941 de Bulgaristan'ın Üçlü Pakt'a katılması, Sovyetleri harekete geçirdi. 25 Mart 1941 de Türk Hükümetine başvurup, 1925 tarihli tarafsızlık ve saldırmazlık paktını teyid ettiler ve Türkiye'nin, Almanyaya karşı savaşa girmesi halinde, Sovyet Rusya'nın tam bir tarafsızlığına güvenebileceğini bildirdiler. Balkanların Alman işgali altına düşmek üzere olduğunu gören Sovyetler, Türkiye'nin Almanyaya karşı göstereceği mukavemetin kendileri için arzettiği önemi farketmişler ve 1939 da Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'nun seyahatinin kötü hatıralarını silmeye çalışıyorlardı.

D) Türkiye Üzerinde Alman Baskısı

1941 Martı sonunda Türkiye ile Sovyetler arasındaki münasebetler iyileşmeye doğru giderken, yeni bir olay Almanya'nın Türkiye üzerinde baskıya geçmesine ve dolayısiyle Türkiye için bir Alman tehlikesinin doğmasına sebep oldu.

1941 Nisanında Irak'da Mihver taraftan Raşid Ali Geylani bir hükümet darbesi ile iktidarı ele geçirdi. İngilizler Raşid Ali'ye karşı harekete geçtiler. Raşid Ali de Almanya'dan acele yardım istedi. Almanya bu yardımı hemen yapmak istedi. Çünkü Raşid Ali'nin iktidarda kalması Almanyaya, bütün Orta Doğu petrollerini ele geçirmek imkanını sağlıyacaktı. Bunun için, Almanya Irak'a göndermek üzere Türkiye'den, kamufle olarak, asker ve malzeme geçirmek

istedi ve baskı yaptı. Türkiye ise buna karşı koydu. Türkiyeyi razı etmek için Almanya, Batı Trakya ile Ege adalarından toprak teklif etti. Türkiye yine baş eğmedi. Halbuki bu sırada Hitler Rusyaya saldırmaya hazırlanmış ve acele ediyordu. Türkiye'nin mukavemetini kıramayacağını anlayınca bu işten vazgeçti ve Türkiye ile 18 Haziran 1941 de bir saldırmazlık antlaşması imzaladı. 22 Haziranda da Rusyaya saldırdı.

Türk-Alman saldırmazlık paktı ile Almanya sağ kanadından emin olarak Rusyaya saldırıyordu. Bu sebeple bu pakt İngiltere'nin çok canını sıktı. Fakat Amerikayı daha çok sinirlendirdi ve Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu çerçevesi içinde Türkiyeye yaptığı yardımı kesti. Daha realist düşünen İngiltere, bu durum karşısında, Amerika'dan aldığı yardımın bir kısmını Türkiyeye devretti.

Halbuki, ne İngiltere'nin ve ne de Amerika'nın kızmaya hakları yoktu. Almanya'nın Balkanlara yayılması karşısında kendileri ne yapmışlardı? Karşı koyabilmişler miydi? Türkiye'nin Almanyaya tek başına kafa tutmasını nasıl isteyebilirlerdi? Kaldı ki, Türkiye Almanya'nın Irak'a yardım geçirmesine karşı koymakla bütün Orta Doğuyu ve petrolleri, Almanya'nın eline geçmekten kurtarmış oluyordu. Ayrıca, Türkiye'nin Almanyaya karşı koyması, Sovyet Rusya'nın güneyini de tehlikeye girmekten kurtarmıştı. Bu, herhalde küçümsenemiyecek bir hizmetti.

E) Türkiye Üzerinde Yeni Alman Baskısı

Almanya, güney Rusyayı işgal edip, Kafkaslar üzerinden Basraya indiği ve Afrika'da da Rommel Süveyş Kanalını eline geçirdiği takdirde, Türkiye her taraftan sarılmış olacak ve kendiliğinden Almanya'nın kollarına düşecekti. Almanya'nın Rusya seferini açmadan dört gün önce Türkiye ile saldırmazlık paktını imzalamasındaki hesabı buydu. Fakat buna rağmen, Türkiyeyi kendi yanına çekmek için gerekli teşebbüs ve baskıyı yapmaktan da geri kalmadı. Amerika'nın savaşa katılmasından sonra bu baskının temposu daha da arttı. Bu baskıda çeşitli vasıtalar kullandı. Türkiye'nin Sovyetlerden duyduğu endişeyi istismar bunların başında geldi. Bunun için, 1940 Kasımında Molotov-Hitler görüşmelerinde, Molotov'un Türkiye ve Boğazlar hakkında ileri sürmüş olduğu istekleri açıkladı. Boğazların savunması bakımından önemli Ege'deki bazı Yunan adalarını Türkiyeye vermeyi teklif etti.

Gerçekten Türkiye için Sovyetlerden duyulan endişe hiç bir zaman kaybolmamıştı. Türkiye bunu Almanya'dan gizlememişti. Almanya'nın ezilmesinin ve dolayısiyle bir Sovyet zaferinin kendisi bakımından doğuracağı kötü ihtimalleri gayet iyi görüyordu. Sovyetlerin 1939-1941 arasında Türkiyeye karşı gösterdikleri kötü davranışın izlerini silmek kolay değildi. Fakat buna rağmen tarafsızlıktan

ayrılmayı uygun bulmadı. Türkiye Başbakanı Şükrü Saraçoğlu, 27 Ağustos 1942 günü Alman Büyükelçisi Von Papen ile yaptığı bir görüşmede, bir Türk olarak Rusya'nın yıkılmasını hararetle arzu ettiğini ve böyle bir fırsatın bin yılda bir defa ortaya çıkabileceğini, fakat bir başbakan olarak ve Türkiye'nin menfaatleri bakımından, Türkiye'nin kesin tarafsızlık izlemesinin zorunlu olduğuna inandığını belirtmiştir.

Türkiye'nin mukavemetini kıramayan Almanya, 1942 yılı sonunda, bu devleti kendi yanında savaşa sokmak hususundaki çabalarından vazgeçti.

F) Türkiye Üzerinde Müttefiklerin Baskısı

1942 yılı sonunda Türkiye üzerindeki Alman baskısı kalkmakla beraber, bunun yerini Müttefiklerin baskısı aldı. Bu konuda Sovyetlerin Stalingrad zaferi bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Bu, aynı zamanda, Türk-Sovyet münasebetlerindeki yeniden terse dönüşün de başlangıcı olmuştur. 1943'den itibaren Sovyetler Türkiyeye karşı sert bir durum almaya başlayacaklar ve bu durum savaşın sonunda Türkiye üzerinde gerçek bir Sovyet tehdidi olarak ortaya çıkacaktır.

Savaş sırasındaki müttefiklerarası konferanslarda da gördük ki, Türkiye'nin savaşa katılmasının söz konusu edilmediği hemen

hemen hiçbir konferans olmamıştır.

Roosevelt ile Churchill arasındaki 1943 Cabaslanca Konferansında Türkiye'nin de savaşa katılmasiyle bir Balkan cephesinin açılmasına karar verilmesi üzerine, Başbakan Churchill, durumu Türk liderlerine açıklamak üzere, 30 Ocak-1 Şubat 1943 arasında, Adana'da Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu ile görüşmelerde bulundu ve Türkiye'nin en geç 1943 yılı sonunda savaşa katılmasını istedi. Buna karşılık Türk devlet adamları şu iki nokta üzerinde özellikle durdular: 1) Türkiye, Sovyet Rusya'dan emin değildir ve ondan çekinmektedir. Almanya'nın yenilmesiyle Sovyet Rusya Avrupa'ya egemen duruma geçecektir. 2) Türkiye'nin savaşa katılabilmesi için Türk Ordusunun malzeme bakımından geniş ölçüde takviyesi gerekir.

Churchill, birinci noktaya verdiği cevapta, komünizmin artık belirli bir ölçüde değişmiş olduğunu savaş sonrasında Rusya Türkiyeye saldırsa bile, kurulacak milletlerarası teşkilatın (yani Birleşmiş Milletler Teşkilatının) gereken tedbirleri alacağını bildirdi. İkinci noktaya gelince İngiltere ve Amerika Türkiye'nin istediği yardımı yapacaktır. Saraçoğlu ise, Churchill'e, Türkiye'nin fiili garantiye sahip olmak istediğini, Avrupa'nın slavlarla ve komünistlerle dolu olduğunu ve Almanya yıkıldığı takdirde, bütün yenilen memleketlerin bolşevikleşeceklerini söyledi.

Mamafih ikinci cephe meselesinin daha önemli oluşu, Türkiye'nin savaşa girmesi meselesini zayıflattı. Fakat şimdi Sovyetler, Türkiyeye karşı hoşnutsuzluklarını açıklamaya başladılar. Türkiye'nin tarafsızlığının, Müttefiklerin değil, Almanya'nın işine yaradığını söylüyorlardı.

1943 Ekimindeki Dışişleri Bakanlarının Moskava Konferansında da Ruslar, Türkiye'nin savaşa sokulmasında ısrar etmişlerdir. Molotov'a göre, Türkiye'den savaşa girmesinin istenmesi, bir "telkin" şeklinde değil, bir "emir" şeklinde olmalıydı. Amerikalılara ve İngilizlere göre, Türkiyeye böyle bir emir verildiği takdirde, kendisine silah yardımı yapmak zorunluydu ki, o zaman bu yardım ikinci cephenin açılmasını geciktirebilirdi. Bunun için, 1943 yılı sona ermeden Türkiye'nin savaşa katılmasının istenmesine karar verildi.

İngi.ltere Dışişleri Bakanı Eden, bu kararları bildirmek üzere, Türkiye Dışişleri Bakanı Numan Menemencioğlu ile Kahire'de görüştü. Eden'a verilen cevap, yeteri kadar yardım yapılmadıkça, Türkiye'nin savaşa katılamıyacağı idi. Eden, Türkiye'nin olumsuz cevabının Türk-İngiliz münasebetlerini gerginleştireceğini söylediyse de Türkiye savaşa katılmayı reddetti.

1943 Kasımındaki Tahran Konferansında da Sovyetler Türkiyenin

savaşa sokulmasında ısrar ettiler. Hatta Stalin, "gerekirse enselerinden yakalıyarak" Türkleri savaşa sokmak gerektiğini söyledi.
Amerika ve İngiltere de Türkiye'nin savaşa girmesini istediklerinden, Churchill, 4-6 Aralık 1943 de Kahire'de Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile görüştü. Bu sefer Müttefiklerin baskısı gayet ağır oldu.
Onun için İnönü, "pensip olarak" savaşa katılmayı kabul etti.
Fakat Türkiye'nin savunma gücü için gerekli olan silah ve teçhizat verilmedikçe savaşa girmeyecekti. Churchill bu isteği kabul etti ve Ocak-Şubat 1944 de Ankara'da Türk ve İngiliz askeri heyetleri arasında bu konuda görüşmeler yapıldı. Görüşmeler Şubat başında kesildi. İngilizlere göre Türkler çok fazla şey istemişlerdi. Bu silah ve malzeme verilecek olursa, bunun sevkiyatı savaş sonuna kadar devam edecek ve bu arada Türkiye de savaş dışında kalmış olacaktı. Askeri görüşmelerin kesilmesi Türkiye ile İngiltere ve Amerika'nın münasebetlerini gerginleştirdi. Churchill, barış konferansında Türkiye'nin sağlam bir mevkie sahip olamıyacağını söylüyordu.

Bu durum tabii Türkiye'nin hoşuna gitmedi. Onun için 1944 Mayıs ve Haziran aylarında Sovyetlerle bir yakınlaşmaya teşebbüs etmek istedi. Lakin Sovyetler bu yakınlaşma için Türkiye'nin savaşa katılmasını şart koştular.

1944 yazında Almanya'nın askeri durumu artık adamakıllı kötüye gitmeye başladığından, Türkiye Müttefiklerle münasebetlerini

düzeltmek için 2 Ağustos 1944 de Almanya ile diplomatik münasebetlerini kesti. Fakat bunu yaparken, barış konferansında tam bir müttefik muamelesi göreceğine dair İngiltere ve Amerika'dan da teminat aldı.

Fakat Türk-Sovyet münasebetleri iyice soğumuştu. Türkiye üzerinde artık belirli bir Sovyet tehlikesi ortaya çıkıyordu. Onun için, 1944 sonbaharında İngilizler Yunanistan'a asker çıkardıkları vakit, Türkiye bundan çok hoşnut kaldı ve ayrıca Balkanlarda Yunanistanla yeniden bir işbirliği sağlamak için de, 1944 Kasımında, Oniki Ada üzerinde hiçbir talep ve iddiası olmadığını Yunan Hükümetine bildirdi.

1945 yılına girerken Türkiye'nin başlıca endişesi Sovyet tehlikesiydi. Çünkü bütün Orta Avrupa ve Balkanlar şimdi Sovyetlerin askeri işgali altına düşmüştü. Saraçoğlu'nun Adana'da Churchill'e söyledikleri doğru çıkmıştı.

G) Yalta Konferansı

Yalta Konferansında Türkiye, daha önce de belirttiğimiz gibi, Boğazlar ve Birleşmiş Milletler dolayısiyle söz konusu olmuştur. Boğazlar konusunda Stalin, Montreux Sözleşmesinin artık eskimiş olduğunu, değişmesi gerektiğini, bu sözleşmeye göre Japon İmparatorunun Boğazlarda Rusya'dan daha büyük bir role sahip bulunduğunu,

Montreux Sözleşmesinin İngiliz-Rus münasebetlerinin iyi olmadığı bir zamanda yapılmış olduğunu, herhalde şimdi İngiltere'nin Japonya ile birleşerek Rusyayı boğma niyetinde olmadığını ve Türkiye'nin Boğazlar vasıtasiyle Rusya'nın gırtlağına sarılmasına artık Rusya'nın tahammül edemiyeceğini söylemiştir.

Amerika ve İngiltere Boğazlarda Rusyaya daha geniş bir geçiş serbestisi tanınmasını kabul ettiler. Bununla beraber, Amerikan Hükümeti, Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini ihlal edecek bir statüye taraftar değildi. İngiltere de, bağımsızlığı konusunda Türkiyeye garanti verilmesi gerektiğini belirtti.

Konferans, Boğazlar meselesinin Dışişleri Bakanları tarafından ele alınmasına ve durumdan Türkiye'nin de haberdar edilmesine karar verdi.

Yalta Konferansının arkasından Sovyetler, 19 Mart 1945 de, 1925 tarihli Türk-Sovyet tarafsızlık ve saldırmazlık paktını feshettiler. Türkiyeye verilen notada, "özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan esaslı değişmeler sebebiyle, bu antlaşma artık yeni şartlara uymamakta ve ciddi değişikliklere ihtiyaç göstermektedir" deniyordu. Türkiye bakımından bu olayın önemi, feshedilen antlaşmanın bir "saldırmazlık" antlaşması olmasıydı ve fesih ile Sovyetlerin böyle bir taahhütten yakalarını kurtarıp serbest kalmalarıydı. Türk Hükümeti 4 Nisan 1945 de verdiği cevabi notasında antlaşmanın

yenilenmesi için yapılacak teklifleri "dikkat ve hayırhahlıkla" tetkike hazır olduğunu bildirdi. Fakat Sovyetler, Haziran 1945 de Türk Hükümetine verdikleri notada, bu ittifakın şartı olarak, Kars ve Ardahan bölgelerinin Rusyaya terki ile Boğazlarda Sovyetlere üs verilmesini ileri sürdüler. Molotov notayı verirken Türk Büyükelçisine, "Bu toprakları size 1921 de terkettiğimiz zaman Sovyetler Birliği zayıftı" demiştir.

Almanya'nın yenilmesi ile Avrupa dengesinde meydana gelen boşluktan yararlanan Sovyetler, Avrupa'da olduğu gibi, Türkiyeye karşı da emperyalist emellerini açığa vurmaktan çekinmiyorladı. Artık Türk-Sovyet münasebetleri kritik bir devreye girmişti. Potsdam Konferansı Türk-Sovyet münasebetlerinin bu atmosferi içinde yapıldı.

Ğ) Potsdam Konferansı

Konferansın ilk gününden itibaren Sovyetler eski İtalyan sömürgelerinden biri üzerinde vesayete sahip olmak istediklerini bildirdiler. Bu, Sovyetlerin Akdenize yerleşmek istediklerini açıkça gösteriyordu. Bunun üzerine Churchill, Boğazlar meselesini açarak, son Sovyet isteklerinin, Bulgaristan'a Sovyet kıtalarının yığılmasının ve Sovyet basının Türkiyeye karşı hücumlarının bu memleketi büyük bir korkuya sevkettiğini, Rusya'nın Boğazlar meselesini Türkiye ile başbaşa kalarak çözümlemeye çalışmasını tasvib etmediğini

belirtti.

Molotov ise cevabında, Türkiye'nin kendisinin Rusya ile bir ittifak için teşebbüse geçtiğini, Rusya'nın da şart olarak sınırlarının tashihini yani Kars ve Ardahan'ın Ruslara verilmesini ileri sürdüğünü, çünkü bu iki bölgenin 1921 Moskova Antlaşmasiyle Rusya'dan koparıp alınmış olduğunu söyledi.

Boğazlarda üs elde etmek için Türkiye ile anlaşma meselesine gelince, Molotov, bunda bir gariplik olmadığını, zira Türkiye'nin Çarlık Rusyası ile 1805 ve 1833'de de aynı nitelikte antlaşmalar imzaladığını söyledi.

Churchill, Molotov'un bu sözlerine verdiği cevapta, İngiltere'nin, Türkiyeyi, bu Sovyet isteklerini kabule zorlıyamıyacağını belirtti. Görülüyor ki, Sovyetler, Yalta'dan çok farklı olarak, Boğazlarda üs istiyorlardı. Bu, Sovyetlerin Türk toprağı olan Boğazlara gelip yerleşmesi demekti. Bunu da ne İngiltere ve ne de Amerika kabul edebilirdi. Bu sebeple, her üç devletin, Boğazlar hakkında görüşlerini, ayrı ayrı Türkiyeye bildirmelerine karar verildi.

::::::::::::::::

X

Soğuk Savaş Dönemi 1945-1960

1

Dönemi Şekillendiren Faktörler

İİ'inci Dünya Savaşı tarihin gördüğü en yıkıcı savaşlardan biri olmuştur. Ülkeler yanmış, yıkılmış ve milyonlarca insan ölmüştü. Bu savaş tam bir "dünya" savaşı olmuştu. Savaşın tesirlerini hissetmeyen hiç bir ülke ve toplum kalmamıştır, dense yeridir. Fakat ne var ki, altı yıllık bu ızdıraplı dönemden sonra, dünyanın ve insanlığın barışa hemen kavuşabilmesi mümkün olmamıştır. Milletlerarası mücadeleler, büyük devletlerin çatışması ve mahalli savaşlar, insanlığı zaman zaman üçüncü bir dünya savaşının eşiğine kadar getirmiştir. Böyle bir "sıcak savaş" patlak vermemiştir, lakin barış da olmamıştır. Dünya bir "soğuk savaş" atmosferi içinde, heyecanlı bir onbeş yıl geçirmek zorunda kalmıştır.

Bu soğuk savaşın gelişmelerini ele almadan önce, bir başka mühim noktaya da temas etmek istiyoruz. Bu da, İİ'inci Dünya Savaşından sonra dünyamızın almış olduğu yeni şekil veya dünyamızı şekillendiren yeni faktörlerdir. Bu faktörler, bundan sonraki milletlerarası münasebetlerin zeminini oluşturacaktır.

Nasıl ki, İ'inci Dünya Savaşından sonraki dünya, 19'uncu yüzyılın dünyasından çok farklı olmuş ise, 1945'ten sonraki dünya da, 1918'in dünyasından çok farklı bir yapıda olmuştur. Bu farklılıkları ve yeni dünyamızı şekillendiren faktörleri şu noktalarda toplamak mümkündür.

1) Bir kere, İİ'inci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan ve bugüne kadar devam eden milletlerarası politikanın yapısı çok değişmiştir. Savaştan sonra dünya politikasına iki yeni kuvvet, Süper-Devlet (Super Power) adı verilen, Birleşik Amerika ile Sovyet Rusya hakim olmuştur ve bu iki kuvvetin üstünlüğü günümüzde de devam etmektedir. Dikkat edilirse, bu iki büyük kuvvetin her ikisi de daha önce dünya politikasında mühim roller oynamış değildir. Birleşik Amerika, savaştan sonra Monroe Doktrinini terkederek bir dünya devleti olmuş ve milletlerarası politikada birinci plana geçmiştir.

1917 Bolşevik İhtilalinden İİ'inci Dünya Savaşı'nın çıkışına kadar çekingen bir politika takip eden ve büyük devletler topluluğunun dışında kalan Sovyet Rusya da, 1945'ten itibaren takip ettiği aktif, yayılıcı ve emperyalist politikasının dışında, gerçekleştirdiği teknolojik gelişme ile de, o da milletlerarası politikanın birinci planına geçmiştir.

Daha önce milletlerarası münasebetlerin başlıca ağırlık noktaları olan, galip gelmiş İngiltere ve Fransa ile, yenilmiş devletler olan

Almanya, Japonya ve İtalyanın kendilerini toparlamaları daha uzun bir zaman alacaktır. Toparlandıkları zaman da, ancak ikinci planda kalacaklardır.

Kısacası, İİ'inci Dünya Savaşı'ndan sonra milletlerarası politikanın yapısı değişmiş ve ikili bir yapı ortaya çıkmıştır.

2) Sovyet Rusya'nın sivrilmesinin bir mühim neticesi de, ilk defa olarak milletlerarası münasebetlere doktrin ve ideoloji unsurunun girmesidir. Sovyet sistemi, dünya proleter ihtilali gibi, komünizmi bütün dünyada hakim kılmak isteyen bir doktrine dayandığından, savaştan sonra Sovyet dış politikası tamamen bu hedefe yönelmiş ve bu da milletlerarası politikaya doktrin ve ideoloji unsurunun girmesine sebep olmuştur.

Komünist düzenin karşısında olan ülkeler, Sovyet Rusyanın komünizmi bütün dünyaya yayma çabalarına karşı koyunca, milletlerarası mücadelenin konusu, farklı dünya görüşlerinin çatışması ve hürriyet düzeni ile totaliter komünist düzenin mücadelesi haline gelmiştir. Milletlerarası münasebetler tarihinde böyle bir durum ilk defa ortaya çıkmaktaydı.

3) Günümüz dünyasının en mühim gelişmelerinden biri de, sömürgeciliğin tasfiyesidir. Bir-iki yer istisna edilirse, Asya ve Afrika'daki

sömürgelerin hepsi bugün bağımsız olmuşlardır. 1956 yılında Afrika'da bağımsız devlet sayısı 6 iken, bugün bunların sayısı 50'yi aşmaktadır.

Sömürgelerin bağımsızlıklarını kazanmaları ise, daha ilerde göreceğimiz üzere, milletlerarası politikaya Üçüncü Blok, Üçüncü Dünya veya Bağlantısızlar Bloku denen yeni bir kuvvetin girmesi neticesini vermiştir.

4) İİ'inci Dünya Savaşı'nın en mühim neticelerinden biri de, milletlerarası politikanın "alan genişlemesi"dir. 1945'e gelinceye kadar, milletlerarası münasebetlerin yoğunlaştığı başlıca alan Avrupa idi. Avrupa politikası demek, dünya politikası demekti. Asya, Afrika ve Latin Amerika, 20'inci yüzyılın ortalarına kadar, milletlerarası politikanın bağımsız alanları değildi. Bu kıtalar ancak Avrupa politikasının çerçevesi içinde yer alırlardı.

Halbuki bugün artık böyle değildir. Çin Halk Cumhuriyeti ve Hindistan gibi geniş ülkeli ve kalabalık nüfuslu iki ülkenin ortaya çıkışı ve Japonya'nın Asya'da büyük bir ekonomik kuvvet olarak tekrar sivrilmesi ile Asya gayet mühim bir milletlerarası politika alanı haline gelmiştir.

Elliyi aşan bağımsız devleti ile Afrika, artık sömürgeciliğin Kara

Afrikası olmayıp, milletlerarası münasebetlerin yeni bir ağırlık alanıdır.

Latin Amerika ise, 19'uncu yüzyıldaki uyuşukluğundan silkinmeye başlamıştır. 1982 yılında Arjantinin Falkland Savaşı ile İngiltereye kafa tutabilme cesaretini kendinde görmesi ve diğer Latin Amerika ülkelerinin tepkileri, küçümsenecek bir hadise değildir.

Nihayet, Üçüncü Dünya Ülkelerine de Asya-Afrika-Latin Amerika grubu dendiğini de unutmayalım.

5) Milletlerarası münasebetlerin alan genişlemesi, sadece dünyanın düzeyi üzerinde olmayıp, günümüzde bu münasebetler yukarıya doğru da bir alan genişlemesi yaparak, uzaya intikal etmiştir. İ'inci Dünya Savaşı karada ve denizlerde yapıldı. İİ'inci Dünya Savaşında ise zaferi havalarda güçlü olanlar kazandı. Bu savaşta kara ve deniz muharebelerinin kaderini daima "hava" tayin etti. Yani, İİ'inci Dünya Savaşı, milletlerarası mücadeleyi dünyanın yüzeyinden atmosfere çıkardı.

Lakin ilk adımlarını İİ'inci Dünya Savaşı sırasında atan füze teknolojisi, savaştan sonra büyük bir gelişme hızı gösterince, büyük kuvvetler mücadelesi günümüzde atmosferi de aşarak uzaya intikal etmiştir. Uzay şimdi kuvvet üstünlüğü mücadelesinin yeni alanı olmuştur. Bir zamanlar nasıl sömürge sahibi olmak büyük devlet olmanın

şartı gibi telakki edilmiş ise, şimdi de uzayın derinliklerine el atabilmek, büyük kuvvet olmanın şartı gibi görünmektedir.

6) Günümüzün dünyasının, bilhassa İİ'inci Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan en mühim meselelerinden biri de, ekonomik meselelerdir. Denebilir ki, tarihin hiç bir döneminde ekonomik meseleler, milletlerarası münasebetlerde bugünkü kadar ağırlık kazanmamıştır. Bugün bütün dünya ülkeleri, siyasal kuvvet dengesi, güvenlik ve barış gibi meselelerden belki de çok daha fazla olarak, ekonomik kalkınma, refah, daha iyi bir yaşama seviyesi gibi meselelerle yoğun bir şekilde meşgul olmaktadırlar. Bunun neticesi olarak da, bugünkü milletlerarası münasebetlerde ekonomik faktör büyük bir ağırlığa sahip bulunmaktadır. Zengin ve fakir ülkelerle, iktisaden geri kalmış, gelişme halinde olan ülkelerle gelişmiş ülkeler arasındaki farklılıkları ekonomik ve ticari münasebetler ve ekonomik yardım münasebetleri yoluyla ortadan kaldırmak, bugünkü milletlerarası münasebetlerin temel meselelerinden birini teşkil etmektedir.

Yeni dünyamızı şekillendiren faktörler genel olarak bunlardır.

2

Rus Emperyalizminin Canlanması "Avrupada Sovyet Üstünlüğü"

İkinci Dünya Savaşı sonunda Birleşik Amerika ile Sovyet Rusya'nın iki büyük kuvvet olarak ortaya çıkmalarında, milletlerarası politika arenasında meydana gelmiş olan boşluklar şüphesiz en büyük rolü oynamıştır. Savaştan önce milletlerarası kuvvet dengesinin temel unsurlarını teşkil eden devletler, 1945'in dünyasında artık mevcut değildir. Bunlardan Almanya, Japonya ve İtalya yenilmiş devletlerdir. Fransa ve İngiltere galip devletlerden olmakla beraber, savaşın bunların üzerinde yaptığı tahribat o kadar büyüktür ki, bunların değil eski yerlerini almaları, sadece milletlerarası politikada aktif hale gelmeleri için 1970'lerin sonunu beklemek gerekecektir. Anahatları ile manzara şudur: Gerek Asya kıtasında, gerek Avrupada büyük kuvvet boşlukları teşekkül etmiştir. Her iki kıtada da bir tek kuvvet vardır: Sovyet Rusya. Her ne kadar Birleşik Amerikanın 1944 Haziranından itibaren Avrupa muharebe alanlarına yığdığı askeri kuvvetleri henüz geri çekilmemiş ise de, savaş esnasında Sovyet Rusya ile yapmış olduğu askeri işbirliği, Birleşik Amerika'yı Sovyetlerle olan münasebetlerinde bir takım ümit ve hayallere sevketmiş ve bunun neticesi olarak da Avrupadan çekilerek tekrar kendi kıtasına kapanmaya hazırlanmaktadır.

Komünizmin evrensel tatbikçisi olarak ortaya çıkmış bulunan Sovyet Rusya için bu öyle bir manzaradır ki, belki tarihinin hiç bir döneminde böyle bir fırsat önüne tekrar çıkmayacaktır. Bu sebeple savaşın hemen ertesinde Sovyet Rusyanın üç istikamette faaliyete

geçtiğini görüyoruz. Bu üç istikametten biri Avrupa, ikincisi Orta Doğu ve üçüncüsü de Uzak Doğu veya Asya'dır.

Sovyetler savaşın son yılları olan 1944-45'te, Alman işgalinden kurtarmak bahanesile askerlerini soktukları Polonya, Çekoslovakya, Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'da komünist rejimlerin kurulması için faaliyetlerine hız verirken, Uzak Doğu'da da, Kuomintag'ın milliyetçilerine karşı Mao Tse-tung'un komünistlerine yardımlarını arttırmak Çin'i komünizmin kontrolu altına almak için harekete geçmişlerdi.

Bütün bunlar olurken, İran, Türkiye ve Yunanistan üzerinde de çeşitli baskılara ve oyunlara girişerek, Basra Körfezi ve Hind Okyanusuna ve öte yandan Doğu Akdenize inmek için çaba harcamaya başlamışlardı.

Bu üç istikametten sonuncusu, milletlerarası politikayı en fazla hareketlendirip, Birleşik Amerika ile Sovyet Rusya'nın münasebetlerinde krizlere sebep olduğu için, önce bu konuyu ele alacağız.

A) Sovyetlerin İrana Yerleşme Çabaları

Almanya'nın 22 Haziran 1941 de Sovyet Rusya'ya saldırması üzerine, İngiltere ve Amerika Rusya'ya askeri yardım yapmaya karar verdiler. Yalnız bu yardım hangi yoldan yapılacaktı?

Almanya 1940 Nisanında Danimarka ve Norveç'i işgal ettiği için Kuzey Denizi ile Baltık Denizi'nin girişi Almanya'nın kontrolu altında idi. Buradan yardım yapmak imkansızdı. Öte yandan, Almanya 1941'in ilkbaharında Yugoslavya ve Yunanistan'ı işgal ederek bütün Balkanlara yerleşmiş ve Ege Denizi de Almanya'nın kontrolunda idi.
Bu sebeple Türk Boğazlarından da Rusya'ya yardım gönderilemezdi. Kuzey kutbu üzerinden de yardım mümkün değildi, çünkü Murmansk limanı yılın çok büyük bir kısmında buzlarla kaplı idi.

Geriye bir tek Basra Körfezi ile Kuzey İran kalıyordu. Amerika ve İngiltere bu yoldan Sovyet Rusyaya yardım yapmaya karar verdiler. İran bu sırada Almanya taraftarı bir politika takip ettiğinden Rusyaya yapılacak yardımın kendi toprakIarından geçirilmesine izin vermedi ve bunun üzerine Sovyet Rusya ile İngiltere İran'a asker sevkedip bu ülkeyi işgalleri altına aldılar. Lakin bu işgal de iyi bir görüntü vermediğinden, Sovyet Rusya ve İngiltere 29 Ocak 1942 de İran'la bir ittifak antlaşması imzaladılar. Güya İran bu ittifak çerçevesinde Sovyet ve İngiliz askerlerinin topraklarında bulunmasına ve Sovyetlere yapılan yardımın kendi topraklarından geçirilmesine izin vermekteydi.

Yalnız ittifak antlaşmasının 5'inci maddesine göre, savaşın sona erdiği tarihten itibaren 6 ay içinde Sovyet ve İngiliz askerleri İran

topraklarını boşaltacaklardı.

Savaş resmen 2 Eylül 1945 de, yani Japonya'nın teslimi ile, sona erdiğine göre, İran'ı boşaltma işinin de en geç 2 Mart 1946'ya kadar tamamlanması gerekmekteydi. Gerçekten, savaş biter bitmez Amerika ve İngiltere askerlerini İran'dan çekmeye başladılar. Sovyetlerde bir hareket görülmediği gibi, 1945 Kasımında İran Azerbeyca'nında Cafer Pişaveri adında bir komünist bir ayaklanma çıkardı. Sovyet askerlerinin de yardımı ile Pişaveri, İran'ın komünist Tudeh Partisi üyeleri ile birlikte 12 Aralık 1945 de Tebriz valisini indirip, Muhtar Azerbeycan Cumhuriyetini ilan etti. İran hükümeti bu ayaklanmayı bastırmak için Tebrize asker göndermek istediğinde, Sovyet askerleri bunu engellediler.

Yine aynı anda, Sovyetlerin ve komünistlerin yardımı ile daha güneyde Mehabad'da da bağımsız bir Kürt Cumhuriyeti kuruldu.

Daha güneyde Abadan petrolleri bölgesinde de komünist Tudeh Partisi halkı tahrik ederek karışıklıklar çıkarmaktaydı.

Bu arada dikkati çeken bir nokta da, Kürt Cumhuriyeti ile Muhtar Azerbeycan Cumhuriyeti'nin hemen bir ittifak imzalamaları idi. Kısacası, Sovyetler, İran'ın bu topraklarını kontrolları altına sokarak Basra Körfezine inmeye kararlıydılar.

Bu gelişmeler üzerine İran meseleyi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine götürdü. Lakin Amerika ve İngiltere, yeni kurulmuş olan Birleşmiş Milletlerin böyle ciddi bir mesele ile prestijinin sarsılmasını istemediklerinden İran'ı pek desteklemediler. Bunun üzerine İran, Sovyetlerle olan meselesini görüşme yoluyla halletmeye karar verdi. Bu görüşmeler sonunda, gizli olarak, İran ile Sovyet Rusya arasında 4 Nisan 1946 da bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma ile Sovyetler İran'dan askerlerini çekmeyi lakin buna karşılık İran da kuzey İran petrollerini Sovyetlerle beraber işletip % 51 hissesini de Sovyetlere vermeyi kabul ediyordu.

Bu anlaşma üzerine Sovyetler 1946 Mayısında İran'ı tamamen boşalttılar. Lakin bu anlaşmanın İran Meclisi'nce tasdik edilmesi gerekiyordu. Bu sebeple anlaşma açığa çıkınca, İran kamu oyu hükümetin yaptığı bu anlaşmaya büyük tepki gösterdi. Bilhassa İngiltere'nin de kışkırtması ile güney İran'daki kabileler hükümete karşı cephe aldılar.

Anlaşmanın tasdiki tehlikeye girince Sovyetler İran'a baskı yapmaya başladılar. Amerika da hem hatasını anlamıştı ve hem de şimdi Sovyetlerin savaş sonrası niyetlerini görerek Sovyetlerin karşısına dikilmeye karar verdi. Amerikan hükümeti, 20 Eylül 1947 de yaptığı bir açıklamada, petrol anlaşmasını reddetmesinden dolayı İran

beklenmedik neticelerle karşılacak olursa, İranın toprak bütünlüğünü koruyacağı hususunda teminat verdi. Bunun üzerine İran Meclisi 22 Ekim 1947 de anlaşmayı ittifakla reddetti. Sadece 2 komünist milletvekili müsbet oy vermişti.

Amerika'nın bu tutumu karşısında Sovyetler, Amerika ile bir çatışmayı göze alamadıkları için gerilemek zorunda kaldılar. Bu mesele de şimdilik böyle kapanmış oldu.

B) Türkiye Üzerinde Sovyet Tehdidi

Daha Potsdam Konferansı sırasında Türkiye üzerinde bir Sovyet tehdidi açık olarak ortaya çıkmıştı. Bu tehdit, bu devletin, Boğazlarda üs istemesi ve Kars ve Ardahan bölgelerinin Rusyaya terkini ileri sürmesi ile ağır bir nitelik kazanmıştı. Fakat 1946 yılında, Türkiye üzerindeki bu tehdidin ağırlığı daha da artmıştır.

Potsdam kararlarına göre, her üç devletin Boğazlar hakkındaki görüşlerini Türk hükümetine bildirmeleri gerekiyordu. Bu karara ilk uyan Amerika oldu ve 2 Kasım 1945 de Türk hükümetine verdiği notada bu konudaki görüşlerini açıkladı. Bu görüş Amerika tarafından daha Potsdam'da da belirtilmişti. Birleşik Amerika Boğazlarda, ticaret gemileri için tam serbesti, Karadeniz'e kıyıdar devletlerin savaş gemilerinin geçişi için geniş serbesti ve Karadeniz'e kıyıdar

olmayan devletlerin savaş gemilerinin ise, Karadeniz devletlerinin muvafakkatiyle ve sınırlı tonilato ile geçiş hakkına sahip olmasını istiyordu. Hemen aynı nitelikteki İngiliz görüşü de 21 Kasım 1945 de Türk hükümetine bildirilmiştir. Dışişleri Bakanı Bevin'in 21 Şubat 1946 da Avam Kamarasında "Şunu açıkça söylemeliyim ki, Türkiye'nin bir peyk devlet haline geldiğini görmek istemem. İstediğim şey, Türkiye'nin bağımsız ve hür bir devlet olarak kalmasıdır", demesi İngiltere'nin boğazlar konusunun en esaslı noktası hakkındaki görüşünü açıklıyordu.

Sovyetlere gelince, bu devlet Boğazlar hakkında görüşünü ancak bir yıl sonra bildirecektir. Lakin Sovyetlerin 1925 tarihli Türk-Sovyet tarafsızlık ve saldırmazlık paktını 1945 Martında feshetmesindenberi Türk-Sovyet münasebetlerinde gittikçe artan soğukluk, İstanbul'da meydana gelen bir olayla gerginliğe dönmüştür. Bir süredenberi İstanbul'da yayınlanmakta olan birkaç gazete solcu yayında bulunmaktaydılar. Buna sinirlenen İstanbul Üniversitesi gençliği, 4 Aralık 1945 günü yaptığı büyük bir yürüyüşte, Yeni Dünya, Tan ve fransızca çıkmakta olan La Turquie gazetelerinin idarehaneleriyle, Beyoğlu'nda bir Sovyet vatandaşına ait bulunan Berrak Kitapevi'ni tahrip etti. Sovyet hükümeti bu olayı protesto ederken, olaylarda Türk polisinin de işbirliği yaptığı iddiasını ileri sürüyor ve sorumluluğun Türk hükümetine ait olduğunu bildiriyordu.

Bu olaydan sonra, T.B.M.M.'nde Dışişleri Bakanlığı bütçesi görüşülürken, İstanbul Milletvekili General Kazım Karabekir, 20 Aralık 1945 de Meclis'de yaptığı konuşmada, "Boğazlar milletimizin hakikaten boğazıdır. Ortaya el saldırtmayız. Fakat şu da bilinmelidir ki, Kars yaylası da milli belkemiğimizdir. Kırdırırsak yine mahvoluruz" demiş ve Meclis ve kamu oyu tarafından heyecanla alkışlanmıştı.
Bu konuşmanın ertesi günü. 21 Aralık 1945 de başlıca Moskova gazeteleri bir Gürcü profesörünün mektubunu yayınlamışlardır. Bu mektuba göre, Giresun, Gümüşhane ve Bayburt'a kadar olan Doğu Anadolu, Gürcistan topraklarından olması hasebiyle, bu bölgelerin Gürcistan Cumhuriyetine iadesi gerekiyordu. Şimdi Sovyet basını ilk defa olarak Sovyet vatandaşlarının ağzından Türk toprakları üzerinde istekler ileri sürüyordu. Türk basını Sovyet basınının bu gibi baskılarını tabiatiyle cevapsız bırakmadı.

Türk-Sovyet münasebetlerinin bu gergin durumu 1946 yazına kadar devam etti. Fakat 1946 yazında yeniden şiddetini arttırarak bir buhrana girdi. Potsdam kararlarına uygun olarak Sovyetler Boğazlar hakkındaki görüşlerini, Türk Hükümetine 7 Ağustos 1946 da verdikleri bir nota ile açıkladılar. Notada, Türkiye'nin İİ'inci Dünya Savaşı sırasında Boğazlardaki yetkilerini kötüye kullandığı ve Mihver'in savaş gemilerine geçiş verdiği belirtildikten sonra, yeni Boğazlar rejiminin alması gereken şeklin esasları olarak şunlar belirtiliyordu:
1) Ticaret gemilerinin barışta ve savaşta tam geçiş serbestisine

sahip olması. 2) Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin savaş gemilerine her zaman geçiş serbestisi tanınması. 3) Karadeniz'e kıyısı olmayan devletin savaş gemileri için, -istisnai bazı haller dışında- barışta ve savaşta geçiş yasağı konması. 4) Yeni Boğazlar rejiminin yalnız Karedeniz'e kıyısı olan devletler tarafından düzenlenmesi. 5) Ticaret ve geliş-geçiş serbestliği ile Boğazların güvenliğinin, en ziyade ilgili ve bu işe en liyakatli devletler olan Sovyet Rusya ile Türkiye tarafından ortak vasıtalariyle sağlanması.

Bu suretle Sovyetler Boğazların kontrolunu ellerine almak hususundaki isteklerini resmen açıklamış olmaktaydılar. Bunun için Birleşik Amerika 19 Ağustos 1946 da Sovyet Hükümetine verdiği bir nota ile, 4 ve 5'inci Sovyet isteklerine itiraz ederek, kendisinin bunu kabul edemiyeceğini bildirdi. İngiltere de 21 Ağustosta Sovyet Hükümetine verdiği notada 4 ve 5'inci Sovyet isteklerini kabul etmedi ve "Boğazlardaki yegane kara kuvveti olması hasebiyle, Türkiye Boğazların kontrol ve savunmasının sorumlusu olarak kalmakta devam etmelidi" dedi.

Sovyetlerin 7 Ağustos notasına Türk Hükümeti 22 Ağustos 1946 tarihli bir nota ile cevap verdi. Cevapta İİ'inci Dünya Savaşında Boğazlar Statüsünün Türkiye tarafından iyi korunmadığına dair ithamlar çürütüldükten sonra, Sovyet isteklerinin 4 ve 5'inci maddeleri reddedilerek, beşinci madde hakkında, bu Sovyet teklifinin

"Türkiye'nin hiçbir bakımdan feragat edemiyeceği ve takyidini kabul edemiyeceği egemeniik haklarına ve güvenliğine aykırı" olduğu bildiriliyor ve bunun Türkiye'nin güvenliğinin imhası demek olacağı belirtildikten sonra şöyle deniyordu: "Tarih Türkiye'nin dahil olup Türk Milletinin memlekete karşı vazifesini yapmadığı hiçbir savaş misali kaydetmemiştir". Bu sonuncu cümle, Türkiye'nin Sovyet tehdidine karşı açık bir meydan okumasıydı. Bununla denilmek isteniyordu ki, Sovyet Rusya Boğazlar üzerindeki ihtiraslarını gerçekleştirmek için kuvvete başvuracak olursa, Türk Milleti buna aynı şekilde karşı koymaktan kaçınmıyacaktır. Bu, Türk Hükümetinin Sovyet tehdidine, her ne şekilde olursa olsun, karşı koyma azminin bir ifadesiydi.

Türkiye'nin bu notasına Sovyetler 24 Eylül 1946'da bir cevap verdiler. Birinci notadaki ithamlar tekrar ediliyordu. Türk Hükümeti 18 Ekimde verdiği ikinci cevapta, 22 Ağustos notasındaki görüş ve azmini tekrar belirtti.

Sovyet Rusya'nın Türkiyeye 24 Eylül notası üzerine, Amerika ve İngiltere 9 Ekimde Sovyetlere verdikleri notalarda, Potsdam kararlarına göre, tarafların Türk Hükümetine ancak birer nota vererek görüşlerini bildireceklerini, yoksa cevaplaşma suretiyle meselenin tartışılmasına girişilemiyeceğini bildirdiler ve Türkiye'nin, Boğazlar savunmasının tek sorumlusu kalması gerektiği hususundaki

gürüşlerini tekrar ifade ettiler.

Bu suretle Boğazlar konusundaki tartışma sona eriyordu. Şimdi meselenin bir konferansta görüşülmesi gerekmekteydi. Lakin bu konferans bugüne kadar toplanmamıştır ve Boğazlarda Montreux rejimi egemen olmakta devam etmektedir. Fakat olayın önemli tarafı, şimdi Sovyet tehdit ve tehlikesinin Türkiye'nin üzerine en ağır bir şekilde çökmüş olmasıydı. Sovyetler, Türkiye'nin hem bağımsızlık ve egemenliğine ve hem de toprak bütünlüğüne yönelen istekler ileri sürmüşlerdi. Türkiye tarihinin en buhranlı zamanlarından birini geçiriyordu.

C) Yunanistan İç Savaşı

Yunanistan'dan Alman kuvvetlerinin çekilmesi ile birlikte, Almanlara karşı mücadele eden Yunan çetecileri arasında da bir sağ-sol çatışması çıkmıştı ve solu EAM'cılar (Milli Kurtuluş Cephesi), sağı da EDES'ciler (Yunan Milli Demokratik Ligi) temsil etmekteydi. EAM'ın askeri kuvvetini ELAS, yani Milli Halkçı Kurtuluş Ordusu teşkil ediyordu. Kurtuluştan sonra bu mücadele sağ ve sol partiler arasındaki mücadele şeklini aldı. Fakat bu arada 1944 sonlarından itibaren Yunanistana İngiliz kuvvetleri çıkmaya başlamıştı. 1945 Ocak ayında Yunanistan'daki İngiliz kuvvetleri Yunanistan'ı kontrolu altına almaya başladığı zaman, komünistler ve bilhassa Tito'nun Yunan

Makedonyasını ele geçirmek için kurup Yunanistana sevkettiği Slav Milli Kurtuluş Cephesi (SNOF) da Yugoslavyaya sığınmak zorunda kalmışlardı.

1946 Martında Yunanistan'da genel seçimler yapıldı ve solcu partilerin birliğini temsil eden EAM seçimleri boykot etti. Tabii seçimleri sağcılar kazandı. Bu durum sol için ilk hezimetti. Bunun arkasından Kralın Yunanistana dönmesi hususunda yapılan plebisitte de yine monarşi taraftarları kazandı. Bu gelişmeler üzerine, General Markos (Markos Vafiedes) adındaki bir komünistin liderliğindeki komünistler kuzey Yunanistan'da ayaklandılar.

Yugoslav lideri Tito, bu sefer Milli Kurtuluş Cephesi (NOF) adı ile teşkil ettiği ve komünistlerden müteşekkil bir kuvveti Markos'un yardımına gönderdi. Tito'nun arkasından Arnavutluk ve Bulgaristan da Markos'a yardıma başladı. Markos'un ayaklanması Yunanistanı bir iç savaşa sürüklemiş olmaktaydı.

İşin dikkati çeken tarafı da, daha Yunanistan iç savaşa sürüklenmeden önce, 1946 Ocak ayında, Sovyet Rusya'nın B.M. Güvenlik Konseyine başvurup, Yunanistan'daki İngiliz kuvvetlerinin milletlerarası barış ve güvenliği tehdit ettiğinden şikayet etmesi ve İngiliz kuvvetlerinin Yunanistan'dan çekilmesini istemesiydi. Sovyetlerin herşeyi önceden planladığı ve İngiliz kuvvetlerinin bu planların

gerçekleşmesine engel olduğu anlaşılıyordu.

Markos'u Yugoslavya, Bulgaristan ve Arnavutluk'un desteklemesi dolayısiyle Yunanistan 1946 Aralık ayında Güvenlik Konseyine başvurarak bu üç komşusundan şikayette bulundu. Güvenlik Konseyi konuyu incelemek üzere bir soruşturma komisyonu kurdu. Komisyon aylarca süren ve Yunanistan'ın üç komşusu ile sınırlarında yapılan soruşturmalardan sonra 767 sayfalık bir rapor hazırladı ve bu raporda bu üç devletin Markos'a yardım etmesi dolayısiyle bölgede barışı ihlal ettikleri ve dolayısiyle suçlu oldukları bildirildi. Lakin bu rapor Güvenlik Konseyinde Sovyet Rusya tarafından veto edildi. Bunun üzerine mesele 1947 Eylülünde B.M. Genel Kuruluna havale edildi. Bu ise meselenin sürüncemede kalması idi.

Yunan iç savaşını sona erdiren iki hadise olmuştur. Birincisi, 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini'dir. Bir yandan Türkiye'nin, diğer yandan Yunanistan'ın, uğramış olduğu bu Sovyet baskı ve oyunları karşısında Amerika Başbakanı Truman'ın Yunanistan'a 300 milyon dolarlık ve Türkiyeye de 100 milyon dolarlık askeri yardım kararı Sovyetleri gerilemek zorunda bırakmıştır.

Diğer taraftan, 1948 Martından itibaren Tito'nun Moskova ile arasının açılması ve Sovyet blokundan kopması, Markos'u gayet mühim bir dayanaktan yoksun bırakmaktaydı. Bu sebeple Markos, 1948

Haziran ve Temmuz aylarında Yunan hükümeti ile anlaşmaya teşebbüs etti ise de, kendisini dinleyen olmadı ve Kuzey Yunanistanı terkederek Yugoslavyaya sığınmak zorunda kaldı.

Böylece, Sovyetlerin Yunanistanı komünizmin kontrolu altına sokma teşebbüsleri de başarısızlıkla neticelenmiş olmaktaydı.

Ç) Avrupada Sosyalist Blokun Kuruluşu

Sovyetler bu faaliyetleri ile Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgelerine girmeye çalışırlarken, bir yandan da Avrupadaki durumlarını sağlamlaştırmak için, askeri işgalleri altında tuttukları ülkelerde komünist rejimleri yerleştirmeye muvaffak olarak, bugünkü Sosyalist Blok veya Sovyet Uyduları dediğimiz durumu ortaya çıkarmak suretiyle Avrupada da gayet tehlikeli bir genişleme göstermişlerdir.

Bununla beraber, bu ülkelerde komünist rejimlerin yerleşmesi birdenbire olmuş değildir. Bu ülkelerin komünizmin hakimiyeti altına girmesi bir takım merhalelerden, bir takım safhalardan geçerek olmuştur. Bu gelişimi beş merhalede tesbit edebiliriz:

a) Sovyet İşgali

Doğrusu aranırsa, bu ülkelerin Sovyetlerin askeri işgaline girmesini

bir bakıma Batılılar istemişlerdir. Çünkü, 1944 yazından itibaren Almanlar Rusya cephesinde geri çekilmeye başladıkları zaman gerek Amerika, gerek İngiltere, Sovyetlerin Almanları kendi topraklarından attıktan sonra savaştan çekilmelerinden endişe etmişler ve korkmuşlardır. Onlara göre, savaşın bir an önce sona ermesi için Kızılordu'nun Doğu Avrupada ilerlemesi ve Alman işgalindeki toprakları Almanlardan temizlemesi gerekliydi. Sovyetler bunu yaptılar. Fakat, Kızılordu ile beraber. bu ülkelerin savaştan önceki dönemde yasaklanmış olan komünist partilerinin Moskovada bulunan ve orada daha da eğitilmiş olan liderleri de ülkelerine dönmekteydi. Kızılordu'nun bir kurtarıcı olarak bu ülkelere girmesi ve oralarda kalması, şüphesiz komünist partileri için büyük ve güçlü bir dayanak teşkil etmekteydi.

b) Koalisyon Kabineleri

1945 Şubatında Kırımda Yalta'da Amerika, İngiltere ve Sovyet liderleri arasında yapılan toplantı sonunda yayınlanan Kurtarılmış Avrupa Hakkında Demeç, serbest ve demokratik seçimler için gerekli tedbirler alınıncaya kadar, Sovyet işgalindeki ülkelerde geçici hükümetlerin kurulmasını ve bu hükümetlerde bütün siyasi partilerin ve siyasi eğilimlerin temsil edilmesini öngörmekteydi. Esasına bakılırsa, bu ülkelerde hiç bir parti tek başına hükümeti kurabilecek oy gücüne sahip değildi. Gerek bu demeç dolayısiyle, gerek yapılan Kurucu

Meclis seçimlerinin oy neticeleri doiayısiyle, hükümetler bu ülkelerde genellikle koalisyon kabineleri şeklinde kuruldu. Fakat dikkati çeken nokta, bu kabinelerde komünistlerin hemen daima İçişleri, Adalet ve Enformasyon bakanlıklarını almaları idi. Bu suretle, İçişleri Bakanlığı ile ülkenin güvenlik kuvvetleri, Adalet Bakanlığı ile mahkemeler ve Enformasyon Bakanlığı ile de basın ve radyo gibi kitle haberleşme vasıtaları komünistlerin kontrolu altına girmiş olmaktaydı.

c) Komünist Partilerinin Hükümetlere Hakim Olması

Bir süre sonra komünistlerin hükümetleri tamamen ele geçirdikleri görüldü. Çünkü çeşitli hadiseler ve baskılar yüzünden, bazan da Sovyetlerin baskısı ile, Komünist Partisinin dışındaki siyasi partiler hükümetlerden ayrılarak muhalefete geçtiler. Böylece hükümetler bir süre sonra, tamamen komünistlerden meydana gelmiş oluyordu.

ç) Muhalefet Partilerinin Tasfiyesi

Bu merhalenin, bilhassa 1947 yılında, yani 10 Şubat 1947'de barış antlaşmalarının imzasından sonra gerçekleştirildiğini görüyoruz. Çünkü Sovyet işgali altındaki ülkelerle barış antlaşmaları yapıldıktan sonra, artık Sovyet askerlerinin bu ülkelerden çekilmesi gerekiyordu. Halbuki komünist partileri iktidara sahip olmakla beraber, aynı zamanda komünistlerin karşısında da kuvvetli muhalefet partileri

bulunuyordu. Sovyetler, bu muhalefet partilerini tamamen bertaraf edip komünist rejimleri yerleştirmeden bu ülkelerden çekilmek istemediler ve bu sebeple 1947 Şubatından sonra bu ülkelerde muhalefet partilerinin tasfiyesine girişildi.

Mesela, 25 Şubat 1947 de Macaristanın Küçük Emlak Sahipleri Partisi'nin (bu Parti 1945 seçimlerinde oyların % 57'sini almıştı), Genel Sekreteri Bela Kovacs, ülkenin güvenliğine karşı komplo hazırlamakla suçlandı ve tevkif edildi. Partinin lideri ve Başbakan Ferenc Nagy o sırada İsviçrede bulunuyordu ve başına geleceği bildiğinden ülkesine dönmedi.

Bulgaristanda ise, bu ülkenin en güçlü partisi olan Çiftçi Partisi'nin lideri Nikola Petkov, vatana ihanet suçundan 1947 Haziranında tutuklandı ve ölüme mahkum edilerek Eylül ayında da idam edildi.

Romanyada da, komünistlere karşı çetin bir mücadele açmış olan Köylü Partisi lideri Julius Maniu 1947 Temmuzunda vatana ihanet suçundan tutuklanıp mahkemeye verildi ve Kasım ayında da müebbed hapse mahkum oldu.

Polonyada ise, ülkenin en popüler partisi olan Polonya Köylü Partisi'nin lideri ve savaş sırasında Londradaki mülteci Polonya hükümetinin başkanı Stanislav Mikolajczyk, komünistlerin kendisini tutuklamaya

hazırlandıklarını farkedince, 1947 Kasım ayında Londraya kaçmaya muvaffak oldu ve bu şekilde hayatını kurtardı.

Çekoslovakya gelişmeleri ise biraz daha farklı oldu. Savaştan sonra, cumhurbaşkanlığına Çekoslovakyanın eski devlet adamlarından Dr. Beneş ve başbakanlığa da Komünist Partisi lideri Klement Gottwald getirilmişti. Bakanların çoğu Komünist Partisi dışındandı. Çekoslovakya'nın kurucusu Thomas Masaryk'in oğlu Jan Masaryk Dışişleri Bakanı idi. Ülkenin yeni liderleri Sovyet Rusya ile iyi geçinme taraflısı oldukları için 1948 Şubatına kadar Çekoslovakyada mühim bir gelişme görülmedi. Lakin Sovyetler yine de Çekoslovakyadan emin değildiler. Çünkü yeni liderler aynı zamanda Batı taraftarı idiler. Bu sebeple, hükümeti tamamen komünistlere teslim etmek için Sovyetler Çekoslovakyaya açıkça müdahale ettiler ve bir hadiseyi protesto eden 11 bakanın yerine komünistleri baskı ile hükümete soktular. Dr. Beneş'in direnmesi fayda etmedi. Bu kriz sırasında Dışişleri Bakanı Masaryk 10 Mart 1948 günü Bakanlık binasının dördüncü katından kendisini atarak intihar etti. Mamafih Masaryk'in komünistler tarafından öldürüldüğüne dair de iddialar vardır.

"Çekoslovak Darbesi" adı verilen bu hadise Batı'da büyük yankılar ve tepkiler uyandırdı. Bu hadise üzerine Batılılar, Sovyet emperyalizminin yayılmasına karşı tedbirler almak üzere 1948 Martından itibaren harekete geçtiler.

d) Ekonomik ve Sosyal Düzenin Sovyet Modeline Göre Kurulması

Bu şekilde bu ülkeler komünist partilerinin tam kontrolu altına girdikten sonra, yapılan anayasalarla ekonomik, sosyal ve siyasal düzen Sovyet modeline göre kuruldu. Fakat ne var ki, bu ülkelerin milli ve tarihi hususiyetlerini gözönüne almadan kurulan bu Sovyet düzenine karşı, 1953 Martında Stalinin ölümünden sonra bu ülkelerde tepkiler ve başkaldırmalar ortaya çıkacaktır.

Komünist ülkelerden Yugoslavya ile Arnavutlukta komünist rejimlerin kurulması ise çok daha başka şekilde olmuştur. Her iki ülke de savaş sırasında Alman işgaline uğrayınca, bunların komünist partileri hemen direnme kuvvetlerini teşkil etmişler ve savaş boyunca Almanlara karşı çarpışarak, savaşın sonunda ülkelerinin kontrolunu ellerine almışlardır. Denebilir ki, bu gelişmelerde Sovyet Rusyanın hiç bir yardımı ve tesiri olmamıştır. Bundan dolayı, Yugoslavya ve Arnavutluk Moskova'ya karşı bundan sonra daha bağımsız tutum alacaklar ve hatta bir süre sonra Moskova'dan kopacaklardır.

Sovyet Rusya böylece sınırları üzerindeki komşu ülkelerde komünist rejimleri tesis ederek, etrafında bir güvenlik çemberi meydana getirdiği gibi, Avrupaya komünizmi yaymak hususunda da bir takım illeri karakollar elde etmiş olmaktaydı.

Diğer taraftan, Sovyetler bu komünist uydularını kontrolleri altında tutmakla beraber, bunların kendi aralarında da bir takım dostluk, işbirliği, saldırmazlık gibi adlarla bir sürü anlaşmalar imzalamalarını sağlamak suretile yekpare (monolitik) blr blok teşkil etmekteydiler.

D) Fin-Sovyet İttifakı

Sovyet Rusya Avrupadaki sınırları üzerinde bulunan ülkelerde komünist rejimleri kurarak bunları uydu haline getirdikten sonra, bir tek nokta açık kalmaktaydı. Bu da Finlandiya ile olan sınırı idi.

Finlandiya savaşta Almanya ile işbirliği yaptığı için yenilen devlet sayılmış ve kendisiyle müttefikler arasında 10 Şubat 1947 de bir barış antlaşması imzalanmıştır. Bu barış ile Finlandiya, Petsamo bölgesini Sovyet Rusyaya terketti ve ayrıca Porkkala deniz üssünü de 50 yıl için Sovyetlere kiraladı. Finlandiya Sovyetlere mal olarak ödenmek üzere, 300 milyon dolar tamirat borcu ödeyecekti.

Barış Antlaşması esasen Finlandiyayı Sovyet Rusyaya karşısında esaslı bir şekilde zayıflamıştı. Çünkü Sovyetler hem Petsamo'yu ve hem de Porkkala'yı kontrollarına almışlardı. Bu durum, Finlandiya üzerinde küçümsenemiyecek bir baskı idi. Lakin Sovyetler bununla da yetinmek istemediler. Durumlarını daha sağlamlaştırmak

ve Finlandiyayı tesirsiz ve zararsız hale getirmeye karar verdiler. Finlandiya ile bir ittifak antlaşması yapmak istediler. Finlandiya 1940 tecrübesinden ve diğer sosyalist ülkelerin başına geleni gördükten sonra, direnmenin faydasızlığını anladı ve Sovyet Rusya ile 6 Nisan 1948 de bir "Dostluk, İşbirliği ve karşılıklı yardım" antlaşması imzaladı. Bu, esasında bir ittifak antlaşmasıydı. Bu anlaşma ile Finlandiya Sovyet Rusya aleyhine olan hiç bir ittifak ve koalisyona katılmayacak ve iki devlet aralarındaki ticari ve kültürel münasebetleri sıkılaştıracaklardı.

E) Kominform'un Kuruluşu

Sovyetlerin savaş biter bitmez, bir yandan İran, Türkiye ve Yunanistan üzerinde baskıya geçmesi ve öte yandan da işgalleri altındaki Avrupa ülkelerinde komünist rejimleri baskı ve tehdit metodları ile kurmaları, bilhassa Birleşik Amerika'nın, Sovyet Rusya ile barışta da işbirliği yapabileceği hususundaki ümitlerinin çabucak kaybolmasına sebep oldu. Amerika, tekrar Monroe Doktrinine dönmek için Avrpadan çekilmek şöyle dursun, Sovyet Rusya'nın şimdi yaratmaya başladığı tehlike ve tehdidi gayet açık olarak görmeye başladı. Bundan dolayı, 1947 Martında Truman Doktrinini ve 1947 Haziranında da Marshall Planı'nı ortaya attı. Truman Doktrini, Amerika'nın Sovyet tehdidine maruz kalan ülkeleri destekleme kararını ve Marshall Planı da hür Avrupa'yı ekonomik bakımdan kalkındırma ve

güçlendirme kararını ifade ediyordu.

Savaştan sonra Amerika'nın tekrar kendi kabuğuna çekilerek meydanı Sovyetlere bırakacağına kesinlikle inanmış olan Moskova için, Amerika'nın bu yeni tutumu bir süpriz oldu ve Sovyetleri telaşlandırdı. Uydu ülkelerle Moskova arasındaki bağları daha da güçlendirmek ve aynı zamanda da milletlerarası komünist faaliyet ve hareketlerini bir merkezden idare etmek için yeni tedbirlere başvurmaya karar verdiler.

1947 Eylül ayında Sovyet Rusya, Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Macaristan, Polonya, Çekoslovakya, Fransa ve İtalya komünist partilerinin liderleri Polonya'nın Szklarska Poreba Şehrinde toplandılar ve yayınladıkları belgelerle 5 Ekim 1947 de Cominform'un (Communist Information Bureau) kurulduğunu ilan ettiler. Gerek belgelerde, gerek verilen demeçler ve yapılan konuşmalarda, Birleşik Amerikaya, Truman Doktrinine ve Marshall Planına çatılması, Kominform'un kuruluş sebebini açıklayan bir husus olsa gerektir.

Yayınlanan belgelere göre, kurulan bu milletlerarası komünizm teşkilatının amaçları şunlardı: 1) İşçilerin yegane vatanı olarak Sovyetler Birliği'nin savunulması. 2) Birleşik Amerika tarafından temsil edilen emperyalizme karşı mücadele. 3) Bütün dünyayı kapsayacak olan bir Sovyetler Cumhuriyeti'nin kurulması.

Bu amaçların gerçekleşmesi için kullanılacak vasıtalar olarak da, proleter hareketleri, sömürgelerin bağımsızlık hareketlerinin desteklenmesi ve köylüler arasında propaganda gösterilmekteydi. Yayınlanan bir "Beyanname"de de dünyanın artık iki bloka ayrılmış olduğu bildirilmekteydi.

Kominform, 19'uncu yüzyılda gördüğümüz İ'inci ve İİ'inci Enternasyonallerin devamından başka bir şey değildi. Lenin 5 Mart 1919 da İİİ'üncü Enternasyonal'i, yani Komünist Enternosyonali'ni (Comintern) kurmuş ve bu teşkilat 1943 Mayısında Stalin tarafından lağvedilmişti. Kominform şimdi bir çeşit İV'üncü Enternasyonal olmaktaydı.

F) Çin'de Komünizm

Sovyet Rusya 1946-47 yıllarındaki faaliyetleri ile Avrupadaki durumlarını iyice sağlamlaştırmışlardı. O kadar ki, bir Sovyet tehdidi Avrupanın üzerine iyice çökmüş bulunmaktaydı. Her ne kadar, Amerika 1947'den itibaren bu Sovyet tehlikesine karşı bir tepki göstermeye ve harekete geçmeye başlayacak ise de, bunun neticesini ancak 1949 yılında alabilecektir. Fakat Amerika'nın tepkilerinin başladığı 1947 yılından itibaren de Asya'nın kaderi çizilmeye başlamıştı. Zira Çin'de Milliyetçilerle Komünistler arasındaki mücadele 1948 den itibaren Milliyetçilerin aleyhine ve komünistlerin lehine dönmeye

başlayacak ve Avrupada NATO ittifakının kurulduğu 1949 yılının sonbaharından itibaren Çin Komünist Partisi'nin kontrolu altına girecektir. Bu ise, Uzak Doğu kuvvet dengesinin gayet ağırlıklı bir biçimde Sovyetler tarafına eğilmesi demekti.

Japonya 1937 Temmuzunda Çin'e saldırmaya başlayınca, bu müşterek tehlikeye karşı Chiang Kai-shek'in milliyetçileri ile Mao Tse-tung'un komünistleri bir işbirliği içine girdiler. İİ'inci Dünya Savaşı boyunca komünistler Çinin kuzey eyaletlerinde, milliyetçiler ise Çinin güney eyaletlerinde Japonlara karşı savaştılar. Japonya 1945 Eylülünde teslim olduğunda durum böyle idi. Bu sebeple Amerika komünistlerin kuzey Çin'e hakim olmasından endişe ederek, Amerikan uçakları 80.000 kişilik bir milliyetçi kuvveti Shanghai, Nanking ve Peiping bölgelerine naklederek komünistlerin Kuzey Çin'e hakim olmalarını engellemek istedi.

Milliyetçilerin durumu iyi idi. Bu sebeple Sovyetler, 1945 Ağustosunda, Chiang Kai-shek ile bir anlaşma imzalayarak Chiang hükümetini Çinin resmi hükümeti olarak tanıdılar ve Çinin içişlerine karışmamayı taahhüt ettiler. Buna karşılık Chiang Kai-shek de Moğolistan'ın bağımsızlığını tanıyor, Doğu Çin Demiryolları ile Güney Mançurya demiryollarının Sovyetlerle ortak olarak işletilmesini, Port Arthur ve Dairen limanlarını 30 yıl süre ile Sovyetlere kiralamayı kabul ediyordu. Japonya'nın teslim belgesini imzalamasından üç hafta

sonra da Sovyetler Mançuryayı tamamen boşaltacaklardı.

Sovyetlerle anlaşan Chiang Kai-shek, Mao Tse-tung'a dönüp komünistlerle de bir anlaşmaya girmek istedi. Lakin mümkün olmadı. Chiang Çin'de merkezi idare sistemi kurmak isterken, Mao Çinin gevşek bir federasyona sahip olmasını istiyordu. Görüşmelerde anlaşma olmayınca, 1945 Ekiminden itibaren komünistlerle milliyetçiler tekrar birbirleriyle mücadeleye başladılar.

Bu mücadele milliyetçiler için hazin bir hikaye oldu. Amerika'nın yaptığı geniş ekonomik ve askeri yardımlarla 1946 ve 1947 yıllarında milliyetçiler üstün duruma geçtiler.

Lakin Chiang Kai-shek ve generallerinin kötü idareleri ve Amerikan yardımlarını hem kötü kullanmaları ve hem de şahsi çıkarları için kullanmaları, 1948'den itibaren durumu değiştirmeye başladı. Amerika'nın milliyetçilere yardımına karşılık, Sovyet Rusya da Chiang Kai-shek'den kiraladıkları Port Arthur ve Dairen limanlarından komünistlere yardım ediyordu.

1948 sonunda Mançurya ve Yang-tze vadisi komünistlerin elinde bulunuyor ve Chiang rejimi de güneye çekilmeye başlıyordu. 1949 Nisanında komünistler Nanking'e girdiler Ve Chiang da Canton'a çekildi.

Mao Tse-tung bu zaferler karşısında 1 Temmuz 1949 da Çin'de Demokratik Halk Diktatörlüğünü ilan etti. 1950 Mayısında Hainan adası dahil bütün Çin kıtası komünistlerin kontroluna girmişti. Chiang Kai-shek mücadelesine devam etmek üzere Formosa (bugünkü Taiwan) adasına geçti. Bu şekilde ortaya iki tane bağımsız Çin devleti çıkıyordu.

1 Ekim 1949 da Mao Tse-tung Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşunu resmen ilan etti ve aynı gün Sovyet Rusya tarafından tanındı. Batılı devletlerden ilk tanıyan İngiltere oldu ve İngiltere Çin Halk Cumhuriyetini 1950 Ocak ayında tanıdı.

Böylece 1912 de Çin'de Mançu sülalesinin ve imparatorluğun yıkılması ile başlayan çalkantılar, Çin'de komünist bir rejimin kurulması ile sonuçlanmış olmaktaydı.

Sovyet Rusya ile Çin Halk Cumhuriyeti arasında 14 Şubat 1950 de bir dizi anlaşmalar imzalandı. Bunlardan bir tanesi, "Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım" anlaşması, ikincisi, Sovyet Rusya'nın Çin'e 10 yılda ödenmek üzere 300 milyon dolarlık yardımını öngören bir anlaşma ve üçüncüsü de Sovyet Rusya'nın Doğu Çin demiryollarını, Port Arthur ve Dairen limanlarını Çin'e iade etmeyi öngören anlaşmadır.

1949 yılı kapanırken, dünyanın global stratejisi Batılıların ve Batı

dünyasının fevkalade aleyhinedir. Sovyet Rusya Avrupada açık bir üstünlüğe sahip iken, şimdi Uzak Doğu ve Asya'da Çin gibi komünist devi ortaya çıkıyordu. 1949 yılında NATO'nun kurulması ile Avrupa belki dengelenmişti, lakin Asya'da kuvvetler dengesinin durumu gayet açık bir şekilde komünist blokun lehine idi.

3

Batılıların Avrupa'da Dengeyi Kurmaları

A) Truman Doktrini

Savaştan sonra, Amerikan kamu oyunda, Amerika'nın tekrar kabuğuna çekilerek ihtiyar Avrupanın karışık kombinezonlarından yine uzak durması söz konusu olmuş ise de Sovyet Rusya'nın komünist emperyalizmine çabucak hız vermesi ve bundan doğan gelişmeler, Birleşik Amerikayı, gerçekçi olmayan ümitlere kapılmaktan, kısa sürede kurtarmıştır. Savaştan sonraki barış düzeninde Amerika Sovyetlerle işbirliği yapamıyacağını, vakit fazla gecikmeden anlamıştır. Komünizmin ortaya çıkardığı evrensel tehlike, Amerikayı, sadece Avrupa gelişmelerinin içine değil, fakat milletlerarası münasebetler düzeninin bütünü içine sürüklemiş ve milletlerarası politikanın global yapısı içinde ve hürriyet düzeninin korunmasında sorumluluklar almaya yöneltmiştir. Geleneksel Amerikan dış politikasındaki bu radikal

değişmenin başlangıcını da Truman Doktrini teşkil eder.

Daha önce de işaret ettiğimiz veçhile, 1946 yılında Sovyet Rusya'nın üç ana istikamette yayılma çabalarına giriştiğini görmekteyiz. İran üzerinden Orta Doğu petrolleri ve Basra Körfeziyle Hind Okyanusu, Türkiye üzerinden Boğazlar, Ege Denizi ve Doğu Akdeniz ve Yunanistan üzerinden de keza Doğu Akdeniz.

Dikkat edilirse bu üç istikamet geleneksel olarak İngiltere'nin hayati alaka ve çıkar alanları idi. Her üç bölge de İngiltere'nin Rusyaya karşı 19'uncu yüzyılda en hassas noktaları olmuştu. Fakat İİ'inci Dünya Savaşı İngiltere üzerinde öyle bir tahribat yapmıştı ki, artık İngiltere'nin bu bölgeleri savunmak için Sovyet Rusya'nın karşısına çıkacak hali yoktu. Ve İngiltere şunu da görüyordu ki, yeniden canlanan Rus emperyalizminin karşısına dikilebilecek tek kuvvet Birleşik Amerika idi. Bundan dolayı İngiltere 1947 Şubatında Amerikan hükümetine, biri Türkiye ve diğeri de Yunanistan hakkında olmak üzere iki memorandum (muhtıra) verdi. Bu memorandumlarda, Türkiye'nin Batı savunması için ehemmiyeti belirtilerek Türkiyeye hem ekonomik ve hem de askeri yardım yapılması gerektiği, İngiltere'nin bu yardımları yapamıyacağı ve hatta Yunanistan'daki askerlerini dahi geri çekmek zorunda bulunduğu ve dolayısiyle sorumluluğun Amerikaya düştüğü belirtildi.

Amerika kararını vermekte gecikmedi. Başkan Truman Amerikan Kongresine 12 Mart 1947 günü gönderdiği mesajında, Türkiye ve Yunanistan'a 400 milyon dolarlık askeri yardım yapılması için kendisine yetki verilmesini istedi. Bu mesajda Türkiye'nin toprak bütünlüğünün korunmasının Orta Doğu düzeninin korunması için bir zaruret olduğu belirtiliyor ve Türkiye ile Yunanistanın durumlarının birbirine bağlılığı şöyle ifade ediliyordu: "Eğer Yunanistan silahlı bir azınlığın kontrolu altına düşerse, bunun Türkiye için neticeleri çok ciddi olur. Böyle bir halde karışıklık ve düzensizlik bütün Orta Doğuya yayılabilir."

Amerikan Kongresi 22 Mayısda Yunanistan'a 300 milyon ve Türkiyeye de 100 milyon dolarlık bir askeri yardım yapılmasını kabul etti. Yardımın Kongredeki tartışmaları sırasında, Amerikan Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Türkiye'nin Sovyet baskısı altında bulunmasının, Boğazlardan Çin'e kadar olan bütün Orta Doğu ve Asyayı tehlikeye soktuğunu belirtmişlerdir.

Truman Doktrini savaş sonrası Amerikan dış politikasında, neticeleri günümüze kadar ulaşan fevkalade mühim bir dönüm noktasını teşkil eder. Bunun içindir ki, Truman Doktrini karşısında Sovyet basını büyük bir sinirlilik göstermiştir.

B) Marshall Planı

Truman Doktrini, esas itibariyle Yunanistan ve Türkiyeye askeri yardımı öngörmüştür. Çünkü bu iki ülke Sovyetlerin doğrudan doğruya baskısı ve tehdidi altında idi.

Fakat bu sırada Avrupanın durumu iktisaden son derece kötüdür. Altı yıllık savaş bütün ülkelerin ekonomik kaynaklarını tüketmiştir. Savaş bütün ülkelerde ağır tahribat yapmıştır. Bir bakıma toplumlar açlıktan kıvranmaktadır. Ekonomileri harekete geçirecek kaynak yoktur. Sovyet Rusya bu durumu fırsat bilerek komünizm propagandasını şiddetlendirmişti. Komünizm propagandası fakirliğin müsait zemininde çok müessir olmaktaydı. Sovyetler, komünist partilerinin bilhassa kuvvetli olduğu Fransa ve İtalyayı seçmişlerdi. Bu iki ülkede komünist partilerinin kışkırtmasiyle çıkan grevler, bu ülkelerin ekonomisini felce uğratmıştı. Bu grevlerle komünist partilerinin iktidara gelmeleri amaçlanmıştı. Bu bakımdan, 1947 Eylülündeki Kominform toplantısına Fransa ve İtalya Komünist Partilerinin katılması ilgi çekicidir.

Amerika Batı Avrupanın bu ekonomik sıkıntılarına yardımcı olmak için her şeyi yaptı. Amerika'nın 1945 Haziranı ile 1946 sonu arasında Batı Avrupaya yaptığı ekonomik yardım 15 milyar dolar olmuş, fakat bu yardım bütçe açıklarının kapanması, ithalat için kullanılması gibi, paranın verimli olmayan ve gidip de gelmiyeceği alanlara

harcanmıştı. Bu işin sonu yoktu.

Bu sebeple Amerika Avrupaya yapacağı yardım için başka bir formül aradı ve bu formül Dışişleri Bakanı George Marshall'ın 5 Haziran 1947 günü Harvard Üniversitesi'nde verdiği bir nutukta açıklandı. Buna göre, Avrupa ülkeleri her şeyden önce kendi aralarında bir ekonomik işbirliğine girişmeliler ve birbirlerinin eksikliklerini kendileri tamamlamalılar. Bu genel işbirliği sonunda bir açık ortaya çıktığında Amerika bu açığın kapatılması için yardım etmeli. Bunun için de önce bir işbirliği programı yapılmalıydı.

Marshall Planı adını alan bu teklifi görüşmek üzere 27 Haziran 1947 de Paris'te bir toplantı yapıldı. George Marshall bu planına Sovyetlerle uydularını da dahil ettiği için, Paris toplantısına Sovyetler de katıldılar. Lakin yapıcı bir katkıda bulunmak için değil, sabote etmek için. Sovyetler bunu da başaramayınca 2 Temmuzda konferansı terkettiler.

12 Temmuzda İngiltere, Fransa, Belçika, İtalya, Portekiz, İrlanda, Yunanistan, Türkiye, Hollanda, Lüksenmburg, İsviçre, İzlanda, Avusturya, Norveç, Danimarka ve İsveç'in katılmasiyle toplanan 16 lar konferansı 22 Eylülde, Amerikaya sunulmak üzere bir Avrupa Ekonomik Kalkınma programı hazırladı. Bu program üzerine Amerika 3 Nisan 1948 de Dış Yardım Kanununu çıkardı. Amerika bu

kanuna dayanarak daha ilk yılında 16'lara 6 milyar dolarlık bir ekonomik yardım yaptı. Bu yardımlar daha sonraki yıllarda da devam edecektir.

Dış Yardım Kanunun çıkması üzerine 16 Avrupa ülkesi, 16 Nisan 1948 de Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nı kurdular.

Marshall Planına karşılık Sovyetler de, uyduları ile kendileri arasındaki ekonomik münasebetleri ve işbirliğini sıkılaştırmak için Molotof Planı adını verdikleri ikili ticaret sistemini kurmuşlardır. Zira, bazı uydular ve bilhassa Çekoslovakya Marshall Planına katılmak için büyük istek göstermiştir. 1948 Şubatındaki Çekoslovak darbesinde bunun da büyük rolü olduğundan şüphe yoktur.

Amerika Dışişleri Bakanı George Marshall'ın ismine karşılık Sovyet Dışişleri Bakanı Molotov'un adını alan yeni ekonomik işbirliği sistemi, komünist uydularının Sovyet kontrolu altına daha fazla girmesinden başka bir şey değildi.

C) Batı Avrupa Birliği

Uydu ülkelerde Sovyetlerin yaptıkları komünist darbeleri içinde, Batılı devletler üzerinde en fazla tepki uyandıranı 1948 Şubatındaki Çekoslovak darbesi olmuştur. Çünkü Çekoslovakya şimdiye kadar Orta Avrupada Batılı manasında demokrasinin en ileri öncüsü olmuştu.

Sovyetler yaptıkları darbe ile bir Batı Demokrasisini öldürmüş olmaktaydılar.

Diğer taraftan, bu darbe ile Sovyetlerin, doğu ve orta Avrupa ile Balkanlardaki hakimiyeti, egemenliği de tamamlanmış oluyordu. Bundan sonra sıra Batı Avrupaya gelecek demekti. Bu sebeple, Çekoslovakya hadisesi, gerek Avrupada, gerek bütün dünyada büyük heyecan ve tepki uyandırmıştır.

Komünistlerin Çekoslovakyada iktidarı ele geçirmeleri, Sovyet Rusya'nın niyetleri bakımından, Batılılar için bir alarm oldu.

İşte bu şartlar içinde, İngiltere ve Fransa ile, Benelux grubu alenen Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında, 4 Mart 1948 de Brüksel'de başlayan toplantı, 17 Mart 1948 de Batı Avrupa Birliği'ni kuran bir antlaşmanın imzası ile sona erdi. Bu antlaşmaya göre beş devlet, aralarındaki her türlü işbirliğinden başka, taraflardan biri Avrupa'da bir silahlı saldırıya uğradığı takdirde, diğerleri her türlü vasıtalarla onun yardımına gideceklerdi.

Batı Avrupa Birliğine başlangıçta, İskandinav Ülkeleri de dahil edilmek istenmişse de, bu ülkeler, Sovyetler Birliği ile komşulukları dolayısiyle, bu devleti kışkırtmak istememişler ve bu ittifaka dahil olmaktan kaçınmışlardır.

Batı Avrupa Birliği Avrupa'daki Sovyet tehdit ve yayılmasına karşı alınmış ilk askeri tedbir oluyordu. Fakat Amerika'nın bu ittifak içinde olmayışı, Batı Avrupa Birliğini Sovyetler karşısında bir denge unsuru olmaktan yoksun bırakıyordu. Muhtemeldir ki, İskandinav ülkeleri de bunun için bu ittifaka katılmamışlardı. Lakin 1948 yılının gelişmeleri, Batılıları ve Amerikayı, daha geniş bir ittifak sistemi kurmaya sevkedecek ve NATO ortaya çıkacaktır.

Ç) Berlin Buhranı

1948 yılı gelişmeleri içinde en mühim hadise Berlin Buhranı dediğimiz ve Sovyetlerin Batılıları Berlin'den çıkarmak için giriştikleri teşebbüs neticesinde ortaya çıkan buhrandır.

İİ'inci Dünya Savaşı'ndan sonra, Almanya'nın tümünde yapıldığı gibi Berlin şehri de dört işgal bölgesine ayrılmıştı. Fakat ne var ki, Berlin şehri Almanya'nın Sovyet işgal bölgesi içinde bulunuyordu. Batılıların Berlin'deki işgal bölgeleri ile Almanya'daki işgal bölgeleri arasındaki ulaşım, Sovyet işgal bölgesinden geçilerek yapılmakta idi. (Durum bugün de böyledir). Batılıların, Sovyet işgal bölgesi içindeki Berlin'de bulunmaları Batılılara bir çok yararlar sağladığı kadar, Sovyetlerin de canını sıkmakta idi. Bu durum Sovyetlerin kendi işgal bölgeleri içindeki hareket serbestisini kısıtlamakta idi.

Öte yandan, Batılıların Batı Berlin'deki ve Batı Almanya'daki faaliyetleri de Sovyetler için can sıkıcı olmaktaydı. Amerika, İngiltere ve Fransa, kendi işgal bölgelerinde gerçek anlamda demokratik bir rejim tatbik ediyorlar ve ayrıca ekonomik kalkınma için de her türlü çabayı sarfediyorlardı. Üç müttefik bununla da kalmadı ve Amerika ile İngiltere 1946 Aralık ayında Almanya'daki işgal bölgelerini birleştirerek buna Bizonia adını verdiler. Berlin Buhranı çıkınca, Fransa da 1948 Haziranında kendi işgal bölgesini Bizonia ile birleştirdi ve böylece üç müttefikin işgal bölgeleri Trizonia adını aldı.

Sovyetler nihayet Batılıları Batı Berlin'den atmaya karar verdiler ve Batı Almanya ile Batı Berlin arasındaki her türlü ulaşıma önce kısıtlamalar koydular ve 1948 Mart ayından itibaren de bütün ulaşımı kestiler. Ayrıca, Berlinin elektrik santraline el koyarak Batı Berlinin elektriğini dahi kestiler. Batı Berlin'de 2 milyon kadar insan yaşamaktaydı ve bunların beslenmesi gerekiyordu. Bu durum Sovyetlerle Müttefikler arasında büyük bir gerginlik doğurdu. Amerika gücünü ortaya koyarak, kurduğu bir "hava köprüsü" ile her gün Batı Berlin'e günde 3-4 bin ton yiyecek ve yakacak taşımaya başladı. Amerika havalarda üstün olduğu için Sovyetler karşı çıkmaya cesaret edemedi. Amerika ve Batılılar Batı Berlin'den çıkmamaya kararlı idi.

Amerika aylarca Batı Berlin halkını havadan besledi. Bu arada

Amerika ve Batılılar ile Sovyetler arasında tartışmalar ve müzakekereler devam etti. Neticede Sovyetler Batılıları Berlin'den çıkaramıyacaklarını anladılar.

Savaş bittikten sonra Almanya dört işgal bölgesine ayrılmakla birlikte, Batılılar, bu işgal statüsünün sona ererek, yani barış yapılınca, Almanya'nın bütünlüğünün tekrar kurulabileceğini ümit etmekte idiler. Berlin Buhranı Batılılara böyle bir ümidin yersizliğini ve Almanya'nın bölünmüşlüğünün bir gerçek olduğunu gösterdi. Bu sebeple, hiç değilse kendi işgal bölgelerini birleştirerek Batı Almanyayı bütünleştirmek istediler. 1948 Eylülünde Bonn'da toplanan bir Kurucu Meclis anayasa çalışmalarına başladı ve 23 Mayıs 1949 da da Federal Alman Anayasası ilan edilerek Batı Almanya veya resmi adı ile Federal Alman Cumhuriyeti ortaya çıktı.

Buna karşılık Sovyetler de 30 Kasım 1948 de Doğu Berlin'de komünistlere ayrı bir belediye meclisi kurdurarak bunu tanıdılar. Bunun üzerine Batı Berlin'de de 5 Aralık 1948 de belediye seçimleri yapıldı ve orada da ayrı bir belediye kuruldu. Almanya gibi Berlin de ikiye ayrılmıştı.

Öte yandan, Federal Alman Cumhuriyeti'nin kurulmasına karşılık olmak üzere Sovyetler de kendi işgal bölgelerinde 1949 Ekiminde Demokratik Alman Cumhuriyetini kurdular.

Berlin Buhranı, savaş sırasında Batılılarla Sovyet Rusya arasındaki işbirliği ve ortaklığın tamamen ölmüş olduğunu ve şimdi dünyanın Doğu ve Batı Blokları olarak ikiye bölündüğünü kesinlikle gösteren bir hadise olmuştur. Şu halde, Sovyet yayılması ve emperyalizmine karşı mukabil tedbir almak gerekiyordu.

D) NATO'nun Kuruluşu

Marshall Planı ve Truman Doktrini, Sovyetlerin Orta Doğu ve Avrupa'da girişmiş oldukları yayılma faaliyetlerine karşı Birleşik Amerika'nın almış olduğu ilk tedbirlerdir. Fakat 1948 Berlin Buhranı Amerikaya şunu gösterdi ki, dünyanın yeni bir barış düzenine kavuşturulması için artık Sovyetlerle bir işbirliği yapma imkanı kalmamıştır. Çünkü şimdi Sovyetler, bir barış düzeninin kurulmasından ziyade, mümkün olduğu kadar geniş alanları komünist kontrolu altına sokmanın çabası içindedir. İşte bu netice, Amerikayı, Sovyetlere karşı Durdurma (containment) politikası takibine götürmüştür. Yani, Amerika bundan sonra Sovyet yayılmasını durdurmak için gerekli tedbirleri alacaktır ki, bu tedbirlerin en etkilisi 4 Nisan 1949 da kurulan NATO veya Kuzey Atlantik İttifakı olacaktır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Sovyetlerin Avrupa'da girişmiş oldukları yayılma çabaları ve bilhassa 1948 Şubatındaki Çekoslovak

darbesi, 1948 Martında, İngiltere, Fransa, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg arasında Batı Avrupa Birliği denen bir ittifak sisteminin kurulması neticesini vermiştir. Fakat İngiltere hariç, bu ittifak üyelerinin hepsi İİ'inci Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın işgaline uğramışlardı ve dolayısiyle, yorgun ve yıpranmışlardı. Altı yıllık savaştan sonra, galip İngiltere de aynı durumda idi. Bu sebeple, Sovyet saldırganlığına karşı kurulmuş bulunan bu ittifak, daha ilk günden itibaren Amerikaya dayanmaya ve ittifakın üyeleri de Amerikayı bu ittifakın içine çekmeye çalıştı. Çünkü Amerika'nın askeri ve mali desteği olmazsa, bu ittifakın Sovyet emperyalizmine karşı müessir bir engel teşkil etmesi mümkün değildi. Doğrusu aranırsa, bu durumu Amerika da görmüştü.

Fakat Amerika Monroe Doktrinindenberi Avrupa ile ittifaklara girmiyordu. Lakin Avrupa'daki durum da ciddi ve tehlikeli idi. Batı Avrupa Birliği'nin kuruluşunun hemen arkasından Sovyetlerin Berlin Buhranını çıkarmaları, Batıya karşı açıkça bir meydan okuma idi. Bu sıkıntılı durumu Amerikan Senatosu üyelerinden Senatör Arthur H. Vandenberg bertaraf etti. Senatör Vandenberg Nisan ayında Senatoya sunduğu bir karar tasarısında, Amerika Cumhurbaşkanına, Amerika'nın güvenliğini ilgilendiren ve karşılıklı yardıma dayanan "bölgesel ve diğer ortak anlaşmalara" katılma yetkisinin verilmesini istedi. Vandenberg'in bu teklifi 11 Haziran 1948 de Amerikan Kongresi tarafından kabul edildi ve bu karara bundan böyle Vandenberg

Kararı denildi.

Vandenberg Kararı, Amerika'nın 1823'tenberi tatbik etmekte olduğu Monroe Doktrinini veya inziva politikasını resmen terketmesinden başka bir şey değildi.

Amerika, dış politikasında bu esaslı değişikliği yaptıktan sonra, Batı Avrupa Birliğini daha müessir ve geniş bir ittifak sistemi haline getirmek için Kanada ve Batı Avrupa ülkeleri ile temasa geçti ve bu temaslar ve müzakereler sonunda 4 Nisan 1949 da 12 Batılı ülke arasında, kısa adı ile NATO (North Atlantic Treaty Organization) denen Kuzey Atlantik İttifakı kuruldu. Antlaşmanın başında, bu ülkelerin, milletlerin, demokrasi ilkeleri ile kişi hürriyetleri ve hukuk üstünlüğüne dayanan hürriyetlerini ve ortak savunmaları ile barış ve güvenliklerini korumak için birleşmiş oldukları belirtiliyordu. İçlerinden birine yapılmış bir saldırı hepsine yapılmış sayılacaktı.

NATO'nun kuruluşu ile Sovyetlerin Avrupa'daki yayılması, o günden bugüne, durdurulmuştur. Lakin 1949'a gelinceye kadar da Avrupa'nın mühim bir kısmını sınırları içine katmışlar veya kontrolları altına almışlardır. Sovyet Rusya, 1940-1945 yılları arasında Avrupa'da 450.000 Km. toprağı ve 24 milyon kadar nüfusu sınırları içine katmıştır. 1945-1948 yılları arasında ise, 1 milyon Km. toprak ile 92 milyon nüfusu da kontrolları altına almışlardır.

Türkiye ve Yunanistan'ın 1952 de, Batı Almanya'nın 1955 de ve İspanya'nın da 1982 yılında NATO'ya katılması ile NATO üyelerinin sayısı bugün 16'ya yükselmiştir.

E) Yugoslavya'nın Kominform'dan Çıkarılması

Batı Bloku'nun, Sovyet yayılması ve tehlikesi karşısında kendisini Avrupa'da toparlamaya ve Sovyetler karşısında güçlü bir duruma gelmeye başladığı sırada, Sovyet Blok'unda da mühim bir çatlak ve çatışma meydana gelmiş ve Sovyetlerin Balkanlarda en kuvvetli kolu sayılan Yugoslavya Moskova'dan kopmuştur. Arkasından da, Yugoslavya 28 Haziran 1948 de Kominform'dan çıkarılmıştır.

Yugoslavya'nın Kominform'dan ve Moskova'dan kopması, esasında, iki devlet arasında 1945'tenberi gelişmekte olan sürtüşmelerin bir neticesi olup, bu sürtüşmeler 1948 yılı başından itibaren bir çatışma haline gelmiştir. İki ülke komünist partileri arasında, 1948 yılının Mart-Nisan-Mayıs aylarında teati edilen ve karşılıklı ithamları taşıyan mektupların incelenmesinden çıkan neticeye göre, çatışmanın sebepleri şu noktalarda toplanmakta idi:

1. Diğer uydu ülkelerde olduğu gibi, Sovyetler Yugoslavya'yı da tam manasiyle kontrolları altına almak istemişler, fakat Yugoslav lideri

Tito buna müsaade etmemiştir. Çünkü Yugoslavya'nın komünist rejim altına girmesi, Sovyet askerleri veya Sovyet Rusya'nın sayesinde değil, Tito ve "Partizan"larının Almanlara karşı yaptığı silahlı mücadele sonunda olmuştu. Diğer uydu ülkelere göre bu farklılık, Tito'ya, Moskova'ya karşı davranışında büyük bir bağımsızlık sağlamış ve Moskova da bunu hazmedememiştir.

2. Tito Yugoslavya'da kendi komünist rejimini kurduktan sonra Moskovaya dayanmakla beraber, onun kendisine özgü tasarıları vardı. Tito, kendisini Balkanların bir lideri yapmak istiyordu. Bu amaçla, Bulgaristan, Romanya ve Macaristan ile çeşitli işbirliği anlaşmaları ve ittifak antlaşmaları imzalanmıştı. Tito, bu ülkeleri Belgrad etrafında toplamak ve hatta Yunanistan'da Markos galip geldiği takdirde Yunanistan'ı da katarak, bir Balkan Federasyonu kurmak istiyordu. Bu ise Sovyetleri ürküttü. Pravda gazetesi 28 Ocak 1948 de yayınladığı bir yazıda böyle bir federasyonu "sun'i bir federasyon" olarak vasıflandırdığı gibi, Stalin de Yugoslav liderlerine, böyle bir federasyona taraftar olmadığını söylemişti. Sovyetler, Tito'nun, böyle büyük bir federasyonun başına geçip, komünist dünyasının 2 numaralı lideri haline gelmesinden korkmuşlardı.

3. Yine Balkan Federasyonu ile ilgili olarak Sovyetlerin canını sıkan bir nokta da, Yugoslavya'nın Arnavutluk üzerinde kurduğu nüfuzdu. Arnavutluk, bir kısım yunan toprakları üzerindeki iddiaları sebebiyle,

Yunanistan'a karşı Yugoslavyaya dayanma yoluna gitmiş ve hatta Tito da Arnavutluk'a bir miktar asker göndermişti. Sovyetler Stalin'in deyimi ile, Yugoslavya'nın Arnavutluk'u "yutmasından" endişe ediyorlardı.

4. İki memleket arasında doktriner görüş ayrılıkları da ortaya çıkmıştır. Sovyetler, Tito'nun da aynen Sovyet komünizmini ve sistemini tatbik etmesini istemişler, Tito ise buna karşı gelerek, komünizmi Yugoslavya'nın milli şartlarına göre tatbik etme çabasında idi. Tito'nun bu hareketi, milletlerarası komünizm hareketinde ilk "milli komünizm" tatbikatı olarak telakki edilebilir.

5. Nihayet, Yugoslavya'daki Sovyet ajanlarının faaliyeti de çatışmanın mühim sebeplerinden birini teşkil etmiştir. O kadar ki, Belgrad'daki Sovyet elçisi Yugoslavya'nın her türlü işlerine karışır bir hale gelmişti. Bu ise Yugoslav liderlerini sinirlendirmiştir.

Bu hadise ve Yugoslavya'nın Sovyet Bloku'ndan kopması, Sovyet Rusya için ağır bir darbe olmuştur. Onun için, bir süre Yugoslavya Sovyet Rusya'nın tehditlerine maruz kalmış ve bunun üzerine Amerika Yugoslavyaya ekonomik ve askeri yardıma başlamıştır. 1953'te Stali'nin ölümünden sonra Sovyet-Yugoslav münasebetleri yumuşamış ise de, Moskova'nın çabalarına rağmen Tito tekrar Sovyet Blokuna dönmeyip, 1961'den itibaren Nehru ve Nasır ile birlikte

Bağlantısızlar (Non-Aligned) Blokunun lideri olmuştur.

F) Beş Barış Antlaşması

1945-1949 döneminin Avrupa gelişmelerini kapamadan önce, yine bu dönemde, yenilmiş olan beş devletle yapılmış olan barış antlaşmalarından da kısaca söz etmek gerekir.

1945-1948 arasındaki devrede Batılılarla Sovyetler arasında yapılan çeşitli konferanslardan sonra, İİ'inci Dünya Savaşının yenilen devletlerinden beşi ile 19 Şubat 1947 de barış antlaşmalarının imzası mümkün olabilmiştir.

Kendileriyle barış antlaşması yapılan devletler şunlar olmuştu: İtalya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Finlandiya.

İtalyan barış antlaşması ile İtalya, batıda Fransaya küçük bir toprak bıraktı. İtalya-Avusturya sınırı eskisi gibi kabul edildi. Güney Tirol ve Brenner Geçidi İtalya'nın elinde kaldı. Trieste bölgesi Serbest Bölge haline getirildi. Lakin hem İtalya, hem de Yugoslavya Trieste'ye göz koyduğundan, bu bölge iki devlet arasında anlaşmazlık konusu oldu. Nihayet 1954 yılında Trieste, İtalya ile Yugoslavya arasında taksim edildi. Barış antlaşması ile İtalya bütün sömürgelerini kaybetti. Habeşistan tekrar bağımsız oldu. Trablusgarp da, Libya

adı ile 1951 Aralık ayında bağımsızlığını kazandı. İtalya, Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Yunanistan, Habeşistan ve Arnavutluğa, toplam olarak 360 milyon dolar tamirat borcu ödeyecekti. İtalya'nın ödeyeceği tamirat borcunun, Habeşistan'a 25 milyon dolar olmasına karşılık, Yugoslavyaya 125 milyon dolar olması, barış antlaşmalarının nasıl bir kompromi olduğunu gösterir.

Yine bu barış antlaşmaları ile Romanya Transilvanyayı yeniden ele geçiriyordu. Buna karşılık Besarabya ile kuzey Bukovina'yı Sovyet Rusyaya terkediyordu. Bulgaristan güney Dobruca'yı elinde tutmakla beraber, Batı Trakyayı da kazanmak istemiş, lakin buna muvaffak olamamıştı. Aynı şekilde, barış antlaşmalarının müzakerelerinde Yunanistan da kuzey Epir'i ele geçirmek istemiş, o da muvaffak olamamıştı. Çekoslovakya-Macaristan sınırında da, Çekoslovakya lehine küçük bir değişiklik yapılmıştır.

Yenilen devletler olan Romanya, Bulgaristan ve Macaristan Sovyet Rusyaya, Çekoslovakyaya ve Yunanistan'a tamirat borcu ödeyeceklerdi.

4

Uzak Doğu Çatışmaları (1950-1954)

Avrupa'da NATO'nun ve dolayısiyle Doğu ve Batı blokları arasında

dengenin kurulması üzerine, bu iki blok arasındaki çatışmalar ve soğuk savaş gelişmeleri, Avrupa'dan Uzak Doğuya intikal etmiştir. Daha doğrusu, Sovyetler, yayılma faaliyetlerini Uzak Doğuya intikal ettirmişlerdir.

Bunun iki sebebi vardır: Birincisi, şimdi Uzak Doğu'da kuvvetler dengesinin, tıpkı 1945'te Avrupa'da olduğu gibi, Sovyetlerin fevkalade lehine olması idi. Çünkü, Japonya'nın yenilmesinden sonra meydana gelen kuvvet boşluğunu Komünist Çin doldurmuş ve böylece milletlerarası komünizm Asya'da büyük bir ağırlığa sahip bulunmaktaydı. Yalnız Asya'da Sovyet Rusya ile Komünist Çin'i rahatsız eden iki husus vardı. Bunlardan biri, Amerika'nın güney Kore'de bulunması diğeri de Fransa'nın da hala güney-doğu Asya'da, yani Hindiçin'inde bulunması ve Amerika'nın da Fransa'yı desteklemesi idi.
Bunun içindir ki, 1950-54 arasında Uzak Doğu çatışmalarının iki temel gelişmesi Kore Savaşı ile Hindiçini Savaşı olmuştur.

Doğu-Batı çatışmalarının Uzak Doğuya intikal etmesinde, Sovyetler için ikinci bir sebep de, Batılıların Uzak Doğu'da NATO gibi herhangi bir ittifak sistemine sahip olmayışları idi. Böyle bir kollektif ittifak sistemi olmayınca Sovyetlerin hesabına göre, Batılılar hep birlikte karşı koyamıyacaklardı. Lakin bu hesap yanlış çıktı.

A) Kore Savaşı

1945 Mayısında Amerika ile Sovyet Rusya arasında yapılan bir anlaşmaya göre, savaş bittikten sonra Kore, Birleşik Amerika, Sovyet Rusya, İngiltere ve Çin'in ortak vesayeti altına konacaktı. 1945 Temmuzundaki Potsdam Konferansında da Sovyet Rusya Uzak Doğu savaşına katılmaya karar verince, askeri harekat bakımından Kore toprakları 38'inci enlem çizgisi ile ikiye ayrıldı ve bu çizginin kuzeyi Sovyet, güneyi de Amerikan askeri harekat sahası olarak kabul edildi. Fakat Sovyetler hemen Japonyaya savaş ilan edip Uzak Doğu savaşına girmediler. Lakin ne zaman Amerika Hiroshima ve Nagasaki'ye atom bombalarını attı, o zaman Sovyetler hemen Japonyaya savaş ilan edip, askerlerini Kuzey Kore'ye soktular ve 38'inci enlem çizgisine kadar ilerlediler.

Böylece Kore, savaşın sonunda, kuzeyi Sovyet, güneyi Amerikan işgali altında olmak üzere fiilen ikiye bölünmüş oluyordu. Bir yandan Amerikan-Sovyet müzakereleri, öte yandan Birleşmiş Milletlerin çabaları, bu iki Kore'nin birleşmesini sağlayamadı. Bunun üzerine Amerika, 10 Mayıs 1948 de güney Kore'de seçimler düzenledi ve bunun neticesinde de Syngman Rhee'nin başkanlığında Güney Kore Cumhuriyeti kuruldu.

Sovyetler de Kuzey Kore'de 1948 Ağustosunda kendilerine göre bir seçim düzenlediler ve onlar da kuzeyde, 9 Eylül 1948 de Kore

Halk Cumhuriyeti'ni kurdular.

Kore Asyanın stratejik bir bölgesiydi. Asyaya ayak basmak için gayet avantajlı bir tramplen durumundaydı. Güney Kore'de ve Japonya'da Amerikan Kuvvetlerinin bulunduğu gözönüne alınınca, Amerika'nın stratejik bakımdan kuvvetli bir durumda olduğu açıktı. Sovyetler, komünistler Çin'de duruma hakim oluncaya kadar bu duruma tahammül gösterdiler. Fakat Çin 1949 sonunda komünist rejimin idaresi altına girince, Sovyetlerin Asyadaki kuvvet pozisyonları iyice güçlenmiş oluyordu. Sovyetlere göre, Amerikayı Asya kıtasından atmak zamanı gelmişti. Hem bu yapıldığı takdirde, Amerikanın Japonyadan da atılması kolaylaşabilirdi.

İşte bu sebeplerden dolayı, Moskova'nın talimatı ile Kuzey Kore kuvvetleri 25 Haziran 1950 sabahından itibaren Güney Kore'ye karşı saldırıya geçti. Saldırının bütün sınır boyunca yapılması herşeyin önceden planlandığını gösteriyordu.

Bu açık saldırganlık karşısında Amerika Birleşmiş Milletleri harekete geçirdi. Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler Antlaşması hükümleri gereğince, Güney Kore'nin yardımına gönderilmek üzere, çeşitli milletlerin askerlerinden meydana gelen, fakat esas yükü Amerika'nın sırtlandığı bir Birleşmiş Milletler Kuvveti teşkil etti. Bu kuvvetin komutanlığına Amerikalı general MacArthur getirildi.

Türkiye Birleşmiş Milletler Kuvveti'ne bir tugaylık bir kuvvetle katıldı. Milli Mücadeleden beri muharebe alanlarına girmemiş olan Türk askeri, Kore Savaşında, gerçekten destan denebilecek kahramanlık örnekleri vermiştir. Kore'de akan Türk kanı ve Türk kahramanlığı, Türkiyenin 1951 yılında NATO'ya alınmasında çok mühim bir rol oynamıştır.

1950 Haziranında başlayan Kore savaşı, 1953 Temmuzunda Panmunjom mütarekesinin imzası ile neticelenmiştir. Bu üç yıllık süre içinde taraflardan hiç biri kesin bir üstünlük gösterip zafere gidememiştir. Çünkü, 1950 Ekiminden itibaren Komünist Çin, gönüllü adı altında gönderdiği silahlı kuvvetleri ile Kore Savaşına dahil olmuştur. Bununla beraber, ne Sovyet Rusya ve Çin, ve ne de Amerika, bu savaşı Kore'nin sınırlarının dışına taşırmamaya dikkat etmişlerdir. Zira yanlış bir hareket bir genel savaşa gidebilirdi.

Kore Savaşını sona erdirecek mütareke görüşmeleri, 1951 yılı Temmuzunda başladı. Mütareke teklifi Kuzey Kore'den geldi. Mütareke görüşmeleri iki yıl sürdü ve bu görüşmeler sırasında da çarpışmalar devam etti. Nihayet, Sovyet lideri Stalin'in 1953 Martında ölmesi ve içerdeki iktidar mücadelesi dolayısile, Sovyet Rusya mütarekeye razı oldu ve mütareke anlaşması 27 Temmuz 1953 de Panmunjom'da imzalandı. Gerek mütareke görüşmelerine, gerek mütarekenin

imzasına, "gönüllüler" adına Çin Halk Cumhuriyeti de katılmıştır.

Panmunjom mütarekesi ile Kuzey ve Güney Kore arasındaki sınır yine 38'inci enlem çizgisi oluyordu. Değişen bir şey yoktu. Fakat Sovyetler de Amerikayı Kore'den çıkaramıyacaklarını anlamışlardı.

B) Amerika'nın Uzak Doğu'da Yeni Tedbirleri

Kore Savaşı Amerikaya, bu bölgeye ait politikasını yeniden düzenleme ve Avrupada olduğu gibi, dünyanın bu bölgesinde de komünizmin empeıyalizmine karşı bir takım savunma tedbirleri alma zorunluluğunu gösterdi. Bilhassa Japonya ile münasebetlere şimdi yeni bir şekil vermek gerekiyordu.

Japonya 2 Eylül 1945 de teslim olduğundanberi Amerikanın işgali altında bulunuyordu. Müttefikler adına işgal komutanı General MacArthur idi. MacArthur daha ilk günden itibaren Japonyayı demokrasi yoluna sokmak ve demokratik müesseseleri geliştirmek için faaliyete geçmiş ve bunda da büyük bir başarı sağlamıştı. Ne var ki, MacArthur Japonyayı otoriter bir şekilde idare etmekteydi. Ayrıca, Japonyanın bu şekilde Amerikanın işgali altına düşmesi, milli haysiyetine düşkün Japonların hoşnutsuzluğuna sebep olmaktan da geri kalmadı. Beri yandan, Sovyetler ve Çin de, propagandaları ile Japon halkını Amerika aleyhine kışkırtıyorlardı. Bütün bunların üstünde,

Kore Savaşı şimdi Uzak Doğuda bir de Çin tehlikesini ortaya çıkarmıştı. Böyle bir karmaşık durumda Amerikanın Japonyaya ihtiyacı vardı. Bu sebeple, Japonya ile münasebetleri yeni bir düzene sokmak ve bunun için de ilk önce Japonya ile barış yapmak gerekirdi.

Amerika, 20 Temmuz 1951 de, Japonyaya savaş ilan etmiş olan 52 devleti (Türkiye'de dahil), Japon barışını görüşmek üzere San Francisco'da toplantıya çağırdı. Bunlar arasında Sovyet Rusya, Polonya ve Çekoslovakya da vardı. Konferans 4-7 Eylül 1957 günlerinde çalıştıktan sonra barış antlaşmasını hazırladı. Sovyet Rusya, Polonya ve Çekoslovakya, bu çalışmaları kösteklemek için her türlü çabayı harcadılarsa da, bir şey yapamadılar. Sonunda da barış antlaşmasını imzalamayı reddettiler.

Japonya ile barış antlaşması 8 Eylül 1951 de San Francisco'da imzalandı. Bu barış ile Japonya, Kore, Formosa, Pescadores ve Kuriles adaları ile Sakhalin adasının güney kısmı ve Spratly ve Paracels adaları üzerindeki her türlü hak ve iddialarından vazgeçiyordu. Japonya tamirat borcu ödeyecekti. Barış antlaşmasının yürürlüğe girmesinden itibaren 90 gün içinde Japonya'daki işgal kuvvetleri ülkeyi terkedeceklerdi.

Bu son hükümle Amerika'nın Japonya'dan çekilmesi gerekiyordu. Fakat Uzak Doğu'nun açıkladığımız durumu ve şartları karşısında

bunu yapmasına imkan yoktu ve bu kuvvetlerin Japonya'da kalması zaruri idi. İşte Amerika bunu sağlamak için aynı gün, yani 8 Eylül 1951 günü, Japonya ile bir Güvenlik Antlaşması imzaladı. Buna göre, "Uzak Doğu'da milletlerarası barış ve güvenliğin korunması için", Japonya, Amerikaya, topraklarında kara, deniz ve hava kuvvetleri bulundurmak hakkını tanıyordu. Taraflar, şartlar müsait olduğu takdirde, bu antlaşmayı sona erdirebileceklerdi.

Amerika'nın Japonya ile barış yapmak istemesi, İİ'inci Dünya Savaşı sırasında Japonya'nın işgaline uğramış olan Filipinleri endişelendirdi. Bu sebeple, Amerika 31 Ağustos 1951 de Filipinler Cumhuriyeti ile, Karşılıklı Savunma Antlaşması adını alan bir ittifak imzaladı. Bu ittifak, Pasifik bölgesinde bir saldırı halini öngörmekteydi.

Amerika'nın Japonya ile barış imzalaması ve Japon emperyalizminin tekrar canlanması tehlikesi ve ihtimali sadece Filipinler için değil, aynı zamanda Avustralya ve Yeni Zelanda için de söz konusu idi. Bu iki devlet bu endişelerini Amerikaya bildirmekten geri kalmadılar. Amerika bu iki devletin de endişesini gidermek için, 1 Eylül 1951 de bu iki devletle de bir Güvenlik Antlaşması imzaladı. Üç devletin ingilizce isimlerinin baş harflerini alarak (Australia, New Zealand, United States) ANZUS Paktı adını alan bu ittifaka göre, üç devlet, Pasifik bölgesinde bir saldırıya uğramaları halinde birbirlerine yardım edeceklerdi. Antlaşmada Japonya'nın adı zikredilmediği

için, bu anlaşma sadece Japonya'dan değil, herhangi bir devletten, mesela Çin'den gelen bir saldırı halinde de tatbik edilebilecekti.

Japonya 28 Nisan 1952 de Milliyetçi Çin ile ve 9 Haziran 1951 de de Hindistan ile barış antlaşması imzalıyarak, Uzak Doğu politikasındaki yerini almıştır.

Kore mütarekesinin yapılması Amerikayı Kore ile de aynı şekilde bir ittifak imzalamaya götürdü. Çünkü, mütareke anlaşmasına göre, Kore topraklarındaki bütün yabancı kuvvetler 90 gün içinde geri çekilecekti. Bu sebeple, Birleşik Amerika, 1 Ekim 1953 de, Pasifikteki ülkelerine bir saldırı halini öngören ve Güney Kore'de asker bulundurma hakkını veren bir ittifak antlaşması imzaladı.

C) Hindiçini Savaşı

İİ'inci Dünya Savaşından sonra nasıl İngiltere tekrar Orta Doğuya yerleşmek istemişse, Fransa da Hindiçini'deki sömürge düzenini tekrar sürdürmek istedi. Halbuki, Orta Doğu gibi, güney-doğu Asya'da da şartlar çok değişmişti. Savaş sırasında bu topraklar Japonya'nın işgaline uğramıştı. Japonya, buralarda Fransa'nın izlerini silmek için sarı ırk milliyetçiliğini ve buralar halkının bağımsızlık duygularını her vasıta ile tahrik etmişti. Kaldı ki, Müttefikler de savaş sırasındaki

demeçlerinde, sömürgelere bağımsızlık vaadini ifade eden şeyler söylemişlerdi. Mesela bunlardan, Amerika Cumhurbaşkanı Rossevelt ile İngiltere Başbakanı Winston Churchill arasında yapılan bir toplantıdan sonra yayınlanan 14 Ağustos 1941 tarihli Atlantik Demeci'nde bütün milletlerin, kendi seçtikleri idare altında yaşayacakları belirtilmişti.

Bu sebeple, Fransa savaştan sonra Hindiçini'deki sömürgelerine (Vietnam, Laos, Tayland ve Kamboçya) tekrar yerleşerek eski düzeni kurmaya kalkınca, Fransaya karşı bağımsızlık ayaklanmaları başladı. Vietnam'ın kuzey bölgelerinde bu bağımsızlık hareketini Ho Chi-minh liderliğindeki komünistler yürütmekteydi. Ho Chi-minh, Japonya savaştan çekilir çekilmez, Kuzey Vietnam'da Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'ni ilan etti. Fransa bunu kabul etmediği gibi, Vietnam, Laos ve Kamboçya (bugünkü Kampuchea)yı içine alan bir Hindiçini Federasyonu kurmak istedi ise de, bu tasarısını yürütemedi. Bilhassa, Ho Chi-minh liderliğindeki Vier-Minh kuvvetleri başına dert oldu. Bundan sonra Fransa ile Viet-Minh arasında çetin bir mücadele başladı. Zira, 1950 yılından itibaren Viet-minh'in arkasında Çin de yer almaktaydı.

Bu mücadele devam ederken Kore Savaşı patlak verdi. Sovyet Rusya ile Çin, esas itibariyle Kore savaşı ile uğraştıklarından, Viet-Minh'in mücadelesi ikinci planda kaldı. Fakat Kore Savaşı 1953

Temmuzunda sona erince, Moskova ve Pekin yardımlarını bu kere Ho Chi-minh'e daha yoğun aktarmaya başladılar. Dolayısile, Kore savaşı sırasmda bir nebze tavsamış görünen Hindiçini savaşı, 1953 yazından itibaren yeniden şiddetlendi.

Bu savaşların şiddetlenmesi, 1954 yılında Hindiçini meselesini Doğu ve Batı blokları arasında ciddi bir buhran haline getirdi. Bunun üzerine, Birleşik Amerika, Fransa, Sovyet Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti ve İngiltere'nin katılması ile 1954 Nisanında Cenevre'de bir konferans toplandı. Bu konferans toplandığı sırada Viet-Minh bütün kuzey Vietnam'a hakim olmuş bulunuyordu.

Cenevre Konferansı, 20 Temmuz 1954 de, Hindiçini yarımadasında bir mütareke sağlayan bir anlaşmanın imzası ile kapandı.
Bu anlaşma ile Fransa, Vietnam, Laos ve Kamboçya'dan tamamen çekilerek bu ülkeler bağımsız olmaktaydılar. Lakin, Vietnam 17'inci enlemden itibaren ikiye bölündü ve kuzeyi Ho Chin-minh ve Viet-Minh'e bırakıldı. Güneyde ise ayrı bir Vietnam devleti kurulmaktaydı. Almanya ve Kore'den sonra Vietnam da ikiye bölünmüş olmaktaydı.

Fransa'nın çekilmesinden sonra Güney Vietnam Amerika'nın kanadı altına sığınacak ve bu da 1960'lardan itibaren Amerikayı Vietnam'da bir maceraya sürükleyecektir.

C) SEATO'nun Kuruluşu

Vietnam Savaşı Amerikayı, Kore Savaşından sonra almaya başladığı savunma tedbirlerini daha da kuvvetlendirmeye sevketti. Bu savaş, güney-doğu Asya'nın karşı karşıya bulunduğu tehlikeyi açıkça gösterdiği gibi, bölgenin stratejik ehemmiyetini de arttırmıştı. Bu bölge komünizmin kontrolu altına düştüğü takdirde, Sovyet Rusya ve Çin Singapore ve Malacca Boğazına da hakim duruma geçerlerdi ki, bu da Pasifiğin savunması açısından büyük mahzurlar ortaya çıkarırdı.

Amerika'nın bu bölgeyi korumak istikametinde attığı ilk adım, şimdi tam bağımsızlıklarını kazanmış bulunan Tayland, Laos, Kamboçya ve Güney Vietnam'a askeri ve ekonomik yardımlarını arttırmak oldu.

İkinci adım, SEATO veya Manilla Paktı denen Güney-Doğu Asya Antlaşma Teşkilatı (South East Asia Treaty Organization)nın kurulmasıdır. Bu kollektif savunma sistemi, 8 Eylül 1954 de, Amerika İngiltere ve Fransa ile, Uzak Doğu ülkelerinden Yeni Zelanda, Avustralya, Filipinler, Tayland ile Pakistan'ın katılması ile kurulmuştur. İttifakın sorumluluk alanı, imzalayan ülkelerin Asya toprakları ile 21'inci enlemin güneyinde kalan Güney Batı Pasifik bölgesi idi ki İngiltere'nin Singapore'daki deniz üssü de bu savunma alanı içine bu suretle girmiş oluyordu.

SEATO'nun imzası ile Amerika Sovyet Rusya ve müttefiki Çin etrafında, Avrupa'nın Atlantik kıyılarından Pasifiğe kadar uzanan bir ittffaklar çemberi meydana getirmiş oluyordu. Zira, bu arada 1952 yılında Türkiye ile Yunanistan da NATO'ya katılmışlardı. Arada bir Yugoslavya kalmıştı, fakat 9 Ağustos 1954 de Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında da Balkan İttifakı imzalanarak bu boşluk da kapatılmıştı.

Batılılar bununla da yetinmediler, Avrupa'da NATO'yu kuvvetlendirmek için ek tedbirler aldılar. Amerika, İngiltere ve Fransa, 23 Ekim 1954 de Federal Almanya ile imzaladıkları antaşmalarla Almanya'daki işgal statüsüne son verdiler ve Batı Almanya bu şekilde tam egemenliğine kavuştu. Yalnız, Batı Almanya'nın savunmasını sağlamak amacı ile bu üç devlet bu ülkede asker bulundurmak hakkını elde ediyorlardı.

Bu anlaşmaların yapıldığı aynı gün, yani yine 23 Ekim 1954 de, NATO Konseyi de Batı Almanya'yı NATO'ya katılmaya davet etti. Gerekli işlemler tamamlandıktan sonra, Batı Almanya 5 Mayıs 1955'ten itibaren NATO'nun 15'inci üyesi oldu.

Şimdi Uzak Doğu'da da bir tek boşluk kalmıştı. Amerika bu boşluğu da kapatmak için, 2 Aralık 1955 de Milliyetçi Çin (Formosa)

hükümeti ile de bir ittifak imzaladı. SEATO antlaşması gibi, bu ittifakın da süresi yoktu.

Bu arada şunu da belirtelim ki, Almanya'nın NATO'ya katılması üzerine Sovyet Rusya da kendi uydularını etrafına toplayarak Varşova Paktı dediğimiz Varşova Güvenlik Paktı'nı kurdu. Bu ittifak Sovyet Rusya, Arnavutluk, Bulgaristan, Doğu Almanya, Polonya, Romanya ve Çekoslovakya arasında 20 yıl için imzalanmıştı. Antlaşmanın giriş kısmında, ittifakın sebebi olarak, Batı Almanya'nın NATO'ya girişinin, "yeni bir savaş tehlikesini arttırdığı ve barışsever devletlerin milli güvenlikleri için bir tehdit teşkil ettiği" belirtilmekteydi.

5

Sosyalist Blokta Sarsıntılar

Sovyet diktatörü ve 1924 yılındanberi Rusya'nın dizginlerini elinde tutan Jozef Vissarionoviç Stalin 74 yaşında iken 5 Mart 1953 günü Moskova'da öldü. Stalin'in ölümü ile Sovyet Rusya'da dört yıl sürecek olan bir iktidar mücadelesi başladı. Stalin'in ölümü ve iktidar mücadelesi, Sosyalist ülkelerde hem komünist rejimlere karşı ve hem de Moskova'ya karşı ayaklanmaların ve patlamaların ortaya çıkmasına sebep oldu. Blok içindeki bu sarsıntılar, gerek Blok-içi münasebetlere ve gerek Sovyet Rusya'nın dış politikasına da tesir

etmiştir. Bu gelişmeler neticesi, her iki alanda da bazı yumuşamaların meydana geldiği bir gerçektir.

A) Sovyet Rusyada İktidar Mücadelesi

Stalin'in ölümünün ertesi günü, yani 6 Mart 1953 günü, yayınlanan bir bildiri, Georgi MaJenkov'un Başbakan ve Beria, Molotov, Bulganin ve Kaganoviç'in de Başbakan Yardımcıları olduğunu açıklıyordu. Böylece Stalin'in yerine göz koyanlar, hemen bir iktidar mücadelesi içine girmemişler, adeta geçici bir anlaşma ile Kollektif Liderlik denen toplu idareyi tercih etmişlerdi. Fakat mücadele, Stalin'in 9 Martta yapılan cenaze töreninden sonraki günlerde ve önce alttan, sonra da açık bir şekilde başlayacaktır.

Georgi Malenkov, daha Stalin'in sağlığında onun halefi olarak bilindiğinden, Başbakanlığa gelmesi süpriz yaratmadı. Lavrenti Beria ise, Stalin'in İçişleri Bakanı olarak yıllarca Sovyet gizli polis teşkilatını idare etmiş ve bu teşkilatı, Partinin hizmetinde iyi kullanmıştı. StaIin'in haieti olarak odı geçenlerden biri de o idi. Vyaçeslav Molotov ise, 1939-1949 yılları arasında Sovyet Dışişleri Bakanlığı yapmış ve savaştan sonra Sovyetlerin emperyalist politikasının yürütülmesinde Stalin'in sağ kolu haline gelmişti. Fakat 1949 da Dışişleri Bakanlığından alınmıştı. Şimdi Stalin'in ölümü ile tekrar ön plana geçiyordu. Nikolay Bulganin de orduda siyasal komiserlik yapmış, Mareşal rütbesine

sahip bir sivildi. Şimdi onun da hem Başbakan Yardımcısı ve hem Savunma Bakanı olması, Stalin'in yerinde onun da iddiasının olduğunu gösteriyordu. Lazar Kagonoviç'e gelince, o da Stalin'in yakın adamlarından biri olarak bilinmekteydi.

Yine aynı bildiride, Moskova Komünist Partisi Genel Sekreteri Nikita Sergeyeviç Kruşçev adında birinin de, Parti Merkez Komitesi üyeliğine getirildiği açıklanıyordu. İşte iktidar mücadelesini kazanan adam bu olacaktır.

Malenkov Başbakan olduğu zaman, aynı zamanda Parti Sekreterliği görevini de üzerinde tutuyordu. 14 Martta ise, Malenkov'un Parti Sekreterliğinden çekildiği ve sadece Başbakanlık görevi ile yetineceği açıklandı. Kruşçev de, bir adım daha ileri giderek, Merkez Komitesi üyeliğinden Parti Sekreterleri arasına girdi.

10 Temmuz 1953 günü yayınlanan bir başka bildiri ile de Başbakan Yardımcısı ve İçişleri Bakanı Beria'nın, "devlet aleyhtarı faaliyetleri" ve "yabancı sermaye hesabına Sovyet Devletine tevcih ettiği sabotajlar" sebebiyle her iki görevinden de azledildiği bildirildi. Gerçek şu idi ki, Beria, elinde tuttuğu gizli polis teşkilatına dayanarak diğer arkadaşlarını tasfiye edip kendisi iktidarı ele geçirmek istemişti. Beria mahkemeye verilerek idama mahkum oldu ve resmi bildirilere göre de 1953 Aralık ayında idam edildi. Halbuki, Beria'nın

daha 26 Haziran günü Kremlin'de yine kendi arkadaşları tarafından "temizlenmiş" olduğuna dair iddialar vardır.

Beria'nın "temizlenmesinden" sonra, Kruşçev bir adım daha atarak 1953 Eylülünde Sovyetler Birliği Komünist Partisinin Birinci Sekreteri (bugünkü Genel Sekreterlik) oldu. Bu, Parti'nin Kruşçev'in eline geçmesi demekti.

1955 Şubatında Malenkov'un "kendi isteğile" Başbakanlıktan ayrıldığı görüldü. Yerine Mareşal Bulganin Başbakan oldu. Kruşçev, Malenkov'u da bertaraf etmiş ve zayıf bir kişi olan Bulganin'i Başbakanlığa getirmeyi başarmıştı.

Malenkov'un Başbakanlıktan ayrılmasından sonra Savunma Bakanlığına, İİ'inci Dünya Savaşında Sovyetlerin en başarılı komutanlarından Mareşal Jukov getirilmişti. Savaştan sonra Jukov'un yıldızı çok parlayınca, Stalin korkmuş ve onu geri plana itmişti. Bir daha Jukov'un adı işitilmez olmuştu. Fakat Jukov Silahlı Kuvvetler tarafından sevilirdi. Şimdi Kruşçev Jukov'u Savunma Bakanı yaparken, silahlı kuvvetlerin desteğile, diğer rakiplerini tasfiyeyi düşünmekteydi. Nitekim, Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 29 Haziran 1957 günü yapılan toplantısında "Stalinist Grup", "Parti aleyhtarı grup" adını verdiği Molotov, Malenkov ve Kaganoviç'i hem bakanlık görevlerinden ve hem de Partideki görevlerinden azlettirmeye muvaffak oldu.

Kruşçev'in önünde şimdi iki engel kalmıştı: Kendilerine dayanarak öbürlerini temizlemeye muvaffak olduğu Mareşal Jukov ve Mareşal Bulganin. Bu ikisinin tasfiyesi de fazla sürmedi. Mareşal Jukov, 1957 Kasım ayında, Arnavutluk ve Yugoslavyayı ziyaret etmekte olduğu bir sırada, Savunma Bakanlığından alındı ve yerine Mareşal Rodion Malinosky getirildi.

1958 Martında da Bulganin Başbakanlıktan çekildi ve Kruşçev, Parti Birinci Sekreterliği ile beraber Başbakanlığı da üzerine aldı.

Kruşçev'in iktidarı 14 Ekim 1964 tarihine kadar devam edecektir. Bu tarihte, kendisinin ön plana çıkardığı Leonid Brejnev ve Aleksey Kosigin tarafından iktidardan düşürülecektir.

B) Çekoslovakyada Pilsen Ayaklanması

Stalin'in cenaze töreninde Çekoslovakya'yı, Komünist Partisi Lideri ve 1948 Şubat darbesinin kahramanı, Klement Gottwald temsil etmişti. Fakat cenaze töreninde soğuk aldığı için pnömoni oldu ve Prag'a dönünce, Stalin'den altı gün sonra, 14 Mart 1953 de öldü. Bunun üzerine, Malenkov'un yakın adamı ve liberallerden Antonin Zapoiocky Cumhurbaşkanı oldu. Viliam Siroky Başbakan ve Antonin Novotny de Komünist Partisi lideri seçildi. Novotny, 49 yaşında olmakla

beraber Parti'nin, en eskilerindendi ve komünist dünyasının "Bolşevik"lerinden yani en bağnaz komünistlerindendi.

Bu "Troika"nın kollektif idaresi başladığı sırada, Çekoslovak ekonomisi çok kötü bir durumdaydı. Enflasyon gittikçe artarken, aşırı endüstrileşmenin neticesi olarak, tarım üretimi ve tüketim endüstrisinin üretimi de azalmaktaydı. Tabiatile bu durumda fiyatlar da hızla yükselmekteydi. O kadar ki, karaborsada tüketim maddelerinin fiyatı, resmi fiyata nisbetle iki mislinden beş misline çıkmıştı.

Hükümet enflasyonu frenlemek amacı ile bir para operasyonuna başvurdu. Çekoslovak parası "Kuron"ları, yenisi ile değiştirme yoluna gitti. Bu yapılırken 50 eski Kuron yerine sadece 1 Kuron veriliyordu. Yani halkın elindeki tasarruflar birdenbire azalıyordu. Halk - ve işçiler çok zarar etti. Vakıa, hükümet enflasyonu önlemek için, halkın satın alma gücünü düşürmekteydi. Lakin bu tedbir büyük tepki ile karşılandı.

Para reformu 30 Mayıs 1953 tarihli bir kararname ile yapılmıştı. Fakat, yeni hükümetten ekonomik şartların daha iyiye götürülmesini beklerken böyle bir durumla karşılaşınca, 1 Hazirandan itibaren ortalık karıştı. 1 Haziran sabahı Pilsen'deki Lenin fabrikalarında (eski adı ile Skoda fabrikaları) çalışan 5000 işçi sokaklara döküldü ve gösterilere başladı. Bunun arkasından, Ostrava'daki Çelik fabrikaları

işçileri ile Prag'daki makina endüstrisi işçileri de gösterilere başladı. Fakat esas ayaklanma Pilsen'de idi. Pilsen'de işçiler belediye binasını basarak yağma ettiler. Ellerine geçirdikleri hoparlörlerle "hür seçim istiyoruz" diye bağırıyorlardı. Göstericiler, Stalin ve Gottwald'ın resimlerini ayaklar altında parçaladılar. Ellerine geçirdikleri Rus bayraklarını paramparça ettiler. Güvenliği sağlamakla görevli milis kuvvetleri, göstericileri dağıtacakları yerde, onlarla bir oldular.

İşçilerin bu ayaklanması devam ederken, yaz aylarında da köylüler kollektif çiftçilere hücum edip toprakları kendi aralarında paylaşmaya başladılar.

Bu ayaklanmalar, Çekoslovak Komünist Partisi içinde görüş ayrılıklarına sebep oldu. Cumhurbaşkanı Zapotocky, rejimin biraz gevşetilmesi ve liberal tedbirlerin alınması taraftarı idi. Lakin Komünist Partisi lideri Novotny tamamen sertlik taraftarı bulunuyordu. Novotny sırtını Moskova'ya dayadı ve 1954 Nisanında çok gizli olarak yapılan Politbüro toplantısına Kruşçev bizzat katıldı ve Novotny'yi destekledi. Novotny de sertlik tedbirleri ile ülkedeki kaynaşmaları bastırmaya muvaffak oldu.

C) Doğu Berlin Ayaklanması

1953 baharında ekonomik şartlar Doğu Almanya'da da kötüleşmekte

idi. Yiyecek maddeleri karneye bağlandığı halde, hükümet gereken yiyeceği karne ile veremiyecek duruma geldi. Bunun üzerine Doğu Almanya'nın Komünist Partisi lideri Walter Ulbricht, Sovyet Rusyaya başvurup yardım istedi. Sovyetler bu isteğe menfi cevap vermekle birlikte, sosyalistleştirme kampanyasını yavaşlatmasını ve halkın üzerindeki siyasi baskıların hafifletilmesini tavsiye ettiler. Lakin Ulbricht, 28 Mayısta yayınladığı bir kararname ile, üretimi arttırmak için, çalışma şartlarını daha da ağırlaştırdı. Ulbricht'in bu tutumu, Moskova'daki kollektif liderlikten de cesaret alan, Doğu Alman Komünist Partisi içindeki liberallerin Ulbricht'e karşı çıkmasına sebep oldu.

Fakat Doğu Alman halkı komünizmden kurtulmak için her gün yüzlerce insan Batı Berlin'e kaçıyordu. Bir yandan Stalin'in ölümü, öte yandan Komünist Partisi içindeki görüş ayrılıklarından cesaret alan Doğu Berlin'deki işçiler 16 Haziran sabahı ayaklandılar. Başlangıçta bir kaç yüz kişi olan bu inşaat işçilerine, bir kaç saat içinde katılmalar oldu ve geniş bir ayaklanma haline gelen gösteriler o gün bütün Doğu Berlin'e yayıldı. İşçiler, çalışma şartlarının hafifletilmesini ve fiyatların düşürülmesi yanında, hükümetin istifasını ve gizli ve serbest seçim istiyorlardı.

17 Haziran sabahından itibaran durum daha da kötüleşti. O günün sabahından itibaren Doğu Berlin'in kenar mahallelerinde toplanan

kalabalık şehrin merkezine doğru yürümeye başladı. Genel grev ilan edilmişti. Binlerce insan şehrin merkezindeki hükümet binasına saldırdı. Meşhur Brandenburg Kapısı üzerindeki kızıl bayrak indirilerek yakıldı.

Bu durum karşısında şehirde bulunan iki Sovyet zırhlı tümeni harekete geçti. Halk taş ve sopalarla Sovyet tanklarına karşı koydu. Tanklar halkın üzerine ateş açtı. Lakin 17 Haziran akşamı saat 19.00 sıralarında Sovyet kuvvetleri şehre hakim olmuşlar ve ayaklanmaları bastırmışlardı.

Doğu Berlin ayaklanması sırasında Doğu Almanya'nın diğer şehirlerinde de ayaklanmalar çıkmıştı. Leipzig'de işçiler genel greve gittiler ve hapishaneyi işgal ettiler. Rostock, Dresden ve Jena gibi diğer büyük şehirlerde de aynı şekilde hadiseler oldu. Fakat bu ayaklanmalar da Sovyet kuvvetleri tarafından bastırıldı.

Ç) 20'inci Kongre

Stalin'in ölümü Sovyet Rusya'nın tarihinde bir dönemi kapatıp yeni bir dönemi açmıştır. Stalin 1924'ten 1953'e kadar 29 yıl boyunca Sovyet Rusya'nın kaderine hakim olmuş ve gerek Sovyet dış politikasına, gerek Sovyet sistemine kendi damgasını vurmuştur. Bir halde ki, Marksizm ve Leninizm'den sonra bir de Stalinizm ortaya

çıkmıştır. Stalinizm, esasında, Marksizm ve Leninizm gibi gerçek anlamda bir doktrin veya Marksizmin yeni bir yorumu olmaktan ziyade, komünizmin bir tatbik şekli olmuştur ki, bu şeklin temel unsurunu da Stalin'in kişisel diktatörlüğü teşkil etmiştir.

Stalin'den sonrakilerin hiç biri kişisel diktatörlüklerini kurma yetenek ve gücüne sahip olmadıkları için, önce kollektif liderlik kavramını ortaya atmışlar, ondan sonra da iktidar mücadelesine girişmişlerdir. Bu mücadelede Kruşçev galip çıkmıştır. Fakat bir başkası da çıkabilirdi. Ne var ki, bu oldukça uzun süren iktidar mücadelesi, Stalin'in yakın çalışma arkadaşları ile, yine Stalin devrinin önde gelen isimlerinden pek çoğunu sahneden silmişti. Şimdi yeni liderin ve ekibinin kendisini kabul ettirme meselesi ortaya çıkıyordu. Halbuki bir "Stalin Putu" mevcut olduğu sürece, bu iş kolay olmazdı. O halde önce bu "Put"un yıkılması gerekirdi. İşte Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 20 Kongresinin görevi bu oldu. "Put" yıkıldıktan sonra, Sovyet Rusya'nın iç ve dış politikasının tatbikatında da bir takım değişiklik yapmak kolaylaşmıştır.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin kongreleri umumiyetle dört veya beş yılda bir yapılırdı. 19'uncu Kongre 1952 Ekiminde yapılmıştı. 20'inci Kongre ise 14-25 Şubat 1956 günlerinde yapıldı. Kongre'nin en mühim hadisesi, Kruşçev'in 25 Şubat 1956 günü bir gizli oturumda yaptığı konuşma olmuştur. Gizli oturuma sadece Parti delegeleri

alınmış, yabancı komünist partilerinin temsilcileri alınmamıştır.

Kruşçev bu uzun konuşmasında Stalin'i yerden yere vurmuş, politikasını hatalarla dolu olarak göstermiştir. Stalin'in yaptığı işkenceleri, zulmü ve rakiplerini bertaraf etmek için nasıl adam öldürttüğünü uzun uzun anlatmıştır. Stalin idaresinin kötülüklerini ve ülkeye ve Parti'ye yaptığı zararları anlatmıştır. Stalin'in sadece kişisel diktatörlük kurmuş olduğunu ve bir "kişiye tapma" (Cult of the Individual, Personnality Cult) yarattığını söylemiştir.

Kruşçev konuşmasında Stalin'in yaptıklarını anlatırken, delegeler zaman zaman Stalin aleyhine gösteriler yapmışlar ve tepkiler göstermişler ve konuşmanın sonunda da Kruşçev'i ayakta uzun uzun alkışlamışlardır. Bununla beraber, Stalin aleyhtarlığı kamu oyuna, basın ve yayın organları tarafından yavaş yavaş yayılmaya çalışılmıştır.

20'inci Kongre'nin getirdiği yeniliklerden biri de, milletlerarası münasebetlerde "Barış İçinde Birarada Yaşama" (Peaceful Co-existence -Coexistence Pacifique) prensibinin kabulüdür. Esasında bu prensip 20'inci Kongre'nin bir icadı değildir. Daha önce, 1954 Temmuzunda Hindiçini meselesi için Cenevre'de yapılan konferanstan dönen Çin Başbakanı Chou En-lai, Yeni Delhi'de Hindistan Başbakanı Nehru ile görüşmelerde bulunmuş ve iki başbakan, iki ülke arasındaki münasebetlere Beş Prensip'in (Panch Shela) hakim olmasına

karar vermişlerdir. Bu Beş Prensip şöyle idi: Birbirlerinin toprak bütünlüğü ve egemenliklerine karşılıklı saygı, Saldırmazlık, Birbirlerinin içişlerine karışmama, Eşitlik ve karşılıklı fayda ve barış içinde birarada yaşama.

Barış içinde birarada yaşama politikası, Stalin'in sertlik politikasından milletlerarası politikada bir yumuşamaya doğru gidişin bir işaretini taşımaktaydı. Kruşçev'i böyle bir politikaya iten en mühim sebep, ekonomiktir. Sovyet Rusya'nın ekonomik kalkınması hızlandırma arzusudur. Zira devamlı bir savaş psikozu, çabaların ekonomik kalkınmaya yönelmesini önleyecekti. Halbuki Sovyet komünizmi ekonomik refahı gerçekleştirmedeki üstünlüğünü göstermek zorunda idi. Sovyet komünizminin ekonomik üstünlüğü gerçekleşecek olursa, bu diğer ülkelere de tesir edebilirdi. Dolayısiyle, barış politikasında Sovyet Rusya'nın menfaati vardı.

1961 Ekimindeki 22'inci Kongre'de taktik ve stratejileri daha ayrıntılı bir şekilde geliştirilen ve daha muhtevafı hale getirilen Barış İçinde Birarada Yaşama politikası, ister istemez Marksizm-Leninizm'e ters düşmekteydi. Bir defa Doktrine göre, Kapitalizm ile Sosyalazmin birarada yaşaması mümkün değildi. Çünkü Sosyalizmin varlığı Kapitalizmi ortadan kaldırmak içindi. Kapitalizm var oldukça Sosyalizmin varlığı tehlikede idi.

İkincisi, Marksiz-Leninizme göre, Kapitalizm var olduğu sürece savaşlar kaçınılmazdı. Barış, ancak kapitalizm ortadan kalktığı zaman mümkün olabilirdi.

Şimdi Sovyet Rusya bu yeni politikası ile, Marksizm-Leninizm'in bu iki temel kavramından vaz mı geçiyordu? Şüphesiz ki hayır. Esasında bu politika, Kruşçev'in milletlerarası komünizm hareketi için benimsemiş olduğu bir takım yeni taktiklerdir başka bir şey değildi. 22'inci Kongre'de kabul edilen Parti Programında şöyle deniyordu: "Barış İçinde birarada yaşama, sosyalizm ile kapitalizm arasında... sınıf mücadelesinin özel bir şeklini teşkil etmektedir." Kruşçev de Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 21 Haziran 1963 günlü toplantısında yaptığı konuşmada, meseleye daha fazla açıklık getirmiş ve şöyle demiştir: "Farklı sosyal sistemlere sahip devletler arasındaki barış içinde birarada yaşama, milletlerarası plandaki sınıf mücadelesinin gevşetilmesi demek değildir. Sınıf mücadelesi devam ederken, ideoloji alanında barış içinde birarada yaşama imkansızdır. Kim ki ideolojik barış içinde birarada yaşamaya taraftar olur, o sosyalizme ihanet ediyor demektir, komünizme ihanet ediyor demektir."

Daha ilerde göreceğimiz gibi, Sovyetlerin barış içinde birarada yaşama politikası va bununla ilgili olarak Marksizm-Leninizme getirdikleri yeni yorumlar, Çin Komünist Partisi'nin sert tenkitlerine, hedef olacaktır.

20'inci Kongre'nin getirdiği bir üçüncü yenilik de, sosyalizmi gerçekleştirmede farklı ve çeşitli yolların varlığının kabul edilmesidir. Bu görüş Yugoslavya ile ilgili olarak ortaya atılmıştır. Kruşçev, Yugoslavya'nın Kominform'dan çıkmasında da Stalin'in hatası olduğunu söylemiş ve bu vesile ile sosyalizme ulaşmada farklı yolların olabileceği kabul edilmiştir. Tabiatile bu ideolojik değişiklikte, bir yandan Yugoslavya ile münasebetleri düzeltmek arzusunun, diğer yanda da bilhassa Batı sömürgelerindeki milliyetçi hareketlere ve diğer sosyalist hareketlere şirin görünme gayretinin rol oynadığından şüphe yoktur.

Lakin Stalin Putu'nun devrilmesi, Stalin'in kötülenmesi ve sosyalizm için farklı yollar kavramları, diğer ülkelerden önce, Polonya ve Macaristan gibi uyduları harekete geçirdi. 20'inci Kongre'nin hemen arkasından Polonya ve Macaristan ayaklanmaları patlak verdi.

D) Polonyada Poznan Ayaklanması

Stalin'in ölümü ilk mühim tesirini Polonya üzerinde gösterdi. Polonyalılar geleneksel olarak milliyetçi ve dinlerine bağlı bir milletti. 20'inci yüzyılda Polonyalıların en büyük korkusu Almanlardı. Fakat savaştan sonra Stalin'in Polonya'da kurduğu komünist rejimin baskısı çok daha ağır oldu. Bu sebeple Stalin'in ölümüne en fazla sevinenler

Polonyalılardı.

Stalin öldüğünde Polonya Komünist Partisi'nin başında Bierut bulunuyordu. Bierut Stalin'in adamı ve Stalin gibi bir diktatördü. Buna rağmen, Stalin'in ölümü üzerine Parti içindeki ılımlılar hemen harekete geçtiler. 1954 Martında yapılan Parti Kongresinde, Bierut'un diktatörlüğü sona erdirilerek, kollektif liderlik başlatıldı. Devlet Başkanlığına ılımlılardan Zawadski ve Başbakanlığa da Cyrankiewicz getirildi.

Bu yumuşama ve liberalleşme havası 1954 de devam etti. 1954 Aralık ayında gizli polis teşkilatı lağvedildi. Yine aynı yıl sonlarında binlerce siyasi mahkum serbest bırakıldı.

Bu siyasi yumuşamaya paralel olarak ekonomik tedbirler de alındı. 1953 Ekiminde Merkez Komitesi'nin aldığı bir kararla, endüstri yatırımlarına milli gelirin % 25'i ayrılmış iken, bu nisbet % 19-20 ye indirildi ve yine tüketici fiyatlarında da indirim yapıldı.

Bierut 1956 Martında yani 20'inci Kongre'den biraz sonra öldü. Bierut'un ölümü, Sovyet aleyhtarlığının birdenbire canlanmasına sebep oldu. Bu atmosfer içinde 20 Mart 1956 günü Komünist Partisi Merkez Komitesi toplandı. Toplantıya bizzat Kruşçev de katıldı. Kruşcev şimdi, kendisinin açmış olduğu çığır neticesinde Polonya'nın kontrolunu

kaybetmekten korkuyordu. Bu sebeple 20'inci Kongre'de söyledikleri ile tam bir çelişki içinde, toplantıda ağırlığını Stalinciler tarafına koydu. Fakat buna rağmen, Merkez Komitesi, Parti liderliğine, ılımlılardan Edouard Ochab'ı seçti. Kruşçev bundan hiç hoşlanmadı.

Ochab'ın Parti liderliğine gelmesi, Sovyet aleyhtarlığını daha da tahrik etti. Ochab'ın ilk işi, 1948 de Partiden atılıp, hapse mahkum olan eski Parti lideri Gomulka ile arkadaşlarını serbest bırakmak oldu. Ayrıca bir af kararnamesi ile 25.000 siyasi tutuklu serbest bırakıldı.

Gomulka'nın serbest bırakılması, onu, liberal ve yumuşak bir komünist rejimin sembolü haline getirdi. Çünkü Gomulka, bir komünist olmakla beraber, "milli komünizm" görüşünün ilk öncülerindendi. Yugoslavya ile Sovyet Rusya arasında 1948 de çıkan anlaşmazlıkta Tito tarafını tutmuş ve bunun için de Stalin'in gazabına uğramıştı.

Durum bu şekilde iken, Poznan'da 28 Haziran 1956 günü işçiler ayaklandılar. Buradaki Zispo otomobil, vagon, ve askeri malzeme fabrikalarında 15.000 kadar işçi çalışmakta idi ve 1955 yılındanberi bunların bir takım problemleri vardı. Bunların başında çalışma normlarının ağırlığı, ücretlerin yetersizliği, gibi meseleler geliyordu. Bunların yüzde 40 kadarı da Komünist Partisi üyesi idi. Lakin dertlerini Varşova'ya Parti Merkezine aksettirdikleri halde hiç ilgilenen olmamıştı. Son defa olarok Varşova'ya bir heyet daha gönderdiler. Fakat

nasıl oldu ise, bu heyetin tutuklandığına dair söylentiler ortalığı kapladı. Bunun üzerine o gün, yani 28 Haziran günü, işçiler toplanarak şehrin merkezine doğru yürümeye başladılar. Kendilerine halk ve gençler de katılınca gösteri yürüyüşü iyice büyüdü. İşçiler, ellerinde, ücretlerin arttırılmasını, fiyatların düşürülmesini ve ekmek istiyen pankartlar taşıyorlardı. Lakin kalabalık büyüdükçe sloganlar da sertleşti. Topluluk şimdi, "Kahrolsun Rusya.... Kahrolsun Sovyet işgali", "Bize dinimizi veriniz", "Yaşasın ekmek, hürriyet ve adalet" diye bağırmaya başlamıştı.

Şehrin merkezine gelindiğinde, göstericiler emniyet müdürlüğünü, radyo binasını ve hapishaneyi bastılar. Oralardaki silahları ellerine geçirdiler. İlk ateşi kimin açtığı bilinmez, ama şimdi güvenlik kuvvetleri ile göstericiler arasında karşılıklı ateş başlamıştı. Güvenlik kuvvetleri göstericilerle başa çıkamayınca öğleden sonra tanklar şehre girmeye başladı. Akşam olduğunda ayaklanma bastırılmıştı. Lakin, 44'ü işçilerden olmak üzere 54 ölü ve 300 yaralı ile 320 kişi de tutuklanmıştı.

Ayaklanma bastırılmakla beraber, yeni bir demokratizasyon dönemini de beraberinde getirdi. Komünist Partisi Merkez Komitesi 18-28 Temmuz arasında yaptığı toplantılarda, halkın siyasi ve ekonomik sıkıntılarını hafifletmek amacı ile bir çok kararlar aldı. Ağustosta da Gomulka tekrar Parti üyeliğine kabul edildi. Yine Ağustos ayında

hükümet, Aralık ayında Parlamento (Sejm) için yeni seçimler yapılacağını ilan etti. Katolik Kilisesinin faaliyetine müsaade edildi.

Eylül başında üniversiteler açıldığında tam bir kaynaşma içinde idi ve öğrenciler Stalin ve komünizm aleyhtarı gösteriler yapıyorlardı. Aydınlar, proleterya diktatörlüğü yerine sosyalist demokrasisi, proleteryanın yerine aydınların liderliğini, milletlerarası komünizm yerine, sosyalist ülkeler arasında eşitlik ve kardeşlik istiyorlardı.

Polonya Komünist Partisi Merkez Komitesi, yeni bir programı müzakere etmek ve Gomulka'yı tekrar Parti liderliğine, yani Genel Sekreterliğe geçirmek için 19 Ekim 1956 günü toplanma kararı aldı. Gomulka'nın liderliği Sovyet idarecilerini telaşlandırdı. 19 Ekim sabahı Kruşçev, Molotov, Kaganoviç, Varşova Paktı kuvvetleri Başkomutanı Mareşal Koniev ve 11 generalden mürekkep bir Sovyet heyeti aniden Varşova'ya geldi. Sovyet heyeti ile Polonya Komünist Partisi Merkez Komitesi arasında 20 Ekim sabahına kadar süren görüşmelerde, Sovyet liderleri Gomulka'nın Genel Sekreterliğini önlemeye çalıştılar. Fakat Polonyalılar direttiler. Neticede bir anlaşma oldu. Gomulka Genel Sekreter olacaktı, fakat buna mukabil Polonya da Sovyetler Birliği'nden kopmayacak ve Sovyetler Birliği ile yakın münasebetler içinde olacaktı. Keza Polonya'nın sosyalizmden ayrılması da söz konusu edilemiyecekti. Buna karşılık Sovyetler de Polonya'nın içişlerine karışmayacaklardı. Bu anlaşma üzerine Sovyet

liderleri 20 Ekim sabahı Varşova'yı terkederken. Wladyslow Gomulka'nın Genel Sekreterliği ilan ediliyordu.

Sovyet liderleri ile Polonyalılar arasında bu görüşmeler olurken, Polonya'nın bütün fabrikalarında işçiler işlerini bırakmışlar, harekete geçmek için hazır bekliyorlardı. Üniversitelerde de öğrenciler aynı durumda idi.

Polonya ayaklanmasının en mühim neticelerinden biri de Polonya Savunma Bakanı görevini yapmakta olan Rus Mareşalı Rokossovsky'nin ve Polonya ordusundaki Rus subaylarının ülkeden uzaklaştırılması oldu.

Gomulka 20 Ekim günü Merkez Komitesi Toplantısında yaptığı konuşmada, ekonomik ve siyasi görüşlerini uzun uzun açıklamış ve Polonyadaki liberalleşme hareketinin durdurulamıyacağını, lakin Polonya'nın komünizmden ayrılmasının da söz konusu olamıyacağını, yalnız sosyalizme giden çeşitli yollar olduğunu, bunun Sovyet metodu olduğu gibi, Yugoslav modeli de ve hatta bambaşka bir model de olabileceğini, Polonya'nın devlet olarak bağımsızlığını sürdüreceğini ve Varşova-Moskova münasebetlerinin eşitlik esasına dayanması gerektiğini söyledi.

Gomulka başkanlığındaki bir Polonya heyeti, 14-18 Kasım 1955 günlerinde Moskova'yı ziyaret etti. Gayet samimi geçen görüşmeler

sonunda, 18 Kasımda, Polonya'daki Sovyei kuvvetlerinin statüsüne ait bir anlaşma imzalandı. Buna göre, Sovyet kuvvetlerinin "geçici olarak" Polonya'da bulunması, Polonya'nın egemenlik haklarının ihlaline sebep olamıyacağı gibi, Polonya'nın içişlerine karışma hakkını da vermeyecekti. Bu kuvvetlerin Polonya topraklarındaki hareket serbestileri de iyice kısıtlanıyordu.

Gomulka başkanlığındaki Polonya heyeti Moskova'dan trenle ayrılırken, Kruşçev geçirmeye gelmiş ve Gomulka'nın elini uzun uzun sıkarak "En iyi dostlarınızın Moskova'da bulunduğunu daima hatırlayınız" demişti.

E) Macar Milli Ayaklanması

Polonya'da işlerin Sovyetler için 20 Ekimden itibaren iyiye gitmesinden bir kaç gün sonra, Macaristan'da patlak veren milli ayaklanma, Sovyetlerin başına milletlerarası bir dert oldu ve bir Macar gazetecisinin dediği gibi, 13 gün süre ile adeta Kremlin'i temelinden salladı.

Stalin'in ölümü ve 17 Haziran 1953'teki Doğu Berlin ayaklanması Macaristan'a da tesir etmekten geri kalmamış ve Haziran sonlarında Macaristan'ın bazı fabrikalarında işçiler ayaklanmışlardı. Sebep, her yerde olduğu gibi, ekonomik hayattan şikayet idi. Bu durum Sovyetleri endişelendirdi ve Macar Komünist Partisi lideri ve Başbakan

Rakosi'yi Moskova'ya çağırdılar. Matyos Rakosi koyu bir Stalinci idi. Sovyet liderleri Rakosi'ye Başbakanlığı bırakmasını ve sadece Parti liderliği ile yetinmesini bildirdiler. Sovyet liderliğinin Başbakan adayı Imre Nagy (Naj okunur) idi.

Gerçekten Rakosi 28 Haziranda Başbakanlıktan çekildi ve Imre Nagy onun yerine Başbakan oldu. Kollektif liderlik Sovyet Rusya'da olduğu gibi Macaristan'da da tatbik ediliyordu.

Nagy başbakan olur olmaz komünist rejimin bir çok sert tatbikatını hemen yumuşattı. Köylülerin kollektif çiftliklere girme mecburiyetini kaldırdı ve köylüye toprak mülkiyetini tanıdı. Tüketim malları üretimine hız vererek, halkın ekonomik sıkıntılarını karşılamaya çalıştı. Din konusunda daha geniş bir musamaha gösterdi. Bunlara benzer daha bir çok yumuşama tedbirleri alan Nagy kısa sürede halkın sevgisini kazandı.

Fakat Nagy'ın bu yumuşak komünizmi bu sefer Sovyet liderlerini korkuttu. "Şovinizm" ve "küçük burjuva demagojisi" yapmakla suçlanan Nagy, 1955 Nisanında Başbakanlıktan alındığı gibi, Komünist Partisi Merkez Komitesi üyeliğinden de çıkarıldı.

Nagy'ın azli, halk ve bilhassa aydınlar tarafından tepki ile karşılandı. Aydınlar, yazarlar ve öğrenciler arasında birdenbire bir hürriyetçilik

akımı başladı. Bu akımın merkezi Petöfi Kulübü idi. Petöfi Kulübü 1955 yılında genç aydınlar tarafından kurulmuştu. Bu Kulübün faaliyetleri her gün artarken, üyeler de sık sık Nagy'ı ziyaret ederek kendisi lehine açık ve gizli sempati gösterileri yapıyorlardı.

Bir yandan halkın Nagy'a karşı artan sevgi gösterileri, öte yandan 28 Haziran 1956 da Polonya'da Poznan ayaklanmasının çıkması Sovyet liderlerini endişelendirdi. Bunun üzerine Rakosi'yi feda etmeye karar verdiler. 18 Temmuzda istifa eden Rakosi'nin yerine Parti Genel Sekreterliğine Erno Gerö, yardımcılığına ise, Titoizm yapmaktan dolayı beş yıldır hapiste bulunan Janos Kadar getirildi. Gerö'nün ilk işi Nagy ile temasa geçmek oldu. Macaristan'da yeniden bir yumuşama devri açılmak isteniyordu.

Poznan ayaklanması Macar halkı tarafından nasıl hararetle desteklendi ise, 20 Ekimde Gomulka'nın Polonya'da işbaşına getirilmesi de büyük heyecan uyandırdı. 23 Ekim günü Budapeşte'de büyük gösteriler başladı. Kalabalık bir kaç saat içinde 200.000 kişiyi bulmuştu. Göstericiler eski Başbakan Nagy'ın evinin önüne gitti. Nagy balkona çıkıp "Yoldaşlar" diye halka hitap etmek istediği zaman, halk "Biz yoldaş değiliz!" diye bağırdı. Halkın ellerinde taşıdığı bayrakların ortası delikti. Çünkü bayraklardaki orak-çekiç'i çıkarmışlardı. Göstericiler o gece radyo binasını ele geçirmek için harekete geçince, güvenlik kuvvetleri halkın üzerine ateş açtı. Buna rağmen

halk gösterilerine devam etti. Stalin'in büyük boydaki heykelini bir kamyona bağlayan halk, heykeli devirdi ve parçaladı. Bu sırada Macaristan'ın üçüncü büyük şehri olan Debrecen'de de halk ayaklanmıştı.

Bu durum karşısında Macar Komünist Partisi, 24 Ekim sabahı Imre Nagy'ı tekrar başbakanlığa getirdi. Nagy hemen radyoda yaptığı bir konuşmada, kamu hayatının daha geniş şekilde demokratize edileceğini ve sosyalizmin inşasında Macar milli karakterinin gözönünde tutulacağını bildirerek, halktan silahlarını bırakmasını istedi. Halk bu isteğe uymadı, çünkü bu sırada, (nasıl olduğu hala tartışmalıdır), güya hükümetin isteği üzerine Sovyet tankları Budapeşte sokaklarını tutmuşlardı.

25 Ekim sabahından itibaren gösteriler ve genel grevler Macaristan'ın her tarafına yayılmıştı. Macaristan tümüyle kaynıyordu. Sovyet adını alan komiteler bütün şehirlerde idareyi ele almışlardı. Halk, hürriyet ve Sovyet askerlerinin Macaristan'dan çıkmasını istiyordu.

Yine aynı gün, Erno Gerö Parti Genel Sekreterliğinden ayrıldı ve yerine Janos Kadar Genel Sekreter oldu. Kadar'ın radyodan halka hitaben yaptığı yatıştırıcı konuşmalar da fayda vermedi. Aksine, o gün paniğe kapılan Sovyet tankları halkın üzerine ateş açtı ve bir çok kişi öldü. Şimdi milli ayaklanma kana boyanıyordu.

27 Ekimde yeni bir kabine kuruldu ve kabineye, Rakosi zamanında lağvedilmiş bulunan eski partilerden, Köylü Partisi ile Küçük Emlak Sahipleri Partilerinden de üye alındı. Sosyal Demokratlar bu kabineye girmedi. Fakat bu tedbirler halkı yumuşatmadı. 28 Ekim günü Budapeşte'de çarpışmalar devam ediyor ve taşranın büyük kısmında da milliyetçiler duruma hakim bulunuyordu. Taşradaki milliyetçiler Budapeşte üzerine yürümeye hazırlanınca, Başbakan Nagy, bir yandan halkı yatıştırmaya çalışırken, bir yandan da güvenlik kuvvetlerine, kendilerine ateş edilmedikçe karşılık vermemeleri talimatını verdi.

Bu sırada, ayaklananlar bir Milli İhtilal Komitesi kurmuşlardı ve başkanlığına da Macar Generali Pal Maleter'i getirmişlerdi. Macaristanın bütün şehirlerinde de milli ihtilal komiteleri kurulmuştu. Kısacası, Macaristan bir iç savaşa sürüklenmişti. Lakin şu farkla ki, bu iç savaş, bir ülkenin iki ayrı grubu arasında değil, emperyalist ve işgalci bir kuvvet ve onu destekleyenlerle milli bağımsızlık mücadelesi verenler arasında idi.

Bu arada, gerek Gomulka, gerek Tito, Nagy'a mesajlar göndererek işin kıvamında bırakılmasını ve hareketin daha ileriye götürülmemesini tavsiye ettiler. Lakin ok yaydan çıkmıştı. Bu şartlar içinde Nagy'ın bu milli hareketi, bilhassa bu karışık durum içinde durdurması mümkün değildi.

Sovyet Rusya da işin ciddiyetini gördüğü için, 30 Ekim akşamı bir deklarasyon yayınladı. Sovyet kuvvetlerinin Macaristan da Varşova Paktı gereğince bulunduğu söylenen bu bildiride, ilk defa olarak bir "sosyalist milletler topluluğu"ndan söz edilmekte idi. Böylece Sovyetler 1968 Kasımındaki Breinev doktrini'nin temellerini daha 1956 da atmış olmaktaydılar. Çünkü bu bildiriye göre, Varşova Paktı çerçevesinde bir sosyalist ülke diğerinin işlerine askeri müdahalede bulunubilecekti.

Mamafih, deklarasyon veya bildiri, aynı zamanda ortalığı teskin etmek amacını da güdüyordu. Çünkü deklarasyona göre, Macar hükümetinin gerekli gördüğü anda ülkedeki Sovyet kuvvetlerinin geri çekilebileceği ve bu ülkede Sovyet kuvvetlerinin bulunmasının Macar hükümeti ve "diğer Varşova Paktı üyeleri ile" müzakere edilebileceği bildiriliyordu. Ayrıca, deklarasyon, "sosyalist milletler topluluğu"na dahil ülkeler arasındaki münasebetlerin, tam bir hak eşitliği, toprak bütünlüğü, siyasal bağımsızlık ve egemenliğine saygı ve birbirlerinin içişlerine karışmama ilkesine dayanması gerektiğini söylüyordu.

Tarihin hiç bir döneminde bu kadar iki yüzlülük görülmemiştir. Bu, komünizmin başlıca vasıflarındandır.

Fakat Sovyet hükümetinin bu demeci için vakit çok geçti. Çünkü

Macaristanın her yerinde mahalli hükümetler kurulmaya başlamış ve bu hükümetler artık Imre Nagy'ı bile tanımaz olmuşlardı. Bu mahalli hükümetler şimdi Birleşmiş Milletlerin Macaristan'a müdahale etmesini istemekteydi.

Bu gelişme karşısında Janos Kadar ve arkadaşları yeni bir Komünist Partisi kurdular. Bunun adı Sosyalist İşçi Partisi idi. Lakin bunlar ayaklanmanın devam etmesinin de aleyhinde idiler.

30 Ekim deklarasyonuna rağmen, Sovyet tankları 31 Ekimden itibaren Budapeşte'yi tamamen muhasara altına aldılar. Sovyetler müdahaleye kararlı görünüyorlardı. Bu durum karşısında Imre Nagy, Sovyetlerin Varşova Paktı'nı ve 30 Ekim deklarasyonunu ihlal ettiklerini belirterek, Macaristan'ı Varşova Paktı'ndan çıkardığını ve tarafsızlığını ilan etti. Nagy, 2 Kasımda da Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine gönderdiği mektupta, Macaristan'ın "tarafsızlığının" B.M. tarafından garanti edilmesini istedi. Nagy, bugün Sovyetler Birliği'nin lideri olan ve o sırada Budapeşte büyükelçisi bulunan Yuri Andropov'u da makamına davet ederek alınan kararı bildirdi ve şöyle dedi: "Tanklarınız Budapeşteye girerse, sokağa ineceğim ve çıplak ellerimle size karşı döğüşeceğim". Ne yazık ki, Ruslar Imre Nagy'a bu imkanı vermediler.

Başbakan Imre Nagy, 3 Kasımda Sovyet Büyükelçisi Yuri Andropov'u

tekrar makamına davet ederek, hem Sovyet askerlerinin Macaristan'dan çekilmesini ve hem de Macaristan'ın Varşova Paktından çıkması meselesini müzakere etmek istediğini bildirdi. İşte bu müzakereler hem Imre Nagy'ın ve hem de Macar milli ayaklanmasının sonunu getirdi. Zira, 4 Kasım akşamı Başbakan Imre Nagy ile Savunma Bakanı Pal Maleter, Tuna nehrindeki Csepel adasında bulunan Sovyet karargahına müzakereler için gittiklerinde Sovyet gizli polisi tarafından tutuklandılar. Bundan sonra Pal Maleter ve Imre Nagy'dan haber alınamayacak ve yalnız 17 Haziran 1958 de bir Sovyet hapishanesinde idam edildikleri açıklanacaktır.

4 Kasım sabahından itibaren yüzlerce Sovyet tankı Budapeşte'ye amansız bir şekilde girmeye başladı. O kadar acımasız ve amansız davrandılar ki, bir gıda mağazasının önünde kuyruk yapmış olan ev kadınlarını bile makinalı tüfek ateşine tutmaktan çekinmediler. Sovyet tanklarının bu kanlı baskını üzerine onbinlerce Macar, kadın ve erkek, genç ve ihtiyar, ülkelerinden kaçmak için değil, komünizmden kaçmak için yollara döküldüler. Macar Milli ayaklanması bitmişti. Yakın tarihin kanlı bir yüz karası kapanmakta idi.

Macar milli ayaklanmasının en hazin tarafı, Batı'nın bu hadise karşısındaki tutumudur. Bu tutumun iki veçhesi vardır. Birinci veçhesi, Batı basın ve yayın organlarının bu iki haftalık süre içinde yaptıkları yayınlarda, sanki her an Batılı ülkeler ve bilhassa Amerika'nın

Macar Milliyetçilerinin yardımına geleceklermiş gibi bir intiba vermeleri ve Macarları komünizme ve Sovyet Rusyaya karşı kışkırtmaları idi. Halbuki gerçekte böyle bir şey söz konusu değildi. Gerçekten Amerika'nın teşebbüsü ile Macaristan meselesi Birleşmiş Milletler'e intikal ettirildi ve Genel Kurul da bir takım kararlar aldı.
Fakat bu kararlardan hiç bir şey çıkmadı. Çünkü bu durumun ikinci bir veçhesi vardı. Sovyet Rusya'nın Macaristan'da başının derde girmesinden yararlanmak isteyen İngiltere ve Fransa, aynı günlerde Süveyş Kanalına asker çıkararak fiilen Mısırı işgal teşebbüsünde bulundular. Bu şartlarda Doğu'nun saldırganlığı ile Batı'nın saldırganlığı arasında bir fark kalmamıştı ve her iki tarafın da birbirine söyleyecek sözü yoktu.

Macar milli ayaklanmasının ve bu hadisede Sovyetlerin tutumunun diğer sosyalist ülkelerdeki tepkilerine gelince: Çekoslovakya, Bulgaristan ve Arnavutluk, bu meselede Sovyetleri tam anlamı ile desteklemişlerdir. Bulgaristan Komünist Partisi'nin organı Rabotnichesko Delo'ya göre, Sovyetlerin Macaristan'da yaptıkları, sosyalist kampa değerli bir yardımdı. Arnavutluk lideri Enver Hoca ise Pravda gazetesinde yayınlanan bir yazısında, Macaristan meselesine hiç değinmeden, "Sovyetler Birliği ile dostluk, halkımızın hür varlığının ve Arnavutluk Halk Cumhuriyeti'nin bağımsızlık ve egemenliğinin temelinde yatmaktadır" diyordu. Çekoslovak Komünist Partisi'nin organı Rude Pravo'da 1 Kasım günü yayınlanan yazı ise, çok daha ilginçti.

Çekoslovak Komünist Partisi, 12 yıl sonra, 1968 Ağustosunda başına gelecek olanı, farkında olmadan şu sözlerle hazırlamaktaydı: "Bir kere daha belli olmuştur ki, ihtilalci sosyalist hareketin gücü ve belli bir ülkede sosyalizmin kaderi, her Komünist Partisi'nin, sadece kendi milleti ve ülkesinin kaderi için değil, fakat aynı zamanda bütün sosyalist hareketin, sosyalizmin ve komünizmin kaderi için de sorumluluğa sahip olmasına bağlıdır."

Gomulka ise, işbaşına geçtikten bir kaç gün sonra patlak veren Macar milli ayaklanmasının ve Sovyetlerin bu ayaklanmayı kanlı bir şekilde bastırmasının, Polonya'da yeni bir Sovyet aleyhtarlığını canlandırmasından korkmuş ve halkı devamlı olarak yatıştırmaya çalışmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti ise, Polonya ve Macaristan ayaklanmalarını haklı bulmuş ve bu iki ülkedeki hadiselerin Sovyetlerin hatalı politikasından doğduğunu belirtmiştir. Ve aynı zamanda Çin, sosyalist ülkeler arasında da barış içinde birarada yaşamanın beş ilkesinin hakim olmasını kabul eden, Sovyetlerin 30 Ekim 1956 Deklarasyonunu da hararetle desteklemiştir.

F) Romanya Gelişmeleri

Romanya'daki komünist rejimin gelişmeleri, ülkede Sovyet askerinin bulunmasına rağmen, diğer sosyalist ülkelerden çok farklı

olmuş ve Romen Komünist Partisi lideri Gheorghiu Dej'in elinde bu ülke, daha başlangıçtan itibaren, Moskova'dan kopmadan, bağımsız bir tutuma doğru gitmiştir. Bunda, Romenlerin Slav değil Latin ırkından oluşu ve bir de, İİ'inci Dünya Savaşı'ndan önce Sovyet-Romen münasebetlerinin kötü oluşu ve savaş içinde Romenlerin Besarabya ile Bukovina'yı Sovyetlere terketmek zorunda kalışları mühim bir rol oynamıştır.

Gheorghiu Dej tam bir diktatör idi. Stalin'in ölümünden sonra Sovyet Rusya'da ve diğer sosyalist ülkelerde başlayan kollektif liderlik meselesine ve yumuşamaya Dej hemen hemen hiç aldırmamıştır. Moskova'ya karşı, her iki istikamette de bir takım şeyler yapar görünmüş, fakat gerçekte kendi kişisel diktatörlüğünü zayıflatabilecek her şeyden kaçınmıştır. Bilhassa 1955 Aralık ayında, iki yakın arkadaşı Nicolae Ceausescu ile Alexandru Draghici'yi de Merkez Komitesine soktuktan sonra, durumunu iyice kuvvetlendirmiş oldu.

Macaristan ayaklanması Romanya üzerinde pek fazla tesir etmedi. Yalnız Transilvanya'da yaşayan Macarlar arasında bazı kıpırdanmalar oldu ise de, Dej bunları kontrol altına almasını bildi.

Dej'in dış politikası, bilhassa 1955'ten itibaren belirgin bir şekilde Moskova'nın dışına kayma eğilimi göstermiştir. 1955 Mayısından itibaren Moskova, Tito Yugoslavyasına yanaşıp bu ülke ile münasebetlerini

yeniden geliştirmeye başladığı zaman, Dej bu fırsatı kaçırmadı. Romen-Yugoslav münasebetlerinde kısa zamanda gelişme görüldü. Halbuki, Stalin Tito'yu aforoz ettiği zaman Dej Stalin'in destekçisi olmuştu.

Dej 1956 yılı Eylülünde de Çin Komünist Partisi'nin Kongresine katılmak için Pekin'e gitti. Bu ziyaret sırasında Çin liderleri Dej'i çok etkilediler. Romanya Başbakanı Stoica 23 Mart 1957 günü Romen Milli Meclisi'nde yaptığı konuşmada, "Sovyetler Birliği ve Çin Halk Cumhuriyeti tarafından idare edilen sosyalist kamp" deyimini kullandı. Bunun manası şuydu ki, Romanyaya göre sosyalist kampın lideri artık sadece Sovyetler Birliği değildir, fakat aynı zamanda Çin Halk Cumhuriyetidir. Bu, tamamen Çinlilerin görüşü idi.

Stoica aynı konuşmasında, Romanya'nın Fransa ve İtalya ile de münasebetlerini geliştirmek istediğini belirtiyor ve bu iki ülkeden "dostluk ve işbirliği geleneklerimizle bağlı bulunduğumuz Fransa ve İtalya" diye söz ediyordu. Bununla da yetinmeyen Stoica, Romanya'nın, Avrupa ve Güney Amerika'daki "latin halklarla" da münasebetlerin geliştirileceğini söylüyor ve bu halklar için "ortak bir kültür adetler ve gelenekler hazinesi ile bağlı bulunduğumuz" ifadesini kullanıyordu. Kısacası, Sovyetlerin Ruslaştırma politikasına karşı Romanya şimdi bir "latinizasyon" potitikasını başlatıyordu.

Bu latinizasyon politikası ile birlikte, bir Romen milliyetçiliği akımı da başladı. Bir kaç yıl önce, milliyetçilik yaptıkları için üniversitelerden uzaklaştırılan Profesörler tekrar kürsülerine döndüler. Yine milliyetçi oldukları için susturulmuş bulunan yazarlar, tekrar yayın hayatına katıldılar. Kraliyet ordusunda çalıştıkları için kendilerine emekli maaşı verilmeyen subaylara emekli maaşı bağlandı.

Romanya'nın bir yandan Batı'ya açılma ve bir yandan da milli komünizm yolunda attığı adımlar, 1958'den itibaren gittikçe belirgin hale gelen Moskova-Pekin çatışması ile daha da artacaktır. Romanya'nın Moskova'ya karşı patlaması 1961 yılında COMECON içinde olacak, fakat 1968 Ağustosunda Çekoslovakya'nın işgal edilmesi üzerine Romanya daha ihtiyatlı bir tutum içine girmeye başlayacaktır.

6

Orta Doğu Çatışmaları (1955-1959)

Stalin'in ölümünden sonra sosyalist blok içinde bu sarsıntılar ve çatlamalar olmakla birlikte, 1955 yılından itibaren Soğuk Savaş veya Doğu-Batı çatışmaları Orta Doğu bölgesine intikal etti. Sovyetler bir yandan blok-içi meselelerle uğraşırken, öte yandan da Orta Doğu bölgesinde Batı Bloku ile çatışma içine girmekten kaçınmadılar. Bu da, 1960 yılına kadar sürecek bir dizi buhranlar, bunalımlar dönemini

açacaktır.

Yalnız yine belirtelim ki, Avrupa'da NATO'nun kurulması üzerine Doğu-Batı çatışmalarını Uzak Doğu'ya aktaran Sovyet politikası olduğu halde, Orta Doğu çatışmaları için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Orta Doğu hadiseleri ve gelişmeleri, Sovyet Rusya'nın kontrol ve iradesi dışında ortaya çıkmış, fakat bu gelişmeler, Rusyaya, ta Deli Petro zamanındanberi Orta Doğuya girmek için aradığı fırsatı vermiştir.

Orta Doğu gelişmelerinin başlangıç ve ağırlık noktasını, bir bakıma mihverini, 1948 yılında İsrail'in bağımsız bir devlet olarak kuruluşu teşkil eder. İsrail Devleti'nin kuruluşuna karşı Arap dünyasının tepkileri ve maalesef peşpeşe yaptığı hatalar, Orta Doğu'da buhranların, krizlerin günümüze kadar uzantısına sebep olmuştur. Bu sebeple, önce İsrail Devleti'nin kuruluşunu ele almak zorundayız.

A) İsrail'in kuruluşu ve Arap-İsrail Savaşı: 1948-1949

Daha önce de belirttiğimiz üzere, İ'inci Dünya Savaşı sonunda İngiltere'nin "manda"sına verilen Filistin, yahudilerle araplar arasındaki çatışmalar yüzünden İngiltere'nin başına dert olmuştu. İki -savaş- arası döneminde İngiltere'nin Araplarla Yahudileri uzlaştırmak için harcadığı çabalar bir netice vermediği gibi, Filistin topraklarını

bu iki millet arasında taksim etmek istemesi de bir çözüme ulaşmadı.

Yalnız ne varki, İngiltere, Filistin'deki durumun daha kötüye gitmesini önlemek için 1939 yılında, Filistin'e yapılacak yahudi göçlerini çok sınırladı. Fakat bu sefer Avrupa'nın çeşitli yerlerinden yahudiler Filistin'e kaçak olarak girmeye başladılar. Bu kaçak göçleri Haganah adlı gizli bir teşkilat organize ediyordu. Filistin'deki İngiliz kuvvetleri bu kaçak göçleri önlemeye çalışınca İngiliz askerleri ile Yahudiler arasında silahlı çatışmalar çıktı. Bu çatışmalarda Irgun adlı yahudi tethiş teşkilatı aktif bir rol oynamakta idi.

İİ'inci Dünya Savaşı bittiğinde Filistinin durumu buydu. İngiltere bir süre uğraştıktan sonra, Filistin'den yakasını kurtarmaya karar verdi ve 2 Nisan 1947 de meseleyi Birleşmiş Milletlere götürdü. Meseleyi ele alan Genel Kurul, iki haftalık müzakerelerden sonra, Filistin meselesine bir çözüm bulması için bir özel komisyon kurdu. Bu komisyona büyük devletler sokulmamıştı.

Şunu da belirtelim ki, İngiltere'nin 2 Nisanda Birleşmiş Milletlere müracaatı üzerine, Mısır ve Irak 21 Nisanda, Suriye, Lübnan ve Suudi Arabistan da 22 Nisanda Birleşmiş Milletlere başvurarak, Genel Kurul gündemine, "Filistin'in bağımsızlığının ilanı" maddesinin konulmasını istemişlerdir.

B.M. Filistin Komisyonu, 16 Haziran-24 Temmuz tarihleri arasında bizatihi Filistin'de yaptığı incelemelerden sonra, Ağustos ayında raporunu yayınladı. Bu raporda Komisyon, oybirliği ile, Filistin'in bağımsızlığını teklif ediyordu. Lakin bu bağımsızlık nasıl olacaktı? Bu noktada Komisyon ikiye ayrıldı. Kanada, Çekoslovakya, Guatemala, Hollanda, Peru, İsveç ve Uruguayın desteklediği çoğunluk teklifine göre, Filistin Araplarla Yahudiler arasında taksim edilmeli ve iki ayrı bağımsız devlet kurulmalıydı. Kudüs şehri ise milletlerarası statüye sahip olmalıydı. Hindistan, Yugoslavya ve İran tarafından desteklenen azınlık teklifine göre de, Filistin, Yahudi ve Arap devletlerinden meydana gelen "federal" bir devlet olmalıydı. Yahudiler çoğunluk planını, Araplar ise azınlık planını tuttular. Çünkü Araplara göre, azınlık planı veya teklifi, Filistin'in toprak bütünlüğünü korumaktaydı.

Komisyonun bu teklifleri, Genel Kurulun Kasım 1947 toplantısında tartışıldı. Neticede Genel Kurul, 27 Kasım 1947'de, Filistin Komisyonunun çoğunluk teklifini benimsedi ve 13 aleyhe ve 10 çekimsere karşı, 33 oyla Filistinin Araplarla Yahudiler arasında taksimine karar verildi. Fakat karara göre, Filistin'de kurulacak Yahudi ve Arap devletleri arasında bir ekonomik birlik kurulacak ve Kutsal Kudüs şehri de milletlerarası statüye sahip olacaktı.

Büyük devletlerden Birleşik Amerika, Sovyet Rusya ve Fransa taksim lehinde, İngiltere ise çekimser oy vermişti. Türkiye Arap ülkeleriyle beraber taksimin "aleyhinde" oy vermiştir.

Sovyet Rusya'nın Araplara ters düşerek taksim lehinde oy vermesi iki sebepten kaynaklanıyordu. Birincisi, bu sırada Sovyetlerin, Arap ülkelerindeki komünist partileri vasıtasiyle yaptıkları kışkırtmalar, Arapları korkutmuş ve dolayısiyle Arapların Sovyet Rusyaya karşı muhalif tutum almalarına sebep olmuştu. İkincisi, yine bu sıralarda Orta Doğu'da genellikle İngiltere hakim olduğundan, Sovyetler Orta Doğu'yu karıştırarak İngiltere'nin durumunu sabote etmek istemişlerdir.

Sovyetlerin hesaplarının yanlış çıktığı söylenemez. Zira, B.M. Genel Kurulunun taksim kararı bütün Arap dünyasında tepki ile karşılandı. Arap ülkeleri 17 Aralık 1947 de Kahire'de yaptıkları toplantıda, Filistin'in taksimi kararını önlemek için savaşa gitme kararı aldılar. İşin daha ilginç tarafı da, Arapların tepkisini gören Amerika'nın taksim kararına oy verdiği halde, şimdi fikir değiştirip, Filistin'in Birleşmiş Milletlerin vesayeti altına verilmesini teklif etmesiydi. Bu teklif ise, hem yahudilerin ve hem de Arapların tepkisine sebep oldu.

B.M. kararı üzerine İngiltere yaptığı bir açıklamada, 15 Mayıs 1948'den itibaren Filistin'deki bütün kuvvetlerini çekeceğini ilan etti

ve Nisan 1948'den itibaren kuvvetlerini çekmeye başladı. Bu çekme işinin tamamlanmasından bir gün önce de, David Ben Gurion başkanlığında 14 Mayıs 1948 günü Tel-Aviv'de toplanan Yahudi Milli Konseyi, İsrail Devleti'nin kuruluşunu ilan etti.

İsrail Devleti kurulur kurulmaz, Mısır, Ürdün, Suriye, Lübnan ve Irak orduları 15 Mayıstan itibaren İsrailin üzerine yürümeye başladılar. Birinci Arap-İsrail savaşı başlamıştı. İşin ilginç tarafı, Amerika yeni İsrail devletini 14 Mayıs günü tanıdığı halde, Sovyet Rusya Arap-İsrail savaşının çıkmasından iki gün sonra tanıdı. Yani Sovyetler açıkça Araplara karşı cephe almış oluyorlardı. Kaldı ki, bununla da yetinmediler. İngiltere ve Amerika, savaş çıkar çıkmaz Filistin kıyılarını abluka altına alıp, Filistin'e silah sevkiyatına ambargo koydukları halde, Sovyetler, kurdukları bir hava köprüsü vasıtasiyle Çekoslovakya'dan yahudilere hafif toplar ve otomatik silahlar sevketmeye başladı.

Arap-İsrail savaşı bir yıl kadar sürdü. İsrailin ancak 75.000 kişilik muntazam bir ordusu olmasına ve beş Arap devletinin saldırısına uğramasına rağmen, Araplar her yerde ağır yenilgiye uğradılar. İçlerinde en iyi döğüşeni Ürdün ordusu oldu.

Savaş çıktığı andan itibaren Birleşmiş Milletler de bir ateşkes sağlamak için taraflar arasında aracılık çabalarına girişti. Bu çabalara, Arapların beceriksizliği ve yenilgileri de eklenince Arap ülkeleri

için İsrail ile ateşkes imzalamaktan başka çare kalmadı. İsrail-Mısır ateşkes anlaşması 24 Şubat 1949 da Rodos'ta, İsrail-Lübnan ateşkes anlaşması 23 Mart 1949 da Ras-en-Nakura'da, İsrail-Ürdün ateşkesi 3 Nisan 1949 da Rodos'ta ve İsrail-Suriye ateşkesi de 20 Temmuz 1949 da Manahayim'de imzalandı. Irakın İsrail ile sınırı olmadığı için herhangi bir ateşkes anlaşması imzalaması da söz konusu olmadı.

İsrail Araplarla yaptığı muharebelerde çok başarılı olduğu için, ateşkes anlaşmalarının çizdiği fiili sınırlar içindeki İsrail toprakları, Birleşmiş Milletlerin taksim kararında kendisine verilenden çok genişti. İsrail Filistin topraklarının hemen hemen dörtte üçünü ele geçirdi. Keza, taksim kararına göre, Kudüs şehri milletlerarası statüye sahip olacağı halde, savaşın sonunda yarısı İsrailin eline geçti, yarısı da Ürdün'de kaldı. 1967 savaşında İsrail Kudüs'ün diğer yarısını da ele geçirecektir.

1948-1949 Arap-İsrail savaşı, Orta Doğu'nun yapısını değiştiren bir takım neticeler doğurmuştur ki, bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

1) Savaş Filistin'de yaşayan bir milyon kadar arabı yerinden yurdundan etmiş ve bir Mülteciler Meselesi ortaya çıkmıştır. Yahudilerden korkan bir çok Arap yurtlarını terkederek komşu Arap ülkelere sığındıkları gibi, bazı Arap komutanları da, muharebe sahası

olabilecek yerlerdeki Arapları buralardan ayrılmaya teşvik etmiştir. Komşu ülkelere iltica eden bu Arapların sayısı hakkında kesin bir şey söylenememiştir. Bunların sayısı hakkında 550.000 ile 940.000 arasında değişen rakamlar verilmiştir. Sonuncu rakam Birleşmiş Milletlerindir. Mülteciler Meselesi günümüze kadar çeşitli safhalardan geçerek bugün bir Filistin Meselesi, yani bağımsız bir Filistin devletinin kurulup kurulmaması meselesi haline gelmiştir.

2) Arap ülkeleri içinde en kuvvetli orduya sahip olduğu sanılan Mısırın, savaşta en ağır yenilgiye uğrayanlardan olması, Mısır'da monarşinin, yani Kral Faruk rejiminin devrilmesi neticesini vermiştir. Yenilgide devlet idaresindeki bozuklukların büyük rolü olduğunu gören bir kısım Mısırlı genç subay, Yarbay Cemal Abdünnasır'ın liderliğinde Hür Subaylar Komitesi adı ile gizli bir teşkilat kurdular ve 23 Temmuz 1952 de yaptıkları darbe ile Kral Faruk'u devirip ülkeden çıkardılar.

Bu hadise Mısır'ın tarihinde yeni bir dönemi başlattığı gibi, Orta Doğu'da da yeni bir dönem açmıştır. Zira, Başkan Nasır'ın bundan sonraki bütün çabası "gerici" dediği Arap monarşilerini yıkmak ve bunların yerine "sosyalist-cumhuriyetçi" rejimler kurmaya yönelik olacaktır. Bu ise bölgede yeni gelişmelere ve yeni mücadelelere yol açacaktır.

3) Bir avuç denebilecek bir İsrail ordusu karşısında beş Arap devletinin askeri gücünün yenik duruma düşmesi, Arap dünyasında bir "milliyetçilik" duygusunu tahrik etmiş ve bir Arap Milliyetçiliği hareketi başlamıştır. Keza Arap Milliyetçiliği de Nasır'ın eseridir. Bu milliyetçiliği tahrik eden ve Araplara milli bir şahsiyet vermek için çaba harcayan bilhassa Nasır olmuştur. Nasır, bütün Arapları birleştirip milli ve büyük bir arap dünyası kurmak ve onun başına geçmek istemiştir. Kısacası, Arap milliyetçiliği ateşini yakan Nasır olmuştur.

4) Bu birinci Arap-İsrail savaşı ateş-kes anlaşmaları ile neticelenmişti. Yani barış yapılmadığına göre; mevcut durum geçici bir durumdu. Yani Araplar için bir intikam imkanı vardı. Bu intikam da İsrailin ortadan kaldırılması idi. İşte bu duygular Arap milliyetçiliği ile birleşince, bundan sonraki Arap-İsrail savaşlarının da tohumları atılmış olmaktaydı. Zincirleme reaksiyon gibi, 1948-1949 savaşı bundan sonraki Arap-İsrail savaşlarının birinci halkasını teşkil ediyordu.

Batılılar bilhassa bu son noktayı gördükleri ve bu düşüncede yatan tehlikeyi sezdikleri için, yeni savaşların çıkmasını önlemek amacı ile bir takım tedbirler almak istediler. Amerika, İngiltere ve Fransa, 25 Mayıs 1950 de bir Deklarasyon yayınlıyarak, Arap ülkelerine ve İsraile, ancak bunların iç güvenliklerinin gerektireceği kadar silah satacaklarını ve bunu da, bu silahların başka bir devlete karşı kullanılmaması şartı ile yapacaklarını bildirdiler. Kısacası, Batılılar

Orta Doğuya bir silah ambargosu tatbik etmekte idiler.

Bu Deklarasyona Sovyet Rusya'nın katılmamış olması, büyük bir boşluk doğuruyordu. Silah satışı bakımından Sovyetlerin ellerinin serbest kalması, bu devletin Orta Doğuya girmesini de kolaylaştıracaktır.

B) İngiliz-İran Petrol Anlaşmazlığı: 1951-1954

Bu mesele, halen günümüzde karşılaştığımız veya çok sözü edilen "Körfez Petrolleri ve Batı" meselesinin başlangıcını teşkil etmiştir dense yeridir.

Diğer taraftan, bu meselenin patlak vermesi, Sovyetlerin İran üzerindeki baskılarından, beş yıl gibi kısa bir süre sonra olduğu için, bu bakımdan da ehemmiyet ifade etmektedir.

Nihayet, bu anlaşmazlık Batı'nın hatalı ve yanlış "sömürü" tatbikatının bir neticesi olarak ortaya çıkmış ve bu tatbikatın son kalıntısını da temizlemiştir.

İran petrollerinin bulunduğu 20'inci yüzyılın başındanberi bu petrolleri Anglo-Iranian Oil Company adlı bir İngiliz şirketi işletmekteydi.
Bu işletme hakkını düzenleyen en son anlaşma şirket ile İran hükümeti arasında 29 Nisan 1933 de imzalanmıştı. İİ'inci Dünya Savaşından

sonra İran bu anlaşmanın değiştirilmesini istedi. Çünkü Şirketin İran'a ödediği para çok azdı. İran bu paranın arttırılmasını istedi ve 17 Temmuz 1949 da, 1933 anlaşmasına ek bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma Şirketin İran'a ödeyeceği parayı çok az arttırmıştı. Halbuki bu sırada Amerikan şirketlerinin Venezuela ve Suudi Arabistan ile yaptıkları anlaşmalarda, üretimden elde edilen kar yarı yarıya paylaşılmakta idi.

Bu anlaşmanın İran Milli Meclisince tasdik edilmesi gerekiyordu. Fakat Meclis'teki Milli Cephe grubu ile onun lideri Dr. Musaddık bu anlaşmaya karşı çıktılar. Dr. Musaddık'a göre, İran petrolleri devletleştirilmeliydi. Dr. Musaddık'ın çabaları sonucu İran Meclis'i 28 Aralık 1949 da, anlaşmayı tasdik etmeyip reddetti. Bunun üzerine bütün İran'da petrolün millileştirilmesi için gösteriler başladı. Bu gösterileri komünist Tudeh Partisi ile, aşırı sağcı Molla Kaşani'nin fanatik şiileri destekliyordu.

Şirket bu durum karşısında gerileyip, Amerikan şirketleri gibi kardan 50 hisse vermeği kabul etti ise de, bir defa ok yaydan çıkmıştı. Şimdi millileştirme İranın her tarafından gelen bir sesti. Bu şartlar altında Musaddık, İran petrollerinin millileştirilmesini öngören bir kanun tasarısını 19 Şubat 1951 de Meclis'e sundu. Müzakereler sırasında, Başbakan Ali Razmara, 3 Mart 1951 günü yaptığı bir konuşmada, "teknik, ekonomik ve politik sebeplerle" millileştirmenin

mümkün olamıyacağını söyledi. Fakat dört gün sonra camiden çıkarken öldürüldü. Durum artık bütün açıklığı ile ortada idi.

Bu şartlar altında İran Şahı Dr. Musaddık'ı 28 Nisan 1951 de Başbakanlığa getirmekten başka çare göremedi. Meclis de 30 Nisanda İran petrollerinin millileştirilmesini öngören kanunu kabul etti. Bir ferman ile kanun İran Şahı tarafından da tasdik edildi.

Bu andan itibaren İngiltere hükümeti sahneye çıkmaya başladı. İngiltere'nin işe karışması, bu devletle İran arasında milletlerarası bir anlaşmazlığın patlak vermesi demekti. Bunu önlemek için İngiltere'nin arkasından Amerika araya girerek uzlaştırma çabalarına başladı. 1951'in Temmuz ve müteakip aylarında Amerika'nın yaptığı aracılık bir netice vermedi. Çünkü, Şirket İran petrollerinin satış tekelini elinde tutmak istiyordu. İran da bunu kabul etmedi. İran ancak belli bir miktarın satış hakkını Şirkete vermek, gerisini kendisi satmak istiyordu.

İngiltereye gelince: Bir yandan meseleyi Milletlerarası Adalet Divanına götürürken, bir yandan da İran üzerinde baskıda bulunmak üzere İran sularına bir kruvazör ile bir miktar asker gönderdi. Fakat daha fazla ileriye gidemedi. Çünkü 1921 Sovyet-İran anlaşmasına göre, Sovyet Rusya işin içine girebilirdi.

1951 Ekiminde İngiltere'de yapılan genel seçimlerde İşçi Partisi düşüp, Muhafazakarlar iktidara gelince, Amerika'nın ağırlığı İngiltere tarafına kaymaya başladı. Lakin ne var ki, 1952 Mayısında İran'da yapılan seçimlerde de Dr. Musaddık'ın Milli Cephesi ile Tudeh'çiler Mecliste çoğunluğu almışlardı. Bu ise, Dr. Musaddık'ı büyük oyununu oynamaya sevketti: 1953 Şubatında Şah'ı tahtından feragate zorladı ve Şah da bu isteği kabul zorunda kaldı. Şimdi Dr. Musaddık İran diktatörü idi. Lakin bu andan itibaren de işler karışmaya başladı.

Şahın tahtından feragati ve daha sonra da ülkeden ayrılıp Roma'ya kaçmak zorunda kalışı, bir yandan Ordu'yu harekete geçirirken, öte yandan Molla Kaşani'nin de Musaddık aleyhine dönmesine sebep oldu. Çünkü Musaddık her gün biraz daha komünist Tudeh partisi'nin kontroluna giriyordu. Bu sebeple, General Zahidi liderliğinde Ordu'nun 19 Ağustos 1953 de girştiği darbe başarılı oldu ve Musaddık düşürülerek tutuklandı. Üç gün sonra da İran Şahı halkın sevgi gösterileri arasında ülkesine döndü.

Başbakanlığa getirilmiş olan General Zahidi, petrol anlaşmazlığının çözümü için Amerika'nın aracılığını istedi ve Amerika'nın aracılığı ile, Anglo-İranian Oil Company ile Amerikan petrol şirketlerinin oluşturduğu bir komisyon ve İran arasında 5 Ağustos 1954 de bir anlaşma imzalandı. Konsorsiyomda Anglo-İranian şirketinin hissesi % 40, Hollandaya ait Royal Dutch Shell şirketi % 16, Fransız Petrol

Şirketi % 6 ve geriye kalan 5 Amerikan Şirketinin herbiri de % 8'er hisseye sahip olacak ve İran petrolleri bu şirketler tarafından ortak olarak işletilecekti.

Komünist Tudeh Partisi'nin dışında, Sovyetlerin bu hadisede çok aktif rol oynadıkları söylenemez. Zira Stalin'in ölümünden sonra başlayan iktidar mücadelesi bunda büyük rol oynayacaktır.

C) Bağdat Paktı ve Doğurduğu Neticeler

Bağdat Paktı'nı bu bölümün altıncı kısmında, Türk dış politikasının gelişmelerini incelerken daha ayrıntılı bir şekilde ele alacağız.
Fakat Bağdat Paktı, bilhassa doğurduğu niteceler itibariyle, Orta Doğu tablosunun mühim bir unsurunu teşkil etmiştir. Bu sebeple, Bağdat Paktına burada sadece bu açıdan değineceğiz.

Sovyet Rusya'nın Orta Doğu'ya sızmasını önlemek maksadiyle Orta Doğu ülkeleri arasında bir ittifak kurma fikri, esasında Amerika'dan gelmiş, fakat fikir Türkiye tarafından gerçekleştirilerek, 1955 Şubatında Türkiye ile Irak arasında Bağdat'ta bir ittifak antlaşması imzalanmıştrr. Nisan 1955'te İngiltere, Eylül 1955'te Pakistan ve Kasım 1955'te İran Bağdat Paktına katılarak, ittifak genişletilmiştir.

Bu genişlemeye rağmen, bu ittifak için başlangıçta düşünülen

fikir gerçekleşmemiştir. O da, bu ittifaka, Irak'ın dışında kalan "Arap" ülkelerinin katılması idi. Bu olmadığı gibi, Orta Doğu üçe bölündü. Birinci grup, Pakta katılan Irak, İran ve Pakistan; ikinci grup Bağdat Paktına şiddetle cephe alan Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve Yemen; üçüncü grupta, her iki grubun dışında kalan Ürdün ve Lübnan. Bu bölünme, Sovyet Rusya'nın Orta Doğu'ya girmesini kolaylaştıracaktır. Halbuki, Bağdat Paktı Orta Doğuyu Sovyet Rusyaya karşı birleştirmek amacı ile yapılmak istenmişti.

Bununla beraber, Orta Doğu politikaları bakımından Sovyetlerin işini kolaylaştıran da Mısır Başkanı Nasır'ın tutumu olmuştur. Nasır Arap dünyasını kendi liderliği altında birleştirmek istiyordu. Halbuki Bağdat Paktı ile bu liderlik Türkiyeye geçmiş gibi görünmekteydi. Bağdat Paktı Nasır'ın tasarılarını alt-üst etmişti. Tahammül edemediği buydu. Bu sebeple, Nasır Bağdat Paktı'nın kuruluşundan sonra Batı aleyhtarı bir politika takibine başladı. "Süveyş Meselesi" ve bundan doğan 1956 buhranı Nasır'ı büsbütün Sovyetlere yönelmeye itecektir.

Ç) Süveyş Buhranı

1956 Süveyş Buhranına ait gelişmeler, İİ'inci Dünya Savaşının sona erdiği yıllara kadar uzanır.

Süveyş Kanalı bir Fransız şirketi tarafından yapılmış ve 17 Kasım 1869 günü de dünya deniz trafiğine açılmıştır. İşletilmesi de bu Fransız şirketine ait bulunmakla beraber, o zamanki Mısır hükümetinin de hissesi vardı. Mısır hükümeti sonradan mali sıkıntıya düşüp hisselerini satışa çıkarınca, 1875 de bu hisseleri İngiltere aldı ve bu suretle Süveyş Kanalını İngiliz-Fransız şirketi işletir oldu.

İngiltere, şimdi Süveyş Kanalı'ndan geçen ve Hindistanla bağlantısını teşkil eden "İmparatorluk Yolu"nu güvenlik altına almak için 1882 de, bir Osmanlı toprağı olan Mısırı işgal edince, Kanal üzerindeki kontrolu da daha kuvvetlenmiş olmaktaydı. Halbuki daha ilk günden itibaren Süveyş Kanalı'nda "serbest geçiş" prensibi tatbik edilmekteydi. İngiltere'nin Mısır'ı işgali ise, bu prensip açısından diğer devletleri endişelendirdi ve 29 Ekim 1888 de İstanbul'da bir milletlerarası anlaşma imzalandı. İstanbul Anlaşması adını alan bu anlaşmaya göre, Süveyş Kanalı savaşta ve barışta bütün devletlerin savaş ve ticaret gemilerine daima açık olacaktır. Geçiş serbestisini güvenlik altına almak için, kanalın her iki tarafında üçer millik bir alanda hiç bir zaman askeri harekat veya silahlı çatışma yapılamıyacaktı.

İtalya 1935-36 da Habeşistan'ı işgal edince, İngiltere'nin İmparatorluk Yolu için bir tehdit yaratmış olmaktaydı. Zira Kızıldeniz'in çıkışına hakim olduğu gibi, Mısır'a da komşu geliyordu. Bu sebeple İngiltere, Mısır'la münasebetlerini yeni bir düzene sokmak istedi ve

Mısır Hükümeti ile 26 Ağustos 1936 da yaptığı bir anlaşma ile, Mısır'a bağımsızlığını verip bu ülkeden askerini çekme kararı aldı. Yalnız bu anlaşmaya göre, İngiltere Süveyş Kanalı bölgesinde 10 bin asker ve 500 pilot bulundurma hakkını elinde tuttuğu gibi, taraflardan biri bir savaşa girecek olursa, diğer taraf bütün gücü ile savaşa giren tarafa yardım edecekti. Yani, Mısır ile İngiltere arasında bir ittifak bağı tesis ediliyordu.

İİ'inci Dünya Savaşı sırasında İngiltere bu anlaşmaya dayanarak Mısır'a 200 bin kadar asker yığmıştır. Savaş bitince İngiltere'nin bu askeri geri çekmesi gerekiyordu. Fakat pek istekli görünmedi. Çünkü, Sovyetlerin İran, Türkiye ve Yunanistan üzerindeki baskıları, hangi bölgeyi hedeflediklerini gösteriyordu. Bölgenin güvenliği bakımından İngiltere'nin Mısır'da kalması gerekiyordu.

Fakat savaştan sonra Mısır'da hava çok değişmiş bulunuyordu. Bir defa, savaş sırasında İngiltere'nin Mısır'a asker yığması, adeta bir işgal manzarası yaratmış ve bu da halkın tepkisi ile karşılaşmıştı. Halk Mısır'ın tam bağımsızlığı için İngiliz askerinin çekilmesini istiyordu.

Şimdi gizli Mısır Komünist Partisi de gayet aktif idi. Bir çok yayın organlarına, hükümet bürolarına, muhalefetteki Wafd Partisi de dahil (1945 Ocak ayında Saadist Parti iktidara gelmiştir), siyasi partilere ve Kahire ve İskenderiye'nin tekstil fabrikalarında işçilere

sızmaya muvaffak olmuştu. Üye sayısı 5 bin kadardı, lakin yaptığı propagandalarla tesiri üye sayısından çok daha genişti.

Buna karşılık, 1929 da Şeyh Hasan el-Banna tarafından kurulan Müslüman Kardeşler (El-İhvan El-Muslimin) teşkilatı ise, koyu teokratik ve Batı aleyhtarı bir kuruluş olarak, o da İngiliz aleyhtarlığını körüklemekteydi. 500 bin kadar taraftarı bulunan bu kuruluş, Wafd Partisine karşı bir denge unsuru olarak Kral Faruk'dan destek görmekteydi. Bu kuruluşa, aşırı milliyetçi bir teşkilat olarak Mısr-el-Fatah'ı (Genç Mısır) da eklemek gerekir.

Bu sırada muhalefette olan Wafd Partisi ise İngiltere aleyhtarlığının öncülüğünü yapmaktaydı.

1945 yılı sonunda Mısır'ın yaptığı müracaat üzerine, Mısır ile İngiltere arasında müzakereler başladı ve iki taraf arasında 1946 Ekiminde bir anlaşma meydana geldi. Buna göre, 1949 Eylülüne kadar Mısır'dan kademeli olarak çekilmeyi kabul etti. Fakat bu sefer Sudan meselesi ortaya çıktı. İngiltere 1882 de Mısır'ı işgal ettikten sonra daha aşağılara da inerek Sudan'ı da ele geçirmek suretiyle Nil'in bütünlüğünü sağlamıştı. Bundan sonra Mısır hükümeti ile 19 Ocak 1899 da yaptığı bir condominium anlaşması ile, Sudan'ı beraber idare ediyorlardı. İngiltere şimdi Mısır'dan çekilirken, Sudan'ın statüsünü de kesin olarak tayin etmek ve dolayısiyle ona da bağımsızlığını

vermek istedi. Mısır buna karşı çıktı. Mısır Sudan'ı kendisine katmak ve Nil'in bütünlüğünü kendi kontrolunda tutmak istiyordu.

Bu anlaşmazlık karşısında Sudanlılar da ikiye ayrıldılar. İki büyük partiden Umma (Milliyetçiler) Partisi Sudan'ın bağımsızlığını ve Mısır'dan kopmasını savunuyordu. Ashigga Partisi, Nil'in bütünlüğünün Sudan için de ehemmiyetli olduğuna inandığından, Mısır'la federal bir sistem kurmak istiyordu. Ona göre, Sudan Mısır'a bağlı olmalı, fakat muhtariyete sahip bulunmalıydı.

Sudan meselesi İngiltere ile Mısır arasında o kadar çetin bir anlaşmazlık oldu ki, Mısır, daha önce varılan anlaşmayı da tanımadığını bildirerek, hem Süveyş ve hem de Sudan meselelerini B.M. Güvenlik Konseyine götürdü. Güvenlik Konseyi 1948'de meseleyi ele aldı ise de, oradan bir karar çıkması mümkün olmadı. Bunun arkasından 1948-1949 Arap-İsrail Savaşı patlak verdi.

Bu savaştan sonra İngiltere, Mısır'da değilse bile Süveyş'te kalmak hususundaki kararını daha da yoğunlaştırdı ve meseleyi başka bir açıdan, Orta Doğu Komutanlığı denen bir askeri ittifak çerçevesinde ele almaya karar verdi. Amerika, İnglitere, Fransa ve Türkiye tarafından 13 Ekim 1951 de Mısır hükümetine verilen bir notada bu ittifak sistemi şöyle açıklanmaktaydı: Orta Doğu'nun savunması için, bu dört devlet ile Mısır, Orta Doğu Komutanlığı denen müşterek

bir kuvvet teşkil edeceklerdi. Bu kuvvet, Süveyş Kanalı bölgesinde bulunacaktı. İngiltere, bu kuvvetin emrine vereceği kuvvetlerinin dışında, Mısır'da bulunan bütün kuvvetlerini geri çekecekti.

Görüldüğü gibi, İngiltere Süveyş'ten çıkmamak için böyle dolambaçlı bir yol seçmişti.

Türkiyenin buna katılmasına gelince: Türkiye bu sırada NATO'ya girme çabasındadır. Belçika, Hollanda, Danimarka gibi NATO'nun "küçük" üyeleri, Türkiyenin NATO'ya girmesinin Sovyetleri tahrik edeceğini ve bir savaş çıkarabileceğini ileri sürerek buna karşı çıktıkları gibi, İngiltere de, bir Müslüman devlet olarak Türkiyeyi kendi Orta Doğu politikasında kullanmak istediğinden, o da Türkiyenin NATO üyeliğini engellemeye çalışıyordu. Doğrusu aranırsa, bu sırada İngilterenin Süveyşte kalıp kalmaması Türkiyeyi hiç ilgilendirmiyordu. Fakat ne var ki, İngiltere, Türkiyenin NATO üyeliğine muhalefet etmekten vazgeçme şartı olarak, Türkiyenin bu Orta Doğu Komutanlığına da katılmasını istemiş ve Türkiye de ister istemez kabul zorunda kalmıştı.

Mısır Batılıların bu teklifini derhal reddettiği gibi, Mısır parlementosu, 15 Ekim 1951 de kabul ettiği kanunlarla, 1936 tarihli İngiltere-Mısır Süveyş anlaşmasını, 1899 tarihli Sudan "condominium" anlaşmasını feshettiği gibi, Mısır Kralı aynı zamanda Sudan Kralı

olarak da ilan edildi. Bunun üzerine halk Süveyş Kanalına yürümeye kalkınca, İngiliz kuvvetleri ile halk arasında çarpışmalar başladı. Komünistlerin, Müslüman Kardeşlerin ve aşırı milliyetçilerin teşviki ile sivillerden meydana gelen bir "Milli Kurtuluş Ordusu" kuruldu. 1952 Ocak ayında İsmailiye'de İngiliz kuvvetleri ile çarpışmalar olurken, Kahire'de halk ingiliz mağazalarını yağma ediyordu. Mısır tam bir anarşi içine girmişti.

Durum bu safhada iken, Yarbay Abdünnasır başkanlığındaki Hür Subaylar Komitesi, 23 Temmuz 1952 günü yaptıkları bir darbe ile Krallığa son verip idareyi ellerine aldılar ve 26 Temmuzda da, İskenderiyede bulunan Kral Faruk'u tahtından feragate zorlayıp ülkeden çıkardılar.

Askeri idarenin içerde otoritesini sağlamlaştırabilmesi ve ihtilalin öngördüğü düzenin kurulabilmesi için, tabiatiyle dış münasebetlerde barış ve istikrara ihtiyacı vardı. Bu sebeple Süveyş ve Sudan meselelerini daha yumuşak bir şekilde ele aldı. 12 Şubat 1953 de İngiltere ile Mısır arasında yapılan bir anlaşma ile, Sudan'a üç yıl içinde bağımsızlık verilmesi kararlaştırıldı.

Süveyş konusundaki anlaşma da, 19 Ekim 1954 de imza edildi. Buna göre, 1936 antlaşması sona eriyordu ve İngiliz kuvvetleri 20 ay içinde Mısır topraklarından "tamamen" çekileceklerdi. Yalnız, antlaşmanın

4'üncü maddesine göre, Arap Ligi Devletleri ortak savunma antlaşmasına dahil devletlerden birine veya Türkiyeye silahlı bir saldırı halinde, Mısır İngiltereye her türlü kolaylığı gösterecekti.

Dokuz yıldır süregelen bir anlaşmazlık bu suretle çözümlenmekle beraber, bu antlaşmanın ömrü uzun olmadı. Bağdat Paktı ile beraber başlayan gelişmeler Süveyş konusunda yeni bir patlamaya sebep oldu.

Nasır 1954 sonbaharında, yaptığı bu Süveyş antlaşması ile Batıyla münasebetlerini bir düzene sokarken, bir yandan Arap dünyası içinde bir takım faaliyetlere girişmişti. Bu faaliyetlerle, bir yandan Arap ülkeleri arasında bir kollektif güvenlik paktının, yani bir askeri ittifakın kurulması söz konusu olurken, bir yandan da "İslam Kongresi" adı altında bir birlik kurulması için çalışılmaktaydı. Görünen odur ki, Nasır'ın gerçekleştirmek istediği şey, Doğu ve Batı blokları arasında bir "Üçüncü Blok" idi. Şüphesiz bu Blok'un başında Mısır ve Nasır bulunacaktı.

İşte tam bu sıradadır ki, Bağdat Paktı ortaya çıkıyordu. Mısırın gerçekleştirmeye niyetlendiği şeylerle, Bağdat Paktının amaçları arasında büyük farklılıklar olduğu inkar edilemez. Bu sebeple, Mısır başta olmak üzere Arap dünyasından Bağdat Paktına karşı büyük tepkiler geldi. Bu durum, kendisine karşı kurulmuş bulunan

Bağdat Paktını yıpratmak hususunda Sovyetler için bulunmaz bir fırsatı, Sovyetler bir yandan Bağdat Paktı'na karşı hücumlarını arttırırken, bir yandan Arap ülkelerine yanaşmağa çalıştılar. Bu ise, Başkan Nasır'a, Batı'ya karşı Sovyet kozunu oynama imkanını verdi. Fakat Nasır hemen bu yola gitmedi.

1955 başlarında İsrail ile Mısır arasında Gazze bölgesinde çatışmalar başlayınca, Mısır Amerika ve İngiltereden silah satın almak istedi. Bunun üzerine Sovyetler 1955 Mayısında Mısır'a silah satmayı teklif ettiler. Nasır bu teklifi prensip olarak kabul etmekle beraber önce İngiltere ve Amerika ile müzakerelere girmek istedi. Müzakereler uzadığı gibi, her ikisi de Mayıs 1950 deklarasyonuna bağlı oldukları için isteksiz davrandılar. Kaldı ki, Mısırın Bağdat Paktına muhalefeti de bu isteksizlikte büyük rol oynamaktaydı. Nihayet, Amerika satmaya razı oldu ise de, bunu kredi ile değil, peşin para ile yapmak istedi. Mısır ise bu silahların bedelini peşin para ile değil, mal olarak ödemek istiyordu.

Bunun üzerine, Nasır 27 Eylül 1955 günü yaptığı bir konuşmada, Batılıların Mısıra silah satmayı reddetmesi üzerine, Mısırın da bir kaç gün önce Çekoslovakya ile bir anlaşma yaparak bu ülkeden silah satın almaya karar verdiğini açıkladı. Mısır bu silahların bedelini pamuk ve pirinçle ödeyecekti. Nasır bu açıklaması ile bir bomba patlatmıştı. Amerikanın ünlü sağcı dergilerinden U.S. News

and World Report, Sovyetlerin Orta Doğuya girmeye başladığını ifade eden şu sözleri söylüyordu: "Moskova bugün kapının eşiğinden ayağını atmıştır ve onu geri çevirmek kolay olmayacaktır".

Batılılar bu yeni gelişmeden çok endişe etmekle beraber, tutumları farklı oldu. En büyük tepki İngiltereden geldi ve İngiltere Nasır'a karşı bir takım tedbirler alınmasını istiyordu. Amerika ve Fransa ise, Mısırı tamamen Sovyetlerin kucağına atmamak için, Nasır'ın tahrik edilmemesini istiyorlardı. Fakat tam bu sırada ortaya çıkan Asvan Barajı meselesi her şeyi değiştirdi.

Nasır 1953'denberi, Nil nehri üzerinde yapılacak olan Asvan Barajı projesine çok ehemmiyet veriyordu. Çünkü bu barajın suları 60.000 Km'yi kaplayacak, Mısırın tarıma elverişli topraklarını üçte bir nisbetinde ve elektrik enerjisini % 50 nisbetinde arttıracaktı. Baraj yaklaşık 1 Milyar Dolara malolacaktı ve bunun üçte biri için de dış finansmana ihtiyaç vardı. İşte bu dış finansman meselesi, 1956 sonbaharında Orta Doğuda büyük bir buhranın patlamasına sebep olacaktır.

Mısır, Çekoslovakya ile silah anlaşmasını yapar yapmaz, 1955 Eylülünde Dünya Bankasına başvurarak 240 milyon dolar kredi istedi. Dünya Bankası bu kredi için gerekli incelemeyi yaparken, Sovyetler de Mısıra Asvan Barajı için 200 milyon Dolar vermeyi teklif

ettiler. Bu kredi 30 yılda pamuk ve pirinçle ödenecek ve faizi de yıllık % 2 olacaktı.

Nasır bu teklifi hemen kabul etmedi ve Dünya Bankasının cevabını beklemeyi tercih etti. Dünya Bankası da 1956 Şubatında Mısırın istediği krediyi vermeyi prensip olarak kabul etti. Amerikan hükümeti 1956 Haziranında, Nasır'ın istediği kredinin kendisine verileceğini resmen teyid etti. Fakat bu sırada garip bir gelişme oldu ve Amerikan Senatosu, kendi izni olmadan Asvan Barajı için kredi açılmaması kararını aldı. Bu karar Amerikan hükümetini zor durumda bıraktı. Senato'nun böyle bir karar almasının sebebi, 1956 Mayısında Mısırın Çin Halk Cumhuriyetini tanıması ve diplomatik münasebetler kurması idi. Bu sırada Amerikan dış politikasının en hassas konularından biri de Çin Halk Cumhuriyeti idi ve Amerika Pekin'i tanıyan ülkelere hiç de iyi gözle bakmıyordu. Ayrıca, yine bu sırada Ürdün'de Nasırın kışkırtması ile karışıklıklar çıkmıştı ve Nasır Kral Hüseyin'i devirmek istiyordu.

Senato'nun kararına Mısırın tepkisi gayet sert oldu. Nasır, 24 Temmuz'daki konuşmasında ülkesinin ne kuvvet ve ne de Dolar önünde eğilmiyeceğini bildirdikten sonra, 26 Temmuzda, ihtilalin dördüncü yıldönümü dolayısiyle İskenderiye'de yaptığı uzun bir konuşmada Süveyş Kanalını işleten İngiliz-Fransız şirketini millileştirdiğini ilan etti. Şirketin Kanaldan yılda 100 milyon Dolarlık geliri

vardı. Nasır, ayrıca, 1888 İstanbul anlaşması gereğince Kanaldan geçiş serbestisinin aynen devam edeceğini bildirdi ise de, buna kimse inanmak istemedi. Zira, Mısır, 1948-1949 Arap-İsrail savaşındanberi İsraile silah ve petrol götüren gemileri Kanaldan geçirmiyordu. Yarın aynı şeyi Batılılara da yapabilirdi.

Bu sebeplerle, bu hadise İngiltere ve Fransa tarafından büyük tepki ile karşılandı. Kanal Şirketinin kendilerine ait olması bir yana, Kanaldan en fazla bu iki devletin gemileri geçiyordu. İngiltere ve Fransayı, Bağdat Paktı üyesi Irak da destekledi. Irak Başbakanı Nuri Sait Paşa, İngiltere Başbakanı Eden'a, "Bu sefer darbeyi indirmek gerek. Hem de kuvvetli bir darbe" diyordu.

Sovyetler Mısırın yanında yer aldılar. Fakat bir yandan Amerikanın Sovyetlere yaptığı uyarı, öte yandan da bu sırada Sovyetlerin Polonya ve arkasından Macaristan hadiseleri ile uğraşması sebebiyle, Sovyetler başlangıçta işin içine fazla giremediler.

Süveyş Kanalını Mısırın kontrolundan çıkarmak için yaz aylarında Batılılar arasında bir çok temaslar ve toplantılar yapıldı. Eylül ayında mesele Güvenlik Konseyinin önüne de götürüldü. Fakat bunlardan hiç bir netice çıkmadı. Nasır, Batılıların teklif ettiği, Süveyş Kanalının milletlerarası kontrol altına konulması fikrini kabul etmemekte diretti. Bunun üzerine İngiltere ve Fransa, Nasır'ın

Orta Doğuda yarattığı bu tehlikeli durumu sona erdirmeye karar verdiler ve İsrail ile birlikte Mısıra karşı bir komplo hazırladılar. Bu komplo gereğince İsrail, 29 Ekim 1956 günü birdenbire Mısıra karşı saldırıya geçti. Saldırı bir yanda Sina yarımadasında Gazze bölgesinde ve öte yanda da, Akaba Körfezinin sonunda ve Sina yarımadasının güney ucundaki Şarm-el-Şeyh istikametinde idi.

Hazırlanan plan gereğince, İngiltere ve Fransa, 30 Ekimde İsraile ve Mısıra verdikleri 12 saatlik birer ültimatomla, her iki devletin de Süveyş Kanalının iki kıyısından 16 Km. geri çekilmelerini istediler.

Bu arada İsrailin Sina'daki askeri harekatı gayet başarılı geçti. Mısır Ordusu, İsrail kuvvetleri tarafından kıskaç içine alınacağını anlayınca geri çekilmek zorunda kaldı. Geri çekilirken de, 1000 ölü, 4000 esir verdiler. Ayrıca 100 kadar tank, 300 adet top, 1500 kadar otomatik silah ve bir o kadar da kamyon geride bırakmışlardı. Sina'nın kontrolu İsrail'in eline geçmişti.

İngiltere ve Fransa, aynı zamanda Mısır havaalanlarını da bombardıman ederek Akdenizden Süveyş Kanalı bölgesine asker çıkarmaya başladılar. Kanalı ele geçirmek ve Nasır'ı da iktidardan düşürmek istiyorlardı. İngiltere ve Fransanın Kanal bölgesine asker çıkarmaları üzerine, Mısırlılar da Kanaldaki bütün gemileri batırarak Kanalı tıkadılar.

İngiltere ve Fransa Mısıra karşı saldırıya geçerken, Polonyadaki ayaklanma ile Macar ihtilaline güvenmişlerdi. Bu sebepten Sovyetlerin kımıldayamıyacağını düşünüyorlardı. Fakat bu hesap yanlış çıktı. 5 Kasım sabahından itibaren Sovyetler Macar ihtilalini bastırmaya başlamışlar ve dolayısiyle, Macaristandaki durumları düzelmeye başlamıştı. Bu sebeple 5 Kasım 1956 günü Sovyet Başbakanı Bulganin, İsrail, Fransa ve İngiltere Başbakanlarına gayet tehditkar mesajlar gönderdi. Bu mesajlarda Süveyş savaşının derhal durdurulması isteniyordu. Bulganin, Fransa Başbakanı Guy Mollet'ye gönderdiği mesajında, "Sovyet hükümeti saldırganları ezmek ve Doğu'da barışı tekrar kurmak için kuvvet kullanmaya tamamen kararlıdır" diyordu. İngiltere Başbakanına gönderilen mesaj ise daha ağırdı ve şöyle diyordu: "Tahrip için modern silahların her çeşidine sahip daha güçlü devletler kendisine saldırdığında, acaba Büyük Britanya nasıl bir durumda kalırdı? Bu devletler İngiltere kıyılarına sadece uçak gemileri göndermekle kalmazlar, başka silahlar da, mesela füzeler de kullanabilirler".

Bulganin aynı gün Amerika Cumhurbaşkanı Eisenhower'a da bir mesej göndererek, Amerika ve Sovyet Rusyanın Mısıra ortak bir kuvvet göndererek savaşı durdurmalarını istiyor ve bu savaş durdurulmadığı takdirde bunun Üçüncü Dünya Savaşına gidebileceğini söylüyordu. Amerika ortak kuvvet teklifine şiddetle karşı geldi ve

Sovyetler Mısıra asker gönderdiği takdirde Amerikanın gereken tedbirleri alacağını bildirdi.

Ne Amerikan hükümeti ve ne de Amerikan kamu oyu İngiltere ve Fransanın giriştiği bu saldırıyı tasvib etmemişti. Zaten bunlar saldırı planlarını hazırlarken, Amerikaya bir şey hissettirmemeye bilhassa dikkat etmişlerdi. Bu sebepten Amerikanın tepkisi sert oldu. Fransa ve İsraile sert bir ihtarda bulunarak Mısır topraklarından çekilmelerini istedi. İki taraftan gelen bu ağır baskılar karşısında bu devletler daha ileriye gidemediler ve Mısırdan çekilmek zorunda kaldılar. Süveyş Kanalı da temizlenerek 1957 Martında dünya deniz trafiğine yeniden açıldı.

1956 Süveyş buhranının en mühim neticesi, şüphesiz, Sovyet Rusyanın Mısırı bir kere daha kurtarmış olmasıydı. Birincisi silah satışı ile olmuştu. Dolayısiyle, Sovyetlerin Arap dünyasındaki prestiji de arttı. Başka bir deyişle, İngiltere ve Fransa kaş yapayım derken göz çıkarmışlardı. Nasır'ın ve Sovyet Rusyanın Orta Doğudaki prestijini ve tesirini yoketmek isterlerken, büsbütün arttırmışlardı.

D) Eisenhower Doktrini

Sovyet Rusyanın yönelttiği tehditler üzerine Amerika, İngiltere ve Fransaya sert bir çıkış yaparak bu iki devletin Mısıra karşı giriştikleri

saldırıyı önlemekle beraber, kısa bir süre sonra Orta Doğu konusundaki görüşlerinde büyük bir değişiklik yaptı. Daha doğrusu, Süveyş buhranı geçtikten sonra, Orta Doğu'da ortaya çıkan durumu Amerika hiç beğenmedi. Bir defa, Süveyş savaşı dolayısiyle Batının prestiji Arap dünyasında büyük bir darbe yemişti. Üstelik, Mısırı ve Süveyş'i Batıya bağlayan tek hukuki bağ olan 19 Ekim 1954 tarihli Süveyş Antlaşmasını Mısır, 1956 buhranı sırasında feshederek, Batı ile bağlarını koparmıştı. İkinci olarak, Amerika bu buhranda dürüst ve tarafsız davranmış ve İngiltere ve Fransanın savaşı ve Mısırın işgalini durdurmasında en az Sovyet Rusya kadar rol oynamıştı. Fakat Arap dünyası bunu takdir ediyor muydu?

Diğer taraftan, Batı'nın Orta Doğu'daki bu prestij kaybı, bölgede büyük bir boşluk meydana getirirken, bu boşluk, Sovyet Rusya tarafından doldurulmaktaydı. Sovyet Rusya sanki Arab'ın kurtarıcısı olmuştu. Sanki, Macar topraklarına 200 bin kişilik askeri ile 4000 tankını sokup, 50.000 ölü ve yaralıya malolan Macar milli bağımsızlık hareketini öldüren bu Sovyet Rusya değildi. Kaldı ki, Bulganin'in, Eisenhower'a gönderdiği 5 Kasım mesajında da görüldüğü gibi, Sovyetler Orta Doğu'ya asker sokmak için fırsat aramaktaydılar.

İkinci olarak, Sovyetlerin Orta Doğu'ya girişlerinde ekonomik sebepler de rol oynamıyordu. Çünkü, Süveyş'teki kanal trafiğinin ancak % 1'i Sovyet gemilerine aitti. Sovyetlerin Orta Doğu petrollerine

de ihtiyaçları yoktu. Çünkü kendileri petrol ihraç etmekte idiler. O halde amaçları siyasi idi. Sovyetler, Süveyş Kanalına ve Batı'nın Orta Doğu'daki petrol kaynaklarına hakim olarak, bölgeyi siyasi kontrolları altına alarak Batı'ya darbe indirmek ve mümkün olursa Batı'yı bu bölgede çökertmekti.

Bu şartlarda yapılacak iki şey vardı: Biri, bölge ülkelerinin ekonomik sıkıntılarının giderilmesine yardımcı olmak; diğeri de, ister ikili, ister toplu münasebetler yoluyla, bu ülkelere, komünizm hegemonyasının neler getirebileceğini anlatmak ve bunların komünizme karşı koymalarına yardım etmekti.

İşte bu noktalardan hareket eden Başkan Eisenhower, 5 Ocak 1957 de Kongreye gönderdiği ve Eisenhower Doktrini adını alan mesajda bütün bu hususları açıkladıktan sonra, Kongre'den şu hususlarda kendisine yetki verilmesini istiyordu:

1) Bağımsızlığını korumak için ekonomik kalkınma çabası içine giren Orta Doğu ülkelerine ekonomik yardım yapmak.

2) Bunlardan isteyen ülkelere askeri yardım yapmak.

3) Bu ülkelerin istemeleri şartıyle, "milletlerarası komünizmin kontrolu altında bulunan bir ülkeden gelecek açık silahlı saldırılar

karşısında, Amerikan silahlı kuvvetlerinin kullanılması.

Bu amaçlarla Başkan Eisenhower, Kongreden, üç yıl süre ile, her yıl 200 milyon Dolar harcama yetkisi istemekteydi.

Eisenhower Doktrininin bilhassa Orta Doğu'da Amerikan askerinin kullanılmasına dair kısmı, Amerikan Kongresinde büyük tartışmalara sebep oldu. Buna rağmen, Temsilciler Meclisi, 30 Ocak'da, Senato da 5 Martta, büyük oy çoğunluğu ile Eisenhower Doktrinini kabul ederek, Başkana istediği yetkileri verdi.

Eisenhower Doktrini iki bakımdan Amerikan dış politikası için mühim bir gelişmeyi ifade etmekteydi. Birincisi, Amerika'nın Orta Doğu ile bağlantı alanını bir hayli genişletmesidir. Her ne kadar Amerika Orta Doğu ile ilgisini ilk defa Truman Doktrini ile göstermiş ise de, Truman Doktrini sadece Türkiye ve Yunanistan'a ve yine sadece askeri yardım yapılmasını öngörmekteydi. Halbuki Eisenhower Doktrini, bütün bir Orta Doğu bölgesini içine alıyor ve Amerikan askerinin kullanılması suretiyle, bölgedeki ülkelerin komünizme karşı savunulmasını da üzerine alıyordu.

İkinci olarak, bu Doktrin ile Amerika, İngiltere ve Fransa'nın Orta Doğu'da bıraktıkları boşluğu bizzat doldurmak üzere harekete geçiyor ve aynı zamanda da, bölgede Sovyet Rusya'nın karşısına

dikiliyordu. Amerika ve Sovyet Rusya ilk defa olarak Orta Doğu'da karşı karşıya gelmeye başlıyordu.

Eisenhower Doktrini karşısında Orta Doğu ikiye ayrılmıştır. Bu doktrini kabul ettiğini ilk ilan eden; 6 Ocak'da Lübnan olmuştur. Lübnan bu hareketi ile, şimdiye kadar takip ettiği tarafsızlık politikasını terketmiş oluyordu. Lübnan'ın arkasından Pakistan, Irak, Türkiye ve Yunanistan Eisenhower Doktrinini kabul ettiklerini açıkladılar. Bunlardan sonra Afganistan, Libya, Tunus ve Fas en sonunda İsrail bu Doktrini kabul ettiklerini bildirdiler.

Buna karşılık, ilk şiddetli tepki Mısır'dan geldi. Arkasından Suriye bu tepkiye katıldı. Bu iki devleti ise Ürdün ve Suudi Arabistan takip etti ise de, bir kaç hafta sonra Suudi Arabistan tutumunu değiştirerek, Eisenhower Doktrinini "iyi ve müsbet" bulduğunu bildirdi. Çünkü Suudi Arabistan, İsrail konusunda bu devletlerle beraber gitmeye hazırdı; lakin Sovyetler konusunda bu devletlerle bir adım bile atmamaya kararlı idi.

Biraz aşağıda göreceğimiz gibi, Nasır'ın Ürdün'de monarşiyi devirmek için biraz sonra giriştiği teşebbüsler, Ürdün'ün tutumunu da değiştirecek ve bu ülkeyi Suriye-Mısır cephesinden ayıracaktır.

Tabiatiyle Sovyetler de büyük tepki gösterdiler. 7 Ocak'da yayınladıkları

resmi bildiride, Eisenhower Doktrinini, "Orta Doğu ülkelerini esaret altına alma amacını güden bir tedbir", "Amerikan tekelci kapitalizminin militarist çevrelerinin Orta Doğu işlerine kaba bir müdahalesi" olarak nitelemişlerdir. Bunun arkasından, 11 Şubatta Amerika, İngiltere ve Fransa'ya verdikleri notalarda, Orta Doğu için bir barış planı ortaya attılar. Buna göre, bölgede ittifak blokları kurulmayacak, yabancı askerler geri çekilecek, yabancı üsler tasfiye edilecek ve bölgenin İçişlerine karışılmayacaktı. Bölge ülkelerine silah satılmayacaktı.

Sovyetlere verilen cevapta, bu plan reddedildiği gibi, bölgeyi silahlandıran ilk devletin kendisi olduğu ve içişlerine karışmamadan söz eden Sovyetlerin önce Macaristan'dan elini çekmesi gerektiği bildirildi.

E) Ürdün Hadiseleri

Ürdün Kralı Hüseyin, Mısır ve Suriye ile birlikte Eisenhower Doktrinine ilk karşı çıkanlar arasında yer almakla beraber, bu Doktrinden ilk imdat isteyen de yine kendisi oldu.

Daha önce de işaret ettiğimiz gibi, Nasır Mısır'da iktidarı ele aldığı ilk günden itibaren, Orta Doğu'daki monarşileri devirme kararında idi. Orta Doğuyu veya Arap dünyasını "ilerici" dediği sosyalist-cumhuriyet

rejimlerinin idaresi altında ve kendi liderliği etrafında toplamak istiyordu. Söz konusu monarşik rejimlerin başında da, Ürdün, Irak ve Suudi Arabistan gelmekte idi. Bu ülkelerdeki monarşik rejimlere karşı geniş ve yoğun bir propagandaya girişmişti. Bu propagandaların tesirsiz kaldığı söylenemez.

1948-1949 Arap-İsrail savaşı sırasında Filistin'den kaçan bir milyona yakın Filistinli Araptan yarım milyon kadarı Ürdün'e sığınmıştı ve bunların büyük çoğunluğu hararetli Nasır taraftarı idi. Nasır'ın Filistin'i tekrar kendilerine kazandıracağına inanıyorlardı.

Durum bu şekilde iken Ürdün'de 1956 Ekiminde yapılan seçimleri Nasırcılar kazandı ve Başbakanlığa Nabulsi geldi. Kral Hüseyin ile Başbakan Nabulsi arasında ilk günden başlayan sürtüşme, 1957 Nisanında tam bir çatışma içine girdi. Nabulsi, sol eğilimli Genelkurmay Başkanı Ali Abu Nuvar'la işbirliği yaparak Amman üzerine tank birlikleri sevketmeye hazırlanırken, Kral tarafından Başbakanlıktan düşürüldü. Kral Hüseyin Nabulsi'yi bertaraf ederken, Amerika'nın ve Suudi Arabistan'ın da desteğini sağlamıştı.

10 Nisanda meydana gelen bu hadiseden üç gün sonra, 13 Nisanda, silahlı kuvvetler genel karargahının bulunduğu Zerka'da, Krala bağlı kuvvetlerle, solcu subayların etrafındaki askerler arasında çatışmalar çıktı. Bu çatışmanın arkasında Ali Abu Nuvar vardı

ve bu çatışmada, 1956 Süveyş savaşı dolayısiyle Zerka'ya gelmiş bulunan Suriye birliklerinin kışkırtması da rol oynuyordu. Fakat Hüseyin bu ayaklanmayı bastırmaya muvaffak oldu ve Ali Abu Nuvar, tevkif edileceğini anlayınca Suriyeye kaçtı. Dr. Halidi Başbakanlığa ve General Hayari de Genelkurmay Başkanlığına getirildiler. Fakat biraz sonra Hayari de Suriyeye kaçtı ve Ebu Nuvar'a katıldı. Kahire ve Şam radyoları bütün güçleriyle Kral Hüseyin aleyhine yayın yapıyorlardı. Bu sebeple, Ürdünün iç durumu daha da karıştı. Grevler çıkmış ve halk gösteriler yapıyordu. Kral Hüseyin, 24 Nisanda verdiği demeçte, hadiselerin "milletlerarası komünizm ve onun taraftarları"nca yaratıldığını söylemek suretiyle, bir bakıma Eisenhower Doktrininin tatbikini istiyordu.

Ürdün'ün bu durumu en fazla Lübnan'ı telaşlandırdı. Durumu endişe ile takip eden Amerika bütün ağırlığını Ürdün'ün yanına koydu. Amerika, bir yandan "Ürdünün bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü hayati ehemmiyette telakki ettiğini" bildirirken, öte yandan da Akdeniz'deki Amerikan Vİ'ıncı Filosu 25 Nisanda Beyrut açıklarında demir atıyordu. İsraile de fırsattan yararlanmaması hususunda uyarıda bulunulmuştu.

Irak ve Suudi Arabistan da Ürdün'ün yanında yer aldılar. Hatta Irak hükümeti yayınladığı bir bildiride, Ürdün'de krallık rejiminin yıkılması halinde, Irak'ın Ürdün'e asker sokacağını açıkladı. Arap

dünyasının üç monarşisi sıkı bir dayanışma içine girmiş bulunuyordu. Bu dayanışma Amerika'nın desteği ile birleşince, Kral Hüseyin karışılıkları ve ülkesine yönelen tehlikeyi bertaraf etmeye muvaffak oldu ve iç kriz de böylece kapandı.

Ürdün Kralı, bütün bu gelişmeler içinde, Eisenhower Doktrininin tatbikini açıkça istememiştir. Bununla beraber, Amerika, Nisan sonunda Ürdün'e 10 milyon Dolarlık bir ekonomik yardım yaptığı gibi, Haziran sonunda da 10 milyon Dolarlık askeri yardım yapacağını açıkladı. Bu ise, Eisenhower Doktrininin tatbikinden başka bir şey değildi.

F) 1957 Suriye Buhranı

İkinci Dünya Savaşı sonunda Suriye Fransa'dan yakasını tamamen kurtararak tam bağımsızlığına kavuşmakla birlikte, uzun müddet içerde siyasi istikrara kavuşamamıştır. 1945-1949 arasında nisbeten sakin geçen Suriye'nin siyasi hayatı, 1949'dan itibaren tam bir karışıklık ve düzensizlik içine girmiştir. 1949-1953 yılları arasında Suriye'de üç defa hükümet darbesi, 21 kabine değişikliği olmuş ve bu arada iki defa askeri diktatörlük kurulmuştur.

1949 yılı başlarında Albay Hüsnü Zaim bir hükümet darbesi yaparak iktidarı ele geçirmişse de, iktidarı uzun ömürlü olmamış ve

14 Ağustos 1949 da Albay Sami Hınnavi tarafından devrilmiştir. Fakat Hınnavi'nin iktidarı da uzun sürmemiş ve 20 Aralık 1949 da Albay Edip Çiçekli Hınnavi'yi devirmiştir. Çiçekli'nin iktidarı biraz daha uzun ömürlü olmuştur. Fakat 1953 Ekiminde yapılan genel seçimlerde Çiçekli'nin Kurtuluş Hareketi Partisi'nin çok büyük çoğunluk elde etmesi, Çiçekli'nin diktatörlüğüne ve Baas Partisi de dahil diğer siyasi partilerle arasının açılmasına sebep olmuştur. Bunun neticesi olarak da, Çiçekli, 25 Şubat 1954 de askeri bir darbe ile iktidardan düşürülmüştür. Bu tarihten sonra Suriye'nin siyasi hayatında Baas Partisi'nin birinci plana çıktığını görüyoruz. Bu gelişmede, Baas'ın 1955'ten itibaren Nasır'ı desteklemeye başlaması bilhassa büyük rol oynamıştır. Nasır'ın Bağdat Paktın'a cephe alması ve silah alış-verişi ile Sovyetlere doğru kayması, Baas ile Nasır'ın münasebetlerinin gelişmesine yol açmıştır. 1956 Nisanından itibaren de Baas, Mısır'la birleşme fikrini savunmaya başlamış ve bu konuda bir çok gösteriler düzenlemiştir. 1956 Süveyş buhranı ve İngiltere ve Fransa'nın Mısır'a saldırmaları, Baas ile Mısır'ı birbirine daha da yaklaştırdığı gibi, Arap dünyasında hem Batı aleyhtarlığını ve hem de sol akımların tesirini arttırmıştır.

Nitekim 1957 yılı başından itibaren Suriye'nin gittikçe sola kaymaya ve bu ülkede komünistlerin tesirinin artmaya başladığını görüyoruz. Bu gelişmenin liderliğini Suriye kabinesinin kuvvetli adamlarından ve komünist sempatisi ile tanınan Halit el-Azm yapmaktaydı.

Halit el-Azm 1956 Temmuzunda Savunma Bakanı olarak bir heyetle Moskova'ya gitti ve orada Sovyetlerle bir takım anlaşmalar imzaladı. Bu anlaşmaların 6 Ağustosta açıklanması iledir ki, 1957 Suriye buhranı patlak verdi. Zira bu anlaşmalara göre, Sovyetler Suriyeye 500 milyon dolarlık ekonomik ve askeri yardım yapacaklardı. Bu yardım, Lazkiye'de yeni bir limanın yapımı, Suriye'de karayolları ve demiryolları inşası, sulama ve enerji projelerinin finansmanı ve yine Suriye'de 6 tane yeni havaalanı inşası için kullanılacaktı. Ayrıca Suriye'nin silahlandırılması da bu yardım çerçevesi içinde yer alıyordu.

Anlaşmaların açıklanmasından bir süre sonra, 17 Ağustosta, ılımlı bir kişi olarak bilinen Suriye Genelkurmay Başkanı General Nizameddin, emekliye sevkedildi ve yerine, gençliğinde Fransız Komünist Partisine üye olmuş bulunan Albay Afif el-Bızri getirildi.

Bu gelişmeler, Suriye'nin komşuları Türkiye, Irak ve Ürdün ile İsrail ve Lübnan'da büyük heyecan uyandırdı. Bu ülkelerin inancı Sovyetlerin şimdi Suriye'de bir "köprübaşı" kurdukları ve Suriye'nin bir "Moskova uydusu" haline geldiği idi. İsrail Başbakanı Ben Gurion Başkan Eisenhower'e gönderdiği mesajda, "Suriye'nin milletlerarası komünizmin bir üssü haline gelmesi, zamanımızda hür dünyanın karşısına çıkan en tehlikeli hadiselerden biridir" diyordu. Gerçekten, işin aslına bakılırsa, çarlık Rusyası zamanındanberi ilk defa

olarak Sovyetler bu anlaşma ile bir Orta Doğu ülkesine ayak basmak imkanını elde ediyorlardı. Zira, bu anlaşma ile bir çok asker ve sivil Sovyet uzmanı Suriye'de bulunmak imkanına sahip oluyordu.

Ağustosun son haftasında, Irak Kralı Faysal ve Ürdün Kralı Hüseyin İstanbul'a gelerek Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar ve Başbakan Adnan Menderes ile görüşmelerde bulundular. Bu görüşmelere Amerika Dışişleri Bakan Yardımcısı Loy Henderson da katıldı. Başkan Eisenhower ise, Başbakan Menderes'e gönderdiği mesajda, Suriye'nin bir saldırısı karşısında Türkiye Irak ve Ürdün'ün bu ülkeye karşı askeri bir harekata girişmek zorunda kalması halinde, Amerika'nın kendilerine derhal silah yardımı yapacağını bildirdi. Amerika Batı Avrupa'daki hava kuvvetlerinden bir kısmını Adana hava üssüne gönderdiği gibi, Vİ'ıncı Filo da Doğu Akdeniz'e gelmek üzere harekete geçti. Türkiye ise, bir yandan ihtiyatları silah altına çağırarak, bir yandan da Suriye sınırları yakınında askeri manevralar düzenleyerek, Suriyeye bir uyarmada bulunmak istedi. Zira şimdi Türkiye, yıllardanberi kuzeyden hissettiği baskıyı, aynı zamanda güneyden de hissetmek durumunda kalıyordu. Yani Türkiye, Sovyetlerin hem kuzeyden ve hem de güneyden baskısı altına girmek üzereydi.

Lakin, Türkiye'nin bu tedbirleri Suriyeyi yumuşatmak yerine, aksine Türkiye-Suriye münasebetlerini gerginleştirdi. Gerek bu gerginlik, gerek Birleşik Amerika'nın ağırlığını Türkiye tarafına koyması,

Sovyetleri Suriye tarafında bütün ağırlıkları ile yer almak üzere harekete geçirdi. Bütün ağırlıkları ile diyoruz, zira Sovyet Başbakanı Bulganin, 10 Eylül 1957 de Türkiye Başbakanı Adnan Menderes'e gönderdiği mesajda, Türkiye'nin Suriye sınırlarına yaptığı kuvvet yığınağı ile Amerika'nın Türkiyeye yaptığı silah sevkiyatından Sovyetlerin duyduğu endişeyi belirtti ve Suriyeye karşı girişilecek askeri bir "macera"nın mahalli çapta kalacağı sanılıyorsa, bu hesabın çok tehlikeli olduğunu, zira İ'inci ve İİ'inci Dünya Savaşlarının böyle mahalli askeri hareketlerden çıktığını söyledi. Yani Bulganin, Türkiye'nin herhangi bir askeri hareketinin bir dünya savaşına yol açabileceği tehdidinde bulunmaktaydı.

Başbakan Menderes, Bulgan'in mesajına 30 Eylülde cevap verdi. Menderes, cevabında, Suriye'nin "makul savunma" ölçülerinin dışında silahlanmasının Türkiye bakımından uyandırdığı endişeleri belirterek, Suriye'nin "ihtiyaç halinde muhtemelen başkaları tarafından kullanılabilecek bir silah deposu" haline getirildiğine dikkati çekti ve Türkiye'nin Sovyetlerle iyi komşuluk münasebetlerini arzu ettiğini, lakin İİ'inci Dünya Savaşı sonundanberi Sovyet Rusya'nın takip ettiği baskı politikasının karşılıklı itimadın yerleşmesine engel olduğunu ifade etti.

Sovyetler bu şekilde Türkiye üzerinde baskı yoluna giderken, öte yandan da Suriyeyi destekleme gösterilerine giriştiler. Eylül

ortalarında bir Sovyet ekonomik ve teknik heyeti Suriyeye geldi. Bazı Sovyet savaş gemileri de Lazkiye limanına demir attı.

Ekim ayında Türk-Sovyet gerginliği ve Suriye krizi daha da şiddetlendi. Kruşçev 9 Ekimde bir Amerikan gazetecisine verdiği bir demeçte, "Eğer savaş patlak verirse, biz Türkiyeye daha yakınız ve siz değilsiniz. Silahlar ateş almaya başlayınca roketler uçacak ve o zaman düşünmek için vakit çok geç olacak" diyordu. Kruşçev'in bu demecine Amerika Dışişleri Bakanlığı 11 Ekimde yayınladığı bir bildiri ile cevap verdi. Bu bildiride, "aradaki mesafeye rağmen", Birleşik Amerika'nın, bir müttefiki ve dostu olan Türkiyeye karşı NATO içinde yüklenmiş olduğu taahhütleri "hafife alamıyacağı" belirtilmekteydi.

Sovyetlerin tehditleri karşısında Amerika'nın Türkiyeyi destekleyen bu tutumu Sovyetleri yumuşattı. Diğer yandan, Suudi Arabistan Suriye ile Türkiye arasında aracılık teşebbüslerine giriştiği gibi, Suriye üzerinde yatıştırıcı faaliyetlerde de bulundu. Buna karşılık, Ürdün Kralı Hüseyin de, içerden gelen baskılar dolayısiyle, tutumunu değiştirerek Suriyeye karşı yumuşak bir tavır aldı. Bütün bir faktörler birleşince, Ekim ayı sonunda buhran ortadan kalktı.

Buhranın sona ermesinde rol oynayan bir başka sebep de, 14 Eylül 1957 de Suriye ile Mısır'ın imza ettikleri bir anlaşma ile, 1 Şubat

1958'den itibaren Birleşik Arap Cumhuriyeti adı ile bir birlik kurmaya karar vermeleri idi. Başkan Nasır bu birleşmeyi kabul konusunda uzun müddet tereddüt etmiştir. Lakin Suriye'nin, bilhassa 1957 yazında, bir komünist kontrolu altına girmesi ihtimali, Nasır'ın kararını kesinleştirdi. Nasır, Suriyeyi kendi kontrolu altına almak suretiyle, bu ülkenin komünizmin kucağına düşmesini önlemek istemiştir.

Fakat bu yeni birleşik devletin ömrü uzun olmadı. Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine, Suriye Devlet Başkanı Şükrü el-Kuvvetli Başkan Nasır'a şöyle demişti: "Siz bir politikacılar milleti devraldınız. Bunların % 50'si kendilerini milli lider sanır. % 25'i kendilerini peygamber ve en azından % 10'u da kendilerini Allah sanır". Gerçekten, daha ilk günden itibaren Suriye ile Mısır arasında sürtüşmeler başladı. Çünkü, Mısır Suriyeyi Mısır'ın bir eyaleti gibi idare etmeye başladığı gibi, Suriye'deki bütün siyasi partilerin faaliyetine son verdi. Hele Baas'cılar kısa zamanda gördüler ki, kendilerinin sosyalizm anlayışı ile Nasır'ın sosyalizmi arasında büyük farklılıklar vardır. Birlik bu şartlarda fazla dayanamadı ve Suriye'de 1961 Eylülünde muhafazakarlarla askerler tarafından yapılan bir darbe neticesi Suriye Mısır'dan koptu ve Birleşik Arap Cumhuriyeti de sona erdi.

1957 Suriye buhranını neticelerinden biri de şu oldu: Bu kriz sırasında Amerika şunu da gördü ki, kendisi komünizmin Orta Doğu'da yayılmasını önlemeye çalışırken, Araplar için endişe kaynağı

bu değildi, esas mesele onlar için İsrail davası idi.

G) 1958 Lübnan Buhranı

Suriye buhranının sona ermesinden biraz sonra, 1958 ilkbaharından itibaren Orta Doğuda yeni bir buhran olarak Lübnan buhranı patlak verdi.

1957 Haziranında Lübnan'da genel seçimler yapıldı. Fakat cumhurbaşkanı Camille Chamoun bu seçimlere hile karıştırarak, hem Eisenhower Doktrinini destekleyecek ve hem de, 1958 Eylülünde süresi bitecek olan cumhurbaşkanlığının, Anayasa gereğince bir dört yıl daha uzatılması mümkün olmadığı halde, bunu sağlayacak bir parlamentonun seçilmesini sağladı. Kaldı ki, bu seçimlerde muhalefetin en mühim şahsiyetleri parlamento dışı bırakılmıştı. Halbuki, yarısı Hıristiyan, yarısı Müslüman olan Lübnan halkının Müslüman-Arap kesimi esas itibariyle Nasır taraftarı idi ve Eisenhower Doktrinine aleyhtardı.

Chamoun'un bu seçim oyunları kendisine karşı şiddetli bir hoşnutsuzluğun ortaya çıkmasına sebep olduğu gibi, Lübnan halkını da ikiye böldü. Durum bu şekilde iken, 8 Mayıs 1958 günü muhalefete mensup bir gazetecinin öldürülmesi, ortalığın karışmasına yetti. Nasır'cılar bu cinayeti hükümetin tertip ettiğini ileri sürerek Beyrut

ve Trablus'da (Tripoli) grevlere gittiler. Bu grevler biraz sonra gerçek anlamında bir ayaklanmaya dönüştü. Ayaklanma Batı aleyhtarı idi ve gösteriler sırasında Beyrut'taki Amerikan Haberler Merkezi yakıldı.

Cumhurbaşkanı Chamoun 13 Mayısta Amerika, İngiltere ve Fransaya başvurarak, bütün bu yapılanların bir yabancı (bilhassa Suriye'nin) müdahalesinin eseri olduğunu bildirdi ve bu sebeple Lübnan'a yardım yapılmasın istedi.

Chamoun ayrıca 22 Mayıs 1958 de B.M. Güvenlik Konseyine de başvurarak, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin Lübnan'ın içişlerine yaptığı müdahaleden dolayı şikayette bulundu. Güvenlik Konseyi yaptığı müzakereler sonunda, 11 Haziranda, Lübnan'a bir gözlemciler heyeti gönderilmesine karar verdi. Gözlemciler Heyetinin sonradan verdiği rapora göre, Chamoun'un Suriye hakkındaki iddiaları gerçeğe uymuyordu.

Chamoun'un bu şekildeki tutumu, Amerikan hükümeti içinde de tereddütlere ve görüş ayrılıklarına sebep oldu. Hatta Amerikan hükümeti münhasıran Chamoun'un desteklenmesi için bir müdahaleye taraftar olmadı. Fakat 14 Temmuz 1958 de Irak'da General Kasım liderliğinde bir askeri darbe ile monarşinin yıkılması ve Kral Faysal ile Kral Naibi Abdülilah'ın ve Başbakan Nuri Said Paşa'nın öldürülmesi

Amerika'nın kararını değiştirdi. Monarşinin yıkılması Bağdat Paktına ve Batı'nın Orta Doğu'daki nüfuzuna ağır bir darbe idi. Irak'ın arkasından Lübnan da kontroldan çıkabilir ve Nasır'ın kontroluna girebilirdi. Bu sebeple, Amerika 15 Temmuzdan itibaren Lübnan'a asker çıkarmaya başladı. Üç hafta sonra Lübnan'daki Amerikan askerlerinin sayısı 15 bine yaklaşacaktır.

Irak'da monarşinin yıkılması, aynı aileden olan Ürdün Kralı Hüseyin'in de hayatını ve tahtını da tehlikeye soktuğundan, Ürdün'ün isteği üzerine İngiltere de Kıbrıs'tan 2.200 kişilik bir paraşüt birliğini Ürdün'e gönderdi.

Irak gelişmeleri Chamoun'u yumuşattı. Bilhassa Amerika'nın da yaptığı baskılar neticesinde Chamoun Cumhurbaşkanlığı süresini uzatmaktan vazgeçti. Bunun üzerine Lübnan parlamentosu 31 Temmuzda Genelkurmay Başkanı General Şahab'ı büyük çoğunlukla Cumhurbaşkanlığına seçti. General Şahab, 8 Mayısta hadiselerin patlak vermesindenberi silahlı kuvvetleri tam bir tarafsızlık içinde tutmuş, iç mücadeleye karışmamış, lakin hadiselerin bir iç savaş halini almamasıına da dikkat etmişti. Bu suretle, Mayıs başında patlak veren Lübnan buhranı Temmuz sonunda yatışmış bulunmaktaydı. Fakat bu arada Irak'da monarşinin devrilmesi, Orta Doğu'da yeni ve şiddetli bir Doğu-Batı mücadelesine ve daha şiddetli bir Orta Doğu buhranına sebep oldu.

Ğ) Irak'ta Monarşinin Yıkılması

Suriye ile Mısır'ın 1 Şubat 1958 de Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşmeleri üzerine, aynı aileden (Haşimi) gelen iki monarşi olan Ürdün ve Irak da 14 Şubatta bir Arap Birliği kurmaya karar verdiklerini açıkladılar. Batı taraftarı olan bu iki monarşinin birleşme kararları Mısır'ın sert tepkisi ile karşılaştı ve Kahire radyosu bu iki ülkeye karşı hücumlarını yoğunlaştırdı. Buna paralel olarak, Bağdat sokaklarında da Ürdün-lrak birliği aleyhine gösteriler başladı. Yani birliğe karşı lrak'ın kendi içinden bir muhalefet başgöstermişti.

Lübnan buhranı Irak'da bardağı taşıran damla oldu. Lübnan'da karışıklıkların çıkması en fazla Irak'ı telaşlandırdığı gibi, Lübnan Cumhurbaşkanı Camille Chamoun da Türkiye ve Irak'ın Lübnan'a müdahale etmesini istiyordu. Bu sebeple, Irak Başbakanı Nuri Said Paşa, Lübnan müdahalesine hazırlık olmak üzere Irak'ın doğu bölgesindeki askeri birlikleri ülkenin batısına sevketmeye karar verdi. İşte bu birliklerin komutanı General Kasım, birlikler Bağdat'tan geçerken, 14 Temmuz 1958 gecesi, ani bir darbeye girişti. Darbenin başında General Kasım'dan başka, General Abdüsselam Arif de bulunuyordu. Kasım'ın askerleri Kraliyet sarayına baskın yaptılar. Saray muhafızları karşı koymadıkları gibi, darbeyi yapan askerlerle birleştiler. Bu baskın sırasında küçük yaştaki Kral Faysal ile Kral naibi

amcası Prens Abdülilah öidürüldü. Başbakan Nuri Said Paşa Bağdat'tan gizlice kaçarken halk tarafından tanındı ve linç edildi.

Monarşinin sona ermesi Irak halkı tarafından sevinçle karşılanırken, General Kasım darbesinden dolayı Kahire ve Moskova bayram yapmaktaydı. Buna mukabil, Irak'daki darbe Batı'da büyük endişe ile karşılandı. Amerikaya göre, bu gelişmelere kuvvetli bir cevap verilmeyecek olursa, durum Batı'nın Orta Doğudan tamamen tasfiyesi ile sonuçlanabilirdi. Bundan dolayıdır ki, Amerika 15 Temmuzdan itibaren Lübnan'a asker çıkarmaya başladı.

Irak'daki darbe Ürdün monarşisini de tehlikeye sokuyordu. Bu sebeple Ürdün Kralı Hüseyin Amerika ve İngiltereden yardım istedi. Bunun üzerine İngiltere 2.200 kişilik bir paraşütçü birliğini Ürdün'e gönderdi. Bu birliklerin havadan nakli için İsrail İngiliz uçaklarına toprakları üzerinden uçuş izni verdi. Çünkü, Ürdün'de Kral Hüseyin düşecek olursa, İsrail harekete geçmeye kararlı idi. Irak gelişmelerinden endişe duyan bir diğer Arap devleti de Suudi Arabistan idi. Kral Suud Bağdat Paktı ülkelerinin lrak'a müdahale etmelerini istiyordu.

Denebilir ki, Irak ihtilalinden en fazla endişe duyan ve o nisbette de şiddetli tepki gösteren tek devlet Türkiye olmuştur. Türkiye, İran ve Pakistan devlet başkanları Irak'daki durumu müzakere

etmek için 14-17 Temmuz günlerinde İstanbul'da toplandılar. Toplantı sonunda yayınlanan ortak bildiride, Irak'daki darbe, bir "milletlerarası haydutluk" ve bir "vahşet" olarak vasıflandırılmaktaydı.
Bundan dolayı Türkiye 17 Temmuzda Amerikaya başvurup, Irak'a müdahaleye kararlı olduğunu bildirdi ve Amerikanın kendisini manen ve maddeten desteklemesini istedi. Ürdün de Türkiyenin Irak'a müdahalesini istemekteydi.

Türkiyenin Irak'a müdahaleye niyetlenmesi Sovyetleri harekete geçirdi. Sovyetler derhal ağırlıklarını General Kasım tarafına koyarak, 24 Temmuzda Türkiyeye verdikleri bir muhtırada, bölgede silahlı bir çatışmayı başlatmanın getireceği "ağır sorumluluklar" konusunda Türkiyeye uyarmada bulunmuşlardır. Aynı zamanda Rusyanın güney bölgeleri ile Bulgaristanda askeri manevralar yapılıyordu. Türk-Sovyet münasebetleri, tekrar 1957 yazındaki havasına dönmüştü.

Sovyetler, aynı sertliği sadece Türkiyeye karşı değil, aynı zamanda Amerika ve İngiltereye karşı da gösterdiler ve bu yüzden yeni bir Doğu-Batı gerginliği ortaya çıktı. Bu gerginlik üzerine, Amerika Dışişleri Bakanı Dulles, kendi insiyatifi ile, Türkiye, İran ve Pakistana, Türkiyenin Kafkaslar bölgesinden Hayber geçidine kadar olan 3.000 millik bir sınır bölgesinin savunma garantisini verdi.

Mamafih Sovyetler de daha ileri gitmediler. Çünkü Türkiyenin Irak'a müdahalesi mümkün olmadı. Zira, Amerika böyle bir müdahaleye taraftar olmadığı gibi, Türkiyede de muhalefet ve aydınlar, Türkiyenin Iraka yapacağı bir müdahale ile girişeceği bir maceraya şiddetle karşı gelmişler ve bu da hükümetin cesaretini kırmıştır.

Sovyetlerin yumuşamasında, Irak'a bir Batı müdahalesi ihtimalini bertaraf etmiş olmalarının tesiri olduğu gibi, bu sırada Çin ile gelişmekte olan görüş ayrılıklarının da rolü olmuştur. Bu sebeple, Sovyet Rusya ile Batılılar arasında Orta Doğu konusunda bir yakınlaşma havası ortaya çıkmış ise de, herhangi bir anlaşmanın gerçekleşmesi mümkün olmamıştır. Mamafih gerginliğin tavsamış olduğu da bir gerçekti.

H) Sonuç

1954-1959 arasındaki Orta Doğu buhranlarının en mühim neticelerinden biri, hiç şüphesiz, Sovyet Rusyayı Orta Doğu politikasının aktif bir unsuru haline getirmiş olmasıdır. Bunun tek sebebini, Batı'nın bu bölgede yapmış olduğu hatalarda görmek yanlıştır. Şüphesiz bu hataların bir tesiri olmuştur. Fakat esas faktör; 1952 Temmuzunda Mısır'da monarşinin yıkılmasından sonra Başkan Nasır'ın takip etmiş olduğu çok geniş amaçlı ve hatta Mısır'ın kendi güç ve imkanlarını aşan geniş çerçeveli politikasıdır. Denebilir ki, Nasır başlatmış olduğu politika ile, kendi kontrolunu aşan gelişmelere sebep

olmuş ve bu gelişmeler de Orta Doğu'da milletlerarası politikanın karmaşık bir yapı alması neticesini vermiştir. İşte bu karmaşıklıktır ki, Sovyet Rusyayı bu bölgede milletlerarası politikanın, bundan sonra daima hesaba katılması gereken bir unsuru haline getirmiştir.

Sovyet Rusya'nın Orta Doğu'da aktif hale gelmesi, Türkiyeyi Batı'ya daha fazla kaydırmıştır. Çünkü Sovyetlerin, Türkiye'nin güneyine de inmeleri, Türkiye için ciddi güvenlik endişeleri doğurmuştur. Bu endişeler Amerika tarafından da paylaşılmış olmalı ki, 1958 sonunda, Amerika Türkiye'de füze üsleri tesis etmeye karar vermiş ve bu da Sovyetlerin protestosuna ve Türk-Sovyet münasebetlerinin yeniden gerginleşmesine sebep olmuştur.

Orta Doğu'daki bu gelişmelerin Türkiye açısından en mühim neticelerinden biri de, Türkiye'nin Arap Orta Doğusundan tamamen kopmuş olmasıdır. Türkiye'nin Arap dünyası ile münasebetlerini düzeltmesi ve yeni bir düzene sokabilmesi için, bugüne kadar çaba harcaması gerekecektir. Bu çabanın uzun süreli olmasında Türkiye'nin isteksizliği veya iyiniyet eksikliği değil, Arap dünyasının da kendi içinde böiünmelere, anlaşmazlıklara veya bölünmelere veya anlaşmazlıklara sebep olan gelişmelere maruz kalması da büyük rol oynayacaktır.

Savaştan Sonra Türkiye 1945-1960

İİ'inci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin dış politikasına hakim olan esas mesele, daha savaş sırasında tahmin ettiği gibi, savaş sonrası Avrupa dengesinde meydana gelen boşluklardan yararlanan ve bütün ağırlığı ile Türkiye üzerine de çöken Sovyet emperyalizmine karşı güvenliğini sağlama endişesi olmuştur. Türkiye NATO'ya girmekle bu güvenliğe kavuşmuş ise de, Doğu Asya'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin ortaya çıkması neticesi, Kore Savaşı ile milletlerarası komünizmin dünyanın çok geniş bir alanında tehlike yaratması karşısında, Türkiye kendi güvenlik sistemini genişletme yoluna gitmiş ve Balkan ve Bağdat ittifaklarının kuruluşunda aktif bir rol oynamıştır. Bu gelişmeler Türk dış politikasını 1945-1955 arasında meşgul ederken, 1954 de milletlerarası mahiyet kazanan Kıbrıs meselesi ise, Türk dış politikasının 1955-1960 arasındaki başlıca konusunu teşkil edecektir.

A) Türkiyenin NATO'ya katılması

1945-1946 yıllarında Sovyetlerin bir yandan Türkiye'nin doğu Anadolu topraklarını resmen istemesi ve öte yandan da Boğazlara yerleşmek hususundaki isteklerini resmen açıklaması, Türkiye Cumhuriyetini, Milli Mücadeledenberi en kritik safhaya sokmakta idi.

Egemenlik ve toprak bütünlüğüne karşı yönelen bu tehlike karşısında Türkiye; Sovyet Rusya karşısında gerçekten bir denge unsuru olabilecek bir kuvvete dayanmak ve böyle bir kuvvetin ittifakını elde etmek zorunda bulunuyordu. Bu kuvvet hangisi olabilirdi?

Rus tehlikesine karşı Osmanlı Devleti 1818'e kadar İngiltereye dayanmış ve Rusya'nın Akdeniz'e sarkarak kendi imparatorluğunu tehdit etmesi karşısında da İngiltere Osmanlı Devletini desteklemeyi kendi menfaatleri için yararlı bulmuştu. Fakat Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasını mukadder sayan İngiltere, yine Rus tehlikesine karşı, bu imparatorluğun parçalanması ve yerine kendisine bağlı devletler kurulması yoluna gidince, Osmanlı Devleti de İngiltereden boşalan yere Almanya'yı oturtmayı zorunlu görmüştü. Osmanlı Devleti'nin 1878'den sonra izlediği bu politika kendisini yıkıntıdan kurtaramadı, Milli Mücadele sırasında İngiltere bu sefer hayati bir tehlike olarak ortaya çıkınca, Türkiye, aynı menfaatlere sahip Sovyet Rusyaya dayanma yoluna gitmişti. Fakat Akdeniz'de İtalyan tehdidinin belirmesi karşısında, Türkiye ile İngiltere tekrar birleşmişlerdi. Bununla beraber Türkiye, Sovyet Rusyayı dış politikasının bir unsuru olarak muhafazaya da özel bir dikkat göstermişti. Lakin 1939'un şartları Rus emperyalizmini tekrar canlandırınca, Türkiye ile Sovyet Rusya'nın yolları tekrar birbirinden ayrıldı ve Türkiye Batılılar yanında yer aldı. Fakat daha savaşın ortalarından itibaren Türkiye şunu açık olarak gördü ki, Mihver savaşı kaybedecektir ve özellikle

Almanya'nın yenilgisi Avrupa dengesinde büyük bir boşluk meydana getirecektir. Bu boşluktan da Sovyet Rusya yararlanacaktır. Yenilmiş olan Fransa ile, savaşın ağır zahmetleri ile yıpranan İngiltere bu dengeyi kurabilirler miydi? Türkiye bunu, gerçekleşebilecek bir ihtimal olarak görmedi. Şu halde Sovyet emperyalizmi ve bu emperyalizmin kendisine yönelen tehdit ve tehlikeleri karşısında Türkiye için en iyi yol, Sovyet Rusya'dan çok daha güçlü bulunan Birleşik Amerikaya dayanmaktı. İşte savaşın son yıllarından itibaren Türk dış politikasının yöneldiği doğrultu bu olmuştur.

Türkiye Birleşik Amerika'nın ittifakını aramakla beraber, genel olarak ittifaklar ve özellikle ikili ittifaklar Birleşik Amerika'nın bir dış politika prensibi değildi. 1947 Truman Doktrini; Sovyet tehlikesi karşısında Birleşik Amerika'nın Türkiyeyi kendi haline bırakmıyacağını göstermişti. Lakin bu yeterli değildi. Fiili garanti, Türkiyenin güvenliği bakımından sahip olunması gereken asgari zorunlu unsurdu.

4 Nisan 1949 da NATO'nun kurulması ve bu ittifak sistemi ile Birleşik Amerika'nın kollektif ittifak sistemini benimsemesi, şüphe yok ki, en fazla Türkiye için ferahlatıcı olmuştur. Bunun için Türkiye, kurulduğu günden itibaren bu ittifak sistemine katılıp, Birleşik Amerika'nın ittifakına sahip olmak için çaba harcamıştır. Bu çabaların olumlu sonuç vermesi, Türkiye bakımından sıkıntılı geçen

birkaç yılı aldı. İlgi çekici bir nokta da, Türkiye'nin NATO'ya katılmasına Birleşik Amerika'nın itirazı olmadığı halde, NATO'nun küçük üyeleri ile İngiltere, bu işe en fazla itiraz edenlerin başında geldi. Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika gibi küçük devletler, Sovyet dehdidine en fazla ve en ağır şekilde maruz bulunan Türkiye'nin NATO'ya katılması halinde, Sovyetlerin buna sert bir tepki göstererek, hemen bir savaş yoluna gitmesinden korktular. Bu devletler, NATO'yu bir güvenlik supabı olarak görmekteydiler. Yoksa Sovyet Rusyaya karşı hemen savaşa girebilecek bir ittifak sistemi olarak almak istemediler. Bu devletlerin bu itirazı, Türkiye'nin NATO'ya katılmasında geciktirici bir faktör olmuştur.

İngiltere'nin itirazı ise bambaşka bir sebepten doğmaktaydı. İngiltere 1947 yılından itibaren, Truman Doktrini ile Amerika'nın ilgisini Doğu Akdeniz bölgesine çektikten ve bu bölgenin güvenliği sorumluluğunu Amerika'nın sırtına yükledikten sonra, Orta Doğudaki sömürgecilik hevesine yeniden hız verdi. İngiltere özellikle Süveyş'ten çekilmek istemiyordu. Halbuki Mısır ise, tam bağımsızlığına kavuşabilmek için, daha 1945'den itibaren İngiltere nezdinde teşebbüste bulunup, bir an önce Süveyş'ten çekilmesini istedi. İki devlet arasında bu konuda müzakereler başladı. Gerçekten İngilterenin Süveyş'ten çekilmek istemeyişinin bir sebebi de, Orta Doğu üzerindeki Sovyet tehdidi idi. Fakat İngiltere aynı zamanda petroller dolayısiyle, Orta Doğu'da tekrar yerleşmek de istiyordu.

Süveyş konusundaki İngiliz-Mısır görüşmeleri tartışmalı bir şekilde devam ederken, Türkiye de NATO'ya katılmak için ısrar etmekteydi. İngiltere, önce, Türkiye'nin güvenlik endişeleri ile kendisinin Süveyş menfaatlerini birleştirerek, Orta Doğu'da bir savunma sistemi kurmak istedi. Mısırın da katılacağı bu savunma sistemi içinde, İngiltere Süveyş'te kalma yetkisini elde edecekti. Halbuki, Türkiye bakımından mühim olan, Birleşik Amerika'nın fiili garantisini, yani Amerika'nın ittifakını elde etmekti. Bu sebeple, Türkiye, Orta Doğu savunma sistemine katılmakla beraber NATO üyeliği üzerinde ısrar edince, İngiltere, 1951 Temmuzunda, Orta Doğu Savunma Sistemine katılması şartiyle, Türkiye'nin NATO üyeliğini desteklemeye karar verdi.

Öte yandan, 25 Haziran 1950 de patlak veren Kore Savaşına Türkiye, Birleşmiş Milletler emrine bir tugaylık bir kuvvet vermek suretiyle, en geniş ve en aktif bir şekilde katılan bir kaç devletten biri oldu. Kore savaşlarında Türk askerinin gösterdiği kahramanlık ve mücadele azmi, her türlü övgünün üstündeydi. Kore'de Türk askeri Türk Milletinin savaş değerini belirgin bir şekilde ispat ettiği için, Türkiye'nin NATO üyeliğine yapılan itirazlar da bertaraf edilmiş oldu. Görüldü ki, Türkiye'nin NATO'ya katılması ancak bir kazanç teşkil edecekti. Bu sebeple, 1951 Eylülünde Ottowa'da toplanan NATO Bakanlar Konseyi, 21 Eylül 1951 de yayınladığı bildiride, Türkiye ile

Yunanistan'ı da NATO'ya katılmaya davet etmeye karar verdiğini açıkladı.

Bu karar üzerine, İngiltere Orta Doğu savunma sistemini kurma çabalarını hızlandırdı. 13 Ekim 1951 de, Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa ve Türkiye, bir Orta Doğu Müttefik Komutanlığı kurulması hususunda Mısır'a teklifte bulundular. Teklife göre, bu komutanlığa Avustralya, Yeni Zelanda ve Güney Afrika Birliği de katılacak ve Süveyş Kanalı'nda bulunacak askeri kuvvetler, bu komutanlık emrinde olacaktı. Bu teklifi, İngiltere'nin Süveyş'ten çekilmemek için bulduğu yeni bir kombinezon olarak gören Mısır, 17 Ekimde teklifi reddetti. İngiltere Süveyş konusundaki tasarısını gerçekleştirememişti. Bunun üzerine NATO Konseyi, aynı gün Londra'da imzaladığı bir protokol ile, Türkiye ve Yunanistanın NATO'ya katılmalarını kabul etti.

Türkiye Büyük Millet Meclisi de, 19 Şubat 1952 de, Türkiye'nin NATO'ya katılmasına karar verdi. Bu şekilde Türkiye Sovyet tehdidine karşı, sadece Birleşik Amerika'nın değil, diğer 13 ülkenin de ittifakını elde etmek suretiyle güvenliğini sağlamış olmaktaydı. Bu yeni gelişme ile, Türkiye şimdi Birleşik Amerika'yı, güvenliğinin, bağımsızlık ve toprak bütünlüğünün korunmasında temel bir unsur olarak almış oluyordu.

Türkiye'nin NATO'ya üye olmak için gösterdiği faaliyet, daha başlangıçtan itibaren Sovyet Rusya'yı rahatsız etmiş ve bilhassa 1951 yılı sonbaharından itibaren Türkiye'nin NATO'ya katılma kararını önlemek için her türlü çabayı harcamıştır. Türkiye ise, Sovyet Rusya'nın yapmış olduğu bu baskılara boyun eğmemiş ve hatta NATO'ya girmek isteyişinin esas sebebinin, Sovyetlerin Türkiyeye yönelttiği tehditler olduğunu belirtmekten de kaçınmamıştır.

Türkiye'nin NATO üyeliği, Stalin'in 5 Mart 1953 de ölümünden sonra Sovyetleri daha da rahatsız etmiştir. Bu sebeple, yeni Sovyet liderliği, 30 Mayıs 1953 de yaptığı bir açıklamada, Türkiye'den toprak talebinde bulunmaktan ve Boğazların ortak savunması hakkındaki görüşlerinden vazgeçtiklerini ifade etmişlerdir. Mamafih, bu bildiriden, Boğazlarda üs isteklerinden vazgeçip geçmedikleri de kesinlikle anlaşılamamıştır. Bu sebeple, Yeni Sovyet liderliğinin Türkiye hakkındaki bu yeni tutumu, Türkiye'de bir güven duygusu yaratmaktan çok uzak kalmıştır. Türkiye'nin Sovyetlere karşı duyduğu bu güvensizlik, bundan sonra, bilhassa Orta Doğu buhranları dolayısiyle daha da artacak ve Türk-Sovyet münasebetleri peşpeşe buhranlar ve gerginlikler içine girecektir.

B) Balkan İttifakı

NATO'nun üyeliği Türkiye'nin dış politikasında aktif bir devir

açmıştır. Bundan sonra Türk dış politikası, Orta Doğu ve Doğu Akdeniz bölgesindeki güvenlik ve savunma sistemlerinin daha da pekiştirilmesine yönelmiş ve bu çabalarda Türkiye birinci planda rol oynamıştır.

Türkiye'nin NATO'ya katılması Sovyetleri sinirlendirmiş ve 13 Kasım 1951 de Türk Hükümetine verdikleri bir notada, doğrudan doğruya kendilerine yöneltilmiş olan bu "saldırgan" bloka Türkiye'nin katılmasiyle ve "emperyalist" Amerikaya topraklarında üs vermesiyle doğacak sorumluluğun, doğrudan doğruya Türk Hükümetine ait olacağını bildirmişlerdi. Türk Hükümeti 13 Kasımda verdiği cevapta, Türkiye'nin daima barış taraftarı olmasına karşılık, yıllardanberi izledikleri politikaya bakınca aynı şeyin Sovyetler için söylenemiyeceğini belirtti. Sovyetler 30 Kasımda verdikleri ikinci notada şöyle diyorlardı: "Türk Hükümetinin memleketini, Sovyetler Birliğine karşı yöneltilmiş bulunan Atlantik Bloku'nun saldırgan planları içine çekmiş olması, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki münasebetlere şüphesiz ciddi zararlar verecek ve böyle bir politikanın sonuçlarından doğan sorumluluk da tamamiyle Türk Hükümetine ait olacaktır." Görülüyor ki, Türkiye'nin NATO'ya katılması, Sovyetlerin Türkiyeye karşı davranışlarını yumuşatacağı yerde, daha da sertleştirmekte ve Sovyetler Türk-Sovyet münasebetlerine bir tehdit yöneltmekteydi.

Bu durum Türkiye'yi, kendi bölgesinde yeni savunma sistemleri

kurmaya götürmüştür. NATO'nun sağ kanadı Balkanların bir kısmını içine almakta idiyse de, burada Yugoslavya önemli bir boşluk teşkil ediyordu. Yugoslavya 1948'denberi Sovyet bloku'ndan ayrılmış bulunduğuna ve ekonomik hayatı ile savunma gücünü, esas itibariyle, Birleşik Amerika'nın yardımına dayandırmış olduğuna göre, bu memleketi yeni bir ittifak sistemi içine almak mümkün olacaktı. Öte yandan, Türk-Yunan münasebetlerine gelince, NATO'ya girme hususunda her iki memleket ortak çaba harcamışlar ve ikisi arasında tabii bir yakınlaşma meydana gelmişti. Bu yakınlaşma 1952 yılının başından itibaren yoğun bir şekil almış ve Yunan Dışişleri Bakanı 1952 Ocak ayında Türkiye'yi ziyaret etmişti. Türkiye Başbakanı Adnan Menderes ile Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Yunan Dışişleri Bakanı'nın ziyaretini iade ettiler. Bunun arkasından Yunan Kral ve Kraliçesi 8-16 Haziran 1952 de Türkiyeye bir ziyaret yaptılar. Yunan hükümdarlarının bu ziyaretini Türkiye Cumhurbaşkanı 27 Kasım-2 Aralık 1952 arasında iade etti. Türkiye ile Yunanistan arasındaki bu karşılıklı ziyaretler, bütün görüntüsü ile mutlu bir balayına benziyordu. Sanki Balkan Birliği ve Balkan Antantı'nın tatlı havası yeniden canlanmıştı. Tabii bu arada Yugoslavya da ihmal edilmemiş ve onunla da temaslar kurulmuştu.

Özellikle Türkiye tarafından harcanan bu çabaların ilk olumlu sonucu 28 Şubat 1953 de Ankara'da, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında bir Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın imzası olmuştur.

Bu antlaşma bir ittifak değildi, lakin ittifaka doğru önemli bir adım atıyordu. Çünkü antlaşmaya göre, üç devlet, aralarında ekonomik ve kültürel işbirliğinden başka, genelkurmayları vasıtasiyle ortak savunma konusunda da işbirliği yapacaklardı. Antlaşmanın 6'ıncı maddesine göre de, taraflar, birbirlerinin aleyhine olan veya menfaatlerine aykırı düşen hiçbir ittifaka veya herhangi bir harekete katılmıyacaklardı.

Türk Hükümeti, bu işbirliği ve dostluk antlaşmasını gerçek bir ittifak haline getirmek için, çabalarına 1953 ve 1954 yıllarında da devam etti. O kadar ki, bu yıllarda Yunanistan bir yandan da Kıbrıs meselesini kışkırtırken ve Türk kamu oyu da Yunanistan'ın Kıbrıs konusundaki faaliyetleri karşısında feryad ederken, Türk Hükümeti, sırf bir Balkan ittifakı yaratabilmek için, bütün bunları umursamamayı tercih etti. Bir bakıma bu şekilde davranışının olumlu sonucunu da aldı. 9 Ağustos 1954 de Yugoslavya'da Bled'de, Türkiye, Yunanistan ve Yugoslavya arasında Balkan ittifakı imzalandı. 20 yıl için yapılmış olan bu ittifaka göre, taraflardan herhangi birine veya daha fazlasına yöneltilen bir saldırı, hepsine birden yöneltilmiş sayılacak ve saldırıya karşı kollektif bir savunma kuracaklardı. Ayrıca, üç devletin dışişleri bakanlarından meydana gelen bir Daimi Konsey kurulacaktı.

Balkan İttifakı ile NATO'nun sağ kanadının ve özellikle Balkanlar

cephesinin adamakıllı kuvvetlendirilmiş olduğu bir gerçekti.
Fakat bu nitelik ancak bir görüntüden ibaretti ve ittifak sağlam temellere oturmamıştı. Bundan ötürü, ittifaktaki imzaların mürekkebi kurumadan, 1955 ilkbaharından itibaren Balkan İttifakı gücünü kaybetmeye başladı. İlk darbeyi Yugoslavya'dan yedi. Sovyet Rusya'da kollektif liderliğin, Stalin'in hatalarını tamir yolunda yaptığı ilk teşebbüslerden biri, Yugoslavya ile münasebetleri düzeltmek için harekete geçmesi oldu. Mayıs 1955 sonunda Bulganin ve Kruşçev Belgrad'ı ziyaret ettiler. Bundan iki hafta önce, Türkiye Başbakanı Adnan Menderes, 4-9 Mayıs 1955 günlerinde Yugoslavya'yı ziyaret etti. 6 Mayısta Türkiye başbakanı için verdiği yemekte, Yugoslavya Federal İcra Konseyi İkinci Başkanı Edvard Kardetj şöyle diyordu: "Balkan İttifakı, dünya sulhü ufuklarının fazla karanlık göründüğü bir zamanda teessüs etmişti. O zamandanberi dünyada birçok şeyler değişmiş, daha devamlı barış ihtimalleri bugün daha ziyade hakikat sahasına girmiştir". Bununla beraber, Balkan İttifakı'nın herhangi bir şekilde değerini kaybetmemiş olduğunu söyleyen Kardelj, Sovyetlerin o sırada propagandasını yaptıkları, barış içinde birarada yaşama sloganını savunmak için de, "Hiçbir gayret, milletlerarası gerginliğin azalmasını, sulh içinde müşterek yaşamaya ve milletlerarası anlaşma temayülünü kuvvetlendirdiği takdirde, fuzuli veya külfetli sayılmamalıdır" diyordu. Yugoslav liderleri bu sözlerle Sovyet liderlerinin uzattığı eli sıkmaya hazırlanırken, bir yandan da, Balkan ittifakının değerini kaybetmediğini söylemekle, bu ittifakı

Sovyetlere karşı aynı zamanda bir koz olarak da kullanmak istiyorlardı.

Aynı yemekte, Başbakan Menderes'in, "Kanaatimizce, dünyanın umumi vaziyetindeki gerginliklerin biraz gevşemeye gittiğine dair olan nikbin iddialar, ciddi sebeplere istinat etmekten ziyade, hislere hitap etmektedir" şeklindeki sözleri, iki taraf arasındaki görüş ayrılığını belirli bir şekilde ortaya koymaktaydı. Gerçek şudur ki, Mayıs 1955 sonunda Kruşçev ve Bulganin'in Belgrad'ı ziyaretlerinden sonra, Yugoslavya'nın Balkan İttifakına karşı durumu çok değişmiş ve zayıflamıştır. Bununla beraber, bu ittifakın etki ve değerini kaybetmesinde asıl sorumluluk Yunanistan'a düşmektedir. Çünkü, olaylar göstermiştir ki, Yunanistan Balkan ittifakını, Kıbrıs üzerindeki emperyalizmini gerçekleştirmek için kullanmak istemiştir.
Kıbrıs meselesi dolayısiyle, 1955'den itibaren Türkiye ile Yunanistan tam bir çatışma içine girdikten sonra, artık Balkan ittifakı ölü bir belge haline gelmiştir. Şüphesiz, bu ittifakın Türk-Yunan çatışması ile yediği ölüm darbesi, Yugoslavya'nın, yakasını bu ittifaktan kurtarması için, çok işine yaramıştır.

C) Bağdat Paktı

1955 yılından itibaren nasıl Balkan ittifakı sarsılmaya başlamış ise, Türkiye'nin 1955 Şubatında meydana getirdiği Bağdat Paktı da aynı şekilde önemli sarsıntılar geçirmiştir.

Türkiye, 1954 Ağustosunda Balkan İttifakını gerçekleştirir gerçekleştirmez hemen arkasından, yine 1954 yazından itibaren bir de Orta Doğu'da bir savunma ittifakı sistemi meydana getirmek için faaliyete geçti. Fakat bu faaliyetin esas kaynağını, Birleşik Amerika Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'ın bir tasarısı teşkil ediyordu.
Kore Savaşı, Amerika Dışişleri Bakanını, komünist emperyalizmi tehlikesine karşı daha güçlü tedbirler almaya sevketmişti ki, bu çerçeve içinde Uzakdoğu bakımından alınan tedbirlerden söz etmiştik.
Dulles, Orta Doğu memleketlerini de bir ittifak sistemi içinde toplamak istiyordu ve bu amaçla 1953 Mayısında bütün Orta Doğu memleketlerini teker teker ziyaret etti. Bu arada 25-27 Mayıs 1953 günlerinde Ankaraya da geldi ve bu ülkelerle görüşmeler yaptı. Bu sırada İngiltere ile Mısır arasındaki Süveyş anlaşmazlığı henüz çözümlenmemiş ve Arap memleketleriyle İsrail arasındaki münasebetler de gerginliğini muhafaza ediyordu. Bu sebeple, Dulles, bütün Orta Doğuyu kapsayacak bir savunma sisteminin kurulması için gerekii müsait atmosferi bulamadı ve Vaşington'a dönüşünde radyo ve televizyonlarda yaptığı bir konuşmada, Arap ülkelerinin İsrail, İngiltere ve Fransa ile olan çatışmalara bütün dikkatlerini çevirmiş olduklarını ve bundan ötürü de Sovyet komünizmi tehlikesine hemen hiç aldırmadıklarını söylemiş ve "Bir Orta Doğu Savunma Teşkilatı meselesi, yakın bir ihtimal olmaktan ziyade, ancak geleceğe ait bir iştir" diyerek, kurmak istediği Kuzey Seddi (Northern Tier)

tasarısını ileriye attı.

Fakat Türkiye, Amerika tarafından terkedilen bu fikrin peşini bırakmadı. 27 Temmuz 1954 de, İngiltere ile Mısır arasındaki Süveyş anlaşmazlığını sona erdiren antlaşma parafe edildi ve bu antlaşma 19 Ekim 1954'de de imzalandı. Bu antlaşmanın ilgi çeken tarafı, 17 Haziran 1950 tarihli Arab Ligi Devletleri Ortak Savunma Antlaşmasını imzalayan devletlerden birine veya Türkiye'ye, silahlı bir saldırı olması halinde, İngiltere'nin Süveyş kanalına asker sokmak hakkını kazanmasıydı. Antlaşmanın bu hükmünün ve Mısır'ın da bu hükme rıza göstermesinin, Türkiye'yi, Orta Doğu Savunma sisteminin kurulması hususunda büyük ümitlere sevkettiği anlaşılmaktadır. Çünkü, Irak Başbakanı Nuri Said Paşa'nın Ankaraya yaptığı on günlük bir ziyaret sonunda 18 Ekim 1954 de yayınlanan bir bildiride Türkiye ile Irak'ın Orta Doğu'da bir güvenlik teşkilatı kurmaya karar verdikleri ve Türkiye'nin Arab devletlerinin meşru menfaatlerine aykırı bir politika izlemiyeceği bildirildi. Bu son cümle ile anlatılmak istenilen, Türkiye'nin İsrail Meselesinde Arapların meşru menfaatlerine aykırı hareket etmiyeceği ve İsrail'i körü körüne desteklemiyeceği idi. Arab devletlerine bir taviz verilmek isteniyordu.

Irak ile Türkiye'nin bir Orta Doğu savunma teşkilatı kurma teşebbüsleri, başta Mısır olmak üzere Arab devletleri tarafından tepki ile karşılandı. Çünkü, İngiliz-Mısır Süveyş antlaşmasının parafe

edilmesinden sonra, Mısır, kendi liderliği altında bir Arab devletleri bloku kurmak üzere diplomatik faaliyetini birdenbire arttırmıştı. Mısır Milli İstikamet Bakanı Salah Salim, Ağustos ve Eylül aylarında, Bağdat da dahil olmak üzere bütün Arab başkentlerini ziyaret ederek görüşmelerde bulunmuştu. Yine Mısır'ın Suudi Arabistan ve Pakistanla yaptığı temaslardan sonra, Eylül ayında, Doğu ve Batı blokları arasında bir denge unsuru olmak üzere, bir İslam Kongresi'nin kurulması dahi söz konusu olmuştur.

Şimdi Türkiye ile Irak'ın Mısır'dan önce davranarak, bir Orta Doğu güvenlik teşkilatı kurmak için harekete geçmeleri Başkan Nasır'ın kendi liderliği altında gerçekleştirmek istediği Arab blokunu engelleyici nitelikte ve daha da önemlisi, Mısır'ın liderliğini köstekleyici nitelikte idi. Bunun için Mısır'ın tepkisi sert oldu. Kurulacak olan güvenlik teşkilatına katılmıyacağını hemen açıkladı. Mısır'ın bu tutumu diğer Arab ülkelerini de etkiledi ve bunlar Türk-Irak teşebbüsüne karşı çekingen bir durum aldılar. Bu durum da Türkiye ile Irak'ın teşebbüsünü köstekleyici nitelikte idi. Bu sebeple Türkiye Başbakanı Menderes, 1955 Ocak ayında Şam ve Beyrut'u ziyaret etti. Suriye kurulacak pakta katılmayı reddetti. Lübnan ise, Mısır ile Suriye'nin bu redleri karşısında, bu pakta katılmaya birdenbire karar veremedi. Orta Doğu Güvenlik Paktı meselesi, Arab Ligi Konseyi'nin 22 Ocak-6 Şubat 1955 arasında yaptığı toplantıda tartışma konusu oldu. Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan Pakt'a karşı şiddetli

cephe aldılar. Irak ise Pakt fikrini savundu. Lübnan ile Ürdün uzlaştırıcı bir rol oynamak istedilerse de, Konsey toplantısı sonuç vermeden dağıldı.

Bu durum karşısında Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955 de Bağdat Paktı'nı imza ettiler. Taraflar arasında "güvenlik ve savunma" konusunda işbirliği yapılmasını öngören bu Pakt'ın 5'inci maddesine göre, bu Pakt'a her devlet katılabilirdi. Yalnız şu şartla ki, bu devletin ya bir Arab Ligi üyesi olması veya taraflarca "tanınmış" olması gerekmektedir. Bunun anlamı şuydu ki, İsrail için bu Pakt'a katılma imkanı yoktu. Çünkü bir Arab devleti olan Irak İsrail'i tanımamıştı. Şüphesiz bu hüküm, diğer Arab devletlerinin İsrail düşmanlığına verilmiş bir tavizdi.

Bağdat Paktı imza edilirken, diğer Arab devletleri ve özellikle Lübnan ve Ürdün'ün buna katılması halinde, Mısır-Suriye blokunun izole edilmiş olacağı va sonunda da yalnız kalan bu devletlerin, ister istemez Pakt'a katılacakları düşünülmüştü. Fakat düşünülen gerçekleşmedi. Lübnan ve Ürdün nezdinde yapılan teşebbüsler bir sonuç vermedi. Bununla beraber, bu iki devlet Mısır-Suriye blokuna da katılmadılar.

Pakt'ın imzasından sonra Mısır ve Suriye, Türkiye ve Irak'a karşı geniş bir kampanya açtılar. Bağdat Paktı, Batı emperyalizminin bir vasıtası, İsrail'e hizmet eden bir alet olarak gösterildi. Mısır ve

Suriye'nin bu kampanyasını etkisiz bırakmak için Paktın genişletilmesine çalışıldı. 4 Nisan 1955 de İngiltere, 23 Eylül 1955 de Pakistan ve 3 Kasım 1955'de de İran Bağdat Paktı'na katıldılar. İngiltere'nin katılması Mısır ve Suriye'nin eline yeni bir silah verdi. Bu da Bağdat Paktı'nın İngiltere'nin Orta Doğu'daki sömürgeciliğinin yeni bir eseri olduğu idi. İran'ın katılması ise büyük bir şey ifade etmedi. Zira Pakistan ve İran Orta Doğu'nun Arab kuşağına dahil değildi. Böylece Bağdat Paktı Arab devletlerinin desteğinden tamamen mahrum kaldı. Bu da Pakt için önemli bir zaaf oldu. Öte yandan, Arab ülkelerinde doğan muhalefet karşısında Amerika da Pakt'a katılmaya cesaret edemedi. Bu da Pakt'ın ikinci büyük zaafı oldu. Böylece Bağdat Paktı, gerçekleştirmek istediği gayeye oranla, çok zayıf temeller üzerine oturtulmuş garip bir bina oluyordu.

Mart 1955 başlarında bir yandan Mısır ve Suriye, öte yandan da Mısır ve Suudi Arabistan, aralarında birer askeri pakt imzalamaya karar verdiler. Yemen de bunlara katılacağını bildirdi. Gerçekten, 20 Ekim 1955 de Mısır-Suriye 27 Ekim 1955 de Mısır-Suudi Arabistan savunma antlaşmaları imzalandı. 21 Nisan 1956'da da Mısır-Suudi Arabistan-Yemen savunma antlaşması imzalandı. Orta Doğu'da Bağdat Paktına karşı mukabil bir blok ortaya çıkmış oluyordu. Her iki blokun dışında kalan Lübnan ve Ürdün de gözönünde tutulunca, Bağdat Paktı, Orta Doğu'da ve özellikle Arab kuşağında birleştirici bir rol oynamak isterken, bu kuşağı üç parçaya ayırmış

olmaktaydı. Bu parçalanmadan ve parçalar arasındaki rekabetten Sovyet Rusya faydalanmıştır. Böylece Bağdat Paktı'nın bir sonucu da, Sovyetlerin Orta Doğu'ya girmesi olmuştur. Halbuki bu Pakt Sovyet tehdidine karşı bir savunma bloku teşkil etmek için kurulmuştu. Halbuki tamamen aksi oldu. Çünkü, Mısır, Bağdat Paktı'na karşı mukabil bir blok kurmakla da yetinmeyip, sözde İsrail'in muhtemel bir saldırısına karşı kendisini kuvvetli bulundurmak için, 1955 sonbaharından itibaren Sovyet Rusya ve peykleriyle silah alış-verişine girişti. Suriye Sovyetlerle yakınlık kurmakta Mısır'dan da ileriye gitti. Bu iki devlet Sovyetler Birliğini adeta Orta Doğuya çektiler. Bu ise Orta Doğu'daki Doğu-Batı mücadelesini daha da şiddetlendirdi. Şimdi, 1950 de faaliyet alanlarını Avrupa'dan Uzakdoğu'ya aktaran Sovyetler Birliği, bu gelişmelerle faaliyetlerini Uzakdoğu ve Asya'dan Orta Doğu'ya aktarmış oluyordu. Bu ise 1956'dan itibaren Orta Doğu buhranlarını daha da şiddetlenmeye götürecektir.

Bağdat Paktı'nın kendisine gelince: Orta Doğu buhranları bu Pakt'ı bambaşka bir nitelik ve gayeye götürecektir. 14 Temmuz 1958 de Irak'da patlak veren ihtilalin sonunda gerek monarşinin ve gerek Nuri Said rejiminin yıkılması ve General Kasım'ın liderliğinde 1963 yılına kadar devam edecek rejimin Irak'ın kaderine egemen olması üzerine, Irak Bağdat Pakt'ından çekilmiş ve bundan sonra Pakt'ın adı değiştirilerek Merkezi Antlaşma Teşkilatı (Central Treaty Organization -CENTO) olmuştur. CENTO ise, faaliyetlerinin yönünü, daha

ziyade üyeler arasındaki ekonomik, kültürel ve teknik işbirliğine çevirmiş ve bunda da daha belirli başarılar kazanmıştır. Öte yandan, Bağdat Paktı'nın geçirdiği bu nitelik değişikliği Birleşik Amerika'yı Paktın bu yeni şekliyle çok daha yakından ve sıkı bir işbirliğine yöneltmiştir.

Ç) Kıbrıs Meselesi

Türkiye, Balkan İttifakını ve Bağdat Paktı'nı gerçekleştirdiğI bir sırada, Kıbrıs meselesi gibi, kendisini 1959 yılının başlarına kadar uğraştıracak ve zaman zaman gayet şiddetli buhranlardan geçecek olan bir mesele içine girmeye başlamıştır.

Yunanistan daha İİ'inci Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren Kıbrıs meselesini kurcalamaya başlamış ve bu adayı kendisine ilhak (Enosis) etmek için faaliyete geçmiştir. İlgi çeken bir nokta da, Orta Doğu üzerinde Sovyet tehlikesinin belirli bir hal aldığı, Yunanistan'da komünist Markos'cuların iç savaşı çıkardıkları bir sırada Kıbrısta da komünistlerin, Kıbrıs'ı Yunanistan'a ilhak için faaliyetlerini arttırmalarıdır. Bu gelişmenin sebebi açıktı: Doğu Akdeniz'de stratejik bir mevkide ve İngiltere'nin elinde bulunan Kıbrıs adasından İngiltere'nin çıkmasına sağlamak suretiyle, Doğu Akdeniz'de Batılıların durumunu zayıflatmak ve hatta bu adayı bir komünist üssü haline getirmek.

Komünistlerin bu taktiği sağcıların emperyalizmi ile işbirliği yapınca, bilhassa 1947 yılından itibaren Yunan kamuoyu Kıbrıs meselesinin üstüne düşmeye başladı. 1947 yılı başka bir sebepten de Yunanistan için mühim bir gelişme yılı olmuştu. İİ'inci Dünya Savaşı'nın yenilmiş devletlerinden İtalya ile 10 Şubat 1947 de Paris'te imzalanan barış antlaşması ile İtalya, 1911-12 de Osmanlı Devleti'nden işgal etmiş olduğu On İki Ada'yı Yunanistan'a verdi. Bu hadise Yunan Megalo İdea'sı için kışkırtıcı bir unsur oldu. Zira, On İki Ada'yı alan Yunanistan ve Yunan kamuoyu şimdi gözlerini Kıbrıs'a çevirmeye başladı. Bu durum, sorumlu veya sorumsuz, resmi veya gayrı resmi, herkes tarafından çeşitli amaçlara alet edilince, mesele günden güne şiddetlenen bir gelişme gösterdi.

Kıbrıs adasında 120 bin Türkün bulunması dolayısiyle, Yunanlıların Enosis davası tabiatiyle Türkiye'yi yakından ilgilendirdi. Onun içindir ki, Türk basını ve kamuoyu 1947 yılından itibaren Kıbrıs gelişmelerine karşı yakın bir ilgi göstermiş ve Türk Hükümeti'nin devamlı olarak dikkatini çekmekten kaçınmamıştır. Buna karşılık Türk Hükümeti, 1955 yazına kadar, denebilir ki, meseleye adeta sırt çevirmiştir. Böyle bir davranışın 1952 yılına kadar olan sebeplerini izah etmek belki güç değildir. Çünkü bu yıla gelinceye kadar Türkiye için en önemli dava, Sovyet ve komünist emparyalizmine karşı güvenliğini garanti altına almaktı. Lakin 1952 Şubatında Türkiye NATO'ya

katıldıktan sonra, Türkiye'nin bu hayati davası gayet tatmin edici bir çözüm yoluna ulaşmış olmaktaydı ve dolayısiyle Türkiye için bu davanın üstüne düşme imkanı mevcuttu. Fakat, Türk Hükümeti'nin 1954'e kadar olan ilgisizliğini de bir dereceye kadar izah imkanı mevcuttur. Çünkü, 1952-1954 arasında Yunanistan'ın, Kıbrıs'ın kendisine terki için İngiltere nezdinde yaptığı her teşebbüs İngiltere tarafından reddedilmiş ve İngiltere adanın statükosunu değiştirmiyeceğini daima tekrar etmiştir. Fakat bu olayın önemli tarafı şuydu ki, Yunanistan İngiltere'ye resmen başvurup adayı istiyordu. Şu halde, bunun Türk Hükümeti için bir şey ifade etmesi gerekirdi. Aksine, Türk Hükümeti, bütün bu gerçeklere gözlerini kapayarak, Yunanistanla Balkan İttifakını gerçekleştirmeye çok daha fazla önem vermiştir. Balkan Paktı'nın gerçekleşmesini önleyebilecek herhangi bir engelin çıkmasından Türk Hükümetinin adeta korktuğu görülmüştür.

Türk Hükümeti Balkan İttifakını gerçekleştirdi. Lakin, Yunanistan daha ertesi günden itibaren, Kıbrıs meselesi vasıtasiyle bu ittifakı geri plana atmak istediğini açıkça gösterdi. Balkan İttifakı 9 Ağustos 1954 de imzalandı. Fakat 16 Ağustos 1954 günü Yunanistan Birleşmiş Milletlere resmen başvurup, İngiltere'den şikayet etmiş ve ada halkına self-determination yani kendi mukadderatını kendisinin tayin hakkının verilmesini istemiştir. Bu haktan kasdedilen ise, adanın rum halkına, kendilerini Yunanistan'a katma yetkisinin verilmesinden başka bir şey değildi. Birleşmiş Milletler 1954

Eylülünde meseleyi ele aldı, fakat meseleyi inceleyip bir karar vermeyi reddetti.

Yunanistan'ın Kıbrıs meselesini Birleşmiş Milletlere getirmesi meselenin milletlerarası plana intikal ettirilmesi demekti. Böyle olunca, Türkiye'nin de mesele içine girmesi gerekirdi. Gerçekte, Birleşmiş Milletler müzakerelerinde Türkiye de meseleye karıştı. Lakin kendi haklarını açık ve kesin bir şekilde belirtmek ve savunmak için değil, fakat meselenin bir an önce kapanması ve büyümemesi için. Türk Hükümetine göre, adanın statükosunun korunması, Doğu Akdeniz'deki genel barış düzeni için olduğu kadar, ilgili tarafların menfaatleri bakımından da faydalı ve gerekliydi. Türkiye adanın İngiltere'nin elinde kalması taraftarıydı.

Birleşmiş Milletlerin 1954 Aralık ayında, Kıbrıs meselesini görüşmeme kararı Türk Hükümet Başkanını o kadar hoşnut bırakmıştı ki, Başbakan Menderes, 18 Aralık 1954 de verdiği bir demeçte, "Bu mesele tamamiyle kapandığı için artık müttefikimiz Yunanistan ile aramızdaki dostluğun hatta gölgelenmemesine dikkat ve itina göstermek zamanı gelmiş bulunuyor" demiştir.

Olaylar, Türk Hükümet Başkanı'nın, meselenin artık kapandığı ve Türk-Yunan ittifakının titizlikle korunması gerektiği hususundaki inancını yalanlamıştır. Yunanistan şimdi meselenin üstüne daha

fazla düşmeye başlamış ve işin kötüsü de adada tethişçiliği kışkırtma ve bu tethişçiliğe yardım etme yoluna gitmiştir. Adada olayların bir buhran haline gelmesi üzerine, İngiltere Hükümeti, meseleyi görüşmek üzere Türkiye ve Yunanistan'ı, 29 Ağustos 1955 de Londra'da toplanacak bir konferansa davet etmiştir. Bu suretle Türkiye, İngiltere tarafından Kıbrıs meselesinin içine ister istemez çekilmiş oluyordu. Tabiatiyle, bunda İngiltere'nin bir taktiği de vardı. İngiltere, Yunanistan karşışında yalnız kalmamak için, Türkiye'yi de Yunanistan'ın karşısına çıkarıyordu.

Londra Konferansı müsbet bir netice vermeden 7 Eylülde dağıldı. İngiltere, Yunanistan'ın isteklerine bir miktar taviz olmak üzere, adaya muhtariyet vermeyi teklif etti. İngiltere'nin Yunanistan lehine gösterdiği bu durum değişikliğine rağmen, Türkiye statükonun korunmasında ısrar etti. Yunanistan ise, sef-determination'da, yani adanın kendisine katılmasında dayattı.

Bu durum karşısında İngiltere, kendi görüşünü yürütmek üzere, 1955 yılı sonundan itibaren adaya muhtariyet vermek üzere hazırlıklara başladı. Bu ise Türkiye'nin savunduğu görüşün aleyhine bir dönüştü. Bunun için 1956 yılının başında yine statüko üzerinde ısrar eden Türkiye, İngiltere'nin muhtariyet konusundaki kesin kararı karşısında, bu olup-bittiyi kabul ile, o da muhtariyete bir eğilim gösterdi ve muhtariyet rejimi içinde Kıbrıs Türklerinin hürriyet ve

yaşama haklarını garanti altına alacak olan kendi muhtariyet tekliflerini İngiltere'ye bildirdi.

Bu arada 1956 yılının başından itibaren Kıbrıs'ta rum tethişçiliği günden güne şiddetini arttırıyordu. İngiltere'yi muhtariyete götüren sebeplerden biri de bu tethişçilik faaliyeti ve bunun Yunanistan tarafından da beslenmesiydi. Bunun için, İngiltere 1956 Temmuzunda Lord Radcliffe'i Kıbrıs için bir anayasa hazırlamakla görevlendirdi. Lord Radcliffe; Kıbrıstaki incelemelerinden sonra hazırladığı muhtariyet anayasası raporunu, 12 Kasım 1956 da İngiltere Sömürgeler Bakanlığına sundu.

Radcliffe raporu üzerine, İngiltere Sömürgeler Bakanı Lennox Boyd 19 Aralık 1956 da Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, İngiltere Hükümeti'nin bu rapordaki anayasa tekliflerini aynen kabul ettiğini belirttikten sonra şöyle diyordu: "İngiliz Hükümeti, Kıbrıstaki gibi gayet karışık bir ahali için self-determination hakkının tatbiki için, muhtelif hal çareleri arasına, Ada'nın taksimi hususunun da ithal edilmesi gerektiğini kabul etmektedir.

İngiltere'nin, bu şekilde, Kıbrısta iki ayrı toplumun varlığını kabul ile, self-determination hakkını her iki toplum için de ayrı ayrı tanınması gerektiğini, yani adanın taksiminin de bir çözüm yolu olarak ele alınabileceğini söylemesi, Türk Hükümetini bundan sonra,

taksim tezi üzerinde ısrara götürmüştür. Lennox Boyd'un sözlerindeki adanın taksimini öngören kısımları, Türk Hükümeti, meselenin nihai şekilde çözümünü sağlıyabilecek bir "hareket noktası" saymış ve taksim tezine bağlanmıştır.

İngiltere taksim'i de bir çözüm yolu olarak göstermekle beraber, bağlandığı esas görüş bu değildi. İngiltere, esas itibariyle muhtariyet fikrine bağlanmış, fakat belirli bir süre devam edecek olan muhtariyetten sonra, kesin çözüm yoluna gidildiği takdirde, taksimin bu çözüm yollarından biri olabileceğini belirtmişti. Halbuki Türkiye, uzun yollara gitmeden, meselenin en kısa yoldan çözümü için taksim'i hemen gerçekleştirmek istemiştir. Öte yandan, Türk kamuoyu, bu sırada meselenin başındanberi benimsemiş olduğu görüşte ısrar ediyordu. Bu da, ya adada statükonun devamı, yani adanın İngiltere'nin elinde kalması, veya, eğer İngiltere çekilecekse, adanın gerçek ve eski sahibi Türkiyeye iade edilmesiydi. Bu sebepten ötürü, Türk Hükümeti 1956 yılı sonunda taksim tezini kabul ettikten sonra, 1957 yılında, bu tezi bir yandan Türk kamuoyuna benimsetmek, bir yandan da İngiltere ve Yunanistan'a kabul ettirmek için uğraşmıştır. Türk Hükümeti, yeni tezini Türk kamuoyuna benimsetmede başarı kazanmış ve 1958 yılında bütün Türkiye'nin sesi, "Ya Taksim! Ya Ölüm!" olmuştur.

Bu arada Yunanistan Kıbrıs meselesini her yıl Birleşmiş Milletlere

götürmekten geri kalmamıştır. Birleşmiş Milletler ise bu dikenli meselede kesin bir formül kararı almaktan kaçınmış ve meselenin Türkiye, İngiltere ve Yunanistan arasında müzakere yolu ile çözümlenmesi fikrini benimsemiştir.

1958 yılında; tethişçiliğin şiddetlenmesi dolayısiyle, gerek Kıbrısta durum adamakıllı kötüleşmiş, gerek Türk-Yunan ve Yunan-İngiliz münasebetleri gerginleşmiştir. Bu durum tabiatiyle Türk-İngiliz münasebetleri üzerinde de etkisiz kalmamıştır. Bu ise, NATO'nun Doğu Akdeniz'deki sağ kanadını etkilemiştir. Bundan dolayı, bir yandan Birleşik Amerika'nın, bir yandan da NATO'nun aracılık ve baskıları ile, Türkiye ile Yunanistan ikili müzakerelere girişmişler ve iki devletin başbakanları arasında 5-11 Şubat 1959 da Zürich'de yapılan görüşmelerde bağımsız bir Kıbrıs Cumhuriyeti kurulmasına karar verilerek, bu bağımsız devlet içinde Krbrıs Türk Toplumu'nun hürriyet ve yaşama haklarını garanti altına alan anayasa esasları ile, diğer ilgili anlaşmalar tesbit edilmiştir. Bu anlaşmalar, 19 Şubat 1959 da Londra'da, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere ile Kıbrıs Türk ve Rum toplumlarının temsilcileri tarafından imza edilmiştir.

Zürich ve Londra Anlaşmaları, bağımsız Kıbrıs ile Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında organik münasebetler ve bağlar kurmaktaydı. Bu anlaşmaların biri Garanti Antlaşması olup, Kıbrıs Cumhuriyeti Anayasasının ayrılmaz bir parçasını teşkil eden bu antlaşmaya

göre, Kıbrıs Cumhuriyeti, Anayasa düzenini bütün ayrıntıları ile korumayı taahhüt ediyordu. Eğer bu anayasa düzeni bozulacak olursa, bu düzeni tekrar yerleştirmek için gerekli tedbirler konusunda, Türkiye, İngiltere ve Yunanistan, birbirlerine danışacaklar ve alınacak tedbirler konusunda bir anlaşma olmaz da anayasa düzeni bozulmuş olmakta devam ederse, üç devletten herbiri, anayasa düzenini yerleştirmek için, tek başına müdahale hakkına sahip olacaktı.

Yine Anayasa'nın ayrılmaz parçasını teşkil eden İttifak Antlaşması'na göre, Yunanistan Kıbrıs'da 950 kişilik bir askeri kuvvet ve Türkiye de 650 kişilik bir askeri kuvvet bulundurmak hakkına sahiptirler.

Nihayet, bu anlaşmalarla Kıbrıs Cumhuriyeti için enonis ve taksim yasaklanıyordu.

Bu esaslar çerçevesi içinde hazırlanan Kıbrıs Anayasası 16 Ağustos 1960 da yürürlüğe girerek Kıbrıs Cumhuriyeti resmen kurulmuştur. Fakat bu Cumhuriyet 21 Aralık 1963 tarihine kadar devam edecektir.

::::::::::::::::

Bloklarda Yapı Değişikliği

1

Ara Dönem

1945-1960 dönemi nasıl Doğu ve Batı blokları arasında soğuk savaş çatışmalarının hakim olduğu bir dönem ise, 1970'li yıllarla başlayan dönem de Doğu ile Batı arasında "Yumuşama"nın (Detant) hakim olmaya başladığı dönemdir. 1960'lı yıllar ve bu yılları kaplayan dönem de, bu ikisi arasında yer alır ve Soğuk Savaş'tan "Bugüne" geçişin bir "Ara Dönem"ini teşkil eder. Bu Ara Dönem'in başlıca hususiyeti, Soğuk Savaş'ı hatırlatacak mahiyette çatışma ve anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına rağmen, milletlerarası münasebetler sistemine yumuşak bir yapının getirilmesi çabalarının da belirgin bir şekilde kendisini göstermesidir. 1960-1970 arasının bu çelişkili görünen gelişmelerinde en müessir faktör, her iki Blok'un da yapısında meydana gelen değişmelerdir. Her iki Blok'un da yapısında veya başka bir deyişle Blok-içi münasebetlerde meydana gelen bu değişmelerin, milletlerarası politikaya "çok merkezli" bir yapı verdiğini veya "Çok Kutuplu" bir dünya yarattığını söylemek mümkün değildir. Savaş teknolojisindeki tartışılmaz üstünlükleri ile Birleşik Amerika ve Sovyet Rusya bugün de dünyanın iki esas kutbunu teşkil etmektedir. Fakat ne var ki, günümüzün iki-kutupluluğu, yapı ve mahiyet

itibariyle, artık 1950'lerin iki-kutupluluğu değildir. 1950'lerde, kutup merkezlerinin Blok içindeki kontrol ve hakimiyetleri bir bakıma mutlak ve "tekelci" mahiyette iken, bugün bu kontrol ve hakimiyet her iki Blok içinde de gittikçe tesirini arttıran yeni unsurların ortaya çıkması ile belirli bir derecede zayıflamış bulunmaktadır. Bu yeni unsurların ortaya çıkışı, bu gelişme ve oluşum, 1960'lı yılların eseri olup, biz buna Bloklarda Yapı Değişikliği diyoruz.

2

Doğu Bloku Gelişmeleri

A) Moskova Komünist Partiler Konferansı

1956 Şubatındaki 20'inci Kongrede Stalin putunun yıkılması ve sosyalizme giden farklı ve çeşitli yolların mevcut olduğu görüşünün benimsenmesi, Kruşçev'in başına dert açtı. Polonya ve Macaristan ayaklanmaları doğrudan doğruya bu Kongrenin doğurduğu neticelerden başka bir şey değildi.

Bundan da mühimmi, sosyalizm konusunda kendi bağımsız yolunu seçmiş ve Moskova'dan kopmuş bulunan Yugoslavya, diğer sosyalist ülkelere de örnek ve farklı bir sosyalizm için yeni bir model olmaya başlıyordu. Bunda, Stalin'in ölümünden sonra, Kruşçev liderliğinin

Yugoslavyaya yanaşmaya başlaması da büyük rol oynamıştır. O kadar ki, 1955 Mayısında Kruşçev, Bulganin ve Mikoyan'dan oluşan yüksek seviyedeki bir Sovyet heyeti Yugoslavya'yı resmen ziyaret etti. Şimdi "sosyalizmin büyük anavatanı" Tito'dan özür diliyordu. Kruşçev Belgrad havaalanında yaptığı konuşmada, Yugoslav ve Sovyet komünist partileri arasındaki bağların kopmasının tek suçlusunun Beria olduğunu, lakin artık bu dönemin geride kaldığını söyledi.

Mesele bununla da kalmadı. İki ülke liderleri arasında yapılan görüşme ve müzakerelerden sonra, Belgrad'da Haziran 1955 de yayınlanan ortak Deklarasyon'da, sadece sosyalizme giden ayrı yolların olmadığı, fakat aynı zamanda "farklı sosyalizm modelleri"nin de mevcut olduğu belirtilmekteydi.

Böylece, Stalin'in ölümü aynı zamanda bir "Titotizm" dönemini de açmış olmaktaydı. Şimdi Yugoslavlar Titoizmi, başka ülkelere de ihraç edilebilecek bir doktrin olarak telakki etmeye başlıyorlardı.

20'inci Kongre ise Titoizmin resmen kabulünden başka bir şey değildi. Yugoslavlara göre 20'inci Kongre, Stalinizmin tabutuna çakılmış son çivi oldu. Çünkü 1956 Haziranında yayınlanan ortak Yugoslav-Sovyet Deklarasyonu, sosyalizmin farklı yolları ile sosyalizmin çeşitliliğini bir kere daha teyid etti.

Lakin Kruşçev'in bu tutumu, beklemediği ve istemediği iki netice doğurdu. Birincisi, Kruşçev, Yugoslavya'nın tekrar sosyalist kampa döneceğini ümit etmişti ki, bu gerçekleşmedi. Yugoslavya Doğu Bloku'na katılmadığı gibi, tarafsızlık politikasında ısrar edecek ve 1950'lerin sonlarında belirmeye başlayan Bağlantısızlar Bloku'nun liderliğini ele alacaktır.

İkincisi ise, Titoizmin veya başka deyişle, farklı yolların ve farklı sosyalist modellerin varlığı kavramının, diğer sosyalist ülkeler üzerinde yaptığı tesir ve sosyalist kamp içinde bir gevşemeye sebep olmasıdır. Bir halde ki, "Sovyet İmparatorluğu" dağılma tehlikesine doğru sürüklenmekteydi. Bundan dolayıdır ki, 1956 yazından itibaren, bir yandan "Anti-Stalinizm" kampanyası yavaşlatılmaya çalışılırken, diğer yandan da, sosyalist kamp içindeki gevşemeyi önleyecek tedbirler alınmaya başladı. 1956 Eylülünde, sosyalist ülkeler komünist partilerine gönderilen gizli mektuplarda bu partilerin Yugoslav modelini robot gibi taklit etmeye kalkmamaları hususunda uyarıldı.

1956 Macar İhtilali, Sovyet liderlerinin gözünü daha da açtı ve 1957 yılında, bir yandan Titoizm tehlikesine karşı tedbirler yoğunlaştırılırken, bir yandan Stalin dönemi daha objektif bir açıdan değerlendirilmeye başlandı. Moskova'da yayınlanan Voprosy Istorii (Tarih Meseleleri) dergisinin 1957 Haziran-Temmuz sayısında, "Stalin

vahim hatalar yapmış olmakla beraber, biz onun faaliyetlerini sadece bu hataların prizmasından bakarak değerlendiremeyiz. Aksi takdirde, Stalin'in, büyük bir Marksit-Leninist şahsiyet olarak yer aldığı Parti tarihimizi de saptırmış oluruz" derken, 1957 sonlarında Kruşçev de, "Stalin hatalar yapmıştır. Lakin, mademki bizler onunla beraber çalıştık, bu hataların sorumluluğunu da paylaşmalıyız" diyordu.

1957 yılı sonlarında sosyalist kampın durumu şudur: Tito'nun Yugoslavyası artık Moskova'dan tamamen kopmuştur. Polonya ise, ancak Gomulka gibi ılımlı ve milliyetçi bir komünistin kontroluna verilmekle kurtarılabilmiştir. Macar ihtilali ise, ancak kanlı bir şekilde bastırılabilmiş ve bu da komünizmin ve Sovyet Rusya'nın milletlerarası prestijine ağır bir darbe olmuştur. Çinle olan anlaşmazlık ancak 1958'den itibaren ortaya çıkmaya başlayacak ise de, dış politika konularında görüş ayrılıkları da kendisini göstermekten geri kalmamaktadır.

Bu sebeple, Kruşçev, sosyalist kamp içindeki bağımsızlık temayüllerine son vermek, sosyalist bloka bir çeki düzen vermek ve bilhassa Moskova'nın diğer komünist ülkelerle, diğer ülkelerdeki komünist partileri üzerindeki otoritesini pekiştirerek, sosyalist kampın ve milletlerarası komünizmin dayanışma ve bütünlüğünü sağlamak amacı ile Moskova'da, bütün komünist partilerinin katılacağı bir konferans düzenlemeye karar verdi. 1957 Kasımı, Rusya'da Bolşevik ihtilalinin, yani Komünist Partisi'nin iktidarı ele geçirişinin ve Sovyet

Rusya'nın kuruluşunun 40'ıncı yıldönümü idi. Bu yıldönümü böyle bir Konferans için iyi bir fırsat oldu.

Komünist Partiler Konferansına 64 ülkenin komünist partileri katıldı. Fakat Konferans iki safhada yapıldı. 14-16 Kasım 1957 günlerinde, sosyalist bloka dahil 12 ülkenin komünist partileri liderleri katıldı ve bu toplantı sonunda bir Deklarasyon yayınlandı. Bu toplantıya Yugoslavlar katılmadıkları gibi, Deklarasyon'u sonradan imzalamayı da reddettiler.

Konferansın ikinci kısmı 16-19 Kasım 1957 günlerinde yapıldı ve buna 64 komünist partisi katıldı. Bu ikinci toplantının sonunda ise bir Barış Manifestosu yayınlandı.

Mühim olan 12 Maddelik Delarasyon'du. Doğrusu aranırsa, Deklarasyon Sovyetlerin istediklerini tamamen gerçekleştirmiş değildi. Konferans sırasında yapılan konuşmalar ve çeşitli propagandalarla, Sovyet Rusya'nın 40 yılda gerçekleştirdiği her sahadaki büyük başarılar göklere çıkarılarak, Marksizm-Leninizm'deki tartışmasız öncülüğü ve liderliği ortaya konulmuş ise de, sosyalizmin farklı yolları ve modelleri kavramı tamamen bertaraf edilememişti. Çünkü, Deklarasyona göre, sosyalizmin inşasında, bütün ülkelerde tatbiki gereken "temel kanunlar" olduğu, proleterya diktatörlüğünün ve proleter enternasyonalizminin gerçekleşebilmesi için bu "temel kanunlar"a

bağlı kalınması gerektiği belirtildikten sonra, ancak bu temel kanunların veya prensiplerin tatbikinden sonradır ki, "her ülkenin tarihi şartları ile milli hususiyetlerinin" gözönüne alınabileceği söylenmekteydi. Yani, her ülkenin tarihi şartları ile milli hususiyetleri tamamen inkar edilmemekteydi.

Diğer taraftan, Deklarasyon, bir yandan Revizyonizmi, yani bağımsız bir yol tutmayı esas tehlike sayarken, öte yandan Dogmatizmi, yani Stalinizmi de mahkum etmek suretiyle bir orta yol takip etmeye de dikkat etmişti.

Şüphesiz, 1957 Komünist Partiler Konferansı Sovyet Rusya'nın liderliğini tartışmasız kabul ederek, Moskova'nın ve Kruşçev'in, milletlerarası komünizm hareketi üzerindeki otoritesini kuvvetlendirmiştir. Fakat bir başka gerçek de, bu hareket içinde farklı düşüncelerin de ortaya çıkmaya başladığı ve bilhassa sosyalist kamp içinde bunun Moskova'ya rağmen ortaya çıktığı ve dolayısiyle, sosyalist blokun bir yapı değişikliğinde ilk adımı attığıdır.

Sovyetler bu Konferansta, dünya komünist partilerini devamlı kontrolları altında tutabilmek için, bu çeşit konferansların belirli sürelerle yapılmasını mecburi hale getiren bir karar aldırtmak istemişlerse de muvaffak olamamışlardır. Bu hadise de, Doğu Bloku'nun iç gelişmeleri bakımından üzerinde durulacak bir noktadır. Bununla

beraber, ikinci konferans 1960 Kasımında yine Moskova'da yapılmış ise de, Sovyetler bu Konferansı, bütün dünya komünist partilerini, Çin'e karşı bir kuvvet gösterisi olarak Moskova etrafında birleştirmek gayesiyle düzenlediklerinden, bu konuya aşağıda Moskova-Pekin Çatışması kısmında temas edeceğiz. Hemen söyliyelim ki, 1960 Komünist Partiler Konferansı Moskova'nın otoritesini daha da zayıflatmıştır.

B) Moskova-Pekin Çatışması

20'inci yüzyılın en mühim hadisesi, şüphesiz, 1917 yılında Rusya'da Çarlığın yıkılıp, Sovyet Rusya adı ile büyük bir komünist devletin ortaya çıkışı ile koskoca bir Çin kıt'asının 1949 yılında yine komünizmin kontrolu altına girerek, ikinci bir komünist "dev"in ortaya çıkmasıdır. Fakat yine bu ikisi kadar mühim üçüncü bir hadise ise, 1960'lardan itibaren bu iki "komünist dev"in birbiriyle kapışması ve netice ve tesirlerini günümüze kadar ulaştıracak olan bir çatışmanın içine girmeleridir.

Şurası bir gerçektir ki, Çin Halk Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasındaki münasebetler, daha ilk günden itibaren rahat bir zemin üzerine oturtulamamıştır. Koskoca bir Çin'in bir Bulgaristan, bir Çekoslovakya, bir Romanya gibi, Moskova'nın tam kontrolu altına girmiyeceğini herhalde Sovyet Rusya daha ilk günden görmüş olmalıdır. Halbuki, Moskova'nın kontrolu altında olmayan bir kuvvet, Sovyetler

için daima muhtemel bir tehlikedir. Sovyetlerin davranışlarına daha ilk günden hakim olan bu düşüncenin işaretlerini bir çok şekillerde görmek mümkün olmuştur. En basiti ile söylemek gerekirse; 1950 Şubatında imzalanan Dostluk ve İşbirliği antlaşması çerçevesinde Sovyetlerin yapmaya başladıkları yardımları, daima belirli bir ölçünün içinde kalmıştır. Zira Çin'in hızla kalkınması, bu ülkenin hızla Moskova'nın kontrolundan çıkması demek olurdu. Bu sebeple, Moskova'nın Pekin'e gösterdiği yakınlık, Pekin'i elinin altında tutabilme faktörüne bağlı kalmıştır.

Mao'nun da, Sovyet Rusya ile münasebetlerine şekil verirken kendi hesabı içinde olduğu şüphesizdir. Mao'nun, Çin'de komünist bir rejimin kurulmasının, dünya stratejisine ve kuvvet münasebetlerine yaptığı tesiri ve bu stratejik münasebetlerde meydana getirdiği değişikliği görmemesi mümkün değildi. Çin'in ilelebed Moskova'ya tabi bir rejim olarak yaşamasının, elbetteki Mao'nun düşüncesinde yeri yoktu.

Ne var ki, Sovyet Rusya, ileri derecede sanayileşmiş, sosyalizm safhasını tamamlayıp komünizm safhasına geçmeye hazırlanan bir devlet iken, Çin ise, yılların savaşlarının tahrip ettiği ve iptidai bir feodal yapıdan komünizme geçmek zorunda olan bir ülke idi. Sovyet Rusya, feodal yapıdan hareket edip sosyalizmin belirli bir safhasına erişmek için nerdeyse 40 yıl harcamıştı. Halbuki, ne Mao'nun

ve ne de Çin'in bu kadar beklemeye tahammülü yoktu. Mao'nun düşüncesinde bu zaman mesafesi, mümkün olduğu kadar kısa bir yer almaktaydı. Böyle olunca, Sovyet Rusya'nın ekonomik yardımına dayanmak zarureti mevcuttu. Bu ise, Moskova ile iyi geçinmeyi ve hatta cephe birliği yapmayı zaruri kılıyordu. Çünkü, meselenin bir de dış politika kısmı vardı. Çin'in milletlerarası "camia"ya hemen girebilmesi, yani milletler topluluğu içindeki yerini alabilmesi hemen mümkün olmadı. Çünkü Batı, "Kızıl" Çin'in ortaya çıkışına adeta yeni bir organı reddeden vücut gibi tepki gösterdi. Çin Birleşmiş Milletler'e üye olamadığı gibi, ancak sınırlı sayıdaki ülkelerle diplomatik münasebet tesis edebildi. Dolayısiyle, Çin'in kendisini milletlerarası politikaya kabul ettirebilmesi için de Sovyetlere ihtiyacı vardı.

Bütün bu sebeplerle, 1950'lerin sonuna gelinceye kadar, alttan alta bir karşılıklı güvensizlik mevcut olsa da, suyun üstünde Çin Sovyet Rusya ile tam bir cephe birliği yapmaya ve hiç değilse böyle bir görüntüyü vermeye itina gösterdi. Aralarında ciddi bir çatışmanın çıktığını gösterecek açık işaretler mevcut değildir.

Moskova ile Pekin arasındaki çatışmanın ilk hareketlenmesi, daha ziyade dış politika konusundaki görüş ayrılıklarının belirmesi şeklinde olmuş ve ancak 1961 Ekiminde yapılan Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 22'inci Kongresi'nden itibaren çatışmaya dönüşmüştür.

Başka bir ifade ile, dış politikadaki görüş ayrılıklarının belirdiği 1957 Ekiminden, 22'inci Kongre'nin yapıldığı 1961 Ekimine kadar geçen dört yıllık süre, çatışmanın "oluşma" dönemini teşkil etmektedir.

Dış politikadaki görüş ayrılıkları, Sovyet Rusya'nın 4 Ekim 1957 günü Sputnik adlı ilk sun'i peyki uzaya atması neticesinde şekillenmeye başlamış görünüyor. Zira, sun'i peykin uzaya atılıp, dünyanın yörüngesine oturtulmasından fazla, hadisenin asıl ehemmiyeti, bu peyki uzaya götürebilecek güçte bir füzenin yapılmış olmasıydı. Bunun manası şuydu ki, Sovyetler bu kadar güçlü ve uzun menzilli füze yaptıklarına göre, bu füzelere yerleştirecekleri nükleer silahlarla Amerikayı rahatlıkla bombardıman ve tahrip edebilirlerdi. Kısacası, Sovyetler şimdi stratejik bir üstünlük elde etmekteydiler. Halbuki şimdiye kadar bu stratejik üstünlük, uzun menzilli bombardıman uçaklarına sahip olması dolayısiyle, Amerikalıların elinde bulunuyordu. Şüphesiz füzeler uzun menzilli uçaklardan daha büyük bir üstünlüğü ifade ediyordu.

İşte bu stratejik üstünlüktür ki, Çin ile Sovyet Rusya arasında dış politikadaki görüş ayrılıklarını tahrik etmiştir. Pekin'e göre, şimdi Moskova, bu üstünlüğe dayanarak, Batı'ya karşı sert bir politika takip etmeli ve milletlerarası komünizm faaliyetleri için ihtilalci metodları kullanmalı idi. Bu görüş Sovyetler tarafından benimsenmedi. Çünkü, Moskova'ya göre, her iki tarafın da elinde nükleer silahlar

bulunduğuna göre, 3'üncü Dünya Savaşı artık eski savaşlar gibi olmayacaktı. Anlaşmazlıkların bir nükleer savaşa dönüşmesi halinde, bu sadece kapitalist dünya için değil, komünistler de dahil herkes için çok yıkıcı neticeler doğururdu. O zaman komünizmin 40 yıllık kazançları bir anda silinip giderdi.

Çinlilerin bir ikinci şikayeti de, Batı Bloku'na karşı takip edilen politikada Moskova'nın Pekin'e hiç danışma ihtiyacını hissetmeden kendi başına ve bir bakıma bencil bir şekilde hareket etmesi idi.

Bu iki noktadaki anlaşmazlık ve görüş ayrılıkları, 1959 yılı içinde Sovyet-Amerikan münasebetlerinin geçirdiği gelişmelerle daha da şiddetlendi. Zira Kruşçev, Çinlilerin aksine, Amerika ile münasebetleri yumuşatmak için bir takım faaliyetlere girişti. 1959 Ocak ayında Başbakan Birinci Yardımcısı Mikoyan ve hemen arkasından da Parti'nin nüfuzlu üyelerinden Frol Kozlov Amerika'yı ziyaret ettiler. Amerika Başkan yardımcısı Richard Nixon bu ziyaretleri iade için Moskova'ya gittiği gibi, Kruşçev'i de Amerika'yı ziyarete davet etti. Bu zaten Kruşçev'in istediği ve beklediği şeydi.

Kruşçev'in Amerika'yı ziyareti 15-27 Eylül 1959 tarihleri arasında oldu. Fakat, Kruşçev Amerika'ya gitmeden birkaç gün önce, 13 Eylül günü, Sovyetler aya ilk füzeyi indirdiler.

Kruşçev'in Amerika ziyareti, bu ülke ile Sovyetler Birliği arasında bir yakınlaşma sağladı. Zira yapılan konuşmalarda ve yayınlanan ortak bildiride, iki süper devletin, barışın korunmasında ortak sorumluluğa sahip oldukları belirtildi.

Bu gelişme Çinlileri çileden çıkardı. Zira, Pekine göre, Kruşçev Amerika ile bu yakınlaşmayı sağlamak için Çinin sırtından Amerika'ya iki taviz vermişti. Şöyle ki:

1) 1957 Ekiminde Çin Halk Cumhuriyeti ile Sovyetler Birliği arasında, Çine model bir atom bombası ve bazı nükleer bilgilerin verilmesine dair bir anlaşma imzalanmıştı. Kruşçev'in Amerika seyahatinden iki ay önce, Sovyetler bu anlaşmayı feshettiler. Çinlilere göre bu, kendilerinin sırtında Amerika'ya verilmiş bir tavizdi. Gerçekte ise Sovyetler Çin'in nükleer güce sahip olarak kendi kontrollarından tamamen çıkmasından korkmuşlardı.

2) 1959 Ağustos, Eylül ve Ekim aylarında Çin ile Hindistan arasında, bir takım sınır anlaşmazlıklarından dolayı çatışmalar çıkmıştı.
Bu çatışmada Sovyetler Çini tutmamışlar ve Amerika'nın desteklediği "burjuva" Hindistan karşısında tarafsız bir tutum almışlardı.
Bu da Çin'in sırtından Amerika'ya verilen ikinci hediye idi. Halbuki Sovyetlere göre, Çinliler bu anlaşmazlığı Kruşçev'in Amerika seyahatini sabote etmek için çıkarmışlardı. Moskova'yı Çini tutmaya zorlamak

suretiyle Amerika karşısında güç durumda bırakmak istiyorlardı.

1960 yılında, dış politika konusundaki görüş farklılıkları ideolojik açıdan tartışma konusu yapılmaya başlandı. Kruşçew 20'inci Kongrede, kapitalist ve sosyalist bloklar arasında "barış içinde birarada yaşama" prensibini ortaya attıktan sonra bunu her vesile ile işlemeye başladı. Sovyetlerin, Çinlilerin en büyük düşman saydıkları Amerika ile münasebetlere de bu açıdan bakmaları, Pekini en fazla sinirlendiren bir hususstu. Bu sebeple, Lenin'in 90'ıncı doğum yıldönümü olan 1960 Nisanında Lenin'in teorilerini işleyerek Moskova'nın yanlışlığını ortaya koymaya çalıştılar. Çinlilere göre, barış içinde birarada yaşama, Lenin'de geçici bir taktik iken, Moskova bunu devamlı bir prensip haline getirmişti.

Moskova bunu cevapsız bırakmadı ve Romanya Komünist Partisinin 20-25 Haziran 1960 günlerinde yapılan 3'üncü Kongresine katılan Kruşçev 21 Haziran'da Kongrede yaptığı bir konuşmada, Lenin'in, kapitalizm mevcut olduğu sürece savaşların kaçınılmaz olduğu teorisinin günümüz şartlarına tatbik edilemiyeceğini söylediği gibi, sosyalist kampın yine 12 komünist partisi bir ortak deklarasyon yayınlıyarak, Kruşçev'in barış içinde birarada yaşama politikasını desteklediklerini ilan ettiler. Çin temsilcisi ve Çin Komünist Partisi Politbüro üyesi Peng Chen ise konuşmasında, kapitalizm varolduğu sürece savaşların kaçınılmazlığını savundu.

Kruşçev, Romen Komünist Partisinin kongresindeki konuşmasında, bir de dünya meselelerini tartışmak üzere, iktidarda bulunan 12 Komünist Partisinin ortak bir toplantı yapmasını teklif etti. Kruşçev'in maksadı böyle bir toplantıda Çin'i mahkum etmekti. Çin temsilcisi Peng Chen bu fikre o kadar şiddetle itiraz etti ki, Kruşçev dahi teklifinde ısrar cesaretini gösteremedi.

Mamafih Kruşçev darbesini Çinlilere, bu toplantıdan üç hafta sonra indirdi. Moskova, 1960 Temmuzunda Pekin'e verdiği bir nota ile, Çin'de bulunan 1390 uzmanını geri çekti. Bilimsel ve teknik işbirliğine dair 343 sözleşme ile 257 projeyi de Sovyetler feshettiler.

Sovyetler aynı mahiyetteki bir darbeyi Arnavutluğa da vurmaktan geri kalmadılar. Arnavutlar, Yugoslavya ve Yunanistandan çekiniyorlardı. Bu durumda Moskova Tirana'ya yardımcı olacağı ve onu destekliyeceği yerde, Belgrad ve Atina ile münasebetlerini düzgün tutmak için çaba harcıyordu. Bu sebeple Arnavutluk Çin tarafına kaydı. Romen Komünist Partisinin toplantısında Kruşçev ile Peng Chen çatışırken, Arnavutluk Komünist Partisinin temsilcisi Hüsnü Kapo açık bir şekilde Çin tarafını tuttu. Kruşçev bunu da cezasız bırakmadı. 1960 yazında, Arnavutluğun 3'üncü Beş Yıllık Kalkınma Planına vaadettiği yardımı kesti. Arnavutluktaki uzmanlarını geri çağırdı.

Arnavutlukla olan ticaret hacmini birdenbire azalttı. Asker ve sivil Arnavutluk öğrencilerine tanıdığı bursları kaldırdı. Çinlilerle Arnavutların kaderi birbirine bağlanmıştı. Bu kader birliği bir on yıl kadar devam edecektir.

Fakat Kruşçev'in kararı işi bu kadarla bırakmak değildi. Bu sebeple, 1960 yazında bütün Sovyet yayın organları ve Sovyet yetkilileri Çine karşı yaygın bir kötüleme ve hücum kampanyası açtılar. Zira Sovyetler bütün dünya Komünist partilerini Kasım ayında Moskova'da bir toplantıya çağırmışlardı. Bu toplantı için havayı hazırlıyorlardı. Çin durumu farkedip, bu toplantıda azınlıkta kalacağını anladığı için Konferansın ertelenmesini istedi ise de, Kruşçev Çinlilerin zayıf tarafını yakaladığına emin olarak, bu isteği kabul etmedi.

81 Komünist Partisinin liderlerinin katıldığı konferans 10 Kasım 1950 da Moskova'da başladı ve 1 Aralık'da bir Deklarasyon'un yayınlanması ile sona erdi. Mao Tse-tung ile İtalyan Komünist Partisi lideri Palmiro Togliatti bu konferansa katılmadılar. Mao katılmayı bir prestij meselesi yapmıştı. Togliatti ise, Moskova-Pekin çatışmasının aleyhinde idi.

Konferansta Moskova-Pekin çatışması bilhassa dört konu üzerinde yoğunlaştı. Barış İçinde Birarada Yaşama meselesinde, Çinliler, dünyada ancak sosyalist ülkelerden başkası kalmadığı takdirde

bunun geçerli olabileceğini söylerken, Sovyetler bu politikanın, termo-nükleer savaştan kaçınmanın tek çaresi olduğu fikrini ileri sürdüler. Sovyetler Birliği Komünist Partisinin öncülüğü'nü ise Çinliler hiç bir şekilde kabul etmediler. Yugoslavya meselesi çatışmanın bir üçüncü konusu oldu. Sovyetler milli komünizm'lerin mahkum edilmesinden söz ederken, Çinliler açık olarak Yugoslavya'nın mahkum edilmesini istediler. Buna da Sovyetler yanaşmadılar. Barışçı yolla sosyalizme geçiş konusunda ise, Sovyetlere göre ihtilal metodu şart olmayıp parlemanter metodlardan da istifade edilmek gerekirdi. Çinliler ise proletarya diktatörlüğü için ihtilal metodundan gayrisinin söz konusu olamıyacağını söylediler.

Moskova Konferansında Arnavutlar kesin bir şekilde Çinin yanında yer aldılar.

Lakin netice şu idi ki, 1 Aralıkta yayınlanan Deklarasyon, esasında bir kompromi idi. Bu Deklarasyonu Çinlilerin kabul etmesini sağlamak için bir çok ülke Sovyetlerden ayrılmak zorunda kalmıştı. Çinliler çoğunluğun mahkumiyetinden yakalarını kurtarabilmişlerdi ve bu da Kruşçev için parlak bir başarı sayılamazdı.

Deklarasyonda, sosyalizme giden farklı yollar, Revizyonizm ve Dogmatizm konularında söylenenler, hemen hemen 1957 Deklarasyonundan aynen alınmıştı. Fakat, ondan asıl büyük farkı, 1960 Deklarasyonunun

"Yugoslav Revizyonizmi"ne esaslı bir şekilde hücum etmesi idi. Bu da Yugoslavları çok kızdırmış ise de, bir süre sonra Kruşçev Yugoslavların gönlünü almasını bilecektir.

Konferans, 1957 de olduğu gibi, 12 Aralık 1960 da bir de Barış Manifestosu yayınlamıştır.

Görüldüğü gibi, 1960 Komünist Partiler Konferansı ile Moskova-Pekin çatışması tam manasiyle ideolojik safhaya intikal etmişti ve bu birinci raundu Kruşçev kazanmakla beraber, başarısı o kadar güçlü değildi.

Konferanstan sonra her iki taraf da bütün gücü ile kendi oyununu oynamaya başladı. 3 Şubat 1961 de Çin ile Arnavutluk arasında, karşılıklı ticaret hacmini arttırmayı ve Çinin Arnavutluğa 500 milyon rublelik kredi açmasını öngören bir anlaşma imzalandı.

Bunun üzerine, Sovyetler de Arnavutluğa karşı harekete geçti. 1961 Mayısında Sovyetler Valona limanındaki 8 denizaltılarını geri çektiler. Arkasından, yine Sovyetler ve Çekoslovakya ile Doğu Almanya, Arnavutluğa açtıkları kredileri dondurdular. Ağustos ayında Arnavutluktaki Doğu Alman uzmanları geri çağrıldı.

Sovyetler bu kadarla da yetinmedi. Komünist Partiler Konferansından

sonra Yugoslavya ile münasebetleri daha da arttırmak için bir dizi faaliyetlere girişti. 1961 Martında, Sovyet Rusya ile Yugoslavya arasındaki ticaret hacmini 800 milyon Dolara çıkaran bir anlaşma imzalandı. Temmuz ayında Yugoslav Dışişleri Bakanı Popovich Moskova'ya bir haftalık bir ziyarette bulundu. Nisan 1962'de de Sovyet Dışişleri Bakanı Grommyko Yugoslavya'yı ziyaret etti. Mayıs 1962'de de Tito, tatilini geçirmek için Rusyaya gitti. 24 Eylül-4 Ekim 1962 tarihlerinde de Sovyetler Birliği "Devlet Başkanı" Leonid Brezhnev Yugoslavya'yı ziyaret etti. Sovyet Yugoslav münasebetlerindeki bu yakınlık 1963 yılında da devam etti.

Bu gelişmeler Çinlileri çileden çıkardı. Brezhnev'in Yugoslavya'yı ziyaretinin arkasından Çin basını Yugoslavya aleyhine geniş bir kampanya açtı. Bu kampanyaya göre Tito, "Amerikan emparyalizmi ile uyumlu olarak şarkı söyleyen" biri idi ve "Bu modern revizyonizme karşı amansız bir mücadele yürütülmeliydi."

1960 Komünist Partiler Konferansı'ndan sonra Çinliler bir de milletlerarası ırkçılığa başvurmuşlardır. Onlara göre, Sovyet Rusya "beyaz ırkın" komünistlerini temsil ediyordu. Buna karşı onlar da Afrika, Asya ve Latin Amerika'nın "renkli" komünistlerini kendi taraflarına çekmek için faaliyete geçtiler.

Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin 17-31 Ekim 1953 günlerinde

yapılan 22'inci Kongresi, Moskova-Pekin çatışmasının yeni bir sahnesini teşkil etti. Bu Kongrede Kruşçev, Rusya'da sosyalizm inşasının tamamlandığını ve komünizmin inşa safhasının açıldığını ve bu safhanın da 1980 de tamamlanacağını ilan ederek adeta Sovyet Rusya'nın Marksizm-Leninizm hareketindeki liderliğini ve başarılarını Çinlilerin suratına çarpmak isterken, bir yandan da Kongrede Yugoslavya ile Arnavutluk Moskova-Pekin çatışmasının şamar-oğlanları oldular. Çinlilere göre, Kongrede konuşan 79 yabancı Komünist Partisi temsilcisinden 41'i, konuşmalarında Arnavutluktan hiç söz etmemişlerdir.

1962 yılının ilk yarısında, Kuzey Vietnam lideri Ho Chi-minh iki taraf arasında bir uzlaştırma teşebbüsünde bulundu ve Yeni Zelanda ve Endonezya Komünist partileri de bu tesebbüsleri destekllediler. Fakat bu aracılık ve uzlaştırma teşebbüslerinden hiç bir netice çıkmadı. Aksine, 1962 Ekimindeki Küba krizi, Moskova-Pekin çatışmasına yeni bir katkı oldu.

22-28 Ekim 1962 günlerinde dünyayı heyecan içinde bırakan ve "Kriz Haftası" denen Küba krizi sonunda Sovyet Rusya'nın Castro Kübasında kurmuş olduğu füzeleri sökmeye mecbur kalması, Küba'nın Sovyetlerle münasebetlerinin soğumasına ve Castro'nun Çin tarafına kaymasına sebep oldu. Krizin hemen ertesinde, 29 Ekimde, Pekin'de Küba lehine ve Amerika aleyhine, günlerce devam edecek

gösteriler yapıldı. 29 Ekim gösterileri sırasında Çin Başbakanı Chou En-lai Fidel Castro'ya gönderdiği telgrafta, "650 milyon Çinlinin Küba halkının en sadık ve güvenilir silah arkadaşı" olduğunu söylüyordu.

1963 yılının en mühim gelişmesi, 1963 Temmuzunda Çin ile Sovyetler arasında Moskova'da ikili görüşmelerin yapılmasıdır. Bunun da sebebi, Sovyetler Birliği Komünist Partisi içinde, bilhassa Kruşçev'in halefi olarak bakılan Frol Kozlov'un liderliğinde, Kruşçev'in sertlik politikasına karşı bir muhalefetin ortaya çıkmasıdır. O kadar ki, Merkez Komitesi Prezidyumu toplantısında Kruşçev 3'e karşı 8 oyla kaybetmişti. Yani Merkez Komitesi Kruşçev'in sertlik politikasını tasvib etmemişti. Bu sebeple Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesi 21 Şubat 1963 de Çin Komünist Partisi Merkez Komitesine bir mektup göndererek, ikili bir zirve konferansı teklif etti.

Çinliler bu teklifi kabul etmekle beraber, Sovyetlerin bu mektubuna 14 Haziran 1963 tarihli ve 60.000 kelimelik bir mektupla cevap verdiler ve görüşlerini 25 nokta halinde bildirdiler. Sovyetler ise Çinlilerin 25 noktasına cevaplarını, 14 Temmuz 1963 günlü Pravda'da yayınlanan 18.000 kelimelik bir makale ile açıkladılar.

Bu karşılıklı mektuplaşmalar çatışmaya bir çözüm getirmedi.
Her iki taraf da kendi görüşlerini savunuyordu. Yalnız, Çinlilere göre, dünyada 13 komünist ülke mevcut olduğuna göre artık komünist

kampa Moskova'nın liderlik etmesi söz konusu olamazdı ve bir de şimdi dünya proleter ihtilalinln kesin faktörü, üçüncü dünyanın "antiemperyalist" ihtilali idi. Marks'ın, "dünya işçileri birleşiniz" sözü şimdi yerini "proleter milletler birleşiniz" sloganına terketmişti.

Çin-Sovyet partileri arasındaki Moskova görüşmeleri 5-20 Temmuz arasında yapıldı ve taraflar tutumlarında hiç bir değişiklik yapmadıkları için, bir netice vermeden sona erdi.

Moskova toplantısından sonra çatışma daha da şiddetlendi ve ideolojik alandan tekrar dış polltika alanına intikal etti. Dış politika alanındaki mücadele de iki şekilde kendisini gösterdi. Biri, karşılıklı olarak toprak anlaşmazlıklarını tahrik etmek, diğeri Çin'in yeni şekillenmeye başlayan bağlantısızlar hareketini kendi kontrolu altına alarak, Sovyet Rusya ile Amerika arasında bir üçüncü blok yaratmaya çalışması şeklinde olmuştur.

1963 Eylülünde Çin'in batısındaki Sinklang eyaletinde bir takım karışıklıklar çıktı. Çinliler, Sovyet sınırlarına bitişik olan bu eyaletteki Kazak ve Uygurları Moskova'nın tahrik ettiğini ileri sürerken Moskova da, Çinli olmayan bu iki halkın Çin idaresinden memnun olmadıkları için ayaklandıklarını söylüyordu.

Şimdi Çinliler, Amur nehri kuzeyindeki ve Ussuri nehri batısındaki

toprakları, Rusya'nın, Çin'e zorla imza ettirdiği 1858 Aigun ve 1860 Pekin anlaşmaları ile ele geçirdiğini, bu sebeple iade etmesi gerektiğini söylüyordu.

1964 yazında toprak iddiaları daha da alevlendi. Temmuz ayında Mao, kendisini ziyaret eden Japon sosyalistleri ile görüşürken, Çin-Sovyet sınırlarında düzeltmeler yapılması gerektiğini söylemiş ve İİ'inci Dünya Savaşı sonunda Avrupa'da bazı toprakları sınırları içine katmasından dolayı Sovyetler Birliğini kınamıştır. Buna karşılık Pravda da, 2 Eylül tarihli başmakalesinde, Çin'in toprak iddialarının "fevkalade tehlikeli neticeler" doğurabileceğini söylüyordu. Bu yazının arkasından Kruşçev de verdiği bir demeçte, Sinkiang ve İç Moğolistan'daki Çinli olmayan halka "self-determination" hakkının tanınmasını istemiştir.

1963 Kasımı ile 1984 Temmuzu arasında Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi ile Sovyetler Birliği Merkez Komitesi arasında bir sürü mektuplaşmalar oldu. Zira Kruşçev 1963 Kasımından itibaren Çin'i yola getirmek için Komünist Partiler Konferansını toplamaya karar verdi. Çin'i bu toplantıda mahkum etmeyi planlıyordu. Çinliler bu teklifi doğrudan reddetmeyip, Sovyetlerin kabul edemiyecekleri formüller ileri sürerek oyalama yoluna gittiler. Bu arada, Komünist Partiler konferansı ile milletlerarası komünizm hareketinin bölüneceğini gören Romanya, Pekin ile Moskova arasında aracılık yapmaya karar verdi. Başbakan Ion Maurer başkanlığında ve Parti sekreterlerinden

Nicolae Ceaucescu'nun dahil olduğu bir Romen heyeti 1964 Martında önce Pekin'i ve sonra da Moskova'yı ziyaret etti ise de bir netice alamadı. Çünkü Çinliler görüşlerinden bir santim bile gerilemediler.

Bunun üzerine Kruşçev Komünist Partiler toplantısını yapmaya karar verdi ve Sovyet Merkez Komitesi, 30 Temmuz 1964 de, 1960 Konferansı'nın hazırlık komitesini teşkil eden ve Çin'in de dahil olduğu 26 Komünist Partisine davetiyeler göndererek, 1965 yılında yapılacak Komünist Partiler Konferansı'nın hazırlık çalışmaları için 15 Aralıkta Moskova'da toplantıya çağırdı.

Durum bu safhada iken, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkez Komitesinin 14 Ekim 1964 günü yaptığı toplantıda, "yaşının ilerlemiş olması" ve "sağlık sebepleri dolayısiyle" ve kendisinin isteği üzerine, 70 yaşındaki Kruşçev'in hem Parti Birinci Sekreterliğinden ve hem de Başbakanlıktan alındığı açıklandı. Yerine 58 yaşındaki Leonid Brejnev Parti Birinci Sekreterliğine ve 60 yaşındaki Aleksey Kosigin de Başbakanlığa getirildi.

Daha sonra, diğer komünist partilerine yapılan yazılı açıklamalarda Kruşçev 29 konuda itham edilmekteydi ve bunlar arasında, Çin'le olan münasebetleri düzenleyememesi ve Romanyanın da Moskova'dan uzaklaşmasına sebep olması da yer almaktaydı. Fakat

Kruşçev'in düşmesine münhasıran Çin meselesinin sebep olduğu söylenemez.

Kruşçev'in düşmesinden iki gün sonra, 16 Ekim 1964 günü, Çin Halk Cumhuriyeti kendi yaptığı ilk atom bombasını patlatmaya muvaffak oldu. İkinci bombayı 14 Mayıs 1965 ve üçüncü bombayı da 9 Mayıs 1966 da patlatacaklardır.

Brejnev-Kosigin ekibinin gelmesi ile Çinliler işlerin düzeleceğini umdular. Bu sebeple, Başbakan Chou En-lai başkanlığındaki bir Çin Heyeti Bolşevik İhtilalinin yıldönümü törenlerine katılmak üzere 5-13 Kasım 1964 günlerinde Moskova'yı ziyaret etti ve yeni Sovyet liderleriyle görüşmelerde bulundular. Fakat hayal kırıklığına uğradılar.
Zira yeni Sovyet liderliği de Kruşçev'in politikasına devamda kararlı idi ve bunu da Çinlilere açıkça söylediler. Bu ise Çinlilerin Sovyet Rusyaya hücumlarını yeniden şiddetlendirdi. Moskova-Pekin çatışması Çinde 1965-1966'da patlak veren Proleter Kültür İhtilali'ne kadar devam edecek ve bu tarihten sonra çatışmanın mahiyeti büsbütün değişerek, Çin'in Moskova'dan tamamen koparak Amerika ile münasebetlerini düzeltmesine varacaktır.

Moskova-Pekin çatışması, Moskova'nın dünya komünist partileri üzerindeki kontrolunun ve nüfuzunun zayıflaması ve dolayısiyle sosyalist kampın bütünlüğünün de ciddi bir darbe yemiş olması ile

neticelenmiştir. Bu çatışmada, Kuzey Kore, Kuzey Vietnam, Japonya başta olmak üzere Asya yani sarı ırkın komünist partileri genellikle Çin'i desteklemişlerdir. Sosyalist kampın, COMECON'un ve Varşova Paktının üyesi Romanya ise, Moskova'dan çekinmeden, bu çatışmadaki tarafsızlığını kesinlikle ortaya koyabilmiştir. Arnavutluk da bu çatışma sırasında tamamen Moskova'dan kopmuştur. Hatta, 1962 Küba buhranı da Küba'nın Maskova'dan uzaklaşmasına sebep olmuştur. Yugoslavya ise, 1948 kopması ile başlattığı "bağımsız komünizm"ini bu çatışma sırasında Moskova'ya tasdik ettirmek gibi ideolojik bir başarı sağlamıştır. Keza, diğer bazı Avrupa partileri de, Moskova'dan kopmamalarına rağmen, çatışmada tarafsız tutum almışlar ve Sovyetlerin bir çok hareketlerini frenlemeye çalışmışlardır. Bunların başında Togliatti liderliğindeki ve Avrupanın en büyük komünist partilerinden olan İtalyan Komünist Partisi gelmektedir.
Togliatti 21 Ağustos 1954'de öldü. On gün sonra da İtalyanlar Togliatti'nin vasiyetnamesini açıkladılar. Togliatti, genellikle Sovyetleri tutmakla beraber, Çinin aforoz edilmesine karşı idi. Vasiyetnamesinde, dünya şartları karşısında komünist kampın mücadele birliğinin korunması gerektiğini söylüyordu. Ayrıca Togliatti, Moskova'nın patronluğunun da aleyhinde idi. Togliatti'nin bu görüşleri 1970'lerde "Avrupa Komünizmi" (Eurocommunism) kavramının ortaya çıkmasında bir başlangıç teşkil edecektir.

Moskova-Pekin çatışması, Çekoslovakya'da da "insancıl komünizm"

hareketinin başlamasına sebep olacak ise de, 1968 Ağustosunda bu ülkenin Sovyet işgaline uğraması ile neticelenecektir.

C) Romanyanın Bağımsızlık Politikası

Moskova-Pekin çatışmasının bir diğer neticesi de, bu çatışmanın şiddetlenmesine paralel olarak, Romanya'nın da Moskova'ya karşı bağımsızlığını giderek arttırmasıdır.

Daha önce de gördüğümüz gibi, Stalin'in ölümünden sonra milli komünizme en hızlı kayan sosyalist ülke Romanya olmuştur. Ve Romanya bunu yaparken gayet ustaca bir politika ile hareket etmiştir. Romanya'nın Moskova'ya karşı politikasının ustalığı şuradadır ki, milli komünizmi ve Moskova'ya karşı bağımsızlığını gerçekleştirirken, ne Polonya ve Macaristan'daki gibi ayaklanmalar olmuş ve ne de Yugoslavya, Çin ve Arnavutluk gibi, Moskova'dan kopmuştur. Şüphesiz bunda, bütün bu işlerin, ayaklanma vesair şekillerde alttan gelen baskılarla değil, bizatihi Romen Komünist (İşçi) Partisi liderliğinin teşebbüsleriyle yapılmasının büyük rolü olmuştur.

Romenlerin bu şekil davranışlarının sebeplerine gelince, burada, tarihi faktörleri zikretmek yerinde olacaktır. Bir defa, Sovyet-Romen münasebetlerinin yakın tarihinin, Romenlerin kafasında acı hatıralarla dolu olduğu unutulmamalıdır. Romen milletinin duygularında,

ne Rus ve ne de Sovyet sempatisini bulmak kolay değildir. İkincisi, Avrupadaki Sosyalist ülkelerin hemen hepsi slav menşeli ve çoğunluğu ortodoks olduğu halde, Romenler ırk bakımından latin ve din bakımından da katoliktiler. Bu iki unsur Romen milletini genellikle Batı Avrupaya bağlamıştır.

Romanya'nın Moskova karşısındaki bağımsızlık politikasının gelişmesi 1960'ların başından itibaren ortaya çıkmış olup, üç kademe halinde ilerlemiştir. Birinci kademe ekonomik, ikincisi siyasi ve üçüncüsü de askeri'dir. Fakat hemen belirtelim ki, bu politikasının asıl ve ilk itici gücü ekonomik mahiyette olup, bu da Romanya'nın COMECON üyeliğinden ve COMECON'un da Romen ekonomisini diğer sosyalist ülkeler ekonomilerine bağımlı hale getirmek istemesinden kaynaklanmıştır.

Sosyalist ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğini arttırmak ve Marshall Planı'na bir karşılık vermek üzere kurulan COMECON, başlangıçta gerçek manasında bir ekonomik işbirliği teşkilatı şeklinde çalışmıştır. Ayrıca, Amerika'nın Marshall Planı'nın belkemiğini teşkil etmesi gibi, Sovyet Rusya da gelişmiş endüstrisi ile, sosyalist ülkelerin kalkınmalarında bir dayanak olmuştur. Romanya, bilhassa endüstriyel kalkınması için bu durumdan çok yararlanmıştır.

Fakat 1956 Polonya ve Macaristan hadiseleri, Sovyetleri, sosyalist

ülkeleri Moskova'ya daha sıkı bir şekilde bağlamak için COMECON'dan yararlanmaya sevketmiş görünüyor. Zira, 27 Temmuz 1956 tarihli Pravda gazetesi, "Sovyetler Birliği ile Halk Demokrasilerinin milli ekonomik planlarının koordinasyonunun hızlandırılması sosyalizmin kuvvetlendirilmesi için gereklidir" derken, 1958 Ocak ayında, COMECON'un Moskova'da yapılan toplantılarında da, sosyalist Blokun ekonomik entegrasyonunu hedef tutan planlar yapıldı ve bu planlar "uzmanlaşma" esasına dayandırılmıştı. Yani, her sosyalist ülkeye belirli ekonomik faaliyet alanlarında belirli görevler verildi. Bunun neticesi şu oluyordu ki, bir sosyalist ülkenin ekonomik faaliyeti ancak belirli bir alanda yoğunlaşacağından, diğer alanlarda faaliyette bulunamıyacak ve dolayısiyle, ya Sovyet Rusya'ya veya diğer bir sosyalist ülkeye bağımlı kalacaktı. Sovyetler bilhassa bu işte karlı idiler. Çünkü Sovyet endüstrisi diğerlerine nazaran en gelişmişi idi.

Sovyetleri böyle bir yola sevkeden bir diğer faktörün de, 1956 yılında Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı'nın veya diğer adı ile Ortak Pazar'ın kuruluşu olduğu anlaşılmaktadır.

Comecon'un Aralık 1958'deki Prag ve Mayıs 1959'daki Tirana toplantılarında, "uzmanlaşma"nın daha da ayrıntılarına inildi. Mesela, Comecon içinde petrol sanayiine gerekli teçhizatı sadece Sovyetler Birliği ile Romanya yapacaktı.

Comecon'un 1961 Ağustosunda yapılan Moskova toplantısında ise, bu "uzmanlaşma" prensibine bir de "işbölümü" veya "sosyalist işbölümü" prensibi ilave edildi. Bu uzmanlaşma ve işbölümü fikri bilhassa Doğu Almanya ve Çekoslovakya tarafından hararetle desteklenmiş ve savunulmuştur. Endüstride iyice gelişmiş bulunan bu iki ülke, diğer sosyalist ülkelerin kendilerine rakip olmalarını istemiyorlardı. Halbuki Romanyanın ekonomik durumu ise bu iki ülkenin çok gerisinde bulunuyordu. Bu sebeple 1962 yılından itibaren Romenler, Comecon içinde seslerini yükseltmeye başladılar.

Bununla beraber, Romanya'nın Comecon toplantılarına hakim olduğu da söylenemez. Nitekim, Comecon ülkelerinin Parti Genel Sekreterleri ile hükümet başkanlarının 1962 Haziranında Moskova'da yaptıkları toplantıda, "Milletlerarası Sosyalist İşbölümünün Temel İlkeleri" kabul edildi. Bu ilkeler arasında, üye ülkelerin kalkınma planları arasında koordinasyon, uzmanlaşmayı daha ileri bir seviyeye çıkarmak için üyeler arasında standardizasyon birliğinin kurulması gibi hususlar yer almaktaydı.

Comecon'un 1962 Aralık ayında Bükreş'te yaptığı toplantıda da, yine "sosyalist işbölümü" çerçevesi içinde, devamlı bir para ve finans komitesi kurulduğu gibi, bir de sosyalist ülkeler bankası kurulması karar alındı. Bir adım daha ileri giden bu gelişme üzerine

1963 Temmuzunda yapılan toplantıda Romanya, sosyalist ülkeler arasındaki ekonomik kalkınma planlarının koordinasyonunda bu ülkelerin birbirlerine danışmaları esasını kabul ettirdi. Romanya, Comecon'un devletler-üstü (süpra-nasyonal) bir otorite olmasını istemiyordu. Moskova-Pekin çatışmasının en gergin safhasına ulaştığı bir dönemde, Kruşçov Romanya'nın bu direnmesine karşı gelemedi. Çünkü, Romanya'nın ikinci bir Arnavutluk haline gelmesinden çekindi.

1963 yılında Romanya'nın sesi daha kuvvetli olarak çıkmaya başlamıştır. Podgorny Başkanlığındaki bir Sovyet heyetinin Bükreşi ziyareti dolayısiyle 4 Haziran 1963 akşamı verilen resepsiyonda, Romanya Devlet Başkanı Georghiu-Dej, komünist dünyasının birliğinin, tam bir eşitlik ve "Her sosyalist ülkenin tek başına gelişmesine ait egemenlik ve milli bağımsızlığına tam saygı" prensiplerine dayanması gerektiğini söylüyordu.

1963 yılı içinde Comecon'un gelişmeleri gösteriyordu ki, "sosyalist işbölümü" çerçevesinde Romanyaya verilmek istenen görev, kendisi sanayileşme çabası içinde iken, bir tarım ülkesi olması idi ve buna paralel olarak da Sovyetler şimdi, "uzmanlaşma", "sosyalist işbölümü" kavramlarından sonra bir de "entegrasyon" kavramını işlemeye başlamışlardır. Yani bütün sosyalist ülkelerin bir ekonomik bütünlüğü söz konusu idi. Başka bir deyişle, Moskova-Pekin çatışması ile Romanya sosyalist blok ve Comecon içinde daha geniş

bir hareket serbestisi elde etmeye çalışırken, bunun tamamen aksine, Sovyetler de sosyalist ülkeleri, ekonomik bakımdan ve dolayısiyle siyasi bakımdan daha da sıkı bir şekilde kendilerine bağlama çabasında idiler.

Bu durum bardağı taşıran damla ve 1964 yılı, Romanya'nın Moskova'ya karşı bağımsızlığını ilan ettiği yıl oldu. Zira şimdi, Comecon ülkelerinin ekonomik entegrasyonunu gerçekleştirmek için, devletlerüstü mahiyette bir merkezi planlama organının kurulması fikri ortaya atılmıştı. Bu gelişme Romanya'nın sert tepkilerine sebep oldu.

Romanya İşçi Partisi Merkez Komitesi 15-22 Nisan 1964 günlerinde yaptığı toplantıda, barış içinde birarada yaşama ilkesi ile nükleer denemelerin durdurulması anlaşmasını tasvib ederken Sovyet Rusya'nın entegrasyon ve merkezi planlama konularındaki tekliflerine karşı çıkan bir karar aldı. Kararda, devletler-üstü merkezi bir kontrol organının, "sosyalist ülkeler arasındaki münasebetlere hakim olan prensiplerle bağdaşmaz" olduğu belirtildikten sonra, şöyle deniliyordu: "Bütün Comecon ülkeleri için tek bir planlama organı, gayet ciddi ekonomik ve siyasi mahzurlar doğurabilir. Bir Sosyalist Devlet'in egemenliği, ekonomik ve siyasi hayatı idare eden bütün vasıtaların bu devletin elinde bulundurmasını gerektirir".

Yaz aylarında bir Sovyet Profesörü de, Sovyet Rusya, Romanya

ve Bulgaristan arasında aşağı Tuna havzasında bir ekonomik birlik kurulmasını teklif ettiği zaman Romen Viata Economica dergisi, 12 Haziran 1964 günlü sayısında bu teklife gayet sert bir cevap vererek şunları söylüyordu: "Bu tekliflerin kabulü halinde, bir devlet olarak Romanya ve bir millet olarak Romen halkı, Marksizm-Leninizm adına ve ekonomik sebeplere dayanarak, gayet basit vasıtalarla ortadan kaldırılacaktır".

Romanya Başbakan Birinci Yardımcısı Apostol da, Avusturya'yı ziyareti sırasında 7 Temmuz 1964 günü Viyana'da verdiği bir demeçte, ekonomik entegrasyon konusunda Romanya ile Sovyetler arasında görüş ayrılıkları olduğunu doğruladıktan sonra, Romanya'nın kendi tabii kaynaklarını kendisinin işletme ve geliştirme hakkını kimseye terketmiyeceğini söylemiştir.

Romanya Başbakanı İon Maurer, yanında daha başka bakanlar olduğu halde, 27-31 Temmuz 1964 tarihlerinde Fransayı resmen ziyaret etti. Bu, Romanyanın Batı ülkelerine açılmasının başlangıcını teşkil ediyordu. Romanya, ekonomik bağımsızlıktan sonra şimdi dış politikada da bağımsız tutumunu ortaya koymaya başlıyordu. Maurer, 31 Temmuzda Fransa ile bilimsel ve teknik işbirliğini öngören bir anlaşma da imzaladı.

Başbakan Maurer Fransa'dan ayrılmadan önce, 3 Ağustosta,

Agence France-Presse'e verdiği demeçte, Sovyetlerin Comecon içinde devletler-üstü bir organ kurma fikrine karşı olduklarını belirttikten sonra, "Biz bu çeşit işbirliği şekillerini, sosyalist ülkeler arasındaki münasebetlerin temelini teşkil eden, milli egemenliğe saygı ve içişlerine karışmama prensipleri ile uzlaşmaz telakki ediyoruz" demiştir.

Romanya Devlet Başkanı ve İşçi Partisi Birinci Sekreteri Georghe Georghiu-Dej 1965 Martında öldü. Parti Merkez Komitesi, hemen yaptığı toplantıda, Parti Birinci Sekreterliğine Nicolae Ceausescu'yu ve eski başkan Chivu Stoica'yı da Devlet Başkanlığına seçti. Ceausescu (Çavuşesku okunur) ile beraber, Romanya'nın Moskova karşısındaki ekonomik bağımsızlığı ile birlikte, dış politikadaki bağımsızlığı da büyük bir hız kazanacaktır.

Romanya Komünist Partisinin 19-24 Temmuz 1965 tarihlerinde yapılan 9'uncu Kongresi, Romanya'nın "ekonomik ve siyasal bağımsızlığı"nın esaslı bir şekilde vurgulanmasına vesile oldu. Esasında Romanya, Moskova-Pekin çatışması karşısında, körükörüne Moskova'nın arkasından gitmeyip, Moskova'ya rağmen tarafsız bir tutum almakla, siyasal alandaki bağımsızlığını açık bir şekilde ortaya koymuştu.

1966 yılından itibaren Romanya, bağımsızlık politikasını ekonomik ve siyasal alandan askeri alana da intikal ettirerek, Varşova

Paktına hücum etmeye başladı. Ceausescu 1966 yılı içinde yaptığı çeşitli konuşmalarda, Varşova Paktı ve Sovyet Rusya'ya dolaylı bir şekilde çatarak, askeri bloklara ve başka ülkelerde asker bulundurmaya karşı çıkmış, bu durumun halkların bağımsızlık ve milli egemenliğine aykırı olduğunu, Doğu-Batı gerginliğinin azalması sebebiyle, sosyalist ülkelerde Sovyet askerlerinin bulunmasına ihtiyaç olmadığını, bu askerlerin masraflarının Sovyetler tarafından ödenmesi gerektiğini, Varşova Paktı kuvvetlerinin Başkomutanlığının rotasyon (sıra ile) usulü ile her devlet tarafından yapılmasını ve Sovyet Rusya'nın nükleer silah kullanmadan önce müttefiklerine danışması gerektiğini söylemiştir.

Ceausescu'nun bu tutumu ile tam çelişkili olarak, Brejnev-Kosigin ekibi de tam bu sırada, Varşova Paktı içinde de bir "devletler-üstü" organ kurmak suretiyle, sosyalist ülkelerin askeri entegrasyonuna gitmek istemiştir. Buna karşılık, Ceausescu tutumunu daha da kesinleştirdi ve 11 Haziran 1966'da yaptığı bir konuşmada Avrupa ülkeleri arasında yeni münasebetlerin kurulabilmesi için NATO ve VARŞOVA Paktlarına son verilmesi gerektiğini söyledi. Mamafih, Sovyetler'in bu görüş karşısında ve Romanya'nın baskısına bir dereceye kadar boyun eğmek zorunda kaldığı görüldü. Çünkü, Varşova Paktı liderleri 4-5 Temmuzda Bükreş'te toplandı ve 5 Temmuzda Avrupa Güvenliği konusunda uzun bir Deklarasyon yayınlandı. Deklarasyon, hem NATO'nun ve hem de VARŞOVA Paktının

kaldırılmasını teklif ediyordu. Bu teklif ise, Ceausescu'nun görüşlerinden başka bir şey değildi.

1967 yılı Romanya için bağımsızlık politikasının hem en yüksek noktası ve hem de son yılı olmuştur, denilebilir. Son yılı olmuştur, zira 1968 Ağustosunda Çekoslovakya'nın başta Sovyet Rusya olmak üzere Varşova Paktı devletlerinin işgaline uğraması, Ceausescu'yu, tamamen değilse bile, mühim ölçüde tekrar Moskova'ya dönmeye mecbur edecektir.

1967 yılı bağımsızlığın en yüksek noktası olmuştur; çünkü Romanya 31 Ocak 1967'de Batı Almanya ile diplomatik münasebetler tesis etti. Bu ise, Moskova'nın en sadık uydusu Doğu Almanya'ya bir şamardı.

1967 Haziranında patlak veren Arap-İsrail savaşı, Romanya'yı Varşova Paktı blokundan biraz daha uzaklaştırdı. Zira savaşın çıkmasından birkaç gün sonra, Paktın üyeleri 9 Haziranda Moskova'da bir toplantı yaptılar ve toplantının sonunda, İsraile hücum eden ve Arapları destekleyen bir Deklarasyon yayınladılar. Romanya, savaş karşısında tarafsızlığını ileri sürerek bu Deklarasyonu imzalamadı. Ayrıca, Doğu Almanya hariç, Paktın bütün üyeleri İsrail ile diplomatik münasebetlerini kestikleri halde, Romanya kesmedi. Doğu Almanya'nın zaten İsrail ile diplomatik münasebetleri yoktu.

Bunun arkasından, Romen Büyük Millet Meclisi, 24-25 Temmuz 1967 günlerinde dış politikayı tartıştı. Ceausescu uzun bir konuşma yaptı. Başbakan İon Maurer de konuştu. Bu konuşmalarda, içişlerine karışmama ve milletlerarası münasebetlerde "milli hüviyeti" muhafaza ana tema idi. Ayrıca, Maurer, Romanyanın Amerika ile münasebetleri geliştirmek istediklerini söylemekten de çekinmedi.

Romanyanın, dış politikadaki bu gelişmelerine paralel olarak, dış ekonomik münasebetleri de aynı seyri takip etmiştir. Bir-iki örnek vermek için söyleyelim: 1959 yılında Romanya'nın dış ticaretinde kapitalist ülkelerin yeri % 12.49 iken, bu nisbet 1965 yılında % 24.71'e yükselmiş ve buna mukabil, sosyalist ülkelerin yeri 1959'da % 77.88 iken, 1965'de bu nisbet % 63.43'e düşmüştür. Aynı şekilde Sovyet Rusyanın Romen dış ticaretindeki hissesi de büyük düşme göstermiştir. Sovyet Rusya'nın, Romanya'nın dış ticaretindeki payı 1958'de % 51.5 iken. 1968 yılında bu rakam % 26.3'e düşmüştür. 1959-1965 arasında Romanya, Batı Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya gibi Batılı ülkelerle olan dış ticaretini arttırırken, Doğu Almanya, Bulgaristan, Macaristan, Çekoslovakya ve Sovyet Rusya ile ticareti azalma göstermiştir.

Fakat ne var ki, Romanya'nın bu tutumu karşısında Sovyet Rusya'nın da tamamen hareketsiz kaldığı söylenemez. 1967'nin ikinci

yarısında Romen basını, Sovyetlerin, sözleşmelerle üstlendikleri ekonomik ve teknik yardım taahhütlerini yerine getirmediğinden şikayet ediyordu. 1968 yılı başında ise Sovyet-Romen münasebetlerinde tam bir soğukluk hakimdir. Çekoslovak Komünist Partisi içinde Dubçek hareketi ortaya çıkmasaydı, Romanya Sovyetlerle ciddi bir çatışmaya girebilirdi. Ve Çekoslovakya olmasaydı, Sovyet liderliği içinde seslerini gittikçe yükselten sertlik taraftarları Romanyayı cezalandırabilirlerdi.

Romanya, Sovyetlerin 21 Ağustos 1968'de Çekoslovakya'yı işgaline karşı sert bir tepki göstermiştir. Hemen ertesi günü Ceausescu, Romen Büyük Millet Meclisinde yaptığı konuşma, Çekoslovakya Cumhuriyetinin milli bağımsızlık ve egemenliğinin çiğnendiğini, Çekoslovak halkının içişlerine kuvvet yoluyla müdahale edildiğini ve bunun, sosyalist ülkelerle komünist partiler arasındaki münasebetleri idare etmesi gereken temel kurallarla tümden çelişki teşkil ettiğini söyledikten sonra, aynı durumun Romanya'nın başına da gelmesi ihtimaline karşı da şu uyarıyı yapmıştır: "Romanya halkı Anavatanımız topraklarının hiç kimse tarafından ihlaline müsaade etmeyecektir".

Fakat Ceausescu bu sert tutumunu bir kaç gün sonra hemen değiştirmek zorunda kaldı. Çünkü artık Sovyetlerin şakası yoktu. Hele 1968 Kasım ayında ortaya atılan Brejnev Doktrini Sovyetlerin

kararlılığını gayet açık olarak gösteriyordu. Sovyetler gerekli gördükleri anda istedikleri sosyalist ülkeye müdahale hakkını kendilerine tanımaktaydılar.

Bu sebeple Ceausescu, Çekoslovakya'nın Sovyetler tarafından işgalinden sonra, Moskovaya karşı tutumunda daha dikkatli olmaya başladı. Zira şimdi Sovyetler Romanya üzerinde de baskıya geçmişlerdi. Bu baskı neticesi, Varşova Paktı toplantısı Kasım sonunda Bükreş'te yapıldığı gibi, Romanya Pakt içinde tekrar aktif bir rol almaya başladı. Bununla beraber, Ceausescu'nun Moskova'ya tamamen boyun eğdiği de söylenemez. Bağımsız tutumunu biraz törpülemekle beraber ve bu bağımsızlık 1968 öncesi gibi olmamasına rağmen, Romanya bundan sonra da Moskova'ya karşı daima belirli bir mesafe koyarak blok içindeki münasebetlerini devam ettirecektir.

C) Sovyet Rusyanın Çekoslovakyayı İşgali

Stalin'in ölümünden sonra değil, fakat Kruşçev'in düşmesinden sonra, Çekoslovakya'da, sosyalizmin veya komünizmin yeni bir şekline doğru hızlı bir gelişme başlamıştır. Bu gelişmeyi, doğrudan doğruya Kruşçev'in düşmesine bağlamak yanlış olur. Hareket Kruşçev'in düşmesinden sonra hızlanmış ise, bunu sadece bir tesadüf olarak telakki etmek yerinde olacaktır. Zira, bu yeni gelişme, daha da geride kalan yılların biriktirdiği bir neticedir.

Diğer taraftan, Çekoslovakya'da 1967 yılında birdenbire su yüzüne vuran gelişme, bir "insancıl kömünizm" hareketidir ki, bu hareket mahiyeti itibariyle, Polonya gelişmelerinden, Macar milli hareketinden, Romanya'nın bağımsızlık politikasından ve Yugoslavya'nın Moskova'dan kopup bağlantısızlara katılmasından çok farklıdır. Aleksander Dubcek'in liderliğini yaptığı bu "insancıl komünizm" hareketi, ne Moskova'dan kopmayı, ne bağımsızlık politikası takibini ve ne de Varşova Paktı'ndan çıkmayı amaçlamaktaydı. Bu hareket, bunların hiç birini yapmadan, sadece Çekoslovakya'da komünist sistemin tatbikatını insan haysiyetine yaraşır bir şekle sokmak istemekteydi. Tabiatiyle, böyle bir tatbikatta insan hürriyetlerine de asgari bir yer verilecekti ki, Sovyetleri çileden çıkaran husus işte bu olmuştur.

Belirtilmesi gereken bir diğer nokta da, Macar "milli" hareketi gibi, Çeklerin "insancıl komünizm" hareketi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Çünkü, Romanya'nın bağımsızlık politikasında Romen Komünist Partisi'nin kendi içindeki dayanışması, büyük bir başarı faktörü iken, Çek Komünist Partisi'nin kendi içinde bölünmesi ve iç mücadele, "insancıl komünizm" hareketinin altındaki zemini zayıflatmış ve bu da Sovyet Rusya'nın işini kolaylaştırmıştır.

Çekoslovakya'daki gelişmeler hemen 1968 yılında birdenbire ortaya çıkmış değildir. Gelişmelerin kökenini 1960'ların başına kadar

götürmek gerekir. Ayrıca, bu gelişmelerin ortaya çıkmasında da bazı mühim faktörler rol oynamıştır. Bunları anahatlariyle şöyle sıralayabiliriz:

1) Çekoslovak aydınlarının geleneğinde Batı demokrasisinin derin izleri vardır. İkinci Dünya Savaşından önce Çekoslovakya'da hakim olan fikir sistemi "sosyal demokrasi" idi. Yani sosyal muhtevalı, fakat Batı'nın bütün hürriyetlerine sahip bir demokrasi kavramı, siyasi geleneğin temel unsuru idi. Bu ise komünizmin yanında, aydınlar için başka alternatifleri (seçenekleri) sunmaktaydı. Bu sebeple, komünistler içinde bile liberal, milliyetçi, demokrat, batı taraftarı her düşüncede insan vardı. Başka bir ifade ile, 1956 ihtilalinde komünizme karşı çıkan bilhassa Macar "milliyetçiliği" iken, Çekoslovakya'da komünizmin karşısına çıkan, Batı sosyalizminin hürriyetçi kavramları olmuştur.

2) Ekonomik sebepler Çekoslovak gelişmelerinde de son derece ağırlıklı tesirlere sebep olmuştur. Çekoslovakya 1948 de tamamen Stalin'in kontrolu altına girdikten sonra, Çek ekonomisi de aynı şekilde Sovyet modeline göre düzenlenmiştir ki, burada başlıca hususiyeti ağır sanayie ağırlık verilmesi teşkil ediyordu. Esasında Çekoslovakya'da savaştan önce de bir ağır sanayi vardı. Ağır sanayinin bu derece vurgulanmasının sonucu şu oldu ki, on yıl içinde Çekoslovak endüstrisi büyük bir gelişme göstermekle beraber, iki mühim

netice ortaya çıktı: Bir defa, bu gelişmiş endüstri, mesela ne Doğu Alman endüstrisi ile rekabet edebilecek seviyede idi ve ne de Batı endüstrisi ile. İkincisi, endüstriyel gelişmeye verilen ağırlık, tarımın ve tüketime yönelik hafif endüstrilerin çok geride kalmasına sebep olmuştu. Fakat bir üçüncü netice vardı ki, o da Batı kavramlarına ve geleneklerine bağlı bir proletaryanın ortaya çıkması idi. Kısacası; ekonomide bir dengesizlik ve sosyal yapıda da problemler ortaya çıkmıştı.

3) Çekoslovakya'nın, Birinci Dünya Savaşı'nın sonundanberi daima ciddi bir etnik meselesi olmuştur: Bu da Slovaklar'dır. Genellikle katolik olan Slovakların da, Çekler gibi, daima kuvvetli milliyetçi duygulara mevcut olmuştur. Bu durum, yani Çeklerle Slovaklar arasındaki bu farklılık ve geçimsizlik komünist rejim altında da aynen devam etmiştir. Slovaklar, komünist rejimin ekonomik planlanmasının Çeklere ağırlık verdiğini, fakat Slovakyayı ihmal ettiğine inanıyorlardı ki, bunda büyük gerçek payı olduğunda şüphe yoktur, "İnsancıl Komünizm" lideri Dubçek'in 1963 yılında Slovak Komünist Partisi liderliğine gelmiş olduğunu da unutmayalım.

Mamafih, 1968 Çekoslovak hadisesinin başlangıcını ve esas sebebini, Romanya hadisesinde olduğu gibi, yine ekonomik gelişmelerdeki başarısızlıklar teşkil etmiştir. Mesela, Çekoslovak Komünist Partisi'nin 1962 Aralık ayında yapılan 12'inci Kongresinde, Devlet Başkanı

ve Parti Birinci Sekreteri Antonin Novotny yaptığı konuşmada, 1958'deki son Kongre'denberi sınai üretimin % 44 artmasına mukabil, tarımsal üretimin hala savaş öncesi seviyesinde kaldığını söylüyor ve 1963 Eylülünde Başbakanlığa getirilen, Slovakya Milli Konseyi'nin Başkanı Josef Lenart da, Çekoslovak Milli Konseyi'nin önünde yaptığı konuşmada tarımsal üretimin azlığından şikayet ediyordu.

Ekonomik sıkıntılarla beraber, 1963'ten itibaren sosyalist rejimin tatbikatında da mühim gevşemeler yapıldı. Bunların başında, basına tanınmaya başlayan geniş hürriyetler gelmekteydi. 1964 Ağustosundan itibaren de özel mülkiyet ve hür teşebbüs istikametinde yeni tedbirler alındı. O tarihe kadar devletin elinde olan terzilik, ayakkabıcılık, marangozluk, berberlik, çamaşırcılık, yanında başkasını çalıştırmamak şartıyle, şahıslara bırakıldı. Hatta bu işleri; serbest zamanlarında devlet memurlarının dahi yapabilmesi esası kabul edildi. 1966 Kasımından itibaren de, vatandaş gruplarının müşterek mülkiyet halinde apartman yaptırmalarına müsaade edildi.
İşte bu atmosfer içindedir ki, 1963 Şubatında Prag'daki Karis Üniversitesi Profesörlerinden Goldstücker "insancıl yüzü ile sosyalizm" kavramını ortaya atıyordu.

31 Mayıs-4 Haziran 1966 tarihleri arasında yapılan, Çekoslovak Komünist Partisi'nin 13'üncü Kongresi, bu gelişmeler içinde gayet mühim bir dönüm noktasını ifade eder. Zira bu Kongre'de kabul

edilen 1966-1970 ekonomik kalkınma planı, ekonominin sevk ve idaresinde işletmecilerin yetkilerini arttırdığı gibi, beş yıllık toplam yatırımın beşte birini tarıma tahsis ediyor ve tarım için yıllık ortalama % 2.7'lik bir kalkınma hızını öngörüyordu. Bir diğer mühim nokta ise, beş yıllık planın, Slovakya için yıllık gayri safi hasıla (GNP) artışını ortalama olarak % 56.5 nisbetinde öngörmesiydi.

13'üncü Kongrede kabul edilen beş yıllık plan bir "ekonomik reformlar" belgesi olduğu kadar, "Çekoslovak toplumunun demokratlaşması yolunda atılmış büyük bir adımdı."

Çekoslovak Yazarlar Birliği'nin 27-29 Haziran 1967 de Prag'da yaptığı 4'üncü Kongre ise, hürriyetçilik yolunda atılmış yeni bir adımı teşkil ediyordu. Kongrede kabul edilen bir kararla, basın ve yayın üzerindeki her türlü sansürün kaldırılması istendiği gibi, bu istekleri belirten bir mektup Komünist Partisi Merkez Komitesine ulaştırıldı ve bu isteklerin bir "siyasi muhalefet" telakki edilmemesi de istendi. Bu kongre, Yazarlar Birliği ile Novotny liderliğindeki Komünist Partisi arasında yeni bir mücadelenin başlamasına sebep oldu ve 13'üncü Kongre'de Komünist Partisi Prezidyumuna giren Alexander Dubçek ile Parti lideri Novotny arasında da bir mücadeleyi başlattı. Novotny, Dubçek'i, Slovakya'da yazarlara karşı sert tedbir almamakla itham ederken, Dubçek de, Slovakya'nın kalkınması için yeterli fon ayrılmamasından dolayı Novotny'yi tenkit ediyordu.

Bu mücadele devam ederken, 30 Ekim akşamı, Prag'daki Karls Üniversitesi öğrencileri ayaklandılar ve polisle çatıştılar. Öğrenciler akademik hürriyetler istiyorlardı.

Novotny-Dubçek mücadelesi 5 Ocak 1968 de noktalandı. Zira, Çekoslovak Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 3-5 Ocak günlerinde yaptığı toplantıda, Novotny Parti Birinci Sekreterliğinden alınarak, yerine Dubçek getirildi. Novotny sadece Devlet Başkanı olarak kalıyordu.

Dubçek'in Birinci Sekreterliği ile beraber Çekoslovakya'da görülmemiş bir hürriyetler sistemi ortaya çıkmaya başladı. Sansür kaldırıldığı gibi, basın, radyo ve televizyona söz ve ifade hürriyeti tanındı. Dubçek ve reformcular bu yeni gelişmeye "Sosyalist Demokratik Devrim" demekteydiler.

Bunun arkasından ikinci bir adım daha atıldı ve Merkez Komitesinin 4 Nisan toplantısında, Novotny'nin ekibinden olan Lenart başbakanlıktan alındı ve başbakanlığa, Dubçek ekibinden Oldrich Cernik getirildi. Cernik, daha ilk konuşmasında, Çekoslovakya'nın, kapılarını yabancı sermayeye açacağını söylüyordu.

Fakat üçüncü adım en büyük adım oldu. Çekoslovakya Komünist

Partisi 9 Nisan 1968 de, "Çekoslovakya'nın Sosyalizme Giden Yolu" adını alan, fakat genellikle "Harekat Programı" adı ile anılan 24.000 kelimelik bir belge yayınlandı. Bu belgede, amacın, sosyalizmin dinamik gelişmesini geniş bir demokrasi ile birleştirerek yeni bir siyasi sistem kurmak olduğu söylendikten sonra, Parti ile Devletin birbirinden ayrılacağı, Parti'nin Devlet idaresine müdahalesinin önleneceği, sosyalist Devlet iktidarının tek bir partinin tekeli altına konamıyacağı, toplanma ve dernek, söz ve ifade, inanç ve kanaat, basın ve seyahat hürriyetlerinin kabul edileceği, sansürün tamamen kaldırılacağı, Komünist Partisi'nin çok partili bir hayatın şartlarını hazırlıyacağı, tam manasiyle demokratik seçimlerin yapılmasını öngören bir seçim sisteminin kabul edileceği, v.s. belirtildikten sonra, "Çekoslovakya'nın şartlarına tamamen uyan bir sosyalist toplumun yoğun bir demokratik modelini inşa etmek istiyoruz" deniyordu.

Görülüyor ki, hareket "reformcu" mahiyette görünmesine rağmen bir reformun çok ötesine gidiyor ve Çekoslovakya'da yepyeni bir sosyalist devlet modeli kurmayı amaçlıyordu. Sovyetlerin, hemen yanıbaşlarında ve kendileri için stratejik ehemmiyeti büyük olan bir ülkede, Sovyet modelinin dışında, başını almış giden bir rejimin kurulmasına tahammül etmeleri tabiatiyle mümkün değildi. Bu sebeple Sovyetler, Mayıs-Ağustos aylarında, kah Çekoslovaklarla yaptıkları ikili görüşmeler yoluyla, kah Varşova Paktı ülkeleri komünist partilerini de yanlarına alarak yaptıkları baskılarla, Çekoslovakyayı bu

yeni yolundan döndürmek istediler. Şayanı hayrettir, Dubçek ve arkadaşları bütün bu baskılara büyük bir cesaret ve inatla karşı koydular. Çekoslovak ve Sovyet liderleri arasında yapılan toplantıdan sonra ve daha işgalden yirmi gün önce bile, 2 Ağustosta, Dubçek radyoda halka hitaben yaptığı konuşmada, Ocak ayından itibaren tatbik edilen hürriyetçi politikadan vazgeçilmiyeceği hakkında teminat veriyordu.

Varşova Paktı'nın bu baskılarına karşılık Yugoslavya ve Romanya Çekoslovakyayı desteklemiştir. Ağustos ayı içinde Tito ve Ceausescu Prag'ı ziyaret ederek, Dubçek'i destekledikleri gibi, ona tavsiyelerde de bulundular. Çünkü onların başından da aynı tecrübeler geçmişti. Dikkati çeken bir diğer nokta da, Sovyetler, Mayıs-Ağustos aylarında Varşova Paktı üyeleriyle yaptıkları toplantılara Romanya'yı davet etmemişlerdir.

Bu gelişmeler içinde dikkati çeken bir başka nokta ise, Sovyetlerin, Çekoslovakyaya karşı herhangi bir sertlik teşebbüsünde bulunacaklarına dair hiç bir işaret vermemiş olmalarıdır. Bu da Çekoslovak liderlerini yanıltmış ve yollarını değiştirmemek hususundaki kararlılıklarını güçlendirmiştir. Halbuki Sovyetlerin herşeyi hazırlamış oldukları anlaşılıyor. Varşova Paktı üyeleri olan Sovyetler Birliği, Polonya, Doğu Almanya, Macaristan ve Bulgaristan birliklerinden meydana gelen 250.000 kişilik bir kuvvet 20-21 Ağustos gecesi

Çekoslovakya'yı işgale başladı. Bu kuvvetin miktarı Ağustos ayı sonunda 600.000'i bulacaktır.

Çekoslovak liderliği işgali protesto etmekle beraber, halkı da karşı koymaya teşvik etmediler. Çünkü ortada bir Macaristan misali vardı. Karşı koymanın neticesi belli idi. Kaldı ki, 21 Ağustos günü Prag'a giren Sovyet kuvvetleri, ilk önce Çekoslovak Komünist Partisi genel merkez binasını işgal ederek, Birinci Sekreter Dubçek, Merkez Komitesİ Üyesi Smirkovsky, ve Başbakan Cernik'i tevkif ederek hemen Moskova'ya götürdüler. Devlet Başkanı General Svoboda da hemen arkalarından Moskova'ya gitti. Kendilerine tehdit ve baskılarla bir anlaşma imza ettirildi. Çekoslovak liderleri bu anlaşmayı imza etmek istemediler. O zaman, Sovyetler Birliği Komünist Partisi liderlerinden Boris Ponomarev kendilerine şunları söyledi: "Bunu bugün imzalamazsanız bir hafta içinde imzalarsınız. Bir hafta içinde imzalamazsanız iki hafta içinde imzalarsınız. İkt hafta da olmazsa bir ay içinde imzalarsınız... Fakat sonunda imzalayacaksınız." Ponomarev'in demek istediği şuydu ki, Çekoslovak liderleri bu anlaşmayı imzalayıncaya kadar Moskova'da kalacaklardı. Bu durum karşısında imzalamaktan başka çare görmediler.

İşgal sırasında Moskova'da bulunan İspanyol Komünist Partisi liderleri Santiago Carillo ile Dolores Ibarruri bu işgali protesto ettikleri zaman da, Sovyet liderlerinden Suslov kendilerine şu cevabı vermişti:

"Unutmayınız ki, siz sadece küçük bir Partisiniz". Sovyetler bu derece kararlı idiler.

Moskova'da imza ettirilen anlaşma bir bildiri ile açıklandı. Bu bildiri ile Çekoslovaklar tamamen geriliyorlar ve "sosyalist birliği"ni ön plana alıyorlardı. 27 Ağustos günü Moskova'dan dönen Dubçek ve Svoboda halka hitaben yaptıkları konuşmalarda halkı yatıştırmaya çalıştılar. Nitekim, bir Macaristan hadisesi Çekoslovakya'da tekrar edilmedi. Fakat ne var ki, Eylül ayının başından itibaren basın hürriyetine yeniden konulan kısıtlamalarla, Ocak ayında başlayan hürriyetçi dönem tekrar geriye gitmeye başladı. Ocak ayında başlayıp Ağustos ayında sona eren ve "Prag Baharı" denen demokratik dönem artık sona ermişti.

Bu geri dönüşe rağmen, Çekoslovak halkını tahrik etmemek için Sovyetler, Dubçek'i hemen Parti Birinci Sekreterliğinden almadılar. Lakin Merkez Komitesi üyelerini değiştirerek kendi adamlarını getirdiler. Dubçek 1969 Eylülünde Partiden atılacaktır.

Çekoslovak liderleri Dubçek, Svoboda ve Cernik ile Slovakya Komünist Partisi Birinci Sekreteri Gustav Husak (ki daha sonra Dubçek'in yerini alacaktır), Ekim başında tekrar Moskova'ya çağrıldılar.
4 Ekimde Çekoslovakya ile Sovyet Rusya arasında yeni bir anlaşma imzalandı. 15 maddelik bu anlaşmaya göre, Çekoslovakya, 26 Ağustos

tarihli Moskova anlaşmasını aynen tatbik etmeyi, Komünist Partisi'nin öncü rolünü arttırmayı, "anti-sosyalist" unsurlarla mücadele gayretlerini hızlandırmayı, Parti ve Devlet organlarını Marksizm-Leninizme ve Proleter Enternasyonalizmine sımsıkı bağlı insanlarla doldurmayı taahhüt ediyordu. Yine bu anlaşma, Çekoslovakya'daki Sovyet kuvvetlerinin "geçici" olarak bu ülkede "kalması"nı öngörüyordu. Diğer sosyalist ülkelerin kuvvetleri ise tedricen çekilecekti. Sovyetleri böyle bir anlaşmayı Çekoslovakyaya imza ettirerek durumu sağlama bağlamaya sevkeden sebep, dış dünyanın tepkileri idi. Batı dünyası ve NATO Çekoslovakya'nın Sovyetler tarafından işgalinden büyük endişe duydu. Hadisenin insan haklarına, Milletlerarası Hukuk'un ve Birleşmiş Milletler Antlaşmasının ve hatta barış içinde birarada yaşamanın temel prensiplerine aykırılığı bir yana, Çekoslovakyaya 600.000 kişilik bir kuvvetin yığılması yeni bir Sovyet tehdidinin ortaya çıkması demekti. Bu sebeple NATO, kendisini askeri bakımdan güçlendirme tedbirlerini gevşetmemeye karar verdi.

Çekoslovakya'nın işgali komünist dünyasını da bölmüştür. Yugoslavya, Romanya ve Arnavutluk dahil 18 komünist partisi işgalden ötürü Sovyet Rusyayı mahkum ettiler. Bilhassa İtalyan Komünist Partisi Moskova'ya en şiddetli tenkitleri yöneltti.

Buna karşılık, Varşova Paktı dışında, Batı Berlin ve Batı Almanya komünist partileri, Lüksemburg, Portekiz, Kıbrıs (AKEL) komünist

partileri ile gizli ve yasa dışı Türkiye Komünist Partisi Moskova'yı destekledi. Çekoslovakya'nın Sovyet Rusya tarafından işgali ise, Yunanistan Komünist Partisi'ni ikiye böldü. "İç" komünistler Moskova'yı kınarken, "Dış" komünistler Moskova'yı destekledi.

Çekoslovakya'nın işgali milletlerarası komünizm hareketini böldüğü gibi, Sovyet Rusya'nın prestiji için de ağır bir darbe teşkil etmiştir. Bilhassa bağlantısız Üçüncü Dünya Ülkeleri nezdinde Sovyetlerin mühim prestij kaybına uğradıkları bir gerçektir. Bununla beraber, bu durumun Sovyetler üzerinde pek de fazla bir tesir yaptığı söylenemez. Onlar için mühim olan, sosyalist blokun bütünlüğünün korunması ve bu bütünlüğün Moskova'nın kontrolu altında bulunması idi. Bu amaçladır ki, işgalden birkaç ay sonra Sovyetler Brejnev Doktrini'ni ortaya attılar. Brejnev Doktrini, Çekoslovakya'nın işgalinin bir mazereti olduğu kadar, sosyalist blokun diğer üyelerine ilersi için bir uyarma mahiyetinde idi.

Brejnev Doktrini'nin ilk işaretlerini 26 Eylül 1968 günlü Pravda'da yayınlanan bir makale vermiştir. Bu makalede, Çekoslovakya'yı işgal eden yabancı kuvvetlerin, "Çekoslovakya halklarının self-determination ilkesi için mücadele verdikleri", "kanunların ve hukuk kurallarının sınıf mücadelesi kanunlarına tabi olduğu", "Her sosyalist ülkenin egemenliğinin, dünya sosyalizminin ve dünya ihtilalci hareketinin menfaatlerine aykırı olamıyacağı" yazılıyordu. Görüldüğü

gibi makale sosyalist ülkeler için yeni bir egemenlik kavramı getirmekteydi. Sovyet lideri Brejnev ise, Polonya Komünist Partisi'nin 5'inci Kongresinde, 12 Kasım 1968 günü yaptığı konuşmada, Brejnev Doktrini adını alacak olan bu yeni egemenlik kavramını, şu sözleriyle daha açık bir hale getiriyordu: "Gayet iyi bilinmektedir ki, sosyalizmi inşa etmenin müşterek tabii kanunları vardır ve bu kanunlardan sapma, sosyalizmden de sapma neticesini verir. Ve sosyalizme karşı olan iç ve dış kuvvetler, belirli bir sosyalist ülkenin gelişmelerini, kapitalist sistemin tesisi istikametine döndürmeye çalışırsa, bir ülkede sosyalizm davasına yönelik bir tehlike ortaya çıkarsa, -ki bu aynı zamanda bir bütün olarak sosyalist milletler topluluğunun güvenliğine de yönelik bir tehlikedir- bu artık sadece o ülkenin bir meselesi değil, bütün sosyalist ülkeleri ilgilendiren ortak bir mesele olur."

Görüldüğü üzere, Brejnev'e göre, bir sosyalist ülkenin iç gelişmeleri sadece o ülkeye ait bir mesele değil, bütün sosyalist ülkeleri ilgilendiren ve dolayısiyle diğer ülkelere müdahale hakkı veren bir mesele idi. Tabiatiyle burada ortaya bir başka mesele çıkıyordu? Bir sosyalist ülkedeki gelişmelerin sosyalizmden bir sapma olduğuna ve ayrıca bütün "sosyalist ülkeler topluluğu" (socialist commonwealh) için tehlike teşkil ettiğine kim karar verecekti? Brejnev bu hususta bir şey söylemiyordu. Lakin Çekoslovakya'nın işgali, bu hususlara ancak Sovyet Rusya'nın karar vereceğini göstermişti.

Diğer taraftan, Brejnev "sosyalist ülke" kavramına da açıklık getirmemişti. Bununla kasdedilen sadece Varşova Paktı üyeleri mi idi? Yoksa Yugoslavya, Küba, Arnavutluk ve Çin gibi gerçekten sosyalist ülkelerle, Mısır ve Cezayir gibi kendilerini "sosyalist" sayan ülkeler de, Brejnev'in bu "sosyalizmde sınırlı egemenlik"" kavramına dahil mi idi?

Brejnev Doktrini, Sovyet Rusya'nın gerek sosyalist blok, gerek milletlerarası komünizm üzerindeki kontrolu pekiştirmek için ortaya atılmış olmakla beraber, hemen tamamen aksi netice verdi. Çünkü, 5-17 Haziran 1969 da Moskova'da yapılan üçüncü Komünist Partiler Konferansını 17 komünist partisi boykot ettiği gibi, Konferansın sonunda alınan kararları, katılanlardan bazıları büyük kısmı ile imzalamadılar ve bir kısım komünist partileri de ancak bazı ihtirazi kayıtlarla (çekince) imzaladılar. Bundan da mühimi, 1970'lerin başından itibaren, öncülüğünü İtalyan ve İspanyol komünist partilerinin yaptığı ve Moskova'dan bağımsız bir "Avrupa Komünizmi" (Eurocommunism) hareketinin ortaya çıkmasıdır.

D) Çin'de Proleter Kültür İhtilali ve Sonrası

Brejnev, biraz önce sözünü ettiğimiz ve kendi adını alan doktrini ortaya atan konuşmasının bir yerinde, Çinlilere ve Mao Tse-tung'a

da çatmış ve Çinlileri "şovinizm" ve "dar kafalılık"la itham ederek, onları "solcu" cümleler arkasına saklanan "revizyonistler" olarak vasıflandırmıştı. Bu, sebepsiz değildi. Çünkü, Brejnev'in bütün ümitlerine rağmen, Kruşçev'in 1954 Ekiminde düşmesinden sonra Sovyet-Çin münasebetleri düzelemediği gibi, 1966 yılından itibaren yoğunlaşan Çin'deki Büyük Proleter Kültür İhtilali, gittikçe şiddetlenen gelişmeleri ile, Sovyet-Çin münasebetlerini daha da gerginleştirmiş ve Çin, Sovyet Rusyayı bir düşman olarak görmeye başlamıştır. Zira, biraz aşağıda göreceğimiz gibi, Proleter Kültür İhtilali, ideolojik ve doktriner, açıdan Sovyet Rusya'nın eline, Çin'i bol bol tenkit etmesi için yeni kozlar vermiştir. Bir halde ki, bir ara Çin, Amerika ile Sovyet Rusyayı, kendisine karşı işbirliği yapan ortak düşmanlar olarak görmüştür. Lakin, Çin'in Sovyetlerle yeni bir çatışmaya girmesi ve aynı zamanda Proleter Kültür İhtilali gelişmelerinin sert, yıkıcı ve ihtilalci havası, Çin'e sempati duyan bir çok ülkede Çin'e karşı bir korku ve ürkeklik doğurmuş ve Çin bir diplomatik yalnızlık içine itilmiştir. Gayet enteresandır, bu iki durum veya faktör, Çin'i Sovyet Rusyaya değil, aksine Amerikaya yanaşmaya sevketmiş ve bir Çin-Amerikan yakınlaşması ortaya çıkmıştır ki, nasıl Çin'de komünist rejimin kurulması günümüz dünyasının bir dönüm noktasını teşkil etmiş ise, 1970'lerden itibaren başlayan Çin-Amerikan yakınlaşması da, dünya politikasının global stratejisi açısından fevkalade mühim hadise olmuştur. Tabiatiyle bu, aynı zamanda, sosyalist bloktan, neticesi çok yoğun olan bir kopmayı da teşkil etmekteydi.

Çin'de "Kültür İhtilali" nedir? Bu soru dolayısiyle hemen şunu söyleyelim ki, başlangıçta sadece "Kültür İhtilali" diye ortaya çıkan hareket, daha sonra "Proleter Kültür İhtilali" ve daha da sonra "Büyük Proleter Kültür İhtilali" olmuştur. Bu da gösteriyor ki, 1966-1969 yılları arasında Çin'de yeri göğü sarsan ve ülkeyi tam bir karışıklık içine iten bu hareket, belirli bir plan ve programdan hız alarak ortaya çıkmış değildir. Hareketin başlangıcını 1960'ların başına götürmek mümkün olduğu gibi, Mao Tse-tung ve arkadaşları da, hadiselerin arkasından yetişerek, hadiselere ve gelişmelere bir şekil ve muhteva vermeye çalışmışlardır. Bu sebeple "Kültür İhtilali"nin tarifini onlar da yapamamışlardır. Mesela, 1966 yılı ilkbaharından itibaren hadiseler hareketlenmeye başladığı zaman, Çin Komünist Partisi Merkez Komitesinin 1-12 Ağustos 1966 günlerinde yaptığı toplantı sonunda yayınladığı ve Mao'nun kendisi tarafından hazırlanmış olan kararlara bakacak olursak, Kültür İhtilalinin amacı, bilhassa yüksek öğrenimde burjuva kültürünün bütün kalıntı ve tesirlerinin yokedilmesi ve gerçek anlamda bir "ihtilalci-proleter" bir gençlik yetiştirmekti. Yani mesele başlangıçta bir eğitim ve kültür meselesi idi. Fakat hadiseler giderek öyle bir yola döküldü ki, eğitim, öğretim, öğrenci profesör, köylü, tarım, işçi, endüstri, bürokrat, devlet mekanizması, ordu, toplumun tüm üyeleri, "Büyük Proleter Kültür İhtilali"nin ülkeyi karmakarışıklığa sürükleyen düzensiz çarkları içine itildi.
Bu şartlarda Kültür İhtilalinin ne olup olmadığını tayin ve tarif

Mao için bile mümkün olmadığı gibi, toplum tam bir anarşi içine süreklenerek, Mao aleyhtarı unsurlar açıkça kafa tutmaktan çekinmediler.

Mamafih, biraz geriye giderek, 1950'lerin sonundan itibaren Çin'in geçirdiği iç gelişmelere bir genel açıdan bakacak olursak, Kültür İhtilali'nin sebeplerini de, mahiyetini de daha berrak olarak görmek mümkün olur.

Mao Tse-tung'un, Karl Marx ve Lenin'den, Sovyet Rusya ve Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerin tecrübelerinden çok farklı bir doktriner düşüncesi olmuştur. Veya pratikten doğan bir zaruretle karşılaşmıştı. Şöyle ki: Sovyet Rusya ve diğer Doğu Avrupa sosyalist ülkeleri, Marksizm-Leninizm prensiplerine uygun olarak, komünizme geçebilmek için önce sosyalist sistemi kurmaya çalışmışlardı. Yani feodalizm-sosyalizm-komünizm, aşılması gereken esas merhalelerdi. Ne var ki, bu ülkelerde esasen daha önce bir endüstri mevcut olduğu için, bunlar feodalizmden sosyalizme geçişte büyük problemlerle karşılaşmamışlardı. Halbuki Çin için durum böyle değildi. 1950'lerin başındaki Çin; tam anlamı ile ve bütün unsurları ile "feodal" bir ekonomik yapının içindedir. Buna karşılık, 30 yıl süren çabalardan sonra Çin'in idaresini eline alan komünizm, 800 milyonluk bir kitleye en kısa sürede bir şeyler vermek zorundadır. Başka bir deyişle, Çin en kısa sürede ve en kısa yoldan feodal çizgiden sosyalist çizgiye atlamak zorundadır. Hatta ve hatta Mao, mümkün olursa, sosyalizm

merhalesini de atlayarak, feodalizmden komünizme geçişi sağlamayı düşünmektedlr. Bu sebeple, 1950'lerin başından itibaren Mao'nun çeşit çeşit denemelere giriştiğini görmekteyiz.

Bu denemelerin ağırlık noktası, sosyalizm dönemini mümkün olduğu kadar kısaltmak ve hızla feodalizm'den komünizme geçmek endişesi idi. Bu sebeple Mao, bu konuda aydınların düşünce ve tekliflerinden yararlanmak istedi ve 1956 başlarından itibaren Yüz Çiçek Dönemi'ni açtı. Dönemin esası, serbest tartışmayı hedef alan "Bırakın yüz çiçek açsın ve yüz düşünce okulu çekişsin" prensibine dayanmaktaydı. Lakin "Yüz Çiçek" (Hundred Flowers) dönemi Mao'nun beklediği neticeyi vermedi. Çünkü, kısa bir süre içinde aydınlardan, feodaliteden hızla kurtulmanın yolları hakkında teklif ve tavsiyeler geleceği yerde, parti ve rejime karşı açık ve cesaretli tenkitler gelmeye başladı. Anlaşılmıştı ki, Çin Komünist Partisi kitlelerin eğitilmesinde başarılı olamadığı gibi, aydınlar arasında da rejime karşı bir direnme vardı.

1958'den itibaren "İleriye Doğru Büyük Hamle" (Great Leap Forward-Grand bond en avant) dönemi başladı. Bu dönem, Yüz Çiçek döneminin tamamen aksi istikamette bir politikadır. Zira, Büyük Hamle, ideolojik açıdan da büyük hamle idi. Çünkü, bu politikanın esası, sosyalizm merhalesini tamamen atlayarak, feodalizm'den doğrudan doğruya komünizme geçişi sağlamaktı. Bunun için Çin toplumu

"halk komünleri" şeklinde organize edildi. 500 milyon köylü 26.000 "komün" içine alındı. Komünlerde en ileri komünist sistem tatbik edildi. Komünler çiftliklere sahip olduğu gibi, küçük küçük demir ve çelik üretme birimlerine de sahipti. Yani komünler hem tarım ve hem de endüstri işletmeleri şeklinde organize edilmişti. Mao buna "iki ayak üstünde yürüme" diyordu.

İleriye doğru büyük hamle, kitleye verdiği ihtilalci ruh ve heyecan ve gayretle başlangıçta başarılı gözüktü. Hava şartlarının da iyi gitmesi neticesi 1958 yılında tarımsal üretimde büyük bir artma oldu. Yine bu ruh ve heyecanla, komünlerde evlerin arka bahçelerinde kurulan küçük ocaklarda demir ve çelik üretimine teşebbüs edildi. Bu Mao'nun "çelik savaşı" idi. 1958 Ekimi sonunda bu küçük demir-çelik ocaklarının sayısı bir milyonu bulmuş ve yaklaşık 100 milyon kadar insan sadece bu işte çalışıyordu.

Fakat 1959'dan itibaren işler kötüye gitmeye başladı. Dört yıl üst üste havaların kötü gitmesi, komün halkının bir süre sonra ilk heyecanını kaybetmesi, ekonomik gerçeklere uymayan demir-çelik endüstrisi, sektörler arası denge ve koordinasyonun iyi kurulamaması, Büyük Hamle'yi tam bir başarısızlığa uğrattı. Daha sonraları Mao Tse-tung hatasını şu sözlerle itiraf edecektir: "Kömür ve demir kendi kendilerine yürümezmiş. Bunların taşıma vasıtalarına ihtiyacı varmış... Ben bunu göremedim... Ben sadece ihtilal üzerinde durdum...

Endüstriyel planlama konusunda hiç bir şey bilmiyormuşum".

İleriye doğru büyük hamle, Marksizm-Leninizm'e de ters düştüğü için Sovyet liderlerinin de tenkitlerine hedef olmuş ve hele bu teşebbüsün başarısızlığı, ideolojik alanda Moskova'nın haklılığını ortaya koymuştu. Moskova-Pekin çatışmasının şiddetlenmesinde bu hadise de mühim bir rol oynamıştır.

Mao 1961'den itibaren Büyük Hamle'nin peşini bıraktı ve bunun neticesi olarak da ihtilatçı hava bir süre için hızını kaybederek, yerini nisbi bir hürriyet havasına terketti. Bu durum bir kaç yıl devam etti. Fakat 1964'ten itibaren durum değişmeye başladı. Çünkü, Çin'de ortaya çıkan durum Mao'yu endişelendirdi. Şöyle ki:

1) İleriye Doğru Büyük Hamle'den ve bunu takip eden ekonomik çöküntüden sonra, ideolojik ve ihtilalci heyecan ciddi bir şekilde azalmaya başlamıştır.

2) Keza bürokrasi de, heyecanını kaybetmeye ve bir atalet içinde donuklaşmaya başlamıştır.

3) Menfaatçilik, menfaat düşkünlüğü ve menfaat grupları ortaya çıkmıştır.

4) Kuşaklar arasında farklılaşma kendisini gösterdiği gibi, genç kuşak rejimden hayal kırıklığı duymaya başlamıştır.

5) Her kademedeki liderlik kadrosu ise gittikçe ihtilalci niteliklerini kaybetmeye ve Mao'nun deyimi ile "revizyonist" olmaya başlamışlardır.

Mao bu durumu ortadan kaldırmak ve topluma yeni bir dinamizm kazandırmak için 1964'ten itibaren bir ideolojik kampanya başlattı. Proleter Kültür İhtilalinin başlangıcını bu kampanyada görmek gerekir. Bu kampanyanın hedefi, birinci planda aydınlardı ve ihtilalci heyecanını ve ideolojik dinamizmini kaybedenlerin, nerede olursa olsun, "temizlenmesi" amacını güdüyordu.

Mao bu ideolojik temizlik hareketini başlangıçta istediği gibi yürütemeyince, bu hareketi bir kitle hareketine dönüştürmek istemiştir ki, bu da Kültür İhtilali olmuştur.

Mao, Kültür İhtilalini iki safhalı olarak düşünmüştür. Birinci safhada, kendi düşüncesine karşı olan, dinamizmini kaybeden ve yozlaşmaya başlayanlar temizlenecekti. Bunlar siyasi hayattan atılacaktı.
İkinci safhada ise, Mao'nun düşünceleri; öğretileri ve felsefesi, geniş bir kampanya ile toplumun bütün tabakalarına yerleştirilecekti.

Birinci safhayı teşkil eden temizlik safhasına 1965 sonlarında,

Pekin Üniversitesi ile Pekin Komünist Partisi ileri gelenlerinden bazılarının atılması ile başlandı. Bu başlangıç ile beraber, bundan sonra hadiseler öyle bir hızla gelişmeye başlayacaktır ki, artık Kültür İhtilal'i Mao'nun da kontrolundan çıkıp, sokağın kontroluna girecektir.
Keza, planlı bir ideolojik kampanya olmaktan da çıkıp, ülkenin her tarafına yayılan bir keyfilik ve sokak terörizmi haline gelecektir. Bu terörizmin baş aktörü ise, Kızıl Muhafızlar denen gençlik teşkilatı olacaktır. Mao'nun, Kızıl Muhafızların yarattığı kargaşa ve karmaşadan ülkeyi kurtarabilmesi ve sokağı kontrol altına alabilmesi ancak 1968 yılı sonlarında mümkün olabilecektir.

Kültür İhtilali, Başbakan Chou En-lai'ın 30 Nisan 1966 da yaptığı bir konuşma ile resmen ilan edilmiştir. Bu konuşmasında Chou, üniversitelerde, eğitimde, basında, san'at ve edebiyat ile kültürün diğer alanlarında, "burjuva ideolojisi"ne karşı sert ve uzun bir mücadele açılmasını istedi. Bu ilk işaretten sonra, Haziranda, Pekin'de Üniversite gençliğinin günlerce süren gösterilerine şahit oluyoruz.
Kültür İhtilali'nin prensipleri, Çin Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 1-12 Ağustos 1966 günlerinde yaptığı toplantıda 16 madde halinde tesbit edildi. 8 Ağustosta açıklanan bu 16 maddelik karara göre, ülkede bir burjuvazi tehlikesi vardı. Kapitalizm yeniden hortlamak istiyordu. Bunun için "Büyük Proleter Kültür İhtilali" gerekliydi ve şöyle deniyordu: "Büyük Proleter Kültür İhtilali'nde kendilerini kurtaracak olanlar kitlelerin ta kendisidir... Başkan Mao'nun

öğretilerine göre, ihtilal nazik, yumuşak, merhametli ve hoş bir şey değildir. Kültür İhtilalini sokağa döken de herhalde bu son cümleydi.

18 Ağustos 1966 günü ise Pekin'de, Mao'nun başkanlık ettiği ve bir milyon kişinin katıldığı bir açık hava toplantısı yapıldı. Bu toplantıda ilk konuşmayı Savunma Bakanı ve Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun başında bulunan 58 yaşındaki Lin Piao yaptı. Mareşal Lin, bundan sonraki gelişmelerde Kültür İhtilalinin Mao'dan sonraki lideri olarak görev yapacaktır. Nitekim, bu toplantıda, 12 kişilik en yüksek liderlik içinde Lin Piao Mao'dan sonra birinci sırayı, Başbakan Chou En-lai ikinci sırayı ve bugünkü Çin lideri Teng Hsiao-ping ise beşinci sırayı alıyordu. Kültür İhtilalinden önce Teng yine beşinci sırada iken, Lin Piao ondan sonra altıncı sırayı işgal ediyordu. Kültür İhtilali sırasında Mao'nun arkadaşları "eski tüfekler" temizlenecek ve Mareşal Lin Mao'nun halefi olarak ilan edilecektir.

Pekin'de yapılan 18 Ağustos toplantısının hemen arkasından gençler tarafından "Kültür İhtilalinin Kızıl Muhafızları" teşkilatı kuruldu ki, bundan sonra ülkenin sokakları Kızıl Muhafızların kontroluna girecektir. Aralık ayında ise, bu kere yetişkinler tarafından İhtilalci Asiler teşkilatı kuruldu. Kızıl Muhafızlar bilhassa büyük şehirlere hakim olurken, İhtilalci Asiler kırsal alana girdiler. Bu ise İhtilalci Asiler ile köylülerin hemen her yerde çatışmasına sebep oldu.

Yine Aralık 1966'dan itibaren Kızıl Muhafızlar Kültür İhtilalini kültür kesiminden endüstri kesimine aktarmak için fabrikalara girmeye başladılar. Bu gelişme de, bilhassa Shanghal, Nanking, Canton, Heilungkiang, Hopei gibi endüstri merkezlerinde işçilerle Kızıl Muhafızların çatışmasına sebep oldu.

Gerek kırsal alanda köylülerin, gerek fabrikalarda işçilerin Kızıl Muhafızlarla çatışmaya girmesinin sebebi ise, sözümona buralarda ideolojik temizlik yapılmak istenmesiydi. Lakin Kızıl Muhafızlar o derece yıkıcı, yakıcı ve vahşi bir şekilde davrandılar ki, ister istemez halkın mukavemeti ile karşılaştılar. Çatışmalar bir çok yerlerde yüzlerce kişinin ölmesi ve yararlanmasına sebep oldu. 1967 Temmuzunda, Hupeh eyaletinin başkenti, 2 milyonluk Wuhan şehrinde resmen bir iç savaş patlak verdi.

Kültür İhtilalinin ortaya çıkardığı bu terör, ülkede belirgin bir şekilde Mao aleyhtarlığının doğmasına sebep oldu. Mao, ihtilalci bir toplum yaratmak isterken, toplumda kendisine karşı bir muhalefet yaratmıştı. Mao'nun kendisi bile bu gelişmelerden hayal kırıklığına uğramış ve 1968 Temmuzunda Kızıl Muhafızların liderlerine, "Beni mahcup ettiniz. Daha da mühimmi, işçileri, köylüleri ve askerleri hayal kırıklığına uğrattınız" demiştir. Gerçekten, Kızıl Muhafızlar sadece işçi ve köylülerle ve zaman zaman da askerlerle çatışmakla kalmamış, bir çok yerlerde görüş ayrılıkları sebebiyle birbirleriyle de çatışmışlardır.

Bu anarşi ve kargaşa dolayısıyledir ki Mao-Tse-tung ve Lin Plao, 1968 Ekiminde yapılan Merkez Komitesi Genel Kurulunda, yapılan tenkitler dolayısiyle, kendilerini savunmak zorunda kalmışlardır.

1968 sonlarından itibaren durum sakinleşmeye başlamıştır. Çünkü, Mao da ülkenin içine sürüklendiği kaos'u görmüş ve Proleter Kültür İhtilalinden fazla Kızıl Muhafızlar hareketi haline gelmiş olan hareketi durdurmak ve kontrol altına almak için harekete geçmiştir. Bunun neticesi olarak da Proleter Kültür İhtilali 1968 sonundan itibaren hızını kaybetmeye başlamıştır.

Proleter Kültür İhtilali Çin'in kendi içinde bir takım neticeler doğurduğu gibi, dış politikada doğurduğu neticeler çok daha ehemmiyetli olmuş ve Çin için büyük gelişmelerin kapısını açmıştır.

İçerdeki neticelerin başında, Çin Komünist Partisi'nde yapılan tasfiyeler ve bilhassa eskilerin tasfiye edilerek yenilere ve gençlere Parti içinde yükselme imkanının açılmış olmasıdır. Bu temizlik hareketi içinde Mao o kadar acımasızca hareket edecektir ki, Devlet Başkanı ve Mao'nun 1920'lerdenberi en yakın arkadaşı olan Liu Shaochi dahi, Merkez Komitesi'nin 1968 Ekimindeki toplantısında bütün devlet ve parti görevlerinden atılacaktır. Parti'nin Genel Sekreteri olan Teng Hsia-ping ise, Liu Shao-chi ile birlikte "kapitalist yolu" benimsemiş olmakla itham edilmekle beraber, Parti'den atılmamış,

fakat adı bir daha geçmez olmuştur. Teng, Mao'nun 9 Eylül 1976 da ölümünden sonra ancak ortaya çıkabilecektir.

Parti içinde yapılan temizlik faaliyeti için şu örnekleri verebiliriz: Merkez Komitesi'nin 48'i, yani yüzde 51'den fazlası, yine Merkez Komitesi'nin 79 yedek üyesinden 45'i, yani yüzde 56'sı, 13 kişilik Politbüro'nun yarısı, 67 kişilik Merkez Sekreteryasından 37'si "temizlenmişlerdir". Tabii; en üst kademelerde yapılan bu temizlikler, en alt kademelere kadar intikal ettirilmiştir.

Bir ikinci netice de, Parti ve bürokrasinin içine düştüğü anarşide, Savunma Bakanı Lin Piao'nun başında bulunduğu Çin Halk Kurtuluş Ordusu'nun tek organize kuvvet olarak sivrilmiş olması ve Savunma Bakanı Lin Piao'nun, Mao'dan sonra Çin'in en kuvvetli adamı haline gelmesidir. Esasen, Kültür İhtilali sırasında Lin'in, Mao'nun halefi olduğu çeşitli şeklllerde belirtilmekten geri kalınmamıştır. Nitekim, Çin Kömünist Partisi'nin 1969 Nisanında yapılan 9'uncu Kongresinde Lin Piao resmen Mao'nun halefi olarak kabul ve ilan edilmiştir. Mareşal Lin'in bu derece parlamasında, Proleter Kültür İhtilali'nin sevk ve idaresinin Mao tarafından 1967 yılı başından itibaren Halk Kurtuluş Ordusuna verilmesi mühim bir faktör olmuştur. Zira, Proleter Kültür İhtilali vasıtasiyle Mao'nun öğretilerinin ve ihtilalci ruhun kitlelere yayılması görevi Halk Kurtuluş Ordusu'na verildiği gibi, Kızıl Muhafızlar ülkeyi anarşiye sürükledikleri zaman, bunları durdurma

ve kontrol altına alma görevini de yine Halk Kurtuluş Ordusu yapmıştır. Böylece Lin Piao Kültür İhtilâli'nin birdenbire parlattığı bfr yıldız olmuştur. Mamafih, Lin'in Kültür İhtilalini kendi amaçları için kullandığı da bir gerçektir. Nitekim, Lin Piao'nun 13 Eylül 1971 günü Moğolistan üzerinde bir uçak kazasında öldüğü bildirilmekle beraber, iki yıl sonra yapılan açıklamada, Lin Piao'nun Mao'yu öldürerek yerine geçmek için komplo hazırladığı ve muvaffak olamayınca, uçakla kaçarken, uçağının düşmesi sonucu öldüğü bildirilmiştir.

Ordu'nun sivrilmesi, Parti üzerinde de askerin hakimiyetini arttırmış ve Kültür İhtilali'nden sonra Merkez Komitesi'nin hemen yarı üyesi askerlerden meydana gelmiştir.

Kültür İhtilali'nin bir üçüncü neticesi de, ülke ekonomisinde, eğitim sisteminde ve hatta savunma sisteminde yaptığı ağır tahribattır. O anarşi içinde ekonominin mekanizması bozulduğu gibi, eğitim kuruluşları ve bilhassa üniversiteler çalışamaz olmuştur. Ordu'nun iç anarşiye ve politikaya o kadar dalması ise, elbetteki Ordu'nun savunma kapasitesini azaltacaktı. Bütün bunlardan da mühimmi Kültürel İhtilal Çin'i milletlerarası sahnede yalnızlığa mahkum etmiştir. Çünkü İhtilal'in sert ve yıkıcı metodu, Çin'e sempati duyan üçüncü dünya ülkelerinde bile korku ve dehşet uyandırmıştır. 1969 yılında Çin gerçekten yalnızdır.

Kültür İhtilali'nin Çin'in dış politikasında yaptığı en büyük tesir şüphesiz, Moskova-Pekin çatışmasının şiddetlenmesi ve Sovyet Rusya ile Çin arasındaki münasebetlerin gerginleşerek adeta bir savaş havasına bürünmesidir.

Proleter Kültür İhtilali'nin dışarıya dönük bir yüzü de, başlangıçtan itibaren bir Sovyet aleyhtarlığı idi. Bilhassa, Mançurya-Sovyet sınırı bölgesinde Kızıl Muhafızlar ile Çin askerleri Sovyet Rusya aleyhine açıkça gösteriler yapmaktan kaçınmadılar. Tabiatiyle Kültür İhtilali'nin bu tutumunu Sovyetler cevapsız bırakmadılar. Sovyetler, Mao ve Kültür İhtilali aleyhine yoğun bir propagandaya giriştikleri gibi, Çinle olan sınır bölgelerini de yeni kuvvetlerle takviye etmekten de geri kalmadılar.

Bu gerginlik içinde, tam Kültür İhtilali'nin sonuna gelindiği bir sırada, 1968 Ağustosunda Sovyetlerin Çekoslovakyayı işgal etmeleri ve Kasım ayında da Brejnev Doktrini'nin ilan edilmesi, Çinlilerde, kendilerinin de bir Sovyet işgaline uğrayabileceği endişesini uyandırdı. Çinliler Dubçek'in insancıl komünizminden ne kadar hoşlanmadılarsa, Sovyetlerin Çekoslovakyayı işgal etmelerine de o kadar karşı geldiler. Çinlilere göre, şimdi Sovyetlerin yaptıkları sosyal-emperyalizm, yani sosyalizmin emperyalist şekli idi.

Bu atmosfer içinde, 1969 Martında Çin-Sovyet sınırı üzerindeki

Ussuri (Amur nehrinin bir kolu) nehrinde bulunan bazı anlaşmazlık konusu adalarda Çin ve Sovyet askerleri arasında silahlı çatışmalar çıktı. Bu çatışmalar çok fazla devam etmedi. Fakat Çin ile Sovyetler Birliği arasında, bilhassa sınır konusunda yeni tartışmalara sebep oldu. Bu tartışmalar 1971 yılında da devam etti. Sovyetler, yumuşak bir tutumla Çin'i uzlaşmaya çekmek istedilerse de, Çin Moskova'ya karşı olan güvensizlik tutumunda hiç bir değişiklik yapmadı.
O kadar ki, şimdi Çin için Sovyet Rusya'nın "sosyal emperyalizmi" ile "Amerikan emparyalizmi" arasında hiç bir fark yoktu. 1970 Ağustosunda Çin basını hep bir ağızdan şöyle diyordu: "Sosyal-emperyalizm büyük bir iştahla gözlerini Çin topraklarına çevirmiş bulunuyor. Çin'e saldırmak için yaptığı hazırlıkları bir tek gün bile gevşetmemiş bulunuyor." Gerçekten Sovyet Rusya bu sırada Çin sınırlarına bitişik bölgelerine 45 tümenlik bir kuvvet yığmış bulunmaktaydı.

Çin için kuzeyden gelen bu Sovyet tehlikesi, aynı zamanda güneyde de belirmeye başlamıştı. Zira, Ho Chi-minh liderliğindeki Kuzey Vietnamın 1960'ların başından itibaren Güney Vietnama ve aynı zamanda Amerikaya karşı giriştiği mücadeleye başlangıçta Çin destek olurken, Kültür İhtilali sırasında Vietnam ile meşgul olamamış ve Kuzey Vietnam giderek Sovyet Rusyaya dayanmak zorunda kalmıştı. Bir halde ki, 1970 yılı geldiğinde, Ho Chi-minh Çin ile Sovyet Rusya'nın arasını bulmaya çalışmakla beraber, artık Kuzey Vietnam Sovyet nüfuzuna girmiş bulunmaktaydı. Bu ise, Sovyet Rusya'nın güneyden

de Çin'i baskı altına alma imkanını elde etmesi demekti.

9 Ağustos 1971 de Sovyet Rusya'nın Hindistanla bir dostluk ve işbirliği anlaşması imzalaması ise, Çinliler için daha da can sıkıcı oldu. Bu anlaşmaya göre, bir saldırı halinde, taraflar birbirlerine danışacaklardı. Bu şu demekti ki, Hindistan'a bir saldırı halinde, taraflar birbirlerine danışacaklar ve elbetteki bu danışma sonunda şu veya bu şekilde bir yardım durumu ortaya çıkacaktı. Bu anlaşmanın Çin'e yöneltilmiş olduğu açıktı. Zira Çin ile Hindistan'ın münasebetleri 1959 yılındanberi bozuktu. 1959 Martında Çin'in Tibet'i işgal etmesini Hindistan iyi karşılamadığı gibi, 1959 Ekiminde Hindistanla Çin arasında sınır çatışmaları patlak verdi. Yine sınır bölgelerindeki toprak anlaşmazlıkları yüzünden 1962 Ekiminde Hindistan ve Çin tam manasiyle bir savaş haline geldiler. Bu gelişmeler Hindistan'ı bir Çin tehlikesi ile karşı karşıya bıraktı.

Buna mukabil Pakistan ile Çin'in münasebetleri başlangıçtan itibaren gayet iyi gitmişti. Keşmir meselesinden dolayı Hindistanla münasebetleri ötedenberi iyi olmayan Pakistan, Çin-Hind münasebetlerinin bozulması karşısında, Hindistan'a karşı bir denge unsuru olarak Çin'e dayanma yoluna gitti. Pakistan bu sıralarda Batı tarafları bir politika takip etmekle beraber, Amerika'nın Hindistan'ı da elde tutmak amacı ile Hindistan ile Pakistan arasında tarafsız kalmaya çalışması, Pakistan'ı Çin'e dayanmaya sevketmiştir. Bu suretle

Asya alt-kıtası (sub-continent) Çin-Sovyet mücadelesinin bir başka sahnesi olmuştur. Fakat 1971 Ağustosunda Sovyet-Hind dostluk anlaşmasının imzası, dengeyi Sovyetler tarafına eğiyordu ve Sovyetler Hindistan'da Çin'e karşı yeni bir dayanak elde ediyorlardı.

Proleter Kültür İhtilali'nin arkasından meydana gelen bu durum, Cin ilderlerini köklü bir dış politika değişikliğine itmiştir.

E) Cin - Amerikan Münasebetler1nin Düzelmesi

Çin 1949 Ekiminde milletlerarası sahneye çıktığı andan itibaren Amerika'nın şiddetli bir muhaIefeti ile knrşılaşmıştır. Zira, komünist Çin'in ortaya çıkması Uzak Doğu ve Asya'daki kuvvetler dengesinde Amerika'nın aleyhine büyük bir değişiklik meydana getirmişti. Bu iki bölgede milletlerarası komünizm büyük bir güç kazanmış olmaktaydı. Amerika bu gücün tesirini azaltmak için, Çin Halk Cumhuriyetini milletlerarası hayattan mümkün olduğu kadar uzak tutmaya çalışmış ve bunun için de Çin'in başka devletlerce tanınmasını önlemek için çaba harcamıştır. O kadar ki, Amerika, Çin'i tanıyan devletlere olan yardımını hemen kesmekteydi. Tabiatiyle bu durum da, Çin'in Amerika'yı en büyük düşman olarak görmesine sebep olmuştur. O kadar ki, Kruşçev zamanında Sovyetlerin Amerika ile bir uzlaşmaya varmak istemeleri Moskova-Pekin çatışmasının başlıca konularından birini teşkil etmiştir.

Fakat Proleter Kültür İhtilali'nden sonra hem Amerika'nın ve

hem de Çin'in durumunda mühim değişiklikler oldu. Sovyet Rusya'nın, kuzeyden, güneyden ve güney-batıdan Çin'i nasıl bir baskı çemberi içine aldığına biraz yukarda değinmiştik. Bunun yanında, başka faktörler de Çin'i yeni bir dış politika oluşturmaya itmiştir. Bunun başında Çin'in sertlik politikası geliyordu. Çin şunu gördü ki, sertlik politikası ve her yere "ihtilal" ihraç etmeye çalışması bir korku ve ürkeklik yaratmış ve bir çok devlet Çin'e yanaşmaktan çekindiği için, Çin adeta bir yalnızlığa mahkum olmuştur. Bu sebeple Çin, "halktan halka münasebetler" dediği başka ülke halklarını ihtilale kışkırtmaktan vazgeçerek, "devletten devlete münasebetler" dediği bir yumuşaklık politikasını benimseyerek ve dış politikasının alanını genişletmek suretiyle Sovyet Rusyaya karşı çok alternatifli bir dış politika oluşturmaya karar vermiştir. Buna Çin dış politikasının "revolüsyon" dan "evolüsyon"a geçmesi denmektedir. Yani başka ülkelerde proleter ihtilalinin gerçekleşmesini şartların olgunlaşmamasına bırakması ve zorlama yolunu terketmesidir.

Çin'i dış politikasında yumuşamaya sevkeden bir başka sebep de, tanınma meselesidir. Batılı ülkeler arasında Çin'i tanıma temayülü artmaya başladığı gibi, Çin'in Birleşmiş Milletler üyeliği için her yıl yapılan oylamalarda da aldığı oylar da artmaktaydı. Lakin Çin'in sertlik politikası, bu müsbet havanın daha hızlı bir şekilde gelişmesini engellemekteydi.

Çin için bir endişe kaynağı da Japonya idi. İkinci Dünya Savaşı'nın bu yenilmiş devleti şimdi Uzak Doğu'da bir büyük ekonomik kuvvet olarak sivrilmeye başlamıştı. Sovyet Rusya da Japonya ile yakın münasebetler kurmaya çalışıyordu ki, Çin bundan da hoşlanmadı. Japonya faktörünü tesirsiz bırakmanın yolu Amerika'dan geçmekteydi. Çünkü Japonya Amerika'nın nüfuzu altında idi. Kaldı ki, Çin'e göre, Japonya ile bir münasebete girişmek ekonomik bakımdan Çin için de yararlı olabilirdi. O halde Amerika unsuru ehemmiyet kazanıyordu.

Hadiseler hemen hemen aynı anda Amerika'yı da Çin'e karşı eski tutumunu değiştirmeye sevketmiştir. Amerika'nın tutum değişikliğinde rol oynayan en mühim sebep Vietnam Savaşıdır. 1960'ların başında Kuzey Vietnam ile Güney Vietnam arasında başlayan çatışmalar giderek bir savaş halini almış ve başlangıçta Güney Vietnam'ı sadece yardım suretiyle destekleyen Amerika, 1965 Ocak ayından itibaren Kuzey Vietnam'ı bombalamaya başlayarak, Vietnam savaşının içine gömülmeye ve Vietnam bataklığına girmeye başlamıştır. Bu da Amerika'nın "sertlik politikası" idi. O kadar ki, bir süre sonra onbinlerce Amerikan askeri Vietnam'da komünistlere karşı savaşmakta idi.

Amerika'nın Uzak Doğu'daki bu sertlik politikası, Kuzey Vietnam'ı bombardıman ederek ve Güney Vietnam'a Amerikan askerlerini göndererek

savaşı tırmandırması, daha başlangıçtan itibaren Amerikan kamu oyunun sert tepkilerine ve tenkitlerine sebep oldu. Aslına bakılırsa, Amerika'nın Vietnam savaşına bu derece bulaşması, Avrupalı müttefikleri tarafından da hoş karşılanmamış ve Avrupa ile Amerika arasındaki görüş ayrılıklarının derinlemesi bu yıllara rastlamıştır. De Gaulle Fransası'nın NATO'nun askeri entegrasyonundan ayrılmaya 1965 yılında karar vermesi, basit bir tesadüften ibaret değildir. Amerika'nın bazı baskılarına rağmen, keza NATO'nun diğer üyeleri de Amerika'nın Vietnam politikasına bulaşmamaya bilhassa dikkat etmişlerdir.

Kısacası, Çin'in diplomatik yalnızlığı gibi, bu sertlik politikası dolayısiyle, Amerika da ilk defa olarak hem içerde kamu oyunda ve hem de liderliğini yaptığı ittifak sistemleri içinde bir "yalnızlık" ile karşılaşıyordu. Amerika bu açmazı kırmak zorunda olduğunu anladı ise de, bunu ancak, 1968 Kasım seçimlerinde Cumhurbaşkanlığına seçilen Richard Nixon yapabildi.

1968 Kasımında Nixon'ın Başbakan seçildiği sıradadır ki, Çin'de de Proleter Kültür İhtilali kontrol altına alınmaya başlıyordu. 1969 Mart ayında Ussuri nehrinde Çin ve Sovyet askerleri silahlı çatışmaya başladığı zaman ise, Nixon Başkanlık görevine resmen başlayalı henüz iki ay olmuştu.

Başkan Nixon ve yardımcıları, Çin meselesine çok farklı açıdan bakmaktaydılar. Nixon daha 1967 yılında, tanınmış bir dış politika dergisi olan Foreign Affairs'de yazdığı "Vietnam'dan Sonra Asya" başlıklı yazısında, "Asya konusundaki herhangi bir Amerikan politikası, Çin'le ilgili gerçekleri bir an önce kabul etmelidir" diyor ve Çin'in, dünya ihtilalinin merkezi olarak değil, lakin "büyük ve gelişen" bir millet olarak dünya toplumuna alınması gerektiğini söylüyordu. Bunun için de Çin'in "değişmesi" gerekliydi.

Görüldüğü gibi, Nixon'ın politikasında Vietnam ile Çin meselesi arasında bir bağlantı vardı. Bu sebeple Nixon, bu istikametteki ilk adımını atarak, 8 Haziran 1969 da yaptığı bir açıklamada, Güney Vietnam'da bulunan 540.000 kişilik Amerikan kuvvetlerinden 25.000 kişilik bir kuvveti otuz gün içinde çekmeye başlayacağını bildirdi. Yine bu açıklamaya göre, Nixon 1969 yılı sonuna kadar 100.000 ve 1970 yılında da tekrar 100-150 bin kişilik bir Amerikan kuvvetini Vietnam'dan çekecekti. Tabiatiyle Vietnam'dan bu kadar çok Amerikan askerinin çekilmesi Çin'i de rahatlatacaktı. Çünkü, Çinliler, Amerika'nın Güney Vietnam'a yarım milyondan fazla asker yığmasını, aynı zamanda kendilerine de yöneltilmiş bir tehdit olarak görmekteydiler.

Nixon'ın Pekin'e yaklaşma istikametindeki ikinci adımını, Guam Doktrini veya Nixon Doktrini teşkil eder. Nixon, 1969 Temmuzunda Pasifik bölgesinde yaptığı bir gezide, 25 Temmuzda Guom adasında

yaptığı basın toplantısında, Amerika'nın yeni Asya politikasının esaslarını açıkladı. Bu açıklamaya göre, bundan böyle Amerika Vietnam örneği mahalli savaşlara bulaşmayacak, Asya'daki askeri taahhütlerini azaltacak, fakat Asya gelişmelerini yakından takip ederek, mevcut anlaşmalardan doğan taahhütlerine bağlı kalacaktı. Amerika'nın, Uzak Doğu ile kendisi arasına belirli bir mesafe koyan bu yeni politikası da şüphesiz Çinliler için yeni bir hoşnutluk ve tatmin unsuru idi.

Çin'e yöneltilen bu dolaylı yaklaşımlardan başka, Nixon bir takım doğrudan adımlar da attı. 1969 Temmuzunda, Amerikan vatandaşlarına, turistik ve kültürel mahiyette olmak şartiyle, gayri ticari eşyanın satın alınması müsaadesi verildi. 1969 Aralık ayında ise, Amerikan şirketlerinin Amerika dışında bulunan şubelerinin Çinle ticaret yapmaları imkanı sağlandı. Bu "ticari detant" tedbirleri 1970 yılında da devam etti. 1970 Martında, Çin'e yapılacak "meşru seyahatler" için pasaport müsaadesi çıktı. 1974 Nisanında ise, Çin'e, stratejik olmayan maddelerin ihracına izin verildi. 1970 yılında bu yumuşama tedbirleri artarak devam etti.

Başkan Nixon, 18 Şubat 1970 de Amerikan Kongresine gönderdiği dış politika raporunda, Çinle münasebetler hakkındaki görüşlerini şöyle açıklamaktaydı: "Çinliler, milletlerarası toplumun dışında kalmaması gereken büyük ve ehemmiyetli bir millettir. 700 milyondan

fazla nüfusu ile bu milletin katkısı olmadan, uzun vadede, mustakar ve devamlı bir milletlerarası düzen düşünülemez... Bu ülke ile münasebetlerimizi geliştirme arzumuz, Çin ile Sovyet Rusya arasındaki çatışmaları istismar gibi bir taktiğe dayanmamaktadır. Bu anlaşmazlığın yoğunlaşmasında kendimiz için bir yarar görmüyoruz ve bu anlaşmazlıkta taraf tutmak niyetinde de değiliz."

Amerika'nın bu yumuşatıcı yaklaşımlarını Çinliler cevapsız bırakmadılar. Japonya'da dünya şampiyonası için bulunan Amerikan masa tenisi (ping pong) takımı, 6 Nisan 1971 günü Çin'e davet edildi. Bu davet vesilesiyle Çin hükümeti, çoğunluğu Amerikalı olan 7 Batılı gazeteciye de giriş vizesi verdi. Amerikan masa tenisi takımını Çinde gezdirdiği gibi, 14 Nisan 1971 günü de Başbakan Chou En-lai tarafından kabul edildi. Aynı gün, Başbakan Nixon da, 20 yıldanberi Çin'e karşı tatbik edilmekte olan ticari ambargoyu kaldırdı ve Amerikaya gelmek isteyen Çinlilere vize verileceği bildirildi. Amerikan ping-pong takımının yapmış olduğu bu ziyaretle, Çin ile Amerika arasında ilk temaslar başlamış oluyordu ki buna Ping-Pong Diplomasisi denilmiştir.

Daha sonra açıklandığına göre, 1971 yılının Nisan ve Haziran ayları arasında, Başbakan Nixon'ın milli güvenlik işleri danışmanı Dr. Henry Kissinger, Pakistanın başkenti İslamabad üzerinden bir kaç defa Çin'e gitmiş ve Başbakan Chou En-lai ve diğer Çin liderleri

ile görüşmelerde bulunmuştur. Bu görüşmeler sonunda, Başbakan Nixon 15 Temmuzda yaptığı bir açıklamada, Başbakan Chou En-lai'ın kendisini Çin'i ziyarete davet ettiğini ve bu daveti memnuniyetle kabul ettiğini açıkladı. Bu açıklama bütün dünyada bir bomba gibi patladı. Çünkü, yıllardanberi Amerika ve Çin, birbirlerinin can düşmanı olarak bilinmekteydiler.

Şimdi milletlerarası politikada yeni bir dönem açılıyordu.

Nixon'ın bu açıklamasından üç hafta kadar sonra, 9 Ağustos 1971 de, Sovyet Rusya Hindistanla, bir ittifak mahiyetini taşıyan "dostluk" anlaşmasını imzaladı. Bu, Amerikan-Çin yakınlaşmasına Sovyetlerin ilk cevabı oluyordu.

Amerikan-Çin münasebetlerindeki buzların erimeye başlaması, Çin bakımından ilk meyvasını vermekte gecikmedi. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Arnavutluk ve diğer 20 ülkenin teklifi üzerine, 25 Ekim 1971 de, 35 aleyhte ve 17 çekimser oya karşı, 76 oyla (Türkiye de dahil) kabul ettiği bir kararla, Çin Halk Cumhuriyetini Birleşmiş Milletler üyeliğine kabul ediyor ve buna karşılık Milliyetçi Çin'i (Taiwan) de üyelikten çıkarıyordu. Amerika, Çin Halk Cumhuriyeti'nin üyeliğini "Amerikan politikasına uygun" bir hadise olarak yorumlarken, Milliyetçi Çin'le Birleşmiş Milletlerden çıkarılmasını tepkiyle karşıladı. Amerika Milliyetçi Çin'i feda etmek niyetinde değildi. Çünkü,

"Taiwan", her şeye rağmen, bir koz olarak elde tutulmalıydı.

Başkan Nixon Çin Halk Cumhuriyetini 21-28 Şubat 1972 tarihleri arasında ziyaret etti. Çinliler, Nixon'ın ifadesiyle, "mukayese edilmez bir misafirperverlik" gösterdiler. Başkan Nixon 21 Şubat günü Mao Tse-tung'u ziyaret ederek kendisiyle görüştü. Aynı akşam Nixon şerefine verdiği yemekte yaptığı konuşmada Başbakan Chou şöyle diyordu: "Amerikan milleti büyük bir millettir. Çin halkı da büyük bir millettir. İki ülkemizin halkları birbirleriyle daima dost olmuşlardır. Lakin herkesce bilinen sebeplerden dolayı, iki millet arasındaki münasebetler yirmi yıldan fazla bir zamandanberi kesilmiş bulunuyordu. Çin'in ve Birleşik Amerika'nın ortak çabaları ile şimdi dostane temasların kapısı nihayet açılmış bulunuyor". Chou'nun bu konuşmasında dikkati çeken nokta, "dostane temaslardan" söz edip, "münasebetler" deyimini kullanmamasıydı.

Başkan Nixon da "düşman olmamız için bir sebep yok" dediği cevabi konuşmasında, "Eğer iki milletimiz düşman olacak olursa, istikbalini beraber paylaştığımız bu dünya gerçekten karanlık olacak demektir. Fakat, beraber çalışmak için ortak bir zemin bulacak olursak, dünya barışının şansı ölçülemiyecek derecede artacaktır" dedikten sonra şu cümleyi ilave ediyordu: "O halde, önümüzdeki beş gün içinde, gelin uzun bir yürüyüşe beraberce çıkalım". Nixon burada çok enteresan bir hadise ile bir benzerlik kurmak istemişti.

Mao Tse-tung'un liderliğindeki Çin Komünist Partisi kuvvetleri, Chiang Kai-shek liderliğindeki Kuomintang kuvvetleriyle mücadele ederken, 1934 yılında bu kuvvetler tarafından sarılmış ve Mao ve komünistler bu çemberi yararak, Kiangsi eyaletinden 6.000 millik bir yürüyüşle 1935 de Shensi eyaletinin Yenan civarındaki dağlık bölgeye sığınmaya muvaffak olmuştu. Buna komünistler "Uzun Yürüyüş" (The Long March) adını vermişlerdir. Bu gerilemeye rağmen, sonunda komünistler 14 yıl sonra Çin'de iktidarı ele geçirmişlerdir. Nixon'ın söylemek istediği bu "nihai zafer"di.

28 Şubatta, ziyaretin sonunda Shanghai'da yayınlanan ortak bildiri, çeşitli görüş ayrılıkları üzerine inşa edilmiş bir yakınlaşma ve münasebetlerin "normalleştirilmesi" arzusunun ifadesi olmuştur. Çin tarafı Vietnam, Laos ve Kamboçya'yı tüm olarak desteklerken Amerikan tarafı Güney-Doğu Asya ülkelerinin herhangi bir dış müdahale olmaksızın kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi ilkesini savunmuştur. İkinci olarak, Çin tarafı Taiwan'ın Çin'in bir parçası olduğunu, dolayısiyle buradaki Amerikan kuvvetlerinin çekilmesi gerektiğini savunurken, Amerikan tarafı, mühim bir tavizde bulunarak, Çin'in bu görüşünü kabul etmiş, fakat Taiwan meselesinin barışçı çözümle halledilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca, Amerika Taiwan'daki kuvvetlerini giderek azaltacaktı. Bununla beraber, her iki taraf da Asya-Pasifik bölgesinde herhangi bir devlet veya devletler grubunun "hegemonyasını" yerleştirmesine karşı çıkacaklarını söylüyorlardı

ki, bu Çin'in görüşü olup Amerika tarafından destekleniyordu. Nihayet, iki taraf, aralarındaki münasebetlerin, bütün devletlerin egemenlik ve toprak bütünlüklerine saygı, saldırmazlık, içişlerine karışmama, eşitlik ve karşılıklı yarar ve barış içinde birarada yaşama ilkelerine dayanması gerektiğinde birleşiyorlardı.

Bununla beraber, bildiride, Çin Halk Cumhuriyeti ile Amerika arasında diplomatik münasebetlerin kurulmasından hiç söz edilmeyip, iki ülkenin her alanda "temas"larına devam edecekleri belirtilmiştir. Çin ve Amerika arasında diplomatik münasebetlerin kurulması ancak 1 Ocak 1979'dan itibaren mümkün olacaktır. Bunun için de, Amerika'nın Vietnam'dan yakasını sıyırması, 1976 yılında, önce Chou En-lai'ın ve arkasından Mao Tse-tung'un ölmesi, bundan sonra da Tang Hsiao-ping'in liderlik mücadelesini yürüterek, Çin'in iç ve dış politikasına yeni bir şekil vermesi gerekecektir.

Çin-Amerikan münasebetlerindeki bu mühim değişme, Çin-Japon münasebetlerine de tesir etti ve 29 Eylül 1972 de, iki ülke arasında 35 yıldanberi devam eden savaş durumuna son veren bir anlaşma imzalandı. Japonya bu anlaşma ile Çin Halk Cumhuriyetini tanıyor ve Taiwan (Formoza) yani Milliyetçi Çinle diplomatik münasebetlerini kesiyordu. Ayrıca, Japonya, Taiwan (Formoza)nın, Çin Halk Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçası olduğunu da kabul ediyordu.

Çin-Amerikan yakınlaşması Sovyet Rusya'ya çok tesir etmiştir. Daha aşağıda da göreceğimiz üzere, Sovyetler, Çin'le araları bozulmaya başlayınca, daha 1969'dan itibaren Avrupa'daki havayı yumuşatarak, doğuda Çin'den, batıda NATO'dan gelen iki baskı arasından kendilerini kurtarmak için, Batı ile Avrupa Güvenlik ve İşbirliği müzakerelerine başlamışlardı. Sovyetler nasıl Hitler Almanyası ile 1941 de savaşa tutuşmadan önce doğuda Japonya'nın tarafsızlığını sağlamışlar ise, şimdi de Çin tehlikesi karşısında Avrupa'da da NATO'nun baskısını hafifletmeye çalışmışlardır. Çin-Amerikan münasebetlerinin yumuşaması Sovyetleri o derece endişeye sevketmiştir ki, Başkan Nixon Pekin'i ziyaretinden iki ay sonra, 22-30 Mayıs 1972 günlerinde, Moskova'da Brejnev'le bir "zirve» toplantısı yaptı. Bu zirve'de, Amerika ile Sovyet Rusya arasında, stratejik savunma füzelerinin (ABM-Anti-Ballistic Missiles) sınırlandırılması ile, saldırgan füzelerin (ICBM-İntercontinental Ballistic Missiles) geçici olarak sınırlandırılmasına ait anlaşmalar imzalandı. 29 Mayısta yayınlanan uzun bildiride de, iki ülkenin, barışın korunmasında, nükleer savaşın önlenmesinde, stratejik silahların sınırlandırılmasında ve diğer her alanlarda işbirliği yapacakları belirtiliyordu. Ayrıca, iki ülkenin ikili münasebetlerine hakim olacak 12 ilkeyi tesbit eden bir anlaşma da imzalanmıştı. Bu belgede, Sovyet-Amerikan münasebetlerindeki gelişmenin, üçüncü bir devlete ve onun menfaatlerine yönelik, olmadığı da belirtilmek suretiyle, Amerikan-Sovyet münasebetlerindeki bu mühim merhaleden Çinlilerin endişe duymamaları sağlanmak

isteniyordu.

1973 Haziranında da Brejnev Amerikayı ziyaret ederek ikinci bir Sovyet-Amerikan zirvesi yapıldı. Yine bir takım işbirliği anlaşmaları imzalandığı gibi, 25 Haziranda yayınlanan ortak bildiride, 1972 de kabul edilen bütün ilkeler tekrar teyid edildi.

3

Batı Bloku Gelişmeleri

Doğu Bloku kendi içinde bir takım problemler ve çözülmelerle karşılaşmakla beraber, bilhassa 1960'ların ilk yıllarında, Batı ile bir takım çalışmalara girişmekten de kaçınmamıştır. 1958-1962 Berlin buhranı ve Berlin Duvarı'nın inşası, yine bu buhran sırasında U-2 hadisesinin patlak vermesi ve Küba buhranı, bu çatışmaların örneklerini teşkil eder. Fakat ne var ki, bilhassa Sovyet Rusya ile Amerikayı karşı karşıya getiren bu çatışmalar ve buhranlar, Batı Bloku içinde dayanışmayı arttıracağı yerde, aksine, görüş ayrılıklarını tahrik etmiştir. Amerika'nın buhranlar sırasında, genellikle tek başına hareketi ve Küba buhranında olduğu gibi, müttefikleriyle danışma mekanizmasını yeteri kadar işletmemesi, Atlantiğin iki yakası arasında görüş farklılıklarının ortaya çıkmasına ve Avrupa'nın Amerika'yı tenkit etmeye başlamasına sebep olmuştur. Bu konuda da bayrağı ilk

açan De Gaulle Fransası olmuştur. Amerika'nın Vietnam'da tırmanmaya girmesi ise, bardağı taşıran damla olacaktır. Amerika'nın, tek başına hareket ederek, Batı'yı maceraya sürüklemesi endişesi doğmuştur.

Batı'nın hürriyetçi ve demokratik karakteri, Batı Blokuna esasen yekpare (monolitik) bir yapı vermediği için, bu görüş ayrılıkları Batı içinde, Doğu Blokunda olduğu gibi, bir çözülmeye varmamış ise de, 1960'ların ortalarından itibaren, Batı'nın kendi içindeki münasebetleri de artık eski mahiyetini kaybetmeye ve yeni bir karakter almaya başlamıştır. Kıbrıs meselesi dolayısiyle de olsa, Türkiye'nin dahi Amerika ile münasebetleri 1864'ten itibaren ciddi değişikliklere uğrayacaktır.

A) 1958 Berlin Buhranı

Sovyet hükümeti 27 Kasım 1958 de, Amerika, İngiltere ve Fransaya, yani Berlin'de işgal devleti olarak yetki ve sorumlulukları bulunan üç Batılı devlete birer nota vererek, savaşın sona ermesinden on üç yıl geçtiği halde, Berlin şehrinin hala işgal altında tutulmasının bir anakronizm teşkil ettiğini, Batılı devletlerin Berlin'de bulunmalarının Doğu Almanya'nın güvenliğini ihlal ettiğini ileri sürerek Batılı devletlerin 6 ay içinde askerlerini Batı Berlin'den çekmelerini istedi. Notaya göre, Batılılar bunu yapmadıkları takdirde Sovyet Rusya Berlin üzerindeki bütün yetki ve sorumluluklarını Doğu Alman Hükümetine

devredecek ve o zaman Batılılar işlerini Doğu Alman hükümeti ile halletmek, yani açıkçası, Doğu Alman hükümetini tanımak zorunda kalacaklardı. Yine Sovyet notasına göre, dört devletin Berlin'den çekilmesinden sonra, Berlin şehri Birleşmiş Milletlerin de gözetimi altında bir "serbest şehir" olmalıydı.

Birincisinden on yıl sonra patlak veren ve dört yıl sürecek olan ikinci Berlin Buhranı bu şekilde ortaya çıkmış olmaktaydı. Fakat mesele sadece Berlin'in dar çerçevesini ilgilendiren bir meseleden ibaret değildi. Sovyet notasının da üstü kapalı bir şekilde işaret ettiği gibi, meselenin esası, Doğu Almanya'nın Batılılar tarafından da tanınması idi ki, bu ise Doğu-Batı münasebetlerinin geniş çerçevesini ilgilendiriyordu. Bu sebepten, Berlin Buhranı diye başlayan gelişmeler, kısa sürede, bir Doğu-Batı gerginliğine dönüştü.

Esasında, Sovyet basın ve yayın organları son bir kaç yıldır Berlin konusunu zaman zaman deşeleyip, Berlin'in işgal statüsüne son verilmesi gerektiğinden söz etmekte idiler. Fakat 1956 Polonya ve Macar ayaklanmaları ve Doğu Bloku içindeki sarsıntılar ve 1957-1958 Orta Doğu buhranları Sovyet Rusyayı bir hayli meşgul ettiği için, Berlin meselesini ortaya atmaya cesaret edememişti. 1958 yılı sonlarında meseleyi, bir hayli sert bir şekilde Batılıların önüne sürmesinde ise, milletlerarası konjonktürün Batılıların aleyhine bir durum göstermesi büyük rol oynamıştır. 1955-1958 arasında peşpeşe patlak veren

Orta Doğu buhranları Batılıların dünyanın bu bölgesindeki prestiji için menfi bir tesir yapmıştı. Uzak Doğu'da ise Çin ile Amerika arasındaki adeta düşmanlık münasebetleri en yüksek seviyesinde bulunuyordu. Sovyetleri devamlı şekilde rahatsız eden Batı Berlin hikayesine son vermek için şartlar Sovyetlere çok müsait görünüyordu. Bu sebeple, Doğu-Batı gerginliğini, Berlin yüzünden, istemeyerek de olsa tekrar Avrupa sahnesine getirdiler.

Batılıların Batı Berlin'de bulunmaları politik ve stratejik bakımdan Sovyetleri ve Doğu Almanyayı rahatsız ettiği gibi, Batılıları Berlin'den atmak istemelerinin bir başka sebebi daha vardı. Doğu Berlin'de hayat şartlarının gayet kötü gitmesine karşılık, Batı Berlin, her gün gelişen ekonomisi ile, Doğu Alman komünizminin ortasında bir refah adası gibi duruyordu. Üstelik, Doğu Berlin'de komünizm bütün baskısı ile devam ederken, Batı Berlin tam manasiyle hür ve demokratik bir idareye sahipti. İşte bu iki faktör, Doğu Almanya'dan Batı Almanya'ya kaçışları tahrik etmekteydi ve Doğu Berlin ile Batı Berlin arasındaki sınır, bu kaçışların en yoğun olduğu bir kapı idi. Sovyetler bu kapıyı kapamanın yolunu, Batılıları Berlin'den çıkarmakta görüyorlardı. Zira bu kaçışlarla, Doğu Almanya'nın yetişmiş ve kalifiye insan gücü azalmaktaydı. Mesela, Doğu Almanya'dan Batı Almanyaya ve fakat bilhassa Batı Berlin'e kaçan Almanların sayısı 1957 yılında 261.622 ve 1958 yılında da 204.061 kişi olmuştur. 1958 Temmuzunda 19.000 kişi ve Ağustos ayında da 21.500 kişi Doğu Berlin'den

Batı Berlin'e kaçmıştır. İşin asıl mühim tarafı, Ocak-Ağustos 1958 döneminde Batı Berlin'e sığınan doktorların sayısının, bütün Doğu Almanya'da çalışan doktorların % 6'sını teşkil etmesiydi. Keza, bu kaçanlar arasında pek çok profesör, üniversite rektörü ve dekanlar da bulunuyordu. Bu rakamlar Sovyetlerin neden Batı Berlin'den rahatsız olduklarını gayet açık bir şekilde anlatmaktadır.

Sovyetlerin 27 Kasım 1958 tarihli notası, NATO Bakanlar Konseyi'nin Aralık ayı toplantısında tartışıldı. 16 Aralık'da yayınlanan bildiride, Berlin meselesinin ancak Almanya'nın birleştirilmesi gibi bir meselenin tümü içersinde ele alınabileceği ve Almanya meselesinin de Avrupa güvenliği ve Avrupa'da silahsızlanma gibi geniş bir çerçevenin unsuru olduğu, bu sebeple Batılıların bütün bu geniş meseleleri Sovyet Rusya ile müzakereye hazır oldukları bildirilmekteydi. Amerika, İngiltere ve Fransa'nın, Sovyetlerin 27 Kasım notasına 31 Aralık 1958 de verdikleri cevap, bu NATO bildirisinin esaslarını ihtiva ediyor ve ültimatom tehdidi ile müzakere masasına oturmayacaklarını bildiriyorlardı.

Sovyetlerin 10 Ocak 1959 notaları ile üç Batılı devlete verdikleri cevap, esas itibariyle Berlin meselesinin çözümü üzerinde durmakla beraber, notaya bir de Almanya ile yapılacak barışa ait 48 maddelik bir antlaşma tasarısı eklenmişti. Sovyetler yine Berlin'in tümünden bütün işgal kuvvetlerinin çekilmesini ve Berlin'in

"askersizleştirilmiş serbest şehir" olmasında ısrar ederlerken, teklif ettikleri barış antlaşması tasarısı, Doğu ve Batı Almanya ile ayrı ayrı barış yapılmasını ve iki Almanya'nın zamanla birbirine yaklaşarak birleşmenin bir oluşum içinde gerçekleşmesini öngörmekteydi. Berlin'i de ayrı bir statü olarak gözönünde tutacak olursak, Sovyetler bir bakıma üç parçalı bir Almanya veya üç Almanya teklif etmekteydiler. Yine tasarıya göre, her iki Almanya da hiç bir ittifak sistemine katılamıyacak ve Oder-Neisse sınırının ötesinde hiç bir toprak talebinde bulunamıyacaktı. Bu son hüküm de Polonyayı korumaktaydı.

Üç Batılı devlet 16 Şubatta verdikleri cevapta, bütün bu konuların tartışılması ve müzakeresi için dört devlet dışişleri bakanlarının toplanmasını teklif etti. Sovyetler ise 2 Martta, dışişleri bakanları toplantısı yerine dörtlü "zirve" toplantısı teklif ettiler. Batılılar Dışişleri Bakanları toplantısında ısrar ettiler. Bu arada İngiltere Başbakanı Harold Macmillan 21 Şubat-3 Mart 1959 tarihleri arasında Moskova'yı ziyaret ederek Sovyet liderleri ile görüştü ve bilhassa Kruşçev'i yumuşatmaya muvaffak oldu. Şöyle ki, Kruşçev kendilerinin, "Berlin serbest şehri" teklifi ile barış anlaşması teklifinin de müzakeresi, dışişleri bakanları toplantısının iki-üç aydan fazla sürmemesi ve bu toplantıdan sonra bir "zirve" toplantısı yapılması şartiyle, bir dışişleri bakanları toplantısına razı oldu.

Dört Dışişleri Bakanları toplantısı, biri 11 Mayıs-20 Haziran 1959,

ikincisi de 13 Temmuz-5 Ağustos 1959 olmak üzere iki safhada Cenevre'de yapıldı. Fakat haftalarca süren tartışmalardan hiç bir netice çıkmadı.

Dışişleri Bakanları Konferansı'nın birinci safhasında, üç Batılı devlet "Avrupa Barış Planı" adı ile bir plan ortaya attılar. Bu planın hareket noktası Almanya'nın birleştirilmesi idi. Buna göre, Almanya dört safhada birleştirilecekti. Bunun için de önce bir komite kurulacak ve bu Komite bir yandan iki Almanya arasındaki temasları geliştirmeye çalışırken, bir yandan da, bir seçim kanunu hazırlayacaktı.
Bu kanun çerçevesinde, her iki Almanya'da da hür ve serbest seçimler yapılacak, bu seçimlerle bir Kurucu Meclis teşkil edilecek ve bu Kurucu Meclis birleşik Almanya'nın anayasasını hazırlayacaktı. Keza, Sovyetlerin endişelerini bertaraf etmek için de Almanya'nın silahsızlanması esas alınacaktı.

Sovyet Dışişleri Bakanı, Doğu Almanya'nın varlığına son veren böyle bir planı kabul etmedi ve kendilerinin 10 Ocak notalarına ek olarak sundukları barış antlaşması tasarısı üzerinde ısrar etti.

İkinci safha daha yumuşak bir hava içinde geçti. Batılılar Almanya meselesini bir kenara koyup, sadece Berlin konusunda bir anlaşmaya gitmek istedilerse de, Sovyetler, başlangıçtaki görüşlerinde olduğu gibi, Berlin meselesini Doğu Almanya'ya bağlayınca

bundan da bir netice elde edilemedi.

Mamafih, Konferansın ikinci safhasında, havayı yumuşatacak gelişmeler oldu. Mesela Sovyetler, Berlin konusunda Batılıların Doğu Almanya ile bir anlaşma imzalamaları hususunda artık herhangi bir mühlet, bir süre vermiyorlardı. Dahası, bu sırada Sovyet-Amerikan münasebetlerinin bir bahar havası geçirmesidir. Zira, New York'daki Sovyet Sanayi Sergisini açmak üzere Amerikaya gelmiş olan Sovyetler Birliği Komünist Partisi Prezidyum (Politbüro) üyesi Frol Kozlov vasıtasiyle, Amerikan hükümeti Kruşçev'i Amerikaya davet etti. Aynı anda, Moskova'daki Amerikan Sanayi Sergisini açmak üzere de Başkan Yardımcısı Richard Nixon Moskova'ya gitmişti.

1959 Temmuz ayında artık Berlin meselesinin kriz şartlarından sıyrıldığı söylenebilir. Kruşçev'in 15-27 Eylül günlerindeki Amerika ziyareti bu rahat atmosferde yapıldı. Kruşçev'in Amerika içinde yaptığı geziler devamlı televizyonlardan canlı olarak naklen verilmiş ve Kruşçev, esprileri ve hazır-cevaplılığı ile Amerikan kamu oyunda bir hayli sempati toplamıştır.

Kruşçev 25 ve 26 Eylül günlerinde de Başkan Eisenhower ile Camp David'de görüşmelerde bulundu. Yayınlanan bildiride bilhassa iki nokta dikkati çekiyordu. Birincisi, taraflar aralarındaki anlaşmazlıkları barışcı metodlarla ve müzakere yoluyla çözeceklerdi.

İkincisi, Berlin konusunun, ilgili bütün tarafların çıkarlarına uygun olarak, müzakereler yoluyla çözümünde mutabık kalındığı idi.
Camp David'de Eisenhower-Kruşçev buluşması, Sovyet-Amerikan münasebetlerine bir yumuşama (detente) getirmekle beraber, Kruşçev'in daha önce şart koştuğu, dörtlü zirve toplantısını düzenlemek hemen mümkün olmadı. Çünkü, hem Vaşington ve hem de Moskova, kendi kamplarında bir takım problemlerle karşılaştılar. Moskova'nın problemi Pekin'di. Sovyet-Amerikan "detente"ını Pekin bir türlü hazmedemiyordu. Amerika'nın başına da bir de Gaulle meselesi çıktı.

Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle'ün bu sırada çelişkili bir tutum içine girdiği görülmektedir. Başkan de Gaulle, bir yandan Amerikayı Sovyetlere karşı yumuşak davranmakla itham ederken, beri yandan da Vaşington-Moskova mihverini kırmak amacı ile, 1959 Ekiminde, Kruşçev'i Aralık ayında Fransayı ziyarete davet etti. Fransa, Amerika'nın peşinden gitmeyi reddedip, şimdi "ben de varım" demek istiyordu. Fransa'nın bu davetini Kruşçev, ziyareti 1960 Martında yapmak üzere kabul ettiyse de, ancak 1960 Mayısında zirve konferansı için Paris'e gelebildi.

De Gaulle Berlin ve Almanya meselesinde o kadar sert ve "bükülmez" bir tutum içinde idi ki, Sovyetlere taviz verilmesinin karşısına çıkıyordu ve 1959 yılı başında Paris'teki Sovyet büyükelçisi kendisine tehditkar bir dille konuştuğu zaman da, büyükelçiye şöyle diyordu:

"Pekala sayın büyükelçi, anlaşılıyor ki beraber öleceğiz".

Başkan de Gaulle, Federal Almanya Başbakanı Konrad Adenauer'de de bir destek buldu. Çünkü Adenauer de Amerikayı yumuşaklıkla itham ediyor ve Sovyetlere taviz verilmeyip, sert ve kararlı davranılmasını istiyordu.

Bütün bu sebeplerle, dörtlü zirvenin ancak 16 Mayıs 1960 da Paris'te yapılması kararlaştırılabildi. Fakat bu sefer de yeni bir hadise patlak verdi. Adana'daki İncirlik üssünden kalkan ve Amerikalılara ait bir U-2 casus uçağı, Pakistan üzerinden Sovyet topraklarına girdiği bir sırada, 1 Mayıs 1960 günü Sovyetler tarafından düşürüldü. Bu hadise, Amerika ile Sovyet Rusya arasında yeni bir krizin doğmasına sebep oldu.

Biraz aşağıda açıklayacağımız bu hadise, başlangıçta zirve toplantısına tesir etmemiş göründü. Başkan de Gaulle'ün evsahipliğindeki bu toplantı, 16 Mayısta, Amerika Başkanı Elsenhower, Sovyet Rusya Başbakanı Kruşçev ve İngiltere Başbakanı Harold Macmillan'ın katılması ile Paris'te Elysee sarayında açıldı. İlk sözü Kruşçev aldı ve önceden hazırladığı konuşmasını yaptı. Konuşmasında, U-2 hadisesinden dolayı Eisenhower'in özür dilemesini, suçluların cezalandırılmasını ve U-2 uçuşlarının durdurulmasını istedi ve "Amerika'nın anlaşma arzusu olmaması dolayısiyle", zirvenin altı veya sekiz ay

ertelenmesini teklif etti. Eisenhower'in U-2 uçuşlarının durdurulacağı hususunda teminat vermesine ve Başkan de Gaulle ile Başbakan Macmillan'ın havayı yumuşatma ve aracılık yapma teşebbüslerine rağmen, Kruşçev toplantıyı terketti ve 18 Mayısta Paris'ten ayrıldı. Zirve tam bir fiyasko olmuştu.

Zirveden sonra Amerika ile Sovyet Rusya arasındaki münasebetler iyice gerginleşti. Bununla beraber, mühim bir gelişme olmadı. Çünkü, Temmuz ayından itibaren Amerika Başkanlık seçimlerinin yoğunluğu içine girdi. Sovyetler ise Çinlilerle uğraşıyorIardı. 1960 Kasımındaki Komünist Partileri Konferansı yapıldığı zaman, Amerika'da John F. Kennedy başkan seçilmişti.

1961 Şubatından itibaren Kruşçev, Berlin meselesini bir an önce çözümlemek için Kennedy'yi sıkıştırmaya başladı. Halbuki, 1961 Eylülünde Batı Almanya'da seçimler vardı ve Kennedy'nin niyeti bu seçimlerin sonunu beklemekti. Mamafih, Nisan ayında Amerika'nın Küba'ya asker çıkarıp Castro rejimini devirmek istemesi ve teşebbüsün fiyaskosu, Kennedy-Kruşçev buluşmasını ancak Haziran ayında mümkün kıldı.

Bu sırada Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle Batı ittifakı içinde ayrı bir problem olmaya başlıyordu. Bu sebeple. Kennedy Viyana'da Kruşçev'le buluşmaya gitmeden önce Paris'e uğrayıp de Gaulle ile görüşmeler yaptı. Fransızlar Kennedy'yi büyük sempati gösterileriyle

karşıladılar. Fakat Amerika'dan çok ayrı düşündüklerini göstermekten de geri kalmadılar. De Gaulle'e göre, Kruşçev'e taviz verilmemeli ve gayet sert ve kararlı bir tutum alınmalıydı. Ayrıca, de Gaulle, Kennedy'ye, Fransa'nın, Atlantik İttifahı içinde kalmakla beraber artık "demode" olmuş bu ittifakın askeri kanadından çekileceğini bildirdi. Zira, de Gaulle'ün inancına göre Amerika, kendi topraklarına bir saldırı olmadıkça nükleer silah kullanmayacaktı ve dolayısiyle Fransa kendi savunmasını kendisi kurmak zorunda ve kararındaydı. Kennedy Amerika'nın nükleer şemsiyesi için teminat verdi ise de, de Gaulle kararını vermişti.

Kennedy-Kruşçev zirvesi 3-4 Haziran 1961 günlerinde yapıldı. Görüşmelerde Kruşçev'in tutumu gayet sertti ve dönüp dolaşıp mütemadiyen Berlin meselesini ortaya sürdü. 4 Haziran günü Kennedy'ye verdiği bir muhtırada da, Batılılar altı ay içinde Doğu Almanya ile barış yapıp Berlin meselesini halletmedikleri takdirde Sovyet Rusya'nın Aralık ayında bu devletle ayrı barış imzalayacağını bildiriyordu. Kruşçev o kadar kararlı görünüyordu ki, ayrılacakları sırada Kennedy'ye "Ben barış istiyorum. Fakat siz savaş istiyorsanız, bu sizin bileceğiniz iş. Aralık ayında (Doğu Almanya ile) barış imzalama kararımızdan dönmeyeceğiz" dedi. Kennedy'nin cevabı ise "Desenize önümüzdeki kış çok soğuk olacak" idi.

Kruşçev yaz aylarında da yine bağırıp çağırdı ise de ve Berlin

meselesinin, çıkarılması gereken "boğaza kaçmış bir kılçık" bir "kanserli tümör" ve yeni bir dünya savaşına sebep olabilecek yeni bir "Saray-Bosna" olduğundan söz etti ise de, yeni bir buhrana cesaret edemedi. Tabiatiyle, bilhassa Sovyet Rusya ile Amerika arasındaki münasebetler yaz aylarında da gerginliğini muhafaza etti. Fakat Batılıların, yani NATO'nun, Sovyet Rusya'nın Almanya konusunda girişebileceği tek taraflı bir teşebbüse karşı aldığı sert ve kararlı tutum, Kruşçev'i frenledi.

1962 yılı başından itibaren Doğu-Batı münasebetlerinde hava, bilhassa Sovyetlerin faaliyetleri ile, tekrar yumuşamaya başladı. Sovyet Yüksek Şurası Prezidyumu, 10 Şubat 1962 de aldığı bir kararla, U-2 pilotu Francis Gary Powers'ın yakınlarının müracaatlarını gözönünde tutarak ve "Sovyetler Birliği ile Amarika Birleşik Devletleri arasındaki münasebetleri geliştirmek arzusu ile", pilot Powers'ı affettiğini ve serbest bıraktığını açıkladı. Bu, beklenmedik bir süpriz idi.

Anlaşılıyordu ki, Sovyetler Berlin meselesinin üzerinden bir süre için sünger geçirmek istiyorlardı. Kaldı ki, daha önce meydana gelen başka bir hadise de, Sovyetlerin Berlin meselesinde artık ileri gitmemek niyetinde olduğunu göstermişti. Bu da Berlin Duvarı'nın inşasıdır.

Viyana Zirvesi'nin başarısızlığından sonra Doğu Alman hükümeti, 13 Ağustostan itibaren, Doğu ve Batı Berlin arasındaki sınır

üzerinde yüksek bir beton duvar inşa etmeye başladı. Bu, bugünkü meşhur Berlin Duvarı'dır. Bu duvar uzun seneler Utanç Duvarı diye anılmıştır. Doğu'lu Almanların ve Doğu Berlinlilerin Batıya kaymaları bu duvar vasıtasiyle önlemek isteniyordu. Buna rağmen, ilk zamanlarda yine pek çok alman bu duvarı da aşarak Batı Berlin'e sığınmak istemiş ve duvarın dibinde Doğu Alman askerleri tarafından vurularak öldürülmüştür.

Berlin Duvarı'nın inşası, bir bakıma, Sovyetlerin isteklerini Batı'ya kabul ettiremeyip, hiç değilse Doğu Berlin'i Berlin'in bütününden koparıp, Doğu Almanya'nın, hukuki değilse bile, fiili kontrolu altına sokması manasını da taşımaktaydı.

B) U-2 Hadisesi

Daha önce de sözünü ettiğimiz ve Berlin Buhranı'nın ortasında patlak veren U-2 hadisesinin kaynağında, Amerika ile Sovyetler arasındaki stratejik mücadele yatmaktadır.

Hatırlanacağı üzere, Sovyetler uzaya ilk uyduyu 1957 Ekiminde atmışlardı. Uydunun uzaya fırlatılması uzay tekniği bakımından mühim olmakla beraber, hadisenin askeri ve stratejik bakımdan ehemmiyeti, bu uyduyu uzaya götüren füzenin yapılabilmiş olması ve böyle bir uzun menzilli ve güçlü bir "taşıyıcı"nın gerçekleştirilmiş olmasıydı.

Sovyetler böyle bir "taşıyıcı"yı elde etmekle, Amerika'nın havalardaki stratejik üstünlüğü sona eriyor ve stratejik üstünlük Sovyetlere geçmiş oluyordu. Çünkü, Amerika 1950-1953 Kore savaşından sonra, uzun menzilli uçaklar geliştirerek, kısa adı SAC olan Stratejik Hava Komutanlığı'nı (Strategic Air Command) kurmuştu. Amerika, nükleer bomba taşıyan bu uzun menzilli uçaklarla Rusya'nın her tarafına erişebilmek imkanını elde ediyordu. Lakin, Sovyetlerin şimdi bu uçaklardan çok daha hızlı ve güçlü füzeleri yapmış olması, SAC'ın müessiriyetini azaltıyor ve stratejik üstünlüğü Sovyetlere geçiriyordu. Zira, uçakları havada yakalamak mümkündü, fakat füzeleri havada önlemek mümkün değildi. Bu imkan çok sonra ortaya çıkacaktır.

Sovyetlerin stratejik üstünlüğü bu devlete, Amerikaya "ani baskın" ve bir "sürpriz darbe" vurma imkanını kazandırıyordu. Bu durumu önlemenin yolu ise, Sovyetlerin askeri faaliyetlerini yakından takip etmek ve gözlemek, yani devamlı istihbarat yapmaktı. İşte bu istihbaratı Amerika, Lockheed firmasının geliştirdiği yeni bir uçak olan U-2 uçağı ile yapmaya başladı.

Bu uçaklar 30 bin metreye kadar çıkmak suretiyle radarların ve avcı uçaklarının tesirinden kendilerini koruyabiliyorlar ve ayrıca bu kadar yükseklikten de çok net resim çeken teknik teçhizata da sahip bulunuyorlardı. Uçağın bir diğer hususiyeti de, yakıt almaksızın

yedi buçuk saat havada kalıp 3.000 mil uçtuğu gibi, motorları bozulduğu zaman da 300 mil süzülebilmesiydi. Bu uçakların üsleri ise, İngiltere, Almanya, Japonya ve Türkiye'de bulunuyor ve bu üslerden havalanıp Rusya üzerinde uçuyorlardı.

Bu uçuşlar gayet gizli olmakla beraber, bilmeyen de pek yoktu. Zira 1958 ve 1959 yıllarında bir takım havacılık ve bilim dergileri bu uçaklardan ve bunların "casusluk uçuşlarından" söz etmişti. Hatta, Kruşçev'in 1959 Eylülünde Amerikayı ziyaret ettiği zaman Eisenhower'a U-2 uçuşlarından şikayet ettiği söylenir.

Pilot Francis Gary Powers idaresindeki bu U-2 uçaklarından biri, 1 Mayıs 1960 günü Türkiye'deki Adana-İncirlik havaalanından kalkıp, Pakistan'da Peşaver üzerinden Sovyet topraklarına girdikten bir süre sonra motorlarının arıza yapması üzerine alçalmak zorunda kalınca Sovyet radarlarına yakalandı ve düşürüldü. Pilot sağ olarak kurtulmuştu. Uçağın uçuş planı Sovyet toprakları üzerinden geçip Norveç'e kadar uzanmaktı.

Amerikan Milli Havacılık ve Uzay Dairesi (NASA) 3 Mayısta yaptığı bir açıklamada, kendi teşkilatlarına ait bir "araştırma" (research) uçağının Türkiye'de Van civarındaki dağlık bölgede düşmüş olabileceğini bildiriyordu. Halbuki U-2 uçakları Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı (CIA) tarafından kullanılmaktaydı. Ve U-2 uçaklarının

da meteorolojik araştırma ile ilgisi yoktu.

Sovyetler 5 Mayısa kadar seslerini çıkarmadılar ve bu süre içinde Amerikan idarecilerini, Başkan dahil, gerçekleri saklamaya sevkederek güç bir duruma sokmak istediler. O kadar ki, Kruşçev Yüksek Sovyet Şurası önünde 5 Mayısta yaptığı konuşmada bir Amerikan uçağının düşürüldüğünü söylemesine rağmen, bu uçağın bir U-2 uçağı olduğundan hiç söz etmedi. Bu ise gerek Başkan Eisenhower'ı, gerek Dışişleri Bakanı Herter'i, gerçek durumu gizlemekte daha da ileri götürdü. Kruşçev Amerikalıları bu duruma getirdikten sonra, nihayet 7 Mayısta yaptığı açıklamada, düşürülen uçağın U-2 uçağı olduğunu, pilotun sağ olduğunu, bu uçağın Sovyet Rusya üzerinde casusluk maksadiyle uçtuğunu gösteren bütün delillerin elde edildiğini söyleyip, Amerikaya veryansın etti.

Bu durum karşısında Amerikalılar da gerçeği söylemek zorunda kaldılar. Lakin, hem Sovyetler tarafından dünya kamu oyunda zor duruma düşürüldüler ve hem de tam dörtlü zirvenin arifesinde hoş olmayan bir durum yarattılar. Bununla beraber, Kruşçev 11 Mayısta yaptığı bir konuşmada, Paris zirvesine katılacağını ve toplantının bir neticeye ulaşmasına gayret edeceğini söyledi. Buna mukabil Amerikalılar da meseleyi büyütmemek için aşağıdan aldılar ve Başkan Eisenhower 11 Mayısta yaptığı basın toplantısında, "Kimse yeni bir Pearl Harbour" istemiyor diyerek havayı yumuşatmaya çalıştı.

Fakat, daha önce gördüğümüz gibi, Kruşçev U-2 hadisesini Paris Zirvesi'ni torpillemek için kullanmaktan kaçınmadı. Zirveye gitmeden önce yumuşak görünmesinin sebebinin, intikamını Paris'e saklamak olduğu anlaşılıyordu.

U-2 hadisesi Türk-Sovyet münasebetlerine de tesir etti. Sovyetler bu vesile ile Türkiyeye de çattılar. Lakin Türkiye, uçağın Adana'dan havalanmasına rağmen, Sovyet topraklarına girmesinin doğrudan Türkiye değil, Pakistan üzerinden olması dolayısiyle, sorumluluğa sahip olamıyacağını bildirerek, yakasını bu işten sıyırmaya çalıştı.

C) Küba Füzeleri Buhranı

U-2 buhranı ile Küba Füzeleri buhranı arasında bir bakıma büyük benzerlik vardır. Nasıl Amerika, U-2 casus uçaklarını Sovyetlerin haberi olmadan Sovyet toprakları üzerinde uçurmuş ise, Sovyetler de, Amerika'nın haberi olmadan, Florida kıyılarından ancak 90 mil mesafedeki, yani Amerika'nın burnunun dibindeki, Küba'ya Amerikaya yönelik füzeler yerleştirmiştir. Birincisinde gürültüyü koparan Kruşçev iken, ikincisinde Başkan Kennedy olmuştur.

Küba buhranının iki mühim vasfı vardır. Birincisi, fevkalade "korkutucu" olmasıdır. Zira, nükleer silahlar çıktığındanberi ilk defa

insanlık bir nükleer savaşın eşiğine gelmiştir. Buhranın doğurduğu gerginlik içinde, Amerika ile Sovyetlerden birinin düğmeye basarak nükleer silahları ateşlemesi ancak bir an meselesi haline gelmiştir. Bu da dünyanın ne kadar ince bir denge üzerinde durduğunu göstermiştir.

İkincisi, bu buhran "öğretici" olmuştur. Bir nükleer savaşın eşiğine kadar gelinmiş olması ve dünyanın dayandığı ince dengenin ne kadar kolaylıkla kopabileceğinin görülmüş olması, iki "süper devlet" arasındaki sertlik münasebetlerinin tehlikesini ortaya koymuş ve bu münasebetlerde bir yumuşamanın ne kadar gerekli olduğunu göstermiştir. Bu sebeple, bu krizden sonra Doğu ve Batı blokları arasında bir yumuşama sağlama istikametinde yavaş yavaş bir takım adımlar atılmaya başlanmıştır.

Küba buhranının kaynağını Küba ile Amerika arasında 1959'dan itibaren gelişen bir gerginlik teşkil eder.

Küba, bir İspanyol sömürgesi iken, hemen yanıbaşında bir Avrupa devletinin bulunmasından hoşlanmayan Amerika'nın 1898 yılında İspanya ile savaş yapıp bu devleti yenmesi neticesinde bağımsız olmuştur. Diğer Latin Amerika ülkelerinde de olduğu gibi, bu tarihten sonra Küba da Amerika'nın kontrolu altına girmiştir. Bir halde ki, bağımsız olduğu halde Küba'yı bilfiil idare eden Amerika olmuştur. Doğrusu ekonomik sebeplerle bu durum Küba'nın da işine gelmiştir.

Çünkü Küba ekonomisi tarıma dayanmaktaydı ve başlıca ihraç ürünü de şeker ve tütün idi ki, bunların tümünü Amerika ithal ediyordu. Gerek bu siyasi kontrol ve gerek bu ekonomik bağımlılık dolayısiyle, Amerikalılar da Küba'da ve bilhassa şeker kamışı tarımına bir hayli yatırım yapmışlardı.

Yine diğer Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi, Küba'da da demokrasi gelişmemiş ve ülke daima diktatörlerin idaresinde olmuştur. Bu diktatörler ise, iktidarlarını sürdürebilmek için daima Amerikaya dayanmışlardır. Kendilerine bağlı kaldıkça, Amerika da bu diktatörleri daima desteklemiştir. Bu durumun bir diğer gerçeği ise, bu diktatörlüklerin de halkı sömürdükleridir. Bundan dolayı, 20'inci yüzyılın ortasına gelindiğinde bile, bir küçük zengin grubunun dışında, Küba halkı büyük çoğunluğu ile fakirliğe adeta mahkum bulunuyordu. Dolayısiyle, Küba halkının, gerek bu diktatörlere, gerek Amerikaya karşı tepkileri eksik olmamış ve zaman zaman ayaklanmalar patlak vermiştir. Mesela, Jose Miguel Gomez'in 1906-1909 arasında "Yankee Emperyalizmi" dediği Amerikan kontroluna karşı ayaklanması bu tepkilerin ilk örneği olmuştur. Yine 1930'ların başında yine Amerikaya karşı bazı kanlı ayaklanmalar olmuş ve bilhassa Başkan Roosevelt, Küba ile münasebetlerine daha yumuşak ve yeni bir şekil vererek, bilhassa Küba'nın ekonomik problemlerine çözüm getirmeye çalışmıştır. Fakat Fidel Castro ayaklanması, gerek Küba'da gerek Küba ile Amerika arasındaki münasebetlerde ve hatta genel

olarak Latin Amerika'nın havasında pek çok şeyi değiştirecektir.

1954 de Guatemala'da meydana gelen olaylar, hem Fidel Castro ile arkadaşlarına bazı şeyler öğretmiş ve hem de Amerikayı Latin Amerikada ilk defa bir komünizm tehlikesi ile karşı karşıya getirmiştir.

1954 başında Guatemala'da Albay Arbenz'in ülkenin ekonomik durumunu düzeltmek için toprak reformu yapmak istemesi, bunun için ilk önce yabancıların topraklarını kamulaştırması ve toprak reformunun icrasını da komünist eğilimli bazı yakın arkadaşlarına vermesi, Amerikayı harekete geçirmiştir. Bu ise, Amerika ile Arbenz rejimi arasında aylarca sürecek bir mücadeleyi başlatmıştır. Arbenz bir komünist olmadığı halde, Sovyetler, Amerika ile Arbenz'in arası gerginleştikçe Arbenz'in yanında yer aldıkları gibi. Guatemala'ya gizlice silah da sevketmeye başlamışlardır. Lakin Amerika, Guatemala ordusunu Arbenz'e karşı harekete geçirmeye muvaffak olmuş ve Ordu'nun hareketi ve baskısı neticesinde Arbenz 1954 Haziranında iktidardan ayrılmak zorunda kalmıştır.

Guatemala hadiseleri, Fidel Castro ile arkadaşlarına iki şeyi öğretmiştir: Birincisi, Latin Amerika'daki reform hareketlerinin orduya dayanarak yapılamıyacağı ve ikincisi de, komünistlere de güvenilemiyeceği. Esasında, Castro ve arkadaşları, Küba'da ötedenberi

diktatörlüğünü sürdüren Fulgencio Batista rejimini yıkmaya karar verdikleri zaman, Marksizm ve komünizmle hiç bir bağlantıları yoktu.

Fidel Castro'nun Batista diktatörlüğünü yıkmak için başlattığı harekete 26 Temmuz Hareketi denir ve Castro daha 1953 yılında bir garnizona düzenlediği saldırı ile işe başlamak istemiş ise de, başaramamış ve bir çok arkadaşı ölmüştür. Kendisi ise yakalanmış ve idam edilecekken, Batista'nın affına uğrayarak hapse mahkum olmuştur. Bir süre sonra hapisten çıkarılmış ve Meksika'ya sürülmüştür. Batista'yı devirme planlarını ve Küba için düşündüğü siyasi sistemi de bu dönemde kafasında geliştirmeye çalışmıştır.

Nihayet 1956 yılında bir kısım kuvvetlerle Küba'ya çıkarak harekete yeniden başlamıştır. Bu hareketin iki karakteristiği vardır. Biri önce köyden başlayıp, hareketin köyden şehire doğru gelişmesi, yani esas itibariyle köylüye dayanma, ikincisi de şehir terörizmi yerine, doğrudan doğruya silahlı mücadeleye girişmesidir.

Mücadele uzun sürmüştür ve hareketin komünizmle bir alakası olmamıştır. O kadar ki Küba komünistleri (Partido Socialist Popular), Castro'nun teşebbüsünü Marksizm-Leninizm'in taktik ve stratejisine aykırı gördükleri için, bir süre Castro'yu desteklememişler ve onu tenkit de etmişlerdir. Onlara göre mücadele kırsal alandan ve köylüden değil, şehirden ve işçiden başlamalıydı. Küba komünistlerinin

bu görüşünü Sovyetler de paylaşmışlardır. Bu sebeple, Küba komünistleri Castro'yu ancak 1958 Şubatından itibaren, o da kısmen olmak üzere desteklemişlerdir.

Castro dağlarda ve kırsal alanda yürüttüğü mücadeleyi başarıya ulaştırarak 8 Ocak 1959 da gerillarının başında başkent Havana'ya girdi. Bu başarıda, halkın Batista diktatörlüğünden yılmış olmasının büyük rolü olmuştur. Hele Castro'nun hareketi genişledikçe, Batista'nın halka yaptığı zulüm de artmıştır.

Fidel Castro 16 Şubat 1959 da ilk hükümetini kurdu ve kendisi de Başbakan oldu. Fakat Küba komünistlerinden kimseyi kabineye almadı. O kadar ki, Sovyet Rusya, Castro Havana'ya girdikten iki gün sonra, 10 Ocakta, Castro rejimini resmen tanıdığı halde, Castro Sovyetleri tanıma yoluna gitmedi. "Ben Komünist değilim" diyordu. Fakat komünistlerin, yani Sosyalist Halk Partisi'nin (Partido Socialista Popular) faaliyetini de serbest bırakmıştı. Castro sağ ile sol arasında bir yer almaya çalışıyordu.

Castro 1959 Nisanında, Vaşington'daki Milli Basın Kulübü'nün davetlisi olarak Amerikaya geldi. 20 Nisanda bu Kulüp'te yaptığı konuşmada "Biz her türlü diktatörlüğe karşıyız... Komünizme karşı olmamız da bundandır" dedi. New York'taki bir konuşmasında da şöyle diyordu: "Ne hürriyetsiz ekmek ve ne de ekmeksiz hürriyet. Ne

kişi diktatörlüğü, ne de sınıf diktatörlüğü. Terörsüz ve ekmekli hürriyet. İşte bu hümanizm'dir".

Bununla beraber Amerika'nın daha ilk günden itibaren Castro ya güvenmediği ve müsbet bir yaklaşım içinde olmadığı görülüyor. Castro'nun komünistlerin faaliyetini serbest bırakması, Castro hakkındaki şüpheleri arttırdığı gibi, Amerika, Castro'dan örnek alarak diğer Latin Amerika ülkelerinde de ayaklanmaların çıkmasından ve istikrarın bozulmasından endişe ediyordu. Nitekim, Castro'nun zaferinden kısa bir süre sonra Dominik Cumhuriyeti'nde de komünistler harekete geçti.

Küba'da halkın çok büyük kısmı fakir olduğu için, Batista'nın devrilmesinden sonra Castro'dan bir takım beklentileri vardı. Castro bu beklentilere bir cevap olmak üzere 17 Mayıs 1959 da Tarım Reformu Kanunu'nu çıkardı. Tabii bu kanun büyük toprakların kamulaştırılmasını öngörmekteydi ve dolayısiyle Amerikan vatandaşlarının sahip olduğu büyük şeker kamışı plantasyonları da kamulaştırıldı. Bu kamulaştırma hadisesi ve kamulaştırma bedellerinin ödenmesinde Castro'nun ağırdan alması, Amerika'nın Castro hakkındaki şüphelerini kuvvetlendirdiği gibi, Castro ile Amerika arasındaki münasebetlerin giderek bozulmasına sebep oldu.

Diğer taraftan, Castro'nun bazı arkadaşları bu tarım reformu

kanununa karşı çıktılar. Bunun üzerine Castro bütün mutedil unsurları kabineden çıkardı ve bunların yerine sol unsurları getirdiği gibi, bir yandan da Sosyalist Halk Partisiyle yakın münasebetler kurmaya başladı. Bu ise, Castro'nun komünizme kayması idi. Bu gelişmeden Sovyetler çok memnun olurken, Amerika'nın da Castro'ya karşı tutumu iyice sertleşmeye başladı.

Bu durum karşısında nihayet Sovyetlerin beklediği an gelmiş oluyordu ve fırsatı kaçırmayıp harekete geçmeye karar verdiler. Sovyetler Birliği Başbakanı Birinci Yardımcısı Anastas Mikoyan 4-14 Şubat 1960 tarihleri arasında Küba'ya on günlük bir ziyaret yaptı. Bu ziyaret sırasında Küba basını, milletlerarası dengenin artık çok değiştiğinden söz edip Sovyetler Birliğini ve Çin'i göklere çıkardı. Yine bu ziyaret sırasında, Küba ile Sovyetler Birliği arasında bir anlaşma da imzalandı. Bu anlaşma ile Küba ile Sovyetler Birliği arasında diplomatik münasebetler kuruluyordu. Ayrıca, Suvyetler Küba'dan 1960-1964 yıllarında 4.5 milyon ton şeker alacaklar ve Küba'nın Sovyet Rusya'dan makina ve teçhizat alması için % 2.5 faizli 100 milyon dolar kredi açacaklardı. Küba'nın şeker için yeni bir pazar bulması şekerin esas alıcısı olan Amerika'nın Küba üzerindeki baskısını da hafifletmiş olacaktı. Yani Küba, kendisini şeker dolayısiyle Amerikaya olan bağımlılıktan kurtarmaya başlıyordu. Buna karşılık bir Havana-Moskova köprüsü kuruluyordu.

1960 yılı içinde Moskova-Havana köprüsü her gün biraz daha güçlendi. 1960 yılının Kasım ve Aralık aylarında, Binbaşı Ernesio Che Guevara başkanlığında bir Küba heyeti Moskova'yı ziyaret ederek, yeni bir takım ekonomik ve ticari anlaşmalar imzalandı. Yayınlanan bildireye göre, eğer Amerika Küba'dan yaptığı şeker ithalatını tamamen kesecek olursa Sovyet Rusya 2.700.000 ton daha şeker alacaktı.

Bildiriye böyle bir hususun konmasının sebebi vardı. Zira, 1960 yılının ortalarından itibaren Amerika Küba'dan yaptığı şeker ithalatını kısmaya başladı ve böylece Amerika-Küba münasebetleri 1960 yılı içinde iyice bozuldu.

1960 Kasımında yapılan Amerika Başkanlık seçimini Demokrat Parti adayı John F. Kennedy kazandı. Kennedy'nin Küba meselesi ile ilgili ilk işi, şimdi artık şekillenmeye başlamış olan Castro komünizminin Latin Amerika'nın diğer ülkelerine bulaşmasını önlemek amacı ile, 13 Mart 1961 de Gelişme İttifakı (Alliance for Progress-Alianza para Progreso) sistemini ortaya atmak oldu. Bu, Latin Amerika ülkelerinin ekonomik kalkınmalarını hızlandırmak için Kennedy'nin ortaya attığı bir yardım programı idi. Küba bu programa katılmadı. Lakin 1961 yılının Mart-Aralık dönemini kaplayan ilk dokuz ay içinde, Amerika'nın 18 Latin Amerika ülkesine yaptığı yardım 908 milyon dolar olmuştur.

Fakat Kennedy'nin "yapmak zorunda kaldığı" ikinci iş ise, haysiyet kırıcı oldu. Daha Kennedy başkan seçilmeden önce, Amerikan Merkezi Haberalma Teşkilatı, (CIA) Castro'yu devirmek için bir plan hazırlamıştı. Buna göre, Küba'dan kaçıp Amerikaya sığınan Kübalı Castro aleyhtarı mülteciler aylarca askeri kamplarda eğitim yaptırılarak Küba'ya bir çıkarma için hazırlanmışlardı. CIA'nın istihbaratına göre, bu Kübalılar Küba'ya çıkarılır çıkarılmaz, Küba halkı Castro'ya karşı ayaklanarak bu kuvvetlerle birleşecekler ve bu suretle Castro kolaylıkla devrilecekti. Çıkarma "Domuzlar Koyu" (Bay of Pigs) denen bir yere yapılacaktı.

Kennedy Başkan olduktan sonra kendisine bu plan açıklandığı zaman bunu şüphe ve tereddütle karşılamış ise de, kendisine bu teşebbüsün başarısı hakkında kesin teminat verilince, bu planın tatbikini kabut etmişti.

CIA'yi böyle bir teşebbüse ve Başkan Kennedy'yi de böyle bir teşebbüsü kabule sevkeden en mühim sebep, şüphesiz, Küba'nın Sovyet Rusya ile geliştirdiği sıkı-fıkı münasebetler ve 1960 yılının ortalarından itibaren Küba basınının şimdi Amerikaya karşı Sovyet füzelerinden söz etmesiydi. Bunun da sebebi, 1960 Haziranında Kruşçev'in bir Kübalı gazeteciye verdiği mülakatta, Sovyet Rusya'nın gerekirse Küba'yı füzelerle dahi koruyabileceğinden ve fakat Sovyetlerin Küba'ya füze yerleştirmeye ihtiyaçları olmadığından söz

etmesiydi. Kruşçev'in bu sözleri Küba basını tarafından bundan sonra, Amerikan aleyhtarlığının bir dayanağı olarak kullanılacaktır.

Buna mukabil, 1960 Ekiminde Amerika'nın Küba'yı istilaya hazırladığı söylentileri çıktı. Bunun üzerine Kruşçev yine Kübalı gazetecilere verdiği bir demeçte, böyle bir şey olursa Sovyet Rusya'nın Küba'yı "silahla" savunacağını söyledi. Fakat bu ifade Kübalılar tarafından füzelerin kullanılacağı şeklinde manalandırıldı.

Küba'yı istila konusunda Kennedy'nin kararını kesinleştiren unsurlardan biri de bu durumdu.

Nikaragua'dan kalkan Amerikan B-26 bombardıman uçakları 15 Nisan 1961 günü Küba havaalanlarını bombardıman etmeye başladı. Guatemala'dan gemi ile yola çıkarılan Kübalı mültecilerden meydana gelen kuvvetler de 17 Nisan'dan itibaren Domuzlar Koyu'na çıkarılmaya başlandı. Lakin harekat tam bir fiyasko oldu. Hiç bir Kübalı bu kuvvetlerin yardımına gelmediği gibi, Castro kuvvetleri üç gün içinde çıkarma kuvvetlerinden 300 kadar insanı öldürdü ve 1100 kadar kişiyi de esir aldı. Kennedy'nin korktuğu başına gelmişti. Fakat, CIA'ye çok kızmasına rağmen, sorumluluğu tamamen kendi üzerine almak gibi bir cesaret jestinde bulundu. Kennedy, "Zafer'in yüz tane babası vardır; fakat hezimet yetimdir" diyordu.

Sovyetler Amerika'nın bu "hezimet"ini sömürerek Küba nezdinde yeni puanlar kazanma fırsatını kaçırmadı. Kruşçev 18 Nisanda Başkan Kennedy'ye gönderdiği mesajda, Küba'ya karşı girişilen bu "caniyane istila"nın durdurulmasını istiyor ve durdurulmadığı takdirde, Sovyet Rusya'nın "diğer ülkelerle birlikte" gereken tedbirleri alacağını bildiriyordu. Kruşçev'in bu ifadesi, her şeye rağmen Sovyetlerin Küba meselesinde fazla ileri gitmekten kaçındığını gösteriyordu. Bu sebeple, Başkan Kennedy'nin 18 Nisan akşamı verdiği cevap, Amerika'nın Küba'yı istila niyeti olmadığını fakat Batı yarımküresine dışardan vukubulacak müdahale halinde, Amerika'nın Latin Amerika ülkelerine karşı üzerine aldığı taahhütleri yerine getireceğini bildiriyordu. Bu ifade, aynı zamanda Küba'yı savunmak gibi bir amaçla Sovyetlerin yapacağı bir müdahaleye karşı da bir uyarma idi.

Bununla beraber, Amerika'nın Castro'yu devirme teşebbüsü Küba liderini daha da sola itti ve Castro 1 Mayıs 1961 de yaptığı konuşmada Küba'yı bir "sosyalist devlet" olarak ilan etti. Kruşçev daha sonra, Castro'yu bir komünist olarak görmek istediğini belirttiği zaman da Castro kendisinin bir komünist olduğunu söyleyecektir. Bu ise, Küba'nın Sovyet Rusya tarafından yeni bir değerlendirmesine sebep olacak ve bu değerlendirme sonunda da Sovyetler 1962 yılı başında Küba'ya füze yerleştirmeye başlayacaklardır.

Küba bu şekilde Moskova'nın bir uydusu haline gelirken, Amerika

da Küba'ya karşı tutumunu her gün biraz daha sertleştiriyordu. Mesela, Amerika Küba'dan yaptığı şeker ithalatını 1 Aralık 1961'den itibaren sıfıra indirirken, 3 Şubat 1962'den itibaren de Küba ile her türlü ticari münasebeti kesti.

1962 yılı, Küba'nın her gün biraz daha Sovyetler'in koynuna girdiği ve buna karşılık Amerika ile münasebetlerin de aynı derecede gerginleştiği bir dönem olmuştur. Bu sebeple, 1962 Eylülünde Moskova'ya yaptığı ziyaret sırasında "Che" Guevara, Sovyet Rusya'nın Küba'ya "emperyalist çevrelerin tehditlerini" "karşılayabilecek" silahlar vermeyi kabul ettiğini söylediği zaman, Başkan Kennedy, sahip oldukları bilgilere göre. Küba'da "saldırgan" silah bulunmadığını, aksi takdirde "en vahim problemler ortaya çıkabileceğini" söylemiş, bunun üzerine de Sovyetler yaptıkları açıklamada, kendi füzelerinin o kadar güçlü olduğunu ve bu sebeple de Sovyet Rusya'nın sınırları dışında herhangi bir üsse ihtiyaçları olmadığını ifade etmişlerdir.

Halbuki U-2 uçaklarının Ağustos ayından itibaren Küba üzerinde yaptıkları uçuşlarda, bu ülkede füze üslerinin bulunduğunu tesbit etmiş ise de, buna pek ihtimal verilmemiştir. Lakin bu uçuşlar devam ettirilince durum kesinlik kazanmıştır. Bu sebeple, Başkan Kennedy 22 Ekim 1952 akşamı Amerikan radyo ve televizyonlarında yaptığı konuşmada, Küba'ya Sovyet füzelerinin yerleştirilmiş olduğunu

ve bu füzelerin kuzeyde Hudson körfezi ile güneyde Lima'ya kadar olan bir alanı vurabileceğini, bunun ise bütün Amerika kıtalarının barış ve güvenliğine yöneltilmiş açık bir tehdit olduğunu ve bu sebeple bu füzelerin sökülmesini istedi. Bu suretle 1959 ilkbaharındanberi gelişen bir gerginlik, nihayet bir milletlerarası buhrana dönüşmüş olmaktaydı.

Başkan Kennedy, Küba'daki füzelerin sökülmesinde o kadar kararlı idi ki, 22 Ekim akşamı yaptığı konuşmada, "Hürriyetin bedeli daima pahalıdır. Fakat Amerikalılar bu bedeli daima ödemişlerdir" diyordu. Kennedy ayrıca, Küba'nın "karantina"ya alınacağını da ilan ediyordu ki, bunun manası Küba'nın abluka altına alınması demekti. Nitekim 24 Ekim'den itibaren Amerikan İİ'inci Filo'suna ait 19 savaş gemisi, Küba kıyılarını 800 Km. çapında bir çember üzerinde ablukaya aldı. Küba'ya giden bütün gemiler kontroldan geçecek ve silah taşıyanlar geri çevrilecekti. Kontrolu kabul etmeyen ve Küba'ya gitmekte ısrar edecek gemilere karşı gerektiğinde kuvvet kullanılacaktı.
Bu sırada 25 kadar Sovyet gemisi Küba istikametinde Atlantikte seyretmekteydi.

Sovyetler Amerika'nın bu tutumuna karşı onlar da sert bir tutum aldılar. Hatta barışı tehdit ettiği gerekçesi ile Amerikayı Güvenlik Konseyi'ne şikayet ettiler. Konsey'de Sovyet ve Amerikan delegeleri arasında sert tartışmalar oldu. Sovyetler de yumuşayacak

gibi görünmüyordu. Küba ise, bir Amerikan istilasına karşı askeri hazırlıklara geçti ve ihtiyatları silah altına çağırdı. Atmosfer o kadar gergindi ki, bütün dünya her an bir çatışmanın çıkmasını beklemeye başladı. Bir çatışma ise, üçüncü dünya savaşı demekti. Onun için Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U'Thant tarafları uzlaştırmak ve yatıştırmak için büyük çaba harcadı.

Sovyetler Amerika'nın kararlılığını görünce, yavaş yavaş yumuşamaya başladılar. Bir defa, abluka üzerine, 12 Sovyet gemisi rota değiştirdi. Diğerleri ise Amerikan savaş gemilerinin kontroluna itiraz etmediler. Bu ilk işaret oldu. Bunun arkasından, 27 Ekimde Sovyetler, Küba'daki Sovyet füzelerinin sökülmesini kabul edebileceklerini, buna mukabil Amerika'nın da Türkiye'deki Jüpiter füzelerini sökmeleri gerektiğini bildirdiler. Bu şart Amerika tarafından kabul edildi, çünkü Jüpiter füzeleri artık demode olmuştu.

Türkiye'deki Jüpiter füzelerinin sökülmesi ise, Türkiye'de kırgınlık yaratmıştır. Amerika'nın gerektiğinde veya Sovyetlerle bir pazarlık söz konusu olduğunda, Türkiyeyi feda edebileceği gibi bir his ve şüphe uyanmıştır. 1964 Kıbrıs buhranı sırasında Başkan Johnson'un Türkiyeye karşı takındığı tavır ise, bu şüpheleri daha da kuvvetlendirecek ve Amerika Türkiyeyi feda etmeden Türkiye kendisi Sovyetlerle münasebetlerini yumuşatmak için harekete geçecektir. Bu noktaya daha aşağıda geniş bir şekilde temas edeceğiz.

Karşılıklı füze sökümünün kabulü ile Küba Buhranı atlatılmış oluyordu. Fakat her iki taraf da şunu gördü ki, barış pamuk ipliği ile bağlı idi. Küçük bir dikkatsizlik veya fevri bir hareket halinde barıştan savaşa geçivermek işten bile değildi. Bunu önlemenin ve barışı kuvvetlendirmenin çaresi ise silahsızlanma ve bilhassa nükleer silahların kontrol altına alınması idi. Kruşçev 28 Ekimde Kennedy'ye gönderdiği mesajda bu hususa değinmiş ve Kennedy de aynı gün verdiği cevapta, Kruşçev'in düşüncelerini aynen paylaştığını, nükleer silahların yayılmasını önlemek ve silahsızlanma tedbirleri için çalışmak gerektiğini bildiriyordu. Böylece, Küba buhranı detant'a giden yolun kapısını da aralamıştı.

Nitekim, 20 Haziran 1963 de, Kremlin ile Beyaz Saray arasında, bilhassa buhran zamanlarında yanlış anlamaların önlenmesi amacı ile bir "Kırmızı Telefon" hattı kuruldu. Bu telefon ile, iki devletin liderleri doğrudan doğruya konuşabileceklerdi. "Kırmızı Telefon" anlaşmasının arkasından 5 Ağustos 1963'de de Amerika, Sovyet Rusya ve İngiltere arasında, yeraltı denemeleri hariç, karada, havada ve denizde yapılan nükleer denemelerin durdurulmasına ait anlaşma imzalandı.

Küba buhranı bizatihi Küba üzerinde de menfi bir tesir yaptı.
Bir bakıma Türkiye ile Küba aynı psikolojik duruma girdi. Jüpiter füzelerinin sökülmesi nasıl Türkiye'de Amerika hakkında bir "güvenilirlik"

konusunu ortaya çıkardı ise, Sovyetlerin Kuba'daki füzeleri geri sökmesi de, Castro'da Moskova'ya güvenilip güvenilemiyeceği şüphesini uyandırmış ve Moskova'ya karşı mevcut olan Pekin alternatifini kullanarak, 1962'den sonra Çin'e yaklaşmaya başlamıştır.

Küba krizi sırasında Avrupalı müttefikleri Amerikayı desteklemişlerdir. Bununla beraber, biraz aşağıda da belirteceğimiz üzere, artık NATO'dan koparak kendi nükleer gücünü kendisi kurmaya karar veren Fransa, Küba hadisesinden kendisi için gereken dersi çıkardı. Fransa, kendi menfaati ve güvenliği sözkonusu olduğunda, Amerika'nın en tehlikeli ve sert kararları almaktan çekinmediğini görmüştü. Bu sebeple, Başkan Kennedy İngiltere Başbakanı Macmillan ile Başkan de Gaulle'e şahsi bir temsilcisini gönderip durumu izah etmek istediği zaman, gelen temsilciye de Gaulle "Bana bilgi vermeye mi geldiniz, yoksa danışmaya mı?" diye serzenişte bulunmaktan kendisini alamamıştı.

Ç) Fransa'nın NATO'dan Uzaklaşması

Batı Bloku içinde 1960'ların en mühim hadisesi, Fransa'nın 1966 yılında NATO'nun askeri entegrasyonundan çıkarak NATO ile bağlarını ehemmiyetli ölçüde zayıflatmasıdır. Hadisenin kökeninde de Gaulle'nin deyimi ile bağımsızlık politikasının olması, Batı Bloku'nun dayanışmasında şüphesiz bir sarsıntı, bir çatlak meydana getirmekte idi.

Fransa'nın "bağımsız" politikası; 1958 de V'inci Cumhuriyet Fransasının başına geçen de Gaulle ile başlar.

Franso İİ'inci Dünya Savaşı'ndan sonra, iç politika istikrarsızlıklarının yanında, dışarda iki sömürge problemi ile karşı karşıya kalmıştır. Bunlardan biri Hindiçini meselesi idi. Bu meseleyi Fransa, bu topraklardan çekilmek suretiyle 1954 yılında halletti. Fakat, Hindiçini meselesi biter bitmez. hemen arkasından, 1954 Kasımından itibaren, Cezayir sömürgesi bağımsızlık için ayaklandı.

Fransa'nın Kuzey Afrika'da üç sömürgesi vardı: Tunus, Cezayir ve Fas. Fransa Tunus ve Fas'a 1956 da bağımsızlık verdi. Çünkü, zaten Tunus'a 1882 de ve Fas'a 1904 de yerleşmişti ve bu iki ülke üzerinde "himaye" rejimine sahip olduğu için, her ikisi de bir dereceye kadar bir bağımsızlık statüsüne sahipti. Lakin Cezayir'in durumu bunlardan çok farklı idi. Fransa, Osmanlı Devleti'nin toprağı olan Cezayir'i 1830 da işgal etmiş ve burasını tam bir sömürge olarak idare etmişti. Bu sebeple de sanki Fransa Cezayir ile adeta bütünleşmiş idi. Dolayısiyle, Fransa Cezayir'in bağımsızlığını kolay kolay kabullenmek istemedi. 1954 Kasımından itibaren Cezayir mücahitleri ile Fransa arasında silahlı mücadele başladı. 1958 yılı geldiğinde, Fransa bu mücadelenin kendisi için sonuç vermiyeceğini anlayınca, Cezayir Milli Kurtuluş Cephesi ile anlaşmak istedi. Fakat

bu sefer de, Cezayir'deki Fransız subayları Fransa'nın karşısına çıktılar. Bunların lideri General Salan idi. Bunlar Fransa'nın Cezayir'den çekilmesine karşı idiler. Neticede bu subaylar Fransız hükümetine karşı ayaklandılar. Fransa'nın kendi içi de karıştı. Bu güç ve karışık durumda Fransızlar köşesine çekilmiş bulunan İİ'inci Dünya Savaşı kahramanı General Charles de Gaulle'ü işbaşına çağırdılar. De Gaulle 1958 de V'inci Cumhuriyet Anayasası denen yeni bir anayasa ile "başkanlık" (Presidentiel) sistemine benzer bir sistem kurdu ve Fransız parlamentosu tarafından da cumhurbaşkanlığına seçildi.

De Gaulle ile beraber Fransa'nın dış politikasında yeni bir dönem açılıyordu. De Gaulle'ün 1958'den itibaren tatbike ve gerçekleştirmeye çalıştığı dış politikanın esasları şu şekilde belirtilebilir:

1) Evvela, milletlerarası politika düzeni "iki kutuplu" olmaktan, yani Birleşik Amerika ile Sovyet Rusya gibi iki "süper devlet"e dayanmaktan çıkarılmalıdır. Böyle ikili bir sistem hem Fransa'nın ve hem de Avrupa'nın güvenliğine ters düşmektedir. Bu iki büyük devletin çalışması veya işbirliği, hem Fransa'nın ve hem de diğer devletlerin güvenliğinin de kaderini tayin etmektedir. Milletlerarası münasebetlere bu iki sistem hakim olduğu için, küçük devletler de bunlardan birine katılmak zorunda kalmakta ve dolayısiyle siyasi bağımsızlıklarından da çok şey kaybetmektedirler.

2) Bilhassa bu ikili sistemin Avrupa'da hakim olmasına da son verilmelidir. De Gaulle'e göre Avrupa'nın bir yarısı Amerika'nın ve diğer yarısı da Sovyetlerin nüfuzu altındadır. Bu sebeple, Amerika Batı Avrupa'dan, Sovyet Rusya da Doğu Avrupa'dan elini çekmeli ve Avrupa kendi şahsiyetini bulmalıdır. Avrupa bu iki süper-devletten yakasını kurtarıp, "Avrupalı bir Avrupa" olmalıdır. Diğer yandan, bu Avrupa'nın dengesi Sovyet Rusya ile Fransa'ya dayanmalıdır. Fransa'nın bunu yapabilmesi için de bir an önce kendi bağımsız nükleer gücüne sahip olması gerekir.

3) Fransa eski "büyüklüğü"nü (grandeur) tekrar kazanmalıdır. Bunun temel şartı ise, Fransa'nın büyük kuvvetler karşısında bağımsızlığını korumasıdır. Fransa şu veya bu ittifaka da dahil olsa bile, yine de bu ittifak içinde bağımsızlığını korumalıdır.

4) Bütün bu söylenenleri Fransa'nın gerçekleştirebilmesi için, kendi "milli savunmasını kurması gerekir. Bu "milli savunmanın temel unsuru ise, Fransa'nın kendi nükleer gücü olmalıdır. Fransa kendi nükleer gücüne sahip olmak zorundadır. De Gaulle buna, Fransa'nın kendi "vurucu gücü" (force de frappe) diyordu. Nükleer silahlar konusunda da Gaulle'ün inancı şuydu: "Başkaları sahip iken, bir büyük devlet bunlara sahip değilse, kendi mukadderatına da hakim değil demektir. Kısacası De Gaulle'e göre, büyük devlet olmanın da, bağımsız dış politikanın da, çok kutuplu bir milletlerarası politika

düzeni yaratmanın da temel şartı "Nükleer güç" idi.

Şunu da ilave edelim ki, de Gaulle başlangıçta İngiltereyi de kendi Avrupa tasarılarının içine sokmuş ise de, İngiltere'nin Amerika'nın dümen suyundan çok fazla gittiğini görünce, İngiltereye karşı da cephe almış ve İngiltere'nin Ortak Pazar'a girme teşebbüslerini 1963 ve 1967 de olmak üzere iki defa veto etmiştir. Yani, de Gaulle İngiltereyi Avrupa içine almak istememiştir.

De Gaulle'ün bu esasları ihtiva eden dış politika felsefesi tatbikatta dört safhadan geçmiştir. Birinci safha, 1958'den itibaren NATO içinde Fransa'nın rolünü ve sesini yükseltme çabası olmuştur. Bunun içinde de Gaulle, NATO içinde bir Amerika-İngiltere-Fransa saçayağını kurmak istemiş fakat muvaffak olamamıştır. Çünkü de Gaulle nükleer silahların, kullanılmasında Amerika'dan başka İngiltere ve Fransa'nın da veto hakkı olmasını istemiştir ki, ne Başkan Eisenhower ve ne de Kennedy bunu kabule yanaşmamışlardır. Bunun üzerine de Gaulle Fransa'nın NATO içindeki yükümlülüklerine yan çizmeye başlamıştır.

1961 veya o sıralarda başlayan ikinci safhada ise de Gaulle, Ortak Pazar'dan hareketle bir Avrupa Birliği kurmak ve NATO'yu münhasıran Avrupa Birliği üzerine oturtmak istemiştir. Bu suretle Amerika'nın NATO üzerindeki tesiri ve hakimiyeti azaltılacaktı. Fakat bu

da mümkün olmadı ve de Gaulle, Amerika'nın NATO'daki hakimiyetine karşı adeta savaş açtı. NATO'nun çok fazla "entegre" hale geldiğinden ve savunma konusunda üyelerin milli egemenlik haklarına kısıtlamaya başladığından şikayet etti.

1965 de başlayan üçüncü safhada da, Avrupa'da Sovyet tehdidinin artık azaldığını ileri sürerek, Sovyet Rusya ve Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelere yanaşmaya başladı. Düşüncesi "Atlantik'ten Urallara bir Avrupa" kurmak ve "Pan-Avrupa güvenliği"ni gerçekleştirmekti. Bunun için önce NATO ile bağlarını koparması gerekliydi ki, bunu da 1966 Martında yaptı. Mart başında Amerika ve diğer NATO üyelerine gönderdiği notalarda, NATO Başkomutanlığı emrindeki Fransız askeri kuvvetlerinin geri çekileceği bildirildi ve NATO Başkomutanlık karargahı dahil bütün NATO üs ve tesislerinin Fransız topraklarından çekilmesi istendi. 29 Martta yapılan açıklamada da, Almanya'da bulunan iki tümenlik kuvvet ile hava filolarının bu ülkeden geri çekileceği açıklandı. Bunların arkasından da Fransa'daki Amerikan üslerine ait beş anlaşma da feshedildi. De Gaulle nihayet NATO ile bağları koparmıştı. Tabiatiyle Fransa NATO'dan çıkmıyor, ancak askeri kanadından çekiliyordu. Yoksa Fransa'nın NATO üyeliği devam ediyordu. Fakat, NATO bir siyasi organizasyondan fazla bir askeri ittifaktı. Bir savunma sistemi idi. Fransa'nın çekilmesi bu bakımdan ehemmiyetli idi.

Hemen belirtelim ki, de Gaulle NATO ile bağlarını iyice azaltırken, bazı dayanaklara artık sahip bulunuyordu. Zira Fransa 1 Mayıs 1962 günü kendisinin yapmış olduğu 60 kilotonluk ilk atom bombasını Büyük Sahra'da patlatmış ve 1963'den itibaren bu bombaların üretimine geçmişti. Yine 1963'den itibaren Fransa Miroge-İV denen ve bir atom bombası taşıyabilen uçakların da üretimine başlamıştı. Bu uçakların hızı o sırada 2.2 Mach olup 26.000 fite çıkabiliyorlar ve uçuş mesafeleri 2.500 mildi.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, de Gaulle nükleer bomba yapma meselesine o kadar ehemmiyet veriyordu ki, Amerika'nın nükleer silahsızlanma konusundaki her teşebbüsünü, Fransa'nın nükleer güç olma çabalarını önlemek için hazırlanmış bir oyun olarak görmekteydi. Bundan dolayı da, 5 Ağustos 1963'de Amerika, Sovyet Rusya ve İngiltere arasında imzalanan nükleer denemelerin durulması anlaşmasını imza etmediği gibi, 1 Temmuz 1968 de Vaşington'da Birleşik Amerika, Sovyet Rusya, İngiltere ve 53 devlet tarafından imzalanan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme (Non-Proliferation) Anlaşmasını imzalamayı da reddetti.

De Gaulle politikasının dördüncü safhası'nda 1968-1969 yılları mühimdir. De Gaulle 1960 Nisanında işbaşından ayrıldı. Fakat ayrılmadan önce politikasının başarısızlığını da gördü. Bilhassa 1968 Ağustosunda Çekoslovakya'nın Sovyet Rusya tarafından işgali, herhalde

pek çok gerçeğide de Gaulle'e gösterdi. Yine bu yıllarda Fransa ağır ekonomik sıkıntılar içine düştü. Bu da Fransa'nın prestiji için hiç de iyi olmadı.

Kısacası de Gaulle aşırılığa gitmişti. Daha ziyade hislerine yenilip, bir çok gerçeği gözden kaybetmişti. Bu duygusallıkta de Gaulle'ün geçmişinin büyük rolü vardı. İİ'inci Dünya Savaşı'nda, 1940 Haziranında Fransa Almanya'nın işgaline uğradığı zaman, de Gaulle Fransa dışındaki Fransız kuvvetlerinin başına geçerek Hür Fransa'nın lideri olmuştu. Müttefikler arasında Fransa'nın adı "Dört Büyükler" seviyesinde geçmekle beraber, de Gaulle, bilhassa Amerika ve İngiltere tarafından hiç bir zaman "büyük" muamelesine muhatap olmamıştır. De Gaulle daima küçük görülmüştür. Bu dönem de Gaulle'ün hafızasından hiç silinmemiştir. 1958 de başlayan dış politikası sanki Amerika ve İngiltere'ye dönük bir intikam hareketi idi.

Kendisinden sonra gelen Georges Pompidou, Giscard d'Estaing ve sosyalist François Mitterand bu hatayı ve gerçekleri gördükleri için NATO'nun askeri kanadına dönmeseler bile, gerek Amerika ve gerek NATO ile dayanışmaya tekrar ağırlık vermeye başlamışlardır.

D) NATO'nun Güney-Doğu Kanadında Çatlama

Fransa'nın, NATO'nun askeri kanadından çekilmesi şüphesiz

Batı blokunun bütünlüğü için mühim bir hadise, bu bütünlük içinde bir nevi bir çatlama idi. Fransa'nın takibe başladığı "bağımsız" politika bir yana, askeri entegrasyondan çıkması NATO'nun bütün savunma planlarının da değiştirilmesini gerektirdi. Mamafih de Gaulle'ün 1969 Nisanında işbaşından ayrılması ve askeri planların da yeniden düzenlenmesi, uzun bir süre almadı.

Fakat NATO'nun güney-doğu kanadında, 1964'ten itibaren Kıbrıs meselesi dolayısiyle Türkiye ile Yunanistan arasında patlak veren gerginlik, bu kanadın 20 yıldır iş yapamaz halde kalmasına sebep olmuştur. Türk-Yunan çatışmasının NATO üzerindeki tesirleri, Fransa'nın NATO'nun askeri kanadından çekilmesinden çok daha derin olmuştur.

Bir diğer farklılık da şuradadır: Fransa NATO ile bağlarını gevşetmeye başladığı sırada, Avrupa'daki Doğu-Batı münasebetlerinde de bir yumuşama başlamıştı ve Avrupa "detente"a doğru ilk adımlarını atıyordu. Bu gelişme, gittikçe hızını arttıracaktır ki, bu da Avrupa'da bir Doğu-Batı çatışması ihtimalinin giderek azalmasını sağlayacaktır.

Halbuki, 1964'ten itibaren ortaya çıkan Türk-Yunan gerginliğine ve NATO'nun güney-doğu kanadındaki çatlamaya paralel olarak Orta Doğu buhranları da artmaya başlayacak ve bu da bilhassa Türkiye'nin ehemmiyetini arttıracaktır. Lakin Batı'nın bu ehemmiyetten

tam olarak yararlanması mümkün olamayacaktır. Çünkü, bir Türk-Yunan işbirliğinin gerçekleşmemesi, NATO'nun Orta Doğu gelişmeleri üzerindeki müessiriyetine menfi istikamette tesir edecektir.

Bir diğer nokta da, Kıbrıs meselesinin doğurduğu Türk-Yunan gerginliğinin, aynı zamanda Türk-Amerikan münasebetlerine de tesir etmesidir. Kıbrıs meselesi Türk-Amerikan münasebetlerinin de yapı ve mahiyet değiştirmesine sebep olmuştur. 1964 Haziranında Amerika Cumhurbaşkanı Johnson'ın Türkiye Başbakanına gönderdiği manasız ve sert mektup, Türkiye'yi, 1945'tenberi münasebetlerinin gayet soğuk olduğu Sovyetler Birliğine yaklaşmaya ve bu ülke ile münasebetlerine yeni bir şekil vermeye sevketmiştir. Onun içindir ki, 1965'ten itibaren Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki münasebetlerde, bilhassa ekonomik alanda, birdenbire bir sıçrama müşahade edilmiştir.

Keza Arap dünyasına yaklaşma da yine 1960'ların ortalarında oluşmaya başlamıştır ki, 1963-1964 Kıbrıs buhranı bir bakıma Türk dış politikasını "Çok Kutupluluğa" doğru itmiştir demek yanlış olmayacaktır.

1967 Kıbrıs buhranı, Türk-Amerikan münasebetlerine fazla tesir etmemiş ise de, Türk-Yunan münasebetleri için yeni bir darbe olmuştur. Türk-Yunan münasebetlerinin bozulması 1967 buhranında

bir merhale daha ileriye gitmiştir.

Fakat 1974 Kıbrıs buhranı hem Türk-Yunan ve hem de Türk-Amerikan münasebetlerine en ağır darbelerini indirmiştir. Hele Amerika'nın 1975'ten itibaren üç yıl kadar sürecek olan, Türkiyeye tatbik ettiği silah ambargosu, tesirlerini günümüze kadar devam ettirecektir. Bu ambargo, Türk-Amerikan münasebetlerinin çok muhtaç olduğu "güvenilebilirlik" faktöründe çok ağır bir yara açmıştır.

1975'ten itibaren Türk-Yunan çatışmasına, kıt'a sahanlığı, kara suları ve hava kontrol sahası gibi unsurları içine alan bir "Ege Meselesi" de ilave olacaktır.

Ayrıntılarına daha aşağıda Türk Dış Politikası bölümünde gireceğimiz bu gelişmelerin, Batı'nın bütünlüğünde ve dayanışmasında ciddi sarsıntılar olduğu ve NATO'nun mühim bir parçasında esaslı bir yapı değişikliği meydana getirdiği inkar edilemez.

E) Vietnam Savaşı ve Batı

Kıbrıs meselesinde olduğu gibi, Vietnam savaşını da, daha ilerde, Asya gelişmeleri kısmında ayrıntıları ile açıklamaya çalışacağız. Fakat 1960'larla birlikte ortaya çıkan bu savaşa ve Batı üzerindeki tesirlerine burada kısaca temas etmekte yarar vardır.

1945 Cenevre anlaşmaları ile Vietnam Kuzey ve Güney olarak ikiye ayrıldıktan sonra, Amerika, kuzeydeki komünist Vietminh rejimine karşı güneyi korumak için, yardımlarını ve alakasını devam ettirdi. İşte bu yardım ve alaka ve güney Vietnam'ın komünistlerin kontrolu altına düşmesi ve milletlerarası komünizmin Güney-Doğu Asya bölgesinde stratejik bir üstünlük sağlıyacağı endişesi, Amerikayı "Vietnam Bataklığı"na çekmeye başlayacaktır. Zira, Vietminh'in lideri Ho Chi Minh'in 1954 Cenevre anlaşmaları ile yetinmeye niyeti yoktu. Bu sebepten yavaş yavaş gerilla sızmaları ile Güney Vietnam'a da hakim olmak kararındaydı. Bu ise Amerika'nın Güney Vietnam ile daha fazla alakadar olmasına sebep oldu. Önce ekonomik ve mali yardım ve askeri danışman derken, 1965'ten itibaren Amerika Güney Vietnam'a asker sevkederek, Güney Vietnam'ı askerle savunmaya başladı. Bu ise Kuzeyin Vietkong gerillaları ile Amerikan askeri arasında 1973 yılı başlarına kadar sürecek uzun bir mücadelenin açılmasına sebep oldu. Bir ara Amerika'nın Vietnam'da yarım milyondan fazla askeri bulunuyordu. Buna rağmen, Vietnam savaşı Amerika için tam bir başarısızlıkla neticelendi. Amerika tüm Vietnamı komünistlerin eline teslim etmek zorunda kaldı. 1972 yılı Şubatından itibaren Çin-Amerika münasebetleri düzelmeseydi ve bilhassa 1969'dan itibaren de Çin-Sovyet münasebetleri silahlı sınır çatışmalarına kadar varmasaydı, çok muhtemeldir ki, Amerika Vietnam'la daha yıllarca uğraşmak zorunda kalabilirdi.

Vietnam savaşındaki Amerikan başarısızlıkları, ilk önce Amerikan kamu oyunda büyük tepkilerle karşılandı. Amerika'nın Vietnam politikasına karşı Amerikan gençliği ayaklandı. O kadar ki, gençler resmen askere gitmeyi reddettiler. Bir halde ki, hükümet çevreleri ve Kongre bile bir kargaşa içine düştü. Vietnam'dan yakayı sıyırmak için herkes bir çözüm ortaya atmaya başladı. Şaşkınlık o kadar genişti. Tabiatiyle Amerika'nın içerde ve dışarda maruz kaldığı bu durum bir "süper-Devlet" için hiç de hoş değildi.

"Vietnam Buhranı" diyebileceğimiz bu gelişmeler içindedir ki, Sovyetler 1968 Ağustosunda Çekoslovakyayı işgal ve Brejnev Doktrini dedikleri kaba kuvvet politikasını ortaya attılar. Yine bu gelişmeler sırasında, 1967 Arap-İsrail savaşı patlak verdi.

Amerika, Vietnam savaşı sırasında Batı Bloku içinde tam bir yalnızlık içine düşmüştür. Zira Batı'dan hemen hemen hiç destek görmemiştir. Bir defa, Amerika'nın başarısızlığı Batı'nın perstiji için de bir yara idi. Herşeyden önce Amerika Batı'nın bir sembolü idi.

İkincisi, Amerika'nın yüzbinlerce askeri dünyanın uzak bir köşesinde savaşa sokması, Batı'nın Avrupa'daki savunma gücünü de azaltıyordu. Eğer bu dönemde Sovyetler Avrupa'da ciddi bir kriz çıkartmamışlarsa, bunda, Doğuda Çin faktörünün ve Avrupa'da da sosyalist

ülkelerin iç gelişmelerinin tesirini görmek gerekir.

Üçüncüsü, Vietnam savaşı NATO içinde "danışma" mekanizmasının işletilmemesi şikayetlerine sebep olmuştur. Çünkü, Amerika Vietnam bataklığına her gün biraz daha batarken, kararları tek taraflı olarak kendisi vermiş ve milletlerarası politika bakımından NATO ve Batı için de neticeler doğurabilecek böyle bir teşebbüsün ciddi safhalarında müttefiklerine danışmamıştır. Bunun içindir ki, NATO içi münasebetlerde "Danışma" ve "Dayanışma" meselesi mühim tartışmaların konusu olmuştur.

Amerika Vietnam savaşının yalnızlığından kurtulmak için, NATO'lu müttefiklerini de Vietnam meselesine bulaştırmak ve onları da işin içine çekmek istemiş ise de, Batı Avrupa buna yanaşmamıştır. Bu da Amerika'da bir burukluğa sebep olmuştur. Bir yandan bu burukluk, öte yandan danışma mekanizmasının iyi işletilmemesinden ötürü Avrupa'nın Amerika'dan şikayetleri, NATO içinde bir Avrupa-Amerika münasebetleri meselesini de doğurmuştur. Karşılıklı şikayetler Vietnam savaşı ile başlayan bu yılların ortaya çıkardığı bir konu olmuştur.

::::::::::::::::

Yumuşamaya (Detant) Doğru

Yeni Gelişmeler

Bloklarda 1960-1970 arasında meydana gelen yapı değişiklikleri şüphesiz blokların birbirlerine yaklaşmasında veya hiç değilse davranışlarında eski sertlik alışkanlıklarından vazgeçerek anlaşmazlıkları bile nisbeten daha yumuşak yaklaşımlar içinde ele almalarında mühim rol oynamıştır. Tabiatiyle bu gelişmede 1962 Küba buhranın büyük tesiri vardır. Bilhassa Doğu ile Batı bloklarının, aralarındaki çatışmalara eskisinden daha farklı bakmalarında ve bu çatışma ve buhranları daha farklı ele almalarında (crisis management) Küba buhranı bir dönüm noktası teşkil etmiştir denilebilir.

Bununla beraber, 1960'lardan itibaren blokların dışında meydana gelen gelişmelerin de, blokların karşılıklı münasebetlerine tesir ederek yumuşamaya büyük katkı sağladıkları gibi, milletlerarası münasebetlerin yapısını da belirli bir ölçüde değiştirmeye muvaffak olduklarını da belirtmeliyiz. 1960'lardan itibaren ortaya çıkan Üçüncü Dünya, Asya-Afrika Bloku, Asya-Afrika-Latin Amerika Grubu, Tarafsızlar, Bağlantısızlar gibi deyimler, kavramlar ve hareketler bunun örnekleridir.

Diğer taraftan, şunu da kabul etmeliyiz ki, gerek bloklar arasında

yumuşama teşebbüsleri, gerek çatışmaların kökeninde yatan silahlanmayı durdurma veya sınırlama çalışmaları ve nihayet, gerek bloklar dışındaki ülkelerin bloklararası münasebetlere tesir etmek amacı ile kendi aralarında teşkilatlanma çalışmaları, 1960'ların da öncesine gider. Bu sebeple, bütün bu söylediklerimize önce oradan başlamak gerekmektedir.

A) Bandung'tan Bağımsızlığa

1960'ların başından itibaren, milletlerarası politikanın yeni bir faktörü olarak vukubulan mühim hadiselerden biri de, Doğu ve Batı bloklarının dışında "Bağlantısızlık" (Non-Alignment) adı ile yeni bir hareketin ve yeni bir devletler gruplaşmasının ortaya çıkmasıdır. Bu hareket, çeşitli şekillerde başlayıp geliştiği için, Üçüncü Dünya, Asya-Afrika Bloku, Tarafsızlar veya Bağlantısızlar Bloku gibi isimler almakla beraber, bütün bunların başlangıç noktası tektir ve bu da 1955 Nisanında Endonezya'da toplanan Bandung Konferansı'dır.

Bandung Konferansı, Hollanda'nın sömürgesi iken, 1945'ten sonra sürdürdüğü bir bağımsızlık mücadelesi sonunda, 1949'da, bağımsızlığını kazanan Endonezya'nın teşebbüsü ile, 18-24 Nisan 1955 tarihlerinde yine Endonezya'nın Bandung şehrinde toplanmış olup, Asya-Afrika Konferansı adını almıştır. Gerçekten, 1955 yılı geldiğinde Asya'da sömürge ülke hemen hemen kalmamıştır. Fakat Konferansa

katılan 29 ülkeden ancak 6 Afrika ülkesi, Mısır, Habeşistan, Ghana, Liberya, Libya ve Sudan bağımsız ülkelerdi.

Konferansın amacı, yeni bağımsızlıklarını alan Afrika ve Asya ülkelerinin, Amerika ve Sovyet Rusya gibi iki büyük nükleer güç karşısında varlıklarını korumak için bir birlik ve dayanışma sağlamaktı.
Fakat konferansa katılan 29 devlet o kadar "heterojen" yani siyasal sistem ve dış politikaları itibariyle birbirlerinden o derece farklı idi ki, Asya Devleti olarak davet edilen Türkiye bu konferansta bir bakıma NATO'nun temsilcisi iken, Çin Halk Cumhuriyeti de, Asya-Afrika devleti sayılmayan ve, dolayısiyle konferansa davet edilmeyen Sovyet Rusya'nın temsilcisi durumunda idi. Öte yandan, bazı Arap devletleri (Irak, Ürdün, Lübnan ve Libya) Batı'nın görüşünü savunurken, bir kısmı da (Mısır, Suudi Arabistan, Suriye ve Yemen) gerçekten tarafsızlığı savunmuştur. Asya ülkeleri içinde Pakistan ve Seylan Batı görüşüne eğilim gösterirken, Hindistan, Birmanya ve Endonezya gerçek tarafsızlığı savunmuşlardır.

Konferansta en hararetli tartışmalar, Batı'nın temsilcisi durumunda bulunan ve milletlerarası komünizm tehlikesi karşısında tarafsızlığın tehlikelerine işaret eden Türkiye Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile, Hindistan'ın komünist veya anti-komünist her türlü kuvvet gruplaşmasının karşısında olduğunu ve fakat NATO'nun sömürgeciliğin en güçlü koruyuculuğundan biri olduğunu ileri süren

Hindistan Başbakanı Nehru arasında olmuştur.

Bandung Konferansı bu çelişkili şartlar içerisinde bir takım kararlar almıştır. Bu kararlar içinde en ağırlıklı olanı, 1954 Temmuzunda Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı Chou En-lai ile Hindistan Başbakanı Nehru arasında kabul edilerek ilk defa dünyaya tanıtılmış olan "Barış İçinde Birarada Yaşama"nın beş ilkesi üzerinde varolan anlaşma idi.

Bağlantısızlık (Non-Alignment): 1955 Bandung Konferansı, bir başlangıç olması ve üyelerinin karmaşık kompozisyonu dolayısiyle, Doğu ve Batı blokları karşısında yer alabilecek yeni bir anlayış ve felsefeyi hemen oluşturmamış ise de, bir hareketi başlattığı da bir gerçektir. Bu hareket, başlangıçta düşünüldüğü gibi, bir Asya-Afrika hareketi olmamış, bunun yerine, daha geniş çapta olmak üzere, milletlerarası politikada bir "Bağlantısızlık" (Non-Alignment) akımı ortaya çıkmıştır. Bağlantısızlığın, yani hiç bir bloka veya askeri ittifaka bağlı olmama hareketinin, ilk teşkilatlanması, Yugoslavya lideri Tito ile Mısır Başbakanı Nasır'ın teşebbüsü ile 1961 yılında olmuştur. Bu iki liderin teşebbüsü ile, 1-6 Eylül 1961 günlerinde Belgrad'da 25 tarafsız ve bağlantısız ülkenin katılması ile bir konferans toplandı. Toplantının sonunda 27 maddelik bir Deklarasyon ile, Amerika ve Sovyet Rusyaya hitaben bir Barış Çağrısı yayınlandı.

Deklarasyonda, her türlü koloniyalizm ve sömürgeciliğe karşı geliniyor, sömürgelerin bağımsızlık hareketlerinin desteklenmesi isteniyor, bilhassa Kongo, Angola, Cezayir'in bağımsızlık hareketleri destekleniyor, Güney Afrika Cumhuriyetindeki ırkçı ayırım (Apartheid) mahkum ediliyor, Filistin Arap halkının tüm haklarının tanınması, yabancı üslerin kaldırılması, genel ve tam bir silahsızlanma, bütün nükleer silahların yasaklanması, büyük devletlerin en kısa zamanda bir silahsızlanma anlaşması imzalamaları ve Çin'in Birleşmiş Milletlere kabulü isteniyordu. Barış Çağrısı'nda ise, Konferansın, o günkü milletlerarası durumdan duyduğu kaygı ve endişe ifade ediliyordu.

Bağlantısızların ikinci toplantısı, 5-10 Ekim 1964 de Kahirede toplanmış ve 9500 kelimelik "Barış ve Milletlerarası İşbirliği Programı"nı yayınlamıştır. Bu program, bütün ülkelerin, nükleer silahlardan vazgeçmesini, bütün yabancı üslerin tasfiyesini, devletlerin birbirlerinin içişlerine karışmamalarını, yeni sömürgecilik (neo-koloniyalizm) ve emperyalizme karşı çıkılmasını ve bu arada da Kıbrısa self-determinasyon hakkının tanınmasını istiyordu. Unutmamalı ki, bu Program'ın yayınlandığı tarihte, Kıbrıs rumları, Türk toplumuna yaptığı saldırılar ve katliam ile Kıbrıs Cumhuriyetini fiilen sona erdirmişlerdir. Buna rağmen, Bağlantısızların Kıbrıs için "self-determination" hakkından söz etmeleri, politik oyunların ne derece içinde olduğunu gösteren iyi bir örnektir.

Bağlantısızların üçüncü toplantısı, "Zirve" toplantısı olarak, 8-10 Eylül 1970 de Zambia'nın başkenti Lusaka'da yapıldı ve buna 54 ülke katıldı. Zirvenin sonunda altı tane karar alındı ki, bunların en mühimmi de "Barış, Bağımsızlık, İşbirliği ve Milletlerarası Münasebetlerin Demokratizasyonu Üzerine Lusaka Deklarasyonu"dur. Bu Deklarasyonda söylenenler, daha öncekilerle ve daha sonra söylenecekler ile fazla bir farklılık göstermemektedir.

Bağlantısızlar, günümüze gelinceye kadar, belirli dönemlerle yaptıkları toplantılarda aldıkları kararlarla, milletlerarası politikaya ve onun aktüel meselelerine tesir etmeye ve gelişmelere kendi düşüncelerine göre istikamet vermeye çalışacaklardır. Bunda ne kadar başarı kazandıklarına biraz aşağıda temas edeceğiz.

Afrika Birliği Teşkilatı: 1955 Bandung Konferansı ile Bağlantısızların ilk toplantısı olan 1961 Belgrad Konferansı arasındaki altı yıllık devrede, Afrikada büyük gelişmeler oldu. Her ne kadar Bandung Konferansı toplandığı sırada Kuzey Afrikadaki fransız sömürgelerinde ve bazı ingiliz sömürgelerinde bağımsızlık hareketleri devam etmekte idiyse de, Fransada 1958 yılında de Gaulle'ün Fransanın başına geçmesi, Kara Afrikanın kaderinde bir dönüm noktası olmuştur. Zira de Gaulle Fransanın sömürgelerle olan münasebetlerine de yeni bir açıdan bakmıştır. Kendisinden önce İV'üncü Cumhuriyetin, sömürgeleri Fransaya sıkı bir şekilde bağlayan Fransız Birliği (Union

Française) kavramı yerine, de Gaulle, İngiliz Milletler Topluluğu (British Commonwealth) kavramına çok benzeyen Fransız Milletleri Topluluğu (Communaute Française) kavramını getirmiştir. Buna göre, Fransız sömürgeleri isterse bu sistem içinde kalarak, Fransa ile bağ kurmanın faydalarından yararlanacak, isterse tamamen bağlarını koparıp bağımsız olacaktı. Fransa ile bağlarını koparıp ilk bağımsızlığını ilan eden sömürge, 1958 de, Sekou Toure'nin Gine'si oldu. Biraz sonra diğer fransız sömürgeleri de Gine'yi takip ettikleri gibi, fransız sömürgelerindeki bu bağımsızlık hareketi bir çığ gibi Afrikadaki ingiliz sömürgelerinin bağımsızlık hareketini de hızlandırdı. O kadar ki, 1955 Bandung Konferansı sırasında Afrikada ancak beş bağımsız devlet varken, 1963 Mayısında Afrika Birliği Teşkilatı kurulurken 31 bağımsız devlet vardır.

Bu devletler bağımsızlıklarını aldıkları sırada, Batılı sömürgeci devletler Afrikadan tamamen çekilmiş değildir. Diğer taraftan, yine bu devletler, Batı'nın şu veya bu şekilde kendilerini tekrar nüfuz veya kontrolu altına almasından (neo-koloniyalizm) korkmaktadırlar. Batı'nın karşısında denge unsuru olabilecek kuvvet ise, Sovyet Rusya'nın liderlik ettiği milletlerarası komünizmin emparyalizmidir.

Bu durum karşısında, bu yeni bağımsız olan Afrika ülkeleri, bloklardan kendilerini uzak tutabilmenin çaresini biraraya gelmede ve bir Afrika Birliği (Pan-Afrikanizm)nde gördüler. Şunu hemen belirtmeliyiz

ki, Afrika Birliğinin gerçekleşmesinde liderliği yapan ve büyük çaba harcayan Ghana'nın devlet başkanı Kwame Nkrumah olmuştur.

Bu çabalar ve zaruretler sonucu, 31 Afrika ülkesinin temsilcileri (çoğu devlet başkanları) 22-24 Mayıs 1963'de, Afrika'nın en eski bağımsız ülkesi Habeşistan'ın başkenti Addis-Abada'da toplanarak, Afrika Birliği Teşkilatı'nı (Organization of African Unity) kurdular. Ve Birliğin 33 maddelik bir Anayasası'nı (Charter) da kabul ettiler.

Afrika Birliği Teşkilatı da, bloklar karşısında Afrika'nın kişiliğini korumak ve bilhassa, Afrika'da kendi aralarında çıkacak anlaşmazlıkları ve meseleleri, büyük devletlerin müdahalesine imkan vermeyecek şekilde ve büyük devletleri Afrika kıtasından uzak tutarak çözümlemeyi gaye edinmişti.

Afrika Birliği Teşkilatı, Afrika kıtasını bloklar politikasının dışında tutarak Afrikaya ayrı bir kişilik verme amacını gütmekle beraber, 1963'den, yani kuruluşundan sonra, Bağlantısızlığın aldığı hızlı gelişmelere katılarak, Bağlantısızların mühim bir unsuru haline gelecektir.

İslam Konferansı: Bağlantısızlar içinde ayrı ve mühim bir grubu da, İslam ülkeleri ve bunların oluşturduğu İslam Ülkeleri Konferansı teşkil etmektedir.

İslam Konferansı, bir Bandung, bir Bağlantısızlar ve bir Afrika Birliği Teşkilatı'ndan çok farklı bir şekilde ortaya çıkmakla beraber, İslam ülkeleri Bağlantısızlık hareketi içinde mühim bir nüfuz ve tesire sahip olmuşlardır.

İslam Konferansının ortaya çıkışı tamamen İsrail ile alakalı olup, ilk toplantısını yaptığı 1969 yılından bugüne kadar da, toplantılarının ve çalışmalarının ağırlık noktasını genellikle İsrail meselesi teşkil etmiştir.

İsrail işgali altındaki Kudüs'le, Müslümanların kutsal yerlerinden olan El-Aksa Camiinde, 21 Ağustos 1969 akşamı bir yangın çıktı ve camide bazı hasar meydana geldi. Bu hadise Arap ve Müslüman dünyasını yerinden oynattı. Arap dünyası bu yangını İsrailin kasden çıkarttığı görüşünde idi. Fakat kısa sürede anlaşıldı ki, yangın Denis Michael Rohan adındaki 28 yaşında Avustralyalı bir din yobazı tarafından çıkarılmıştı.

Yangın haberi üzerine Amman, Bağdat, Şam ve Kahire'de ve diğer Arap başkentlerinde, İsraile karşı "Cihad", yani "kutsal savaş" ilan edilmesini isteyen gösteriler yapıldı.

Ürdün Kralı Hüseyin de Arap Birliği liderlerine mesajlar göndererek,

hemen bir "Arap Zirvesi" yapılmasını istedi. Arap Birliği Dışişleri Bakanları 25 Ağustos 1969'da Kahire'de toplandılar, fakat bir Arap Zirvesi'ne değil bir "İslam Zirvesi"ne karar verdiler. İslam Zirvesi fikri Suudi Arabistan'dan gelmişti. Ürdün ise bir Arap Zirvesi'ni İsraile karşı daha müessir bir tedbir olarak görülüyordu.

İslam Zirvesi 22-25 Eylül günlerinde Fas'ın başkenti Rabat'da toplandı. 36 Müslüman ülke davet edilmiş olmakla beraber, Türkiye de dahil 25 ülke katılmıştı. Türkiye bu Zirve'de, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil tarafından temsil edilmiştir. Filistin Kurtuluş Örgütü davet edilmediği için Irak ve Fas'la diplomatik münasebetleri olmadığı için de Suriye, Zirve'ye katılmamışlardır.

Zirve sonunda yayınlanan kararlarda, İsrail'in Kudüs'ten çıkması ve Kudüs'e, 1967 Haziranından önce 1300 yıldır devam eden statüsünün iadesi ile, İsrailin 1967 Haziran savaşında işgal ettiği Arap topraklarından çekilmesi isteniyordu. Konferansta, İsraili tanımış olan devletlerin, İsrail ile diplomatik münasebetlerini kesmeleri de istenmiş ise de, Türkiye ve İran ile, Mali, Moritanya, Nijer ve Senegal gibi Afrikalı Müslüman ülkeler bunu kabul etmemişlerdir.

İslam Zirvesi'nin ikincisi, 22-24 Şubat 1974'de Pakistan'da Lahore'da yapılmıştır. Bu zirve'nin kararlarında da, Kudüs'ün "Arap" olarak kalması, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi

ve Filistinlilere, "milli hakları"nın tanınması ve kendi vatanlarına sahip olmaları istenmiştir. Yine bu toplantıda, "İslam Ülkeleri Ekonomik Dayanışma"sının esasları da kabul edilmiştir.

Lahore Zirvesi'nin en muhim hadisesi, 1971 Martında ayaklanıp bağımsızlığını ilan ederek Bangladeş adını alan Doğu Pakistanın diğer Müslüman ülkelerin aracılığı ile Pakistan tarafından tanınması olmuştur. Bundan sonra İslam Konferansları, İsrail meselesinin dışında, İslam dünyasının meselelerini tartışıp bu meselelere de çözüm getirmeye çalışacaktır. Fakat bunda pek başarılı olduğu söylenemez.

Zirve toplantılarının dışında, İslam ülkeleri Dışişleri Bakanları da toplantılar yapmışlardır ve bugün de yapmaktadırlar. Dışişleri Bakanlarının ilk toplantısı, 23-26 Mart 1970'de Cidde'de yapılmış ve bu toplantıda İslam Konferansının devamlı "Sekretaryası" kurulmuştur.

Bağlantısızlığın Sebepleri: 1955 Bandung Konferansı ile hareketlenen bağlantısızlık ve tarafsızlık (Neutrality-Neutralism)'ın ortaya çıkmasında rol oynayan en mühim sebep, yeni bağımsızlığını alan devletlerin zayıflığı ve güçsüzlüğüdür. Bu devletler ortaya çıktığında, milletlerarası politikanın yapısı iki bloka ve iki süper-devlete dayanıyordu. Bunların her ikisi de, yani hem Amerika ve hem de Sovyet Rusya, birer nükleer güç idi. Yeni bağımsız olan devletlerin, bu süper-nükleer güçlerden herhangi birine tek başlarına karşı koymaları

söz konusu olmadığı gibi, bunlardan birine bağlanmayı da, bir sömürgecilikten yakalarını sıyırıp, yeni bir sömürgeciliğe (neo-koloniyalizm) boyun eğmek gibi gördüler. Bu sebeple, biraraya gelerek ve kuvvetlerini birleştirerek, iki blokun dışında, yeni bir kuvvet, yeni bir topluluk veya ayrı istikamette yeni bir politika oluşturmak, bu devletlere en rasyonel, en akılcı yol olarak görünmüştür.

Yeni bağımsızlığını kazanan bu devletler için, iki-bloklu dünyanın bir başka gerçeği daha vardı. Bloklardan birinin ekonomik düşünce sistemi kapitalizm, diğerlerinin ise hem ekonomik ve hem de siyasi felsefesi komünizm idi. Bu devletler kapitalizmin sömürücülüğünden yeni çıkmışlardı. Buna karşılık, komünizme dönmeleri demek de, yeni bir esaretin giyotinine boyun uzatmak olacaktı. Kısacası, her iki blok da; birbirine ters düşen iki ayrı felsefenin ve yaşama sisteminin temsilcisi idi ve bu yeni devletler için, bu ikisinden birini seçmek mantıki görünmedi.

Bağlantısızlık, blokların nükleer gücüne karşı kendi silahı olarak, nükleer silahlara karşı gelme ve silahsızlanma politikasını kullanmıştır. Silahsızlanma, blokların nükleer gücüne karşı, bağlantısızların en büyük silahı olmuştur. Tabiatiyle bu silahın ne kadar müessir olduğu tartışılabilir. Fakat, Bağlantısızların silahsızlanmadan da fazla kullandıkları silah, Birleşmiş Milletler olmuştur. Bilhassa, Genel Kurul'dan çıkarttıkları kararlarla, gerek büyük devletlerin

politikalarına mümkün olduğunca bir istikamet vermeye ve gerek bloklar arasında dengeyi kurmaya çalışmışlardır. Bugün dünyada mevcut 151 ülkenin 95'inin Bağlantısızlara dahil olduğunu düşünürsek Bağlantısızlar için Birleşmiş Milletler silahını küçümseyemeyiz. Lakin, dünya barışına ve dünya politikasına Genel Kurul'un değil, beş büyük devletin (Amerika, Sovyet Rusya, Çin Halk Cumhuriyeti, İngiltere ve Fransa) veto hakkına sahip olduğu Güvenlik Konseyinin müessir olması ve bir de, Bağlantısızların kendi içlerindeki çeşitliliği ve politika farklılıkları, Bağlantısızların Birleşmiş Milletlerdeki tesir gücünü mühim ölçüde azaltmaktadır.

İki süper-devletin birbiriyle çatışan ekonomik ve politik yaşama felsefe ve sistemleri karşısında, Bağlantısızların, genellikle benimsedikleri ekonomik rejim "sosyalizm" ve siyasi rejim de "diktatörlük" ve ekseriye "askeri diktatörlük" olmuştur. Bu ülkelerin disiplinli ve hızlı bir "sosyalist" kalkınma için, demokrasiye sırt çevirip diktatörlüğü tercih etmeleri, bilhassa Afrika'da, tek teşkilatlı kuvvet olan silahlı kuvvetlerin iktidarına imkan vermiştir. Bu ise, silahlı kuvvetler içinde çatışmaları ve iktidar hırsını tahrik ettiği için, Afrika'da en çok gördüğümüz şey, peşpeşe gelen askeri darbeler olmuştur. Bağlantısızlar için demokrasinin Batı anlamındaki örneğini Hindistan vermiştir.

Bağlantısızların sosyalizmi de, komünizmden uzak, milli karakterli

bir sosyalizm olma amacını taşımıştır. Fakat bu amaca ancak pek azının ulaşabildiğini söylemek zorundayız. Sosyalizme sempatiden ve tarihten doğan genel bir Batı aleyhtarlığı, hürriyetçi demokrasiden uzak kalmış olmaları ve sosyalizme kendi milli karakterlerini vermede uğradıkları başarısızlıklar, bu ülkelerde sosyalizmin, Batı kapitalizmi ile Doğu komünüzmi arasında yer alabilecek yetenekte bir rejim olmasını önlemiştir. Bu ise, bu ülkeleri Sovyet nüfuzuna daha açık bir hale getirmiştir. Batı ile Doğu arasında Afrika üzerinde cereyan eden mücadelede, Sovyet Rusya'nın daha başarılı olmasının sebebini burada görmek gerekir.

Kavram ve Politika Karışıklığı: Bağlantısızların, bu belirttiğimiz kendi içindeki yapısal çelişkileri dışında, bu hareketin müessiriyetini, prestijini ve gelişmesini zayıflatan en mühim faktör, bağlantısızlığın teorik kavram olarak içine düştüğü kargaşa ve tatbikatta da politika olarak gösterdiği tutarsızlıktır.

Bağlantısızlık, yakın tarihi ile, kaynağını, ittifak bloklarının dışında kalma ve ittifaklara katılmama düşüncesinden almaktadır. Burada iki nokta karşımıza çıkmaktadır. Birincisi, bu ifadeli kavramın, her bağlantısız devlet tarafından aynı şekilde anlaşılmaması ve bu kavrama aynı muhtevanın verilmemesidir. İkincisi ise, bloklar dışında kalma durumunun, çeşitli kavramlarla ifade edilmesi ve herkesin bu kavrama başka bir mana vermesidir. Milletlerarası

literatürde, bu kavramlar, Non-Alignment, Neutrality, Neutralism gibi isimler almaktadır. Ne var ki, bu kavramlardan herhangi birine, sadece bu kavramı benimseyen ülkeler değil, milletlerarası politikanın uzman yazarları bile birbirlerinden farklı manalar vermektedir.

Bağlantısızlığa şuurlu bir muhteva veren ve bağlantısızlık politikası ile ne yaptığını en iyi bilen, sanırız ki, Hindistan Başbakanı Jawaharlal Nehru olmuştur. Nehru'nun ölümünden sonra, Hindistan'ın idaresini ve dış politikasını ele alanların, bağlantısızlığı Nehru gibi anlamadıkları ve tatbik etmedikleri bir gerçektir. Bu ise, Nehru'nun bağlantısızlık hareketindeki mühim rolünü daha da büyütmektedir.

Nehru'da bağlantısızlık temel fikri, herşeyden önce, barış içinde birarada yaşamanın beş ilkesidir. Hareket noktası bu olmuştur. İkincisi, bağlantısızlıkta bloklara karşı bir düşmanlık değil, "herkesle" dost olma vardır. Ve Nehru'ya göre, güvenliği sağlamada şuurlu bir dostluk, askeri tedbirlerden daha müessirdir, Dostluğun tabii bir neticesi ise, bağlantısızlık politikasının "barış" ilkesine dayanmasıdır. Barışın korunmasıdır. Meseleye bu açıdan bakan Nehru, Bağlantısızlığı bir Üçüncü Blok veya Üçüncü Kuvvet olarak görmeyi şiddetle reddetmektedir. Çünkü, Nehru, "Üçüncü Kuvvet fikri veya böyle bir şeyi savunmanın gerçekle, kesinlikle hiç bir alakası yoktur. Böyle bir şey bizi, kuvvet politikası arenasına kadar sürükleyebilecek yanlış bir adım olacaktır... Sayı kuvvet yaratmaz. Sayı manevi

baskı yaratabilir, fakat kuvvet yaratmaz" demektedir. Nehru, Avrupa'nın ittifaklara sürüklenmesini, tarihi gelişmenin neticesi olarak tabii karşılamakla beraber, Hindistan'ın bağımsız olduğu zaman, savaş sonrası Avrupasının anlaşmazlıklarını, kıskançlıklarını ve korkularını tevarüs etmediğini söylemektedir.

Bununla beraber, Nehru'da bağlantısızlık dünya politikasının dışında kalan bir pasif tutum alma değildir. Aksine, yukarda belirttiğimiz ilkeler çerçevesinde aktif bir politikadır. Onun için Nehru, "Biz sadece seyirci değiliz. Biz bu oyunda aynı zamanda aktörleriz. Biz bu oyunda kendi anlayışımıza göre aktör olmak niyetindeyiz. Biz diğer ülkelere dostlukla bağlı aktörleriz. Biz mutabık kalmadığımız yerde, bunu dostane bir şekilde ifade etmekteyiz" diyordu.

1960'ların başından itibaren bağlantısızlığın liderleri Nehru, Tito ve Nasır olmuştur. Lakin, her üçünün de bağlantısızlığı pratik bakımdan anlayışı ve ülkelerinin dış politikalarına şekil verişinde, birbirlerinden büyük farklılıklar vardır. Mesela, Tito'nun Yugoslavya'sının bağlantısızlık politikasının arkasında, Moskova korkusu yatmaktaydı. Bu korkunun, Tito'yu, 1948'den sonra Amerika'ya ve Batı'ya yaklaştırdığını ve Amerika'dan gerek askeri, gerek ekonomik yardım aldığını unutmamak gerekir. Stalin'in ölümünden sonradır ki, Tito, Sovyet Rusya'daki liderlik mücadelesinin, kendisini rahatlatması neticesinde, Batı'dan ve 1954 Balkan İttifakından vazgeçerek,

bağlantısızlığa kaymıştır.

Buna mukabil, Nasır'ın bağlantısızlığında ise Batı aleyhtarlığı yatmaktadır. Ayrıca, Bağdat Paktı, Nasır'ın Orta Doğu liderliği tasarılarına darbe vurmamış olsaydı, herhalde "Reis" Sovyet Rusya ile sarmaş-dolaş olmayacaktı. Nasır'ın bağlantısızlığında, Tito'nun aksine, Moskova tarafı ağır basar. Buna, yine bağlantısızlardan Suriye ve Irak da katılmışlardır.

Bağlantısızlığın bir diğer çelişkili ve garip yanı da, Çin, Küba, Vietnam, Laos, Kamboçya gibi komünist ülkelerle bugün Sovyet işgalinde bulunan Afganistan'ın da bağlantısızlara dahil olmasıdır. Buna mukabil, Suudi Arabistan gibi Amerika yanlısı bir ülke ile, Basra Körfezi ülkeleri de bağlantısızlara dahil bulunmaktadır.

Bu çelişkiler, Bağlantısızlığın ciddiyetini çok zayıflatmıştır. Bunların kendi aralarında kuvvetli bir dayanışmadan söz etmek mümkün değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, Latin Amerika ülkeleri başka bir havanın içinde bulundukları gibi, Afrika Birliği Teşkilatı Bağlantısızlık içinde ayrı bir grup teşkil ederken, bu teşkilatlanmanın içi de bir başka havada olmuştur. Mesela Afrika Birliği Teşkilatının kuruluşundan on gün kadar sonra, 5 Haziran 1963'de, Tanzanina, Uganda ve Kenya arasında, siyasi mahiyette olmak üzere, bir Doğu Afrika Federasyonu kurulmuştur. Yani Afrika Birliği içinde bir başka

birlik. Bunun yanında başka gruplaşmalar da olmuştur. Bu gruplaşmalar siyasi sebeplerle meydana geldiği gibi, geniş Afrika kıtasının coğrafi şartları da bölgesel gruplaşmalara gitmeyi bir bakıma zorlamıştır. Bu gruplaşmaların dışında, Afrika ülkeleri arasında toprak anlaşmazlıklarından doğan, sonu gelmeyen çatışmaları da gözden uzak tutmamak gerekir.

Böylece, Bağlantısızlık hareketi kendi içinde çelişkiler, çatışmalar ve anlaşmazlıklarla dolu olmasına rağmen, bloklar ve büyük devletler karşısında bir bütünlük göstermeye ve bloklara tesir etmeye çalışan bir garip milletlerarası politika hareketi olarak göze çarpmaktadır. Mamafih, şunu da belirtelim ki, Bağlantısızlığın genellikle Batı aleyhtarı olması, Sovyet Rusya'yı, bu harekete kendi tasarıları istikametinde bir şekil vermek için çaba harcamaya sevketmiştir. Batı'nın dış politikasının maliyet hesabı ile, Sovyet dış politikasının maliyet hesabı aynı olmadığı için, Sovyetlerin bu hususta avantajlı olduklarını kabul etmek gerekir.

B) Silahsızlanma Çabaları

1960'lardan itibaren silahsızlanma ve bazı silahsızların sınırlandırılması konusunda atılan adımlar, yumuşama (detente) havasının teşekkülünde mühim ve müessir bir faktör olmakla beraber, alınan neticeler gösterilen faaliyetin genişliği ile orantılı olmamıştır. Şu

manada ki, silahlanma için yapılan harcamalar azalmak veya en azından sabit kalmak şöyle dursun, her yıl devamlı bir artış göstermiştir. Bir misal vermek için söyleyelim: 1975 yılında 51 ülkenin savunma harcamaları 340 milyar Dolar civarında olmuş iken, 1980 yılında bu miktar 598 milyar Dolara çıkmıştır. Keza, Varşova Paktının savunma harcamaları 1975'de 132 milyar civarında ve NATO'nun ki de 150 milyar civarında iken, her iki ittifaka ait rakamlar, tahmini 210 ve 240 milyar Dolar olmuştur. Varşova Paktı için tahmini rakam kullandık, zira Sovyet Rusya 1980 yılı savunma harcamalarına ait miktarı açıklamamıştır.

Savunma harcamaları bakımından üçüncü sırayı Orta Doğu almaktadır. 1975 yılında 11 Orta Doğu ülkesinin savunma harcamaları 28 milyar Dolar kadar olmuş iken, 1980 yılında sadece 6 ülkeye ait miktar 38 milyara yükselmiştir. Orta Doğu, kişi başına düşen savunma harcamaları bakımından dünyada ilk sırayı almaktadır. Zira, 1975 yılında Suudi Arabistan'ın kişi başına düşen savunma harcaması miktarı 1.153 Dolar iken bu rakam, 1980'de 3.014 Dolar olmuştur. İkinci sırayı alan İsrail için bu miktarlar 1975 için 1.045 ve 1980 için de 1.514 Dolardır.

Milletler Cemiyeti Paktının 8'inci maddesi silahsızlanma ve silahların sınırlandırılması konusundaki çalışmaları düzenleme görevini Konsey'e vermiş iken, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 11'inci maddesi

"silahsızlanmada ve silahsızlanmanın düzenlenmesinde hakim olan prensipler"i tetkik ve bu prensipler hakkında üye devletlere ve Güvenlik Konseyine "tavsiye" de bulunma görevini Genel Kurul'a vermiştir. Bununla beraber, Genel Kurul'un silahsızlanma çabalarını hızlandırmada çok aktif olduğunu da söylemeliyiz. Mesela Genel Kurul (o zaman 51 üyeli idi) 24 Ocak 1946'da aldığı bir kararla, atom enerjisinin kontrolu ve bunun münhasıran barışçı amaçlarla kullanılması, atom silahlarının milli silahlanmaların dışında bırakılmasını sağlamak amacı ile tavsiyelerde bulunmak üzere Atom Enerjisi Komisyonu'nu kurmuştur.

Genel Kurulun 14 Aralık 1946 tarihli tavsiye kararı üzerine, Güvenlik Konseyi, 13 Şubat 1947'de de Konvansiyonel (Geleneksel) Silahlar Komisyonu'nu kurdu. Lakin, her iki komisyon da soğuk savaşın en çetin günlerinde kurulduğu için, her iki komisyonun da çalışmalarında ve fakat bilhassa Atom Enerjisi Komisyonunda Doğu-Batı çatışması ön plana çıktı. Bu sebeple, Sovyet Rusya'nın muhalefetine rağmen, Genel Kurul, 11 Ocak 1952'de aldığı bir kararla, Atom Enerjisi Komisyonu ile Konvansiyonel Silahlar Komisyonunu lağvedip, ikisinin yerine olmak üzere, Silahsızlanma Komisyonunu kurdu. Bu Komisyonun görevi ise, nükleer silahlar ve silahlı kuvvetlerin arttırılması da dahil her türlü silahsızlanmanın tahkik (verification) ve kontrolu; atom enerjisinin kontrolu ile atom silahlarının bertaraf edilmesi ve silahlı kuvvetler ve her çeşit silahlanmanın dengeli bir şekilde azaltılması ve sınırlandırılması; ve nihayet, fiili bir

silahsızlanma programının tesbiti idi.

Bu Komisyon 1957 yılına kadar ve hatta bir-iki defa toplanmak suretiyle 1965 yılına kadar çalışmalarını sürdürdü. Fakat hiç bir netice alamadı. Esasında Silahsızlanma Komisyonu 1957'den itibaren müessiriyetini kaybetmiş bulunuyordu.

Buna karşılık, 1960'ların başından itibaren silahsızlanma çabalarında iki mühim gelişme oldu. Biri, bu çabaların konvansiyonel silahlarda azaltma veya sınırlandırmayı bir tarafa bırakıp, esas itibariyle nükleer silahsızlanmaya yönelmesidir. Çünkü, Konvansiyonel silahsızlanmada, iki mühim mesele, Doğu ile Batı arasında derin görüş ayrılıklarına sebep olmuş ve herhangi bir anlaşmanın gerçekleşmesini önlemiştir. Bu meselelerden bir tanesi, her devlete tahsis edilecek asker ve silah miktarı idi. "Ceiling" denen bu sistemin ölçüsünü bulmak gayet tabii ki fevkalade zordu. Bu hususta her devletin kendisine göre bir ölçüsü vardı. Diğer taraftan silah meselesinde, her devletin elindeki aynı mahiyetteki (mesela piyade tüfeği veya top) silahın aynı teknik ve teknolojik yeteneğe ve vurucu güce sahip olmaması da, işi iyice zorlaştırıyordu. Bu "tahsis" (ceiling) ile bağlantılı bir diğer mesele de, silahların miktarları üzerinde bir anlaşmaya varılsa bile, her devletin bu miktarlar içinde kalıp kalmadığı nasıl kontrol edilecekti? "Tahkik" (verification) veya kontrol, "Tahsis"in can alıcı noktası idi. Fakat burada bilhassa Sovyetler, kendi

topraklarında kontrol postalarının kurulmasında büyük güçlükler çıkardılar. Esasında bu da çok zor bir mesele idi. Bir bakıma bir egemenlik meselesi idi.

Silahsızlanma çabalarında 1960'lardan itibaren meydana gelen ikinci gelişme de, bu çabaların Birleşmiş Milletlerin dışına çıkması ve bilhassa iki büyük nükleer güç olan Sovyet Rusya ile Amerika arasındaki münasebetlerin bir konusu haline gelmesidir.

Silahsızlanmanın konvansiyonel silahlardan nükleer silahlara intikalinde ve dolayısiyle, nükleer silahlar bakımından bazı sınırlama anlaşmalarının yapılabilmesinde, bir nükleer savaşın doğurabileceği muhtemel korkunç neticelerin gözönüne getirilmesi şüphesiz büyük rol oynamıştır. Amerika ile Sovyet Rusya arasında şu kadar veya bu kadar fark olmuş veya bir denge mevcut olmuş, bir nükleer savaşın her iki tarafta da meydana getireceği tahribat, yıkım ve insan kaybı açısından, bunun hiç bir ehemmiyeti kalmamıştır ki, buna "Dehşet Dengesi" diyoruz. Dünyanın Dehşet Dengesi ile karşı karşıya kalması ise, 1962 Ekimindeki Küba Buhranı ile olmuştur. Küba Buhranı, Birleşmiş Milletler Silahsızlanma Komisyonunun yıllarca çalışmalarından çok daha müessir olmuş ve silahsızlanma müzakerelerinde masaların etrafında bir ihtimal olarak söylenenler, bir anda insanlığın karşısına çıkıvermiştir.

Bundan dolayıdır ki, bu buhranın hemen ertesinde, 5 Ağustos 1963'de Amerika, Sovyet Rusya ve İngiltere arasında, yeraltı denemeleri hariç, atmosferde, uzayda ve sualtında yapılan denemelerin durdurulmasına ait bir anlaşma imzalanmıştır.

1963 antlaşmasını, yine Amerika, Sovyet Rusya ve İngiltere arasında 27 Ocak 1967 tarihinde imzalanan ve "Dış Uzay Antlaşması" denen antlaşma takip etti. Bu antlaşma ile, uzayın barışçı amaçlarla araştırılması ve kullanılması amacı ile, ay da dahil uzaydaki gezegenlerde nükleer ve kitlesel tahrip silahlarının kullanılması ve depolanması yasaklanıyordu. Keza, ay da dahil uzaydaki gezegenlerde işgal veya başka şekillerde egemenlik tesisi söz konusu olamıyacaktı. Uzay insanlığın ortak malı olarak kabul ediliyordu.

Bundan sonra bir dizi anlaşmalar imzalanmıştır ki, bunların en mühimlerini şöyle sıralayabiliriz:

-1 Temmuz 1968'de Amerika, Sovyet Rusya ve İngiltere arasında imzalanıp 50 devletin daha katıldığı, "Nükleer Silahların Yayılmasını önleme" (Non-Proliferation) Antlaşması.

-11 Şubat 1971'de imzalanan ve deniz dibinde, okyanus tabanında ve okyanusun yeraltında, nükleer silahlarla diğer kitlesel tahrip silahlarının yapımını, kullanılmasını, depolanmasını ve denenmesini

ve fırlatma rampaları inşasını yasaklayan "Deniz Yatağı" (Seabed) antlaşması.

-10 Nisan 1972 tarihli, Bakteriyolojik (Biyolojik) ve Toksik silahların geliştirilmesini, üretimini ve depolanmasını yasaklayan ve mevcutların dokuz ay içinde yokedilmesini öngören anlaşma.

-Amerika ile Sovyet Rusya arasında imzalanan ve yeraltında 150 kiloton'dan daha güçlü nükleer silah denemesi yapılmasını yasaklayan ve "Eşik" (Treshold) Antlaşması adını alan 3 Temmuz 1974 tarihli antlaşma. Bu antlaşmaya göre taraflar, ayrıca, bütün yeraltı denemelerinin durdurulması hususunda bir anlaşmaya varmak için görüşmelerini sürdüreceklerdir.

Görülüyor ki, bakteriyolojik silahlar anlaşması hariç tutulursa. diğer bütün anlaşmalar, karada, havada, suda, yeraltında, denizlerin dibinde ve uzayın gezegenlerinde, nükleer silahların denenmesini, yapımını ve kullanılmasını yasaklıyordu. Başka bir deyimle, nükleer silahların kullanılamıyacağı alanlar tesbit edilmişti. Bu sebeple, burada şunu da ilave edelim ki, alanlarla ilgili ilk anlaşma, 1 Eylül 1959'da, Arjantin, Avustralya, Belçika, Şili, Fransa, Japonya, Yeni Zelenda, Norveç, Güney Afrika Birliği, Sovyet Rusya, İngiltere ve Amerika arasında imzalanan ve Antartika (Güney Kutbu) Antlaşması'dır. Bu antlaşmaya göre, 60'ıncı güney enlem ile Güney Kutbu

noktası arasında kalan alanın askeri maksadlarla kullanılması, asker ve silah bulundurulması, nükleer deneme yapılması ve nükleer silah stoku yapılması yasaklanıyordu. Hiç bir devlet Antartika üzerinde egemenlik iddia edemiyecek ve Antartika ancak barışçı maksadlarla kullanılacaktı.

C) SALT-İ Anlaşması

Diğer taraftan, bütün bu yasaklamalar nükleer silahların kullanılma alanlarına aitti. Yoksa, bu silahlar ortadan kaldırılmıyor veya sayıları azaltılmıyordu. Bir nükleer silahsızlanma söz konusu değildi. İşte Birleşik Amerika ile Sovyet Rusya, bu antlaşmaların ardından SALT-İ antlaşmasını imzalıyarak, nükleer silahsızlanma veya nükleer silahların sınırlandırılması yolunda mühim bir adım attılar ve milletlerarası münasebetlere de bir yumuşama havası getirdiler. Zira, Salt-İ'in arkasından Helsinki Deklarosyonu gelecektir.

Şimdiye kadar belirttiğimiz yasaklama anlaşmalarını sadece 1962 Küba Buhranı ve "Dehşet Dengesi" ile açıklamak yanlış olacaktır. Bütün bu gelişmelerde Moskova-Pekin çatışması ile, bu çatışmanın sonunda Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sovyet Rusya'dan kopmasının global strateji üzerinde yaptığı tesir ve bu yeni stratejik yapı içinde Sovyet Rusya'nın karşılaştığı durumun büyük rolü vardır. Doğu'da Çin Sovyet Rusya için bir tehlike olarak doğmaya başlarken,

Sovyet Rusya Batı'da, yani Avrupa'da da, NATO'nun baskısı altında idi. 1964 Ekiminde işbaşına gelen Brejnev-Kosigin ekibi, Çin tehlikesini bertaraf etmek için başlangıçta Çin'le uzlaşma yolunu aramış iseler de, bir netice alamamışlardır. Sovyet Rusya "Doğu Cephesi"ni yumuşatamayınca, "Batı Cephesi"nin kendi üzerindeki ağırlığını ve baskısını hafifletme yolunu aramaya başlamış ve bundan dolayı da 1966'dan itibaren, daha aşağıda göreceğimiz üzere, Avrupada bir güvenlik sisteminin kurulması için NATO'ya tekliflerde bulunmuştur. Bu ise, Sovyetlerin Batı'ya yanaşmak için Doğu-Batı münasebetlerine bir "yumuşama" (detant) getirme çabasından başka bir şey değildi. Mamafih, yine aşağıda Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansını veya Helsinki Deklarasyonunu ele aldığımızda göreceğimiz gibi, Sovyetlerin bu Batı'ya yaklaşma ve havayı yumuşatma çabalarında, Sovyet ekonomisinin, bilhassa teknolojik handikaplar dolayısiyle, Batı seviyesinden geri kalması ve Batı teknolojisi ile bağlantı kurma ihtiyacı çok mühim rol oynamıştır.

Varşova Paktı'nın Avrupada bir güvenlik ve işbirliği kurulması için NATO'ya 1966'da yaptığı teklif dokuz yıl sürecek bir iki-blok arası tartışma ve müzakere kapısını açarken, Helsinki'de 17 Kasım 1969'da Sovyet Rusya ile Birleşik Amerika arasında, Stratejik Silahların Sınırlandırılması Görüşmeleri (Strategic Arms Limitation Talks-SALT) başlamıştır.

SALT görüşmeleri iki buçuk yıl kadar sürmüş ve yedi safhada cereyan etmiştir. Bu süre içinde tartışmaların ağırlık noktasını "Stratejik Füzeler denen, Kıtalararası Balistik , Füzeler (ICBM-İntercontinental Ballistic Missiles) ile Denizaltılardan Atılan Balistik Füzeler (SLBM - Submarine Launched Balistic Missiles) teşkil etmiştir. Bunlara Saldırgan (Offensive) füzeler denilmekteydi ve bilhassa kıtalararası füzeler (ICBM) içinde MIRV (Multiple İndependently Targetable Reentry Vehicle) denen çok başlıklı ve her nükleer başlığın ayrı hedeflere yöneltilebildiği füzeler vardı. Bu saldırgan füzeler konusunda kesin bir anlaşma yapılamayıp, ancak bir "geçici" (interim) anlaşma gerçekleştirilebildi.

Buna karşılık, füze-savar füzeler (ABM-Anti-Ballistic Missiles) denen savunma füzelerinin sınırlandırılmasında kesin bir anlaşmaya varılabildi.

Bu iki çeşit füzeleri kaplayan ve SALT-İ Anlaşması denen belge, 26 Mayıs 1972 tarihinde Moskova'da Amerika Cumhurbaşkanı Richard Nixon ile Sovyetler Birliği Komünist Partisi Genel Sekreteri Leonid Brezhnev arasında imzalandı.

Füze-Savar-Füzeler konusundaki anlaşmaya göre, taraflar, kendi başkentlerinin 150 kilometrelik bir alan içinde 100 taneden fazla füze-savar-füzeye sahip olmayacaklardır. Keza, bu füzelerle

ilgili radarların sayısı da iki büyük (phased-array) ve 8 küçük radar olarak sınırlanmaktaydı. Süresiz olan 16 maddelik bu anlaşmaya göre, taraflar, başka devletlere bu füzelerden vermeyecekleri gibi, başka ülkelerde bu füzelerin rampalarından kurmayacaklardı.

"Saldırgan" (offensive) denen kıtalararası füzeler (ICBM ve SLBM) konusunda ise, beş yıl süreli 8 maddelik bir "geçici anlaşma" (İnterim Agreement) imzalanmıştır. Bu anlaşma ile taraflar 1 Temmuz 1972'den itibaren, ICBM olsun, SLBM olsun, yeni kıtalararası füze yapmamayı taahhüt ediyorlardı. Bununla beraber, bu füzelerin de kesin olarak sınırlandırılması hususunda bir anlaşma yapmak için müzakerelere aktif olarak devam edeceklerdi.

Geçici Anlaşma'ya ek olarak imzalanan bir Protokol ise denizaltılardan atılan füzelere bir sayı sınırlaması getiriyordu. Buna göre de, Amerika, 44 füze denizaltısından ve bu denizaltılarda 710 balistik füze rampasından fazlasına ve Sovyet Rusya da, 62 füze denizaltısından ve bu denizaltılarda 950 füze rampasından fazlasına sahip olamıyacaktı. Amerika aleyhine olan bu farklılık, Amerikanın kendi denizaltılarının ve kıtalararası füzelerinin teknolojik üstünlüğüne güvenmesinden ileri gelmekteydi.

Füze-Savar-Füzelerde anlaşmanın kolay yapılmasının ve bu füzelerin sadece başkentlere inhisar ettirilmesinin sebebi, ABM sisteminin

çok karmaşık ve pahalı olmasından ve ayrıca, saldırgan füzeleri havada yakalama yeteneğinin de çok fazla olmamasından ileri gelmekteydi.

SALT-İ anlaşması Amerika ile Sovyet Rusya arasındaki münasebetlerde gerçekten bir dönüm noktası olmuştur denebilir. Şüphesiz bu iki süper-devlet arasında bir çok konularda görüş ayrılıkları ve zaman zaman çatışmalar bundan sonra da olacaktır. Ne var ki, her ikisinin de bu anlaşmazlıklara, görüş ayrılıklarına ve hatta çatışmalara yaklaşımları, bunları şiddetlendirmek değil, aksine gerginliklere sebep olmadan çözümlemek, buhranları kontrol altına almak (crisis management) şeklinde olacaktır. Bu çeşit bir davranışın ilkelerini de Amerika ve Sovyet Rusya, SALT-İ antlaşmasını imzaladıktan üç gün sonra, 29 Mayıs 1972'de yeni Moskova'da imzaladıkları Amerika Birleşik Devletleri ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Arasındaki Münasebetlerin Temel İlkeleri belgede tesbit ve ilan etmişlerdir.

12 ilkeyi ihtiva eden bu belgeye göre, her iki taraf, nükleer çağda barış içinde birarada yaşamadan başka alternatif olmadığını kabul ederek, aralarındaki münasebetlerin tehlikeli boyutlara varmasını önlemeye, birbirleri aleyhine avantaj sağlamamaya, karşılıklı çıkarları konusunda birbirleriyle devamlı temas halinde olmaya, stratejik silahlar da dahil olmak üzere tam ve genel bir silahsızlanma için çaba harcamaya, aralarında ticari ve ekonomik, teknik ve teknolojik

işbirliğini arttırmaya, kültürel münasebetlerini geliştirmeye, dünya meselelerinde birbirlerinden daha üstün bir durum elde etmemeye ve bütün devletlerin egemen eşitliğine saygı göstermeye çalışacaklardı.

C) Neticesiz Kalan SALT-İİ

SALT-İ'in yarattığı bu gayet müsait ve müsbet atmosfer içinde Amerika ve Sovyet Rusya, saldırgan stratejik silahların (füzelerin) de sınırlarıdırılması için hemen, yani 21 Kasım 1972'de Cenevre'de görüşmelere başladılar.

SALT-İİ görüşmeleri, birincisi gibi kolay yürümedi. Zira SALT-İ'e karşı Amerikan Kongresinden bir takım itirazlar yükselmişti. ABM Antlaşmasını Amerikan Senatosu hiç bir itiraz göstermeden 3 Ağustos 1972'de 2'ye karşı 88 oyla kabul etti. Fakat Geçici Anlaşma'da, denizaltılardan atılan füzelerin sayısında Amerika aleyhine olan eşitsizlik, tenkitlere sebep oldu. Bazı Senato üyeleri, SALT-İİ anlaşmasında bu eşitsizliğin giderilmesini istediler. Bunların liderliğini Senatör Henry Jackson (Washington-D) yapıyordu. Senatör Jackson'ın teşebbüsü ile kabul edilen ve "Jackson Amendment" adını alan bir kararla, SALT-İİ görüşmelerinde Amerika ile Sovyetler Birliği arasında eşitlik ilkesinin korunması kabul edildi.

Fakat bu eşitliğin manası açık olmadığı için, sonradan hem Amerikan müzakerecileri için güçlük çıkarmış ve hem de gereksiz tartışmalara sebep olmuştur. Bununla kasdedilen sayı eşitliği ise, bunun manası yoktu; çünkü her iki tarafın sahip olduğu silahların vurucu güçlerinde bir eşitlik yoktu. Böyle olunca sayı eşitliğinin manası kalmıyordu. Kantitatif Eşitlik denen bu kavramın karşısında yer alan diğer kavram ise Kalitatif Eşitlik, SALT-İİ anlaşmasında, füze ve nükleer silahların vurucu güçlerinde bir eşitlik sağlanmasıydı. Böyle bir eşitliği sağlamanın güçlüğü de meydandadır. Çünkü bu füze ve nükleer silahların teknolojik üstünlükleri gayet karmaşık bir sisteme dayanıyordu. Karşılaştırma, mukayese yapıp eşitlik kurmak son derece zordu.

Meselenin mahiyetindeki bu güçlüğün yanısıra, saldırgan stratejik silahların (kıtalararası füzelerin) sınırlandırılmasında her iki tarafın da, karşı tarafa üstünlüğü kaptırmamak endişesi SALT-İİ görüşmelerinin uzamasına sebep olmuştur. Çünkü her iki taraf da biliyordu ki, gelecekteki savaş kıtalararası füzelere dayanacaktı ve birbirlerine karşı kuvvet durumları da esas itibariyle bu stratejik silahlardan kaynaklanıyordu. Konvansiyonel kuvvete güvenme ise, ancak stratejik silahlardan sonra gelmekteydi. Dolayısile gerek Amerika ve gerek Sovyet Rusya, bu silahlarda dengeyi sağlayacak gibi görünen her formülü en ince ayrıntılarına kadar incelemişler ve karşı tarafa en küçük bir üstünlük vermemek için gayet dikkatli davranmışlardır.

Diğer taraftan, SALT-İİ anlaşmalarının imzalandığı 1979 Haziranına kadar geçen sürede, milletlerarası münasebetlerde ortaya çıkan hadiseler de, müzakerelerin uzamasında müessir olmuştur. Vietnam Savaşı, 1973 Arap-İsrail savaşı, 1973-1974'de Amerika'da Watergate Skandalı, Amerika'da başkanlık seçimleri ve başkanların değişmesi ve diğer hadiseler gibi...

Görüşmelerin uzamasına rağmen, dikkati çeken bir nokta, her iki tarafın bir anlaşmaya varmak hususunda, niyetlerini her vesile ile vurgulamaktan kaçınmamışlardır. 1973 Moskova Zirvesi ile 1974 Vladivostok Zirvesi bunun örneğidir.

Başkan Nixon'un 27 Haziran-3 Temmuz 1974 günlerinde Moskova'yı ziyareti sırasında Brejnev ile yaptığı zirve toplantıları sonunda yayınlanan bildiride, taraflar, kitlesel tahrip silahları ile nükleer silahların kullanılabileceği bir savaş tehlikesini önlemek, bilhassa stratejik silahlar yarışını durdurmak veya hiç değilse sınırlamak, genel bir silahsızlanmayı gerçekleştirmek, milletlerarası gerginlikler ile askeri çatışmaların sebeplerini ortadan kaldırmak, yumuşamayı genişletmek ve aralarındaki ticari, ekonomik, kültürel, bilimsel ve teknik alanlardaki münasebet ve işbirliğini geliştirmek için ortak çaba harcayacaklarını ve SALT-İİ görüşmelerine devam edeceklerini açıklıyorlardı.

Görülüyor ki, SALT-İ anlaşmasından sonra Sovyet-Amerikan münasebetleri tam bir detant havası içine girmiş bulunuyordu. O kadar ki, yukardaki bildiride kullanılan ifadeleri, çok değil, bu tarihten beş-altı yıl önce iki devletin münasebetlerinde görmek mümkün değildi.

Moskova Zirvesinde 3 Temmuz 1974 günü de, yeraltı denemelerini sınırlayan ve "Eşik" (Treshold) antlaşması dediğimiz antlaşma da imzalandı. Bu antlaşmadan daha yukarda söz etmiştik.

Moskova Zirvesi Nixon'ın SALT'a yaptığı son katkı oldu. Çünkü, bir yıl önce patlak vermiş olan Watergate Skandalı yüzünden 8 Ağustos 1974 de istifa etmek zorunda kaldı. Watergate, Demokrat Parti'nin Washington'daki genel merkezinin bulunduğu bina idi. 1973 Haziranında bir gece, beş kişi bu binaya dinleme aletleri koyarken yakalandı. Soruşturma derinleştirilince, Nixon'ın da bilgisi dahilinde olmak üzere, Demokrat Parti binasına bir çok dinleme aleti yerleştirildiği ve bu suretle Nixon'ın Cumhuriyetçilerin seçim taktiklerini kolaylıkla öğrenmek imkanını elde etmek istediği anlaşıldı. Suçlular mahkemeye verilince, işin gerçekten bir skandal olduğu görüldü. Zira, bu hadisenin dışında, Nixon'ın çalışma arkadaşlarının da bir çok marifetleri ortaya çıktığı gibi, rüşvet hadiseleri ve seçimler için gizli ve usulsüz paralar alındığı tesbit edildi. Nixon kamu oyunun tepkilerine

ve baskılarına bir yıldan fazla dayandı, fakat sonunda 8 Ağustos 1974 de istifa etmek zorunda kaldı. Anayasa gereğince yerine Başkan Yardımcısı Gerald Ford geçti.

Gerald Ford ile Brejnev arasında 23-24 Kasım 1974 de yapılan Vladivostok Zirvesi ise, stratejik silahların sınırlandırılması ve SALT-İİ istikametinde yeni ve mühim bir adım teşkil etti. Zirve sonunda yayınlanan "Demeç" ve "Bildiri" de hiç sözü edilmemekle beraber, daha sonra yapılan açıklamalardan görülmüştür ki, Vladivostok Zirvesinde, "saldırgan" (offensive) füzeler konusunda da bir sınırlama anlaşmasına varmışlardı. Buna göre, "taşıyıcı" (delivery vehicle) denen, kıtalararası (ICBM) ve denizaltılardan atılan (SLBM) füze sayısı her iki taraf için de en çok 2400 olarak tesbit edilmişti. Bunlardan ancak 1320 tanesi çok başlıklı füze (MIRV) olabilecekti. Ayrıca, bu anlaşma 31 Aralık 1985 tarihine kadar geçerli olacaktı.

Bir yandan bu kantitatif sınırlamanın yapılmış olması ve bir yandan bu sınırlamanın 1985 yılı sonuna kadar geçerli kabul edilmesi, müzakerelerin bundan sonra daha ağır yürümesinde herhalde mühim rol oynamıştır. Fakat tekrar edelim ki, müzakerelerin yavaş gitmesinde esas sebep, her iki tarafın da kalitatif sınırlamada çok dikkatli davranması ve kalitatif sınırlamanın zor ve karmaşık bir sistem olmasındadır.

SALT-İİ Antlaşması, 18 Haziran 1979 da Viyana'da, 1976 seçimlerinde Cumhurbaşkanlığına gelmiş olan Jimmy Carter ile Leonid Brejnev arasında imzalanmıştır. Bu antlaşmanın gayet uzun, ayrıntılı ve antlaşma, protokol, memorandum ve demeçler gibi bir çok belgeden meydana gelmiş olması, SALT-İİ görüşmelerinin neden uzun sürdüğünü açıklamaktadır. Bu sebeple, SALT-İİ Antlaşması deyimi yerine SALT-İİ Anlaşmaları demek daha doğru olacaktır.

SALT-İİ anlaşmalarında, hem Amerika ve hem de Sovyetler Birliği, 1 Kasım 1978 tarihi itibariyle sahip bulundukları bütün stratejik füzelerle, uzun menzilli yani stratejik bombardıman uçaklarının miktarlarını bir memorandumda ortaya koymuşlardır. Stratejik uçaklarda birinci planda gelenler, Amerika için B-52 ve B-1 uçakları ile, Sovyetler için Backfire denen Tu-22 M ağır bombardıman uçakları idi.

Diğer taraftan, yine bu anlaşmalarda hem, kıtalararası füzelerin (ICBM), hem denizaltılardan atılan füzelerin (SLBM) ve hem de çok başlıklı olup her başlığın bağımsız olarak ayrı hedefe gidebildiği füzelerin (MIRV) tarifleri yapılıp spesifikasyonları belirtildiği gibi, her çeşit füzenin de miktar sınırlaması yapılmıştı. Bu arada şunu da belirtelim ki, bugün tartışması hem NATO içinde ve hem de Sovyet Rusya ile münasebetlerde tartışması yapılan ve 30 Kasım 1981'denberi Cenevre'de Amerika ile Sovyet Rusya arasında müzakerelere konu olan "Cruise" füzelerinin 600 kilometreden daha uzun menzillileri

de SALT-İİ anlaşmaları ile yasaklanıyordu. Bunlar deniz rampalarından ve kara rampalarından atılamıyacağı gibi, çok başlıklı (MIRV) da taşıyamıyacaktı.

SALT-İİ anlaşmaları, 1922 Waşington ve 1930 Londra deniz silahsızlanmaları anlaşmalarından beri, son 50 yıl içinde gerçekleştirilmiş bir silahsızlanma anlaşması idi. Asıl ehemmiyetli tarafı ise, stratejik ve dolayısiyle uzun menzilli nükleer silahları sınırlaması idi. Fakat SALT-İİ anlaşmaları yürürlüğe giremedi. SALT-İİ Amerikan kamu oyunda ağır tenkitlere uğradı. Bu tenkitler gerek Kongre'den, gerek uzman çevrelerden gelmekteydi. Bu tenkitlere göre, getirilen sınırlamalarla Amerika stratejik üstünlüğü Sovyetlere kaptırmıştı. Hava öyle bir duruma geldi ki, Kongre'nin SALT-İİ'yi tasdik etmesi çok şüpheli görünüyordu.

İşte tam bu sıradadır ki, Sovyetler bir hata yaptılar ve 1979 Aralık ayı sonundan itibaren Afganistan'ı işgal etmeye başladılar. Daha aşağıda ayrıntıları ile alacağımız bu işgal hadisesi üzerine, Amerika SALT-İİ anlaşmalarını tasdik etmekten vazgeçti ve bir kenara koydu. Çünkü Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali, Orta Doğuda, en az stratejik silahlar anlaşması kadar ehemmiyetli bir stratejik değişiklik yapmaktaydı. Kaldı ki, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali Amerikan kamu oyunda, detant ve silahsızlanma konusunda Sovyetlerin samimi olmadığı ve yumuşamayı kendi yayılma ve genişleme tasarıları

için müsait bir fırsat olarak gördüğü şeklinde değerlendirildi.
Netice olarak, SALT-İİ doğmadan değil, ama doğduktan biraz sonra, çok kısa bir ömürle öldü. Bundan sonra olsa olsa ancak yeni bir SALT-İİİ söz konusu olabilir.

Sovyetlerin, Afganistan'ı işgal suretiyle, SALT-İİ'ye öldürücü bir darbe vurmanın sebeplerini, tabiatiyle Tarih ilerde açıklayacaktır. Fakat şu anda akla çeşitli ihtimaller gelmektedir. Bu ihtimallerin birincisi, müzakerelerin yedi yıl kadar sürmüş olmasına bakınca, Sovyetlerin SALT-İİ'ye isteksiz olarak yanaşmaları ve zoraki bir şekilde imzalamış olmalarıdır. Bu ihtimale gerçek sebep olarak bakacak olursak, Sovyetlerin her halukarda ilerde bir sebep bulup bu anlaşmaları bozmaları beklenebilecekti. Günümüzdeki Avrupa'da orta menzilli füzeler meselesinde Sovyetlerin, güya bir anlaşma yapmak ister görünüp, hiç bir tavize yanaşmayan tutumlarına bakınca, bu ihtimali yabana atmamak gerekiyor.

Tabiatiyle, Sovyetlerin tutumunda rol oynayan bir diğer faktör de, Amerikan Kongresinin ve kamu oyunun SALT-İİ anlaşmalarına karşı gösterdiği tepkidir. Bu tepki Sovyetleri ümitsizliğe sevketmiş ve SALT-İİ ile Afganistan'ın işgalinin kazandıracağı stratejik avantaj arasında bir mukayese, bir karşılaştırma yapmaya ve bir karar almaya zorlamış olabilir.

Nihayet, üçüncü ihtimal ise, yedi yıllık görüşme, müzakere ve tartışmalardan sonra, Amerika'nın her ne olursa olsun SALT-İİ'ye yürekten bağlanarak bunu tasdik edeceğine ve Afganistan'ın işgalinin Amerika'nın SALT-İİ konusundaki kararlılığını veya kararını değiştirmeyeceğine Sovyetlerin inanmış olmasıdır.

D) Avrupada Güvenlik ve İşbirliği, Karşılıklı ve Dengeli Kuvvet İndirimi ve Helsinki Deklarasyonu

Amerika ile Sovyetler Birliği arasında yedi yıllık SALT-İİ görüşmeleri olurken, Avrupa'da, yine Amerika ile Sovyet Rusya'nın da dahil olduğu; yeni detant, yumuşama gelişmeleri olmuştur. Bu gelişmeler, Avrupa'da bir güvenlik ve işbirliği sisteminin kurulması (Conference on Security and Cooperation in Europe-C.S.C.E.) ile karşılıklı ve dengeli kuvvet indirimi (Mutual and Balanced Force Reductions -M.B.F.R.) müzakereleri ile, bunların sonunda 1 Ağustos 1975 de 35 ülke tarafından imzalanan Nihai Senet veya Helsinki Deklarasyonu adını alan belgedir.

Avrupa Güvenlik Konferansı teklifi 1966 da Varşova Paktı devletlerinden ve Karşılıklı ve Dengeli Kuvvet İndirimi teklifi de 1968'de NATO'dan gelmiştir.

Varşova Paktı'nın 1986 teklifinin arkasında ise, Romanya'nın bağımsızlık

politikası ile Avrupada güvenlik ve silahsızlanmayı gerçekleştirmek amacı ile Sovyet Rusyaya yaptığı baskı ve bu baskının müsbet neticesi bulunmaktadır. Nitekim, Varşova Paktı Danışma Komitesinin 4-6 Temmuz 1966 da Bükreş'te yaptığı toplantı sonunda, 8 Temmuzda, bir Avrupada Barışın ve Güvenliğin Güçlendirilmesi Hakkında Deklarasyon yayınlandı. Oldukça uzun olan ve 7 maddeden ibaret bulunan bu Deklarasyon, Avrupa ülkeleri arasındaki münasebetlere barış içinde birarada yaşamanın beş ilkesinin hakim olması gerektiğini belirttikten sonra, Avrupada güvenliğin tesis edilebilmesi için, NATO ve Varşova Paktı gibi blokların ve askeri üslerin kaldırılmasını, Avrupa'da mevcut yabancı kuvvetlerin kendi milli sınırlarına çekilmesini, Avrupa'da nükleer silahlardan arındırılmış bölgeler kurulmasını, Avrupa'da o sırada mevcut sınırların bütün devletlerce tanınmasını, her iki Almanya ile de ayrı ayrı barış yapılmasını ve her iki Almanya'nın da silahsızlandırılmasını ve bütün bunların gerçekleştirilmesi için de bir Avrupa Konferansı toplanmasını teklif ediyordu.

Görüldüğü gibi, Deklarasyonun ileri sürdüğü fikir ve teklifler Sovyet dış politikasının temel ilkelerine tamamen ters düşmekteydi. Bundan anlaşılıyor ki, Romanya, Varşova Paktı içinde ağır basmış ve görüşlerini kabul ettirmişti.

Varşova Paktı'nın ortaya attığı bu teklifler, 1968 yılına kadar

NATO'dan doğrudan doğruya bir cevap bulmadığı gibi, yine aynı yılın ilkbaharına kadar da Varşova Paktı devletleri de bu konu üzerine ısrarla ve tekrar eğilmemişlerdir.

Bununla beraber, NATO Bakanlar Konseyi'nin Aralık 1966 da Paris'te yaptığı toplantıdan sonra yayınlanan bildiride, Varşova Paktı'nın teklifine dolaylı bir cevap verilmiştir. Bildiride, Sovyetlerin çıkardığı 1958 Berlin buhranına karşı Batılıların ilk cevabı olan ve Amerika, İngiltere ve Fransa tarafından 14 Aralık 1958 de yayınlanan üçlü deklarasyon destekleniyor ve Almanya'nın bölünmüşlüğü devam ettikçe Avrupada gerçek ve devamlı bir çözüm olamıyacağı ifade ediliyordu. NATO'nun bu toplantısında, Berlin meselesi Almanya meselesine, Almanya meselesi Avrupa güvenliği meselesine, Avrupa güvenliği de silahsızlanma meselesine bağlanmıştır.

NATO, 1967 Aralık ayında kabul ettiği Harmel Raporu ile yumuşama yolunda bir mühim adım daha attı. Belçika Dışişleri Bakanı Pierre Harmel tarafından hazırlanıp Bakanlar Konseyince kabul edilen ve asıl adı "İttifakın Gelecekteki Görevleri" olan bu rapora göre, her NATO üyesi, ittifakın temel amacını gözden uzak tutmaksızın, kendisinin ekonomik, siyasal, jeopolotik tarihi ve geleneksel hususi durumuna göre, Sovyet Rusya ve Doğu Avrupa ülkeleri ile münasebetlerini geliştirebilecekti. NATO'nun bu kararı Doğu-Batı münasebetlerinde yeni bir açılışın işareti oluyordu.

Varşova Paktı'nın 1966 Temmuzundaki Avrupa güvenliği teklifine NATO'nun ilk resmi cevabı 24-25 Haziran 1968 de İzlanda'nın başkenti Rejkjavik'de yapılan Bakanlar Konseyi toplantısı sonunda yayınlanan bildiri ve bu bildiriye ek olan bir Deklarasyonla ortaya çıktı. Bu bildiri ve deklarasyonla NATO, Avrupada Varşova Paktı ile NATO arasında karşılıklı ve dengeli kuvvet indirimi teklifini ileri sürdü. Teklife göre de kuvvet indirimleri karşılıklı ve dengeli, olmalı, Avrupa'daki dengeyi tehlikeye düşürmemeli ve bütün ilgili tarafların hayati güvenlik menfaatleri ile bağdaşmalı idi.

Her iki taraf bu şekilde adımlarla birbirlerine yaklaşmaya çalışırken, 1968 Ağustosunda Sovyet Rusya'nın Çekoslovakya'yı işgali münasebetlere bir soğukluk ve hatta gerginlik getirdi. NATO bu hadisenin, karşılıklı ve dengeli kuvvet indirimi imkanlarını ciddi bir şekilde gerilettiğini söylerken, bunun arkasından, Kasım ayında Brejnev Doktrini ortaya atıldı. Bu ise Batı'nın endişelerini daha da arttırdı ve Avrupa Güvenliği meselesini de külledi.

1969 yılının son aylarından itibaren Doğu-Batı münasebetleri yeniden hareketlendi ve yeni yumuşama gelişmeleri oldu. Bu gelişmeler bilhassa Almanya ile ilgili idi.

Batı Almanya'da 1969 Eylülün de yapılan seçimler sonunda, Sosyal

Demokrat Parti (SPD) ile Hür Demokrat Parti (FDP)nin Küçük Koalisyon hükümeti işbaşına gelmiştir. 1982 Ekim ayına kadar devam edecek olan SPD-FDP ortaklığının ilk işi, Ostpolitik yani "Doğuya Açılma" adı ile Alman dış politikasında radikal bir değişiklik yapmak olmuştur. Bu politikanın esası, Almanya'nın bölünmüşlüğünü bir gerçek olarak kabul ederek, Sovyet Rusya, Doğu Almanya ve Polonya ile münasebetleri normalleştirmek idi. Diğer taraftan, Almanya'nın bölünmüşlüğü kabul edilmekle beraber, Alman milletinin bölünmüşlüğü kabul edilmiyordu. Buna Bir Millet-İki Devlet politikası deniyordu.

Batı Almanya'da Brandt-Scheel hükümetinin Doğuya açılma politikası, kısa zamanda neticesini verdi ve 12 Ağustos 1970 de Federal Almanya ile Sovyet Rusya arasında Moskova Antlaşması imzalandı. Federal Alman Başbakanı Willy Brand ile Sovyet Başbakanı Aleksey Kosigin arasında imzalanan bu antlaşma ile, Batı Almanya, Müttefiklerin, yani Amerika, İngiltere ve Fransa'nın Berlin üzerindeki hakları saklı kalmak üzere, Avrupa'daki sınırların "dokunulmazlığı"nı kabul ediyordu. Bu hüküm iki bakımdan ehemmiyetli idi. Birincisi, Batı Almanya, Almanya'nın bölünmüşlüğünü kabul ediyordu. İkincisi de, dolaylı mana olarak, "dokunulmazlığı" kabul edilen sınırlar, ancak barışçı yollarla değiştirilebilirdi.

Bu anlaşmanın arkasından, 7 Aralık 1970'de, Federal Almanya ile Polonya arasında Varşova Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma

ile de Federal Almanya, Doğu Almanya ile Polonya arasındaki sınırı Oder-Neisse nehirlerinin teşkil ettiği sınır olarak kabul ediyordu. Bu sınır ise, bir kısım Alman toprağını Polonyaya vermekteydi. Batı Almanya da bunu kabul ediyordu. Fakat enteresan bir nokta, Doğu Almanya ile Polonya arasındaki sınırın Batı Almanya tarafından bir antlaşma ile kabul edilmesi demek, Batı Almanya ile Doğu Almanya arasında organik ve hukuki bir bağ kurmak demekti.

Diğer taraftan, gerek Moskova, gerek Varşova Antlaşması ile taraflar kuvvete başvurmamayı (Gewaltverzicht) taahhüt ediyorlardı. Onun içindir ki, Batı Almanya sınırların statüsünü barışcı yolla değiştirebilecekti diyoruz.

Son bir nokta da, bu antlaşmaların yürürlüğe girmesinin, Amerika, İngiltere ve Fransa'nın isteği üzerine, Berlin konusunda yapılacak dörtlü bir anlaşmaya bağlı tutulması idi.

Moskova ve Varşova antlaşmalarının öngördüğü dörtlü Berlin antlaşması, 3 Eylül 1971 de hazırlanıp parafe edilmekle beraber, bunun Amerika, Sovyet Rusya, İngiltere ve Fransa dışişleri bakanları tarafından resmen imzası 3 Haziran 1972 de yapıldı. Bu anlaşmanın imzası üzerine de, Moskova ve Varşova antlaşmaları yürürlüğe girmiştir.

Berlin anlaşması ile, Berlin şehri tekrar dört devletin sorumluluğu altına konuyordu. Yani, artık 1958 Berlin buhranında olduğu gibi Sovyetler, Berlin üzerindeki haklarını Doğu Alman hükümetine devretmekten söz etmiyorlardı. Yine bu anlaşmaya göre, Batı Berlin üç Batılı devletin sorumluluğu altında olacak ve ayrıca, Batı Almanya Batı Berlin'in temsilcisi oluyordu. Hukuki ifadesi ile, Batı Almanya'nın imza ettiği milletlerarası anlaşmalar Batı Berlin'de de yürürlükte olacaktı.

Berlin anlaşmasının, SALT-İ anlaşmasından bir hafta sonra imzalanmış olduğunu da burada hatırlatalım.

1969 Eylülündeki Batı Almanya seçimlerinin ve Ostpolitik'in başlattığı gelişmeler bu kadarla da kalmadı. Daha doğrusu, Doğu-Batı münasebetleri yeni gelişmeler de kaydetti. Daha önce de sözünü ettiğimiz üzere, 28 Kasım 1969 da, nükleer silahların yayılmasını önleyen antlaşma (Non-Proliferation Treaty-NPT) imzalandı. Bu antlaşmanın imzasından on gün kadar önce de, 17 Kasım 1978'da, Birleşik Amerika ile Sovyet Rusya arasında, Helsinki'de, SALT-İ dediğimiz, stratejik silahların sınırlandırılması görüşmeleri başladı.

Kısacası, 1970'lere girerken, Varşova Paktı ile NATO arasındaki münasebetler tam manasiyle yumuşamaya başlamıştı. İşte bu atmosfer içindedir ki, Avrupa Güvenlik Konferansı hazırlık görüşmeleri 22

Kasım 1972'de başlarken, karşılıklı ve dengeli kuvvet indirimi (M.B. F.R.) görüşmeleri de 31 Ocak 1973'de Viyana'da başladı.

MBFR görüşmeleri Viyana'da on yıldır devam etmektedir ve bugüne kadar da hiç bir netice elde edilip bir anlaşmaya varılamamıştır. Lakin Helsinki'deki Avrupa Güvenlik görüşmeleri, 22 aylık bir çalışmadan sonra, 1 Ağustos 1975'de Helsinki Nihai Senedi adını alan bir anlaşmanın imzası ile neticelenmiştir. Bu belgeyi, Amerika, Kanada ve İzlanda ile 32 Avrupa devleti ki, toplam 35 devlet imzalamıştır.

Helsinki müzakerelerinde meseleler dört ana konuya ayrılarak ele alınmış ve her ana konuya "Sepet" (Basket) adı verilmiştir. Bu sebeple, Helsinki Nihai Senedi de dört Sepet'e ait dört ana anlaşmadan meydana gelmektedir.

Birinci Sepet'e ait anlaşma, "Avrupa Güvenliğine Ait Meseleler" başlığını taşımakta olup, en mühim belgelerden biridir. İki kısım olan bu belgenin, birinci kısmı, 35 Avrupa ülkesi arasındaki münasebetlere rehberlik edecek ve hakim olması gereken 10 temel ilkeyi ihtiva ediyordu. Bu 10 temel ilke şunlardı: 1) Egemen eşitlik ve egemenliğin gerektirdiği haklara saygı. 2) Tehditten ve kuvvet kullanılmasından kaçınmak. 3) Sınırların bozulmazlığı. 4) Devletlerin toprak bütünlüğü. 5) Anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü. 6) İçişlere müdahale etmeme. 7) Düşünce, vicdan, din ve inanç hürriyeti de dahil

olmak üzere, insan hakları ile temel hürriyetlerine saygı. 8) Milletlerin eşit hakları ve kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmesi hakkı. 9) Devletler arasında işbirliği. 10) Milletlerarası, Hukuk'un yüklediği taahhütlerin iyi niyetle yerine getirilmesi.

Birinci Sepet'in ikinci anlaşması ise, İtimad Tessi Edici Tedbirlerle, Güvenlik ve Silahsızlanmanın Bazı Veçhelerine Dair Belge idi. Burada bilhassa, 25.000'den fazla bir kuvvet söz konusu olduğu takdirde, askeri manevraların ve mühim kuvvet kaydırmalarının bütün taraflara haber verilmesi ve bu manevralara müşahit (gözlemci) davet edilmesi söz konusu idi.

İkinci Sepet'e ait anlaşma ise, Ekonomi, Bilim ve Teknoloji ve Çevre Korunması Konularında İşbirliği alanında idi. Yine bu ikinci sepete dahil olarak, bir Akdeniz'de Güvenlik ve İşbirliğine Ait Meseleler konusunda da bir anlaşma imzalanmıştı.

Üçüncü Sepet ise, İnsancıl ve Diğer Alanlarda İşbirliği adını taşımakta olup, bu anlaşmada, parçalanmış aileler, farklı milletlere mensup insanların evlenmeleri, turizimin geliştirilmesi, basın, yayın, radyo ve TV gibi enformasyon teatisi, kültürel münasebetler ve mübadeleler, eğitim alanında insan ve bilgi mübadelesi, fikir mübadelesi gibi konular ele alınmaktaydı.

Dördüncü Sepette ise, zaman zaman yapılacak toplantılarla, bu anlaşmaların tatbikatının gözden geçirilmesi öngörülmekteydi.

Kısaca, Helsinki Deklarasyonu adı da verilen bu anlaşmalar, Avrupa'da güvenlik ve işbirliğini ne derece sağlamıştır, bilinmez. Ama şurası bir gerçektir ki, Avrupa'daki milletlerarası münasebetlere bir yumuşaklık getirmiştir. Avrupa'da gerginlikleri önleyici bir hava yaratmıştır.

Bir ikinci nokta da, "sınırların dokunulmazlığı" prensibinin kabulü ile, İİ'inci Dünya Savaşından sonra Sovyet Rusya'nın elde ettiği toprak kazançları ile Doğu Avrupa'da yapmış olduğu sınır düzenlemelerinin diğer devletlerce de tasdik edilmiş olmasıydı. Başka bir deyişle, Avrupa'nın Sovyetler tarafından düzenlenmiş olan toprak statüsü bütün devletlerce kabul edilmiş oluyordu ki, bunun Sovyetler için bir avantaj olduğundan şüphe yoktur.

Bir üçüncü nokta, Sovyetlerin elde ettiği bir başka avantajdı. Bu da, Avrupaya detant havasının yerleşmesi ile, Sovyetlerin doğuda Çin karşısında mühim ölçüde rahatlamış olmalarıydı.

Sovyetlerin bu avantajlarına karşılık, Batı'nın da, Sovyetlere, bilhassa insan, bilgi ve fikir mübadelelerinde ve insan hak ve hürriyetlerinde, içişlerine karışmama ve toprak bütünlüğüne saygı gibi hususlarda

bir takım şartları kabul ettirmiş olduğu söylenebilir. Ne yazık ki, gerçek böyle olmamış ve bütün bu söylediklerimiz Sovyetler için ancak kağıt üstünde kalmıştır. Sovyetler, 1979 Aralık ayından itibaren Afganistan'ı işgal ederlerken, 1980 Ağustosundan itibaren Polonya'da Dayanışma (Solidarnosc) adı ile başlayan hürriyetçi hareketi bastırmak için her türlü gayreti sarfettikleri gibi, Polonya hükümeti de bu hususta Sovyetlerden geri kalmayacaktır.

::::::::::::::::

Xİİİ

Asya Gelişmeleri

1

İİ'inci Dünya Savaşından Sonra Asya

İİ'inci Dünya Savaşından sonra Asya gelişmelerinin mühim bir kısmına, Uzak Doğu bölgesindeki Doğu-Batı çalışmaları dolayısiyle temas etmiş ve bunları açıklamıştık. Hatırlatmak için söylemek gerekirse, Çin'de komünistlerle milliyetçilerin mücadelesi sonunda 1 Ekim 1945'ten itibaren Çin Halk Cumhuriyeti'nin ortaya çıktığını, 1945 Ağustosundaki Potsdam Konferansında sırf askeri operasyonlar açısından

Kore yarımadasının 38'inci paralelden ikiye bölünmesinden sonra, soğuk savaş döneminde bu bölünmenin birleştirilmesinin mümkün olmaması neticesi Kuzey Kore ve Güney Kore diye iki devletin ortaya çıktığını, Amerika'nın işgaline girmiş olan yenilmiş Japonya'nın 1951 Eylülünde imzalanan barış antlaşması ile işgalden kurtulduğunu, Hindiçini yarımadasında, 1954 Temmuzundaki Cenevre anlaşmaları ile Laos ve Kamboçya'nın bağımsızlıklarını aldıklarını ve ayrıca Vietnam'ın ikiye bölünerek Kuzey ve Güney Vietnam'ın iki ayrı devlet olduğunu kısaca belirtmiş olalım.

Hindiçini yarımadasının diğer iki ülkesi, eski adı ile Siyam ve şimdiki adı Tayland ve eski adı ile Malaya ve şimdiki adı ile Malaysia'ya gelince: Bunların her ikisi de, birincisi Fransız ve ikincisi de İngiliz sömürgesi olmakla beraber, sömürge idaresi altında da birer devlet olarak varlıklarını sürdürmüşler ve fakat sömürgeci devletlerin kontrolu altında yaşamışlardır. Bu sebeple, İİ'inci Dünya Savaşından sonra Fransa ve İngiltere her iki ülkeden de kendiliklerinden çekilerek, bu iki ülkenin devlet olarak varlığı, bağımsız devlet şekline dönüştü.

Hindiçini ile Hindistan arasında yer alan, İngiltere'nin gerçek manada sömürgesi olan ve eski adı ile Burma, şimdiki adı ile Birmanya'ya gelince, İngiltere savaştan sonra buralardan çekilirken, Burmanya'ya da 1948 Ocak ayında bağımsızlığını verdi.

Daha güneyde, eski adı Hollanda Hindistan'ı ve şimdiki adı ile Endonezya bağımsız olabilmek için Hollanda'ya karşı uzun bir mücadele vermek zorunda kaldı. Endonezya adaları İİ'inci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarından itibaren Japonya'nın işgaline uğradı. Bu, Endonezya'nın Hollanda ile bağlantısının kopması demekti. Bu durum, esasında 20'inci yüzyılın başlarındanberi gelişmekte olan, fakat zayıf bir durumda bulunan ve halkının hemen tamamı Müslüman olan Endonezya'nın bağımsızlık çabalarını hızlandırdı. Bütün işgal ettiği topraklarda yaptığı gibi, Japonlar Endonezya bağımsızlık hareketini kışkırtmışlardı. Japonların taktiği, bu ülkeler halklarının sömürgecilere karşı tepkilerini tahrik ederek ve bağımsızlıklarını destekleyerek, bunların Japonya'ya bağlı kalmalarını sağlamaktı. Japonya'nın hesabının bu son kısmı gerçekleşmese bile, Japonya yenilip buralardan çekildikten sonra bütün Asya sömürgelerinde bağımsızlık hareketlerinin hızlandığını görüyoruz. Endonezya için de böyle oldu ve Ahmet Sukarno liderliğindeki bağımsızlık hareketi de 1945'ten itibaren birdenbire hızlandı. Hollanda'nın, binlerce adadan meydana gelen bu sömürgesini bırakmaya niyeti yoktu. Bu sebeple Endonezya'nın bağımsızlık mücadelesi gayet sert oldu ve dört yıl kadar sürdü. Neticede Hollanda gerçekleri kabul ederek Hollanda Hindistan'ı dediği bu sömürgesinden çekilmeyi kabul etti ve Endonezya 30 Aralık 1949 tarihinden itibaren bağımsızlığına kavuştu.

Bir diğer bağımsız devlet ise, yine bir adalar devleti olan Filipinler

idi. Hatırlanacağı üzere, Filipinleri Amerika 1899'da İspanya ile yaptığı savaş sonucu bu devletten almıştı. Amerika Filipinlere 1946 Temmuzunda bağımsızlığını verdi.

Güney Asyada, Hindistan alt-kıtasının (Sub Contident) güneyinde bulunan ve eski adı Seylan, şimdiki adı ile Sri-Lanka ise, 1948 Şubatında bağımsız olmuştur.

Lakin Hindistan alt-kıtasının bağımsızlığı, yani Pakistan ve Hindistan'ın bağımsızlığı ise, birer bağımsız devlet olarak ortaya çıktıktan sonra, Asya politikasında meydana getirdikleri gelişmeler açısından, üzerinde biraz daha ehemmiyet ve ayrıntı ile durulması gereken bir hadisedir. Zira, Asya kıtasında üç bölge, milletlerarası politikanın hasas noktaları olmuştur. Bunlar Çin, Vietnam veya Hindiçini yarımadası ve Hindistan alt-kıtası veya Pakistan ve Hindistan'dır. Çin meselesini şu ana kadar yeterince ele almış bulunuyoruz. Vietnam'ı ise, sadece 1950'lerde değil, 1970'lerde bile problem olmaya devam edecektir. Pakistan ve Hindistan ise, en az 30 yıldanberi Asyadaki milletlerarası politikanın iki önemli mihrakı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple, önce bu konuyu ele alacağız.

2

Pakistan ve Hindistan

Pakistan ve Hindistan'ın kapladığı ve Asya alt-kıtası veya Hindistan alt-kıtası denen geniş topraklar 18'inci yüzyılın ortalarındanberi İngiltere'nin sömürgesi idi. İngiltere burasını Yedi Yıl Savaşları (1756-1763) sonunda 1763 Paris barışı ile Fransa'dan almıştı. İngiltere Hindistan'ı tam bir sömürge şeklinde idare etmekle beraber, bilhassa 18'inci yüzyıldan itibaren yerli halk İngiliz idaresine karşı, zaman zaman çok çetin mücadeleler açtı.

İ'inci Dünya Savaşı sırasında İngiltere sadece Hintlilerden meydana gelen bir askeri kuvvet teşkil etti ve kuvveti bilhassa Orta Doğu'da kullandı. Bundan dolayı, İngiltere 1919'da, bazı eyaletlerdeki bir kısım yetkilerini halk tarafından seçilen yerlilere bıraktı. Fakat bu küçük taviz Hindistan halkını tatmin etmekten uzaktı. Kaldı ki şimdi bağımsızlık hareketi de genişlemişti. Bağımsızlık hareketinde Hinduların lideri Mahatma Gandhi ve Kongre Partisi, Müslümanların lideri ise Muhammed Ali Cinnah ve Müslüman Ligi idi. Bu liderlerin İngiliz idaresine karşı mücadeleleri uzun sürdü. İngiltere nihayet 1935 de, halk tarafından seçilmiş üyelerden meydana gelen eyalet meclisleri kurulmasını kabul etti ve 1937'de ilk seçimler yapıldı.

Bütün Asyadaki sömürgelerde olduğu gibi, İİ'inci Dünya Savaşında Hindistan halkının bir kısmı Japonya'yı destekledi ve hatta Hindistan Milli Ordusu adı ile bir kuvvet Japonlarla beraber savaştı. Bu durumu

gören İngiltere 1942'de Hindistan üzerindeki kontrolunu daha da gevşeterek, hükümetin yerli halktan olması esasını getirdi. Sadece savunma ve dışişlerini kendi elinde tuttu. Aynı zamanda yaptığı bir açıklama ile de savaştan sonra Hindistana bağımsızlık vereceğini bildirdi.

Gerçekten savaştan sonra sözünü tuttu ve 1947 Ağustosunda Pakistan ve Hindistan adı ile iki bağımsız devlet ortaya çıktı. Müslümanlar Pakistan'ı meydana getirdikleri için, nüfus dağılışı dolayısiyle Pakistan iki topraktan meydana geliyordu. Biri, bugünkü Pakistan olup buna Batı Pakistan deniyordu. Diğeri ise, eski adı Doğu Bengal ve bugünkü adı ile Bangladeş olan Doğu Pakistan idi.

Pakistan ve Hindistan bağımsız oldukları gündenberi birbirleriyle geçinememişlerdir. Ve bir kaç defa da silahlı çatışmaya girmişlerdir. Bunların ilki de 1948'dedir. Sebebi ise, halkının çok büyük çoğunluğu Müslüman olan, asıl adı ile Jammu ve Keşmir veya kısa adı ile Keşmir'dir.

Pakistan'ın kuzeyinde bulunan Keşmir, bereketli topraklara sahip, buğday ve pirinç yetiştiren 82.000 mil kare kadar büyüklükte bir toprak parçasıdır. Kuzeyde Afganistan'a ve Çin'e, güney ve batısında Pakistan'a ve doğu ve güneyinde de Hindistan'a komşudur. Halkının büyük çoğunluğu Müslüman olmakla beraber, İngiltere 1846'da Keşmir'in idaresini bir Hintli Mihraceye vermişti, Hindistan ve Pakistan

bağımsız olduklarında, yine bu Mihrace ailesinin idaresindeydi.

Bağımsızlığın ilanı üzerine, halkının Müslüman olması sebebiyle Pakistan burasını almak için asker sevkettiğinde, hem mihracenin hem de Hindistan kuvvetlerinin karşı koyması ile karşılaştı. Arkasından da 1947 Ekiminde mihrace Keşmir'i Hindistan'a ilhak ettiğini ilan etti. İşte bu hadise 1948 yılında Keşmir yüzünden Hindistan ile Pakistan arasında bir savaş çıkmasına sebep oldu. Birleşmiş Milletler araya girdi ve Keşmir'de plebisit yapılarak halkın oyuna başvurulması şartiyle, bir ateş-kes sağladı. Pakistan bu çatışmada Keşmir'in ancak küçük bir kısmını ele geçirebilmiş, büyük kısım Hindistan'da kalmıştı. Bu sebeple, Hindistan bugüne kadar elinde tuttuğu Keşmir topraklarında plebisite yanaşmamıştır. Fakat Keşmir meselesi de, Pakistan-Hindistan münasebetlerinde bir çıbanbaşı olarak devam edecektir. Türkiye ile Yunanistan arasındaki Kıbrıs meselesi gibi.
Bu iki ülkenin takip ettikleri dış politikaları da, bunları birbirinden uzaklaştırdı. Hindistan başlangıçtan itibaren tarafsızlık veya bağlantısızlık veya bloksuzluk politikasına bağlandığı gibi, Kongre Partisinin sosyalist muhtevalı bir programa sahip olması Hindistan'ı Sovyet Rusya'ya yaklaştırmıştır. Ayrıca, bu yaklaşmada, Sovyet Rusya'dan duyulan çekingenlik ve bu süper devletle herhangi bir çatışmaya girme endişesi de, rol oynamıştır.

Buna mukabil Pakistan Batı yanlısı bir politika takip etmiş ve

1954 Şubatından itibaren Amerikadan askeri yardım almaya başlamıştır. Esasında bu askeri yardım, herhangi bir komünist tehlikesine karşı kuvvetlenmek için alınmakta idiyse de, o günden bugüne Hindistan Pakistan'ın en hafif bir şekilde silahlanmasını dahi tepki ve endişe ile karşılamıştır.

1955 Eylülünde Pakistan'ın Bağdat Paktına üye olmasiyle, Hindistan ile Pakistan'ın yolları iyice ayrılıyordu. Ayrıca, bu gelişmeden sonra Sovyetler, gerek Keşmir meselesinde, gerek Pakistan'la olan diğer çeşit anlaşmazlıklarda daima Hindistanı destekleyeceklerdir. 1955 de Kruşçev şöyle diyordu: "Keşmir meselesi zaten Keşmir halkı tarafından çözümlenmiştir. Keşmir halkı kendisini Hindistan Cumhuriyetinin ayrılmaz bir parçası olarak telakki ediyor... Sovyet hükümeti Keşmir meselesinde Hindistan'ın politikasınl desteklemektedir".

Biraz aşağıda göreceğimiz gibi, 1959 Martında Çin'in Tibet'i işgal edip burasını kendi sınırları içine katması ve Dalai Lama'nın da Hindistan'a sığınması, Çin-Hind münasebetlerini bozarken ve ikisi arasında sınır çatışmalarına kadar giderken, Pakistan-Çin münasebetleri bir yakınlaşma gösterdi. Pakistan, Çin'de, Hindistan'a karşı bir denge unsuru gördü. Diğer taraftan, Amerika'nın bu sırada can düşmanı olan Çin'in Hindistan için bir tehlike haline gelmesi üzerine, Amerika Hindistan'ı destekledi. Bu ise, Pakistan'da Amerika hakkında bazı şüpheler uyandırdı. Onun içindir ki, 1962 Ekiminde

Çin Hindistan'a saldırdığı zaman, Pakistan basını Çini desteklemiştir. Pakistan bununla da yetinmedi ve Pakistan'ın Gilgit eyaleti ile Çin'in Sinkiang eyaleti arasında bulunup iki ülke arasında anlaşmazlık konusu olan sınır, 1962 Aralık ayında kesin şekle kavuşturul-du. Bu konuda 28 Aralık 1962'de yayınlanan bildiride, taraflar bu anlaşmazlığı kısa sürede çözmekten ve bu çözüm için de barışçı yolları kullanmaktan duydukları memnuniyeti ifade ediyorlardı.

Pakistan, Çin-Hind savaşından ve bu savaşta Hindistan'ın yenilmesinden yararlanarak Keşmir meselesini de halletmek istedi.
Bu amaçla 1962 Aralık ayı sonundan 1963 Mayıs ortalarına kadar, iki taraf arasında karşılıklı ziyaretler yapıldı. Fakat bu ziyaret ve müzakerelerden hiç bir netice çıkmadı.

Fakat, 1963 yılı Çin-Pakistan münasebetlerinin gelişmesi bakımından çok verimli oldu. O kadar ki, Çin Başbakanı Chou Enlai 1964 Şubatında Pakistanı ziyaret ettiğinde, ilk defa Keşmir meselesinde açık ve kesin olarak Pakistanı destekledi ve Keşmir'de plebisit yapılmasını istedi. Hindistan'ın buna cevabı ise, 1964 yılı Aralık ayında, Keşmir'i Hindistan'ın ayrılmaz bir parçası ilan etmek oldu.

Bu gelişmeler olurken, Keşmir'de de, bir Pakistan-Hindistan savaşının tohumlarını atan gelişmeler olmaya başlamıştı. 1963 Aralık ayından itibaren Keşmir'de Hindularla Müslümanlar arnsında çatışmalar

başladı ve bu çatışmalar iki ülke kamu oylarını da harekete geçirdi. Giderek artan bu gerginlik içinde, Pakistan askerlerinin 5 Ağustos 1965 günü Keşmir'in Hindistan'ın elinde bulunan kısmına geçmeleri ile bir savaş başladı, Bu savaşın Pakistan lehine geliştiği söylenemez. Neyse ki, B. M. Güvenlik Konseyinin 23 Eylül tarihli ateş-kes kararına tarafların uyması ile savaş durduruldu.

Tarafların ateş-kesi kabul etmesinde Çin'in almış olduğu sert tutum büyük rol oynamıştır. Pakistan bu savaşta güç duruma düşünce, Eylül başından itibaren Çin, Hindistan'ın yaptığını "çıplak bir saldırı", "Asyanın bu bölgesinde barışa vahim bir tehdit" olarak adlandırmış ve "Hindistan'ın komşularından birine yaptığı saldırı diğer komşularını da ilgilendirir" diyerek, böyle bir saldırının "zincirleme neticeler" doğurabileceğini söylemiştir.

Çin Hindistan üzerindeki baskısında daha ileriye gidecekti. Lakin, öyle görünür ki, Pakistan tarafından frenlendi. Çünkü, Çin'in Hindistan üzerindeki baskısı Amerika'yı telaşlandırdı ve Amerika Hindistan'ın yanında yer aldı. Bu da Pakistan'ın mutedil hareketine sebep oldu.

Bu savaş karşısında Sovyet Rusya'nın tutumu dikkati çekmektedir. Bu sırada Sovyet Rusya'da Brejnev-Kosigin ekibi henüz bir yıldır işbaşındadır ve Çin ile uzlaşma yollarını aramaktadır. Bu sebeple

Sovyetler, Çin karşısında Hindistan'ı tam manasiyle destekliyemedikleri gibi, Çin tarafına da bir eğilim göstermeyip tarafsız bir tutum almaya çalıştılar. Mamafih bunda, bu savaş patlamadan önce Pakistan'ın da Sovyet Rusya ile münasebetlerini bir yumuşak zemine oturtma çabası da rol oynamıştır. Binnetice, Güvenlik Konseyinin 23 Eylül ateş-kes çağrısında Sovyetlerin büyük tesiri olmuştur. Bu ateş-kes çağrısının bir diğer hususiyeti de, Güvenlik Konseyinin bu kararının, Sovyet Rusya gibi Amerika tarafından da desteklenmiş olmasıdır. Ne var ki, Sovyetlerin bu tutumu Çin liderlerini daha da sinirlendirmiştir. Çünkü Sovyetlerin bu tarafsızlık tutumu, neticede Hindistan tarafına bir eğilim ve ağırlık vermekteydi. Amerika ile Sovyetleri bir işbirliği içine sokmaktaydı. Çin'i sinirlendiren bu olmuştu.

Sovyetlerin "tarafsızlık" tutumu bu kadarla da kalmadı. Sovyetler Birliği Başbakanı Kosigin'in aracılık çabaları üzerine, Pakistan Devlet Başkanı Eyüp Han ile Hindistan Başbakanı Lal Bahadur Shastri, Uzbekistan Sovyet Cumhuriyetinin başkenti Taşkent'de 4 Ocak 1966'da biraraya geldiler. Keşmir konusunda, 10 Ocak 1966'da Taşkent Deklarasyonu denen belgeyi imzalayıp yayınladılar. 9 Maddelik bu anlaşmaya göre, her iki taraf da, kuvvetlerini, çatışmaların başladığı 5 Ağustos 1965 tarihinden önceki mevzilere çekecekler ve anlaşmazlıklarını kuvvet yoluyla değil, barışçı vasıtalarla çözeceklerdi. İki ülkenin münasebetleri, birbirlerinin içişlerine karışmama esasına

dayanarak ve her iki hükümet birbirlerinin aleyhine propagandaya girişmeyeceklerdi. Nihayet, iki ülke arasında, ekonomik ve ticari ve kültürel münasebetlerin geliştirilmesine çalışılacaktı.

Taşkent Deklarasyonunun bir mühim tarafı da, Deklarasyonun sonunda Pakistan ve Hindistan'ın, bu anlaşmayı gerçekleştirmesinden dolayı Sovyet hükümetine ve Başbakan Kosigin'e teşekkürlerini ifade etmeleriydi ki, tabiatiyle bu Çin için pek hoşa gidecek bir şey değildi.

1965 Pakistan-Hindistan savaşı, Pakistan'ın, eski adı ile Bağdat Paktı olan Merkezi Antlaşma Teşkilatı ile olan münasebetlerine bir burukluk getirdi. Türkiye ve İran müttefikleri olan Pakistanı bu savaşta destekleyeceklerini daha 10 Eylülde açıklamakla beraber, Pakistan'ın Türkiye'den istediği 24 savaş uçağını Türkiye, bunların NATO amaçları için kullanılabileceği gerekçesi ile veremedi. Daha 15 ay önce, Başkan Johnson'ın Türkiye Başbakanına gönderdiği mektupta, Amerikan yardımından verilen silahların ancak savunma amacı ile kullanılabileceğini, Kıbrıs'taki bir Türk askeri harekatı için kullanılamıyacağını bildirdiğini de burada hatırlatalım.

Mamafih, Türkiye 5 milyon dolar değerinde diğer çeşit askeri malzeme ve silahı Pakistana gönderdi.

Pakistan-Hindistan münasebetlerindeki sükunet ancak beş yıl kadar devam etti. 1971'de yeni bir çatışma ve savaş içine girdiler. Bu seferki savaşın sebebi ise, Doğu Pakistan'ın ayaklanarak Bangladeş adı ile bağımsızlığını alması ve Hindistan'ın da bu işe karışmasıdır.

Başkenti Dacca olan Doğu Pakistan, halkı Müslüman olmakla beraber, tarihi gelişim ve kültür itibariyle de Batı Pakistan'dan farklı idi. Bağımsızlıktan sonra Batı'nın Doğu'yu idare etmesi neticesi, Doğu Pakistanlılarda, kendilerinin Batı Pakistan tarafından ekonomik bakımdan sömürüldüğü kanaatı yerleşmişti. Yine aynı inanca göre, Batı Pakistan, Doğu Pakistan'ın ekonomik kalkınmasına da yeteri kadar ehemmiyet vermiyordu.

1970 sonlarında Pakistan'da yeni bir anayasa meselesi ortaya çıktı. Yeni anayasa meselesi, ayrılıkçı hareketin öncülüğünü yapan Şeyh Mucibur Rahman liderliğindeki Awami Partisi için bir fırsat oldu. Mucibür Rahman, yeni Anayasada, Doğu Pakistan için bağımsızlığa kadar varabilecek geniş hak ve yetkiler istedi. Tabiatiyle buna Batı Pakistan razı olmadı ve onun üzerine halk ayaklandı. Awami Partisi, 23 Mart 1971'de Bangladeş adı ile Doğu Pakistan'ın bağımsızlığını ilan etti. Fakat kurulan Bangladeş hükümeti Nisan ortalarında Pakistan askeri birliklerince dağıtıldı. Bunun üzerine Awami mensupları, Bangladeş Kurtuluş Ordusu adı ile bir kuvvet

teşkil edip Pakistan'a karşı savaşa başladı. Yani, Doğu Pakistan'da bir iç savaş başlamıştı.

Bu iç savaş Hindistan ile Pakistan'ı tekrar karşı karşıya getirdi. Bununla da kalmadı diğer devletleri de işin içine soktu. Zira, iç savaş üzerine yüzbinlerce Bangladeşli'nin ülkelerinden kaçıp Hindistana sığınmaları üzerine, Hindistan yanıbaşında meydana gelen ve kendisinin başına iş açan bu gelişmelere karşı kayıtsız kalamıyacağını bildirdi. Sonradan görüldü ki, Hindistan Bangladeş'lilere asker ve malzeme yardımında bulunmuştur.

Hindistan'ı Sovyet Rusya da destekledi ve Pakistan'ın meseleye barışçı bir çözüm bulmasını istedi. Her ikisine de Pakistan'ın verdiği cevap ise, meselenin tamamen kendisinin bir iç işi olduğu idi.

Sovyet Rusya Hindistan'ın arkasında yer alınca, Çin de Pakistan'ın yanında yer aldı. O kadar ki, Çin Nisan ayında yaptığı açıklamada, Hindistan Pakistan'a saldıracak olursa, Pakistan'a her türlü yardımı yapacağını bildirdi. Çin'den sonra Amerika da Pakistan'ı destekledi. Bu sırada Amerika ile Çin'in münasebetleri bir düzelme ve yumuşama içine girmişti. Tam bugünlerdedir ki, Amerikan masa tenisi takımının Çin'e davet edildiğini hatırlatalım.

İç savaş Kasım ayından itibaren, Hindistan ile Pakistan arasında

sınır çatışmalarına dönüşmeye başladı. Fakat 3 Aralık 1971 günü Pakistan uçaklarının Batı Hindistan'daki bazı havaalanlarını bombardıman etmesi üzerine, Hind-Pakistan çatışması açık savaş haline geldi ve Hindistan ordusu Doğu Pakistana girmeye başladı. Doğu Pakistan'daki Pakistan kuvvetleri Hind kuvvetleri karşısında fazla dayanamadı ve teslim oldu.

Pakistan birliklerinin Hindistan kuvvetlerine teslim olduğu 15 Aralık 1971 günü de Bangladeş Devleti'nin kuruluşu resmen ilan edildi. Hindistan Başbakanı Bayan Gandhi de 17-19 Mart 1972 günlerinde Dacca'yı ziyaret etti ve Hindistan ile Bangladeş arasında bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalandı. Bu suretle Hindistan Bangladeş'i kanadının altına alıyordu.

Bangladeş'in kuruluşu Hindistan için büyük bir avantajdı. Zira Doğu Pakistan mevcutken, Hindistan doğudan ve batıdan iki Pakistan arasında sıkışmış vaziyetteydi. Her iki tarafta da Hindistan için bir güvenlik meselesi söz konusu idi. Şimdi ise doğudan yönelen baskı kalktığı gibi, Hindistan doğuyu da kontrolu altına almış olmaktaydı.

Yeni kurulan Bangladeş devletini Amerika, Sovyetler Birliği ve Çin hemen tanıdılar. Yalnız şunu da belirtelim ki, Pakistan-Hindistan savaşı üzerine Amerika Hindistana yapmakta olduğu yardımı

kesmiştir.

Pakistan ise Bangladeş'i 1974 Şubatında Lahore'da yapılan İslam Zirve Konferansı sırasında İslam ülkelerinin ısrarı üzerine tanımış ve Bangladeş de İslam Konferansına davet edilmiştir.

3

Hindistan ve Çin

Bağımsızlığın ilk yıllarından itibaren münasebetlerinin iyi gitmediği bir diğer devlet de Çin Halk Cumhuriyeti olmuştur. Bunun da sebebi ideolojik olmayıp, esas itibariyle politik ve jeostratejik mahiyettedir.

Politik sebebi şu şekilde açıklayabiliriz: Hindistan İngiliz egemenliği altında bulunduğu sürece ve bilhassa 19'uncu yüzyılda, Çin İmparatorluğu çok zayıf olduğu için, kuzeyden güneye bir tehlikenin gelmesi söz konusu olmamıştır. Fakat, 1949'dan itibaren, yani Hindistan'ın bağımsızlığını kazanmasından hemen iki yıl sonra da, Çin, komünizmin gayet hiyerarşik ve disiplinli kontrolu altına girerek dağınıklıktan ve dolayısiyle zayıflıktan kurtuluyordu. Şimdi Hindistan için kuzeyde bir baskı unsuru ortaya çıkmıştı. Tabiatiyle bu da Hindistan için memnuniyet verici bir gelişme değildi.

Jeostratejik dediğimiz sebebe gelince: Bu da Hindistan'ın kuzeyinde bulunan ve Hindistan ile Çin arasında yer alan Tibet, Nepal ve Bhutan ve Hindistan'ın sınırları içinde yer alan Ladakh gibi topraklara Çin'in göz koymasıdır. Bu toprakların üç hususiyeti vardı.
Biri, bu toprakların Hindistan'ın güvenliği için arzettiği ehemmiyettir. Hindistan'ın kuzeyinde bir tesbih gibi dizilen bu topraklar, kuzeyden gelecek tehlike ve tehditlere karşı Hindistan'ı bir sed, bir sur gibi koruyucu bir stratejiye sahipti. Bu sebeptendir ki, İngiltere Hindistan'ı ele geçirdikten sonra, Tibet hariç, diğer topraklar üzerinde de şu veya bu şekilde bir kontrol tesis etmiştir. Mamafih, Çin İmparatorluğu'nun zayıf olması Tibet'i de İngiltere ile iyi geçinmeye sevketmiştir.

Buna karşılık, Çin Halk Cumhuriyeti kurulduktan sonra, Pekin bu toprakları, Asya'nın güneyine yayılması için birer basamak olarak görmüştür. Başka bir deyişle, bu stratejik topraklar Hindistan için bir savunma vasıtası iken, Çin için bir yayılma ve saldırma trampleni teşkil etmekteydi.

Bu toprakların ikinci bir hususiyeti de, son derece dağlık ve sarp olması ve Himalayalar gibi dünyanın en yüksek dağ silsilesine sahip bulunmasıydı. Bunun neticesi ise, bu bölge ülkelerinin sınırlarının kesin olarak çizilmemesi, dolayısiyle sınır anlaşmazlıklarının mevcut olmasıydı.

Bu toprakların üçüncü hususiyeti ise, bunların Hindistan'dan Budizm dinini almış olmaları idi. Bu da bu ülkeleri manevi ve dini bakımdan, Çin'e değil, Hindistan'a bağlamakta ve Hindistan bu açıdan bu ülkeler üzerinde bir manevi nüfuza sahip bulunmakta idi.

Bu topraklar içinde en büyüğü 480.000 milkarelik yüzölçümü ile Tibet idi. Çin 1720 yılında Tibet'i işgal ederek kendi sınırları içine katmıştı. Fakat Çin Tibet üzerinde fiili kontrol ve egemenlik tesis edemediği için, Tibet Çin'in bir toprağı olarak kalmakla beraber, gerçekte kendi kendisini idare etmekteydi. İngiltere de 1907'de Rusya ile yaptığı anlaşmada Tibet'in Çin'e ait olduğunu Rusya'ya kabul ettirmişti. Fakat 1911'de Çin'de Mançu hanedanı yıkılınca Tibet 1913'te bağımsızlığını ilan etti. Bunun üzerine İngiltere Tibet'in gerek Hindistan ve gerek Çin'le olan sınırlarını tesbit için 1913 Ekiminde Simla Konferansı'nı düzenledi. Bu konferansa Çin ve Tibet temsilcileri katıldı ve İngiltere'yi de Sir Henry McMahon temsil etmekteydi. Altı aylık tartışmaların esas konusunu Çin-Tibet sınırı teşkil etti. Bu konuda anlaşma olmayınca, 3 Temmuz 1914 de Simla Anlaşması ve Hindistan'la Tibet arasındaki sınırı McMahon Çizgisi olarak belirleyen anlaşmayı sadece İngiltere ve Tibet imza etti.

Çin'in sınır meselesinde anlaşmazlık çıkarmasının ve Simla Anlaşmasını imza etmemesinin sebebi ise, Tibet üzerindeki egemenlik

iddialarını ilersi için saklı tutmaktı. Çünkü Çin-Tibet sınırına ait anlaşmaya imza koymak demek Tibet'in bağımsızlığını kabul etmek demekti.

Çin'in o zamanki bu politikası, çok sonra Çin Halk Cumhuriyeti'nin işine yaradı. Çin Halk Cumhuriyeti de ilk günden itibaren Tibet'i Çin'in toprağı saymaya başladı. Ve 1950 Haziranın da patlak veren Kore savaşını fırsat bilen Çin, 7 Ekim 1950 gününden itibaren 30.000 kişilik bir Çin Halk Kurtuluş Ordusu kuvvetini Doğu Tibet'e sokarak ülkeyi işgale başladı. Dikkati çeken bir nokta da, batıda da bir kısım Çin kuvvetlerinin Hindistan'a ait Ladakh eyaletinin Çin'e ve Tibet'e bitişik olan Aksayı Çin (Aksai Chin) bölgesine girip oradan Tibet'e geçmeleriydi.

Tibet'in, Çin tarafından işgali karşısında Tibet, Hindistan'da desteği elde edemedi. Hindistan 31 Ekimde Çin'e verdiği bir notada; Tibet'in işgali ile Hindistan'ın menfaatlerinin de ihlal edildiğini söyledi ise de, Çin'in cevabı, Tibet'in esasen Çin'in egemenliği altında bulunan bir ülke olduğu idi. Bundan sonra Hindistan'ın kımıldayacak hali kalmadı. O kadar ki, hadiseyi Birleşmiş Milletlere götüren Hindistan değil, Tibet oldu. Birleşmiş Milletler'de ise, İngiltere bile Tibet'i desteklemedi. O sırada Birleşmiş Milletler üyesi olan Milliyetçi Çin delegesi dahi, Tibet'in yedi yüzyıldanberi Çin'in bir parçası olduğunu söyledi. Bu durum karşısında Birleşmiş Milletler, meseleyi Çin ile Tibet arasında ikili olarak çözümlenmesine erteledi. İkili olarak

çözemezlerse; güya o zaman mesele ele alınacaktı.

Bu durum karşısında Çin, Tibet'in dini ve siyasi lideri Dalai Lama'ya 23 Mayıs 1951'de zorla gizli bir anlaşma imzalattı. Bu anlaşmayı Dalai Lama 1959'da Tibet'ten kaçtıktan sonra açıklayacaktır. 17 maddelik bu anlaşmada Çin "anavatan" olarak zikredilmekle beraber, anlaşmanın 4'üncü maddesi Dalai Lama'nın statüsü ile görev ve yetkilerinin aynen devam edeceğini belirtiyordu. Mamafih Çin, Tibet üzerindeki kontrolunu yerleştirdikçe, 1956'dan itibaren Dalai Lama'nın yetkilerini kısıtlamaya başlayacaktır.

Yine bu anlaşmanın 8'inci maddesine göre, Tibet Ordusu, Çin Halk Kurtuluş Ordusu ile birleştirilecek ve 14'üncü maddeye göre de, Tibet'in dışişlerini Çin idare edecekti.

Görülüyor ki, 17 maddelik anlaşma, görünüşte Tibet'in bağımsızlığını tamamen ortadan kaldırmamış ve hiç değilse yarı-bağımsız bir statü vermişti. Fakat gerçek şuydu ki, Tibet bundan böyle Çin'in kontrolu altına girmişti. Bu sebeple, Tibet hadisesi Hindistan, Çin münasebetlerine büyük ölçüde tesir etti. Dalai Lama, geleneksel olarak Hindistan'la yakın münasebetler içinde bulunduğundan, bu gelişmeler karşısında Çin'e karşı Hindistan'a dayanmak istedi ise de, umduğunu bulamadı. Çünkü, Başbakan Nehru ve Hindistan'ın diğer liderleri, başlangıçta Çin'e karşı bir sempati duyarlarken, şimdi acı

bir şekilde Çin gerçeği ile karşı karşıya kalıyorlardı. Çin tehlikesini gördüklerinden, Çin'i kışkırtmamak için münasebetleri yumuşak tutma yolunu tercih ettiler. Bu sebepten Nehru, daha 1951'de ülkesinden kaçıp Hindistan'a sığınmayı tasarlıyan Dalai Lama'ya ülkesinde kalmasını ve 17 maddelik anlaşmasından ayrılmamasını tavsiye etti.

Diğer taraftan, Hindistan'ın Tibet ile geniş ticareti de vardı. Bu ticareti devam ettirebilmek için Hindistan 29 Nisan 1954'de Çin ile bir anlaşma yaptı. Bu anlaşma sonradan çok meşhur oldu. Zira, bu anlaşmanın giriş kısmı, birarada barış içinde yaşamanın meşhur beş ilkesi'ni (Panch Sheela) ihtiva etmekteydi. Buna karşılık, Anlaşmada Tibet'in ismi "Çin'in Tibet Bölgesi" diye geçiyordu ki, bu, Hindistan'ın da Tibet'in Çin'in bir toprağı olduğunu kabul etmesinden başka bir şey değildi.

Bu anlaşmanın bir diğer hususiyeti de, Çin ve Tibet'in Hindistanla olan sınırları hakkında herhangi bir şey söylenmemiş olması idi. Hintliler bundan memnuniyet duydular. Lakin, bu husus Çin'in ilerde kullanabileceği bir koz olarak Çinliler tarafından düşünülmüştü. Hindistan'dan yardım göremeyen Dalai Lama, kuvvete boyun eğmek zorunda kalmıştı. Bu durumu bütün Tibet halkı bildiği için, halk Çin'in kontroluna hiç bir zaman yardımcı olmadı. Bunun da ötesinde, Tibet'in güney-doğusundaki Kham bölgesinde yaşayan Khamba kabileleri Çinlilere karşı gerilla savaşına giriştiler. Khamba'ların beş-altı

yıl süren mücadeleleri, onbinlerce kayıp vermeleri dolayısiyle, 1958 yazında kötüye gitmeye başladı ve Khambalar, kitleler halinde, Dalai Lama'nın bulunduğu başkent Lhasa'ya akın etmeye başladılar. Esasında akın eden sivil halk idi, fakat aralarında pek çok da gerilla vardı.

Khamba'ların mücadelesi sırasında Çin, bu ayaklanmayı Dalai Lama'yı kullanarak bastırmak istedi. Fakat Dalai Lama hiç bir zaman kendi halkına cephe almadı. Şimdi, Khamba'ların Dalai Lama'ya sığınmaları ve 10 Mart 1959'dan itibaren Lhasa'dan Çin aleyhtarı gösterilerin başlaması üzerine, Çin kuvvetleri 17 Martta Dalai Lama'nın sarayını topa tutmaya başladılar. Dalai Lama'yı ele geçirmek istiyorlardı. Fakat Dalai Lama sarayından kaçmaya muvaffak oldu.
Ailesi ile birlikte kaçan Dalai Lama, 31 Martta Hind sınırından içeri girmeye muvaffak oldu ve 25 Nisan'da Hindistan'ın kuzey doğusundaki Assam eyaletinin başkenti Tezpur'a ulaştı. Bu hadise Çin için büyük bir prestij darbesi idi. Fakat ne var ki, Tibet artık tam manasiyle Çin'in bir eyaletinden başka bir şey değildi.

Tibet'in Çin'in bir eyaleti haline gelmesi, Tibet ile Hindistan arasında yeralan ve Çinlilerin "kan kardeşlerimiz" dediği Nepal'e de tesir etti. Nepal Krallığı daha önce İngiltere'nin kontrolunda iken 1923 de bağımsız olmuştu. Fakat esas itibariyle İngiltere'nin nüfuzu altında idi. Şimdi kuzeyde Çin'in bir kuvvet olarak sivrilmeye başlaması, Nepal'i Hindistan'a karşı Çin faktörünü oynamaya sevketti ve

Nepal, Çin'le münasebetlerini geliştirerek Çin'den ekonomik yardım almaya başladı. Tabiatiyle Nepal, Hindistan'dan tamamen kopmayarak, Çin ile Hindistan arasında görünürde tarafsız bir politika izlemeye başladı.

Hindistan-Çin münasebetleri bu şekilde menfi gelişmelere sahne olurken, 1960'ların başından itibaren Çin-Sovyet münasebetlerinin de bozulmaya başladığını burada hatırlatalım. Bu durum ise, Hindistan'ı giderek Sovyet Rusya'ya dayanma yoluna sevketti. Bu da Çin'in büsbütün hoşnutsuzluğuna sebep oldu. Esasen Çin, başlangıçtanberi Hindistan'ı "Batı emperyalizmi"nin bir aleti olarak görmekteydi.

1959 Martında Tibet'in tüm işgalinden sonra, Çinliler, 1959 yazından itibaren bilhassa kuzey-batı'daki Hind eyaleti Ladakh topraklarına zaman zaman girmeye başladılar. Çinliler bununla da yetinmeyerek, bir takım haritalar yayınladılar. Bu haritalarda Hindistan'ın kuzey toprakları Çin'in sınırları içinde gösterilmekteydi. 1960-1962 arasında da Çin ile Hindistan arasında sınır hadiseleri hiç eksik olmadı.

Durum bu şekilde iken, 20 Ekim 1962 sabahından itibaren 20.000 kişilik bir Çin kuvveti Hindistan'ın kuzey doğu bölgesindeki Çin-Hind sınırlarından içeri girmeye başladı. Bir başka Çin kuvveti de kuzeybatı'daki Ladakh eyaleti sınırlarından içeri girip Aksa'yı Çin (Aksai Chin) bölgesini işgale başladı. Bu iki istikametteki Çin saldırısı

karşısında Hindistan ağır bir yenilgiye uğradı. Çin 21 Kasım 1962'de tek taraflı olarak ateş-kes ilan etti. Çünkü her iki bölgede de istediği stratejik toprakları ele geçirmişti.

Çin'in Hindistan'a saldırısı karşısında, Sovyet Rusya Hindistan'ın yanında yer aldı. Amerika ise Hindistan'a silah yardımı yaptı. Zaten bu durumdur ki, Çin'in askeri harekatı daha ileriye götürmesini önledi. Öte yandan, Hindistan da tarafsızlık ve bağlantısızlığın bedelini çok acı bir şekilde ödemiş olmaktaydı. Bundan dolayı, Hindistan, bağlantısızlığı bırakmamakla beraber, hem Amerika ile münasebetlerini koparmamaya ve hem de Çin "dev"ine karşı, Sovyet Rusya'nın süper-gücü ile yakın münasebetler kurmaya ehemmiyet verecektir. Bilhassa bu sonuncu nokta, Hindistan'ın dış politikasında, Nehru'dan sonra daha da kuvvetlenecektir.

4

Vietnam Savaşı

Vietnam Savaşı denen ve 1965'de başlayıp 1973 yılı başlarına kadar sekiz yıl devam eden, Amerika'nın Kuzey Vietnam'la mücadelesi, Amerikan tarihi bakımından olduğu kadar, savaş sonrası milletlerarası münasebetlerin gelişmesi açısından son derece enteresan ve mühim bir hadise teşkil eder. Vietnam savaşı, bir süper-devlet'in,

17 milyonluk bir küçücük ülkede bataklığa nasıl saplandığının da bir hikayesidir. Bu, aynı zamanda, ağır tabiat şartlarından iyi yararlanan bir gerilla taktiğinin, en mükemmel konvansiyonel silahlar karşısındaki zaferinin de bir ifadesidir. Nihayet, 1861-1865'denberi, yani son yüz yıl içerisinde ilk defa, Amerikan halkı, manasız ve amaçsız bulduğu bu savaş dolayısiyle federal hükümete karşı başkaldırmıştır.

Amerika'nın Vietnam'a bulaşması birdenbire olmamış, yavaş yavaş gelişen bir politikanın neticesi olarak ortaya çıkmıştır.

1954 Temmuzundaki Cenevre anlaşmaları ile Laos, Kamboçya, Kuzey ve Güney Vietnam bağımsız devletler olmuşlardı. Yalnız, 17'nci enlemin kuzeyinde bulunan Kuzey Vietnam'da Ho Chi Minh liderliğinde bir komünist rejim bulunuyordu. Bu rejimin daha kuzeyinde ise Çin gibi bir komünist dev vardı. Onun da kuzeyinde, Sovyet Rusya gibi bir komünist süper-devlet bulunmaktaydı.

Meseleye bu açıdan bakınca, Kuzey Vietnam Asya'daki büyük komünist blokun bir ileri ucu, bir ileri karakolu idi ve bu hali ile de bütün Hindiçini kıtası için muhtemel bir tehdit ve tehlike idi. Bu sebeple Amerika, 1954'den sonra Vietnam'da ve genel olarak Hindiçini'de Fransa'nın yerine geçti ve Asya komünist bloku ile SEATO üyelerinin meydana getirdiği anti-komünist güney-doğu Asya arasında bir tampon teşkil eden Güney Vietnam ile yakından ilgilenmeye

başladı.

Güney Vietnam'da 23 Ekim 1955'de yapılan bir referandumda İmparator Bao Dai düşürüldü ve Vietnam'ın başına Ngo Dinh Diem geçti. Koyu bir komünist aleyhtarı olan Diem'i Amerika hemen 26 Ekimde tanıdı ve Diem de ilk günden itibaren Amerika'ya dayanma yoluna gitti. Diem 8-10 Mayıs 1957'de Amerika'yı ziyaret etti ve yayınlanan ortak demeçte, Çin'in de adı zikredilerek, bölgede komünizmin yıkıcı faaliyetlerini gittikçe arttırmakta olduğuna dikkat çekildi.

Diğer taraftan, 1954 Cenevre anlaşmalarına göre, Kuzey ve Güney Vietnam seçimler yoluyla birleştirilecekti. Seçimler 1956 yılında yapılacaktı. O zamanki genel kanaat odur ki, eğer 1956 yılında seçimler yapılmış olsaydı, Ho Chi Minh Güney Vietnam'da da seçimleri kazanabilirdi. Bunu bildiği içindir ki, Güney Vietnam diktatörü, katolik ve anti-komünist Diem bu seçimlere yanaşmadı. Amerika da Diem'i destektedi.

Ho Chi Minh 1957 yılına kadar bekledi. Diem'in seçime yanaşmadığını görünce, Diem hükümetini devirmek için, Güney Vietnam'daki Viet Cong vasıtasiyle yoğun terorist faaliyetlerine ve gerilla mücadelelerine girişti. Viet Cong'un Güney Vietnam'da yarattığı huzursuzluk o derece ciddi bir hal aldı ki, Başkan Eisenhower 4 Nisan 1959'da yaptığı bir konuşmada, 12 milyon nüfuslu Güney Vietnam'ın

komünist kontrolu altına düşmesinin, 150 milyonluk bir bölgeyi tehlikeye sokacağını, Amerika için ve "hürriyet için" yıkıcı bir gelişmeyi başlatacağını, bundan dolayı Amerika'nın güvenliği ve milli menfaatleri için Güney Vietnam'a ekonomik ve askeri yardımın yapılması gerektiğini söylüyordu. Amerika'nın Vietnam'a bulaşması böyle başladı. Başkan Eisenhower 1960 Kasımında görevden ayrıldığında ve Kennedy Başkanlık seçimlerini kazandığında, Amerika'nın Güney Vietnam'da 1000 "askeri danışman"ı bulunuyordu. Başkan Kennedy 22 Kasım 1963 günü öldürüldüğünde ise, bu danışmanların sayısı 17.000 olacaktır. Bu arada 70 danışman da öldürülmüştü. Amerika ilk kayıpları vermeye başlamıştı.

Amerika'nın yeni Başkanı John F. Kennedy 20 Ocak 1961'de görevine resmen başladığı zaman Viet Cong'un faaliyetleri ile Güney Vietnam'da durum daha da kötüleşmişti. Bu sebeple Kenndy, Başkan Yardımcısı Lyndon B. Johnson'ı, durumu yerinde incelemek üzere; 1961 Mayısında Güney Vietnam'a gönderdi. Johnson ve Diem arasında yapılan görüşmeler sonunda, 13 Mayıs 1961'de yayınlanan ortak bildiride, Güney Vietnam'da mevcut olan gerilla savaşı ve "Komünist İmparatorluğu'nun" "Hür Vietnam"a yaptığı baskı karşısında alınması gereken tedbirler 8 madde halinde belirtiliyordu ki, bu tedbirler arasında Amerika'nın askeri yardımı ile uzman yani danışman yardımı başta geliyordu.

Bu durum karşısında Kennedy iki baskı arasında kalmıştır. Askerlere göre Güney Vietnam'a Amerikan askeri gönderilmeliydi. Dışişleri Bakanlığı ise, bunun tehlikeli sonuçlar doğurabileceğini ve Amerika'yı Vietnam'da Fransa'nın durumuna düşürebileceği görüşünü ileri sürdü. Başkan Kennedy bu iki görüşün arasında yer aldı ve Güney Vietnam'daki Amerikan askeri danışmanlarının sayısını arttırdı. 1963 Kasımında bir suikaste kurban gittiğinde, danışmanların sayısı 17.000'i bulmuştu. Fakat bu meseleye çare olmadı.

Öte yandan, Güney Vietnam'da Diem'in diktatörlüğü her geçen gün halk için çekilmez hale gelmeye başlamıştı. Bu sebeple, siyasi reformlar yapabilecek bir idareyi işbaşına getirmek amacı ile ve Amerika'nın desteklediği bir darbe ile, Diem 1963 Aralık ayında İktidardan düşürüldü ve yerine General Duong Van Minh başkanlığında bir Askeri İhtilal Konseyi geçti.

Kennedy'nin öldürülmesinden sonra, Anayasa gereği, Başkanlığa, Başkan Yardımcısı Johnson geçti. Johnson'la beraber Amerika'nın Vietnam politikası da yeni bir safhaya girdi. Daha doğrusu Amerika Vietnam savaşına fiilen bulaştı. Zira, 2 Ağustos 1964 günü Tonkin Körfezinde Amerikan donanmasına ait Maddox destroyeri Viet Minh (Kuzey Vietnam) gemilerinin saldırısına uğradı. 4 Ağustos günü bu saldırılar diğer Amerikan gemilerine de yöneldi. Amerikan donanması bu saldırıları püskürtmekle ve iki Viet Minh gemisini batırmakla

beraber, hukuken Viet Minh Amerika'ya saldırıda bulunmuş olmaktaydı. Bu sebeple, Başkan Johnson 5 Ağustos'ta Kongre'ye gönderdiği mesajda, komünizmin saldırılarına karşı Amerika'nın kararlılığını göstermesini ve bu saldırılara karşı koymada, asker kullanma da dahil; Başkana yetki verilmesini istedi. Kongre ise, 10 Ağustosta aldığı ortak kararında, Başkana, Amerikan silahlı kuvvetlerine karşı vukubulacak her türlü saldırıyı defetmek ve Amerika'nın SEATO antlaşması çerçevesi içindeki taahhütlerini yerine getirmek için, Amerikan askerlerinin kullanılması da dahil, her türlü tedbiri alma yetkisini verdi. Karar, Senato'da 2'ye karşı 88 ve Temsilciler Meclisinde de sıfıra karşı 416 oyla kabul edilmişti.

Amerika'nın bu kararlılığı, Viet Minh'in cesaretini kıracağı yerde, güneydeki faaliyetlerini daha da arttırdı. Bunun üzerine Başkan Johnson Kuzey Vietnam'ı müzakere masasına oturtabilmek amacı ile 1965 Şubatından itibaren Kuzey Vietnam'ı bombalatmaya başladı. Maksad, Viet Minh gerillalarının gücünü kaynağında yok etmekti. Bu sebeple askeri hedefler bombardıman ediliyordu. Bu bombardımanlar üç yıl sürecektir.

Fakat bombardımanlar istenen neticeyi vermedi. Zira Ho Chi Minh, Amerika'nın havadan yaptığı baskıya, karada kendi baskısını arttırarak cevap verdi. Yani, Güney Vietnam'a sızmalar ve gerilla faaliyetleri büsbütün arttı. Bu ise Amerika'yı, Vietnam'ı Amerikan askeri

ile savunmaya sevketti. 1965 Mayısında Güney Vietnama 80.000 asker gönderildi. Bu sayı giderek artacak ve 600 bine yaklaşacaktır.

Vietnam'a asker gönderilmesi Amerika'nın kendi içinde büyük çalkantıya sebep oldu. Zira Amerikan askeri ölmeye başlayınca Amerikan kamu oyunda tepkiler artmaya başladı. Büyük şehirlerde ve bilhassa üniversitelerde Vietnam savaşına karşı protesto gösterilerine girişti. Gençlik Vietnam savaşının ve orada ölme gereğinin sebebini anlayamıyordu. Vietnam savaşı, Amerikan kamu oyu için sebebi anlaşılamayan manasız ve amaçsız bir savaş haline gelmişti.
O kadar ki, Amerikan Kongresi de Başkan Johnson'ın aleyhine bir tutum almaya ve Johnson'ın yanlış değerlendirme ile kendilerini yanılttığını söylemeye başladı.

Amerika'nın Avrupalı müttefikleri de Amerika'nın Vietnam macerasını tasvib etmediler. Batı ittifakı Vietnam'da bir prestij yarası alırken, öte yandan Amerika kendi müttefiklerine yeteri kadar danışmadan bir maceraya girmişti ki, bu maceranın sonu Batı Avrupa'yı da işin içine çekebilirdi. Bu konuda en fazla tepki güsteren de Fransa oldu.

Halbuki Amerika'nın bu savaşı değerlendirmesindeki faktörler şöyle idi.

Amerika Güney-Doğu Asya ile Pasifiği kendi milli menfaatlerinin ve güvenliğinin hayati bir bölgesi olarak telakki ediyordu. İİ'inci Dünya Savaşında Japonya ile çatışmaya sürüklenmesinin sebebi de, Çin'i korumaktan ziyade, Japonya'nın güneye sarkıp Güney-Doğu Asya ve Pasifiği tehdit etmesiydi.

Kuzey Vietnam'a da bu sefer Çin açısından bakıyor ve Kuzey Vietnam'ı Çin'in bir uzantısı olarak görüyordu. Bilhassa Çin'in 1959 da Tibet'i işgali ve 1962'de de Hindistan'a saldırması, 1964'de Çin'in kendi atom bombasını yapması ve nihayet 1965'de Savunma Bakanı Lin Piao'nun Güney-Doğu Asya'dan söz etmesi, Amerika'nın bu konudaki endişelerini arttıran gelişmeler olmuştur. Bütün bunlardan başka, Vietnam'ın yüzlerce yıl Çin hakimiyeti altında yaşamış olmasını ve ayrıca, Çin Vietnam'a hakim olduğu takdirde, bölgede yaşayan geniş Çin azınlıklarını da harekete geçirebileceğini de unutmamak gerekir.

Bununla beraber, Başkan Johnson, bir yandan Vietnam savaşında tırmanmaya giderken, öte yandan da, çeşitli kanallardan barış için teşebbüslerini de eksik etmedi. Bu teşebbüsler 1966-1967'de yoğunlaştı. Bu gelişmelerin neticesi olarak 1968 Mayısında Paris'te Kuzey Vietnam ve Amerika arasında barış görüşmeleri başladı ve görüşmeler biraz ilerleyince de, Başkan Johnson 31 Ekim 1968 tarihinden itibaren Vietnam'ın bombardımanını durdurdu.

Bu arada Johnson, 31 Mart 1968'de yaptığı bir konuşmada, Vietnam savaşı karşısında Amerikalıları birlik ve bütünlüğe davet etti ve bu birlik ve bütünlüğün korunması için, kendisinin 1968 Kasımındaki başkanlık seçimlerine adaylığını koymayacağını bildirdi.

1968 Kasımında yapılan Başkanlık seçimlerini Cumhuriyetçi Partiden Richard Nixon kazandı. Nixon, 20 Ocak 1969'da Başbakanlık görevine başladığında Vietnam'da 540.000 Amerikan askeri bulunuyordu ve 31.000 Amerikan askeri de Vietnam'da ölmüştü. Bu sebeple Nixon ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger, Vietnam politikasına yeni bir şekil verdiler. Buna göre, Amerika bir yandan Vietnam'daki askerini yavaş yavaş geriye çekerken, bir yandan Kuzey Vietnam'ın bombalanması daha da arttırılacaktı. Bunun da sebebi, Kuzey Vietnam'ı barışa zorlamaktı. Nitekim, Nixon idaresi bütün bunları yaparken Paris'te devam etmekte olan barış görüşmelerini de hızlandırmaya çalıştı. Nixon, Amerika'yı Vietnam bataklığından çekip çıkarmaya kararlı idi. Bundan dolayı, 1969 Haziranında 25.000 Amerikan askerini Vietnam'dan çekti. 1971 yılı sonlarında geri çekilen asker sayısı 200.000'i bulacaktır. Bu arada da, Nixon, 1969 Temmuzunda Pasifik bölgesinde yaptığı bir gezi sırasında, 25 Temmuzda Guam adasında yaptığı basın toplantısında, Guam Doktrini veya Nixon Doktrini denen görüşlerini ortaya attı. "İşbirliğİ yolu ile barış" (peace through partnership) prensibine dayanan bu görüşlere göre, Amerika bundan böyle dünyanın neresinde olursa olsun, Vietnam örneği

savaşlara girmeyip müttefiklerine Amerikan askerini kullanarak değil, ekonomik ve askeri yardım suretiyle destek olacaktı. Nixon Doktrini, bir bakıma, 1957 Ocak tarihli Eisenhower Doktrinin tersi oluyordu. Çünkü Eisenhower Doktrini Amerikan askerinin kullanılması esasına dayanmaktaydı.

Paris'te sürmekte olan barış görüşmeleri ancak 1973 yılı başında bir neticeye ulaşabildi. Bunda, 1972 yılında Amerika'nın Çin'le münasebetlerini düzeltmesi ve ayrıca Sovyet Rusya ile Amerika arasında 1972 Mayısında SALT-İ antlaşmasının imzası büyük rol oynamıştır. Çünkü, Kuzey Vietnam'ın iki destekçisi olan, hem Sovyetlerin ve hem de Çin Halk Cumhuriyeti'nin, Amerika'nın Vietnam'da sıkışık bir durumda bulunduğu bir sırada, bu ülke ile münasebetlerini yumuşatması, Kuzey Vietnam için müsbet bir gelişme değildi. Ho Chi Minh, bir yalnızlık ihtimalinden endişe etti. Kaldı ki, Amerikan bombardımanlarının Kuzey Vietnam'da yaptığı tahribat da öyle kolay onarılacak cinsten değildi. Ülke gerçekten harap bir duruma girmişti. Bu faktörler, Ho Chi Minh'i savaşı sona erdirmeye sevketti.

Amerika'ya 55.000 Amerikan askerinin ölümüne malolan Vietnam barışı Paris'te 27 Ocak 1973'de imzalandı. Esas metni 23 maddeden ibaret olan bu barış ile, 1954 Cenevre anlaşmalarına dönülüyor, yani 17'nci enlem yine Kuzey ve Güney Vietnam arasında sınır oluyordu. Amerika altmış gün içinde Vietnam'daki bütün askerini

ve malzemesini geri çekecek ve mevcut üslerini de tasfiye edecekti. Buna mukabil, Kuzey Vietnam da Güney Vietnam halkının kendi kaderini kendisinin tayin etmesine ve istediği siyasi rejime kendisinin karar vermesine müdahale etmeyecekti. Kuzey ve Güney Vietnam'ın birleştirilmesi, kuvvet ve zor yoluyla değil, iki tarafın aralarında yapacakları müzakereler, karşılıklı anlaşma ve barış yoluyla gerçekleştirilecekti. Bundan başka, Kamboçya ve Laos'un tarafsızlığına ve bağımsızlığına taraflar tam saygı göstereceklerdi. Nihayet, Kuzey Vietnam ile Amerika arasında meydana gelen bu yeni münasebet düzeni dolayısiyle, savaş yaralarının sarılmasında ve kalkınmasında Amerika, Kuzey Vietnam'a yardım edecekti.

Amerika, bu barış ile nihayet yakasını Vietnam'dan kurtarmaya muvaffak olmuştu. Lakin Vietnam meselesi bu barış ile kapanmadı. Barış ancak 22 ay devam edebildi. Bu sürenin sonunda Güney Vietnam komünistlerin eline geçti.

Amerika, Vietnam'dan çekildikten sonra, Güney Vietnam'ın yaklaşık 1 milyon kadar askeri, 1.600 uçağı ve 600 tankı vardı. Fakat, Viet Cong gerillalarının faaliyeti dolayısiyle, bu asker sabit mevkileri savunmakta idi. Saldırı gücü yoktu. Diğer taraftan, Vietnam savaşının Amerikan kamu oyunda uyandırdığı tepki dolayısiyle, barıştan hemen sonra Amerikan Kongresi de Güney Vietnam'a yapılan yardımları, azaltmaya başladı. Askeri yardım 1 milyar Dolardan 700 milyona

ve ekonomik yardım da 750 milyon Dolardan 425 milyona indirildi. Buna karşılık Güney Vietnam'daki askeri durum da iyi değildi. Saygon rejimine karşı savaşan Vietnam Halk Ordusunun güneyde 200.000 askeri bulunuyordu. Viet Cong gerillalarının kuvveti de 100.000 civarında idi. Bütün bunlara bir de Saygon hükümeti içindeki suistimalleri ilave etmek gerekiyordu.

Bu şartlardan yararlanan Kuzey Vietnam 1974 Aralık ayı başlarında Kamboçya'dan Mekong Nehri deltasından Güney Vietnam'a doğru saldırılara geçti. Bu saldırıları Kuzeyden ve diğer yerlerden de yapılan bir çok saldırılar takip etti. Bu saldırılar o kadar çabuk gelişti ki, Güney Vietnam başlıca birer birer komünistlerin eline geçmeye başladı. Güney Vietnam ordusu bu saldırılar karşısında çabucak çöktü. En son 30 Nisan 1975'de başkent Saygon'un komünistlere teslim olması ile, bütün Vietnam, otuz yıllık bir mücadeleden sonra komünistlerin kontrolu altına girmiş oluyordu. Bu ise Güney-Doğu Asya bölgesindeki kuvvet münasebetlerinin yapısında mühim değişiklikler meydana getirerek yeni bir dönemi açacaktır.

5

Vietnam Savaşından Sonra

Kuzey Vietnam'ın Güneyi ele geçirmesi ve bu suretle, İİ'inci Dünya

Savaşı'ndan sonra bölünmüş olan bu ülkeyi kendi kontrolu altında birleştirmiş olması, bir diğer bölünmüş ülkenin kuzeyi olan Kuzey Kore'yi de harekete geçirdi. Komünist Kuzey Kore'nin lideri Kim İİ Sung 1975 Nisanında Peking'i ziyaret ederek, Güney Kore'ye karşı girişeceği hareket için Çin'den destek istedi. Halbuki şimdi Çin'in güney-doğu Asya gelişmelerine bakışı çok farklı idi ve Çin'in değerlendirmelerinde Sovyet faktörü ağır basıyordu. Bu sebeple Çin, Kuzey Kore'nin girişmek istediği teşebbüsü desteklemeye yanaşmadı. Kaldı ki, Kuzey Kore'nin niyetini sezinleyen Birleşik Amerika, hemen ağırlığını Güney Kore'nin yanına koydu ve Güney Kore'ye herhangi bir saldırı halinde Amerika'nın her türlü yardımı yapacağını bildirdi. Bu durum karşısında, Kim İİ Sung hevesinden vazgeçmek zorunda kaldı.

Kuzey Vietnam'ın Güney Vietnam'ı işgali, güney-doğu Asya'nın diğer ülkelerinde büyük bir telaş ve korkuya sebep oldu ve tarafsızlık eğilimlerini kuvvetlendirdi. Bunun birinci sebebi, gerilla savaşı ve yıkıcı faaliyetlerde Kuzey Vietnam'ın gerçekten yetenekli olduğunun ortaya çıkması idi. İkincisi ise, Güney Vietnam'ın teslim olması çok miktarda Amerikan silah ve askeri malzemesinin komünistlerin eline geçmiş olmasıydı. O zaman Amerikan Savunma Bakanlığının tahminlerine göre, 2 milyar Dolarlık Amerikan silahı komünistlerin eline geçmişti.

Gerçekte, Vietnam'ın hemen yeni bir saldırıya geçecek hali yoktu. Fakat bölge ülkeleri, belirttiğimiz sebeplerden dolayı, korkuya

kapıldılar. 1967'de kurulan ASEAN (Güney-Doğu Asya Devletleri Birliği-Association of South-East Asian Nations) üyelerinden Malaysia, Tayland ve Filipinler, hemen Çin'le diplomatik münasebetler kurdular. Vietnam'a karşı Çin'de bir denge unsuru arıyorlardı. Zira, biraz aşağıda açıklayacağımız üzere, Vietnam meselesi Sovyet Rusya ile Çin arasında daha 1975 Mayısından itibaren yeni bir mücadele konusu olduğu gibi, eski adı ile Kamboçya, fakat 1975'den itibaren yeni adı ile Kampuchea'nın Vietnam ile arası bozulacak ve Vietnam Sovyet Rusya'ya dayanma yoluna giderken, Kampuchea da güvenliğini Çin'in kanadının altında bulacaktır.

Diğer taraftan, Vietnam'ın tepkisini çekmemek için, Malaysia Güney-Doğu Asya'nın bir "tarafsızlık bölgesi" olmasını teklif ederken, Tayland ve Filipinler, ülkelerindeki Amerikan askerlerinin çekilmesini istediler. Bunun neticesi olarak, 24 Eylül 1975'de SEATO dağıtıldı.

Bu ülkelerin içinde en fazla korkuya kapılanı, Laos ve Kamboçya'ya karadan ve Vietnam'a da denizden komşu olan Tayland idi. Hatta Tayland güney-doğu Asya'da kurulacak yeni bir gruplaşmaya Kamboçyo, Laos ve Vietnam'ı da katmak gibi bazı tasarıların peşinde oldu ise de bu sırada Hanoi'nin meseleleri ve tasarıları bambaşka idi.

Mamafih 1975 yılı sonlarına doğru ortalık sakinleşmeye başlayınca güney-doğu Asya bölgesinin heyacanı da geçmeye başladı ve

bu bölge ülkeleri yine güvenliklerini, Amerika'nın bölgeye olan alakasına bağlamaya başladılar. Çin yine bu ülkeler için bir dayanak unsuru olmaya devam etti. Zira, Vietnam'ın 1978 Aralık ayı sonundan itibaren Kampuchea'yı işgale başlaması, Çin ile bölge ülkeleri arasında dolaylı bir menfaat ortaklığı ortaya çıkardı.

6

Vietnam'ın Kampuchea'yı İşgali

Eski adı ile Kamboçya, yeni adı ile Kampuchea, 1954 Cenevre anlaşmaları ile bağımsız olmakla beraber, 1941-1970 arasında Prens Sihanouk'un idaresinde kalmış ve 1970 yılında da Mareşal Lon Nol'un yaptığı bir darbe ile Sihanouk iktidardan düşürülmüştür. Fakat Lon Nol'un diktatörlüğüne karşı, ordunun içinden de olmak üzere çeşitli çevrelerden muhalefet ortaya çıkmakla beraber, Kızıl Khmer'ler (Khmer Rouge) denen Komboçya komünistlerinin mücadelesi daha müessir olmuştur. Çünkü Kızıl Khmer'leri Kuzey Vietnam desteklemekteydi. Yani, Kuzey Vietnam, Güney Vietnam'a karşı mücadele ederken Kamboçya'da da Kızıl Khmer'ler Lon Nol'rejimine karşı mücadele etmekte idiler. Fakat Kızıl Khmerlerin en büyük destekçisi Çin Halk Cumhuriyeti idi. Çin Kızıl Khmer'lere silah ve malzeme yardımı yaparken, Kuzey Vietnam da Vietnam Halk Ordusundan 30.000 kişilik bir kuvvetle Kızıl Khmer'lere yardım etmekteydi.

1973 Ocak ayında Kuzey Vietnam'ın Amerika ile barış yapması Kızıl Khmer'lerin hoşuna gitmese ise de; mücadelelerine devam ettiler ve 17 Nisan 1975'de başkent Phnom Penh'in Kızıl Khmerlerin eline geçmesi ile Kamboçya da komünistlerin kontrolu altına giriyor ve ülkenin yeni adı Kampuchea oluyordu. Çünkü Kamboçya Komünist Partisi 1973'de Kampuchen Komünist Partisi adını almıştı.

Kampuchea komünistlerinin 1975'te ülkeye hakim olmasından sonra, Kampuchea ile Vietnam'ın münasebetleri gittikçe bozularak 1977'den itibaren çatışmalara dönüşmeye başladı. Bu gelişmede iki sebep mühim rol oynamıştır. Birincisi, daha 1950'lerden itibaren Vietnam komünistlerinin Kamboçya komünist partisi üzerinde kurduğu hakimiyettir. Bu ise, Kamboçya komünistlerini, Kamboçyo'nın menfaatlerini bir tarafa bırakarak Vietnam Komünist Partisi'nin kendi çıkarlarına göre çizdiği çizgiye uyma zorunluluğunda bırakmıştır. Yani, bu işbirliği Kamboçya'nın değil, Kuzey Vietnam'ın menfaatlerine göre şekillenmiştir. Bu ise Kamboçya komünistlerini memnun etmemiştir. Burada ikinci faktör ortaya çıkmaktadır. Vietnam'ın menfaatlerinin Kamboçya'nın menfaatlerinin üstünde tutulması Kamboçya komünistlerini memnun etmemiştir; çünkü, 17'inci yüzyıldan 19'uncu yüzyıla kadar, Kamboçya'daki Khmer Krallığı ile Vietnam Krallığı arasında daima rekabet ve mücadeleler olmuş ve bu sebepten de Khmer'lerin Vietnamlılara karşı bir sempatisi mevcut olmamıştır. Khmerlerin

Vietnamlılara karşı bu tarihi düşmanlığı iki ülke komünist partileri arasındaki münasebetleri de tesir altına almaktan geri kalmamıştır. Ayrıca Kuzey Vietnam, Güney Vietnam'a karşı yürüttüğü mücadele sırasında Kamboçya topraklarını da kullanmış, daha önce de belirttiğimiz gibi, buraya asker sokmuş ve 1975'den sonra da bu askerlerini Kamboçya topraklarından çekmediği için, bu sınır topraklarında Kampuchea ile Vietnam kuvvetleri arasında üç yıl sürecek bir çatışmalar dönemi başlamıştır.

Çatışmaların şiddetlenmesi 1977 Aralık ayının son günlerinde olmuştur. Vietnam bu çatışmalarda Kampuchea kuvvetlerine 8 bin kişilik bir kayıp verdirmiştir. Bu sebeple Vietnam 1978 Şubatında Kampuchea'ya çatışmaları durdurmayı, sınırın her iki tarafında 5 Km. genişliğinde askerden arınmış bölge tesisini ve birbirlerinin içişlerine karışmamayı öngören bir antlaşma yapmayı teklif etmiş ise de, bu tekiif Kampuchea tarafından reddedildiği gibi, Vietnam topraklarına Kampuchea saldırıları devam etti.

Bu sırada Çin'in sahneye girdiğini görmekteyiz. Çünkü Vietnam'ın Sovyet Rusya'ya kaymaya başlaması üzerine, Kampuchea da Çin'e yanaşmaya başladı. Çin başlangıçta Kampuchea'yı yatıştırarak bölgede yeni bir çatışmanın çıkmasını önlemek istedi. Çin'in baskısı üzerine Kampuchea 1978 Mayısında, Vietnam'a, çatışmaların durdurulmasını ve Vietnam'ın, Kampuchea'nın toprak bütünlüğü ile bağımsızlığına

saygı göstermeyi taahhüt etmesini öngören bir anlaşma teklif etti. Bunu da Vietnam reddetti. Reddettiği gibi, Kampuchea'dan kaçan halkı eğiterek, Aralık 1978 başında Kamboçun Milli Selameti İçin Birleşik Cephe adı ile bir teşkilat kurdu. Ayrıca Vietnam, Kampuchea sınırlarına 12 tümenlik yani 200.000 kişilik bir kuvvet yığmış bulunuyordu.

Kampuchea ile Vietnam'ın münasebetleri bu şekilde kötüleşirken Çin-Vietnam münasebetleri de giderek bozulmakta idi. Vietnam Kampuchea sınırına asker yığarken Çin de Vietnam sınırına asker yığmaya başladı. Bu durum Vietnam'ı Sovyetler Birliğine daha çok yaklaştırdı ve 3 Kasım 1978'de Vietnam ile Sovyetler Birliği arasında bir Barış, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmanın 6'ncı maddesi ittifaka yakın bir hüküm taşımaktaydı. Çünkü bu maddeye göre, taraflardan biri saldırı veya saldırı tehdidi ile karşılaşırsa, taraflar gerekli tedbirleri almak amacı ile, derhal birbirlerine danışacaklardı. Bu suretle Vietnam, Çin'in karşısına Sovyetleri çıkarmak suretiyle dengeyi sağlıyor ve arkasından emin bir duruma geliyordu.

Vietnam, 27 Aralık 1978 günü, tanklarla ve zırhlı araçlarla desteklenen 120.000 kişilik bir kuvvetle Kampuchea'ya karşı saldırıya geçti. 1975'ten beri ülkeyi, diktatörlüğün ötesinde, tam bir zulüm ve işkence ile idare eden Pol Pot rejimi Vietnam'ın saldırısına fazla dayanamadı. 7 Ocak 1979 günü başkent Phnom Penh Vietnam kuvvetleri

tarafından işgal edildi ve Pol Pot da yanına aldığı bir kısım kuvvetle Tayland sınırı yakınlarındaki dağlık ve ormanlık bölgelere kaçtı. Pol Pot'un komutasındaki 30 bin kadar Khmer Rouge (Kızıl Khmer) kuvveti, bundan sonra gerilla muharebelerine başlayacaktır ki, Tayland ve Çin Pol Pot'u destekleyeceklerdir.

Başkent Phnom Penh'in düştüğünün ertesi günü, 8 Ocak 1979 da, Pol Pot'un muhaliflerinden Heng Samrin, kendi başkanlığında bir Kampuchea Halk İhtilal Konseyi kurdu ve Kampuchea Halk Cumhuriyeti'nin de kuruluşunu ilan etti. Bununla beraber, Vietnam'ın Kampuchea'yı istila ve işgali dünyada o kadar tepki uyandırdı ki, Sovyetlerin bütün çabalarına rağmen, Kampuchea'yı Birleşmiş Milletlerde Heng Samrin değil, Pol Pot rejimi temsil etmeye devam etti.

7

Çin'in Vietnam'a Saldırısı

Vietnam'ın Kampuchea'yı işgali, Çin-Vietnam münasebetlerinde bardağı taşıran damla oldu. Vietnam'ın 1978 Kasımında Sovyetlerle ittifaka yakın bir antlaşma imzalaması ve arkasından da Kampuchea'yı işgali, Çin'i son derece sinirlendirdi. Çünkü Vietnam şimdi bütün güney-doğu Asya'ya hakim olma yolundaydı. Şu halde, Çin'e göre, meydanın boş olmadığını ve Sovyetlere dayanmanın da pek

işe yaramıyacağını Vietnam'a göstermek gerekliydi. Yani Vietnam'a bir "ders" verilmeliydi.

Çin 17 Şubat 1979 günü 100 bin kişilik bir kuvvetle Vietnam sınırlarından içeri girmeye başladı. Kuzey Vietnam'da bir kısım toprakları işgal ettikten sonra, bu askeri harekatla tasarlanan amacın gerçekleşmiş olduğunu bildirerek 16 Martta kuvvetlerini geri çekti.

Çin'in Vietnam'a yaptığı saldırının Vietnam üzerinde çok fazla müessir olduğu söylenemez. Belki Vietnam'a bir Çin faktörünün varlığını gösterdi, lakin Vietnam'ın politikasında mühim değişiklik meydana getirmedi. Aksine, Vietnam'ın dış politikası, Çin'e rağmen iki istikamette gelişme gösterdi.

Bunlardan biri, Vietnam ile Sovyetler Birliği arasındaki münasebetlerin daha da sıkılaşmasıdır. Çin-Vietnam savaşı sırasında, bir tanesi füze taşıyıcısı olmak üzere, 14 Sovyet savaş gemisi Vietnam'ın Cam Ranh körfezine geldi. 1979 Mayısında da bir Sovyet denizaltısı yine aynı körfeze geldi ki, ilk defa bu sularda bir Sovyet denizaltısı görünmekteydi. Vietnam Sovyetlere bu kıyılarda resmen herhangi bir deniz üssü vermemekle beraber, Sovyet savaş gemileri bilhassa Danang deniz üssünün kolaylıklarından yararlanmaya başlamışlardı.

Vietnam-Sovyet münasebetlerinin gelişmesi bu kadarla da kalmadı.

Vietnam ekonomik bakımdan da her geçen gün Sovyetlere dayanmak zorunda kaldı. Daha önce de belirttiğimiz gibi; Vietnam savaşı 1975'de sona erdiği zaman, bilhassa Kuzey Vietnam bir harebe halinde idi. Savaşın yıkıntılarını tamir etmek ve ülkenin kalkınmasını hızlandırabilmek için Sovyetlerden yardım aldı. Kampuchea'nın işgali ise, Vietnam'a yeni ekonomik dertler çıkardı. Çünkü üç yıldır iktidarı elinde tutan Pol Pot ve rejimi, ülkede tam bir zulüm idaresi tatbik etti. Bu zulüm bilhassa aydınlara yönelmişti. Bir çok aydın öldürüldüğü gibi, bir çoğu da kırsal alanlarda çok güç şartlarda çalışmaya zorlanmıştı. Daktilo, televizyon, otomobil gibi medeni vasıtalar, yozlaşmış bir hayatın unsurları olarak yasaklanmıştı. Kısacası, Vietnam'ın Kampuchea'ya saldırısı ne kadar gayri insani ve medeniyetten uzak bir hareket olmuş ise, Pol Pot rejimi de o kadar gayri insani ve gayri medeni idi. Dolayısiyle, Vietnam Kampuchea'yı tam bir perişanlık içinde buldu. Yeni lider, Vietnam'ın kuklası Heng Samrin ve Vietnam, Kampuchea'nın ekonomik problemlerinin çözümü için de sırtını Sovyet Rusya'ya dayamak zorunda kaldı.

Bütün bu sıkıntılara rağmen, Vietnam Hindiçini bölgesindeki yayılma ve genişlemesini arttırmaktan da geri kalmadı. Dış politikasındaki ikinci mühim gelişme buydu. Bu gelişme de iki istikamette oldu. Laos'ta da bir komünist rejim olmakla ve bu rejim de Sovyet Rusyaya dayanmakla beraber, Laos'un içinde de mevcut rejime karşı bir hareket başlamıştı. Bu sebeple Vietnam, 1979 yılında Laos'a 50.000 kişilik

bir kuvvet sevketmiş bulunuyordu. Yani Laos da Vietnam'ın kontrolu altına girmişti. Mamafih, 1980 Eylülünde Laos'un Champassak eyaletinde Laos Halkının Milli Kurtuluş Birleşik Cephesi kurulmuş ise de, bu kuruluş kuvvetli ve müessir bir organizasyon olamamıştır.

Diğer taraftan Vietnam Pol Pot'un Tayland'dan ve Tayland vasıtasiyle Çin'den devamlı yardım alması sebebiyle, 1979 yılından itibaren Tayland üzerindeki baskısını arttırdı. Zira, Tayland, 1975 Vietnam şokunu atlattıktan ve bilhassa Vietnam'ın Kampuchea'yı işgalinden sonra, üç istikamette faaliyette bulundu. Birincisi, Pol Pot'un Kızıl Khmerlerine yardım ettiği gibi, Çin'den gelen yardımları da Kızıl Khmer'lere geçirdi. İkincisi, Çin'le olan münasebetlerini geliştirdi. Üçüncüsü ASEAN ülkeleri Tayland'ı destekledikleri gibi, aynı zamanda Amerika ile de tekrar eski münasebetlere dönme zaruretini hissettiler. Bilhassa Amerika Tayland'a askeri yardımını arttırdı. Zira Tayland'ın Kızıl Khmer'lere yardım etmesi Vietnam'ı büsbütün sinirlendirdi. Bu sebeple, Vietnam Tayland sınırlarına asker yığdığı gibi, bilhassa 1980 yılında Tayland sınırlarından içeri girmeye başlamıştı. Vietnam'ın amacı, Kızıl Khmer'leri Kampuchea topraklarından tamamen sürmek ve aynı zamanda da Tayland'daki rejimi devirmekti.

Kampuchea'daki Heng Samrin rejimi, ülkeye Vietnam tarafından yani dışardan zorla kabul ettirilmiş bir rejim olduğu için Birleşmiş Milletler tarafından tanınmadığı gibi, gerek Batılılar ve gerek ASEAN

ülkeleri, Heng Samrin rejimine karşı mücadele eden grupları ve kuruluşları biraraya getirip birleştirmek suretiyle güçlü bir mücadele yaratmaya çalışmışlardır. Bunlar, Pol Pot'un liderliğindeki Kızıl Khmer'ler, Son Sann liderliğindeki Khmer Halkının Milli Kurtuluş Cephesi ve Prens Sihanouk taraftarlarıdır. Lakin bugüne kadar Heng Samrin rejimine ve Vietnama meydan okuyacak kadar güçlü bir kuvvetin ortaya çıktığı söylenemez.

::::::::::::::::

XİV

Dünya Politikasında Orta Doğu (1960-1980)

1

Yemen İç Savaşı

1960-1980 arasındaki milletlerarası politika gelişmelerini bir takım ana bölümlere ayırmak gerekirse, şu söylenebilir: Bu gelişmeler üç temel konu etrafında toplanabilir. Bunlar, Doğu-Batı münasebetleri ve buna bağlı olarak silahsızlanma ve Detant, Vietnam Savaşı ve bunun doğurduğu güney-doğu Asya gelişmeleri ve nihayet, Orta Doğu gelişmeleridir.

Bunlardan ilk ikisinde şu anda bir durgunluk mevcut olup, bu iki konu bir bakıma "stabilize" olmuş, yani bir hareketsizlik dönemine girmiştir denebilir. Fakat, üçüncü konuyu teşkil eden Orta Doğu gelişmeleri ise, devamlı bir hareketlilik ve bir dinamizm içinde, günümüz milletlerarası politika gelişmelerinin gündeminin başında yer aImaya devam etmektedir.

Şimdi, Orta Doğu'nun son yirmi yıllık gelişmelerine bir göz atalım.

Yemen iç savaşı, 1962'de başlamış olup 1970'lerin sonuna kadar devam etmiş olan, gayet karmaşık bir gelişmeler zinciridir. Aynı zamanda, Orta Doğuyu bölünmelere, gerginliklere ve çatışmalara sevketmiş bir hadisedir başlamıştır. İmam Yahya, Yemenin kuzeyindeki Şii mezhebine mensup Zaidi'lerdendi ve hükümdarlığında da hep Zaidi'lere dayanmıştır. Halbuki güney Yemen halkı Sünni Müslümanlardan Şafii'lerdi ve bunlar İmam Yahya'ya daima karşı gelmişlerdir. Aralarında geçimsizlik vardı. Bunun neticesi olarak, 1948 Ağustosunda çıkan bir ayaklanmada İmam Yahya öldürüldü ve yerine İmam Ahmed geçti. İmam Ahmed Suudi Arabistan'ın da yardımı ile ayaklanmayı bir kaç hafta içinde ve çok kanlı bir şekilde bastırdı, Zaidi'ler sadece başkent San'a da 3000 kişiyi öldürdüler. Bununla beraber, İmam Ahmed'e de yönelen suikastların ve darbe teşebbüslerinin arkası kesilmemiştir. 1955 Nisanında ve 1959 Mayısında

başarısız darbe teşebbüslerinden sonra, 1961 Martında da bir suikaste maruz kalmıştır.

Yemen'de monarşiye karşı hareketlerin ortaya çıkmasında, 1952 Temmuzunda Mısır'da monarşinin askerler tarafından devrilmesi büyük rol oynamış görülüyor. Zira monarşiye karşı olan aydınların büyük çoğunluğu bu tarihten sonra Kahire'de toplanarak Hür Yemenliler hareketini başlatmışlardır. Yine büyük bir kitle de güneyde Aden'de Halk Sosyalist Partisi'ni kurmuşlardır. 1958 Temmuzunda Irak'da da monarşi devrilip General Kasım'ın komünist eğilimli idaresi başlayınca, bir kısım Yemenliler de Bağdat'a gitmişler ve orada teşkilatlanmaya çalışmışlardır.

İmam Ahmed 19 Eylül 1962'de öldü ve yerine oğullarından Muhammed el-Bedr tahta geçti. 38 yaşındaki yeni İmam, 20 Eylülde radyodan halka yaptığı konuşmasında, esaslı reformlar yapacağını ve Yemen'in fodal hayatını çağdaşlaştıracağını ilan etti. Fakat el-Bedr bu söylediklerini yapamadan bir hafta sonra, 27 Eylül 1962'de Albay Abdullah Sallal liderliğindeki bir askeri darbe ile düşürüldü. Fakat Muhammed el-Bedr saraydan ve San'adan kaçmaya muvaffak oldu. İşin garip tarafı Muhammed el-Bedr hükümdar olur olmaz, Sallal'ı Genelkurmay başkanlığına getirmişti.

Darbe başarılı olur olmaz, beş kişilik bir ihtilal konseyi kuruldu

ve hem bu Konsey'in başkanlığına, hem Başbakanlığa ve hem de Yemen Silahlı Kuvvetler Başkomutanlığına Sallal getirildi.

Konsey, yeni rejimin amaçlarını şu şekilde açıkladı: Monarşinin sona erdirilmesi ve sosyal adalete dayanan bir cumhuriyet rejiminin kurulması, kabile anlaşmazlıklarının giderilmesi, halkın kendi kendini idare edecek şekilde teşkilatlandırılması, ordunun modernleştirilmesi ve ülkede kapitalizmin yerleştirilmesi, fakat tekellerin önlenmesi.

Yapılan açıklamalara göre, dış politikada da, Arap milliyetçiliği ve Arap ülkeleri ile dayanışmaya ehemmiyet verilecek, Arap Ligi güçlendirilecek, Birleşmiş Milletler Antlaşması desteklenecek ve Yemen'in bağımsızlığını tanıyan bütün ülkelerle dostluk münasebetleri geliştirilecekti.

Sallal darbesi ile 28 Eylül 1962'den itibaren Yemen'de Cumhuriyet ilan edilmekle beraber, bu Cumhuriyeti yürütmek kolay olmadı. Zira darbe sırasında kaçmış olan İmam el-Bedr, onbeş gün sonra Yemen'in kuzeyindeki dağlık bölgelerde ortaya çıktı ve etrafına topladığı kuvvetlerle Sallal rejimine karşı mücadeleye başladı. Kralcılarla Cumhuriyetçiler arasındaki Yemen iç savaşı bu şekilde başlamış oluyordu.

Yemen'deki darbe ve arkasından gelen iç savaş Arap dünyasını

ikiye böldü. Yeni cumhuriyeti ilk tanıyan Mısır ve Başkan Nasır oldu. Irak, Suriye, Lübnan, Sudan, Tunus ve Cezayir yeni rejimi tanıdılar. Suudi Arabistan, Ürdün ve Fas, yani üç monarşi, yeni Yemen rejimini tanımadılar. Tabiatiyle hem Suudi Arabistan'ın ve hem de Ürdün'ün bir diğer endişesi ise, komşu ülkede başgösteren bu gelişmelerin kendi ülkelerine de bulaşması ve sıçraması ihtimali idi. Bu sebeple, bu iki ülke, Sallal rejimini tanımadıkları gibi derhal İmam Bedr'e yardıma başladılar. Esasen bu sırada Cidde'de İmam taraftarları bir "sürgünde hükümet"de kurmuşlardı.

Başkan Nasır ise, Sallal'ı desteklemek üzere, 4 Ekimden itibaren Yemen'e Mısır askeri göndermeye başladı. Yemen iç savaşı uzadıkça, Nasır da, Amerika'nın Vietnam bataklığına girmesi gibi, Yemen bataklığı içine gömülmeye başlayacaktır. 1967 Haziranında Arap-İsrail savaşı patlak verdiği ve Mısır, İsrail saldırısına uğradığı zaman, Mısır'ın Yemen'de 70-80 bin kadar askeri bulunuyordu. Nasır'dan sonra Başkanlığa gelen Enver Sedat da Yemen'deki askeri harekata katılan Mısır komutanlarındandı.

Sallal rejimini destekleyen büyük devletlerin başında da Sovyet Rusya geliyordu. Yemen Cumhuriyet hükümeti, 27 Aralık 1962'de Sovyet Rusya ile iki tane ekonomik yardım anlaşması imzalamıştır. Buna karşılık Amerika tarafsız kalmış ve hatta bir ara Kralcılarla Cumhuriyetçiler arasında aracılık teklifinde dahi bulunmuştur. Başkan

Kennedy'nin 1962 Kasımında yaptığı, Mısır kuvvetlerinin Yemen'den kademeli olarak çekilmesi ve buna karşılık da Suudi Arabistan'ın yardımlarını Kralcılardan çekmesi teklifi, Sallal tarafından kabul edildi ise de, Kralcılar tarafından reddedildi.

Arap ülkelerinin Yemen iç savaşı karşısında bölünmeleri, bunların birbirleriyle olan münasebetlerini de gerginleştirdi. Ürdün'ün Suudi Arabistan'ın ue Kralcı'ların yanında yer alması, Mısır'ın Ürdün üzerindeki hücum ve baskılarını arttırdı. Ayrıca, Mısır uçakları da zaman zaman Suudi toprakları üzerinde uçmaya başlamıştı. Bu sebeple, 4 Kasım 1962'de Ürdün ile Suudi Arabistan arasında bir askeri ittifak imzalandı.

Mısır, Ürdün-Suudi ittifakını cevapsız bırakmadı ve 10 Kasım 1962'de, Başkan Sallal ile Mısır Başkanlık Konseyi üyesi General Enver Sedat arasında bir Yemen-Mısır Ortak Savunma Paktı imzalandı. Bu Paktın imzasından sonra Yemen'in Suudi Arabistana karşı tutumu sertleşti. Sallal 13 Kasımda verdiği bir demeçte, Arabistan yarımadasındaki sınırların, koloniyalizmin yarattığı sun'i sınırlar olduğunu söyledi ve "güzel topraklarımızı Suudi'lerden kurtaracağız" dedi. Sallal, daha içerde durumunu sağlamlaştırmadan Suudi Arabistan topraklarına göz koymuştu. Tabii bunu yaparken Mısıra güvenmekteydi. Bundan dolayı, Amerika Avrupadaki jet filolarından bir kısmını Suudi Arabistana gönderdiği gibi, Yemen veya Mısır saldırısına

karşı bir uyarı olmak üzere, bir savaş gemisini de Cidde limanına gönderdi. Bunun üzerine Mısır ve Yemen tutumlarını yumuşatmak zorunda kaldılar. Bu yumuşama üzerinedir ki, Amerika, biraz önce sözünü ettiğimiz ve netice vermeyen aracılık teşebbüsünde bulundu.

Yemen iç savaşı dolayısiyle birbirlerine cephe almış olan tarafların bu tutumları, iniş çıkışlarla, yani zaman zaman gerginleşerek ve sertleşerek, zaman zaman yüzeyde bazı yumuşamalar göstererek, 1967 Haziranındaki Arap-İsrail savaşına kadar devam edecektir.

Yemen iç savaşı ve Orta Doğuda doğurduğu gerginlikle, barışın bozulması ihtimali dolayısiyle, Birleşmiş Milletler de yakından alakadar olmuştur. Bilhassa 1963 ve 1964 yıllarında Güvenlik Konseyi, Mısır ve Suudi Arabistan'ın Yemen'den ellerini çekmesini sağlamak (disengagement) için çeşitli kararlar almış ve formüller ortaya atmıştır. Fakat bunların hiçbirisi netice vermedi.

Buna mukabil, 1964 yılında Yemen meselesinde bazı müsbet gelişmeler de ortaya çıktı. Bir defa, Arap dünyası içinde çıkan bu gerginlik diğer Arap devletlerini rahatsız etmeye başladı. Zira, Yemen meselesi dolayısiyle bir kısım Arap ülkeleri birbirleri ile çatışırken, öte yandan Arap dünyasının İsrail ile münasebet veya meseleleri de gerginlik göstermeye başlamıştı. Dolayısiyle bir bütün olarak çabaların İsraile yönetilebilmesi için, kendi aralarındaki anlaşmazlıkların bir an

önce sona erdirilmesi gerekirdi. Bu sebeple, 13-16 Ocak 1964'de Kahire'de 13 Arap devletinin katılmasiyle yapılan Arap Zirve Konferansında ve 5-11 Eylül 1964'de yine Kahire'de yapılan ikinci Arap zirvesinde, dolaylı veya dolaysız Yemen meselesi de ele alındı. Hatta Mısır, Suudi Arabistan ve Yemen Cumhuriyeti liderleri arasında temaslar da yapıldı. Bunlardan bir netice alınamadı ise de, bu temasların havayı yumuşattığı görüldü.

Bu atmosfer içinde, Cezayir Başkanı Bin Bella ile Irak devlet Başkanı Abdüsselam Arif'in aracılık gayretleri neticesinde, Kralcıların ve Cumhuriyetçilerin temsilcileri Sudan'da bir yerde 1-3 Kasım 1964'de biraraya gelerek, bir ateşkes anlaşması imzalayabildiler. Buna göre, 8 Kasımdan itibaren ateş kesilecekti. Gerçekten ateş kesildi. Lakin Yemen'in bütünlüğünü gerçekleştirecek tedbirlerin tatbikatında anlaşamadıkları için ateş-kes tekrar bozuldu.

Başkan Nasır'ın Cidde'de 22-24 Ağustos 1965 günlerinde Suudi Arabistan Kralı Faysal ile yaptığı iki günlük görüşmelerden sonra Cidde Anlaşması adını alan bir anlaşma imzalandı. Buna göre Suudi Arabistan Kralcılara yapmakta olduğu yardımı kesecek ve Mısır da, 23 Kasım 1965'de başlamak üzere on ay içinde Yemen'deki bütün kuvvetlerini geri çekecekti. Bu arada "Yemen'deki bütün milli kuvvetlerin" temsilcilerinden meydana gelen 50 kişilik bir konferans 23 Kasım 1965'de Harad'da toplanacak ve en geç 23 Kasım 1966'da yapılacak

bir plebisitle Yemen halkı istediği hükümet şeklini kendisi tayin edecekti.

Bu anlaşmadan sonra Mısır ve Suudi Arabistan münasebetleri de bir bahar havasına girdi. Fakat bu bahar da uzun sürmedi. Çünkü, Harad Konferansı bir aylık bir çalışmadan sonra, hiç bir anlaşma sağlayamadan dağıldı. Kralcılarla Cumhuriyetçilerden hiç birisi görüşlerinden fedakarlığa yanaşmadılar. Tabii çatışmalar yeniden başladı. 1966 sonunda ise Mısır ile Suudi Arabistan tekrar çatışma durumuna girdiler. 1966 Ekiminde bir kısım Mısır uçakları Suudi Arabistan'ın bazı limanlarını bombardıman ediyordu.

Fakat bütün bu gelişmeler olurken gerek Cumhuriyetçilerin gerek Kralcıların da kendi içlerinde bölünmeler ve çatışmalar cereyan etmekteydi. Öyle ki, Yemen iç savaşı, iç ve dış unsurları ile tam bir arap saçı haline geldi.

1967 Arap-İsrail Yemen iç savaşına çok kısa bir süre için bir durgunluk getirebildi. Lakin tarafları birbirine yaklaştıramadı. O kadar ki, Nasır bile, Yemen'deki Mısır kuvvetlerinin ancak bir kısmını israil savaşı için geri çekti. Yine büyük kısmını orada bıraktı.

Fakat Arap-İsrail savaşından sonra, Yemen iç savaşında da değişiklik meydana gelmeye başladı. Bir defa, Nasır 1967 Kasımından

itibaren, kendisini Yemen bataklığından kurtarabilmek için kuvvetlerini geri çekmeye başladı. Bu Sallal'ın durumunu da zayıflattı. 1967 Kasımında Sallat, Yarbay Muhammed el-Iriani liderliğindeki subaylar tarafından iktidardan düşürüldü. Yeni rejim, Suudi Arabistan da dahil bütün Arap ülkeleri ile yakın münasebetler kurmak istediğini açıkladı. Bu, müsbet bir gelişme idi.

Buna karşılık Kralcılar arasındaki anlaşmazlıklar da artmaya başladı. 1967'den itibaren Kralcıların Cumhuriyetçilere karşı giriştiği saldırılar zayıflamaya ve başarısız olmaya başladığı gibi, Kralcıların içinde de İmam el-Bedr'e karşı muhalefet de gittikçe arttı.

1967 Arap-İsrail savaşı ve bu savaşta Mısır'ın uğradığı hezimetin, Nasır'ı Yemen'den çekilmeye sevkettiği anlaşılıyor, çünkü İsrail meselesini görüşmek üzere 1967 Ağustosunda Hartum'da yapılan Arap zirvesinde, Nasır, Suudi Arabistan'a Yemen konusunda anlaşma teklif etti. Bu teklif kabul edildi ve Nasır ile Kral Faysal arasında 31 Ağustos 1967'de yapılan Hartum Anlaşması ile, Mısır 9 Aralık 1967 tarihine kadar bütün askerini Yemen'den çekmeyi ve Kral Faysal da Kralcılara yaptığı yardımı durdurmayı kabul ediyordu. Gerçekten Mısır Aralık ayı başında bütün askerini Yemen'den çekti.

Bununla beraber, uzlaşma hemen gerçekleşmedi. Cumhuriyetçiler ile Kralcıların çatışmaları daha bir süre devam etti ve 1969 yılından

itibaren çatışmalar hafiflemeye başladı. Bu arada yeni bir gelişme oldu ve biraz aşağıda değineceğimiz üzere, solcu rejimi ile Aden'de Güney Yemen Cumhuriyeti ortaya çıktı. Bu gelişme Suudi Arabistan'ı daha fazla korkuttu ve Kralcılarla Cumhuriyetçiler arasında aracılık yaparak, barış görüşmelerinin gerçekleşmesini sağladı. 1970 Nisanında gerçekleşen anlaşmaya göre, Cumhuriyetçiler hem hükümette ve hem de Milli Danışma Konseyinde ve bazı diplomatik postlara tayinde, İmamcılara da yer verecekler ve İmam el-Bedr ailesinin de Yemen'e dönmesine müsaade edeceklerdi.

Bu anlaşma üzerine Suudi Arabistan 23 Temmuz 1970 tarihinde Yemen Arap Cumhuriyeti'ni resmen tanıdı. Amerika da 1972 yılında tanıdı.

Fakat bu sefer, Güney Yemen, Yemen Arap Cumhuriyeti'nin başına dert oldu. 13 Haziran 1974'de Albay İbrahim el-Hamidi bir darbe yaparak iktidarı ele geçirdi ve Suudi Arabistan ve Amerika ile yakın münasebetler kurdu. Lakin 1977'de bir suikastte öldürüldü. Yerine geçen kişi de kısa bir süre sonra, solcu Güney Yemen'in adamları tarafından öldürüldü.

Bugünkü adı Yemen Demokratik Halk Cumhuriyeti olan Güney Yemen, 1839'danberi İngiltere'nin işgali altında bulunan ve Kızıl Denizin Hind Okyanusuna çıkış noktasında yer alan Aden bölgesinin 1967'de bağımsızlığını kazanması ile ortaya çıkmıştır.

Aden'in bağımsızlık mücadelesi 1963'de başlamıştır. Bu mücadeleyi iki grup yürütmüştür. Bunlardan biri Milli Kurtuluş Cephesi, diğeri de Mısır tarafından desteklenen Güney Yemen Kurtuluş Cephesi idi. Bunların her ikisi de bir yandan İngiliz idaresine ve aynı zamanda muhafazakar mahalli kabilelerin hakimiyetine karşı mücadele ederken, bir yandan da birbirleri ile mücadele etmişlerdir. Sonunda Milli Kurtuluş Cephesi duruma hakim oldu ve 30 Kasım 1967 de Güney Yemen'in bağımsızlığı ilan edildi. Fakat ne var ki, 1969 yılında Milli Kurtuluş Cephesi'nin Marksist sol kanadı iktidarı ele geçirdi ve ülkede sıkı bir sosyalist rejim uygulamasına başladı. Bütün yabancı şirketler ve ekonominin bütün sektörleri devletleştirildiği gibi, yeni hükümet Amerika ile de münasebetleri kesti. Buna mukabil, Sovyet Rusya ve Çin, Güney Yemen'in imdadına koştular. Sovyetler bilhassa silah yardımı yaptılar.

Kuzeydeki Yemen Arap Çumhuriyeti'nin, bilhassa Suudi Arabistan ile yakın münasebetler kurması, Marksist Güney Yemen'in hiç hoşuna gitmediği için, aralarında devamlı hadiseler çıkmıştır. Kuzey

Yemen'de de Marksist bir rejimin kurulması için, bu ülkede zaman zaman suikastler tertip etmekten ve yıkıcı faaliyetleri kışkırtmaktan geri kalmamıştır.

Güney Yemen'in Marksist rejimi Umman'da (Oman) Sultanlığa karşı mücadele eden solcu gerillalara da yardım etmekten geri kalmamıştır.

Güney Yemen başkanlarından Salim Rubaye Ali, Kuzey Yemen, Suudi Arabistan, Umman ve Amerika ile münasebetlerini geliştirmek istediği zaman, 1978 Temmuzunda bir darbe ile iktidardan düşürüldü ve öldürüldü.

3

1967 Arap-İsrail Savaşı

1960-1980 arası Orta Doğu gelişmelerinde, 1967 Arap-İsrail Savaşı bir dönüm noktası teşkil eder. Çünkü, bu savaşta İsrail'in Araplar karşısında kazandığı kesin zaferler neticesinde, topraklarını savaştan öncekinin dört misli genişletmesi, Arap-İsrail meselesine çok büyük boyutlar kazandırmış ve neticelerini günümüze kadar getirmiştir. Keza, bu savaş kendisinden önceki savaşlardan ve kendisinden sonraki Arap-İsrail savaşından da çok farklı bir mahiyette ortaya çıkmıştır.

1948 Arap-İsrail savaşını Araplar tahrik etmiştir. 1956 Arap-İsrail savaşı ise, İngiltere, Fransa ve İsrail'in Mısır'a saldırıları dolayısiyle meydana gelmiştir. Lakin 1967 Arap-İsrail savaşı ise, İsrail değil, Araplar istediği için çıkmıştır. Şu farkla ki, savaşı çıkarmak isteyen Araplar, ilk saldırganlığı İsrail'in yapmasını istemişler ve bu da olmuştur. Fakat Araplar için, daha savaşın ilk gününde bir hezimet oldu.

Arapların 1967 savaşının çıkmasını istemelerinde ve savaşı kışkırtmalarında üç mühim sebep rol oynamış görünmektedir: 1) Başkan Nasır'ın gerek 1948, gerek 1956 savaşının ve her iki savaştaki yenilginin intikamını almaya kararlı olması. Bu, Nasır için bir prestij meselesi idi. Eğer İsrail'i yenecek olursa, intikamını gerçekleştirmekle kalmayacak, aynı zamanda kazandığı prestijle bütün Orta Doğu'da Mısır'a büyük bir üstünlük sağlamış olacaktı ki, bunun siyasi neticeleri de çok geniş olabilirdi. 2) 1956'danberi Sovyet Rusya Mısır ve Suriye'yi o kadar silahlandırmıştı ki, İsrail ile yapılacak bir savaşın neticesinden sadece Mısır ve Suriye değil, Sovyetler dahi gayet emin görünüyorlardı. Bu sebeple, 1967 Arap-İsrail savaşını Sovyetlerin de tahrik ettiklerini söylemek mümkündür. 3) Bu sırada Amerika'nın Vietnam bataklığına saplanmış olması ve dolayısiyle İsrail'in arkasında yer alamıyacağı düşüncesi.

Altı gün sürdüğü için Altı Gün Savaşı adını alan 1967 Arap-İsrail

savaşının başlangıç gelişmelerini, 1966 yılının son aylarında oluşmaya başlayan Suriye-İsrail gerginliği teşkil eder.

Çoğunluğu Ürdün'de bulunan ve diğer Arap ülkelerine de dağılmış bulunan Filistinlileri teşkilatlandırarak, bunları mücadeleye sevketmek için 1964 Mayısında, Ürdün'ün elinde bulunan Doğu Kudüs'de Birinci Filistin Kongresi toplandı ve burada Filistin Kurtuluş Örgütü kurularak bir de 33 Maddelik Filistin Milli Misakı kabul edildi.
Bu Misak'a göre, İngiliz mandası altındaki Filistin toprakları Filistinlilerin anavatanı ve 6'ıncı maddeye göre de, "Siyonist istilasından önce", yani 1917 Balfour Deklarasyonunundan önce, Filistin topraklarında devamlı oturan yahudiler de Filistinli sayılacaktı. Bunun dışında, 1947 ye kadar Filistin topraklarında yaşayan "Arap vatandaşları" ile, bu tarihten sonra, ister Filistin topraklarında, ister bu toprakların dışında doğmuş olsun, Filistinli babadan olanlar Filistinli sayılacaktı. 9'uncu madde, Filistin topraklarının kurtarılması için silahlı mücadeleyi öngörmekteydi. 15'inci madde, "Büyük Arap Vatanı"ndan "siyonist, emperyalist istila"nın kovulmasından ve "Filistin'deki siyonist varlığı"nın tasfiyesinden söz etmekteydi. 19'uncu madde, Filistin'in 1947'deki taksimini ve İsrail devletinin kurulmasını geçersiz sayıyordu. 21'inci madde, Filistin topraklarının tamamen kurtuluşu yerine geçecek her türlü çözümü reddediyordu.

Kudüs Kongresi'nde, 9'uncu maddenin öngördüğü silahlı mücadeleyi

yürütmek üzere fedayin denen gerillalardan meydana gelen bir askeri teşkilat olan El-Fetih (Al-Fatah) teşkilatı kurulmaktaydı.

1966 Şubatında Suriye'de iktidarda bulunan Baas Partisi'nin sol kanadı bir darbe yaparak, iktidarı ele geçirdi. Bu sol iktidar ile birlikte, Suriye-İsrail sınırında hadiseler çıkmaya başladığı gibi, bu yeni Baascılar, Başkan Nasır'ı İsrail'e karşı yumuşak davranmak ve Birleşmiş Milletler'in kanadının altına sığınmakla suçluyordu. 1966 Ekiminden itibaren de Suriye topraklarından hareket eden El-Fetih fedayini İsrail topraklarına saldırılara başladılar.

İsrail bu saldırıları Güvenlik Konseyine şikayet ettiğinde, oradan Suriye aleyhine bir karar çıkarmak mümkün olmadı. Zira her kararı Sovyet Rusya veto etmekteydi. Bu ise Suriye'yi daha da tahrik etti. Suriye Başbakanı Ekim ayında "Biz İsrail'in güvenliğinin bekçisi değiliz" diyordu. Kasım ayında ise, Suriye ile Mısır (Birleşik Arap Cumhuriyeti) arasında bir "savunma" antlaşması imzalandı.

Bu gelişmeler üzerine İsrail, fedayin saldırı ve akınlarına karşı, Kasım ayının ortalarından itibaren, "mislile mukabele" taktiğini tatbike başladı. Yani, yapılan en küçük bir saldırıya karşı, en ağır bir şekilde ve ağır silahlarla karşılık verilmeye başlandı. Bu suretle, bir yandan Suriye-İsrail, bir yandan da Ürdün-İsrail sınırlarında gerginlik her geçen gün biraz daha artmaya başladı. Ocak-Nisan 1967 döneminde

Suriye-İsrail sınırlarında küçük çatışmalardan, tank, topçu ve hava çatışmalarına kadar her türlü faaliyet ortaya çıktı. 7 Nisan 1967 günü Suriye ile İsrail arasındaki hava muharebesinde İsrail uçakları Şam üzerinde uçtuğu gibi, altı tane de Suriye uçağını düşürdüler.

7 Nisan hadisesi Suriye ve Araplar için haysiyet kırıcı olmuştu. Bilhassa düşürülen uçakların Sovyet yapısı olması, Sovyetler için de hadisenin prestij kırıcı olmasına sebep oldu. Bundan dolayı, Sovyetler Suriye'yi daha silahlandırdıklarından başka, Suriye üzerindeki kontrollarını da arttırdılar.

Öyle görünür ki, 7 Nisandan sonra meydana gelen en küçük bir hadise, İsrail'e komşu Arap ülkelerinin İsrail ile münasebetlerinin gerginleşmesine, kendi çapından daha büyük katkıda bulunmuştur. Mayıs ayından itibaren Suriye'den İsrail topraklarına fedayin akınları daha da yoğunlaşmaya başladı. İsrail Başbakanı Levi Eshkol 11 Mayısta radyoda yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: "İsrail hükümeti gayet iyi biliyor ki, teroristlerin merkezi Suriye'dir. Fakat biz prensibimizi tesbit ettik: Saldırgana mukabil darbeyi vurmanın zamanını, yerini ve vasıtasını biz seçeceğiz".

Eshkol'ün bu sözlerinden sanıldı ki, İsrail Suriye'ye karşı harekete geçmeye karar vermişti. Sonradan görüldü ki, İsrail'in seçtiği hedef Mısır'dır. Bu yanılgı dolayısiyledir ki, Mısır Genelkurmay Başkanı

14 Mayısta Şam'a giderek görüşmelerde bulundu. Bundan sonra hadiseler hızla akmaya başladı.

16 Mayısta Mısır silahlı kuvvetleri alarm durumuna geçirildi. Esasen 14 Mayıstan itibaren Mısır kuvvetleri, 1956'dan beri Birleşmiş Milletler barış gücünün kontrolunda olan Sina'ya girmeye başlamıştı.
Yine 16 Mayısta Mısır, gerek Sina yarımadasında ve Gazze'de bulunan ve gerek Akabe Körfezi'nin Kızıldenize çıkış noktası olan Tiran boğazındaki Şarm el-Şeyh'deki Birleşmiş Milletler askerlerinin buralardan çekilmesini istedi. B.M. askerleri 19 Mayıstan itibaren buralardan çekilmeye başladı ve yerlerini Mısır askerleri aldı. Bu hadise Arap-İsrail gerginliğinde mühim bir tırmanma teşkil etmekteydi.

Mısır bu hareketi ile iki cepheden İsrail'e karşı pozisyon alıyordu. Biri, Sina'yı tamamen kontrolu altına almak suretiyle, İsrail'e karşı doğrudan hareket imkanını kazanması ve arada B.M. kuvvetlerinin mevcut olmamasıydı. İkincisi ise, Şarm el-Şeyh'e askerini sokmakla, İsrail'in Kızıl Deniz'e çıkışı olan Tiran Boğazını kontrol altına alıyordu. Nasır bununla da yetinmedi ve 22 Mayısta Tiran Boğazını İsrail gemilerine ve 24 Mayısta da bütün deniz trafiğine kapadı. Bu sonuncu tedbir ile, İsrail'e başka ülke gemilerinin yardım getirmesini önlemiş olmaktaydı.

22 Mayıstan itibaren Tiran Boğazı'nın ve arkasından Akaba Körfezi'nin

kapatılması, Orta Doğu'daki havayı birdenbire gerginleştirdi. Çünkü, İsrail Mısır'ın bu hareketini, kendisine yöneltilmiş bir saldırı olarak kabul etti. Bu sebeple, 23 Mayıstan itibaren Amerika ve Sovyetler harekete geçerek, bir savaşı önleme çabalarına giriştiler. Vietnam savaşının Kongrede uyandırdığı tepkiler dolayısiyle, Başkan Johnson İsrail meselesinde fazla ileri gitmekten korkuyor ve ellerini bağlı hissediyordu. Onun için, Sovyet Rusya'nın da Orta Doğu'da herhangi bir avantaj elde etmesini önlemek için, bu devletle beraber hareket etme kararı aldı. Bu Sovyetlerin de işine geldi. Çünkü 7 Nisandaki hava muharebesinde Suriye'nin İsrail karşısında hiç bir şey yapamaması, Sovyetlerin Araplara olan güvenini sarsmıştı. Fakat Sovyetler bir yandan da Arapların güvenini kaybetmek istemiyorlardı. Bu sebeple, bir yandan Amerika İsrail'i, öte yandan da Sovyetler Suriye ve Mısır'ı yatıştırmaya çalıştılar.

İki büyük devletten gelen bu yatıştırma faaliyetinin hiç bir faydası olmadı. Hava yatışacağı yerde, daha da gerginleşti. Nasır 26 Mayısta yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: "Eğer savaş gelecek olursa, bu topyekün bir savaş ve hedefimiz de İsrail'i yoketmek olacaktır. Bu savaşı kazanacağımıza inanıyoruz ve, şimdi İsrail ile savaş için hazırız. Bu sefer 1956'daki gibi olmayacak. O zaman İsrail ile değil, İngiltere ve Fransa ile savaşmıştık". Al Ahram gazetesinin başyazarı Muhammed Heykel de, yine aynı gün, "Savaş kaçınılmazdır. Araplar ilk defa olarak iradelerini İsrail'e kabul ettirebileceklerdir"

diyordu.

Bu arada, Güvenlik Konseyi de 23 Mayıstan itibaren toplantılar yaparak ve bir takım kararlar alarak bir krizin patlamasını önlemeye çalıştı. Fakat bunlar da savaşı önlemeye yetmedi.

30 Mayısta Mısır (Birleşik Arap Cumhuriyeti) ile Ürdün arasında bir savunma antlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya 4 Haziranda Irak da katıldı. Mısır Başkanı Nasır bu katılma dolayısiyle yaptığı konuşmada, "1956 ihanetinin intikamını almak için savaşın başlamasını şiddetle arzuluyoruz. Bu savaş bütün dünyaya Arapların da, İsrail'in de ne olduğunu anlatacaktır" diyordu.

Krizin başlangıcında Sovyetler İsrail'in ilk önce Suriye cephesinden harekete geçeceğini tahmin etmiştir. Daha sonraları Başkan Nasır, İsrail'in Sina cephesinde harekete geçeceğini, lakin cepheden saldırmayıp, Gazze koridorundan girmesini beklemiştir. Halbuki bunların hiç biri olmadı.

Arapların istediği gibi ilk saldırıyı İsrail yaptı. Fakat Araplara ilk ve ağır bir darbe indirmek için 5 Haziran 1967 sabahı 7:30'dan itibaren havalanan İsrail uçakları, Mısır, Suriye ve Ürdün havaalanlarını bombardıman etmeye başladılar. Mısır'a yapılan baskında, İsrail uçakları, Mısır radarlarına yakalanmamak için Akdeniz üzerinde

çok alçaktan uçarak, Mısır'ın Batı sınırlarına ulaşmışlar ve saldırılarını batıdan yapmışlardır. Sina üzerinden değil. O kadar ki, İsrail uçakları Irak'a da ulaşarak Habbaniye havaalanını bile bombardıman ettiler.

5 Haziran günü akşam olduğu zaman, 16 Mısır havaalanı artık kullanılmaz hale gelmiş ve 280 Mısır uçağı, 52 Suriye uçağı, 20 Ürdün uçağı ve bir çok da Irak uçağı yerde tahrip edilmişti. Sonradan görülmüştür ki, tahrip edilen Arap uçaklarının sayısı o gün 400'ü aşmış bulunuyordu. Havaların kontrolu artık İsrail'in elindeydi. Araplar 5 Haziran günü 160 İsrail uçağını düşürdüklerini iddia etmiş iseler de, bu iddianın gerçekle hiç bir alakası olmadığı görülmüştür. Havalardaki üstünlük İsrail'in kara harekatını da kolaylaştırmıştır. Bilhassa Sina yarımadasındaki muharebelerde Mısır'ın zırhlı kuvvetleri, İsrail zırhlı kuvvetlerinden ziyade, havadan İsrail uçaklarından ağır darbeler yemiş ve perişan olmuşlardır. Bundan dolayı, İsrail kuvvetleri üç gün içinde bütün Sina'yı ele geçirip, 7 Haziran akşamı Süveyş Kanalı'nın sağ kıyısındaki, kuzeyde Kantaro, ortada İsmailiye ve güneyde de Port Tevfik'e ulaşmışlardır. Bu durumda Mısır'ın yapabileceği bir şey kalmamıştı. 8 Haziran'da İsrail ile ateş-kesi kabul ederek, İsrail kuvvetlerinin Kanalın öbür yakasına geçmesini önlemiştir.

İsrail için 1967 savaşının en çetin cephesi Ürdün cephesi ve Batı Şeria cephesi olmuştur. Ürdün kuvvetleri gerçekten İsrail'i uğraştırmış

ve ciddi kayıplar verdirmişlerdir. Fakat onlar da Mısır'dan daha fazla dayanamadı. 7 Haziran günü Nablus muharebesini kaybedip, şehir İsrail kuvvetlerinin eline geçince, İsrail bütün Batı Şeria'yı işgal etmiş oluyordu. Bu sebeple 7 Haziran akşamı Ürdün de İsrail ile ateş-kesi kabul etti.

8 Hazirandan itibaren Suriye cephesinde Golan tepelerinde muharebeler şiddetlendi. Suriye Golan tepelerinden aşağıdaki İsrail yerleşim merkezlerini 1956'dan beri 11 yıl süre ile bombalamıştı. Yani bu tepelerin, İsrail'in Suriye'ye karşı savunması bakımından stratejik bir ehemmiyeti vardı.

Suriyeliler de İsrail karşısında fazla dayanamadılar. İsrail kuvvetleri Golan tepelerini aldıktan sonra, Suriye topraklarında ilerlemeye başladılar. İsrail kuvvetlerinin ilerleme istikameti Şam'dı. İşte tam bu sırada, 10 Haziran günü Sovyetler Amerika'ya başvurarak, İsrail ilerlemesi durdurulmadığı takdirde, "askeri harekat" da dahil gerekli tedbirleri alacaklarını bildirdiler. Bu sırada İsrail kuvvetleri, Şam'a 40 mil mesafedeki Kuneitra'ya girmiş bulunuyordu. Dolayısiyle, İsrail Kuneitra'da durdu ve o gün saat 16:30'da da İsrail ile Suriye arasında ateş-kes başladı. Altı Gün Savaşı böylece sona ermiş oluyordu.

Savaşın sonu Araplar için tam bir hezimetti. Savaştan sonra bir Arap askeri gücü kalmamıştı. Mısır Sina'ya 80-100 bin kişilik bir kuvvet

sürmesine rağmen bir şey yapamamıştı. Mısır 600-800 tank kaybetmişti. 100'den fazla kullanılabilir Sovyet yapısı tank İsrail'in eline geçmişti. Yine Mısır'ın 400 topu ile 10.000 askeri aracı Sina'da tahrip edilmişti. Tahrip edilen Arap uçaklarının sayısı 441 olarak tesbit edilmiştir ki, bunun içinde Sovyet yapısı 280 Mig ve 60 Ilyuşin uçağı da bulunmaktaydı. Başka bir deyimle, 1967 Arap yenilgisi, aynı zamanda Sovyet silahlarının da yenilgisi idi. Mamafih, Arapların bu silah kaybı, Sovyetlerin bu ülkeleri tekrar silahlandırmak için daha sıkı kontrolları altına almaları ve Orta Doğu'da daha fazla söz sahibi olmak için de bir fırsat olmaktaydı.

1967 zaferi ile İsrail topraklarını dört misli daha genişletmiştir. Gazze ve bütün Sina yarımadası İsrail'in eline geçtiği için İsrail Süveyş Kanalına dayanmış ve güneyde de Şarm-el-Şeyh'i alarak Tiran Boğazı'nın kontroluna sahip olmuştur. Yine Sina'nın kuzey-doğusundaki Gazze bölgesi de İsrail'in eline geçmiştir.

İsrail Ürdün'den Şeria nehrinin batısındaki bütün toprakları alarak, Şeria nehri Ürdün ile İsrail arasında sınır olmuştur. Keza, Ürdün'ün elindeki Doğu Kudüs de İsrail'in eline geçmiştir ki, bu suretle 2000 yıldanberi ilk defa olarak yahudiler Kudüs'e tekrar sahip oluyorlardı. Osmanlı Devleti'nin 400 yıl elinde tuttuğu kutsal Kudüs'ü, Araplar 50 yıl ellerinde tutamamışlardı.

İsrail Golan tepeleri denen ve Kuneitra'ya kadar uzayan Suriye topraklarını da işgal etmişlerdi.

İsrail bu toprakları elde etmekle kendisi için gerekli güvenlikli sınırlara sahip olmaktaydı. Fakat, İsrail'in bu güvenliğine karşı da, Sovyetler bilhassa Mısır ve Suriye üzerindeki nüfuzlarını daha da arttırarak, bir bakıma bu güvenliği belirli ölçüde zayıflatmış olmaktaydılar. Zira, 1967 savaşından sonra Sovyetler Arap ülkelerini yeniden silahlandırmaya başlayarak İsrail karşısında bir silah dengesi kurmaya çalıştıkları gibi, bundan da daha mühimmi, Akdeniz'deki varlıklarını arttırdılar. Zira, bu savaştan sonra Sovyet donanması hemen 50-60 parçaya çıkarıldığı gibi, Sovyetler Suriye'nin Lazkiye ve Mısır'ın da İskenderiye limanında deniz üssü elde ettiler. Bu ise, bu iki ülkenin daha fazla Sovyet nüfuzu altına girmesi idi.

Sovyetlerin Araplar üzerindeki koruyuculuğu daha savaşın son günlerinde başlamıştı. Yukarda da işaret ettiğimiz veçhile, 10 Haziran günü Sovyetler Amerika'ya başvurup ateş-kesi sağlamamış olsalardı İsrail kuvvetlerinin Şam'a girmesi belki işten bile olmayacaktı.

Sovyetlerin koruyuculuğu bu kadarla da kalmadı. Güvenlik Konseyinde Amerika'nın vetosu ihtimali dolayısiyle, Genel Kuruldan Araplar lehine bir karar çıkarmak amacı ile, B.M. Genel Kurulu'nun 19 Haziranda olağanüstü toplantıya çağrılmasını sağladı. Lakin, Genel

Kurul'da 21 Temmuza kadar yapılan toplantılarda, Arap-İsrail barışı için ortaya atılan hiç bir formül, gerekli üçte iki çoğunluğu sağlayamadı. Bunun üzerine mesele Güvenlik Konseyine havale edildi.
Mamafih Genel Kurul, 4 Temmuzda, Pakistan tarafından teklif edilen ve Türkiye, İran, Gine, Mali ve Nijer tarafından desteklenen karar tasarısını kabul etti. 20 çekimsere karşı 88 oyla kabul edilen bu karar, İsrail'i, Kudüs'ün statüsünü değiştirebilecek her türlü tedbirden kaçınmaya davet ediyor ve bu gibi tedbirlerin hukuken geçersiz olacağını hatırlatıyordu.

Güvenlik Konseyi ise İsrail'i destekleyen Amerikan ve Arapları destekleyen Sovyet görüşlerini uzlaştırmak için uzun süren görüşme ve tartışmalardan sonra, nihayet, 22 Kasım 1967'de 242 sayılı kararı kabul etti. Karar, İsrail'in bu son savaşta işgal ettiği "topraklar"dan çekilmesini öngörmekteydi. Kararın bundan sonraki kısmında da, bölgedeki her devletin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlığının tanınması ve buna saygı gösterilmesi isteniyor ve yine her devletin "barış içinde", "tehdit ve kuvvet kullanılmasından uzak olarak", "güvenlikli ve tanınmış sınırları içinde" yaşaması hakkı kabul edilmekteydi. Kararın üçüncü maddesine göre de, bu kararın yukardaki prensipleri çerçevesinde barışcı ve taraflarca kabul edilmiş bir anlaşmanın gerçekleştirilmesi amacı ile, Genel Sekreteri, taraflar arasında temas sağlamak için bir özel temsilci tayin edecekti.

242 sayılı Güvenlik Konseyi kararının 3'üncü maddesi gereğince, B.M. Genel Sekreteri, İsveçli diplomat Gunnar Jarring'i taraflar arasında temas ve anlaşma sağlamakla görevli özel temsilci seçti. Lakin Jarring'in temasları ve faaliyeti hiç bir netice vermedi. Fakat bu arada Amerika barışı sağlama çabalarına aktif bir şekilde girdi. Çünkü, 1968 seçimlerinde Başkanlığa gelen Richard Nixon, nasıl Vietnam meselesini bir an önce sona erdirmeye karar vermiş ise, Orta Doğu'da da barışı gerçekleştirerek Amerika'nın prestijini tamir etmeye kararlı idi. Çünkü, İsrail'in 1967 savaşındaki tartışmasız zaferi, Araplar tarafından, Amerika'nın İsrail'e yardım ettiği propagandası ile, bir Amerikan aleyhtarlığına dönüştürülmüştü. Nixon bilhassa bu aleyhte propagandayı önlemek ve Amerika'nın Orta Doğu'daki itibarını tekrar tesis etmek istiyordu. Bu sebeple Nixon'ın Dışişleri Bakanı William Rogers, Araplarla İsrail'i bir barış çözümü etrafında birleştirmek için çeşitli planlar ortaya attı. Fakat Rogers'ın bu teşebbüslerinden hiç bir netice çıkmadı. Çünkü, Araplar bir barış için önce İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerektiğini söylüyordu. Arapların 242 sayılı Güvenlik Konseyi kararını yorumlaması bu şekildeydi ve bu yorum bugüne kadar devam etmiştir.

Buna karşılık, İsrail ise, 242 sayılı kararın 3'üncü maddesine dayanarak, önce bir müzakere masasına oturulmasını ve "güvenlikli ve tanınmış" sınırların tesbitini ve ondan sonra da, İsrail'in, hangi

topraklardan çekilecekse, oradan çekilmesi görüşünü savundu. İsrail'in bu görüşü de bugüne kadar devam eden bir görüştür.

4

Ürdün İç Savaşı

1970 yılının yaz aylarında patlak vermiş olan Ürdün iç savaşı, esasında, Ürdün'e sığınmış bulunan Filistin gerillaları ile Ürdün Ordusu arasında meydana gelen çatışmalardır ve bu iç savaş sonunda Filistin gerillaları duruma hakim olsalardı, Ürdün'de krallık rejimi sona erebilir ve Filistinliler için de yeni bir vatan sağlanmış olabilirdi. Görünen de odur ki, Filistin gerilla teşkilatlarının bu iç savaşı kışkırtmaktaki maksadları da bu idi.

İç savaşı başlatan çatışmalar, Amman'ın 10 mil kuzeyinde bulunan Zerka mülteci kampındaki Filistinlilerle Ürdün Ordusu askerleri arasında 7 Haziranda başlamıştır. Zerka hadiselerinin ertesi günü, George Habbash (Habbaş)ın lideri bulunduğu, Marksist-Leninist, Filistin'in Kurtuluşu İçin Halk Cephesi (Popular Front for the Liberation of Palestine-PFLP) gerillaları da başkent Amman'a saldırarak bir çok noktaları kontrolları altına aldılar. Bunun üzerine Amman'da dört gün süren kanlı çarpışmalar oldu.

El Fetih gerillaları da Ürdün askeri birlikleri ile çatışmaya girdiği için, El Fetih ve Filistin Kurtuluş Teşkilatı lideri Yassir Arafat ile Kral Hüseyin arasında, Filistinli mültecilerin kamplarına dönmeleri ve bütün mahpusların serbest bırakılmalarını öngören bir anlaşma yapılmış ise de, Habbaş bu anlaşmayı kabul etmemiş, bütün antigerilla kuruluşlarının dağıtılmasını, Ürdün askerinin kışlasına dönmesini ve hapisteki bütün komandoların da serbest bırakılmasını istemiştir.

Habbaş'ın gerillaları, bu isteklerini kabul ettirmek için, 10 Haziranda, Amman'daki İntercontinental ve Philadelphia otellerini basarak, buralardaki yabancıları rehin almışlardır. Bu arada da, Amman'daki Amerikan Büyükelçiliğinin siyasi kısım şefi Maurice Draper da Habbaş'ın gerillaları tarafından kaçırılmıştır.

Habbaş bu faaliyetini fazla sürdüremedi. El Fetih'in baskısı üzerine 11 Haziranda çarpışmalara son verdi ve 12 Haziranda da rehineleri serbest bıraktı. Bu suretle Ürdün iç savaşının başlangıç safhası sona eriyordu.

Lakin, Ürdün'ün iç tablosunda şimdi şu manzara ortaya çıkıyordu: Kral Hüseyin'in otoritesinin yanında, Arafat liderliğindeki El Fetih ile Habbaş liderliğindeki Filistin'in Kuruluşu için Halk Cephesi de birer kuvvet olarak sivrilmekteydi. O kadar ki, 16 Haziranda, Ürdün'deki gerilla teşkilatları biraraya gelerek, bütün komando gruplarının

temsilcilerinden oluşan 6 kişilik bir ortak organ, bir "İdare Komitesi" kurdular. El Fetih lideri Arafat ile Habbaş'tan başka, bu komiteye Filistin'in Kurtuluşu İçin Demokratik Halk Cephesi lideri Nayef Hawatmeh, küçük gerilla teşkilatlarının temsilcileri olarak Dafi Jamani ve Dr. İssam Sartawi ve Filistin Kurtuluş Teşkilatı'nın temsilcisi olarak da Kemal Nasır üye olarak katılmaktaydı.

Gerilla teşkilatları bu şekilde biraraya geldikten sonra, bunların Ürdün'deki statüleri konusunda Ürdün hükümeti ile üç hafta süren müzakereler yapıldı ve neticede 10 Temmuz 1970'de 16 maddelik bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma ile komandolar Ürdün topraklarında tam bir hareket serbestisi kazanıyorlardı. Ayrıca, Ürdün hükümeti gerillaların İsrail'e karşı faaliyetlerini destekleyecekti. Buna karşılık komandolar ve gerilla kuruluşları da, Ürdün'ün güvenliğine ve disipline saygı göstereceklerdi.

10 Temmuz anlaşması da duruma bir çözüm getiremedi. 26 Ağustostan itibaren gerillalar ile Ürdün askerleri arasında yine çatışmalar patlak verdi. Bu sefer gerillaların liderliğini Arafat yapıyordu. Onun arkasında ise Mısır, Suriye ve Irak bulunuyordu. Anlaşılıyordu ki, bu üç Arap devleti Kral Hüseyin'i devirmeye ve Ürdün'ü Filistinlilere bir yurt yapmaya kararlı idiler.

1 Eylülde Kral Hüseyin'e karşı bir suikast yapıldı ise de, başarılı

olamadı. Bu üç ay içinde yapılan ikinci öldürme teşebbüsü idi.

26 Ağustosta yeniden başlayan çatışmalar, 17 Eylülden itibaren tam bir iç savaş haline geldi. Çünkü taraflar artık, tanklar ve toplarla muharebe ediyordu. 20 Eylülde, Ürdün silahlı kuvvetlerinin duruma hakim olmaya başladığı bir sırada, Suriye zırhlı birlikleri Ürdün'ün kuzey sınırlarından içeri girerek Ürdün ordusu ile muharebeye başladı. Suriyeliler 250-300 tankla saldırıya geçmişlerdi. Amerika ile münasebetleri çok iyi olan Kral Hüseyin'in karşılaştığı bu durum Amerika'yı harekete geçirdi. Zira Hüseyin hem İngiltere'den ve hem de Amerika'dan yardım istedi. Amerika, Kral Hüseyin'in zor bir duruma düşmesi halinde müdahale etmek üzere, bazı uçak gemileri ve helikopter gemileri ile deniz piyadesi taşıyan bazı savaş gemilerini Doğu Akdeniz'e gönderdi. Amerika, karadan da müdahale etmek üzere İsrail'i harekete geçirdi. İsrail'in müdahale ve yardımını Kral Hüseyin de biliyordu ve bunu kabullenmişti. Kaldı ki, kendisi istemişti de.

Bu vesile ile belirtelim ki, 1978 Eylülündeki Camp David anlaşmalarında ve daha sonraki Amerikan barış teşebbüslerinde Arap-İsrail barışı için Ürdün'e ağırlık verilmesinin sebebi budur. Zira Hüseyin, Mısır, Suriye ve Irak gibi "devrimci" veya "devirici" rejimlere karşı, İsrail'de bir denge veya güvenlik unsuru görmüştür. Bilhassa 1970 iç savaşının ve Filistin gerillalarının yarattığı tehlikenin Kral

Hüseyin'in bu konudaki görüş ve hislerini daha da kuvvetlendirdiği şüphesizdir. Bununla beraber, Hüseyin'in genel İsrail politikasında Arap karakterinin ağır bastığı da bir gerçektir.

Amerika bir yandan bu tedbirleri alırken, bir yandan da Suriye konusunda Sovyetlere uyarmada bulunmuştur. Amerika'nın ve İsrail'in müdahale hususundaki kararlılığı, Sovyetleri Suriye üzerinde baskıya veya uyarmaya sevketmiştir. Gerek bu durum, gerek Ürdün ordusunun Suriye kuvvetleri karşısındaki başarılı direnmesi üzerine Suriye kuvvetleri dağınık bir şekilde geri çekilmek zorunda kaldı. Bu başarı üzerine Kral Hüseyin 23 Eylülde ateş-kes ilan etti. Her iki taraftan da ölü ve yaralı sayısı 15.000 olarak tahmin ediliyordu.

Arap devletlerinin de aracılığı ile Kral Hüseyin ile Arafat arasında 27 Eylülde resmen bir ateş-kes anlaşması imzalanmıştır. Mamafih, çatışmalar hemen kesilmeyip daha bir süre, zaman zaman vukubulmak üzere, devam etmiştir. Ne var ki, Kral Hüseyin hem tahtını ve hem de vatanını Filistin gerillalarının saldırısından ve kaybetmesi ihtimalinden kurtarmıştı.

6 Ekim 1973'de başlayan bu savaşa, Müslüman dünyasının Ramazan ayına rastlaması dolayısiyle Ramazan Savaşı ve İsraillilerin çok kutsal bir ayı olan Yom Kippur'a rastlaması dolayısiyle, Yom Kippur Savaşı adı verilmiştir. Fakat esas itibariyle Yom Kippur Savaşı diye adlandırılmaktadır.

Bu savaşın, bundan önceki Arap-İsrail savaşlarına nazaran iki mühim hususiyeti ve farklılığı vardır. Araplar ve bilhassa Mısır tarafından başlatılan bu savaşın amacı, daha öncekilerde olduğu gibi, İsrail'in haritadan silinmesi değil, 1957 savaşında İsrail'in ele geçirdiği toprakların geri alınması ve bu suretle Arapların prestijinin tamiri ve yükseltilmesi idi. Bu savaşın ikinci farklılığı da, bilhassa Mısır'ın Sina cephesinde yaptığı süpriz saldırı ile İsrail karşısında mühim başarılar elde etmesi ve İsrail'e, şimdiye kadar olduğundan daha ağır kayıplar verdirmesidir. 1973 savaşı İsrail için, daha öncekiler gibi olmamıştır.

1973 Yom Kippur savaşına varan gelişmeler, esasında 1967 savaşını takip eden gelişmelerin devamından başka bir şey değildir.

1967 Savaşındaki ağır yenilgi, Arap ülkelerini İsrail'e karşı mücadelelerinde yeni yollar ve yeni taktikler aramaya sevketti. Bu taktikler ve yeni politikalar, 1967 Ağustosunda Sudan'ın başkenti Hartum'da yapılan, önce Arap Dışişleri Bakanları toplantısında ve hemen

arkasından da Arap Zirvesinde tartışılıp kabul edildi. Buna göre, İsrail hiç bir şekilde tanınmayacak, İsrail ile hiç bir şekilde müzakerelere girişilmeyecek ve hiç bir şekilde İsrail ile barış anlaşması yapılmayacak, fakat Filistinlilerin hakları sonuna kadar savunulacaktı. Bu savunma konusunda kabul edilen metod da, İsraile karşı bir yıpratma savaşı'nın (war of attrition) yürütülmesi idi. Yıpratma savaşı için kullanılacak vasıtalar da İsrail sınırlarında devamlı olarak çatışmaları tahrik etmek ve bir de Filistin komandolarını kullanmaktı. Bu komandoların finansmanını da petrol üreten ülkeler üzerine almıştır.

1967 savaşından sonraki gelişmelerde iki ayrı istikamet göze çarpmaktadır. Bir yanda Amerika, Araplarla münasebetlerini düzeltmek için Orta Doğu barışını gerçekleştirmeye çalışmış ve bu da İsrail ile münasebetlerine görüş ayrılıklarının ve hatta zaman zaman soğukluğun hakim olmasına sebep olmuştur. Ayrıca, bu barışı gerçekleştirme çabalarını Sovyetlerle beraber yürütmeye çalışmıştır. Amerika'nın bu faaliyetleri İsrail'in politikasına ters düşmekteydi. Çünkü, İsrail başkaları tarafından hazırlanıp sunulan bir barışı değil, 1967 zaferinin kendisine sağladığı imkanları ve kozları kullanarak, Arapları kendisiyle müzakereye oturtmak suretiyle yapılacak bir barışı tercih ediyordu. İsrail-Amerikan münasebetleri bu şekle girerken, Mısır da 1969 Nisanından itibaren 16 ay sürecek olan yıpratma savaşına başlıyordu.

1967 yenilgisinin hemen arkasından, Nasır Mısır silahlı kuvvetlerinde gayet radikal reformlara girişerek orduyu düzeltmeye çalıştı. Aynı zamanda da, Sovyetler, savaş sırasındaki kayıpları telafi etmek için Mısırı yeniden hızla silahlandırmaya başladılar. Böylece Nasır hazırlıklarını tamamladıktan sonra, 1969 Nisanından itibaren, Süveyş Kanalının sol kıyısındaki mevzilerinden açtığı topçu ateşi ile, Kanal'ın sağ kıyısındaki İsrail mevzilerini bombardıman etmeye başladı. Bu bombardımanlar İsrail mevzilerinde insan kayıplarına da sebep oldu. Bu sebeple İsrail, her zamanki taktiğini kullanarak, bu topçu ateşine daha ağır bir şekilde karşılık verdi ve İsrail uçakları Mısır topraklarını bombardıman etmeye başladı. 1970 yılının ilk dört ayında İsrail uçakları Mısır toprakları üzerinde 3.300 uçuş yapmışlar ve 8.000 ton bomba atmışlardır. İsrail'in havadan verdiği bu karşılık o kadar müessir olmuştur ki, daha 1970 Ocak ayında, Mısır'ın hava savunmasının beşte dördü tahrip edilmiş bulunmaktaydı. Onun içindir ki, Başkan Nasır 1970 Ocak ayında Moskova'ya gitti ve Sovyetlerden uçak ve füze istedi. Sovyetler 150 Mig-21 uçağı ile SAM-3 füzeleri vermeyi kabul ettiler. Nisan başından itibaren Sovyetlerin kontrolundaki Mısır havaalanlarından kalkan ve yine Sovyet pilotları tarafından kullanılan uçaklar, İsrail mevzilerini bombardımana başladılar. Bunun üzerine İsrail, Mısır'a yaptığı hava akınlarını durdurdu.

Fakat Haziran sonlarından itibaren Mısır İsraile karşı, bir hava

savunma silahı olan ve yerden havaya atılan (Surface to Air Missiles) SAM-2 ve SAM-3 füzelerine kullanınca, işin rengi değişti. Zira bu durum İsraili bir "önleyici" (preemptive) savaşa zorlayabilirdi. İsrail, Mısır'a ağır bir darbe indirerek, daha ileriye gitme cesaretini kırmak isteyebilirdi. Halbuki bu dönemde Amerika İsrail'e baskı yaparak, İsrail'i yeni bir savaşa gitmekten alıkoymaya çalışmaktaydı. Amerika'nın bu tutumu, İsrail'in 1973 savaşının ilk gününde bir sürpriz Arap baskınına maruz kalmasında büyük rol oynamıştır.

Mısır Sovyet füzelerini kullanınca, İsrail tekrar hava akınlarına başladı ve füze üslerini tahrip etmeye çalıştı. Bunun üzerine Amerika'nın araya girmesiyle 7 Ağustosta yeni bir ateş-kes kabul edilerek Kanal Cephesi yeniden durgunlaştı.

7 Ağustos ateş-kes anlaşmasından sonra iki mühim gelişme oldu. Birincisi Başkan Nasır'ın 28 Eylül 1974'de ani ölümü ve yerine General Enver Sedat'ın geçmesidir. Enver Sedat, tanınmış bir isim değildi ve dolayısiyle Nasır kadar Arap dünyasında nüfuz sahibi olamazdı. Yani, Mısır'ın bölgedeki tesiri zayıflayabilirdi.

İkinci gelişme, Kasım ayında Suriye Baas Partisi içinde bir darbenin meydana gelmesi ve Baas'ın aşırı grubunun iktidardan düşürülerek, mutedil bilinen Hafız Esad grubunun iktidarı ele alması idi.
Her iki hadise de Amerika tarafından iyimser bir şekilde karşılanmıştır.

Enver Sedat'ın Mısır'da dahi otoritesini kabul ettirmesi kolay olmadı. Bu sebeple, Enver Sedat, İsrail'in Sina'dan çekilmesini sağlamak ve Süveyş Kanalını tekrar milletlerarası deniz trafiğine açmak suretiyle bir prestij sağlamak için İsrail'le anlaşmak istedi. İstediği de İsrail'in, Sina'nın tamamından değil, Akdeniz'de El-Ariş'ten güneyde Kızıl Denizde Ras Muhammed'e çekilecek bir çizgiye kadar çekilmesiydi ki, bu da Sina'nın yarısını Mısır'a terketmek demekti. Enver Sedat'ın 1971 Şubatında yaptığı bu teklif İsrail tarafından reddedildi.

Bunun üzerine Enver Sedat, bu işin tek çıkar yolunun İsrail ile savaşmak olduğuna karar verdi. Fakat bunun için de, herşeyden önce, silahlanmada İsrail ile eşit durumuna gelmek ve bilhassa saldırı silahlarına sahip olmak gerekiyordu. Bundan dolayı Sedat, Mayıs 1972'de, yani SALT-İ anlaşmasının imzasından kısa bir süre önce Moskova'ya gitti. Fakat Sovyetler çok değişmişti. Şimdi Sovyetler, adeta Amerika ile birlikte ortak bir Orta Doğu politikası takip ediyorlar ve bölgede yeni bir çatışmanın çıkmasını istemiyorlar, intibaını aldı. Dolayısiyle Sovyetlerden silah da sağlayamadı.

Bir yandan Sovyetlerin bu tutumu, bir yandan da, 1971 Mayıs ayında Sedat'ın, Moskova taraftarı Ali Sabri'nin darbe teşebbüsü ile karşı karşıya kalması, Sedat'ın Sovyetlerden dönmesine sebep

oldu. Bunun neticesi olarak, 17 Temmuz 1972'den itibaren 17.000 kadar olan Sovyet uzman ve danışmanlarını Mısır'dan çıkardı. Ağustos ayında da, her iki devlet elçilerini geri çektiler.

Enver Sedat'ın bu hareketi Sovyetlerin Orta Doğu'daki prestiji için çok ağır bir darbe idi. Prestij kaybının yanında, Sovyetler Mısır gibi Orta Doğunun stratejik bir ülkesinden de çıkarılmış oluyorlardı. Keza, İskenderiye'deki Sovyet deniz üssü de kapanıyordu. Bu sebeple, Sovyetler 1972 sonbaharından itibaren tekrar Mısır'a yanaşarak, Mısır'ın modern silah isteklerini karşılama hususunda kapıyı aralamaya çalıştılar. Bu çabaların sonucu olarak 1973 Şubatında Mısır ile Sovyetler arasında bir anlaşma meydana geldi. Bu anlaşmaya göre, Sovyetler Mısır'ın istediği silahları verecekti, lakin Mısır'ın askeri harekatının amacı da, Süveyş Kanalının sağ kıyısının ele geçirilmesinden öteye geçmeyecekti.

Bundan sonraki aylar, Mısır, Suriye ve şimdi bu ikisi ile tekrar barışmış olan Ürdün arasında yoğun temaslar ve savaşın planlaması için müzakerelerle geçti. Savaşın sadece Sina ve Suriye (yani Golan) cephesinde yapılması kararlaştırıldı. Yahudilerin en kutsal günü olan Yom Kippur'un tatil olduğu 6 Ekim 1973 günü Mısır ve Suriye kuvvetleri aniden İsrail'e karşı saldırıya geçtiler. Saldırı planları o kadar gizli tutulmuş ve saldırılar o kadar ani olmuştur ki, ne Amerika ve ne İsrail bu saldırıları ne önceden haber alabilmiş

ve ne de tahmin edebilmişlerdi. Sürpriz bu sefer Araplardan gelmekteydi.

İsrail karşılaştığı bu iki cepheli sürpriz saldırı karşısında, 1967'dekinden farklı hareket etmiştir. 1967 savaşında İsrail önce Sina'da harekete geçmiş ve Suriye cephesinde savunma yaparak, Sina'yı tamamen işgal ettikten sonra, Golan tepelerinde saldırısını sürdürmüştür. 1973'de ise, ağırlığı önce Suriye cephesine vermiştir. Suriye Cephesinde, sade Suriye askerleri çarpışmıyordu. Irak 3 tümenlik bir kuvvet ile üç uçak filosunu Suriye'ye göndermişti. Fas 1.800 kişilik bir kuvvet ile Suriye cephesine katkıda bulundu. Suudi Arabistan ise küçük bir kuvvet ile bu savaşa katıldı. Ürdün ise güney Suriyeye 2 zırhlı tümen göndermişti. Bu kuvvetler daha ziyade, Ürdün'ü kuzeyden gelecek bir saldırıya karşı korumak içindi.

Suriye cephesi 1967'deki gibi yine başarılı olamadı Araplar için. Suriyeliler 900-1.200 tank, 45.000 kişilik bir kuvvet ve 300 uçakla Golan cephesinde harekata başladı. Golan'daki İsrail garnizonunda ancak 180 tank ve 4.500 asker bulunuyordu. Bu sebeple Suriyeliler çabuk ilerlediler ve Kuneitra'yı da alarak ve İsrail'e bilhassa tank bakımından ağır kayıplar verdirerek 1967 öncesi sınırlarına kadar ilerlediler. Fakat İsrail kendisini çabuk toparladı ve cepheyi bir kaç gün içinde takviye ederek 10 Ekimden itibaren Suriye kuvvetlerini geri sürmeye başladı. Araplar geri çekildiler. 17 Ekimde, Suriye-İsrail cephesi, 1967 sonrasının şekline girdi ve çarpışmalar da durdu.

İsrail, kendi topraklarını kurtarmıştı.

Bunun üzerine İsrail, Suriye cephesinden aldığı bir kısım kuvvetlerini Sina cephesine sevketti.

Sina cephesi de başlangıçta ve genel olarak İsrail için iyi gelişmedi. Mısır uçakları havadan Kanalın doğu kıyısındaki İsrail mevzilerini ağır bir şekilde bombalayıp, İsrail cephesine hem insan ve hem de tanklar bakımından mühim kayıplar verdirirken, Mısır kuvvetleri de Süveyş Kanalını geçerek Kanalın doğu kıyısında köprübaşı tutmaya çalıştılar. Mısır'ın harekat planı üç kademeli idi. Birinci kademe Kanalın doğu kıyısında köprübaşları tutmaktı. İkinci kademe, Batı Sina'daki stratejik Khatmia, Gidi ve Mitla geçitlerini ele geçirmekti. Üçüncü kademe de, bu geçitleri aldıktan sonra ilerleyip İsrail sınırına dayanmaktı. Mısır kuvvetleri 24 saat içinde karşı kıyıya geçip; köprübaşlarını kurmaya ve 500 tankı geçirmeye muvaffak oldular. Şimdi ikinci hedef, 20 mil ötedeki üç stratejik geçidi ele geçirmekti. Fakat bunu yapamadılar. Ancak 4-5 mil ilerleyebildiler. 14 Ekimde, Bar Lev hattı denen İsrail cephesine Büyük Acı Göl bölgesinde yaptıkları büyük bir taaruz başarısızlıkla neticelendi. Çünkü İsrail Suriye cephesini tesbit etmiş ve Sina'ya dönmüş bulunuyordu. İsrail kuvvetleri Mısırlıları durdurdukları gibi, 15 Ekimden itibaren, kuzeydeki Mısır 2'inci Ordusu ile güneydeki Mısır 3'üncü Ordusunun arasından ve Büyük Acı Gölün kuzeyinden kanalı geçerek

Mısır topraklarına ayak bastılar. Bundan sonra güneye dönerek 3'üncü Mısır Ordusunu arkadan çember içine aldılar. Mısır'ın 3'üncü Ordusunun durumu çok tehlikeli idi. Fakat, iki Mısır ordusunun arasından Kanalın batı yakasına geçen İsrail kuvvetlerinin durumu daha az tehlikeli değildi. Bundan dolayı, her iki taraf da Güvenlik Konseyinin 22 Ekim 1973 günlü 338 sayılı kararını aynı gün akşamı kabul ederek çarpışmaları durdurdular. 338 sayılı karar, tarafları ateşkese ve 242 sayılı kararı derhal uygulamaya davet etmekteydi. 242 sayılı kararda, İsrail'in 1967'de işgal ettiği topraklardan çekilmesinden söz edildiği için, 338 sayılı kararın bu kısmı Araplara verilmiş bir tavizdi. Buna karşılık, karar tarafları müzakerelere davet etmekteydi ki, bu da İsrail'in eskidenberi istediği bir hususstu.

Ateş-kese rağmen, İsrail, Mısır 3'üncü Ordunun etrafındaki çemberi tamamlamak için, 23 Ekimde çarpışmaları yeniden başlatınca, yeni bir kriz doğdu ve bu kriz Amerika ile Sovyet Rusya'yı karşı karşıya getirdi. Esasen her iki büyük devlet de 1973 savaşına dolaylı bir şekilde katılmıştı. Sovyetler 10 Ekimden itibaren Mısır ve Suriye'ye yoğun silah sevkiyatına başlayınca, Ameriko da 13 Ekimden itibaren İsraile silah göndermeye başlamıştı. Durumun böyle olduğu bir sırada, İsrail'in çarpışmaları başlatması üzerine Mısır, kendisi ile İsrail kuvvetleri arasına Amerikan ve Sovyet kuvvetlerinin konulmasını istedi. Sovyetler bu teklifi derhal desteklediler. Fakat Amerika buna o kadar kesin bir şekilde karşı çıktı ki, Sovyetler gerilemek

zorunda kaldılar. Bunun üzerine, Güvenlik Konseyinin, taraflar arasına Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin konulmasına dair 25 Ekim 1973 ve 340 sayılı kararı kabul edildi.

Bu suretle dördüncü Arap-İsrail savaşı da sona ermiş olmaktaydı. Fakat ortada yine barış yoktu. Halbuki 338 sayılı karar, bu amaçla tarafların müzakereye oturmasını istiyordu. Bunu da birisinin sağlaması gerekliydi. İşte Amerikan Dışişleri Bakanı Dr. Henry Kissinger bu işi üzerine alan kişi oldu. Kissinger'in Tel-Aviv ile diğer Arap başkentleri arasında defalarca gidip gelmek suretiyle gerçekleştirdiği mekik diplomasisi (shuttle diplomacy) sonunda, Mısır ile İsrail arasında, 18 Ocak 1974'de, İsrail'in Sina'da belli bir ölçüde geri çekilmesini sağlayan bir anlaşma imzalandı. Süveyş-Kahire yolunun 101'inci kilometresinde imzalanmış olması dolayısiyle, 101'inci Km. Anlaşması adı da verilen bu anlaşmanın en büyük hususiyeti, diplomatlar değil, ama Mısır ve İsrail Genelkurmay Başkanları arasında müzakere edilip imzalanmış olmasıdır. Bu suretle, askeri mahiyette de olsa, İsrail ve Mısır en yüksek askeri seviyede bir masa etrafına oturmuş olmaktaydılar.

Anlaşmaya göre, İsrail Süveyş Kanalının batı yakasındaki bütün kuvvetleri çektiği gibi, doğu yakasında da kuvvetlerini kıyıdan 20 mil kadar geriye çekecekti. Kanalın doğu kıyısında Mısır askeri bulunmakla beraber, İsrail ile Mısır kuvvetlerinin arasına B. M. kuvvetleri

yerleştirilecekti. Gerek Mısır'ın, gerek İsrail'in kuvvetleri 7.000 kişiyi geçmeyecek ve ancak hafif silahlara sahip olacaktı. Bu anlaşmayı taraflar, bir barış antlaşması değil, fakat o istikamette atılmış bir "ilk adım" saymakta idiler.

Bu anlaşma ile Mısır Süveyş Kanalının her iki tarafına sahip olmakla Kanalı tamamen ele geçirmiş olmaktaydı. Bundan dolayı Kanal, gerekli temizlikler yapıldıktan sonra, 5 Haziran 1975'de tekrar dünya deniz trafiğine açıldı.

101'inci Km. Anlaşması Amerika'nın Orta Doğu diplomasisinde büyük bir başarı idi. Çünkü, 1967 savaşında, diğer Arap devletleri ile birlikte, Amerika ile diplomatik münasebetlerini kesmiş olan Mısır, 1974 anlaşmasından sonra bu münasebetlerini tekrar kurdu. Diğer taraftan, mekik diplomasisi sırasında Dr. Kissinger, Amerika ile münasebetleri kesilmiş olduğu halde, mesela bir çok defalar Şam'a gidip geldi ve Suriye de bunu kabullendi. Böylece Amerika, Araplarla olan münasebetlerini tekrar tesis etmiş olmaktaydı.

Amerika Dışişleri Bakanı Dr. Kissinger, Tel-Aviv ile Şam arasında bir süre yine mekik dokuduktan sonra, 31 Mayıs 1974 de, İsrail-Mısır anlaşmasına benzer bir anlaşmanın İsrail ile Suriye arasında da imzalanmasını sağladı. Bu anlaşma ile de, İsrail Kuneitra'nın gerisine çekiliyor ve İsrail ve Suriye kuvvetleri arasına yine B.M.

Kuvvetleri konuyordu.

Görülüyor ki, Kissinger'in Orta Doğu barışındaki taktiği, barışa adım adım ilerlemekti. Bundan dolayı Kissinger'in bu politikasına mekik diplomasisinin yanında, "adım, adım" diplomasisi de denilmiştir. Kissinger'i böyle bir diplomasiye zorlayan sebeplerin başında İsrail'in tutumu gelmekteydi. Zira, atılan her adımda İsrail, elinde tuttuğu topraklardan bir parçasını geri vermekteydi. Bunun için İsrail, verdiği her toprak parçasına karşılık barış için bir taviz elde etmek istiyordu. İsrail buna, "her toprak parçası için bir parça daha barış" prensibi demekteydi.

101'inci Km. anlaşmasından sonra Mısır-Amerikan münasebetlerinin düzelmesi, Mısır'ın Amerika'nın çabaları ile Süveyş Kanalına tekrar kavuşması ve İsrail bakımından hiç değilse askerlerin bir masa etrafına oturması, Orta Doğu gelişmelerinde gayet müsbet gelişmelerdi. Bundan dolayı Kissinger, yeni adımlar atmak hususundaki çabalarının arkasını kesmedi. Mekik diplomasisine devam ederek, İsrail ile Mısır'ın bir adım daha atmalarını sağladı ve 1 Eylül 1975'de, Sina konusunda İsrail ile Mısır arasında yeni bir anlaşma daha imzalandı. Bu anlaşma ile İsrail, Sina'daki Mitla ve Gidi geçitleri ile Abu Rudeis petrol kuyularını Mısır'a terkederek daha da geriye çekilmekteydi. Mısır ve İsrail kuvvetlerinin arasına 200 personelli Amerikan erken uyarı sistemi konacaktı. Bu suretle Mısır'ın ani saldırısına

karşı İsrail'in güvenliği sağlanmış oluyordu. Ayrıca, Mısır Abu Rudeis kuyularından elde edeceği petrolden her yıl 4.5 milyon tonunu İsrail'e satacaktı. Nihayet, Mısır, İsrail gemilerinin değil, fakat İsrail'e yük getiren diğer ülkeler gemilerinin Süveyş Kanalı'ndan geçmesine izin verecekti.

Mısır bu anlaşma ile iki büyük kazanç elde etmiş oluyordu: Biri, Sina'da biraz daha toprağını geri alması ve bilhassa Mitla ve Gidi geçitleri gibi savunması için çok değerli noktaları ele geçirmesi idi. İkincisi ise, İsrail'in, işgal ettiği Arap topraklarını geri verme kavramını yavaş yavaş benimsemeye başlaması idi. Fakat İsrail bunu yaparken, iki taviz elde etmişti: Biri, erken uyarı sistemine Amerika'yı karıştırmakla, bir bakıma Amerika'yı İsrail'in güvenliğinden sorumlu bir hale getiriyordu. İkincisi ise, sırf anlaşma karşılığında Amerika'nın İsrail'e 2.1 milyar dolarlık askeri yardım ile 700 milyon dolarlık ekonomik yardım yapmayı kabul etmesiydi.

Ne olursa olsun, 1978'in Camp David anlaşmalarına giden yol açılmıştı.

1967 savaşı sonunda nasıl Araplar Filistin komandolarını İsrail'e karşı bir yıpratma savaşının vasıtası olarak kullanmaya karar verdilerse, 1973 savaşının sonunda da, "petrolü" İsrail'e karşı değil, fakat Batı'ya karşı siyasi silah olarak kullanmaya karar verdiler ve bunun neticesinde de bütün dünyada bir petrol krizi ortaya çıktı.

Aslına bakılırsa, 1973 petrol krizi doğrudan doğruya 1973 Arap-İsrail savaşının sonucu değildir. Bu savaş bu krizi hızlandırmıştır. Yoksa üretici ülkeler için petrol problemleri yıllardanberi oluşma halinde bir mesele idi. Nitekim, OPEC (Organization of Petroleum Exporting Countries), yani Petrol İhraç Eden Ülkeler teşkilatı, daha 1960 Ağustosunda kurulmuştu. Üye sayısı 13'e kadar çıkan bu teşkilatın kuruluş maksadı, bilhassa petrol fiyatlarının tesbiti başta olmak üzere, hepsini müştereken alakadar eden meselelerin birlikte çözümünü sağlamaktı. Burada şunu belirtelim ki, OPEC kurulduğunda, hemen bütün petrol üreticisi ülkelerde, petrol kaynakları, Batı teknolojisi gereği, Batılı ve bilhassa Amerikan petrol şirketlerince işletilmektedir. İkinci bir husus da şudur: Bugün, yani 1982 yılı başında varili 34 dolara kadar yükselmiş olan ham petrolün fiyatı, 1970 Ocak ayında, Orta Doğu petrolleri için varili 1.80 ve daha yüksek vasıflı Libya petrolu için de 2.17 dolardır.

Bununla beraber, OPEC'in 1973 Arap-İsrail savaşına kadar bir şey yaptığı söylenemez. Yalnız şu var ki, 1970'den itibaren, hemen

bütün Orta Doğu ülkelerinde, petrol şirketlerine el koyma eğilimi başladı. Mesela Irak, 1972'de Iraq Petroleum Company'yi tamamen millileştirdi. İran da 1973'de hemen hemen aynı şeyi yaptı ve petrol şirketlerini sadece bir idareci haline getirerek, üretimi tamamen İran Milli Şirketi'nin (INOC) eline verdi. Diğer Arap ülkeleri ve bilhassa Basra Körfezi ülkeleri de, yabancı şirketlerdeki hisselerini arttırdılar.

1967 Arap-İsrail savaşından sonra, petrolün Batı'ya ve bilhassa Amerika'ya karşı bir siyasi silah olarak kullanılması söz konusu edildi. Hatta bu maksadla OAPEC (Organization of Arab Petroleum Exporting Countries), yani Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Teşkilatı da kuruldu. Fakat petrolün siyasi silah olarak kullanılması mümkün olmadı. Çünkü, her şeyden önce, Batı'nın ve bilhassa Amerika'nın tek petrol kaynağı Orta Doğu değildi. Amerika'nın kendi üretimi olduğu gibi, Venezuela, Nijerya ve Endonezya gibi başka petrol ihracatçısı ülkeler de vardı. Petrol ambargosunda dayanışmayı sağlamak zordu. İkincisi, petrolün fiyatının gayet düşük olduğu bir sırada, Arap ülkeleri için mühim bir gelirden yoksun kalmak, kolay göze alınamıyacak bir şeydi.

Diğer taraftan, petrolün siyasi vasıta olarak kullanılmasında Batı ve Amerika üzerinde baskı yapabilmek için iki yol vardı: Biri üretimi ve dolayısiyle ihracatı kısmak, diğeri de fiyatları yükseltmek. Üretimi kısmanın iki sakıncası vardı. Önce, üretici ülkelerin gelirlerini azaltırdı,

sonra da, bütün Batı endüstrisi enerji bakımından petrole dayandığı için üretimi kısmak sert tepkilere yol açabilirdi. İşte bu sebeplerden, 1973 savaşından sonra ikinci yola, yani fiyatların yükseltilmesine başvuruldu.

Bu metodun başarılı olduğu söylenebilir. Zira, 1973 Ocak ayında varili 2.59 dolar olan Arap petrolü, 1973 Ekiminde 5.11 ve 1974 Ocak ayında da 11.65 dolara çıktı. Bu, bir yıl içinde dört mislinden fazla bir artış demekti.

Bu fiyat artışları bilhassa Batı Avrupa'da ve Japonya'da bir paniğe sebep oldu. Ortak Pazar veya resmi adı ile Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı (E.E.C.), 6 Kasım 1973'de yayınladığı bir bildiride, Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını desteklediklerini kuvvet yoluyla toprak kazanılmasını kabul etmediklerini, İsrai1'in 1967 de işgal ettiği topraklardan çekilmesini, bununla beraber, bölgedeki her devletin egemenlik, toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı ile, "güvenlikli ve tanınmış sınırlar içinde" barış içinde yaşama hakkına saygı gösterilmesi gerektiğin ilan ettiler. Japonya ise, 22 Kasımda Arapları tutan öyle bir tavır aldı ki, sadece İsrail ile münasebetlerini kesmediği kaldı. İngiltere ise, 6 Ekim 1973 de, Orta Doğu ülkeleri için silah ambargosu ilan etmişti. Fakat Kasım ayında ambargo esas itibariyle İsrail'e yönelik bir şekil aldı.

Bilhassa Suudi Arabistan, İsrail'i kesinlikle tutan Amerika ve Hollanda'ya karşı petrol ambargosu tatbik etti ise de, bu ambargo bilhassa Amerika'nın Orta Doğu politikasında hiç bir değişiklik ve tesir yapmadı. Kaldı ki, Amerika'nın bu ambargoya karşı tepkileri de bir hayli sert oldu. Hatta, petrol üreten Arap ülkelerinin petrol politikası, Batı'nın sanayiini çökertecek hale geldiği takdirde, Amerika'nın Basra Körfezi bölgesine bir silahlı müdahale ihtimalinden veya bunun planlamasından dahi söz edildi.

Arapların bu petrol silahına karşı Amerika'nın başvurduğu ikinci yol da, Avrupa İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD) çerçevesinde, 1974 Ekiminde, Amerika, Kanada, Fransa hariç Ortak Pazar ülkeleri, Japonya, İspanya, Türkiye, Avusturya, İsviçre, İsveç ve Norveç'in katılması ile Milletlerarası Enerji Ajansı'nın (İnternational Energy Agency) kurulması oldu. Bu kuruluşun amacı, enerji ve fakat bilhassa petrolün sağlanmasında, kullanılmasında bir işbirliğini, dayanışmayı ve ortak planlamayı gerçekleştirmekti. Ortak Planlama çalışmalarında, daha sonra, her üye ülkenin en az 60 günlük petrol stokuna sahip olması prensibi kabul edilmiş ve daha sonra da bu stok miktarı 90 güne çıkarılmıştır. Bundan başka, petrol sıkıntısına düşmeleri halinde, üye ülkelerin birbirlerine yardım etmeleri esası da kabul edilmişti.

Petrol krizinin 1973-1974'de Batı'da yaptığı ilk şoktan sonra, petrol

meselesi, yani her altı ayda bir OPEC ülkelerinin ham petrol fiyatlarına zam yapmaları, normal bir hadise mahiyetini aldı. Başka bir deyişle, Batı'nın sanayileşmiş ve gelişmiş ülkeleri, fiyat artışlarından doğan sarsıntıyı kısa sürede atlattılar. Çünkü, sanayileşmiş ülkelerin korktuğu üretimin azaltılması idi. Yoksa, fiyat artışlarına kolay ayak uydurdular. Zira, artan fiyatların üretici ülkelere sağladığı gelir, yani petrodolar, yine Batı bankalarına ve Batı'nın sermaye ve nakit piyasasına intikal etti. İkincisi, Batı'nın sanayileşmiş ülkeleri, artan petrol fiyatlarını kolaylıkla kendi sanayi mamullerine ve teknolojilerine aksettirdiler. Burada bilhassa silah fiyatlarını zikretmek gerekir. Halbuki, Batı'nın sanayiine, teknolojisine, silahına ve hatta tüketim maddelerine en fazla ihtiyaç duyanlar, petrol paraları ile ülkelerinin ekonomik kalkınmalarını hızlandırmak isteyenler, bu petrol üreticisi Arap ülkeleri idi. Yani, Arap ülkeleri pahalı sattılar ve aldıklarını da pahalı almaya başladılar. Bu arada olan, gelişmekte olan fakir ülkelere oldu. Türkiye de, artan petrol fiyatlarının büyük acısını çekmiştir. Petrol üreten Arap ülkeleri, bilhassa geri kalmış veya gelişmekte olan Müslüman ülkeler için yeterli bir yardım programı da gerçekleştirmediklerinden, Batı'nın zengin ülkelerine vurmak istedikleri darbenin acısı, bu Müslüman fakir ülkelerin sırtından çıkmıştır.

Lübnan İç Savaşı 1975-1976

Bu iç savaş Lübnan'ın son otuz yıllık tarihinde beşinci iç savaş olmuştur. Bu iç savaşların sonuncusu 1955'de meydana gelmişti. Lübnan'ın bu kadar sık bir şekilde iç karışıklıklara ve iç savaşlara maruz kalmasının arkasında, ülke halkının farklı dinlere ve bu dinler içinde de farklı mezheplere bölünmüş olması ile, bu din ve mezhep ayrılıklarının siyasi düşünce gruplaşmalarına dönüşmüş olması yatmaktadır. Bu dini ve siyasi bölünmüşlüğe, bir de, 1970'de Ürdün'de bir vatan ele geçirmek isteyip de başarı sağlayamayan ve gözlerini Lübnan'a çeviren ve kendi içinde de bir çok siyasi gruplaşmalara ayrılmış olan Filistinlileri de ekleyecek olursak, Lübnanın yürekler acısı manzarası kolaylıkla ortaya çıkar. Hemen belirtelim ki, 1975 Nisanında Lübnan'da çatışmalar başladığı zaman, ülkede, kendi içindeki bölünmüşlüğü ile 300.000 Filistinli mülteci ve 5-7 bin Filistin gerillası bulunmaktaydı. Kaldı ki, Filistinlilerin dışında, Lübnan'da her din veya mezhep grubu ile siyasi grubun da kendisine mahsus Milis teşkilatı, yani, askeri kuvveti vardı. Bu ise, Lübnan'da, en küçük bir anlaşmazlığın bir silahlı çatışmaya ve bir iç savaşa dönüşmesini kolaylaştıran çok mühim bir faktör olmuştur.

Lübnan'da 1975-76 iç savaşı çıktığında, mevcut olan siyasi gruplaşmalar genel hatları ile şöyledir:

Sol Gruplar: Bunların en kuvvetlisi Kemal Canbulat'ın ilerici Sosyalist Partisi'dir ki, esas itibariyle Güney Lübnan'daki Dürzi'lere dayanmakta olup, yine Güney Lübnan'da 3.000 kişilik bir milis kuvveti vardı. Bunun dışındaki sol gruplar ise şöyle sıralanmakta idi:
1) Nasırcı sosyalistler. 2) Suriyeci ve Irakcı olmak üzere ikiye ayrılan Baas'cılar. 3) Suriye milliyetçilerinin desteklediği Suriye Halkçı Partisi. 4) Marksist-Leninist'ler ki, buna Lübnan Komünist Partisi ile Lübnan Komünist Hareketi dahildi.

Sol grupların içinde Hıristiyanlar olmakla beraber, bunlar temelde Müslümanlara dayanmakta idi.

Mutedil Müslüman Gruplar: Bunlar genellikle Sunni Müslüman gruplarıdır. Raşid Kerami'nin Arap Kurtuluş Partisi, Saib Salam'ın Reformun Öncüleri, Kemal Esad'ın Şii'lerden meydana gelen Sosyal Demokratik Partisi, Suriye taraftarı Alevi Gençlik Teşkilatı bu gruba dahil bulunmaktaydı.

Muhafazakar Hıristiyan Gruplar: Bu grupta iki büyük siyasi parti söz konusu idi. Bunlardan biri, Pierre Cemayel'in Falanjist partisi olup 10.000 kişilik bir milis kuvvetine sahipti. İkincisi ise, eski cumhurbaşkanlarından Camille Chamoun'un Milli Liberal Partisi idi ve 2.000 kişilik bir milis kuvveti vardı.

Dördüncü grup siyasi kuruluşlar ise, daha önce Ürdün İç Savaşı dolayısiyle belirttiğimiz ve sayıları 10'u bulan çeşitli teşkilatlardı.

Bütün bu dini ve siyasi bölünmeler ve bu bölünmelerin askeri kuvvetini teşkil eden milis kuvvetleri karşısında da, Lübnan Ordusu'nun kuvvetinin de ancak 15.000 kadar olduğunu ve ayrıca bu ordu içine de siyasi ve dini bölünmelerin girdiğini de belirtelim. Bu ordu, bir dış savunma kuvveti olmaktan ziyade, iç güvenlik için eğitilmişti. Başkomutanı genellikle Maruni, subaylar çoğunlukla hıristiyan ve askerlerin çoğunluğu da Şii idi.

Bağımsızlığın başlangıcından itibaren, Lübnan'ın devlet ve siyasi yapısı da, bu dini ve siyasi bölünmelere göre düzenlenmişti. Fransız sömürgeciliğinden kalan bu siyasi sisteme göre, o zamanlar halkın çoğunluğunu teşkit eden Hıristiyanlar Milli Meclis ve hükümette de çoğunluğu ellerinde tutuyorlardı. Cumhurbaşkanlığı, Hıristiyanların en geniş bölümünü teşkil eden katolik Maruni'lere veriliyordu. Başbakanlık daima Sunni Müslümanların ve Meclis Başkanlığı da Şii'lerin idi. Memuriyetler de keza, bu din ve mezhep genişliğine göre dağıtılmaktaydı.

Hıristiyanların bu siyasi yapı içindeki imtiyazlı durumları, onlara toplumda ekonomik ve sosyal üstünlük ve güç de kazandırmıştı. Müslümanların durumu ise iyi değildi. Bundan dolayı huzursuzdular. Halbuki

zamanla Müslümanlar çoğunluk olmuşlardı. Fakat siyasi sistem değişmemişti.

Müslüman kitlesi de üç esas mezhebe ayrılmıştı. Sunni'ler, Şii'ler ve Dürzi'ler. Daha önce de belirttiğimiz gibi, sol fikirler esas itibariyle Müslüman gruplar içinde yayılmıştı.

Lübnan iç savaşı, 1975 yılının Şubat ve Mart aylarında Hıristiyan-Müslüman çatışması ile başladı. Hükümetin balık avı imtiyazını bir Hıristiyan şirketine vermesi üzerine, Sidon şehrinde, halkın çoğunluğunu teşkil eden Müslümanlar hükümet ve Hıristiyanlar aleyhine gösterilere başladılar. Bir süre sonra, Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında, bir çok kişinin öldüğü ve yaralandığı, bir hafta süren çatışmalar oldu. Bu çatışmalarda Filistinliler Müslümanlara silah temin etmiştir. Bir haftalık çatışmaların sonunda iki taraf arasında bir ateş-kes sağlandı.

Fakat Nisan ortalarında çatışmalar daha da şiddetlendi ve bu sefer Beyrut'a sıçradı. 13 Nisan günü Beyrut'un kenar mahallelerinde bir otobüs dolusu Filistinliler, Cemayel'in Falanjistlerinin saldırısına uğradı ve bütün Filistinliler öldürüldü. Bunun üzerine Beyrut'ta bir hafta süren kanlı çarpışmalar oldu. Bu sefer her iki taraf da ağır silahlar kullanmıştı. Bu çarpışmalara paralel olarak Sidon ve Trablus'ta (Tripoli) genel grevler başladı.

Beyrut'ta sağlanan ateş-kese rağmen, Hıristiyan-Müslüman çatışmalarının arkası kesilmedi. Çarpışmalar ülkenin diğer yerlerine de yayıldı. O kadar ki, Nisan-Temmuz arasındaki dönemde vukubulan çarpışmalarda 2.300 kişi ölmüş ve 16.000 kişi yaralanmıştır. Temmuz ayından itibaren çarpışmalar şekil değiştirmeye başladı. Her iki taraf da, stratejik üstünlük sağlamak amacı ile Beyrut'un mahallelerini işgale başladılar. Beyrut'taki bu bölünme, ülkenin diğer yerlerine de yayıldı. Her iki taraf da, ülkenin stratejik bölgelerini kendi kontroluna almak için harekete geçti. Ülkede başlayan bu bölünme ve iç savaş, yabancı işadamlarının ve zengin Lübnanlıların ülkeden kaçmalarına sebep oldu. Yabancı bankalar ve şirketler, Orta Doğu'nun en büyük ticaret ve bankacılık merkezi olan Beyrut'tan çekilmeye başladılar. Yerli halk ise, çarpışmalardan canını kurtarabilmek için dağlara sığındılar. Aynı zamanda Orta Doğu'nun eğlence merkezi de olan Beyrut ve yine Orta Doğu'nun İsviçresi denen Lübnan, artık yavaş yavaş sönüyordu.

Mayıs ayının ortalarında Cumhurbaşkanı Süleyman Franjiye, bir milli birlik kabinesi kurması için Raşit Kerami'yi başbakanlığa getirdi. Kerami, bütün din gruplarının temsilcilerini içine alan bir kabine teşkil etti ve gerçekten Müslümanlarla Hıristiyanları uzlaştırmak için çaba harcadı. Fakat muvaffak olamadı. Müslümanlar Anayasa'nın değiştirilerek kendilerine Hıristiyanlarla eşit haklar verilmesini istediler.

Hıristiyanlar ise, anayasa değişikliği yapılmadan önce, Müslümanların silahlarını teslim etmelerini istediler. Buna da Müslümanlar yanaşmadı. Bunun üzerine, yukarda da belirttiğimiz gibi, Temmuzdan itibaren çarpışmalar daha da şiddetlendi. Çarpışmaların genişlemesi ise, Filistinlileri aktif hale getirdi. Bir halde ki, çarpışmalar nerdeyse Hıristiyanlarla Filistinlilerin mücadelesine dönüştü. Şimdi Hıristiyanlarla Filistinliler karşı karşıya geliyordu.

Aralık ayında Falanjist kuvvetleri Beyrut'un doğu ve kuzey mahallelerinde bulunan Filistin kamplarına saldırmaya başladılar. Bunun üzerine Filistinliler de Beyrut'un kuzeyindeki Hıristiyan köylerine saldırdılar.

Nihayet Suriye'nin müdahalesi ve aracılık yapması ile, Hıristiyanlar Müslümanların isteklerini kabul ederek, iki taraf arasında, 21 Ocak 1976'da bir uzlaşma ve anlaşma meydana geldi. Buna göre Milli Mecliste Müslümanlarla Hıristiyanlar eşit sayıda temsil edilecek, memuriyetlerde din esasına göre kota sistemi kaldırılacak, cumhurbaşkanı yine Marunilerden olmakla beraber, Başbakanı Cumhurbaşkanı değil, Milli Meclis seçecekti. Bu anlaşma gereğince Elias Sarkis 1976 Mayısında Cumhurbaşkanlığına seçildi.

Bu anlaşmaya rağmen Lübnan iç savaşı durmadı. Bu sefer Hıristiyanlarla Filistinliler arasında anlaşmazlık çıktı. Şöyle ki: Diğer

Arap devletlerinin baskısı sonucu, Lübnan hükümeti ile Filistin gerillaları arasında 1969'da ve 1973'de iki anlaşma yapılmıştı. Bu anlaşmalara göre, Filistinliler kendi kamplarının dışında da faaliyette bulunabilecekler, İsrail'e bitişik olan Güney Lübnan'a serbestçe girebilecekler, kendi kamplarını dış saldırılara, yani İsrail saldırılarına karşı savunabilmek için havan topları, ağır makinalı tüfekler ve uçaklara karşı füzelere sahip olabileceklerdi. Şimdi Hıristiyanlar Filistinlilerin ülkeden çıkmasını veya bu haklarının kaldırılmasını istediler.

Durum bu safhada iken, ülkenin üçte ikisini kontrolları altında tutan solcu Müslümanların ve Filistin gerillalarının kışkırtması ile Lübnan ordusunda, Ahmed el-Katib adında bir Müslüman subayın liderliğinde ayaklanma çıktı. Mart ayında meydana gelen bu ayaklanmada, çoğunluğu teşkil eden Müslüman askerler, hemen hemen üçte ikisi Hıristiyan olan subayları atıp, yerlerine Müslüman subaylar getirdiler. Bu hadiseden sonra artık bir Lübnan Ordusu kalmamıştı.

Hıristiyanlarla Filistinliler arasındaki çarpışmalara gelince: Bu çarpışmalar bütün yaz ayları boyunca devam etti. Bunların en şiddetlisi Haziranda, Beyrut'ta Hıristiyan kesiminde bulunan Tal al-Za'tar mülteci kampına Maruni kuvvetlerinin saldırması ile başladı. Tal al-Za'tar uzun süre dayandıktan sonra Temmuz ortalarında düştü. Bu hadise Filistinlileri, çarpışmaları durdurmaya yöneltti.

Bütün bu çarpışmalar olurken ve bilhassa 1976 yılı içinde, Suriye her seferinde bir kısım kuvvetini Lübnan'a sokarak, tarafların arasına girmeye ve ateş-kes sağlamaya çalışmıştı. Bundaki bir maksadı da, Filistin gerillalarını ve Filistin Kurtuluş Teşkilatını kendi kontrolu altına almaktı. Bundan dolayı, Suriye'nin Lübnan'a asker sokması, Mısır ve Irak gibi Arap ülkeleri tarafından tepki ile karşılandı. Mamafih, Suudi Arabistan ve Kuveyt'in aracılığı ile, 1976 Ekiminde Riyad'da yapılan Arap zirvesinde, Lübnan'da sayıları 30.000'e çıkmış bulunan Suriye kuvvetlerinin Arap Barış Gücü adı ile görev yapması kararlaştırıldı. Yani bu kuvvetler, Suriye'yi değil, bütün Arap ülkelerini temsil etmiş oluyordu. Ayrıca Lübnan'daki Filistinlilerin de 1969 ve 1973 anlaşmalarına uymaları prensibi kabul edildi. Lübnanın iç düzenini bozmayacaklardı. Arap ülkeleri Arap Barış Gücü'nün masraflarını üzerlerine aldıkları gibi, Lübnan'ın tamiri ve kalkınması için de bir fon kabul ettiler.

Lübnan iç savaşı burada bitti, ama Lübnan'ın çilesi burada bitmedi. Bir defa, Elias Sarkis'in bütün çabalarına rağmen ülkenin birlik ve bütünlüğünü sağlamak mümkün olmadı. Çünkü, bu tarihten sonra Filistin Kurtuluş Teşkilatı ülkenin tek hakimi gibi oldu. 30.000 kişilik Arap Barış Gücü, adındaki Arap kelimesine rağmen, gerçekte Suriye işgal kuvvetleri idi. Bir yanda Filistinliler ve Müslümanlar ile, öte yanda Hıristiyanlar arasındaki anlaşmazlık ve mücadele de ortadan kalkmadığına göre, bu şartlarda ülkenin birleştirilmesi elbetteki

mümkün olamazdı.

Lübnan iç savaşının bundan da daha mühim neticesi, ülkeyi İsrail'in karşısına çıkarmasıdır. Zira, bu tarihten sonra, Filistin gerillaları, Suriye kuvvetlerinln de himayesinde, İsrail topraklarına karşı saldırılarını iyice arttıracaklardır. Bir halde ki, Güney Lübnan tamamen Filistin gerillalarının kontrolu altına girecektir. Filistinlilerin saldırılarına da İsrail, her zaman yaptığı gibi, misliyle karşılık verecek ve bundan da Lübnan zarar görecektir. Keza bu mücadele sadece gerillalar ile İsrail arasında değil, zaman zaman da, hava muharebeleri şeklinde İsrail ile Suriye arasında ve Lübnan havalarında cereyan edecektir.

Filistin gerillaları ile İsrail arasındaki mücadele, altı yıl sürdükten sonra, nihayet, 6 Haziran 1982 günü İsrail Güney Lübnan'ı işgal ederek Beyrut'a girecektir. İsrail'in Lübnan operasyonu, Lübnan'ın Filistin gerillalarından temizlenmesini sağlayacak ise de, bu sefer Lübnan'ın güney yarısı ve başkentini İsrail'in işgali altına sokacaktır.

8

Camp David Anlaşmaları ve İsrail-Mısır Barışı 1978-1979

Lübnan iç savaşının Arap dünyasını karıştırdığı ve bir çok endişelere

sebep olduğu bir gerçektir. Çünkü Lübnan'ın dini gruplar arasında parçalanması veya en azından, bir ara Hıristiyanların ileri sürdüğü gibi, bir federasyon ve konfederasyon şekline dönüştürülmesi ihtimali, bir çok Arap ülkesi için, kendilerine de tesir etmesi bakımından, korkutucu olmuştur. Fakat, Lübnan iç savaşının sona ermesinden hemen bir yıl sonra Mısır Cumhurbaşkanı Enver Sedat'ın İsrail'e gitmesi ve bundan on ay sonra da İsrail ile Camp David Anlaşmaları'nı imzalaması, Arap dünyasını çok daha fazla karıştıracak ve günümüze kadar gelen bir dizi yeni gelişmelerin kapısını açacaktır.

18 Ocak 1974'de, Amerika'nın aracılık çabaları ile, İsrail ve Mısır arasında imzalanan Sina anlaşması, Amerikan diplomasisi için bir başarı olduğu kadar, Mısır-Amerikan münasebetlerinin de büyük ölçüde değişmeşini ve gelişmesini sağlamıştır. Hele, Dışişleri Bakanı Dr. Kissinger'in 31 Mayıs 1974'de de İsrail ile Suriye arasında bir anlaşma sağlaması, Amerika'nın Arap dünyasındaki nüfuzunu ve Orta Doğu politikasındaki tesirini daha da arttırmıştır. Bu atmosferden yararlanan ve Orta Doğu'da bir barış zeminini kuvvetlendirmek isteyen Başkan Nixon, 12-19 Haziran 1974 günlerinde Mısır, Suudi Arabistan, Suriye, İsrail ve Ürdün'ü ziyaret etti. Nixon'ın Suriye ziyaretinde, iki ülke, 1967 savaşında kesilmiş olan diplomatik münasebetlerini tekrar tesis etmeye karar verdiler.

Fakat Orta Doğu gezisinin en başarılı kısmı Mısır ziyareti oldu

ve Nixon Mısırda hararetle ve büyük gösterilerle karşılandı. 14 Haziranda, "Mısır ile Birleşik Amerika Arasındaki Münasebetlerin ve İşbirliğinin Prensipleri" konusunda bir de anlaşma imzalandı.

Amerika ile Mısır arasındaki münasebetlerin almış olduğu bu yeni şekil ve gelişme iledir ki, Mısır, İsrail ile 1 Eylül 1975 anlaşmasını imzalıyarak, Sina'dan biraz daha toprak kazanmaya muvaffak oldu. Bu da Mısır'ı, kaybedilen Arap topraklarının tekrar kazanılmasında ve İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesini sağlamada, Amerika'ya dayanma yoluna sevketmiştir.

Mısır'ın bu sırada Amerika'ya ve genel olarak da Batı'ya eğilim göstermeye sevkeden sebeplerin başında, karşılaştığı ekonomik meselelerin büyük tesiri olduğunda şüphe yoktur. İsrail ile yapılan savaşların yükünü kaldırmak kolay değildi. İçerdeki ekonomik sıkıntıların dışında, Mısır dış borçlarını da ödemekte güçlüklerle karşılaşmaya başladı. Bundan dolayı, Enver Sedat, 20-29 Şubat 1975 günlerinde Suudi Arabistan, Umman (Oman), Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar ve Kuvey'i ziyaret etti. Bu ziyaretler sırasında, yapılan anlaşmalarla, Suudi Arabistan Mısır'a hemen 300 milyon dolarlık, Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri de 400 milyon dolarlık bir yardım yapmayı kabul ettiler.

Bunun arkasından Enver Sedat, 29 Mart-10 Nisan 1975'de de

Batı Almanya, Fransa, İtalya, Yugoslavya ve Avusturya'yı ziyaret etti ve Yugoslavya hariç, diğer ülkelerle çeşitli ekonomik yardım anlaşmaları imza etti.

Enver Sedat, bu Orta Doğu ve Batı Avrupa ziyaretlerinin arkasından 26 Ekim-5 Kasım tarihleri arasında da Birleşik Amerikayı ziyaret etti. Sedat bu ziyaretinde Amerika'dan silah almak istedi ise de, Amerika herhangi bir taahhütte bulunmadı. Buna karşılık, Başkan Nixon, 1974 Mısır ziyaretinde vaad ettiği vechile, Kongreden Mısır'a 750 milyon dolarlık ekonomik ve 250 milyon dolarlık da gıda yardımının çıkmasını sağladı.

Başkan Sedat'ın 1975 yılında yaptığı bu ziyaretler açık bir şekilde göstermekteydi ki, Mısır politikası Batı'ya kaymaktaydı. O kadar ki, ekonomik sebepler ağırlıklı bir rol oynasa bile, Enver Sedat'ın Orta Doğuda ziyaret ettiği ülkeler esas itibariyle muhafazakar ve Batı'ya daha yatkın ülkelerdi. Mısır politikasındaki bu değişmenin Sovyetleri hoşnut bırakmıyacağını tahmin etmek zor değildi.

Mısır'ın Batı'ya doğru kayması ile Mısır-Libya münasebetlerinin de bozulmaya başladığı görülmüştür. Hatta iki ülke arasında çatışmalar çıkmıştır. Bu krizde, Libya ile yakın münasebetlere sahip olan Sovyet Rusya'nın ne derece parmağı olduğunu tayin etmek elbetteki güçtür.

Mrsır-Libya gerginliği ve iki ülke münasebetlerindeki kriz, 1975 Temmuzunda başlamış ve aralıklarla 1977 Ekimine kadar sürmüştür.

1975 Temmuzunda Mısır sınır makamları, Mısır'da karışıklık çıkarmak isteyen bir takım Libyalıları yakaladı. Bu hadise iki ülke münasebetlerini o kadar gerginleştirdi ki, Libya Mısır sınırlarına 400 tank sevketti ve Mısır da buna karşılık vererek Libya sınırlarına kuvvet yığdı. Bu gerginlik Ekim 1975 ayına kadar sürdü ise de, iki taraf da daha fazla ileriye gitmedi ve münasebetlerini normale döndürdüler.

Fakat 8-9 Mart 1976 günlerinde, Mısır'da yüksek seviyedeki kişileri öldürmekle görevlendirilen 30 kadar Libyalı komandonun yakalanması, Mısır-Libya münasebetlerini yeniden gerginleştirdi. Bunun üzerine Libya, ülkesinde çalışmakta olan 22.000 kadar Mısırlıyı sınır dışı etti. Bu hadise de burada kaldı.

1977 yılında Mısır ve Libya savaş durumuna girdiler. 12 Temmuz 1977 günü, dört kişilik bir sabotaj grubunun Libya'dan Mısır'a girmek isterken Mısırlılar tarafından yakalanması üzerine, 14 Temmuz 1977'den itibaren Libya-Mısır sınır çatışmaları başladı. Bu çatışmalar, 17 Temmuzdan itibaren iki taraf tanklarının ve uçaklarının çarpışmasına dönüştü. Gerçekte Libya ile Mısır arasında bir savaş söz konusu idi. Dolayısiyle, Arap Ligi'nin ve diğer Arap ülkelerinin araya girmesi üzerine, Libya topraklarına girmiş olan Mısır, kuvvetlerini

geri çekerek 24 Temmuzda savaşı durdurdu. Fakat iki devlet arasında münasebetlerin normale döndürülmesi ancak 1977 Ekiminde mümkün olabildi.

Mısır'da, yüksek seviyedeki kişileri öldürmekle görevlendirildiği belirtilen 30 kadar Libyalı komandonun 8-9 Mart 1976'da yakalanmalarından bir kaç gün sonra, Enver Sedat, bir bomba patlattı. Sovyetlerle olan bağlarını birdenbire koparıverdi.

Mısır'ın Amerika ile münasebetleri geliştikçe, Mısır-Sovyet münasebetleri bu gelişmenin üzerinde bir ipotek teşkil etmeye başladı.
Libya ile münasebetlerin gayet gergin olduğu ve Lübnan iç savaşının da gayet yoğun bulunduğu bir sırada, Enver Sedat Sovyet yükünü sırtından atıverdi. 14 Mart 1977 günü, Mısır'ın parlamentosu olan Halk Meclisi'nde yaptığı konuşmada, 27 Mayıs 1971 tarihli ve Mısır ile Sovyet Rusya arasında "sarsılmaz dostluk" (unbreakable friendship) tesis eden "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması"nın feshini Halk Meclisi'nden istedi.

Enver Sedat bu konuşmasında, 1973 savaşından sonra Sovyetlerin Mısır'a karşı alakalarını azalttığından, Arap dünyasında "mihverler" yaratmak, yani Arap dünyasını bölmek için çaba harcadığından, Mısır'a silah ve yedek parça vermediğinden, 1975 Ocak ayında Brejnev'in Mısır'a yapacağı ziyareti iptal ettiklerinden, 1971 anlaşmasını canları nasıl isterse öyle tatbik ettiklerinden şikayetle, bu antlaşmanın

artık bir yararı kalmadığını ve dolayisiyle feshedilmesi gerektiğini söyledi.

Halk Meclisi 15 Martta, yani ertesi günü, aldığı bir kararla, Mısır-Sovyet dostluk antlaşmasını feshetti. İş bu kadarla da kalmadı.
Halk Meclisi, 4 Nisanda aldığı bir kararla da, Sovyet donanmasının Mısır limanlarından yararlanmasını sağlayan anlaşmayı da feshetti.

Enver Sedat'ın bu tutumu Amerika'yı çok sevindirdi. Aynı ölçüde, Sovyetlerin de canını sıktı. Mısır gibi, Orta Doğu'nun gayet stratejik bir ülkesi ve aynı zamanda da Arap dünyasının nüfuzlu bir devleti ile münasebetleri kopmuş oluyordu. Sovyetler bu kopmanın şokunu azaltmak için, 28 Nisanda Mısır'la gayet geniş çerçeveli bir ticaret anlaşması imzaladılar. Enver Sedat, şimdilik daha ileriye gitmeyi uygun bulmadı. Mayıs ayında yaptığı bir konuşmada şöyle diyordu: "Sovyetler Birliği ile kavga etmek niyetinde değiliz. Bağımsız tutumumuzun anlaşılacağı ve kabul edileceği günün geleceğini ümid ediyorum ve o zaman Sovyetlerle münasebetlerimiz sağlam bir zemine oturmuş olacaktır."

Şunu da belirtelim ki, Sovyetlerin Mısır'dan belirli bir ölçüde uzaklaşmalarında veya Enver Sedat'ın şikayet ettiği gibi, alakalarını azaltmalarında, 1974'den itibaren Sedat'ın takibe başladığı, Amerika ile münasebetleri yumuşatma politikasının da büyük rolü vardır.

Enver Sedat'ın bu yeni tutumu, Amerika'yı bir Orta Doğu barışı konusunda daha da cesaretlendirdi ve harekete geçirdi. 1977 yılında Amerika'nın gösterdiği faaliyetler dolayısiyle, Mısır da dahil, Amerika ile Ürdün, Suriye, Suudi Arabistan ve İsrail arasında bir çok temaslar oldu. Hatta Amerika Dışişleri Bakanı Cyrus Vance ile Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko arasında New York'da 30 Eylülde yapılan görüşmeler sonunda, 1 Ekim 1977'de yayınlanan bir bildiride, bu taraflar, birbirlerinin meşru hak ve menfaatlerini karşılıklı olarak tanımaya davet edilmiş ve Aralık ayında Cenevre'de bir konferansın toplanacağı da açıklanmıştı. Lakin bunlardan hiç bir netice çıkmadı.

1977 Mayısında İsrail'de seçimler yapılmış ve Menachem Begin liderliğindeki Likud Partisi seçimleri kazanarak yeni hükümeti kurmuştu. Bu seçimlerden sonra, bilhassa Temmuz ve Ağustos aylarında Amerika'nın Time dergisi, İsrail'in çeşitli vasıtalarla Arap ülkeleriyle temasa geçmeye çalıştığı ve bilhassa mutedil Arap ülkeleri olan Ürdün, Suudi Arabistan, Mısır ve Sudan ile barış müzakereleri için temas aradığını bildirdi. Dergi, İsrail ile gizli olarak devamlı münasebet halinde bulunan Fas'ın aracı rolünü oynadığını bildiriyordu.

Başbakan Begin Ağustos ayında Romanya'yı ziyaret ettiğinde Romenler kendisine, Enver Sedat'ın bir çözüm için arzulu olduğunu söyleyince, Begin de Romenlere, bütün meselelerin müzakeresinde

esnek bir tutum alacağını bildirince, bu haber hemen Kahire'ye uçurulmuştu.

Böyle bir atmosferdedir ki, Enver Sedat 9 Kasım 1977 günü Halk Meclisi'nde yaptığı konuşmada, barış konusundaki kararlılığını açıklayarak, barış için en büyük engelin psikolojik engel olduğunu, bunu kırmak gerektiğini ve gerekirse kendisinin İsrail'e gitmeye hazır olduğunu, gerekirse dünyanın dibine kadar gidebileceğini bildirdi.

Begin Sedat'ın bu konuşmasını ve teklifini cevapsız bırakmadı ve Enver Sedat'ı İsrail'e resmen davet etti. Enver Sedat ikinci bombasını patlatmıştı.

Enver Sedat 19-21 Kasım günlerinde İsrail'i ziyaret etti ve 20 Kasım günü Kudüs'te İsrail parlamentosunda bir konuşma yaptı. Enver Sedat konuşmasında şu noktaları vurguladı: 1) Mısır barış yapmaya kararlıdır, fakat bu barış adalete dayanan bir barış olmalıdır. 2) Geçici bir anlaşma değil, devamlı çözüm ve barış getirecek bir anlaşma gereklidir. 3) Bu barış, yabancı toprakların işgaline dayanamaz. Dolayısiyle, İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi zaruridir. 4) Filistinlileri içine almayan bir barış mümkün değildir. Filistin meselesi Arap-israil meselesinin temel unsurudur. Bu sebeple, Filistinliler kendi vatanlarına ve kendi devletine sahip olmalıdır. 5) Bölgedeki her devletin güvenlikli sınırlar ve barış içinde yaşaması hakkı

kabul edilmelidir.

Buna karşılık Begin de yaptığı cevabi konuşmada, Sedat kadar açık, samimi ve heyecanlı olmamakla beraber, 14 Mayıs 1948'deki Bağımsızlık Deklarasyonunda, bütün komşu ülkelere barış ve iyi komşuluk elini uzattıklarını, karşılıklı yardım ve işbirliği teklif ettiklerini hatırlatarak, bugün de aynı şeyi istediklerini, bunun için de barışın ilk adımı olarak savaş durumuna son verilmesi gerektiğini, İsrail'in o günkü topraklarda bir vatana sahip olma hakkının bulunduğunu belirtti ve sonunda da her şeyi herkesle müzakereye hazır olduklarını ifade etti.

Bu suretle İsrail ile Mısır arasında bir diyalog başlamış oluyordu. Fakat bu diyalog Arap ülkelerinde tepki ile karşılandı. Bilhassa Suriye, Libya, Irak ve FKÖ, Sedat'ın Kudüs ziyaretine büyük tepki gösterdiler. Buna karşılık, Ürdün, Suudi Arabistan ve Sudan daha mutedil bir tutum aldılar.

İsrail-Mısır diyalogu başlamakla beraber, kolay gelişemedi. 25-26 Aralık 1977'de Begin Mısır'ı ziyaret ederek İsmailiye'de Enver Sedat ile görüşmelerde bulundu. Bu görüşmelerde, taraflar, barış görüşmelerini yürütmek ve bilhassa toprak meselelerini müzakere etmek üzere yüksek seviyede askeri komiteler kurdular. Bu komiteler kah Kahire'de, kah Kudüs'te toplantılar yaptılar. Bunlardan bir netice

çıkmadı. Onun üzerine Amerika araya girdi ve tarafları uzlaştırmaya çalıştı. Bu da mümkün olmadığı gibi, İsrail'in Batı Şeria'da yeni yahudi yerleşim merkezleri kurmaya başlaması, hem Mısır ve hem de Amerika ile münasebetlerini bozdu. Amerika, yeni yahudi yerleşim merkezlerinin kurulmasını "barış için bir engel" saydı. Bu arada Amerika'nın Mısır ve Suudi Arabistan'a F-5 savaş uçaklarını satmaya karar vermesi, İsrail-Amerikan münasebetlerini daha bozdu.

1978 Ağustosunda İsrail'in bir yandan Amerika, bir yandan da Mısır ile münasebetleri iyice tatsız bir hale gelmiş ve barışa giden yol tıkanmış gibi görünüyordu. Bu sebeple Amerika tekrar inisyatifi ele aldı ve Enver Sedat ile Begin'i Vaşington yakınlarındaki Camp David'de müzakere masasına oturtmaya muvaffak oldu. Bu müzakerelere Başkan Jimmy Carter da aktif olarak katıldı. Camp David görüşmeleri 5-17 Eylül 1978'de yapıldı ve 17 Eylülde, Mısır, İsrail ve Amerika arasında Camp David Anlaşmaları imzalandı. Amerika bu anlaşmaları "tanık" olarak imzalamaktaydı.

Camp David Anlaşmaları iki tane çerçeve anlaşmadan meydana gelmektedir. Bu iki çerçeve anlaşmadan biri, Orta Doğu barışının esaslarını çizmekte olup, Batı Şeria ile Gazze ve Filistin meselesini ele almaktadır. Diğeri ise, İsrail ile Mısır arasındaki barışın esaslarını çizmekte, yani Sina yanmadasına ait bulunmaktadır.

Önce şunu belirtelim ki, Camp David anlaşmalarının iki hususiyeti vardır. Birincisi, bu anlaşmaların hükümlerinin tatbikinde ve bu anlaşmaların gerektirdiği bütün müzakerelerde Ürdün de bir taraf olarak kabul edilmekteydi. İkincisi, bu anlaşmalar, B.M. Güvenlik Konseyi'nin 1967'deki 242 sayılı kararı ile, 1973'deki 338 sayılı kararını da prensip olarak alıyordu.

Batı Şeria ve Gazze, yani Filistin meselesi ile ilgili anlaşmaya göre, bu iki toprakta Filistinlilere muhtariyet verilecekti. Yani kendi işlerini kendileri idare edeceklerdi. Bu muhtariyetin şekil ve mahiyeti, İsrail, Mısır ve Ürdün arasında yapılacak görüşmelerle tesbit edilecekti. Beş yıllık bir geçici devreyi kaplayacak olan bu muhtariyet döneminde İsrail, bu iki toprakta, kendi güvenliğini de sarsmayacak şekilde, asker miktarını asgariye indirecekti. Beş yıllık muhtariyet döneminin üçüncü yılından itibaren, İsrail, Mısır, Ürdün ve Filistin muhtariyet idaresinin temsilcileri arasında, Batı Şeria ve Gazze'nin nihai statüsünü tesbit edecek bir anlaşma için müzakereler yapılacaktı. Bu anlaşma, Filistin halkının "meşru hakları" ile "adil istekleri"ni tanıyacaktı. Ayrıca, yine bu dönemde İsrail ile Ürdün arasında barış müzakereleri ve İsrail'ini güvenliğini sağlayacak düzenlemeler de yapılacaktı.

İsrail-Mısır barışına ait çerçeve anlaşma ise, üç ay içinde İsrail ile Mısır arasında bir barış anlaşmasının imzası ile, İsrail'in barış

antlaşmasının imzasından itibaren iki-üç yıl içinde Sina'dan tamamen çekilmesini öngörmekteydi.

Bununla beraber, İsrail-Mısır barışının üç ay içinde imzalanması mümkün olamadı. Bunda iki sebep rol oynamış görünüyor. Biri, Begin'in Camp David anlaşmalarını tatbikte yeteri kadar iyi niyetle davranmamakta olmasıydı. Batı Şeria'da yeni yahudi yerleşim merkezleri kurulması bunun başında geliyordu. İkincisi ise, İsrail ile Mısır arasında bir uzlaşma sağlama endişesi ile, metinlerin açık ve seçik bir şekilde yazılmayıp, bir çok ifadelerin müphem kalmasıydı.

Bu arada Kudüs meselesine hiç değinilmemişti. Çünkü iki tarafın bu konudaki görüşlerini uzlaştırmak mümkün olmayınca, bu meseleye hiç temas edilmemesi tercih edilmişti. Kudüs meselesi, daha aşağıda temas edeceğimiz üzere, daha sonra İsrail ile Mısır arasında ve Filistin muhtariyeti meselesinde büyük görüş ayrılığına sebep olacaktır. Diğer taraftan, Kudüs hakkında hiçbir şeyin söylenmemiş olması, Arap ülkelerinin tepkilerini de şiddetlendiren bir faktör olmuştur.

Arap ülkelerinin Camp David anlaşmalarına tepkileri, Enver Sedat'ın Kudüse gitmesinden daha şiddetli oldu. Sedatın Kudüs ziyareti üzerine 1977 Aralık ayında Suriye, Libya, Irak, Cezayir, Güney Yemen ve Filistin Kurtuluş Teşkilatı arasında teşekkül eden ve İsrail

ile her türlü anlaşmayı reddeden, Kararlılık Cephesi (Steadfastness Front) veya Red Cephesi (Rejection Front), bu seferki tepkilerin de liderliğini üzerine aldı. Bunlar önce Şam'da bir toplantı yaparak Enver Sedat'ın politikasına karşı mücadele etmek üzere ortak bir siyasi ve askeri komutanlık kurdular ve Amerika'nın Orta Doğu'daki nüfuzuna karşı denge olmak üzere de Sovyet Rusya ile daha yakın münasebetler geliştirme kararı aldılar. Bunun üzerine, Suriye lideri Hafız Esad 5-6 Ekim günlerinde Moskova'yı ziyaret ederek Brejnevle görüştü ve yayınlanan bildiride, Camp David anlaşmaları reddedilerek, Suriye'nin "savunma potansiyelini" kuvvetlendirmek için gerekli kararların alındığı açıklandı.

Bu gelişmelerden sonra, yine bu cephenin teşebbüsü ile 2-5 Kasım 1978 günlerinde Bağdat'ta Arap ülkeleri (Arap Ligi) zirve toplantısı yapıldı. Alınan kararlar, toplantı sonunda, uzun bir bildiri ile açıklandı. Bu kararlar alınırken, Fas, Sudan ve Umman genellikle muhalif kalmışlardır. Suudi Arabistan ise, yatıştırıcı bir rol oynayıp bunda da başarılı olduğu için, kararların ifadesi, bilhassa Mısır bakımından, yine de yumuşak olmuş sayılabilir.

Kararlarda, özetle, Filistin davasının ve bağımsız bir Filistin devletinin kurulmasının, bütün Arap devletlerinin ortak bir davası olduğu, dolayısiyle bu meselede hiç bir Arap devletinin tek başına hareket edemiyeceği belirtilerek, Mısır, imzalamış olduğu Camp David

anlaşmalarını feshederek, Arapların ortak hareketine katılmaya davet edilmekteydi. Aynı zamanda Mısır'dan, Camp David anlaşmalarının öngördüğü, İsrail-Mısır barışını da imzalamaması isteniyordu.
Bu son nokta hakkında şunu da belirtelim ki, Mısır'ın İsrail ile barış imzalaması halinde alınacak tadbirler ve gösterilecek tepkiler de bu zirve toplantısında esas itibariyle ele alınmıştı.

İsrail-Mısır barışı, Camp David anlaşmalarının öngördüğü gibi, üç ay içinde imzalanamadı. Bu barışın gecikmesindeki en mühim sebep, İsrail'in Camp David anlaşmalarını mümkün olduğu kadar dar bir şekilde yorumlamasına karşılık, Mısır'ın da aynı şekilde mümkün olduğu kadar geniş şekilde yorumlamaya çalışmasıydı. Mesela, bu anlaşmalarda Batı Şeria ve Gazze'de yaşayan Filistin halkının "meşru hakları"ndan söz edilmiş, lakin herhangi bir şekilde bağımsızlıktan bahsedilmemişti. Bu sebepten Begin, şimdi Judea ve Samaria dediği Batı Şeria'yı "tarihi İsrail"in ayrılmaz bir parçası sayıyordu. Buna karşılık Enver Sedat'a göre, beş yıllık muhtariyetten sonraki "nihai statü"ye bağımsızlık da dahildi ve Batı Şeria'nın muhtariyeti denince de, bu topraklara Kudüs de dahil olup, dolayısiyle Kudüs'ün de muhtariyeti söz konusu idi.

Bu tartışmalar devam ederken, 1979 Şubatında İran'da monarşinin devrilmesi ve Humeyni liderliğinde bir Şii rejimin kurulması, büyük çoğunluğu Sünni olan Arap dünyasını alt-üst ettiği gibi, Amerika'nın

da, İsrail'in de bölgedeki stratejik görüşlerini değiştirdi. Bu gelişme de, İsrail-Mısır barışının gerçekleşmesini kolaylaştırdı.

İsrail-Mısır barış antlaşması 26 Mart 1979'da Vaşington'da imzalandı. Vaşington'da imzalandı, çünkü yine araya Amerika ve Bakan Carter girmek zorunda kaldı. Bu barışta da, Amerika'nın uzlaştırma gayretleri büyük rol oynadı.

Bu barış antlaşması ile, 1948'denberi İsrail ile Mısır arasında süregelen savaş hali artık sona eriyor ve iki devlet arasında normal münasebetler başlıyordu. Taraflar, birbirlerinin egemenlik, toprak bütünlüğü ve siyasi bağımsızlıklarına saygı göstereceklerdi. Ve birbirlerinin "barış içinde" ve "güvenlikli ve tanınmış sınırları içinde" yaşama hakkını kabul ediyorlardı. Birbirlerine karşı kuvvete ve tehdide başvurmamayı taahhüt ediyorlardı. Aralarındaki sınır, Filistin mandası ile Mısır arasındaki milletlerarası sınır (yani bugünkü sınır) olacaktı. İsrail Sina'dan çekilecekti. Bu barışın her iki tarafca tasdik edildiği (ki 27 Nisan 1979'da olmuştur) tarihten itibaren İsrail Sina'da, kuzeyde El-Ariş'ten güneyde Ras-Muhammed'e uzanan bir çizgiye çekilecekti ki, bu suretle Sina'nın hemen hemen üçte ikisini Mısır'a terketmiş olacaktı. Geri kalan bölümden çekilip Sina'yı tamamen terketmesi ise, 27 Nisan 1982'de, yani en geç üç yıl içinde olacaktı. Nitekim 27 Nisan 1982'den itibaren Mısır Sina'ya tamamen sahip olmuştur. Bununla beraber, İsrail'in güvenliği açısından Sina, İsrail

sınırına doğru gittikçe azalan bir şekilde gayrı askeri hale getirildiği gibi, İsrail'in Mısır'a bitişik toprakları da bir şerit halinde askeri sınırlamalara tabi tutuluyordu.

Diğer taraftan, yine 26 Mart 1979 günü Amerika ile İsrail arasında yapılan anlaşmaya göre, bu barış antlaşmasının ihlali veya İsrail'in bir saldırıya uğraması halinde, Amerika İsrail'e yardım için gerekli diplomatik, ekonomik ve askeri tedbirleri almayı kabul ediyordu.

İkinci bir anlaşmaya göre de, 1 Eylül 1975 anlaşması gereğince İsrail'in Sina petrollerinden satın almaya hakkı olan petrolü Mısır kesecek olursa, Amerika İsraile, ihtiyacı olan petrolü 15 yıl süre ile satmayı garanti ediyordu.

İsrail-Mısır barışının imzası, Mısır'ın Arap dünyası ile bağlarının tamamen kopmasına sebep oldu. Arap Ligi'nin 19 üyesinin dışişleri, maliye ve ekonomi bakanları 27 Martta Bağdat'ta toplandılar. Mısır davet edilmemişti. Davet edilen Umman ve Sudan, katılmayı reddettiler.

Bağdat toplantısının 31 Martta açıklanan kararları, Mısır'ı yalnız bırakmak için, "diplomatik" ve "ekonomik" olmak üzere iki çeşit tedbiri ihtiva ediyordu. Diplomatik tedbirler çerçevesinde, Mısırla olan münasebetlerini keserek, elçilerini Kahire'den geri çektiler.

Ayrıca, bütün diğer ülkelere, Arap ülkelerinin bu barış antlaşmasını kabul etmedikleri bildirilecekti. Ekonomik alanda ise, Mısır'a ekonomik ve mali yardım yapan Arap ülkeleri (ki bunların başında Suudi Arabistan geliyordu), bu yardımlarını keseceklerdi.

Bağdat Konferansı'nın bu kararları, Mayıs ayı başından itibaren aynen tatbik edilmeye başlandı. Suudi Arabistan dahi, Mısır'a karşı sert tedbir almaktan kaçınmadı. Bu ise, Mısır ile Suudi Arabistan arasındaki münasebetlerin gerginleşmesine sebep oldu. Mısır tam bir yalnızlık içine girdi. Hatta, Camp David anlaşmalarının imzası karşısında fazla bir tepki göstermeyen Sudan bile, İsrail-Mısır barışının imzası üzerine ve diğer Arap ülkelerinin de baskısı ile, Kahire'deki elçisini geri çekmiştir. Mamafih, Libya'nın Çad'ı kontrol altına alma ve ayrıca Kaddafi'nin Sudan'daki Nimeyri rejimini devirme çabaları, Sudan ile Libya arasındaki münasebetleri bozunca, 1981 Martında Sudan tekrar Mısır'a dayanma yoluna gidecek ve Mısır ile münasebetlerini normalleştirecektir. 12 Ekim 1982 tarihinde de Mısır ile Sudan, bir birlik kurma kararı alacaklardır.

İsrail-Mısır barışı bütün Arap dünyasında bir Amerikan aleyhtarlığının da şiddetlenmesine sebep olduğu için, Sovyetler bu durumdan çok memnun kaldılar. Camp David anlaşmalarına ve barışa karşı tepki, bir bakıma Sovyetlerin Orta Doğu'daki nüfuz imkanlarını arttırıyordu. Arap devletleri içinde de bilhassa Suriye Sovyetlerle münasebetlerini

genişletti ve 8 Ekim 1980'de, "Dostluk ve İşbirliği" antlaşması imzalandı. 15 maddelik antlaşmanın 5'inci maddesine göre, taraflardan herhangi birinin barış ve güvenliğinin tehdit edilmesi halinde, bu tehdidin bertaraf edilmesi ve barışın yeniden tesisi amacı ile işbirliği yapmak için derhal birbirleriyle temasa geçeceklerdi.

Buna karşılık, Amerika ve Batı dünyası da Sedat'ı destekledi. Sedat, bilhassa Amerika'dan gayet geniş ekonomik ve askeri yardım almaya başladı. 8 Ekim 1981'de bir suikaste kurban giderek hayatını kaybettiğinde, İsrail'in Sina'dan tamamen çekildiğini görememişti. Fakat, gerçekten İsrail 27 Nisan 1982'de Sina'dan tamamen çekilerek, Mısır Sina'ya tekrar kavuştu.

Camp David anlaşmaları ve arkasından İsrail-Mısır barışının imzası, Arap ülkeleri arasında bir dayanışma havası yaratmıştır. O kadar ki, Camp David anlaşmalarının imzası üzerine, araları 1966'danberi açık oIan Suriye ve Irak 1978 Ekiminden itibaren birbirlerine yaklaşmışlar ve bir birlik kurma kararı almışlardır. Fakat bu heves de uzun ömürlü olmamış ve 1979 Temmuzunda Irak lideri Hasan El-Bekr'in istifası ve yerine Saddam Hüseyin'in geçmesi ile, birleşme teşebbüsü de tarihe intikal etmiştir. Buna paralel olarak Arap dayanışması da fazla sürmemiştir. 1979 Şubatında İran'da Şah'ın devrilip Humeyni rejiminin başlaması ve 1980 Eylülünde de Irak ile İran'ın savaşa tutuşmaları, Arap dünyasını yeniden bölecektir.

İsrail-Mısır barışı ile alakalı olarak belirtilmesi gereken son nokta da şudur: Bu barışın diğer Arap ülkelerini de İsrail ile uzlaşmaya sevkedeceği ümit edilmiş, lakin bu ümid gerçekleşmemiştir. Bu barış sadece Mısır'ı Arap dünyasından ayırmış ve dolayısiyle İsrail'i de güneyinde güvenlikli bir hale getirmiştir. Fakat diğer cephelerde, Arap ülkelerinin tutumları yumuşayacağı yerde, daha da sertleşmiştir. Bilhassa, 1976'danberi Suriye'nin bir çeşit işgalinde bulunan Lübnan, Filistin gerillalarının İsrail'e karşı gittikçe artan saldırıları için bir üs haline gelmiştir. Bu ise, Lübnan'ı İsrail saldırılarının hedefi yaptığı gibi, sık sık giriştikleri hava muharebeleri ile İsrail ile Suriye'nin çatışmalarına da sebep olmuştur. 1981 Mayısından itibaren de Suriye Lübnan'a, Sovyetlerin sağladığı SAM-6 füzelerini yerleştirmeye başlamış ve bu da İsrail'in Lübnan'a karşı tepkisini daha da arttırmıştır.

Arap-İsrail gerginliğinin, İsrail-Mısır barışından sonra daha da artmasında, şüphesiz İsrail'in tutumu da, büyük rol oynamıştır. Bunun başında İsrail'in Camp David anlaşmalarında muhtariyet vermeyi vaadettiği Batı Şeria'da devamlı olarak yahudi yerleşim merkezleri kurmasıdır. İkincisi, Camp David anlaşmalarının hemen arkasından, 1978 Ekimi sonunda İsrail, Tel-Aviv'deki bakanlıkları Kudüs'e nakletmeye başlamıştır. Bu, bütün İslam dünyasında tepki yaratmıştır. Çünkü bu hareketi ile İsrail, Kudüs'ü geçici statüden çıkarıp, İsrail Devletinin başkenti yapıyordu. İsrail bununla da yetinmedi ve 1980 Temmuzunda,

1967 savaşında Ürdün'den aldığı Doğu Kudüsü de Batı Kudüs'e ilhak etti. Yani artık İsrail Kudüs üzerindeki egemenliğini tamamen yerleştirmiş olmaktaydı. Bunun da arkasından İsrail, yine 1967 savaşından beri işgal altında tuttuğu ve Suriye'ye ait olan ve Golan tepeleri denen toprakları da Aralık 1981'de ilhak etti. Yani bu toprakları da sınırları içine kattı. Bu hareketlerin ve faaliyetlerin de Arap ülkelerinin İsrail'e karşı tutumlarını sertleştirmelerinde büyük rolü olduğu bir gerçektir.

9

İran'da Şah'ın Devrilmesi: Yeni Rejim

1970'li yılları bitirip 1980'li yıllara başlarken Orta Doğu, üç büyük ve mühim hadiseye şahit oldu: İran'da Şah'ın devrilmesi, Sovyet Rusya'nın Afganistan'ı işgali ve Irak-İran Savaşı. Bu üç hadise, Orta Doğu'nun stratejik yapısını da değiştirmiştir. Bu büyük değişmenin başlangıcını şüphesiz, İran'da Şahın'ın devrilmesi ve yerini bambaşka mahiyetteki bir rejimin ve aynı şekilde farklı bir dış politikanın alması teşkil etmektedir.

İran'da monarşin'in yıkılması, beklenmedik bir şekilde ve çok süreçli olmuştur denebilir. Karışıklıklar, 1978 Ocak ayından itibaren şiddetlenmiş ve 1979 Ocak aylnda Şah ülkeyi terketmek zorunda kalmış

ve Şubat ayında da monarşik rejim yerini Humeyni liderliğindeki yeni bir rejime bırakmıştır. Fakat bu kadar hızlı bir gelişmenin sebepleri ise daha gerilere gitmektedir.

A) Sebepler

İran'ın gelişmelerinde 1973 yılı, yani petrol krizi, mühim bir yer işgal eder. Çünkü petrol krizi İran'ın da Şah'ın da kaderini tayin etmiştir.

İran feodal bir yapıya sahipti. Büyük toprak sahiplerinin yanında 2 milyona yakın aile topraksızdı. Din faktörü İran'da daima müessir olmuş ve mollalar ve Ayetullahlar sosyal yapı içinde ağırlıklarını daima hissettirmişlerdir. Şüphesiz bunlar, çağdaşlaşmanın ve modernleşmenin en büyük engeli idiler. Sivil ve asker, bir aydınlar kitlesinin varlığı bir gerçekti. Fakat, 1941 yılındanberi ülkeyi demir bir yumrukla idare eden Şah Muhammed Riza Pehlevi, bunları kendi etrafında toplamasını bilmişti. Bilhassa Ordu, Şah'ın dayandığı en büyük destekti. Bu şartlar içinde Şah'ın giriştiği bazı reform hareketleri çok zayıf kalmıştır. 1960'ların başında teşebbüs ettiği toprak reformu da beklenen neticeyi vermemiş ve derde deva olamamıştı.

İşte bu atmosfer içindedir ki, 1973 petrol krizi ile petrol fiyatları roket hızı ile yükselmeye başladı. Tabii İran'ın petrol geliri de beklenmedik bir şekilde arttı. Bu zenginleşme ile beraber de, İran

toplumunun göze çarpmayan hastalıkları ve rahatsızlıkları da su üstüne vurdu.

Petrol gelirinin hızla artması İran'ın ekonomik kalkınma hızını yüzde 10 gibi gayet yüksek bir seviyeye çıkardı. İran en kısa zamanda gelişmiş ülkeler arasındaki yerini alacak gibi görünüyordu. İran Şah'ı ülkeyi bölgenin en büyük askeri gücü yapmak üzere, çok yakın münasebetler içinde olduğu Amerika'ya milyarlarca dolarlık silah sipariş etti. İran gözlerini Basra Körfezi'nin tüm hakimiyetine çevirdi. Bu askeri politika ile beraber ekonomik kalkınma ve sanayileşme politikasına da hız verdiği bir gerçektir. Her iki alanda da yürütülen bu çabalar, esas itibariyle Batı'ya dayanmaktaydı. Bunun içindir ki, 1978 yılı geldiğinde, ülkede, 50.000'i Amerikalı olmak üzere 100.000 bin kadar yabancı uzman bulunuyordu. Fakat ne var ki, bu kalkınma, çağdaşlaşma ve modernizasyon çabaları, din çevrelerinin tepkisine sebep olmaya başladı. Bir defa modernleşme bu çevreler tarafından, İran halkının geleneksel toplum değerlerinden uzaklaşması şeklinde yorumlandı. Batı'ya yöneliş, milli ve manevi değerleri terketme şeklinde telakki edildi.

Diğer taraftan zenginleşme ile beraber Batı ile ekonomik ve teknolojik yakınlaşmanın bir diğer neticesi de ekonomik alanda kendisini gösterdi. Sanayileşme ve şehirleşme, kırsal alandan şehire akını hızlandırdı. Bu ise, tarımın zayıflamasına ve tarımsal üretimin düşmesine

sebep olduğu gibi, şehirlere akın, şehirlerde bir işsiz kitlesinin ortaya çıkması neticesini verdi. Tarımsal üretimin düşmesi ve paranın bolluğu, gıda maddeleri ithalatını ve hatta lüks tüketim malları ithalatını hızlandırdı. Sade 1978 yılında İran'ın ithal ettiği gıda maddelerinin değeri 2 milyar doları bulmaktaydı. Bunun yanında, enflasyon meselesi ortaya çıktı. 1978'de enflasyon nisbeti yüzde 35'e çıkmış, buna karşılık kalkınma hızı da yüzde 3.5'a düşmüştü. Enflasyon ise sosyal ve ekonomik dengesizlikleri arttırdı. Bir halde ki, tüketimin yüzde 40'ı halkın yüzde 10'una aitti.

Bu ekonomik sıkıntı ve meselelerin karşısında Şah'ın politikası ve idaresi iki prensibe dayanıyordu: Birincisi, kendisiyle beraber olanlara, kendisini destekleyenlere her türlü maddi imkan ve refahı sağlamaktı. Bu ise, ülkede rüşvetin ve suistimalin ayyuka çıkmasına sebep oldu. Bir halde ki, Şah'ın kendi ailesi mensupları dahi rüşvetin ve suistimalin içinde boğulur hale geldiler. Bunlar bir çok şirketlerin hissedarı idiler. Tabiatiyle rüşvetin bu hale gelmesi halkın gözünden, bilgisinden ve nihayet tepkisinden kaçamazdı.

Şah'ın politikasının ikinci prensibi ise, kendisinden olmayanları ve kendisine karşı gelenleri, yani muhaliflerinin en küçüğünü dahi, acımasız bir şekilde ezmekti. İran'ın meşhur gizli istihbarat teşkilatı SAVAK bu politikanın en müessir vasıtası ve İran halkının korkulu rüyası olmuştu.

Bu şartlarda rejime karşı çeşitli muhalif grupların ortaya çıkması tabii bir netice idi. Bilhassa sol gruplar 1975-1976'dan itibaren terörist faaliyetlere başlamışlardı. Bu sol grupların en eskisi, komünist Tudeh Partisi idi. Fakat terörist faaliyetlerin en aktif kuruluşları da, ilerici-İslamcı Mücahidin-i Halk ile, Marksist-Leninist Fedadayin-i Halk idi. Ortada ise, 1977 Aralık ayında kurulan ve aydınları, öğrencileri içine alan, Şah'ın yetkilerinin sınırlanması ile siyasi hürriyetlere taraftar, anayasacı bir kuruluş olan Milli Cephe Kuvvetleri Birliği veya kısa adı ile Milli Cephe bulunuyordu. Milli Cephenin liderleri Dr. Kerim Sanjabi ile Şahbur Bahtiyar idi. Profesör Mehdi Bazargan'ın İslamcı karakteri ağır basan İran Kurtuluş Hareketi de Milli Cepheye dahil küçük bir gruptu.

Bunların sağında ise, en kuvvetli grup olarak, İran'ın milli, geleneksel ve Şii karakterine ağırlık veren, dolayısiyle Batı kültürüne karşı çıkan, İran'ın İslam Hukukuna, yani Şeriat'a göre idare edilmesini ve kanunların Şeriat'a uygunluğunu kontrol edecek beş kişilik bir din adamları heyeti oluşturulmasını isteyen dinciler grubu geliyordu. Liderliğini Ayetullah Ruhullah Humeyni ile Ayetullah Said Kasım Şeriatmedari'nin yaptığı bu grup, İran'da mevcut 180.000 molla ile, nüfuzları geniş olan Bazaari'ler yani çarşı esnafı ve endüstrileşme ve şehirleşmenin neticesi büyük şehirlere yığılmış bulunan ve işsiz kitle tarafından desteklenmekteydi.

Humeyni Şah'a karşı muhalefeti dolayısiyle 1963 yılındanberi Irak'ta yaşamaktaydı. 1963 yılında Irak'a iltica etmek zorunda kalmıştı. Bununla beraber, kitleler üzerindeki nüfuzu ve tesiri çok büyüktü. Bu sebeple, 1978 sonbaharında İran'daki ayaklanmalar iyice genişleyince, İran'ın isteği üzerine, Irak Humeyni'yi ülkesinden çıkardı ve Humeyni Ekim ayında Paris'e geçip muhalefet karargahını orda kurdu ve ayaklanmaları oradan idare etti.

Daha mutedil bir karaktere sahip olan Şeriatmedari ise, Irak'daki Azeri Türklerindendi ve Kum şehrinde yaşamaktaydı.

B) Gelişmeler

Rejime karşı muhalefetin, ayaklanmaya dönüşmesi, 1978 Ocak ayında Kum şehrinde patlak veren ayaklanmalarla olmuş, Şubat ayında da Tebriz'e ve diğer şehirlere sıçrayarak bütün yıl boyunca genişleyerek 1978 yılında hükümet kuvvetleriyle halk arasındaki çarpışmalarda 2.000 kişi hayatını kaybetmiştir.

Burada hemen şunu belirtelim ki, ayaklanmalara ve çatışmalara iki kuvvet hakim olmuş ve rejimi de bu iki kuvvet yıkmıştır: Cami ve petrol kuyuları. Cami dinci kuvvetlerin hareket noktası, yani aşırı sağın bir çeşit karargahı, solcu grupların kışkırttığı grevlerle de petrol

kuyuları solun en kuvvetli vasıtası olmuştur. Şah'ın siyasi gücü petrol parasına dayandığı için, sol Şah'ın altından bu gücü çekip almak için, grevler vasıtasiyle üretimi düşürmüştür. Bir halde ki, günde 6 milyon varil olan petrol üretimi 1978'in sonunda 700.000 varil düşecektir.

1978 Ağustos ayındaki İsfahan çatışmaları ile, İran'ın iç karışıklıkları bir dönüm noktasına gelmiştir. Bundan sonra hadiseler hızla akmaya başlamıştır. Bir yandan İsfahan'da sıkıyönetim ilan edilirken, öte yandan durumu yatıştırmak için başbakanlığa mutedil bir şahıs olan Cafer Şerif-İmami getirildi. Şerif-İmami 1979 Haziranında genel seçimler yapmayı vaad etti ise de halkı yatıştıramadı. Ülkenin her tarafında Şerif-İmami aleyhine geniş gösteriler başladı. Bunun üzerine Tahran ve diğer 10 büyük şehirde de sıkıyönetim ilan edildi. Bu ise, gösterilerin ve çarpışmaların daha da artmasına sebep oldu. Gerek kamu sektöründe, gerek petrol kuyularında grevler başladı. Şerif-İmami 5 Kasımda istifa etmek zorunda kaldı ve 6 Kasımda General Gulam Riza Azhari yeni hükümeti kurdu. Azhari hükümeti ile birlikte Şah da bir çok taviz vermeye başladı. Siyasi mahkumlar serbest bırakılarak, siyasi muhalifler için af ilan edildi. İslami takvim kabul edildi. Şah ailesi mensuplarının iş hayatına girmesi yasaklandı. Şah da radyoda yaptığı bir konuşma ile hatalarını itiraf etti.

Fakat bunların hiçbiri çözüm getirmedi. Bu tavizler halkı yatıştıracağı

yerde, bir bakıma Şahı daha da zayıf duruma düşürdü ve çarpışmaları ve kaynaşmaları daha da şiddetlendirdi. Bu arada, halkın elinde Humeyni'nin Paris'ten gönderip ülkeye gizlice giren bildiriler dolaşıyordu. Humeyni, İslam adına halkın kanını dökmesini istiyor ve askerlere de halk ile birleşmesini söylüyordu.

Azhari hükümeti ancak iki ay dayanabildi. 6 Ocak 1979'da yeni kabineyi Dr. Şahpur Bahtiyar kurdu. Bahtiyar 17 maddelik bir hükümet programı ilan etti. Bu program, bir takım hürriyetleri getirdiği ve rejimin sertliğini giderecek pek çok tedbirleri ihtiva ettiği gibi, dini liderlerin devlet idaresinde daha fazla rol almasını sağlayacak esasları da ihtiva ediyordu. Keza İsrail'e petol satışı durdurulacak ve Arap devletleri ve Filistin Kurtuluş Teşkilatı ile de daha yakın münasebetler kurulacaktı.

Bahtiyar hükümeti ile beraber, İran'da Şah'sız bir idare de başladı. Zira, hadiseleri bir türlü kontrol altına alamayan Şah, bir taviz daha vererek, geçici bir süre için ülkeden ayrılmaya karar verdi. 16 Ocak 1979 günü İran Şahı Muhammed Riza Pehlevi ve eşi Şahbanu Farah Tahran'dan ayrıldılar. Gerçekte bu, İran'da monarşinin fiilen sona ermesi idi. Her ne kadar, 9 kişilik bir Niyabet Konseyi kurulmuş ise de, artık her şey bitmişti.

Şahın ülkeden ayrılması, ayaklanmanın kesin zaferi idi ve bundan

dolayı da bütün ülkede bir bayram sevinci ile kutlandı. Artık her şey Humeyni'nin kontroluna geçiyordu. Bahtiyar'ın başbakanlığı kabul etmesi Humeyni'yi kızdırmıştı. Bu sebeple o da, Bahtiyar hükümetini meşru saymayıp, onun yerine İslam Devrim Konseyi'nin kurulduğunu 13 Ocakda ilan etmişti. Bu duruma göre iki ayrı hükümet mevcut oluyordu. Onun için Mehdi Bazargan Humeyni ile Bahtiyarı uzlaştırmak içir arabuluculuk yapmaya çalıştı.

Fakat Bazargan Ordu ile Humeyni arasında da arabuluculuk yapmak istedi. Zira, Ordu genellikle Şaha bağlıydı. Şahın ayrılmasından sonra Ordu'nun durumu ehemmiyet kazanıyordu. Bir ara Ordu'nun müdahale edeceği söylendi ise de bu gerçekleşmedi. Lakin, Ordu Humeyni tarafına da geçmedi.

1 Şubat 1979 günü lider Humeyni özel bir uçakla Paris'ten Tahran'a geldi ve 3 milyon kişi tarafından büyük gösterilerle karşılandı. Humeyni'nin ilk işi 4 Şubatta Mehdi Bazargan'ı geçici bir hükümetin başkanlığına tayin etmek oldu. Humeyni İslam Devrim Konseyinin başı olarak hareket ediyordu. Şahpur Bahtiyar ise Bazargan hükümetini tanımayınca, iki hükümetin taraftarları arasında Tahran'da çatışmalar çıktı. Lakin bu da uzun sürmedi. Çünkü Ordu komutanları 11 Şubatta tarafsızlıklarını ilan ederek, askerlerini kışlalarına çektiler. Esasında bilhassa Hava kuvvetleri daha başlangıçta Humeyni tarafına kaymaya başlamıştı. Ordu'nun geri çekilmesi karşısında artık

Bahtiyar için de yapılacak bir şey kalmamıştı. Şimdi İran'da Humeyni rejimi başlıyordu.

Humeyni rejimi üç büyük mesele ile karşı karşıya kalmıştır. Birincisi yeni rejimin müesseselerinin kurulması ve otoritenin tesisi idi. Bunun yapılması çok zaman almıştır. Bundan dolayı da İran'ı sokak idare etmeye başlamıştır. Yeni rejimin militanları, ki kendilerine Devrim Muhafızları diyorlardı, kurdukları Devrim Komiteleri ile bir süre her şeye hakim olmuşlar ve ülke, tam manasiyle sokak keyfiliğinin idaresi altına girmiştir. Keyiflerine göre, bir takım insanları yakalayıp hapse atmışlar ve eski rejimin tarafları olduğundan şüphe ettikleri bir çok insanı uydurma mahkemelerde yargılayıp idam ettirmişlerdir. Bu yolla binlerce insan öldürülmüştür. Mesela Milletlerarası Af Teşkilatının 1981 Ekiminde bildirdiğine göre, 1981 yılının Haziran-Ekim döneminde 1.800 kişi, 1979 Şubatından yine bu tarihe kadar 3.350 kişi bu şekilde idam edilmiş bulunuyordu. Böylece İran bir dehşet ve korku ülkesi haline gelmiştir. Şah'ın ve Savak'ın yerini yeni bir Şah ve yeni bir Savak almıştır. Yalnız değişik isimlerle.

Bununla beraber, rejime bir hukuki şekil vermenin zarureti de açıktı. Önce yeni rejimin şeklini tayin etmek gerekti. Bunun için 30-31 Mart 1979'da yapılan bir referandum, yani halk oylaması neticesinde, halkın % 99 oyu ile monarşiye son verilerek, İran İslam Cumhuriyeti ilan edildi. 3 Ağustosta da, yeni Anayasayı kabul edecek

73 üyeli Konsey seçimi yapıldı. Anayasayı Humeyni, ayrı bir komiteye kendisine göre hazırlatmıştı. Konseyin görevi önüne konan tasarıyı incelemekti. Mamafih Konsey, anayasada, bilhassa etnik gruplara bazı haklar tanıyan bir takım değişiklikler yaptı. Bu anayasa 1979 Aralık ayında halk oyuna sunulup kabul edildikten sonra, 1980 Ocak ayında da cumhurbaşkanlığı seçimi yapıldı ve cumhurbaşkanlığına, halk oylarının % 75'i ile, 1960'lardanberi Humeyni'nin çok yakını olan ve Paris'te Sorbonne Üniversitesinde ekonomi öğrenimi görmüş olan Dr. Bani Sadr seçildi.

14 Mart ve 9 Mayıs 1980'de de, iki safhalı olarak, Meclis seçimleri yapıldı. Meclis seçimlerini, bir bakıma yeni rejimin resmi partisi olan ve mollaların ve din adamlarının desteklediği Cumhuriyetçi İslam Partisi çok büyük çoğunlukla kazandı. Meclis başkanlığına da, 31 Ağustos 1981'de Mücahidin-i Halk teröristleri tarafından düzenlenen bir suikastte öldürülecek olan Muhammed Ali Recai seçildi. Recai 1980 Ağustosunda Başbakanlığa getirildi. Bu ise, Bani Sadr'ı destekleyen merkezciler ile, Recai liderliğindeki aşırı sağcı ve dinciler arasında bir mücadelenin açılmasına sebep oldu. Bu mücadelede bilhassa, 1980 Eylülünde patlak veren Irak-İran savaşı ile kendisini gösterdi. Cumhurbaşkanı Bani Sadr, bir iktisatçı olarak, boş sloganlar yerine, ekonomik tedbirlerin alınmasını istiyordu. Recai ise, başbakan olduğu halde işi bir takım heyecanlı sloganlarla yürütme yoluna gitmek istedi. Halbuki, bu sırada petrol gelirleri iyice azalmış,

işsizlik artmış ve enflasyon nisbeti yıllık % 50'ye çıkmıştı.

Bani Sadr ile Recai arasındaki bu mücadelede, sol gruplardan komünist Tudeh Partisi, tamamen dincileri ve dolayısiyle Recai'yi desteklemekte idi. Buna karşılık İlerici-İslamcı Mücahidin-i Halk Bani Sadr'ın arkasında yer aldı.

1981 Mart başından itibaren, Bani Sadr ile Recai arasındaki mücadele, taraftarlarının Tahran sokaklarında çatışmalarına kadar vardı. Bu çatışma karşısında Humeyni ağırlığını Bani Sadr tarafına koydu ve 16 Martta yayınladığı bir bildiride Bani Sadr'ın silahlı kuvvetler başkomutanlığını teyid etti. Bu, Bani Sadr için büyük bir destekti. Lakin Meclis Reca'iyi destekliyordu. Onun için, bir süre sonra Humeyni desteğini Bani Sadr'dan çekti ve Bani Sadr'ı 10 Haziran 1981 de Başkomutanlıktan ve 21 Haziranda da Cumhurbaşkanlığından azletti. Bundan sonra Bani Sadr izini kaybettirdi ve daha sonra Paris'te ortaya çıktı. Bani Sadr'ın çekilmesi ile, aşırı sağcı dincilerle, sol gruplar karşı karşıya kalmıştır. Bundan dolayı, bilhassa Bani Sadr'ı destekleyen Mücahidin-i Halk ile Devrim Muhafızları arasındaki çatışmalar daha da artmış ve Muhammed Ali Recai dahil, dincilerin ileri gelenlerinden bir çoğu Mücahidin-i Halk'ın tertip ettiği suikast ve sabotajlarda hayatını kaybetmiştir. Bu durum 1982 yılı ortalarına kadar devam edecektir.

Humeyni rejimine karşı gelenlerden Marksist-Leninist Fedayin-i Halk, esas itibariyle kuzey-batı İran'da, kürtlerle beraber hükümet Kuvvetlerine ve Devrim Muhafızlarına karşı silahlı mücadele yapmaktaydı. Bunun dışında, küçük gruplar olarak Peyker ve Ramandegan gibi Maoist gruplar da yeni rejimin karşısındaydı. Yine küçük fakat çok teşkilatlı bir grup olarak da Furkan ise, koyu dinci ve fanatik bir kuruluş olarak, din adamlarının politikaya karışmasının karşısında idi ve bir çok öldürme hadiselerinin faili idi.

C) Ayrılıkçı Ayaklanmalar

Yeni rejim bu iç muhalefet gruplarının yanında, daha ihtilalin ilk gününden itibaren de etnik grupların muhalefeti ile karşılaştı. Etnik grupların başında, sayıları 11-15 milyon arasında bulunan Azeri Türkleri, 3-4 milyon kadar tahmin edilen Kürtler ile Kuzistan Arapları gelmekteydi. Daha 1979 Martından itibaren bu büyük etnik kitlelerin ayaklanmalarının yanında, Kümbet-i Kavusta Türkmenlerin, Pakistan sınırına bitişik Balucistan ve daha yukarda Sistan bölgelerinde de ayaklanmalar başgöstermiştir. Bu etnik grupların Humeyni rejimine karşı ilk ayaklanmalarının 30-31 Mart halk oylamasına rastlaması manidardır. Bu etnik gruplar, yeni rejim içinde muhtariyete sahip olmak istediklerini ifade etmişlerdir.

Etnik gruplardan ilk tepki kürtlerden geldi. Daha 1978 yılının

sonbaharında, Şah'ın otoritesi çökmeye başladığı zaman, Sunni kürtler Mehabad bölgesinde güya bağımsız bir devlet kurmuşlar ve Humeyni işbaşına geçtikten sonra da Humeyni'nin kararnamelerini hiçe saymışlardır. Bunun neticesi olarak bu bölgedeki kürtler ile Humeyni'nin Devrim Muhafızları arasında ilk günden itibaren silahlı çatışmalar çıkmıştır. Bu çatışmalar 1979'un yaz ve sonbahar aylarında da devam etmiştir. 1980 yılının Nisan ve Mayıs aylarındaki çarpışmalar ise en şiddetlisi olmuştur. Bunun üzerine Cumhurbaşkanı Bani Sadr 14 Mayıs 1980'de kürtler için bir muhtariyet planını prensip olarak kabul ettiğini açıkladı ise de, çarpışmaları önleyemedi. 1980 Eylülünde Irak ile İran arasında savaşın çıkması üzerine kürtlerin hareketi de sona ermiştir.

Mamafih kürt ayaklanmasının daha ileriye gidememesinin iki sebebi daha vardır: Biri, kürtlerin de kendi aralarında gruplara bölünmüş olmasıdır. Mesela bunlardan bir kısmı Abdurrahman Kasımlu liderliğindeki Kürdistan Demokratik Partisini desteklerken, bir kısmı da Sunni lider Şeyh İzzeddin Hüseyni etrafında toplanmıştır.

İkincisi, Türkiye ve Irak'ın kürt ayaklanmalarını dikkatle takip etmeleridir. 1975'ten önce İran Şahı kürtleri Irak'a karşı kullanmıştı. Fakat Irak şimdi aynı şeyi İran'a karşı yapmadı. Türkiye ve Irak'ın bu tutumu İran'ın işini kolaylaştırmıştır.

Irak kürtlere herhangi bir yardımda bulunmadı ise de, sınırlarına bitişik ve esas itibariyle İran'ın petrol bölgesini teşkil eden Kuzistan'daki Arapları Humeyni rejimine karşı kışkırtmıştır. Irak'ın 1980 Eylülünde İran'a savaş açmasında Kuzistan faktörü mühim rol oynayacaktır.

Azeri Türklerine gelince: Şah'ın devrilmesinde Azeri Türkleri ile liderleri Ayetullah Şeriatmedari'nin mühim rolü olmuştur. Azeri Türklerinin çoğunluğu Şii idi ve Şeriatmedari, dini kıdem bakımından Humeyni'den önce gelmekteydi. Bu sebeple, daha ilk günden itibaren Humeyni Şeriatmedari'den çekinmiş ve bunun neticesi olarak da, iki lider arasında sürtüşmeler başlamıştır. Şeriatmedari, Şii din adamlarının merkezi hükümette bu derece aktif rol almalarının karşısındaydı. Bu görüş ayrılıkları şiddetlenince, Azeri Türkleri daha organize hale gelmek için Müslüman Halkın Cumhuriyetçi Partisi'ni kurdular. Bundan sonra Humeyni ve Devrim Muhafızları ile çatışmalar daha da şiddetlendi. 1979 Aralık ayında yapılan anayasa referandumunu Azeri Türklerinin yüzde 80'inin boykot etmesi üzerine Humeyni taraftarları Şeriatmedari'nin Kum'daki evine saldırdılar. Tebriz'de de Devrim Muhafızları saldırılara başladılar ve çatışmalar iyice şiddetlendi. 1980 Ocak ayında da devam eden bu çatışmalar sonunda Devrim Muhafızları, Müslüman Halkın Cumhuriyetçi Partisi'nin Tebriz'deki genel merkezini bastılar ve bir çok kişiyi öldürdüler. Bunun üzerine Parti dağıtıldı ve Şeriatmedari de Humeyni ile mücadeleyi gevşetti. Mamafih, 1981 yılı içinde Tebriz'de zaman zaman

çatışmalar eksik olmadı. 1982 yılında da Şeriatmedari göz hapsine alındı.

D) Dış Meseleler

Humeyni rejimi içerde çeşitli istikametlerden gelen muhalefet ile uğraşırken, dışarda da bir takım devletlerle münasebetleri her gün biraz daha bozuldu. Yeni rejim kendi tutumu ile başına bir takım meseleler çıkardı.

Bunların başında, İran'ın komşulariyle ve bilhassa çoğunluğu Sunni olan Arap ülkeleriyle münasebetlerinin bozulması gelir. Humeyni'yi Arap dünyası içinde ilk destekleyenler Suriye, Libya, Güney Yemen gibi sosyalist mahiyetteki rejimlerle Filistin Kurtuluş Teşkilatıdır. Humeyni'nin daha ilk günden itibaren Amerikan düşmanlığını kendisine bayrak yapması, İsrail ile münasebetlerini kesmesi ve Filistinlileri desteklediğini açıklaması, bu devletlerle kendisi arasında müşterek bir zemin yaratmıştır.

Buna karşılık, Basra Körfezi ülkeleri ile Suudi Arabistan gibi muhafazakar ve monarşik ülkelerle halkının çoğunluğu Sunni olan Irak, Humeyni'nin Şii rejimini endişe ile karşılamışlardır. Bir defa İran'da monarşinin devrilmesi bu ülkeler halkına da örnek olabilirdi. İkincisi, en çok Irak'da olmak üzere, bu ülkelerin hepsinde de

bir miktar Şii nüfus yaşamaktaydı. Nitekim, 20 Kasım 1979 günü Mekke'de bir grup fanatik insan kutsal Kabe'yi basarak işgal ettiler. 250 kişi kadar olan grubun çoğunluğunu Suudi bedevileri teşkil etmekle beraber, aralarında başka Arap ülkelerinin vatandaşı olan öğrenciler de vardı. Grubun lideri kendisini Mehdi ilan etmişti. Kabe'nin camiini işgal etmiş olan bu gruba karşı silahlı mücadele camiin tahribatına yol açacağı için, işgalcilerin ele geçirilmesi iki haftalık uğraşmayı gerektirdi. Neticede 75 kişi ölü olarak, 170 kişi de sağ olarak ele geçirildi ve sağ kalanlarda ölüme mahkum olup idam edildiler.

Bu hadise sırasında, bu işte Humeyni'nin parmağı olduğu iddiası yayılmış ise de, bunun kesin delilleri bulunamamıştır. Yalnız, Humeyni'nin de daha ilk günden itibaren Orta Doğudaki Şii'leri ve monarşik rejimlerdeki halkı ayaklanmaya teşvik ettiği de bir gerçektir. Nitekim bu kışkırtmalar sonucu, 1979'un Eylül ve Ekim aylarında Irak'da, Kuveyt'de ve Bahreyn ile Suudi Arabistan'ın Hasa eyaletinde, Şii kaynaklı ayaklanmalar olmuş ve bunlar hemen bastırılmıştı. Tabii bu gelişmeler İran'ın komşuları ile olan münasebetlerinde uçurumlar yarattı.

Bunun yanında, 4 Kasım 1979 günü, Humeyni taraftarı öğrenciler Tahran'daki Amerikan büyükelçiliğini bastılar ve elçilik personelinden 63 kişiyi rehin aldılar. Öğrenciler rehineleri serbest bırakmak

için, o sırada kanser tedavisi için Amerika'ya gelmiş bulunan İran Şah'ının İran'a teslim edilmesini istiyorlardı. Bunu ise Amerika'nın kabul etmesi mümkün değildi.

Rehinler meselesi Amerika'yı güç bir duruma soktu. Amerikalı diplomatları kurtarmak için kuvvet kullanma yoluna gitse bunun bir takım tepkileri olacağı gibi, Humeyni'yi Sovyet Rusya'nın kucağına atılmaya da zorlayabilirdi ki, Amerika bunu göze alamadı. Fakat İran'ın bir çeşit haydutluk sayılabilecek hareketi karşısında da susup oturmak da, Amerika gibi bir süper-devlet için haysiyet kırıcı idi. Bu sebeple Amerika dolaylı vasrtaları kullanmaya karar verdi. Önce Amerikan bankalarında milyarlarca dolar olan İran paralarını dondurdu. Arkasından Pasifik Okyanusundaki Amerikan donanmasından bir kısmını, İran üzerinde bir manevi baskı olmak üzere Umman Denizine çekti. 1980 Ocak ayında Güvenlik Konseyinden İran'ı kınayan bir karar çıkarmak için harekete geçti. 7 Nisan 1980'de İran'la münasebetlerini kesti. 17 Nisanda Amerikan vatandaşlarının İran'a gitmeleri yasaklandı. Amerika'nın isteği üzerine Avrupa Ekonomik Topluluğu (EEC) 22 Nisanda, gıda maddeleri ile tıbbi malzeme hariç, İran'a Ekonomik sanksiyonlar tatbikine karar verdi.

Fakat bu tedbirlerin hiç biri İran'ın rehineler meselesindeki tutumunu yumuşatmadı. İran Şahın ve dışardaki parasının kendisine teslimini istiyordu. Bunun üzerine Amerika, 24 Nisanda Umman Denizindeki

donanmadan kalkan 8 helikopterle 90 kişilik bir ekibi, rehineleri kurtarmak üzere, İran topraklarında, Tahran'dan 400 Km. mesafede bir noktaya indirdi. Fakat bu kurtarma operasyonu, Amerika için tam bir fiyasko oldu. Çünkü indirme sırasında üç helikopter arıza yaptı. Hemen arkasından bir uçak iniş sırasında helikopterlere çarptı ve parçalandı. 8 Amerikalı öldü ve 5 kişi de yaralandı. Bunun üzerine askerler, operasyona girişmeden hemen geri çekildi.

Bu başarısızlık Amerika'nın prestiji için ağır bir darbe olmakla beraber, dünya kamu oyunu da rehineleri kurtarmak için harekete geçirmiştir. Mesela 17-22 Mayıs günlerinde İslamabad'da toplanan 11'inci İslam Konferansı, Amerika'nın kurtarma operasyonunu bir askeri saldırı olarak kınamakla beraber, İran'dan da rehineler meselesini halletmesini istedi. 18 Mayısta Avrupa Ekonomik Topluluğu, üyelerini, İran'a karşı ekonomik sanksiyonları sıkı bir şekilde tatbike çağırdı. Milletlerarası Adalet Divanı, 24 Mayısta, İran'dan, rehineleri serbest bırakmasını isteyen bir karar aldı. Karar Amerika'nın müracaatı üzerine alınmıştı. 25-26 Mayısta, Avusturya Cumhurbaşkanı Dr. Bruno Kreisky, İsveç Sosyalist Parti lideri Olaf Palme ve İspanya Sosyalist Parti lideri Felipe Gonzales'ten kurulu bir Sosyalist Enternasyonal heyeti Tahranı ziyaret ederek rehinelerin serbest bırakılmasını sağlamaya çalıştı.

Lakin bunların hiç birinden bir netice çıkmadı. Bu safhadan sonra

Cezayir'in aracılık faaliyeti başladı. Fakat şurası bir gerçektir ki, 22 Eylül 1980'de Irak-İran savaşının çıkmaşı, İran'ın rehineler meselesindeki tutumuna çok tesir etmiştir. Çünkü, Humeyni daha önce, Amerika'nın İran'a karşı yaptığı hataları itiraf ederek özür dilemesini isterken, şimdi bu şartından vazgeçti. Ceyazir'in aracılığı ile Amerika, dondurulmuş olan İran alacaklarının serbest bırakılmasını kabul edince, bir kısmı çeşitli sebeplerle daha önce serbest bırakılmış veya kaçmış olan rehinelerden geriye kalan 52'si 21 Ocak 1981 günü, yani Başkan Reagan'ın Amerika'nın 40'ıncı başkanı olarak göreve başlamasından birkaç dakika sonra, Tahran'dan Amerika'ya doğru havalandılar. Milletlerarası politikanın enteresan bir kabusu böylece sona ermişti.

10

Sovyet Rusya'nın Afganistan'ı İşgali

1970'li yılların sonunda, hem Orta Doğu bölgesinin ve hem de milletlerarası münasebetlerin, İsrail ile Mısır'ın barışmasından da daha mühim hadisesi, 1979 Aralık ayı sonundan itibaren Sovyet Rusya'nın Afganistanı işgal etmesidir. Çünkü, İsrail-Mısır barışı, İsrail'in güneyini güvenlik altına almak suretiyle bir stratejik avantaj sağlamış ise de, daha sonraki gelişmelerin de gösterdiği gibi, hem İsrail ve hem de diğer Arap ülkeleri açısından, bölgenin genel yapısında

büyük bir stratejik değişiklik meydana gelmemiştir.

Fakat aynı şeyi Afganistan'ın Sovyet Rusya tarafından işgali için söylemek mümkün değildir. Çünkü Afganistan'ın işgali, İran'da Batı taraftarı Şah rejiminin yıkılıp, geleceği soru işaretleri ile dolu ve o sırada iç bölünmelerin tehdidi altına girmiş bulunan Humeyni ihtilali ile aynı yıla rastlamıştır. Yani, İran'ın son derece zayıf ve çalkantılı bir durum içinde bulunduğu bir sırada Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, Sovyetler'e, Basra Körfezine, Orta Doğu petrollerine ve Hind Okyanusuna inmek imkanını kazandırıyordu. Bu ise, Batı Asya ve Orta Doğunun stratejik yapısında mühim değişme ihtimalini ortaya çıkarmaktaydı. Aynı zamanda Türkiye için de tehlikelerle dolu bu ihtimalin, başta Birleşik Amerika olmak üzere hem Batı'da ve hem de Orta Doğunun muhafazakar petrol üreticisi ülkelerinde heyecan ve telaşa ve aynı zamanda da bir takım politika değişikliklerine sebep olması bundandır.

Afganistan tarihinin bir takım hususiyetleri vardır. Bunların başında ülkenin daima çalkantılar içinde bulunması gelir. Fakat bu çalkantıların ve istikrarsızlıklarının birinci sebebi ise, ülkenin feodal ve kabile hayatına dayanan bir sosyal yapıya sahip olmasıdır. Kabile mücadele ve rekabetleri, Afganistan'ın siyasi istikrarına çok tesir etmiştir.

Afganistan'ın bir diğer hususiyeti ise, ülkenin stratejik pozisyonudur. Çünkü Afganistan, Batı Asya ile Orta Doğu ve Orta Asya ile Basra Körfezi ve Hind Okyanusu arasında bir geçit noktasıdır. Ülkenin bu stratejik ehemmiyeti, ülke etrafındaki büyük devletler arasında bir mücadeleye sebep olmuştur. Büyük devletlerin Afganistan üzerindeki bu mücadeleleri de, ülkenin karakteristiğini teşkil eden siyasi istikrarsızlığın bir başka sebebidir.

Nihayet, Afganistan hakkında yapılacak herhangi bir değerlendirmede ihmal edilmemesi gereken bir nokta da, İslamiyetin, halkın inancında çok derin bir şekilde yer etmiş olması ve bunun da sosyal ve kültürel hayata istikamet vermekte olduğudur.

Afganistan'ın milletlerarası politikanın mühim bir konusu haline gelmesi, 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren olmuştur. Çarlık Rusyası'nın 1854-1856 Kırım savaşı yenilgisinden sonra bütün faaliyetini Orta Asya'da genişlemeye tevcih etmesi ve Orta Asya'daki Türk devletlerini yıkarak güneye doğru sarkması, kendisini, Hindistan'ın kuzey sınırları üzerindeki güvenliği endişesi içinde bulunan İngiltere ile karşı karşıya getirmiştir. Bu mücadele, 1907 İngiliz-Rus anlaşması ve bu anlaşmanın Afganistan'ı İngiltere'nin kontrolü altına bırakması ile neticelenmiştir.

1917'de Çarlığın yıkılması ve Rusya'da Sovyet rejiminin kurulması

üzerine Afganistan İngiltere'ye karşı Sovyet Rusya'ya dayanma yoluna gitmiş ise de, bu da fazla sürmemiş ve 1933'ten itibaren Afganistan hem İngiltere ve hem de Sovyet Rusya'ya karşı, bir çok Orta Doğu ülkesinin yaptığı gibi, Nazi Almanyasına dayanmaya başlamıştır.

1945'ten sonra Afganistan'ın geçirmeye başladığı iç gelişmeler, zincirleme bir şekilde, 1979 sonunda ülkenin Sovyet Rusya tarafından işgali ile neticelenmiştir.

Bu gelişmede ağırlık noktası, Afganistan'ın tarihinde en uzun hükümdarlık yapan Muhammed Zahir Şah'tır. Zahir Şah, 1933-1973 yılları arasında 40 yıl kadar hükümdarlık yapmıştır. 1953 Eylülünde, General Muhammed Davud Han, kansız bir darbe ile Başbakanlığı ele geçirdi ve 1963 Martına kadar sürecek olan on yıllık bir diktatörlük tesis etti.

Davud Han'ın dış politikada ilk yaptığı iş, Sovyetlere yanaşmak oldu. Afganistan'ın Sovyet nüfuzu altına girmesi esasında Davud Han'ın diktatörlüğü zamanında olmuştur. Davud Han zamanında Sovyetler Afganistan'a çok geniş ekonomik ve askeri yardım yapmışlardır. Fakat ne var ki, Davud Han'ın Sovyetlere bu derece dayanma politikası halkın tepkisi ile karşılaştı ve kendisine karşı muhalefetin artmasına sebep oldu. Bunun üzerine Davud Han 1963 Martında istifa etmek zorunda kaldı.

Kral Zahir Şah Davud Han'dan yakasını sıyırdıktan sonra, 1964 Eylülünde yeni bir anayasa ilan etti. 18 ayda bir komite tarafından hazırlanan ve Loya Jirgah yani Millet Meclisi tarafından kabul edilen bu anayasa, esasında çok demokratik bir anayasa idi. Amerikan anayasasından örnek alarak kuvvetler ayrılığı prensibini benimsemiş idi ve çok partili hayatı öngörmekteydi. Esasında bu anayasa, Afganistan gibi muhafazakar ve kabile hayatına dayanan bir ülke için fazla ileri gitmişti. Belki de bu sebepten, Zahir Şah anayasayı tam olarak tatbik yoluna da gitmedi. Bu da aydınların tepkisine sebep oldu. Mamafih 1965 ve 1969 seçimleri bu anayasa ile yapıldı. 1965 seçimlerinde Meclise girenlerin çoğunluğu muhafazakardı. Marksist kesimden Babrak Karmal da seçilenler arasında idi.

1964 Anayasası en çok Marksistlerin işine yaramış görünüyor. 1966 Nisanında Nur Muhammed Taraki tarafından Halk adlı bir gazete yayınlanmaya başladı. Bütün solcular bu gazete etrafında birleşti. Fakat halktan gelen tepkiler üzerine Halk gazetesi Mayıs ayında savcılıkça kapatıldı. Bu hadise sol hareket içinde bölünmelere sebep oldu ve Babrak Karmal liderliğindeki Parçam (Perçem veya Bayrak) Halk'tan ayrıldı. Karmal, 1968 Martından itibaren Parçam adı ile kendi gazetesini çıkarmaya başladı. Bunun arkasından 1968 Nisanında bir grup daha Halk'tan ayrılarak Şule-i Cavid adı ile bir başka gazete yayınlamaya başladılar. Parçam Moskova taraftarı iken,

Şule grubu Çin tarafını tutuyordu.

Bir süre sonra Parçam grubu da bölünmüş ve Tahir Badakşi liderliğindeki bir grup Parçam'dan ayrılarak Sitem-i Milli'yi kurmuşlardır. Sitem-i Milli, bilhassa kırsal alanların kalkınmasında Mao'nun sistem ve felsefesini benimsemişti.

Bunlar olurken, Muhammed Davud Han, 17 Temmuz 1973'de yeniden bir darbe yaptı ve monarşiyi devirerek ülkede Cumhuriyet ilan etti. Kendisi Cumhurbaşkanı ve Başbakan oldu. Davud Han'ın bu darbesi geniş bir gençlik kitlesi, reform taraftarları, Sovyet Rusya'da eğitim görmüş subaylar ve Marksistler tarafından hararetle desteklendi. Yalnız bu subaylar, Marksist olmaktan ziyade milliyetçi solculardı.

Solcular başlangıçta Davud Han'ı desteklemekle beraber, bir süre sonra araları açıldı. Çünkü Davud Han otoktratik bir idare ve şahsi diktatörlüğünü tesis etmişti. Ülkenin tek siyasi partisi, kendisinin lideri bulunduğu Hizb-i Inkılab-ı Milli idi. Mamafih, Davud Han yeniden Sovyetlerle çok yakın münasebetler kurduğu için, Moskova çok memnundu.

Solun Davud Han ile arası açılınca, Halk ve Parçam grupları 1977 Temmuzunda tekrar birleşerek Davud Han'a karşı mücadeleye başladılar. Bu ise Davud Han ile solcuların münasebetlerini daha da

gerginleştirdi. Neticede, Afgan Marksistleri askerleri de yanlarına alarak, 27 Nisan 1978 sabahı yaptıkları bir darbe ile Davud Han'ı devirdiler. Darbeciler 28 Nisanda da Afganistan Demokratik Cumhuriyeti'ni ilan ettiler. Darbenin liderleri, Nur Muhammed Taraki, Hafizullah Amin, Babrak Karmal ve General Abdülkadir idi.

Darbeciler 30 Nisanda 35 kişilik bir ihtilal konseyi kurdular. Konseyin başkanı ve aynı zamanda da başbakan Nur Muhammed Taraki idi. 21 kişilik bir kabine kurulmuştu. Bunun 11 üyesi Halk Partisine, 10 üyesi de Parçam grubuna mensuptu. Kabinenin üç üyesi Sovyet Rusya'da eğitim görmüş subaylardı.

Ülkenin şimdi tek siyasi partisi, Halk ve Parçam'ın birleşmesinden meydana gelen Afganistan Demokratik Halk Partisi (Cemiyet-i Demokratiki-yi Halk) idi.

Görünen odur ki, İhtilal Konseyi Başkanı, Başbakan ve Başkomutan Taraki, daha ilk günden, diğer sol grupları iktidardan uzaklaştırıp, Halk Partisi'nin tam hakimiyetini kurmaya karar vermişti. Bunun için de müsait bir zaman gelmesini beklemiştir. Nihayet, 1978 Temmuzunda, yani darbeden üç ay kadar sonra, en büyük rakibi Babrak Karmal'a darbeyi vurdu ve Babrak Karmal, Başbakan yardımcılığından ve Demokratik Halk Partisi Genel Başkan yardımcılığından alınarak Prag'a büyükelçi yollandı. Esasında Karmal, uçağa silah

tehdidi ile bindirilmiştir. Karmal ile beraber, yakın arkadaşları da görevlerinden alınarak çeşitli büyükelçiliklere tayin edilmiştir. Bunlar, iki ay sonra büyükelçilik görevlerinden de azledilmiştir. Karmal Moskova'ya sığınmış ve Moskova Karmal'ı, Taraki'ye karşı bir koz olarak elinde tutmuştur.

Sıra şimdi askerlerden kurtulmaya gelmişti. Taraki bunu da gerçekleştirdi. 20 Ağustos 1978'de, Milli Savunma Bakanı ve 27 Nisan darbesinin aktif elemanlarından General Abdülkadir bu görevinden alındı. Milli Savunma Bakanlığını Taraki kendi üzerine aldı ve Başbakan Yardımcılığına da, Dışişleri Bakanlığı üzerinde kalmak üzere Hafizullah Amin'i getirdi.

Taraki 1978 sonbaharından itibaren Sovyetlerle çok yakın bir işbirliğine girişmiştir. Sayıları 5.000'i bulan her alandaki Sovyet uzmanları akın akın Afganistan'a gelirken, pek çok Afganlı da Sovyet Rusya'ya görderildi. Taraki Moskova'ya yaptığı ziyarette, 5 Aralık 1978 günü, Sovyet Rusya ile 20 yıl süreli bir Dostluk, İyi Komşuluk ve İşbirliği Antlaşması imzaladı. İki devlet arasında askeri işbirliği, dolayısiyle ittifaka yakın bir bağ kuran bu antlaşmanın bilhassa 4'üncü maddesi, Sovyetlerin 1979 Aralık ayında Afganistan'ı işgaline dayanak olmuştur. Zira bu maddeye göre, taraflar, karşılıklı olarak, ülkelerinin güvenliğini, bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü korumak için, birbirleriyle danışma içinde olacaklar ve karşılıklı muvafakat ile gerekli

tedbirleri alacaklardı.

Taraki, Parçam'ı ve askerleri yolunun üzerinden temizlemiş ve Sovyet Rusya'yı da yanına almış olmakla beraber, karşısına çok ciddi bir engel dikilmişti ve bu engel de Taraki'yi yıkacaktır: Bu da Afgan milliyetçilerinin komünist rejime karşı direnmeye başlamalarıdır.

Taraki, muhafazakar Afgan halkının komünizme karşı tepkisini tahmin ettiği için, dini ibadete mümkün olduğu kadar geniş bir serbesti tanımış ve nüfuzlu din adamları ile geniş bir diyalog kurmaya çalışmıştır. Halkı rejimin yanına çekmek istemiştir. Kur'an ile Marksizmi birarada yürütmek istemiştir. Fakat halkın direnişini önleyememiştir.

Milli direnişin ilk işaretleri, 1978 Eylülünden itibaren ülkenin doğu bölgelerinden gelmeye başladı. Halk Taraki rejiminin memurlarını öldürmeye başladı. Hadiseler kısa sürede genişleyerek bir iç savaş halini aldı. 1979 Martı geldiğinde 28 vilayetten hemen yarısında Müslüman Milliyetçiler (Mücahidin) hükümet kuvvetleri ile çarpışıyordu. Başkent Kabil'de bile zaman zaman silahlı çatışmalar görülmekteydi. Ülkenin her tarafından bir çok direniş grupları ortaya çıktı. Afgan ordusundan kaçan bir çok subay ve asker de milliyetçi direnişçilere katılmaktaydı.

Taraki'nin milliyetçi direnişlerle başedememesi üzerine, Hafizullah

Amin 1979 Martında başbakanlığı üzerine aldı. Bu esasında Taraki'ye karşı bir darbe idi ve Taraki buna sesini çıkaramadı. Amin, direnişi bastırmak için Sovyetlerden artan bir şekilde yardım almaya başladı. Sovyet askerleri Afganistan'a gelmeye başladı ve hatta zaman zaman milliyetçilerle çarpışmalara girmek zorunda kaldılar.

16 Eylül 1979 günü Kabil'de silahların patladığı dört saatlik bir toplantıda Taraki öldürüldü ve Hafizullah Amin iktidarı ele geçirdi. Amin'in iktidarı ile beraber, milliyetçi mücadeleyi bastırma işini Sovyetler kendileri üzerlerine aldılar. O kadar ki, Aralık 1979 ayında Afganistan'da zaten 20 bin kadar Sovyet askeri bulunuyordu.

Bu arada Amin halkı yatıştırmak için, genel af ilan etmek gibi bir taviz politikasına başladı. Bir taraftan da Taraki taraftarlarını temizliyordu.

Amin'in de bu işi beceremiyeceğini anlayan Sovyetler, 24 Aralıktan itibaren uçaklarla Kabil havaalanına asker indirmeye başladılar. Üç gün süren bu faaliyetten sonra 27 Aralık 1979 günü Sovyet askerleri hükümet dairelerini işgal ettiler. Oyuna getirilmek suretiyle iki Afgan tümeni de silahtan tecrit edildi. Afganistan Sovyetler tarafından işgal ediliyordu.

27 Aralık günü Babrak Karmal Sovyet Rusya'dan radyo vasıtasiyle

Afgan halkına yaptığı konuşmada, "hürriyet günü"nün geldiğini ve yeni bir Afganistan'ın doğmakta olduğunu bildirerek, halkı yeni hükümeti desteklemeye davet etti. Kendisi ancak 1 Ocak 1980'de Kabil'e gelmesine rağmen, 28 Aralık günü, Babrak Karmal başkanlığında bir İhtilal Konseyi'nin kurulduğu ve Karmal'ın aynı zamanda Afganistan Demokratik Halk Partisi'nin de genel sekreteri olduğu açıklandı. Yine aynı açıklamada, Hafizullah Amin'in İhtilal Mahkemesi kararı ile idam edildiği de bildirildi.

Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali bütün dünyada ve bilhassa Batı'da büyük heyecan ve tepki ile karşılandı. Çünkü Afganistan'ı ele geçirmekle Sovyetler, Basra Körfezi ve Orta Doğu petrolleri istikametinde mühim bir ilerleme kaydetmiş oluyorlardı. Eğer İran sağlam bir durumda olmuş olsaydı, Sovyetlerin elde ettikleri bu stratejik avantajın ehemmiyeti azalabilirdi. Yerleşmemiş bir devlet otoritesi ve çeşitli etnik grupların başkaldırması ile 1979 yılının sonunda İran'ın durumu gözönüne getirilirse, Sovyetlerin ne büyük bir stratejik avantaj elde ettikleri kolaylıkla anlaşılır. O günden bugüne İran, dış darbelere karşı koyabilecek bir duruma gelmediğine göre, Sovyetlerin bu avantajı değerini hala koruyor demektir.

Şah'ın devrilmesi ile, Amerika'nın Orta Doğuda mühim bir dayanağı kaybetmesi ve arkasından da Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgali, Amerika'nın Orta Doğu hakkındaki stratejik değerlendirmelerinde

büyük değişiklikler yapmıştır. Şimdi Orta Doğu petrolleri Sovyet Rusya'nın yakın tehdidi altına giriyordu. Bu sebeple, Amerika, Körfez petrollerine bir saldırı halinde hemen savaş alanına sevkedilmek üzere, 300 bin kişilik bir Hızlı İntikal Kuvveti (Rapid Deployment Force) teşkiline başladı. İkinci olarak, 1980 yılı başından itibaren Başkan Reagan'ın idaresi ile birlikte, Amerika Arap-İsrail barışını gerçekleştirerek bölgeye bir istikrar getirmek için çabalarını arttırdı.

İşgali takip eden gelişmeler ise şöyle özetlenebilir: Başkan Carter 28 Aralık 1979 günü yaptığı konuşmada, Sovyetlerin Afganistan'ı işgalini, "milletlerarası hukuka aykırı" "kaba bir müdahale" diye isimlendirdiği gibi, 3 Ocak 1980'de de Senato'ya gönderdiği bir mesajda, SALT-İİ anlaşmalarının müzakeresinin ertelenmesini istedi.
Senato bu teklife hemen uydu ve bugüne kadar bu anlaşmaları tasdik etmedi. Dolayısiyle SALT-İİ'de yürürlüğe girmemiştir.

Amerika'nın bu tepkisine Sovyetlerin verdiği cevap ise, milletlerarası politikada eşi görülmemiş bir pişkinlik örneğidir. Tass Ajansı 30 Aralıkta Aleksey Petrov imzası ile yayınladığı bir makalede, Afganistan'ın işgalini, daha önce sözünü ettiğimiz, 1978 tarihli Sovyet-Afgan dostluk, iyi komşuluk ve işbirliği antlaşmasının 4'üncü maddesine dayandırmış ve Afgan hükümetinin isteği üzerine bu ülkeye asker sevkedildiğini söylemiştir. Afgan hükümeti ancak 28 Aralıkta Sovyetlerden resmen yardım istemiştir. Halbuki Sovyetler 24 Aralık günü

Kabil'e asker indirmeye başladılar ve Sovyet askerleri de 27 Aralık günü hükümet binalarını işgal ettiler.

Brejnev de, 12 Ocak 1980 günü Tass Ajansı vasıtasiyle yayınlanan bir mülakatında, Afganistan'ı, dışardan gelen silahlı bir saldırıya karşı korumak ve Afganistan'ın milli bağımsızlığını, hürriyetini ve şerefini savunmak için bu ülkeye asker sevkettiklerini söylemek gibi ikinci bir pişkinlik örneği verdi.

Afganstanın Sovyetler tarafından işgali, en fazla, bu ülkenin komşusu olan Pakistan'da ve Suudi Arabistan başta olmak üzere İslam ülkelerinde heyecana ve endişeye sebep oldu. Afganistan'ı işgal etmekle Sovyet Rusya şimdi Pakistan için doğrudan doğruya bir tehlike haline geliyordu. Pakistan'ın kuzeyinde zayıf bir Afganistan'ın yerine, şimdi Sovyet Rusya gelip oturmuş olmaktaydı. Bunun Pakistan'ın güvenliği için ne derece sakıncalı bir durum olduğu açıktır.

Bir diğer nokta da, Sovyetlerin Afganistan'ı işgali üzerine, binlerce ve binlerce Afganistanlının komünizmden kaçarak Pakistan'a ve İran'a iltica etmeleridir. Daha Hafizullah Amin 1979 Eylülünde darbe yaptığı zaman bir çok Afganlı ülkeden kaçarak Pakistan'a sığınmıştı ki, bunların sayısı daha o zaman 400.000 kadardı. Sovyet işgalinden sonra kaçış daha da hızlandı. O kadar ki, 1982 Şubatında Pakistan'a sığınmış bulunan Afganlıların sayısı 3 milyonu bulmuştu. Bu

kadar çok insanın bakımı da Pakistan ekonomisinin sırtına yüklenmiştir. Her ne kadar Birleşmiş Milletler de mültecilerin bakımına katkıda bulunmuş ise de, masrafın yarısı yine Pakistan'ın üzerinde kalmıştır. Bazı petrol üreten Arap ülkeleri ve bilhassa Suudi Arabistan da Pakistan'a yardım etmiştir.

İran'a sığınan mültecilerin sayısı ise 500 bin civarında kalmıştır.

İşte bu sebeplerle, Pakistan Güvenlik Konseyini harekete geçirerek, Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesini sağlamak için Güvenlik Konseyi'nden karar çıkarmak istedi ise de, çıkacak karar Sovyetlerin aleyhine olacağı için, her defasında Sovyetler tarafından veto edildi.

Bunun üzerine Pakistan iki kuruluşu harekete geçirerek Sovyetlere baskı yapmak istedi. Birincisi B.M. Genel Kurulu idi. Genel Kurul 14 Ocak 1980 de aldığı bir kararda, Sovyet Rusya'nın adından bahsetmeksizin, yabancı kuvvetlerin Afganistan'dan çekilmesini ve mültecilerin evlerine dönmelerinin sağlanmasını istedi. 104 lehde, 18 aleyhte ve 18 çekimser oyla kabul edilen bu kararda Sovyet Rusya'nın adının zikredilmemesi, şüphesiz üzücü idi. Tabii Sovyetlerin de Afganistan meselesinde ilk başarısı oluyordu.

Pakistan ve Suudi Arabistan bir yandan da İslam Konferansını

harekete geçirdiler. İslam Konferansı Dışişleri Bakanları 27-29 Ocak 1980 günlerinde, Pakistan'ın başkenti İslamabad'da olağanüstü bir toplantı yaptılar. Toplantı sonunda yayınlanan kararda, B.M. Genel Kurulu'nun kararından çok farklı olarak, Sovyet Rusya açıkça mahkum ediliyor, Sovyetlerin müdahalesi için "işgal" deyimi kullanılıyor, Sovyet askerleri çekilmedikçe Babrak Karmal hükümetinin tanınmaması isteniyor, İslam ülkeleri Afganistan ile diplomatik münasebetlerini kesmeye davet ediliyor, Afganistan'a komşu olan İslam ülkeleri ile dayanışma içinde olduğu bildiriliyor ve komünist rejime karşı mücadele eden Afgan milliyetçilerine de her türlü yardımın yapılması isteniyordu.

İslam Konferansı 11'nci normal toplantısını yine İslamabad'da 16-22 Mayıs 1980 günlerinde yaptı. Fakat Ocak ayına nazaran havanın şimdi daha yumuşadığı görüldü. Çünkü, bu toplantıda alınan kararlarda, Sovyet Rusya yine mahkum edilmekle beraber, meseleye "siyasi çözüm" bulmak amacı ile, "ilgili taraflarla" görüşmek üzere, İran ve Pakistan Dışişleri Bakanları ile İslam Konferansı Genel Sekreterinden meydana gelen bir "Aracılık Komitesi" kuruldu. Babrak Karmal, kendi hükümeti resmen tanınmadıkça, bu Komite ile görüşmeyi reddetti. Bundan sonra da İslam dünyası Afganistan konusundaki eski heyecanını kaybetti. O günden bugüne meseleye bir "siyasi çözüm" aranmaktadır.

1980 Ağustosunda Polonya'da Dayanışma sendikasının hürriyetçi hareketinin patlak vermesi, Batı'nın dikkatini Afganistan'dan Avrupaya çevirdi. Bilhassa Batı Avrapa için Polonya Afganistan çok mühim idi. Bununla beraber, Afganistan meselesini her vesile ile ortaya atmaktan geri kalmayan devlet yine Amerika olmuştur. Fakat Polonya hadiselerinin Sovyet Rusya'ya Afganistan'ı kazandırdığı da bir gerçektir.

Ne var ki, Amerika'nın Vietnam bataklığı gibi, Sovyetler de Afganistan bataklığının içine saplanmışlardır. Afganlıların milliyetçi direnişi o kadar sert olmuştur ki, Sovyetler Afganistan'daki kuvvetlerini daha 1980 yılında 85 bine çıkarmak zorunda kalmışlardır. 1980 yılının sonuna kadar da, ölü ve yaralı olarak 15.000 kayıp vermişlerdir. Buna rağmen, 1982 yılında dahi ülkeyi tamamen kontrolları altına almış değillerdi. Afganistan Sovyetler için insan ve para yiyen bir savaş makinası haline gelmiştir.

Diğer taraftan, Afganistan'ın işgalinin iki mühim neticesi daha olmuştur. Bunların birincisi, Pakistan'ın stratejik ehemmiyetinin artması ve bu ülke üzerinde Sovyet tehdidi ihtimalinin ortaya çıkması üzerine, Amerika ile Pakistan arasında, bir süredir iyi gitmeyen münasebetlerin bir yakınlaşmaya dönüşmesidir. Pakistan Dışişleri Bakanı'nın 1981 Nisanında Amerika'ya yaptığı ziyarette, Amerika'nın beş yıl için 2.5 milyar dolarlık yardım yapması kararlaştırılmıştır.

Bir diğer netice de, Pakistan ile Suudi Arabistan arasındaki yakınlaşmadır. Pakistan şimdi Suudi Arabistan için de ehemmiyetli olmaya başlamıştır. Pakistan ile Suudi Arabistan arasında askeri bakımdan da bir işbirliğinden söz edilmiştir.

11

Irak-İran Savaşı

Yakın zamanların en manasız savaşlarından biri sayılan Irak-İran savaşının kökeninde bir mezhep mücadelesi olduğu kodar, daha gerilere giden bir siyasi üstünlük mücadelesi de mühim sebeplerden biridir.

A) İran-Irak Münasebetleri

1958 Temmuzunda Irak'da monarşinin yıkılmasından sonra İran ile Irak arasındaki münasebetler bir türlü düzgün gitmemiştir. Bu tarihten sonra Irak'da daima sol rejimlerin hakim olması, Batı'ya dönük bir politika takip eden İran Şahı Riza Pehlevi'nin hiç hoşuna gitmemiştir. Diğer taraftan, 1970'de İngiltere'nin körfezden çekilmesinden sonra İran Şahı, İran Körfezi (Persian Gulf) dediği Basra Körfezini bir İran gölü haline getirmek istemiş ve bu faaliyetinde de Irak karşısına bir engel olarak çıkmıştır. Bu siyasi mücadelede İran, 1961'denberi Irak'ın başına dert olan kürt meselesini, zaman zaman Irak'a

karşı bir koz olarak kullanmış ve kürt ayaklanmalarını desteklemiştir.

1968 Temmuzunda Irak'da Baas Sosyalist Partisi iktidara geldi. Baas Partisi, bilhassa İhtilal Komuta Konseyi Başkanı Yardımcısı Saddam Hüseyin Takriti'nin çabaları ile, 1961'denberi devam eden kürt meselesine bir çözüm getirmek üzere; Kürdistan Demokratik Partisi lideri Molla Mustafa Barzani ile 1970 Martında, kürtlere muhtariyet veren bir anlaşma imzaladı. Bu suretle Baas rejimi, yıllardanberi Irak'ın uğraştığı bir meseleyi bertaraf etmiş oluyordu.

Baas rejimi, bunun arkasından 1972 Nisanında, Sovyet Rusya ile bir dostluk ve işbirliği antlaşması imzalıyarak Sovyetlerden silah almaya başladı. Bu da tabii İran'ı memnun edecek bir gelişme olmadı.

Irak'ın 1970 Martında Kürtlerle imzaladığı muhtariyet anlaşmasını tatbik etmek imkanı olmadı. Çünkü bu anlaşmanın tatbikinde iki taraf arasında anlaşmazlıklar çıktı. Bunun üzerine 1974 Nisanında kürtlerle Irak kuvvetleri arasında, Irak'ın kuzey bölgelerinde silahlı çatışma başladı ve bu çatışma giderek bir iç savaş haline geldi. Bu iç savaşa 1974 Kasım ayından itibaren İran da karışmaya başladı. Çünkü bu tarihten itibaren İran kürtlere top ve tanksavar silahları vermeye başladığı gibi, Irak kuvvetlerinin önünden kaçan kürtler İran'a sığınıyor ve oradan takviye aldıktan sonra tekrar Irak kuvvetlerine karşı mücadeleye başlıyordu. 1974 yılı sonunda İran'a sığınmış

bulunan Irak kürtlerinin miktarı 130.000'i bulmuştu. Irak bir bakıma İran'la da savaş yapmaktaydı. Bu sebeple, iki devletin münasebetleri gayet kötü bir duruma girdi. Mamafih, gerçek şudur ki, İran'ın kürtlere yardımı Irak'ı güç duruma sokmuştu.

Fakat İran ve Irak arasındaki bu gerginlik fazla sürmedi. 1975 Martında Cezayir'de OPEC toplantısı vardı. Bilhassa Cezayir devlet başkanı Bumedyen'in aracılık çabaları ile, İran Şahı ile Irak Başkan Yardımcısı Saddam Hüseyin arasında, 6 Mart 1975 de, bu toplantı sırasında bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma ile, Irak ile İran arasındaki Şat-ül Arab nehir sınırı yeniden tesbit ediliyor ve buna karşılık İran da kürtlere yardım etmekten vazgeçiyordu. Bu anlaşmadan sonra İranın kürtlere yardımını tamamen kesmesi ile, kuzey Irak'taki kürt ayaklanması da sona ermiştir.

Irak-İran kara sınırı ve Şat-ül Arap nehir sınırı anlaşmazlığı Osmanlı Devleti zamanında başlamış, 400 yıldan fazla süregelen bir anlaşmazlık olmuştur. 19'uncu yüzyılda Türk-İran sınırını düzenlemek ve tesbit etmek için 1823 ve 1847 Erzurum anlaşmaları yapılmış ise de, yine sınır anlaşmazlıkları eksik olmamış ve bunun üzerine, İran'la Osmanlı devleti arasında 1913 yılında İstanbul Protokolü imzalanmıştır. Bu protokol hem kara sınırı ve hem de Şat-ül Arap sınırını kesin olarak çiziyordu. Lakin, Lozan Antlaşması ile Türkiye Irak'tan çekildikten sonra, Irak ile İran arasında bilhassa Şat-ül Arap nehrinde anlaşmazlıklar

çıktı. İki devlet arasında 1937 Temmuzunda bir anlaşma yapıldı ise de, bu anlaşmayı İran 1959 Nisanında feshetti ve bundan sonra başka hadiselerin de ilavesiyle iki tarafın münasebetleri bozuldu.

1975 Cezayir anlaşması, 1913 İstanbul protokolünde olduğu gibi, Şat-ül Arap nehrinde, milletlerarası hukuk kurallarına uygun olarak, Thalweg çizgisini İran ile Irak arasında sınır olarak kabul etmekteydi. Yine Cezayir anlaşmasına göre, taraflar, iyi komşuluk ve dostluk münasebetleri kuracaklar ve karşılıklı işbirliğinde bulunacaklardı.

Cezayir anlaşması, her iki ülkenin yararına idi. Çünkü, Irak, kürt ayaklanması dolayısiyle İran ile doğrudan bir çatışmaya girme ihtimalinden kurtulduğu gibi, kürt ayaklanmasını bastırmak suretiyle Kerkük petrollerini yeniden işletme imkanını elde ediyordu. Buna karşılık İran da, Irak ile bir çatışma ihtimalini bertaraf ettiği gibi, Şat-ül Arap'taki sınırını Thalweg çizgisine kadar uzatıyor ve ayrıca Irak'ın, Şahın muhaliflerini desteklemekten vazgeçmesini sağlıyordu.

1979 Şubatında Şahın devrilmesi ve Humeyni rejiminin başlaması ile birlikte Irak-İran münasebetleri hızla kötüye gitmeye başladı. Humeyni rejimi Irak için rahatsızlık verici idi. Çünkü İran'da bir Şii rejiminin kurulması, halkının asgari yüzde 40'ı Şii olan Irak için tehlikeli bir gelişme idi. Kaldı ki, Humeyni daha ilk günden itibaren bütün Arap ülkelerindeki Şii'leri ayaklanmaya kışkırtmış ve bununla da

yetinmeyerek bir takım yıkıcı faaliyetlere de girişmişti. Irak lideri Saddam Hüseyin, 17 Eylül 1980 günü Milli Meclis'te yaptığı konuşmada Cezayir Anlaşmasını feshederken, bu noktaya şu şekilde değiniyordu: "Dinsel çağrı kisvesi, Acem ırkçılığını gizlemek için bir maskeden başka bir şey değildir. Acem ırkçıları din kisvesi altında, Araplara karşı besledikleri kinlerini gizlemeye çalışmakta, din kisvesi bölge halkları arasında kin, gericilik ve bölücülük duygularını körüklemekte ve ister bilerek, ister bilmeyerek, uluslararası siyonizmin tasarılarına hizmet etmektedirler."

Gerçekten, Saddam Hüseyinin sözünü ettiği Şii bölücülüğü tehlikesi, daha 1979'un ilkbahar aylarından itibaren ortaya çıkmıştı.

Irak'da Şii nüfus genellikle Bağdat'ın güneyindeki Necef ve Kerbela bölgelerinde yaşamakta idiler ve liderleri de Ayetullah Muhammed Bekir El-Sadr idi. Bekir El-Sadr, Humeyni rejiminin ilk gününden itibaren, Humeyniyi ve İran ihtilalini desteklediğini açıkça ilan etmekten kaçınmamıştı. Bundan dolayı, Bekir El-Sadr liderliğindeki Şii'ler 1979 Haziran ayı başında Irak'taki Baas rejimi aleyhine gösterilere başladılar. Güvenlik kuvvetleri bu gösterilere engel olmak isteyince, iki taraf arasında çarpışmalar oldu. Çarpışmalarda 2 kişi öldü ve 16 kişi yaralandı. Hükümet, Bekir El-Sadr'ı tevkif etti ve bir süre sonra da idam etti. Ayrıca, Şii liderliğinin ileri gelenlerinden 31 kişiyi de ülke dışına çıkardı. Bu hadiseler üzerine Irak Şii'leri, 1979 yılı

ortalarında Necef'te İslam Kurtuluş Hareketi adı ile bir teşkilat kurup Humeyni ile temasa geçtiler.

Humeyni rejimi ile Irak'ın münasebetlerini bozan bir diğer mesele de Şah zamanında olduğu gibi, yine kürt meselesidir. İranda Şah'ın düşmesi ve otoritenin yok olması, buna ilaveten İran kürtlerinin bağımsızlık hareketleri, İranın Irak'a bitişik bölgelerini Irak kürtleri için bir sığınak haline getirdi. Irak hükümetinin takibinden kaçan kürtler İran'ın bu bölgelerine sığınmaktaydı. Halbuki Irak'ın kendi ülkesindeki kürt ayaklanmalarını bastırabilmesi için Türkiye ve İranın işbirliğine ihtiyacı vardı. Nitekim Irak bu konuda Türkiye ile 20 Nisan 1979 da bir anlaşma imzalamıştı. Fakat İran'la aynı işbirliğini kurması mümkün olmadı. Bunun için Irak, İran kürtlerinin Irak kürtleriyle bağını kesmek ve onlara bir uyarıda bulunmak amacı ile, 4 Haziran 1979 günü İran'ın Sanandaj bölgesindeki kürt köylerini uçaklarla bombardıman etti. Bu bombardıman bir süre için netice verdi. Fakat İran ile Irak arasında bu bölgedeki sınır çatışmalarını sona erdiremedi. Çatışmalar 1980 yılı boyunca da devam etti. O kadar ki, 27 Ağustos 1980 günü bu çatışmalarda İranlılar Irak kuvvetlerine karşı ilk defa yerden yere (SS) füzeler kullandılar. 1980 yazında münasebetler bu hale gelmişti.

Bir başka anlaşmazlık konusuda Kuzistan Arapları idi. Humeyni rejimi işbaşına gelince Kuzistan Arapları da muhtariyet istediler. Abadan

petrolleri Kuzistan bölgesinde olduğu için, Araplar murtariyetle birlikte, petrol gelirlerinden hisse ve aynı zamanda da merkezi hükümette temsil hakkı istediler. Arapların lideri Şeyh Muhammed Tahir Hakani idi. Humeyni Arapların bu isteklerini kabule yanaşmayınca 1979 Mayısında Araplarla Devrim Muhafızları arasında Hurremşehir'de çarpışmalar başladı. Hurremşehir, Şat-ül Arap'ın karşı kıyısında ve Abadan'ın biraz kuzeyinde idi.

Irak bu çarpışmalarda Kuzistan Araplarına silah ve cepane yardımı yaptı. Kalaşnikoflar ve roket-atarlar verdi. Bu ise Irak-İran münasebetlerini gerginleştirdi. 1980 yaz aylarında güneyde Irak-İran sınırında devamlı çatışmalar ve çarpışmalar olmaktaydı.

Irak'ı İran'a savaş açmaya sevkeden bir sebeb de, Saddam Hüseyin'in 1979 Temmuzunda, yani İran ihtilalinden bir kaç ay sonra, iktidarı ele almasını müteakip, gerek kendisine, gerek arkadaşlarına karşı komplolar başlaması idi. Saddam Hüseyin içerde ciddi bir muhalefet ile karşı karşıya bulunuyordu. 1980 yılı içinde bu muhalefet daha da şiddetlendi. Çoğunlukla Şii'ler tarafından desteklenen Dava Partisi bu siyasi muhalefeti temsil ediyordu. Bu siyasi muhalefette, şimdi Irak ile münasebetleri Saddam Hüseyin ile beraber bozulmaya başlayan Suriye'nin de bir tesiri olduğu muhakkaktır. Fakat Saddam Hüseyin bu siyasi muhalefete karşı sert tedbirler aldı ve Dava ile alakası olan herkesin idam edileceğini ilan etti. Buna mukabil, Dava Partisi ile

bağları olan lraklı Mücahidin grubu da, Irak'ın içinde ve dışında, bir takım suikastlere ve sabotajlara girişti. Bu iç muhalefet dolayısiyle, Saddam Hüseyinin de halkın dikkatini bir dış meseleye çekmek istemesi şüphesiz ihtimal dışı değildir.

Bu şartlar içinde 1980 Ağustosu geldiğinde, zaten Irak-İran sınırlarında çarpışmalar yoğunlaşmaya başlamıştı. Eylül başından itibaren çarpışmalar şiddetlenmiş ve 10 Eylülde Irak Kasr-ı Şirin ile Naft-i Şah arasındaki araziyi ele geçirdiğini iddia ediyordu.

B) Savaş

Irak için yapılacak tek şey kalmıştı: Savaşa resmen başlamak. 17 Eylülde Saddam Hüseyin Milli Meclis'te yaptığı konuşmada, 6 Mart 1975 tarihli Şat-ül Arap anlaşmasını feshettiğini ilan etti. Yani Irak, nehrin iki yakasının da kendisine ait olduğunu söylemek istiyordu. 22 Eylül 1980 gününden itibaren de Irak Orduları; kuzeyde Kasr-i Şirin, ortada Mehran ve güneyde de Susangerd, Ahvaz ve Hurremşehir bölgelerinde İran topraklarına girmeye başladı. Irak-İran savaşı resmen böyle başlamıştı.

Irak İran'a saldırırken, kolay bir zafer elde edeceğini ve bu suretle kendisi Arap dünyasında büyük prestij kazanırken, Humeyni'nin itibarını kıracağını ve belki düşmesini sağlayacağını ümid etmişti.

Irak'ı bu ümide sevkeden başlıca faktör, İran ordusunun, zayıf ve dağınık durumda olmasıydı. Kaldı ki, İran ordusunun silahları esas itibariyle Amerikan silahları idi ve Amerika iki yıldır yedek parça vermiyordu.

Irak'ın ümidi gerçekleşmedi. İran'ı dize getiremediği gibi, savaşın da başında İran'dan işgal ettiği bir kısım toprakları İran geri aldı. İran beklenmedik bir direnme gösterdi. Humeyni'nin ülkedeki prestiji daha da arttığı gibi, şüphesiz Saddam Huseyin'in prestiji de ağır bir darbe yedi.

700 Km.'lik bir cephede harekete geçen Irak kuvvetleri, kuzeyde Panjwi ve Kasr-ı Şirin, ortada Mehranı aldılar ve Susangerd, Ahvaz ve Hurremşehir önlerinde İranlıların sert bir direnmesi ile karşılaştılar. Ekim 1980 sonunda Hurremşehir Irak kuvvetlerinin eline geçti. Bundan sonra kara muharebeleri durgunlaştı ve cephe sabitleşti. Taraflar zaman zaman karşılıklı saldırılar yaptılarsa da, uzun süre bir değişiklik olmadı. 1982 Mayısında İranlıların büyük kuvvetlerle yaptıkları saldırılar karşısında, Irak kuvvetleri savaşın başındanberi elde ettikleri bütün toprakları terkederek, Irak sınırlarına dönmek zorunda kaldılar. 1983 yılı başında İran, ikinci bir büyük saldırı ile Irak topraklarından içeri girip, Bağdat-Basra yolunu kesmek istedi ise de o da bir şey yapamadı. Savaş böyle garip bir şekilde devam etmektedir.

Savaş her iki tarafın petrol kaynaklarında ağır tahribat meydana getirmiştir. Zira, her iki taraf da savaşın ilk gününden itibaren birbirlerinin petrol rafinelerini havadan bombardıman ettiler. 1981 yılı başında Irak'ın günde 3.1 milyon varil ve İran'ın da 1.4 milyon varil olan petrol üretimleri, her ikisi için 600.000 varile düşmüştü.

C) Savaş Karşısında Devletler

Irak-İran savaşının neticesiz bir savaş haline gelmesinde, Amerika ve Sovyet Rusya'nın tarafsız tutum almaları ve taraflara silah vermemesi büyük rol oynamıştır. Sovyetler, her iki tarafı da gücendirmekten kaçınmıştır. Kendisine daha yakın olan Irak'a silah yardımı yapması, İran'ı Batı'nın kucağına atabilirdi. Amerikanın ise Irak'la bir münasebeti yoktu ve Irak İsrail meselesinde sertlik taraftarlarından biri idi.

Arap ülkelerine gelince: Körfez Savaşı denen Irak-İran savaşı, Arap dünyasındaki bölünmeyi daha da keskinleştirmiştir. Basra Körfezi ülkeleri ve Suudi Arabistan, Irak-İran savaşı karşısında bir rahatlık duydular. Körfez ülkeleri her ne kadar Saddam Hüseyin'in Körfeze hakim olmak ve Arap liderliğini ele geçirmek hususundaki tasarılarını biliyor idiyseler de, Irak'ın İran'ı yenerek Şii tehlikesini bertaraf etmesi daha fazla çıkarlarına idi. Fakat Saddam Hüseyin'in

hesapları yanlış çıkınca, bilhassa Suudi Arabistan Irak'a yardım etmeye başladı. O kadar ki, Irak'ın durumu 1982 yılında kötüleşmeye başlayınca, Suudi Arabistan İran'a, savaşı durdurması için 50 milyar Dolar teklif etmiş, fakat İran 150 milyar Dolar istemiştir.

Ürdün de Irak'ı destekleyenler arasında yer almıştır. Bu da Ürdün ile Suriye'nin münasebetlerini gerginleştirmiştir. Çünkü Suriye kesinlikle İran'ı desteklemiştir. Libya da Suriye'nin yanında yer almıştır.

Savaşın kazançlısı İsrail ile Mısır olmuştur. Zira Arap dünyasının bölünmesi ve bilhassa Irak'ın İran'la başının derde girmesi, İsrail için rahatlatıcı bir gelişme idi. Mısır da genellikle lrak'a sempati göstermiş ise de, bu bölünmelere aktif bir şekilde katılmamıştır. Buna karşılık, bu çatışmaların dışında kalan Mısır'ın tesiri ve prestiji artmıştır. Hem Suudi Arabistan ve hem de F.K.Ö gizli gizli Mısır ile temasa geçmeye başlamışlardır. Irak-İran savaşı Humeyni ihtilalini desteklemiş olan F.K.Ö için sıkıntılı bir durum yaratmıştır.

Nihayet, Irak-İran savaşı, Körfez ülkeleri için bir güvenlik meselesi de ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple 6 Körfez ülkesi (Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Bahreyn ve Umman) ile Suudi Arabistan arasında, uzun temas ve müzakerelerden sonra, 26 Mayıs 1981 de Körfez İşbirliği Konseyi kurulmuştur. Bu askeri veya siyasi bir ittifak değildi. Fakat icabında o istikamete de gidebilecekti.

D) Savaşı Durdurma Çabaları

Daha ilk günden itibaren, bu savaşı durdurmak için, çeşitli çevrelerden çeşitli teşebbüsler yapılmış, fakat bunların hiç biri netice vermemiştir.

23 Eylül 1980 günü Güvenlik Konseyi başkanı taraflara savaşı durdurma çağrısında bulunduğu gibi, Güvenlik Konseyi de 28 Eylül 1980 tarih ve 479 sayılı kararında aynı çağrıyı tekrarlamıştır. İran 24 Mayıs 1982'de Hurremşehir'i geri alıp da, savaşı Irak topraklarında devam ettireceğini söyleyince, Güvenlik Konseyi 12 Temmuz 1982 günlü ve 514 sayılı kararı alarak tarafların derhal ateş kesmelerini istemiştir. Bu istek Konseyin 4 Ekim 1982 günlü ve 522 sayılı kararında bir kere daha tekrar edilmiştir.

Bunun yanında, B. M. Genel Sekreteri, İsveç'in eski başbakanlarından Olaf Palme'yi Irak ile İran arasında aracılık yapmakla görevlendirmiştir. Palme, 1980 Kasım ayında, 1981 yılının Ocak, Şubat ve Haziran aylarında ve son olarak 1982 Şubatında Tahran ve Bağdatı ziyaret etti ise de bir netice alamadı. İran, Irak'ın işgal ettiği topraklardan tamamen çekilmesi, tamirat borcu ödemesi ve Irak'ın cezalandırılması şartlarını ileri sürdü. Savaşın başlarında Irak'ın şartı da İran'ın, Irak'ın Şat-ül Arap üzerindeki egemenliğini tanıması idi.

İslam Konferansı da ilk günden aracılık için harekete geçti. Pakistan Devlet Başkanı Ziya-ül Hak başkanlığında üç kişilik bir İslam Konferansı barış heyeti Tahran ve Bağdatı ziyaret etti. İslam Konferansı 20 Ekimde her iki tarafa ateş-kes teklif etti. Bunlardan bir netice alınamayınca, 25-29 Ocak 1981'de Taif'de toplanan 3'üncü İslam Zirve Konferansı, Pakistan, Bangladeş, Gambia ve Gine devlet başkanları, Türkiye Başbakanı ve Malaysia ve Senegal Dışişleri Bakanları ile Yasir Arafat ve İslam Konferansı Genel Sekreteri Habib Şatti'den kurulu bir Aracılık Komitesi teşkil etti. Bu Komite, 28 Şubat-1 Mart 1981'de, 1982 Martında bir çok defa, 1982 Nisanında, 1982 Haziranında ve son olarak da 1982 Ekiminde, toplam dokuz defa, Tahran, Bağdat ve Cidde arasında mekik dokudu. Lakin bir uzlaşma sağlayamadı. Bunun yanında Arap Ligi'nin ricası üzerine Türkiye Başbakanı Bülend Ulusu da Ocak 1982'de aracılık teşebbüsünde bulundu. Ayrıca, F.K.Ö., Suriye ve Kuveyt, Küba lideri Castro da münferid aracılık tekliflerinde bulundular.

Irak ve İran Bağlantısızlara dahil olduğu için, Bağlantısızlar da 1980 Ekiminde, Küba, Hindistan, Pakistan, Zambia, Malaysia dışişleri bakanları ile F.K.Ö temsilcisinden kurulu bir Arabulucuk Komitesi teşkil ettiler. Bu komite 1981 Şubatında, 1981 Nisanında, Mayısında ve Ağustosunda ve nihayet 1982 Nisanında aracılık çabalarında bulundular. Onlar da bir netice alamadılar.

Hiç bir savaşta bu kadar çok arabuluculuk yapılmamıştır.

:::::::::::::::::

XV

Türk Dış Politikası (1960-1980)

1

Genel Görünüm

Son yirmi yıllık Türk dış politikasının esas mihverini bir tek mesele teşkil etmiştir: Kıbrıs meselesi. Türk dış politikasının aktivitesi Kıbrıs meselesi etrafında dönmüş ve diğer alanlardaki faaliyetlerimiz bu meselenin dalları olarak gelişmiştir dersek, herhalde gerçeği ifade etmiş oluruz. Türk dış politikasının Kıbrıs meselesinden fışkıran veya bu meselenin tesirinde gelişen ana faaliyet dalları, Amerika, Sovyet Rusya, Yunanistan ve Orta Doğu ile münasebetlerimizdir. Bunu da normal karşılamak gerekir. Çünkü, son otuz yıl içinde Kıbrıs, Türkiye'nin hayati ve milli meselesi, milli menfaatlerimizin ağırlık noktası olmuştur. Bir dış politika her şeyden önce milli meselelere dayanmak zorundadır.

Türk dış politikasının ikinci mühim unsuru, Birleşik Amerika ile olan münasebetlerimizdir. Fakat geriye, son yirmi yıla baktığımızda, tesbit edeceğimiz husus şudur ki, Türk-Amerikan münasebetleri, NATO çerçevesi içinde bağımsız bir ittifak münasebeti olarak gelişeceği yerde, hemen daima, Kıbrıs meselesinin iniş-çıkışlarına göre değişen bir yapı göstermiştir. Her ne kadar 1970'lerin ortalarından itibaren bir Ege meselesi de ortaya çıkmış ise de, Kıbrıs meselesi Türk-Yunan münasebetlerinin daima mihenk taşı olmuş ve Amerika da, NATO'nun güney-doğu kanadı olarak Türkiye ve Yunanistan'a eşit ağırlık vermiştir. Halbuki çıplak eşitlik prensibi, Türk-Yunan münasebetlerinin çıplak gerçeği ile daima ters düşmüştür. Kıbrıs meselesinin gelişmelerinde ağırlık daima Türkiye tarafında olması gerekirken, Amerikanın salt eşitlik prensibine veya genellikle dengesizliklerle hastalıklı bir denge politikasına sarılması, Türk-Amerikan münasebetlerinin, bu münasebetleri zaman zaman ağır bir şekilde sarsan, ciddi bir meselesi olmuştur.

Bu sebeplerden dolayıdır ki, Türk-Amerikan münasebetleri 1884 ve 1974 Kıbrıs buhranlarında çok ağır sarsıntılar geçirecektir.

Yine son yirmi yıl içinde Türkiye, Amerika ile olan ittifak bağlarına rağmen, ikinci süper-devlet olarak Sovyet Rusya ile münasebetlerinde bir istikrarın mevcut olmasına ve bu büyük kuzey komşumuz ile gereksiz yere anlaşmazlık veya çatışma çıkarmamaya

daima ehemmiyet vermiştir. Bununla beraber, Türk-Amerikan münasebetlerindeki dalgalanmalar, Türkiye tarafından aksettirilmese bile, daima Türk-Sovyet münasebetlerine de aksetmiştir. Yani Kıbrıs meselesi Türk-Amerikan münasebetlerine şekil vermiş, Türk-Amerikan münasebetlerinin şekli de, bir bakıma, Türk-Sovyet münasebetlerini şekillendirmiştir. 1945 Martındanberi kötü giden Türk-Sovyet münasebetlerinin, biraz aşağıda göreceğimiz üzere, Kıbrıs buhranı içinde, 1964 yılı sonlarından itibaren yeni ve müsbet bir yola girmesinde, 1964 Haziranındaki Johnson mektubunun büyük rol oynadığını unutmamalıyız.

Türkiye'nin Yunanistan'la münasebetleri, yaklaşık otuz yıldanberi çalkantılar içinde cereyan etmektedir. Zira bu çalkantılar Kıbrıs meselesi ile başlamış ve 1974 Kıbrıs buhranından sonra buna bir de, Ege meselesi eklenmiştir. Fakat temel anlaşmazlık Kıbrıs mihverine oturmuş bulunmaktadır. Kıbrıs meselesi çözümlendiği gün, yani Kıbrıs meselesi ortadan kalktığı zaman, Yunanistan'la olan diğer anlaşmazlık ve meselelerimizin de müsait ve müsbet bir zemine oturacağından şüphe edilmemelidir.

Orta Doğu ile münasebetlerimiz, tabiatiyle Kıbrıs meselesinden en az müteessir olmuş bir dış politika faaliyet alanımızdır. Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile münasebetlerinin temel faktörü İsrail olmuştur. İsrail meselesinde onlara yaklaşabildiğimiz ölçüde münasebetlerimiz

gelişme göstermiştir. Fakat unutmamak gerekir ki, Türkiye'yi başlangıçta Arap ülkelerine yaklaşmaya götüren esas mesele, Arapların Kıbrıs meselesinde ve bilhassa Birleşmiş Milletlerde Türkiye'yi desteklemeleri olmuştur. Arap ülkeleri, kendilerinin İsrail meselesi ile Türkiye'nin Kıbrıs meselesi arasında bir bağ kurunca, Türkiye de İsrail politikasına yeni bir şekil vermek zorunda kalmış ve 1967'deki Arap-İsrail savaşı da, bu yeni politikanın ilk tatbikatına imkan vermiştir.

Görülüyor ki, Kıbrıs meselesi Türk dış politikasının hemen her şeyi demek olmuştur. Bundan dolayı, Türk dış politikası konusundaki açıklamalarımıza, Kıbrıs meselesinin gelişmeleriyle başlayacağız.

2

Kıbrıs Buhranları

A) 1963-1964 Kıbrıs Buhranı

Kıbrıs'ın bağımsızlık döneminin bu iki buhranı, esas itibariyle, Kıbrıs rumlarının Enosis'ten, yani adayı Yunanistan'a ilhak sevdasından vazgeçmemeleri ve 1960 Anayasasının Türklere tanıdığı hakları bir türlü hazmedememiş olmalarından çıkmıştır. O kadar ki, Cumhurbaşkanı seçilmiş bulunan Kıbrıs rum lideri Makarios dahi, yeni

Cumhuriyetin ilk gününden itibaren, yaptığı çeşitli konuşmalarda, Enosis'i unutmadıklarını, eninde sonunda Enosis'i gerçekleştireceklerini söylerken, rum idaresi de Türklerin haklarını çiğnemeye ve anayasayı ihlale başlamıştır. Bu sebepten de, Türkiye 1961 yılından itibaren bu anayasa ihlallerine karşı rumları uyarmaya çalışmıştır.

1960 Kıbrıs anayasasına göre, Lefkoşe, Limasol, Magusa, Baf ve Larnaka'da, bu beş büyük şehirde, Türkler ve rumların ayrı belediyeleri olacaktı. Lakin bu belediyelerin sınırlarını çizmek ve mekanizmasını tesbit etmek mümkün olamadı. Bunun üzerine Makarios, 1952 yılı Martında, bu beş büyük şehirde de tek belediye kurulmasını ve bu belediyelerde Türklerin nüfusları nisbetinde temsil edilmesini ileri sürdü. Türk toplumu Makarios'un bu isteğini kabul etmedi. Bu da, iki toplum arasındaki münasebetleri gerginleştirdi.

Makarios ve rumların Anayasadan rahatsız oldukları her hali ile belli oluyordu. Nihayet Makarios, Anayasada değişiklik yapılması meselesini Türkiye ile görüşmek üzere 22-26 Kasım 1962 günlerinde Ankara'yı ziyaret etti. Yanında Dışişleri Bakanı Spyros Kyprianu da vardı. Türk hükümet yetkilileri ile yapılan müzakerelerde, Türk hükümeti bütün bu değişiklik tekliflerini reddetti. Çünkü bunlar Türk toplumunun yaşama teminatı ile alakalı idi.

Kıbrıs Türk toplumu, Makarios'un bu tutumu karşısında, 29 Aralık

1962'de yaptığı bir açıklamada, 1 Ocak 1963'ten itibaren beş büyük şehirde kendi belediyelerini işletmeye karar verdiklerini açıkladılar. Buna karşılık, Makarios hükümeti, Türklerin kuracağı belediyeleri tanımayacağını ve beş büyük şehir belediyesinin hükümet kontrolu altına alındığını bildirdi. Rumların bu kararı, 1960 Anayasasına resmen aykırı idi.

1963 yılında Kıbrıs'ta gerginlik daha da arttı. Rum tethişçiler Türklere saldırmaya başladılar. Türkler kaçırılıyor ve öldürülüyordu. Bu atmosfer içinde, Makarios, 30 Kasım 1963'de, Türk toplumuna ve Kıbrıs'la doğrudan doğruya ilgili devletlere, 13 konuda Kıbrıs Anayasasında değişiklik yapılması gerektiğini bildirmiştir. Bu değişikler, Cumhurbaşkanı Makarios ile Cumhurbaşkanı Yardımcısı Fazıl Küçük'ün veto hakkının kaldırılmasını, beş büyük şehirde tek belediyeler kurulmasını ve memuriyetlerde Türklere % 30 kontenjan tanıyan hükümlerin kaldırılmasını öngörmekteydi. Kısacası, bu değişikliklerin kabulü halinde Türk toplumu basit bir azınlık haline düşecekti. Türkiye Makarios'un bu anayasa değişikliği tekliflerini kesinlikle reddetti.

Türkiye'nin bu kararlı tutumu Makarios ve Kıbrıs rumlarını kuvvet ve zorbalık yoluna sevketti ve rumlar Lefkoşe'de 24 Aralık 1963 günü Türklere saldırarak 24 Türkü şehit ettiler ve 40 Türkü de yaraladılar. Bu hadise, Türkleri yoketme planının bir başlangıcı idi. Katliamı

durdurmak amacı ile Türk jetleri 25 Aralık günü Lefkoşe üzerinde uçmaya başladı. 650 kişilik Türk askeri birliği de karargahından çıkarak Lefkoşe'nin Türk kesimini koruma altına aldı.

Diğer taraftan Türkiye, Garanti Antlaşması gereğince Yunanistan ve İngiltere'yi harekete geçirdi ve üç devlet önce, ortak bir kuvvetle Lefkoşe'deki çarpışmaları durdurmak üzere iki taraf arasına girdi (Yeşil hat). Ayrıca, İngiltere'nin teklifi üzerine, Türkiye ve Yunanistan ile, Türk ve rum toplumlarının temsilcilerinin katılması ile 15 Ocak 1964'de Londra'da bir konferans toplandı. 21 Ocakda fiilen kesilen bu konferans hiç bir netice vermedi. Çünkü tarafların görüşleri arasında bir uçurum vardı. Türkiye ve Türk tarafı Noel Hadiseleri denen, 24 Ocaktaki rum katliam teşebbüsünden sonra görmüştü ki, Kıbrıs'taki Türk varlığının devam ettirilebilmesi için daha fazla garantilere ihtiyaç vardır. Bu garantilerin biri, Kıbrıs'ta federal bir sistemin kurulması ve Türk toplumunun rumlardan bağımsız olarak kendi kendisini idare etmesi, diğeri de rum saldırılarına karşı daha müessir güvenlik tedbirlerinin alınması, yani Türkiye'nin adaya daha sağlam bir şekilde ayak basması.

Buna mukabil rum tarafı, tam bağımsızlık teranesi tutturmuştur. "Tam bağımsızlık" ile söylenmek istenen, Türk toplumunun basit bir azınlık haline getirilerek rum çoğunluğunun hakimiyeti altına sokulması ve Türkiye'ye Kıbrıs üzerinde haklar veren bütün anlaşmaların

ortadan kaldırılması ve Enosis yolundaki engellerin temizlenmesi idi.

Londra Konferansında bir netice alınamayınca, Kıbrısa 10.000 kişilik bir NATO kuvvetinin gönderilmesi ve adada sükun ve asayişi bu kuvvetin sağlaması hususunda bir İngiliz-Amerikan planı ortaya atıldı. Türkiye tarafından kabul edilen bu plan; Makarios tarafından reddedilince, Londra Konferansı tam bir başarısızlıkla neticelenmiş oldu.

Bu arada şunu da belirtelim ki, bu Kıbrıs buhranı karşısında İngiltere, Garanti antlaşmasını imzalayan devlet olduğu halde, meseleye fazla bulaşmamaya bilhassa dikkat etmiştir. İngiltere, NATO kuvveti teklifinde görüldüğü üzere, Amerika'yı işin içine çekmeye çalışmıştır. Keza, İngiltere'nin bu tutumu karşısında Türkiye de, Yunanistan üzerinde baskı yapabilecek bir devlet olarak Amerika'yı mesele ile ilgilendirmek istemişse de, Amerika da Kıbrıs işine bulaşmaktan kaçınmış ve Türkiye ile Yunanistan arasında haklı-haksız ayırımını yapmamaya bilhassa dikkat etmiştir. Bu durum Türkiye için bir hayal kırıklığı olmuştur.

Kıbrıs'ta rumların Türklere saldırıları devam etmesi üzerine, Türkiye 15 Şubatta Kıbrıs'a müdahalede bulunmayı düşünmüştür. Bu ise buhranı daha da şiddetlendireceği için, Güvenlik Konseyi meseleye el koymuş ve 4 Mart 1964'de 8 maddelik bir karar almıştır. Kararda, gerek ilgili devletlerden, gerek Türk ve rum toplumlarından, barışı

ve huzur ve sükunu bozacak hareketlerden kaçınmaları istenirken, bu barış ve sükunu sağlamak üzere bir barış gücü kuruluyor ve ayrıca Kıbrıs meselesine barışçı bir çözüm bulunması amacı ile, Genel Sekreterin bir arabulucu tayin etmesi isteniyordu. Finlandiyalı diplomat Tuomioja aracı olarak tayin edilmiştir.

B. M. Barış gücü adaya gelmeden önce rumlar avantajlı bir durum elde etmek için Türklere karşı yeniden saldırılara geçtiler. Bunun üzerine Türk hükümeti, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden, Kıbrıs'a müdahale yetkisi aldı. Bunun üzerine B. M. Barış Gücü acele teşkil edilerek Mart sonlarında adaya sevkedilmiştir.

B. M. barış gücünün adaya gelmeye başlaması, Kıbrıs rumlarını frenlemiş ise de, Makarios 4 Nisanda Zürich ve Londra anlaşmalarının ayrılmaz bir parçası olan ittifak antlaşmasını feshettiğini ilan etti. Makarios, Türkiye'nin Kıbrıs'la olan bağlarını birer birer koparmak istiyordu. Tabii Türkiye bu feshi kabul etmedi. Fakat, bu hadisenin arkasından, Yunan başbakanı Yorgo Papendreou yayınladığı bir bildiride, Yunanistan'ın, helenizmin Kıbrıs'taki halk mücadelesini kayıtsız-şartsız desteklediğini, Zürich ve Londra anlaşmalarının yürümediğini, bu anlaşmaların adada durumu çıkmaza sürüklediğini söylemiş ve Makarios'un ittifak antlaşmasını feshetmesini desteklemiştir. Kısacası, Yunanistan Makarios'un bütün kanunsuzluklarına arka çıkıyordu.

Mayıs ayında Makarios'un Kıbrıs'ta mecburi askerlik sistemini ihdas etmesi, rumları askere almaya başlaması ve dışardan ağır silahlar satın alması, durumu yeniden gerginleştirdi. Makarios bir yandan da Sovyet Rusya ve Sovyet bloku ile yakın münasebetler içine girmişti.

Bu yeni gelişme Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesi kararını kesinleştirdi. Kıbrıs'a Türk askerinin çıkması 7 Haziran için planlanmıştı. Fakat 5 Haziranda "Johnson Mektubu" hadisesi patlak verdi. Amerika bir kaç gün önce, bu çıkarmayı önlemek için diplomatik teşebbüste bulunmuştu. Fakat Türkiye'yi kararından caydıramayınca, Başkan Johnson Başbakan İsmet İnönü'ye 5 Haziran günü, ifadesi ağır ve tehdit dolu bir mektup gönderdi. Başkan Johnson mektubunda şu noktaları belirtiyordu:

1) Türkiye, Garanti Antlaşmasını tam işletmeden adaya müdahale kararı almıştır. Türkiye henüz müdahale hakkını kullanamaz.

Ne kadar gariptir, Türkiye'nin bütün çabalarına rağmen, Amerika Kıbrıs meselesine bulaşmaktan kaçındığı halde, şimdi Garanti Antlaşması hakkında değer yargısında bulunarak, sadece siyasi değil, aynı zamanda hukuki bakımdan da meseleye bulaşmak gibi çelişkili bir tutum içine giriyordu.

2) Türkiye tarafından Kıbrıs'a yapılacak askeri bir müdahale, kendisini Sovyetler Birliği ile bir çatışma durumuna sokabilir. Türkiye, NATO'lu müttefiklerine danışmadan, onların "rıza ve muvafakatı"nı almadan böyle bir harekete giriştiğine göre, acaba NATO'nun Türkiye'yi savunma yükümlülüğü var mıdır? Türkiye bu noktayı herhalde düşünmedi.

Başkan Johnson'ın söylemek istediği şuydu ki, Kıbrıs'a müdahale yüzünden Türkiye'nin Sovyetlerle başı derde girerse, Amerika Türkiye'yi savunmayacaktır. Johnson mektubunun Türkiye'ye vurduğu en ağır darbe buradaydı. O Türkiye ki, NATO'ya, Sovyet tehlike ve tehditlerine ve saldırı ihtimaline karşı Amerika'dan destek ve güvenlik elde etmek için girmişti. Şimdi Amerika, bir Kıbrıs için, Türkiye'yi bir Sovyet saldırısı karşısında yapayalnız bırakabileceğini söylüyordu. Bu çok vahim bir durumdu.

3) Türkiye ile Amerika arasında mevcut 12 Temmuz 1947 tarihli yardım antlaşmasının 4'üncü maddesine göre, Türkiye Amerika'nın vermiş olduğu silahları Kıbrıs'a müdahalede kullanamaz. Çünkü bu silahlar Türkiye'ye savunma amacı ile verilmiştir.

Amerika, Makarios'un bütün kanunsuzluk, vahşet ve cinayetlerini ve Yunanistan'ın da bütün bunlara destek olmasını görmezlikten gelerek, Türkiye'nin milletlerarası antlaşmalardan doğan meşru haklarını

kullanmasını bir saldırı telakki ediyordu.

4) Ayrıntılı görüşmeler için Türkiye Başbakanı Vaşington'a giderse Başbakan Johnson bundan memnun olacaktır.

Nasıl 12 Mart 1947 tarihli Truman Doktrini Türk-Amerikan münasebetlerinde bir dönüm noktası olmuş ise, 5 Haziran 1964 tarihli Johnson Mektubu da Truman Doktrininin açmış olduğu sağlam bir dönemi tersine çeviren bir dönüm noktası olmuştur. Türk Milletinin en hassas ve haklı davasında ortaya konan bu fevkalade sakat tutum, Türkiye'de Amerika'ya olan güveni büyük ölçüde sarsmış ve tesirlerini daha sonraki yıllara kadar yaymıştır. O sırada Başbakan İnönü'nün Kıbrıs işlerindeki danışmanı Profesör Nihat Erim, daha sonra şöyle diyecektir: "Denebilir ki, o zamana kadar dünyanın tek memleketi Türkiye idi ki, orada Amerikalılara "Go Home" denmiyordu. Bu Johnson mektubundan sonra Türk kamu oyunda Amerika'ya güven çok sarsılmıştı ve ilk defa olarak Türkiye'de Amerika'ya karşı olumsuz bir kamu oyu meydana gelmeye başlamıştı. Bundan sonraki yıllarda bu daha da kuvvetlenmiştir." Bu sırada, 1961 Anayasasının getirdiği hürriyet rejimi içinde sol akımların boy göstermeye başladığı da unutulmamalıdır.

Başbakan İnönü Johnson'ın mektubuna 13 Haziranda cevap verdi. Bu cevap oldukça yumuşak bir ifade taşıyordu. Cevapta, 12 Temmuz

1947 tarihli yardım antlaşmasının yorumuna hiç değinilmemiştir.
Buna karşılık şu hususlar belirtiliyordu:

1) Mektubun "gerek yazılış tarzı, gerek muhtevası", Amerika'nın Türkiye gibi bir müttefiki için "hayal kırıcı" olmuştur.

2) Bu son teşebbüs ile birlikte, 1963 sonundanberi Kıbrıs'a askeri müdahale ihtiyacı dördüncüdür. Ve Türkiye bu işin başındanberi Amerika ile danışma halinde bulunmuştur.

3) Kıbrıs rum hükümeti açıkca silahlanmaya başlamış, Anayasa dışı faaliyetlere girişmiş, Türklere karşı "zulmünü" arttırmış ve bütün bunlar Yunanistan tarafından, kendisinin imzaladığı milletlerarası antlaşmalara aykırı olduğu halde, desteklenmiş, lakin Türkiye'nin bütün uyarmalarına rağmen Amerika bir şey yapmamıştır.

4) Birbirlerine karşı antlaşmalardan doğan zorunluluklarını; yükümlülüklerini istediği zaman reddeden devletler arasında bir ittifaktan söz edilebilir mi?

5) "NATO müttefiklerinden herhangi birine yapılacak saldırı, saldırgan tarafından tabiatiyle daima haklı gösterilmeye çalışılacaktır.
NATO'nun bünyesi saldırganın iddialarına kapılacak kadar zayıf ise, hakikaten tedaviye muhtaç demektir."

6) Türkiye'nin anlayışına göre, NATO, saldırıya uğrayan bir üyeye derhal yardımı mecburi kılmaktadır. Üyelerin takdirine bırakılan husus, yardımın mahiyeti ve genişliğidir.

Başbakan İnönü, Başkan Johnson'un mektubundaki teklifi ve daveti kabul ederek, 21 Haziranda Vaşington'a gitti. Johnson, herhalde münasebetsiz mektubunun Türk hükümeti üzerinde yaptığı kötü tesiri silmek için olacak, Başbakan İnönü'nün bu seyahati için kendi özel uçağını tahsis etti.

Türk-Amerikan görüşmeleri 22-23 Haziranda yapıldı. Türk hükümetinin bu görüşmelerdeki hareket noktası şuydu: Zürich ve Londra anlaşmaları ile Türk toplumuna tanınan hakların korunması ve bunu sağlamak için de, daha da sağlam güvenlik ve garanti tedbirlerinin elde edilmesi. Bu son noktada söz konusu olan, Türkiye'nin ada üzerindeki yetkilerinin daha da arttırılması idi.

Bu görüş Amerika tarafından esas itibariyle kabul edildiği gibi, Türkiye'nin Kıbrıs'tan çekilmesine karşılık, Ege'deki Yunan adalarından birisinin Türkiye'ye verilmesi de söz konusu olmuş ve Türk tarafı bu görüşe de karşı gelmiştir. Bununla beraber, Vaşington görüşmelerinde, Kıbrıs meselesinin nihai bir çözüme ulaştırılmak üzere, Amerika'nın eski Dışişleri Bakanlarından Dean Acheson'un aracı olarak

tayin edilmesine karar verilmiştir.

Dean Acheson'ın, Kıbrıs meselesine kesin bir çözüm bulmak için arabuluculuk faaliyeti 10 Temmuz 1964'de Cenevre'de başladı ve 1 Eylül gününe kadar devam etti. Cenevre görüşmelerinde, Magusa'nın kuzeyindeki Boğaz ile, Kıbrıs'ın kuzey kıyılarındaki Akantu geçidi arasında çizilen çizginin doğusunda kalan Karpas yarımadasının Türkiye'nin egemenliğine bırakılması prensip olarak Türkiye tarafından kabul edilmiştir. Türkiye'nin tek itirazı, Akantu noktasının, arazinin askeri yararlılığını daha müsait hale getirmek için, biraz daha batıya kaydırılması idi.

Acheson Planı adını alan bu tekliflerin bir diğer tarafı da, Kıbrısın rum kesiminde kalan Türkler, yoğun oldukları bölgelerde, en az beş kanton veya mahalli muhtariyet bölgesine sahip olacaklardı.

Acheson Planı, Karpas yarımadasını Türkiye'ye vermekle, adanın 400 mil karelik bir kısmını, yani % 11'ini Türkiye'nin egemenliğine terketmiş olmaktaydı. Kantonları ve muhtariyet bölgelerini de hesaba katınca, adanın % 25-30 kadarı Türkiye'nin kontrolu altına giriyordu.

Cenevre görüşmeleri devam ederken Kıbrıs'taki durum yeni bir krize girdi. Ağustos başında rumlar Kıbrıs'ın Erenköy ve Mansura bölgesindeki Türklere karşı bir katliam hareketine girişerek saldırılara

başladılar. Adadaki Birleşmiş Milletler Barış Gücü kuvvetleri bu yoketme hareketi karşısında hareketsiz kalınca, Türk Hava Kuvvetlerine ait jet uçakları 8 ve 9 Ağustos günlerinde rum mevzilerini bombaladılar. Rumların katilam teşebbüsleri bu şekilde durduruldu.

Fakat Türkiye'nin bu müdahalesi üzerine Makarios, Suriye, Mısır ve Sovyet Rusya'dan yardım istedi. Bunun üzerine Sovyet Başbakanı Kruşçev, 9 Ağustosta Başbakan İnönü'ye bir mesaj göndererek, oldukça yumuşak bir ifade ile, Türkiye'nin Kıbrıs'a "askeri saldırıda" bulunmakla üzerine sorumluluk aldığını bildirdi ve askeri harekatın durdurulmasını istedi. İnönü 13 Ağustosta verdiği cevapta ise, rumların gayri insani ve ahlaki davranışlarını anlatarak, Sovyet Rusya'nın durumu anlayacağı ve nüfuzunu bu istikamette kullanacağı ümidini ifade etmiştir.

8-9 Ağustos bombardımanları, 1963 Aralık ayındanberi Türkiye'nin yapmak istediği dört müdahale niyetinin, ilk defa müessir bir şekilde gerçekleşmesiydi. Askeri bakımdan, böyle bir bombardımandan sonra bir çıkarma hareketinin gelmesi gerektiği için, bu bombardımanlar Atina'da heyecan ve panik yaratmış ve Yunan hükümeti, Yunanistan'ın hiç bir zaman Türkiye ile bir savaşı göze alamıyacağını, Türk-Yunan dostluğuna ehemmiyet verdiğini ve Kıbrıs meselesinin barışçı yollarla çözümünü arzuladığını Türkiye'ye bildirmiştir. Yunan Başbakanı ile Türk Başbakanı arasında da bu konuda mesajlar

teati edilmiştir.

Türkiye'nin Kıbrıs bombadımanı Yunanistan'ı geriletmiş ve Türk-Yunan münasebetlerine nisbeten bir yumuşaklık getirmiş ise de, Yunanistan bu bombardımandan sonra Kıbrıs'a asker sevketmeye başlamıştır. İlk elde 5.000 Yunan askeri Kıbrıs'a yollanmış ise de, bu miktar daha sonra giderek artacak ve 12.000'e kadar çıkacaktır. Birleşmiş Milletler Arabulucusu Finlandiyalı diplomat Sakari Tuomioja, peşpeşe gelen buhranlı hadiseler içinde pek fazla bir şey yapamadan, 9 Eylül 1964'de ölüverdi. Bunun üzerine yerine, arabulucu olarak, Ekvatorlü diplomat Galo Plaza Lasso tayin edildi.

Galo Plaza, 1964 Ekiminden 1965 Şubatına kadar Kıbrıs meselesiyle alakalı taraflarla yapmış olduğu temas ve görüşmeler sonunda 66 sayfalık bir rapor hazırladı. Bu rapor, B.M. Güvenlik Konseyi tarafından 26 Mart 1965 tarihinde yayınlandı. Fakat Galo Plaza'nın raporu Türkiye tarafından reddedildi. Çünkü rapor, çelişkilerle dolu olduğu gibi, Türk toplumunu rum toplumunun hakimiyeti altına sokan tekliflerde bulunuyordu. Galo Plaza, raporunun başında, Kıbrıs'taki Türk ve Rum toplumlarının, tarihi ve ırki ve diğer her çeşit hususiyetleri ile birbirinden ayrı iki toplum olduğunu belirttiği halde, Türk toplumunu Kıbrıs'ta basit bir azınlık haline getiren, Rumcayı bile Kıbrıs devletinin resmi dili yapan teklifler ileri sürmüştür. Görülmüştür ki, Galo Plaza meseleyi anlamadığı gibi, milletlerarası hukuk

kurallarına aykırı olarak yetkilerini de aşmıştır. Bunun dışında Galo Plaza, Türkiye'nin federal sistem tezini terketmesini ve Kıbrıs'taki Türklerin Türkiye'ye göç etmelerinin kolaylaştırılması gibi garip teklifler de ileri sürüyordu.

Türkiye'nin Galo Plaza raporunu reddetmesinden sonra Kıbrıs meselesi, 1955 Mayısından itibaren Türkiye ile Yunanistan arasında yapılan ikili görüşmelerin konusu oldu. Fakat bu ikili görüşmeler de 1966 yılı sonuna kadar bir takım kesintilerle yapılabilmiştir. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi, Makarios ve Kıbrıs rumlarının, Türk-Yunan görüşmelerine karşı çıkıp, meseleyi Birleşmiş Milletler çerçevesinde yürütmek istemeleri. Doğrusu şudur ki, o sıralarda Genel Kuruldan Türkiye lehine bir karar çıkarmak mümkün değildi. Makarios'un Kıbrıs'ı bağlantısızlara dahil olduğu için, bağlantısızlar Genel Kurulda çoğunlukta idi.

İkincisi, Yunanistan'daki hükümet buhranları da Türk-Yunan ikili görüşmelerini aksatmıştır. Başbakan Yorgo Papandreu Ordu'da bir takım temizlik hareketlerine girişmek isteyince, 1965 Temmuzunda Kral tarafından başbakanlıktan azledildi. Fakat siyasi istikrarsızlık Yunanistanı, 1967 Nisanındaki askeri darbeye kadar çalkantı içinde bırakacaktır. Bu şartlarda Kıbrıs için elbetteki bir şey yapılamazdı. Yalnız, Türkiye bu dönemde, bilhassa Makarios ve Kıbrıs rumlarına karşı gayet kararlı ve seri bir tutum almış ve rumların herhangi bir

olup-bittiye başvurmalarını önlemiştir.

1963-1964 Kıbrıs buhranının, Türkiye bakımından en mühim neticesi, Johnson mektubu dolayısiyle Amerika'ya karşı güvenin sarsılması neticesi, Türkiye'nin Sovyetlerle münasebetlerini düzeltmek için harekete geçmesidir. Daha aşağıda da değineceğimiz üzere, Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin, 30 Ekim-6 Kasım 1964 tarihlerinde Moskova'yı ziyaret etmiştir. Ziyaretin sonunda yayınlanan bildiride, Kıbrıs'ta "iki milli cemaat"in varlığından söz edilmekteydi. Bu, Türkiye'nin Kıbrıs görüşünün en mühim noktasının Sovyetler Birliği tarafından da desteklenmesiydi. Türk-Amerikan münasebetleri 1964 yılından itibaren ciddi bir soğukluk içine girerken, 1964 sonundan itibaren Türk-Sovyet münasebetleri artan bir hızla gelişme göstermeye başlıyordu. 1963-1964 Kıbrıs buhranının Türk dış politikası bakımından doğurduğu en mühim netice budur.

B) 1967 Kıbrıs Buhranı

1965 Mayısından itibaren Kıbrıs konusunda Türk-Yunan ikili görüşmelerinin başlaması ile, Kıbrıs'ta her şeyin süt liman olduğu sanılmamalıdır.
İrili ufaklı hadiseler ve çatışmalar daima süregelmiştir.
Ne var ki, Türkiye'nin kararlı tutumu ve bilhassa, İsmet İnönü hükümetlerinin daima koalisyona dayanmasına rağmen, 1965 Ekim seçimlerinde Adalet Partisi'nin T.B.M.M.'nde büyük çoğunluğu elde ederek

tek başına iktidara gelmesi, Kıbrıs rumlarını, Makarious'u ve Yunanistan'ı ihtiyatlı hareket etmeye sevketmiştir. Zira, Makarios ve Yunanistan, Kıbrıs meselesindeki darbelerini daima Türkiye'deki iç siyasi istikrarsızlığa göre ayarlamışlardır. Bu o zaman da böyle oldu ve bundan sonra da böyle olacaktır.

Fakat Yunanistan'ın kendi istikrarsızlığı, dolaylı bir şekilde 1967 Kıbrıs buhranını doğurmuştur.

Yunanistan'da 28 Mayıs 1967'de genel seçimlerin yapılması kararlaştırılmıştı. Fakat görünen oydu ki, Yorgo Papandreu ile oğlu Andreas Papandreu liderliğindeki Merkez Birliği Partisi'nin seçimleri kazanma ihtimali fazla idi. Halbuki Baba-Oğul Papandreu'lar Kral'a, Ordu'ya ve sağa karşı sert tavır almışlar ve yunan iç politikasında gerginliğe sebep olmuşlardır. Yorgo Papandreu'nun bir yandan komünistlerle işbirliği yapmak istemesi, öte yandan, daha önce de belirttiğimiz gibi, Ordu'da tasfiyeye girişmek istemesi, 21 Nisan 1967 sabahı, Albay Papadopulos liderliğinde askerlerin bir darbe yapmasına sebep oldu.

Darbe üzerine, Başbakanlığa getirilen eski Yargıtay Başsavcısı Konstantin Kolias, 21 Nisan günü verdiği demeçte, Kıbrıs meselesine barışcı bir çözüm yolu bulmaya çalışacaklarını söylemiştir. Fakat 22 Nisan günü radyoda okunan hükümet programında, barışçı çözüm

deyiminin ne manaya geldiği daha iyi anlaşılmıştır. Zira, yeni hükümetin programında, "Kıbrrs'taki azınlık haklarının dikkate alınması suretiyle, Enosis'i barışçı müzakerelerle sağlama gayesi gütmekteyiz" denilmekteydi. Bunun manası şuydu ki, Yunan diktatoryasının Kıbrıs politikasının esası Enosis'tir. Fakat bunu kuvvete başvurarak değil, müzakerelerle, yani Türkiye ile pazarlıkla gerçekleştirecektir. Enosis'in gerçekleşmesi halinde de, Kıbrıs'taki Türk toplumuna "azınlık hakları" tanınacaktır.

Haziran ayından itibaren yeni yunan hükümetinin Batı Trakya Türklerine karşı yoğun bir baskı politikasına giriştiği ve bu baskıların Temmuz ayında da devam ettiği görülmüştür, Türk Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, 28 Haziranda verdiği demeçte, "Yunanlılar, Batı Trakya'daki soydaşlarımıza baskıyı çok arttırmıştır. Bu konuda teşebbüslerimiz var. Lozan'da Türklere verilen haklar adeta tanınmıyor" diyordu. Buna karşılık, Yunan İçişleri Bakanı General Patakos da, 30 Hazirandaki demecinde, "Hükümetin önünde çözülecek çok önemli meseleler vardır. Bunlar iktisadi durum, dış ilişkiler ve Kıbrıstır" demekteydi. Gerçek şudur ki, bu sırada Türkiye'de hiç kimse, Kıbrıs ile Batı Trakya arasında doğrudan doğruya bir bağ kurmayı düşünmemiştir.

Yunan cuntasının Kıbrıs konusundaki tasarılarını kolaylaştıran ve Batı Trakya'yı Kıbrıs'a karşı bir koz olarak kullanmaya sevkeden hadise de, 5 Haziran 1967'de patlak veren Arap-İsrail savaşı olmuştur.

Türkiye'de yeni Adalet Partisi iktidarı, bu savaştan yararlanarak Türkiye'nin Orta Doğu ve Arap-İsrail politikasına yeni bir istikamet vermeye doğru giderken, Yunan cuntası da, bu savaşın yarattığı atmosferi kendi lehine sömürmeye çalışmıştır.

Bu arada, Kıbrıs rumlarının Sovyet Rusya'dan silah satın almaya başladığına dair haberler de çoğalmaya başlamıştır. Ankara'daki Sovyet büyükelçisi 28 Haziranda bu söylentileri yalanladığı gibi, TASS ajansı 4 Temmuzda yayınladığı yorumda, "Sovyetler Birliği Kıbrıs'taki son gelişmelerden, bu bölgede durumun yeniden gerginleştirme teşebbüslerinden ve Kıbrıs Cumhuriyetinin varlığının tehlikeye girmesinden endişelenmektedir" diyordu. Türkiye'nin 1964 sonlarından itibaren Sovyetlere yaklaşma politikasına karşılık, Amerika tarafından desteklenen Yunanistan'daki sağcı-askeri darbenin, Sovyetleri Türkiye tarafına daha da eğilttiği bir gerçektir.

Temmuz ayından itibaren Yunan hükümetinin Kıbrıs'ta bir Enosis darbesi yapacağına veya Kıbrıs meselesini Enosis esası üzerinden çözümlemek istediğine dair söylentiler dolaşmış ve gerek hükümet yetkilileri, gerek Dışişleri Bakanlığı yaptıkları açıklamalarda Türkiye'nin Enosis'i hiç bir zaman kabul etmiyeceğini kesin bir dille belirtmişlerdir.

6 Eylülde Dışişleri Bakanlığından yapılan açıklamada, Türkiye

Başbakanı Süleyman Demirel ile Yunan Başbakanı Kollias'ın, 9 Eylülde Keşan'da ve 10 Eylülde de Dedeağaç'ta buluşarak, Kıbrıs meselesi dahil, Türk-Yunan münasebetlerini alakadar eden bütün meseleleri görüşecekleri bildirilmiştir. Başbakan Demirel'in sonradan 12 Eylülde Ankara'da yaptığı basın toplantısından anlaşıldığına göre, ikili görüşme isteği Yunan tarafından gelmiştir.

Türk-Yunan Başbakanları, önceden tesbit edildiği üzere, heyetler halinde, 9 Eylülde Keşan'da ve 10 Eylülde de Dedeağaç'ta görüşmeler yapmışlardır. Esasında görüşmeler fazla sürmeden Keşan'da bitmiştir. Dedeağaç görüşmeleri göstermelik olmuştur. Zira, Keşan toplantısı başlar başlamaz, yunan tarafı yazılı bir teklifte bulunmuştur. Bu teklife göre, Türkiye Kıbrıs'ın Yunanistanla birleşmesine, yani Enosis'e razı olacak, buna karşılık Türkiye'ye Batı Trakya sınırlarında bazı tavizler verilecekti. Böyle bir teklif 1966 yılında Stefanopulos hükümeti tarafından da Türkiye'ye yapılmış, fakat Türkiye tarafından derhal reddedilmişti. Bu sefer de Türkiye Başbakanı aynı şekilde tereddüt etmeden reddedince, görüşecek pek bir şey kalmamıştı. Fakat Yunan tarafının ricası üzerine, görüşmelere göstermelik de olsa, devam edilmiştir. 10 Eylül 1967 da yayınlanan ortak bildiri, Kıbrıs meselesinin, Türk-Yunan münasebetlerinin temel unsuru olduğunu vurgulamış, tarafların, Kıbrıs meselesine ait görüşmelerini yaklaştırma imkanlarını arayacaklarını, adada gerginliğin artmasına sebep olacak hareketlerden kaçınacaklarını belirtmiş ve antlaşmalara riayet

hususunda da tarafların görüşleri arasında "uygunluk" bulunduğunu müşahade etmiştir. Bu "uygunluk"a rağmen, Yunan cuntası Kasım ayında bir Enosis teşebbüsüne girişecek ve bu da yeni Kıbrıs buhranının ortaya çıkmasına sebep olacaktır.

Başbakan Süleyman Demirel, 12 Eylülde yaptığı basın toplantısında, "Kıbrıs işinin bugüne kadar barışçı bir çözüm yoluna kavuşmamasında, Yunanistan'ın adayı kendisine ilhaktan gayrı bir hal şeklini mümkün görmemesi başlıca amil olmuştur", "Türkiye adanın ilhakına hiç bir zaman rıza gösteremeyecektir" demek suretiyle, Keşan ve Dedeağaç görüşmelerinde, Yunan askeri hükümetinin de Enosis peşinde koştuğunu ve bundan dolayı da görüşmelerin neticesiz kaldığını söylemek istemiştir. Yunan cuntasının, daha önceki yunan hükümetlerinden belki tek farkı, Enosis'i, Türkiye ile müzakere ve pazarlık suretiyle gerçekleştirmek istemesidir.

Diğer taraftan, Başbakan Demirel, Türkiye'nin bu meseledeki politikasını 4 prensibe dayandırmaktaydı: 1) Yürürlükteki antlaşmaların, tarafların rızası olmadan değiştirilmemesi; 2) Kıbrıs'ta iki toplumdan hiçbirinin diğerine hükmetmemesi; 3) Lozan Antlaşması ile bu bölgede kurulmuş olan dengenin bozulmaması; 4) Kıbrıs meselesine, Enosis dışında bir çözüm aranması.

Bu dört prensibin zikredilmesinden görülüyordu ki, şimdi Türk-Yunan

münasebetlerinde bir de "Lozan Dengesi" meselesi ortaya çıkmaktaydı. Zira, 1963-1964 Kıbrıs buhranından sonra Yunanistan, Türkiye ile bir savaş ihtimaline karşı ve Lozan Antlaşmasının 13'üncü maddesine aykırı olarak, Türk kıyıları karşısındaki adaları silahlandırmaya başlamıştı. Kıbrıs'tan sonra, şimdi bu mesele de Türk-Yunan anlaşmazlığına bir unsur olarak girmekteydi. Keza, Yunanlıların yeni başlattıkları, Batı Trakya Türklerine baskı meselesi de, Lozan Dengesini yakından alakadar etmekteydi.

Papandreu'ların sol iktidarını deviren ve Amerika tarafından hararetle desteklenen Yunan cuntası ile bu görüşmeleri yaptıktan sonra, Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel, 13-17 Eylül günlerinde "sosyalist" Romanya'yı ve 19-29 Eylül günlerinde de Sovyetler Birliğini ziyaret etti. Başbakan Demirel'in ziyaretine Sovyet hükümeti büyük ehemmiyet verdi ve Demirel her gittiği yerde büyük gösterilerle karşılandı. 29 Eylül günü yayınlanan ortak bildiride, Türk-Sovyet münasebetlerinin gelişmesinden duyulan memnuniyet açıkça ifade edildikten sonra, Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında temel menfaatleri çelişki içine sokacak bir meselenin mevcut olmadığı belirtiliyor ve Kıbrıs konusunda da, Kıbrıs meselesinin, "Kıbrıs devletinin bağımsızlığı ve toprak bütünlüğünün muhafazası esasına istinaden, Türk ve Rum milli cemaatlerinin, kanuni haklarını ve menfaatlerini ve güvenlik ve karşılıklı itimad içinde yaşamalarını sağlayacak şekilde barışçı yollarla halledilmesi gerektiği" ifade ediliyordu. Yani Sovyet

Rusya, kanuni hakları ve menfaatleri ile Türk toplumunu bir "milli toplum" olarak kabul ettiğini, dolayısiyle adada iki milli toplumun varlığını bir kere daha vurgulamakta idi.

Başbakan Demirel'in Sovyet Rusyayı ziyaret ettiği sırada da, 18-25 Eylül günlerinde bir Türk Parlamento heyeti de Yugoslavyayı ziyaret ediyordu.

Keşan ve Dedeağaç görüşmeleri ile daha sonraki günlerde Türkiye'nin Enosis karşısındaki kararlı tutumunu gören ve bir pazarlığa yanaşmıyacağını anlayan yunan cuntası, Dedeağaç bildirisinde gerginlikten kaçınmayı vaad ettiği halde, bir Enosis teşebbüsü için hazırlıklarını arttırdı. Kıbrıs'ı ziyaret etmekte olan Yunanistan "Başbakan Yardımcısı ve Savunma Bakanı" General Spandidakis, 21 Ekimde verdiği demeçte, "Kıbrıs meselesine, Kıbrıs'ın Yunanistanla birleşmesinden başka bir çözüm yolu bulunamaz" diyordu. 31 Ekim ayı sonlarında ise, Trakya'daki Türk toplumuna karşı Yunan hükümetinin yeni baskılara başladığı bildiriliyordu.

Durum böyle iken, 15 Kasım 1967 günü, Kıbrıs rumları ve bilhassa 1963-1964 buhranından sonra Kıbrıs'a dönen tethişçi Grivas'ın teşkilatlandırdığı Rum Milli Muhafız kuvvetleri, Türklerin toplu olarak bulunduğu Boğaziçi ve Geçitkale köylerine karşı harekete geçtiler. Bu ise, Enosis'in en büyük engelini teşkil eden Türk varlığının kademeli

olarak imha edilmesi, ortadan kaldırılması teşebbüsü idi. Bundan dolayı, Türk hükümeti 15-16 Kasım gecesi bir durum değerlendirmesi yapmış ve 16 Kasım günü de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nden, anayasanın savaş ilanına ve Türk silahlı kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesine dair 66'ıncı maddesine dayanarak, Kıbrıs'a müdahale yetkisini, 435 üyenin 432 oyu ile almıştır. Bu karar, zımnen de olsa, Yunanistanla bir savaş halini de öngördüğünden, ortaya çok ciddi bir durum çıkmaktaydı.

Bu karar üzerine İskenderun'da büyük bir çıkarma birliği hazırlandığı gibi, Türk donanması da İskenderun'da toplanmıştı. Türk hükümeti 17 Kasım da, Yunan hükümeti ile "dost ve müttefik" hükümetlere çıkarma yapma niyetini açıklamıştır. Türkiye, bu çıkarmanın durdurulması için, tethiş lideri, kanlı faaliyetleri ile tanınmış ve yine tanınmış Türk düşmanı Grivas'ın adadan alınmasını ve Kıbrıs'a 1964'den itibaren yığılmış bulunan 12.000 kişilik Yunan askerinin adadan çekilmesini istiyordu.

18 Kasım günü ise Türk jetleri Kıbrıs adası üzerinde alçak uçuş yapıyorlardı.

19 Kasım tarihli Pravda gazetesi de, "Yunanlı diktatörlerin Amerikalı emperyalistlerden direktif aldığı aşikardır" diyordu.

Türkiye ile Yunanistan arasında Kıbrıs konusundaki bu gerginlik üzerine, Amerika Başkanı Johnson özel temsilcisi Cyrus Vance'i bölgeye gönderirken, Birleşmiş Milletler de, gerginliği önlemek amacı ile harekete geçti. Buna karşılık Türkiye, 17 Kasımda ileri sürdüğü isteklerinde kararlı bir şekilde devam ediyordu. Bu durum karşısında yunan cuntası gerilemek zorunda kaldı ve 2 Aralıkta Yunan Dışişleri Bakanı Pipinelis yaptığı açıklamada, Yunanistan'ın, anlaşmaların dışında Kıbrıs'a gönderdiği bütün kuvvetleri geri çekeceğini, buna karşılık Türkiye'nin de savaş hazırlıklarını durduracağını bildirdi. Bu Türkiye ile Yunanistan arasında varılan bir anlaşma idi.

Buhranın bu şekilde ortadan kalkmasından sonra Kıbrıs Türkleri, 29 Aralık 1967'de, kendi işlerini kendileri görmek üzere ve "16 Ağustos 1960 tarihli Anayasa'nın bütün kuralları uygulanıncaya kadar", Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'ni kurmuşlar ve bu yönetimin tabi olacağı 19 maddelik esasları da açıklamışlardır. Bu gelişme, Türkiye'nin federal devlet tezi istikametinde atılmış bir adımdı. Böyle bir idarenin tatbikini kolaylaştıran husus ise, 1963-1964 ve bilhassa 1967 krizi ile, rumların mezaliminden ve saldırılarından kaçan Türklerin, köylerini, yerlerini-yurtlarını ve topraklarını bırakarak belirli bölgelerde toplu yaşamaya başlamaları idi. Böylece, rumların saldırılarına karşı da daha güçlü bir hale geliyorlardı. Türklerin esas itibariyle tarımla geçindikleri gözönüne alınırsa, topraklarını bırakıp kaçmak zorunda kalmalarının, Türk toplumu için ekonomik bakımdan ne kadar

büyük kayıp olduğu kolaylıkla anlaşılır.

2 Aralık anlaşmasından sonra Türk-Yunan münasebetleri de yumuşak bir havaya girdi. 1968 Martından itibaren Türk-Yunan ikili görüşmeleri yeniden başladı. İlk ikili görüşme, 12-13 Mart 1968 tarihlerinde Atina'da, ikinci görüşme ise 16-27 Nisan da Ankara'da yapılmıştır. Bu ikili görüşmeler, her iki ülkenin dışişleri bakanlıklarının teknisyenleri arasında, alt-seviyede yapılmıştır. Bunun arkasından da iki taraf teknisyenleri, son olarak 20 Mayısta Viyana'da biraraya gelerek, üzerinde anlaşma meydana gelen noktalar hakkında rapor hazırlamaya karar vermişlerdir. Bu rapor, Türk ve Yunan Dışişleri Bakanlarının 26 Haziranda Londra'da yaptıkları görüşmelerde müzakere ve kabul edilmiştir. Raporun mahiyeti açıklanmamakla beraber, Türk-Yunan münasebetlerinin iyice yumuşak bir atmosfer içinde olduğu idi.

Tabiatiyle bu durum, Kıbrıs rumlarına tesir etmiştir. Çünkü, rumlar, Lefkoşe'nin Türk bölgesine tatbik ettikleri kısıtlamaları 7 Mart tarihinden itibaren kaldırmışlardır. Bu kısıtlamalar, Türklerin Lefkoşe'ye giriş-çıkışlarının ve en tabii ihtiyaç maddelerinin Türk bölgesine sokulmasının engellenmesi şeklindeydi. Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri U Thant da, 13 Martta Güvenlik Konseyine sunduğu raporda bu müsait ve müsbet havayı memnuniyetle belirtiyor ve bundan cesaret alarak, Türk ve rum toplumlarını doğrudan doğruya müzakerelere davet etmeye karar verdiğini açıklıyordu.

U Thant'ın bu teşebbüsü üzerine, Türk Cemaat Meclisi Başkanı Rauf Denktaş ile Rum Temsilciler Meclisi Başkanı Glafkos Klerides, 2 Haziran 1968 de Lefkoşe'de ilk görüşmeyi yaptıktan sonra, 5 Haziranda Beyrut'ta tekrar buluştular ve bunu 24 Haziranda da Lefkoşe'de Ledra Palas Otelindeki buluşma takip etti. Böylece, çeşitli kesintilerle günümüze kadar devam edecek olan Toplumlararası Görüşmeler başlamış oluyordu. Bu görüşmelerin başarısını sağlamak amacı ile, Türkiye ve Yunanistan, görüşmelerin kamu oyunun tesir ve baskısı altında kalmaması için, bunların gizli yapılmasını ve basına herhangi bir açıklama yapılmamasını kararlaştırdılar.

C) 1974 Kıbrıs Buhrahı ve Kıbrıs Harekatı

1968 Haziranında başlayan ve Kıbrıs'a yeni bir düzen getirme amacını taşıyan toplumlararası görüşmeler, altı yıl devam etmesine rağmen, 1974 yılı geldiğinde en küçük bir mesafe dahi almış değildi. Cünkü, rumların gayesi, Türklere 1960 Anayasası'ndaki hakları dahi vermemek ve Türk toplumunu bir azınlık statüsü içinde tutmaktı. Böyle bir gayenin ilerisi ise, şüphesiz Enosis idi.

Buna karşılık Türk toplumu ve Türkiye ise, geçmiş tecrübelerin ışığında, Kıbrıs'taki Türk varlığının korunabilmesini, ancak 1960 Anayasasındakinden daha fazla haklar ve yetkilerde görmekte idiler. Bu

politika, başlangıçtan itibaren federal bir sistem olarak görülmüştü. Kıbrıs devletinin, Türk ve rum iki ayrı federe devlete dayanması, Türk toplumu için en sağlam teminat telakki edilmişti.

Fakat 1968'de başlayan toplumlararası görüşmeler ilerledikçe, Türk hükümeti, federal devlet politikasında değişiklikIer yaptı. Bu yeni politikanın adı, bölge muhtariyeti esasına dayanan üniter devlet idi. Bu bir çeşit kanton sistemi idi. Kıbrıs'ta tek bir devlet olacak fakat bir kaç bölgede toplanmış olan Türkler, kendi bölgelerinin idarelerinde muhtariyete sahip olacaklar, kendi işlerini kendileri göreceklerdi. Bölgelerin iç işlerine rumlar müdahale edemiyecekti.

Türkiye'de Ekim 1973 seçimlerinden sonra, Bülent Ecevit başkanlığında kurulan Cumhuriyet Halk Partisi-Milli Selamet Partisi koalisyon hükümeti ise, fonksiyonel federatif sistem tezini benimsemiştir. Bu sistemde toprakların paylaşılması söz konusu değildir. Tek bir devlet içinde, görev ve yetkilerin iki toplum arasında paylaşılması söz konusudur.

Görülüyor ki, hangisi söz konusu olursa olsun, Türk görüşlerinin rum görüşleriyle uyuşması mümkün değildi. Bundan dolayı 1974 yılı geldiğinde, Türkiye'deki yeni C.H.P.-M.S.P. koalisyonundan da ümit bulamayan rum lideri Makarios, sabırsızlanmaya başladı.

1974 yılında Türkiye ile Yunanistan arasında yeni bir anlaşmazlık gelişti. Türkiye'nin Çandarlı adlı araştırma gemisinin, 1974 Mayısında, Ege Denizi'nin milletlerarası sularında ve Türkiye'ye göre de Türkiye'nin kıt'a sahanlığı içinde, petrol araştırmalarına başlaması üzerine, Yunanistan bu suların, kendisinin kıt'a sahanlığı içinde bulunduğu iddiası ile ortaya çıktı.

Kıt'a sahanlığı anlaşmazlığı Haziran ve Temmuz aylarında devam ederken, Kıbrıs rum toplumu, içinde sürtüşmeler ve Makarios'un da Atina ile arası açılmaya başladı. Toplumlararası görüşmelerin uzaması, ne olursa olsun Enosis'i gerçekleştirerek yunan halkının desteğini kazanmak isteyen yunan cuntasını kızdırmıştı. Yunan hükümeti, adayı Yunanistan'a ilhak zamanının geldiğine inanıyor, fakat Makarios'u da bu ilhak için engel olarak görüyordu. Bu sebeple Atina, adadaki yunan subayları vasıtasiyle, Makarios aleyhine bir takım faaliyetlere girerek, onu iktidardan düşürmeye karar verdi. Sertlik taraftarı Kıbrıs rumlarını Makarios'a karşı kışkırttı. Makarios 2 Temmuzda, Yunan Cumhurbaşkanı Fedon Kizikis'e yazdığı mektupta Atina'nın bu faaliyetlerini protesto etti ve kendisinin tayin edilmiş bir vali değil, seçilmiş bir lider olduğunu bildirerek, kendisine buna göre muamele edilmesini istedi.

Atina'nın bu mektuba cevabı sert oldu. 15 Temmuz 1974 günü eski EOKA tethişçilerinden ve cinayetleri ile meşhur Nikos Sampson,

Rum Milli Muhafız teşkilatını da yanına alarak, yaptığı bir darbe ile Makarios'u düşürdü ve Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'ni ilan etti. Makarios kaçmayı başardı ve hayatını kurtardı. Sampson darbesi ise, Enosis, yani adanın fiilen Yunanistan'a ilhakından başka bir şey değildi. Hadise aynı zamanda Yunanistan'ın Kıbrıs'a açık bir müdahalesi idi.
1974 Kıbrıs buhranı böyle başladı.

Sampson darbesini Türkiye, anayasa düzeninin yıkılması, gayrı meşru bir idarenin kurulması ve Kıbrıs konusundaki antlaşmaların ihlali saymış ve yeni idareyi tanımadığını bildirmiştir. Keza İngiltere sert bir şekilde, yeni hükümeti tanımadığını ilan etmiştir. Amerika da, daha yumuşak tonda yaptığı bir açıklama ile, hadiseyi tasvib etmediğini ve tanımadığını bildirmiştir.

Türkiye, Garanti Antlaşmasının 4'üncü maddesinin verdiği yetkiye dayanarak, İngiltere ile beraber Kıbrıs'a müdahale etmeye karar verdi ve Başbakan Bülent Ecevit, İngiltere hükümeti ile temas etmek üzere 17 Temmuzda Londra'ya gitti. Londra'da Başbakan Wilson ve Dışişleri Bakanı Callaghan ile yaptığı görüşmelerden umduğunu bulamadı. İngiltere müdahaleye yanaşmadı. İngiltere'ye göre, bu hadise küçük bir hadise değildi ve Birleşmiş Milletler ile NATO'da ele alınmalıydı. Başbakan Ecevit'in, Türkiye'nin tek başına müdahalesinden söz etmesine rağmen, İngilizler buna ihtimal vermemişlerdir.

Öte yandan, Amerika'nın Atina üzerindeki baskılarına rağmen, Yunan cuntası Kıbrıs'taki yunan subaylarının ve tethişçi Sampson'un geri çekilmesini kabul etmedi. NATO'da yapılan müzakerelerde aynı şekilde hareket ettiler. Hatta Türkiye'nin müdahalesi halinde kendilerinin de Kıbrıs'a kuvvet yollayacaklarını söylediler. Yunan cuntası da, Türkiye'nin müdahalesine ihtimal vermiyordu.

Başbakan Ecevit 19 Temmuz akşamı Londra'dan döndü ve 20 Temmuz 1974 sabahı, Türk silahlı kuvvetleri, Türk jetlerinin havadan himayesinde, Girne bölgesinden Kıbrıs'a ayak basmaya başladı.

20 Temmuz sabahı erken saatlerde Türk askeri, hava kuvvetlerinin himayesinde Girne plajlarına çıkarken, aynı zamanda da, Lefkoşe-Girne yolu üzerinde ve Lefkoşe yakınlarındaki Gönyeli'ye de havadan indirme yapıldı. Kıbrıs ve yunan kuvvetlerinin sert mukavemeti dolayısiyle şiddetli çarpışmalar oldu. 22 Temmuz akşamı ateşkes yürürlüğe girdiğinde Türk kuvvetleri Girne-Lefkoşe yolunu kontrol altına almışlar ve Girne kıyılarında da bir genişleme yapmışlardı. Durumun askeri bakımdan tehlikeli ve yetersiz olduğu da bir gerçekti. Bu sebeple 22 Temmuzdaki ateş-kes ile 1'inci Kıbrıs Harekatı sona erdikten sonra, Türkiye 40.000 kişilik bir kuvvet yığmaya ve 300 tank göndermeye muvaffak olmuştur.

15 Temmuzdaki Sampson darbesi üzerine Güvenlik Konseyini

harekete geçiren Türkiye olmuştur. Yunanistan'ın müdahalesi konusunda pek bir şey yapamıyan Güvenlik Konseyi, Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma yapmaya başlaması üzerine birdenbire hareketlenmiştir. Bunda, Türkiye'nin adaya müdahalesi ile birlikte Türk-Yunan münasebetlerinin birdenbire gerginleşmesi ve iki ülke arasında tam bir savaş atmosferi içine girmesi herhalde mühim rol oynamıştır. Zira, Türkiye ve Yunanistan her an bir savaşa girmek üzere idiler. Yunan cuntasının kuvvetli adamlarından General Yoanides (loannides) Batı Trakya'daki yunan kuvvetlerini Türkiye'ye karşı saldırıya geçirmek istemişse de, bu teşebbüs cuntanın diğer üyeleri tarafından önlenmiştir.

Güvenlik Konseyi, Kıbrıs harekatının daha ilk günü, 20 Temmuzda, aldığı 353 sayılı kararla, tarafları ateş-kese ve adadaki bütün yabancı kuvvetleri adadan çekilmeye ve bütün ülkeleri Kıbrıs'ın egemenlik, bağımsızlık ve toprak bütünlüğüne saygıya davet etti.

Gerek Amerika'nın Türkiye ve Yunanistan nezdindeki faaliyetleri neticesi, gerek Kıbrıs'taki çıkarmanın askeri durumu dolayısiyle, Türkiye, Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararını kabul ederek 22 Temmuz 1974 saat 17.00'den itibaren ateş kesti.

23 Temmuz günü ise Yunan hükümeti istifa etti ve Cumhurbaşkanı Kizikis, eski başbakanlardan ve Fransa'da yaşamakta olan Constantin Karamanlis'i milli birlik hükümetini kurmak üzere Atina'ya davet

etmiştir. Kıbrıs'ta da Sampson'un yerini Glafkos Klerides almıştır.

353 sayılı kararın 5'inci maddesi, Kıbrısta anayasa düzeninin yeniden kurulması amacı ile, Türkiye, Yunanistan ve İngiltere hükümetlerinin derhal görüşmelere başlamasını istiyordu. Bu sebeple, üç devletin dışişleri bakanları 25 Temmuzda Cenevre'de toplandılar ve altı günlük bir çalışmadan sonra 30 Temmuz 1974'de Cenevre Deklarasyonu denen belgeyi imzalıyarak yayınladılar. Bu Deklarasyona göre:

1) 1960 Anayasa düzenini yeniden tesisi hususunda üç dışişleri bakanı mutabık kalmakla beraber, bundan önce alınması gereken bazı acil tedbirler vardır.

2) Kıbrıs'ta taraflar, 31 Temmuz 1974 günü Türkiye saati ile 24.00'de kontrolleri altında bulundukları alanları genişletmeyeceklerdir. Yani, bu deklarasyona göre, Kıbrıs'ta ateş-kes çizgisi, 22 Temmuz saat 17:00'deki çizgi değil, 30 Temmuz gece yarısı mevcut olan çizgidir. Çünkü, 22 Temmuzdan sonra rumların saldırıları devam ettiği için, çatışmalar yeniden devam etmiş ve Türk kuvvetleri kontrolları altındaki alanı genişletmiştir.

3) 30 Temmuz ateş-kes çizgisinde, sadece Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin kontrolu altında olacak bir güvenlik bölgesi tesis edilecektir.

4) Kıbrıs rum ve yunan kuvvetlerinin muhasarası altında olan bütün Türk bölgelerinden bu kuvvetler çekilecek ve bu Türk bölgeleri Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin koruması altına girecektir.

5) Kıbrıs'ta anayasa düzeninin yeniden tesisi için üç dışişleri bakanı 8 Ağustosta Cenevre'de yeniden biraraya gelecektir. Fakat anayasa düzeni tesis edilinciye kadar, Cumhurbaşkanı Yardımcısı Rauf Denktaş, 1964 Anayasası gereğince, Cumhurbaşkanı görevlerini yürütecektir. Fakat bu durum, Kıbrıs Geçici Türk Yönetiminin devamına engel olmayacaktır.

Birinci Cenevre Konferansı Türkiye açısından başarı ile neticelenmişti.

İkinci Cenevre Konferansı 8 Ağustosta başlamış ve 14 Ağustos sabahının erken saatlerinde hiç bir netice alamadan dağılmıştır. Zira, 30 Temmuz Deklarasyonuna rağmen, rum ve yunan kuvvetleri, Türk bölgeleri etrafındaki muhasarayı kaldırmadıkları gibi, ateş-kese de riayet etmemişler ve çarpışmalar yine devam etmiştir. Bundan dolayı da 2'inci Cenevre Konferansı gergin bir havada başladı. 30 Temmuz Deklarasyonu gereğince, 2'inci Cenevre Konferansına Kıbrıs Türk Toplumu lideri Rauf Denktaş ile Kıbrıs Rum Toplumu lideri Glafkos Klerides de katıldılar.

Kıbrıs'ta anayasa düzenini kurma amaciyle yapılan bu ikinci toplantıda, Türk tarafı, coğrafi esasa dayalı federatif sistem'i teklif etmiştir. Mamafih, bu federatif sistem kantonlara dayalı bir federatif sistem de olabilecekti. Fakat Kıbrıs rum ve yunan tarafının, anayasa düzeni konusunda kesin bir tavır almaktan kaçınıp, işi oyalama yoluna götürmesi ve ayrıca Kıbrıs'ta da Türklere karşı saldırılarına devam edip, 30 Temmuz Deklarasyonuna riayet etmemeleri üzerine 2'inci Cenevre Konferansı, 14 Ağustos sabahının ilk saatlerinde Türk heyeti tarafından kesilmiştir. Yine 14 Ağustos sabahında Türk Silahlı Kuvvetleri 2'inci Kıbrıs Harekatına başlıyordu.

2'inci Kıbrıs Harekatı 16 Ağustos 1974 akşamı saat 19:00'dan itibaren Türkiye'nin, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aynı günlü ve 360 sayılı kararına uyarak ateş-kesi kabul etmesiyle sona erdi. İki gün içinde Türk silahlı kuvvetleri, Magusa-Lefkoşe-Lefke-Kokkina çizgisine ulaşarak adanın % 38'ini ele geçirmişlerdi.

2'inci Kıbrıs Harekatı, birincisinin aksine, dünya kamu oyunda Türkiye'nin aleyhine bir havanın doğmasına sebep olmuştur. 1'inci Harekat bir hukuki müdahale mahiyetinde telakki edilmesina mukabil, 2'inci Harekat bir toprak iktisabı ve bir işgal olarak telakki edilmiştir. Kimse, Türk toplumunun 11 senedir çekmekte olduğu ızdırapları, rumların işlediği cinayetleri ve rum saldırılarını düşünmek istememiştir.

Yunanistan'ı hesaba katmaz isek, 2'inci Kıbrıs Harekatına en şiddetli tepki Sovyet Rusya ve Amerika'dan gelmiştir.

a) Sovyetlerin Tepkisi

21 Nisan 1967'deki askeri darbe ile Yunanistan'da sağ bir rejimin kurulması ve bu rejimin Amerika'ya dayanması Sovyetleri hiç memnun etmemiştir. Kıbrıs'taki 15 Temmuz 1974 Sampson darbesi ile Makarios'un düşürülmesi Sovyetlerin daha canını sıkmıştır. Çünkü Makarios bağlantısızlık politikası takip ettiği kadar, 1963-1964 Kıbrıs buhranında olduğu gibi, Türkiyeye karşı Sovyetlerle iyi münasebetler devam ettirmeye de ehemmiyet veriyordu. Bundan dolayı, Sovyetler, Sampson darbesi karşısında sert tepki göstermiş ve Makarios hükümetinden başka bir hükümeti tanımayacağını bildirmiştir.

Türkiye'nin 20 Temmuz müdahalesi karşısında da Sovyetler, herhangi bir tepki göstermemişler ve hatta bir bakıma anlayışla karşılamışlardır. Çünkü, Türkiye'nin müdahalesi ile, adada eski hukuki ve idari statünün tekrar yerleştirileceğini ve Makarios'un da adaya döneceğini ümit etmişlerdir. Yine bu sebepten, Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararını hararetle desteklemişlerdir.

Lakin, Birinci Cenevre Konferansı sonunda yayınlanan 30 Temmuz deklarasyonu Sovyetler için hayal kırıklığı doğurmuştur. Çünkü

bu Deklarasyonda Makarios'tan hiç söz edilmiyordu.

Türkiye'nin 14 Ağustosta 2'inci Kıbrıs harekatını başlatması ve aynı gün Yunanistanın, NATO'nun askeri kanadından çekildiğini ilan etmesi, Sovyetlerin, gerek Türkiyeye karşı tutumlarında, gerek Kıbrıs politikalarında mühim bir değişiklik meydana getirmiştir. Yunanistan'ın NATO'dan çıkması Sovyetleri son derece sevindirmiş ve Türkiye ile münasebetleri bir soğukluk devresine girerken, Yunanistanla münasebetleri birdenbire gelişme göstermiştir. Sovyetlerin bu şekildeki tutumlarında rol oynayan faktör, Türkiye'nin adanın üçte birinden fazlasını ele geçirmesi ve adanın bir bakıma fiilen taksim edilmesi idi. Halbuki, Sovyetler adada iki ayrı milli toplumun varlığını kabul etmekle beraber, Kıbrıs'ın taksimine daima karşı gelmişlerdi. Onlara göre taksim demek, Kıbrıs adasının bir NATO üssü haline gelmesi demekti. Halbuki Makarios gibi birisinin liderliğindeki bağımsız ve bağlantısız bir Kıbrıs, adanın NATO üssü haline gelmesini önlemekteydi.

Sovyet Rusya, Türkiye ve Kıbrıs konusundaki tutum değişikliğinin ilk işaretini, bir kopyasını Türkiyeye de verdiği, 23 Ağustos 1974 tarihli Deklarasyonu ile ortaya koydu. Bu Deklarasyonla Sovyetler Kıbrıs meselesinin, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan arasından çıkarılıp milletlerarası platformlarda ele alınmasını istiyorlar ve şu noktalar üzerinde duruyorlardı:

1. Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararı gereğince, yabancı kuvvetler "Kıbrıs Cumhuriyeti'nden" derhal çekilmelidir. Yabancı kuvvetler dediği, Türk kuvvetleri idi.

2. Kıbrıs'a verilen garantilerin işlemez olduğu görüldüğünden, Garanti Antlaşması artık geçerli değildir. Dolayısiyle, İngiltere, Türkiye ve Yunanistan'ın da bundan sonra artık müdahale hakları yoktur.

3. Kıbrrs meselesi bütün milletleri alakadar eden bir mahiyet kazandığı için, dünyadaki bütün siyasi eğilimleri temsil eden bir forumda ele almak gerekir. Bunun için de, böyle bir forum, Güvenlik Konseyi'nin 15 üyesi ile, Türkiye, Yunanistan ve bazı bağlantısız devletlerden meydana gelmelidir.

Sovyet teklifi, Türkiye'nin antlaşmalardan doğan haklarını bir kenara itiyor, antlaşmaları saymıyor ve Türkiyeyi, bir sürü devlet arasında herhangi bir devlet statüsüne getiriyordu. Kısacası, Türkiye'nin Kıbrıs üzerindeki kontrolunu tamamen ortadan kaldırıyor, buna karşılık Sovyet Rusyayı Kıbrıs meselesinde söz sahibi yapıyordu.

Bu teklifi gayet tabii Yunanistan'ın işine geliyordu ve Atina Sovyet teklifini hemen destekledi. Amerika, Sovyet teklifi için yararı olmayan bir teklif deyimini kullandı ve Kıbrıs meselesinin en iyi şekilde, İngiltere, Türkiye, Yunanistan ile Kıbrıs-Türk ve Kıbrıs-Rum toplumları

arasında çözümlenebileceğini bildirdi. Türkiye ise, 27 Ağustos 1974 günü Sovyetlere verdiği bir notada, Sovyet teklifi hakkındaki görüşlerini bildirdi. Türkiye cevabında, Sovyet teklifini reddederek, Kıbrıs meselesinin böyle kalabalık toplantılarda ele alınmasının işi uzatmaktan başka bir işe yaramıyacağını, bilhassa Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin, başka devletlerin politika ve statüleri hakkında karar vermeye kalkmalarının devletlerin bağımsızlığı açısından tehlikeler yaratabileceğini, Türkiye'nin hem Güvenlik Konseyi'nin 353 sayılı kararına ve hem de 30 Temmuz Deklarasyonuna bağlı bulunduğunu, adada barış ve güvenliğin sağlanmasının Türk kuvvetlerinin sayısının azaltılmasını kolaylaştıracağını ve Türkiye'nin "uygun zamanlarda" ve "kademeli şekilde" azaltmaya gideceğini belirtti.

Sovyetlerin Kıbrıs meselesini "enternasyonalize" etmek hususundaki çabalarının günümüze kadar devam ettiğini söylemek mümkündür. Aynen Orta Doğu barışı meselesinde yaptıkları gibi, Kıbrıs meselesinde de seslerini duyurabilmek ve sözlerini dinletebilmek için, yeri geldikçe bu görüşlerini ortaya atacaklardır.

Diğer taraftan, Sovyetlerin bu yeni görüş ve teklifinin Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna da tesir ettiği söylenebilir. Zira Genel Kurul, 1 Kasım 1974'de aldığı 3212 sayılı kararda, bütün devletleri Kıbrıs'a müdahaleden kaçınmaya çağırırken, Kıbrıs Cumhuriyeti'ndeki bütün yabancı kuvvetlerin süratle geri çekilmesini, kuzey Kıbrıs'tan

güneye kaçmış olan bütün rum mültecilerin yerlerine geri dönmeleri için gerekli acil tedbirlerin alınmasını istiyor ve Kıbrıs Cumhuriyeti'nin anayasal düzeninin Kıbrıs Rum ve Kıbrıs Türk toplumlarının bir meselesi olduğunu belirterek, bu toplumları, "eşit şartlar altında" yapılacak görüşmelerle, "tarafların serbestçe ve karşılıklı olarak kabul edebilecekleri bir siyasi çözüm" bulmaya davet ediyordu.

Güvenlik Konseyi de 13 Aralık 1974 günü aldığı 365 sayılı kararla, Genel Kurulun 3212 sayılı kararını desteklemiştir.

Genel Kurul kararı bir noktada Türkiye'nin lehine unsurlar taşıyordu: O da, Kıbrıs-Türk toplumunu rum toplumu ile eşit seviyeye getiriyor ve bulunacak siyasi çözüm için de Türk toplumunun da kabulünü temel şart yapıyordu. Bunun dışında, Garanti antlaşmasından söz etmediği gibi, Türkiye'de de dahil bütün devletleri Kıbrıs Cumhuriyetine müdahale etmemeye davet ediyordu. Hatta o kadar ki, anayasa düzeni işi, toplumların kendi işidir, başka devletler, yani Türkiye, karışmasın deniyordu. Bir de rum mültecilerin yerlerine dönmeleri için acil tedbirlerden söz ediliyordu ki, bunun da muhatabı Türkiye idi. Nihayet, 3212 sayılı kararın, aynen 23 Ağustos tarihli Sovyet Deklarasyonunda olduğu gibi, Kıbrıstan daima Kıbrıs Cumhuriyeti diye söz etmek suretiyle, Kıbrısın bağımsızlığını vurgulaması da, esasında Türkiye'ye yöneltilmişti.

Buna rağmen, 117 oyla kabul edilen bu karara, zamanın Türk Dışişleri Bakanı'nın da müsbet oy vermesi, kamu oyunda tartışma konusu yapılmıştır.

Sovyetlerin Türkiye'ye karşı bu tutumları Türk kamu oyunda çok fazla tesir etmemiştir. Çünkü, Türkiye, Kıbrıs meselesi dolayısiyle, en büyük darbeyi müttefiki Amerika'dan yemiştir.

b) Amerika'nın Tepkileri

1963-1964 Kıbrıs krizindeki Johnson mektubundan sonra, 1974 Kıbrıs krizi Türk-Amerikan münasebetlerine ikinci bir tahrip edici darbe indirmiştir. Bu ikinci darbenin tesiri ise, hem çok derin ve hem de çok daha uzun olmuştur. O kadar ki, Türk-Amerikan münasebetleri ancak 1981 yılından itibaren, yani Reagan idaresi ile kendine gelmeye başlayacaktır. Fakat bu iki hadisenin Türk kamu oyunda yarattığı güvensizlik faktörünün tamamen ortadan kalktığı söylenemez.

1974 Kıbrıs buhranının Türk-Amerikan münasebetlerine indirdiği darbe, Amerikan Kongresinin, bilhassa 5 Şubat 1975'ten itibaren Türkiye'ye tatbik ettiği silah ambargosu, yani Amerika'nın Türkiye'ye hiç bir şekilde silah yardımında bulunmamasıdır. NATO içinde müttefik durumunda bulunan iki devletten birinin diğerine silah ambargosu tatbik etmesi tarihte eşine rastlanmayan bir gariplik örneği olmuştur.

Mamafih bu ambargo meselesinde bazı gerçekleri de gözönünde tutmak gerekmektedir. Bu gerçeklerin birincisi, Türk-Amerikan münasebetlerinin daha 15 Temmuz 1974'deki Sampson darbesinden önce bir sarsıntı geçirmesidir. Türk hükümeti, 1971 Haziranında Nihat Erim hükümeti tarafından konan haşhaş ekimi yasağını, Temmuz 1974'den itibaren kaldırdı. Bu hadise, Amerikan hükümeti ve Kongre çevrelerinde büyük tepki ile karşılandı. Her ne kadar, Bülent Ecevit başkanlığındaki hükümet, gerekli kontrol tedbirlerinin alınacağı hususunda Amerika'ya teminat vermiş ise de, daha o zaman Amerikan Kongresindeki eğilim, Türkiye'nin haşhaş ekimini serbest bırakmasına karşılık, Türkiye'ye silah ambargosunun tatbiki şeklinde olmuştu. Arkasından Kıbrıs buhranının patlak vermesi, Türkiye'nin adanın üçte biri üzerinde kontrol kurması ve Yunan lobisinin faaliyeti, Amerikan Kongresini daha da Türkiye'nin aleyhine çevirmiştir.

Ambargo meselesindeki gerçeklerden ikincisi ise, bu sırada Amerika'nın Vietnam bataklığına saplanmış olması ve Amerikan Kongresinin de Amerikan hükümetine, yani yürütme kuvvetine karşı güvenini kaybederek, dış politika üzerinde bir kontrol tesis etmiş olmasıdır. Bu ise Amerika Cumhurbaşkanının dış politika üzerindeki müessiriyetinin zayıflaması neticesini vermiştir.

Bir üçüncü faktör, daha önce de belirttiğimiz üzere, Watergate

skandalının dallanıp büyümesi neticesinde, Başbakan Nixon'ın, 8 Ağustos 1974'de, yani birinci ve ikinci Kıbrıs harekatı arasında istifa etmiş olmasıdır.

Nixon'ın istifasından sonra, Amerikan Anayasası gereğince, Başkan Yardımcısı Gerald Ford Başkan olmuştur. Başkan Ford'un Türkiye'ye tatbik edilen ambargoyu önlemek hususunda her türlü çabayı harcadığı ve ambargonun konulmasından sonra da, kaldırılması için büyük çabalar harcadığı bir gerçektir. Fakat, Yürütme ile Yasama arasında, yani Başkanlık ile Kongre arasında, iyi ve verimli bir diyalog kurulamamış olması da, ambargonun bir talihsizliği olmuştur.

Yürütme kısmında da Dışişleri Bakanlığı ile Savunma Bakanlığı Türkiye'yi desteklemiş ve ambargoya karşı çıkmışlardır. Her ikisi de Türkiye'nin stratejik ehemmiyetine ağırlık verdiği için, ambargonun Türkiye üzerinde yapabileceği kötü tesirden ve Türkiye'nin menfi tepkisinden korkmuşlardır. Nitekim, biraz aşağıda göreceğimiz gibi, korktukları da gerçekleşmiş ve ambargo tesirlerini günümüze kadar ulaştırmıştır.

Nihayet belirtilmesi gereken son bir nokta da, Türkiye'ye tatbik edilen ambargo meselesinde Kongre denildiği zaman, Senato ile Temsilciler Meclisi arasında bir fark gözetilmesi gerektiğidir. Dış politikaya hakim bir organ olarak Senato, Türkiye'nin stratejik ehemmiyetini

kavradığı için, ambargo meselesinde daha yumuşak hareket ettiği halde, Temsilciler Meclisi, bir bakıma, Vaşingtondaki rum ve yunan lobisinin esiri olmuştur. Ambargonun 1975 Şubatından 1978 Eylülüne kadar sürmesinde en mühim faktör Temsilciler Meclisi olmuştur.

Amerikan ambargosunun kısa hikayesi şöyledir: Türkiye'nin Kıbrıs harekatında Amerika silahlarını kullanmış olması, Kongre tarafından tepki ile karşılanmış ve Kıbrıs'ta barışçı bir çözümü kabul edinceye kadar, Türkiye'ye silah satılmaması hususunda, 1974 Eylülünden itibaren Kongrede bir faaliyet başlamıştır. Başkan Ford bu faaliyetleri başarısızlığa uğratmak için çok çaba harcamıştır. Fakat 17 Aralık 1974'de Senato'nun ve 18 Aralık 1974'de de Temsilciler Meclisi'nin kabul ettiği 93-559 sayılı kanunla, 5 Şubat 1975 tarihinden itibaren Türkiye'ye silah ambargosu tatbikine engel olamadı. Aralık 1974'de kabul edilmiş olan bu kanuna göre, 5 Şubat 1975 tarihine kadar Türkiye ateş-kese riayet eder ve Kıbrıs'a yeni asker ve Amerikan silahı sevketmez ise, ambargo tatbik edilmemesini, aksi takdirde tatbik edilmesini istemiştir. Türkiye için bu mümkün olmayınca, silah ambargosu da 5 Şubat 1975'de yürürlüğe girmiştir.

Ambargo kararı ile, Türk-Amerikan münasebetleri Kıbrıs meselesine bağlamış oluyordu. Kıbrıs meselesi bu münasebetlerin ağırlık merkezi yapılıyordu. Bu, Amerika için gayet garip bir tutumdu. Öte yandan, bir müttefik öbür müttefikini cezalandırmış oluyordu. Bu da

garip bir ittifak münasebeti idi. Nihayet, Türkiyeyi ve Türk kamu oyunu en çok üzen de, Amerika'nın, yıllardanberi rumların yaptıklarını ve Yunanistan'ın kışkırtmalarını bir tarafa atıp, Kıbrıs-Türk varlığını kurtarmak için harekete geçen Türkiyeyi suçlu gibi muameleye tabi tutması idi.

Ambargo tatbik edildiği tarihte, Türkiye'ye sevkedilmesi gereken 200 milyon dolarlık askeri malzeme vardı.

Amerika'nın silah ambargosuna Türkiye'nin cevabı ise, 13 Şubat 1975'de Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kuruluşu olmuştur. Bu gelişme ile, Türkiye'nin Kıbrıs'taki durumu daha da sağlamlaşmış olmaktaydı.

Bundan sonra Türkiye ile Amerikan Kongresi arasında bir mücadele başlamıştır, denebilir. Başkan ve Yürütme de, ikisi arasında arabuluculuk yapmak gibi bir duruma girmiştir. Bu sebeple, Başkan bir yandan Kongreyi yumuşatmaya çalışmış, bir yandan da Türkiye'nin de Kıbrıs konusunda bazı tavizler vermesini sağlamaya gayret etmiştir.

Başkan Ford'un Kongre nezdindeki çabaları bir ara netice verir gibi olmuş ve Senato, Başkan'ın 20 Şubatta yaptığı bir teklifi, nihayet 19 Mayısta ele alarak, 40'a karşı 41 oyla, başkana ambargoyu kaldırma yetkisini vermiştir. Fakat Senato'nun bu kararının Temsilciler

Meclisince de kabulü gerekiyordu. Fakat Temsilciler Meclisi yerinden bile kımıldamadı. Hiç bir harekette bulunmadı. Bunun üzerine Türkiye, 17 Haziran 1975 günü Amerikaya verdiği bir nota ile, Türkiye'deki 20 kadar Amerikan üssünün statüsü hakkında Türkiye ile 30 gün içinde müzakereye girmediği takdirde, "yeni bir durum"un doğacağını bildirdi.

Türkiye'nin bu teşebbüsü tesirli oldu ve Senato'nun 19 Mayısta bir oy farkı ile kabul ettiği kanunu, Temsilciler Meclisi 24 Temmuzda ele aldı. Çok çetin tartışmalardan sonra, Temsilciler Meclisi, ambargonun kaldırılmasını 206 oya karşı 223 oyla reddetti. Ertesi günü, yani 25 Temmuzda Türk hükümeti, Amerikaya verdiği bir nota ile, 3 Temmuz 1969 tarihli Türk-Amerikan Savunma İşbirliği Anlaşmasını (Defense Cooperation Agreement-DCA), 26 Temmuz 1975 tarihinden itibaren yürürlükten kaldırdığını ve Türkiye'deki bütün Amerikan üs ve tesislerinin bu tarihten itibaren Türk Silahlı Kuvvetlerinin "kontrol ve gözetimi" altına gireceğini bildirdi. Ve Türkiye bu üs ve tesisleri kontrol ve gözetimi altına aldı.

Türk-Amerikan münasebetleri kopmamış, fakat kopma noktasına çok yaklaşmıştı.

Türkiye'nin bu kararlı tutumu, Temsilciler Meclisini bir dereceye kadar yumuşattı. Yaz tatilinden sonra Temsilciler Meclisi, 6 Ekimde

kabul ettiği bir kararla, 5 Şubat 1975'den önce anlaşması yapılmış ve parası Türkiye tarafından ödenmiş olan 185 milyon dolarlık askeri malzemenin sevkine izin verdi. Fakat, aynı zamanda, Başkandan da, her 60 günde bir Kongreye Kıbrıs meselesi hakkında rapor vermesini istiyordu.

1976 başından itibaren hava biraz yumuşamaya başladı. Türkiye 1976 Şubatında Kıbrıs'tan 2.000 kişilik bir kuvveti çekeceğini açıkladığı gibi, toplumlararası görüşmeler de tekrar başladı. Bu görüşmeler Birleşmiş Milletlerin gözetiminde yapılıyordu. Bu sistem bugüne kadar devam etmiştir.

Bu yumuşama atmosferi içinde, Türkiye'nin üslere el koymasından sonra başlayan müzakereler de müsbet neticelendi ve 26 Mart 1976'da üsler konusunda yeni bir Savunma İşbirliği Anlaşması imzalandı. Bu anlaşmanın yürürlüğe girmesi, ambargonun kalkmasına ve Kongrenin tasdikine bağlanmıştı. Ayrıca, bu anlaşma gereğince Amerika Türkiyeye dört yıllık bir dönem için 1 milyar Dolar askeri yardım yapacak ve bunun 200 milyon doları da hibe şeklinde olacaktı.

1976 Başkanlık seçimlerini Jimmy Carter kazandı ve Başkan Carter da Kıbrıs meselesi ve bilhassa Türk-Amerikan münasebetlerinin üstüne düştü. Fakat ambargoyu kaldırmak hususunda Başkan Carter da başarılı olamadı. Bu arada, 1977 sonunda Süleyman Demirel

Başkanlığındaki hükümet parlamentoda azınlığa düştü ve çekildi.
1978 başından itibaren Bülent Ecevit başkanlığındaki C.H.P. hükümeti işbaşına geldi. Ecevit hükümetinin dış politikası bazı enteresan durumlar göstermeye başladı. Başbakan Ecevit bir yandan Kıbrıs'ta bir takım tavizler verirken, Sovyet Rusyayı Türkiye için bir tehlike olarak görmediğini söylüyordu. Tabii bu sözler Amerika'nın kulaklarını okşayacak sözler değildi. Başbakan Ecevit'in 1978 Haziranında Sovyet Rusyaya yaptığı ziyarette, Sovyetlerle 23 Haziran 1978'de bir Siyasi Belge imzalaması, Amerika için herhalde daha da can sıkıcı idi. Esasında, bu siyasi belgenin muhtevası pek mühim değildi. 17 Nisan 1972'de yayınlanan Türk-Sovyet "İyi Komşuluk Deklarasyonu"ndan pek farklı olmayıp, Türk-Sovyet münasebetlerini esas itibariyle 1975 Helsinki Deklarasyonuna dayandırmakta idi. Mühim olan, Belge'nin kendisinden ziyade, Ecevit'in Sovyetlere karşı tutumu idi. Bu tutumun NATO çevrelerinde tepki ile karşılandığı da bir gerçektir.

Belki bu tepkiler neticesi, belki de ambargonun bir an önce kalkmasının çok mühim bir askeri zaruret olması dolayısiyle, Ecevit hükümeti 1978 Temmuzunda Kıbrıs konusunda mühim bır taviz verdi. Kıbrıs Türk Federe Devleti Başkanı Rauf Denktaş, 20 Temmuz 1978 günü yaptığı bir açıklamada, toplumlararası görüşmeler başlar başlamaz ve gelecekteki statüsü hakkındaki her türlü haklarını saklı tutmak şartiyle, Kıbrıs'ın Maraş bölgesine 35.000 rum göçmenini kabul

edebileceğini ve geçici bir idare kurulabileceğini bildirdi. Söz konusu bölge, Maraş'ın tamamı değil, belirli bir kısmı idi.

Bir yandan atılan bu adım, öte yandan Başkan Carter'in çabaları neticesinde, 26 Temmuz 1978'de Amerikan Senatosu, 1 Ağustos 1978'de de Temsilciler Meclisi ambargoyu kaldırma kararı aldılar. Bu hususstaki 95-384 sayılı kanun, 26 Eylül 1978'de Başkan Carter tarafından imzalanarak yürürlüğe girdi. Böylece 1975 Şubatındanberi devam eden ambargo hikayesi de sana erdi. Fakat tartışması bundan sonra da devam edecektir.

Savunma İşbirliği Anlaşmasına gelince: Ecevit hükümeti, 26 Mart 1976 anlaşmasındaki 1 Milyar dolarlık askeri yardımı az buldu. Gerekçesi ise, söz konusu miktar dört yıl için olduğuna göre ve dolar da her yıl bir miktar değer kaybettiğinden, yardım miktarı yükseltilmeliydi. Gerçek sebep bu mu idi, bir şey söylenemez. Yalnız şu var ki, Ecevit hükümeti 1979 yılı sonunda istifa edip, yerine Süleyman Demirel başkanlığındaki AP hükümeti geldiğinde ambargonun kalkmasından bir buçuk yıla yakın bir zaman geçmiş olmasına rağmen, savunma işbirliği konusunda Amerika ile hala bir anlaşma meydana gelmemiş idi. Demirel hükümeti, 1979 sonunda işbaşına geldiği halde, yeni Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (Defense and Economic Cooperation Agreement-DECA), 29 Mart 1980'de imzalandı.

c) Kıbrıs Meselesinin Gelişmeleri

B.M. Genel Kurulu, 1 Kasım 1974 tarih ve 3212 sayılı kararından sonra, meseleyi 1975 Kasımında da tekrar ele aldı. 1 aleyhte (Türkiye), 9 çekimsere karşı 117 lehde oyla kabul ettiği 20 Kasım 1975 tarihli ve 3395 sayılı karar, 3212 sayılı kararın hemen hemen aynısı idi. Yani Türk askerinin Kıbrıs'tan çekilmesini istiyor ve adadaki her iki toplumu da, eşitlik esası üzerinden müzakerelere davet ediyordu.

Fakat toplumlararası görüşmeleri başlatan, başka bir deyişle Kıbrıs rumlarını Türk toplumu ile müzakerelere mecbur eden hadise, herhalde 13 Şubat 1975'de Kıbrıs Türk Federe Devleti'nin kuruluşu olmuştur. Güvenlik Konseyi, 12 Mart 1975 günlü ve 367 sayılı kararında, bu kuruluşu kınamakla beraber, iki toplumu "eşitlik içinde" en kısa zamanda görüşmelere çağırıyordu.

Toplumlararası görüşmelerin ilki 28 Nisan-1 Mayıs 1975 günlerinde Viyana'da yapıldı. Bundan sonra yine Viyana'da dört toplantı yapıldı ise de, yine herhangi bir netice elde edilemedi. KTFD Başkanı Rauf Denktaş'ın teklifi üzerine, 27 Ocak 1977'de Denktaş-Makarios zirve toplantısı yapıldı. Bu toplantıyı, 12 Şubat 1977'de ikinci bir zirve toplantısı takip etti. Bu ikinci zirveye B.M. Genel Sekreteri Kurt Waldheim de iştirak etti ve onun da uzlaştırma çabaları ile, 12 Şubat 1977'de Denktaş ile Makarios arasında dört maddelik bir

anlaşma imzalandı. Bu anlaşmada iki temel unsur vardır. Biri, iki topluma dayalı "federal bir cumhuriyet" esası kabul edilmiştir. Devletin yapısı ve anayasa sistemi, hep bu federal sistem esasına dayanılmak suretiyle müzakere edilecektir. İkinci unsur ise, toprak düzenlemesinin, ekonomik yeterlik veya verimlilik ve toprak mülkiyeti prensiplerine göre yapılacağıdır.

Durum bu şekilde kilitlenmiş iken, 3 Ağustos 1977'de Makarios öldü ve yerine Spyros Kyprianu cumhurbaşkanı seçildi. Bu değişikliğe rağmen, tıkanmış olan durum yine açılamadı ve görüşmeler dondu.

Ambargonun 1978 Eylülünde kalkmasından sonra, toplumlararası görüşmelerdeki tıkanıklığı açmak amacı ile bu kere Amerika aktif olarak araya girdi ve 13 Kasım 1978'de bir "Kıbrıs Planı"nı B.M. Genel Sekreteri Waldeim'e verdi. Genel Sekreter bu planı Türk ve Yunan tarafına ulaştırdı.

Amerika'nın teklif ettiği bu plan, 12 Şubat 1977 tarihli Denktaş-Makarios anlaşması ile 1960 Anayasasını birleştiriyor, fakat esas itibariyle federal sistemi kabul ediyordu. Planın 8'inci maddesi toprak meselesini ele alıyordu ve Türkiye'nin, Kıbrısta elinde bulundurduğu toprakların mühim bir kısmından çekilmesini öngörüyordu. Maddede, "Bu cümleden olarak Kıbrıs Türk tarafının, Kıbrıs rum tarafının lehine önemli ölçüde coğrafi ayarlama yapmaya razı olacağı anlaşılmaktadır"

denildiğine göre, Türkiye'nin bu toprak fedakarlığına razı olduğuna hükmetmek gerekiyordu.

Bunun dışında, Amerikan planı, iki meclisli bir parlamento öngörüyordu, Meclislerden birinde, Türk ve rum toplumları nüfuslarına göre temsil edilecek, diğerinde ise eşit üyeye sahip olacaklardı. 1960 da olduğu gibi, Cumhurbaşkanı ve Cumhurbaşkanı Yardımcılığı ayrı toplumlara ait olacaktı. Her ikisinin de veto hakkı olmakla beraber, bu hakkın bir hayli sınırlandırıldığı anlaşılıyordu. Memuriyetler için "adil bir ölçü" deyimi kullanılmakta idi ki, bu noktada da 1960 anayasanının gerisine gidildiği anlaşılıyordu.

Bu plan, Türkiye'nin ada ile olan bağlarını kesiyordu. Çünkü bu plana göre, Kıbrıs Cumhuriyeti asker ve silahtan arındırılacak ve Kıbrıslı olmayan askeri kuvvetler Kıbrıstan çekilecekti.

Görülüyor ki, Amerikan planı, federal sistemi kabul etmekle beraber, Kıbrıs Türk toplumunun haklarını 1960 Anayasasından da daha geriye götürdüğü, Türk toplumuna ayrılacak toprakları iyice küçülttüğü ve Garanti Antlaşmasını da bertaraf ederek Türkiye'nin Kıbrısla olan bağlarını kestiği için, tamamen Türkiye'nin aleyhine idi.
Bu sebepten, o dönemin Dışişleri Bakanı Turan Güneş, Hürriyet gazetesine verdiği mülakatta, bu planın sade Amerikan planı olmayıp Batı Avrupa'nın da desteğine sahip olduğunu, Amerika ile Batı Avrupa'nın

"burunlarını" Kıbrıs meselesine soktuklarını, bu planın, Kıbrıs meselesini "1974 öncesine" getirdiğini, dolayısiyle reddedilmesi gerektiğini söylemiştir. Tabii bu plan Türk ve Rum toplumlarına tebliğ edildiği için, Türkiye'nin reddi söz konusu değildi.

Amerikan planı Kıbrıs rumlarını da tatmin etmedi. Çünkü, Türk toplumuna, federal sistem içinde ayrı bir toprak ve kendi içişlerini kendilerinin idare etmesi yetki ve imkan veriliyordu.

Amerikan planı da tıkanıklığı çözemeyince, iş yine toplumların kendilerine düştü. Kıbrıs-Türk lideri Denktaş ile Kıbrıs rum lideri Kyprianu, 19 Mayıs 1979'da biraraya geldiler ve toplumlararası görüşmelere egemen olacak temel prensipleri bir anlaşma halinde tesbit ettiler. 10 maddelik bu anlaşmaya göre, toplumlararası görüşmeler, Birleşmiş Milletlerin gözetimi altında 15 Haziran 1978'de Lefkoşe'de başlayacak va 1977 Denktaş-Makarios anlaşması ile Birleşmiş Milletlerin Kıbrısla ilgili kararları çerçevesinde yürütülecektir. Görüşmeler toprak ve anayasa meselelerini esas alacak, fakat Maraş'a iskan meselesine öncelik verilecektir. Maraş konusunda bir anlaşma olur olmaz, bu anlaşma derhal tatbik edilecektir.

Taraflar, görüşmelerin neticesini tehlikeye sokacak her türlü hareketten kaçınacaklar ve iyi niyet, karşılıklı güven ve normal şartlara dönüş için her türlü tedbiri alacaklardır.

Görüşmelerde, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin askerden arındırılması meselesi de tartışılacaktır. Yani, Amerikan planı şimdi Kıbrıs rumlarının eline yeni bir koz vermişti.

Bundan sonra toplumlararası görüşmeler Lefkoşe'de ve B.M. Genel Sekreterinin özel temsilcisi Peres de Cuellar gözetiminde yapılmaya başlandı. Bu görüşmeler de yürümedi. Anlaşmalara rağmen, tarafların görüşlerini bir noktada toplamak yine mümkün olmadı. Durum bu safhada iken Türkiye'de 12 Eylül 1980'de rejim değişikliği oldu ve toplumlararası görüşmelerde duraklamalar meydana geldi. Daha sonra, 5 Ağustos 1981'de Kıbrıs-Türk toplumu, hem toprak ve hem de anayasa hakkındaki tekliflerini ihtiva eden "paket"i rum tarafına verdi. Fakat 18 Ekim 1981'de Yunanistan'da yapılan genel seçimler sonunda sosyalist Pasok partisinin iktidara gelmesi ve Papandreou'nun başbakanlığı ile, bir yandan Türk-Yunan münasebetleri bir gerginlik içine girerken, Kıbrıs meselesi ve toplumlararası görüşmeler de bir isteksizlik ve yavaşlama içine girdi. Çünkü, Papandreou, Türkiyeye karşı bir düşmanlık kampanyasının bayrağını açarken, Kıbrıs meselesini toplumlararası görüşmelerin çerçevesinden çıkarıp, milletlerarası platformlara götürme çabaları içine girdi. Bu macera politikası Türkiyeye bir zarar vermemiştir. Çünkü zaman Türkiye'nin lehine işlemektedir. Türkiye Kıbrıs'ta bugün sahip olduğu durumdan şikayetçi değildir.

3

Türk-Amerikan Münasebetleri

İkinci Dünya Savaşından sonraki Türk-Amerikan münasebetleri iki ana bölüme ayrılır. 1945-1960 arasında bu münasebetler, sarsıntısız, sağlam ve tam bir dayanışma gösterir. Bu münasebetleri sarsacak herhangi bir ciddi anlaşmazlık veya mesele ortaya çıkmış değildir. Bu münasebetler gerçek anlamında bir ittifak münasebetidir ve Amerika, Türk dış politikasının en kuvvetli ve hemen hemen tek dayanak unsurudur. NATO bile Türkiye için Amerika demektir.

1960'dan itibaren Türk-Amerikan münasebetlerinde değişmeler başlamıştır. 1960-1980 dönemi, Türk-Amerikan münasebetlerinin inişler-çıkışlar, çalkantılar, sarsıntılar ve krizler dönemidir. Bilhassa iki büyük hadise, Amerika'nın iki büyük hatası, yani 5 Haziran 1964 Johnson mektubu ve 1975-1978 ambargosu, Türk-Amerikan münasebetleri üzerinde çok yaygın tesirler meydana getirmiştir. Bu tesirler ise Türk dış potitikasında küçümsenemiyecek ölçüde, yapı değişikliğine sebep olmuştur. Türk-Amerikan münasebetlerinin bu gelişmesi, Türkiyeyi, Sovyetlerle olan münasebetlerini yeniden değerlendirmeye götürmüştür. Öte yandan, Türkiye'nin Orta Doğu politikası da, aynı tesirlerle yeni bir şekil almaya başlamıştır.

Türkiye'nin Sovyet Rusya ve Orta Doğu politikası değişmemekle beraber, 1980'den itibaren Türk-Amerikan münasebetlerinin, yeniden, yükselme çizgisi üzerinde seyretmeye başladığı görülmektedir.

Şunu da belirtelim ki, Türk-Amerikan münasebetlerinin 1960'dan itibaren değişme göstermesini, sadece Amerika'nın Kıbrıs meselesi sırasında yaptığı iki ciddi hataya bağlamak da yanlıştır. Şüphesiz hata teşkil eden bu iki hadisenin çok köklü tesirleri olmuştur. Fakat unutmamalı ki, 1960'lardan itibaren dünya da değişmeye başlamıştır. Milletlerarası politikanın yapısı ve unsurlarında da esaslı değişiklikler ortaya çıkmıştır. Bunları geçen bölümlerde oldukça ayrıntılı bir şekilde ele almaya çalıştık. Genel çerçevede meydana gelen bu değişmelerin, Türkiyeye ve Amerikaya, karşılıklı münasebetlerinde bir takım yeni manipülasyon imkanları verdiği de bir gerçektir.

Nitekim, Türkiye'de Amerika hakkında ilk şüphelerin doğmasına sebep olan Küba krizi ve füzeler meselesi böyledir. Sovyetlerin Küba'ya yerleştirdikleri füzeleri geri çekmelerine karşılık, Amerika'nın da, Türkiye'deki, modası geçmiş, fakat Amerika'nın Türkiyeyi füzelerle desteklediğinin bir simgesi olan, Jüpiter füzelerini sökmesi, hiç şüphesiz dünyayı, 1962 Ekiminde, bir nükleer savaşın eşiğinden döndürmüştür. Küba Krizi, milletlerarası politikanın ne derece tehlikeli bir yapıya ulaştığını göstermiş ve büyük devletler, bu yapıyı daha

tehlikesiz hale getirmenin tedbirlerini aramaya başlamışlardır.

Bu böyle olmakla beraber, Jüpiter füzelerinin sökülmesi Türk kamu oyunda hoşnutsuzluk yaratmıştır. Amerika, istediği zaman, Türkiye'nin güvenliğini ve hatta varlığını tehlikeye sokabilecek kararları almaktan çekinmeyecektir, intibaı hasıl olmuştur. İkincisi bu hadise, Amerika'nın kendi güvenlik menfaatlerini müttefiklerinin üstünde tuttuğunun bir işaretini de taşımaktaydı. Amerika Küba'daki Sovyet füzelerinin geri çekilmesini sağlamak suretiyle kendi güvenliğini bir tehlikeden kurtarırken, jüpiter füzelerini de Türkiye'den sökerek Türkiye'nin Sovyetler karşısındaki güvenliğini zayıflatmış olmakta idi.

1962 Küba krizi sıralarında Türkiye'de, 1961 Anayasa'sının gayet liberal hürriyetler düzeni içinde filizlenmeye başlayan sol akımlar, bilhassa daha sonraları ve 1964'den itibaren, Amerika'nın Jüpiter füzelerini Türkiye'den çekmesini, Türk kamu oyunu Amerika aleyhine çevirmek için bir koz olarak kullanacaktır.

Başkan Johnson'ın 5 Haziran 1964 tarihli mektubu bu atmosferde çıktı. Esasında, mektup hadisesini ağırlaştıran, o sırada ortaya çıkmış olan sol akımlar değil, mektubun, mektup olmaktan ziyade, bir "ültimatom" mahiyetinde olması idi. Bununla beraber, mektup o zaman açıklanmamış olduğu için, şiddetli tepkiler daha sonra kendisini

göstermiştir. Fakat mektup hakkındaki söylentiler de bir hayli yaygınlaşmış ve en azından Türkiye'nin Kıbrıs'a çıkarma yapmasına Amerika'nın engel olduğu bir çok çevrelerce biliniyordu. 1964 Ağustos ayında Ankara sokaklarında üniversite gençliğinin yaptığı gösterilerde, ilk defa Amerika aleyhine sözler söyleniyor ve yine ilk defa "Go Home" pankartı taşınıyordu. Başbakan İsmet İnönü ise, bir kabine toplantısında, "Dostlarımız ve düşmanlarımız bize karşı birleşmiştir" diyordu.

Johnson mektubu Türk-Amerikan münasebetleri üzerinde çok ağır tahribat yapmış ve uzun süre devam edecek derin izler bırakmıştır. Amerika'nın bu tutumu, Türkiyeyi Sovyetlerle olan münasebetlerini yeniden gözden geçirmeye adeta zorlamıştır. Türkiye, biri müttefiki, diğeri komşusu olan iki süper-devletle birden münasebetlerini bozuk düzen içinde sürdüremezdi. Bunun için, Türk Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin 30 Ekim-6 Kasım 1964 günlerinde Moskova'yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret, Sovyetlerin Kıbrıs'ta iki milll toplum'un varlığını kabul etmelerini sağladığı gibi, Türk-Sovyet münasebetlerinin trafiği de bu ziyaretten sonra hızlanmıştır. 4-13 Ocak 1965 günlerinde, Yüksek Sovyet Şurası Başkanı Podgorny başkanlığında bir Sovyet parlamento heyeti Ankara'yı ziyaret etmiş, bu ziyareti Türkiye Başbakanı Suat Hayri Ürgüplü'nün 9-17 Ağustos 1965 günlerinde Sovyet Rusya'yı ziyareti takip etmiştir. 1965 Ekim seçimlerinde tek başına iktidara gelen Adalet Partisi'nin sağ iktidarında

ise, Türk-Sovyet münasebetleri daha da gelişmiştir. AP iktidarı ile birlikte Türkiye ile Sovyet Rusya arasında ekonomik ve ticari münasebetler de hız kazanmıştır. Sovyet Başbakanı Kosigin 20-27 Aralık 1966'da Ankara'yı ziyaret etmiş ve Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel de 19-29 Eylül 1967 tarihleri arasında Sovyet Rusya'yı ziyaret etmiştir.

1964 sonundan itibaren Türk-Sovyet münasebetleri devamlı yükselen bir çizgi çizerken, aynı dönemde Türk-Amerikan münasebetleri de, bir yandan soğukluğunu sürdürürken, bir yandan da bir takım meseleler ile karşılaşmıştır.

Birinci mesele, Amerika'nın 1964 yılı sonlarında ortaya attığı ve nükleer silahların kullanımında diğer NATO'lu müttefiklerini de ortak etmek istediği, Çok Taraflı Nükleer Güç'e (Multi-Lateral Force-MLF) katılmayı, Türkiye'nin 1965 Ocak ayında reddetmesidir. Red keyfiyeti, Podgorny'nin Ankara'yı ziyareti sırasına rastlamıştı. Johnson'ın mektubuna Türkiye, Dışişleri Bakanı Erkin'in Moskova ziyaretinden sonra, ikinci bir cevap vermiş oluyordu. Türkiye'nin şekillenmeye başlayan yeni dış politikası da ilk işaretlerini vermeye başlıyordu.

Türkiye'de sol akımların ortaya çıkması, Türkiye'nin siyasi hayatında yeni bir durum da doğurmuştur. Bu tarihlere gelinceye kadar Türk dış politikası ve bilhassa Türkiye'nin NATO üyeliği, hemen

hiç tartışılmayan konulardan biri idi. Bilhassa aşırı sol akımların Marksist karakteri, Türkiye'yi Batı'dan koparma amacını güttüğü için, daha başlangıçtan itibaren dış politikaya hücum etmeye ve bilhassa Amerika faktörünü yıpratmaya başlamıştır. Bu sebeple, 1965'ten itibaren Türk kamu oyunda en fazla tartışılan konulardan biri de Amerika ile yapılan ikili anlaşmalar olmuştur.

NATO kurulduktan sonra, üye ülkelerdeki Amerikan kuvvetlerinin durumunu düzenlemek üzere, üye devletler arasında 1951 Haziranında, "Kuvvetler Statüsü Anlaşması" denen bir anlaşma imzalanmıştı. Türkiye NATO'ya katıldıktan sonra, 10 Mart 1954'de bu anlaşmaya o da katılmış ve yine bu çerçeve içerisinde Amerika ile de, 23 Haziran 1954 de, genel mahiyette bir Askeri Kolaylıklar Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşmaya dayanarak, bundan sonra, Amerika ile Türkiye arasında, daha doğrusu Amerikan makamları ile Türk makamları arasında, sayısı 91'i bulan ikili anlaşmalar yapılmıştır. İşin garibi, bu anlaşmaların bir kısmının da, Türk ve Amerikan makamları arasında yüzyüze yapılan görüşmelerde ve hatta telefon görüşmelerinde, tesbit edilen anlaşmalar olması idi. Kısacası durum bir hayli karışıktı.

Bu ikili anlaşmalar esas itibariyle iki konu üzerinde yoğunlaşmıştı. Birincisi, Amerikalılara sağlanan üs ve tesislerdi. Bunlar da dört kategori idi: Hava üsleri (Ankara-Esenboğa, İzmir-Çiğli, Adana-İncirlik

ve Diyarbakır-Pirinçlik), stratejik füze üsleri, Elektronik komünikasyon tesisleri ve personel ve aileleri için sosyal tesisler.

İkinci kısım anlaşmalar, Amerikalı personelin Türkiye'de sahip olacağı yetkiler ve ayrıcalıkları gösteriyordu. Zamanla bu ayrıcalıklar o kadar genişletilmiştir ki, bunlar, Türkiye'nin egemenlik haklarına ters düşen kapitülasyon mahiyetini almış ve tatbikatta da, Amerikalı personel ile Türkler arasında sürtüşmelere ve sosyal rahatsızlıklara sebep olmuştur.

Sol akımların da tesiriyle kamu oyunda, ikili anlaşmalar konusundaki tartışmalar günden güne yoğunlaşırken, 1965 Ekiminde iktidara gelmiş olan Adalet Partisi hükümetinin Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, 6 Ocak 1966'da yaptığı açıklamada, hükümetin ikili anlaşmaları gözden geçirmekte olduğunu bildirmiştir. Bundan bir hafta sonra da, 13 Ocak 1966'da Johnson mektubu Türk basınında açıklanmıştır.

Türk hükümeti 1966 Nisanında Amerika'ya müracaatla, ikili anlaşmaların yeniden düzenlenmesi gerektiğini bildirmiş ve Amerika da bu teklifi kabul ile 1967 Ocak ayında bu düzenleme için Türk-Amerikan müzakereleri başlamıştır. Bu müzakereler ve çalışmalar sonunda 3 Temmuz 1969'da Savunma İşbirliği Anlaşması imzalandı. Gizli olan bu anlaşma, 1970 Ocak ayında Büyük Millet Meclisi ile Senato'nun gizli oturumlarında üyelere açıklanmış ve 7 Şubat 1970'de de Başbakan

Demirel tarafından yapılan bir basın toplantısında, ancak temel prensipleri hakkında bilgi verilmiştir. Bu prensiplerin başında "karşılıklı egemenlik ve eşitlik" prensibi gelmekteydi. Tesis ve üslerde Türkiye'nin muvafakati olmadan hiç bir hareket yapılamıyacaktı. Üslerin "ortak kullanımı" esastı. Türkiye üs ve tesislerde, "tam ve kesin" kontrol ve denetim hakkına sahipti. Yetkili Türk makamları gerekli gördükleri her zaman, bu üs ve tesisleri denetleyebileceklerdi. Nihayet bu üs ve tesislerin faaliyetleri hiç bir zaman NATO'nun amaçlarının dışına çıkamıyacaktı.

Amerikalı personelin görev ve yetkileri konusunda da Türkiye ile Amerika arasında 24 Eylül 1968'de bir anlaşma imzalanarak, yetki ve ayrıcalıkların kullanılışı Türkiye'nin egemenliği ile uyuşur hale getirilmiş ve kontrol altına alınmıştır.

1969 Anlaşması, şimdiye kadar çeşitli şekillerde yapılmış olan 91 anlaşmanın yerini alan tek bir anlaşma oluyordu. Fakat şurası da bir gerçekti ki, bu anlaşma, Türk-Amerikan münasebetlerinde meydana gelen büyük değişikliğin de bir işareti oluyordu. Bu münasebetler artık 1950'lerin münasebetleri değildi. Bundan dolayı, Amerika Türk kamu oyunda daha fazla tepkilere sebep olmamak için, Türkiye'deki "görüntü"sünü mümkün olduğu kadar azaltmaya başladı. Bu defa, 30.000 kadar olan personelin sayısı 7.000'e indirildi. Amerikalı askerlerin halkın arasında üniforma ile dolaşması önlendi. Amerikalı

aileler, büyük şehirlerde halkın içinde ikamet etme yerine, ayrı yerlerde toplu olarak yaşamaya başladı.

1969 anlaşmasının yapılmasında ve görüntüsünün azaltılmasında 1968 de Türk üniversitelerinde başlayan sol kaynaşmalar ve bunu takip eden ve genellikle Amerikalılara yönelmeye başlayan terör ve anarşi hadiselerinin de büyük rolü olmuştur. 1969 Ocak ayında Ankara'daki Amerikan büyükelçisinin arabasının Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde öğrenciler tarafından yakılması bu hadiselerden biridir.

1970 ile 1974 yılları arası, Türkiye'nin, hem iç politika ve hem de anarşi ve terör dolayısiyle, iç çalkantılarla dolu olduğu bir dönemdir. Onun için, Türk-Amerikan münasebetlerinde göze batan bir hadise veya gelişme olmamıştır. Fakat Türkiye'nin iç istikrarsızlığının Amerika için devamlı bir endişe kaynağı olduğu da inkar edilemez.

1974 Kıbrıs harekatından sonra, Amerika'nın 1975 Şubatından itibaren tatbike başladığı ve 1978 Eylülüne kadar devam eden ambargo ise, 1969 Savunma İşbirliği Anlaşmasının Türk-Amerikan münasebetlerine getirdiği sükunete ağır bir darbe indirmiş ve bu münasebetlerde gayet ciddi sarsıntılara sebep olmuştur. Kıbrıs konusundaki açıklamalarımızda da söylediğimiz gibi, ambargo üzerine Türkiye, 3 Temmuz 1969 anlaşmasını yürürlükten kaldırdı ve 25 Temmuz

1975'den itibaren Türkiye'deki bütün Amerikan üs ve tesislerine elkoydu. Her ne kadar 26 Mart 1976'da yeni bir anlaşma yapıldı ise de bu anlaşma bir türlü yürürlüğe konamadı ve nihayet 29 Mart 1980'de, 1969 ve 1976 anlaşmalarının yerini alan, üs ve tesisler üzerinde Türkiye'nin egemenlik haklarını tam manasiyle gerçekleştiren, Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması imzalandı.

Ambargonun kalktığı 1978 Eylülü ile, Türkiye'de rejim değişikliğinin vukubulduğu 12 Eylül 1980 tarihleri arasında, Türkiye'nin içine düştüğü kargaşa, siyasi istikrarsızlık, anarşi ve terör, belki de Türkiye'den fazla Amerika için korkulu günler olmuştur. Zira, anarşi ve teröre genellikle komünist ve Marksist düşüncenin hakim olması bir yana, 1979 Şubatında İran'da Humeyni rejiminin kurulması da, Amerika açısından, Türkiye'de koyu dinci bir hareketin ortaya çıkması endişesini de yaratmıştır. 1979 yılının sonunda Sovyetlerin Afganistan'ı işgali de bu duruma eklenince Amerika için ortaya daha da karanlık bir manzara çıkarıyordu. Orta Doğu'nun stratejisi alt üst olmuştu. Bu yeni stratejik yapı içinde Türkiye'nin ehemmiyeti daha da artmıştı. İstikrarlı ve kuvvetli bir Türkiye her zamandan daha fazla Amerika'ya gerekli iken, aksine, İran ve Afganistan'dan sonra Türkiye "düşme" tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştı.

Bu sebeplerden Türkiye'de 12 Eylül 1980 hareketi Amerika tarafından memnuniyetle karşılanmıştır. Çünkü istikrar Türkiye'ye yeniden

geliyordu. 1980 Kasımında Amerika'da Başkanlık seçimini Ronald Reagan'ın kazanması ve Reagan'ın dış politikası, Türkiye ile Amerika arasında yeni bir yaklaşma dönemi açmıştır.

4

Türk-Sovyet Münasebetleri

1960'lar başlarken, Türk-Sovyet münasebetleri, 1950-1960 arasındaki Orta Doğu hadiseleri sırasında zaman zaman vukubulan karşılıklı sertleşmelerin tesiri altında meydana gelen bir soğukluk dönemini yaşamaktadır. Her ne kadar Türkiye, 1960 yılının başlarında Sovyetlerle münasebetleri düzeltmek için harekete geçmiş ise de, 27 Mayıs 1960 darbesi ile bu teşebbüs gerçekleşememiştir. 27 Mayıs askeri idaresinin başında Sovyet Rusya, bu iktidar değişikliğini ve Amerika'ya çok bağlı olan bir iktidarın düşürülmesini fırsat bilerek Türkiye'ye bir yanaşma teşebbüsünde bulunmuş ise de, askeri idarenin, Türkiye'nin Batı ittifaklarına sadık kalma kararı, Sovyetlerin, umduklarını bulamamalarına sebep olmuştur.

1961 Ekim seçimleri ile Türkiye'de demokratik rejim yeniden kurulduktan sonra ve 1964 Kıbrıs buhranlarına kadar olan dönemde, Türk-Sovyet münasebetleri soğukluğundan hiç bir şey kaybetmemekle beraber, iki devlet arasında bazı temaslar olmuştur. Fakat

bunda, daha ziyade, Türkiye'nin Sovyetlerle gereksiz yere sürtüşmeye girmeme çabası büyük rol oynamıştır.

Denebilir ki, 1964 yılı içindeki Kıbrıs gelişmeleri, Türk-Sovyet münasebetlerini yeniden eski havasına sokmuştur. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ve Makarios'un bağlantısızlık politikası, Sovyetleri çok hoşnut ettiği ve Doğu Akdeniz stratejisi bakımından işlerine yaradığı için, buhran sırasında daima Makarios'u desteklemişlerdir. Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin de daima karşısına çıkmışlardır. Çünkü, Sovyetlerin en büyük endişesi, Türkiye'nin adayı kısmen de olsa kontrol altına alması halinde, Kıbrıs'ın bir NATO üssü haline gelmesi ihtimali idi. Türkiye'nin antlaşmalardan doğan müdahale hakkı da Sovyetler için bir mana ifade etmiyordu. Bundan dolayı da "dışardan müdahale"ye karşı idiler, Türk ve Rum toplumları kendi meselelerini kendileri halletmeliydiler. Bunun manası ise, Kıbrıs Türk toplumunun rum toplumunun hakimiyeti altına düşmesini Sovyetlerin kabul ettiği ve hatta istediği idi. Böyle bir görüş ise, Türkiye'nin, Türk toplumunun varlığını koruma karar ve politikası ile taban tabana ters düşüyordu.

1964 yılında Sovyetler, Kıbrıs hadiselerinin gelişmelerine paralel olarak, Türk hükümetine zaman zaman verdikleri notalarla, "dışardan müdahale"ye yani Türkiye'nin müdahalesine karşı olduklarını bildirmişler ve 8-9 Ağustos 1964 bombardımanında Türkiye'nin bombardımanı

hemen durdurmasını istemişlerdir. Mamafih, şunu da belirtelim ki, bu notalarda bir uyarı mahiyeti bulunmakla beraber, Sovyetlerin sertlikten kaçınmaya itina ettikleri de gözden kaçmamıştır.

5 Haziran 1964 tarihli Johnson mektubu nasıl Türk-Amerikan münasebetlerinde bir dönüm noktası olmuş ve bu münasebetlerde bir yapı değişikliği neticesini vermiş ise, yine bu mektup, Türk-Sovyet münasebetlerini de yeni ve farklı bir gelişme dönemine sokmuştur. Burada bazı noktaları belirtmekte yarar görüyoruz. Şöyle ki:
1964 yılından itibaren Türk-Amerikan ve Türk-Sovyet münasebetlerindeki değişikliğin başlangıcı ve esas faktörü sadece Kıbrıs meselesi değildir. Biraz önce de belirttiğimiz gibi, esasında Türkiye'nin Sovyet Rusya ile münasebetlerine daha yumuşak bir mahiyet verme niyet ve teşebbüsleri 1950'lerin sonunda zaten ortaya çıkmaya başlamıştı. Türkiye bu sıralarda, Sovyetlerle devamlı gerginliğin mahzurlarını görmeye başlamıştı. Çünkü, 1954-1960 arasında Türkiye'nin Orta Doğu ile münasebetleri devamlı bozulurken, Sovyetlerle münasebetleri de gerginlikten gerginliğe atlıyordu. Bir halde ki, Türkiye kuzeyden ve güneyden iki baskı arasına giriyordu.

Bir diğer nokta da, Türkiye'nin bilhassa 1964'ten itibaren Sovyetlerle münasebetlerini düzeltmeye başlaması, bir çok devletin yaptığı gibi, bir büyük kuvveti diğerine karşı oynamak gibi basit bir politika değildir. Bu politikanın sebebi, 1964'de ilk defa bir gerçeğin ortaya

çıkmasıdır. 1947'den 1964'e kadar geçen 17 yıl içinde Türkiye Amerikaya sadakatle bağlanmış ve NATO'dan fazla Amerika'yı güvenliğinin temel dayanağı yapmıştır. Johnson mektubu, bu dayanakta ilk defa bir şüphe yarası açmış ve bir itimad buhranının ilk tohumlarını atmıştır. Bu ise Türkiye'ye, kuzey komşusu bir süper-devletle devamlı bir gerginlik içinde olmanın gereksizliğini ve bu münasebetleri, Sovyetlerden karşılık bulduğu sürece, yumuşak bir zemin üzerinde tutmanın yararını göstermiştir.

Nihayet, Türk-Sovyet münasebetleri için bir noktayı daha vurgulamak gerekir: 1964'den bu yana, Türk-Sovyet münasebetlerinin en mühim unsuru mütekabiliyet, yani karşılıklılıktır. Türk dış politikasının temeli Batı ittifakı olduğu için, mütekabiliyet prensibinin tatbikatı zaman zaman hususi durumlar göstermekle beraber, Sovyetlerle münasebetlerimizde mütekabiliyet en hassas dış politika prensibi olmuştur ve olmak zorundadır. Yani, Türkiye Sovyet Rusya ile iyi komşuluk münasebetlerini, bu arzusuna Sovyetlerden yeteri ve gerekli karşılığı bulduğu sürece devam ettirebilme imkanına sahiptir.

1950'lerin gerginlik döneminden sonra, Türk-Sovyet münasebetlerinin ilk açılması, Sovyetlerin daveti üzerine, Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin'in 30 Ekim-6 Kasım 1964 tarihlerinde Moskova'ya yaptığı ziyaretle olmuştur. Bu ziyaretin neticesi, 1964 yılı içindeki Türk-Sovyet münasebetlerine adeta ters düşmüştür. 6 Kasımda

yayınlanan bildiride, iki husus ağır basmaktaydı: Biri, Türk-Sovyet münasebetlerinin, barış içinde birarada yaşamanın beş temel prensibine dayandırılması gerektiği idi. İkincisi ise, Sovyetlerin, Kıbrıs'a dışardan müdahaleye karşı gelmelerine rağmen, adada iki ayrı milli toplum'un varlığını kabul etmeleri idi.

Bundan sonraki¦ gelişmelerin göstereceği gibi, Sovyetlerin, içiş-Ierine karışmama gibi, barış içinde birarada yaşamanın en mühim prensibine ne kadar saygı gösterdikleri çok su götürür. Lakin iki hususun varlığı inkar edilemez : Blri Kıbrıs konusunda söylediklerinin samimi olması ve bu söytediklerine samimiyetle bağlı kalmaları ve diğeri de, Sovyetlerin de Türkiye ile münasebetlerini yumuşak bir zemin üzerinde yürütme arzularıdır. Bu arzunun da bir takım taktik ve diplomatik sebeplere dayandığı söylenebilir. Bunu karşılamak ve gerekli politik davranışı almak elbetteki Türkiye'ye düşmektedir. Yalnız, Sovyetlerin de Türkiye ile bozuşmak istemedikleri bir gerçektir.

Dışişleri Bakanı Erkin'in Moskova ziyaretinden sonra, Türk-Sovyet münasebetlerinin trafiği birdenbire artmıştır. Amerika'ya olan küskünlüğümüzden, Sovyetlerin en fazla şekilde yararlanmak istedikleri gözden kaçmamıştır. Sovyetler Birliği Yüksek Şura Başkanı Podgorny başkanlığındaki bir Sovyet parlamento heyeti 4-13 Ocak 1965 günlerinde Türkiye'yi ziyaret etmiş ve Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Gromyko da 21 Ocak'da, Sovyetler Birliği hükümet

organı olan Izvestia (Haberler) gazetesine verdiği demeçte, Sovyetler Birliği'nin Enosis'e karşı olduğunu, federal sistemin Kıbrıs için bir çözüm şekli olabileceğini söylemiştir. Gromyko'nun bu sözleri bir hafta önce Podgorny'nin söylediklerinden bir adım daha ileri gitmekteydi. Çünkü, Podgorny, Ankara'daki konuşmalarında, ne Enosis'ten ve ne de federasyondan söz etmemiştir. Gromyko'nun bu demeci Türkiye'de gayet müsbet bir şekilde karşılanırken, Yunanistan'da ve Kıbrıs rumları arasında hoşnutsuzlukla karşılanmıştır. Çünkü, çok değil, altı ay öncesine nisbetle, Dışişleri Bakanı Gromyko'nun bu sözleri, Sovyetlerin Kıbrıs politikasının bazı ana unsurlarında mühim değişiklikleri ifade etmekteydi.

Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko, 17-22 Mayıs 1965 günlerinde Ankara'yı ziyaret etmek suretiyle, Dışişleri Bakanı Erkin'in 1964 sonbaharındaki ziyaretini iade etmiştir.

Bunun arkasından, Sovyetlerin Türkiye'ye karşı bir barış ve dostluk kampanyası başlamıştır. Sovyetler Birliği Başbakanı Aleksey Kosigin, 3 Temmuz 1965'de, Ankara'da yayınlanmakta olan haftalık Akis dergisine verdiği demeçte; "Biz politik sahada, ekonomik sahada, kültürel sahada işbirliği yapmalıyız... Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den hiç bir toprak talebi bulunmadığını size beyan ederim" diyordu.

1965 Ekiminde Türkiye'de genel seçimler vardı. Sovyetler, bu seçimleri

kendi yararlarına kullanmak istediklerinden o sırada Başbakan olan Suat Hayri Ürgüplü'nün, seçimlerden önce Rusya'yı ziyaret etmesini istediler. O sırada Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel Başbakan Yardımcısı bulunuyordu. Gerek AP, gerek CHP, Başbakan Ürgüplü'nün bu seyahatini destekledi̇ler ve Sovyetlerin oynamak istedikleri oyun neticesiz kaldı. Yani Türkiye'nin iç politika hayatında bir bölünme meydana gelmedi. Aksine, Başbakan Ürgüplü'nün 9-17 Ağustos 1965 tarihlerinde Sovyet Rusya'ya yaptığı ziyaretten sonra ise, Türk-Sovyet münasebetleri ekonomik alanda da yeni bir gelişme hızı kazanmıştır. Zira bu ziyaret sırasında, Sovyetlerin, kredi yoluyla ve bedeli ihraç ürünlerimizle ödenmek üzere, Türkiye'de bir takım sınai tesisler kurmaları hususunda prensip anlaşmasına varılmış ve 1965 Ekiminde iktidara gelen Adalet Partisi hükümeti sırasında yapılan anlaşmalarla da bu tesislerin inşasına geçilmiştir. İskenderun demir-çelik sanayii, İzmir'de Aliağa rafinerisi Seydişehir aleminyum kompleksi, gibi tesisler böyledir.

Ekonomik münasebetlerin bu gelişmesine paralel olarak siyasi münasebetler de gelişme seyrini muhafaza etmiştir. Sovyetler Birliği Başbakanı Kosigin 20-27 Aralık 1966 tarihlerinde Ankara'yı ziyaret ederken, Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel de 19-29 Eylül 1967 tarihlerinde Sovyet Rusya'yı ziyaret etmiş ve büyük alaka ile karşılanmıştır. Bu karşılıklı ziyaretleri, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in 8-12 Temmuz 1968 tarihlerinde Moskova'yı ve 12-21 Kasım

1969 tarihlerinde de Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın Sovyetler Birliğini ziyaretleri izlemiştir.

1970'li yıllarla birlikte Türk-Sovyet münasebetlerindeki bu tatlı hava sona ermeye başlamış ve münasebetler bir durgunluk ve hatta, yeniden soğukluk dönemine girmiştir. Zira 1968'de Türkiye'de başlayan sol hareket ve kaynaşmaları giderek anarşi ve teröre dönüşürken, Sovyet kontrolu altında bulunan sosyalist ülkelerin basın ve yayın organları, bir yandan Türkiye'deki rejim aleyhine yayınlar yapmış, bir yandan da anarşi ve terörün kışkırtıcısı olmuşlardır. Bir yandan anarşi ve terörün esas itibariyle Marksist karakterde olması, öte yandan bu kışkırtıcı yayınlar, Türk kamu oyunun gözünden kaçmamış ve Sovyet Rusya hakkındaki şüphecilik ve güvensizlik yeniden canlanmaya başlamıştır.

Türkiye'nin 1974, Kıbrıs harekatına Sovyet Rusya'nın karşı çıkması ve 23 Ağustos 1974 deklarasyonu ile, Türk askerinin adadan çekilmesini istemesi, Garanti Antlaşmasını geçersiz sayması ve Kıbrıs meselesinin milletlerarası bir konferansta ele alınmasını istemesi; bu atmosferde olmuştur. 1963-1964 Kıbrıs buhranında Sovyetler, dışardan müdahaleye, yani Türkiye'nin adaya ayak basmasına karşı gelmişlerdi. Şimdi ise, Türkiye adaya ayak bastığı gibi, adanın üçte birini de kontrolu altına almıştı. Tabiatiyle bu durum Sovyetlerin hoşlanacağı bir durum değildi. Bu sebeple, 1974 Kıbrıs buhranında

Türkiye'nin karşısına çıkan devletlerden biri de Sovyet Rusya olmuştur.

Sovyetlerin Türkiyeden yüz çevirmesinde, Yunanistandaki gelişmeler de rol oynamıştır. Türkiyenin birinci Kıbrıs harekatı üzerine 23 Temmuzda Yunanistanda askeri rejimin işbaşından çekilmesi ve Karamanlis hükümetinin kurulması ve Yunanistan'ın NATO'dan çıkması ve bilhassa bu sonuncu faktör, Sovyetleri çok sevindirmiştir. Ve derhal Yunanistan'a yanaşmaya başlamışlardır.

Mamafih, Sovyetleri sevindirecek bir ikinci gelişme daha oldu. Amerikan silah ambargosunun, Şubat 1975 ile Eylül 1978 arasında, Türk-Amerikan münasebetlerini tahrip etmesi ve ambargonun menfi tesirlerinin 1978'den sonra da devam etmesi, şüphesiz Sovyetleri hoşnut bırakacak bir durumdu. Fakat bu durumdan yararlanıp, Türk-Sovyet münasebetlerini yeniden dinamik bir hale getirme imkanını elde edemediler. Çünkü, ambargo yılları, aynı zamanda, anarşi ve terörün Türkiyede kol gezdiği ve 49 çeşit Marksist ve komünist kuruluş veya grubun bu anarşi ve terörde rol aldığı bir atmosferde, Türk kamu oyunun Sovyet Rusya'ya bir sempati beslemesi ve Türk hükümetlerinin de Sovyetlerle münasebetleri geliştirmeye teşebbüs etmesi elbetteki mümkün değildi ve bu bir çelişki olurdu.

Bundan dolayıdır ki, Amerikan Kongresi 1978 Temmuz sonu ile Ağustos başında, Türkiye'ye tatbik edilmekte olan ambargoyu kaldırmaya

karar verdiği zaman, Yunanistan'dan sonra, buna karşı gelen ikinci devlet Sovyet Rusya oldu. Sovyet Rusya, Türkiye'nin silahlanmasını ve Türk-Amerikan münasebetlerinin düzelmesinden hiç hoşlanmadığını açığa vurmaktan çekinmedi. Moskova, ambargonun kaldırılıp, Türkiye'ye silah verilmesini, barış için bir tehlike ve Doğu Akdeniz ve Ege'de bir dengesizliğin kurulması olarak telakki etmiştir. Tabii, Sovyetlerin bu tepkisi Türkiye tarafından hiç de hoş karşılanmadı.

12 Eylül 1980 harekatı olduğunda, Türk-Sovyet münasebetleri tam bir durgunluk ve hatta soğukluk içinde bulunuyordu. 12 Eylül rejiminin anarşi ve terörü ezmedeki kararlılığı ve başarısı ve ayrıca 1980 Kasım seçimlerinde Amerikada Reagan idaresinin işbaşına gelir gelmez Türkiye ile çok yakın münasebetler kurmaya ehemmiyet vermesi ve faaliyet sarfetmesi, Sovyetleri memnun etmemiştir. Fakat 12 Eylül idaresinin, ülkede huzur ve sükunun sağlanmasında mühim adımlar atmasını müteakip dış politikaya daha fazla eğilmeye başlamasiyle birlikte, çok yönlü dış politikaya yönelmesi, Sovyetlerle olan münasebetlerin de yumuşaması neticesini vermiştir. 12 Eylül idaresi, Amerika ile olan münasebetleri kuvvetlendirirken, Sovyetlere tamamen sırt çevirme gibi bir yola gitmek istememiştir. Bu ise, doğru olan ve gerçekçi bir yoldu.

Türk-Yunan Münasebetleri

1960-1980 arasındaki Türk-Yunan münasebetlerini, 1974 öncesi ve 1974 sonrası diye iki kısımda ele almak gerekir. 1974 öncesindeki münasebetler hemen tamamen Kıbrıs meselesi etrafında dönmüş ve Batı Trakya Türkleri, Ege adalarının silahlandırılması gibi meseleler daha geri planda kalmış iken, 1974 sonrası Türk-Yunan münasebetlerinin meseleleri Kıbrıstan uzaklaşmış ve esas itibariyle Ege Denizi üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar da kıt'a sahanlığı, karasularının genişliği, hava kontrol sahası gibi meselelerdir. Keza, Lozan Antlaşmasına aykırı olarak Yunanistanın Ege adalarını silahlandırmış olması da, Türkiye'nin daima üzerinde durduğu ve duracağı bir başka meseledir.

1954-1959 arasındaki Kıbrıs meselesi, Türk-Yunan münasebetlerini bir hayli sarsmış ise de, bilhassa NATO'nun aracılığı ile gerçekleştirilen 1959 Londra ve Zürich anlaşmaları ve Kıbrısın bağımsız bir cumhuriyet olarak ortaya çıkışı, havayı tekrar yumuşatmıştır. Şüphesiz, bu münasebetler 1954'den önceki şekline dönmüş değildir. Fakat, aradaki soğukluk bir hayli ortadan kalkmış ve iki devlet NATO'nun güney-doğu kanadı olarak yeniden bir işbirliği havası içine girmişlerdir.

Fakat 1963-1964 Kıbrıs buhranı ile beraber, Türk-Yunan münasebetleri yeniden ve eskisinden daha şiddetli bir gerginlik dönemine girmiştir. Bu buhran sırasında Makarios ve Kıbrıs rumlarının insanlık-dışı

saldırıları karşısında Yunanistan, bu saldırıların önlenmesi ve krizin yokedilmesi için yardımcı olacağı yerde, aksine bu saldırıların destekçisi olmuştur. Çünkü, bu buhran süresince Yunanistanın ümidi, Enosis'in gerçekleşmesi, yani adanın bir bütün olarak Yunanistanın eline geçmesi idi. Enosis hayali ile Yunanistan, Türkiye ile dostluğun ve yakın münasebetlerin getirebileceği bütün avantajları bir kenara itivermiştir.

1967-1974 arasındaki Yunan cuntası ise, Türk-Yunan münasebetleri konusunda, kendinden önceki sivil hükümetlerden çok daha düşüncesiz çıkmıştır. Cunta, kendi siyasi iktidarını Enosis ile perçinlemekten başka bir şey düşünmemiştir. Bu yüzden de Türkiye ile münasebetlerini bozmaktan çekinmemiştir. Fakat bu politikasında tam bir başarısızlığa uğramıştır. 1967 Enosis teşebbüsü sonunda, Kıbrıs'taki 12.000 yunan askerini geri çekmek zorunda kaldığı gibi, 1974 Enosis teşebbüsü ise, cuntanın kendi başını yemiştir. Ne var ki, 1974 Kıbrıs buhranından Türk-Yunan münasebetleri, bir harabe halinde çıkmış ve Türkiye ile olan münasebetlerindeki yıkıntıları bugüne kadar tamir etmek de mümkün olmamıştır. Çünkü bu yıkıntıların üzerine, 1974'den sonra yeni meseleler yığılmıştır. Şimdi, yığılmış olan bu meseleleri anahatları ile ele alalım.

A) Kıt'a Sahanlığı Meselesi

Türkiye ile Yunanistan arasında kıt'a sahanlığı meselesi, Türk hükümeti tarafından, Ege'nin açık deniz sularında ve "Türkiye'nin kıt'a sahanlığında bulunan" sahalarda 27 bölgede petrol araması yapmak üzere, Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına (TPAO) arama ruhsatı verilmesi ve bu ruhsatın da, haritası ile beraber, 1 Kasım 1973 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanması ile başlar. Söz konusu saha Ege denizinde, Semadirek, Limni, Midilli, Aghios, Sakız adaları arasına ve bu adaların karasularının dışına düşmekteydi.

Yunan hükümeti 7 Şubat 1974'de Türk hükümetine verdiği notada, söz konusu ruhsatın kapladığı sahaların yunan kıt'a sahanlığına girmesi dolayısiyle, bu arama ruhsatının geçersiz olduğunu bildirdi. Türk hükümeti 27 Şubatta verdiği cevapta, Anadolu kıyılarından itibaren denizaltında Batıya doğru uzanan toprakların, Anadolunun tabii bir uzantısı olması dolayısiyle, Türkiye'nin kıt'a sahanlığını teşkil ettiğini ve dolayısiyle, Türk kıyılarına yakın adaların da Türk kıt'a sahanlığı içinde bulunmaları sebebiyle, bunların kıt'a sahanlığı olamıyacağını bildirdi. Kıt'a sahanlığı tartışması böyle başladı.

Tartışmalarda Yunanistan kendi tezini, 27 Nisan 1958 de Cenevrede imzalanmış olan Kıt'a Sahanlığı Konvansiyonuna dayandırmakta idi. Türkiye bu Konvansiyonu imzalamadığı için, kendisini bununla bağlı saymıyor ve Ege kıt'a sahanlığı anlaşmazlığının, milletlearası hukuk kurallarına göre müzakere yoluyla çözümlenmesini, yani Ege

Denizinde kıt'a sahanlığı sınırlarının uzlaşma yoluyla çizilmesini teklif etti.

Türkiye ile Yunanistan arasında bu karşılıklı nota teatisi yaz aylarında da devam etti. Fakat tarafların görüşlerinde hiç bir değişiklik olmadı. O kadar ki, Kıbrıs harekatından iki gün önce Türk hükümeti, 18 Temmuz 1974 de, TPAO'ya Ege'de yeni bir arama ruhsatı daha verdi.

Kıbrıs harekatı ise münasebetleri daha da gerginleştirdi. Türk-Yunan münasebetleri tam bir savaş havası içine girdi. Yunanistan, Türk kıyılarına yakın adalara iki tümenlik kuvvet yığdığı gibi, bazı adaların karasularını mayınladi. Rodostaki sivil havaalanı askeri uçakların inmesi için ıslah edildi. Yunan Ordusu alarma geçirildi. Tabii Türkiye de kendi açısından gerekli tedbirleri aldı. Türk kıyılarına yakın Ege adaları, Türkiye'ye yapılacak bir yunan saldırısı için bir atlama taşı olabilirdi.

Kıt'a sahanlığı konusundaki Türk-Yunan tartışması 1975 yılında da devam etti. Bu tartışmalarda, Yunanistan meseleyi Milletlerarası Adalet Divanı'na götürmekte ısrar ederken, Türkiye ise anlaşmazlığı müzakere ve uzlaşma yoluyla halletmek istedi. Fakat 19 Mayıs 1975 de Türk ve Yunan Dışişleri Bakanları arasında Roma'da, 31 Mayıs 1975'de Türkiye Başbakanı Demirel ile Yunanistan Başbakanı Karamanlis arasında Brüksel'de yapılan görüşmelerde, meselenin Milletlerarası

Adalet Divanına götürülmesi için prensip anlaşmasına varıldı. Fakat müracaatı hazırlamak için iki taraf hukukçularının yaptığı tek toplantıda bir netice alınamadı. Bunda, Türkiye'nin Divan'a gitmekten vazgeçmesinin de rolü vardır.

Milletlerarası Adalet Divanı hikayesi bu şekilde gelişirken, Türk-Yunan münasebetlerine yeni bir gerginlik unsuru girdi. Yunanistanın Türk kıyılarına yakın olan Ege adalarını silahlandırması üzerine Türkiye de, İzmir'de, 1975 Temmuzunda, Ege Ordusu denen İV'üncü Ordu'yu kurdu. Türkiye'nin bu yeni askeri kuvveti, tamamen NATO'nun dışında ve doğrudan doğruya Türkiye'nin kendi emrinde bir silahlı kuvvetti. Bundan sonra Ege Ordusu'nun varlığı, Yunanistanın korkulu rüyası ve aynı zamanda da devamlı şikayet konusu olacaktır.

1976 Şubatında, bir yeni gerginlik unsuru daha ortaya çıktı. Türkiye Ege'deki kıt'a sahanlığı haklarını korumada ne kadar kararlı olduğunu göstermek için, Hora adlı araştırma gemisini (sonradan adı Sismik-İ olmuştur) hazırlamaya başladı. Bunun üzerine Yunanistan Hora'nın Ege'ye çıkışını önlemek için, Türkiye nezdinde çeşitli teşebbüslerde bulunarak, "Yunan kıt'a sahanlığına" girdiği takdirde Hora'nın "tehlikeli bir durum" yaratacağını bildirdi. Türkiye'nin cevabı ise, Yunanistan Hora'nın faaliyetine müdahale ettiği takdirde, sert bir karşılık göreceği idi.

Sismik-İ, 6 Ağustos 1976 günü Çanakkale'den ayrılarak, Türkiye ile Yunanistan arasında kıt'a sahanlığı anlaşmazlığına konu olan sulara girdi. Her iki tarafta da hava tam bir gerginlik içindeydi. Bir savaş havası Ege denizi üzerinde dolaşmaktaydı. Fakat her iki taraf da, bir yerde durmasını bildiler. Yunan savaş gemileri Sismik-İ'i adım adım takip ettiler. Fakat Sismik-İ Türk savaş gemilerinin himayesinde idi. Sismik-İ araştırmalarını yaptıktan sonra 10 Ağustos 1976 günü Çanakkaleye döndü.

Yunan hükümeti, Sismik-İ Ege'ye çıkınca Türk hükümetini protesto etmekle beraber, Türkiye'den de gereken cevabı aldı. Türk hükümeti kararlılığında en küçük bir gerileme göstermedi.

Bunun üzerine Yunanistan iki yola başvurdu. Birincisi, B.M. Güvenlik Konseyine başvurarak, Türkiye'nin, Ege'deki yunan kıt'a sahanlığı üzerindeki haklarını ihlal etmek suretiyle, barış ve güvenliği tehlikeli şekilde tehdit ettiğini ileri sürdü. Güvenlik Konseyi 12 Ağustosta yaptığı müzakereler sonunda, kıt'a sahanlığı meselesinin esasına girmeksizin, tarafları, ikili müzakereleri kolaylaştırmak için, gerginliği arttırıcı hareketlerden kaçınmak hususunda her türlü gayreti harcamalarını ve ikili müzakerelere başlamalarını tavsiye eden bir karar aldı. Şüphesiz, bu karar Yunanistanın beklediği karar değildi.

Yunanistan, ikinci olarak, 10 Ağustos 1976'da da Milletlerarası

Adalet Divanı'na başvurdu ve ilk önce, Sismik-İ gemisinin yunan kıt'a sahanlığına girmesinin "tamiri mümkün olmayan zararlar"a sebep olması dolayısiyle, Türkiye'nin bu faaliyetinin önlenmesini istedi. Divan ise, hemen verdiği kararda, Sismik-İ'in faaliyetinin "tamir edilmez bir zarar"a sebep olmadığı gerekçesi ile, Yunanistan'ın isteğini reddetti. Aradan iki buçuk yıl geçtikten sonra da Milletlerarası Adalet Divanı, 1979 Ocak ayında verdiği kararda, kendisini, Türk-Yunan kıt'a sahanlığı anlaşmazlığına bakmaya yetkili olmadığına karar vererek, Yunanistan'ın 10 Ağustos 1976 tarihli müracaatını reddetti.

Mamafih, Güvenlik Konseyinin kararından sonra her iki tarafa da bir yumuşama gelmiştir. Türkiye'nin 1974 Temmuz ve Ağustosundaki Kıbrıs harekatından sonra, 1976 Ağustosu başında Sismik-İ'in Ege'ye açılması ile Türkiye ve Yunanistan ikinci defa savaşın eşiğine kadar gelmişlerdi. Bu sebeple, iki taraf uzmanlarının İsviçrenin başkenti Berne'de yaptıkları on günlük müzakerelerden sonra, 11 Kasım 1976 da, Bern Deklarasyonu denen 10 maddelik bir belge imzalandı. Bu belge 20 Kasımda Ankara ve Atina'da açıklandı.

Bern Deklarasyonu, kıt'a sahanlığının, iki taraf arasındaki sınırlarının çizilmesi müzakerelerinde, her iki tarafca da uyulacak esasları tesbit ediyordu. Buna göre, müzakereler samimiyet, iyi niyet ile ve ayrıntılı bir şekilde yürütülecekti. Keza, müzakereler gayet gizli tutulacak ve hiç bir şekilde basına açıklanmayacaktı. Taraflar, müzakereler

boyunca, Ege'de kıt'a sahanlığı konusunda hiç bir faaliyette bulunmayacaklardı. Yine, taraflar, ikili münasebetlerinde, diğer tarafı küçültücü her türlü hareketten kaçınacaklardı.

Böylece, Türkiye ve Yunanistan, Ege'de kıt'a sahanlığı meselesine bir çözüm bulununcaya kadar, kıt'a sahanlığı konusundaki faaliyetlerine bir moratoryum getirmiş oluyorlardı ki, doğrusu bu moratoryum bugüne kadar devam etmiştir.

Kıt'a sahanlığı konusundaki müzakerelere gelince: Bundan da hiç bir şey çıkmamıştır. Mesele şu anda donmuş bir şekildedir.

Konuyu kapatmadan önce şunu belirtelim ki, Ege kıt'a sahanlığı bir bütün olarak Ege meselesinin can damarını teşkil etmektedir. Zira, taraflardan birinin görüşünün kabul edilmesi halinde, Ege'deki bütün meselelerin yapısı değişecektir. Mesela, yunan görüşü kabul edilir de, Türk kıyılarına yakın Ege adalarına da kıt'a sahanlığı verilecek olursa, Ege'nin çok büyük bir kısmı Yunanistanın kontrolu altına girecek demektir. Bu ise, aynı zamanda Ege hava sahasının da Yunanistan lehine genişlemesine kadar gidebilir. Keza, Yunanistanın Ege'deki kara sularının 12 mile çıkarılmasına da dayanak teşkil edebilir.

Buna karşılık, Türkiye'nin razı olduğu gibi, kıt'a sahanlığı açısından Ege Denizi, kuzey-güney istikametinde ortadan ikiye ayırılırsa,

bu durumda Türkiye'nin Ege'nin yarısı üzerinde kontrol kuracağı ve bu bakımdan da Türkiye kıyılarına yakın Ege adalarınında farklı bir hava ve deniz statüsü içine gireceği açıktır.

B) Ege'de Hava Kontrol Sahası

Ege hava kontrol sahası konusundaki anlaşmazlık, doğrudan doğruya 1974 Kıbrıs buhranının ortaya çıkardığı bir mesele olup, buhran geçtikten sonra, boyutlarını daha da genişletmiştir.

Hava kontrol sahası meselesinin iki unsuru vardır. Biri, Yunanistanın Ege adaları üzerindeki milli hava sahasının yüksekliği, diğeri de, FIR (Flight İnformation Region) denen, uçakların Ege üzerinde uçarken, hangi kontrol kulesine bağlı olacakları ve uçuş bilgilerini nereye, Atina'ya mı, yoksa İstanbul'a mı verecekleri meselesidir.

Lozan Antlaşması Ege'de karasularının genişliğini 3 mil olarak kabul etmiş iken, Yunanistan 1936 yılında karasularını 6 mile çıkarmış ve Türkiye buna itiraz etmemiştir. 1964 yılında Türkiye de karasularını 6 mile çıkardı. Milletlerarası hukuk kurallarına göre, adalar üzerinde milli hava sahasının yüksekliği de ancak karasularının genişliği kadar olabilirdi. Dolayısiyle, Ege adaları üzerinde yunan milli hava sahasının yüksekliği de 6 mili geçemezdi. 6 milin üzerindeki hava sahası milletlerarası hava sahası idi. Fakat 1974 krizinden sonra

Yunanistan Ege adalarının karasuları genişliğini 12 mile çıkarmak suretiyle, milli hava sahasını da 12 mil yüksekliğe ulaştırmak istedi. Hem hava sahası ve hem de karasuları bakımından Türkiye'nin çok aleyhine olan bu yunan teşebbüsü Türkiye'nin şiddetli tepkisiyle karşılaştı ve Türkiye Yunanistana, karasularını 12 mile çıkardığı takdirde, bunun bir savaş sebebi (casus belli) olacağını bildirdi. Bunun üzerine, Yunanistan, sözünü çok etmesine rağmen, karasularını ve dolayısiyle milli hava sahasını 12 mile çıkarmaya bugüne kadar cesaret edemedi. Keza Amerika da, karasularının 6 milden fazla olmasını kabul etmemektedir.

FIR meselesine gelince: Milletlerarası Sivil Havacılık Teşkilatının (İnternational Civil Aviation Organization-ICAO), Türkiye ve Yunanistan'ın da katılmasiyle 1952 de yaptığı bölge toplantısında, Ege üzerinde uçan bütün uçakların, uçuş bilgilerini Atina'ya vermesine ve ancak Türk karasularına girerken, bu bilgileri İstanbul'a bildirmesine karar verilmiş ve o zamanki Türk-Yunan münasebetlerinin samimi atmosferi dolayısiyle, Türkiye de buna ses çıkarmamıştı.

Yalnız şunu da belirtelim ki, dünyanın neresinde olursa olsun, FIR hatlarının çizilmiş olması, o hava sahası üzerinde o devlete hiçbir şekilde bir egemenlik hakkı doğurmamaktadır. Egemenlik hakkı milletlerarası hukuk kurallarına tabidir.

1974 krizinde Türk-Yunan münasebetleri bir savaş durumuna gelince,

Türkiye ciddi bir mesele ile karşılaştı: 1952 FIR anlaşmasına göre, Ege üzerinden gelen uçaklar, ancak karasularımıza girerken, yani ancak bir-iki dakika önce İstanbula bilgi vereceklerdi. Bu ise, Türkiyeyi havadan gelebilecek sürpriz baskınlara karşı savunmasız bırakıyordu. Bunun için, Türk hükümeti 6 Ağustos 1974 günü yayınladığı 714 sayılı NOTAM (Notice To All Airmen-Bütün Havacılara Tebliğ) ile, Ege hava sahasını kuzey-güney istikametindeki bir çizgi ile ortadan ikiye ayırdı ve bu çizgiye gelen uçakların uçuş bilgilerini İstanbula vermeleri gerektiğini bildirdi. Bu ise Türkiyeye, bir süpriz baskın için 10-15 dakikalık zaman kazandırmaktaydı.

Ege Denizini kuzeyden güneye ortadan bir çizgi ile ikiye ayırma prensibinin, kıt'a sahanlığı meselesinde de Türkiye'nin görüşü olduğunu hatırlatalım.

Yunan hükümeti 7 Ağustosta yayınladığı 1018 sayılı NOTAM ile, bütün pilotlara, Türkiye'nin 714 sayılı NOTAM'ını gözönüne almamalarını bildirdi ise de, sonra bundan vazgeçti ve 13 Eylül 1974 günü yayınladığı 1157 NOTAM ile, Ege hava sahasının tehlikeli hale gelmesi dolayısiyle, Ege üzerindeki bütün uçuş koridorlarını kapadığını ilan etti. Böylece Ege Denizi üzerinde her türlü hava trafiği durmuş oldu.

1975 Mayısı sonunda Brüksel'de Türk ve Yunan başbakanlarının

buluşmalarından sonra kıt'a sahanlığı konusunda iki taraf uzmanlarının buluşmalarında, hava kontrol sahası meselesi de ele alındı. Bu buluşmalar, 1975 Haziranında Ankara'da, 1975 Temmuzunda Atina'da, 1975 Aralık ayında İstanbul'da ve 1976 Ocak ayında da Atina'da yapılmış, fakat bir netice çıkmamıştır. Bu buluşmalarda Türk tarafı, Ege hava kontrol sahasının kuzey-güney istikametinde ortadan bölüşülmesi görüşünde idi.

1976 Ocak ayındaki toplantıdan sonra, 1976 Temmuz ve Kasım aylarında da görüşmeler devam etti. Lakin bir netice alınamadı. Çünkü, Türkiye'nin görüşlerini Yunanistan kabul etmedi. Halbuki, Yunanistan bu arada, Milletlerarası Sivil Havacılık Teşkilatı kurallarını çiğneyen bir tatbikat içine girmişti. Yunanistanın bu keyfi tutumu Türkiyeyi güvenlik bakımından endişelendirmiştir. Mesela, Yunanistan, ICAO kurallarına aykırı olarak, Limni adası etrafında ve üzerinde 3.000 mil karelik bir hava kontrol sahası tesis etti. Bu milletlerarası hukuk kurallarına da aykırı idi. Limni adasının 186 mil kare olduğu gözönüne alınırsa, Yunanistanın bu ada üzerinde 3.000 mil karelik hava kontrol sahası tesis etmesinin, milletlerarası hukuk kurallarına ne kadar aykırı düştüğü kolaylıkla anlaşılır.

Türkiye 1977 Martında, Ege hava sahasının Yunanistanla müşterek kontrolu hususunda bir teklif yaptı ise de, Yunanistan bunu da kabul etmedi ve görüşmeler kesildi.

1978 yılının ikinci yarısında, konu bir taraftan yine iki tarafın uzmanları, diğer taraftan iki taraf Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreterleri tarafından ele alındı ise de, bir anlaşma ve uzlaşmaya varmak mümkün olmadı. Bir uzlaşma, 1980 yılında ancak NATO vasıtasiyle mümkün olabilmiştir ki, buna biraz aşağıda temas edeceğiz.

C) Karasuları Meselesi

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Lozan Antlaşmasının kabul ettiği 3 millik karasularını, Yunanistan 1936 da ve Türkiye de 1964 de 6 mile çıkarmıştır. 6 mil sistemine göre, Türkiye'nin karasuları Ege Denizinde, bütün Ege denizinin % 8.8'i iken, Yunan karasuları Ege Denizinin % 35.0'ini işgal ediyordu. Milletlearası sular ise, % 56.2 olup, bu sularda TPAO'ya verilen ruhsat sahası % 16.3 veya 28.126 Km. idi.

Yunanistan karasularını 12 mile çıkardığı takdirde, Ege Denizinin % 63.9'u Yunan karasuları, % 8.3'ü Türk karasuları ve % 26.1'i de milletlerarası sular, yani açık deniz olacaktı.

6 ve 12 mil farkının Yunanistana çok büyük avantaj sağlamasına rağmen, Türk karasuları nisbetinin çok az değişmesinin sebebi, Türk kıyılarına çok yakın şekilde pek çok Ege adasının bulunması ve bu adalar ile Türk kıyıları arasındaki sınırın orta-hat olmasındandır.

Diğer taraftan, Ege'de karasuları 12 mile çıkarıldığı takdirde, Ege'nin yarıdan fazlası ve bilhassa İkaria adası ile, Rodos-Girit çizgisi arasındaki kısım tamamen yunan karasularına dahil oluyordu. Bunun manası şuydu ki, İstanbul'dan kalkan bir Türk gemisi, Antalya veya İskenderun'a giderken, Ege Denizinin büyük kısmında yunan karasularından geçmek zorunda kalacaktı. Kısacası, 12 millik karasuları Ege Denizini bir yunan gölü haline getiriyor ve bu denizde Türkiyeye yaşama hakkı tanımıyordu. Yunanistanın karasularını 12 mile çıkarması halinde, Türkiye'nin bunu bir savaş sebebi (casus belli) sayacağını, yani sırf bu sebepten Yunanistanla bir savaşı göze alacağını bildirmesinin sebebi budur.

Türkiye'nin bu sert tepkisi karşısında Yunanistan, milletlerarası hukuk kurallarına göre 12 mile çıkarma yetkisinin bulunduğunu söylemesine rağmen, bugüne kadar buna cesaret edememiştir. Şüphesiz bunda Türkiye'nin kararlı tutumunun büyük rolü vardır. Fakat şüphe yok ki, gerek Amerikanın ve gerek Sovyet Rusyanın da 12 mil prensibine karşı çıkması da Türkiye için bir destek olduğu kadar, Yunanistanı gerileten bir faktör olmuştur. Bilhassa Sovyet Rusya için, 12 millik karasuları demek, Sovyet donanmasının Ege Denizinden geçmesinin, Yunanistanın müsaade ve lütufkarlığına bağlı olması demektir. Dünya denizlerinde at oynatan Sovyetlerin böyle bir durumu kabul etmeleri elbetteki beklenemez.

Aynı şey Amerika için de söz konusudur. 1936 Monteux Anlaşması ile, belirli şartlar altında da olsa, Amerika Karadenize çıkma imkanına sahip bulunmaktadır. Amerikanın Karadenize çıkması için, Ege Denizinden geçmesi gerekmektedir. Yunanistanda her zaman Amerikaya dost bir hükümet bulunmayabilir. Bu demektir ki, 12 millik karasuları Amerikanın çok geniş bir bölgede hareket serbestisini, bir küçücük Yunanistan engelleyebilecektir. Amerikanın böyle bir şeyi kabulü tabiatiyle mümkün değildir.

Yani, 12 millik karasuları Ege'de iki süper-devletin menfaatlerine bugünkü şartlarda ters düşmektedir.

Ç) Yunanistan'ın NATO'ya Dönmesi

Yunanistan 1977 Haziranında NATO'ya müracaat ederek, ittifakın askeri kanadı ile tekrar bağ kurmak istediğini bildirmiş ve bunun için gösterdiği sebep de, Türkiye tehlikesi olmuştur. Yunanistan'ın teklifine göre, İzmir'deki NATO karargahına dönmeyecek, fakat kuzey Yunanistanda Larissa'da, yunan komutası altında ayrı bir NATO karargahı kurulacaktı. Ege Denizindeki hava harekat sorumluluğu, yani hava kontrol sahası, 1974'den önce olduğu gibi Yunanistan'a ait olacaktı.

NATO Başkomutanı Haig ile Yunan Genel Kurmay Başkanı Davos arasında yapılan müzakereler sonunda, 1978 Şubatında, aşağı yukarı yunan görüşlerine uygun bir anlaşma yapıldı. Bu anlaşma diğer NATO üyeleri tarafından kabul edilmekle beraber, Türkiye tarafından reddedildi. Yani Yunanistan'ın NATO'ya dönmesini Türkiye veto etti. Çünkü, Türkiye Ege hava kontrol sahası statüsünün 1974'den önceki şekline dönüştürülmesini kabul etmeyip, eski görüşünde olduğu gibi, kontrol sahasının Türkiye ile Yunanistan arasında bölüşülmesini istedi.

NATO Başkomutanı General Haig, Türk Genel Kurmayı ile yaptığı temaslardan sonra, yeni bir anlaşma taslağı hazırladı. Mahiyeti açıklanmayan bu plan, yunan basınında yapılan tenkitlerden anlaşıldığına göre, şu ana noktalara dayanıyordu: Yunanistan'ın doğu kıyılarında bulunan adaların hava sahasının kontrolu Yunanistan'a verilecek ve fakat Ege'nin diğer kısımlarının hava sahasının kontrolu ise, NATO komutanlığına verilecekti. Nihayet, Ege Denizinin, Yunanistan'ın savunması için hayati olan kısımları da, NATO'nun özel koruması altına alınacaktı.

1979 Mayısında yapılan bu teklifler Yunanistan tarafından reddedildi. 1979 Haziranında NATO Başkomutanlığına General Rogers geldi. General Rogers, Rogers Planı adını alan yeni bir anlaşma taslağı hazırladı ve taraflara verdi. Muhtevası açıklanmayan bu plan, tabiatiyle taraflar arasında yeniden müzakerelere konu oldu. Bununla beraber, Rogers Planı ile, Türkiye Ege hava sahasının kuzey-güney

istikametinde ortadan ikiye ayrılması isteğinden ve Yunanistan da 1974 öncesi statünün tekrar ve aynen ihdasından vazgeçiyordu.

Nitekim Türk Genelkurmayı 22 Şubat 1980'de yaptığı bir açıklama ile, 4 Ağustos 1974 tarihli ve 714 sayılı NOTAM'ın kaldırıldığını bildirdi. Yani, Türkiye Ege hava sahasının ikiye bölünmüşlüğünü ortadan kaldırıyordu. Bu açıklamanın ertesi günü Yunanistan da, kendisinin 13 Eylül 1974 tarihli ve 1157 sayılı NOTAM'ını kaldırdığını açıkladı. Böylece Ege Denizi tekrar sivil hava trafiğine açılmış oldu.

Rogers Planı'nın her iki tarafca kabulü ve Türkiye'nin vetosunu geri çekmesi üzerine Yunanistan, 20 Ekim 1980 tarihinde NATO'nun askeri kanadına tekrar döndü.

Yunanistan'ın tekrar NATO'ya dönmesi ve Ege hava kontrol sahası meselesinin Rogers Planı ve çözümü ile, Türk-Yunan münasebetlerinin bir detant, bir yumuşama havası içine girmesi gerekirdi. Fakat böyle olmadı. 18 Ekim 1981 genel seçimlerinde Yunanistan'da Pan-Helenik Sosyalist Partisi'nin (PASOK) iktidara gelmesi ve Papandreou'nun başbakanlığı ile birlikte, Türk-Yunan münasebetleri yeni bir gerginlik dönemine girecektir.

Türkiye ve Orta Doğu

Türkiye'nin Orta Doğu ülkeleri ile münasebetlerinde; birbirinden farklı üç dönem vardır: Birinci dönem, 1950-1960 arası, ikinci dönem 1963-1964 Kıbrıs buhranından 1973 Petrol Krizine kadar olan dönem ve üçüncüsü de 1973'den sonraki dönemdir.

1955-1959 arasında Orta Doğu bölgesindeki Doğu-Batı çatışmalarında gördüğümüz gibi, bu dönemde Türkiye de Orta Doğu ülkeleri ile bir çatışma, içinde olmuştur. Bunun da sebebi, soğuk savaş yılları olan bu dönemde Türkiye Sovyet tehdidini ağır bir şekilde üzerinde hissetmiş, bunun için NATO'ya girmiş ve Sovyet Rusya'nın Orta Doğuya sızmak istemesi ve Arap ülkelerinin de bu sızmayı kolaylaştırıcı davranışlarda bulunmaları, Türkiye'yi ürkütmüştür. Başka bir deyişle, Türkiye bu dönemde Batı'ya dayanırken, Orta Doğu ülkeleri Batı ile çatışma içinde olmuşlardır. Bu farklılık, Türkiye'nin Arap ülkeleri ile bir diyaloğa sahip olmasını önlemiştir.

1963-1964 Kıbrıs buhranından 1973 petrol krizine kadar olan dönem ise, Türkiye'nin Orta Doğuya ve Arap ülkelerine yaklaşma politikasına ağırlık verdiği ve 1973 petrol krizinden günümüze kadar olan süre ise, Arap dünyasının Türkiye'nin global dış politikasında temel unsur olarak yer aldığı bir dönemdir. Bu dönemde, Türk dış politikası, bir yanda Batı ittifakına dayanırken, öte yandan da, Batı ittifakı ile

olan münasebetlerini, Orta Doğu politikası ile uyumlu halde tutmaya bilhassa itina göstermiştir.

Diğer taraftan, Türkiye ile Orta Doğu arasındaki münasebetlerde her iki taraf açısından da bazı konular veya meseleler, bu münasebetler üzerinde müessir olmuş ve bu münasebetlere şekil vermiştir. Türkiye açısından, söz konusu konular, Türkiye'nin NATO üyeliği, Kıbrıs meselesi ve petroldür. Arap dünyası için de, bilhassa Türkiye ile münasebetlerinde, İsrail meselesi ve İslamiyet, mühim faktörler olmuştur.

1963-1964 Kıbrıs buhranı, nasıl Türkiye'nin Amerika ve Sovyet Rusya ile münasebetlerinde büyük değişiklikler yapmış ise, Türkiyenin Arap Orta Doğusu ile münasebetlerinde de bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü, 1965 yılı Aralık ayında B.M. Genel Kurulunda Kıbrıs meselesi müzakere edilirken, Türkiye bilhassa Arap ülkeleri karşısındaki yanlızlığını açık bir şekilde görmüştür. Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyetine hiç bir şekilde müdahale edilemiyeceğini belirten ve dolayısiyle Türkiye'ye karşı olan, Genel Kurulun 17 Aralık 1965 günlü kararına, ancak 6 devlet oy vermiş, 14 Arap ülkesi ise Türkiye'nin aleyhine olan bu kararı desteklemiştir. Bu durum Türkiye'ye, Arap dünyası ile münasebetlerinde ne kadar zayıf kalmış olduğunu gösteriyordu.

1965 Ekimindeki genel seçimlerde Adalet Partisi tek başına iktidara gelmişti.

A.P. iktidarı Arap ve Müslüman ülkelerle yakın münasebetler kurmaya ehemmiyet vermiş ve yeni iktidarın hükümet programında, "Arap memleketleri, meşru davalarında Türkiye'nin anlayış ve desteğine güvenebilirler" denilmişti. Burada meşru dava ile kasdedilen İsrail meselesi idi ve Türkiye ilk defa İsrail meselesinde Araplara taviz vermenin ilk işaretini veriyordu.

B.M. Genel Kurulunun sözünü ettiğimiz kararı, yeni iktidarın bu atmosferi içinde ortaya çıkıyordu. Bu sebeple, bu karar dahi yeni Türk hükümetine, Orta Doğu politikasına ağırlık verme zaruretini göstermekteydi.

Bu sırada ortaya çıkan bir başka faktör de, Türkiyenin Orta Doğuya açılmasını kolaylaştırıcı bir mahiyet almıştır. Şimdiye kadar Türkiye'nin Orta Doğu ile münasebetlerinin engelleyici bir unsuru Türkiye'nin Amerika ile yakın bağlara sahip olmasına karşılık, bilhassa Arap ülkelerinin, İsraili desteklemesi dolayısiyle, Amerika'ya sempati duymaması idi. 1964 Kıbrıs krizi ise, görüldüğü üzere, Türkiye'nin Amerika ile münasebetlerine de bir darbe indirmiş ve Türk-Amerikan münasebetleri eski şeklini bir hayli kaybetmişti. Bu durumun, Türkiye'nin güneye açılmasında müsait bir unsur teşkil etmesi gerekirdi.

Mamafih, Türkiye'nin Orta Doğuya açılması kolay olmadı. Zira bu yıllarda Orta Doğu üzerinde en fazla müessir olan faktör Nasır faktörüdür. Başkan Nasır Bağdat Paktını bir türlü unutamadığı gibi, aynen 1955 Bağdat Paktında yaptığı üzere, Türkiye'nin Orta Doğuya yaklaşma teşebbüslerini daima şüphe ve endişe ile karşılamıştır. Türkiye'nin Orta Doğuda değil bir nüfuza, en küçük bir tesire dahi sahip olması, Nasır'ın hoşlanamıyacağı bir durumdu.

Türkiye Orta Doğuya açılma hususundaki politikasının ilk tatbikatını, 1967 Arap-İsrail savaşı ile yaptı. Daha savaş başlar başlamaz Türk hükümeti, Amerikanın İsraile yardım ederken Türkiye'deki üsleri kullanmasını engellemek için, bu üslerin Araplara karşı kullanılamıyacağını açıkladı. Bunun arkasından Türkiye, İsraile karşı savaşan Mısır, Ürdün ve Suriye'ye yiyecek ve giyecek malzemesi göndermiştir. Mesela 250 ton şeker, 200 ton pirinç, 10.000 çift kundura, 250.000 paket sigara, 5 ton çay, v.s. bunlar arasında idi.

Bunun yanında Türkiye, Birleşmiş Milletlerde yapılan müzakere ve çalışmalarda da daima Arap ülkelerini desteklemiş ve Arap ülkelerinin lehine olan karar tasarılarında onlarla birlikte oy vermiştir. Yine bu çerçeve içinde Türkiye, İsrailin işgal ettiği topraklardan çekilmesi tezini, daha savaş devam ederken savunmaya başlamıştır. Savaşın son günü olan 10 Haziranda verdiği demeçte, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, "Kuvvet istimali suretiyle arazi kazancı sağlanması

veya pozisyon takviyesi yolu gidilmesine karşıyız" diyordu. Bu sözler ve bu sözlerle ortaya konan prensip, 1967 yılından bugüne kadar, bütün Türk hükümetlerinin, Arap-İsrail meselesinde takip ettikleri politikanın temel prensibi olarak devam etmiştir.

Türkiye'nin bu görüşü, ifadesini, 22 Kasım 1967 tarihli ve 242 sayılı Güvenlik Konseyi kararında bulacaktır. Bundan sonra Türkiye 242 sayılı kararı bütün unsurları ile destekleyecektir. Yani, İsrailin işgal ettiği topraklardan çekilmesini isterken, aynı zamanda İsrailin güvenlikli ve kabul edilmiş sınırlara sahip olma hakkını da tanıyacaktır.
Fakat 1970'lerin sonlarına doğru, Türkiye bu ikinci noktayı daha geri plana itip, Filistinlilerin bağımsız devlet kurma haklarına doğru bir kayma yapacaktır.

Türkiye 1967 savaşındaki bu tutumu ile bütün Arap dünyasında sempati toplamış ve bu davranışı "iftihar edilecek bir tutum" olarak değerlendirilmiştir.

Türkiye'nin sadece Orta Doğuya değil, daha geniş bir şekilde İslam dünyasına yaklaşmasına imkan veren ikinci gelişme, Kudüs'te 21 Ağustos 1969 da vukubulan Mescid-i Aksa yangını ve bu hadise üzerine toplanan İslam Zirve Konferansı'dır.

Mescid-i Aksa yangını üzerine Türkiye büyük tepki göstermiş ve

İslam dünyasının yanında yer aldığını Başbakan Demirel'in ağzından ilan etmiştir. 22-25 Eylül 1969 günlerinde, Fas'ın başkenti Rabat'da yapılan İslam Zirve Konferansına da Türkiye, Dışişleri Bakanı Çağlayangil ile katılmıştır.

Türkiye'nin İslam Zirvesine katılması ile, dış politikasında yeni bir boyut daha ortaya çıkıyordu. Bu da, Arap dünyasının ötesinde, İslam dünyası ile organize bir bağ kurmasıydı. İslam dünyası ile bağ kurması ile Türkiye, İsrail politikasının ötesinde, Arap dünyası ile münasebetlerini bir de İslam Konferansları çerçevesinde de güçlendirmiş olmaktaydı.

Bununla beraber, burada bir noktayı belirtmek gerekir. Türkiye, Afganistanın Sovyet Rusya tarafından işgali üzerine 25-27 Ocak 1981 de yapılan Taif Zirvesi'ne kadar, İslam Konferanslarına daima Dışişleri Bakanı ile katılmıştır. 1975 Mayısında İstanbul'da toplanan konferans ise, zirve olmayıp, Dışişleri Bakanları konferansı idi.

Türkiyenin İslam Zirve'lerine sadece dışişleri bakanı seviyesinde katılmasının sebebi, kamu oyundan ve muhalefetten gelen bazı tepkilerdir. Bu tepkilerde, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın laiklik ilkesini kabul etmesi sebebiyle, Türkiye'nin dini mahiyetteki toplantılara katılamıyacağı ileri sürülmüştür. A.P. hükümetleri de meseleyi büyütmemek için, İslam Konferanslarına yüksek seviyede katılmaktan

kaçınmışlardır. Tabii Türkiye'nin bu davranışı bilhassa Orta Doğunun Arap ülkelerinde hoş karşılanmamıştır. Türkiye'nin laiklik prensibinin, Arap ve İslam dünyasında çok yanlış anlaşılmasına sebep olmuştur.

1980 yılı sonundan itibaren Türkiye'nin Arap dünyası ve Orta Doğu ile münasebetleri yeni bir hız ve gelişme kaydetmeye başlayınca, 25-27 Ocak 1981 de Taif'de yapılan İslam Zirvesine Türkiye, ilk defa Başbakan seviyesinde, Başbakan Bülend Ulusu ile katılmıştır.

1969'dan, dördüncü Arap-İsrail savaşının vukubulduğu 1973 yılına kadar geçen sürede Türkiye'nin aktif bir Orta Doğu politikası olmamıştır. Zira, 1968 yılında başlayan üniversite hadiseleri ve bunun arkasından gelen anarşi ve terör Türkiye'yi, denebilir ki, 1980 Eylülüne kadar sürecek çalkantılar içine itecektir.

Bununla beraber, Türkiye'nin 1967'den itibaren olgunlaştırdığı ve şekil verdiği ve Arap dünyasına dönük dış politikasının mahiyet ve muhtevasında herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir. 1973 Ekimindeki Arap-İsrail savaşı karşısında da Türkiye, İsrailin 1967 de işgal ettiği topraklardan çekilmesi gereğini ileri sürmüştür. Yalnız 1973 den itibaren Türkiye'nin bu konudaki politikasında da, bir mühim değişiklik göze çarpmıştır. 1967 savaşından ve bilhassa Güvenlik Konseyinin 242 sayılı kararından sonra Türkiye, kararın iki temel unsuruna

aynı derece ehemmiyet vermiştir. Bu da, hem İsrailin işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve hem de İsrailin güvenlikli ve kabul edilmiş sınırlara sahip olması gerektiğinin kabulü idi. Fakat, 1973'den sonra ve bilhassa petrol krizi ortaya çıktıktan sonra, Türkiye'nin, esas itibariyle, İsrailin işgal ettiği topraklardan çekilmesinde daha fazla ısrar etmeye başladığı görülmüştür.

Keza, 1973 Arap-İsrail savaşının Türkiye'nin Orta-Doğu politikasında meydana getirdiği bir diğer değişiklik de, Filistin meselesindeki tutumudur. Türkiye başlangıçta Filistin meselesinde, "Filistin halkının meşru hakları" kavramına bağlı kalmış, fakat bağımsız bir Filistin devletinin kuruluşu üzerinde fazla durmamıştır. Zamanla Türkiye'nin bu meseledeki tutumu da değişmeye başlamış, ve Filistinlilerin devlet kurma hakları Türkiye tarafından da kabul edilmiştir.

1973 Arap-İsrail savaşının yarattığı petrol krizi, Türkiye'yi Orta Doğu ülkelerine daha fazla yaklaştırmıştır. Bunun da iki sebebi vardır: Birincisi, 1973'ten sonra ham petrol fiyatlarının hızla artması, Türkiye'yi kredili petrol alımı meselesiyle karşı karşıya bırakmıştır. Çünkü, 1972 yılında 300 milyon dolar kadar olan Türkiye'nin ham petrol faturası, bir kaç yıl sonra bir-kaç milyar dolara çıkınca, Türkiye'nin ihracatı ve döviz girdileri bu faturayı karşılayamaz olmuştur. Buna paralel olarak, bilhassa 1977'den itibaren enflasyon nisbeti hızla yükselmeye başlayınca, Türkiye petrol üreticisi Arap ülkelerinden kredi

ile petrol almak zorunda kalmıştır. Bu ise Türkiye'yi, Orta Doğu politikasında Araplar tarafına daha da fazla kaymaya zorlamıştır.

İkinci bir sebep ise, yine petrol faturasını karşılamak için, Türkiye'nin Arap ülkelerine ihracatını arttırma çabası içine girmesidir. Bu ülkelerle ticari münasebetlerin geliştirilmesi ve ihracatın arttırılması ise, her şeyden önce, siyasi münasebetlerin geliştirilmesini zaruri kılmakta idi. Bilhassa gıda maddeleri ve tüketim maddeleri ihracatını arttırmak için Türkiye Orta Doğu pazarına girmek zorunda idi.

İşte bu atmosferdedir ki, 1978 Eylülünde imzalanan ve bütün Arap dünyasında tepkilerle karşılanan Camp David anlaşmalarını Türkiye de reddetmiştir.

Bundan sonra, İsrailin Arap ülkelerine karşı yaptığı her hareket Türkiye tarafından tepki ile karşılanacaktır. Fakat, Türkiye'nin bu şekildeki politikasının Arap ülkelerini tamamen tatmin ettiğini söylemek de mümkün değildir. Zira, Türkiye'nin bir yandan NATO üyesi oluşu, öte yandan İsrail ile diplomatik münasebetlerini kesmemiş bulunması, Arap ülkeleri için tenkit veya tatminsizlik sebebi olmuştur.
Halbuki Batı ittifakı Türkiye'nin varlığının ve güvenliğinin hayati bir unsuru idi ve Türkiye'nin bu konuda taviz vermesi tabiatiyle söz konusu olamazdı.

İsrail ile diplomatik münasebetler meselesine gelince: Bu da Türkiye için hayati bir unsur olan, Amerika ile münasebetlerinin bir parçası idi ve Türkiye'nin bu konudaki manipülasyon imkanları da sınırlı idi.

Buna rağmen Türkiye, biraz önce belirttiğimiz üzere, İsrailin Araplar aleyhine giriştiği her harekete tepki göstermiştir. Mesela İsrail 1980 Temmuzunda Doğu Kudüs'ü de Batı Kudüs'e ilhak edip, kutsal Kudüs şehrini "ebedi ve değişmez başkent" yaptığı zaman, Türkiye bu ilhakı tanımadığını açıkça ilan etmiş ve İsrail hükümetinin Tel-Aviv'deki yabancı elçiliklerin Kudüs'e taşınmasını istediği zaman da Türkiye bunu da reddetmiştir.

12 Eylül 1980'den itibaren Türkiye'nin Orta Doğu politikası yeni bir dinamizm kazanmış ve 12 Eylül idaresinin yeni ve dinamik bir Arap politikası takip edeceği görülmüştür. Zira, 12 Eylül harekatından iki buçuk ay sonra Türkiye, 26 Kasım 1980 de, İsrail ile diplomatik münasebetlerimizi ikinci katip seviyesine indirme kararı almıştır. 1956 Arap-İsrail savaşından beri, yani 24 yıldır, Türk-İsrail münasebetleri maslahatgüzarlar seviyesinde yürütülmekteydi. Türkiye 1956 da, İsrailin Mısıra saldırısı üzerine büyükelçisini geri çekmiş ve diplomatik temsilini maslahatgüzar seviyesine indirmişti. Şimdi ikinci katip seviyesine indirmekle Türkiye, gayet ehemmiyetli bir harekette bulunmuş olmaktaydı. Bu jestin ve bu hareketin muhatabı şüphesiz Arap ülkeleri idi.

14 Aralık 1981 de İsrail parlementosu Golan Tepelerini ilhak kararı aldığı zaman da Türkiye bunu protesto etmiş ve bu ilhakı da tanımamıştır.

Türkiye'nin Orta Doğu politikasının son bir karakteristiği de, İran'da Şahın devrilmesinden sonra, Amerikanın 1979 Nisanından itibaren olgunlaştırmaya başladığı ve Türkiye'ye de yer vermek istediği Hızlı İntikal Kuvveti (Rapid Deployment Force) veya Orta Doğu Çevik Kuvveti karşısında aldığı tutumdur. Şu anda Türkiye Amerika ile münasebetlerine büyük ehemmiyet vermesine ve Türk-Amerikan münasebetlerinin devamlı ve hızlı bir gelişme içinde olmasına rağmen, Türkiye Çevik Kuvvet'e doğrudan doğruya bulaşmamaya ve gerek Amerika ve gerek NATO ile olan münasebetlerinin, Orta Doğu ülkeleri ile olan münasebetlerine herhangi bir şekilde gölge düşürmemesine büyük dikkat sarfetmektedir.

Bu dikkatli politikanın bazı iyi neticeler verdiği söylenebilir. 1981 Ocak ayındaki İslam zirvesinde, Türkiye Başbakanının, Irak ile İran arasında arabuluculuk yapmak üzere teşkil olunan heyete dahil edilmesi, Türkiye-Suudi Arabistan münasebetlerinin ve hatta Türkiye'nin Körfez üikeleri ile ekonomik ve ticari münasebetlerinin bir hayli gelişmiş olması, birbirleriyle savaşmakta olmalarına rağmen, gerek Irak'ın, gerek İran'ın, Türkiye ile olan ekonomik ve ticari münasebetlerini arttırmakta bulunmaları, Türkiye'nin Orta Doğu'daki imajının eskisine

nisbetle, bir hayli yükselmiş olduğunu göstermektedir.

Bununla beraber, Türkiye'nin elde ettiği bu neticenin, vermiş olduğu tavizlere gerçekten denk düşüp düşmediği de tartışılabilir. Bugün, Irakla yaptığı savaşı durdurmak için İran'a 50 milyar dolar teklif eden bazı Arap ülkelerinin, Türkiye'nin en sıkıntılı günlerinde birkaç yüz milyon doları vermekte ne kadar tereddüt ettiğini hatıra getirince, üzülmemek mümkün değildir.

::::::::::::::::

XVİ. YENİ YAPILANMAYA DOĞRU

1

YENİ YAPILANMANIN FAKTÖRLERİ

1914-18 arasındaki İ'inci Dünya Savaşı'nı hazırlayan gelişmeler, hiç şüphe yok, "Blokların Çatışması" dediğimiz, 1904-1914 arasındaki gelişmelerdir.

Milletlerarası politikaya yepyeni bir yapılanma getiren 1939-45 İİ'inci Dünya Savaşı ise, İ'inci Dünya Savaşı'nı sona erdiren barış antlaşmalarının yarattığı dengesizliklerin sonucu olduğu kadar, özellikle

1933-39 arasındaki gerginlik ve gelişmelerin de bir eseri olmuştur.

1990-91'den itibaren, dünyanın yeni bir yapılanma kazanmaya başladığını ise, artık hiç kimse inkar etmiyor. 21'inci yüzyıla girerken, dünyanın yeni bir yapılanma yolunda ilerlediği gerçeği ise, herkesin kabulü olmuştur. Tabii, bu yapılanma henüz kesin şeklini almamıştır ve şu anda da bir oluşumun içinde bulunuyoruz. Fakat bu oluşumun, bu yeni yapılanma sürecinin başlangıcı ise, 1980-90 arası gelişmeleri teşkil eder. Bu gelişmeler, "bugün"ü doğurmuştur.

1980-90 arasındaki milletlerarası politika gelişmelerinin de iki ağırlık noktası vardır. Bunlar, Orta Doğu Bölgesi ile, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasına ve dağılmasına varan Sovyet Rusya gelişmeleridir. Bu Bölüm'deki açıklamalarımızı bu iki bölge üzerinde yoğunlaştıracağız. Tabiatiyle, üçüncü bir konu olarak, yine 1980-90 dönemi içinde Türk dış politikasının çizdiği çizgilere de, anahatları ile değineceğiz.

2

ORTA DOĞU GELİŞMELERİ, 1980-1995

Bu dönemin bölgedeki en önemli ve bölgeye yeni bir yapılanma getiren bir olayı, Irak lideri Saddam Hüseyin'in izlediği "yayılmacı" ve "Bölgesel üstünlük" politikası ve bu politikanın sonucu olarak ortaya

çıkan Irak-İran Savaşı ile, 1990-91 Körfez Savaşı'dır.

Bununla beraber, bölgenin yıllanmış yarası olan Arap-İsrail barışı ile ilgili gelişmelerle, buna bağlı olarak ortaya çıkan Lübnan sorununa da kısaca değineceğiz. Özellikle Arap-İsrail barışı, Körfez Savaşı'nın sağladığı bir sonuç olmakla beraber, Orta Doğu'nun yeni yapılanmasında, en az Körfez Savaşı kadar etkili bir gelişme ve yeni yapılanmanın da bir unsuru olmuştur.

A) Arap-İsrail Sorunu ve Barışlar

26 Mart 1979 da imzalanan İsrail-Mısır barışı, 25 Nisan 1979 da yürürlüğe girdi ve aynı zamanda, iki ülkenin münasebetlerine yeni bir hava getirdi. 30 Nisan 1979 da, bir İsrail kargo gemisi ilk defa olarak Süveyş Kanalı'ndan geçerek Hayfa Limanına demir attı. Yaklaşık bir yıl sonra da, Kahire ile Tel-Aviv arasında karşılıklı uçak seferleri başlıyordu. Yine bu tatlı hava içinde İsrail, barış antlaşmasının öngördüğü şekilde Sina'dan tamamen çekilerek bu geniş toprağı tekrar Mısır'a iade etti. Bunu yapmakla İsrail, 1967 den beri işgal ettiği Arap topraklarından birinden çekilmiş olmaktaydı. Yani İsrail, ilk defa olarak, işgali altındaki, topraklardan birinden çekiliyordu. Tabii, "barış" karşılığında.

Lakin, iki taraf arasındaki bu karşılıklı yumuşak yaklaşım, gerek barış antlaşmasının ve gerek onun temelini teşkil eden Camp David

anlaşmalarının en ağırlıklı konusu olan, Gazze ve Batı Şeria'nın özerkliği konusuna bir çözüm getiremedi. Bu konuda, iki taraf arasında Başkan Enver Sedat'ın öldürüldüğü 6 Ekim 1981 tarihine kadar bir hayli görüşmeler yapıldı. Hatta, Enver Sedat'ın yerini alan Hüsnü Mubarek de, Filistin özerkliği denen Gazze ve Batı Şeria'nın özerkliği için çaba harcadı. Fakat bir sonuç alamadı. Zira, gerek Mısır, gerek İsrail, bu konuda gayet katı bir tutum alarak tavize yanaşmadılar. Mısır, İsrail ile barıştan sonra kendisiyle bütün bağlarını koparan Arap dünyasının baskısı altındaydı. Ayrıca Mısır, Filistin özerkliğini, Filistin "bağımsızlığı"na giden bir yol olarak görmekteydi. İsrail'de ise, aşırı dinciler bu toprakları tarihi "İsrail Ülkesi" olarak görmekteydiler. Ayrıca, Başbakan Begin ve yandaşları ise, "Filistin bağımsızlığı" anlamına gelecek veya buna yol açabilecek her şeye karşı sert tepki göstermekteydiler.

Ayrıca bir takım olaylar da, İsrail-Mısır münasebetlerine soğukluk getirdi. İlk günlerin havası fazla ömürlü olmadı. Begin hükümeti, muhtemel bir Filistin bağımsızlığına bir fren olarak, bu topraklarda, yahudi yerleşimleri kurulmasına hız verdi. Zaten bu topraklar İsrail askerinin kontrolü altındaydı. Bunun arkasından, İsrail 29 Temmuz 1980'de işgali altındaki Doğu (Arap) Kudüsü ilhak ettiğini ilan etti. Kudüs'ün tümünü, İsrail'in "birleşmiş ve bölünmez" başkenti ilan etti. Bu durum B.M. Genel Kurulunun 29 Kasım 1947 tarihli ve 181 sayılı kararına aykırıydı. Zira, 181 sayılı karar, Kudüs'e milletlerarası bir statü öngörmüş ve bu şehri "ayrı bir varlık" (corpus separatum) olarak tanımıştı.

Birleşmiş Milletlerin bu tarihten sonraki pek çok kararında da, bu statü ' daima vurgulanmıştı. Güvenlik Konseyi, yeni kararlarla, Kudüs'ün ilhakını tanımadıysa da, bunun İsrail üzerinde hiç bir etkisi olmadı.

İsrail, Kudüs'ün ilhakından bir yıl kadar sonra ve 1979 barışının mimarı Enver Sedat'ın öldürülmesinden iki ay kadar sonra, 14 Aralık 1981 de, işgali altındaki Golan Tepeleri'ni de ilhak ettiğini açıkladı. Golan Tepeleri Suriye'ye aitti. Güvenlik Konseyi, 497 sayılı kararı ile bu ilhakı da geçersiz saydı.

Biraz aşağıda Lübnan konusunu ele aldığımızda belirteceğimiz üzere, İsrail 1982 Haziranında Beyrut'u işgal etti. Bunun üzerine, Beyrut'ta karargah kurmuş olan FKÖ ve Filistin gerilla örgütleri, diğer Arap ülkelerine sığınmak zorunda kaldılar. Bu ise, Filistin sorununun milletlerarası planda ele alınmasına sebep oldu ve sorunun çözümü için çeşitli formül ve planlar ortaya atıldı. Bu olaydan önce de ortaya atılmış olan bu planların kronolojik sırası şöyledir: 13 Haziran 1980 de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (bugünkü Avrupa Birliği) yayınladığı Venedik Deklarasyonu, Suudi Arabistan veliahdı ve Başbakan Yardımcısı Prens Fahd'ın 6 Ağustos 1981 tarihli Fahd Planı, Amerika Cumhurbaşkanı Reagan'ın 1 Eylül 1982 deki konuşmasında teklif ettiği Reagan Planı, Arap Birliği'nin 6-9 Eylül 1982 de Fas'ın Fez şehrindeki zirve toplantısı sonunda yayınlanan bildiride ortaya atılan Fez Planı. Bunların hiç biri taraflarca kabul edilmedi. Kimini İsrail, kimini

FKÖ, bazısını da her ikisi de reddetti. İsrail, "katiller örgütü" dediği FKÖ ile görüşme masasına oturmaya yanaşmadığı gibi, FKÖ de, İsrail'in varlığını kabul eden 242 ve 338 sayılı kararları kabule yanaşmıyordu.

1985 yılında Ürdün Kralı Hüseyin, 242 ve 338 sayılı kararların FKÖ tarafından kabulüne karşılık, "özerk Filistin" ile Ürdün arasında bir "konfederasyon" kurulmasını öngören bir planı, FKÖ lideri Arafat'a kabul ettirmek için uğraştı, fakat başarılı olamadı. FKÖ, İsrail'in varlığını kabule yanaşmıyordu. Bunun üzerine Ürdün Kralı Hüseyin, Temmuz 1986 da, Arafat'ın Ürdün'deki, sayıları 25'i bulan el-Fetih bürolarını kapattı.

Bu arada, Amerika da, Mısır devlet başkanı Hüsnü Mubarek de, konuya el atıp bir çözüme ulaşma çabasında bulundularsa da bunlardan bir sonuç çıkmadı. Fakat şurası da açıktı ki, özellikle FKÖ üzerinde milletlerarası bir baskı ortaya çıkmaya başlamıştı. Bu baskı karşısında FKÖ, davasını yürütebilmek için yeni bir taktiğe başvurdu. Bu da "İntifada" yani "ayaklanma" taktiği idi. İntifada'nın esası, işgal altındaki topraklarda bulunan İsrail askerine karşı, sivil halkın ve hatta çocukların girişmiş olduğu "taşlı saldırılarla", İsrail'e bu topraklarda rahat edemiyeceğini anlatmak, İsrail'i usandırarak, bu topraklardan çekilmeye ve Filistinlilerle bir barış yapmaya mecbur bırakmaktı.

İntifada, 9 Aralık 1987 de, Gazze'de, sivil Filistinlilerle İsrail

askerleri arasındaki çatışmalarla başlamıştır. Başlangıçta, İsrail askerleri göstericilere ateşli silahlarla karşılık verirken, bunun dünya kamu oyunda yarattığı olumsuz tepkiler üzerine, göstericilere karşı göz yaşartıcı gaz ve plastik mermiler kullanmışlardır. İsrail hükümeti de Gazze'de sert tedbirler alma yoluna gitmiştir.

İntifada'nın 2'inci yıldönümü olan 9 Aralık 1989'a kadar olan sürede, ölen Filistinlilerin sayısı 700'den fazladır. B.M.'in tahminine göre de 37.000 kişi yaralanmıştır. İsraillilerden 50 kişi ölmüştür. İsrail makamlarının tutukladığı Filistinli sayısı ise 35-40 bin civarındadır. Ölen Filistinlilerden 118'inin, İsrail makamları ile işbirliği yaptıkları için, yine Filistinliler tarafından öldürüldüğü öne sürülmüştür.

İntifada'nın, FKÖ ile İsrail arasında yeni bir gerginlik durumu yarattığı açıktır. Başka bir deyişle, İntifada'ya karşı İsrail'in kararlı ve sert tedbirleri barışçı bir çözümün yollarını tıkamaktaydı. Bunu önlemek için, Hüsnü Mubarek'in Amerika nezdindeki teşebbüsleri sonucu, Amerika Dışişleri Bakanı George Schultz tarafından, 1988 Martında, kendi adını alan bir plan ortaya atılmıştır. Bu plan, yine 242 ve 338 sayılı kararlar çerçevesinde, fakat biri geçici, diğeri nihai statüde, fakat Filistin temsilcilerinin Ürdün heyeti içinde yer alacağı, bir İsrail-Ürdün müzakerelerini öngörmekteydi. Sonunda bir milletlerarası konferansa da gidilecekti.

1988 Ağustosunda bundan bir sonuç çıkmadı. Bunun üzerine; Ürdün, kendi topraklarındaki Filistinlilerle bütün bağlantılarına son veren bir karar aldı. 1948-49 savaşında Batı Şeria'yı Ürdün ele geçirmiş ve buranın Filistinlilerine Ürdün pasaportu verilmişti. 1967 Savaşından sonra İsrail, Batı Şeria'yı ilhak etmediği ve ayrıca Batı Şeria halkının Ürdün'le bağlantılarını kesmediği için, bu durum hala devam etmekteydi. Şimdi Ürdün, bu pasaportları iptal ettiği gibi, Batı Şeria halkının Ürdün parlementosunda 60 milletvekili ile temsil edilmesine de son verdi.

Kral Hüseyin'in bu hareketinin anlamı, Batı Şeria halkının ayrı bir varlığı olduğunu ortaya koymak ve aynı zamanda, bu halkı FKÖ'nün yönetimine vermek demekti. Başka bir deyişle, Ürdün Batı Şeria halkını ve FKÖ'yü "bağımsızlığa" itmek istiyordu.

Ürdün'ün bu taktiği başarılı oldu. Filistin Milli Konseyi (Filistin Parlamentosu) 12-15 Kasım günlerinde yaptığı toplantının sonunda yayınladığı bir bildiri ile, "Bağımsız Filistin Devleti"nin kurulduğunu ilan etti. Bu "yeni" devletin başkenti "el-Kuds eş-Şerif" yani Kutsal Kudüs olacaktı. Fakat bildirinin bundan çok daha önemli yanı, ilk defa olarak, FKÖ'nün ve Arap devletlerinin reddettiği, 242 ve 338 sayılı kararları, yani İsrail'in "varlığını" kabul etmesiydi. Bildiri, "Filistin Devleti"nin terorizmi reddettiğini söylüyor, fakat FKÖ'nün reddi hakkında bir şey söylemiyordu. Türkiye, yeni Filistin Devleti'ni ilk tanıyan devletlerden biri oldu. Fakat, yeni devlet, tanınma konusunda yani terorizm

konusunda Amerika ile çatışır duruma girdi. İsrail'in de baskısı ile Amerika FKÖ'nün, hem İsrail'in varlığını tanımasını ve hem de terorizmi reddetmesini isteyince, Arafat 1988 Aralık ayında Amerika'nın bütün bu isteklerini kabul etti ve Amerika ile, FKÖ'nün Tunus'taki merkezi arasında ilk resmi temaslar kuruldu.

Şimdi ortaya çıkan durum şuydu: FKÖ, İsrail'in varlığını, yani 242 ve 338 sayılı kararları kabul etmişti. Gerek Filistin Devleti, gerek FKÖ, terörden de vazgeçtiğini bir milletlerarası taahhüt haline getirmişti. Amerikada ilk defa olarak FKÖ ile temas kuruyordu. Şimdi, iş İsrail ile FKÖ arasında bir barışın gerçekleşmesini sağlamaya kalıyordu.

Bundan dolayı, bu gelişmelerden sonra yine bir takım barış planları ortalığa salındı. Önce, 1989 Mayısında, İsrail Dışişleri Bakanı tarafından, Şamir Planı denen bir plan ortaya sürüldü. Bu plan, tamamen Camp David esaslarını kapsamaktaydı. Buna FKÖ'nün cevabı, İsrail'e karşı silahlı mücadelenin yoğunlaştırılması oldu.

1989 Eylülünde, Mısır devlet başkanı Hüsnü Mubarek, Filistin özerkliğinin düzenlenmesi esaslarını kapsayan, 1989 Ekiminde de Amerika Dışişleri Bakanı James Baker, Mubarek Planı'nda bazı değişiklikler yapan birer plan ortaya attılarsa da, bunlar ne FKÖ ve ne de İsrail tarafından kabul edildi.

1990 yılı, sadece Arap-İsrail sorunu açısından değil, aynı zamanda bütün Orta Doğu açısından da bir dönüm noktası oldu. Temmuz 1990'dan itibaren, Irak'ın Kuveyt ile yarattığı krizin, 2 Ağustostan itibaren Irak'ın Kuveyt'i işgaline dönüşmesi, Amerika ve müttefiklerinin müdahalesine ve Irak'a savaş açmalarına ve "Körfez Savaşı" denen genel bir Orta Doğu savaşının çıkmasına sebep oldu.

Bu savaşta Arap dünyası ikiye bölündü. Mısır, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri Amerika'nın yanında yer alırken, Ürdün, FKÖ, Libya ve Yemen, Saddam Hüseyin'i destekledi̇ler. Fakat, bundan daha önemlisi, Irak'ın, Kuveyt'e saldırmasından hemen sonra, konuyu bir Arap-İsrail sorunu haline getirmek istemesiydi. Amerikan uçakları, 16 Ocak 1991 sabahından itibaren Irak topraklarını ve askeri hedefleri bombalamaya başlayınca, Irak da, 17 Ocaktan itibaren Suudi Arabistan ve İsrail'e Scud füzeleri göndermeye başladı. Irak'ın amacı, İsrail'i tahrik edip, savaşa girmesini sağlamak ve bu suretle Arap dünyasının tepki ve desteğini kazanmak idi. Amerika bunu farkettiği için, İsrail üzerinde baskı yaparak, Scud füzelerine cevap vermesini önledi. Bu baskıya, diğer Batılı Devletler de katıldığı gibi, Amerika İsrail'i savunmak üzere, bu ülkeye Patriot füzeleri gönderdi.

Körfez Savaşı, resmen ve Irak'ın kayıtsız şartsız teslim olması ile, 6 Mart 1991 de sona erdi. Ne var ki, Amerika Cumhurbaşkanı George Bush, Körfez Savaşının zaferle sonuçlanmasının, Orta Doğu'nun sorunlarının

çözümüne yetmeyeceğini ve bölgede barışın, ancak bu sorunların çözümü ile mümkün olabileceğini de görmüştü. Bu sebeple, Başkan Bush 6 Mart 1991 günü Kongre'nin ortak toplantısında yaptığı konuşmada, Başkan Wilson'ın 1918 Ocak ayında ortaya attığı barışın 14 noktasına benzer bir şekilde, Orta Doğu'nun barışı ve huzuru için 4 Nokta ve 4 ilke belirtti. Bu 4 Nokta'nın birincisi, bölgede bir güvenlik ve istikrar sisteminin kurulmasını, ikincisi silahsızlanmayı ve özellikle Irak'ın silahsızlandırılmasını ve dördüncüsü de, bölgenin doğal kaynaklarının, bölgenin genel refahı için kullanılmasını öngörmekteydi. Bu dördüncü ilke ile Türkiye'nin Dicle ve Fırat suları da işin içine giriyordu.

Fakat bu 4 ilkenin veya 4 Nokta'nın en önemlisi, Arap-İsrail anlaşmazlığına ait olan Üçüncü Nokta idi. Araplarla İsrail ve İsrail ile Filistinliler arasındaki uçurumun kapatılabileceğini, terörün hiç bir yere götürmiyeceğini, diplomasinin yerini alabilecek hiçbir şeyin olmadığını, kapsamlı bir barışın 242 ve 338 sayılı kararlar ile "barışa karşılık toprak" ilkesine dayanması ve aynı zamanda İsrail'in tanınmasını ve güvenliğini sağlarken, Filistinlilerin de meşru siyasal haklarının tanınması gerektiğini belirten Başkan Bush, "Arap-İsrail anlaşmazlığına bir son vermenin zamanı gelmiştir" diyordu.

Gerçekten Amerika, barış sürecini başlatmak için hemen atağa kalktı. Amerika Dışişleri Bakanı James Baker, hemen 7 Marttan itibaren

başlayarak 1991 Ekim ayı ortalarına kadar, Orta Doğu Ülkelerini 8 defa ziyaret ettiği gibi, Temmuz, Eylül ve Ekim aylarında da 7 defa Filistinlilerle görüştü. Bu mekik diplomasisinin sonucu olarak, 30 Ekim 1991 günü Madrit'te bir Orta Doğu Konferansı açıldı. Konferans hiçbir bağlayıcı karar almayacaktı. Amerika için önemli olan, İsrail ile Arapların bir masa etafına oturup, konuşmalarını sağlamaktı. Bu gerçekten oldu. Filistin temsilcileri Ürdün heyetinde yer almışlardı. Konferansa, Sovyet Rusya (Gorbaçov), Amerika (Başkan Bush), Avrupa Topluluğu (bugünkü Avrupa Birliği), Mısır ile, gözlemci olarak Körfez İşbirliği Konseyi'nin Genel Sekreteri, yine gözlemci olarak B.M. Genel Sekreterinin temsilcisi de katılmıştır.

Bu suretle başlayan "Orta Doğu diyaloğu", kolay yürümedi, çok çetin dönemlerden geçti. 30 Ekim 1991'deki açılış töreninden sonra, Madrit Konferansı'nın ilk raundu 3 ve 4 Kasım günlerinde yapılmıştır. Bundan sonraki görüşmeler, müzakereler Vaşington'da cereyan etmiştir. Bu görüşme ve tartışmaların ayrıntılarına girmiyeceğiz. Çünkü barış, bu müzakerelerin dışında gerçekleşmiştir. Bununla beraber, Vaşington'da yapılan görüşmelerin raund veya turlarının tarihlerini vermekle yetineceğiz. İkinci raund, 10-18 Aralık 1991, üçüncü raund, 7-16 Ocak 1992, dördüncü raund 24 Şubat-4 Mart 1992, beşinci raund 27-30 Nisan 1992, altıncı raund 24 Ağustos-24 Eylül 1992, yedinci raund 21 Ekim-19 Kasım 1992, sekizinci raund 7-17 Aralık 1992 günleri için planlanmış ise de, Filistin örgütleri içinde, barış taraftarları ile

aleyhtarları arasında çıkan çatışmalar sebebiyle yapılamamıştır, dokuzuncu raund 27 Nisan-13 Mayıs 1993, onuncu raund 15 Haziran-1 Temmuz 1993.

Bu sırada, Arafat'ın çalışma arkadaşlarına danışmadan, fazla tavizkar bir politika izlediğine dair Filistin çevrelerinden şikayetler olduğuna dair haberlerde yayılmaktaydı. Bu haberlerin esası biraz sonra anlaşıldı. 30 Ağustos 1993 günü yapılan bir açıklama, İsrail ile FKÖ arasında bir barış anlaşması tasarısının imzalandığını bildiriyordu. Anlaşıldı ki, İsrail ile FKÖ arasında, Norveç Dışişleri Bakanı Johan Jeorgen Holst'un aracılığı ile, Norveç, Tunus'ta ve açıklanmayan başka yerlerde, aylardan beri gizli görüşmeler yapılmaktaydı. Oslo'da yapılan görüşmeler resmi binalarda değil, özel evlerde, kimsenin farkedemeyeceği şekilde yapılmıştı.

8 Eylül'de son Paris toplantısından sonra, Arafat, İsrail Başbakanı Rabin ve Dışişleri Bakanı Holst arasında 10 Eylülde teati edilen mektuplarla İsrail ve FKÖ birbirlerini resmen tanıdılar. Arafat, Rabin'e mektubunda, İsrail'in barış ve güvenlik içinde yaşama hakkını tanıdığını, Güvenlik Konseyi'nin 242 ve 338 sayılı kararlarını kabul ettiğini, FKÖ'nün terorizmden vazgeçtiğini ve FKÖ elemanlarının bu konudaki faaliyetlerinin sorumluluğunu üzerine aldığını, "nihai statü" için müzakere yolunu benimsediğini bildirirken, Rabin de Arafat'a yazdığı mektupta, FKÖ'yü "Filistin halkı"nın temsilcisi olarak tanıdığını, Orta Doğu Barış süreci için FKÖ ile müzakerelere başlayacağını taahhüt

etmekteydi.

Bu olayın hemen arkasından, Arafat ve Rabin, Vaşington'da Başkan Clinton'un ve 3.000 kadar davetlinin önünde, 13 Eylül 1993 günü, İsrail-FKÖ barışının esaları diyebileceğimiz İlkeler Deklarasyonu'nu imza ettiler. 17 madde ve iki Ek'ten meydana gelen bu belge, imzasından bir ay sonra yürürlüğe girecekti. Belge'ye veya Deklarasyon'a göre, Gazze ve Batı Şeria'da, beş yılı aşmayan bir süre için Filistin özerk yönetimi uygulanacaktı. Bundan sonra, 242 ve 338 sayılı kararlar çerçevesinde "nihai statü" söz konusu olacaktı. Özerklik yönetimini Filistinlilerin seçeceği ve Kudüs'ün Arap halkının da seçime katılacağı, bir "Konsey" yürütecekti. Özerkliğin ilk adımı olarak, İsrail Gazze ve Eriha'dan (Jericho) çekilecek ve söz konusu beş yıllık geçici dönem, bu çekilmeden sonra başlıyacaktı. Bununla beraber, İsrail özerk yönetim bölgesinin bazı yerlerinde asker bulundurabilecekti. İlkeler Deklarasyonu, bütün bunların ayrıntılı bir şekilde uygulanabilmesi için bir takım anlaşmalar yapılmasını da öngörmekteydi.

İlkeler Deklarasyonu'nun öngördüğü ilk adım, Gazze ile Jericho veya Eriha bölgesinin Filistin Yönetimi'ne (Palestinian Authority) devredilmesiydi. Lakin bu o kadar basit bir iş değildi. Gazze şeridi ile, Eriha'nın bulunduğu Batı Şeria 1967 yılından beri, yerleşmiş bir İsrail yönetiminin altında bulunuyordu. Her iki toprakta da yahudi yerleşimleri vardı. Kaldı ki İlkeler Deklarasyonu, Eriha'nın Filistin Yönetimi'ne

terkinden söz etmiş, fakat ne kadar genişlikte bir bölgenin terkedileceğinden söz etmemişti. Bütün bunlar uzun müzakereleri gerektirdi. İsrail buralardan çekilirken, her türlü güvenliği de sağlamak istediği gibi, bu topraklarla bağlantısını kesip atmak niyetinde değildi.

Bu sebeple, Gazze ve Eriha konusunda başlayan müzakereler, ancak 4 Mayıs 1994 de Kahire'de imzalanan bir anlaşma ile sona erdi. 23 maddelik bu anlaşma Eriha bölgesini 21 milkare (65 Km.kare) olarak tespit etmişti. Halbuki FKÖ, bunun 42 milkare (110 Km.kare) olmasını istemişti. Anlaşma ayrıca, İsrail'in bu topraklardaki yetkileri ile Filistin Yönetimi'nin yetkilerini de belirtmekteydi.

Bu anlaşmadan sonra, 28 Haziran 1994'ten itibaren, bütün Batı Şeria'nın Filistin Yönetimi'ne terki konusunda görüşmeler başladı. Bu görüşmelerde, hangi konu üzerinde uzlaşma olursa, İsrail aşama aşama, o konuyu Filistin özerkliğine terketti. Görüşmeler, 28 Eylül 1995 de Vaşington'da 400 sayfalık olduğu belirlenen bir anlaşmanın imzası ile sonuçlandı ve bu suretle, İsrail 1967 savaşında ele geçirdiği iki Filistin toprağını özerk Filistin Yönetimi'ne terkederek, buralardan çekildi. Söylediğimiz gibi, İsrail yine de bu topraklardaki bazı yetkilerini koruduğu gibi, Filistin Yönetimi'nin yetkilerine de bazı sınırlamalar getirilmişti.

Bu suretle, 1947 yılından beri bir dizi çatışmalar içinde çalkalanan Filistin Sorunu, hemen hemen yarım yüzyıllık bir maceradan sonra,

önemli bir aşamaya ulaşmış olmaktaydı. Tabii bu, "Filistin Sorunu"nun sonu veya bitmesi demek değildir. Üç yıl sonra, sorun, "nihai statü" adı ile Orta Doğu sahnesine tekrar çıkacaktır.

Yalnız şu da var ki, İsrail'in FKÖ ile anlaşması ve 13 Eylül 1993'de İlkeler Deklarasyonu'nun imzası, İsrail-Ürdün barışına giden yolu da açmıştır. Çünkü, bu Deklarasyon'un ertesi günü, İsrail ile Ürdün, barış görüşmeleri için bir gündem tespiti yapan bir anlaşmayı imzamışlardır. Bu gündem çerçevesinde başlayan İsrail-Ürdün görüşmelerinin ilk başarılı merhalesi, 25 Temmuz 1994 de Kral Hüseyin, Başbakan Rabin ve Başkan Clinton arasında 5 maddelik Vaşington Deklarasyonu'nun imzası oldu. Deklarasyon, İsrail ile Ürdün arasındaki 46 yıllık savaş haline son veriyor ve iki tarafın, 242 ve 338 sayılı kararlar çerçevesinde bir barış imzasına karar verdiklerini belirtiyordu.

Nitekim, İsrail-Ürdün barışı da, 26 Ekim 1994 de, İsrail-Ürdün sınırı üzerindeki Vadi Arava'da imzalandı. İmza töreni çok görkemli oldu. 35 derece sıcağın altında yapılan törene 4.500 kişi davet edilmişti. Törene, Başkan Clinton ile Kral Hüseyin ve Arafat'tan başka Warren Christopher ile Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev'in de dahil olduğu 12 Dışişleri Bakanı katıldı. Arap ülkelerinden Mısır, Fas, Tunus, Umman, Katar, Cezayir, Moritanya ile İslam ülkesi olarak Malaysia da törene temsilcileriyle katıldılar.

Şimdi geriye İsrail-Suriye barışı kalıyordu. Amerika'nın 1991 Martında başlayan çabaları, 1994 yılı sonuna kadar gayet başarılı sonuçlar vermişti. Şimdi listede bir tek Suriye kalmıştı. Esasında, Amerika Suriye ile de 1991'den itibaren bir İsrail barışı yapılması için çaba harcamıştır. Bu sebeple, 1994 Ekiminden sonra bu çabalarını daha da yoğunlaştırdı. Fakat, bu çabalar, Gazze ve Batı Şeria'da tam Filistin özerkliği başladığı sırada bir sonuca ulaşmış değildi. Zira, İsrail'in, 1967'denberi işgali altında tuttuğu Golan Tepeleri konusunda iki taraf arasında bir uzlaşma mümkün olmadı. Suriye, İsrail'in Golan Tepeleri'nden "tümden çekilmesi"ne karşılık "tam barış" teklif ederken, İsrail, "güvenlik" endişesi ile, ya kısmen çekilmeden veya, tam çekilme halinde de Golan Tepeleri'nde de bir takım güvenlik tedbirlerinden söz etmektedir ki, Suriye de Golan Tepeleri'nin kontrolu konusunda herhangi bir sınırlamayı kabul etmemektedir. 1995 yılı sonlarında durum böyle görünmekteydi.

B) Suriye'nin Lübnan "Eyaleti"

Daha önce de belirttiğimiz gibi, 1975-76 Lübnan iç savaşı, Lübnan, Suriye, Mısır, Kuveyt ve Suudi Arabistan devlet başkanlarının 17-18 Ekim 1876 da Riyad'da yaptıkları toplantı sonunda düzenledikleri Riyad Anlaşması ile sona ermişti. Bu anlaşmanın üç ana unsuru şöyleydi:

1. Lübnan'da 21 Ekimden itibaren ateş-kes yürürlüğe girecek ve savaşan taraflar, 1975 Nisanından önceki mevzilerine çekileceklerdir.

2. Lübnan için 30.000 kişilik bir Arap Caydırma Gücü (Arab Deterrent Force) teşkil olunacaktır. Bu güç esas itibariyle Suriye askerlerinden meydana gelmiştir.

3. FKÖ gerillaları Lübnan'da kalmaya devam etmekle beraber, Lübnan'ın egemenlik ve güvenliğine saygı göstereceklerdir.

Bu sonuncu şarta FKÖ gerillaları hiç bir zaman uymadıkları gibi, İsrail de bunu bildiği için, Litani nehrine kadar olan Güney Lübnan topraklarını kendi kontrolü altına alıp; bu toprakları kendisi için "güvenlik bölgesi" ilan etmiştir.

Diğer taraftan, Riyad Anlaşması ülkenin bütünlüğünü sağlayamadığı gibi, ülkede Müslüman-Hıristiyan ayrımı daha da şiddetlenmiştir. Beyruttan Trablus'un güneyine kadar olan 600 milkarelik bölge Falanjistler'in, yani Hıristiyanların kontrolü altındaydı. Diğer, Müslüman siyasi ve dini gruplar da, kendi feodal ve siyasi egemenliklerini kendi toprakları üzerinde devam ettirmekteydiler. Bunun yanında, Suriye askerlerinden meydana gelen Arap Caydırma Gücü'nün de bütün Lübnan topraklarını kontrol altına alması söz konusu olmadı. Suriye, Beyrut şehri ile stratejik Bika'a vadisini kontrolü altında tutmaya önem verdi.

Riyad Anlaşması, en fazla FKÖ'nün işine yaradı. 1978 Ocak ayından itibaren Hıristiyan-Müslüman çatışmalarınıiı tekrar başlamasının fırsat bilen FKÖ gerillaları da, Lübnan topraklarından İsrail'e karşı saldırıya geçtiler. Tabii, İsrail de bu saldırıları cevapsız bırakmadığı gibi, güney Lübnan'a karşı tanklar, uçaklar ve hatta denizden de ganbotlarla harekata başladı. Bunun üzerine bazı Arap ülkeleri FKÖ'ya silâh gönderince, durum gayet ciddi bir nitelik kazandı. Güvenlik Konseyi duruma el koydu ve Güney Lübnan'a bir B.M. Barış Gücü gönderildi. Lakin Barış Gücü çatışmaları önleyemediği gibi daha da artırdı.

Bu durum karşısında İsrail, Lübnan'ın kendisi için bir güvenlik alanı olabilmesi için, FKÖ'nün Lübnan'dan "temizlenmesi" gerektiğine karar verdi. 1979 yılından itibaren, Oranim Operasyonu denen Lübnan'ı işgal harekatının planları hazırlanmaya başlandı. 1981 Haziran seçimlerinden sonra Likud kabinesine Savunma Bakanı olarak, koyu bir Arap düşmanı olan General Ariel Sharon'un girmesiyle Lübnan'ın işgali fikri daha da kuvvet kazandı.

İsrail jetleri 4 ve 5 Haziran 1982 günlerinde, Beyrut dahil Lübnan'daki bütün gerilla üslerini yoğun bir şekilde bombaladıktan sonra 90.000 kişilik bir İsrail ordusu, güneyden itibaren ve üç koldan Lübnan'ı işgale başladı. İsrail Kuvvetleri 11 Haziranda Beyrut'u kuşatarak bombardımana başlarken, aynı zamanda Beyrut-Şam yolunu

da kontrol altına aldı. Lübnan'ın Suriye ile bağlantısı kesilmiş oluyordu.

İsrail'in Beyrut'u kuşatması ve bombalaması, FKÖ'yü Beyrut'tan çıkmaya zorlamaktı. Fakat FKÖ direndi. FKÖ gerillaları, Beyrut'un İsrail için bir "Arap Stalingrad'ı" olacağını söylerken, bir gerilla da, "Biz Beyrut sokaklarında dövüşe dövüşe büyüdük. Bu, bizim yaptığımız en iyi iştir" diyordu. Ne var ki, Beyrut'ta tutunamıyacağını anlayan Arafat, 27 Haziran'da, bütün gerillaları ile Beyrut'tan ayrılmayı kabul etti. Beyrut'un boşaltılması 21 Ağustosta başladı ve 1 Eylülde tamamlandı. 12.000 kadar olan gerillaların yarısı Suriye'ye, diğerleri de diğer Arap ülkelerine gittiler. Arafat da, karargahını Tunus'a nakletti. Arafat Beyrut'tan ayrılırken, "Filistin mücadelesi devam edecek ve biz bu savaşı kazanacağız" diyordu. FKÖ gerillalarının Lübnan'dan çıktıktan sonra böyle Arap ülkelerine dağılması olayına, "Filistin diasporası" denir. Mamafih, sonradan görülmüştür ki, gerillaların hepsi Lübnan'ı terketmemiştir.

İsrail'in Lübnan'ı işgali, hem bütün dünyada, hem de kendi kamuoyunda tepki ile karşılandı. Savaş aleyhine gösteriler yapıldı. Bu sebeple Amerika, Lübnan'dan bir an önce çıkması için İsrail'e baskı yaptı. Fakat İsrail güvenlik garantisi isteyince, yani FKÖ'nün tekrar Beyrut'a dönmesini önlemek için, 800 Amerikan askeri, 800 Fransız askeri ve 400 İtalyan askerinden meydana gelen "Çok Uluslu Kuvvet" (Multi-

National Force) teşkil edildi ve bu kuvvetler 21 Ağustostan itibaren Beyrut'a gelmeye başladı.

Çok Uluslu Kuvvet'in gelmesiyle İsrail'in Beyrut'tan çekilmesi gerekiyordu. Lakin, Savunma Bakanı Sharon'un bilgisi dahilinde hareket eden Lübnan Falanjist kuvvetleri 16-17 Eylül 1982 gecesi, Beyrut yakınlarındaki Sabra ve Şatila mülteci kamplarına baskın yapıp, kadınlar ve çocuklar dahil 700-800 kişiyi katlettiler. Bu olay bütün dünyada geniş yankılar uyandırdı. İsrail'de yer yerinden oynadı. Bunun üzerine, "Sabra ve Şatila Kasabı" denen Savunma Bakanı Sharon görevinden istifade etmek zorunda kaldı.

İsrail'in 1982 Haziranında başlayan Lübnan işgali 1985 Ocak ayına kadar sürmüş ve İsrail işgalin mali yükü, Amerika'nın baskısı ve Şii terör örgütü Emel'in sabotaj ve saldırıları dolayısıyla Lübnan'dan çekilmiştir. Sadece, güney Lübnan'daki güvenlik bölgesi ile yetinmiştir. İsrail Lübnan'da bulunduğu sürece, yani 1985'e kadar ülkede bir nisbi sükunun sürdüğü söylenebilir. Fakat İsrail'in çekilmeye başlamasıyla birlikte Lübnan tekrar karmakarışık hale gelmiştir. Bunun da sebebi, İsrail'in Lübnan'da bırakacağı boşluğun, çeşitli gruplar tarafından doldurulmak istenmesinin yarattığı mücadelelerdir.

Lübnan'ın 1985-1990 arasındaki gelişmeleri şu şekilde özetlenebilir:

Siyasi istikrarsızlık, iç karışıklık, terör faaliyetleri, Hıristiyan-Müslüman çatışmaları, Müslümanların kendi içinde Sünni-Şii çatışması, Hıristiyanların kendi içindeki iktidar mücadeleleri, Suriye yanlısı olanlarla Suriye karşıtı olanların çatışmaları, ayrılıkçılar ile Lübnan birliğini savunanların mücadeleleri, Batılı devletler vatandaşlarının öldürülmesi veya kaçırılmaları ve "rehineler" sorunu, Filistin gerillalarının saldırısı ve terörü, el Fetih-Emel ve el Fetih-Hizbullah mücadeleleri, İsrail saldırıları ve nihayet İran ve Suriye başta olmak üzere diğer Arap ülkelerinin "pastadan" pay kapma çabaları.

Fakat bütün bu karmaşıklıklar içinde, 1985'ten itibaren Lübnan sahnesine egemen olan olay, dini terör örgütlerinin, adeta mantar gibi ortaya çıkmalarıdır. Bunların başlıcalarını şu şekilde belirtebiliriz: Lübnan'ın siyasi liderlerinden Nebih Berri'nin Suriye yanlısı Emel (Amal) örgütü, Dürzi liderlerinden Velid Canbulat'ın İlerici Sosyalist Partisi'nin bir örgütü olan Dürzi Milis Kuvvetleri, Aşırı İslamcı ve Sünni, Suriye karşıtı İslami Birlik Hareketi'nin milis örgütü Tevhid (Tavhid), Emel örgütünün 1983'deki iç bölünmesinden ortaya çıkan, yine bir Şii örgütü İslami Cihad, (al-Jihad al-İslam). Bu örgüt adını ilk defa 18 Nisan 1983 günü, Beyrut'taki Amerikan Büyükelçiliğinde meydana gelip, 60 kişinin ölümüne ve 120 kişinin yaralanmasına yol açan patlama olayı ile duyurmuştur. (İslami Cihad bununla da kalmadı. 23 Ekim 1983 günü, Beyrut havaalanında bulunan Amerikan Kuvvetleri karargahına, içi patlayıcı madde ile dolu bir intihar kamyonu ile yaptığı saldırıda 243 Amerikan

askeri ölmüştür.) Yine Emel'den kopan bir başka Şii örgütü de Hizbullah (Allah'ın Partisi) dir. Lideri Şeyh Muhammed Fadlallah idi ve doğrudan doğruya İran tarafından finanse edilmekteydi. Hizbullah'ın ayrıca adam kaçıran bir takım kolları da bulunuyordu. Nihayet, Sünni ve aşırı İslamcı bir grup olan Cündullah (Allah'ın Askerleri) örgütü. Tabii zamanla, gerek bunların kolları olarak, gerek bağımsız faaliyet gösteren ufak tefek başka örgütler de ortaya çıkmıştır.

Bu gruplar arasında en şiddetli mücadele, 1986, 1987 ve 1988 yıllarında devam eden, Emel ile Hizbullah arasındaki mücadele olmuştur. Emel, aynı amanda FKÖ ile de mücadele etmiştir. Esasına bakılırsa, bu terör örgütlerinin hemen hepsi, FKÖ'ye egemen olmak için çaba harcamaktan da geri kalmamışlardır. FKÖ, 1989 Aralık ayında, Emel ile yaptığı anlaşma ile, Sayda ve Sur arasındaki güney Lübnan topraklarından, İsrail'e karşı, tam bir hareket ve faaliyet serbestisi kazanmıştır.

1989 yılı, Lübnan'da Müslüman-Hıristiyan çatışmalarının yoğunluk kazandığı bir yıl olmuştur. Bu çatışmalara çözüm bulmak için, Arap Birliği, 1989 Mayısındaki Casablanca Zirvesi'nde, Suudi Arabistan, Fas ve Cezayir devlet başkanlarının, Lübnan için bir barış ve uzlaşma planı hazırlamalarına karar verdi. Bu "Troyka", hazırladığı planı 16 Eylül 1989 da sundu. Plan, bir yandan çarpışmaları durdurmak için bir takım tedbirler öngörürken, bir yandan da bir takım siyasi reformlar da

getirmekteydi. Buna göre, Hıristiyan olan cumhurbaşkanının "icrai" yetkileri Başbakan'a veriliyor, memuriyetlerde ve orduda mezhep ayrımı kaldırılıyor ve Lübnan halkının daha iyi temsil edilmesi için de; milletvekili sayısı 99'dan 128'e çıkarılıyordu. Şimdi Müslümanlar, Hıristiyanlara oranla nüfus çoğunluğuna sahip olduğundan, plan, eski düzeni Müslümanlar lehine değiştirmekteydi.

Lübnan Parlementosunun mevcut (1972 yılından beri seçim yapılmamıştı.) 70 üyesinden 62'si (31'i Müslüman, 31'i de Hıristiyandı.), bu planı müzakere etmek için Taif'de 30 Eylül 1989 günü toplandılar ve "Taif Anlaşması" denen bu planı çoğunlukla kabul ettiler. Hıristiyan liderlerden bazıları, Suriye'nin Lübnan'dan çekilmesini öngörmediği için bu planı kabul etmedi ve ikiye bölünen Hıristiyanlar arasında 1990 Ocak ayından itibaren çarpışmalar başladı. Bu çarpışmalar, 1990 Martında sona erdi ve muhalif Hıristiyan liderler Taif Anlaşmasını kabul ederek, Lübnan bir sükunet içine girdi. Bu arada, Lübnan Parlementosu, 1989 Kasımında Elias Hrawi'yi cumhurbaşkanı seçerek Hıristiyanlarla Müslümanlar arasında yeni bir çatışma konusu olan cumhurbaşkanlığı konusunu da kapattı.

Orta Doğu'nun yapısını kökünden değiştirecek olan 1990-91 Körfez Savaşı çıktığında Lübnan bir huzura kavuşmuş bulunuyordu. Ne var ki, Lübnan, 1976 Riyad Anlaşması ile 30.000 askerini buraya sokmuş bulunan Suriye'nin tam kontrolü altına girmiş bulunuyordu. Açıkçası

bütün bu gelişmelerin sonunda, Lübnan Suriye'nin bir "eyaleti" haline gelmiştir.

C) Irak-İran Savaşı ve Sonuçları

Irak-İran Savaşı'nın önemi, Orta Doğu'da yeni bir yapılanmaya yol açan, 1990-91 Körfez Savaşı'nın hazırlayıcı unsuru olmasındadır. Irak lideri Saddam Hüseyin'in bu savaştaki başarısızlığı, kendisini adeta Körfez Savaşı'na iten bir faktör olmuştur. Dolayısiyle, Irak-İran Savaşı ile Körfez Savaşı arasında bir bakıma bir organik bağlantı vardır.

Bu sebeple Irak-İran Savaşı'nın ana noktalarını belirtmekle yetineceğiz.

a) Savaşın Gelişmeleri: Irak-İran Savaşı sekiz yıl sürmüştür. 22 Eylül 1980 de başlayan savaş, Güvenlik Konseyi'nin 598 sayılı kararını, 17 Temmuz 1988 de Irak'ın ve 18 Temmuz 1988'de de İran'ın kabul etmesi üzerine, 20 Ağustos 1988 de bütün cephelerde ateşkesin yürürlüğe girmesiyle sona ermiştir.

Zaman zaman çok şiddetli muharebeler olmasına rağmen, sekiz yıl boyunca, ne Irak ne de İran, birbirlerine karşı bir üstünlük sağlayamamışlardır. İran'ın silahları Amerikan yapısı olduğundan ve İran-Amerika münasebetleri de kopuk olduğundan, özellikle İran hava kuvvetleri yedek parça sağlayamamış ve havalarda üstünlüğü Irak'a

bırakmıştır. Fakat buna karşılık, İran'ın nüfusu 51 milyon ve Irak'ın nüfusu da 18 milyon kadar olduğundan, silah bakımından zayıf olması, İran'ı, "insan-yoğun" bir savaş taktiğine sevketmiştir. Bu savaş taktiği ise, kara muharebelerinde Irak'ı zor duruma sokmuştur. Saddam Hüseyin, sahip olduğu bu silah üstünlüğü ve İran'ın da bu bakımdan zayıf olması dolayısiyle, savaşı kısa sürede kazanacağına inanmış görünüyor. Fakat bu hesap yanlış çıktı. Bu sebeple, sekiz yıllık savaş sona erdiğinde, Irak ancak çok küçük bir İran toprağını kontrol altına alabilmişti.

Irak'ın bu başarısızlığı, Saddam Hüseyin'in Baas diktatoryasını, dışarda başka bir "zafer" aramaya sevketmiş ve 1990 Ağustosunda "küçük" Kuveyt'e saldırmıştır. Tabii bunun da hesapları yanlış çıktı.

İran karşısındaki başarısızlıklar üzerine, Saddam Hüseyin 1983 yılından itibaren savaşın şeklini değiştirme yoluna gitti. İlk önce, bu yıldan itibaren Irak, kara muharebelerinde, İran'a karşı, zaman zaman "kimyasal silah" kullandı. Amerikan Dışişleri Bakanlığı 1984 Martında Irak'ın kimyasal silah kullandığını doğruladı. Fakat ne Amerika'nın, ne diğer devletlerin kınamaları etkili olamadı.

Diğer taraftan, 1984 ilkbaharından itibaren Irak-İran savaşı Basra Körfezi'nde intikal etti. Bunda da İran büyük rol oynadı. Basra Körfezi'nde, Suudi Arabistan ve Kuveyt tankerleri milliyeti bilinmeyen

uçaklar tarafından batırılmaya başlandı. Amerika ve Kuveyt, bu uçakların İran'a ait olduğunu ileri sürdüler. İran'ı böyle bir yola sevkeden sebep, söz konusu iki Arap devletinin, bu savaşta Irak'ı desteklemeleriydi. Savaştan sonra ileri sürüldüğüne göre, bu iki Arap ülkesi, savaş sırasında Irak'a milyarlarca dolar yardımda bulunmuştur. Bunun da sebebi, Hümeyni rejiminin 1979 şubatında İran'da iktidara gelmesinden itibaren "Şii" devrimini Körfez ülkelerine de "ihraç" etme çabasının ve ayrıca İran'ın Körfez'de sivrilmesi ihtimalinin bütün Körfez ülkelerini korkutmasıydı.

İran'ın "Körfez korsanlığı" faaliyetine karşılık, Irak da, Körfez'de İran'ın, en büyük dolum tesislerinin bulunduğu Harg adasını abluka altına almış ve İran'ın buradan petrol ihracını engellemek istemiştir.

İran ve Irak'ın Körfez'deki bu faaliyetleri, şimdi Amerika'nın karşısına bir "Körfez Sorunu"nu çıkarmaktaydı. Irak'ın 1990 Ağustosunda Kuveyt'e saldırması ise, Amerika için, "Körfez Sorunu"nu çok daha ciddi bir hale getirecektir. Bundan dolayıdır ki, Amerika, daha 18 Eylül 1983 te yaptığı açıklamada, Körfez'in milletlerarası sularında, serbest geçişin ihlaline teşebbüs edilmesini, Amerika'nın büyük endişe ile karşılayacağını ve böyle bir durumda diğer ilgili devletlerle birlikte gereken tedbirleri alacağını bildirdi. Fakat Amerika'nın bu tepkisi yeterli olmamış görünüyor. Zira İran'ın da Körfez ülkelerinin petrol ihracatına darbe vurmak için, onun da tankerlere saldırmaya başlaması üzerine,

B.M. Güvenlik Konseyi de, 1 Haziran 1984 de, aynen Amerikan açıklamasını destekleyen 552 sayılı kararı aldı. İran'ın 1986 Şubatında giriştiği "Kerbela Yolcuları" adlı büyük harekatta, Basra-Bağdat yolunu kesememesine rağmen, 800 Km.kare'lik bir Irak toprağı ile stratejik Fao Adasını (Basra Körfezi'nin ağzında) ele geçirmesi, Saddam için ciddi bir darbeydi. Bu sebeple, Irak 3 Ağustos 1986 da, 4 maddelik bir "barış planı" ortaya attı. Her iki tarafın savaştan önceki sınırlarına çekilmesini, yani statüko'yu, iki ülke arasında bir saldırmazlık paktı imzalanmasını ve iki ülkenin, birbirlerinin iç işlerine karışmamasını öngören bu barış teklifini İran reddetti.

Bu planın ilginç yanı, sınırlar konusunda Saddam'ın "statüko"yu kabul etmesinin, savaştan artık bir zafer ümidini kaybettiğine işaret etmesiydi. Birbirinin iç işlerine karışmama ilkesi ise, Irak'ta, nüfusun yarısından fazlasını teşkil eden Şii halkını İran'ın kışkırtmasını önleme amacını gütmekteydi. Bu son nokta ile Saddam, Irak'ın hassas ve zayıf tarafını açığa vurmuş olmaktaydı.

Irak-İran savaşı, bu şekilde, inişlerle çıkışlarla, sağa sola dönüşlerle, fakat hiç bir yere varamadan sürdü gitti. Bu arada, B.M. ve İslam Konferansı Örgütü ile bir çok devlet, bu savaşı sona erdirmek için "aracılık" teşebbüs ve faaliyetinde bulundu. İslam Konferansı'nın teşkil ettiği Aracılık Komitesi'ne Türkiye de katıldı. Güvenlik Konseyi, statüko esasında barış yapılması için pek çok çağrı-kararı aldı. Ama bunların hiç

birinden sonuç çıkmadı.

Ne var ki, 1988 yılı geldiğinde artık her iki taraf da tükenmişti. Yine 1988 yılı geldiğinde, Amerika, Basra Körfezi'nde, hiç bir devletin üstünlüğüne izin vermiyeceğini ve buranın Amerika'nın "temel ilgi" alanı olduğunu, hele hele, Körfez'in bir "Pers Körfezi" ("Persian Gulf") olamıyacağını ortaya koymuştu. Ne var ki, İran bir bakıma, Körfez'de Amerika ile de karşı karşıya gelmiş bulunmaktaydı. 3 Temmuz 1988 günü, Körfezde bulunan Amerikan donanmasına ait Vincennes gemisinin, İran hava yolllarına ait bir yolcu uçağını roketlerle düşürmesi, İran'a bazı şeyleri anlatmaktan geri kalmadı. Güvenlik Konseyi'nin 20 Temmuz 1987 tarihli ve 598 sayılı kararını Irak'ın kabul etmesi üzerine, o da 18 Temmuzda 598 sayılı kararı kabul ettiğini bildirdi. 20 Ağustos 1988 de de bütün Irak-İran cephesinde ateşkes yürürlüğe girdi. Savaş bu şekilde, sekiz yıl sürmesine ve yüzbinlerce insanın hayatına mal olmasına rağmen, başladığı gibi, "sıfır" noktasında sona erdi.

Şunu da belirtelim ki, 10 maddelik 598 sayılı karar, sadece savaşın sona ermesiyle ilgili hususları kapsamaktaydı ve Saddam'ın 3 Ağustos 1986 da ileri sürdüğü barış planındaki hususların hiç birini kapsamıyordu.

b) Irak-İran Savaşı ve Devletler:

aa) Arap Devletleri: Arap devletlerinden, İran'ı en fazla destekleyen iki devlet, Hafız Esad'ın Suriye'deki "Alevi" Baas iktidarı ile, Arap liderliğini Saddam'a kaptırmak istemeyen Libya'nın Kaddafisi olmuştur.

Buna karşılık Ürdün ve Mısır, daha ilk günden itibaren Irak'ın yanında yer almışlar ve Irak'a çeşitli şekillerde yardım etmişlerdir.

Fakat Irak'a en güçlü desteği veren, "Körfezin monarşileri" ve özellikle Suudi Arabistan ile Kuveyt olmuştur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, İran'daki Humeyni rejiminin, 1979 Şubat devriminden hemen sonra Körfez'e "Şii ihtilali" "ihraç" etme çabaları, Irak'daki geniş Şii kitlesinin yönetimine egemen olması halinde ortaya çıkacak tehlikeli durum ve nihayet İran'ın bütün Körfezi kendi kontrolü altına alması ihtimali, bütün Körfez ülkelerini, Irak'ı desteklemeye sevketmiştir.

Körfez ülkeleri bununla da yetinmeyerek, savaşın başlamasından dört ay sonra, Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar ve Umman, 4-5 Şubat 1981 de yaptıkları toplantıda, Körfez İşbirliği Konseyi'ni (Gulf Cooperation Council) kurdular. Bu bir ittifak değildi. Askeri alanın dışında her türlü işbirliği öngörülerek, bu devletler arasında bir dayanışma meydana getiriyordu. Yani "Şii" tehlikesine karşı "Sünni" dayanışması. Körfez İşbirliği Konseyi üyelerinin tamamen Amerika ile yakın münasebetlere sahip ülkelerden meydana geldiğini de belirtelim.

bb) Türkiye: Türkiye bu savaşın başından sonuna kadar "aktif tarafsızlık" politikası izlemiştir. Yani, savaşan taraflardan her ikisine karşı da aynı mesafede davranmıştır. Türkiye'nin bu politikası, bir ara Türkiye'nin aracılığını gündeme getirmiş ise de, tarafların birbirine karşı tutumları, böyle bir aracılığa imkan vermemiştir. Bununla beraber, Irak ve İran 1987 Temmuzunda, savaşa rağmen karşılıklı olarak, sürdürdükleri münasebetleri kesince, her ikisi de menfaatlerinin korunmasını Türkiye'nin Tahran ve Bağdat büyükelçiliklerine tevdi ettiler.

cc) Avrupa Topluluğu: Batı Avrupa, savaş karşısında "tarafsız" kalmış görünmekle beraber, bütün Avrupa Topluluğu üyeleri Irak'a daha sempatik bakmışlardır. Gerek Amerika'nın, gerek Avrupa Topluluğu'nun bu tutumu, bu savaştan sonraki politikasında Saddam Hüseyin'i yanlış kanaat ve istikametlere yöneltecektir.

Batı Avrupa'nın, "tarafsız" görünen, fakat Irak'a bu "sempatik" tutumu, iki sebebe dayanmaktaydı. Birincisi, İran'daki "İslami radikalizm"in bütün bölgeye yayılma çabası, ikincisi ise, Orta Doğu petrollerinin bir "Şii" radikalizmin kontrolü altına geçmesi ihtimali. Mesela 1980 yılında Orta Doğu'dan ihraç edilen 870 milyon ton petrolün, 362 milyon tonu Batı Avrupa'ya gitmiştir.

Bunun dışında, Irak'ın İran'a karşı kullandığı kimyasal silahların ham

maddesinin genellikle Batı Alman malı ve Körfezde tankerleri bombalayan Irak Mirage'larının attıkları füzelerin de Fransız yapısı olduğu unutulmamalıdır.

dd) Sovyetler Birliği: Sovyetler Birliği ile Irak arasında 1972 de imzalanmış bir "işbirliği" anlaşması vardı ve o tarihtenberi Irak ordusu Sovyet silahları ile donatılmış bulunuyordu.

Diğer taraftan, Humeyni rejiminin, daha ilk günden itibaren Sovyet Rusya ile Amerika'yı baş düşman ilan etmesi ve ayrıca, komünist Tudeh partisini kapatması dolayısiyle, Sovyet-İran münasebetleri hiç iyi değildi. Bu duruma bir de İran'ın Afgan mücahitlerine yaptığı yardımı da eklemek gerekiyordu.

Fakat, 1983 yılından itibaren Irak-İran savaşının Basra Körfezi'ne intikal etmesi ve bunun üzerine Amerika'nın da donanması ile Körfez'i kontrolü altına almaya başlaması, Sovyetlerin hiç hoşuna gitmedi ve Körfez'de İran vasıtasiyle aktivitesini artırmak için, bu ülke nezdinde yakınlaşma teşebbüslerinde bulundu. Moskovanın bu teşebbüsünü Irak'a karşı bir denge sağlamak amacı ile, Tahran da müsait karşıladı. Bu suretle, iki devlet arasında bir "yumuşama" süreci başladı. Bununla beraber bu süreç çok hızlı bir gelişme göstermedi. Çünkü, Amerika Körfez'e bütün ağırlığını koymuştu. Sovyet-İran münasebetlerinin gelişmesi ve açılması, asıl, Körfez Savaşı ile olacaktır.

ee) Amerika: Irak-İran savaşının çıkması, Amerika'yı, ilk defa olarak Orta Doğu petrolleri bakımından bir tehlike ile karşı karşıya bıraktı. Bu sebeple, Amerika hemen harekete geçerek, bir tedbir olarak, ve gerektiğinde bölgeye hemen müdahale etmek üzere, 1981 Martında Hızlı İntikal Kuvvetleri (Rapid Deployment Force) adını alan 200 bin kişilik acil müdahale kuvveti teşkiline karar verdi.

1984 yılından itibaren Suudi ve Kuveyt tankerlerine karşı korsanlık faaliyetlerinin başlaması ve Körfezin milletlerarası sularında seyrüsefer serbestisinin ihlali, Amerika'yı Körfez'e yerleşmeye sevketmiş ve Kuveyt tankerleri bir ara Amerikan donanmasının korunması altında petrol taşıması yapmıştır. Ne var ki, bundan sonra, Amerika ile İran Körfez'de karşı karşıya gelmişlerdir. Bu arada İran'ın, Körfezde seyreden tankerlere karşı, Çin Halk Cumhuriyeti'nden aldığı "silkworm" (İpekböceği) füzelerini kullanması, Amerika-Çin münasebetlerinde de olumsuzluklar yaratmıştır. Bu durum içinde Amerika da, 1988 Nisanından itibaren, Körfezin güneyinde bulunan ve İran'a ait olan petrol platformlarını bombalamaya başladı. Artık Amerikan donanması Körfez'de "yerleşmiş" bir kuvvet haline geliyordu.

Körfez'deki İran-Amerika çatışması, Birleşmiş Milletleri de telaşlandırdığından, Güvenlik Konseyi, 20 Temmuz 1987 de, daha önce sözünü ettiğimiz ve barışın esaslarını belirten 10 maddelik 598

sayılı kararı aldı. Yine daha önce belirttiğimiz gibi, Amerikan donanmasının 3 Temmuz 1988 günü, Körfez üzerinde, bir İran yolcu uçağını füze ile düşürmesi üzerine, Irak ve İran, 598 sayılı kararı kabul ile barışa yanaştılar.

Esasında 598 sayılı karar, iki taraf arasında "statüko" esasına dayanan bir barışı öngörmekteydi. Yani eski hamam, eski tas.

D) Körfez Savaşı, 1990-1991

Irak-İran savaşının sona ermesinden kısa bir süre sonra, Irak'ın Kuveyt'e saldırması ile ortaya çıkan Körfez Savası, denebilir ki, dünyamızın yeni yapılanmasında ilk merhaleyi teşkil eder. Çünkü, bu savaş ve sonuçları ile Orta Doğu'nun tüm yapısı değişmeye başlarken, bu savaşın sona ermesinden yaklaşık altı ay sonra, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile, dünya tümü ile yeni bir yapılanma dönemine girmiştir. Yani, milletlerarası politikanın, hem kuvvet merkezlerinde ve hem de unsurlarında bir değişme süreci başlamıştır.

Tabii, şunu da belirtmek gerekir ki, daha aşağıda değineceğimiz üzere, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına yol açan gelişmeler, Körfez Savaşı'dan çok daha önce, Irak-İran savaşı sırasında başlamış bulunuyordu. Bu ilginç bir paralelliktir.

a) Irak-İran Savaşı'nın Etkileri:

Irak-İran savaşında Batı dünyasının hemen tamamı, Arap dünyasının çoğunluğu, Sovyet Rusya ve sosyalist ülkeler, Irak'ı desteklemişlerdir. Bunun birinci sebebi, 1979 Şubatında, İran'da, teokratik, Şii ve radikal İslami Humeyni rejiminin iktidara gelmesinden sonra, bu yeni yönetimin ilk günden itibaren, etraf ülkelere "devrim ihracı" çabasına girişmesiydi. Bu durum, bölgenin çoğunluğunu teşkil eden Sünni ülkelerin tepkilerine sebep olurken, yeni rejimin, sosyalist blokun lideri Sovyetler Birliği ile, kapitalist blokun lideri Amerika'yı, her ikisini de birer "Şeytan" ilan edip, bu iki süper-gücü "düşman" olarak karşısına alması, İran'ın, Irak ile savaşında tüm yalnızlığının en önemli sebebi olmuştur.

Tabiatiyle, bölge açısından belirtilmesi gereken bir başka nokta da, 1979 ihtilalinden önce, İran Şahı'nın, özellikle 1970'lerden itibaren, yani İngiltere'nin Basra Körfezi'nden çekilmesiyle birlikte, İran'ı yoğun bir şekilde silahlandırarak, Basra Körfezi'nde bir "İran hegemonyası" kurmak ve bu Körfezi bir İran Körfezi haline getirmek istemesidir. İran Şahı'nın bu amaçla Amerika'ya 10-12 milyar dolarlık silah sipariş etmesi, sade Körfez'in değil, bölgenin diğer ülkelerinde de endişe ve tepkilerin doğmasına sebep olmuştur. Irak-İran savaşında, İran'a karşı diğer ülkelerin tutumlarında bu faktörü de gözönünde tutmak gerekir.

İran'ın bu yalnızlığına rağmen, sekiz yıllık savaşta Irak'ın da bir

üstünlük sağlayamamış olması da ilginçtir. Savaş, İran tehlikesini ortadan kaldırırken, hiç kimse Irak'ın da bir "tehlike" olarak ortaya çıkabileceğini düşünmemiştir. Halbuki, savaşın sonunda Irak, büyük bir başarı elde edememekle ve hiç bir toprak kazanamamakla beraber, 1 milyon askerini silah altında tutmaktaydı ve savaştan sonra hızla silahlanmaya başladı. Bu silahlanmada, Batılı devletlerin de, şu veya bu şekilde, Irak'a destek ve yardımcı oldukları bir gerçektir. Ve görülüyor ki, Irak, bütün bu hazırlıklarını belli bir amaca yönelik olarak yapmaktaydı ve bu da "Kuveyt'in işgali" idi.

b) Irak-Kuveyt Anlaşmazlığı:

Esasında bu anlaşmazlık, bu tarihten 30 yıl öncesine kadar gider.

Kuveyt, 1759'danberi el-Sabah ailesi tarafından yönetilen bir emirlikti. 1899 da burasını kontrolü altına alan İngiltere, 1961 yılında bu ülkeye bağımsızlığını vermiştir. Fakat bu arada da, 1946'dan itibaren Kuveyt'de petrol üretilmeye başlandı. Kuveyt, 1961 Kasımında bağımsızlığını aldığı zaman, o zamanki Irak Lideri General Kasım, bu bağımsızlığı tanımamış ve Kuveyt topraklarının, Osmanlı Devleti zamanında Basra Vilayetine dahil olduğunu, dolayısıyla, Kuveyt'in, Irak topraklarının bir parçasını teşkil ettiğini ileri sürmüştü. Bununla beraber, Abdüsselam Arif ve Baas iktidarı, Kuveyt'in bağımsızlığını 1963 de tanımış, fakat, Kuveyt ve Irak arasındaki, sınır konusundaki anlaşmazlık

o zamandan beri devam etmekteydi.

Irak-Kuveyt münasebetlerinde ikinci gelişme, Irak-İran savaşı sırasında oldu. Daha önce, Irak ile İran arasında 1975 Martında yapılan bir anlaşma ile, Şat-ül-Arab toprakları, Irak ve İran arasında paylaşılınca Irak'ın Basra Körfezi'ne çıkışı daralmıştı. Irak, İran ile savaşa başlayınca, 1975 anlaşmasını feshederek, Şat-ül-Arab'ın tamamını kontrolü altına aldığını ilan etti. Lakin İran, 1986 Şubatındaki Kerbela Yolcuları harekatında, Şat-ül-Arab'ın ağzındaki Fao (al-Faw) adasını ele geçirince, Irak'ın Basra'ya çıkışı yine daralmıştı. Zira, Fao'nun batısında, Kuveyt'e ait Varbah ve Bubiyan adaları bulunuyordu. Saddam Hüseyin'in bu durumu daha önce de farkettiği anlaşılıyor. Çünkü, daha 1981 de Kuveyt'e, Kuveyt sınırlarının Irak tarafından kesin olarak tanınmasına karşılık, bu iki adanın 99 yıl süre ile Irak'a kiralanmasını teklif etmişti. Lakin Kuveyt bu teklifi reddetti. Dolayısiyle, Irak-İran savaşı bittiğinde, Saddam, Basra konusunda böyle sıkıntılı bir durumda bulunuyordu.

Irak-İran savaşının başka bir sonucu, Saddam'ın Kuveyt'e karşı "husumetini" daha da arttırdı. Irak bu savaş sırasında dışarıya 80 milyar dolar kadar borçlanmıştı. Bunun 30-40 milyar doları da Kuveyt ile Suudi Arabistan'a idi. Saddam'a göre, bu iki devlet bu paraları "yardım" olarak verdikleri halde, sonradan borç haline getirmişlerdi.

Bu yardım-borç anlaşmazlığı üzerine Saddam, Kuveyt'e karşı yeni iddia ve ithamlarda bulundu. Buna göre, Kuveyt, Irak'a ait, fakat Kuveyt sınırlarında bulunan Rumeyla bölgesinden, 1980'denberi petrol çıkarmaktaydı ve bu suretle de Irak'ı 2.4 milyar dolar zarara sokmuştu.

Saddam'ın Kuveyt ve hatta diğer Körfez ülkeleri hakkında ileri sürdüğü iddialardan bir diğeri de, bu ülkelerin, petrol üretimlerinde OPEC'in tespit ettiği günlük/varil kotalarını aşmaları dolayısiyle, petrol fiyatlarının, dünya pazarlarında düşmesine sebep oldukları ve bundan da Irak'ın büyük zarar gördüğü idi. Bu iddia çok da haksız olmamalı ki, Irak'ın isteği üzerine 27 Temmuz 1990 da OPEC'in Cenevre'de yaptığı toplantıda, petrolün varilinin 18 dolardan 21 dolara çıkarılması ve üretim kotalarının muhafazasında sıkı bir koordinasyon kararı alınmıştır.

Diğer taraftan, Saddam'a göre, Irak-İran savaşı sırasında Suudi'lerin ve Kuveyt'in Irak'a yaptığı para yardımları borç olamazdı. Çünkü, onbinlerce askerini kaybettiği bu savaşta Irak, sadece kendi çıkarlarını değil, bütün arap dünyasının çıkarlarını savunmak için savaşmıştı. Dolayısiyle, Irak'ın, Arap ülkelerine bir borcu sözkonusu olamazdı.

Irak bu görüşlerini, 16 Temmuz 1990 da, Arap Birliği Genel Sekreterliğine verdiği bir memorandumda da aynen belirtti.

Saddam'ın, giderek, Kuveyt'e karşı harekete geçme kararlılığında

olduğu anlaşılıyor. Çünkü, 25 Temmuz 1990 günü, Amerika'nın Bağdat Büyükelçisi Bayan April C. Glaspie ile, kendisinin daveti ile yaptığı görüşmede, Saddam'ın söylediği şu sözler dikkati çekiyor:

"Irak'ın, memorandumda (16 Temmuz 1990 memorandumu) zikredilen haklarından, teker teker her birini elde edeceğiz.
Bu hemen olmayabilir. Bir ay, bir yıl da olabilir. Fakat bu hakları elde edeceğiz. Çünkü biz, haklarını unutanlardan değiliz... Kuveyt ve Emirliklerin ne tarihi hakları, ne meşru dayanakları ve ne de bizim haklarımızı gasbetmeye ihtiyaçları vardır. Onların ihtiyaçları varsa, bizim de ihtiyaçlarımız var".

Saddam, Amerika'nın gerek Kuveyt gerek diğer Körfez ülkeleri ile ilgisine de değinerek ve hatta bir Irak-Amerika çatışmasını da gözönüne alarak, "Siz Irak'a, uçaklarınız ve füzelerinizle vurabilirsiniz.
Biz bu gerçeğin bilincindeyiz. Bununla beraber, bizi, geriye dönemeyeceğimiz bir noktaya sürüklemeyiniz... Bizim her bir füzemize, siz yüz füzenizle cevap verseniz bile, biz aldırmayacağız. Çünkü, şerefsiz bir hayatın değeri yoktur.
Sekiz yıllık bir savaşta, kanlarını ırmaklar gibi akıtan halkımızdan, şimdi de, Kuveyt'in, Emirliklerin, Amerika'nın ve İsrail'in saldırganlığını kabullenmemizi istemek söz konusu olamaz".

Kuveyt'e saldırmasından bir hafta önce, Amerika Büyükelçisine söylediği bu sözler, Saddam'ın niyetlerini gayet berrak bir şekilde belli etmekteydi. Fakat, Amerikan hükümetinin bu mesajı gerektiği gibi algılayamadığı görülmüştür. Bu sebeple, saldırı başladıktan sonra, Amerika Senatosu Büyükelçi Glaspie'yi epey sorguya çekmiştir.

Irak'ın Arap Birliği'ne sunduğu 16 Temmuz Memorandumundan sonra, gerek Ürdün, gerek Mısır tarafından bir takım aracılık teşebbüsleri yapılmış ve hatta 31 Temmuzda Cidde'de, Irak ve Kuveyt temsilcileri biraraya gelmişlerdir. Cidde toplantısında Irak, Rumeyla petrol bölgesi ile Varbah ve Bubiyan adalarının kendisine terkedilmesini ve Irak'ın Kuveyt'e olan 15 milyar dolarlık borcunun silinmesini istemiş, fakat Kuveyt bu istekleri reddetmiştir. Bunun üzerine, Temmuzun son haftası içinde Kuveyt sınırına yığılmış olan ve uçaklar ve zırhlı tümenlerle desteklenen Irak kuvvetleri, 1 Ağustos 1990 sabahından itibaren, Kuveyt topraklarını işgale başladı.

c) Krizin gelişmeleri

Irak'ın Kuveyt'i işgale başlaması 1 Ağustos 1990 da olduğu halde, Amerika'nın Irak'a karşı askeri harekata başlaması ancak 17 Ocak 1991'dedir. Amerika'nın Irak'a karşı harekete geçmesi için böyle dört buçuk ay beklemesinin sebepleri şu şekilde özetlenebilir:

aa) Vietnam Sendromu: Amerika'nın 1965'ten itibaren komünistlere karşı mücadele etmek üzere Vietnam'a onbinlerce asker gönderip, 10 yıllık bir mücadeleden sonra, 55 bin ölü verip, 1975 de yakasını Vietnam'dan güç bela kurtarması, Amerika kamuoyunda ve Kongre'de derin izler ve etkiler bırakmıştır. Bu sebeple, Kongre, 7 Kasım 1973 de, "Savaş Yetkileri Kararı" adını alan bir karar almıştır. Buna göre, Başkan, Amerika dışında herhangi bir yerde Amerikan askerini bir operasyonda kullanacağı zaman, Kongre'ye danışacaktı.
Fakat bu operasyon 60 günden faza devam edemezdi. Eğer Başkan, gerekli olduğunu Kongre'ye ispat ederse, bu süre bir 30 gün için daha uzatılabilirdi. Bu şekilde, Kongre yeni karar ("Resolution") kabul etmedikçe, bu 90 günlük süre aşılamayacaktı.

Sonradan, biraz da alaycı bir isimle, "Kongre'nin Vietnam Sendromu Kararı" diye anılan bu karara, bundan sonraki Başkanların uyduklarını söylemek mümkün değildir. Mesela, Başkan Reagan, bu karara hiç aldırmadan, 1983 de Beyrut'a Amerikan askeri göndermiştir.
Fakat olayın büyüklüğü ve kapsamlı sonuçları dolayısiyle, bu kararı görmezlikten gelememiş ve dört buçuk ay içinde devamlı olarak Kongre ile beraber yürüyerek, gerek kamu oyunu ve gerek Kongre'yi yanına almaya çalışmıştır. Mesela Başkan George Bush, daha 8 Ağustosta Suudi Arabistan'a 82'nci Hava İndirme tümenini göndermeye karar verdiğinde, Kongre'nin havasını gözönünde tutmuştu. Çünkü, Kongre, 3 Ağustos 1990 günü aldığı 318 sayılı gayet sert bir kararla, Irak'a her

türlü ambargonun konulmasını istemiştir. Bush'un bu politikası bundan sonra da devam etmiştir.

bb) Birleşmiş Milletler Desteği: Yine Başkan Bush, Irak'a karşı harekete geçmeden önce, kendisini milletlerarası planda ve bir bakıma "meşru" destek sağlamak için, Birleşmiş Milletler vasıtasiyle Irak'a baskı yapıp, bu baskı ile Kuveyt'in işgaline son verdirmek istedi. Fakat Irak'ın diretmesi karşısında Başkan Bush, askeri bir müdahale için "haklılık" kazanmak amacı ile, B.M.'den giderek şiddetlenen kararlar çıkardı. Mesela Güvenlik Konseyi, 1 Ağustos 1990 günü almış olduğu 660 sayılı kararla, Irak'tan, Kuveyt'ten kayıtsız-şartsız çekilmesini istedi. Irak bu karara aldırmayınca, Amerika'nın teşebbüsü ile Güvenlik Konseyi, 6 Ağustosta, Irak'a kapsamlı bir ekonomik ambargo uygulanmasını öngören 661 sayılı kararı kabul etti. Güvenlik Konseyi'nin, Kuveyt'in işgalini tanımadığı ve Kuveyt'in egemenlik bağımsızlık toprak bütünlüğü ile, Kuveyt hükümetinin meşru otoritesini tekrar tesise kararlı olduğu bildirildi.

Biraz aşağıda değineceğimiz gibi, Amerika 17 Ocak 1991 günü Irak'a karşı hava harekatına girişirken bile, Güvenlik Konseyi'nin 29 Kasım 1990 günlü ve 678 sayılı kararına dayanacaktır.

Mamafih, Güvenlik Konseyi'nin savaşın sonuna kadar almış olduğu kararların hiç biri, Irak'ı yolundan döndürememiştir. O kadar ki, B.M.'in

bütün baskılarına rağmen Irak, 28 Ağustosta, Kuveyt'i kendi topraklarına 19'uncu vilayet olarak ilhak ettiğini bildirmekten geri kalmamıştır. Vilayetin adı, Osmanlı İmparatorluğu zamanındaki gibi Kadima oluyordu. Ne var ki, Irak'ın Güvenlik Konseyi kararlarına meydan okuması, müdahale konusunda, Amerikan kamu oyunu ikna etmede Bush için, gayet etkili ve yararlı olmuştur.

cc) Barış ve Aracılık Teşebbüsleri: Başkan Bush, yine Amerikan Kamu oyunun desteği bakımından, barışçı yolların kullanılmasına da önem vermiş, fakat kararları gibi, bu konudaki teşebbüslerden de bir sonuç alamamıştır. Mesela B.M. Genel Sekreteri Perez de Cuellar, Eylül başında Irak nezdinde barış için teşebbüste bulunduysa da, hiç bir sonuç alamadı. Bu arada, Irak'ı destekleyen Arap Ülkelerinin başında gelen (Bunlar, Ürdün, Cezayir, Libya, Yemen ve FKÖ'dür.) Ürdün Kralı Hüseyin'in, Ağustos sonu ve Eylül başında, Madrid, Londra ve Paris'te yaptığı teşebbüslerden de bir sonuç alınamadı. Hatta, en son olarak, Amerika Dışişleri Bakanı James Baker'ın, son defa bir çözüm bulma amacı ile 9 Ocak 1991 de Cenevre'de Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz ile görüşmesi de bir yarar sağlamadı. O kadar ki, Baker, Başkan Bush'un bir mektubunu, Saddam Hüseyin'e ulaştırması için Tarık Aziz'e verdiğinde, Irak Dışişleri Bakanı, mektubun diplomatik nezaket kurallarına uymadığını ileri sürerek, iade etti. Bu suretle, barış yolu artık tamamen kapanmış olmaktaydı.

dd) Amerika'nın Askeri Hazırlıkları: Daha ilk günden görülmüştü ki, Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması için yapılacak bir askeri harekatın, Suudi çöllerinden Kuveyt'e yönelmesi gerekecekti. Yani söz konusu olan bir "Çöl Savaşı" idi ve Suudi Arabistan toprakları, Amerika'ya Vietnam'dan da uzaktı. O halde, bir askeri harekat için hem büyük bir kuvvet ve hem de bu kuvvetin hazırlanması için uzun zaman gerekmekteydi. Amerika'nın saldırıdan itibaren dört buçuk ay beklemesinin bir sebebi de buydu. Ayrıca, Amerika, yeni bir Vietnam bataklığına sürüklenmemek için, yanına diğer devletleri de almak istedi. Bu sebeple, Başkan Bush, 7 Ağustosta, Suudi Arabistan'da, Irak'a karşı, Çok Uluslu bir kuvvetin kurulmasına karar verildiğini açıkladı. Bu tarihten itibaren, bu kuvvete katılan ülkeler, askerlerini Suudi Arabistan'a göndermeye başladılar. Bunun sonucu olarak, 17 Ocak 1991 günü Irak'a karşı hava harekatı başladığında, Suudi Arabistan'da bulunan Müttefik kuvvetlerinin kompozisyonu şöyleydi: Amerika 425.000, Suudi Arabistan 45.000, Mısır 30.000, İngiltere 25.000, Suriye 17.000, Fransa 15.000, Kuveyt 12.000, diğer İslam ülkeleri 8.000 ve çeşitli kuvvetler 118.000. Böylece toplam 700 bine yaklaşmaktaydı. Müttefiklerin silah gücü de şöyleydi: 1.800 uçak, 3200-3700 tank, 2.000 top, 850 helikopter. Buna karşılık, Irak'ın 1.000.000 askeri 500-700 uçağı, 5.500 tankı, 3.000 topu ve 160 helikopteri bulunuyordu.

ee) Sovyet Rusya Konusu: Başkan Bush'un, savaşa başvurmadan önce karşılaştığı sorunlardan bir tanesi de Sovyetler

Birliği'nin kriz karşısındaki tutumu olmuştur. Her ne kadar Başkan Bush, savaş hazırlıklarında Sovyetlerin tutumundan çok fazla etkilenmemiş görünüyorsa da, "Sovyetler'e rağmen", harekete geçmekte tereddüt göstermiş ve diplomatik yolla Sovyetleri iknaya çalışmış ve bunda da başarılı olmuştur. Zira, bu sırada Sovyet Rusya'nın iç durumu hiç parlak değildi ve 1991 yılı, Sovyetler Birliği'nin, bir devlet olarak son yılı olmuştur.

Bilindiği gibi, Saddam, Moskova'nın müşterilerindendi. İktidara geldiği günden itibaren Moskova ile yakın münasebetler kurmuştu. Diğer taraftan, Amerika'nın Ağustos başından itibaren Suudi Arabistan'a asker yığmaya başlaması, Sovyetlerin itirazına sebep oldu.Sovyetlere göre, Amerika Körfez'e asker yığmakla stratejik kuvvet münasebetlerini esaslı bir şekilde değiştirmekteydi. Sovyetlerin bu itirazı bir bakıma, Amerika'dan Afganistan'ın intikamını almaktı. Zira, Sovyetler 1979 sonunda Afganistan'ı işgale başladıklarında, Amerika'da stratejik denge değişikliği itirazını ileri sürmüştü.

Bu sebeple Sovyetler, krizin başından itibaren, Kuveyt'in işgali sorununun, Arap Birliği içinde çözümünü savundular. Fakat, biraz önce de gördüğümüz gibi, bu konuda Arap devletlerinin hepsinden destek göremediler. Bundan dolayı, Sovyetler kriz boyunca, iki nokta üzerinde israr ettiler. Birincisi, Irak'ın işgal edilmemesi ve Saddam rejiminin devrilmemesi, ikincisi de, Amerikan kuvvetlerinin Körfez'den geri

çekileceğine dair garanti idi. Bu konularda, Amerika ile Sovyet Rusya bir hayli görüşmeler yapmıştır. Bunların ilk önemlisi, Gorbaçov ile Başkan Bush arasında, 9 Eylül 1990 da Helsinki'de yapılan ve 7 saat süren görüşmelerdir. Bu görüşmelerde belirli bir uzlaşma olmuş ve Gorbaçov, Amerika'nın bütün faaliyetlerinin B.M. kararları çerçevesinde içinde olması üzerinde ısrar etmiştir ki, zaten Bush da başka türlü hareket etmemekteydi. Görüşmeler sonunda yayınlanan bildiride, her iki lider, "Saldırganlığın bir kar sağlamayacağını ve sağlıyamayacağını göstermek zorundayız" demekteydiler. Fakat buna rağmen, Sovyetler, Kuveyt'in işgalinden doğan durumun barışçı yollarla çözümü ve bu suretle Irak'ı koruma hususunda çok çaba harcamışlardır.

Amerika'nın 17 Ocak 1991 gününden itibaren Irak topraklarını bombalamaya başlaması karşısında, artık Sovyetlerin yapacak bir şeyleri kalmamıştı. Hiç değilse, Irak'ı kurtarmak amacı ile, Dışişleri Bakanı Baker ile Sovyet Dışişleri Bakanı Bessmertnykh tarafından 29 Ocak 1991 de yayınlanan bir deklarasyonda, Baker'ın, Amerika ve müttefiklerinin amacının Kuveyt'i kurtarmak olduğu, yoksa Irak'ı yıkmak (destruction) olmadığı, Amerika'nın Irak halkı ile kavgası (quarrel) bulunmadığı ve Amerika'nın, Irak'ın toprak bütüniüğü için bir tehdit teşkil etmediği, hususlarında güvence verdiği belirtilmekteydi. Sovyet Rusya'nın Irak konusundaki endişeleri bu şekilde giderilmeye çalışılmıştı.

d) Körfez Savaşı:

Doğrusu aranırsa, Irak'ın Kuveyt'ten barışçı yolla çıkarılması için harcanan çabaların hiç biri, başka bir krizde görülmemiştir. Hatta Güvenlik Konseyi bile, Irak'a karşı hemen bir sertlik göstermeyip, adım adım sertleşen kararlar almayı ve her karar karşısında Irak'ın tepkisini tespit etmeyi yeğlemiştir. Bundan dolayıdır ki, Ağustos başından Kasım 1990 sonuna kadar geçen dört aylık devrede Güvenlik Konseyi 11 karar almak zorunda kalmıştır. 1992-1995 arasındaki Bosna-Hersek İç Savaşı istisna edilirse, B.M.'in 45 yıllık tarihinde, hiç bir anlaşmazlıkta ve bu kadar kısa sürede bu kadar çok karar alınmamıştır. Bu durumun tek amacı, sorunun barışçı çözümü için sonuna kadar gitmekti.

Fakat Irak ve Saddam, bütün bu çabalar karşısında en hafif bir yumuşama bile göstermemiştir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, aksine, Kuveyt'i kendi topraklarına ilhak suretiyle, bu barışçı çabalara cevap vermiştir. Tabii bu durum, başta Amerika olmak üzere, bütün devletlerin sabrını tüketti. Güvenlik Konseyi, 30 Kasım 1990 günü aldığı 678 sayılı kararla, Kuveyt ile işbirliği yapan bütün devletlere, Irak 15 Ocak 1991'e kadar Kuveyt'den çekilmediği takdirde, bundan önce Güvenlik Konseyi kararlarının uygulanması hususunda, bütün gerekli vasıtaları kullanmaları yetkisini verdi. Bunun anlamı, Irak'a karşı askeri harekata geçmek için, Güvenlik Konseyi'nin yeşil ışık yakmasıydı. Fakat, Güvenlik Konseyi bu derece radikal bir karar alırken bile, Kuveyt'den çekilmesi için Irak'a bir buçuk aylık bir süre tanımaktaydı.

Buna rağmen Irak, Kuveyt'den çekilmeyi reddettiği gibi, Irak Hükümeti'nin yayınladığı bir bildiride, Güvenlik Konseyi, Amerika'nın şeytani hedeflerini gerçekleştirmeye çalışan bir organ olarak itham edildi.

Yine daha önce belirttiğimiz gibi, Amerika, Irak ile son bir uzlaşma teşebbüsünde bulundu ve Dışişleri Bakanı Baker, 9 Ocak 1991 günü Cenevre'de Irak Dışişleri Bakanı Tarık Aziz ile görüştü. Fakat yine bir sonuç çıkmadı. Çıkmadığı gibi, görüşmelerden sonra Tarık Aziz basın mensuplarına, "Müttefik kuvvetler bize saldırırsa, buna şaşmıyacağız. Bizim savaş tecrübemiz var. Amerika Irak'a askeri saldırıda bulunacak olursa, Irak'ın kendisini çok açık bir şekilde savunacağını Dışişleri Bakanı Baker'e söyledim" diyerek meydan okudu. Hatta, bir gazetecinin, bu açık şekilde savunmadan, İsrail'e saldırıyı mı kasdettiğini Tarık Aziz'e sorduğunda, Tarık Aziz "Kesinlikle evet" diye cevap vermiştir. Saddam Hüseyin de Suudi Arabistan Kralına hitaben 14 Ocak'da yayınladığı bir açık mektupta, bir savaş çıkarsa, bundan Suudi Arabistan'ın sorumlu olacağını bildiriyordu.

Güvenlik Konseyi'nin 678 sayılı kararında öngörüldüğü gibi, 15 Ocak 1991 gece yarısına kadar Irak'ın Kuveyt'ten çekilmemesi üzerine 17 Ocak 1991 sabahı, Bağdat saati ile 02.30 dan itibaren, Suudi

Arabistan'dan kalkan yüzlerce Amerikan ve İngiliz uçağı, Irak'taki askeri hedefleri bombalamaya başladılar. Birinci plandaki hedefler, radar tesisleri ve erken uyarı sistemleri, hava alanları, füze üsleri ve Kuveyt'te toplanmış bulunan 42 tümenlik Irak kuvvetlerinin ikmal (lojistik) yollarının kesilmesi idi.

Çöl Fırtınası Harekatı denen, Irak'a karşı girişilen bu savaşın birinci aşamasını teşkil eden hava bombardımanları, çağın en üstün silah teknolojisini kullanarak, 24 Şubata kadar devam etti. Bu halde ki, Irak'ın ne havada ve ne de karada bir saldırı yapacak gücü kalmamıştı. Bu durumda, kara harekatı başlayabilirdi. Fakat Başkan Bush, yine de 22 Şubatta, Irak'a 24 saatlik bir ültimatom yönelterek, kayıtsız-şartsız teslim olmasını ve Kuveyt'ten çekilmesini istedi. Irak'ın buna cevabı ise 22 Şubattan itibaren Kuveyt'in petrol kuyularını ateşe vermek oldu. Bunun üzerine, 24 Şubat sabahı 04.00'den itibaren, Kuveyt istikametinde kara harekatı başladı. Irak kuvvetleri her hangi bir direnme gösteremedi ve 25 Şubat akşamından itibaren Kuveyt'ten çekilmeye başladılar. Bu arada, 25.000 Irak askeri de teslim oldu. Başkan Bush, 28 Şubat sabahı, Kuveyt'in tamamen "kurtarılmış" olduğunu açıkladı ve harekatın tek taraflı olarak durdurulduğunu bildirdi. Kara harekatı sadece 100 saat sürmüştü.

Bu gelişmeler üzerine Sovyet Rusya müdahale ederek, Güvenlik Konseyi'nden bir ateş-kes kararı alınmasını istedi. Güvenlik Konseyi 2

Mart 1991 de 686 sayılı kararı kabul etti. Ateş-kes ilkesinin dışında, bu karar, Irak'ın, bundan önceki 12 Güvenlik Konseyi kararını kabul etmesini, Kuveyt'in ilhakı ile ilgili bütün işlem ve kararlarını geri almasını, tamirat borcu ödemesini ve bütün esirleri serbest bırakmasını öngörmekteydi. Irak, bütün bu şartları kabul ettiğini bildirince, Körfez Savaşı da sona erdi.

Bu savaşta tarafların kayıpları hakkında çeşitli rakamlar ortaya atılmıştır. Irak'ın kayıpları için genellikle 50-60 bin ve Müttefiklerin kayıpları için de 8-16 bin rakamları söz konusu olmuştur.

Başkan Bush, Saddam'ı bu şekilde dize getirdikten ve bir bakıma yaptığına yapacağına pişman ettikten sonra, yine de onun yakasını bırakmadı. Amerika'nın, Irak'ı, kımıldayamayacak hale gelinceye kadar ezmeye kararlı olduğu görüldü. Bunun en belirgin işareti, bugüne kadar Irak'ı tam ve sıkı bir denetim altında tutan, Güvenlik Konseyi'nin 3 Nisan 1991 tarihli ve 687 sayılı kararıdır. Bundan sonra Irak hakkında alınacak bütün Güvenlik Konseyi kararlarının adeta "Anayasası" niteliğinde ve Güvenlik Konseyi tarihinin en uzun metinli kararı olan bu karara göre,

Irak'ın tümden silahsızlandırılmasına yönelik olarak, Irak, bütün kimyasal ve biyolojik silahların, menzili 150 Km.yi aşan füzelerin ve bütün nükleer madde ve malzemelerin yerlerini Güvenlik Konseyi'ne

bildirecekti. Bu karar çerçevesinde kurulan bir komisyon, bu güne kadar, Irak'ın silah işini tam bir denetim altına alarak, Güvenlik Konseyi'ne devamlı raporlar vermiştir.

Körfez Savaşı'nın bir önemli sonucu, şüphesiz, Irak'ın esaslı bir şekilde ezilerek, bölgede, sivrilmek veya başkaldırmak isteyen diğer devletler için bir "örnek" haline getirilmesidir. Tabii, aynı zaman da, Amerika'nın, Orta Doğu'da, fakat özellikle petrol kaynağı olan Basra Körfezi'nde tam ve tartışmasız bir kontrol kurmasıdır. Sovyetler Birliği dağılmamış olsaydı, Amerika Basra Körfezinde bu üstünlüğü ele geçirebilir veya devam ettirebilir miydi, tabii çok tartışılabilir.

Körfez Savaşı'nın sonunda Amerika'nın bölgede kazandığı üstünlüğün bir diğer belirtisi de, şimdi Amerika'nın Orta Doğu'ya yeni bir düzen getirmek istemesiydi. Başkan Bush, 6 Mart 1991 günü, Amerikan Kongresi'nin ortak toplantısında yaptığı konuşmada, Orta Doğu'nun barış ve istikrarı için şu dört ilkeyi ortaya attı:

1) Amerika'nın hayati çıkarlarının mustakar ve güvenlikli bir Körfez'e bağlı olması dolayısiyle, Orta Doğu'da bir güvenlik sisteminin kurulması. Bu güvenlik sistemi bölge ülkeleri tarafından gerçekleştirilmeli, fakat Amerikada buna yardımcı olmalıdır.

2) Bölgede kitlesel imha silahlarının yayılmasının önlenmesi ve

önce Irak'tan başlanması.

3) Orta Doğu'nun istikrarı bakımından, İsrail ile komşuları arasında, 242 ve 338 sayılı kararlara dayanan kapsamlı bir barışın gerçekleştirilmesi.

4) Orta Doğu'nun doğal kaynakları zengindir. Bu zenginlik (yani petrol ve su) bütün bölge ülkelerinin refahı için kullanılmalıdır.

Diğer taraftan, Amerikan Savunma Bakanı Dick Cheney de 1991 Nisanında yaptığı bir konuşmada, Orta Doğu'nun, petrol kaynaklarının Amerika'nın çıkarlarına ters düşen herhangi bir devletin kontrolu altında olmasına, Amerika'nın izin vermiyeceğini söylemiştir.

Görülüyor ki, Körfez Savaşı ile Amerika ağırlığını Orta Doğu'ya koyarken, ortaya attığı ilkelerle de, Orta Doğu yeni bir yapılanmada yol almaya başlıyordu.

e) Körfez Savaşı ve Türkiye:

Irak-İran savaşında Türkiye "aktif tarafsızlık" politikasını izleyerek savaşan tarafların her ikisi ile de yakın münasebetlerini devam ettirmiş ve bundan da ekonomik ve ticari yararlar sağlamıştı. Mesela, Kerkük-Yumurtalık boru hattı bu dönemde yapıldığı gibi, Türk-İran ticaret hacminin de 2 milyar dolara çıktığını belirtelim.

Körfez Savaşı'nda ise Türkiye, Irak'ın "karşısında" yer almış ve tamamen Amerika'yı desteklemiştir. Türkiye'nin bu politikasında, Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın kişisel görüş ve düşüncelerinin çok büyük etkisi olmuştur.

Türkiye'nin Amerika'yı desteklemesi, Irak'ı, hem kuzeyden ve hem de güneyden Amerika'nın baskısı altına sokarak, bu devleti, "iki cepheli" bir savaş karşısında kalma ihtimali dolayısiyle endişeye sevketmiştir. Bu sebeple Saddam, Başbakan Birinci Yardımcısı ve kendisinin "sağ kolu" olarak bilinen Taha Yasin Ramazan'ı, alelacele ve bir kaç saatlik bir ziyaret için 5 Ağustos 1990 günü Ankara'ya göndermiş ise de kendisine Kuveyt'den çekilmesi gerektiği hatırlatıldı. Dahası, Güvenlik Konseyi'nin 661 sayılı ambargo kararı üzerine Türkiye de, 7 Ağustosta Yumurtalık boru hattının, açık olan kısmını kapattı. Diğer hattı Irak 6 Ağustosta kapatmıştı. Kerkük-Yumurtalık boru hattı günde 1.7 milyon varil pompalamaktaydı ve Türkiye de, petrol ihtiyacının %40'ını buradan sağlamaktaydı. Türkiye'nin bu hattı kapatmakla, kendisinin sebep olduğu zarar meydandaydı.

Bundan sonra Türkiye Amerika'nın baskısı altında kaldı. Zira, Amerika, Adana'daki İncirlik NATO üssü ile Türk topraklarını Irak'a karşı kullanmak istiyordu. Hatta, İncirlik dolayısiyle NATO, Türkiye'ye garanti vermek suretiyle, NATO'nun sorumluluk alanını, bir bakıma Orta Doğu'ya

da uzatmış oldu.

Bu baskılar üzerine Cumhurbaşkanı Özal ve ANAP hükümetinin, Amerika ile beraber, Irak'a karşı savaşa girmesi hevesinde olduğu görülüyor. Özal'a göre, Orta Doğu'nun haritası değişecekti ve Türkiye buna hazır olmalıydı. "Kerkük ve Musul" sözleri, geniş bir şekilde ortada dolaşıyordu.

Türkiye'nin savaşa katılması veya bir yabancı ülkeye asker göndermesi, Anayasamıza göre, her şeyden önce T.B.M.M.'nin kararına bağlıydı. Halbuki bu sırada, Türk kamu oyu ve muhalefet partileri, bunun tamamen karşısındaydı. Türk kamu oyu, Saddam'ın saldırganlığını desteklemese bile, Amerikan politikasının bu konudaki bir "aleti" haline gelinmesinin karşısındaydı. Hele, bir savaşa katılma ihtimaline, muhalefet gayet şiddetli tepki göstermekteydi. SHP lideri İnönü, Irak'tan "komşumuz ve dostumuz" diye söz ederken, DYP lideri Demirelde "Türkiye'nin bu krize bulaşmasının Irak'la olan münasebetlerimizi olumsuz etkilemesinden" endişe etmekteydi.

Bu sebeple, ANAP iktidarı ile muhalefet arasında bir mücadele ortaya çıktı. Bu şartlar içinde Özal, 12 Ağustosta, T.B.M.M.'den, bir "savaş açma izni" çıkartmaya muvaffak oldu. Lakin, bu iznin kullanılma şartı, "Türkiye'ye bir saldırı yapılması hali" idi. Ne var ki, bu sırada, Adana-İncirlik NATO üssü, Amerikan uçakları tarafından

kullanılmaya başlanmıştı bile.

T.B.M.M.'nin 12 Ağustos kararından sonra, ANAP hükümeti, 5 Eylülde Meclis'in gizli oturumunda, Türkiye'ye yabancı asker kabul etme ve Türk askerini yabancı ülkelere gönderme iznini aldı. Muhalefet partilerinin dışında, 28 ANAP milletvekili de bu karara aleyhte oy kullanmıştı. Hükümet, bu kararın bir "savaş izni" olmadığını vurgulamakla beraber, muhalefet bu karara da şiddetle tepki gösterdi.

Muhalefetin ve kamu oyunun bu tepkilerinin, Cumhurbaşkanı Özal'ın savaşa bulaşma hevesini bir hayli kırdığı bir gerçektir. Kaldı ki, Türkiye, ambargoya katılmakla beraber, milyonlarca dolarla ifade edilen kayıplara uğramaya başlamıştı. Bu arada petrol fiyatları da 41 dolara yükselmişti. Bu ise, Türk ekonomisine ağır bir darbe vurmuştur. Bu kayıplar ve zararlar konusunda, Amerika'dan, Avrupa Topluluğu'ndan ve hatta bazı Körfez ülkelerinden bir takım vaatler gelmesine rağmen, bunların da gerçekleşmemesi, Özal ve ANAP iktidarında hayal kırıklıklarına ve dolayısiyle, Körfez Savaşı karşısındaki tutumunu yumuşatmasına ve yavaşlatmasına sebep olmuştur.

Körfez Krizi veya Körfez Savaşı, son elli yıl içinde, muhalefetin dış politika üzerindeki büyük etkinliğinin, bir kaç örneğinden birini teşkil eder.

Mamafih, Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye verdiği zararlar, sadece belirttiklerimizle kalmadı. Zira, savaşın sona ermesi üzerine, Saddam, özellikle kuzey Irak kürtlerine karşı harekata girişti. Saddam'ın intikamından korkan kürtler, özellikle Peşmergeler, Nisan 1991 başından itibaren kitleler halinde Türkiye ve İran'a sığınmaya başladılar. Bunların sayısı 1 milyonu aşıyordu ve 500.000 kadarı Türk sınırlarından içeri girerek topraklarımıza sığındılar. Sınırlarımızın güvenliği bir yana, bunların beslenmesi ve barındırılması, Türkiye için ciddi bir sorun oldu. Bunun üzerine Güvenlik Konseyi, 5 Nisan 1991 deki 688 sayılı kararı ile Irak'ı, Kuzey Irak halkına karşı giriştiği harekattan dolayı kınarken, insancıl yardımlar için, milletlerarası yardım kuruluşlarının kuzey Irak topraklarına girilmesine izin vermesini istedi. İlginçtir, bu kararı Irak'ın içişlerine bir müdahale sayan Küba, Yemen ve Zimbabwe, karar aleyhine ve, Çin ile Hindistan da çekimser oy kullandılar.

Türkiye'ye sığınan Peşmergelere, gerek Türk Hükümetinin, gerek Türk halkının yaptığı yardım, herhalde, dünyanın başka yerlerinde örneğine az rastlanan bir insanlık davranışı olmuştur. Şüphesiz başta Amerika olmak üzere diğer devletler ve milletlerarası yardım kuruluşları da, bu konuda gayet aktif olmuşlardır. Fakat, yükün bütün ağırlığını Türkiye'nin taşıdığı bir gerçektir.

Şüphesiz Türkiye bu yükü ilelebed taşıyacak değildi. Bu insanların yerlerine, yurtlarına geri dönmeleri gerekirdi. Fakat bu insanlar için

kendi topraklarında güvenlik nasıl sağlanacaktı? İşte bundan dolayı Başkan Bush, 10 Nisan 1991 tarihli bir deklarasyonla, Irak'ın 36'ncı paralelin kuzeyindeki topraklarda her türlü askeri harekatını yasakladığını bildirdi. Irak'a uygulanan politikanın anayasası haline gelen 687 sayılı karar dolayısiyle, Irak buna boyun eğdi.

Ne var ki, Amerika, 1991 Haziranında, bölgedeki askerlerini geri çekme kararı aldı. O zaman, 36'ncı paralel kararı ile, Peşmergelerin korunması nasıl sağlanacağı sorusu ortaya çıktı. Bunun için de, Amerika tarafından Çekiç Güç diye bir formül ortaya atıldı. Amerikan, İngiliz, Fransız ve İtalyan askerlerinden meydana gelen bir milletlerarası güç, Silopi'de konuşlandırıldı. Lakin, bu kuvvetlerin Silopi'de konuşlandırılması, Türkiye'nin, PKK terörüne karşı harekatını engeller nitelikte görüldüğünden ve Türkiye'nin itirazı üzerine, bu kuvvetlerin geçici olması ve günlük operasyonlarında Türkiye'nin de söz sahibi olması esası kabul edildi. Daha sonra ise, 23 Eylülde, Çekiç Güç bir kara kuvveti olmaktan çıkarıldı ve esas itibariyle Amerikan hava kuvvetlerinden meydana gelen bir "hava gücü" haline getirilerek konuşlandırıldı.

1991 Haziranında "geçici" olması kabul edilen Çekiç Güç, Türk Hükümetinin kabulü ve T.B.M.M.'nin onayı ile yapılan 6'şar aylık uzatmalarla, 1996 yılında dahi devam etmekteydi.

Bu olayın önemli yanı ise, Çekiç Güç'ün yerleşmesinden sonra, Kuzey Irak'ta bir "kürt özerkliği" hareketinin ortaya çıkması, Saddam'ın 36'ncı paralelin kuzeyine müdahale etmemesi ve Amerika'nın da bu özerkliği desteklemesi sebebiyle, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü de tehdit eden bir nitelik kazanmasıdır. Türkiye, bu özerkliğe karşı bir güvenlik supabı olmak üzere, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ilkesini ortaya atmış ise de, 1995 yılı sonu geldiğinde Türkiye'nin de bu özerklik görüşmelerinde (Dublin toplantıları) aktif rol alması ile, bu ilkenin pratik değeri hemen hemen hiç kalmamış gibidir.

3

Asya Gelişmeleri

1980 ile 1990 arasında Asya'da meydana gelen iki önemli gelişmeden biri Sovyetler Birliği'ne, diğeri de Çin Halk Cumhuriyetine aittir.

Başka bir deyişle, Sovyetler Birliği'nin 1979 Aralık ayında Afganistan'ı işgale teşebbüs edip, kendisini dokuz yıla yakın sürecek bir "Afganistan bataklığı" içine atması, Sovyetler Birliği'nin dağılmasına varan gelişmeler içinde, hem iç ve hem de dış etkiler bakımından önemli bir yer işgal eder.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin gelişmelerinin gösterdiği nitelik ise, 1976 da hem Chou En-lai'yın ve hem de, hemen arkasından Mao Tse-tung'un ölümünden sonra, Çin'in Batı'ya açılmasıdır. Olayın özelliği Çin'in Batı'ya açılmasının Çin'de radikal bir yeni bir yapılanma meydana getirmeyip, dünyanın yeni yapılanmasının Çin'i de etkilemiş olmasıdır. Dolayısiyle, Asya'da bir yeni yapılanmadan söz etmek mümkün değildir. Fakat Afganistan ve Çin'deki gelişmelerin, yine de dünyanın yeni yapılanmasında yeri olduğu bir gerçektir.

A) Sovyetlerin Afganistan Hezimeti

Daha önce de belirttiğimiz gibi, Amerika nasıl 1965-1975 arasında Vietnam'da tam bir bataklığa saplanmış ve ağır bir başarısızlıkla ve büyük güçlükle yakasını Vietnam'dan kurtarmış ise, Sovyetler de, aynen Amerika'nın yaptığı hesap hataları ile, 1979 Aralık ayından 1988 Nisanına kadar süren yaklaşık dokuz yıllık bir macera ile Afganistan bataklığına batmışlardır.

Bu savaşın başka bir özelliği de, Amerika'nın, Vietnam'ın intikamını Sovyetler'den Afganistan vasıtasiyle almış olmasıdır.

Sovyetlerin Afganistan'ı işgale başlarken yaptıkları hesapların hataları ve yanlışları şu noktalarda kendisini göstermiştir:

-Birincisi, Afgan halkının Sovyet kuvvetlerine karşı kitle halinde direnişi. Bütün savaş boyunca, kırsal alanın % 70'i daima Afgan direnişçilerinin, Afgan milliyetçilerinin kontrolü altında kalmıştır.

-Sovyetler, Afganistan'ı işgal ederken, Afgan ordusunu da kullanabileceklerini sanmışlardır. 100 bin kişilik Afgan ordusu, daha 1980 yılı sonunda 25-30 bin kişiye inmişti. Çünkü, asker ve subaylar ordudan kaçarak direnişçilere katıldılar.

-Afganistan'ın gayet dağlık arazisi de Sovyetler için bir sürpriz oldu. Sovyet askerinin araziyi tanımamasına karşılık, milliyetçiler kendi topraklarını karış karış biliyorlardı. Üstelik, bu arazi kara harekatına da hiç müsait değildi.

-Tıpkı Vietnam'daki Amerika gibi Sovyetler de, işgali 50.000 kişilik bir kuvvetle gerçekleştirebileceklerini hesaplamışlar, fakat bu kuvvet 150.000 kişiye çıktığı halde, yine başarısız kalmışlardır.

Bu sebeplerden dolayı, Sovyetlerin kara harekatı başarı sağlayamayınca, taktik değiştirdiler ve iki yeni metoda başvurdular. Bunlardan biri, "insan-yoğun" muharebeler yerine, "silah-yoğun" metodunu kullanmak oldu. Milliyetçilere karşı asker sayısı ile değil, her türlü silahı yoğun bir şekilde kullanmak suretiyle saldırılarını yürüttüler.

İkinci taktik değişikliği ise, 1983 yılından itibaren, kara harekatına değil, hava bombardımanlarına ağırlık ve yoğunluk verdiler. Arazinin gayet sarp ve dağlık olması, direnişçi milliyetçilerin kuvvetlerini gizlemelerine imkan verdiği için, hava bombardımanları da etkisiz kalmaya başladı. Bunun üzerine Sovyetler başka yollara başvurdular. Birincisi, milliyetçilere yardım ettiklerinden şüphelendikleri köyleri ve yerleşimleri, yani sivil halkı bombalama yoluna gittiler. O kadar ki, Birleşmiş Milletlerin bir raporuna göre, bu bombardımanlarda, 1985 yılı Ocak-Eylül döneminde 32.755 kişi öldürülmüş ve pek çok maddi zarar ve kayıp meydana getirilmiştir. Yani, Sovyetler, "Afgansız Afganistan" amacını güden bir "genocide", bir "soykırım" politikasını uygulamışlardır.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Sovyetler 1984 yılından itibaren kimyasal silahlar kullanmaya başladılar. Bu silahlar özellikle sivil halka yönelikti. Bu kimyasal silahların başında, "Sarı Yağmur" (Yellow Rain) ve "sıvı ateş" denen şok dalgaları meydana getirmek suretiyle insanları öldüren "sıvı bombalar" gelmekteydi.

Sovyetler bununla da yetinmeyerek, çocukları öldürmek suretiyle halkı ve milliyetçileri yıldırmak istedi. Bunun için de uçaklardan, kalemler, ağız mızıkaları, radyolar, kibrit kutuları v.s. atmaya başladılar. Bunlar arasında çocukların en hoşuna gideni ise, oynar kanatlı kuşlardı. Halbuki bunların hepsi birer bomba idi. Radyoların düğmesini çevirdiğinizde, mızıkaları çaldığınızda veya çocuklar kuşların kanadını

oynattığında, infilak ediyorlar ve etrafındakileri öldürüyor veya yaralıyordu. Bunlar hep, Afgan halkını yıldırma taktiği idi.

Lakin bu tatiklerin hiç biri yürümedi. 1985 Martında Sovyet liderliğine Mihail Gorbaçov'un gelmesinden sonra, Moskova, Afganistan savaşının yürümeyeceğini kabul etmeye başladı. Fakat buna rağmen, iki barışçı yola başvurmuş görünüyor. Birincisi, 7-10 yaşlarındaki çocukların kitleler halinde ve 10 yıllık bir öğretim için Rusya'ya gönderilmeleridir. Böylece, "müstakbel" bir komünist kadronun hazırlanması öngörülmekteydi. Bunlar Afganistan'ın gelecekteki komünist kadrosunu teşkil edecekti.

Bir diğer politika da, "İslam"ın kullanılması oldu. Bununla halkın sempati ve desteği kazanılmak isteniyordu. Bir "Diyanet İşleri Başkanlığı" kuruldu. Bütün okullara haftada 3 saat din dersi konuldu. Bazı din adamları, komünist "Devrim Konseyi" ne üye olarak alındı. Kabil radyosu, haftada 1 saat İslami program yayınlamaya başladı. Camilere, Sovyet Rusya taraftarı imamlar yerleştirildi.

Fakat bunların hiç biri Sovyetleri Afganistan bataklığından kurtaramadı. Kurtaran, silah gücü değil, Birleşmiş Milletler'in barış çabaları oldu.

a) Afgan Direniş Örgütleri:

Başta da söylediğimiz gibi, Sovyetler Birliği'ni Afganistan hezimetine iten en önemli faktör, Afgan halkının milliyetçi direnişidir. Ne var ki, Afgan milliyetçileri, bir yandan Sovyet askeri ile mücadele ederken, bir yandan da kendi içlerinde çeşitli örgütlere ayrılmışlardı. Hatta bunların kendi aralarında da mücadeleler vardı.

Afgan milliyetçilerinin bu bölünmüşlüğü, Sovyetler için hem avantaj ve hem de dezavantaj teşkil etti. Avantaj teşkil etti; çünkü, bu direniş örgütleri, Sovyet emperyalizmine karşı, tek veya birleşik bir cephe meydana getiremediler. Hatta her birinin kendisine ait askeri kuvveti bile vardı. Bu durum, şüphesiz, Sovyetler için bir avantaj ve milliyetçiler için de bir handikaptı.

Fakat buna karşılık, milliyetçilerin bu bölünmüşlüğü, Sovyetler için de bir handikap veya dezavantaj teşkil etti. Çünkü, Sovyetler tek bir cephede savaş yapma imkanından yoksun kaldılar. Ülkenin her bir yanında bir başka direniş örgütü ile savaşmak zorunda kaldılar.

Bu direniş örgütlerini Radikaller ve Ilımlar şeklinde ele almak gerekir.

Radikaller, "aşırı İslami" gruplar olup, başlıcaları şunlardı:

Hizb-i İslami: Direniş gruplarının en güçlüsü ve son derece muhafazakar Sünni bir grup olan bu örgüt, lideri Gulbeddin Hikmetyar'ın,

Kabil Üniversitesinde mühendislik öğrenimi görürken, 1969 yılında kurduğu Müslüman Öğrenciler Örgütü'nden doğmuştur. Hikmetyar, Krallık zamanında hapse atılmış ve daha sonra Pakistan lideri Zülfikar Ali Butto'dan büyük yardım görmüştür. 1978 Nisanındaki komünist darbesinden sonra, komünist rejime karşı ilk silahlı mücadeleyi başlatmıştır.

Cemiyet-i İslami: Lideri, Kabil Üniversitesi'nde İslami Bilimler Profesörlüğü de yapmış olan Dr. Seyyid Burhanuddin Rabbani idi. Rabbani aslen Tacik'tir. Cemiyet'in askeri lideri ise, yine bir tacik olan ve Panşir Aslanı diye anılan Ahmet Şah Mesud'tur. Cemiyet, iki defa Hizb-i İslami ile birleşmiş ise de, bu birleşmeler uzun ömürlü olmamıştır.

Bu iki büyük radikal örgütün dışında, bir takım küçük gruplar da bulunmaktaydı.

Ilımlı direniş örgütleri ise, daha dağınık bir görüntü sergilemişlerdir. Bunların başlıcaları da şöyledir:

1978 de ortaya çıkan, Mevlevi Muhammed Nebi Muhammedi'nin liderliğini yaptığı Hareket-i İnkılab-ı İslami. Krallık rejimini savunmaktaydı.

Çağdaş, demokratik ve komünist olmayan bir Afganistan görüşünü savunan, Pir Seyyid Ahmet Geylani'nin Peyman-ı İttihad-ı İslami örgütü.

Afganistan'ın tanınmış mollalar ailesinden Sibgetullah Mücediddi'nin lideri olduğu Cephe-i Azadir-i Afganistan. Bu grup, Afganistan'ın Kurtuluşu için İhtilalci Cephe diye bilinir.

Şunu da belirtelim ki, bu örgütler Afganistan dışında ve özellikle Pakistan'da karargah kurmuş olan örgütler olup, ayrıca Afganistan'ın kendi içinde ve ayrıca İran'da da, Humeyni rejiminin desteğine sahip bir takım direnme örgütleri bulunmaktaydı.

Direniş örgütlerinin bu çokluğu ve birleşmeden yoksunluğu, Sovyetlerin çekilmesinden sonra, bu ülkenin bir siyasi istikrara kavuşmasını engelleyen en önemli faktör olacaktır. Sovyet işgali dahi, Afganistan halkına bir birlik ve bütünlük sağlayamamıştır. Afganistan bütün tarihi boyunca, ne çektiyse, kendi içindeki bu bölünmelerden çekmiştir.

b) Afganistan'ın İşgali ve Devletler

Bu konuda ilk söylenecek söz, Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinin bütün dünyada büyük tepki ile karşılandığı ve Sovyet uydusu sosyalist ülkeler hariç, hiç bir devletin, özellikle bağlantısızların, Sovyetleri

desteklemediğidir. Çünkü, Sovyetlerin Afganistan'ı işgalleri, düpedüz bir "saldırı" ve milletlerarası hukuk ilkelerinin kabaca çiğnenmesinden başka bir şey değildi. Hatta, Afganistan'ın işgali, 1956 da Macaristan'ın, 1968 de Çekoslavakya'nın işgalinden çok vahşi bir olaydı.
Çünkü, 1956 ve 1968 işgallerinde, Moskova'nın kendisine göre gerekçeleri vardı. Fakat Afganistan'ın işgalinde bu gerekçelerin hiç biri mevcut olmayıp, sadece kaba bir işgal olayından başka bir şey söz konusu değildi.

Bundan dolayı Afganistan'ın işgaline Sovyetler, gerek tarafsızlardan, hele Batı blokundan hiç bir destek göremediği gibi,
özellikle üç ülke, Amerika, Çin ve Pakistan, Sovyetleri Afganistan'da tam bir başarısızlığa uğratmak için, her üçü de, bütün güçleri ile Afgan direnişçilerine yardım ettiler.

İlginçtir, Sovyetlerin Afganistan'ı işgaline ilk şiddetli tepki Çin Halk Cumhuriyetinden geldi ve Güvenlik Konseyi'ni ilk harekete geçiren de Çin oldu. Çin'in bu telaşının sebebi açıktır: Bir defa, 1960'ların başından ve özellikle 1965-66'daki, Çin'deki Proleter Kültür İhtilali'nden beri Çin-Sovyet münasebetleri son derece gergindir. Sovyetler, Çin sınırına 40-45 tümenlik bir kuvvet yığmışlardı. Çin'in güneyindeki Vietnam'ın Sovyetlerle gayet yalın münasebetler içinde bulunması ve bu ülkenin 1978 sonlarında Kampuçea'yı işgal etmesi, Çin için, Sovyetler bakımından büyük endişe kaynağı idi. Bu sebeple Çin, işin

başından itibaren, Afganistan ile olan dar sınır koridorundan Afgan direnişçilerini silahla destekledi. Bu, Sovyetler bakımından başka bir hata idi.

Amerika için, Afganistan'ın işgalinin, Sovyetler'den, Vietnam'ın intikamını alma fırsatını yaratması bir yana, Başkan Carter, 28 Aralık 1979 günü yaptığı konuşmada, Sovyetlerin hareketini, Afganistan'ın iç işlerine "kaba bir müdahale" olarak nitelendirdi. 5 Ocak 1980'deki konuşmasından da, "Dünya, sadece karşıdan bakıp, Sovyetler Birliği'nin cezasız kalmasına izin veremez" dedi.

Bu demeçlerden başka, Amerika Sovyetlere karşı bir takım eylemli tedbirler de aldı. Başkan Carter, Amerikan Senatosu'na gönderdiği bir mektupla, 1979 Haziranında Sovyetlerle imzalanmış olan SALT-İİ anlaşmasının onaylanmasını durdurdu. Bunun arkasından, 1981 Eylülünde Pakistan'la bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma ile Amerika, Pakistan'a 6 yıl içinde 3.2 milyar dolarlık yardım yapacaktı. Bu yardım paketi içinde 40 adet F-16 uçağı da vardı. Amerika, Çin gibi, Pakistan üzerinden Afgan direnişçilerine hem silah ve hem de gıda yardımı yaptı. Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgalinin hemen arkasından, bir de Irak-İran savaşının çıkması, Körfez petrolü bakımından Amerika'yı iyice telaşlandırdı. Afganistan'ın işgali ile Sovyetler, Basra Körfezine çok yaklaşmış olacaklardı. Arada İran var idiyse de, bu sırada İran ile Amerika'nın tam bir düşmanlık içinde bulunduğu ve İran'ın da bir

Sovyet tehlikesine karşı koymakta gücünün yetmeyeceği de unutulmamalıdır. Bu sebeple Amerika, gerektiğinde Körfez'e hemen müdahale etmek üzere, 1981 yılında "Acil Müdahale Kuvveti"ni (Rapid Deployment Force) kurmuştur.

Şüphesiz, Afganistan'ın işgalinden en fazla endişelenen Pakistan oldu. Çünkü, Afganistan Sovyetlerin kontrolü altına girecek olursa, Pakistan ile Sovyetler Birliği adeta komşu haline geleceklerdi. Bu sırada Pakistan'ın hiç de iyi münasebetlere sahip olmadığı Hindistan'ın da Sovyetlerle çok yakın münasebetlere sahip olduğunu gözönünde tutulmalıdır. Bu sebeple Pakistan, baştan sona kadar, Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesi ve Afgan halkının kendi kaderini kendisinin tayin etmesi ilkelerini savunmuştur.

Pakistan'ın başında başka bir dert daha vardı. Sovyet işgalinden kaçan sivil Afganlılar, kitleler halinde Pakistan'ın Peşaver bölgesine sığındılar. Bunların sayısı 3 milyonu bulmaktaydı. Her ne kadar Birleşmiş Milletler başta olmak üzere, Amerika, Avrupa Topluluğu ve bir çok devletler bu mültecilere yardım ettiyse de, Pakistan, bunların bir an önce yurtlarına geri dönmeleri için uğraştı. Çünkü bunların içinde bazı etnik gruplar, Pakistan için rahatsızlık unsuruydu.

Avrupa Topluluğu ile bütün Batılı ülkeler de, Sovyet işgaline karşı çıktılar.

c) B.M.'in Barış Çabaları:

Afganistan sorununu Güvenlik Konseyi'ne getiren Çin olmuştur. 1980 Ocak ayında altı toplantı yapılmasına rağmen, Sovyet Rusya'nın daimi üyelerden biri olması sebebiyle, bir sonuca ulaşılamadı ve konunun Genel Kurul'a havalesine karar verildi.

Genel Kurul'un 14 Ocak 1980 de, 18 red ve 18 çekimsere karşı 104 oyla aldığı ES-6/2 sayılı kararı ise, Sovyet Rusya'nın adı zikredilmeksizin, Afganistan'ın, egemenlik, toprak bütünlüğü, siyasi bağımsızlığı ile bağlantısızlık statüsüne saygı gösterilmesi, Afgan halkının kendi kaderini kendisinin tayin etmesine imkan vermek için, bütün yabancı kuvvetlerin Afganistan'dan çekilmesi, Afgan mültecilerinin kendi istekleriyle evlerine dönmelerini sağlayacak şartların yaratılması ve mültecilere yardım için B.M. Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin desteklenmesi isteniyordu.

Genel Kurul, bundan sonraki yıllarda da aldığı kararlarda, bu hususları aynen tekrarlamıştır.

Genel Kurul, 20 Kasım 1980 de aldığı 35/37 sayılı kararında, Genel Sekreter'den, Afganistan (komünist rejim) ile Pakistan arasında bir diyaloğun sağlanması amacı ile bir "özel temsilci" tayin etmesini istedi. Genel Sekreter Kurt Waldheim da, siyasi yardımcılarından Perez de

Cuellar'ı özel temsilci tayin etti. Cuellar, 1981 yılı içinde üç defa Kabil ve İslamabad'ı ziyaret etti ve bu ziyaretler Sovyetler tarafından da desteklendi.

B.M. Genel Sekreterliğine, 1 Ocak 1982 den itibaren Xaviar Perez de Cuellar getirilince, o da "özel temsilciliğe", yine siyasi yardımcılardan Diego Cordovez'i atadı. Cordovez, 1982 Haziranından 1988 Nisanına kadar olan dönemde, Afganistan ve Pakistan temsilcileri ile Cenevre'de tam 12 toplantı yaptı. Pakistan, Afganistan'daki komünist rejimi tanımadığı için, bu toplantılarda taraflar hiç bir zaman bir masa etrafında oturmadılar. Cordevez, heyetlerin her biri ile ayrı ayrı görüşerek, tarafların görüşlerini uzlaştırmaya çalıştı.

Cordovez, altı yıllık çabadan sonra taraflar arasında bir uzlaşma ve anlaşma meydana getirmeye muvaffak oldu. Amerika Dışişleri Bakanı Schultz ile Sovyet Dışişleri Bakanı Şevardnadze arasında 21-23 Mart 1988 de Vaşington'da yapılan toplantılarda da son pürüzler giderilerek, Afganistan ile ilgili anlaşmalar 14 Nisan 1988 de Cenevre'de imzalandı.

Bu anlaşmalar, bazı ekler hariç, 4 esas belgeden meydana gelmektedir:

1) Karşılıklı Münasebetlerin İlkeleri Konusunda İkili Anlaşma ile, Afganistan ve Pakistan, birbirlerinin egemenlik, siyasi bağımsızlık, toprak bütünlüğü ile güvenlik ve bağlantısızlık ilkelerine

saygı göstermeyi ve birbirlerinin içişlerine karışmamayı taahhüt etmekteydiler.

2) Milletlerarası Garantiler Konusunda Deklarasyon ise,
Amerika ile Sovyetler Birliği arasında imzalanmış olup, Afganistan ile Pakistan'ın içişlerine karışmıyacaklarını ve birinci belgedeki ilkelere saygı göstereceklerini belirtiyorlardı.

3) Mültecilerin Kendi İstekleri İle Dönmelerine Dair
Anlaşma da, mültecilerin serbestce evlerine dönmelerinin sağlanması hususundaki tedbirleri kapsamaktaydı.

4) Diğer İlgili Konular Anlaşması (Agreement on İnterrelationships) ise, bu anlaşmalarla ilgili diğer konuların ne şekilde ele alınacağını belirtmekteydi.

Bir ilginç nokta da, bu belgelerde, Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesine dair hiç bir ifade yoktur. Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesi, ikinci belge olan "Garantiler Deklarasyonu" çerçevesinde gerçekleşecekti. Bu suretle Sovyetlerin prestiji korunmuş olmaktaydı. Nitekim, Sovyetlerin Afganistan'da bulunan 120.000 kişilik kuvvetinin çekilmesi hususunda Amerika ile Sovyetler arasında bir takvim tespit edilmiştir ki, son Sovyet askeri Afganistan'dan 15 Şubat 1989 da çekilmiş olacaktı.

Afganistan sorununun bu şekilde çözümü ile Amerika, Körfez'e yönelen Sovyet tehdidini bertaraf etmiş sayılabilirdi, Eğer 1990 da Körfez krizi ortaya çıkmamış olsaydı. Sovyet lideri Gorbaçov bakımından bu anlaşmalar, Sovyet Rusyanın sırtından bir kanburun atılması anlamını taşıyordu. Ne var ki, Sovyet Rusya'nın prestiji de, bu Afganistan sorununda ağır bir darbe yemişti ve Sovyet uyduları da bu durumu görmekte ve değerlendirmede gecikmediler. Afganistan hezimetinin, Sovyetler Birliği'nin yıkılmasında büyük bir rol oynadığı, tereddütsüz söylenebilir.

B) Çin'de Yeni Yapılanma

a) Deng Şaoping'in Yükselişi

Çin Halk Cumhuriyetinin 1 Ekim 1949 da kuruluşundanberi Başbakan olan Chou En-lai, 78 yaşında iken 8 Ocak 1976 da öldü. Chou öldüğünde, Çin Komünist Partisi içinde, "ılımlılar" ve "radikaller" olmak üzere hizbin mücadelesi vardı. Ilımlılar, ölmeden önce Chou En-lai'ın etrafında toplanmışlardı. Radikalleri ise Mao Tse-tung'un karısı Chiang Chin yönetiyordu. Mao bu sırada 82 yaşındaydı ve hasta ve ihtiyarlamıştı.

Chou ölünce, normal olarak, Başbakanlığa, Başbakan Yardımcısı ve

Proleter Kültür İhtilali'nin kurbanlarından Deng Şaoping'in (Deng Tsiao-ping) getirilmesi gerekiyordu. Radikaller Deng'in başbakanlığını kabul etmeyince, bir kompromi olmak üzere, Başbakanlığa 54 yaşındaki Hua Kuo-feng getirildi.

Mao Tse-tung da, 82 yaşında iken, 9 Eylül 1876 da öldü. Bu sırada ılımlılar-radikaller mücadelesi devam etmekteydi. Mao'nun ölümü üzerine, karısı Chiang, gemi iyice azıya aldı. Üç arkadaşı ile birlikte bunlara "Dörtlü Çete" denmekteydi. Yalnız, Mao'nun ölümü üzerine Başbakan Hua, hem parti başkanlığını hem de Askeri Komite Başkanlığını ele geçirdi ki, bu suretle hem partiyi hem de orduyu kontrolü altına almış olmaktaydı. Bunun sonucu olarak, bu olaydan 15 gün sonra, Dörtlü Çete'nin tutuklandığı bildirildi. Bu, radikallerin mücadeleyi kaybetmeleri demekti.

Bu tarihten itibaren, 1976 Nisanında Parti'den ve Parti'deki bütün görevlerinden atılmış olan Deng Şaoping'in yıldızı yükselmeye başlıyordu. 1977 Temmuzunda yapılan Merkez Komitesi toplantısında, Dörtlü Çete Parti'den atılırken, Deng Şaoping de, Merkez Komitesi, Politbüro, Politbüro Yürütme Komitesi üyeliklerine yeniden tayin ediliyor ve ayrıca Komünist Parti Başkan Yardımcılığı ile Askeri Komite Başkan Yardımcılığı ve Genelkurmay başkanlığına getirildi.

Çin Komünist Partisi'nin 11'inci Kongresi 12-18 Ağustos 1977

günlerinde yapıldı. Kongre, siyasi iktidarı Hua ile Deng arasında paylaştırmış ve Deng'in yükseliş yolunu açmıştır. Nitekim, Şubat-Mart 1978 de yapılan Çin Milli Halk Kongresi, Hua'yı tekrar başbakan seçerken, Deng'de başbakan Birinci Yardımcılığı görevini üstlendi. Deng'in adı 1978 sonlarından itibaren ön plana çıkarken, Mao da artık açık bir şekilde eleştirilmeye başlanmıştı.

b) Reformlar

Deng'in iktidar basamaklarında yükselişinin anlamı, 11'inci Merkez Komitesi'nin Aralık 1978 de yapılan Genel Kurul toplantısı kararlarında görüldü. O zaman açıklanmayan bu kararlar, tam anlamı ile bir "ekonomik yeni yapılanma" niteliğinde idi. Bu kararlarla bir takım ekonomik tedbirler alınıyordu ki, bunlar, tarım alanında köylüye toprak kiralamayı, tarımda aile işletmeciliğini ve tarımsal ürünlerin serbest satışını öngörürken, endüstride de, yabancı bankalardan kredi almaya, yabancı sermaye ile ortak yatırım yapmaya, teknik yardım ve ekipman yardımı konusunda yabancı şirketlerle sözleşme yapmaya, gerek devlet çiftliklerinde, gerek sanayi işletmelerinde, yöneticilere, üretim planları, maliyet ve kar hesaplarının yapılmasında daha geniş yetkilere, ücretleri, işletmenin kar ve zararına göre tespit etmeye imkan vermekteydi.

1978 sonlarından itibaren, 1957'denberi hiç bir faaliyet göstermeyen sendikaların ve gençlik kuruluşlarının faaliyetlerine ve

üniversitede dini konuların incelenmesine izin verildi.

1978 Şubatındaki Milli Kongre, 1985'e kadar gerçekleştirilmek üzere Dört Modernizasyon programını kabul etmişti. Bu program ile, Tarım, Endüstri, Bilim ve Teknoloji ve Savunma alanlarının, 1985'e kadar çağdaş şartlara kavuşturulması öngörülmekteydi. Lakin, bu programın maliyeti 600 milyar doları bulmaktaydı. Zira, bu dört alanda 120 proje hazırlanmış bulunmaktaydı. 600 milyar dolarlık maliyet demek, Çin'in yabancı sermayeye ihtiyacı olduğu demekti. Bu sebeple Çin, önce Japonya'ya döndü. 1978 Şubatında Çin ile Japonya arasında 60 milyar dolarlık bir ticaret anlaşması imzalandı. Böylece 1937'denberi devam eden savaş sona ermiş oldu. 1978 Ağustosunda da Çin ile Japonya arasında "Barış ve Dostluk" anlaşması imzalandı. Ekim 1978 de de Deng Şaoping Japonya'yı ziyaret etti.

Böylece Mao'nun ölümünden iki yıl bile geçmeden, Çin dışarıya, yani Batı'ya açılıyordu. Zira, 1978'den itibaren Çin, Amerika ile de münasebetlerini açmaya başladı. Özellikle Dört Modernizasyon Programı'nın "Savunma" kısmı Amerika'ya dayandırılmak istenmiş ve Çin Amerika'dan silah almaya başlamıştır.

Reformlar konusunda en büyük adım, Milli Halk Kongresi'nin 4 Aralık 1982 günü kabul ettiği dördüncü anayasa ile atıldı. Reformları ve dışa açılmayı yansıtan bu anayasanın getirdiği pek çok yenilik olmakla

beraber, en göze çarpan özelliklerini şöyle belirtebiliriz: Anayasanın 3'üncü maddesi yerel yönetimlere geniş yetkiler verirken, 11'inci madde, kanunların çizdiği sınırlar içinde "ferdi ekonomi" ye izin vermekteydi. 13'üncü madde, "Devlet, vatandaşların yasal kazançlarını, tasarruflarını, evlerini ve diğer yasal mülklerini korur" diyordu. Bunlardan çok daha önemlisi ise, 18'inci maddenin yabancı sermaye yatırımlarına kapıyı açması ve yabancı sermayenin yasal hak ve menfaatlerinin Devlet tarafından korunacağını belirtmesiydi.

Bunun arkasından, Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin, 1984 Ekiminde yaptığı toplantıda, "Ekonomik Yapı Reformu" adlı belgeyi kabul etmesi geldi. Bu belgede "pazar ekonomisi"nin esasları belirtiliyor ve sanayi işletmelerinde "sorumluluk" sistemi getiriliyordu. Yani, sanayi işletmelerinin yöneticileri, işletmenin yönetimi bakımından kendi sorumlulukları ile başbaşa bırakılıyordu. Bu arada, işçi ücretlerinde "eşitlik" ilkesi kaldırılıyor ve "produktivite" esası kabul ediliyordu.

Deng Şaoping'in başlattığı bu ekonomik reformlar, halkın günlük yaşamına, hatta giyimine kuşamına bile olumlu bir şekilde yansırken, üretimde de büyük gelişmeler ortaya çıkmaya başladı. "Rock" müziğine bile izin verilirken, 1985 başında, Çin Halk Cumhuriyeti'nin tarihinde ilk defa olarak güzellik yarışması bile düzenlendi. Bir halde ki, "Pazar ekonomisi" yani liberal ekonomi, Çin'in yeni yaşamında tek model haline geldi.

c) Tienanmen'deki Kırmızı Işık:

Ekonomik reform alanındaki bu olumlu gelişmeler, zamanla "olumsuz" sonuçlar doğurmaya başladı ve bu da politik gelişmelere yansıdı.

Ekonomideki liberalleşmenin ya da yapılan reformların doğurduğu olumsuzlukların başında, serbest piyasa ekonomisinin sebep olduğu fiyat yükselmeleri, enflasyon ve bunun halk üzerindeki etkileri geliyordu.

1985'ten itibaren, tarımsal üretim düşerken, kredi yetersizlikleri, elektrik enerjisi sıkıntısı, ham madde sağlanmasındaki aksamalar ve enflasyonun, resmi olarak % 8.5, gayri resmi olarak da % 11.5'a çıkmış olması, ekonomik reformların, halkın yaşamına yansımasının kaçınılmaz sonuçları haline geldi.

Bu durumun, Komünist Partisi içindeki iktidar mücadelesine dönüşmesi de, beklenmeyen bir durum değildi. Deng Şaoping, ekonomik reformaların gerçekleşmesi için parti içinde genç kadrolara dayanırken, öte yandan da, bu genç reformcularla, parti içindeki "Muhafazakarlar" arasında bir denge kurmaya çalıştı. Lakin, 1986 yılından itibaren, Parti içinde ve Parti'nin yukarı kademelerindeki muhafazakarların, bu liberalleşme hareketlerine karşı direnmeleri de artmaya başladı. Merkez Komitesinde, "demokratik merkeziyetçilik" ilkesi, yani

Merkez Komitesi içinde yapılan tartışmalarda kabul edilen kararların yürürlüğü ilkesi kabul edilirken, bilimde, sanatta hürriyet, resmi parti politikası olarak benimsendi. Keza, dünyaya açılma politikasına da devam edilmesi kararı alındı.

Parti içindeki bu gelişmelerden cesaret alan bazı üniversite profesörleri ve öğrenciler, daha fazla hürriyet için, 1986 Ocak ayında gösterilere başladılar. Bir halde ki, göstericiler Proleter Kültür İhtilali'nin Kızıl Muhafızlarını hatırlatıyorlardı. Şu farkla ki, şimdi "Batı demokrasisi"nden söz edilmekteydi. Bu gelişmelerden Deng Şaoping de endişelenmeye başladı. Çünkü Deng, ekonomik reformlara girişirken genç reformcularla, muhafazakarlar arasında bir denge kurmaya büyük önem vermişti. 1989 yılı başında ise, Parti'nin üst kademesinde hem "ideolojik ayrılık" ve hem de "kuşak farklılığı" şeklinde bir bölünme meydana geldi.

Fakat ilginç bir gelişme olarak, 85 yaşındaki Deng reformların "motoru" iken, 60 yaşındaki Başbakan Li Peng, muhafazakarları temsil ediyordu. Bu ikisinin temsil ettiği gruplar arasındaki mücadele, reformlara devam edip etmeme mücadelesiydi.

Lakin, 1989 Nisanında 100-150 bin öğrencinin, hükümetin gösterileri yasaklamasına rağmen, Beijing'in Tienanmen meydanında gösterilere başlaması Deng'i güç duruma soktu ve tutumunu sertleştirdi.

Deng, gelişmelerin kendi kontrolü altında kalmasını sağlamak amacı ile, "Bu karışıklığı durdurmak ve buna engel olmak için, güçlü tedbirler ve kesin tutum almalıyız. Öğrencilerden korkmayınız. Çünkü milyonlarca askerimiz var" diyen Deng'e göre taviz vererek çözüm elde edilemezdi. Kendisi, Proleter Kültür İhtilali'nde Ordu'nun darbesini yiyen Deng, şimdi öğrenci gösterilerine karşı, kontrol altında tuttuğu Ordu'yu kullanmak istedi.

Hükümetin bütün önleme ve polis tedbirlerine rağmen, Tienanmen meydanındaki öğrenci gösterileri Mayıs ayında da devam etti. Bir yandan işçiler, bir yandan da halk kitleleri, gösterilerde, "demokrasi" isteyen öğrencilerin yanında yer aldı. Bu ise, alınacak tedbirler konusunda Parti'yi, "şahinler" ve "güvercinler" diye ikiye böldü. Mayıs ortalarında Deng de, "şahinler" denen sertlik taraftarı muhafazakarlara katıldı. Yumuşaklık ve siyasi reformlar taraflısı Başbakan Zhao Ziyang da görevinden alındı. Zhao, 19 Mayıs 1989 günü evine giderken Tienanmen meydanındaki öğrencileri de ziyaret etti. Lakin, hemen ev hapsine alındı.

Zhao'nun azli, Tienanmen meydanındaki binlerce öğrenci için büyük bir ümit kapısının kapanması demekti. Demokratik reformlar için artık ümit kalmaması demekti. Bu sebeple, meydanda toplananların sayısı, 200.000'den 10.000'e düştü. Mayısın son günlerinde Ordu

Pekin'e girmeye hazırlanıyordu. Nitekim, 3-4 Haziran 1989 gecesi, Çin Halk Ordusu kuvvetleri Beijing'in bütün sokaklarını işgale başladı. Bu işgal sırasında sivillerden bir kaç yüz kişi öldürülmüştür. Temmuz başında yapılan açıklamada 2.500 kişinin tutuklandığı bildirilmekle beraber, gerçek sayının 10.000 kadar olduğu ileri sürülmüştür. 27 kişiye idam cezası verilmiştir.

Zhao Ziyang'dan sonra Başbakanlığa Li Peng getirildi. Fakat Deng Çin'in dizginlerini elinde tutmaya devam ediyordu. Tienanmen olayları siyasi reformların yolunu kestiyse de, ekonomide liberal açılma devam etti.

d) Tienanmen'e Tepkiler

Tienanmen olaylarının kanlı bir şekilde bastırılması, bütün Batı dünyasında sert tepkilerle karşılandı. Bunların başında, Çin ile geniş bir ekonomik ve ticari münasebetlere girişmiş olan Amerika'dan geldi. Zira Çin'deki liberalleşme Amerika açısından, Çin'deki komünizmin sonuna doğru gidişin bir habercisiydi. Şimdi bu ümit sönüyordu. Başkan Bush, 5 Hazirandaki demecinde, Amerika'nın Çin ile münasebetlerini kesmiyeceğini, fakat askeri satışların, askeri temasların ve hükümetten hükümete ticaretin askıya alınacağını bildirdi. Bush, 8 Hazirandaki demecinde ise, Çin hükümeti, öğrencilerin ve diğer demokrasi taraftarlarının isteklerinin haklılığını tanıyıncaya kadar, Amerika'nın Çin ile normal

münasebetlere girmiyeceğini bildirdi.

Amerikan Kongresi ise çok daha sert tepki gösterdi ve Temsilciler Meclisi, 29 Haziranda, Çin'e ekonomik yaptırımlar uygulanması kararını aldı. Hem de oy birliği ile. Halbuki Başkan Bush bu kadar ileri gitmeye niyetli değildi. Lakin bu yaptırımlar Senato tarafından da aynen onaylandı.

Avrupa Topluluğu (Avrupa Birliği) da, Tienanmen olayına sert tepki göstererek, hemen hemen Amerikan Kongresi'nin kabul ettiği yaptırımların aynısını benimsemiştir.

Tienanmen gösterileri devam ederken, Sovyet Lideri Gorbaçov da, Mayıs ortalarında Çin'i ziyaret etmekteydi. Gorbaçov, 17 Mayıstaki basın toplantısında, öğrencilerden mektup aldığını açıklamış ve "Durumlarını takdirle karşılıyorum. Bu gibi süreçler sıkıntılıdır.
Fakat bunlar gereklidir" demekle beraber, bu gelişmelere dışardan müdahale edilmemesi gerektiğini de vurgulamıştır.

1990-91 Körfez Savaşı, Çin'in Batı ile münasebetlerini düzeltmesine vesile oldu. Çin'in, bu krizde aktif bir rol oynaması, veto hakkı olduğu halde bunu kullanmayıp, genellikle "çekimser" kalması ve Irak'a uygulanan yaptırımlara katılması, Batı'nın Çin'e karşı tutumunu değiştirmesini sağladı. Suudi Arabistan bile Çin ile diplomatik münasebet kurdu. Amerika-Çin ticareti yeniden gelişmeye başladı. Fakat, Batı ile

münasebetler, uzunca bir süre, Tienanmen'den önceki düzeye ulaşamadı. Bu sefer Çin, Batı'ya fazla yaklaşmamaya özen gösterdi.

4

Sovyetler Birliğinin Dağılması: Yeni Dünya

A) Stalin'den Gorbaçov'a

Stalin 5 Mart 1953 de öldükten sonra, Nikita Kruşçev, oldukça uzun bir mücadelenin sonunda, 1957 de tek başına Sovyet ikdidarının sahibi olmayı başarmıştı. Kruşçev döneminde Doğu-Batı münasebetleri, denebilir ki, Stalin zamanındakilerden çok daha sert ve tehlikeli gerginler içine girmiştir. Kuruşçev'in, 1958'den başlayan Mao ile kavgası, 1964 Ekiminde, bir "saray darbesi" ile iktidardan düşürülmesine sebep oldu. Yerine, 18 yıl iktidarda kalacak olan, Leonid Brejnev geçti. Brejnev döneminin en önemli olayı ise, Doğu yahut Sovyet Bloku'nun içerden sarsılmasına sebep olan ve 1 Ağustos 1975 de 35 ülkenin imzaladığı Helsinki Nihai Senedi veya Helsinki Deklarasyonu'dur. Sovyetler Birliğinin dağılmasının itici gücü, Gorbaçov'un ortaya attığı glasnost ve perestroyka olmuş iken, Sovyet veya Sosyalist Blok'un temellerini sarsan da bu Helsinki Nihai Senedi olmuştur. Doğu-Batı münasebetlerine bir yumuşama ve bir yakınlık getirmek isteyen bu belgenin yürürlüğe girmesinden sonra, Doğu Avrupa'daki bütün Sovyet

uydusu sosyalist ülkelerde, aydınlar ve milliyetçiler arasında, insan hakları ve hürriyet hareketleri başlamış ve bu hareketler zamanla Moskova'nın hegemonyasına karşı bir mücadeleye dönüşmüştür. Şüphesiz bunlar, bir patlama değil, yavaş yavaş gelişen hareketler olmuştur.

Brejnev 1982 Kasımında öldü. Yerine hem hasta ve hem de yaşlı, Yuri Andropov geçti. Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin bu yeni Genel Sekreteri, 1956 Macar ayaklanmasında Sovyetlerin Budapeşte Büyükelçisiydi ve İmre Nagy'ın tuzağa düşürülüp tutuklanmasında önemli bir rol oynamıştı. Yalnız şu var ki, Andropov, parti yönetiminde gençlere ağırlık verilmesi taraftarıydı. Bundan dolayıdır ki, Parti üst kademesindeki gençlerden Mikhail Gorbaçov'a, özellikle dış politikada önemli görevler vererek, bir bakıma kendisinin veliahdı yapmak istemişti. Lakin Andropov, 15 ay "saltanat" sürdükten sonra, Şubat 1984 de öldü. Fakat Andropov'un yerine 53 yaşındaki Gorbaçov değil, yaşlı ve hasta, Konstantin Çernenko geçti.

Çernenko, görevini ancak 13 ay sürdürebildi. 10 Mart 1985 günü öldü. Özellikle Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin 50 yaşın altındaki gençlerin etkisiyle, Genel Sekreterliğe Mikhail Gorbaçov getirildi. Şurası bir gerçektir ki, Gorbaçov iktidara geldiğinde, Batı'da hiç kimse, bu olayın, Sovyetler Birliği tarihinin bir dönüm noktası olacağını ve Sovyetler Birliği'nin, Komünist Partisi'nin bu genç, yetenekli ve dinamik Genel Sekreteri zamanında ve onun politikası sonucu dağılıp gideceğini

aklına bile getirmedi. Bu sırada Amerika'da, bir takım "akl-ı evveller", Sovyetler Birliği'ni, Orta Asya'dan ve "İslam" faktörü ile yıkma hesap ve tartışmaları yapmaktaydı. Halbuki, Sovyetler Birliği, Doğudan değil Batıdan, Orta Asya'dan değil, Doğu Avrupa'dan yıkıldı.

Şunu hemen belirtelim ki, Gorbaçov'un kendisini Komünist Partisi'ne kabul ettirmesi de kolay olmadı. Gorbaçov, Parti içinde kendi iktidarını pekiştirmek için, iki istikamette hareket etti. Birincisi, her fırsatta, "eski tüfekleri" sahneden çıkarmaya çalıştı. İkincisi de, Parti'nin temel organlarındaki kadroları kendi görüşlerine yatkın kişilerle takviye etmek için çaba harcadı. Bu mücadele 1988 yılı sonlarına kadar sürdü.

Gorbaçov'un Parti'ye egemen olması kolay olmamıştır. Onun için Parti kadroları üzerinde, kendi görüşlerine göre manipülasyonlar yaparken, yine de Komünist Partisi ve özellikle Merkez Komitesi'nden bir hayır beklememiş olmalı ki, iktidarını başka unsurlar üzerine dayandırma yoluna gitti.

Komünist Partisi'nin, 1941 yılından beri toplanmayan ve halkın temsilcilerinden meydana gelen bir "Parti Konferansı" vardı. Gorbaçov seçim yaptırarak, Haziran-Temmuz 1988 de Parti Konferansı'nın toplanmasını sağladı. Bu Konferans'ın en önemli özelliği, konuşma ve eleştirilerin, gayet serbest ve açık olarak yapılmasıydı. Konferans'ta Gorbaçov'un "çok adaylı" seçim sistemini savunması ilginçtir.

Gorbaçov, iktidarını, Komünist Partisi'ne değil, halka dayandırmak istiyordu.

Halk Kongresi, bir danışma organı niteliğinde olmakla beraber, anayasa değişikliği ile ilgili kararlar da aldı. Bunlardan biri de, Komünist Partisi'nin "devlet" üzerindeki "vesayeti"nin kaldırılması, yani Parti ile Hükümet işlerinin birbirinden ayrılmasıydı. Ayrıca, Gorbaçov'un bir çok yetkileri de genişletildi. Sovyetler Birliği'nin parlamentosu niteliğindeki Yüksek Sovyet, Aralık 1988'deki toplantısında bu kararları, yani Gorbaçov'un yetkilerinin genişletilmesini aynen onayladığı gibi Gorbaçov aynı zamanda Devlet Başkanlığı'na da getirildi.

Yüksek Sovyet, yine Halk Kongresi kararlarına uygun olarak, Anayasa değişiklikleri içinde, 1500'ü halk tarafından ve 750'si kamu kuruluşları tarafından seçilecek 2.250 üyeli bir Halk Temsilcileri Kongresi kurulmasını da kabul etti. Bu kongre ilk toplantısını Mayıs-Haziran 1989 da yaptı. Bu suretle Sovyet sistemine, doğrudan halkı temsil eden yeni bir organ dahil olmaktaydı.

Yüksek Sovyet, 1990 Şubatında, Gorbaçov'u, "Executive President" yapan, yani Amerika'daki gibi "Başkanlık Sistemi"ni getiren bir karar aldı.

Fakat, 1990 Şubatındaki gelişmeler bu kadarla da kalmadı. Bir defa, 4 Şubat 1990 günü Moskova'da, 200.000 kişinin katıldığı

yürüyüş ve gösteriler yapıldı. Gösterilerde Komünist Partisi'nin ülke yönetimindeki tekeline son verilmesi ve Partide radikal reformlar yapılması istenmekteydi. Tarihçi, Yuri Afanasyev, bu gösteriler için, Çarlığa son veren 1917 Şubat ihtilalinden esinlenerek, "1990'ın barışçı Şubat ihtilali" diyordu.

Bu gösteriler Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne hemen yansıdı. Gösterilerin ertesi günü Komite'de alınan kararlarla, Komünist Partisi'nin ülke yönetiminin tek gücü olmasını öngören Anayasa maddesinin kaldırılması ve "Sovyetler Birliği Komünist Partisi halk için vardır ve halka hizmet etmektedir" hükmünün Anayasaya girmesi kabul edildi.

Bütün bu gelişmelerle Gorbaçov, iktidarını iyice pekiştirmekle beraber, Parti ve devlet sisteminde yapılan bu değişikliklerle de, Sovyetler Birliği'nde bir ihtilal ve inkılap yaptığı da bir gerçekti. Gorbaçov, Stalin'in bıraktığı "Marksist" ve "Komünist" sistemi, ne Karl Marx ve Engels'in, ne Lenin'in ve hele Stalin'in hiç düşünmedikleri bir yere getirmişti. Gorbaçov, Marx'ın uydurma "proletarya diktatoryası"ndan, Sovyet komünizmini, "halkın demokrasisi"ne getirdi. Bu, Stalin ve haleflerinin, yine uydurma "halk demokrasisi"de değildi.

B) Glasnost ve Perestroyka

Gorbaçov'u, Parti ve Devlet siteminde bu kadar radikal değişikliklere

ve hatta, Sovyet Rusya'nın siyasal yapısını bu kadar değiştirmeye iten sebep veya faktör neydi?

Önce şunu söylemek gerekir ki, Gorbaçov'un 1985 Martında Sovyetler Birliği'nin kaderini eline aldığında, bu devletin, dünya politikasında bir "süper-güç" olarak mücadelesi ve bu mücadeledeki handikapları ve bunların çözümleri hakkında, bir takım tedbir ve sistemleri kafasında oluşturduğu anlaşılıyor. Sanırız bu tedbirler ve sistemleri gerçekleştirmenin ilk çaresinin de, Sovyetler Birliğinin siyasal yapısında radikal değişmeler yapılması olduğuna inanmıştı. Lakin bütün bunları yapabilmesi için de, kuvvetli bir otoriteye sahip olması gerekirdi.

Bu sebepledir ki, Gorbaçov, bir yandan siyasal sistemin yapısını değiştirerek yakasını Komünist Partisi'nin hegemonyasından kurtarmaya çalışırken, diğer yandan da ekonomik yapının değiştirilmesi ve bu yapıya, Gorbaçov'un kafasında tasarladığı şeklin verilebilmesi için ekonomik alanda da kademe kademe tedbirler almaya başladı. Glasnost (açıklık, şeffaflık) ve Perestroyka (yeniden inşa, yeniden yapma), öngörülen yeni ekonomik sistemin iki temel ilkesini teşkil etmiştir.

Gorbaçov, 11 Mart 1985 de, Komünist Partisi Genel Sekreterliği'ne seçilmesinden sonra yaptığı konuşmalarda, "ekonomik mekanizma ile işletmecilik sisteminin devamlı bir şekilde geliştirilmesi" ihtiyacından söz

etmiş ve teşebbüslerin bağımsızlık ve yetkilerinin genişletilmesi gerektiğini söylemişti.

Bunun arkasından, Nisan ayında, verimliliği ve ürün kalitesini yükseltmek için tedbirler açıklanırken, Mayıs ayında da, endüstride ve araştırmada çalışan işçi, mühendis ve üretim mühendislerine maddi ve manevi teşvikler getiren kararlar alındı.

Haziran ayında merkez komitesinde yaptığı konuşmasında da, bütün ekonomik aksaklıkların kaynağının, 1970'lerden beri izlenen ekonomik politikalar olduğunu söyleyerek, "Brejnev dönemine" ağır bir darbe vurdu.

Ağustos'ta yayınlanan bir kararname ile de, işletmelere, üretim hedeflerinin tespiti ile fiyat tespitinde daha geniş karar yetkisi tanındı.

Haziran ayında, aynı zamanda, içki yasağı getirildi. Umumi yerlerde içki içmek, işyerine sarhoş gelmek, küçükleri içkiye teşvik etmek, evlerde içki imal etmek yasaklanırken, Cumhuriyetlerin yönetimindeki suistimal ve rüşvete karşı da mücadele açıldı. Bu cumhuriyetlerin başında, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Azerbaycan ve Gürcistan geliyordu.

1986 yılının en önemli olayı ise, Brejnev döneminin ekonomik politikasına göre hazırlanmış olan 12'inci Beş yıllık (1986-1990) Plan'ın radikal bir şekilde değiştirildikten sonra, Komünist Partisi'nin Şubat-Mart 1986

yapılan 27'inci Kongresine sunulması oldu. Gorbaçov, bu konuda Kongre'ye, okunması beş buçuk saat süren bir rapor sundu. Rapor'da Gorbaçov, kapitalizm ile komünizm arasındaki ideolojik çatışmayı değerlendirirken, "günün gerçeğinin temel eğilimlerini anlamak" gerektiğini söylemiş ve 9'uncu (1971-1975) ve 10'uncu (1976-1980) beş yıllık planların başarısızlığında, bilimsel ve teknik gelişmelerin gerisinde kalınmasının büyük rol oynadığını vurgulamıştır.

Gorbaçov, bu şekilde kademe kademe yürüttüğü yeni ekonomik politikanın adını koymakta da gecikmedi: Glasnost. Merkez Komitesinin Ocak 1987 sonunda yaptığı Genel Kurul toplantısında, sert bir konuşma yaparak, Brejnev dönemini ağır bir şekilde eleştirdikten sonra, Parti hayatında reform ve demokratizasyon ve toplum hayatında da "geniş demokrasi" gerektiğini söyledi. Devlet ve kamu kuruluşlarının da, kamu oyunun eleştirilerine açık olması gerektiğini belirten Gorbaçov, devlet hayatında "alenilik" ve "açıklık", yahut "şeffaflık", yani Glasnost ilkesini ortaya attı. Gorbaçov, gerek devlet hayatındaki, gerek ekonomideki uyuşukluğu ve durgunluğu silkelemek ve bir dinamizm getirmek istiyordu.

Gorbaçov, ikinci bombasını, Bolşevik İhtilalinin, yani Sovyet Birliği'nin kuruluşunun 70'inci yıldönümü dolayısiyle 7 Kasım 1987 de yaptığı bir konuşma ile patlattı. Bu konuşmasında da Perestroyka, yani "yeniden inşa", "yeniden yapılanma" ilkesini ortaya attı.

Gorbaçov, Lenin'den başlayarak o güne kadar, Rusya'da sosyalizmin gelişmelerini tahlil ederek, "sosyalizme ikinci bir rüzgar" sağlamak için ekonominin yeniden yapılanması ve ekonomide reform ve demokratizasyon gerektiğini söyledi.

Perestroyka'nın ilk önemli ve büyük adımı ise, 1 Ocak 1988 de yürürlüğe konan "Sosyalist Teşebbüs Kanunu" oldu. Adından da anlaşılacağı üzere bu kanun, teşebbüslere ve yöneticilerine, rasyonel ve verimli bir işletme sağlama hususunda çok geniş yetkiler sağlıyordu.

Böylece, Gorbaçov, Glasnost ve Perestroyka ile, kapitalist ekonominin bir açık tarafını komünist sistem içinde uygulayarak Sovyet komünizmine yeni bir yapılanma ve aynı zamanda da bir dinamizm getirmek istemişti. Tabii, bu politikasının karşısına dikilen bir takım muhafazakarlar da oldu. Fakat belirttiğimiz gibi, Gorbaçov, siyasal alanda yapmış olduğu reformlarla sağlamlaştırdığı otoritesi ile, bu muhafazakar, köstekleyici direnmeleri kırmasını bildi.

c) Sovyet-Amerikan Silahlanma Yarışı

Esasına bakılırsa, Gorbaçov'un, yeni bir ekonomik yapılanma ile Sovyet komünizminde yeni bir rüzgar estirme ve Sovyet ekonomisine yeni bir dinamizm getirme amacının itici gücü, 1960'lardan itibaren, yani füzelerin savaş teknolojisinin ana unsurunu teşkil etmeye

başlamasından sonra, Sovyet Rusya ile Amerika arasında süregelmekte olan silahlanma yarışı olmuştur. Burada özellikle söz konusu olan, "stratejik" füzeler denen çok uzun menzilli füzelerdir. Her iki tarafın da, birbirlerinin topraklarını rahatlıkla vurabilecekleri bu uzun menzilli füzeler yarışı, Gorbaçov'un iktidara geldiği 1985 yılında öyle bir hal almıştı ki, Sovyet ekonomisinin bu yarışı kaldıramayacak hale geldiği görülmekteydi. Sovyetler uzaya insan gönderiyorlar ve uzay araştırmaları yapıyorlardı; ama halkın refahı pahasına. Bu kadar yüksek maliyete rağmen, Sovyetler bu yarışta bir üstünlük de sağlayamamışlardı. Zira, şimdi Amerika, "Strategic Defense İnitiative" veya "Yıldız Savaşları" ("Stars War") denen bir, projeyi uygulamaya koymuş ve Sovyetlerin uzun menzilli stratejik füzelerini, uzaydan atacağı füzelerle etkisiz hale getirmek için çalışıyordu.

"Yıldız Savaşları" projesi, Amerika'nın, Sovyetlerin uzun menzilli füzelerdeki üstünlüğünü kırmak amacı ile geliştirmekte olduğu bir projeydi. Projenin, esası, uzayda kurulacak uzay istasyonlarından veya platformlarından, "laser" ışınları vasıtasiyle, Rusya'dan Amerika'ya gönderilecek kıtalararası (stratejik) füzeleri, daha havada iken yoketme amacına yönelikti. Amerika bu projeyi başlatmıştı ve Amerikan ekonomisi bunun yükünü kaldırma imkanına sahipti. Amerika için de maliyeti yüksek olsa bile. Lakin Sovyet ekonomisi, bu projeyi etkisiz kılabilecek bir sistemi, ne teknik ne de mali bakımdan, gerçekleştirme imkanından yoksundu. Gorbaçov, Sovyet Rusya'nın bu konudaki handikapını

imkansızlığını, daha baştan görmüştü.

Bundan dolayıdır ki, 1985 yılından itibaren Gorbaçov, Amerika ile münasebetlerinde, bu "uzay yarışması"nı sona erdirmek, Amerika ile bir uzlaşmaya vararak, Amerika'yı bu Yıldız Savaşları tasarısından vazgeçirmek için yoğun çabalar harçamıştır. Bu amaçla Gorbaçov ile Başkan Ronald Reagan arasında yapılan zirve toplantıları, "kronolojik" olarak şöyledir: 19-12 Kasım 1921 Cenevre, 11-12 Ekim 1986 Rejkjavik (İzlanda), 7-10 Aralık 1987 Vaşington, 29 Mayıs-2 Haziran 1988 Moskova.

Gorbaçov ile Başkan George Bush arasındaki zirveler ise şöyledir: 2-3 Aralık 1989 Malta (denizde), 31 Mayıs-3 Haziran Vaşington. 9 Eylül 1990 Helsinki'de yapılan zirve ise, tamamen Körfez Krizi ile ilgilidir.

Diğer bir nokta ise, Gorbaçov ile Bush arasındaki zirvelerin yapıldığı günlerde, artık Sovyet Blokunun iç yapısı, yani sosyalist uydular tam bir kaynaşma içine girmeye başlamıştı. Bu sebeple, Amerika'nın Gorbaçov'a taviz vermek için hiç bir sebebi yoktu.

Yıldız Savaşları konusu, Gorbaçov ile Reagen arasındaki, Kasım 1985 Cenevre ve Ekim 1986'daki Rejkjavik zirvelerinde gündemin en önemli maddesini teşkil etmiş, fakat hiç bir sonuç çıkmamıştır. İkinci zirvenin sonunda, Amerika Dışişleri Bakanı Schultz, basın toplantısında; "Giderek açık bir şekilde anlaşıldı ki, Sovyetler Birliği'nin

amacı, Yıldız Savaşları programını öldürmektir" diyordu.
Dolayısiyle, bu zirvelerden Yıldız Savaşları konusunda hiç bir anlaşma veya uzlaşma çıkmadı.

Bu başarısızlık üzerinedir ki, ve özellikle Rejkjavik zirvesinden sonra, Gorbaçov'un, 1987 Ocak ayında Glasnost'u ve Kasım ayında da Perestroyka'yı ortaya atması, yani Sovyet Rusya'nın ekonomisine yeni bir dinamizm verme teşebbüsü dikkati çekmektedir.

Keza, Perestroyka'nın hemen arkasından, Aralık 1987 de Vaşington'da yapılan Gorbaçov-Reagan zirvesinde, Orta Menzilli Füzeler, (INF-İntermediate Range Nuclear Forces) konusunda bir anlaşmanın imzası da, her iki taraf açısından ilginç görünmektedir. Özetlemek gerekirse, Gorbaçov iktidara geldiğinde, Sovyet komünizminin yapısını değiştirmeye karar vermiş bulunuyordu. Bu değişmeye veya "yeniden yapılanmaya" iki koldan (double-track), yani hem siyasal iktidar ve devlet yapısı ve hem de ekonomik yapıda yapacağı radikal manipülasyonlarla uluşmak istedi. Bu suretle, "Sovyet sistemi"ni güçlendirecek olursa, Amerika ile bir rekabet düzeyine ulaşabileceğini umuyordu. Lakin, bu iki alandaki çabasının yanında da, Amerika ile silahlanmadaki rekabeti kısıtlama çabasında da bulunarak, üçlü bir yol da (triple track) izledi. Bir bakıma, Sovyetler Birliği'ni "kurtarmak" için her yolu denedi. Sonuç: Bütün bu yollar Sovyetler Birliği'nin tarih içindeki ömrünü noktaladı.

D) Uyduluk'tan Bağımsızlığa: Avrupa'da 1989 İhtilalleri

Gorbaçov iktidarının dördüncü yılı tamamlandığında, Sovyetler Birliği'nin siyasal yapısında çözülmeler başlamış bulunuyordu. Bu çözülmeler, 1991 yılı sonunda dağılmaya varacaktır.

Gorbaçov, bütün siyasal, ekonomik ve askeri politikasını, Amerika ile rekabet çerçevesi içine soktu. Bu rekabette, en azından "eşitliğe" erişmek istiyordu. Lakin bunu yaparken, bunun "Blok" içindeki yansımalarını yeteri dikkatle gözönüne almamış görünüyor. Bu ise, Gorbaçov'u bir çelişkiye düşürdü: Sovyetler Birliği'ne yeni bir güç ve dinamizm vermek isterken, aksine, Sovyet sisteminin, hem içerdeki ve hem de dünya kuvvet dengesindeki bütün "zaaflarını" açığa vurdu.

Bundan, sadece Amerika ve Batı yararlanmakla kalmadı. Sosyalist "uydular" ve "Birlik" içindeki "milletler"de, Moskova etrafında kalıplaşmış görünen yapının, ne kadar "sallantılı" olduğunu görmekte gecikmediler.

Mamafih, Sovyetler Birliği'nin "1989 İhtilalleri" ile çözülüp dağılmasını, Gorbaçov'un bu paradoksal veya çelişkili politikasına bağlasak bile, 1975 Helsinki Nihai Senedi denen olayın, Sovyet uyduları üzerindeki etkilerini de, modern çağın bir "fenomeni" olarak, daima gözönünde tutmak gerekir. Hatta, "1975 olayı"nın,

Gorbaçov'un fikir sisteminde bir "temel faktör" olduğu da düşünülebilir.

Onuncu Bölüm'de de belirttiğimiz gibi, İİ'inci Dünya Savaşı'ndan sonra Moskova'nın hegemonyasına karşı ilk baş kaldıran Sovyet uyduları, 1953 de Çekoslovakya ve Doğu Almanya, 1956'da da Macaristan ve Palonya olmuştu. Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde de yine bu devletler ön planda olmuşlardır. Bu sebeple, dağılma sürecini de bu ülkelerden başlatacağız. Yalnız şunu da belirtelim ki, bu ülkeler ve diğerleri, hemen bütün uydular, Moskova'dan koparak bağımsızlıklarını kazanmak için; önce kendilerini komünist partilerinin kontrolünden kurtarma yoluna gitmişlerdir.

a) Çekoslavakya

Çekoslavakya'daki 1953 ayaklanmalarından sonra, bu ülkenin tarihindeki en önemli olay, Dubçek liderliğindeki "milli komünizm", "insancıl komünizm" gibi liberal sayılabilecek hareketlerin başlaması üzerine, Sovyetlerin 1968 Ağustosunda bu ülkeyi askerleriyle işgal etmesidir. Bu olaydan sonra, Çekoslovakya komünizmin karanlığına gömüldü.

Fakat 1975 Helsinki Nihai Senedi'ni değerlendirmede ilk harekete geçen de Çekoslovakya oldu. 1 Ocak 1977 de 242 aydın ve milliyetçi tarafından imzalanan ve "Charter 77" veya "77 Misakı" denen bir

belge, hem Çek hükümetine verildi ve hem de Batılı hükümetlere gönderildi. Belgede, Çekoslovakya'da insan haklarının gerçekleştirilmesi isteniyordu. "Charter 77" hareketi böyle başladı. Liderleri arasında Prof. Jiri Hayek, Dr. Vaclav Havel ve Prof. Jan Patocka ile Dubçek'in 1968'deki arkadaşlarından bazıları bulunuyordu.

Prag Hükümeti, bu insan hakları hareketine karşı sert tepkiler gösterdi ve tedbirler aldı. Fakat hareket yürümesini yavaşlatmadı. Çekoslovakya'yı bağımsızlığa ve demokrasiye bu hareket götürdü.

1987 de Glasnost ve Perestroyka'nın ortaya çıkması üzerine, Charter 77'ye, 1988 Haziranında Prag 88 adı ile yeni bir örgüt katıldı ve bu tarihten itibaren Çekoslovakya'nın içi karışmaya ve kitleler harekete geçmeye başladı. 1988 Ağustosunda, binlerce insan Prag sokaklarında "Ruslar evinize dönün", "Dubçek! Dubçek!" diye bağırmaya başladılar.

Gösteriler 1989 yılında daha genişleyerek devam etti. Bu durum Çekoslovak Komünist Partisi içinde çözülmelere sebep oldu. Ekim ve Kasım aylarında gösteriler iyice yoğunlaştığı gibi, göstericilerle polisler çatışmaya başladı. Bu duruma bir süre dayanan Komünist Partisi 1989 Aralık ayında, ancak yarısı komünist olan bir koalisyon kabinesi kurdu. Bu, Komünist Partisi'nin ülkeyi yönetme tekelinden vazgeçmesi ve hatta komünist iktidarın yıkılması demekti. Nitekim, Çekoslovak parlamentosu da 28 Aralık 1989 da Dubçek'i Parlemento başkanı ve

ertesi gün de Vaclav Havel'i Devlet Başkanı seçti.

Komünist Partisi iktidarının yıkılmasından sonra, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti ve Çekoslovak Federal Cumhuriyeti, isimlerindeki "Sosyalist" kelimesini attılar. Çekoslovakya'nın adı, Çekoslovak Federal Cumhuriyeti oldu. Çek ve Slovak Cumhuriyetleri federal sisteme son vererek, ayrı bağımsız devletler oldular.

1990 Haziranında yapılan federal seçimlere pek çok siyasal parti katıldı. Komünist Partisi, bu seçimden ikinci parti olarak çıkmakla beraber, ancak % 13.6-% 13.7 oranında oy alabildi.

Çekoslovakya bu şekilde kendisini komünizm boyunduruğundan kurtarmakla beraber, bu sefer Slovak milliyetçiliği hareketi ile karşı karşıya kaldı. Esasında, İ'inci Dünya Savaşı sonunda kurulan Çekoslovakya, o tarihten beri Çek ve Slovak milliyetçilerinin mücadelesine sahne olmaktan kurtulamadı. Milliyetçilik konusunda Slovaklar çok faal idiler. Çekoslovak Cumhurbaşkanı Vaclav Havelde bölünmenin karşısında olmasına rağmen, Slovak'ları önleyemeyeceğini gördüğünden, her iki taraf da, 1992 Haziranında "ayrılma" kararı aldılar. Bunun üzerine 17 Temmuz 1992 de Slovak Milli Konseyi (Slovak Parlementosu) bir Bağımsızlık Deklarasyonu kabul etti. 23 Temmuzda da, Çek ve Slovaklar arasında, ayrılmanın esaslarını belirten bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşmayı, "Çekoslovakya Federal Parlementosu"da

30 Eylül 1992 de onaylıyarak, son görevini de yapınca, bölünme resmileşti ve Avrupa sahnesine Çek Cumhuriyeti ile Slovakya adında iki yeni devlet ortaya çıktı.

b) Macaristan:

Sovyetler 1956 Macar milli ihtilalini çok kanlı bir şekilde bastırmakla beraber, Sovyetlerin adamı olan yeni Başbakan Janos Kadar, gerçekleri de görmekten geri kalmadı. Siyasi rejimi değil, fakat ekonomik rejimi yumuşatmak için bir takım çarelere başvurdu. Macar ekonomisine yeni bir şekil vermek ve özellikle ülkeyi planlı ekonominin baskısından kurtarmak için Yeni Ekonomik Mekanizma (NEM) denen bir proje ortaya atıldı ve Komünist Partisi içinde bu proje yıllarca tartışıldıktan sonra 1986'dan itibaren uygulamaya geçildi. Ekonomide bir takım reformlar yapıldı. İç ve dış, bir çok sebeplerden dolayı, bu reformların tam olumlu sonuç verdiği söylenemez.

Fakat Janos Kadar, 1975 Helsinki belgesinin getirdiği havadan, Macar ekonomisi için yararlanma yoluna gitti ve Macaristan'ın dış ekonomik münasebetleri genişletilerek, Macaristan adeta dünyaya açıldı. Sovyet Rusya'daki Glasnost ve Perestroyka, Macar komünistlerini de etkiledi. 1989 yılında çok partili sistem ilkesi kabul edilirken, yeni Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ile yeni bir Dernekler Kanunu kabul edildi. Bunun üzerine bir takım siyasal gruplar ortaya çıkmaya

başladı. Bilim İşçileri Demokratik Birliği, Genç Demokratlar Derneği beyaz ve Macaristan Demokratik Forumu gibi. Bunların yanında bir çok küçük siyasi gruplaşmalar da ortaya çıkmaya başlamıştı. Gorbaçov'un bu demokratik gelişmeleri desteklediği bildiriliyordu.

1989 Haziranında muhalefet grupları ile hükümet arasında, çok partili sisteme geçiş müzakereleri başladı ve 1989 Eylülünde, müzakerelerde, yeni bir demokratik anayasanın esasları belirlendi.

Macaristan'ın 20'inci yüzyıl tarihinde ilk defa olarak, 1990 Martında çok partili, gerçek anlamda demokratik seçimler yapıldı. İki turlu ve katılımın % 50-60 civarında olduğu bu seçimlerden, Macar Demokratik Forumu 388 milletvekilliğinden 165'ini kazanarak ve % 43 oyla, en kuvvetli parti olarak ortaya çıktı. İkinci büyük parti Hür Demokratlar İttifakı idi ve 92 milletvekilliği ve % 24 oy almıştı. Macar Sosyalist Partisi adını alan eski komünist partisi, bir hayli gerilerde olarak 33 milletvekilliği ve % 8.5 oy alabilmişti.

c) Polonya:

Bu ülkede demokrasi mücadelesi, 1956 Haziranındaki Poznan ayaklanması gibi, 1980 Gdansk ayaklanması ile başlamıştır denebilir.

Diğer uydular arasında Polonya'nın iki olumsuz özelliği vardır. Birincisi, Doğu Avrupa'daki jeopolitik ve stratejik konumu dolayısiyle, Polonya'nın Sovyetler birliği için çok önemli olmasıydı. Bundan dolayı Sovyetler, bir yandan Komünist Partisi, öte yandan Varşova Paktı adına ülkede bulundurdukları Sovyet Kuvvetleri vasıtasiyle, Polonya üzerinde çok sıkı kontrol kurmuşlardı. En küçük bir hürriyet hareketine bile izin vermiyorlardı.

Polonya'nın ikinci olumsuz özelliği ise, ekonomisinin son derece kötü olmasıydı. 7 COMECON ülkesinin toplam dış borcu 66 milyar dolar iken, bunun 21 milyar doları Polonya'ya ait bulunuyordu. Komünist rejime karşı demokratik mücadele de bu ekonomik durumdan doğdu.

1975 Helsinki belgesinden sonra, 1977 yılında, İçişleri Savunma Komitesi (KOR) ve İnsan Hakları ve Hürriyetlerini Savunma Hareketi gibi kuruluşlar ile bir takım gizli kuruluşlar ortaya çıkmaya başlamış ise de, rejimin sertliği dolayısiyle bunlar pek bir şey yapamamışlardır.

Fakat 1980 Temmuzunda hükümetin et fiyatlarına % 60 zam yapması ve bir çok gıda maddesine uyguladığı % 25 oranında sübvansiyonu kaldırması üzerine, Gdansk ve Szczecin'deki tersane işçileri ayaklandı. Ülkenin bir çok yerlerinde gösteriler başladı. Olaylar geliştikçe, Gdansk'taki tersane işçileri, grevlerin ve gösterilerin öncüsü

haline geldi ve biraz sonra Danışma Sendikası (Solidarnosc) adını alacak olan bu hareketin lideri olarak, Lech Walesa adında bir tersane elektrik işçisi sivrilmeye başladı.

İşçilerin grev ve direnişleri ile, Dayanışma ile hükümet arasındaki çatışma giderek şiddetlendi. Söylediğimiz gibi, Polonya'nın stratejik konumu dolayısiyle, Amerika açıkça Dayanışma'yı desteklediğini bildirmekten geri kalmadı. Bu da Dayanışmaya çok önemli bir destekti. Mücadelenin şiddetlenmesinde Amerika'nın bu desteğinin rolü olduğu tartışılamaz.

Amerika'nın bu tutumu ise, Sovyetlerin Polonya'ya karşı kararlılığını daha da katılaştırmıştır. Zira, 1981 Şubatında Polonya Komünist Partisi Liderliğine, Savunma Bakanı General Wojciech Jaruzelski getirildi. Bunun anlamı açıktı.

Sovyetler, bundan önce, 1980 Kasımında, Polonya'da Varşova Paktı Kuvvetleri manevraları düzenlemişlerdi. O zaman Walesa, "Sovyet tankları ülkemizi işgal edebilir, ama işgali yürütemezler" demişti. Jaruzelski ile "askeri" faktör şimdi daha belirgin hale geliyordu.

Bundan sonraki mücadele Jaruzelski ve onun arkasındaki Sovyet Rusya ile, Walesa'nın liderliğindeki Dayanışma arasında cereyan edecektir. Fakat 1987 yılı, Polonya'da da her şeyi değiştirmeye başladı.

1987 Mayısından itibaren, ülkenin her tarafındaki yürüyüşler, kaynaşmalar ve grevler, Jaruzelski'yi, adım adım Dayanışma ile uzlaşmaya götürdü. Hükümet bütün bu kaynaşmalara karşı sert tedbirler ve Gdansk başta olmak üzere, bir çok şehirlerde sokağa çıkma yasağı uygulayınca, Dayanışma da grevleri durdurdu.

1989 Şubatında, Dayanışma ile Hükümet arasında, Komünist Parti'nin "tekeline" son vermek amacı ile "Yuvarlak Masa" görüşmeleri başladı. Nisan 1989 da ise, yeni bir anayasanın esasları üzerinde bir anlaşma imzalandı.

Bu anlaşmadan sonra, Polonya Komünist Partisi Ocak 1990 da kendi kendisini feshetti. 1990 Kasımında yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminin ikinci turunda, Lech Walesa oyların % 75'ini alarak Cumhurbaşkanı seçildi.

Walesa, 1995 kasımında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aday olmasına rağmen, seçimi kaybetmiştir. Bu seçimlerde, eski komünistlerden Kwasniewski Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Polonya Komünist Partisi kendi kendini feshetmesinden sonra Sosyal Demokrasi Partisi adını almış ve Başkanlığına o zaman 35 yaşındaki Kwasniewski getirilmişti.

d) Doğu Almanya:

Baltık ülkeleri ile Çekoslovakya, Macaristan ve Polonya gelişmeleri, oldukça uzun bir zaman dilimine yayıldığı halde, Doğu Almanya, Bulgaristan ve Romanya'da komünist iktidarların yıkılması, hemen hemen bir kaç aylık bir süreç içinde gerçekleşmiştir.

Doğu Almanya'da komünist sistemin yıkılmasının en önemli tarafı, iki Almanya'nın birleşmesi sonucu vermesi dolayısiyle, Avrupa'nın stratejik yapısında, yine yeni bir yapılanmaya sebep olmasıdır. Ortaya, bir "Birleşmiş Almanya"nın çıkışıdır. 18 Ocak 1871 de, Versay Sarayı'nda Bismarck'ın "Alman İmparatorluğu"nun kuruluşunu ilan ettiğindenberi İki Almanya'nın birleşmesi, Alman tarihinin en önemli olayıdır.

Önce şunu belirtelim ki, Sovyet uyduları içinde, Moskova'nın en sağlam iki uydusu ve Moskova'ya en fazla sadakatle bağlanan iki sosyalist ülke, Doğu Almanya ile Bulgaristan'dı. İlginçtir, her ikisi de eş zamanlı olarak yıkılmıştır.

Şüphesiz, Polonya gibi, doğu Almanya'da da Varşova Paktı adına Sovyet kuvvetleri bulunuyordu. Komünist Partisi'nin Moskova'ya olan sadakati de buna eklenince ve hele Sovyet hegemonyasına karşı bir uydu ayaklanmasının 1953 Haziranında doğu Berlin ve Pilsen (Çekoslovakya)'de meydana geldiği gözönüne alınınca, Sovyetlerin bu ülke üzerindeki kontrollerinin durumunu anlamak zor değildir. O kadar

ki, Batı Almanya'da büyük NATO ve Amerikan kuvvetlerinin varlığı karşısında, Doğu Almanya Sovyetler için, Polonya'nın da önünde bulunan, çok önemli bir "ileri hat" (frontline) teşkil etmekteydi.

Bu sebeple, 1975 Helsinki belgesi ile 1987 Glasnost ve Pereştroyka'nın Doğu Almanya üzerinde bir etki yapması beklenemezdi. Kaldı ki, Gorbaçov'un, Polonya ve Doğu Almanya'ya karşı çok da "yumuşak" baktığını söylemek de mümkün değildir.

Bu sebeple, Doğu Almanya gelişmeleri, daha önceden gelişmekte olan bir hareketin sonucu olmadı. Her şey, 1989 Temmuzunda, Doğu Alman Hükümeti'nin, halka "turistik çıkış vizesi" vermesiyle başladı. Bu vize politikasının amacı, rejimden hoşlanmayanların ülkeden çıkıp gitmesini sağlamaktı. Lakin komşu ülkelere Doğu Almanya'dan öyle bir turist (!) akını oldu ki, sayıları onbinleri buluyordu. Lakin, bu "turist" akını komşu ülkeleri öyle bir sıkıntıya sokmaya başladı ki, konu bir milletlerarası sorun haline geldi. Çünkü, komşu ülkelere giden Doğu Alman vatandaşları, oradaki Alman veya Batı büyükelçiliklerine sığınıyorlardı. Sorunun milletlerarası nitelik kazanması, Doğu Alman Hükümeti ve Sovyet Rusya için büyük handikap oldu.

Diğer taraftan, Doğu Almanya'da ortaya çıkan bu durum, 1989 Ekiminden itibaren, Doğu Almanya'nın bir çok büyük şehirlerinde komünist rejim alehtarı gösterilerin patlamasına ve Yeni Reform, Barış ve

İnsan Hakları İçin Teşebbüs ve Şimdi Demokrasi gibi komünist aleyhtarı siyasal grupların ortaya çıkmasına sebep oldu.

Gösterilerin ağırlık merkezi Leipzig şehriydi. Burada yapılan gösterilerde, halk, bu sırada çok meşhur olan "We are the people" şarkısını söylüyor ve "Duvar yıkılmalıdır" derken "hür seçim" istiyorlardı. Bu gösterilere 100-200 bin insan katılmaktaydı.

Doğu Alman halkının bu ayaklanması karşısında, Komünist Partisi, bir yumuşama işareti vermek üzere, Moskova'nın en güvendiği adam olarak bilinen ve 18 yıldır görevde bulunan Erich Honecker'i Parti liderliğinden uzaklaştırdı. Lakin bu olay da halkı tamin etmekten uzak kaldı. Gösteriler Dresden ve Doğu Berlin'e de yayıldı. Honecker'in yerine geçen Egon Krenz, hala "Alman topraklarında sosyalizm ile kapitalizm hiç bir zaman yan yana yaşamamıştır" diyordu. Lakin, Hükümet, 9 Kasım 1989 günü Doğu ve Batı Berlin arasındaki meşhur duvarı açmaktan da geri kalmadı. Böylece Doğu ve Batı Almanya arasında seyahat ve göç serbestisini ilan etmiş oluyordu. Binlerce Doğu Berlin'li alış-veriş için Batı Berlin'e akın etti. Bunun arkasından, 2 Ocak 1990 da Berlin Duvarı'nın yıkılacağını ilan etti ve 14 Ocaktan itibaren de duvar yıkılmaya başlandı. Böylece, tarihe "Utanç Duvarı" diye geçen ve 1961 Ağustosunda, Doğu Alman halkının Batı'ya kaçışını önlemek için inşa edilmiş olan Duvar, ortadan kaldırılmış oldu. Utanç Duvarı'nın yıkılması bir bakıma, Doğu Almanya'daki

komünist rejimin de sonu oldu. 1990 yılı geldiğinde rejim, ülke üzerindeki kontrolünü tamamen kaybetmiş bulunuyordu. Zira, şimdi konu milletlerarası bir nitelik kazanmaya başlamıştı.

Batı Almanya, Doğu'daki bu gelişmelerle, tabiatiyle gayet yakından ilgilenmeye başladı. Ekim 1989'dan itibaren gösteriler ayaklanma halini alarak, Doğu Almanya'nın her tarafına yayılmaya başlayınca, Federal Almanya Başbakanı Helmuth Kohl, 1989 Kasımında, Doğu Almanya ile Batı Almanya'nın birleşmesini öngören 10 maddelik bir plan teklif etti. Bu yumuşak plan, önce iki Almanya arasında bir işbirliğini, sonra da Konfederasyonu ve daha sonra da federal bir birleşmeyi öngörmekteydi. Gorbaçov'un bu teklife ilk tepkisi, "Bu sorunu tarih yaratmıştır, çözümünü de tarih sağlayacaktır" oldu ise de, bu tutumunu fazla devam ettiremedi. Çünkü, Doğu Almanya'nın kontrolü çoktan Moskova'nın elinden kaçmıştı.

Başbakan Kohl ile Dışişleri Bakanı Genscher'in; Şubat 1990 da Moskova'ya yaptıkları ziyarette, Gorbaçov, her iki Almanya'nın birleşmesi için "yeşil ışık" yaktı. Ne var ki, iki Almanya'nın birleşmesi basit bir olay değildi. Savaştan sonra, gerek Almanya, gerek Berlin Şehri konusunda, Müttefikler arasında çeşitli anlaşmalar imzalanmıştı. Yani sorun, Amerika, İngiltere ve Fransa'yı da ilgilendirmekteydi. Bu sebeple, iki Almanya'nın birleşmesi için, Amerika, Sovyetler Birliği, İngiltere ve Fransa ile, Doğu ve Batı Almanya arasında 12 Eylül 1990

da, Moskova'da bir anlaşma imzalandı. 10 maddelik bir metin ile bir ek mektup ve bir deklarasyondan ibaret olan bu anlaşma, 3 Ekim 1990 da yürürlüğe girdi.

İki Almanya'nın birleşmesinin en önemli sorunlarından biri de Polonya-Doğu Almanya sınırı idi. Sovyetler, Polonya'ya Oder-Neisse sınırını vererek, Doğu Almanya'dan toprak almışlardı. Bu sebeple Birleşmiş Almanya ile Polonya arasında, 14 Kasım 1990 da Varşova'da imzalanan bir anlaşma ile, Almanya, bu sınırın değişmezliğini kabul etti ki, bu suretle Polonya'ya 104.000 Km. karelik bir Alman toprağını terketmiş olmaktaydı.

1932'denberi ilk defa olarak 3 Aralık 1990 da demokratik seçimler yapıldı.

e) Bulgaristan:

Doğu Almanya'da, 1989 Ekiminde Komünist Lider Erich Honecker'in iktidardan düşürülmesi, Bulgaristan'ı da etkiledi.

Honecker ve Bulgaristan komünist Partisi Lideri Teodor Jivkov (Zhivkov) Moskova'nın kapısındaki en sadık hizmetkarlar olmuşlardı. Özellikle Jivkov. İİ'inci Dünya Savaşından sonra bütün Sovyet uydusu sosyalist ülkelerde bir takım kımıldanmalar ve çalkalanmalar olmuş,

fakat Bulgaristan'dan tek bir ses bile çıkmamıştı. Bunun tek sebebi 1954 yılından beri, yani 35 yıldır, Bulgaristan'ı demir yumrukla yöneten ve Bulgaristan'daki 1.5 milyonluk Türk kitlesinin de amansız düşmanı olan Jivkov'du. Kendisine "Çar" deniyordu. 35 yıl içinde, Sovyet Rusya'da bir çok lider gelip geçmiş, fakat Jivkov hepsi ile geçinerek iktidarını sürdürmeyi başarmıştı.

İlginçtir, 35 yıllık, yıkılmaz sanılan diktatör Jivkov, inanılmaz bir şekilde kolaylıkla yıkıldı. Söylediğimiz gibi, bunda, Honecker'in devrilmesinin büyük etkisi olmuştur. Zira, Honecker'in düşürülmesinden iki hafta sonra, 3 Kasım 1989 da Sofya'da binlerce insanın katıldığı gösteriler başladı. Göstericiler "glasnost" ve "demokrasi" diye bağırıyorlardı. Bu gösteriler üzerine, Bulgaristan komünist Partisi 9 Kasım 1989 toplantısında, Jivkov'u zorla istifa ettirdi. Jivkov'un düşürülmesinde Gorbaçov'un da vizesi vardı. Zira, Gorbaçov Jivkov'dan hiç hoşlanmamıştı.

78 yaşındaki Jivkov'un yerine, 53 yaşındaki Petar Mladenov Parti Genel Sekreterliğine getirildi. Mladenov, glasnost ve perestroyka taraflısıydı ve "sosyalizm çerçevesinde" reformların yapılması gerektiğine inanıyordu. Parti'de de muhafazakarları tasfiye edip, ılımlılara dayanma yoluna gitti. Mladenov serbest seçimlerden de söz etmekteydi.

Bu gelişmeler, ülkedeki muhalif ve demokrasi taraftarları güçlere cesaret verdi ve demokrasi için mücade eden 9 siyasal grup, Aralık 1989

başında Demokratik Güçler Birliği adı ile birleştiler. Başkanlığına da Zheliu Zhelev getirildi.

Bundan sonra, bir yanda halk ve Demokratik Güçler Birliği, diğer yanda Komünist Partisi olmak üzere bir mücadele başladı. Halk rejime karşı tepkisini gösterilerle ortaya koymaya çalışırken, Demokratik Güçler Birliği de Komünist Partisi'ni demokratik bir anayasa için zorlamaya başladı. Halk, gösterilerde "Kahrolsun komünizm" diye bağırırken, Bulgaristan'daki soydaşlarımız da bu gösterilere katılarak, "Türk esaretine hayır", "İsimlerimizi geri verin" diye bağırmaktaydı.

Bu karşılıklı çatışma içinde, Komünist Partisi, yavaş yavaş geri adım atmaya başladı. 1990 Ocak ayında, ülkenin yönetimini, Komünist Partisi'nin tekeline veren, Anayasa'nın 1'inci maddesi kaldırıldı. 1990 Şubatında Başbakanlığa ılımlılardan Lukanov getirildi. Bulgaristan Parlamentosu, Nisan 1990 başında, çok partili, hür ve serbest seçim yapılması kararını aldı. Bunun üzerine, Komünist Partisi, adını Bulgaristan Sosyalist Partisi şeklinde değiştirdi.

Haziran 1990 da, gerçekten demokratik ve iki turlu seçimler yapıldı. Bu seçimlerde, 400 milletvekilliğinden, Bulgaristan Sosyalist Partisi 211, Demokratik Güçler Birliği 144, soydaşlarımızın Hak ve Özgürlükler Hareketi 23 milletvekilliği elde etti.

Görüldüğü gibi, komünistler yine iktidarı ellerinde tutmaktaydılar. Bu durum, 1990 Aralık ayına kadar devam etmek üzere, yoğun gösterilere ve grevlere sebep oldu. Nihayet, tarafsızlardan Dimitar Popov'un, bütün partilerden meydana gelen bir koalisyon hükümeti kurmasiyle ortalık sükunete kavuştu. Tabiatiyle bu, Bulgaristan'da her şeyin düzeldiği anlamında değildi. Popov'un koalisyon kabinesinde, Bulgaristan Sosyalist Partisi, Demokratik Güçler Birliği ve Çiftçi Partisi birer Başbakan yardımcılığına sahip bulunuyorlardı. Toplam olarak, kabinede, Sosyalist Partiden 7, Demokratik Güçler'den 3, Çiftçi Partisinden 2 ve partisiz 6 üye bulunuyordu.

f) Romanya:

Bulgaristan'da Jivkov'un yıkılışını Romanya'da Nicolae Ceausescu'nun yıkılışı takip etti. Çünkü Çavuşesku (Ceausescia) da, gerek glasnost, gerek perestroyka gelişmelerine, ve gerek diğer sosyalist ülkelerdeki gelişmelere gözlerini kapayıp, acımasız diktatörlüğünü devam ettirmek istemiştir.

Komünist Blok içinde Romanya'nın tutumu ilginç bir nitelik gösterir. Çavuşesku 1965 yılında Romanya Komünist Partisi'nin başına geçtikten sonra, gerek COMECON içinde ve gerek Moskova'ya karşı belirgin bir bağımsızlık politikası izlemeye başlamıştır. Bunda, 1960'lardan itibaren başlayan "detant"ın da etkisi olduğu şüphesizdir.

Çavuşesku'nun bu politikası Batı'da, kendisine önemli sempati kazandırmıştır.

Lakin, aynı yıllarda Çekoslovakya'nın da "insancıl komünizm" diye Moskova'ya karşı mesafe koymaya kalkışması üzerine, bu ülke 1968 Ağustosunda Sovyet ordularının ve tanklarının işgaline uğrayınca, Çavuşesku da, bunun kendisi için de ifade ettiği anlamı kavramakta gecikmedi. Politikasını, Varşova Paktı ile işbirliğine yöneltme yoluna gitti.

1985 yılında Gorbaçov iktidara geldiğinde, Romanya, son derece ağır ekonomik şartlar içinde bulunuyordu ve ekonomik sıkıntılar halkı iyice bunaltmıştı. Üstelik 1986-1990 beş yıllık kalkınma planı da, dış borçları ödemek için, "kemer sıkma" programını benimsemişti. Bunun arkasından, 1987 de Sovyet Rusya'da glasnost ve perestroyka ortaya çıkınca, 1987 Kasımında Braşov'daki kamyon fabrikalarında işçiler, "ekmek istiyoruz", "kahrolsun diktatörlük" diye ayaklandılar. Bu gösteriler ve tepkiler bir süre sonra Braila ve Temeşvar (Timisoara) gibi büyük şehirlere de yayıldı. Bu arada, Romanya Komünist Partisi içinde Çavuşesku'ya yapılan uyarılar, Çavuşesku'nun gayet sert tepkileriyle karşılaştı.

Uyarılar Çavuşesku'nun hoşuna gitmedi. Gösteriler de özellikle Temeşvar'da giderek yoğunluk kazandı. Temeşvar, halkının geniş bir kitlesinin Macar olduğu Transilvanya'nın merkezi durumundaydı.

Temeşvar'daki gösteriler Aralık ayı boyunca devam ederken, hem Temeşvar'da ve hem de Bükreş, Arad ve Braşov'daki gösterilerde, halk ile güvenlik kuvvetleri arasında çatışmalar oldu. Halktan ölenler, yaralananlar oldu. Bazı yabancı ajanslar, Temeşvar çatışmalarında ölenlerin sayısını 2.000 olarak vermiştir.

Bütün bu gelişmelere karşılık, Çavuşesku, 20 Aralık akşamı radyo ve TV'de yaptığı konuşmada, Temeşvar olaylarını, "teröristlerin, faşistlerin, emperyalistlerin, serserilerin ve yabancı casus örgütlerinin işi" olarak gösterdi. Bu sırada Amerikan Hükümeti, gösterilerde polisin "kaba bir şekilde kuvvet kullanmasını" protesto ederken, Sovyet Dışişleri Bakanı da, olaylar için, "hoş olmayan şeyler" deyimini kullanıyor ve üzüntüsünü bildiriyordu.

21 Aralık günü, Bükreş'te binlerce öğrenci ve halkın katıldığı büyük gösteriler yapıldı. Bükreş sokakları polis ve askerlerle doldurulmuştu. Halk, "Kahrolsun Çavuşesku", "Kahrolsun Katiller" diye bağırıyordu. Bu sırada Çavuşesku, Başkanlık sarayının balkonundan halka hitap etmek istediyse de, ıslıklar ve protestolorla karşılandı. Bunun üzerine, güvenlik kuvvetleri ve özellikle gizli polis (securitate) ile halk arasında çatışmalar çıktı. Polis otomatik silahlarla halka ateş açarken, tanklar halkın üzerine yürüdü. Bükreş tam bir savaş alanı haline geldi.

Çavuşesku, 22 Aralık 1989 sabahı yine sarayının balkonundan halka hitap etmek isteyince, halk "Ölüm! Ölüm!" diye bağırarak Saraya hücum edip içeri girmeye başladı. Çavuşesku ve karısı Elena, bu durum üzerine, sarayın damına inen bir helikopterle Bükreş'ten kaçtılar. Fakat aynı akşam, Tirgoviste'de, askerler tarafından yakalandılar. Tirgoviste, Bükreş'in 80 Km. kuzey-batısındaydı. 25 Aralıkta, orada kurulan bir askeri mahkeme tarafından yargılanıp, idama mahkum oldular ve hemen kurşuna dizildiler. Bir komünist diktatör daha böyle alaşağı edilmiş oldu.

Çavuşesku'nun öldürülmesinden sonra göstericiler, Milli Selamet Cephesi'ni kurdular ve başkanlığınıda Moskova Üniversitesinde Gorbaçov ile beraber okumuş olan Ion Iliescu'yu getirdiler. Iliescu eski komünist liderlerdendi. 43 yaşındaki hidrolik mühendisliği profesörü olan Petre Roman başkanlığında da bir geçici hükümet kuruldu.

Milli selamet Cephesi, komünist rejime devam etmekle beraber, liberal ve demoktratik bir yönetim de getirmedi. Özellikle, Iliescu'nun, yıllarca Çavuşesku ile beraber çalışmış olması, komünizm aleyhtarları ile liberal demokrasi taraftarlarının kabul edemediği bir durum oldu. Bu sebeple, Çavuşesku'nun "gitmesinden" sonra da Romanya huzura kavuşamadı ve gösteriler, grevler, çatışmalar, bundan sonra Milli Selamet Cephesi'ne yöneldi.

1990 Martında kabul edilen yeni bir seçim kanunu ile, Mayıs 1990 yapılan ve 88 parti ile 7.300 adayın katıldığı, Millet Meclisi ve Senato seçimlerinden, Milli Selamet Cephesi en büyük güç olarak çıktı.

Millet Meclisi seçimlerinde oyların % 66.3'ünü ve senato seçimlerinde de oyların % 67.0'sini Milli Selamet Cephesi aldı.

Bundan sonra Romanya bir süre daha çalkalanmakla beraber ve 1991 yılına yine bir sürü gösteriler, karışıklıklar ve huzursuzluklar içinde girmesine rağmen, Iliescu, aldığı demokratik tedbirler ve özellikle liberal ekonomi ve pazar ekonomisine yönelmesi ile, ülkeyi belirli bir huzura götürmeye muvaffak oldu. Bu arada Türkiye ile de yakın münasebetler kurmaya da özen gösterdi. Türk özel sektörünün Romanya'daki faaliyet alanı da bir hayli genişledi.

g) Yugoslavya'da İç Savaş:

Diğer sosyalist ülkelerde olduğu gibi, Yugoslav Cumhuriyetlerinde de demokratik hareketler 1989 yılında başladı. Lakin, yine diğer ülkelerdeki gelişmelere paralel olarak, 1990 yılından itibaren bu cumhuriyetlerde de bağımsızlık eğilimleri su yüzüne çıkınca, bu cumhuriyetlerin Sırbistan'la olan münasebetleri gerginleşmeye başladı ve sonunda Bosna'da, üç buçuk yıl sürecek olan bir iç savaş başladı.

Yugoslav Federal sisteminin kurulduğu 1946 yılındanberi, Sırbistan, ülkenin yönetiminde daima egemen olmuştu. Tito'nun 1980 Mayısında ölümünden sonra, Yugoslavya Devlet Başkanlığı görevi, 6 cumhuriyetin başkanları tarafından rotasyon sistemiyle yürütülmüş ise de, bu durum, Sırbistan'ın federal sistem içindeki egemen ve üstün durumunu etkilemedi. Bu arada, Sırbistan Komünist Partisi liderliğine, 1987 yılı sonunda, koyu bir "Sırp milliyetçisi" olan ve "Büyük Sırbistan" hayali peşinde koşan, Slobodan Miloseviç gelmiştir. Yugoslavya veya Bosna iç savaşının çıkmasına da Miloseviç sebep olmuştur. Miloseviç'in emperyalist emellerinin en belirgin ifadesi, halkının % 60'ı Macar olan Voyvodina ile halkının % 90'ı Arnavut olan Kosova özerk bölgesini "demir yumrukla" yönetmesi olmuştur.

Yugoslav cumhuriyetlerinde bağımsızlık eğilimleri belirdiğinde, gerçek şudur ki, bunlar yine de birliğin dağılması taraftarı olmayıp, daha ziyade "gevşek" bir federasyon veya konfederasyon şeklini benimsemek istemişlerdir. Miloseviç ise, cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kabul etmekle beraber, bunların kuvvetli bir merkezi otorite etrafında birleşik kalması ve bu suretle Sırbistan'ın bunlar üzerindeki kontrolünü sürdürmesi fikrinde olmuştur. Bu görüşünü kabul ettiremeyince şu tezi ileri sürmüştür: Bu cumhuriyetlerde yaşayan Sırp azınlıkların self-determinasyon hakları vardır. Miloseviç bu ilkeye, "sınırların milliyetlere göre çizilmesi" ilkesi diyordu. Bu şekilde Miloseviç, Sırp azınlıkların yaşadığı toprakları, bu cumhuriyetlerden koparark, Sırbistan'ın

sınırlarını genişletmek istiyordu.

Buna rağmen, hiç bir Sırp azınlığın bulunmadığı Slovenya, 1991 Haziranında bağımsızlığını ilan edince, Miloseviç, bu bağımsızlığı önlemek için Slovenya'ya saldırdı. Fakat Avrupa Birliği'nin ve özellikle Almanya'nın sert tepkileri üzerine çekilmek zorunda kaldı.

Hırvatistan'da ise, yukarda belirttiğimiz görüşü uygulama yoluna gitmiştir.

Hırvatistan da 1991 Haziranında bağımsızlığını ilan etmiştir. Fakat, bunu daha önceden gören Miloseviç, Hırvatistan nüfusunun % 12'sini teşkil eden, Krajina Sırplarını kışkırtmış ve bunlar, 1990 ekiminde Krajina Özerk Bölgesi'ni ilan etmişlerdir. Bunun üzerine, Krajina Sırpları ile Hırvatistan arasında, 1991 Martında, silahlı çatışmalar başladı. Hırvatistan bu özerkliği tanımadı. Fakat fazla bir şey de yapamadı. Krajina Sırpları 1995 Eylülüne kadar özerk varlıklarını korudularsa da, bu tarihte Hırvatistan, Avrupa'nın da desteği ile, burasını askeri ile işgal etti.

Makedonya da 1991 Eylülünde bağımsızlığını ilan ederken, bütün tarihi boyunca Sırbistan'ın kanadı altında yaşamış olan 600 bin nüfuslu Karadağ, 1992 Nisanında, Sırbistan ile "Yeni Yugoslavya"yı kurdu. Fakat Bosna-Hersek böyle olmadı. Bu cumhuriyetin 4.5 milyonluk

nüfusunun % 43'ü Müslüman, % 32'si Sırp ve % 17'si Hırvattı. Esasında Müslümanlarla Sırpların arası hiç bir zaman iyi olmamıştı. Müslüman-Hırvat koalisyonu 1992 Şubatında Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan ve bu bağımsızlık 1992 Nisanında Avrupa topluluğu ve Amerika tarafından da resmen tanınınca, Bosna-Hersek Sırpları ayaklandılar ve 1992 Haziranından itibaren, Sırbistan'ın da Bosna Sırplarının arkasında yer alması sonucu, Bosna'da bir iç savaş başladı. Bu savaşta Yunanistan da Sırbistanı desteklemiştir.

Bosna İç Savaşı, B.M.'in, Avrupa Topluluğu'nun ve NATO'nun aracılık ve barış çabalarına rağmen, Sırpların inanılmaz vahşeti ve Müslümanlara uyguladığı zulüm ve etnik temizlik hareketleriyle, üç buçuk yıl sürdü. Amerika, bu iç savaşa, bulaşmaktan kaçındı. Fakat 1996 Temmuzundan itibaren soruna el altı ve uyguladığı baskı politikası ile, Kasım ayında "Dayton Anlaşması"nı Bosna, Hırvatistan ve Sırbistan'a kabul ettirdi ve Aralık ayında da Paris'te "barış anlaşması" imzalandı. Bu anlaşma ile Bosna'nın % 49'u Sırplara veriliyordu. Bu anlaşmanın uygulanmasını kontrol için de, Bosna'ya 60.000 kişilik bir çok Uluslu bir NATO kuvveti gönderildi.

h) Baltık Ülkeleri:

Baltık Ülkeleri diye genel bir şekilde adlandırılan Estonya, Letonya (Latvia) ve Litvanya, Nazi Almanyası ile Sovyetler Birliği

arasında imzalanan 23 Ağustos 1939 tarihli Tarafsızlık ve Saldırmazlık Paktı'nın gizli protokolü ile Sovyet Rusya'ya terkedilmişti. Bu üç küçük demokrasi, İ'inci Dünya Savaşı sonlarında, Çarlık Rusyası'ndan koparak bağımsızlıklarını almışlardı. Bu ülkenin bağımsızlıklarını almalarında "milliyetçilik" duyguları nasıl önemli bir rol oynamış ise, bağımsızlıktan sonra, "Rusya" ile komşulukları, bunların milliyetçilik duygularını canlı tutmalarına sebep olmuştur.

1939 Eylülünde Polonya'nın, Nazi Almanyası ile Sovyet Rusya'nın işgaline uğraması ve Eylül ve Ekim aylarında da, Sovyet Rusya'nın, bu küçük Baltık ülkeleri ile yaptığı "karşılıklı yardım" yani "ittifak" anlaşmaları ile bu ülkelerde deniz ve kara üsleri elde etmesi, 23 Ağustos 1939 Paktı'nın niteliğini gün ışığına çıkarmakta gecikmedi.

Nazi Almanya'sı Mayıs-Haziran 1940 da, bir buçuk ay içinde Fransa'yı "devirince", Moskova'nın hesapları alt-üst oldu ve telaşa kapıldı. 1940 Haziranında Sovyet Rusya her üç Baltık ülkesini de işgali altına aldı. Temmuz ayında Sovyetlerin kontrolü altında yapılan uydurma seçimlerle, kendisine bağlı hükümetler işbaşına geldi ve Sovyet Rusya bu ülkeyi, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne birer "Cumhuriyet" olarak ilhak etti.

Görüldüğü gibi, şimdiye kadar ele aldığımız Avrupa ülkeleri "uydu" ülkeler iken, bu üç baltık ülkesi, Sovyetler Birliği Devleti'nin birer

"parçası" halinde bulunuyordu. Bu sebepledir ki, 1987 de Glasnost ve Perestroyka ile beraber, bu üç Baltık ülkesinde "milli bağımsızlık" için hareketler başladığında, "uydu" lara karşı daha esnek hareket eden Gorbaçov, bu üç Baltık ülkesinin Sovyetler Birliği'nden kopmasına ve bağımsızlıklarını almasına inatla karşı koydu. Çünkü, şimdi söz konusu olan, Sovyetler "Birliği"nin dağılmasıydı.

Bununla beraber, diğer sosyalist ülkelerde ortaya çıkan "mücadele süreci" Baltık Ülkeleri için de söz konusu oldu. Her üç ülkede de başlangıçta her şey, "milliyetçi" gruplar ve hareketlerle, iktidardaki Komünist Partileri arasındaki mücadele ile başladı ve bu mücadele giderek Komünist Partilerinin kendi içine de yansıdı. Sonuç ise, bu ülkeler komünist partilerinin Moskova'dan kopmalarına ve Milliyetçi çizgiyi benimsemelerine sebep oldu. Bu gelişme ise, "glastnosçu" ve "perestroykacı" Gorbaçov'u bile sinirlendirdi. Lakin Gorbaçov, "Birlik"in parçalanmasını önlemek için ne kadar inat ettiyse, Baltık Milliyetçileri de Gorbaçov'a o kadar inatla direndiler. Tabii, her üç ülkede de bu mücadelenin kolay olmadığını, bir çok gerginliklerden geçtiğini de belirtelim. Çünkü Gorbaçov bu mücadelede, bu ülkede yerleşmiş bulunan Rusları da kullanma yoluna gitti. Ayrıca, başta Litvanya olmak üzere, bu ülkelere ekonomik ambargo uyguladı.

Bütün bunlara rağmen, Litvanya Parlementosu 11 Mart 1990 da, Estonya parlementosu 8 Mayıs 1990 da ve Letonya parlementosu da

4 Mayıs 1990 da, ülkelerinin bağımsızlıklarını ilan ettiler. Fakat bu bağımsızlık ilanları sözde kaldı. Çünkü, Sovyet askeri kuvvetleri, İçişleri Bakanlığı Kuvvetleri ve Sovyet Gizli Polisi KGB kuvvetleri, hepsi birden bu bağımsızlıklara son vermek için 1991 Ağustosunda harekete geçtiler. Her üç ülkede de, milliyetçilerle bunlar arasında çatışmalar ve ölenler ve yaralananlar oldu.

İşte tam bu sırada, 21 Ağustos 1991 de, Gorbaçov'u devirmek için bir askeri darbe yapıldı. Bunun üzerine aynı gün, 21 Ağustos 1991 günü, her üç Baltık Ülkesi de bağımsızlıklarını bir kere daha ilan ettiler. Gorbaçov'u darbeden kurtaran ve darbeyi başarısız kılan, Rus Federasyonu Başkanı Boris Yeltsin, 22 Ağustostaki deklarasyonunda, Sovyetler Birliği'nin dağılmıyacağını ve "Birlik"in korunacağını bildirerek, Baltık bağımsızlıklarına karşı gelmek istediyse de, 24 Ağustosta, Estonya, Letonya ve Litvanya'nın bağımsızlıklarını tanımak zorunda kaldı.

Yeltsin'in bu tutumunda, 21 Ağustos darbe teşebbüsü üzerine, başta Amerika olmak üzere Batı'nın Yeltsin'e büyük destek vermesinin önemli rolü oldu. Esasında, Amerika daha 1940 da Sovyet Rusya bu Baltık Ülkelerini "ilhak" ettiğinde bunu tanımamıştı. Baltık Ülkeleri bağımsızlık için 1987'den itibaren harekete geçtiklerinde de en büyük destek Amerika'dan gelmişti. Ayrıca Batı Avrupa da bu bağımsızlıkları desteklemişti. Bu durumda, üç Baltık Ülkesinin bağımsızlığını

tanımaktan başka çare yoktu.

ı) Moldova:

Sovyetler Birliğini meydana getiren 15 cumhuriyetten biri olan Moldavya'nın halkının % 70'i aslen Romen olduklarından, daima Romanya ile birleşmek istemişlerdir. Moldavya denen topraklar, bizim tarihimizde adı çok geçen Besarabya'dır. Bilindiği gibi, bu topraklar, Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki anlaşmazlık konusu olmuştur. Rusya'daki 1917 ihtilali sırasında, 1918 de Romanya burasını işgal ederek sınırları içine katmıştır. 23 Ağustos 1939 Paktı'ndan sonra Sovyet Rusya, aynen Baltık ülkelerine yaptığı gibi, Beserabya'yı da Romanya'nın elinden alarak, 1940 da burasını da bir Sovyet Cumhuriyeti haline getirmiştir. Besarabya topraklarının bir kısmını da Ukrayna'ya vermiştir. Lakin Sovyet-Alman savaşı çıkınca, Nazi Almanyası'na dayanan Romanya, 1941 de Moldavya'yı işgal etmiş ise de, Almanya'nın yenilgisi üzerine 1944 de Sovyet orduları Romanya'ya girince, Moldovya'yı da Romanya'nın elinden geri almıştır.

Bütün bu gelişmeler, Moldav halkında koyu bir milliyetçilik duygusunun gelişmesine sebep olmuştur. Glasnost ve Perestroyka'nın ortaya çıkması üzerine, Moldavlar bir "dil milliyetçiliği" hareketini başlattılar. Zaten Rusca'nın resmi dil olmasına, eskiden beri karşı idiler. Romence'nin milli ve resmi dil olarak kabulünü istiyorlardı. Lakin, Moldavların

bu dil milliyetçiliği, 1989 yılından itibaren "siyasal milliyetçilik" hareketine, yani bağımsızlığa dönüşmeye başladı. Romanya ile birleşmek istedikleri gibi, şimdi, Sovyetlerin yine Romanya'dan koparıp aldıkları Bukovina ile de birleşmek istiyorlardı. Bu amaçla komünist yönetime karşı girişilen gösterilerin önderliğini Demokratik Hareket adlı bir örgüt yapmaktaydı.

Moldavların bu milliyetçilik hareketleri, nüfusun % 20'sini teşkil eden Ruslarla, sayıları 180-200 bin kadar olan, Ortodoks Gökoğuz (Gagauz) Türklerini de harekete geçirdi. Gökoğuzlar da, 1989 Ağustosundaki gösterilerinde "Cumhuriyet" kurulmalarına izin verilmesini istediler. Moldavya Yüksek Sovyeti (parlamento) de yine Ağustos 1989 da Moldovca'yı "resmi dil" olarak kabul edince, buna Ruslar şiddetle karşı geldiler. Zira, Rusca resmi dil olmaktan çıkıyordu. Fakat Moldavya Yüksek Sovyeti, 1989 Ekiminde Gökoğuzlara sınırlı bir özerklik verilmesini kabul etti.

Moldav milliyetçiliğinin giderek yoğunluk kazanması üzerine, Moldavya Komünist Partisi de içindeki muhafazakarları tasfiye ederek, bu gelişmelere ayak uydurmaya başladı. Yüksek Sovyet, 1990 Haziranında "Egemenlik Deklarasyonu"nu kabul etti. Bununla Moldav halkı ülkenin sahibi oluyor ve ülkede Moldav Anayasası ile kanunlarının geçerli olması ilkesi kabul ediliyordu. Ne var ki, Moldavların bağımsızlık yolunda attıkları bu önemli adımların arkasından Gökoğuzlar da, 19

Ağustos 1990 da bağımsızlıklarını ilan ile "Cumhuriyet" kurduklarını bildirdiler. Gökoğuzları, Ruslar izledi. Onlar da, Eylül 1990 da "Dinyester Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti"ni kurduklarını ilanettiler. Her iki harekete de Moldavlar şiddetle karşı geldiler. Zira, Sovyet Rusya'da üretilen tütünün % 40, ve şarabın da % 25'i Moldavya'dan çıkarken, bu tütünün % 60 ve şarabında % 40'ı da Gökoğuz topraklarında üretilmekteydi. Moldavya Endüstrisinin % 40'ı da Rusların yerleşik bulunduğu bölgedeydi.

Tabii, işin içine Ruslar da girince, Moldavya gelişmelerine Gorbaçov da yakın ilgi gösterdi ve Moldavya'nın bağımsızlık çabalarına karşı çıktı. 1991 yılı geldiğinde durum bu şekildeydi. Fakat, 21 Ağustos 1991 de Gorbaçov'u devirme amacıyla yapılan ve başarısız kalan darbe teşebbüsü, Sovyetler Birliği'nin diğer bütün cumhuriyetlerini de harekete geçirdi. Bu çerçevede Moldavya parlementosu 24 Ağustos 1991 de komünist Partisi'ni kanun-dışı ilan ve arkasından da 27 Ağustosta Moldova'nın bağımsızlığını ilan etti. Zira parlemento, 1990 Haziranındaki "Egemenlik Deklarasyonu" ile, Moldavya'nın adı, Romence bir ad olarak Moldova şeklinde değiştirdi.

i) Ukrayna:

Başkenti Kiev olan Ukrayna, tarihte, Rus Ortodoksluğu ile Roma Katolik Kilisesi arasında mücadeleye sahne olduğu gibi, Litvanya, Polonya, Rusya ve Osmanlı Devleti arasındaki mücadelelerin de

konusu olmuştur. Ukrayna'nın başlangıcını teşkil eden Kiev Devleti, Peçenekler, Kumanlar ve Altınordu ile mücadele etmiş ve 14'üncü yüzyılda da Litvanya'nın egemenliği altına girmiştir. 16'ıncı yüzyılda Litvanya ile Polonya'nın birleşmesinden sonra da, Ukrayna Kiev'i kontrolü altına almıştır. 1783 de Rusya'nın Kırım Hanlığı'nı ortadan kaldırması ile Ukrayna Rusya'nın sınırları içine dahil olmuştur. Bundan sonra Ukrayna, devamlı olarak Ruslara karşı bağımsızlık için mücadele etmiştir. 1917 İhtilalinde Ukrayna bağımsızlık için ayaklandıysa da 1920 Bolşevik kuvvetleri Ukrayna'yı işgal ederek bu bağımsızlığa son vermiştir.

Ukrayna, nüfus yoğunluğu bakımından (52 milyon), Rus Federasyonu'ndan sonra Sovyetler Birliği'nin ikinci büyük cumhuriyetidir. Ukrayna'nın en büyük özelliği, tarihi boyunca Batı Avrupa ile devamlı temas halinde oluşudur. Bundan dolayıdır ki, Rus düşmanlığı, özellikle Batı Ukrayna'da yoğun bir şekilde egemendi.

Bununla beraber, Ukrayna milliyetçiliğinin yeniden canlanması, ancak 1988 ve hatta 1989 yılından itibaren başlamıştır. Bu tarihte, hürriyetçi ve demokrasi taraftarı bir takım gruplar ortaya çıkmaya başlamıştır ki, bunların önde gelenleri Rukh yani Halk Hareketi ile Ukrayna Halk Cephesi'dir.

Ukrayna'daki milliyetçi ve bağımsızlık hareketleri özellikle Baltık Ülkelerindeki gelişmelerden etkilenmiştir. Moskova, sözünü ettiğimiz

örgütlerin faaliyetlerini engellediğinde, Ukraynalı milliyetçilerin toplantı ve faaliyet merkezi Litvanya'nın başkenti Vilnius olmuştur.

Ukrayna'nın bağımsızlığı yolunda ilk adım, Ukrayna Yüksek Sovyeti'nin 1990 Temmuzunda kabul ettiği "Egemenlik Deklarasyonu"dur. 19 Ağustos 1991 de Gorbaçov'u devirmek için girişilen darbe üzerine, diğer cumhuriyetler gibi Ukrayna da, 24 Ağustosta bağımsızlığını ilan etmiş ise de, 1 Aralık 1991 de yapılan bir halk oylaması ile bağımsızlık kesinleşmiştir.

j) Beyaz Rusya (Belarus):

Beyaz Rusya, esas itibariyle Kiev Devletinin egemenliği altında yaşarken, onun yıkılması ile birlikte ve yine onunla beraber, önce Litvanya'nın, sonra da Polonya'nın egemenliği altına girmiştir. Polonya'nın 1772'deki ilk taksiminde de Rus Çarlığı tarafından ele geçirilmiştir. 1919 Ocak ayında da, "Beyaz Rusya Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" olmuştur.

Görüldüğü gibi, Beyaz Rusya'nın tarihinde bir "bağımsızlık olayı" pek mevcut değildir. İkincisi, tarihinin büyük bölümünü de Rusya'nın kanatları altında geçirmiştir. Bununla beraber, Beyaz Rusya halkının Rusya'ya karşı mücadelesi, hemen daima bir "milli kültür" mücadelesi yani "Ruslaştırma"ya karşı bir mücadele olmuştur.

Bir başka ilginç nokta da, Beyaz Rusya'da "milli kültür" hareketinin Gorbaçov'dan önce ve 1980-81 yıllarında ortaya çıkmasıdır. Bu hareket 1986 yılında hız kazanmaya başlamış ve özellikle Baltık Ülkelerinin milliyetçi mücaleleri Beyaz Rusya'yı da etkilemiştir. Bundan dolayı Litvanya'nın başkenti Vilnius, Ukraynalılar gibi Beyaz Rus milliyetçilerinin de karargahı olmuştur. 24-25 Haziran 1989 günlerinde, Beyaz Rusya'nın her tarafından gelen 400 delegenin, Beyaz Rusya Halk Cephesi'ni de bu şehirde kurmaları bundandır. Vilnius'taki kuruluş toplantısında bağımsızlıktan söz edilmeyip, milli kültürün serbestce geliştirilmesinden insan haklarından, diğer etnik gruplar ve diğer cumhuriyetlerle münasebetlerden söz edilmesi ilginçtir.

Şu da var ki, Beyaz Rusya Halk Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve diğer cumhuriyetlerdeki gelişmeler, Beyaz Rusya Komünist Partisi'ni de etkiledi. Halk Cephesi'nin düzenlediği gösterilerin ve kaynaşmaların artması üzerine, Beyaz Rusya Yüksek Sovyeti (parlamento) 27 Temmuz 1990 da Beyaz Rusya'nın "egemenliğini" ilan etti. Gorbaçov'a yönelen 19 Ağustos darbe teşebbüsünden sonra da, Beyaz Rusya, 25 Ağustos 1991 de bağımsızlığını ilan etti.

k) Kafkaslar:

Bu açıkladığımız gelişmeler açısından, Sovyetler Birliği'nin Kafkas Cumhuriyetlerini iki kısımda ele almak gerekir. Birincisi, Gürcistan

gelişmeleridir. Gürcistan gelişmeleri, Abkhazia ve Ossetya'nın da bağımsızlık çabaları ile, Moldova gelişmelerini hatırlatır.

İkincisi ise, bizim "Kafkas Üçgeni" dediğimiz, Ermenistan, Azerbaycan ve Karabağ arasında meydana gelen ve bu güne kadar da milletlerarası nitelikte devam eden durum ve krizdir. Karabağ sorunu ile, Ermenistan ve Azerbaycan'ın bağımsızlık gelişmeleri birbirine karışmıştır.

aa) Gürcistan:

Gürcistan'da "milliyetçi" hareketin özelliği, kendi içindeki etnik milliyetçilerle de mücadele etmenin çelişkisi içine düşmesidir. Moldova'da olduğu gibi.

Glasnost ve Perestroyka Gürcistanı da etkilemekle beraber, bu ülkede milliyetçilik hareketinin ancak 1989 da ortaya çıkmaya başladığını görüyoruz. Gürcistan'ın Sovyetler Birliği'ne katılmasının 68'inci yıldönümü olan 25 Şubat 1989 günü Tiflis'te 15.000 kişinin katıldığı gösteriler yapıldı. Sovyetlerin 1921'deki işgali protesto ediliyordu. Polisin dağıttığı ve tutuklamaların olduğu bu gösteriler, Gürcü milliyetçiliğinin lideri durumunda olan, Milli Demokratik Parti tarafından düzenlenmiştir.

Gürcistan'da bu şekilde başlayan Gürcü milliyetçiliği hareketi giderek artarken, 1989 yılında, bir yandan Abkhazia, diğer yandan da Osetya halkı da bağımsızlık için ayaklandı. Bu şekilde, Gürcüler bir yandan ülkedeki Rus kuvvetleriyle mücadele ederken, öte yandan bu iki etnik milliyetçilik mücadele durumunda kaldılar. Bu dörtlü mücadele içinde, giderek, bir diğer milliyetçi lider Zviad Gamsakhurdia sivrilmeye başladı. Gamsakhurdia'nın sivrilmesiyle, sahneye çıkan 16 tane milliyetçi ve hürriyetçi gruplar birbirleriyle de mücadeleye başladılar. Bunun sonucu olarak 1990 yılı tam bir karmaşa içinde geçti.

Gürcistan'ın 1990 Aralık ayında, bağımsızlık için ayaklanan Güney Osetya'yı ilhak kararı, Moskova ile arasının gerginleşmesine sebep oldu. Bu arada, 1990 Kasımında, Zviad Gamsakhurdia, Gürcistan Meclis Başkanlığına seçildi. Meclis Başkanı aynı zamanda, Cumhurbaşkanlığı görevini de yapmaktaydı. 1991 Mayısında ise Gamsakhurdia resmen cumhurbaşkanı seçildi.

Cumhurbaşkanı seçildikten sonra Gamsakhurdia tam bir diktatör oldu. En küçük bir muhalefete bile hoşgörü göstermediği gibi, kendisini eleştirenleri ve muhaliflerini en sert şekilde bertaraf etmeye başladı. Bu ise, bütün ülkede genel bir hoşnutsuzluğa ve tepkilere sebep oldu. Bunun sonucu olarak Aralık 1991 sonlarında başkent Tiflis'te ayaklanmalar patlak verdi. Bu ayaklanmalar üzerine Gamsakhurdia 1992 Ocak ayı başlarında Tiflis'ten kaçtı. Fakat taraftarları da vardı ve bunlar

mücadeleye devam ettiklerinden çatışmalar çıktı. Bu durum karşısında bir Askeri Konsey, Gürcistan'ın yönetimini eline aldı. Askeri Konsey, 1992 Martında bir Devlet Konseyi kurdu ve bunun başkanlığına da, 1990 yılında Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanlığından istifa etmiş olan ve aslen Gürcü, Eduard Şevardnadze'yi getirdi. 1992 Ekiminde yapılan seçimlerde ise, Şevardnadze, oyların % 90'ını alarak Meclis Başkanı seçildi. Meclis Başkanı, aynı zamanda Devlet Başkanı idi. Bu seçimlerin ilginç bir yanı da, Ossetya ve Abkhazya'lıların da seçimlere yoğun bir katılım göstermeleridir.

bb) Kafkas Üçgeni:

Kafkas Cumhuriyetlerinden Ermenistan, Moskova'ya en sadık cumhuriyetlerden biriydi. Bu sebeple, bu cumhuriyette bağımsızlık hareketi, diğerleri gibi şiddetli ve sarsıntılı olmamış ve Ermenistan bağımsızlığını, resmen 23 Eylül 1991 de ilan etmiştir.

Azerbaycan'ın bağımsızlık hareketi ise, Ermenistan ile patlak veren Karabağ (Nagorno-Karabakh) sorunu ile beraber ve bundan doğan çatışmalar içinde gelişir.

Yazılı kaynaklarda, 12'inci Yüzyıldan itibaren Karabağ adına rastlanmaktadır ve bulgular buranın eski bir Türk yurdu olduğunu göstermektedir. 1747 de merkezi Şusa şehri olan bir Karabağ

Hanlığı kuruldu. Fakat Rusya, 1805 de bu hanlığı kontrolu altına alır ve 1822 de de bu Hanlığa son verip, burasını bir eyalet haline getirir.

Karabağ, Çarlık Rusyası'nın egemenliğine girdikten sonra buraya Ermeni göçleri başladı. 1823 de Karabağ'da yaşayan toplam 20.095 ailenin 15.729'u Azeri, 4.366'sı ise Ermeniydi. Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan 1829 Edirne barışı ve 1877-78 Türk-Rus savaşından sonra, Anadolu'dan Kafkaslara geniş Ermeni göçleri başlamıştır. 1908 yılı geldiğinde, Kafkaslara göç eden Ermenilerin sayısı 1 milyonu bulmuştu. Bu göçler sonucu Karabağ'ın da nüfus yapısı Ermeniler lehine bir gelişme gösterdi. 1917 yılında Karabağ'da yaşayan nüfusun 317.861'i Azeri iken, Ermenilerin sayısı da 243.627 olmuştu. Bir miktar da başka etnik gruplar vardı.

Sovyetler Birliği'nin kurulması ile birlikte, Karabağ, Azerbaycan sınırları içinde "özerk" bir bölge haline getirildi. Ayrıca, Karabağ'ın Zengezur kısmı da Ermenistan'a verildi.

Stalin zamanında, Karabağ'ın Ermeni nüfusu hızla artmaya başladı. Çünkü, Stalin, Karabağ'da belirli bir Ermeni göçü politikasını izledi. Bunun sonucu olarak, günümüze gelindiğinde, Karabağ'ın nüfusunun % 75'i Ermeni ve % 25'i de Azeri olmuştur.

1987'den itibaren Sovyet Rusya'da değişim rüzgarlarının esmeye

başlaması üzerine, Karabağ'daki nüfus çoğunluğundan yararlanmak isteyen Ermenistan, bu tarihten itibaren Karabağ'ın kendisine bağlanmasını istemeye başladı. Aynı zamanda Karabağ Ermenileri de aynı istikamette gösterilere başladılar. Bunun sanunda Karabağ Sovyeti 1988 Şubatında Karabağ'ın Ermenistan'a katılmasına karar verdi. Sovyet'in (parlamento) 140 üyesinden 110 Ermeni idi.

Moskova Ermenistan'ın ve Karabağ Ermenilerinin bu isteklerini reddetmekle beraber, Karabağ Azerileride hareketlendi. Bu ise Karabağ'da Ermeni-Azeri çatışmalarına sebep oldu. Bu kadarla da kalmadı Ermeni-Azeri çatışmaları Azerbaycan'a da sıçradı. Olaylar ne Karabağ'da ve ne de Azerbaycan'da durmadı. Çatışmalar her gün şiddetini arttıran bir gelişme gösterdi. Zira, olaylar biraz sonra, Ermenistan ile Azerbaycan arasında resmen bir savaşa dönüştü. 1989 yılı sonunda Kafkaslarda, tam anlamı ile bir savaş sürmekteydi.

Bu şartlar içinde Azerbaycan Yüksek Sovyeti (parlamento), 1989 Eylülünde kabul ettiği bir kanunla, Azerbaycan'ın "egemenliğini" ilan etti. Buna göre, Azerbaycan Sovyetler Birliği'nden ayrılıyor; Azerbaycan sınırlarının dokunulmazlığı ve Karabağ üzerindeki azeri egemenliği vurgulanıyordu.

Bu kanunun çıkması, esas itibariyle Azerbaycan Halk Cephesi'nin etkisiyle oldu. Yüksek Sovyet 1989 Ekiminde Halk Cephesi'ni

resmen tescil etti. Yani bir siyasal kuruluş olarak kabul etti. Halk Cephesi'nin programına göre, Azerbaycan Sovyetler Birliği içinde, siyasal, ekonomik ve kültürel egemenliğe sahip ve kendi milli bayrağı olacaktı ve Azerbaycan halkına da Azeri Türkleri denecekti.

Azerbaycan'daki bu gelişmeler üzerine, Ermenistan'da da, Karabağ ve Rusya'nın diğer yerlerinden gelen ermenilerin toplantısında da Ermeni Milli Hareketi'nin kurulmasına karar verildi. Milli Hareket'in başkanlığına Levon Ter-Petrosyan getirildi.

Bu durum karşısında Moskova harekete geçti. Moskova, her iki tarafın arasını bulmak için bir takım uzlaştırıcı formüller ortaya attı. Mesela, buna göre, Karabağ Azerbaycan sınırları içinde kalmakla beraber, Karabağ'da 5.000 kişilik bir Sovyet kuvveti bulunacak ve ayrıca, Azerbaycan, Karabağ Ermenilerinin haklarını garanti altına alan kanunlar çıkaracaktı.

İlginçtir, bu teklifi ne Azerbaycan ne de Ermenistan kabul etti. Bu teşebbüsün de sonuçsuz kalması üzerine, 1989 da nisbeten yavaşlamış görünen Ermeni-Azeri çatışmaları, hem Karabağ ve Azerbaycanda ve hem de Ermenistan ile Azerbaycan arasında, 1990 Ocak ayından itibaren hem şiddetlendi ve hem de çatışmaların alanı genişledi. Bu gelişmeler içinde, Ermenistan da 23 Ağustos 1990 da bağımsızlığını ilan etti. Lakin, bu ilana göre, Ermenistan'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılması söz konusu olmuyordu.

Bir başka ilginç gelişme de, 1989 yılından itibaren Türkiye'nin Azerbaycan ile münasebetlerini, belirli bir şekilde artırmaya başlamasıydı.
Bu durum, Ermenistan'ı da Türkiye'ye yaklaşmaya sevkettiyse de, Ermenistan'ın hala Doğu Anadolu topraklarından söz etmesi, Türkiye'nin tepkilerine sebep oldu ve Türkiye bugüne kadar Ermenistan ile resmen diplomatik münasebet kurmamıştır. Bunun bir sebebi de, Karabağ sorununun çözülememiş olmasıdır. Bugün Karabağ tamamen Ermenilerin kontrolü altındadır ve Türkiye'nin de dahil olduğu bir çok milletlerarası aracılık teşebbüsleri bir sonuç vermemiştir.

Azerbaycan'a gelince: Karabağ sorununun, Azerbaycan içinde bir takım çalkantılara sebep olduğu da bir gerçektir. 1989 Eylülünde egemenliğin ilanından sonra, 1990 Mayısında, Ayaz Mutalibov Meclis Başkanı, yani devlet başkanı seçilmişti. 1991 Eylülünde yapılan İlk cumhurbaşkanlığı seçimini ise, yine, seçime tek aday olarak giren Mutalibov büyük çoğunlukla kazandı. Eski bir komünist olan Mutalibov'un bir yandan diktatörce yönetimi, diğer yandan Karabağ sorununda yeterli kararlılıkla hareket etmemesi, hoşnutsuzluğa sebep oldu ve Bakü'de başlayan Mutalibov aleyhtarı gösteriler üzerine, kendisi 6 Mart 1992 de istifaya zorlandı. Yerine, geçici olarak, Meclis Başkanı Yakub Memedov cumhurbaşkanlığını üstlendi.

Yeni cumhurbaşkanı için seçim 7 Haziran 1992 günü yapıldı.

Seçimlerde, 3.9 milyon kayıtlı seçmenin % 70'i oy verdi. Halk Cephesi lideri Ebulfez Elçibey, oyların % 60'ını alarak Cumhurbaşkanı seçildi. 52 yaşındaki Elçibey, koyu bir komünist düşmanı ve bir Türk milliyetçisiydi. Elçibey, Mutalibov'un Aralık 1991 de katıldığı, fakat Azerbaycan Meclisi'nin onaylamadığı, Bağımsız Devletler Topluluğu'ndan Azerbaycan'ı çıkaracağını taahhüt etmişti.

Türkiye, Azerbaycan'ın 30 Ağustos 1991 de bağımsızlığını ilan etmesi üzerine bu yeni Türk Devleti'nin 9 Kasım 1991 de resmen tanıdı. Elçibey'in, bir yıl süren Cumhurbaşkanlığı sırasında ise, Türk-Azeri münasebetleri ve işbirliği büyük gelişme gösterdi. Bir halde ki, iki Türk Devleti arasındaki bu yaklaşma, şimdi gözlerini yeniden Kafkaslara çeviren Rusya'yı rahatsız etmeye başladı.

Söylediğimiz gibi, Elçibey'in Cumhurbaşkanlığı ancak bir yıl sürdü. 3 Haziran 1993 de, yine tarihi bir Türk şehri olan Gence'de, Suret Hüseyinov, 3-5 bin kişilik bir kuvvetle ayaklandı. O sırada 34-35 yaşlarında olan Hüseyinov, Karabağ cephesinde, Ermenilere karşı yapılan muharebelerde başarısız olduğu için, komutanlıktan azledilmişti. Gence'de tekstil işi yapıyordu ve zengindi. Fakat, komutanlıktan azledilmesini hazmedememişti.

Cumhurbaşkanı Elçibey, Hüseyinov ayaklanması üzerine, bugün de anlaşılmayan bir sebeple, 18 Haziran 1993 de, istifa dahi etmeksizin

Bakü'den, Nahcivan'daki köyüne kaçtı. Bunun üzerine Hüseyinov, 21 Haziranda, Azerbaycan'ın yönetimini eline aldığını ilan etti. Azerbaycan Parlamentosu, Elçibey'den, görevine dönmesini veya istifa etmesini istediyse de, Elçibey'den hiç bir cevap alamadı. Elçibey, sadece görevini devam ettirdiğini söylüyordu. Bunun üzerine, Parlamento 24 Haziran 1993 te, Ebulfez Elçibey'in görevinin sona erdiğini ilan etti.

Bu arada, Meclis Başkanı İsa Kamberov da 13 Haziranda istifa ettiğinden, Meclis, 18 Haziranda, Haydar Aliyev'i Başkan olarak seçti. Aliyev, Azerbaycan Komünist Partisi'nin eski Genel Sekreteri ve KGB'nin (Devlet Güvenlik Komitesi) bir Generali idi. Bu suretle Azerbaycan'da Haydar Aliyev yönetimi başlıyordu.

Ayrıca, Meclis, 30 Haziran 1993 te, Suret Hüseyinov'u Başbakanlığa getirdi. Hüseyinov, Savunma, İçişleri ve Güvenlik Bakanlıklarını da üzerine aldı.

Azerbaycan, 24 Eylül 1993'te de Bağımsız Devletler Topluluğu'na katıldı.

Azerbaycan'da 3 Ekim 1993 de Cumhurbaşkanlığı seçimleri yapıldı. Haydar Aliyev, 4 milyon seçmenden % 98.8'inin oylarını alarak Cumhurbaşkanı seçildi.

ı) Orta Asya Türk Cumhuriyetleri:

Doğu Avrupa ve Baltık gelişmelerinin, Orta Asya'daki Müslüman-Türk cumhuriyetlerini, diğer Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu kadar etkilemediği görülmektedir. Şüphesiz Orta Asya cumhuriyetlerinde demokrasi ve insan hakları hareketleri ortaya çıkmış ise de, genel çapta siyasal bir milliyetçilik hareketinin yaygınlığını tespit etmek mümkün olmamaktadır. Bu cumhuriyetlerdeki milliyetçilik hareketlerinin belirgin özelliği ise, dil ve kültür milliyetçiliği şeklinde kendisini göstermesidir. Siyasal nitelikli çalkantılar bu cumhuriyetlerde, Batı'da olduğu kadar şiddetli olmamıştır. Mamafih, şurası da bir gerçektir ki, bu cumhuriyetlerde, Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecinin gerisinde kalmamışlardır.

Bu cumhuriyetlerin bir başka özelliği de, bağımsızlık süreci sırasında etnik çatışmaların da ortaya çıkmasıdır.

aa) Kazakistan:

Bu cumhuriyet, yüzölçümü olarak, 2.7 milyon Km.kare ile, Rusya Federasyonun'dan sonra Sovyetler Birliği'nin ikinci büyük cumhuriyeti olmakla beraber, 16.5 milyon nüfusu ile beşinci sırada bulunmaktaydı. Bu nüfusun % 41'i Rus ve % 36'sı Kazak iken, bağımsızlıktan sonra, Kazakların benimsemiş olduğu "Kazakistan Kazaklarındır" ilkesi dolayısiyle, bu oran bugün % 43 Kazak, % 36 Rus şeklinde değişmiştir.

Rus nüfusun çoğunluğu dolayısiyle, bağımsızlıktan önce de, sonra da, Kazakistan, Rusya Federasyonu ile iyi münasebetler içinde olmuştur.

Kazakistan'ın, başta petrol olmak üzere, tabii kaynakları çok zengindir.

Kazakistan'ın Sovyetler Birliği ile kaynaşmasında, 1962'den 1986'ya kadar Kazakistan Komünist Partisi Liderliğini ve 1971'den itibaren de, Moskova'daki Politbüro'nun üyeliğini yapan Dinmuhammed Kunayev'in büyük rolü olmuştur. Kunayev'in, Gorbaçov tarafından görevden alınmasında, suistimalleri ve Brejnev'in "adamı" olması rol oynadığı kadar, Kazak milliyetçiliğini temsil etmesi de etkili olmuştur.

Kunayev'in yerine, bir Rus olan Gennady Kolbin geçmiş ise de, kısa bir süre sonra Gorbaçov, Kazakistan'ın liderliğine Nursultan Nazarbayev'i getirmiştir.

Kazakistan'da milliyetçi hareketin öncülüğünü, 1989 Nisanında kurulan Adilet (Adalet) Derneği ile Kazak Edebiyeti (Kazak Edebiyatı) gazetesi yapmış olmakla birlikte, esas itibariyle Azat (Hürriyet) Partisi, Kazakistan'ın "egemenlik" ilanında önemli rol oynamıştır.

Kazakistan Yüksek Sovyeti, 1989 Eylülünde kabul ettiği bir kanunla, Kazak dilini "resmi dil" olarak kabul etmiştir. Rusca da ikinci dil olarak kullanılabilecekti. Bunun arkasından, Kazakistan Komünist Partisi'nin

Haziran 1990'daki Kongresinde de "egemenlik" konusu tartışılmış ve Kazakistan Parlamentosu da, Azat Partisi'nin öncülüğünde, 1990 Ekiminde, Sovyetler Birliği içinde kalarak, Kazakistan'ın "egemenliği"ni ilan etti. Azat'ın esas hedefi ise bağımsızlıktı.

Kazakistan, Bağımsız Devletler Topluluğu'nun kurulmasında önemli bir rol oynayacaktır.

bb) Türkmenistan:

Türkmenistan'ın Sovyetler Birliği içindeki ekonomik pozisyonu, bir ham madde kaynağı olmasıydı. Petrol, doğal gaz ve pamuk bunların başında gelmektedir.

Glasnost ve perestroyka ile beraber, Türkmenistan'da da bir takım hareketler ortaya çıkmıştır. Mesela 1989 Mayısında Aşkabat ve Nebitdağ'da, şehir çapında bir takım ayaklanmalar çıktıysa da, bunların gerçek sebebi ve niteliği konusunda o zamanlar çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlar arasında milliyetçilik unsuru da zikredildiği gibi, Komünist Partisi yönetimi ile halk arasındaki kopukluğun da bu ayaklanmaların altında yatan sosyal sebep olarak belirtilmiştir. Yalnız şurası var ki, gerek Sovyetler Birliği zamanında, gerek bağımsızlıktan sonra, Türkmenistan'ın tek egemen gücü Saparmurad Niyazov olmuştur. Bugünkü ünvanı "Türkmenbaşı" dır.

Türkmenistan 27 Ekim 1927 de bağımsızlığını ilan etti. Saparmurad Niyazov, 1991 ve 1993 seçimlerinde büyük oy çokluğu ile cumhurbaşkanı seçildi. Lakin, Niyazov muhaliflerinin adaylıklarını koymaları, şu veya bu şekilde engelleyerek seçimlere tek aday olarak girdi.

Bağımsızlıktan önce, Türkmenistan'ın önde gelen siyasal kuruluşu Türkmenistan Demokrat Partisi idi. Bu Parti esasında Niyazov'un 1991 Aralık ayında cumhurbaşkanı seçilmesinden önce, Türkmenistan Komünist Partisi'ni dağıtıp, ona yeni şartlara göre bir yapı vermesiyle ortaya çıkmıştı. Partinin ilk kuruluşunda, programı, ekonomik, kültürel ve siyasal alanlarda reformlar yapmak ve Türkmenistan toplumunu demokratik yapıya kavuşturma esasına dayanıyordu. Fakat, Niyazov, cumhurbaşkanı seçilince, Türkmenistan Komünist Partisi üyelerini, bu Partinin doğal üyesi haline getiren bir kararname yayınladı. Niyazov bununla da yetinmeyerek, bir takım kararnamelerle muhalifleri ezmeye başladı. Mesela, muhaliflerin ülke dışına çıkmalarını yasakladı. Basın ve yayına tam bir sansür uyguladı. Bu arada bir de Köylü Partisi vardı. Bunun dışında, Orta Asyadaki bütün demokratik güçleri biraraya getirme amacını güden Dayanışma Derneği vardı. Dayanışma'nın amacı demokrasi ve bağımsızlıktı. Bunların hepsi kapatıldı. Dayanışma'nın yetkililerinden birinin şu sözü ilginçtir: "Sovyetler Birliği dağılmadan önce biz bir CIA örgütü olarak itham ediliyorduk. Bağımsızlıktan sora ise bir KGB örgütü".

Mamafih, şunu da belirtelim ki, Türkmenistan ve Saparmurad Niyazov, Türkiye ile çok yakın münasebetler kurulmasına büyük önem vermektedir.

cc) Kırgızistan:

Kırgızistan, Sovyetler Birliği'nin en sakin cumhuriyetlerinden biri olmuştur. Bu sebeple, Kırgızistan'ın siyasal gelişmeleri ancak 1990'dan itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır.

Kırgızistan Komünist Partisi'ni 20 yıldan fazla süre ile yöneten Turdakun Usubaliyev olmuştur. Gorbaçov 1985 de iktidara gelince Usubaliyev'i görevden almış ve onun yerine Komünist Partisi'nin liderliğine bir teknokrat olan Absamat Masaliyev'i getirmiştir. Masaliyev yeteneksiz bir liderdi. İlk defa onun zamanındadır ki, Mayıs 1990 da, ilk siyasal kuruluş ortaya çıktı. Bu, 24 küçük siyasal grupların meydana getirdiği Kırgızistan Demokratik Hareketi idi. Liderleri Hazat Ahmetov ve Toyçubek Turgunaliyev'di.

Bu siyasal hareketin baskısı üzerine Masaliyev, 1990 Ağustosunda, yeni bir cumhurbaşkanlığı seçimi yapılacağını açıklarken, Kırgızistan Yüksek Sovyeti de, demokrasi ve milli birlik deklarasyonu yayınladı. Cumhurbaşkanlığı seçimlerine, Masaliyev ile, daha önce kendisiyle beraber iken, şimdi demokratik güçlere katılmış bulunan, Başbakan

Abbas Cumagilov aday olarak katıldılar. Seçilmek için en az oyların % 50'sini almak gerekiyordu. Fakat, her ikisi de bu miktar oyu alamadı. Seçim sistemine göre, müteakip seçime bu adaylar katılamayacakları için, adaylıktan çekildiler. 1990 sonbaharında yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini ise, tanınmış, genç bir bilim adamı ve politikacı Askar Akayev kazandı. Akayev, 1992 Ocak ayında yaptırdığı bir halk oylaması ile, cumhurbaşkanlığını halka bir kere daha onaylattı.

Akayev, 1990 da meydana gelen, Özbek-Kırgız sınır çatışmalarının tekrarını önlemek amacı ile, Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov ile, bir güvenlik anlaşması yaparken, 1993 Mayısında da, yeni bir anayasa ile, ülkeyi, Fransız Başkanlık sistemini getiren yeni bir anayasanın çıkmasını sağladı. Bu anayasa, Fransa'da olduğu gibi, cumhurbaşkanına geniş yetkiler veriyordu. Söylenen odur ki, Kırgizistanın bu yeni anayasası Boris Yeltsin'in o kadar hoşuna gitmiştir ki, bugünkü Rusya Federasyonu anayasası da bu anayasadan esinlenmiştir.

Kırgızistan, yine Askar Aliyev zamanında ve Gorbaçov'a yönelen 19 Ağustos 1991 darbesinden sonra, 31 Ağustos 1991 de bağımsızlığını ilan etmiştir.

dd) Özbekistan:

Orta Asya Türk cumhuriyetleri içinde "egemenliğini" ilk edenlerden

biri Özbekistan olmakla beraber, 1989 yılında büyük bir içilan karışıklığa maruz kalmıştır. Bu da Meşket Türkleri ile Özbekler arasında ki çatışmalardır.

Stalin, 1944 Mayısında Kırım Türklerini, nasıl yerlerinden, yurtlarından söküp Orta Asya'ya sürmüş ise, Meşket Türklerini de Kasım ve Aralık 1944 aylarında Orta Asya'ya sürmüştür. Stalin'in iddiasına göre, gerek Kırım Türkleri, gerek Meşket Türkleri Almanlarla işbirliği yapmışlardı.

Meşket Türkleri esas itibariyle Özbekistan'a yerleştirilmişti. Sayıları hakkında farklı rakamlar verilmekte ise de, bunların Özbekistan'da 180.000, Kazakistan'da 30.000, Kırgızistan ve Türkmenistan'da da 75 bin ve Azerbaycan'da da 12.500 kadar olduğu tahmin edilmektedir.

Özbek-Meşket çarpışmaları, Fergana'nın küçük bir kasabasında bir Meşket ile bir Özbek arasında çıkan küçük bir tartışmadan patlak vermiş ve Mayıs 1989 sonlarında çıkan bu olay, Haziran sonlarına kadar, üç hafta süren çatışmalara dönüşmüştür. Her iki taraftan da ölümlere ve yaralanmalara sebep olan bu çatışmalar o derece şiddetli olmuştur ki, Sovyetler Birliği, çatışmaları durdurmak için buraya 11-12 bin kişilik bir kuvvet sevketmek zorunda kalmıştır. Gorbaçov, bu çatışmalardan din faktörünü sorumlu tutarak, "İslam radikalizmi dişlerini göstermiştir" demiştir. Bazı Sovyet yetkililerine göre de, bu sırada

Özbekistan'ın egemenliği için çalışan Birlik Halk Cephesi veya kısa adı ile Birlik'i, Meşketlerin desteklememesi çatışmaların sebebiydi.

Gerçekten Birlik bu çatışmaların öncülüğünü yapmakla beraber, resmi kuruluşu 1989 Eylülündedir. Birlik'in çabaları sonucu, Özbekistan Yüksek Sovyeti (parlamento) 1990 Haziranında yayınladığı bir deklerasyonla, Özbekistan'ın, egemenliğini ilan etti. Fakat Sovyetler Birliği'nden ayrılmak söz konusu değildi. "Egemenlik" ilkesine göre, Özbekistan'da, Özbek anayasası ve kanunlarının üstünlüğü olacak, iç ve dış politikanın yönetiminde son sözü Özbekistan söyleyecekti.

1990 yılında, Gorbaçov, Özbekistan Komünist Partisi liderliğine İslam Kerimov'u getirdi. Kerimov ülkeyi sert bir şekilde yönetmeye başladı. 1990 Kasımında yapılan seçimlerde, Kerimov'un Demokratik Halk Partisi adayları rakipsiz olarak kazandı. Bu parti, Komünist Partisi'nin yerini almıştır. Kerimov, tek-parti görüntüsünü vermemek için, Anavatan Partisi, Köylü Partisi ve Özbekistan İşçilerinin Komünist Partisi gibi partilerin kurulmasına izin verdiyse de, bunların hepsi Demokratik Halk Partisi'nin birer uzantısıydı ve onu destekliyorlardı. Buna karşılık Birlik, ERK, İslami Rönesans Partisi, Adolat (Adalet) gibi gerçek muhalefet partilerinin faaliyetine izin verilmemiştir.

Aralık 1991 de yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde Kerimov, oyların

% 86'sını alarak seçildi. Bunun arkasında 8 Aralık 1992 de yeni bir Anayasa yapıldı. Anayasa insan haklarını kabul etmekle beraber, bu hakların kullanılması, "toplumun hakları"nı ihlal etmemesine bağlıydı. Kerimov, artık ülkeyi kararnamelerle yönetiyordu.

Kerimov, bu sert yönetimine gerekçe olarak, Tacikistan'daki iç savaşın Özbekistan'a da sıçraması endişesi ile, Meşket Türkleri, Kırgızlar ve Tacikler gibi azınlıkların varlığını göstermiştir.

Bu arada şunu da belirtelim ki, Özbekistan, 19 Ağustos darbesinden sonra, 31 Ağustos 1991 de bağımsızlığını ilan etmiştir.

ee) Tacikistan:

Sovyet cumhuriyetleri içinde en muhafazakar olanı Tacikistan olmuştur. Durum bugün de böyledir ve bu da bu cumhuriyet için önemli bir istikrarsızlık unsuru teşkil etmektedir.

Tacikistan'ın komşuları ile de münasebetleri iyi olmamıştır. 1989 yılında Tacikistan ile Kırgızistan sınırlarında çatışmalar çıkmış ve bu çatışmalar iki ülke münasebetlerinin gerginleşmesine sebep olmuştur. Bu olayın şoku geçmeden, Tacikistan, 1990 Şubatında, büyük bir iç çalkantıya maruz kaldı.

Aralık 1988 de Ermenistan'da büyük bir zelzele olmuş ve yüzbinlerce insan evsiz kalmıştı. Sovyet hükümetinin bu ermenilerden bir kısmını başkent Duşanbe'ye yerleştirmek istemesi, halkın şiddetli tepkilerine sebep oldu. Zira, zaten Duşanbe'de mesken sıkıntısı vardı. Bu sebeple 11 Şubat 1990 gününden itibaren Duşanbe'de geniş gösteriler başladı. Gösteriler, kısa zamanda, ermenilere karşı tepki olmaktan çıkarak, Komünist Partisi'ne yönelen gösteri ve tepkiler haline geldi. Çoğunluğunu gençlerin teşkil ettiği göstericiler, Komünist Partisi Merkez binasına saldırıp, binayı tahrip ettiler ve yağmaladılar. Bunun üzerine Sovyet hükümeti olayları bastırmak için Moskova'dan Duşanbe'ye asker sevketti.

Gösterilerin bir başka ilginç yanı da, ülkenin diğer taraflarına yayılırken, göstericilerin şimdi örgütlenmeye başlamalarıydı. Önce Vaadad (Birlik) adına bir örgüt kuruldu. Bunun arkasından Beşir Abdülcebbar'ın liderliğinde Rastakiz (Rönesans) grubu ortaya çıktı. Gösterilerde, "Gorbaçov'u destekliyoruz" "Orta Asya Müslümanlarındır" gibi pankartların taşınması ilginçtir.

Sovyet Hükümeti, Duşanbe ayaklanmasını bastırmaya muvaffak oldu. Fakat şimdi ortaya yeni yeni siyasal gruplar çıkmaya başlamıştı ve bunlar komünizme karşıydılar.

1991 Kasımında yapılan seçimlerde, Moskova'nın adamı olarak bilinen

ve 1982-1985 yıllarında Tacikistan Komünist Partisi Liderliğini yapan Rahman Nebiyev'in cumhurbaşkanı seçilmesi, Tacikistanı iki yıl sürecek bir iç savaşın içine attı. Laik anti-komünistlerle, radikal İslamcılar, seçimlere hile karıştırıldığını iddia ettiler. Ortaya çıkan bu gerginlik, 1992 Martında Duşanbe'de, muhalefetin yoğun gösterilerine dönüştü. Nebiyev ile muhalefet tam bir çatışma içine girdi. Giderek artan mücadele ve çatışma, 1992 Ağustosunda, Nebiyev taraftarı komünistlerle, demokrat ve İslamcı muhalefet arasında iyice şiddetlenince, Eylül başında, Parlamento, Nebiyev'i görevinden azletti ve Meclis Başkanı Ekber Şah İskenderov cumhurbaşkanlığı görevini de üzerine aldı. Bu sırada başbakanlık görevini İmamali Rahmanov yapıyordu. Parlamento, 1992 Kasımında Rahmanov'u Cumhurbaşkanı seçti. Esasında, Rahmanov "eski tüfekler" dendi ve seçilmesi, paramiliter bir örgüt olan Halk Cephesi'nin yapmış olduğu bir parlamento darbesi ile mümkün olmuştu.

Rahmanov'un seçilmesinin arkasından, 1993 Ocak ayından itibaren komünistler Duşanbe'ye egemen oldular. Bu suretle Rahmanov'un diktatörlüğü başlamış oluyordu. Rahmanov karşı muhalefeti ise, İslam Direniş Hareketi veya kısa adı ile İslami Hareket temsil etmektedir ve Pakistan ve İran tarafından desteklenmektedir.

Tacikistan'ın dış münasebetlerindeki en önemli sorun ise Özbekistan'dır. Özbekistan, Tacikistan'daki İslam hareketlerinden

endişe ettiği gibi, Tacikistan'da 1 milyon Özbek bulunuyordu. Buna karşılık aynı miktarda Tacik de Özbekistan'da yaşamaktadır. Başka bir deyişle, Tacikistan'ın 6 milyon kadar nüfusunun % 25'i Özbek iken Özbekistan'ın 22 milyon nüfusunun % 5'ini Tacikler teşkil etmektedir. Bu yüzdeler, iki ülke arasında ciddi bir azınlık sorunu yaratmaktadır.

m) Rusya Federasyonu:

Resmi adı ile "Rusya Sovyet Sosyalist Federal Cumhuriyeti" olan Rus Federasyonu, 17 milyon Km.kare yüzölçümü ile Sovyetler Birliği'nin en büyük cumhuriyeti olduğu gibi, 146 milyon nüfusu (1988 sayımı) da, Sovyetler Birliği nüfusunun yarıdan fazlasını teşkil etmekteydi. Rusya Federasyonu'nda 16 özerk cumhuriyet bulunmaktaydı ki, bu cumhuriyetler etnik azınlıklara aitti. Başkır, Tatar, Çeçen-İnguş, Yakut, v.s. gibi...

Diğer taraftan, Rusya Federasyonu, doğal kaynakları bakımından en zengin bir Cumhuriyetti. Sovyetler Birliği'nin doğal gaz ve petrolünün % 80'i bu cumhuriyetten çıkıyordu.

Baltık cumhuriyetlerindeki Halk Cephesi hareketleri, diğer Sovyet cumhuriyetleri gibi, Rusya Federasyonu'nu da etkilemiş ve bazı Rus aydınları, 1989 Ekiminde, Rusya Federasyonu Halk Cephesi'ni kurmuşlardır. Amaçları arasında demokrasi ve hür sendikacılık yer

almaktaydı. Bununla beraber, Rusya Federasyonu'nun milliyetçilik ve egemenlik hareketinde en önemli rolü oynayan kişi, Federasyon'un Komünist Partisi Lideri Boris Yeltsin olmuştur. Yeltsin, glasnost ve perestroyka konusunda Gorbaçov'dan çok daha ileri gittiği gibi, Sovyet Rusya'nın hızla pazar ekonomisine geçmesini savunarak, Gorbaçov ile çatışma durumuna girmiştir. Yeltsin, aynı zamanda, Demokratik Rusya Hareketi'nin de lideriydi.

Yeltsin, 1990 Mayısında yaptığı bir konuşmada, Rus Federasyonu için, "gerçek ekonomik ve siyasal egemenlik" istemiş ve Sovyetler birliği'nin "gevşek bir federasyon" olmasını gerektiğini söylemiştir. Halbuki Gorbaçov, "Birliğin" sıkı bir şekilde korunması taraftarıydı.

Yeltsin için en önemli aşama, 1990 Mayısındaki Rusya Federasyonu Cumhurbaşkanlığı seçimini, Gorbaçov'un adayına rağmen kazanması olmuştu.

Yeltsin, Rusya Federasyonu'nda, 1990 Mayısında, bir Halk Temsilcileri Meclisi de kurmuştu. Bu Meclis, Haziran 1990 da yaptığı toplantıda, 15 Maddelik bir "Egemenlik Deklarasyonu" kabul ederek, Rusya Federasyonu'nun egemenliğini ilan etti. Buna göre, ülkede Federasyon anayasası ve kanunları egemen olacak ve ülkenin bütün doğal kaynakları da Federasyon halkına ait olacaktı. Yine, Deklarasyon'a göre, Rusya Federasyonu'nun Sovyetler Birliği'nden ayrılma hakkı bulunduğu gibi, diğer Sovyet cumhuriyetleri ile, bağımsız

olarak diplomatik münasebetler kurabilecekti.

Rusya Federasyonu'nun Sovyetler Birliği'nden kopmasında, 31 Ekim 1990 tarihli bir kanun etkin bir rol oynadı. Bu kanuna göre, Rusya Federasyonu'ndan çıkıp da, Sovyetler Birliği'nin elinde bulunan bütün altın, döviz ve elmas rezervlerinin, cumhuriyetler arasında paylaşılması öngörülmekteydi.

Bir yıl sonra dağılan Sovyetler Birliği'nin yerini, işte bu Rusya Federasyonu ve Gorbaçov'un yerini de bu Boris Yeltsin alacaktır.

n) Sovyetler Birliği'nin Dağılması: Gorbaçov'dan Yeltsin'e:

Gorbaçov, glasnost ve perestroyka ile, hem ekonomiye ve hem de siyasal yapıya yeni bir düzen getirmeye çalışırken, Sovyetler Birliği'nin "federal" yapısına da yeni bir şekil vermek, yani "milli" cumhuriyetlerin merkezi otorite ile bağlarını yapılandırmak ihtiyacını da duydu. Başka bir deyişle, ta Lenin'denberi, Sovyetler Birliği'nin, denebilir ki, daima temellerini sarsan "milliyetler sorunu"na, perestroyka, yani yeniden yapılanma çerçevesinde yeni bir çözüm getirmek istedi.

Konu ilk defa Temmuz-Haziran 1988'deki 19'uncu Parti Konferansı'nda ele alınmıştır. Parti Konferansı, Sovyetler Birliği'nin parlamentosu olan Yüksek Sovyeti, iki meclisli bir hale getirmiş ve biri Birlik Konseyi,

diğeri de Milliyetler Konseyi kurulmasına karar vermişti. Milliyetler Konseyi, tamamen cumhuriyetler, özerk cumhuriyetler, özerk bölge ve topraklar temsilcilerinden meydana gelecekti.

1990 Aralık ayında yapılan Halk Temsilcileri Kongresi'nde ise Gorbaçov, Egemen Devletler Birliği Antlaşması tasarısını ortaya attı. Bu yeni birliğin adı, Egemen Sovyet Cumhuriyetleri Birliği olacaktı. Birliğin esas tutkalı ise, "ekonomik birlik" idi. Gorbaçov, ekonomik bütünlüğün korunmasına çok önem veriyordu.

Lakin, Gorbaçov'un Sovyetler Birliği'ne vermek istediği bu yeni yapılanma, bir takım tepkilerin ortaya çıkmasına sebep oldu. Birincisi, bu gelişmelerin, cumhuriyetlerdeki "ayrılıkçı" eğilimleri harekete geçirmesi ve bu eğilimlere hız vermesidir. İkincisi, bu ayrılıkçı eğilimlerin Ordu'yu rahatsız etmesidir. Halk Temsilcisi Kongresi'nin Aralık 1990'daki toplantısından önce Ordu, Gorbaçov'dan, ayrılıkçı hareketlere karşı sert tedbirler alınmasını ve bu bölgelerde olağanüstü hal ilan edilmesini istemiştir. Hatta Kuvvet Komutanları, tepkilerini dile getiren bir bildiri de yayınladılar.

19 Ağustos 1991'deki darbenin liderlerinden, KGB Başkanı ve eski lider Andropov'un adamı Vladimir Kryuchkov, Kongre'nin 22 Aralık 1990 günlü oturumunda gayet sert ve tehditkar bir konuşma yaparak; ayrılıkçı hareketler ve etnik çatışmalar devam ederse, KGB'nin, yani

Devlet Güvenlik Örgütü'nün müdahale edeceğini bildirdi. Bu sözler 19 Ağustos 1991 darbesinin habercisi olmasına rağmen, ne Gorbaçov'un ne de Yeltsin'in bunu anlayamadığı görülüyor. Bununla beraber, Kongre, Sovyetler Birliği'nin adını Egemen ve Eşit Devletler Federasyonu olarak kabul etti.

Her iki taraftan gelen bu tepkiler karşısından Gorbaçov, bu tepkileri önlemek için çareyi, Kongre'den olağanüstü yetkiler almakta buldu. Bu, Gorbaçov "diktatörlüğünün" tesisi idi. Bir Kongre delegesi, "Demokrasi güneşi batarken, muhafazakar kuvvetler harekete geçiyor" diyordu. Dışişleri Bakanı Şevardnadze de, Gorbaçov'un bu diktatörlük yetkilerini protesto için görevinden istifa etti. Kongre'den sonra da Gorbaçov, Baltık cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarına son vermek için, bu cumhuriyetlere asker sevketti. Baltık Ülkeleri, 50 yıl sonra, bir kere daha Sovyetler Birliği'nin "işgaline" uğruyordu.

Gorbaçov, Kongre'nin kabul ettiği yeni "Federasyon" tasarısını diğer cumhuriyetlere de kabul ettirmek için 1991 yılı başından itibaren bunlarla müzakerelere girişti. Bu müzakerelerde, tasarıda bir takım değişiklikler de yapıldı. 1991 Haziranında, Estonya, Letonya, Litvanya, Ermenistan, Gürcistan, Moldova, Tacikistan ve Özbekistan hariç, 7 devlet imza etti. Gorbaçov, diğerleri üzerinde de çabalarını sürdürdü ve Temmuz 1991 sonunda 15 cumhuriyetten 10 tanesi tasarıyı kabul etti. Bunun üzerine, yeni federasyon tasarısının, kabul eden cumhuriyetlerin

parlamentolarının onayına sunulması işi kalıyordu.

Bu işi de başarmış ve hayatından memnun olan Gorbaçov, 5 Ağustosta, ailesi mensupları ve gerekli personel ile birlikte Kırım'daki daça'sına yaz tatiline gitti. Dönüş programı 20 Ağustos olup, o gün yeni federasyon anlaşması imzalanacaktı.

Lakin 18 Ağustos 1991 günü öğleden sonra, KGB birlikleri (yani Kryuchkov'un birlikleri, Gorbaçov'un kaldığı daça'yı kontrol altına alarak kendisini ve ailesini ev hapsine aldılar. 19 Ağustos sabahı ise, saat 07:00 de Tass Ajansı, Olağanüstü Hal Devlet Komitesi'nin bir bildirisini yayınlarken, tanklar Moskova caddelerini kontrol altına almaya başladı. Gece sokağa çıkma yasağı uygulanacağı bildirilirken her türlü siyasi faaliyet ve serbest basın da yasaklanıyordu. Bunun arkasından, Olağanüstü Hal Devlet Komitesi, uzun bir bildiri yayınladı.
Bildiri de, Gorbaçov yönetimi yerden yere vurularak, ülkenin yönetilmez hale getirildiğini uzun uzun anlattıktan sonra, Devlet Komitesi'nin ülkeyi bu uçurumdan kurtarma sorumluluğunu üzerine aldığı ve bu arada da, yeni bir "birlik anlaşması" tasarısının tartışmaya açılacağı belirtilerek halktan Komite'ye yardımcı olması isteniyordu.

Yine yapılan açıklamaya göre, Devlet Komitesi şu 8 kişiden meydana geliyordu: Gennadi İ. Yanayev, Cumhurbaşkanı (yani Gorbaçov'un) yardımcısı; Vladimir A. Kryuchkov, KGB (Devlet

Güvenlik Örgütü) Başkanı; Dmitri T. Yazov, Savunma Bakanı; Valentin S. Pavlov, Başbakan; Boris K. Pugo, İçişleri Bakanı; Oleg D. Baklanov, Milli Savunma Konseyi Başkan Yardımcısı; Vasily A. Starodubtsev, Çiftçiler Birliği Başkanı; Aleksandr I. Tizyakov, İktisadi Devlet Teşekkülleri Topluluğu Başkanı.

Görülüyor ki, darbe aşağıdan gelen bir hareketin itmesiyle değil, doğrudan yukarıdan gelen bir hareket niteliğini taşımaktaydı. Gorbaçov ve ailesini ev hapsine alan KGB birlikleri, Ordu'nun emriyle hareket ettiklerini söylemişti. Halbuki gerçeğin hiç de böyle olmadığı, darbenin, hiç bir hesaba kitaba dayanmadan, çocukça bir şekilde hazırlandığı anlaşılmıştır. Çünkü darbe, nerdeyse 48 saat bile devam edememiştir.

19 Ağustos günü öğleye doğru tanklar, Rusya Federasyonunun parlementosunu çembere almaya başlayınca, Boris Yeltsin, mürettebatının bırakıp kaçtığı bir tankın üzerine çıkıp, toplanmış olan halka hitaben, darbenin anayasaya aykırı olduğunu söylemiş ve darbeciler için "hainler" ve "darbeciler" deyimlerini kullanmıştır. Yeltsin, bütün Rusya halkından darbecilere karşı grevlere gitmesini istemiştir. Ayrıca, Beyaz Saray denen, Rusya Federasyonu meclis binasında kurulan bir radyo istasyonu da, darbeciler aleyhine yayına başlamıştır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev ile Ukrayna Cumhurbaşkanı Leonid Kravçuk, 20 Ağustosta yayınladıkları bildirilerle Yeltsin'i desteklerken, Ordu'dan ve büroksariden darbeciler lehine bir destek

gelmemiştir. Bazı yerlerde askerlerle siviller arasında çarpışmalar olduysa da, bu da dar çapta bir olay niteliğini aşamamıştır.

20 Ağustostan itibaren Devlet Komitesi'nde çözülmeler başladı. O gün, Başkan Pavlov ve arkasından da KGB Başkanı Kryuchkov ve Savunma Bakanı Yazov, Komite'den istifa ettiler. Zira, darbeciler içerden bir destek alamadıkları gibi, dışardan da, başta Amerika olmak üzere Batı, Yeltsin'e tam destek verdi.

Irak lideri Saddam Hüseyin ile Libya Lideri Muammer Kaddafi, Rusya'daki darbe teşebbüsünü desteklemişlerdir.

21 Ağustosta darbenin başarısızlığı kesinleşmişti ve Sovyetler Birliği'nin kaderi bu tarihten itibaren Boris Yeltsin'in eline geçmiş bulunuyordu. Batı dünyasının gözünde Yeltsin, sadece Sovyetler Birliği'ni kurtaran değil, aynı zamanda bu ülkede demokrasiyi de kurtaran bir kişi haline geldi. Bütün Batı dünyası, artık Gorbaçov'dan söz etmiyor Yeltsin'i göklere çıkarıyordu. İşte bu atmosfer için Gorbaçov, 22 Ağustosta Kırım'dan Moskova'ya döndü. Lakin, artık bir "kahraman" değildi. 22 Ağustosta Moskova'da yaptığı basın toplantısında, darbe sırasında başından geçenleri ve şimdiye kadar olan icratını anlattıktan sonra, soru üzerine, bir ara Yeltsin'den çok kısa bir şekilde söz etmesi de dikkati çekmişti.

Yeltsin bir defa iktidarı ele geçirmişti. Şüphesiz, bu işin ucunu bırakmayacaktı. 24 Ağustosta, Gorbaçov Sovyetler Birliği Komünist Partisi liderliğinden istifa ettiğini açıkladıktan sonra, S.B. Yüksek Sovyeti (parlamento) de 24 Ağustos 1991 de Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin bütün faaliyetlerinin sona erdirildiğini ilan etti. Bu olaydan sonra, bir çok Sovyet cumhuriyeti bağımsızlıklarını ilan etmeye başladılar.

Komünist Partisinin feshedilmesi ve Gorbaçov'un da Parti Liderliğinden istifasından sonra, Gorbaçov'un devlet başkanlığının devam etmesine rağmen, yönetim artık tamamen Yeltsin'in eline geçmişti. Darbenin başarısızlığından sonra Yeltsin, devletin üst kademelerinde büyük değişiklikler ve atamalar yaptı. Bunları yaparken, Gorbaçov'a danışmadığı gibi, bazı atamaları da Gorbaçov'un muhalefetine rağmen yaptı.

Bu durum bir kaç ay sürdü. 21 Aralık 1991 de, 11 eski Sovyet Cumhuriyeti Kazakistan'ın başkenti Almaty'de (eski Alma Ata) bir takım deklarasyonlar imzalıyarak, Bağımsız Devletler Topluluğu'nu kurdular. Bu deklarasyonlar, Topluluk Paktı Protokolü, Alma-Ata Deklarasyonu, Askeri İşler Deklarasyonu, Topluluk Kurumları Hakkında Deklarasyon, Birleşmiş Milletler Hakkında Deklarasyon ve Nükleer Silahlar Deklarasyonu'dur.

Alma-Ata Deklarasyonu'nda, üye ülkelerin birbirleriyle

münasebetlerinde, devlet egemenliği ve egemen eşitlik, self-detarminasyon, birbirlerinin içişlerine karışmama, birbirlerine karşı baskı aracı olarak kuvvete veya herhangi bir araca başvurmama, anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü, insan hakları ve hürriyetlerine saygı ve milli azınlıkların haklarına saygı ilkelerine dayanacakları belirtilmekteydi. Topluluk silahlı kuvvetlerinin başına Rus Generali Yevgeni Şapaşnikov getirilirken, Nükleer Silahlar Hakkındaki Deklarasyonla da, taraflar, topraklarının nükleer silahlardan arındırılmasını ve hiç bir zaman nükleer silahlara başvurmamayı öngörmekteydiler.

Gorbaçov 23 Aralık 1991 de Yeltsin ile, Başkanlığın kendisine devri konusunu müzakere ettikten sonra, 25 Aralık 1991 günü Televizyondan yaptığı uzun bir veda konuşması ile, Başkanlık görevinden istifa ettiğini açıkladı. Konuşmasını yapmadan önce de, Sovyetler Birliği'nin nükleer savaş şifrelerinin bulunduğu çantayı Yeltsin'e teslim etti.

Bu suretle, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tarih içindeki ömrünü tamamlıyarak, hem Rusya'nın tarihinde ve hem de milletlerarası politika ile kuvvet dengesi münasebetlerinde yeni bir dönem açılıyordu. Bu, aynı zamanda, dünyanın da yeni bir yapılanmaya doğru adım atmasıydı.

Türk Dış Politikası, 1980-1990

A) Türk-Yunan Münasebetleri

1980-1990 arasındaki Türk-Yunan münasebetleri iki kelime ile özetlenebilir. Gerginlik ve Kriz. Münasebetlerin bu iki kelimelik niteliği, gelişmelerin doğal sonucu olarak ortaya çıkmış olmayıp, 1981'den itibaren Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı izlemeye başladığı politikanın iki temel ilkesini teşkil etmesindendir.

Yunanistan'da 18 Ekim 1981 seçimlerinde Andreas Papandreu'nun liderliğindeki Panhelenik Sosyalist Parti veya PASOK, oyların % 48'ini ve 300 milletvekilliğinden 175'ini alarak iktidar oldu. 1974'denberi iktidarda olan Yeni Demokrasi Partisi % 36 oy ve 115 milletvekilliği ile muhalefete düştü.

PASOK lideri Papandreu, gerek seçim kampanyası sırasında, gerek seçimlerden sonra okuduğu hükümet programında, dış politikasını tamamen Türk Düşmanlığı üzerine kurmuştur. Ona göre, Yunanistan için büyük tehdit ve tehlike, kuzeyden yani Sovyet Blokundan değil, Doğudan yani Türkiye'den gelmekteydi. Bu saçmalığı o derece ileri götürmüştür ki, 1981 Aralık ayında yapılan NATO toplantısında, NATO'nun Yunanistan'ı Türkiye'ye karşı korumasını istemek suretiyle

gülünç duruma bile düşmüştür.

Esasında, Papandreu'nun Türkiye'yi bir "tehdit" olarak görmesi, bir şantaj politikasından başka bir şey değildi. Daha sonraki gelişmeler de göstermiştir ki, Papandreu, Türkiye'yi "tehlike" ve sorunların çözümünde "uzlaşmaz" ve hatta "emperyalist" olarak göstermek suretiyle, Batı dünyası içinde, Amerika nezdinde, Avrupa Konseyi ve Avrupa Topluluğu (bugünkü Avrupa Birliği) karşısında Türkiye'yi yalnız bırakmak ve bu devletleri ve kuruluşları kendi yanına çekerek, kendisinin emperyalist hedeflerini gerçekleştirmek istemiştir. Papandreu, 19'uncu yüzyıl Yunanistanın, yaptığı gibi, sırtını Avrupa'ya dayıyarak, Türkiye aleyhindeki amaçlarına ulaşmak istemiştir.

Mesela, bir Amerikan kongre heyeti 1985 Ocak ayında Atina'yı ziyaret ettiğinde, Yunan-Amerikan münasebetlerini bile, Türk-Yunan münasebetlerine bağlamaktan geri kalmamıştır. Kongre heyetine, "Yunanistan'ın Amerika ile münasebetleri, Amerika'nın, Yunanistan'ın isteklerini kabul etmesi için Türkiye'yi ikna ettiği zaman düzelecektir" demiş ve Yunanistan'ın isteklerini de şöyle sıralamıştır:

1) Ege'nin hava savunmasının sorumluluğunun tamamen Yunanistan'a ait olduğu kabul edilmelidir.

2) Yunanistan'ın Ege'de 10 millik hava sahası kabul edilmelidir.

3) Yunanistan'ın Limni'yi silahlandırma hakkı (!), Türkiye ve NATO tarafından kabul edilmelidir.

4) Ege üzerindeki milletlerarası hava sahası içinde uçan Türk askeri uçakları, Atina FIR'ına haber vermelidir.

Görülüyor ki, Papandreu, bu istekleri ile Ege Denizi'ni, tamamen Yunanistan'ın kontrolü altına sokmak, başka bir deyişle, burasını bir Yunan Denizi haline getirmek istiyordu. Bunun yanında, kara suları ve kıt'a sahanlığı konularında da Papandreu'nun iddiaları vardı. Türkiye'nin bunları da tartışmasız kabul etmesini istiyordu. Kıbrıs'ta ise, "federal" sistemi değil, adayı tamamen rumların egemenliği ve kontrolü altına sokacak "üniter" bir Kıbrıs, yani rum çoğunluğun yönetimine dayanan bir Kıbrıs peşinde koşmuştur.

Papandreu, 6 Kasım 1989 seçimlerinde iktidardan düşünceye kadar, Türkiye ile münasebetlerini, daha doğrusu uzlaşmazlık ve anlaşmazlıklarını, bu sorunlara ve bu sorunlardaki amaçlarına dayandırmıştır.

Papandreu'nun bu hırçın, kaba ve sert politikasına Türkiye'nin cevabı ise, zaman zaman sertleşmesine karşılık, hemen daima "diyalog"

arayışı olmuştur. Bu suretle, Papandreu'nun eline koz vermemeye çalışmıştır.

Türkiye'de 6 Kasım 1983 de yapılan seçimlerde, Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi (ANAP) iktidara geldi. Başbakan Turgut Özal'ın yönetiminin özelliği ise, içerde tam anlamı ile liberal ekonomi uygularken, Türkiye'nin dış politikasını da tamamen Amerika'ya dayandırmak olmuştur. Özal, Yunanistan ile münasebetlerde de buna paralel bir tutum almış ve Papandreu'nun sertlik politikasını kırmak ve Papandreu'nun elinden kozlarını almak için, Yunanistan'la bir diyalog kurmak suretiyle, Papandreu propagandasının çizmek istediği imajı yok etmek istemiştir. Özal, Papandreu'nun "sorun çıkarma", "gerginlik yaratma" politikasını, "dostluk eli" politikası ile başarısızlığa uğratmaya çalışmıştır.

Hemen söyleyelim ki, Özal ve hükümetinin bu politikası hiç bir sonuç vermemiştir. On yıl boyunca ortaya çıkan irili ufaklı krizlerin hepsini belirtmeye elbette ki gerek yok. Bunların başlıcalarını özetlemekle yetineceğiz.

İlk büyük kriz, 1984 Ağustosunda patlak veren Limni Krizi'dir. NATO Başkomutanı General Rogers'ın kuzey Ege'de sovyetlere karşı bir savunma hattı kurmak istemesi ve kasıtlı veya kasıtsız, bu çerçevede, Lozan Antlaşması ile gayrı askeri hale getirilmiş olan

(Mad.12) Limni adasında üsler kurmak istemesi, bir Türk-Yunan gerginliğine sebep oldu. NATO Genel Sekreteri ile Başkomutanı, bu planı kabul ettirmek için Türkiye'ye baskı yaptılar. Papandreu ise bu plana dört elle sarıldı. Lakin, Türkiye'nin, Limni'nin silahlandırılmasına şiddetle karşı çıkması üzerine, plan yürümedi.

Bunun arkasından, 1985 Martında, Özal Yunanistan'ı "diyalog"a çağıran bir konuşma yaptığında, Yunan hükümeti, diyalog için şu iki şartı ileri sürdü:

1) Türkiye'nin, Kuzey Kıbrıs'taki "işgal kuvvetlerini" geri çekmesi,

2) Türkiye'nin Ege'deki iddialarından vazgeçmesi.

Başbakan Özal, 1985 Nisanında Amerika'da bulunduğu bir sırada, Papandreu'ya, görüşme teklifini bir kere daha tekrarlamış ve hatta Yunanistan'la bir "Dostluk, İyi Komşuluk, Uzlaşma ve İşbirliği" anlaşması imzalamayı teklif etmiştir.

Bunların hiç biri, Yunanistan ve Papandreu üzerinde etki yapmamış ve Yunanistan'dan olumlu bir tepki gelmemiştir. Gelmediği gibi, 1987 Martında yeni bir kriz patlak verdi ve bu kriz, nerdeyse iki devleti bir savaşa sürükleyecekti.

Yunan Hükümeti, 1976'danberi uykuya dalmış görünen, Kıt'a Sahanlığı anlaşmazlığını adeta körüklercesine ve yeni bir kriz yaratmak için, 6 Mart 1987 de kabul ettiği bir kanunla, bir milletlerarası konsorsiyoma, Kuzey Ege'de Taşoz adası açıklarında petrol arama izni verdi. Bunun üzerine Türk Hükümeti, 25 Martta, Türkiye Petrolleri A.O.'na, Midilli-Limni-Semadirek üçgenindeki milletlerarası sularda petrol arama izni verdi. Türkiye'nin, Yunanistan'ın kıt'a sahanlığına el attığını ileri süren Papandreu, kıyameti kopardı. Yunanistan'ın Ege'deki "egemenlik haklarını" korumak için gerekli tedbirleri alacağını bildirirken 27 Marttaki konuşmasında da, "Türkiye bu saldırganlık hareketlerine devam ederse", Yunan silahlı kuvvetlerinin "Türklere çok ağır bir ders vereceğini" söyledi.

Türk Genelkurmayı ise, bu tehdide aynı gün verdiği cevapta, petrol araması yapacak olan MTA Sismik-İ gemisinin faaliyeti engellenecek olursa, buna "tereddütsüz" karşılık verileceğini bildirdi. Ve 28 Mart sabahı Sismik-İ Çanakkale'den, arama yapacağı milletlerarası sulara hareket etti. Türk basını o sabah, "eller tetikte", "Ege'de Savaş Bulutları" ve "Dokunanı Yakarız" gibi başlıklarla tam bir savaş havası yaratmaktaydılar.

Bu gerginlik karşısında NATO aracılık için harekete geçti. Fakat krizi çözen yine Türkiye oldu. Başbakan Turgut Özal, 27 Martta verdiği bir demeçte, Yunanistan milletlerarası sularda petrol aramaktan vazgeçer

ve kendi karasularına çekilirse, Türkiye'nin de aynı şeyi yapacağını bildirdi. Papandreu, Amerika ve NATO'nun baskısı ile bu teklifi kabul edince, kriz çözülmüş oldu.

Bu krizin hemen arkasından da Türkiye, 14 Nisan 1987 de Avrupa Topluluğu'na tam üyelik için başvurdu.

1988 yılı başında, Türkiye ile Yunanistan arasında, özellikle Özal'ın çabaları ile, nihayet bir diyalog gerçekleşti. Türkiye Başbakanı Turgut Özal ile Yunanistan Başbakanı Papandreu, 30 ve 31 Ocak günlerinde, İsviçre'nin Davos kentinde bir araya geldiler. 31 Ocak 1988'de de, Davos Bildirisi adını alan bir belge yayınlandı. Davos Mutabakatı adı da verilen bu 9 maddelik belge ile iki taraf, anlaşmazlık konularını çözmemekle beraber, aralarındaki münasebetlere uygulanmak üzere bir takım ilkeler kabul ettiler. Bu ilkeler, "iyi niyetle", "ortak bir zemine hareket", "ekonomik işbirliği" ve "kalıcı çözümlere yöneliş" gibi deyimleri kapsamaktaydı.

Ne var ki Davos Bildirisi'nden de bir şey çıkmadı. Ortak bir zemine doğru hareketi kolaylaştırmak için, biri ekonomik, diğeri siyasal, iki komite kurulması ve Dışişleri Bakanlarının yılda en az iki defa buluşmaları esasıda kabul edilmişti. Ekonomik Komite Ankara'da ve Siyasal Komite'de Atina'da 1988 Mayısında toplandı. Her iki toplantıdan da bir sonuç çıkmadı. Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz, Atina toplantısından

sonra, "Kimse gereksiz yere beklenti içine girmesin" diyerek, Atina toplantısının havasını ve sonucunu açıkça ortaya koyuyordu. Türkiye'de bazılarının göğe çıkardıkları "Davos Ruhu" da böylece uçup gitti.

Yunanistan'da Kasım 1989 ve Nisan 1990 da iki defa seçim yapıldı. Her ikisini de Yeni Demokrasi Partisi kazandı ve Papandreu kaybetti. Hiç şüphe yok, Papandreu'nun peşpeşe yarattığı gerginlikler ve krizler, Yunan halkına, nasıl bir uçuruma doğru sürüklendiğini göstermişti. Bu sebeple, Yeni Demokrasi Partisi, ilk günden itibaren, sorunların çözümünde ciddi bir adım atmamakla beraber, Papandreu'nun "kriz politikası"nı terkederek, Türk-Yunan münasebetlerine belirli bir sukunet getirdi.

Kaldı ki, 1990 Ağustosunda Körfez Savaşı'nın çıkması ve Türk-Amerikan münasebetlerindeki yakınlaşma da, yeni Yunan hükümetinin "sukunet" politikasında etkili oldu. Lakin 1992 yılından itibaren bir iç savaşa dönüşen Bosna-Hersek krizi veya Balkan Krizi, Türk-Yunan münasebetlerinde doğrudan bir kriz yaratmamakla beraber, Yunanistan'ın, saldırgan ve vahşi Sırbistan ile işbirliği yaparak, Balkanlar'da Türkiye aleyhine bir blok oluşturma çabası ve Türkiye'nin de bu çabalara aynı şekilde cevap vermesi, Türkiye ile Yunanistan arasında "suyun altında" bir "Balkanlar Mücadelesi" ni başlatmıştır.

B) Kıbrıs Sorunu

1980-1990 arasında Kıbrıs Sorunu'na ait gelişmeler, tam bir yılan hikayesidir ve harcanan çabalar, yapılan müzakereler ve temaslar, on yılın sonunda hiç bir sonuç ortaya çıkaramamıştır. Tabii, bu söylediğimiz, bir "anlaşmazlık" olarak Kıbrıs Sorunu'nun çözümü bakımındandır. Yoksa, Kıbrıs Türkü, siyasal varlığını şekillendirme ve bir "Devlet" olarak ortaya çıkma konusunda çok büyük mesafe almıştır. Başka bir deyişle, Kıbrıs "anlaşmazlığının" çözümsüzlüğü, Kıbrıs'ta, Türk tarihinin yeni bir "Türk Devleti" nin kurulmasını sağlamıştır.

Bu dönemin bir özelliği de, özellikle 1983'ten itibaren, yani ANAP hükümetinin işbaşına gelmesinden sonra ve Turgut Özal'ın Başbakanlığı ile birlikte, Amerika'nın da, Kıbrıs sorununun çözümü çabaları içinde aktif bir rol almasıdır.

Bu dönemde Kıbrıs konusundaki gelişmeler tam bir yılan hikayesi olduğu için, bu gelişmelerin ayrıntılarını anlatmakta yarar yoktur. Sadece, gelişmelerin bazı nirengi noktalarını özetlemekle yetineceğiz.

Kıbrıs Rumları ile Kıbrıs Türklüğü arasındaki iki uzlaşma belgesinden biri, 12 Şubat 1977 deki 4 maddelik Denktaş-Makarios Anlaşması, diğeri de, 19 Mayıs 1979 tarihli Denktaş-Kyprianu Anlaşması'ydı.

Bu ikinci belgeden sonra başlayan ve bütün 1979 yaz ayları boyunca

devam eden toplumlararası görüşmeler bir sonuca ulaşamayınca, B.M. Genel Kurulu, Kıbrıs Türkü ve Türkiye aleyhine çok sert bir karar aldı. 20 Kasım 1979 tarihli ve 30/34 sayılı ve 99 olumlu, 35 çekimser ve 5 olumsuz oyla kabul edilen bu kararda, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlık, toprak bütünlüğü, birliği (unity) ve bağlantısızlığı destekleniyor ve toplumlararası görüşmelere, Denktaş-Kyprianu anlaşması çerçevesinde devam edilmesi isteniyordu.

Bu karar üzerine toplumlararası görüşmeler, 1981 ve 1982 yıllarında da devam etti. Lakin yine bir sonuç çıkmadı. 1983 Şubatında, güney Kıbrıs'ta yapılan seçimlerde Spyros Kyprianu seçilince, özellikle Papandreu'nun etkisi ile, rumlar tutumlarını sertleştirdiler ve Papandreu'nun politikasına uygun olarak, Kıbrıs sorununu da bir gerginlik içine soktukları gibi, sorunu milletlerarası platformlara taşıdılar. Bunun sonucu olarak, B.M. Genel kurulu 13 Mayıs 1983 günü, 37/253 sayılı gayet ağır bir karar aldı. Bundan önceki karardaki hususlar bu kararda da tekrarlandığı gibi, ayrıca, yine "birlik" (unity)ten söz edilerek, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bütün ada toprakları üzerindeki egemenlik ve kontrol yetkisi vurgulanıyor, Kıbrıs rum lideri Kyprianu'nun, adanın tüm yabancı askerlerden arındırılması teklifi memnuniyetle karşılanıyordu. Nihayet, kararda "Kıbrıs halkı" deyimi kullanılıyor ve adadaki bütün "işgal" (occupation) kuvvetlerinin çekilmesi isteniyordu.

Bu karara Kıbrıs Türkü'nün cevabı, Kıbrıs Türk Federe Devleti Federe

Meclisi'nin 17 Haziran 1983 de yayınladığı ve Kıbrıs Türkü'nün "self-determinasyon" hakkını ilan eden deklarasyon oldu.

6 Kasım 1983 seçimlerinde ANAP'ın seçimleri kazanması üzerine daha Turgut Özal göreve başlamadan, Kıbrıs Türkleri, 15 Kasım 1983 de "bağımsızlıklarını", yani Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan ettiler. Yayınlanan 24 maddelik Bağımsızlık Deklarasyonu'nunda, Kıbrıs Türkü'nün 20 yıllık mücadelesi anlatıldıktan sonra, B.M. İnsan Hakları Demeci, B.M. Antlaşması ve diğer milletlerarası belgelerin tanıdığı "self-determinasyon" hakkının kullanıldığı belirtilerek, "Dünya ve Tarih önünde, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsız bir devlet olarak kurulduğunu ilan ediyoruz" deniyordu.

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni ilk tanıyan devlet Türkiye oldu. Zaten, başka hiç bir devlet de tanımadı. Kıbrıs Türkü'nün bağımsızlığına en şiddetli tepki, Yunanistan ve Kıbrıs rumları ile, ilginçtir, İngiltere'den geldi. İngiltere'nin teşebbüsleri üzerine Güvenlik Konseyi, 18 Kasım 1983 te 541 sayılı kararı kabul etti. Pakistan'ın aleyhte oy verdiği Ürdün'ün çekimser kaldığı bu kararda, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlık kararı "geçersiz" sayılıyor ve bütün devletlerden bu cumhuriyeti tanımamaları isteniyordu. Bu kararı Avrupa Ekonomik topluluğu da aynen kabul etti.

Amerika'da K.K.T.C. ni tanımadı. Fakat bağımsızlık deklarasyonu'nunda (Mad. 22) Kıbrıs rum toplumu "enosis" hayalini terkederek, B.M. Genel Sekreteri'nin aracılığı ile, iki toplumun eşitliğine dayanan federal bir sistem için müzakerelere davet ediliyordu. Amerika, Deklarasyon'un bu maddesinden yararlanarak, toplumlararası görüşmeleri yürürlüğe koymak için harekete geçti.

K.K.T.C. Lideri Denktaş, bağımsızlık karşısındaki bu tepkileri yumuşatmak için, 1984 Ocak ayında, Kıbrıs rum tarafına bir takım "İyi Niyet Teklifleri"nde bulundu. Bu tekliflere karşılık, Kıbrıs rum lideri Kyprianu da, kendi görüşlerini, B.M. Genel Sekreteri Perez de Cuellar'a bildirdi. Bu da, Genel Sekreterin toplumlararası görüşmeleri başlatmasına sebep oldu. Daha doğrusu, çözüm konusunda, 1984 Mart ve Nisan aylarında Denktaş ile Cuellar arasında mektuplaşmalar oldu. Bu mektupların içeriğini teşkil eden görüşler Kıbrıs rum tarafına bildirildiğinde, görüldü ki, Kıbrıs rumları, 1960 Anayasa düzeninde ısrarlı oldukları gibi, K.K.T.C.'ne ancak % 23 oranında toprak bırakmak istiyorlardı.

Bu gelişmeler üzerine, 1984 Nisanında, Türkiye ve K.K.T.C., karşılıklı temsilciliklerini Büyükelçi düzeyine çıkardılar. Tabii, bu, rumlara bir uyarı idi.

B.M. Genel Sekreteri, 1984 Ağustosunda, Viyana'da her iki tarafın

temsilcileri ile yaptığı görüşmelerden sonra, 10 Eylülden itibaren, New York'da, iki toplum liderleri arasında "dolaylı görüşmeler"i (proximity talks) başlattı. Bu görüşmeler, Eylül, Ekim, Kasım ve Aralık 1984 aylarında olmak üzere, üç tur halinde yapıldı. Bu görüşmeler sonunda bir "İlk Taslak" ortaya çıktı. Bu taslak, daha önceki B.M. Genel Kurulu kararlarına göre, Kıbrıs Türkü için bir hayli ileri bir mesafeyi ifade etmekteydi. Çünkü, "iki toplumlu", "iki bölgeli" "Federal bir Cumhuriyet" ilkelerini kabul ediyordu. Maraş bölgesinin kaderi, Kıbrıslı olmayan kuvvetlerin çekilmesi ve "garantiler" konusu bundan sonraki müzakerelere bırakılmıştı. Özellikle, "garantiler" ile, Türkiye'nin garantisi yerine, "milletlerarası garantiler" getirilmekteydi.

Bu taslağın imzası için, 17 Ocak 1985 de New York'da biraraya gelindiğinde, Kyprianu, kendisinin daha önce kabul etmiş olduğu taslak konusunda, yeni istekler öne sürünce, belge imzalanamadı. Kypianu'nun bu "dönüşünde", Papandreu'nun baskısı rol oynamıştı.

İşin daha garibi, Perez de Cuellar da, Kyprianu'nun isteklerini gözönüne alarak, "İlk Taslak"ın 18 yerinde değişiklik yapıp bunu da Denktaş'a sununca, Denktaş, 1985 Ağustosunda, 20 maddelik bir mektupla Cuellar'a cevap verdi. Denktaş, Cuellar'ın bu yeni taslağını kabul etmediği gibi, Türkiye'nin garantileri konusunda da, "Kıbrıs Türk tarafı" ne Türkiye'nin etkili garantisinden ve ne de Türk askerinin sağlıyacağı güvenlikten vazgeçebilir, diyordu.

Toplumlararası görüşmeler böyle kör-topal devam ederken, görüldü ki, B.M. Genel Sekreteri, tamamen rum tarafını tutarak, şu veya bu şekilde, 1960 Anayasa sistemine dönülmesi için çaba harcamaktaydı. Bu ise Türk tarafının tepki ve kararlılığına sebep oldu. 5 Mayıs 1985 de K.K.T.C. nde yapılan bir halk oylaması ile 164 maddelik bir Anayasa kabul edildi. 9 Haziran 1985 de yapılan seçimlerde de Rauf Denktaş, oyların % 70'ini alarak Cumhurbaşkanı seçildi.

Bundan sonraki önemli olay, B.M. Genel Sekreteri'nin 29 Mart 1986 tarihli anlaşma taslağıdır. Taraflara görüş bildirme veya itiraz hakkının tanınmadığı bu belge ile, "iki toplumlu", "iki kesimli" "federal" bir sistem esası kabul edilmekle beraber, iki toplumun "eşitliğinden" söz edilmediği gibi, merkezi hükümetin yetkileri de toplumlar arasında 3/7 oranında dağıtılacaktı. İki toplum deyimi ise, "ilçe" veya "devlet" olarak tasarıda yer almaktaydı. Yani, rumlar bu iki deyimden hangisini beğenirse, o olacaktı. Toprağın iki toplum arasında bölüşülmesi ise, Türk tarafının (daha doğrusu Türkiye'nin) 5 Ağustos 1981 de verdiği taksim çizgisine göre yapılacaktı. Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bir bayrağı olmakla beraber, federal devletlerin de bayrağı olacaktı. Adadaki yabancı askerin çekilmesi ise, iki toplumun müzakerelerine bırakılıyordu.

Cumhurbaşkanı Denktaş bu belgeyi kabul etmekle beraber, rum tarafı ne kabul ne de red cevabı verdi ve 1986 Haziranında Genel Sekreter'e

gönderdikleri 14 sayfalık mektupla, tasarıya çeşitli itirazlar ileri sürdüler. Tabii, bundan da bir sonuç çıkmadı.

Kıbrıs rum toplumu liderliği için, Güney Kıbrıs'ta Şubat 1988 de seçim yapıldı. Kyprianu seçimi kaybetti ve yeteneksiz bir tüccar olan Yorgo Vasiliu Kıbrıs rumlarının cumhurbaşkanı seçildi. Vasiliu, ilk günden itibaren, Kıbrıs Türk toplumunu ve Rauf Denktaş'ı görmezlikten gelerek ve yok sayarak, Kıbrıs sorununu Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile müzakere etmek gibi bir megalomaniye kapıldı. Hesapça, kendisini Türkiye Cumhuriyeti ile eşit düzeye getirmek istiyordu. Vasiliu'ya göre, Denktaş, bir "Kıbrıs Cumhuriyeti vatandaşı" olmaktan başka bir şey değildi. Denktaş'ın diyalog tekliflerine, Vasiliu küstahca cevaplar verdi.

Vasiliu'nun bu ahmakça ve megolomanyak tutumu iki sonuç verdi. Bir yandan, Türkiye'nin ve K.K.T.C.'nin tutumunun sertleşmesine sebep olurken, öte yandan da Amerika'yı harekete geçirdi.

Bu arada, B.M. Genel Sekreteri'nin teşebbüsü ile Cenevre'de, 1988 Ağustosunda, Denktaş ile Vasiliu arasında "dolaylı" görüşmeler yapıldıysa da bundan bir sonuç çıkmadı.

Bunun üzerine, K.K.T.C. Cumhuriyet Meclisi, 21 Ağustos 1989 sabahından 23 Ağustos sabahına kadar yaptığı 18 saatlik bir toplantıdan

sonra, 13 maddelik bir karar yayınladı. Kararda şu hususlar belirtilmekteydi: Kıbrıs Türkü ayrı bir "milli" varlıktır ve self-determinasyon hakkına sahiptir. Kıbrıs Türk tarafı son bir yıl içinde 20 tane öneri sunmuştur. Kıbrıs Türk halkının meşru hak ve menfaatlerinin korunabilmesi için, iki kesimlilik, siyasal eşitlik, Türkiye'nin etkin ve fiili garantisi, mülkiyet haklarının karşılıklı sınırlandırılması gerekir. Kıbrıs rumları enosis teşebbüsleri ile Kıbrıs Türk Halkını 4 defa göçe zorlamıştır ve bu sebeple de iki kesimlilik ilkesinden taviz söz konusu olamaz. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti gerçeği gözardı edilemez.

Cumhurbaşkanı Denktaş bu 13 maddelik kararı B.M. Genel Sekreteri'ne resmen bildirdi. Bu durum karşısında Amerika, Aralık 1989 da Ledsky Planı adı ile, iki toplum arasında, alt düzeyde ve sosyal faaliyetlerde temasları ve işbirliğini öngören ve bu suretle toplumları birbirine yakınlaştırmayı amaçlıyan bir plan ortaya attıysa da, bundan dahi bir sonuç gelmedi.

Bununla beraber, B.M. Genel Sekreteri'nin rum taraflı tutumu sonucu, B.M. Güvenlik Konseyi, 12 Mart 1990 da, Türkiye aleyhine ve Türk askerinin Kıbrıs'tan çekilmesini öngören bir karar aldı. Lakin, 1990 Ağustosunda patlak veren Körfez Savaşının doğurduğu milletlerarası karmaşa, bu savaş sırasında meydana gelen Türk-Amerikan yakınlaşması ve nihayet savaşın sonunda beliren Orta Doğu gelişmeleri, 649 sayılı kararın etkilerini sıfıra indirdi.

K.K.T.C.'nde 22 Nisan 1990 da yapılan seçimlerde Rauf Denktaş, % 67 oyla tekrar Cumhurbaşkanı seçildi.

C) Batı Trakya Sorunu

Papandreu'nun "Türkiye düşmanlığı" politikasının bir unsuru da Batı Trakya Türklerini ezmek, eritmek ve yoketmek için, Yunanistan'ın daha öncedenberi yaptığı uygulamaları aynen devam ettirmek olmuştur.

Bu uygulamaların başında, Türklerin gayri menkullerini kullanma ve geliştirmede getirilen kısıtlama politikası geliyordu. Yunan bankaları yunan vatandaşlarına gayri menkul kredisi verirken, bu bankalar Türklere çeşitli güçlükler çıkarıyordu. Batı Trakya Türkleri esas itibariyle çiftçi olduğu halde, traktör ve otomobil ehliyeti almada, yine Türklere binbir güçlük çıkarılıyordu. Türklerin ellerinden topraklarını almak veya kullanılmaz hale getirmek için, ya bu topraklar şu veya bu bahane ile kamulaştırılıyor veya bu toprakların bulunduğu alanlar "yasak bölge" ilan ediliyordu.

Keza Türkleri öğrenim imkanlarından yoksun bırakmak için, çeşitli yollara başvuruluyordu. Türklerin ilkokulları, Lozan Antlaşması'nın garantisi altında bulunan Vakıflar tarafından yönetiliyordu. Lakin Yunan Hükümeti, Türk vakıflarını "dernek" statüsüne sokarak, bunları sıkı bir

kontrol altına aldığı gibi, gelirlerine de el koydu. Bu suretle, Türk toplumunun okul açması ve çocuklarını okutması engellenmek istenmiştir. Bu engelleme ile, Türkler çocuklarını yunan ilkokullarına göndermeye zorlanıyordu. Yunan kanunlarına göre, Orta Okul açma, yunan hükümetinin yetkisinde olduğu için, Batı Trakya'da Orta Okul açmıyarak, Türk çocukları orta okul öğrenimi için Yunanistan'ın diğer yerlerine gitmek zorunda bırakılıyordu.

Vakıf malları üzerinde bir baskı da, Vakıf mallarının mülkiyet tasarrufu için, tapu senedi istenmesiydi. Halbuki bu vakıflar yüzyıllardır devamedegelen müesseselerdi. Ne tapu kalmıştı ortada, ne de bir şey. Tapu gösterilmediği zaman bu Vakıf malları Türklerin ellerinden alınıyordu.

Papandreu, Batı Trakya Türkünün kimliğini yoketmek için, Bulgaristan'da komünist lideri Jivkov'un bu ülkede 1.5 milyon soydaşımıza uyguladığı politikayı aynen taklit etmiştir. Jivkov, 1984 sonlarından itibaren, Bulgaristan'da "Türk azınlığı" olmayıp, "Müslüman Bulgarlar" olduğu iddiası ile, soydaşlarımızı, Türk isimlerini terkedip Slav isimlerini almak için zorlamaya başlamıştır. Papandreu da Jivkov'u taklit ederek, Trakya Türklerinin "Türk" kelimesini kullanmalarını yasaklamak suretiyle Trakya Türkü'nün milli duygularını ve milli şuurunu körletmeye çalışmıştır. O kadar ki, yunan mahkemeleri ve valileri, "Türk" kelimesini kullanan Türk Derneklerini kapatma yoluna gitmiştir.

Yunanistan'ın bu "soykırımı" politikası, Batı Trakya Türkü'nün bir yerde patlamasına sebep oldu. Batı Trakya Türkleri'nden, operatör Dr. Sadık Ahmet, 1985 Kasımından itibaren, Yunan hükümetinin bu "etnik temizlik" politikasına karşı bir "insan hakları" mücadelesi açtı. Buna karşılık, yunan hükümeti ve Batı Trakya'daki yunan makamları da Dr. Sadık Ahmet'e karşı, aynı şekilde çetin bir mücadele açmıştır. Nitekim, Dr. Sadık Ahmet, 1988 Haziranında, Selanik Ceza Mahkemesi tarafından, "halkı huzursuz etmek ve ülkenin uluslararası münasebetlerini zedeleyen yalan haber yaymak" ithamı ile, 30 ay (iki buçuk yıl) hapis ve 100.000 Drahmi para cezasına çarptırılmıştır. Dr. Sadık Ahmet, bu karara, Selanik İstinaf Mahkemesinde itirazda bulunmuştur.

Selanik Ceza Mahkemesi'nin kararı Türkiye'de ve Batı Trakya Türkleri arasında o derece şiddetli tepkilere yol açtı ki, Selanik İstinaf Mahkemesi, 20 Aralık 1988 günü yapılan duruşmada, şahitlerin gelmediğini bahane edip, duruşmayı süresiz erteleyerek, işi kapatma yoluna gitti. Bu duruşma, Türklerin tam bir insan hakları gösterisi oldu.

Dr. Sadık Ahmet, 1990 Nisan seçimlerinde, Batı Trakya'dan bağımsız milletvekili seçilmiş ise de Mitçotakis Hükümeti'nin çeşitli engelleriyle karşılaşmıştır. Dr. Sadık Ahmet, Papandreu'nun üçüncü başbakanlığı sırasında, 1995 yılında; "garip" bir trafik kazasında hayatını kaybetmiştir.

D) Türk-Amerikan Münasebetleri

1980-1990 arasındaki Türk-Amerikan münasebetleri için söylenecek ilk şey, bu dönemde Türk hükümetlerinin genellikle Amerika'ya yakın bir politika izlemelerine rağmen, Amerika'nın, sadece kendi çıkarları doğrultusunda göstermiş olduğu faaliyetler dolayısiyle, bu münasebetlerin, zaman zaman, sarsılması, zedelenmesi ve gerginliklerden kurtulamamış olmasıdır.

Bu dönemin Türk-Amerikan münasebetlerinin, şu üç sorunun ekseninde şekillendiği veya gerginleştiği söylenebilir: Türkiye'ye Amerikan yardımı sorunu, Ermeni sorunu, ve nihayet SEİA denen askeri işbirliği sorunudur.

a) Amerikan Yardımı Konusu:

Bu dönemde Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı yardımı olumsuz şekilde etkileyen iki faktör vardır. Bunlardan biri, Amerika'nın, Türkiye ve Yunanistan'a yaptığı yardımlara 7/10 oranını uygulaması; ikincisi de, Amerikan Kongresi'nin, Türkiye'ye yapılacak yardımlara, "Kıbrıs"ı bir unsur olarak sokmaya çalışmasıdır.

Amerika, Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak yardımlarda, bir 7/10 oranı tutturmuş gidiyordu. Yani, Yunanistan'a 7 yardım yapılırsa

Türkiye'ye 10 yardım yapılıyordu. Lakin bu oranın hiç bir mantığı yoktu. Ne, iki ülkenin savunmak zorunda oldukları yüzölçümlerini ve ne de nüfus miktarlarını gözönüne alıyordu. Türk hükümetleri, daha fazla yardım almak için bu oranı kırmaya çalıştılar ise de, Amerikan Kongresi ve buna bağlı olarak Amerikan hükümeti, sanki 7/10 oranı çok adil veya bir İncil kuralı imiş gibi, buna sımsıkı bağlanmaktan geri kalmadı.

Bir diğer sorun da, Amerikan Kongresi'nin, her yıl yardım söz konusu olduğunda, Rum Lobisinin ve Yunanistan'ın bir "maşası" imiş gibi, yardımı, daima, "Türk askerinin Kıbrıs'tan çekilmesi" şartına bağlamak istemesiydi.

Tabii, her iki husus da, her yıl, Türk kamu oyunda Amerika'ya karşı sert tepkilerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur.

b) Ermeni Sorunu:

Ermeni Teröristleri, 1974'ten itibaren, yabancı ülkelerdeki Türk diplomatlarını öldürmeye başladılar. Bu milletlerarası ermeni terörü, ne yazık ki, bazı Batı Avrupa ülkelerinde de destek buldu. Bunun sonucu olarak, 1974-84 döneminde, 80 kadar diplomatımız ve dış temsilcilik mensubu hayatını kaybetmiştir. Vakta ki, 1982 Haziranında İsrail Lübnan'ı ve özellikle Beyrut'u işgal edip de, Beyrut ermeni karargahınıda ele geçirdiği ve ermeni terörizmine ait bazı belgeleri Türkiye'ye verince,

ermeni teröründe bir gevşeme oldu. Çünkü, Türkiye de şimdi bir takım bilgilere sahipti. Ne var ki, Lübnan'da ermeni terörüne de kucak açmış olan Suriye, 1984 yılından itibaren PKK terörünü harekete geçirdi.

Ermeni terörü bu şekilde sona ermiş görünmekle beraber, bu terör hareketi bu sefer "politik" yolları kullanmaya başladı. Zira, Amerikan Kongresi'ndeki bazı çevreler, bu Ermeni Sorunu'nu başka bir şekilde ele aldılar. Bu da, güya 24 Nisan 1915 de Türklerin yaptığı "Ermeni Katliamı" gününü, yani 24 Nisanı, Amerika'da "Ermeni Soykırımı günü" olarak anmak için, bir kanunun kabul edilmesiydi. İlginçtir, Amerikan Kongresi'ndeki bu faaliyete paralel olarak, Avrupa Konseyi ve Avrupa Parlamentosu da, ermeni sorunu hakkında bir takım kararlar alma yoluna gitmiştir. Bu, tıpkı bugünkü gibi, bu iki kuruluşun şimdi PKK sorununu ele almalarına benzemekteydi.

Tabiatiyle, Amerikan Kongresi'nin 24 Nisanı "Ermeni soykırımı" günü ilan eden bir karar alması, tarihi gerçeklerin tek taraflı ve yanlış değerlendirilmesi olmakla beraber, şüphesiz, Türkiye'nin karşısına, siyasal sonuçları itibariyle, bir "ermeni sorunu"nun çıkması, başka bir deyişle, bir "Sevres Antlaşması"nın Türkiye'nin önüne konmak istenmesi demekti.

Amerikan Kongresi'ndeki bu "Ermeni soykırımı" hikayesinin, 1984 yılından itibaren, yani bir yandan ermeni terörünün milletlerarası tepkilere

sebep olmasının ardından ve ayrıca, Türkiye'de 12 Eylül 1980 askeri yönetiminin sona erip, demokratik hayatın yeniden başlamasından sonra ortaya çıkması da ilginçtir.

Bu sebeple, Türk Hükümetleri, Amerikan Kongresi'ndeki bu sakat gelişmelere karşı, 1984 yılından 1990 Şubatına kadar, dolaylı veya dolaysız bir şekilde mücadele etmek zorunda kalmışlardır. 24 Nisan "Soykırımı" kanunu, Senatör Robert Dole'ün eseri idi. 24 Şubat 1990 da, Amerikan Senatosu'nda bu kanun, gündeme alınma hususunda yapılan oylamayı kaybedince, usule göre, tasarı reddedilmiş oldu.

1990-91 Körfez Savaşı çıkmamış olsaydı, muhtemeldir ki, Senatör Robert Dole veya Türkiye aleyhtarı herhangi biri, bu konuyu devam ettirebilirdi. Fakat Körfez Savaşı Türk-Amerikan münasebetlerine yeni bir nitelik getirdi.

c) SEİA Tartışması

1980-1990 arasındaki Türk-Amerikan münasebetlerinin önemli bir tartışma konusu da, 29 Mart 1980 de imzalanan Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA) olmuştur. Beş yıl için imzalanan, 9 maddelik bir esas anlaşma ile, 3 tane "Tamamlayıcı Anlaşma"dan meydana gelen bu anlaşmaya "EK" olarak da 7 tane "Tesis Anlaşması" bulunuyordu. Bu tesisler Sinop, Pirinçlik (Diyarbakır),

İncirlik (Adana), Şahintepe (Gemlik), Elmadağ (Ankara), Karataş (Adana), Mahmurdağ (Samsun), Alemdağ (İstanbul), Kürecik (Malatya), Belbaşı (Ankara) ve Kargaburun (Tekirdağ) tesisleriydi.

Lakin bu anlaşmanın uygulanması, geçen beş yıl içinde Türkiyeyi tatmin etmedi. Bir defa, Amerikan yardımlarındaki 7/10 oranı Türkiye'yi rahatsız ediyordu. İkincisi, bu anlaşma bir "savunma" anlaşması iken, Amerikan Kongresi'nin bu anlaşmanın uygulanmasına Kıbrıs sorunu, Ermeni sorunu ve insan hakları gibi savunma ile hiç ilgisi olmayan konuları da karıştırması, tam bir çelişkiydi. Bu sebeple, Türkiye'ye göre, Amerika, yapacağı yardımları bu "konu dışı" faktörlere bağlama ve yardımlar için her yıl karar verme yerine, belirli bir sürede yapacağı toplam yardımları, tek bir rakamla ve tek bir anlaşma ile taahhüt etmeliydi.

Amerika ile 1985'ten başlayıp 1987 Martına kadar yapılan müzakerelerde, Türkiye'nin elde ettiği sonuç, sadece havanda su döğmek oldu. Çünkü, sorunu çözmüş gibi görünen ve Amerika Dışişleri Bakanı George Schultz ile Türk Dışişleri Bakanı Vahit Halefoğlu arasında 16 Mart 1987 de teati edilen mektuplar, Amerika'nın havada kalan bir takım vaadlerini ihtiva ediyor, fakat Türkiye lehine elle tutulur hiç bir şey getirmiyordu. Türkiye, Amerika'ya boyun eğmişti.

Türkiye SEİA konusundaki şikayetlerinde hiç bir çözüm elde edemez iken, Amerika, 8 Temmuz 1990 da Yunanistan'la imzaladığı "Savunma

İşbirliği Anlaşması" ile Türkiye'ye bir oyun oynamaktan da geri kalmadı. Zira, bu anlaşma ile Amerika, "Türkiye'nin Yunanistan'a saldırması halinde, Yunanistan'ın bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü Türkiye'ye karşı korumayı taahhüt ediyordu".
Bu anlaşma Türk kamu oyunda son derece büyük tepki ile karşılandı. Başkan Bush, Başbakan Turgut Özal'a mektup gönderip bir takım güvenceler verdiyse de, Türk kamu oyunun Amerika hakkındaki olumsuz izlenim ve kanaatini silemedi. Bundan dolayıdır ki, Başbakan Özal, Körfez Savaşında Türkiye'yi de Amerika'nın yanında Irak'a karşı savaşa sokmak istediğinde, kamu oyunun sert tepkileri ile karşılaştı ve gerilemek zorunda kaldı.

E) Bulgaristan ve Soydaşlarımız

1980-1990 arasında Türk dış politikasının, Türk kamu oyunda büyük tepkiler uyandıran ve Bulgaristan'la münasebetlerimizi tam bir gerginlik içine sokan önemli bir sorunu da, 1984 sonlarından itibaren Bulgar hükümetinin ve Jivkov rejiminin, sayıları 1.5 milyon kadar tahmin edilen ve Bulgaristan nüfusunun % 15'ini teşkil eden Türk azınlığın, isimlerini değiştirmeye zorlamak ve slav ismi almak suretiyle, bu ülkedeki Türk varlığını eritmek ve slavlaştırmak istemesi olmuştur. Olay, 1985 yılı başlarında Türk kamu oyunun dikkatini çekti.

Bu isim değiştirme zorlamasının yanında, Bulgar Hükümeti, Türklerin

erkek çocuklarının sünnet ettirilmesini de, sağlık sebepleri bahanesiyle yasakladığı ve bu yasak için cezai hükümler getirdiği gibi, iş yerlerinde ve umumi yerlerde de Türkçe konuşulmasını yasaklamıştır. 12 Şubat 1985 de yayınlanan bir emir de, bir çok bölgelerde, camilerde ibadet edilmesine ancak Cuma günleri ve saat 12:00-14:00 arasında ve hükümetin görevlendireceği kişilerin gözetiminde izin verilmiş ve bunun dışında ibadet yasaklanmış ve camiler kapatılmıştır.

Bu gelişmelerden doğan gerginlik, 1989 yılı sonunda Jivkov'un iktidardan düşmesine kadar devam etti. 1985 Şubatında, Başbakan Turgut Özal, Türkiye'nin 500 bin soydaşımızı kabule hazır olduğunu birdirdiyse de, Bulgaristan'ın buna cevabı Türk kitlesi olmayıp Bulgaristan'ın "Müslüman vatandaşları" olduğu şeklindeydi. Türkler esas itibariyle tarımla meşgul olduklarından, Bulgar hükümeti, tarımda büyük bir işgücü kaybına uğramaktan korktu.

Türkiye, Bulgaristan'daki soydaşlarımız konusunu milletlerarası platformlara taşımak ve sorunu enternasyonalize etmek için çok çaba harcadı. Amerika ve İngiltere, konuya gerçekten ilgi gösterdi. Amerika Helsinki İzleme Komitesi, Milletlerarası Af Örgütü, Avrupa Konseyi ve İslam Konferansı, konu ile yakından ilgilendiler. Lakin, Türkiye'nin sorunu enternasyonalize etmesi Bulgaristan'ı, milletlerarası planda zor duruma sokmasına rağmen, bütün bu çabalardan Bulgaristan'ı yolundan döndürebilecek bir sonuç çıkmadı. İslam Konferansı Örgütü, 1986

Ocak ayındaki toplantısında, Bulgaristan'da inceleme yapmak üzere bir Temas Grubu kurdu. Bu grup, 1988 Martında 76 sayfalık bir rapor sunarak, Bulgaristan'daki durumun fecaatini bütün çıplaklığı ile ortaya koydu. Hatta 1989 Martında ikinci bir rapor daha yayınladı. Bunların hiç birinden elle tutulur bir sonuç çıkmadı.

1989 Haziranında, Türk hükümeti soydaşlarımızın göçünü kabule hazır olduğunu tekrarlayınca, son derece güç bir durum karşısında kaldı. Jivkov rejimi, isteyen bütün soydaşlarımıza pasaport vermeye başlayınca, 300 bin soydaşımız sınırlarımızdan içeri akın etmeye başladı. Görüldü ki, Türkiye'nin, bu kadar geniş bir göçmen kitlesini kabule ve yerleştirmeye imkanı yoktur. Bu sebeple bir süre sonra Türkiye Bulgaristan'la olan sınırını kapadı. Bu durum, Türkiye için gerçekten bir skandaldı. Türkiye bir blöf yapmış ve Jivkov bu blöfü görmüştü. Türkiye'nin bu tutumu üzerine, 120-130 bin soydaşımız, tekrar Bulgaristan'a dönmek zorunda kalmıştır.

Neyse ki, bir kaç ay sonra, 1989 Kasımında, Jivkov'un iktidardan düşürülmesi ile sorun kendiliğinden çözümlendi. Bundan sonra soydaşlarımız Hak ve Özgürlükler Hareketi şeklinde örgütlenerek Bulgaristan'ın siyasal hayatında yerlerini almışlardır.

F) Türkiye ve Avrupa Topluluğu

Türkiye Avrupa Topluluğu veya bugünkü adı ile Avrupa Birliği ile ilk bağlantısını, Topluluğun kuruluşundan 6 yıl sonra 12 Eylül 1963 de imzaladığı Ankara Anlaşması ile kurmuştur. Bundan sonra da Türkiye Topluluk ile bağlarını devamlı olarak geliştirmeye çalıştırmıştır. Topluluk da bu çabaları müsait karşılamıştır. Çünkü, 1960'larda ve 1970'lerde hızlı bir kalkınma içinde olan Topluluk ekonomileri için, "düşük ücretli" Türk işçileri, avantajlı bir maliyet unsuru teşkil ediyordu.

12 Eylül 1980 askeri yönetimi ile beraber Türkiye'nin Topluluk ile münasebetleri bozulmaya başladı. Avrupa Parlamentosu, 1982 Ocak ayında aldığı bir kararla, Türkiye'de demokrasi ve insan hakları sağlanıncaya kadar, daha önce kararlaştırılmış olan 600 milyon ECU'lük (700 milyon dolardan fazla) mali yardımı dondurduğu gibi, Toplulukla münasebetlerimizin önemli bir organı olan, Karma Parlamento Komisyonu'ndan da çekilerek, bu organı adeta yürürlükten kaldırdı. Keza, münasebetlerimizin en önemli organı olan Ortaklık Konsey faliyeti de durdu.

Avrupa Topluluğu ile münasebetlerimiz, Ortaklık Konseyinin ilk defa Brüksel'de 1986 Eylülünde yaptığı toplantı ile tekrar işlemeye başlamışsa da, bu sefer ve bu güne kadar, Yunanistan'ın devamlı olarak aleyhimize harcadığı çabalar ve kösteklemelerle bir türlü ileriye gidememiştir. Mesela 600 milyon ECU'lük mali yardım, Yunanistan'ın vetosu

dolayısiyle, bir türlü gerçekleşememiştir.

Buna rağmen Türkiye, daha önce de belirttiğimiz gibi, 14 Nisan 1987 de Avrupa Topluluğu'na "tam üyelik" için resmen başvurdu. Türkiye'nin bu başvurusu, bugüne kadar Topluluk gündemine girmemiştir. Avrupa Topluluğu Komisyonu Türkiye Masası Şefi Eberhart Rhein tarafından hazırlanan ve Ekim 1989 da açıklanan 4 sayfalık bir rapor, Türkiye'nin tam üyelik başvurusunun ancak 1993 yılından sonra ele alınabileceğini belirtmekle beraber rapordaki şu ifadeler çok ilginç görünüyordu: "Türkiye'nin ekonomik çıkarları, politik, kültürel ve idari gelenekleri Avrupa Topluluğuna ters düşmektedir... Türkiye üye olursa Topluluğun her 5 üyesinden biri Türk olacaktır... Türkiye, bütün Avrupa ülkeleri içinde en milliyetçi olanıdır. Türkiye'nin İslam ülkeleri ile yakın ilişkileri vardır... Topluluk üyelerinin halklarının çoğunluğu Türkiye'yi üye olarak benimsememektedir... Türkiye Avrupa kültür ve politik mirasının bir parçası değildir... Topluluk buna rağmen, Türkiye'nin yüzüne kapıları kapamamalıdır."

Bununla beraber, Türkiye-AT Ortaklık Konseyinin 6 Mart 1995 tarihinde Brüksel'de, Türkiye ile Avrupa birliği arasında bir "Gümrük Birliği" kurulmasını öngören bir anlaşma imzalanması ve bu anlaşmanın 13 Aralık 1995 günü Avrupa Parlamentosu tarafından onaylanması ve bu suretle Türkiye'nin 1 Ocak 1996'dan itibaren Gümrük Birliği'ne dahil olması, Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği doğrultusunda attığı çok önemli bir

adım olmuştur.

:::::::::::::::::